

પ્રકાશક : પ્રાપ્તિ સ્થાન
 મગનલાલ છગનલાલ શેઠ
 માનદ્વંત્રી
 શ્રી અ. લા. શ્વે સ્થાનકવાસી
 જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ
 શ્રીન લોજ પાસે, રાજકોટ.

*

ખીજી આવૃત્તિ : પ્રત ૧૦૦૦
 વીર સંવત : ૨૪૮૩
 વિક્રમ સંવત : ૨૦૧૩
 ઇસ્વી સન્ : ૧૯૫૭

*

સુદ્રક : સુદ્રલ્લ સ્થાન :
 જયતિલાલ દેવચંદ મહેતા
 જય ભારત પ્રેસ,
 ગરેડીયા કુવા રોડ
 શાકે મારકીટ પાસે, રાજકોટ.

શ્રી વર્ધમાન શ્રમણ સંઘના આચાર્યશ્રી

પૂજ્ય આત્મારામજી મહારાજશ્રીએ

શ્રી દશવૈકાલીક સૂત્ર માટે

✽

આ પે લ

સ. મ્મ. તિ. પ. ત્ર

❁

ઉપરાંત

પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજનાં

ખનાવેલાં બીજા સૂત્રો માટે તેઓશ્રીનાં મંતવ્યો

✽

તે મ જ

અન્ય મહાત્માઓ, મહાસતીજીઓ, અધ્યતન પદ્ધતિવાળા કોલેજના પ્રોફેસરો

તે મ જ

શાસ્ત્રજ્ઞ શ્રાવકોના અભિપ્રાયો

ઠે. શ્રીન લોજ પાસે
ગરેડીયા કુવા રોડ
રાજકોટ : સૌરાષ્ટ્ર.

શ્રી. અખિલ ભારત શ્વે. સ્થા. જૈન-
શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ.

અત્યાર સુધીમાં બહાર પડેલાં શાસ્ત્રો

✽

૧	શ્રી ઉપાસક દશાંગ સુત્ર	પહેલી આવૃત્તી બલાસ
૨	„ દશવૈકાલિક સુત્ર ભાગ-૧	પહેલી આવૃત્તી બલાસ
૩	„ વિપાક સુત્ર	પહેલી આવૃત્તી બલાસ
૪	„ આચારાંગ સુત્ર ભાગ-૧	પહેલી આવૃત્તી બલાસ
૫	„ અનંતકૃત	પહેલી આવૃત્તી બલાસ
૬	„ આવશ્યક	પહેલી આવૃત્તી બલાસ
૭	„ અનુત્તરોપપાતિક	૩-૮-૦
૮	„ દશાશ્રુત સ્કન્ધ	૭-૦-૦
૯	„ નિરયાવલિકા સુત્ર (ભાગ ૧થી ૫)	૭-૮-૦
૧૦	„ દશવૈકાલિક ભાગ-૨ ખીન્ને	૭-૮-૦
૧૧	„ ઉપાસકદશાંગ ખીજી આવૃત્તી	૮-૮-૦
૧૨	„ આચારાંગ ભાગ-૨ ખીન્ને	૧૦-૦-૦
૧૩	„ દશવૈકાલિક ભાગ-૧ ખીજી આવૃત્તી	૧૦-૦-૦

(હાલમાં છપાય છે.)

૧	શ્રી આચારાંગ ભાગ-૧ લેા	ખીજી આવૃત્તી
૨	„ વિપાક સુત્ર	„ „
૩	„ અનંતકૃત	„ „
૪	„ આવશ્યક	„ „
૫	„ ઉવવાઈ સુત્ર	„ „
૬	„ આચારાંગ ભાગ-૩લે	
૭	„ કલ્પ સુત્ર છુટાં પાના	

છાપવા માટે તૈયાર છે

૧ ઉત્તરાધ્યાયન સુત્ર	૨ નન્દી સુત્ર	૩ જ્ઞાતા સુત્ર	૪ સમવાયાંગ સુત્ર
૫ પ્રશ્ન વ્યાકરણ સુત્ર	૬ અનુયોગદ્વાર સુત્ર	૭ રાયપસેણી સુત્ર	૮ સ્થાનાંગ સુત્ર

નોટ:-ઘાટકોપેરના શ્રીયુત શેઠ માણેકલાલ એ. મહેતા તરફથી એક સુત્રની પ્રસિદ્ધિ માટે રૂ. ૩૦૦૦ ત્રણ હજાર સમિતિને તા. ૧૦-૫-૫૭ ના દિને મળ્યા છે. તે માટે તેમના આભારી છીએ.

प्रस्तावना.

कपायलित् कर्मबन्ध से बन्धे हुए संसारी प्राणियों के हितार्थ जगत हितैषी भगवान् श्री वर्धमान स्वामीने श्रुतचारित्ररूप दो प्रकार का धर्म कहा है । इन दोनों धर्म की आराधना करने वाला मोक्षगति को प्राप्त कर सकता है, इसलिये मुमुक्षु को दोनों धर्मों की आराधना अवश्य करनी चाहिये ! क्यों कि—“ज्ञानक्रियाभ्यां मोक्षः” ज्ञान और क्रिया इन दोनों से मोक्ष होता है । यदि ज्ञान को ही विशेषता देकर क्रिया को गौण कर दिया जाय तो बीतराग-कथित श्रुतचारित्र धर्म की आराधना अपूर्ण और अपंग मानी जायगी, और अपूर्ण कार्य से मोक्ष प्राप्ति होना सर्वथा असंभव है, एतदर्थ बीतरागप्रणीत सरल और सुबोध मार्ग में निश्चय और व्यवहार दोनों नयों को मानना ही आवश्यक है । कहा भी है—

“व्यवहारं विना केचिद् भ्रष्टाः केवलनिश्चयात् ।

निश्चयेन विना केचित्, केवलं व्यवहारतः ॥१॥

द्वाभ्यां दृग्भ्यां विना न स्यात् सम्यग् द्रव्यावलोकनम् ।

यथा तथा नयाभ्यां चे,त्युक्तं स्याद्वादवादिभिः ॥२॥

स्याद्वादके स्वरूप को निरूपण करने वाले भगवानने निश्चय और व्यवहार, इन दोनों को यथास्थान आवश्यक माना है । जैसे दोनों नेत्रों के बिना वस्तु का अवलोकन बराबर नहीं होता है वैसे ही दोनों नयों के बिना धर्म का स्वरूप यथार्थ नहीं जाना जा सकता, और इसी कारण व्यवहार नय के बिना केवल निश्चयवादी मोक्ष मार्ग से पतित हो जाते हैं और कितनेक-व्यवहारवादी केवल व्यवहार को ही मानकर धर्म से च्युत हो जाते हैं ।

आत्मा का ध्येय यही है कि सर्व कर्मसे मुक्त होकर मोक्ष प्राप्त करना; परन्तु उसमें कर्मों से छुटकारा पानेके लिये व्यवहाररूप चारित्रिक्रिया का आश्रय जरूर लेना पड़ता है, क्यों कि विना व्यवहार के कर्मक्षय की

कार्यसिद्धि नहीं हो सकती ! जो ज्ञानमात्रही को प्रधान मानकर व्यवहार क्रिया को उठाते हैं वे अपने जन्म को निष्फल करते हैं । जैसे पानी में पड़ा हुआ पुरुष तैरने का ज्ञान रखता हुआ भी अगर हाथ पैर हिलाने रूप क्रिया न करे तो वह अवश्य डूब ही जाता है, जिस प्रकार नाइट्रोजन और ओक्सीजन के मिश्रण बिना विजली प्रगट नहीं होती उसी प्रकार ज्ञान के होते हुए भी क्रिया बिना मोक्ष की प्राप्ति नहीं होती, इसीलिए भगवानने इस दशवैकालिक सूत्र में मुनिको ज्ञानसहित आचार धर्म के पालन करनेका निरूपण किया है ।

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज साहबने दशवैकालिक सूत्र की आचारभणिमञ्जूषा नाम की टीका तैयार करके सर्व साधारण एवं विद्वान् मुनियों के अध्ययन के लिये पूर्ण सरलता कर दी है, पूज्यश्री के द्वारा जैनागमों की लिखी हुई टीकाओं में श्री दशवैकालिक सूत्रका प्रथम स्थान है । इस के दश अध्ययन हैं—

(१) प्रथम अध्ययन में भगवानने धर्म का स्वरूप अहिंसा, संयम और तप बतलाया है । इसकी टीका में धर्म शब्द की व्युत्पत्ति और शब्दार्थ तथा अहिंसा, संयम और तप का विवेचन विशदरूपसे किया है । वायुकाय-संयमके प्रसंग में, मुनि को सदोरकमुखवस्त्रिका मुखपर बांधना चाहिये इस बात को भगवती सूत्र आदि अनेक शास्त्रों से तथा ग्रन्थों से समप्रमाण सिद्ध किया है । मुनि के लिए निरवघ भिक्षा लेनेका विधान है । तथा भिक्षाके मधुकरी आदि छह भेदों का निरूपण किया है ।

(२) दूसरे अध्ययन में संयम मार्ग में विचरते हुए नवदीक्षित का मन यदि संयम मार्गसे बाहर निकल जाय तो उसको स्थिर करनेके लिये रथनेमि और राजीमती के संवाद का वर्णन है । एवं त्यागी अत्यागी कौन है वह भी समझाया है ।

(३) तीसरे अध्ययन में संयमी मुनि को वाचन (५२) अनाचीर्णोंका निवारण बतलाया गया है, क्यों कि वाचन अनाचीर्ण संयम के घातक हैं । इन अनाचीर्णों का त्याग करने के लिये आज्ञा निर्देश है ।

(४) चौथे अध्ययन में—‘जो वाहन अनाचीर्णों का निवारण करता है वही छह काया का रक्षक हो सकता है’ इसलिये छहकाय के स्वरूप का निरूपण तथा उनकी रक्षा का विवरण है। मुनि अतना को त्यागे यतना को धारण करे। यतना मार्ग वही जान सकता है जिसे जीव अजीव का ज्ञान है। जो जीवादि का ज्ञाता है वह क्रम से मोक्ष को प्राप्त करता है। पिछली अवस्था में भी चारित्र्य ग्रहण करनेवाला मोक्ष का अधिकारी हो सकता है।

(५) पांचवें अध्ययन में छहकाया का रक्षण निरवद्य भिक्षा ग्रहण से होता है, अतः भिक्षा की विधि कही गई है।

(६) छठवें अध्ययनमें ‘निरवद्य भिक्षा छेनेसे अठारह स्थानोंका शास्त्रानुसार आराधन करता है, उन अठारह स्थानों का वर्णन है। उनमें सत्य और व्यवहार भाषा बोलनी चाहिये।

(७) सातवें अध्ययन में ‘अठारहस्थानों का आराधन करने वाले मुनिको कौनसी भाषा बोलनी चाहिये’ इसके लिये ४ भाषाओं का स्वरूप कहा गया है। उनमें सत्य और व्यवहार भाषा बोलना चाहिये।

(८) आठवें अध्ययन में—‘निरवद्य भाषा बोलनेवाला पांच आचाररूप निधान को पाता है’ अतः उस आचाररूप निधान का वर्णन है।

(९) नववें अध्ययन में ‘पांच आचार का पालन करने वाला ही विनयशील होता है’ अतः विनय के स्वरूप का निरूपण किया है।

(१०) दशवें अध्ययन में—‘पहले कहे हुए नवों अध्ययनों में कही हुई विधिका पालन करने वाला ही भिक्षु हो सकता है’ इस लिए भिक्षु के स्वरूप का वर्णन किया है ॥

निवेदक
समीर मुनि.

(श्री दशवैकालिकसूत्रका सम्मतिपत्र.)

॥ श्रीधीरगौतमाय नमः ॥

सम्मति-पत्रम्.

मए पंडियमुणि-हेमचंदेण य पंडिय-मूलचन्दवासवारापत्ता
पंडिय-रयण-मुणि-घासीलालेण विरहया संकय-हिंदी-भापाहिं जुत्ता
सिरि-दसवेयालिय-नाम सुत्तस्स आयारमणिमंजूसा वित्ती अवलो-
इया, इमा मणोहरा अत्थि, एत्थ सदाणं अइसयजुत्तो अत्थो
वणिणओ विउजणाणं पाययजणाण य परमोवयारिया इमा वित्ती
दीसइ ! आयारविसए वित्तीकत्तारेण अइसयपुव्वं उल्लेहो कडो,
तहा अहिंसाए सरूवं जे जहा-तहा न जाणंति तेसिं इमाए वित्तीए
परमलाहो भविस्सइ, कत्तुणा पत्तेयविसयाणं फुडरूवेण वण्णणं
कडं, तहा मुणिणो अरहत्ता इमाए वित्तीए अवलोयणाओ अइसय-
जुत्ता सिज्झइ ! संकयछाया सुत्तपयाणं पयच्छेओ य सुवोहदायगो
अत्थि, पत्तेयजिण्णासुणो इमा वित्ती दट्ठवा । अम्हाणं समाजे
एरिसविज्ज-मुणिरयणाणं सम्भावो समाजस्स अहोभगं अत्थि, किं ?
उत्तविज्जमुणिरयणाणं कारणाओ जो अम्हाणं समाजो सुत्तप्पाओ,
अम्हकेरं साहिच्चं च लुत्तप्पायं अत्थि तेसिं पुणोवि उदओ भविस्सइ
जस्स कारणाओ भवियप्पा मोक्खस्स जोगो भवित्ता पुणो
निव्वाणं पाविहिइ अओहं आयारमणि-मंजूसाए कत्तुणो पुणो
पुणो धन्नवायं देमि- ॥

वि. सं. १९९० फाल्गुन-
शुक्लत्रयोदशी मङ्गले
(अलवर स्टेट)

इइ-

उवज्झाय-जइण-मुणी, आयारामो
(पचनईओ)

શ્રી દશવૈકલિક સૂત્રનું સમ્મતિ પત્ર.

શ્રમણ સંઘના મહાન આચાર્ય આગમ વારિધિ સર્વતન્ત્ર સ્વતન્ત્ર જૈનાચાર્ય પૂજ્યશ્રી આત્મા રામજી મહારાજે આપેલા સમ્મતિ પત્રનો ગુજરાતી અનુવાદ.

મેં તથા પંડિત મુનિ હેમચંદ્રજી એ પંડિત મૂલચંદ બ્યાસ (નાગૌર મારવાડ વાલા) દ્વારા મળેલી પંડિત રત્ન શ્રી. ઘાસીલાલજી મુનિ વિરચિત સંસ્કૃત અને હિન્દી ભાષા સહિત શ્રી દશવૈકલિક સૂત્રની આચાર મણિમંજૂષા ટીકાનું અવલોકન કર્યું. આ ટીકા સુંદર બની છે. તેમાં પ્રત્યેક શબ્દનો અર્થ સારી રીતે વિશેષ ભાવ લઈને સમજાવવામાં આવેલ છે.

તેથી વિદ્વાનો અને સાધારણ બુદ્ધિવાળાઓ માટે પરમ ઉપકાર કરવાવાળી છે. ટીકાકારે મુનિના આચાર વિધિને સારો ઉદ્દેશ્ય કરેલ છે. જે આધુનિક મતાવલંબી અહિંસાના સ્વરૂપ ને નથી જાણતા, દયામાં પાપ સમજે છે તેમને માટે ‘અહિંસા શું વસ્તુ છે’ તેનું સારી રીતે પ્રતિપાદન કરેલ છે. વૃત્તિકારે સૂત્રના પ્રત્યેક વિધિને સારી રીતે સમજાવેલ છે. આ વૃત્તિના અવલોકનથી વૃત્તિકારની અતિશય યોગ્યતા સિદ્ધ થાય છે.

આ વૃત્તિમાં એક બીજી વિશેષતા એ છે કે મૂલ સૂત્રની સંસ્કૃત છાયા હોવાથી સૂત્ર, સૂત્રનાં પદ અને પદમંદ્રેદ સુબોધ દાયક બનેલ છે.

પ્રત્યેક જ્ઞાસુએ આ ટીકાનું અવલોકન અવશ્ય કરવું જોઈએ. વધારે શું કહેવું. અમારી સમાજમાં આવા પ્રકારના વિદ્વાન મુનિ રત્નનું હોવું એ સમાજનું અહોભાગ્ય છે. આવા વિદ્વાન મુનિ રત્નોના કારણે સુખપ્રાપ્ય સુતેલો સમાજ અને હુખપ્રાપ્ય એટલે લોપ પામેલું સાહિત્ય એ બંનેનો ફરીથી ઉદય થશે. જેનાથી ભાવિતાત્મા મોક્ષ યોગ્ય બનશે અને નિર્વાણ પદને પામશે. આ માટે અમે વૃત્તિકારને વારંવાર ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

વિક્રમ સંવત ૧૯૯૦ કાદશુન શુકલ.

તેરસ મંગળવાર

(અક્ષવર સ્ટેટ)

ધંધ

ધવજગાય જઈણ
મુણી આચાર્યો
પચનધ્યો

जैनागमवेत्ता जैनधर्मदिवाकर उपाध्याय श्री १००८ श्री आत्मारामजी
महाराज तथा न्याय व्याकरण के ज्ञाता परम पण्डित मुनिश्री १००७
श्री हेमचंद्रजी महाराज, इन दोनों महात्माओंका दिया हुआ
श्री उपासकदशाङ्ग सूत्रका प्रमाण पत्र निम्न प्रकार है—

सम्मइवत्तं

सिरि-वीरनिन्वाण-संवच्छर २४५८ आसोई
(पुण्णमासी) १५ सुक्खारो लुहियाणाओ।

मए मुणिहेमचंदेण य पंडियरयणमुणिसिरि-धासीलालविणिम्मिया सिरिउवा-
सगमुत्तस्स अगारधम्मसंजीवणीनामिया चित्ती पंडियमूलचन्दवासाओ अज्जोवंतं
सुया, समीईणं, इयं चित्ती जहाणामं तहा गुणेवि धारेइ, सच्चं, अगाराणं तु इमा
जीवण (संजमजीवण) दाई एव अत्थि । चित्तिकत्तुणा मूलमुत्तस्स भावो उज्जु-
सेलीओ फुडीकओ, अहय उवासयस्स सामण्णविसेसधम्मो, णयसियवायवाओ,
कम्मपुरिसद्ववाओ, समणोवासयस्स धम्मददत्ता य, इचाइविसया अस्सि फुडरीइओ
वणिण्या, जेण कत्तुणो पडिहाए सुट्ठप्पयारेण परिचओ होइ, तह इइहासदिट्ठिओवि
सिरिसमणस्स भगवओ महावीरस्स समए वट्टमाण-भरहवासस्स य कत्तुणा विसय-
प्पयारेण चित्तं चित्तितं, पुणो सक्कयपाढीणं, वट्टमाणकाले हिन्दीणामियाए भासाए
भासीणं य परमोवयारो कडो, इमेण कत्तुणो अरिहत्ता दीसइ, कत्तुणो एयं कज्जं
परमप्पसंसणिज्जमत्थि । पत्तेयजणस्स मज्झत्थभावाओ अस्स मुत्तस्स अवलोयणमईव
लाहप्पयं, अविउ सावयस्स तु (उ) इमं सत्थं सव्वस्समेव अत्थि, अओ कत्तुणो
अणेगकोडीसो धन्नवाओ अत्थि, जेहिं अच्चंतपरिस्समेण जइणजणतोवरि असीमो-
वयारो कडो, अहय सावयस्स वारस नियमा उ पत्तेयजणस्स पढणिज्जा अत्थि,
जेसिं पहावओ वा महणाओ आया निन्वाणाहिगारी भवइ, तहा भवियव्वयावाओ
पुरिसकारपरकमवाओ य अवस्समेव दंसणिज्जो, किंवहुणा इमीसे विचीए पत्तेय-
विसयस्स फुडसदेहिं वण्णणं कयं, जइ अन्नोवि एवं अम्हाणं पमुत्तप्पाए समाजे विज्जं
भवेज्जा तया नाणस्स चरित्तस्स तहा संघस्स य खिप्पं उदयो भविस्सइ, एवं इं मत्ते॥

भवईओ—

उवज्झाय-जइणमुणि-आयाराम,-पंचनईओ,

सम्मतिपत्र

(भाषान्तर)

श्री वीर निर्वाण सं० २४५८ आसोज
शुक्ल (पूर्णिमा) १५ शुक्रवार लुधियाना

मैंने और पंडितमुनि हेमचन्द्रजीने पंडितरत्नमुनिश्री घासीलाल-जीकी रची हुई उपासकदशांग सूत्रकी गृहस्थधर्मसंजीवनी नामक टीका पंडित मूलचन्द्रजी व्याससे आद्योपान्त सुनी है। यह धृति यथानाम तथागुणवाली-अच्छी बनी-है। सच यह गृहस्थोंके तो जीवनदात्री-संयमरूप जीवनको देनेवाली-ही है। टीकाकारने मूलसूत्र के भावको सरल रीतिसे वर्णन किया है, तथा आवकका सामान्य धर्म क्या है ? और विशेष धर्म क्या है ? इसका खुलासा इस टीकामें अच्छे ढंगसे बतलाया है। स्याद्वादका स्वरूप कर्म-पुरुषार्थ-वाद और आवकको धर्मके अन्दर दढ़ता किस प्रकार रखना, इत्यादि विषयोंका निरूपण इसमें भली-भाँति किया है। इससे टीकाकारकी प्रतिभा खूब झलकती है। ऐतिहासिक दृष्टिसे श्रमण भगवान् महावीरके समय जैनधर्म किस जाहोजलाली पर था ? और वर्तमान समय जैन धर्म किस स्थितिमें पहुँचा है ? इस विषयका तो ठीक चित्र ही चित्रित कर दिया है। फिर संस्कृत जाननेवालोंको तथा हिन्दीभाषाके जाननेवालोंको भी पुरा लाभ होगा, क्योंकि टीका संस्कृत है उसकी सरल हिन्दी करदी गई है। इसके पढ़नेसे कर्ताकी योग्यताका पता लगता है कि धृतिकारने समझानेका कैसा अच्छा प्रयत्न किया है। टीकाकारका यह कार्य परम प्रशंसनीय है। इस सूत्रको मध्यस्थ भावसे पढ़ने वालोंको परम लाभकी प्राप्ति होगी। क्या कहें आवकों (गृहस्थों) का तो यह सूत्र सर्वस्व ही है, अतः टीकाकारको कोटिशः धन्यवाद दिया जाता है, जिन्होंने अत्यन्त परिश्रमसे जैन जनताके ऊपर असीम उपकार किया है। इसमें आवकके बारह नियम प्रत्येक पुरुषके पढ़ने योग्य हैं, जिनके प्रभावसे अथवा यथायोग्य ग्रहण करनेसे आत्मा मोक्षका अधिकारी होता है। तथा भवितव्यतावाद और पुरुषकार-

पराक्रमवाद हरएकको अवश्य देखना चाहिये । कहांतक कहें इस टीकामें प्रत्येक विषय सम्यक् प्रकारसे बताया गये हैं । हमारी सुसंप्राय (सोई हुईसी) समाजमें अगर आप जैसे योग्य विद्वान् फिर भी कोई होंगे तो ज्ञान चारित्र्य तथा श्रीसंघका शीघ्र उदय होगा, ऐसामें मानता हूँ—

आपका

उपाध्याय जैनमुनि आत्माराम पंजाबी.

इसी प्रकार लाहोरमें चिराजते हुए पण्डितवर्य विद्वान् मुनिश्री १००८
श्री भागचन्दजी महाराज तथा पं. मुनिश्री त्रिलोकचन्दजी
महाराजके दिये हुए, श्री उपासकदशाङ्ग सूत्रके
प्रमाणपत्रका हिन्दी सारांश निम्न प्रकार है—

श्री श्री स्वामी घासीलालजी महाराज कृत श्री उपासकदशाङ्ग सूत्रकी संस्कृत टीका व भाषाका अवलोकन किया, यह टीका अतिरमणीय व मनोरञ्जक है, इसे आपने बड़े परिश्रम व पुरुषार्थसे तैयार किया है सो आप धन्यवादके पात्र हैं । आप जैसे व्यक्ति-योकी समाजमें पूर्ण आवश्यकता है । आपकी इस लेखनीसे समाजके विद्वान् साधुवर्ग पढ़कर पूर्ण लाभ उठावेंगे, टीकाके पढ़नेसे हमको अत्यानन्द हुआ, और मनमें ऐसे विचार उत्पन्न हुए कि हमारी समाजमें भी ऐसे २ सुयोग्य रत्न उत्पन्न होने लगे—यह एक हमारे लिये बड़े गौरवकी बात है ।

वि. सं. १९८९ मा. आश्विन
कृष्णा १३ वार भौम लाहोर.

श्री ज्ञातार्थमकथाङ्ग सूत्र की 'अनगार धर्माऽमृतवर्षिणी' टीका पर
 जैनदिवाकर साहित्यरत्न जैनागमरत्नाकर परमपूज्य श्रद्धेय
 जैनाचार्य श्री आत्मारामजी महाराजका
 सम्मतिपत्र

लुधियाना, ता. ४-८-५१.

मैंने आचार्यश्री घासीलालजी म. द्वारा निर्मित 'अनगार-धर्माऽमृत-वर्षिणी' टीका वाले श्री ज्ञातार्थमकथाङ्ग सूत्रका मुनि श्री रत्नचन्द्रजीसे आग्रोपान्त श्रवण किया।

यह निःसन्देह कहना पड़ता है कि यह टीका आचार्यश्री घासीलालजी म. ने बड़े परिश्रम से लिखी है। इसमें प्रत्येक शब्दका प्रामाणिक अर्थ और कठिन स्थलों पर सार-पूर्ण विवेचन आदि कई एक विशेषतायें हैं। मूल स्थलोंको सरल बनानेमें काफी प्रयत्न किया गया है, इससे साधारण तथा असाधारण सभी संस्कृतज्ञ पाठकों को लाभ होगा ऐसा मेरा विचार है।

मैं स्वाध्यायमेमी सज्जनों से यह आशा करूँगा कि वे वृत्तिकारके परिश्रम को सफल बनाकर शास्त्रमें दीर्घ अमोल शिक्षायों से अपने जीवनको शिक्षित करते हुए परमसाध्य मोक्षको प्राप्त करेंगे।

श्रीमान्जी जयवीर

आपकी सेवामें पोष्ट द्वारा पुस्तक भेज रहे हैं और इसपर आचार्य-श्रीजी की जो सम्मति है वह इस पत्रके साथ भेज रहे हैं पहुचने पर समाचार दें।

श्री आचार्यश्री आत्मारामजी म. ठाने ६ सुखशान्तिसे विराजते हैं। पूज्य श्री घासीलालजी म. सा. ठाने ४ को हमारी ओरसे वन्दना अर्जकर सुखशाता पूर्णें।

पूज्य श्री घासीलालजी म.जी का लिखा हुआ (त्रिपाकसूत्र) महाराजश्रीजी देखना चाहते हैं इसलिये १ काँपी आप भेजने की कृपा करें; फिर आपको वापिस भेज देंगे। आपके पास नहीं हो तो जहाँ से मिले वहाँसे १ काँपी जरूर भिजवाने का कष्ट करें, उत्तर जल्द देनेकी कृपा करें। योग्य सेवा लिखते रहें।

लुधियाना ता. ४-८-५१

निवेदक
 प्यारेलाल जैन

पराक्रमवाद हरएकको अवश्य देखना चाहिये । कहाँतक कहें इस टीकामें प्रत्येक विषय सम्यक् प्रकारसे धताये गये हैं । हमारी सुसंप्राय (सोई हुईसी) समाजमें अगर आप जैसे योग्य विद्वान् फिर भी कोई होंगे तो ज्ञान चारित्र तथा श्रीसंघका शीघ्र उदय होगा, ऐसा मैं मानता हूँ—

आपका

उपाध्याय जैनमुनि आत्माराम पंजाबी.

इसी प्रकार लाहोरमें पिराजते हुए पण्डितवर्य विद्वान् मुनिश्री १००८ श्री भागचन्दजी महाराज तथा पं. मुनिश्री त्रिलोकचन्दजी महाराजके दिये हुए, श्री उपासकदशाङ्ग सूत्रके प्रमाणपत्रका हिन्दी सारांश निम्न प्रकार है—

श्री श्री स्वामी घासीलालजी महाराज कृत श्री उपासकदशाङ्ग सूत्रकी संस्कृत टीका व भाषाका अवलोकन किया, यह टीका अतिरमणीय व मनोरञ्जक है, इसे आपने बड़े परिश्रम व पुरुषार्थसे तैयार किया है सो आप धन्यवादके पात्र हैं । आप जैसे व्यक्ति-योकी समाजमें पूर्ण आवश्यकता है । आपकी इस लेखनीसे समाजके विद्वान् साधुवर्ग पढ़कर पूर्ण लाभ उठावेंगे, टीकाके पढ़नेसे हमको अस्पानन्द हुआ, और मनमें ऐसे विचार उत्पन्न हुए कि हमारी समाजमें भी ऐसे २ सुयोग्य रत्न उत्पन्न होने लगे—यह एक हमारे लिये बड़े गौरवकी बात है ।

वि. सं. १९८९ मा. आश्विन
कृष्णा १३ वार भौम लाहोर.

॥ श्रीः ॥

जैनागमचारिधि- जैनधर्मदिवाकर-जैनाचार्य-पूज्य-श्री आत्मारामजी-
महाराजनां पञ्चनद-(पंजाब)स्थानामनुत्तरोपपातिकमूत्राणा-
मर्थबोधिनीनामकटीकायामिदम्-

सम्मतिपत्रम्.

आचार्यवर्यैः श्री घासीलालमुनिभिः सङ्कलिता अनुत्तरोपपातिकमूत्राणामर्थ-
बोधिनीनाम्नी संस्कृतवृत्तिरूपयोगपूर्वकं सकलाऽपि स्वशिष्यमुखेनाऽथावि मया, इयं
हि वृत्तिर्मुनिवरस्य वैदुष्यं प्रकटयति । श्रीमद्भिर्मुनिभिः मूत्राणामर्थान् स्पष्टयितुं
यः प्रयत्नो व्यधायि तदर्थमनेकशो धन्यवादानर्हन्ति ते । यथा चेयं वृत्तिः
सरला सुबोधिनी च तथा सारवत्यपि । अस्याः स्वाध्यायेन निर्वाणपदमपीप्सु-
भिर्निर्वाणपदमनुसरद्भिर्ज्ञान-दर्शन-चारित्र्येषु प्रयतमानैर्मुनिभिः श्रावकैश्च ज्ञान-
दर्शन-चारित्र्याणि सम्यक् सम्प्राप्याऽन्येऽप्यात्मानस्तत्र प्रवर्तयिष्यन्ते ।

आशासे श्रीमदाशुकिर्मुनिवरो गीर्वाणवाणीजुषां विदुषां मनस्तोपाय
जैनागममूत्राणां सारावबोधाय च अन्येषामपि जैनागमानामित्थं सरलाः
सुस्पष्टाश्च वृत्तीर्विधाय तांस्तान् सूत्रग्रन्थान् देवमिरा सुस्पष्टयिष्यति ।

अन्ते च “मुनिवरस्य परिश्रमं सफलयितुं सरलां सुबोधिनीं चेमां
सूत्रवृत्तिं स्वाध्यायेन सनाथयिष्यन्त्यवश्यं सुयोग्या हंसनिभाः पाठकाः । ”.
इत्याशास्ते—

विक्रमाब्द २००२
श्रावणकृष्णा प्रतिपदा
लुधियाना.

उपाध्याय आत्मारामो जैनमुनिः ।

ऐसेही :—

मध्यभारत सैलाना-निवासी श्रीमान् रतनलालजी डोसी
श्रमणोपासक जैन लिखते हैं कि :—

श्रीमान् की की हुई टीकावाला उपासकदशांग सेवक के दृष्टि-
गत हुवा, सेवक अभी उसका मनन कर रहा है यह ग्रन्थ सर्वांग-
सुन्दर एवम् उच्चकोटि का उपकारक है ।

जैनागमवारिधि-जैनधर्मदिवाकर - उपाध्याय - पण्डित-मुनि
श्रीआत्मारामजी महाराज (पंजाब) का आचाराङ्गसूत्र की
आचारचिन्तामणि टीका पर
सम्मति-पत्र ।

मैंने पूज्य आचार्यवर्य श्रीधासीलालजी (महाराज)की बनाई हुई श्रीमद् आचाराङ्गसूत्र के प्रथम अध्ययन की आचारचिन्तामणि टीका सम्पूर्ण उपयोगपूर्वक सुनी ।

यह टीका-न्याय सिद्धान्त से युक्त, व्याकरण के नियम से निबद्ध है । तथा इसमें प्रसङ्ग २ पर क्रम से अन्य सिद्धान्त का संग्रह भी उचित रूप से मालूम होता है ।

टीकाकारने अन्य सभी विषय सम्यक् प्रकार से स्पष्ट किये हैं, तथा प्रौढ विषयों का विशेषरूप से संस्कृत भाषा में स्पष्टतापूर्वक प्रतिपादन अधिक मनोरंजक है, एतदर्थ आचार्य महोदय धन्यवाद के पात्र हैं ।

मैं आशा करता हूँ कि-जिज्ञासु महोदय इसका भलीभाँति पठन द्वारा जैनागम-सिद्धान्तरूप अमृत पी-पी कर मन को हर्षित करेंगे, और इसके मनन से दक्ष जन चार अनुयोगों का स्वरूपज्ञान पावेंगे । तथा आचार्यवर्य इसी प्रकार दूसरे भी जैनागमों के विशद विवेचन द्वारा श्वेताम्बर-स्थानकवासी समाज पर महान उपकार कर यशस्वी बनेंगे ।

वि. सं. २००२ }
मृगसर सुदि १ }

जैनमुनि-उपाध्याय आत्माराम
छुधियाना (पंजाब)

—: * :—

शुभमस्तु ॥

वीकानेरवाळा समाजभूषण शास्त्रज्ञ मेरुदानजी शेठिआनो अभिप्राय
*

आप जो शास्त्रका कार्य कर रहे हैं यह बड़ा उपकारका कार्य है ।
इससे जैनजनता को काफी लाभ पहुँचेगा ।

(ता. २८-३-५६ ना पत्रमांथी)

श्री उपासकदशाङ्ग सूत्र परत्वे जैन समाजना अग्रगण्य जैनधर्मभूषण
महान विद्वान् संतोष तेमज विद्वान् श्रावकोष् सम्मतिओ समर्पी छे
तेमना नामो नीचे प्रमाणे छे.

- (१) लुधियाना-सम्बत् १९८९, आश्विन पूर्णिमा का पत्र, श्रुतज्ञान के
भंडार आगमरत्नाकर जैनधर्मदिवाकर श्री १००८ श्री उपाध्याय श्री
आत्मारामजी महाराज, तथा न्यायन्याकरणवेत्ता श्री १००७ तच्छिष्य
श्री मुनि हेमचन्द्रजी महाराज.
- (२) लाहौर-वि० सं० १९८९ आश्विन वदि १३ का पत्र, पण्डित रत्न श्री
१००८ श्री भागचन्द्रजी महाराज तथा तच्छिष्य पण्डित रत्न श्री १००७
श्री त्रिलोकचंद्रजी महाराज.
- (३) खिचन से ता. ९-११-३६ का पत्र, क्रियापात्र स्पष्टि श्री १००८
श्री भारतरत्न श्री समरथमलजी महाराज.
- (४) बालाचोर-ता. १४-११-३६ का पत्र, परम प्रसिद्ध भारतरत्न श्री
१००८ श्री शतावधानीजी श्री रतनचन्द्रजी महाराज.
- (५) चम्बई-ता. १६-११-३६ का पत्र, प्रसिद्ध कवीन्द्र श्री १००८ श्री
कवि नानचन्द्रजी महाराज.
- (६) आगरा-ता. १८-११-३६, जगत् बल्लभ श्री १००८ श्री जैन दिवाकर
श्री चौधमलजी महाराज, गुणवन्त गणीजी श्री १००७ श्री साहित्यमेमी
श्री प्यारचन्द्रजी महाराज.
- (७) हैद्राबाद (दक्षिण) ता. २५-११-३६ का पत्र, स्थिरपदभूषित
भाग्यवान् पुरुष श्री ताराचन्द्रजी महाराज तथा प्रसिद्ध वक्ता श्री १००७
श्री सोभागमलजी महाराज.
- (८) जयपुर-ता. २६-११-३६ का पत्र, संप्रदाय के गौरवर्धक शांत-
स्वभावी श्री १००८ श्री पूज्य श्री खूबचन्द्रजी महाराज.
- (९) अम्बाला-ता. २९-११-३६ का पत्र, परम प्रतापी पंजाब केशरी श्री
१००८ श्री पूज्य श्री रामजी महाराज.

निरयावलिकासूत्रका सम्मतिपत्र.
आगमवारिधि-सर्वतन्त्रस्वतन्त्र-जैनाचार्य-पूज्यश्री
आत्मारामजी महाराजकी तरफ का आया हुआ

सम्मतिपत्र

लुधियाना, ता. ११ नवम्बर ४८

श्रीयुत गुलाबचन्द्रजी पानाचंदजी । सादर जयजिनेन्द्र ॥

पत्र आपका मिला ! निरयावलिका विषय पूज्यश्रीजीका स्वास्थ्य ठीक न होने से उनके शिष्य पं. श्री हेमचन्द्रजी महाराजने सम्मति पत्र लिख दिया है आपको भेज रहे हैं ! कृपया एक कोपी निरयावलिका की और भेज दीजिये और कोई योग्य सेवा कार्य लिखते रहें ? !

भवदीय.

गुजरमल-वलवंतराय जैन

॥ सम्मतिः ॥

(लेखक जैनमुनि पं. श्री हेमचन्द्रजी महाराज)

सुन्दरबोधिनीटीकया समलङ्कृतं हिन्दी-गुर्जरभाषानुवादसहितं च श्रीनिरयावलिकासूत्रं मेधाविनामल्पमेधसां बोधकारकं भविष्यतीति सुदृढं मेऽभिमतम्, संस्कृतटीकेयं सरला सुबोधा सुललिता चात एव अन्वर्थनाम्नी चाप्यस्ति । सुविशदत्वात् सुगमत्वात् प्रत्येकदुर्बोधपद-व्याख्यायुतत्वाच्च टीकैषा संस्कृतसाधारणज्ञानवतामप्युपयोगिनी भाविनीत्यभिप्रेमि । हिन्दी-गुर्जरभाषानुवादावपि एतद्भाषाविज्ञानां महीयसे लाभाय भवेतामिति सम्यक् संभावयामि ।

जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री घासीलालजी महाराजानां परि श्रमोऽयं प्रशंसनीयो धन्यवादाहौश्च ते मुनिसत्तमाः । एवमेव श्री-समीरमल्लजी-श्री कन्हैयालालजी मुनिवरैर्ययोर्नियोजनकार्यमपि श्लाघ्यं, तावपि च मुनिवरौ धन्यवादाहौ स्तः ।

सुन्दरप्रस्तावनाविषयानुक्रमदिना समलङ्कृते सूत्ररत्नेऽस्मिन् यदि शब्दकोपोऽपि दत्तः स्यात्तर्हि वरतरं स्यात् । यतोऽस्यावश्यकतां स्वऽप्यवेकविद्वांसोऽनुभवन्ति ।

पाठकाः सूत्रस्यास्याध्ययनाध्यापनेन लेखकनियोजकमहोदयानां परिश्रमं सफलयिष्यन्तीत्याशास्महे । इति ।

श्रीमान् न्यायतीर्थ पण्डित

माधवलालजी खीचन से लिखते हैं कि:-

उन पंडितवर महाभाग्यवंत पुरुषों के सामने उनकी अगाध-
तत्त्वगवेपणा के विषय में मैं नगण्य क्या सम्मति दे सकता हूँ।

परन्तु :—

मेरे दो मित्रों ने जिन्होंने इसको कुछ पढ़ा है बहुत सराहना की
है वास्तव में ऐसे उत्तम व सचके समझाने योग्य ग्रन्थों की बहुत
आवश्यकता है और इस समाज का तो ऐसा ग्रन्थ ही गौरव बढ़ा
सकते हैं—ये दोनों ग्रन्थ वास्तव में अनुपम हैं ऐसे ग्रन्थरत्नों के
सुप्रकाश से यह समाज अमावास्या के घोर अन्धकार में दीपावली का
अनुभव करती हुई महावीर के अमूल्य वचनों का पान करती हुई
अपनी उन्नति में अग्रसर होती रहेगी।

—: ❀ :—

ता. २९-११-३६

अम्बाला (पंजाब)

पत्र आपका मिला श्री श्री १००८ पंजाब केशरी पूज्य श्री काशी-
रामजी महाराज की सेवा में पढ़ कर सुना दिया। आपकी भेजी हुई
उपासकदशाङ्ग सूत्र तथा गृहिधर्मकल्पतरु की एक प्रति भी प्राप्त
हुई। दोनों पुस्तकें अति उपयोगी तथा अत्यधिक परिश्रम से लिखी
हुई हैं, ऐसे ग्रन्थरत्नों के प्रकाशित करवाये की बड़ी आवश्यकता है।
इन पुस्तकों से जैन तथा अजैन सबका उपकार हो सकता है। आपका
यह पुरुषार्थ सराहनीय है।

आपका

शशिमूषण शास्त्री

अध्यापक जैन हाई स्कूल

अम्बाला शहर.

(१०) सेलाना-ता. २९-११-३६ का पत्र, शास्त्रों के ज्ञाता श्रीमान् रतनलालजी डोसी.

(११) खीचन-ता. ९-११-३६ का पत्र, पंडितरत्न न्यायतीर्थ मुश्रावक श्रीयुत् माधवलालजी.

ता. २५-११-३६

सादर जय जितेन्द्र

आपका भेजा हुआ उपासक दशांग सूत्र तथा पत्र मिला यहां विराजित प्रवर्तक वयोवृद्ध श्री १००८ श्री ताराचंदजी महाराज पण्डित श्री किशनलालजी महाराज आदि ठाणा १४ सुख शांति में विराजमान हैं आपके यहां विराजित जैनशास्त्राचार्य पूज्यपाद श्री १००८ श्री घासीलाल जी महाराज आदि ठाणा नव से हमारी वन्दना अर्ज कर सुख शांति पूछे आपने उपासकदशांग सूत्र के विषय में यहां विराजित मुनिवरों की सम्मती भंगवाई उसके विषय में वक्ता श्री सोभागमलजी महाराज ने फरमाया है कि वर्तमान में स्थानकवासी समाज में अनेकानेक विद्वान् मुनि महाराज मौजूद हैं मगर जैनशास्त्र की वृत्ति रचने का साहस जैसा घासीलालजी महाराज ने किया है वैसा अन्य ने किया हो ऐसा नजर नहीं आता दूसरा यह शास्त्र अत्यन्त उपयोगी तो यों है संस्कृत प्राकृत हिन्दी और गुजराती भाषा होने से चारों भाषा वाले एक ही पुस्तक से लाभ उठा सकते हैं जैन समाज में ऐसे विद्वानों का गौरव बड़े यही शुभ कामना है आशा है कि स्थानकवासी संघ विद्वानों की कदर करना सीखेगा।

योग्य लिखे शेष शुभ

भवदीय

जमनालाल रामलाल कीमती

*

आगरा से:—

श्री जैनदिवाकर प्रसिद्धवक्ता जगद्वल्लभ मुनि श्री चोथमलजी महाराज व पंडितरत्न सुव्याख्यानी गणीजी श्री प्यारचन्द जी महाराज ने इस पुस्तक को अतीव पसन्द की है।

श्रीमान् न्यायतीर्थ पण्डित

माधवलालजी खीचन से लिखते हैं कि:-

उन पंडितरत्न महाभाग्यवंत पुरुषों के सामने उनकी अगाध-तत्त्वगवेपणा के विषय में मैं नगण्य क्या सम्मति दे सकता हूँ।

परन्तु :-

मेरे दो मित्रों ने जिन्होंने इसको कुछ पढ़ा है बहुत सराहना की है वास्तव में ऐसे उत्तम व सचके समझाने योग्य ग्रन्थों की बहुत आवश्यकता है और इस समाज का तो ऐसा ग्रन्थ ही गौरव बढ़ा सकते हैं-ये दोनों ग्रन्थ वास्तव में अनुपम है ऐसे ग्रन्थरत्नों के सुप्रकाश से यह समाज अमावास्या के घोर अन्धकार में दीपावली का अनुभव करती हुई महावीर के अमूल्य वचनों का पान करती हुई अपनी उन्नति में अग्रसर होती रहेगी।

-: ❁ :-

ता. २९-११-३६

अम्बाला (पंजाब)

पत्र आपका मिला श्री श्री १००८ पंजाब केशरी पूज्य श्री काशी-रामजी महाराज की सेवा में पढ़ कर सुना दिया। आपकी भेजी हुई उपासकदशाङ्ग सूत्र तथा गृहिधर्मकल्पतरु की एक प्रति भी प्राप्त हुई। दोनों पुस्तकें अति उपयोगी तथा अत्यधिक परिश्रम से लिखी हुई हैं, ऐसे ग्रन्थरत्नों के प्रकाशित करवाये की बड़ी आवश्यकता है। इन पुस्तकों से जैन तथा अजैन सबका उपकार हो सकता है। आपका यह पुरुषार्थ सराहनीय है।

आपका

शशिमूपण शास्त्री

अध्यापक जैन हाई स्कूल

अम्बाला शहर.

शान्त स्वभावी वैराग्य मूर्ति तत्त्व चारिधि, धैर्यवान श्री जैनाचार्य पूज्यवर श्री श्री १००८ श्री खूबचन्दजी महाराज साहेबने सूत्र श्री उपासक दशाङ्गजी को देखा । आपने फरमाया कि पण्डित मुनि घासीलालजी महाराज ने उपासक दशाङ्ग सूत्रकी टीका लिखने में बड़ा ही परिश्रम किया है । इस समय इस प्रकार प्रत्येक मूत्रोंकी संशोधक पूर्वक सरल टीका और शुद्ध हिन्दी अनुवाद होने से भगवान निग्रन्थों के प्रवचनों के अपूर्व रस का लाभ मिल सकता है.

*

वालाचोर से भारतरत्न शतावधानी पण्डित मुनि श्री १००८ श्री रतनचन्दजी महाराज फरमाते हैं कि :-

उत्तरोत्तर जोतां मूल सूत्रनी संस्कृतटीकाओ रचवामां टीकाकारे स्तुत्य प्रयास कर्यो छे, जे स्थानकवासी समाज माटे मगरुरी छेवा जेहुं छे, वली करांचीना श्री संवे सारा कागलमां अने सारा टाइपमां पुस्तक छपावी प्रगट कर्युं छे जे एक प्रकारनी साहित्य सेवा बजावी छे.

*

बम्बई शहर में विराजमान कवि मुनि श्री नानचन्दजी महाराजने फरमाया है कि पुस्तक सुन्दर है प्रयास अच्छा है ।

*

खीचन से स्थविर क्रिया पात्र मुनि श्री रतनचन्दजी महाराज और पण्डितरत्न मुनि सम्रथमलजी महाराज श्री फरमाते हैं कि-विद्वान महात्मा पुरुषोत्तम प्रयत्न सराहनीय है क्या जैनागम श्रीमद् उपासक दशाङ्ग सूत्र की टीका, एवं उसकी सरल सुबोधनी शुद्ध हिन्दी भाषा बड़ी ही सुन्दरता से लिखी है ।

*

श्री धीतरागाय नमः ॥

श्री श्री श्री १००८ जैनधर्म दिवाकर जैनागमरत्नाकर श्रीमज्जैनाचार्य श्री पूज्य घासीलालजी महाराज चरणवन्दन स्वीकार हो ।

अपरञ्च समाचार यह है कि आपके भेजे हुए ९ शास्त्र मास्टर सोभालालजी के द्वारा प्राप्त हुए, एतदर्थ धन्यवाद ! आपश्रीजीने तो ऐसा कार्य किया है जो कि हजारों वर्षों से किसी भी स्थानकवासी जैनाचार्य ने नहीं किया ।

आपने स्थानकवासीजैनसमाज के ऊपर जो उपकार किया है वह कदापि भुलाया नहीं जा सकता और नहीं भुलाया जा सकेगा ।

हम तीनों मुनि भगवान् महावीर से अथवा शासनदेव से प्रार्थना करते हैं कि आपकी इस वज्रमयी लेखनी को उत्तरोत्तर शक्ति प्रदान करें ता कि आप जैन समाज के ऊपर और भी उपकार करते रहें और आप चिरञ्जीव हों ।

हम हैं आप के मुनि तीन

उदपुर.

मुनि सत्येन्द्रदेव-मुनि लखपतराय-मुनि पद्मसेन

इतवारी बाजार

नागपुर ता. १९-१२-५६

मखर विद्वान् जैनाचार्य मुनिराज श्री घासीलालजी महाराजद्वारा जो आगमोद्धार हुआ और हो रहा है सचमुच महाराजश्री का यह स्तुत्य कार्य है । हमने प्रचारकजी के द्वारा नौ सूत्रों का सेट देखा और कई मार्मिक स्थलोंको पढ़ा, पढ़ कर विद्वान् मुनिराजश्री की शुद्ध श्रद्धा तथा लेखनीके प्रति हार्दिक प्रसन्नता फूट पड़ी ।

वास्तव में मुनिराज श्री जैन समाज पर ही नहीं इतर समाज पर भी महा उपकार कर रहे हैं । ज्ञान किसी एक समाज का नहीं होता वह सभी समाज की अनमोल निधि है जिसे कठिन परिश्रम से तैयार कर जनता के सम्मुख रक्खा जा रहा है जिसका एक एक सेट हर शहर गांव और घर घर में होना आवश्यक है ।

साहित्यरत्न

मोहनमुनि सोहनमुनि जैन.

શ્રમણ સંઘના પ્રચાર મંત્રી પંતળ કેશરી મહારાજ શ્રી પ્રેમચંદ્રજી મહારાજ જેઓશ્રી રાજકોટમાં પધારેલા હતા ત્યારે તેઓના તરફથી શાઓને માટે મળેલો અભિપ્રાય.

✽

શાઓદ્ધાર સમિતિ તરફથી પૂજ્યપાદ શાસ્ત્ર વારિધિ પંડિતરાજ સ્વામીશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજદ્વારા શાઓદ્ધારનું જે કાર્ય થઈ રહ્યું છે તે કાર્ય જૈન સમાજ તેમાં ખાસ કરીને સ્થાનકવાસી જૈન સમાજને માટે મૂળભૂત મૌલિક સંસ્કૃતિની જડને મજબુત કરવાવાળું છે.

એટલા ખાતર આ કાર્ય અતિ પ્રશંસનીય છે માટે દરેક વ્યક્તિએ તેમાં યથાશક્તિ ભાગ દેવાનો ખાસ આવશ્યકતા છે અને તેથી જો ભગીરથ કાર્ય જલ્દીથી જલ્દી સંપૂર્ણપણે પાર પાડી શકાય અને જનતા શ્રુતજ્ઞાનનો લાભ મેળવી શકે.

✽

દરીયાપુરી સંપ્રદાયના પૂજ્ય આચાર્યશ્રી ઈશ્વરલાલજી મહારાજ સાહેબના
સૂત્રો સંબંધે વિચારો
નમામિ વીરં ગિરી સાર ધીરં

પૂજ્ય પાદ જ્ઞાન પ્રવરશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ તથા પંડિતશ્રી કનૈયાલાલજી મહારાજ આદિ થાણા છની સેવામાં—

અમદાવાદ શાહપુર ઉપાશ્રયથી મુનિ દયાનંદજીના ૧૦૮ પ્રણિપાત.

આપ સર્વે થાણાઓ મુખ સમાધિમાં હશે નિરતર ધર્મધ્યાન ધર્મારાધનમાં લીન હશે.

સૂત્ર પ્રકાશન કાર્ય ત્વરીત થાય એવી ભાવના છે દશવૈકલિક તથા આચારાંગ એક એક ભાગ અહીં છે ટીકા ખૂબ સુંદર, સરળ અને પંડિતજનોને સુપ્રિય થઈ પડે તેવી છે. સાથે સાથે ટીકા વીનાના મુળ અને અર્થ સાથે પ્રકાશન થાય તો શ્રાવકગણ તેનો વિશેષ લાભ લઈ શકે અને પૂજ્ય આચાર્ય ગુરૂદેવને આંગે મોતીયો ઉતરાવ્યો છે અને સાફ છે એજ.

આસો શુદ્ધ ૧૦, મંગળવાર તા. ૨૫-૧૦-૫૫

મુન: મુન: શાતા ઈચ્છતો,
 દયા મુનિના પ્રણિપાત.

દરીયાપુરી સંપ્રદાયના પંડિત રત્ન લાઈચંદ્રજી મહારાજનો અભિપ્રાય
શ્રી

રાણપુર તા. ૧૯-૧૨-૧૯૫૫

પૂજ્યપાદ જ્ઞાનપ્રવર પંડિતરત્ન પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ આદિ-
મુનિવરોની સેવામાં. આપ સર્વ સુખ સમાધીમાં હશે.

સૂત્ર પ્રકાશનનું કામ સુંદર થઈ રહ્યું છે તે જાણી અત્યંત આનંદ. આપના
પ્રકાશીત થયેલાં કેટલાંક સૂત્રો જોયાં. સુંદર અને સરલ સિદ્ધાંતના ન્યાયને પુષ્ટિ
કરતી ટીકા પંડિતરત્નોને મુમિય થઈ પડે તેવી છે. સૂત્ર પ્રકાશનનું કામ ત્વરિત
પૂર્ણ થાય અને લાવિ આત્માઓને આત્મકલ્યાણ કરવામાં સાધનભૂત થાય એજ
અર્થર્થના.

લી. પંડિતરત્ન બાળપ્રવચારી

પૂ. શ્રી લાઈચંદ્ર મહારાજની

આજ્ઞાનુસાર શાન્તિમુનીના

પાયવંદન સ્વીકારશે.

*

તા. ૧૧-૫-૫૬

વીરમગામ

ગજાધિપતિ પૂજ્ય મહારાજ શ્રી જ્ઞાનચંદ્રજી મહારાજના સંપ્રદાયના
આત્માર્થી, કિયાપાત્ર, પંડિતરત્ન, મુનિશ્રી સમસ્થમલજી મહારાજનો અભિપ્રાય.

ખીચનથી આવેલ તા. ૧૧-૨-૫૬ના પત્રથી ઉદ્ધિત.

પૂજ્ય આચાર્ય ઘાસીલાલજી મહારાજના હસ્તક જે સૂત્રોનું લખાણ સુંદર
અને સરળ લખામાં થાય છે. તે સાહિત્ય; પંડિત મુનિશ્રી સમસ્થમલજી મહારાજ,
સમય ઓછો મળવાને કારણે સંપૂર્ણ જોઈ શક્યા નથી. છતાં જેટલું સાહિત્ય જોયું
છે, તે બહુ જ સાફ અને મનન સાથે લખાયેલું છે. તે લખાણ શાસ્ત્ર આજ્ઞાને
અનુરૂપ લાગે છે. આ સાહિત્ય દરેક શ્રદ્ધાળુ જીવોને વાંચવા યોગ્ય છે. આમાં
સ્થાનકવાસી સમાજની શ્રદ્ધા, પ્રરુપણા અને ફરસણાની દૃઢતા શાસ્ત્રાનુકુળ છે.
આચાર્ય શ્રી અપૂર્વ પરિશ્રમ લઈ સમાજ ઉપર મહાન ઉપકાર કરે છે.

લી. કીશનલાલ પૃથ્વીરાજ માલુ

મુ. ખીચન.

*

લીંબડી સંપ્રદાયના સદાનંદી મુનીશ્રી છોટાલાલજી મહારાજનો અભિપ્રાય

શ્રી વીતરાગદેવે-જ્ઞાનપ્રચારને તીર્થંકર નામ ગોત્ર ણાંધવાનું નિમિત્ત કહેલ છે. જ્ઞાન પ્રચાર કરનાર, કરવામાં સહાય કરનાર, અને તેને અનુમોદન આપનાર જ્ઞાનાવર્ણિય કર્મને ક્ષય કરી-કેવળ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી પરમપદનાં અધિકારી બને છે. શાસ્ત્રજ્ઞ-પરમ શાન્ત, અને અપ્રમાદિ પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ પોતે અવિશ્રાન્તપણે જ્ઞાનની ઉપાશના અને તેની પ્રભાવના અનેક વિકટ પ્રસંગોમાં પણ કરી રહ્યા છે. તે માટે તેઓશ્રી અનેકશઃ ધન્યવાદના અધિકારી છે. વંદનિય છે-તેમની જ્ઞાન પ્રભાવનાની ધગશ ઘણા પ્રમાદિઓને અનુકરણીય છે. જેમ પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ પોતે જ્ઞાનપ્રચાર માટે અવિશ્રાન્ત પ્રયત્ન કરે છે. તેમજ-શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિના કાર્યવાહકો પણ એમાં સહાય કરીને જે પવિત્ર સેવા કરી રહેલ છે. તે પણ ખરેખર ધન્યવાદના પૂર્ણ અધિકારી છે.

એ સમિતિના કાર્યકરોને મારી એક સુચના છે કે :-

શાસ્ત્રોદ્ધારક પ્રવર પંડિત અપ્રમાદિ સંત ઘાસીલાલજી મહારાજ જે શાસ્ત્રોદ્ધારનું કામ કરી રહેલ છે. તેમાં સહાય કરવા માટે-પંડિતો વિગેરેના માટે જે ખર્ચો થઈ રહેલ છે. તેને પહોંચી વળવા માટે સાફ સરખું ફંડ નોંધવો. એના માટે મારી એ સુચના છે કે :-શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિના મુખ્ય કાર્યવાહકો, -જે બની શકે તો પ્રમુખ પોતે અને બીજા જે ત્રણ જણાઓ ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર, અને કચ્છમાં પ્રવાસ કરી મેમ્બરો બનાવે અને આર્થિક સહાય મેળવે.

જો કે અત્યારની પરિસ્થિતિ વિષમ છે. વ્યાપારીઓ, ધંધાદારીઓને પોતાના વ્યવહાર સાચવવા પણ મુશ્કેલ બન્યા છે. છતાં જો સંભાવિત ગૃહસ્થો પ્રવાસે નીકળે તો જરૂર કાર્ય સફળ કરે. એવી મને શ્રદ્ધા છે.

આર્થિક અનુકુળતા થવાથી શાસ્ત્રોદ્ધારનું કામ પણ વધુ સરલતાથી થઈ શકે. પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ જ્યાં સુધી આ તરફ વિચરે છે ત્યાં સુધીમાં એમની જ્ઞાન શક્તિનો જેટલો લાભ લેવાય તેટલો લઈ લેવો. કદાચ સૌરાષ્ટ્રમાં વધુ વખત રહેવાથી તેમને હવે બહાર વિહરવાની ઇચ્છા થતી હોય તો શાન્તિભાઈ શેઠ જેવાએ વિનંતી કરી અમદાવાદ પધરાવવા. અને ત્યાં-અનુકુળતા મુજબ-જે ત્રણ વર્ષની સ્થિરતા કરાવીને તેમની પાસે શાસ્ત્રોદ્ધારનું કામ પૂર્ણ કરાવી લેવું નોંધવો.

થોડા વખતમાં જામનગરપુરમાં શાસ્ત્રોદ્ધાર કમીટી મળવાની છે. તે વખતે ઉપરની સુચના વિચારાય તો ઠીક.

ફરી શાસ્ત્રોદ્ધારક પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજને જોમની આ સેવા અને પરમ કટ્યાણુકારક પ્રવૃત્તિને માટે વારંવાર અભિનંદન છે. શાસનનાયક હેવ તેમના શરિરાદીને સશકત અને દીર્ઘાયુ રાખી સમાજ ધર્મની વધુ ને વધુ સેવા કરી શકે. ૐ અસ્તુ.

આતુર્ભાસિ સ્થળ. લીંબડી
સાં. ૨૦૧૦ શ્રાવણ વદ ૧૩. ગુરૂ.

લિ.
સદાનંદી જૈનમુનિ છોટાલાલજી

શ્રી વર્ધમાન સંપ્રદાયના પૂજ્ય શ્રી પુનમચંદ્રજી મહારાજનો અભિપ્રાય

શાસ્ત્ર વિશારદ પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજશ્રીએ જૈન આગમો ઉપર જે સંસ્કૃત ટીકા વગેરે રચેલ છે. તે માટે તેઓશ્રી ધન્યવાદને પાત્ર છે. તેમણે આગમો ઉપરની સ્વતંત્ર ટીકા રચીને સ્થાનકવાસી જૈન સમાજનું ગૌરવ વધાર્યું છે. આગમો ઉપરની તેમની સંસ્કૃત ટીકા ભાષા અને ભાવની દૃષ્ટિએ ધણીજ સુંદર છે. સંસ્કૃત રચના માધુર્ય તેમજ અલંકાર વગેરે શ્રેષ્ઠોર્થી યુક્ત છે. વિદ્વાનોએ તેમજ જૈન સમાજના આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો વગેરે એ શાસ્ત્રો ઉપર રચેલી આ સંસ્કૃત રચનાની કદર કરવી જોઈએ અને દરેક પ્રકારનો સહકાર આપવો જોઈએ.

આવા મહાન કાર્યમાં પરિતરત પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ જે પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે તે અલોકિક છે. તેમનું આગમ ઉપરની સંસ્કૃત ટીકા વગેરે રચવાનું જગીરથ કાર્ય શીઘ્ર સફળ થાય એજ શુભેચ્છા સાથે.

અમદાવાદ

તા. ૨૨-૪-૫૬ રવિવાર
મહાવીર જયંતિ

મુનિ પૂર્ણચંદ્રજી

✽

ખંભાત સંપ્રદાયના મહાસતી શારદાબાઈ સ્વામીનો અભિપ્રાય

લખતર તા. ૨૫-૪-૫૬

શ્રીમાન શેઠ શાંતીલાલભાઈ મંગળદાસભાઈ

પ્રમુખ સાહેબ અખિલ ભારત ટ્રસ્ટ. સ્થા. જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ

મુ. અમદાવાદ

અમે અત્રે દેવગુરૂની કૃપાએ સુખરૂપ છીએ. વિ.માં આપની સમિતિ દ્વારા પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ સાહેબ જે સુત્રોનું કાર્ય કરે છે તે પૈકીનાં સુત્રોમાંથી ઉપાસક દશાંગ સુત્ર, આચારંગ સુત્ર, અનુસરોપપાતિક સુત્ર

લીંબડી સંપ્રદાયના સદાનંદી સુનીશ્રી છોટાલાલજી મહારાજનો અભિપ્રાય

શ્રી વીતરાગદેવે-જ્ઞાનપ્રચારને તીર્થંકર નામ ગોત્ર બાંધવાનું નિમિત્ત કહેલ છે. જ્ઞાન પ્રચાર કરનાર, કરવામાં સહાય કરનાર, અને તેને અનુમોદન આપનાર જ્ઞાનાવર્ણિય કર્મને ક્ષય કરી-કેવળ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી પરમપદનાં અધિકારી બને છે. શાસ્ત્રજ્ઞ-પરમ શાન્ત, અને અપ્રમાદિ પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ પોતે અવિશ્રાન્તપણે જ્ઞાનની ઉપાશના અને તેની પ્રભાવના અનેક વિકટ પ્રસંગોમાં પણ કરી રહ્યા છે. તે માટે તેઓશ્રી અનેકશઃ ધન્યવાદના અધિકારી છે. વંદનિય છે-તેમની જ્ઞાન પ્રભાવનાની ધગશ ઘણા પ્રમાદિઓને અનુકરણીય છે. જેમ પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ પોતે જ્ઞાનપ્રચાર માટે અવિશ્રાન્ત પ્રયત્ન કરે છે. તેમજ-શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિના કાર્યવાહકો પણ એમાં સહાય કરીને જે પવિત્ર સેવા કરી રહેલ છે. તે પણ ખરેખર ધન્યવાદના પૂર્ણ અધિકારી છે.

એ સમિતિના કાર્યકરોને મારી એક સુચના છે કે :-

શાસ્ત્રોદ્ધારક પ્રવર પંડિત અપ્રમાદિ સંત ઘાસીલાલજી મહારાજ જે શાસ્ત્રોદ્ધારનું કામ કરી રહેલ છે. તેમાં સહાય કરવા માટે-પંડિતો વિગેરેના માટે જે ખર્ચો થઈ રહેલ છે. તેને પહોંચી વળવા માટે સાઈ સરખું ફંડ જોઈએ. એના માટે મારી એ સુચના છે કે :-શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિના મુખ્ય કાર્યવાહકો, -જો બની શકે તો પ્રમુખ પોતે અને બીજા બે ત્રણ જણાઓ ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર, અને કચ્છમાં પ્રવાસ કરી મેળોરો બનાવે અને આર્થિક સહાય મેળવે.

જો કે અત્યારની પરિસ્થિતિ વિષમ છે. બ્યાપારીઓ, ધંધાદારીઓને પોતાના બચવાર સાચવવા પણ મુશ્કેલ બન્યા છે. છતાં જો સંભાવિત ગૃહસ્થો પ્રવાસે નીકળે તો જરૂર કાર્ય સફળ કરે. એવી મને શ્રદ્ધા છે.

આર્થિક અનુકુળતા થવાથી શાસ્ત્રોદ્ધારનું કામ પણ વધુ સરલતાથી થઈ શકે. પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ જ્યાં સુધી આ તરફ વિચરે છે ત્યાં સુધીમાં એમની જ્ઞાન શક્તિને જોટલો લાભ લેવાય તેટલો લઈ લેવો. કદાચ સૌરાષ્ટ્રમાં વધુ વખત રહેવાથી તેમને હવે બહાર વિહરવાની ઈચ્છા થતી હોય તો શાન્તિભાઈ શેઠ જેવાએ વિનંતી કરી અમદાવાદ પધરાવવા. અને ત્યાં-અનુકુળતા મુજબ-બે ત્રણ વર્ષની સ્થિરતા કરાવીને તેમની પાસે શાસ્ત્રોદ્ધારનું કામ પૂર્ણ કરાવી લેવું જોઈએ.

થોડા વખતમાં જામજોધપુરમાં શાસ્ત્રોદ્ધાર કમીટી મળવાની છે. તે વખતે ઉપરની સુચના વિચારાય તો ઠીક.

આત્માઓ જ્ઞાન ઝરણાઓથી આત્મરૂપ વાડીને વિકસીત કરશે. ધન્ય છે આપને અને સમિતિના કાર્યકરોને જે સમાજ ઉત્થાન માટે દોર્યની પણ પરવા કર્યા વગર જ્ઞાનનું દાન ભવ્ય આત્માઓને આપવા નિમિત્તરૂપ થઈ રહ્યા છે. આવા સમર્થ વિદ્વાન પાસેથી સંપૂર્ણ કાર્ય પુરું કરાવશે તેવી આશા છે.

એજ લિ. ગરવાળા સંપ્રદાયના વિદુષી
મહાસતીજી મોંઘીબાઈ સ્વામી
ના ફરમાનથી લી. જોડીદાસ ગણેસભાઈ-ધંધુકા
સ્થાનકવાસી જૈન સંઘના પ્રમુખ.

✽

અદ્યતન પદ્ધતિને અપનાવનાર વડોદરા કોલેજના એક વિદ્વાન
પ્રોફેસરનો અભિપ્રાય.

સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયના મુનિશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ જૈનશાસ્ત્રોના સંસ્કૃત ટીકાખંડ, ગુજરાતીમાં અને હિન્દીમાં ભાષાંતરો કરવાના ઘણા વિકટ કાર્યમાં વ્યાસ થયેલા છે. શાસ્ત્રો પૈકી જે શાસ્ત્રો પ્રસિદ્ધ થયાં છે તે હું જોઈ શક્યો છું, મુનિશ્રી પોતે સંસ્કૃત, અર્ધભાગધી હિંદી ભાષાઓના નિષ્ણાત છે, એ એમનો ટુંકો પરિચય કરતાં સહજ જણાઈ આવે છે. શાસ્ત્રોનું સંપાદન કરવામાં તેમને પોતાના, શિષ્ય-વર્ગોને અને વિશેષમાં ત્રણ પંડિતોને સહકાર મળ્યો છે, તે જોઈ મને આનંદ થયો. સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયના અગ્રેસરોએ પંડિતોને સહકાર મેળવી આપી મુનિશ્રીના કાર્યને સરળ અને શિષ્ટ બનાવ્યું છે. સ્થાનકવાસી સમાજમાં વિદ્વતા ઘણી ઓછી છે, તે દિગંબર, મૂર્તિપૂજક શ્વેતાંબર વગેરે જૈનદર્શનના પ્રતિનિધિઓના ઘણા સમયથી પરિચયમાં આવતાં હું વિરોધના ભય વગર, કહી શકું. પૂ. મહારાજનો આ પ્રયાસ સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયમાં પ્રથમ છે એવી મારી માન્યતા છે. સંસ્કૃત સ્પષ્ટીકરણો સારાં આપવામાં આવ્યાં છે. ભાષા શુદ્ધ છે એમ હું ચોક્કસ કહી શકું છું. ગુજરાતી ભાષાંતરો પણ શુદ્ધ અને સરળ થયેલાં છે. મને વિશ્વાસ છે કે મહારાજ-શ્રીના આ સ્તુત્ય પ્રયાસને જૈનસમાજ ઉત્તેજન આપશે અને શાસ્ત્રોના ભાષાંતરોને વાચનાલયમાં અને કુટુંબોમાં વસાવી શકાય તે પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરશે.

પ્રતાપગંજ, વડોદરા
તા. ૨૭-૨-૧૯૫૬

કામદાર કેશવલાલ હિંમતરામ,
એમ. એ.

✽

દશવૈકલિક સુત્ર વિગેરે સુત્રો જોયાં તે સુત્રો સંસ્કૃત હિન્દી અને ગુજરાતી ભાષા-
ઓમાં હોવાને કારણે વિદ્વાન અને સામાન્ય જનોને ઘણુંજ લાભદાયિક છે, તે
વાંચન ઘણુંજ સુદર અને મનોરંજન છે આ કાર્યમાં પૂજ્ય આચાર્યશ્રી જે અઘાત
પુરુષાર્થે કાર્ય કરે છે તે માટે વારંવાર ધન્યવાદને પાત્ર છે આ સુત્રોથી સમાજને
ઘણું લાભનું કારણ છે

હંસ સમાન યુદ્ધીવાળા આત્માઓ સ્વપરના લેદથી નિષાલસ ભાવનાઓ
અવલોકન કરશે તો આ સાહિત્ય સ્થાનકવાસી સમાજ માટે અપૂર્વ અને ગૌરવ
લેવા જેવું છે માટે દરેક ભવ્ય આત્માઓને સુચન કરું છું કે આ સુત્રો પોતપોતાના
ઘરમા વસાવાની સુંદર તકને ચુકશે નહિ કારણ આવા શુદ્ધ પવિત્ર અને સ્વપરપરા
ને પુષ્ટીરૂપ સુત્રો મળવા બહુ મુશ્કેલ છે આ કાર્યને આપશ્રી તથા સમિતિના અન્ય
કાર્યકરો જે શ્રમ લઈ રહ્યા છે તેમા મહાન નિર્જરાનું કારણ જોવામાં આવે છે
તે બદલ ધન્યવાદ એજ

લી શારદાબાઈ સ્વામી

ખંભાત સંપ્રદાય

ખરવાળા સંપ્રદાયના વિદુષી મહાસતીજી મોંઘીબાઈ

સ્વામીને અભિગ્રાય

ધ ધ્રુવ તા ૨૭-૧-૫૬

શ્રીમાન શેઠ શાન્તીલાલ મગજદાસભાઈ

પ્રમુખ અં ભં પ્રેમ સ્થાન જૈનશાસ્ત્ર ઉદ્ધાર સમિતિ

સુ. રાજકોટ

અત્રે ખીરાજતા શુભ શુભા લાઠાર મહાસતીજી વિદુષી મોંઘીબાઈ સ્વામી
તથા હીરાબાઈ સ્વામી આદિદેવો બન્ને સુખશાતામા ખીરાજે છે આપને સુચન છે
કે અપ્રમત અવસ્થામા રહી નિવૃત્તિ લાવને મેળવી ધર્મધ્યાન કરશેજી એજ આશા છે

વિશેષમા અમને પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજના
રચેલા સુત્રો ભાઈ પોપટ ધનજીભાઈ તરફથી લેટ તરીકે મળેલા તે સુત્રો તમામ
આદ્યોદિપાન વાચ્યા મનન કર્યા અને વિચાર્યા છે તે સુત્રો સ્થાનકવાસી સમાજને
અને વિતરણ માર્ગની ખૂણજ ઉન્નત બનાવનાર છે તેમા આપણી શ્રદ્ધા એટલી
ન્યાય રૂપથી બરેલી છે તે આપણા સમાજ માટે ગૌરવ લેવા જેવું છે હંસ સમાન

આ સૂત્રો ભેતાં પહેલીજ નજરે મહારાજશ્રીનો સંસ્કૃત, અર્ધભાગધી, હિન્દી તથા ગુજરાતી ભાષાઓ ઉપરનો અસાધારણ કાળુ જણાઈ આવે છે. એક પણ ભાષા મહારાજશ્રીથી અનુભવી નથી. આપણે જાણીએ છીએ કે એ સૂત્રો ઉચ્ચ અને પ્રથમ કોટિના છે. તેની વસ્તુ ગંભીર, વ્યાપક અને જીવનને તલસ્પર્શી છે. આટલા ગહન અને સર્વગ્રાહ્ય સૂત્રોનું ભાષાંતર પૂં ઘાસીલાલજી મહારાજ જેવા ઉચ્ચ કોટિના મુનિરાજને હાથે થાય છે તે આપણા અહોભાગ્ય છે. ચંત્રવાદ અને ભૌતિકવાદના આ જમાનામાં ન્યાયે ધર્મભાવના ઓસરતી જાય છે એવે વખતે આવા તત્ત્વજ્ઞાન આધ્યાત્મિકતાથી ભરેલાં સૂત્રોનું સરળ ભાષામાં ભાષાંતર દરેક જીજ્ઞાસુ, મુમુક્ષુ અને સાધકને માર્ગદર્શક થઈ પડે તેમ છે. જૈન અને જૈનેતર, વિદ્વાન અને સાધારણ માણસ, સાધુ અને શ્રાવક દરેકને સમજણ પડે તેવી સ્પષ્ટ, સરળ અને શુદ્ધ ભાષામાં સૂત્રો લખવામાં આવ્યા છે. મહારાજશ્રીને ન્યાયે ભેદને ત્યાં તેમના આ કાર્યમાં સંકળાયેલા ભેદને છીએ. એ ઉપરથી મુનિશ્રીના પરિશ્રમ અને ધગશની કદવના ઠરી શકાય તેમ છે. તેમનું જીવન સૂત્રોમાં વણાઈ ગયું છે.

મુનિશ્રીના આ અસાધારણ કાર્યમાં પોતાના શિષ્યોનો તથા પંડિતોનો સહકાર મળ્યો છે. મને આશા છે કે જો દરેક મુમુક્ષુ આ પુસ્તકોને પોતાના ઘરમાં વસાવશે અને પોતાના જીવનને સાચા મુખને માર્ગે વાળશે તો મહારાજશ્રીએ ઉઠાવેલો શ્રમ સંપૂર્ણપણે સફળ થશે.

પ્રો. રસિકલાલ કેસ્તુરચંદ ગાંધી

એમ. એ. એલ. એલ. બી.

ધર્મેન્દ્રસિંહજી કોલેજ

રાજકોટ (સૌરાષ્ટ્ર)

✽

મુંબઈ અને ઘાટકોપરમાં મળેલી સભાએ લિનાસર કોન્ફરન્સ તથા

સાધુ સંમેલનમાં મોકલાવેલ ઠરાવ.

હાલ જે વખતે શ્રી શ્વેતાંબર સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ માટે આગમ-સંશોધન અને સ્વતંત્ર ટીકાવાળા શાસ્ત્રોદારની આતિ આવશ્યકતા છે અને જે મહાત્માઓએ આ વાત દીર્ઘ દ્રષ્ટિથી પહેલી પોતાના મગજમાં લઈ તે પાર પાડવા મહેનત લઈ રહ્યા છે તેવા મુનિ મહારાજ પંડિતરત્ન શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કે જેઓને સાદગી અધિવેશનમાં સર્વાનુમતે સાહિત્ય મંત્રી નીચ્યા છે તેઓશ્રીની દેખરેખ નીચે અ. ભા. શ્વે. સ્થા. જૈન શાસ્ત્રોદાર સમિતિ જે એક મોટી વગવાળી કમિટી છે તેની મારફતે કામ થઈ રહ્યું છે જેને પ્રધાનાચાર્યશ્રી તથા પ્રચાર મંત્રીશ્રી

મુંબઈની બે કોલેજોના પ્રોફેસરોનો અભિપ્રાય.

મુંબઈ તા. ૩૧-૩-૫૬

શ્રીમાન શેઠ શાંતીલાલ મંગળદાસ

પ્રમુખ : શ્રી અખિલ ભારત શ્વે. સ્થા. જૈન શાસ્ત્રોદાર સમિતિ,

રાજકોટ

પૂન્યાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજે તૈયાર કરેલા આચારાંગ, દશવૈકલીક આવશ્યક, ઉપાસકદશાંગ વગેરે સૂત્રો અમે જોયા. આ સૂત્રો ઉપર સંસ્કૃતમાં ટીકા આપવામાં આવી છે અને સાથે સાથે હિંદી અને ગુજરાતી ભાષાંતરો પણ આપવામાં આવ્યાં છે. સંસ્કૃત ટીકા અને ગુજરાતી તથા હિંદી ભાષાંતરો જોતાં આચાર્યશ્રીના આ ત્રણે ભાષા પરના એકસરખા અસાધારણ પ્રભુત્વની સચોટ અને સુરેખ છાપ પડે છે. આ સૂત્ર ગ્રંથોમાં પાને પાને પ્રગટ થતી આચાર્યશ્રીની અપ્રતિમ વિદ્વતા મુગ્ધ કરી દે તેવી છે. ગુજરાતી તથા હિંદીમાં થયેલા ભાષાંતરમાં ભાષાની શુદ્ધિ અને સરળતા નોંધપાત્ર છે. એથ વિદ્વદ્બજન અને સાધારણ માણસ ઉભયને સંતોષ આપે એવી એમની લેખિનીની પ્રતીતિ યાચ છે. ૩૨ સૂત્રોમાંથી હજી ૧૩ સૂત્રો પ્રગટ થયાં છે. બીજાં ૭ સૂત્રો લખાઈને તૈયાર થઈ ગયાં છે. આ બધાં જ સૂત્રો ન્હારે એમને હાથે તૈયાર થઈને પ્રગટ થશે ત્યારે જૈન સૂત્ર-સાહિત્યમાં અમૂલ્ય સંપત્તિરૂપ ગણાશે એમાં સંશય નથી. આચાર્યશ્રી આ મહાન કાર્યને જૈન સમાજનો-વિશેષતઃ સ્થાનકવાસી સમાજનો સંપૂર્ણ સહકાર સાંપડી રહેશે એવી અમે આશા રાખીએ છીએ.

પ્રો. રમણલાલ ચીમનલાલ શાહ

સેન્ટ એલિયસ કોલેજ, મુંબઈ.

પ્રો તારા રમણલાલ શાહ.

સોશીયા કોલેજ, મુંબઈ.

*

રાજકોટની ધર્મેન્દ્રસિંહજી કોલેજના પ્રોફેસર સાહેબનો

અભિપ્રાય.

જયમહાલ

બગનાથ પ્લોટ

રાજકોટ, તા ૧૮-૪-૫૬

પૂન્યાચાર્ય પં. મુનિ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ આજે જૈન સમાજ માટે એક એવા કાર્યમાં વ્યાપ્ત થયેલા છે કે જે સમાજ માટે બહુ ઉપયોગી થઈ પડશે. મુનિશ્રીએ તૈયાર કરેલાં આચારાંગ, દશવૈકલિક, શ્રી વિષાકશ્રુત વિ. મેં જોયાં.

નવાઈ નથી. અને પૂ. શ્રી. ધાસીલાલજીના બનાવેલાં સૂત્રો ભોતાં સૌ કોઈને ખાત્રી થાય તેમ છે કે દામોદરદાસભાઈએ તેમજ સ્થાનકવાસી સમાજે જેવી આશા શ્રી ધાસીલાલજી મ. પાસેથી રાખેલી તે બરાબર ફળીભૂત થયેલ છે.

શ્રી વર્ધમાન શ્રમણસંઘના આચાર્ય શ્રી આત્મારામજી મહારાજે શ્રી ધાસીલાલજી મહારાજના સૂત્રો માટે ખાસ પ્રશંસા કરી અનુમતિ આપેલ છે તે ઉપરથી જ શ્રી ધાસીલાલજી મ. ના સૂત્રોની ઉપયોગિતાની ખાત્રી થશે.

આ સૂત્રો વિદ્યાર્થીને, અભ્યાસીને તેમજ સામાન્ય વાંચકને સર્વને એક સરખી રીતે ઉપયોગી થઈ પડે છે વિદ્યાર્થીને તેમજ અભ્યાસીને મૂળ તથા સંસ્કૃત ટીકા વિશેષ કરીને ઉપયોગી થાય તેમ છે ત્યારે સામાન્ય હિંદી વાંચકને હિંદી અનુવાદ અને ગુજરાતી વાંચકને ગુજરાતી અનુવાદથી આપું સૂત્ર સરળતાથી સમજાય જાય છે.

કેટલાકેને એવો ભ્રમ છે કે સૂત્રો વાંચવાનું આપણું કામ નહિ, સૂત્રો આપણને સમજાય નહિ. આ ભ્રમ તદ્દન ખોટો છે. બીજા કોઈપણ શાસ્ત્રીય પુસ્તક કરતાં સૂત્રો સામાન્ય વાંચકને પણ ઘણી સરળતાથી સમજાઈ જાય છે. સામાન્ય માણસ પણ સમજી શકે તેટલા માટે જ ભ. મહાવીરે તે વખતથી લોક ભાષામાં (અર્ધ માગધી ભાષામાં) સૂત્રો બનાવેલાં છે. એટલે સૂત્રો વાંચવાં તેમજ સમજવામાં ઘણાં સરળ છે.

માટે કોઈ પણ વાંચકને એનો ભ્રમ હોય તો તે કાઢી નાંખવો. અને ધર્મતું તેમજ ધર્મના સિદ્ધાંતોનું સાચું જ્ઞાન મેળવવા માટે સૂત્રો વાંચવાને ચૂકવું નહિ. એટલું જ નહિ પણ જરૂરથી પહેલાં સૂત્રોજ વાંચવા.

સ્થાનકવાસીઓમાં આ શ્રી સ્થા. જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિએ જે કામ કર્યું છે અને કરી રહી છે તેવું કોઈ પણ સંસ્થાએ આજ સુધી કર્યું નથી. સ્થા. જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિના છેલ્લા રિપોર્ટ પ્રમાણે બીજાં છ સૂત્રો લખાયેલ પડ્યાં છે, બે સૂત્રો-અનુયોગદ્ધાર અને કાણાંગ સૂત્રો-લખાય છે તે પણ થોડા વખતમાં તૈયાર થઈ જશે. તે પછી બાકીના સૂત્રો હાથ ધરવામાં આવશે.

તૈયાર સૂત્રો જલ્દી છપાઈ જાય એમ ઇચ્છીએ છીએ અને સ્થા. બંધુઓ સમિતિને ઉત્તેજન અને સહાયતા આપીને તેમનાં સૂત્રો ધરમાં વસાવે એમ ઇચ્છીએ છીએ.

‘જૈન સિદ્ધાન્ત’ પત્ર - મે ૧૯૫૫.

તથા અનેક અનુભવી મહાનુભાવોએ પોતાની પસંદગીની મહોર છાપ આપી છે અને છેલ્લામાં છેલ્લા વડોદરા યુનિવર્સિટીના પ્રોફેસર કેશવલાલ કામદાર એમ. એ. એ પોતાનું સવિસ્તર પ્રમાણપત્ર આપ્યું છે તે શાસ્ત્રોદ્ધાર કમિટીના કામને આ સંમેલન તથા કોન્ફરન્સ હાર્દિક અભિનંદન આપે છે. અને તેમના કામને ન્યાં ન્યાં અને જે જે જરૂર પડે-પડિતની અને નાણાંની-પોતાની પાસેના ફંડમાંથી અને બાહર જનતા પાસેથી મદદ મળે તેવી ઈચ્છા ધરાવે છે.

આ શાસ્ત્રો અને ટીકાઓને ન્યારે આટલી ધમી પ્રશંસાપૂર્વક પસંદગી મળી છે ત્યારે તે કામને મદદ કરવાની આ કોન્ફરન્સ પોતાની ફરજ માને છે અને જે કંઈ ત્રુટી હોય તે પં. ર. શ્રી ધાસીલાલજી મહારાજની સાનિધ્યમાં જઈ, બતાવીને સુધારવા પ્રયત્ન કરવો. આ કામને ટલે ચલાવવા જેવું કોઈપણ કામ સત્તા ઉપરના અધીકારીઓના વાણી કે વર્તનથી ન થાય તે જોવા પ્રમુખ સાહેબને બલામણુ કરે છે.

(સ્થા. જૈન પત્ર તા. ૪-૫-૫૬)

*

સ્વતંત્ર વિચારક અને નિકર લેખક 'જૈન સિદ્ધાંત'ના તંત્રીશ્રી શેઠ નગીનદાસ ગીરધરલાલનો અભિપ્રાય

શ્રી સ્થાનકવાસી શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ સ્થાપીને પૂ. શ્રી. ધાસીલાલજી મહારાજને સીરાબટ્ટમાં બોલાવી તેમની પાસે બત્રીસે સૂત્રો તૈયાર કરવાની હિલચાલ ચાલતી હતી ત્યારે તે હિલચાલ કરનાર શાસ્ત્રજ્ઞ શેઠ શ્રી દામોદરદાસભાઈ સાથે મારે પત્રવ્યવહાર ચાલેલો ત્યારે શેઠ શ્રી દામોદરદાસભાઈએ તેમનાં એક પત્રમાં મને લખેલું કે—

“આપણા સૂત્રોના મૂળ પાઠ તપાસી શુદ્ધ કરી સંસ્કૃત સાથે તૈયાર કરી શકે તેવા સ્થાવકવાસી સંપ્રદાયમાં મુનિશ્રી ધાસીલાલજી મ. સિવાય મને કોઈ વિશેષ વિદ્વાન મુનિ જોવામાં આવતા નથી. લાંબી તપાસને અંતે મેં મુનિ શ્રી ધાસીલાલજીને પસંદ કરેલા છે.”

શેઠ શ્રી દામોદરદાસભાઈ પોતે વિદ્વાન હતા. શાસ્ત્રજ્ઞ હતા તેમ વિચારક પણ હતા. આવકે તેમજ મુનિઓ પણ તેમની પાસેથી શીક્ષા વાંચના લેતા, તેમ જ્ઞાન ચર્ચા પણ કરતા. એવા વિદ્વાન શેઠશ્રીની પસંદગી યથાર્થ જ હોય એમાં

સૂત્રોનો પ્રચાર કરે છે. મુસ્લીમ લોકો પણ તેમના પવિત્ર મનાતા ગ્રન્થ કુરાનનું પણ અનેક ભાષાઓમાં ભાષાંતર કરી સમાજમાં પ્રચાર કરે છે. આપણે પૈસા પરનો મોહ ઉતારી ભગવાનના સિદ્ધાંતોનો પ્રચાર કરવા માટે તન, મન, ધન સમર્પણ કરવાં જોઈએ. અને સૂત્ર પ્રકાશનના કાર્યને વધુ ને વધુ વેગ મળે તે માટે સક્રિય પ્રયત્નો કરવા જોઈએ આવા પવિત્ર કાર્યમાં સાંપ્રદાયિક ભત્તેરો સૌએ ભૂલી જવા જોઈએ અને શુદ્ધ આશયથી થતા શુદ્ધ કાર્યને અપનાવી લેવું જોઈએ. સમિતિના નિયમાનુસાર ડા. રપપુ ભરી સમીતીના સભ્ય બનવું જોઈએ. ધાર્મિક અનેક ખાતાઓના મુકાબલે સૂત્ર પ્રકાશનનું-જ્ઞાન પ્રચારનું આ ખાતું સર્વશ્રેષ્ઠ ગણાવું જોઈએ.

આ કાર્યને વેગ આપવાની સાથે સાથે એ આગમો-ભગવાનની એ મહાવાણીનું પાન કરવા પણ આપણે હરહંમેશ તત્પર રહેવું જોઈએ જેથી પરમ શાન્તિ અને છવન સિદ્ધિ મેળવી શકાય. (સ્થા. જૈન. તા. ૫-૭-૫૬)

શ્રી. અ. બા. ૨વે. સ્થા. જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિનાં પ્રમુખશ્રી વગેરે.

રાણપુર

પરમ પવિત્ર સૌરાષ્ટ્રની પુણ્ય ભૂમિ પર ન્યાયથી શાન્ત-શાસ્ત્રવિશારદ અપ્રમાદિ પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી ધાસીલાલજી મહારાજનાં પુનિત પગલાં થયા છે ત્યારથી ઘણા લાંબા કાળથી લાગુ પડેલ જ્ઞાનાવરણિય કર્મનાં પડળ ઉતારવાનો શુભ પ્રયાસ થઈ રહ્યો છે. અને જે પ્રવચનની પ્રભાવના તેઓશ્રી કરી રહ્યા છે તે અનંત ઉપકારક કાર્યમાં તમે જે અપૂર્વ સહાય આપી રહ્યા છો તે માટે તમે સર્વને ધન્ય છે અને એ શુભ પ્રવૃત્તિના શુભ પરિણામોનો જનતા લાભ હ્યે છે. અને તો સમજાય છે કે સાધુજી છટે શુભસ્થાનકે હોય છે. પણ પૂજ્ય શ્રી ધાસીલાલજી મહારાજ તો બહુધા સાતમે અપ્રમત શુભસ્થાનકે જ રહે છે. એવા અપ્રમત માત્ર પાંચ-સાત સાધુઓ. જો સ્થાનકવાસી જૈન સમાજમાં હોય તો સમાજનું શ્રેય થતાં જરાએ વાર ન લાગે. સમાજ-કાશમાં સ્થા. જૈન સંપ્રદાયનો દિવ્ય પ્રભાકર જળકળી નીકળે. પ...ણ વો દિન.....

શ્રી શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિને મ્હારી એક નમ્ર સુચના છે કે-પૂજ્યશ્રીની વૃદ્ધાવસ્થા છે; અને કાર્યપ્રણાલિકા યુવાનોને શરમાવે તેવી છે. તેમને ગામેગામ વિહાર કરવા અને શાસ્ત્રોદ્ધારનું કાર્ય કરવું તેમાં ઘણી શારીરિક-માનસિક અને વ્યવહારિક મુશ્કેલી વેઠવી પડે છે. તો કેઇ યોગ્ય સ્થળ કે જ્યાંના શ્રાવકો ભક્તિવાળા હોય. વાડાના રાગના વિષથી અલીપ્ત હોય એવા કેઇ સ્થળે શાસ્ત્રોદ્ધારનું કાર્ય પુણું થાય ત્યાં સુધી સ્થીરતા કરી શકે એના માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. બીજા કેઇ એવા સ્થળની અનુકૂળતા ન મળે તો છેવટ અમદાવાદમાં યોગ્ય સ્થળે રહેવાની સગવડતા કરી અપાય તો વધુ સારું. મ્હારી આ સુચના પર ધ્યાન આપવા ફરી યાદ આપું છું. ફરીવાર પુજ્ય આચાર્યશ્રીને અને તેમના સત્કાર્યના સહાયકોને મારા અભિનંદન પાઠવું છું તે સ્વીકારશેાળ.

લિ. સદાનંદી જૈનમુનિ છારાલાલજી.

શ્રુત ભક્તિ

(પૂ આચાર્ય શ્રી ઈશ્વરલાલજી મ. સા. ની આજ્ઞા અનુસાર લખનાર)
દ. સં. ના જૈન મુનિ શ્રી દયાનંદજી મહારાજ

તા. ૨૩-૬-૫૬ શાહપુર, અમદાવાદ.

આજે લગભગ ૨૦ વર્ષથી શ્રદ્ધેય પરમપૂજ્ય, જ્ઞાન દિવાકર પં. મુનિશ્રી ઘાસીલાલજી મ. ચરમ તીર્થંકર ભગવાન મહાવીરના અનુત્તર, અનુપમ ન્યાય યુક્ત, પૂર્વાપર અવિરોધ, સ્વપર કલ્યાણકારક, ચરમ શીતળ વાણીના દ્યોતક એવા શ્રી જિનાગમ પર પ્રકાશ પાડે છે. તેઓશ્રી પ્રાચીન, પૌર્વાત્ય સંસ્કૃતાદિ અનેક ભાષાના પ્રખર પંડિત છે અને જિન વાણીનો પ્રકાશ સંસ્કૃત, ગુજરાતી અને હિંદીમાં મૂળ શબ્દાર્થ, ટીકા, વિસ્તૃત વિવરણ સાથે પ્રકાશમાં લાવે છે એ જૈન સમાજ માટે અતિ ગૌરવ અને આનંદનો વિષય છે.

બં મહાવીર અત્યારે આપણી પાસે વિદ્યમાન નથી. પરંતુ તેમની વાણી રૂપે અક્ષરદેહ ગણુધર મહારાજોએ શ્રુત પરંપરાએ સાચવી રાખ્યો. શ્રુત પરંપરાથી સચવાતું જ્ઞાન જ્યારે વિસ્મૃત થવાનો સમય ઉપસ્થિત થવા લાગ્યો ત્યારે શ્રી દેવર્દિગણિ ક્ષમાશ્રમણે વલ્લીપુર-વળામાં તે આગમોને પુસ્તકો રૂપે આકૃષ્ટ કર્યો. આજે આ સિદ્ધાંતો આપણી પાસે છે. તે અર્ધ માગધી પાલી ભાષામાં છે. અત્યારે આ ભાષા ભગવાનની, દેવોની તથા જનગણની ધર્મ ભાષા છે. તેને આપણા શ્રમણો અને શ્રમણીઓ તથા મુમુક્ષુ શ્રાવક શ્રાવિકાઓ મુખપાઠ કરે છે; પરંતુ તેનો અર્થ અને ભાવ ઘણા થોડાઓ સમજે છે.

જિનાગમ એ આપણું શ્રદ્ધેય પવિત્ર ધર્મસૂત્ર છે. એ આપણી આંખો છે. તેનો અભ્યાસ કરવો એ આપણી સૌની-જૈન માત્રની ફરજ છે. તેને સત્ય સ્વરૂપે સમજાવવા માટે આપણાં સફલાગ્યે જ્ઞાન દિવાકર શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજે સત્સંકલ્પ કર્યો છે અને તે લિખિત સૂત્રોને પ્રગટાવી શાસ્ત્રોદ્ધાર સમીતી દ્વારા જ્ઞાન પરળ વહેતી કરી છે. આવા અનુપમ કાર્યમાં સકળ જૈનોનો સહકાર અવશ્ય હોવો ઘટે અને તેનો વધારેમાં વધારે પ્રચાર થાય તે માટે પ્રયત્નો કરવા ઘટે.

બં મહાવીરને ગણુધર ગૌતમ પૂછે છે કે હે ભગવાન; સૂત્રની આરાધના કરવાથી શું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે? ભગવાન તેનો પ્રતિ ઉત્તર આપે છે કે શ્રુતની આરાધનાથી જીવોના અજ્ઞાનનો નાશ થાય છે. અને તેઓ સંસારના કલેશોથી નિવૃત્તિ મેળવે છે. અને સંસાર કલેશોથી નિવૃત્તિ અને અજ્ઞાનનો નાશ થતાં મોક્ષ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આવા જ્ઞાન કાર્યમાં મૂર્તિપૂજક જૈનો, દિગંબરો અને અન્ય ધર્મીઓ હજારો અને લાખો રૂપીયા ખર્ચે છે. હિંદુ ધર્મમાં પવિત્ર મનાતા ગ્રંથ ગીતાના સેંકડો નહિ પણ હજારો ટીકા ગ્રંથો દુનિયાની લગભગ સર્વ ભાષાઓમાં પ્રગટ થયા છે. ઈસાઈ ધર્મના પ્રચારકો તેમના પવિત્ર ધર્મગ્રંથ બાઈબલના પ્રચારાર્થે તેનું જગતની સર્વ ભાષાઓમાં ભાષાંતર કરી, તેને પડતર કરતાં પણ ઘણી ઓછી કિંમતે વેચી ધર્મ-

સૂત્રોનો પ્રચાર કરે છે. મુસ્લીમ લોકો પણ તેમના પવિત્ર મનાતા ગ્રંથ કુરાનનું પણ અનેક ભાષાઓમાં ભાષાંતર કરી સમાજમાં પ્રચાર કરે છે. આપણે પૈસા પરનો મોહ ઉતારી ભગવાનના સિદ્ધાંતોનો પ્રચાર કરવા માટે તન, મન, ધન સમર્પણ કરવાં જોઈએ. અને સૂત્ર પ્રકાશનના કાર્યને વધુ ને વધુ વેગ મળે તે માટે સક્રિય પ્રયત્નો કરવા જોઈએ આવા પવિત્ર કાર્યમાં સાંપ્રદાયિક મતભેદો સૌએ ભૂલી જવા જોઈએ અને શુદ્ધ આશયથી થતા શુદ્ધ કાર્યને અપનાવી લેવું જોઈએ. સમિતિના નિયમાનુસાર રૂ. ૨૫૧૭ ભરી સમીતીના સભ્ય બનવું જોઈએ. ધાર્મિક અનેક ખાતાંઓના મુકાબલે સૂત્ર પ્રકાશનનું-જ્ઞાન પ્રચારનું આ ખાતું સર્વશ્રેષ્ઠ ગણાવું જોઈએ.

આ કાર્યને વેગ આપવાની સાથે સાથે જો આગમો-ભગવાનની જો મહાવાણીનું પાન કરવા પણ આપણે હરહંમેશ તત્પર રહેવું જોઈએ જેથી પરમ શાન્તિ અને જીવન સિદ્ધિ મેળવી શકાય. (સ્થા. જૈન. તા. ૫-૭-૫૬)

શ્રી. અ. ભા. ૨વે. સ્થા. જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિનાં પ્રમુખશ્રી વગેરે.

રાણપુર

પરમ પવિત્ર સૌરાષ્ટ્રની પુણ્ય ભૂમિ પર ત્યારથી શાન્ત-શાસ્ત્રવિશારદ અપ્રમાદિ પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી ધાસીલાલજી મહારાજનાં પુનિત પગલાં થયા છે ત્યારથી ઘણા લાંબા કાળથી લાગુ પડેલ જ્ઞાનાવરણિય કર્મનાં પરજી ઉતારવાનો શુભ પ્રયાસ થઈ રહ્યો છે. અને જે પ્રવચનની પ્રભાવના તેઓશ્રી કરી રહ્યા છે તે અનંત ઉપકારક કાર્યમાં તમે જે અપૂર્વ સહાય આપી રહ્યા છો તે માટે તમો સર્વને ધન્ય છે અને જો શુભ પ્રવૃત્તિના શુભ પરિણામોનો જનતા લાભ હોય છે. અને તો સમજાય છે કે સાધુજી છટે ગુણસ્થાનકે હોય છે. પણ પૂજ્ય શ્રી ધાસીલાલજી મહારાજ તો બહુધા સાતમે અપ્રમત ગુણસ્થાનકે જ રહે છે. એવા અપ્રમત માત્ર પાંચ-સાત સાધુઓ. જો સ્થાનકવાસી જૈન સમાજમાં હોય તો સમાજનું શ્રેય થતાં જરાએ વાર ન લાગે. સમાજ-કાશમાં સ્થા. જૈન સંપ્રદાયનો દિવ્ય પ્રભાકર જળહળી નીકળે. પ....ણ વેા દિન.....

શ્રી શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિને મ્હારી એક નમ્ર સુચના છે કે-પૂજ્યશ્રીની વૃદ્ધા-વસ્થા છે; અને કાર્યપ્રણાલિકા યુવાનોને શરમાવે તેવી છે. તેમને ગામોગામ વિહાર કરવા અને શાસ્ત્રોદ્ધારનું કાર્ય કરવું તેમાં ઘણી શારીરિક-માનસિક અને વ્યવહારિક મુશ્કેલી વેઠવી પડે છે. તો કેઈ યોગ્ય સ્થળ કે જ્યાંના શ્રાવકો લક્ષિતવાળા હોય. વાહના રાગના વિપથી અલીપ્ત હોય એવા કેઈ સ્થળે શાસ્ત્રોદ્ધારનું કાર્ય પુણું થાય ત્યાં સુધી સ્થીરતા કરી શકે એના માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. ખીન્ત કેઈ એવા સ્થળની અનુકુળતા ન મળે તો છેવટ અમદાવાદમાં યોગ્ય સ્થળે રહેવાની સગવડતા કરી અપાય તો વધુ સારું. મ્હારી આ સુચના પર ધ્યાન આપવા ફરી યાદ આપું છું. ફરીવાર પૂજ્ય આચાર્યશ્રીને અને તેમના સત્કાર્યના સહાયકોને મારા અભિનંદન પાઠવું છું તે સ્વીકારશો.

લિ. સદાનંદી જૈનમુનિ છાયાલાલજી.

શ્રુત ભક્તિ

(પૂ આચાર્ય શ્રી ઈશ્વરલાલજી મ. સા. ની આજ્ઞા અનુસાર લખનાર)
દ. સં. ના જૈન મુનિ શ્રી દયાનંદજી મહારાજ

તા. ૨૩-૬-૫૬ શાહપુર, અમદાવાદ.

આજે લગભગ ૨૦ વર્ષથી શ્રદ્ધેય પરમપૂજ્ય, જ્ઞાન દિવાકર પં. મુનિશ્રી ઘાસીલાલજી મ. ચરમ તીર્થંકર ભગવાન મહાવીરના અનુત્તર, અનુપમ ન્યાય મુક્ત, પૂર્વાપર અવિરોધ, સ્વપર કલ્યાણકારક, ચરમ શીતળ વાણીના ઘોતક એવા શ્રી જિનાગમ પર પ્રકાશ પાડે છે. તેઓશ્રી પ્રાચીન, પૌર્વાત્ય સંસ્કૃતાદિ અનેક ભાષાના પ્રખર પંડિત છે અને જિન વાણીનો પ્રકાશ સંસ્કૃત, ગુજરાતી અને હિંદીમાં મૂળ શબ્દાર્થ, ટીકા, વિસ્તૃત વિવરણ સાથે પ્રકાશમાં લાવે છે એ જૈન સમાજ માટે અતિ ગૌરવ અને આનંદનો વિષય છે.

ભગ મહાવીર અત્યારે આપણી પાસે વિદ્યમાન નથી. પરંતુ તેમની વાણી રૂપે અક્ષરદેહ ગણધર મહારાજોએ શ્રુત પરંપરાએ સાચવી રાખ્યો. શ્રુત પરંપરાથી સચવાતું જ્ઞાન જ્યારે વિસ્મૃત થવાનો સમય ઉપસ્થિત થવા લાગ્યો ત્યારે શ્રી દેવદિગ્દિગણિ ક્ષમાશ્રમણે વલ્લીપુર-વળામાં તે આગમોને પુસ્તકો રૂપે આરૂઢ કર્યો. આજે આ સિદ્ધાંતો આપણી પાસે છે. તે અર્ધ ભાગથી પાલી ભાષામાં છે. અત્યારે આ ભાષા ભગવાનની, દેવોની તથા જનગણની ધર્મ ભાષા છે. તેને આપણા શ્રમણો અને શ્રમણીઓ તથા સુસુક્ષ્મ શ્રાવક શ્રાવિકાઓ સુખપાઠ કરે છે; પરંતુ તેનો અર્થ અને ભાવ ઘણા થોડાઓ સમજે છે.

જિનાગમ એ આપણાં શ્રદ્ધેય પવિત્ર ધર્મસૂત્રો છે. એ આપણી આંખો છે. તેનો અભ્યાસ કરવો એ આપણી સૌની-જૈન માત્રની ફરજ છે. તેને સત્ય સ્વરૂપે સમજાવવા માટે આપણાં સદ્ભાગ્યે જ્ઞાન દિવાકર શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજે સત્સંકલ્પ કર્યો છે અને તે લિખિત સૂત્રોને પ્રગટાવી શાસ્ત્રોદ્ધાર સમીતી દ્વારા જ્ઞાન પરણ વહેતી કરી છે. આવા અનુપમ કાર્યમાં સકળ જૈનોનો સહકાર અવશ્ય હોવો ઘટે અને તેનો વધારેમાં વધારે પ્રચાર થાય તે માટે પ્રયત્નો કરવા ઘટે.

ભગ મહાવીરને ગણધર ગૌતમ પૂછે છે કે હે ભગવાન; સૂત્રની આરાધના કરવાથી શું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે? ભગવાન તેના પ્રતિ ઉત્તર આપે છે કે શ્રુતની આરાધનાથી જીવોના અજ્ઞાનનો નાશ થાય છે. અને તેઓ સંસારના કલેશોથી નિવૃત્તિ મેળવે છે. અને સંસાર કલેશોથી નિવૃત્તિ અને અજ્ઞાનનો નાશ થતાં મોક્ષ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આવા જ્ઞાન કાર્યમાં મૂર્તિપૂજક જૈનો, દિગંબરો અને અન્ય ધર્મીઓ હંબરો અને લાખો રૂપીયા ખર્ચે છે. હિંદુ ધર્મમાં પવિત્ર મનાતા ગ્રંથ ગીતાના સેંકડો નહિ પણ હંબરો ટીકા ગ્રંથો હુનિયાની લગભગ સર્વ ભાષાઓમાં પ્રગટ થયા છે. ઈસાઇ ધર્મના પ્રચારકો તેમના પવિત્ર ધર્મગ્રંથ બાઇબલના પ્રચારાર્થે તેનું જગતની સર્વ ભાષાઓમાં ભાષાંતર કરી, તેને પઠતર કરતાં પણ ઘણી ઓછી કિંમતે વેચી ધર્મ-

સૂત્રોનો પ્રચાર કરે છે. મુસ્લીમ લોકો પણ તેમના પવિત્ર મનાતા ગ્રન્થ કુરાનનું પણ અનેક ભાષાઓમાં ભાષાંતર કરી સમાજમાં પ્રચાર કરે છે. આપણે પૈસા પરનો મોઢા ઉતારી ભગવાનના સિદ્ધાંતોનો પ્રચાર કરવા માટે તન, મન, ધન સમર્પણ કરવાં જોઈએ. અને સૂત્ર પ્રકાશનના કાર્યને વધુ ને વધુ વેગ મળે તે માટે સક્રિય પ્રયત્નો કરવા જોઈએ આવા પવિત્ર કાર્યમાં સાંપ્રદાયિક મતભેદો સૌએ ભૂલી જવા જોઈએ અને શુદ્ધ આશયથી થતા શુદ્ધ કાર્યને અપનાવી લેવું જોઈએ. સમિતિના નિયમાનુસાર રૂ. ૨૫૫૫ ભરી સમીતીના સભ્ય બનવું જોઈએ. ધાર્મિક અનેક ખાતાંઓના મુકાબલે સૂત્ર પ્રકાશનનું-જ્ઞાન પ્રચારનું આ ખાતું સર્વશ્રેષ્ઠ ગણાવું જોઈએ.

આ કાર્યને વેગ આપવાની સાથે સાથે જો આગમો-ભગવાનની જો મહાવાણીનું પાન કરવા પણ આપણે હરહંમેશ તત્પર રહેવું જોઈએ જેથી પરમ શાન્તિ અને જીવન સિદ્ધિ મેળવી શકાય. (સ્થા. જૈન. તા. ૫-૭-૫૬)

શ્રી. અ. ભા. ૨વે. સ્થા. જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિનાં પ્રમુખશ્રી વગેરે.

રાણપુર

પરમ પવિત્ર સૌરાષ્ટ્રની પુણ્ય ભૂમિ પર ન્યારથી શાન્ત-શાસ્ત્રવિશારદ અપ્રમાદિ પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી ધાસીલાલજી મહારાજનાં પુનિત પગલાં થયા છે ત્યારથી ઘણા લાંબા કાળથી લાશુ પટેલ જ્ઞાનાવરણિય કર્મનાં પડળ ઉતારવાનો શુભ પ્રયાસ થઈ રહ્યો છે. અને જે પ્રવચનની પ્રભાવના તેઓશ્રી કરી રહ્યા છે તે અનંત ઉપકારક કાર્યમાં તમે જે અપૂર્વ સહાય આપી રહ્યા છો તે માટે તમો સર્વને ધન્ય છે અને જો શુભ પ્રવૃત્તિના શુભ પરિણામોનો જનતા લાભ લે છે. મને તો સમજાય છે કે સાધુજી છટે ગુણસ્થાનકે હોય છે. પણ પૂજ્ય શ્રી ધાસીલાલજી મહારાજ તો ખડુંધા સાતમે અપ્રમત ગુણસ્થાનકે જ રહે છે. એવા અપ્રમત માત્ર પાંચ-સાત સાધુઓ. જો સ્થાનકવાસી જૈન સમાજમાં હોય તો સમાજનું શ્રેય થતાં જરાએ વાર ન લાગે. સમાજ-કાશમાં સ્થા. જૈન સંપ્રદાયનો દિવ્ય પ્રભાકર જળહળી નીકળે. પ....ણ વેા દિન.....

શ્રી શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિને મહારી એક નમ્ર સુચના છે કે-પૂજ્યશ્રીની વૃદ્ધાવસ્થા છે; અને કાર્યપ્રણાલિકા સુવાનોને શરમાવે તેવી છે. તેમને ગામેગામ વિહાર કરવા અને શાસ્ત્રોદ્ધારનું કાર્ય કરવું તેમાં ઘણી શારીરિક-માનસિક અને વ્યવહારિક સુરક્ષેલી વેઠવી પડે છે. તો કેાઈ યોગ્ય સ્થળ કે જ્યાંના શ્રાવકો ભક્તિવાળા હોય. વાડાના રાગના વિપથી અલીપ્ત હોય એવા કેાઈ સ્થળે શાસ્ત્રોદ્ધારનું કાર્ય પુર્ણ થાય ત્યાં સુધી સ્થીરતા કરી શકે એના માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. બીજા કેાઈ એવા સ્થળની અનુકૂળતા ન મળે તો છેવટ અમદાવાદમાં યોગ્ય સ્થળે રહેવાની સગવડતા કરી અપાય તો વધુ સારું. મહારી આ સુચના પર ધ્યાન આપવા ફરી યાદ આપું છું. ફરીવાર પુજ્ય આચાર્યશ્રીને અને તેમના સત્કાર્યના સહાયકોને મારા અભિનંદન પાઠવું છું તે સ્વીકારશો.

લિ. સદાનંદી જૈનમુનિ છાટાલાલજી.

શ્રુત ભક્તિ

(પૂ આચાર્ય શ્રી ઈશ્વરલાલજી મ. સા. ની આજ્ઞા અનુસાર લખનાર)

દ. સં. ના જૈન મુનિ શ્રી દયાનંદજી મહારાજ

તા. ૨૩-૬-૫૬ શાહપુર, અમદાવાદ.

આજે લગભગ ૨૦ વર્ષથી શ્રદ્ધેય પરમપૂજ્ય, જ્ઞાન દિવાકર પં. મુનિશ્રી ઘાસીલાલજી મ. ચરમ તીર્થંકર ભગવાન મહાવીરના અનુત્તર, અનુપમ ન્યાય યુક્ત, પૂર્વાપર અવિરોધ, સ્વપર કદ્યાણુકારક, ચરમ શીતળ વાણીના ઘોતક જીવા શ્રી જિનાગમ પર પ્રકાશ પાટે છે. તેઓશ્રી પ્રાચીન, પોર્નાત્ય સંસ્કૃતાદિ અનેક ભાષાના પ્રખર પરિત છે અને જિન વાણીનો પ્રકાશ સંસ્કૃત, ગુજરાતી અને હિંદીમાં મૂળ શબ્દાર્થ, ટીકા, વિસ્તૃત વિવરણ સાથે પ્રકાશમાં લાવે છે એ જૈન સમાજ માટે અતિ ગૌરવ અને આનંદનો વિષય છે.

જાન મહાવીર અત્યારે આપણી પાસે વિદ્યમાન નથી. પરંતુ તેમની વાણી રૂપે અક્ષરદેહ ગણુધર મહારાજેએ શ્રુત પરંપરાએ સાચવી રાખ્યો. શ્રુત પરંપરાથી સચવાતું જ્ઞાન જ્યારે વિસ્મૃત થવાનો સમય ઉપસ્થિત થવા લાગ્યો ત્યારે શ્રી દેવદિગણિ ક્ષમાશ્રમણે વડલીપુર-વજામાં તે અગમોને પુસ્તકો રૂપે આરૂઠ કર્યો. આજે આ સિદ્ધાંતો આપણી પાસે છે. તે અર્ધ માગધી પાલી ભાષામાં છે. અત્યારે આ ભાષા ભગવાનની, દેવોની તથા જનગણની ધર્મ ભાષા છે. તેને આપણા શ્રમણો અને શ્રમણીઓ તથા સુમુક્ષુ શ્રાવક શ્રમિકાઓ મુળપાઠ કરે છે; પરંતુ તેનો અર્થ અને ભાવ ઘણા ઘોઠાઓ સમજે છે.

જિનાગમ એ આપણાં શ્રદ્ધેય પવિત્ર ધર્મસૂત્રો છે. એ આપણી આંખો છે. તેનો અધ્યાસ કરવો એ આપણી સૌની-જૈન માત્રની ફરજ છે. તેને સત્ય સ્વરૂપે સમજાવવા માટે આપણાં સદ્ભાગ્યે જ્ઞાન દિવાકર શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજે સંસારકંઠ્ય કર્યો છે અને તે લિખિત સૂત્રોને પ્રગટાવી શાસ્ત્રોદ્ધાર સમીતી દ્વારા જ્ઞાન પરણ વહેતી કરી છે. આવા અનુપમ કાર્યમાં સકળ જૈનોનો સહકાર અવશ્ય હોવો ઘટે અને તેનો વધારેમાં વધારે પ્રચાર થાય તે માટે પ્રયત્નો કરવા ઘટે.

જાન મહાવીરને ગણુધર ગૌતમ પૂછે છે કે હે ભગવાન; સૂત્રની આરાધના કરવાથી શું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે? ભગવાન તેનો પ્રતિ ઉત્તર આપે છે કે શ્રુતની આરાધનાથી જીવોના અજ્ઞાનનો નાશ થાય છે. અને તેઓ સંસારના કલેશોથી નિવૃત્તિ મેળવે છે. અને સંસાર કલેશોથી નિવૃત્તિ અને અજ્ઞાનનો નાશ થતાં મોક્ષ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આવા જ્ઞાન કાર્યમાં મૂર્તિપૂજક જૈનો, દિગંબરો અને અન્ય ધર્મીઓ હૃત્તરે અને લાખો રૂપીયા ખર્ચે છે. હિંદુ ધર્મમાં પવિત્ર મનાતા અંચ ગીતાના સેંકડો નહિ પણ હજારો ટીકા અથવા હુનિયાની લગભગ સર્વ ભાષાઓમાં પ્રગટ થયા છે. ઈસાઇ ધર્મના પ્રચારકો તેમના પવિત્ર ધર્મઅંચ બાઈબલના પ્રચારાર્થે તેમું જગતની સર્વ ભાષાઓમાં ભાષાંતર કરી, તેને પરત્વર કરતાં પણ ઘણી જોતડી કિંમતે વેચી ધર્મ-

શ્રી ઉપાશક દશાંગ સૂત્રને માટે અભિપ્રાય.

મૂળ સૂત્ર તથા પૂ. મુનિશ્રી ઘાસીલાલજીએ જનાવેલ સંસ્કૃત છાયા તથા ટીકા અને હિંદી તથા ગુજરાતી-અનુવાદ સહિત.

પ્રકાશક- અ. લા. શ્રવે. સ્થાનકવાસી જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ, ગરેડીઆ કુવા રોડ, શ્રીન લોન્ગ પાસે, રાજકોટ. (સૌરાષ્ટ્ર) પૃષ્ઠ ૬૧૬ બીજી આવૃત્તિ બેવડું (માદું) કદ. પાકું પુઠું. જેકેટ સાથે સને ૧૯૫૬ કિંમત રૂ. ૮-૮-૦

આપણા મૂળ જાર અંગ સૂત્રોમાંનું ઉપાશકદશાંગ એ સાતમું અંગ સૂત્ર છે, એમાં ભગવાન મહાવીરના દશ ઉપાસકો શ્રાવકોનાં જીવનચરિત્રો આપેલાં છે તેમાં પહેલું ચરિત્ર આનંદ શ્રાવકનું આવે છે.

આનંદ શ્રાવકે જૈન ધર્મ અંગીકાર કર્યો અને જારત્રત ભગવાન મહાવીર પાસે અંગીકાર કરી પ્રતિજ્ઞા (પ્રત્યાખ્યાન) લીધાં તેનું સવિસ્તર વર્ણન આવે છે. તેની અંતર્ગત અનેક વિષયો જેવા કે, અભિગમ, લોકાલોકસ્વરૂપ, નવતત્ત્વ, નરક દેવલોક વગેરેનું વર્ણન પણ આવે છે.

આનંદ શ્રાવકે જાર ત્રત લીધાં તે જાર ત્રતની વિગત અતિચારની વિગત વગેરે બધું આપેલું છે. તે જ પ્રમાણે બીજા નવ શ્રાવકોની પણ વિગત આપેલ છે.

આનંદ શ્રાવકની પ્રતિજ્ઞામાં અરિહંત ચેદ્યાઈ શબ્દ આવે છે. મૂર્તિપૂજકો મૂર્તિપૂજન સિદ્ધ કરવા માટે તેનો અર્થ અરિહંતનું ચૈત્ય (પ્રતિમા) એવો કરે છે. પણ તે અર્થ તદ્દન ખોટો છે. અને તે જગ્યાએ આગળ પાછળના સંબંધ પ્રમાણે તેનો એ ખોટો અર્થ બાંધ બેસતો જ નથી તે મુનિશ્રી ઘાસીલાલજીએ તેમની ટીકામાં અનેક રીતે પ્રમાણ આપી સાબિત કરેલ છે અને અરિહંત ચેદ્યાઈ નો અર્થ સાધુ થાય છે તે બતાવી આપેલ છે.

આ પ્રમાણે આ સૂત્રમાંથી શ્રાવકના શુદ્ધ ધર્મની માહિતી મળે છે તે ઉપરાંત તે શ્રાવકોની ઋદ્ધિ, સ્હેકાણુ, નગરી વગેરેના વર્ણનો ઉપરથી તે વખતની સામાજિક સ્થિતિ, રીતરિવાજ રાજવ્યવસ્થા વગેરે જાણતોની માહિતી મળે છે.

એટલે આ સૂત્ર દરેક શ્રાવકે અવશ્ય વાંચવું જોઈએ એટલું જ નહિ પણ વારંવાર અધ્યયન કરવા માટે ઘરમાં વસાવવું જોઈએ.

પુસ્તકની શરૂઆતમાં વર્દ્ધમાન શ્રમણ સંઘના આચાર્યશ્રી આત્મારામજી મહારાજનું સંમતિ પત્ર તથા બીજા સાધુઓ તેમજ શ્રાવકોના સંમતિ પત્રો આપેલા છે, તે સૂત્રની પ્રમાણભૂતતાની ખાત્રી આપે છે.

“જૈન સિદ્ધાંત” જાન્યુઆરી, ૫૭

“ જૈન સિદ્ધાંતના ” તંત્રીશ્રીનો અભિપ્રાય.

સ્થાનકવાસીઓમાં પ્રમાણભૂત સૂત્રો બહાર પાડનારી આ એકની એક સંસ્થા છે. અને એના આ છેલ્લા રિપોર્ટ ઉપરથી જણાય છે કે તેણે ઘણી સારી પ્રગતિ કરી છે તે જોઈ આનંદ થાય છે.

મૂળ પાઠ, ટીકા, હિંદી તથા ગુજરાતી અનુવાદ સહિત સૂત્રો બહાર પાડવાં એ કાંઈ સહેલું કામ નથી. એ એક મહાભારત કામ છે અને તે કામ આ શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ ઘણી સફળતાથી પાર પાડી રહી છે તે સ્થાનકવાસી સમાજ માટે ઘણા ગૌરવનો વિષય છે અને સમિતિ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

સમિતિ તરફથી નવસૂત્રો બહાર પડી ચૂક્યાં છે, હાલમાં ત્રણ સૂત્રો છપાય છે. નવ સૂત્રો લખાઈ ગયાં છે અને જંબુદ્વીપ પ્રસિદ્ધિ તથા નંદીસૂત્ર તૈયાર થઈ રહ્યાં છે.

હાલમાં મંત્રી શ્રી સાકરચંદ બાઈચંદ સમિતિના કામમાં જ તેમનો આગ્રહ વખત ગાળે છે અને સમિતિના કામકાજને ઘણો વેગ આપી રહ્યા છે. તેમની ખંત માટે ધન્યવાદ.

અને આ મહાભારત કામના મુખ્ય કાર્યકર્તા તો છે વયોવૃદ્ધ પંડિત મુનિશ્રી ધાસીલાલજી મહારાજ. મૂળ પાઠનું સંશોધન તથા સંસ્કૃત ટીકા તેઓશ્રી જ તૈયાર કરે છે. મુનિશ્રીનો આ ઉપકાર આખાય સ્થા. જૈન સમાજ ઉપર ઘણો મહાન છે. એ ઉપકારનો બદલો તો વાળી શકાય તેમજ નથી.

પરંતુ આ સમિતિના મેમ્બર બની, તેના બહાર પડેલાં સૂત્રો ઘરમાં વસાવી તેનું અધ્યયન કરવામાં આવે તો જ મહારાજશ્રીનું થોડું ઋણ અદા કર્યું ગણાય.

ભગવાને કહ્યું છે કે ષઠમં જ્ઞાનં તત્ત્વો દયા પહેલું જ્ઞાન પછી દયા, દયા ધર્મને યથાર્થ સમજવો હોય તો ભગવાનની વાણીરૂપ આપણા સૂત્રો વાંચવાં જોઈએ તેનું અધ્યયન કરવું જોઈએ અને તેનો ભાવાર્થ યથાર્થ સમજવો જોઈએ.

એટલા માટે આ શાસ્ત્રોદ્ધારસમિતિના સર્વ સૂત્રો દરેક સ્થા. જૈને પોતાના ઘરમાં વસાવવાં જોઈએ સર્વ ધર્મજ્ઞાન આપણા સૂત્રોમાં જ સમાયલું છે અને સૂત્રો સહેલાઈથી વાંચીને સમજી શકાય છે, માટે દરેક સ્થા. જૈન આ સૂત્રો વાંચી એ ખાસ જરૂરનું છે.

શ્રી ઉપારાક દશાંગ સૂત્રને માટે અભિપ્રાય.

મૂળ સૂત્ર તથા પૂ. મુનિશ્રી ઘાસીલાલજીએ બનાવેલ સંસ્કૃત છાયા તથા ટીકા અને હિંદી તથા ગુજરાતી-અનુવાદ સહિત.

પ્રકાશક- અ. બા. શ્રવે. સ્થાનકવાસી જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ, ગરેડીઆ કુવા રોડ, શ્રીન લોજ પાસે, રાજકોટ. (સૌરાષ્ટ્ર) પૃષ્ઠ ૬૧૬ બીજી આવૃત્તિ બેવડું (મોટું) કદ. પાકું પુઠું. જેકેટ સાથે સને ૧૯૫૬ કિંમત રૂ. ૮-૮-૦

આપણા મૂળ બાર અંગ સૂત્રોમાંનું ઉપારાકદશાંગ એ સાતમું અંગ સૂત્ર છે, એમાં ભગવાન મહાવીરના દશ ઉપાસકો શ્રાવકોનાં જીવનચરિત્રો આપેલાં છે તેમાં પહેલું ચરિત્ર આનંદ શ્રાવકનું આવે છે.

આનંદ શ્રાવકે જૈન ધર્મ અંગીકાર કર્યો અને બારમત ભગવાન મહાવીર પાસે અંગીકાર કરી પ્રતિજ્ઞા (પ્રત્યાખ્યાન) લીધાં તેનું સવિસ્તર વર્ણન આવે છે. તેની અંતર્ગત અનેક વિષયો જેવા કે, અભિગમ, લોકાલોકસ્વરૂપ, નવતત્ત્વ, નરક દેવલોક વગેરેનું વર્ણન પણ આવે છે.

આનંદ શ્રાવકે બાર મત લીધાં તે બારે મતની વિગત અતિચારની વિગત વગેરે બધું આપેલું છે. તે જ પ્રમાણે બીજા નવ શ્રાવકોની પણ વિગત આપેલ છે.

આનંદ શ્રાવકની પ્રતિજ્ઞામાં અરિહંત ચૈદ્યાઈ શબ્દ આવે છે. મૂર્તિપૂજકો મૂર્તિપૂજા સિદ્ધ કરવા માટે તેનો અર્થ અરિહંતનું ચૈત્ય (પ્રતિમા) એવો કરે છે. પણ તે અર્થ તદ્દન ખોટો છે. અને તે જગ્યાએ આગળ પાછળના સંબંધ પ્રમાણે તેનો એ ખોટો અર્થ બંધ બેસતો જ નથી તે મુનિશ્રી ઘાસીલાલજીએ તેમની ટીકામાં અનેક રીતે પ્રમાણ આપી સાબિત કરેલ છે અને અરિહંત ચૈદ્યાઈ નો અર્થ સાધુ થાય છે તે બતાવી આપેલ છે.

આ પ્રમાણે આ સૂત્રમાંથી શ્રાવકના શુદ્ધ ધર્મની માહિતી મળે છે તે ઉપરાંત તે શ્રાવકોની ઋદ્ધિ, રહેઠાણ, નગરી વગેરેના વર્ણનો ઉપરથી તે વખતની સામાજિક સ્થિતિ, રીતરિવાજ રાજવ્યવસ્થા વગેરે બાબતોની માહિતી મળે છે.

એટલે આ સૂત્ર દરેક શ્રાવકે અવશ્ય વાંચવું જોઈએ એટલું જ નહિ પણ વારંવાર અધ્યયન કરવા માટે ઘરમાં વસાવવું જોઈએ.

પુસ્તકની શરૂઆતમાં વર્ધમાન શ્રમણ સંઘના આચાર્યશ્રી આત્મારામજી મહારાજનું સંમતિ પત્ર તથા બીજા સાધુઓ તેમજ શ્રાવકોના સંમતિ પત્રો આપેલા છે, તે સૂત્રની પ્રમાણભૂતતાની ખાત્રી આપે છે.

“ જૈન સિદ્ધાંત ” બા.નુ.આરી, ૫૭

“ જૈન સિદ્ધાંતના ” તંત્રીશ્રીનો અભિપ્રાય.

સ્થાનકવાસીઓમાં પ્રમાણભૂત સૂત્રો બહાર પાડનારી આ એકની એક સંસ્થા છે. અને એના આ છેલ્લા રિપોર્ટ ઉપરથી જણાય છે કે તેણે ઘણી સારી પ્રગતિ કરી છે તે જોઈ આનંદ થાય છે.

મૂળ પાઠ, ટીકા, હિંદી તથા ગુજરાતી અનુવાદ સહિત સૂત્રો બહાર પાડવાં એ કાંઈ સહેલું કામ નથી. એ એક મહાભારત કામ છે અને તે કામ આ શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ ઘણી સફળતાથી પાર પાડી રહી છે તે સ્થાનકવાસી સમાજ માટે ઘણા ગૌરવનો વિષય છે અને સમિતિ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

સમિતિ તરફથી નવસૂત્રો બહાર પડી ચૂક્યાં છે, હાલમાં ત્રણ સૂત્રો છપાય છે. નવ સૂત્રો લખાઈ ગયાં છે અને જંબુદ્વીપ પ્રગ્નસિ તથા નંદીસૂત્ર તૈયાર થઈ રહ્યાં છે.

હાલમાં મંત્રી શ્રી સાકરચંદ બાઈચંદ સમિતિના કામમાં જ તેમનો આખો વખત ગાળે છે અને સમિતિના કામકાજને ઘણો વેગ આપી રહ્યા છે. તેમની ખત માટે ધન્યવાદ.

અને આ મહાભારત કામના મુખ્ય કાર્યકર્તા તો છે વયોવૃદ્ધ પંડિત મુનિશ્રી ધાસીલાલજી મહારાજ. મૂળ પાઠનું સંશોધન તથા સંસ્કૃત ટીકા તેઓશ્રી જ તૈયાર કરે છે મુનિશ્રીનો આ ઉપકાર આખાય સ્થા. જૈન સમાજ ઉપર ઘણો મહાન છે. એ ઉપકારનો બહલો તો વાળી શકાય તેમજ નથી.

પરંતુ આ સમિતિના મેમ્બર બની, તેના બહાર પડેલાં સૂત્રો ઘરમાં વસાવી તેનું અધ્યયન કરવામાં આવે તો જ મહારાજશ્રીનું થોડું ઋણ અઢા કર્યું ગણાય.

ભગવાને કહ્યું છે કે પઠમં જ્ઞાનં તત્ત્વો દયા પહેલું જ્ઞાન પછી દયા, દયા ધર્મને યથાર્થ સમજવો હોય તો ભગવાનની વાણીરૂપ આપણા સૂત્રો વાંચવાં જોઈએ તેનું અધ્યયન કરવું જોઈએ અને તેના ભાવાર્થ યથાર્થ સમજવો જોઈએ.

એટલા માટે આ શાસ્ત્રોદ્ધારસમિતિના સર્વ સૂત્રો દરેક સ્થા જૈને પોતાના ઘરમાં વસાવવાં જોઈએ સર્વ ધર્મજ્ઞાન આપણા સૂત્રોમાં જ સમાયલું છે અને સૂત્રો સહેલાઈથી વાંચીને સમજી શકાય છે, માટે દરેક સ્થા. જૈન આ સૂત્રો વાંચે એ ખાસ જરૂરનું છે.

“ જૈન સિદ્ધાંત ” ડીસેમ્બર- ૫૬

શ્રી ઉપાશક દશાંગ સૂત્રને માટે અભિપ્રાય.

મૂળ સૂત્ર તથા પૂ. મુનિશ્રી ઘાસીલાલજીએ બનાવેલ સંસ્કૃત છાયા તથા ટીકા અને હિંદી તથા ગુજરાતી-અનુવાદ સહિત.

પ્રકાશક- અ. લા. શ્રવે. સ્થાનકવાસી જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ, ગરેડીઆ કુવા રોડ, શ્રીન લોન્ પાસે, રાજકોટ. (સૌરાષ્ટ્ર) પૃષ્ઠ ૬૧૬ બીજી આવૃત્તિ બેવડું (મોટું) કદ. પાકું પુકું. જેટલે સાથે સને ૧૯૫૬ કિંમત રૂ. ૮-૮-૦

આપણા મૂળ બાર અંગ સૂત્રોમાંનું ઉપાશકદશાંગ એ સાતમું અંગ સૂત્ર છે, એમાં ભગવાન મહાવીરના દશ ઉપાસકો શ્રાવકોનાં જીવનચરિત્રો આપેલાં છે તેમાં પહેલું ચરિત્ર આનંદ શ્રાવકનું આવે છે.

આનંદ શ્રાવકે જૈન ધર્મ અંગીકાર કર્યો અને બારમત ભગવાન મહાવીર પાસે અંગીકાર કરી પ્રતિજ્ઞા (પ્રત્યાખ્યાન) લીધાં તેનું સવિસ્તર વર્ણન આવે છે. તેની અંતર્ગત અનેક વિષયો જેવા કે, અભિગમ, લોકાલોકસ્વરૂપ, નવતત્ત્વ, નરક દેવલોક વગેરેનું વર્ણન પણ આવે છે.

આનંદ શ્રાવકે બાર મત લીધાં તે બારે મતની વિગત અતિચારની વિગત વગેરે બધું આપેલું છે. તે જ પ્રમાણે બીજા નવ શ્રાવકોની પણ વિગત આપેલ છે.

આનંદ શ્રાવકની પ્રતિજ્ઞામાં અરિહંત ચૈદ્યાઈ શબ્દ આવે છે. મૂર્તિપૂજકો મૂર્તિપૂજન સિદ્ધ કરવા માટે તેનો અર્થ અરિહંતનું ચૈત્ય (પ્રતિમા) એવો કરે છે. પણ તે અર્થ તદ્દન ખોટો છે. અને તે જગ્યાએ આગળ પાછળના સંબંધ પ્રમાણે તેનો એ ખોટો અર્થ બંધ બેસતો જ નથી તે મુનિશ્રી ઘાસીલાલજીએ તેમની ટીકામાં અનેક રીતે પ્રમાણે આપી સાબિત કરેલ છે અને અરિહંત ચૈદ્યાઈ નો અર્થ સાધુ થાય છે તે બતાવી આપેલ છે.

આ પ્રમાણે આ સૂત્રમાંથી શ્રાવકના શુદ્ધ ધર્મની માહિતી મળે છે તે ઉપરાંત તે શ્રાવકોની ઋદ્ધિ, રહેઠાણ, નગરી વગેરેના વર્ણનો ઉપરથી તે વખતની સામાજિક સ્થિતિ, રીતરિવાજ રાજવ્યવસ્થા વગેરે બાબતોની માહિતી મળે છે.

એટલે આ સૂત્ર દરેક શ્રાવકે અવશ્ય વાંચવું જોઈએ એટલું જ નહિ પણ વારંવાર અધ્યયન કરવા માટે ઘરમાં વસાવવું જોઈએ.

પુસ્તકની શરૂઆતમાં વર્દમાન શ્રમણ સંઘના આચાર્યશ્રી આત્મારામજી મહારાજનું સંમતિ પત્ર તથા બીજા સાધુઓ તેમજ શ્રાવકોના સંમતિ પત્રો આપેલા છે, તે સૂત્રની પ્રમાણભૂતતાની ખાત્રી આપે છે.

“જૈન સિદ્ધાંત” બાન્યુઆરી, ૫૭

સમિતિના પ્રમુખ અને આદ્ય સુરબ્ધી શ્રી,
શેઠ શાન્તિલાલ મંગળદાસનો હુકમ પરિચય

*

શ્રી શાન્તિલાલ મંગળદાસનો જન્મ ઇ. સ. ૧૯૦૧ નાં જોગલની ત્રીજી તારીખે તેમનાં મોસાળ ચૌરવડોદરામાં થયો હતો.

વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં જ એમનામાં રહેલી તિમ્મ ભુદ્ધિ જુદી તરી આવતી હતી. ઇ. સ. ૧૯૧૬માં અમદાવાદ કેન્દ્રમાંથી મેટ્રીકમાં પાસ થનાર પ્રથમ દસ વિદ્યાર્થીઓમાંના તેઓ એક હતાં. ત્યારબાદ ઇ. સ. ૧૯૨૩માં અર્થશાસ્ત્રનો વિષય લઈ તેઓ B. A. થયા. એ જમાનામાં બહુ યોગ્ય-ધનિક કુટુંબો જિમ્મી અભ્યાસમાં રસ લેતા હતા.

એન્જ્યુએટ થયા બાદ તુરત જ એમના ઉપર-ધંધાની જવાબદારી આવી પડી. યુવાન વય, તિમ્મ ભુદ્ધિ, વિશાળ વાંચન અને મનને તેમને નવીજ દૃષ્ટિ આપી હતી અને તેમની સમક્ષ આવતા ઉદ્યોગના અનેક વિકટ સવાલોને તેમણે બહુ કુશળતાથી ઉકેલવા માંડ્યા. ૧૯૪૫માં એ અમદાવાદ મિલ માલિક મંડળના પ્રમુખ બન્યા. હિંદના તેમજ ખાસ કરીને ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રનાં વેપારનાં પ્રાણ અશોના તળપદા અભ્યાસે મિલમાલિક મંડળના પ્રમુખ તરીકેની કામગીરીને વધુ દીપાવી.

૧૯૪૮થી હિંદી વેપારી મહામંડળના તેઓ સભ્ય છે અને ૧૯૫૪-૫૫ અને ૧૯૫૫-૫૬નાં વર્ષ માટેના દેશના આ સૌથી મોટા વેપારી મહામંડળના તેઓ અનુક્રમે ઉપપ્રમુખ અને પ્રમુખ હતા. આજે તો ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રને ખૂબજ ઉપયોગી નિવડેલી તેમની અસાધારણ શક્તિઓને દેશવ્યાપી ક્ષેત્ર મળ્યું છે.

૧૯૩૮-૩૯માં તેઓ ઈન્ટરનેશનલ લેબર ઓર્ગેનીઝેશન (I. L. O.) માં ભાગ લેવા ગયેલ ભારતીય પ્રતિનિધિ મંડળના તેઓ સરકાર તરફથી નિયુક્ત થયેલ સલાહકાર હતા. ૧૯૪૬માં અને ૧૯૪૮માં યુરોપ્સ અને ઇનીવા સુકામે ભરાયેલ I. L. O. માં તેઓએ માલિકોના પ્રતિનિધિ તરીકે અગત્યનો ભાગ લીધો હતો.

રૂા. ૧૦,૦૦૦ આપનાર આદ્ય સુરજીત્રી,
સમિતિના પ્રમુખ; દાનપીર શેઠત્રી

શેઠ શાંતિલાલ મંજળાસલાધ
અમદાવાદ.

સમિતિના પ્રમુખ અને આદ્ય મુરબીશ્રી, શેઠ શાન્તિલાલ મંગળદાસનો દુઃક પરિચય

*

શ્રી શાન્તિલાલ મંગળદાસનો જન્મ ઇ. સ. ૧૯૦૧ નાં જાગૃતી ત્રીજી તારીખે તેમનાં મોક્ષાળ ચોરવડોદરામાં થયો હતો.

વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં જ એમનામાં રહેલી તિમ બુદ્ધિ જુદી તરી આવતી હતી. ઇ. સ. ૧૯૧૬માં અમદાવાદ હેન્ડ્રીમાંથી મેટ્રીકમાં પાસ થનાર પ્રથમ દસ વિદ્યાર્થીઓમાંના તેઓએ એક હતાં. ત્યારબાદ ઇ. સ. ૧૯૨૩માં અર્થશાસ્ત્રનો વિષય લઈ તેઓ B. A. થયા. એ જમાનામાં બહુ થોડાં ધનિક કુટુંબો જિવ્ય અભ્યાસમાં રસ લેતા હતા.

ગ્રેજ્યુએટ થયા બાદ તુરત જ એમના ઉપર ધંધાની જવાબદારી આવી પડી. યુવાન વય, તિમ બુદ્ધિ, વિશાળ વાંચન અને મનને તેમને નવીજ દૃષ્ટિ આપી હતી અને તેમની સમક્ષ આવતા ઉદ્યોગના અનેક વિકટ સવાલોને તેમણે બહુ કુશળતાથી ઉકેલવા માંડ્યા. ૧૯૪૫માં એ અમદાવાદ મિલ માલિક મંડળના પ્રમુખ બન્યા. હિંદના તેમજ ખાસ કરીને ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રનાં વેપારનાં પ્રાણ પ્રશ્નોના તળપદા અભ્યાસે મિલમાલિક મંડળના પ્રમુખ તરીકેની કામગીરીને વધુ દીપાવી.

૧૯૪૮થી હિંદી વેપારી મહામંડળના તેઓ સભ્ય છે અને ૧૯૫૪-૫૫ અને ૧૯૫૫-૫૬નાં વર્ષ માટેના દેશના આ સૌથી મોટા વેપારી મહામંડળના તેઓ અનુક્રમે ઉપપ્રમુખ અને પ્રમુખ હતા આજે તો ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રને ખૂબજ ઉપયોગી નિવડેલી તેમની અસાધારણ શક્તિઓને દેશવ્યાપી ક્ષેત્ર મળ્યું છે.

૧૯૩૮-૩૯માં તેઓ ઇન્ટરનેશનલ લેબર ઓર્ગેનીઝેશન (I. L. O.) માં ભાગ લેવા ગયેલ ભારતીય પ્રતિનિધિ મંડળના તેઓ સરકાર તરફથી નિયુક્ત થયેલ સલાહકાર હતા. ૧૯૪૬માં અને ૧૯૪૮માં બુરેલ્સ અને જીનીવા સુકામે ભરાયેલ I. L. O. માં તેઓએ માલિકોના પ્રતિનિધિ તરીકે અગત્યનો ભાગ લીધો હતો.

સામાન્ય નિયમ છે કે શ્રી અને સરસ્વતીને બહુ સંબંધ હોતો નથી. શ્રી પિતાલ અને તેમનું કુટુંબ આમાં અપવાદરૂપ છે. ધનપતિ હોવા છતાં એ સાહિત્ય અને સંસ્કારીતાના પૂજક છે. એમની વિનમ્રતા અને સાદાઈ હૃદયને એ જાગવી દે છે. અનેક શિશુઓ સંસ્થાઓ માટે આજે પણ એ પોતાની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિ-એમાંથી સમય બચાવી લે છે, એજ તેમનાં વિદ્યાપ્રેમનો સચોટ પુરાવો છે. ઉદ્યોગ તેમને વારસામાંજ મળ્યો છે અને એ વારસાને તેમણે શોભાવ્યો છે.

એમની દૃષ્ટિ આજનાં પ્રશ્નોને વૈજ્ઞાનીક રીતે છાનવાની તો છે જ પણ પવતી કાલને પણ તેઓ એજ વૈજ્ઞાનીક અને વ્યવહારીક દૃષ્ટિથી નિહાળતાં હોય અને એટલે જ તો એમનાં સંચાલન તળે ચાલતી ચાર મિલો કાપડ ઉદ્યોગમાં દર પ્રતિષ્ઠા જમાવી શકેલ છે. આ ઉપરાંત જુદી જુદી વ્યાપારી પ્રવૃત્તિઓ રતી ધણી કંપનીઓમાં તેઓ ડીરેક્ટર તરીકે રહી યોગ્ય માર્ગદર્શન અને દોરવણી આપી રહ્યા છે. સૌરાષ્ટ્ર કાઠનેન્સીયલ કોરપોરેશનનાં તેઓ ડીરેક્ટર છે. સૌરાષ્ટ્ર જલ માલિક મંડળમાં તો તેઓ તેની સ્થાપના થઈ ત્યારથી ઊંચો રસ દાખવે છે. જુહાપુરાં સુધી સતત પાંચ પાંચ વર્ષ સુધી તેનાં પ્રમુખપદે રહી તેમણે સૌરાષ્ટ્રનાં આ ઉદ્યોગની કચેલી સેવાઓ ખરેખર અગિનંદનને યોગ્ય છે. જૈન ઓદાર સમિતિનાં તેઓ પ્રમુખ છે. અને તેની પ્રવૃત્તિમાં ઘણા ઉત્સાહથી હંમેશાં કંઈક કરી રહ્યા છે. આ ઉપરાંત અનેક જૈન ને જૈનેતર સામાજિક સંસ્થાઓને સેવાઓ આપી રહ્યા છે.

✽

પરિવાર :

અત્યારે તેમના પાંચે પુત્રો શ્રી લાલચંદભાઈ, જયચંદ્રભાઈ, નગિનદાસભાઈ, વૃજલાલભાઈ અને વલ્લભદાસભાઈ એ પાંચે ભાઈઓ તેઓશ્રીના બહોળો વ્યવહાર અને વ્યાપાર ગરાળર સુયોગ્ય રીતે સંભાળી રહ્યા છે.

ભાગીદારી :

લગ્ન પછી સાં. ૧૯૬૮માં પાછા પરદેશ ગમન થયું. શરૂમાં વસનજી નથુભાઈ કુંના નામથી પેટી ચાલતી હતી તેમાં તેઓ ભાગમાં ભળ્યા. તેમાંશ્રી વારીયા નથુભાઈ મેઘજી, શ્રી વારીયા નથુભાઈ મુળજી, શ્રી વારીયા હરખચંદ કાલીદાસ, દેવદરીયા દેવજી જીવાભાઈ તથા શા. વસનજી હીરજીભાઈ એમ પાંચ ભાગીદાર હતા. તે પેટી સંવત ૧૯૭૨માં ભુટ્ટી થઈ અને શ્રી વસનજી હીરજી કે જે સ્વળગે આગળ વધ્યા હતા તેમણે પોતાની પેટી શા. વસનજી હીરજીના નામથી ભુટ્ટી કરી અને શા. નથુભાઈ મુળજીના નામથી પેટી ખોલવામાં વારીયા નથુભાઈ મુળજી જેટલો જ હિસ્સો હરખચંદભાઈને હતો.

ઉપરની પેટી :

ઉપરોક્ત નામથી એટલે કે શા. નથુભાઈ મુળજીના નામથી જે પેટી શરૂ થઈ તેના પ્રાણસમા શ્રીયુત હરખચંદભાઈ તેમના જીવનના અંત સુધી રહ્યા હતા. અત્યારે પણ તે નામને શ્રી નથુભાઈ મુળજી તેમજ શ્રી હરખચંદ કાલીદાસના વારસો ઝળહળાવી રહ્યા છે. દૂર દૂરના દેશવરોમાં એકધાડું લગભગ ૪૫ વર્ષ થયાં કામકાજ ચાલે છે. તેના સંચાલનની દોર શ્રી હરખચંદભાઈના હાથમાં અંત સુધી રહી હતી અને તેઓશ્રીના અવસાન પછી પણ તેમના દોરેલા ચીલા ઉપર પેટીનો વ્યવહાર સરળ રીતે અત્યારે પણ ચાલે છે. અત્યારના સુકાનીઓએ પોતાના પૂર્વજ શ્રી નથુભાઈ તથા શ્રી હરખચંદભાઈના અંકિત કરેલ ભાગે પોતાની સફર ચાલુ રાખી છે અને તે સદાયે અવિચળ રહે તેવું આશિર્વાચન કોઈપણ હિન્દી ઉચાર્યા વિના રહી શકે નહીં તેવી તેની ઉત્તમ છાપ ત્યાં પડી છે અને તે નયું સત્ય જ છે.

હન્દની શાન :

વર્ષો થયાં એકધાડું 'બીઝનેસ' ચાલતું હોવા છતાં એક શાહ સોદાગરની જેમ નથુભાઈ મુળજીની પેટી ઉત્તરોત્તર ફેલતી ફાલતી રહી છે વ્યાપારી આંટ અને ઈજ્જતનો એ નાહર નમુનો આજે પણ એ જ ધીર ગંભીરપણે પોતાનું કાર્ય ધપાવ્યે જાય છે. એકધારી લગભગ અડધી સદી થયાં ચાલતી આ પેટીને રજ માત્ર હાથ લાગ્યો નથી તે તો સૌકેઈ જાણે છે અને શાહ નથુભાઈ મુળજીની પુરાણી પેટી

આદ્ય સુરબીશ્રી,

ભાણુવડ નિવાસી શેઠ હરખચંદ કાલીદાસ વારીમાનું
જીવન ચરિત્ર.

આ સંસ્થાને રૂ. ૬૦૦૦૭ છ હજાર જેવી રકમનું વાતવાતમાં દાન આપનાં.
સ્વ. શ્રીમાન હરખચંદ કાલીદાસ વારીયા ભાણુવડ નિવાસીનું દુઃક જીવનચરિત્ર
આપવા પ્રયાસ કરીએ છીએ. સૂત્રમાં તેઓશ્રીને ફોટો આપવા માટે તેઓશ્રી
હયાતીમાં વાત થયેલ, પરંતુ તેઓ આ જાતની જાહેરાતથી વિરુદ્ધ હતા. તે
અવસાન બાદ તેમના સુપુત્રો આગળ પણ ફોટાની માગણી કરી પરંતુ તેઓએ
તેમના પૂ. પિતાજીના પગલે ચાલી ફોટો આપવામાં નારાજી જતાવી. એટલે
દુઃક જીવન આપીએ છીએ. આશા છે કે આવા ઉદાર અને વિચારશીલ મહા-
જીવનમાંથી વાચકોને ઘણું મળી રહેશે.

જન્મ સ્થાન : ઘડેચી (ઓખા મંડળ) તા. ૨૫-૧૧-૧૮૮૫.

પિતાનું નામ : વારીયા કાલીદાસ મેઘજીભાઈ.

માતાનું નામ : કેશરબાઈ.

અભ્યાસ :

ભાણુવડમાં અને પોરબંદરમાં રહી ફક્ત જરૂર પુરતું ભણ્યા.

પરદેશગમન :

માત્ર બારવર્ષની વયે તેમના કાકા નથુભાઈ મેઘજીને ત્યાં જોલા ખાતે
અનુભવ મેળવવા રહ્યા દરમિયાન જોલા (શ્રી. સોમાલીલેન્ડ) જીબુટી (ફ્રેન્ચ સોમાલી
લેન્ડ) એકન અને ઈથીઓપીઆ તરફ પણ અનુભવ મેળવ્યો.

પ્રથમ ભાગીદારી :

જીલહારમાં શ્રી કાલીદાસ વેલજીના ભાગમાં ભળ્યા પરંતુ સંવત ૧૯૬૭માં
તે દુકાન વીટી લીધી અને લગ્ન માટે સ્વદેશ આવ્યા.

લગ્ન :

સંવત ૧૯૬૭માં તેમનાં લગ્ન બાણુના ગામ ગુંદા સુકામે ખૂબ જ પ્રતિષ્ઠિત
કુટુંબ મહેતા સુંદરજી પ્રેમજીના ન્યેપ્ટ પુત્ર લોવાન સુંદરજીનાં સુપુત્રી મણીબેન
સાથે થયાં.

પરિવાર :

અત્યારે તેમના પાંચે પુત્રો શ્રી લાલચંદ્રભાઈ, જયચંદ્રભાઈ, નગિનદાસભાઈ, વૃજલાલભાઈ અને વલ્લભદાસભાઈ એ પાંચે ભાઈઓ તેઓશ્રીનો ગહોળો વ્યવહાર અને વ્યાપાર ગરાળર મુયોગ્ય રીતે સંભાળી રહ્યા છે.

ભાગીદારી :

લગ્ન પછી સાં. ૧૯૬૮માં પાછા પરદેશ ગમન થયું. શરૂમાં વસનજી નથુભાઈ કુંના નામથી પેઢી ચાલતી હતી તેમાં તેઓ ભાગમાં ભળ્યા. તેમાંશ્રી વારીયા નથુભાઈ મેઘજી, શ્રી વારીયા નથુભાઈ મુળજી, શ્રી વારીયા હરખચંદ કાલીદાસ, શ્રી વારીયા દેવજી જીવાભાઈ તથા શા. વસનજી હીરજીભાઈ એમ પાંચ ભાગીદાર હતા. તે પેઢી સંવત ૧૯૭૨માં જુદી થઈ અને શ્રી વસનજી હીરજી કે જે સ્વખર્ચે આગળ વધ્યા હતા તેમણે પોતાની પેઢી શા. વસનજી હીરજીના નામથી જુદી કરી અને શા. નથુભાઈ મુળજીના નામથી પેઢી ખોલવામાં વારીયા નથુભાઈ મુળજી જેટલો જ હિસ્સો હરખચંદભાઈનો હતો.

ઉપરની પેઢી :

ઉપરોક્ત નામથી એટલે કે શા. નથુભાઈ મુળજીના નામથી જે પેઢી શરૂ થઈ તેના પ્રાણસમા શ્રીયુત હરખચંદભાઈ તેમના જીવનના અંત સુધી રહ્યા હતા. અત્યારે પણ તે નામને શ્રી નથુભાઈ મુળજી તેમજ શ્રી હરખચંદ કાલીદાસના વારસો ઝળહળાવી રહ્યા છે. દૂર દૂરના દેશવરોમાં એકધાડું લગભગ ૪૫ વર્ષ થયાં કામકાજ ચાલે છે. તેના સંચાલનની દોર શ્રી હરખચંદભાઈના હાથમાં અંત સુધી રહી હતી અને તેઓશ્રીના અવસાન પછી પણ તેમના દોરેલા ચીલા ઉપર પેઢીને વ્યવહાર સરળ રીતે અત્યારે પણ ચાલે છે. અત્યારના સુકાનીઓએ પોતાના પૂર્વજ શ્રી નથુભાઈ તથા શ્રી હરખચંદભાઈના અંકિત કરેલ માર્ગે પોતાની સફર ચાલુ રાખી છે અને તે સદાયે અવિચળ રહે તેવું આશિર્વાચન કોઈપણ હિન્દી ઉચાર્યા વિના રહી શકે નહીં તેવી તેની ઉત્તમ છાપ ત્યાં પડી છે અને તે નર્થું સત્ય જ છે.

હન્દની શાન :

વર્ષો થયાં એકધાડું 'બીઝનેસ' ચાલતું હોવા છતાં એક શાહ સોદાગરની જેમ નથુભાઈ મુળજીની પેઢી ઉત્તરોત્તર કુલતી ફાલતી રહી છે વ્યાપારી આંટ અને ઈજ્જતને એ નાદર નમુને આજે પણ એ જ ધીર ગંભીરપણે પોતાનું કાર્ય ધપાવ્યે જાય છે. એકધારી લગભગ અડધી સદી થયાં ચાલતી આ પેઢીને રજા માત્ર ડાઘ લાગ્યો નથી તે તો સોકોઈ જાણે છે અને શાહ નથુભાઈ મુળજીની પુરાણી પેઢી

આદ્ય સુરજીશ્રી,
ભાણુવડ નિવાસી શેઠ હરખચંદ કાલીદાસ વારીયાનું
જીવન ચરિત્ર.

આ સંસ્થાને રૂ. ૬૦૦૦૭ છ હજાર જેવી રકમનું વાતવાતમાં દાન આપનાર
સ્વ. શ્રીમાન્ હરખચંદ કાલીદાસ વારીયા ભાણુવડ નિવાસીનું હુંક જીવનચરિત્ર અને
આપવા પ્રયાસ કરીએ છીએ. સૂત્રમાં તેઓશ્રીનો ફોટો આપવા માટે તેઓશ્રીની
હયાતીમાં વાત થયેલ, પરંતુ તેઓ આ જાતની જાહેરાતથી વિરુદ્ધ હતા. તેમના
અવસાન બાદ તેમના સુપુત્રો આગળ પછુ ફોટાની માગણી કરી પરંતુ તેઓએ પણ
તેમના પૂ. પિતાજીના પગલે ચાલી ફોટો આપવામાં નારાજી જતાવી. એટલે તેઓશ્રીનું
હુંક જીવન આપીએ છીએ. આશા છે કે આવા ઉદાર અને વિચારશીલ મહાતુભાવના
જીવનમાંથી વાચકોને ઘણું મળી રહેશે.

જન્મ સ્થાન : ઘડચી (ઝોખા મંડળ) તા. ૨૫-૧૧-૧૮૮૫.

પિતાનું નામ : વારીયા કાલીદાસ મેઘજીભાઈ.

માતાનું નામ : કેશરબાઈ.

અભ્યાસ :

ભાણુવડમાં અને પોરબંદર

પરદેશગમન :

માત્ર બારવર્ષની વ
અનુભવ મેળવવા રક્ષા દર
લેન્ડ) એકન અને ઈથિ

પ્રથમ ભાગીદારી

જીલહારમાં
તે દુકાન વીટી

લગ્ન :

સંવત
કુટુંબ મહેલ
સાથે થયાં.

૨ :

૧ શ્રી લાલચંદભાઈ, જયચંદ્રભાઈ, નગિનદાસભાઈ,
૨ એ પાંચે ભાઈઓ તેઓશ્રીના ગણોળા વ્યવહાર
તે સંભાળી રહ્યા છે.

૬૮માં પાછા પરદેશ ગમન થયું. શરૂમાં વસનજી
ચાલતી હતી તેમાં તેઓ ભાગમાં ભાગ્યા. તેમાંથી
વારીયા નયુભાઈ મુળજી, શ્રી વારીયા હરખચંદ કાલીદાસ,
તથા શા. વસનજી હીરજીભાઈ એમ પાંચ ભાગીદાર હતા.
જુદી થઈ અને શ્રી વસનજી હીરજી કે જે સ્વળગે આગળ
પેઢી શા. વસનજી હીરજીના નામથી જુદી કરી અને
ભથ્થી પેઢી બોલવામાં વારીયા નયુભાઈ મુળજી જેટલો જ
હતો.

૧૦ થી જોટલે કે શા. નયુભાઈ મુળજીના નામથી જે પેઢી શરૂ
થઈયુત હરખચંદભાઈ તેમના જીવનના અંત સુધી રહ્યા હતા.
જામને શ્રી નયુભાઈ મુળજી તેમજ શ્રી હરખચંદ કાલીદાસના
૧ રહ્યા છે. દૂર દૂરના દેશવરોમાં એકધાડું લગભગ ૪૫ વર્ષ થયાં
૩. તેના સંચાલનની દોર શ્રી હરખચંદભાઈના હાથમાં અંત સુધી
૪. તેઓશ્રીના અવસાન પછી પણ તેમના દોરેલા ચીલા ઉપર પેઢીના
૫. રીતે અત્યારે પણ ચાલે છે. અત્યારના સુકાનીઓએ પોતાના પૂર્વજ
૬. તથા શ્રી હરખચંદભાઈના અંકિત કરેલ માર્ગે પોતાની સફર બાહુ
૭. તે સદાયે અવિચળ રહે તેવું આશિર્વાચન કોઈપણ હિન્દી ઉચાર્યા
૮. નહીં તેવી તેની ઉત્તમ છાપ ત્યાં પડી છે અને તે નયું સત્ય જ છે.

.ન :

થયાં એકધાડું 'બીઝનેસ' ચાલતું હોવા છતાં એક શાહ સોદાગરની
૧ મુળજીની પેઢી ઉત્તરોત્તર ફુલતી ફાલતી રહી છે વ્યાપારી આંટ અને
૨ એ નાહર નમુને આજે પણ એ જ ધીર ગંભીરપણે પોતાનું કાર્ય
૩ ય છે. એકધારી લગભગ અડધી સદી થયાં ચાલતી આ પેઢીને રમ માત્ર
૪ નથી તે તો સીકેઈ જાણે છે અને શાહ નયુભાઈ મુળજીની પુરાણી પેઢી

પરિવાર :

અત્યારે તેમના પાંચે પુત્રો શ્રી લાલચંદભાઈ, જયચંદ્રભાઈ, નગિનદાસભાઈ, વૃજલાલભાઈ અને વલ્લભદાસભાઈ એ પાંચે ભાઈઓ તેઓશ્રીનો ઝાડોળો વ્યવહાર અને વ્યાપાર ધરાવતી રીતે સંભાળી રહ્યા છે.

ભાગીદારી :

લગ્ન પછી સાં. ૧૯૬૮માં પાછા પરદેશ ગમન થયું. શરૂમાં વસનજી નથુભાઈ કુંડાના નામથી પેઢી ચાલતી હતી તેમાં તેઓ ભાગમાં ભળ્યા. તેમાંશ્રી વારીયા નથુભાઈ મેઘજી, શ્રી વારીયા નથુભાઈ મુળજી, શ્રી વારીયા હરખચંદ કાલીદાસ, ફેફરીયા દેવજી જીવાભાઈ તથા શા. વસનજી હીરજીભાઈ એમ પાંચ ભાગીદાર હતા. તે પેઢી સંવત ૧૯૭૨માં ભુદી થઈ અને શ્રી વસનજી હીરજી કે જે સ્વળણે આગળ વધ્યા હતા તેમણે પોતાની પેઢી શા. વસનજી હીરજીના નામથી ભુદી કરી અને શા. નથુભાઈ મુળજીના નામથી પેઢી ખોલવામાં વારીયા નથુભાઈ મુળજી જેટલો જ હિસ્સો હરખચંદભાઈનો હતો.

ઉપરની પેઢી :

ઉપરોક્ત નામથી એટલે કે શા. નથુભાઈ મુળજીના નામથી જે પેઢી શરૂ થઈ તેના પ્રાણસમા શ્રીયુત હરખચંદભાઈ તેમના જીવનના અંત સુધી રહ્યા હતા. અત્યારે પણ તે નામને શ્રી નથુભાઈ મુળજી તેમજ શ્રી હરખચંદ કાલીદાસના વારસો ઝળહળાવી રહ્યા છે. દૂર દૂરના દેશવરોમાં એકધાડું લગભગ ૪૫ વર્ષ થયાં કામકાજ ચાલે છે. તેના સંચાલનની દોર શ્રી હરખચંદભાઈના હાથમાં અંત સુધી રહી હતી અને તેઓશ્રીના અવસાન પછી પણ તેમના દોરેલા ચીલા ઉપર પેઢીનો વ્યવહાર સરળ રીતે અત્યારે પણ ચાલે છે. અત્યારના સુકાનીઓએ પોતાના પૂર્વજ શ્રી નથુભાઈ તથા શ્રી હરખચંદભાઈના અંકિત કરેલ માર્ગે પોતાની સફર ચાલુ રાખી છે અને તે સદાયે અવિચળ રહે તેવું આશિર્વાચન કેઈપણ હિન્દી ઉચાર્યા વિના રહી શકે નહીં તેવી તેની ઉત્તમ છાપ ત્યાં પડી છે અને તે નર્થ સત્ય જ છે.

હન્દની શાન :

વર્ષો થયાં એકધાડું 'ખીઝનેસ' ચાલતું હોવા છતાં એક શાહ સોદાગરની જેમ નથુભાઈ મુળજીની પેઢી ઉત્તરોત્તર ફુલતી ફાલતી રહી છે વ્યાપારી આંટ અને ઈજ્જતનો એ નાદર નમુનો આજે પણ એ જ ધીર ગંભીરપણે પોતાનું કાર્ય નય છે. એકધારી લગભગ અડધી સદી થયાં ચાલતી આ પેઢીને રજ માત્ર થી નથી તે તો સૌકોઈ જાણે છે અને શાહ નથુભાઈ મુળજીની પુરાણી પેઢી

આદ્ય સુરખીશ્રી,
ભાણુવડ નિવાસી શેઠ હરખચંદ કાલીદાસ વારીયાનું
જીવન ચરિત્ર.

આ સંસ્થાને રૂ. ૬૦૦૦ છ હજાર જેવી રકમનું વાતવાતમાં દાન આપનાર
સ્વ. શ્રીમાન હરખચંદ કાલીદાસ વારીયા ભાણુવડ નિવાસીનું હુંકે જીવનચરિત્ર અને
આપવા પ્રયાસ કરીએ છીએ. સૂત્રમાં તેઓશ્રીને કોટો આપવા માટે તેઓશ્રીની
હયાતીમાં વાત થયેલ, પરંતુ તેઓ આ જાતની જાહેરાતથી વિરુદ્ધ હતા. તેમના
અવસાન બાદ તેમના સુપુત્રો આગળ પણ કોટાની માગણી કરી પરંતુ તેઓએ પણ
તેમના પૂ. પિતાજીના પગલે ચાલી કોટો આપવામાં નારાજ ગતાવી. એટલે તેઓશ્રીનું
હુંકે જીવન આપીએ છીએ. આશા છે કે આવા ઉદાર અને વિચારશીલ મહાનુભાવના
જીવનમાંથી વાચકોને ઘણું મળી રહેશે.

જન્મ સ્થાન : ઘટેચી (ઝોખા મંડળ) તા. ૨૫-૧૧-૧૮૮૫.

પિતાનું નામ : વારીયા કાલીદાસ મેઘજીભાઈ.

માતાનું નામ : કેશરબાઈ.

અભ્યાસ :
ભાણુવડમાં અને પોરબંદરમાં રહી ફક્ત જરૂર પુરતું ભણ્યા.

પરદેશગમન :
માત્ર બારવર્ષની વયે તેમના કાકા નયુભાઈ મેઘજીને ત્યાં જેલા ખાતે
અનુભવ મેળવવા રજા દરમિયાન જેલા (શ્રી. સોમાલીલેન્ડ) જીબુટી (ફ્રેન્ચ સોમાલી
લેન્ડ) એકન અને ઈથિઓપીઆ તરફ પણ અનુભવ મેળવ્યો.

પ્રથમ ભાગીદારી :

બુલહારમાં શ્રી કાલીદાસ વેલજીના ભાગમાં ભળ્યા પરંતુ સંવત ૧૯૬૭માં
તે હકાન વીટી લીધી અને લગ્ન માટે સ્વદેશ આવ્યા.

લગ્ન :

સંવત ૧૯૬૭માં તેમનાં લગ્ન બાણુના ગામ ચુંદા સુકારે ખૂબ જ પ્રતિષ્ઠિત
કુટુંબ મહેતા સુંદરજી પ્રેમજીના જ્યેષ્ઠ પુત્ર લોવાન સુંદરજીનાં સુપુત્રી મણીબેન
સાથે થયાં.

પરિવાર :

અત્યારે તેમના પાંચે પુત્રો શ્રી લાલચંદભાઈ, જયચંદ્રભાઈ, નગિનદાસભાઈ, વૃજલાલભાઈ અને વલ્લભદાસભાઈ એ પાંચે ભાઈઓ તેઓશ્રીનો ઘડોળો વ્યવહાર અને વ્યાપાર ધરાળર સુયોગ્ય રીતે સંભાળી રહ્યા છે.

ભાગીદારી :

લગ્ન પછી સાં. ૧૯૬૮માં પાછા પરદેશ ગમન થયું. શરૂમાં વસનજી નથુભાઈ કુંના નામથી પેઢી ચાલતી હતી તેમાં તેઓ ભાગમાં ભળ્યા. તેમાંશ્રી વારીયા નથુભાઈ મેઘજી, શ્રી વારીયા નથુભાઈ મુળજી, શ્રી વારીયા હરખચંદ કાલીદાસ, ફેફરીયા દેવજી જીવાભાઈ તથા શા. વસનજી હીરજીભાઈ એમ પાંચ ભાગીદાર હતા. તે પેઢી સંવત ૧૯૭૨માં ભુટ્ટી થઈ અને શ્રી વસનજી હીરજી કે જે સ્વખળે આગળ વધ્યા હતા તેમણે પોતાની પેઢી શા. વસનજી હીરજીના નામથી ભુટ્ટી કરી અને શા. નથુભાઈ મુળજીના નામથી પેઢી ખોલવામાં વારીયા નથુભાઈ મુળજી જેટલો જ હીસ્સો હરખચંદભાઈનો હતો.

ઉપરની પેઢી :

ઉપરોક્ત નામથી જોટલે કે શા. નથુભાઈ મુળજીના નામથી જે પેઢી શરૂ થઈ તેના પ્રાણસમા શ્રીયુત હરખચંદભાઈ તેમના જીવનના અંત સુધી રહ્યા હતા. અત્યારે પણ તે નામને શ્રી નથુભાઈ મુળજી તેમજ શ્રી હરખચંદ કાલીદાસના વારસો ઝળહળાવી રહ્યા છે. દૂર દૂરના દેશાવરોમાં એકધાઈ લગભગ ૪૫ વર્ષ થયાં કામકાજ ચાલે છે. તેના સંચાલનની દોર શ્રી હરખચંદભાઈના હાથમાં અંત સુધી રહી હતી અને તેઓશ્રીના અવસાન પછી પણ તેમના દોરેલા ચીલા ઉપર પેઢીનો વ્યવહાર સરળ રીતે અત્યારે પણ ચાલે છે. અત્યારના મુકાનીઓએ પોતાના પૂર્વજ શ્રી નથુભાઈ તથા શ્રી હરખચંદભાઈના અંકિત કરેલ ભાર્ગે પોતાની સફર ચાલુ રાખી છે અને તે સદાયે અવિચળ રહે તેવું આશિર્વાચન કોઈપણ હિન્દી ઉચાર્યા વિના રહી શકે નહીં તેવી તેની ઉત્તમ છાપ ત્યાં પડી છે અને તે નયું સત્ય જ છે.

હન્દની શાન :

વર્ષો થયાં એકધાઈ 'ખીઝનેસ' ચાલતું હોવા છતાં એક શાહ સોદાગરની જેમ નથુભાઈ મુળજીની પેઢી ઉત્તરોત્તર ફુલતી ફાલતી રહી છે વ્યાપારી આંટ અને ઈન્જનતનો એ નાદર નમુનો આજે પણ એ જ ધીર ગંભીરપણે પોતાનું કાર્ય ધપાવે બેઠા છે. એકધારી લગભગ અડધી સદી થયાં ચાલતી આ પેઢીને રજા માત્ર કાંઈ લાગ્યો નથી તે તો સૌકેઈ બાણે છે અને શાહ નથુભાઈ મુળજીની પુરાણી પેઢી

આદ્ય મુરબીકી,

ભાણુવડ નિવાસી શેઠ હરખચંદ કાલીદાસ વારીયાનું

જીવન ચરિત્ર.

આ સંસ્થાને રૂ. ૬૦૦૦૭ છ હજાર જેવી રકમનું વાતવાતમાં દાન આપનાર સ્વ. શ્રીમાન્ હરખચંદ કાલીદાસ વારીયા ભાણુવડ નિવાસીનું દુકં જીવનચરિત્ર અત્રે આપવા પ્રયાસ કરીએ છીએ. સૂત્રમાં તેઓશ્રીનો ફોટો આપવા માટે તેઓશ્રીની હયાતીમાં વાત થયેલ, પરંતુ તેઓ આ જાતની જાહેરાતથી વિરુદ્ધ હતા. તેમના અવસાન બાદ તેમના સુપુત્રો આગળ પણ ફોટાની માગણી કરી પરંતુ તેઓએ પણ તેમના પૂ. પિતાજીના પગલે ચાલી ફોટો આપવામાં નારાજ બતાવી. એટલે તેઓશ્રીનું દુકં જીવન આપીએ છીએ. આશા છે કે આવા ઉદાર અને વિચારશીલ મહાનુભાવના જીવનમાંથી વાચકોને ઘણું મળી રહેશે.

જન્મ સ્થાન : ઘરેલી (જોખા મંડળ) તા. ૨૫-૧૧-૧૮૮૫.

પિતાનું નામ : વારીયા કાલીદાસ મેઘજીભાઈ.

માતાનું નામ : કેશરબાઈ.

અભ્યાસ :

ભાણુવડમાં અને પોરબંદરમાં રહી ફક્ત જરૂર પુરતું ભણ્યા.

પરદેશગમન :

માત્ર બારવર્ષની વયે તેમના કાકા નથુભાઈ મેઘજીને ત્યાં જોડા ખાતે અનુભવ મેળવવા રજા દરમિયાન જોડા (શ્રી. સોમાલીલેન્ડ) જીયુટી (ફ્રન્ચ સોમાલી લેન્ડ) એકન અને ઈથિઓપીઆ તરફ પણ અનુભવ મેળવ્યો.

પ્રથમ ભાગીદારી :

જીલહારમાં શ્રી કાલીદાસ વેલજીના ભાગમાં ભળ્યા પરંતુ સંવત ૧૯૬૭માં તે દુકાન વીટી લીધી અને લગ્ન માટે સ્વદેશ આવ્યા.

લગ્ન :

સંવત ૧૯૬૭માં તેમનાં લગ્ન બાજીના ગામ શુંદા મુકામે જૂન જ પ્રતિષ્ઠિત કુટુંબ મહેતા સુંદરજી પ્રેમજીના ન્યેષ્ટ પુત્ર લોવાન સુંદરજીનાં સુપુત્રી મણીબેન સાથે થયાં.

પરિવાર :

અત્યારે તેમના પાંચે પુત્રો શ્રી લાલચંદભાઈ, જયચંદ્રભાઈ, નગિનદાસભાઈ, વૃજલાલભાઈ અને વલ્લભદાસભાઈ એ પાંચે ભાઈઓ તેઓશ્રીનો ઘડોળો વ્યવહાર અને વ્યાપાર ધરાવતર સુયોગ્ય રીતે સંભાળી રહ્યા છે.

ભાગીદારી :

લગ્ન પછી સાં. ૧૯૬૮માં પાછા પરદેશ ગમન થયું. શરૂમાં વસનજી નથુભાઈ કુંના નામથી પેટી ચાલતી હતી તેમાં તેઓ ભાગમાં ભળ્યા. તેમાંથી વારીયા નથુભાઈ મેઘજી, શ્રી વારીયા નથુભાઈ સુળજી, શ્રી વારીયા હરખચંદ કાલીદાસ, ફોફરીયા દેવજી જીવાભાઈ તથા શા. વસનજી હીરજીભાઈ એમ પાંચ ભાગીદાર હતા. તે પેટી સંવત ૧૯૭૨માં જુદી થઈ અને શ્રી વસનજી હીરજી કે જે સ્વખર્ચે આગળ વધ્યા હતા તેમણે પોતાની પેટી શા. વસનજી હીરજીના નામથી જુદી કરી અને શા. નથુભાઈ સુળજીના નામથી પેટી ખોલવામાં વારીયા નથુભાઈ સુળજી જેટલો જ હીસ્સો હરખચંદભાઈનો હતો.

ઉપરની પેટી :

ઉપરોક્ત નામથી એટલે કે શા. નથુભાઈ સુળજીના નામથી જે પેટી શરૂ થઈ તેના પ્રાણસમા શ્રીચુત હરખચંદભાઈ તેમના જીવનના અંત સુધી રહ્યા હતા. અત્યારે પણ તે નામને શ્રી નથુભાઈ સુળજી તેમજ શ્રી હરખચંદ કાલીદાસના વારસો ઝળહળાવી રહ્યા છે. દૂર દૂરના દેશવેદોમાં એકધાડું લગભગ ૪૫ વર્ષ થયાં કામકાજ ચાલે છે. તેના સંચાલનની દોર શ્રી હરખચંદભાઈના હાથમાં અંત સુધી રહી હતી અને તેઓશ્રીના અવસાન પછી પણ તેમના દોરેલા ચીલા ઉપર પેટીનો વ્યવહાર સરળ રીતે અત્યારે પણ ચાલે છે. અત્યારના સુકાનીઓએ પોતાના પૂર્વજ શ્રી નથુભાઈ તથા શ્રી હરખચંદભાઈના અંકિત કરેલ માર્ગે પોતાની સફર ચાલુ રાખી છે અને તે સદાયે અવિચળ રહે તેવું આશિર્વાચન કોઈપણ હિન્દી ઉચાર્યા પિના રહી શકે નહીં તેવી તેની ઉત્તમ છાપ ત્યાં પડી છે અને તે નર્તુ સત્ય જ છે.

હન્દની શાન :

વર્ષો થયાં એકધાડું 'ખીઝનેસ' ચાલતું હોવા છતાં એક શાહ સોદાગરની જેમ નથુભાઈ સુળજીની પેટી ઉત્તરોત્તર ફુલતી ફાલતી રહી છે વ્યાપારી બાંટ અને ઈન્જનતોને એ નાદર નહુનો આજે પણ એ જ ધીર ગંભીરપણે પોતાનું કાર્ય ધ્યાવ્યે જાય છે. એકધારી લગભગ અડધી સદી થયાં ચાલતી આ પેટીને રજ માત્ર ડાઘ લાગ્યો નથી તે તો સોડાઈ જાણે છે અને શાહ નથુભાઈ સુળજીની પુરાણી પેટી

ડૉ. પરપણુ આપનાર આદ્ય મુરખીશ્રી,

કો હા ની હર ગો વીંદ ભા ધ ને ચંદ
રા જ કો ૨.

પોતાને ત્યાં નોકરી કરી ગએલ મુનિમ કે કોઈપણ વ્યક્તિ કમાણી કરીને મુળજ આગળ આવે, સારા અને સંસ્કારી થાય વ્યવહારમાં સવાયા થાય તેને ત્યાં લગ્ન પ્રસંગ હોય અગર તો સારામાં સારા મકાનો તેણે કર્યા હોય તેવા પ્રસંગે જવાનું થાય ત્યારે તેમના આનંદનો અવધી થઈ જતો તે વખતે તેઓની આંખોનું અમૃત જેમણે નજરોનજર જોયું હશે તે તેમને જીવન ભર નહીં ભૂલે આવી એક મહાન વિભૂતિના જીવનનો ટુંક સાર જ આપી શકાય સાંગોપાંગ જીવન તો કયાંથી લખાય ?

કાળ :

જનમ્યું તે જવાનું જ તે કુદરતનો ક્રમ છે તેને આધીન તો સારા નરસા દરેકને થવું જ પડે સંવત ૨૦૦૭ માં તેઓશ્રી ૬૮ વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી ક્ષણ-ભંશુર દેહને છોડી ગયેલા. પરંતુ તેમની સ્વાસ્થ્ય સદાય પ્રસરતી જ રહેવાની. ભાણુવડ જેવડા નાનકડા ગામમાં અને આસપાસના ગામેમાં જ્યાં જ્યાં તેઓ ગએલા અગર તો તેમનું કાર્યક્ષેત્ર હતું ત્યાં ત્યાં તેમના અવસાનથી સન્નાટો છાઈ ગયેલો. એમનું મૃત્યુ વીશવર્ષનાં કંધોતરનો શોક હોય તેવો શોક સર્વત્ર આપતું ગયેલું. નામ ઠામના લોભ વિના કરેલાં તેમનાં શુભદાનો એટલાં ગંધાં હતાં કે તેમના જવાથી નાના મોટા દરેકને એક સરળી ખોટ લાગતી હતી. છતાં તેઓ જીવતર જીવી ગયાં આવું ધન્ય જીવન અને ધન્ય મૃત્યુ જોઈને આલંક્યાન રોદ્રધ્યાન ધરવું તે કરતાં તેમના જેવા થવાના પ્રયત્નો કરવા અને તેમના અમર આત્માની શાન્તિ મટે પ્રાર્થના કર્યા સિવાય બીજો માર્ગ જ કયાં છે ?

ૐ શાન્તિ ! શાન્તિ !! શાન્તિ !!!

આદ્ય મુરબીથી કોઠારી હરગોવીંદલાઈ જેથંદને

હું ક પ રિ ચ ય

*

પુ. શ્રી ૧૦૦૮ ઘાસીલાલજી મહારાજ રાજકોટ પધારતાં પ્રાતઃ સ્મરણીય સ્તવનાવલી રાજકોટના રહીશ શુદ્ધ શ્રાવક વૃત્તધારી જેથંદ અજરામર કોઠારીના સુપુત્ર હરગોવિંદકાકા તરફથી ૨૦૦૩માં છપાવવામાં આવી અને તે હિંદભરમાં જાહેરમાં મૂકી તેનો ઉપયોગ હાલ સર્વ જૈન જૈનેતર કરી રહેલ છે. કાકા રાજકોટમાંજ નહિ પણ સૌરાષ્ટ્ર, કચ્છ, ગુજરાત, મુંગઈ, દીન્દી મુઘી એક અનોડ ઉત્સાહી પુરુષ છે. એમનો પ્રભ અને રાજ ઉપર ઘણોજ સારો પ્રભાવ છે. વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયા સ્ટેટ એજન્સી અને ગુજરાત સ્ટેટસ મહીકાંકા સાળરકાંકા ધનાસકાંકામાં રેસીડેન્સીમાં પણ કાકા પ્રત્યે ઘણોજ સારો ભાવ છે. તેઓને ધર્મ પ્રત્યે ઘણીજ સારી ધગશ હોઈ અંગત ખર્ચે પોતાના ઘર આંગણે ધર્મ ધ્યાન માટે પોષધશાળા બંધાવી છે તેમજ આજી નદીને કિનારે વિશાળ વ્યાખ્યાન ભુવન હોલ બે માળનો પાંચ હજાર માણસો વ્યાખ્યાન સાંભળી શકે તેવો બંધાવેલ છે. ઉદાર દીલના સખી માણસ છે. કોઈ પણ ગરીબ શુન્હાકિત માણસ દાદ માગવા આવે તો તરતજ બનતા ઉપાયે તેમને મદદ આપવા ચોવીસ કલાક તૈયાર રહે છે. કાકાનું કુટુંબ પણ ઘણુંજ ધર્મીજ છે. તેમનાં ધર્મપત્નિ શ્રીમતી અખંડ સૌભાગ્યવતી રૂક્મણીબેન વહેવારદક્ષ પ્રેમાણુ અને પૂર્ણ ધર્માત્મા છે. સાધુ સાધ્વી પ્રત્યે ત્યાં દરેક કુટુંબ સન્નયન સ્નેહી અને સ્વધર્મીઓ મહેમાનો સાથે ઘણોજ સારો ઉચીત વહેવાર રાખવામાં પુર્ણ નિબળ છે. નિત્ય પોતાની ધર્મ પરાયણતા પ્રત્યેજ વફાદાર રહે છે.

પુ. ઘાસીલાલજી મહારાજ આદી યાણા છ (સમીરમુની, કનૈયાલાલ મુની, દેવમુની, તપસ્વી માંગીલાલ, મદનલાલજી) મેવાડથી દામનગરના રહીસ દામોદરભાઈના આશ્રહથી પાલનપુર નહિ રોકાતાં તેમણે વિહાર શરૂ કર્યો, અને મોરબી મુકામે તપસ્વી મદનલાલજી અને માંગીલાલજીની ૭૧ ઉપવાસની તપશ્ચર્યા આતુર્ગાસમાં થયેલી જે પ્રસંગે રાજકોટથી હરગોવિંદકાકા કુટુંબ સહિત યોકળ અટ્ટમીને દીવસે દર્શનાર્થે આવ્યા અને રાજકોટ પધારવાની વિનંતી કરી. અને નવેમ્બર ૧૯૪૬માં ઘાસીલાલજી મહારાજ રાજકોટ પધાર્યા. કાકાના વ્યાખ્યાન ભુવનમાં ખીરાળ્યા. બંને તપસીજી માસખમણાની તપશ્ચર્યા કરી. સ્થાનિક રાજકોટ સકલ સંઘે ઘણોજ ભકિતભાવ બતાવ્યો અને રતાગદ ખેડાના રહીશ જવાહીરલાલજી ઉર્ફે ચાંદમલજી બંડારીની ૨૦૦૨ તા. ૨૭-૧-૪૭ના રોજ દીક્ષા વસંતપંચમીને દીવસે હોવાથી સંઘમાં વધારે ઉત્સાહ આનંદ આવ્યો. મહામુઠી એકમથી પાંચમ મુઘી ૬ વરઘોડાઓ જુદે

ડૉ. પચ્છી આપનાર આદિ મુરખીમી.

(સ્વ.) શ્રી ઠ ધાર સી ભા ઇ જ વણ ભા ઇ
સો ભા પુર.

જુદે ઠેકાણેથી ચડ્યા. મહા સુદી ૪ના દીવસે કાકાને ઘેરથી દીક્ષા ઓત્સવનો વરયોડો રાજકોટ ઠાકોર સાહેબ પ્રદુરનસિંહજી અને કુ. શ્રી ગનેસીંહજીની સંપૂર્ણ મદદથી રાજેશ્રીના ઠાકોને પણ વડાવી જાય તે રીતે સરકારી અને સ્ટેટ જેન્ડ પોલીસ ઘોડેસ્વાર ગાદીઘોડા મોટરો તથા હંબરો જૈન જૈનેતર માનવચેદની સાથે આખા શહેર સદરના રસ્તા પર ફર્યો હતો. પાંચમના દીવસે તપગચ્છના ચાંદીના રથમાં દીક્ષાર્થીને બેસાડી ૪ ચાર બેલ જોડેલ રથને કાકા પોતે સારથી જાની હાંકતા હતા. જાને દીવસે સોના રૂપાનાં પુલ તથા પૈસા દિક્ષીત ઉડાવી રહેલ હતા. ઠેકાણે ઠેકાણે પોલીસો ગોઠવવામાં આવેલ હતી આ સરઘસ શહેર સદરમાં ફરી જુબીલી જાગમાં આવ્યું અને દસ હજાર માણસોની હાજરીમાં પૂ. શ્રી ધાસીલાલજીની જે નેશાય નીચે દીક્ષા આપવામાં આવી તે પ્રસંગે શાંતિ જળવાયેલી. આ પ્રસંગે જાને દીવસોએ ફોટાઓ તથા જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિની કમીટીના ફોટાઓ લેવામાં આવ્યા. અને ૩૦-૧-૪૭ના દીવસે શાસ્ત્રોદ્ધારની મીટીંગ મળી જેમાં કાકા તરફથી સુત્રને માટે રૂપીઆ પાંચ હજારની ભેટ મળી તે ઉપરાંત પ્રસંગોપાત સુત્ર માટે જુદી ભેટ રોકડી રકમની આપવામાં આવી છે. તેમજ જીવદયાના પ્રખર હિમાયતી પૂ. શ્રી ૧૦૦૮ જેઠમલજી મ. ની નેશાય નીચે તન મન ધનથી જીવદયાનું કાર્ય કરે છે અને જીવદયાનું પત્ર પોતાને ખર્ચે છપાવી પ્રસિદ્ધ કરી હિંદુઓમાં તેમજ યુરોપ અમેરીકા આફ્રીકામાં મોકલે છે હાલ પોતે સેવાભાવી કાર્યનો પ્રવૃત્તિ કાયમ કર્યા કરે છે.

રાજકોટની ફોલોર મીડિયા જોનરરી પ્રમુખ : જૈન જોડીંગના જોનરરી કાર્યકર્તા તથા જીવદયા મંડળના મંત્રી અને S. P. C. A. ના મંત્રી, રાજકોટ શહેરી મંડળના સેક્રેટરી તરીકે જોનરરી સેવા કરી દરેકને પોતાની સેવાનો સાથ આપવામાં તન મન ધનથી ઠોઠની પણ સેવા કરવામાં કાયમ તત્પર રહે છે.

આઇ મુરબીત્રી મહુમ ધારશીભાઈ જીવનભાઈ શાહનો કુટુંબ પરિચય

મહુમ ધારશીભાઈ જીવનભાઈ શાહ, જેનો એઈલ જીનપ્રેસ સાથે આ સેકાની શરૂઆતથી સંબંધ, પુના સાતે ડીસીઝનના જુડા જુડા સ્થળોના જીતામાં જીતા અને અચળપુષ એજન્ટ તરીકે, જાણીતા છે. તેનો જન્મ કાઠિયાવાડમાં પીપળીયા ગામમાં થયેલ. માત્ર પ્રાથમિક કેળવણી લઈ, ૧૧ વર્ષની નાની ઉંમરે આગળ વધવાની ધગશ સાથે, માત્ર ખીસ્સામાં ૨ રૂા. જેટલી નજીવી રકમ સાથે વતન છોડ્યું. મુંબઈ આવી મનજી નથુભાઈની પેદીમાં એપ્રીસ જોય તરીકે નોકરી લીધી, ત્યાં ઉત્તરોત્તર દરેક કામમાં ખંત રાખી સંતોષ આપતાં તેમને પુના મોકલવામાં આવ્યાં. પુનાથી કરમાલા આવી ખભા ઉપર તેલ ઉપાડી ફેરી પથ્થુ કરી અને ત્યાંના સળ એજન્ટોને એકદમ પ્રમાણીકપણે સખત કામ બતાવી, કરમાલા ગામમાં તેલની સગડીલરશીપ પ્રાપ્ત કરી ધીરે ધીરે તેજ પ્રમાણે મહેનત ચાલુ રાખતાં ૧૯૩૧માં ન્યારે બર્મશિલ અને એસ. ડી. એ. સી. વચ્ચે ભાવની હરીફાઈ ઉપડી ત્યારે પોતાની સતત સેવા બતાવી બર્મશિલ પાસેથી ધડીયાલ બક્ષીસ મેળવી. અને તે લાઇનના તમામ કાર્યવાહીઓની ચાહના પ્રાપ્ત કરી.

ધીરે ધીરે પોતાની ખંતથી તેવીજ એજન્ટીઓ લીપ્ટન કું. સીમેન્ટ કું, આઈ. સી. આઈ. વિગેરેની પથ્થુ મેળવી પોતાના બ્યાપારની સારી જમાવટ કરી.

સોલાપુર ડીસ્ટ્રીક્ટમાં સારા આબરૂદાર શહેરી તરીકે વગ તેમજ ચાહના મેળવી અને લોકસેવા પથ્થુ સાથે સાથ ચાલુ રાખી કરમાલા મ્યુ ના પ્રેસીડન્ટ થયા. સોલાપુર ડીસ્ટ્રીક્ટમાં કેશ હિતના અનેક કાર્યોમાં તન, મન, ધનથી સારી સેવા બબાવી.

તેનું ખાનગી જીવન પથ્થુ બહુ સાદું હોવાથી બધા તેને ચાહતા અને ધંધામાં પથ્થુ સારો લાભ મળ્યો અને તેજ પ્રમાણે સેવાના તથા ધર્મદાના અનેક કાર્યોમાં સારી રકમો વાપરી.

પોતાના કુટુંબના વડા તરીકે પથ્થુ કુટુંબીજનો, સગાં, સગંધીઓને દરેક રીતે માર્ગદર્શન આપી જીલ્લા જીલ્લા ધંધા તેમજ એજન્ટીઓ વિગેરે મેળવી સ્થિરતા પ્રાપ્ત કરવામાં ઘણું પરિશ્રમ લીધો.

યાંત્રિક જેતીની પ્રગતીના કાર્યસર વિલાયત જઈ આવ્યા, અમેરીકા જવા પથ્થુ ધારણા હતી. ત્યાં લંડનમાં ૧૪-૭-૪૯ના રોજ હૃદય બંધ પડી જતાં સ્વર્ગવાસ કર્યો. તેમની પાછળ બહોણું કુટુંબ, ઘણાં સગાં તેમજ સ્નેહીઓ મુકી ગયેલ છે. જેઓ સર્વને પોતાની મીઠી યાદગીરી મુકી જીવનનું સાર્થક કરી ગયેલ છે.

सं.	विषयः	पृष्ठ
३१	(२) मृपावादवि० स्व०	२४३
३२	(३) अदत्तादानवि० स्व०	२४८
३३	(४) मैथुनवि० स्व०	२५३
३४	(५) परिग्रहवि० स्व०	२५६
३५	(६) रात्रिभोजनवि० स्व०	२५८
३६	उपसंहारः	२६४
३७	भिक्षुत्वसिद्धिः	२६५
३८	(१) पृथिवीकाययतना	२७४
३९	(२) अप्काययतना	२७६
४०	(३) तेजस्काययतना	२७९
४१	(४) वायुकाययतना	२८२
४२	(५) वनस्पतिकाययतना	२८५
४३	(६) व्रसकाययतना	२८८
४४	अयतनाया दुःखदफलम्	२९१
४५	यतनावतो न पापकर्मबन्ध	२९७
४६	ज्ञानस्य मुख्यत्वम्	३००
४७	ज्ञानप्राप्त्युपायः	३०१
४८	जीवाजीवज्ञानेन संयम- ज्ञानं जीवगतिज्ञानं च	३०४
४९	जीवगतिज्ञानेन पुण्यादि- ज्ञानम्	३०५
५०	पुण्यस्वरूपम्	३०६
५१	पापस्वरूपम्	३१४
५२	जीवकर्मणोर्वन्धसिद्धिः	३१६
५३	बन्धस्वरूपम्	३२०
५४	मोक्षस्वरूपम्	३२५
५५	पुण्यादिज्ञाने भोगनिर्वेदः	३३७
५६	भोगनिर्वेदे संयोगत्यागः	३३८
५७	संयोगत्यागे अनगारता- प्राप्तिः	३३९
५८	अनगारताप्राप्तौ अनुत्तरधर्मस्पर्शः	३४०

दशवै० विषया०

सं.	विषयः	पृष्ठ
५९	अनुत्तरधर्मस्पर्शे कर्मरजो- धुननम्	३४१
६०	द्रव्य-भावकर्मणोः कार्य- कारणभावः	३४३
६१	शुद्धध्यानस्वरूपम्	३४४
६२	कर्मरजोधुनने केवलज्ञान- दर्शनप्राप्तिः	३५०
६३	केवलज्ञानदर्शनप्राप्तौ लोकालोकज्ञानम्	३५२
६४	लोकस्वरूपम्	३५३
६५	अलोकस्वरूपम्	३५५
६६	लोकालोकज्ञाने शैलेशी- करणप्राप्तिः	३५७
६७	शैलेशीकरणप्राप्तौ सिद्धिः	३६१
६८	सिद्धिप्राप्तौ सिद्धस्य लोकाग्रे शाश्वतत्वम्	३६२
६९	सिद्धानामूर्ध्वगतिस्वरूपम्	३६३
७०	सिद्धावगाहनास्वरूपम्	३६७
७१	सुगतेर्दोर्लभ्यम्	३६९
७२	सुगतेः सौलभ्यम्	३७०
७३	उपसंहारः	३७३
पञ्चमाध्ययनम्		
(प्रथमोद्देशः)		
७४	भक्तपानगचेपणविधिः	३७५
७५	गोचर्याचिचस्थैर्योपदेशः	३७८
७६	गोचर्या गमनविधिः	३८१
७७	विषममार्गगमने विराधना	३८३
७८	गमने पृथिवीकायादि- यतना	३८५
७९	ब्रह्मचर्यव्रतयतना	३८७
८०	मार्गयतना	३९१
८१	गोचर्या कायचेष्टाप्रकारः	३९३

श्रीदशवैकालिकसूत्रस्य विषयानुक्रमः

सं.	विषयः	पृष्ठ	सं.	विषयः	पृष्ठ
प्रथमाध्यायनम्			(१) शय्यातर(२३)विचारः १६६		
१	मङ्गलाचरणम्	१	(२) वसतियाचनाविधिः १६९		
२	अहिंसास्वरूपम्	३	(३) शय्यातरगृहे कल्प्या- कल्प्यविधिः १७१		
३	संयमस्वरूपम्	११	(४) शय्यातराहारविवेकः १७४		
मुखवस्त्रिकाविचारः १८			(५) शय्यातरपिण्डग्रहणे दोषाः १७९		
४	तपःस्वरूपम्	६७	२१ (५२) अनाचीर्णत्यागि- महर्षिस्वरूपम् १८६		
५	धर्ममहिमा	८०	२२ अनाचीर्णत्यागफलम् १९१		
६	अहिंसा-संयम-तपोविवेकः	८२	चतुर्थाध्ययनम्		
७	गोचरीविवेकः	८५	२३ प्रवचनस्याप्तोपदिष्टत्वम् १९५		
८	भिक्षाप्रकाराः	९५	२४ भगवच्छब्दार्थः १९७		
९	भिक्षायां शिष्यप्रतिज्ञा	१००	२५ पद्मजीवनिकाया- (छज्जीवणिया)-शब्दार्थः १९८		
१०	साधुस्वरूपम्	१०२	२६ महावीरशब्दार्थः १९९		
द्वितीयाध्ययनम्			२७ पद्मजीवनिकायस्वरूपम् २०१		
११	धैर्यधारणोपदेशः	१०७	(१) पृथिवीकायसचित्तता २०५		
१२	श्रामण्याधिकारि- लक्षणानि	१०९	(२) अष्कायसचित्तता २०९		
१३	त्यागिस्वरूपम्	११३	(३) तेजस्कायसचित्तता २१२		
१४	कामरागदोषानुचिन्तनम्	११६	(४) वायुकायसचित्तता २१५		
१५	कामरागनिराकरणोपायः	१३०	(५) वनस्पतिकायसचित्तता २१७		
१६	त्यक्तभोगाङ्गीकरणे सर्पदृष्टान्तः	१३९	(६) त्रसकायवर्णनम् २२१		
१७	रथनेर्मि प्रति राजीम- त्युपदेशः	१४१	२८ पद्मजीवनिकायानां दण्ड- परित्यागः २२६		
१८ ^A	रथनेमेधर्म संस्थितिः	१४६	२९ दण्डपरित्यागस्य सामान्य- विशेषत्वेन द्वैविध्यम् २३४		
१८ ^B	रथनेमेः पुरुषोत्तमत्वसिद्धिः	१४८	३० (१) प्राणातिपातविरमण- स्वरूपम् २३९		
तृतीयाध्ययनम्					
१९	महर्षिस्वरूपम्	१५२			
२०	महर्षिणाम् (५२) अना- चीर्णानि	१५८-१८५			

सं.	विषयः	पृष्ठ
३१	(२) मृषावादवि० स्व०	२४३
३२	(३) अदत्तादानवि० स्व०	२४८
३३	(४) मैथुनवि० स्व०	२५३
३४	(५) परिग्रहवि० स्व०	२५६
३५	(६) रात्रिभोजनवि० स्व०	२५८
३६	उपसंहारः	२६४
३७	मिश्रुत्वसिद्धिः	२६५
३८	(१) पृथिवीकाययतना	२७४
३९	(२) अप्काययतना	२७६
४०	(३) तेजस्काययतना	२७९
४१	(४) वायुकाययतना	२८२
४२	(५) वनस्पतिकाययतना	२८५
४३	(६) व्रतकाययतना	२८८
४४	अयतनाया दुःखदफलम्	२९१
४५	यतनायतो न पापकर्मबन्ध	२९७
४६	ज्ञानस्य मुख्यत्वम्	३००
४७	ज्ञानप्राप्त्युपायः	३०१
४८	जीवाजीवज्ञानेन संयम- ज्ञानं जीवगतिज्ञानं च	३०४
४९	जीवगतिज्ञानेन पुण्यादि- ज्ञानम्	३०५
५०	पुण्यस्वरूपम्	३०६
५१	पापस्वरूपम्	३१४
५२	जीवकर्मणोर्वन्धसिद्धिः	३१६
५३	बन्धस्वरूपम्	३२०
५४	मोक्षस्वरूपम्	३२५
५५	पुण्यादिज्ञाने भोगनिर्वेदः	३३७
५६	भोगनिर्वेदे संयोगत्यागः	३३८
५७	संयोगत्यागे अनगारता- प्राप्तिः	३३९
५८	अनगारताप्राप्ति अनुत्तरधर्मस्पर्शः	३४०

दशवि० विषया०

सं.	विषयः	पृष्ठ
५९	अनुत्तरधर्मस्पर्शे कर्मरजो- धुननम्	३४१
६०	द्रव्य-भावकर्मणोः कार्य- कारणभावः	३४३
६१	शुद्धध्यानस्वरूपम्	३४४
६२	कर्मरजोधुनने केवलज्ञान- दर्शनप्राप्तिः	३५०
६३	केवलज्ञानदर्शनप्राप्ति लोकालोकज्ञानम्	३५२
६४	लोकस्वरूपम्	३५३
६५	अलोकस्वरूपम्	३५५
६६	लोकालोकज्ञाने शैलेशी- करणप्राप्तिः	३५७
६७	शैलेशीकरणप्राप्ति सिद्धिः	३६१
६८	सिद्धिप्राप्ति सिद्धस्य लोकाग्रे शाश्वतत्वम्	३६२
६९	सिद्धानामूर्ध्वगतिस्वरूपम्	३६३
७०	सिद्धावगाहनास्वरूपम्	३६७
७१	सुगतेर्दोर्लभ्यम्	३६९
७२	सुगतेः सौलभ्यम्	३७०
७३	उपसंहारः	३७३
पञ्चमाध्ययनम् (प्रथमोद्देशः)		
७४	भक्तपानगवेषणविधिः	३७५
७५	गोचर्योचित्तस्थैर्योपदेशः	३७८
७६	गोचर्यो गमनविधिः	३८१
७७	विषममार्गगमने विराधना	३८३
७८	गमने पृथिवीकायादि- यतना	३८५
७९	ब्रह्मचर्यव्रतयतना	३८७
८०	मार्गयतना	३९१
८१	गोचर्यो कायचेष्टाप्रकारः	३९३

सं.	विषयः	पृष्ठ
८२	गोचर्या गृहप्रवेशविधिः	३९९
८३	विनाशां द्वारोद्घाटन- निषेधः	४००
८४	गोचर्या मलमूत्रत्याग- विधिः	४०१
८५	भिक्षार्थं गृहप्रवेशविधिः	४०२
८६	भिक्षार्थं स्थितस्य काय- चेष्टाप्रकारः	४०४
८७	गृहस्थगृहे स्थानविधिः	४०५
८८	आहारग्रहणविधिः	४०८
८९	संहरणस्य चतुर्भङ्ग्यः	४११
९०	निक्षेपणचतुर्भङ्ग्यः	४१५
९१	संघट्टनप्रकारः	४१८
९२	पुरःकर्मस्वरूपम्	४२०
९३	पुरःकर्मदूषिताहारनिषेधः	४२३
९४	पश्चात्कर्मदूषिताहारनिषेधः	४२६
९५	आहारग्रहणविवेकः	४२७
९६	शङ्कितमुद्रिताहारनिषेधः	४३४
९७	दानाद्यर्थोपकल्पिताहार- निषेधः	४३६
९८	औदेशिकाद्याहारनिषेधः	४४४
९९	औदेशिकाद्याहारस्वरूपम्	४४५
१००	पुष्पमिश्रितादिदोषदूषिता- हारनिषेधः	४५२
१०१	दुर्गममार्गगमननिषेधः	४५७
१०२	मालाहृतभिक्षानिषेधः	४५९
१०३	आहारग्रहणविवेकः	४६३
१०४	त्याज्यफलनामानि	४६५
१०५	पानग्रहणविधिः	४६८

सं.	विषयः	पृष्ठ
१०६	कारणेगोचर्याभोजनविधिः	४७७
१०७	उपाश्रयागतस्यभोजनविधिः	४८३
१०८	गोचरीसंज्ञातातिचारा- लोचनविधिः	४८५
१०९	आहारपरिभोगविधिः	४८८
११०	मुधादायि-मुधाजीविनो- मोक्षानाप्तिः	४९६
	(द्वितीयोद्देशः)	
१११	आहारपरिभोगविधिः	४९८
११२	समयमर्यादया गोचरी- गमनोपदेशः(कालयतना)	५०१
११३	गोचर्या विचरणविवेकः	५०७
११४	भिक्षार्थं गृहप्रवेशविधिः	५०६
११५	पुष्पसंस्पर्शकहस्ताङ्गि- निषेधः	५१०
११६	सचित्ताहारनिषेधः	५१३
११७	भिक्षाचरणे विवेकोपदेशः	५१८
११८	भिक्षापङ्कजनिषेधस्तदोपाश्च	५२५
११९	गुरुपरोक्षभिक्षापहारहेतुः	५२७
१२०	भिक्षापहारे दोषाः	५२९
१२१	मद्यनिषेधः	५३१
१२२	मद्यपायिनो दोषप्रकटनम्	५३३
१२३	मद्यादिविरतस्य गुणप्रकटनम्	५३९
१२४	तपआदिचोरस्य दोष- प्रकटनम्	५४२
१२५	तपआदिचोरस्य दुष्फल- प्राप्तिः	५४६
१२६	मायामृषात्यागोपदेशः	५४८
१२७	अध्ययनपरिसमाप्तिः	५५१

॥ श्रीवीतरागाय नमः ॥

जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्रीघासीलालव्रतिविरचितया
आचारमणिमञ्जूपाख्यया व्याख्यया समलङ्कृतं

श्रीदशवैकालिकसूत्रम्

ॐ

मङ्गलाचरणम्.

नम्रीभूतपुरन्दरादिमुकुट,-भ्राजन्मणिच्छायया,
चित्रानन्दकरी सदा भगवतो, यस्याङ्घ्रिलक्ष्मीः परा ।
यद्विज्ञाननिरन्तसिन्धुलहरी,-मग्नाः स्वकर्मक्षयं,
कृत्वाऽनन्तसुखस्य धाम भविनः, प्रापुः श्रये तं जिनम् ॥१॥
विमलः केवलाऽऽलोक,-प्रभासंभारभासुरः ।
त्रिजगन्मुकरो धीरो, वीरो विजयतेतराम् ॥२॥
श्रीसुधर्मा महावीर-लब्धरत्नोज्ज्वलो गणी ।
निवबन्ध तदुक्तार्थं, नमस्तस्मै दयालवे ॥३॥
अथैतत्करुणालब्ध,-विवेकामृतविन्दुना ।
दशवैकालिकव्याख्या, घासीलालेन तन्यते ॥४॥

मूलम्-धम्मो मंगलमुक्किट्ठं, अहिंसा संजमो तवो ।

दे॒वा वि॑ तं नम॑सं॒ति, ज॒स्स ध॑म्म॒े स॒या म॑णो ॥ १ ॥

देवा अपि तं नमस्यन्ति, यस्य धर्मे सदा मनः ॥ १ ॥

सान्वयार्थः—अहिंसा=माणव्यपरोपणका त्याग करने तथा जीवोंकी रक्षा करनेरूप अहिंसा, संजमो=संयम और तचो=तप (यह) धम्मो=धर्म उक्किट्ठं=उत्कृष्ट-सबसे श्रेष्ठ मंगलं=मङ्गल है-कल्याणकारी है। जस्स=जिसका मणो=मन सया=सदा-हमेशां धम्मो=धर्म में (लगा रहता है) तं=उसको देवावि=देवताभी नमंसंति=नमस्कार करते हैं, अर्थात् निरन्तर धर्ममें लीन प्राणी देवोंद्वारा भी पूज्य हो जाते हैं ॥ १ ॥

टीका—‘धम्मो मंगल’-मित्यादि। धर्मः=धरति=प्राणिनो दुर्गतौ पतनाद्
रसति शुभे स्थाने च स्थापयति यः स तथोक्तः। उक्तञ्च—

“दुर्गतिप्रसूतान् जन्तून्, यस्माद्धारयते पुनः ।

धत्ते चैतान् शुभे स्थाने, तस्माद्धर्म इति स्मृतः ॥ १ ॥” इति ।

हिन्दी-भाषानुवाद.

• 'धम्मो मंगल' मित्यादि । जो नरक आदि दुर्गतिमें गिरते हुए प्राणियोंको बचावे और स्वर्ग-मोक्ष आदि शुभस्थानोंमें पहुंचावे उसे धर्म कहते हैं ।

कहा भी है-“दुर्गतिमें पड़ते हुए जीवोंकी रक्षा करता है और फिर उन्हें शुभगतिमें पहुँचाता है, इसीसे वह धर्म कहलाता है” ॥ अर्थात् जो

ગુજરાતી-ભાષાનુવાદ.

‘ધમ્મોમંગલ’ મિત્યાદિ. જે નરક આદિ દુર્ગતિમાં પડતા પ્રાણીઓને બચાવે અને સ્વર્ગ મોક્ષ આદિ શુભ સ્થાનોમાં પહોંચાડે તેને ધર્મ કહે છે.

કહ્યું પણ છે કે-“ દુર્ગતિમાં પડતા જીવોની રક્ષા કરે છે અને પછી તેમને શુભ ગતિમાં મોકળાંચાડે છે, તેથી તે ધર્મ કહેવાય છે.” અર્થાત્ દુઃખોથી

ઉત્કૃષ્ટમ્=ઉત્તમં, મઙ્ગલં=મઙ્ગલસ્વરૂપમ્, કસ્તાદૃશો ધર્મઃ? इत्यत आह—
અહિંસા સંયમસ્તપ્ત इति । तत्राहिंसा नाम हिंसावर्जनं प्राणिप्राणरक्षणं तदिच्छा
चेति । न हिंसा—अहिंसेति विग्रहे अहिंसाया अभावरूपत्वेनाऽवस्तुतया किमपि
कार्यं प्रति कारणत्वाऽनापत्तिरतोऽहिंसाऽपि भावरूपैव, तेन प्राणरक्षणमप्यहिंसा-
शब्दार्थः सिध्यति । ये तु स्वतः परतो वा प्राणिप्राणरक्षणमहिंसेति न मन्यन्ते
ते तु अहिंसाशब्दरहस्यानभिज्ञा एवेति बोध्यम् ।

દુઃખોંસે છુડાકર પ્રાણિયોંકો અનન્ત સુખકી પ્રાપ્તિ કરાતા હૈ વહી
ધર્મ હૈ ।

ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ મઙ્ગલ હૈ । અહિંસા, સંયમ ઓર તપ, યે તીનોં ઉસકે
લક્ષણ હૈ ।

અહિંસા

હિંસાકા ત્યાગ કરના અર્થાત્ પ્રાણિયોંકે પ્રાણોંકી રક્ષા કરના ઓર
ઉનકે પ્રાણોં કે રક્ષણ કી ઇચ્છા રાખના અહિંસા હૈ ।

હિંસા કે અભાવ કો અહિંસા કહા જાય તો અહિંસા અભાવરૂપ
હો જાયગી । અભાવ કિસી કાર્ય કે પ્રતિ કારણ નહીં હો સકતા, ઇસ
કારણ અહિંસા સે સ્વર્ગ મોક્ષ કી પ્રાપ્તિ નહીં હોગી, અતઃ અહિંસા
કો ભાવરૂપ (વસ્તુરૂપ) માનના ઉચિત હૈ, ઓર જય કિ વહ વસ્તુ-
રૂપ હૈ તો પ્રાણોં કી રક્ષા કરના અહિંસાશબ્દ કા અર્થ સિદ્ધ હુઆ ।

જો જીવોંકી રક્ષા કરને કારને કો અહિંસા ગહીં માનતે વે અહિંસા
કે યથાર્થ તત્ત્વકો નહીં જાનતે ।

છેડાવીને પ્રાણીઓને અનંત સુખની પ્રાપ્તિ જે કરાવે છે, તે ધર્મ છે.

ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ મંગલ છે. અહિંસા, સંયમ અને તપ, એ ત્રણ તેનાં લક્ષણો છે.

અહિંસા

હિંસાને ત્યાગ કરવો અર્થાત્ પ્રાણીઓના પ્રાણની રક્ષા કરવી અને તેમના
પ્રાણોની રક્ષા કરવાની ઇચ્છા રાખવી એ અહિંસા છે.

હિંસાના અભાવને અહિંસા કહેવામાં આવે તો અહિંસા અભાવ-રૂપ
થઈ જશે. અભાવ કોઈ કાર્યને પ્રતિ કારણ થઈ શકતું નથી, તેથી કરીને
અહિંસાથી સ્વર્ગ મોક્ષની પ્રાપ્તિ નહિ થાય. એટલે અહિંસાને ભાવરૂપ (વસ્તુરૂપ)
માનવી જ ઉચિત છે. અને જે તે વસ્તુરૂપ છે, તો પ્રાણોની રક્ષા કરવી એવો
અહિંસા શબ્દનો અર્થ સિદ્ધ થયો.

જેઓ છુડાવી રક્ષા કરવી-કરાવવી એને અહિંસા નથી માનતા તેઓ
અહિંસાના યથાર્થ તત્ત્વને જાણતા નથી.

ઉત્તં હિ ભગવતા પ્રશ્નવ્યાકરણે પ્રથમસંવરદ્વારે—

“ ઇમ ચ ણં સઽજીવરક્તવળદયદ્વાપ પાત્રયણં ભગવયા મુકહિયં ” ઇત્યાદિ ।

સકલજીવાનાં રક્ષણં પ્રાણવ્યપરોપણવારણં પ્રાણરક્ષણોપયોગી વ્યાપાર ઇતિ ધાવત્ તદર્થે, દયા=પરદુઃસ્વપ્રહાણેચ્છા તદર્થે ચેદં પ્રવચનં ભગવતા મુકથિ-
તમિત્યર્થઃ,

ઉક્તશ્ચ દયાશબ્દાર્થો વાચસ્પત્યાભિધાને—

“ યત્નાદપિ પરલેશં, હર્તું યા હૃદિ જાપતે ।

ઈચ્છા ભૂમિસુરશ્રેષ્ઠ ! સા દયા પરિકીર્તિતા ॥ ૧ ॥ ” ઇતિ ।

તસ્માત્ સર્વપ્રાણિનાં રક્ષણં રક્ષણેચ્છા ચેતિ દ્વયમેવાર્હિસાતત્ત્વં સકલધર્મ-
મૂલજ્ઞેતિ । ઉક્તશ્ચ સંસ્તારકમકીર્ણકટીકાયામ્—

“ ન તદ્દાનં ન તદ્ધ્યાનં, ન તજ્ઞાનં ન તત્તપઃ ।

ન સા દીક્ષા ન સા ભિક્ષા, દયા યત્ર ન વિચિતે ॥ ૧ ॥ ઇતિ ।

ભગવાનને પ્રશ્નવ્યાકરણકે પ્રથમ સંવરદ્વાર મેં કહા હૈ—“ સમસ્ત જીવોં કી રક્ષા (મરતે હુણકો, અપને યા દુસરોંકે દ્વારા બચાના) ઔર દયા (દુઃખોંસે હુડાનેકી ઇચ્છા) કે લિપ્તે હિસ પ્રવચનકા ઉપદેશ દિયા હૈ ” ।

વાચસ્પત્ય મહાકોશમેં કહા મી હૈ—“ હે ભૂમિસુરશ્રેષ્ઠ ! પ્રયત્નસે પર પ્રાણિયોંકે કલેશકો નિવારણ કરનેકે લિપ્તે હૃદયમેં જો ઇચ્છા ઉત્પન્ન હોતી હૈ ઉસે દયા કહતે હૈ ” ॥ ૧ ॥

સંયારગપદ્ધત્તીકી ટીકામેં કહા હૈ—“ વહ દાન દાન નહીં, વહ ધ્યાન

ભગવાને પ્રશ્નવ્યાકરણના પ્રથમ સંવરદ્વારમાં કહ્યું છે કે— “ બધા જીવોની રક્ષા (મરતા જીવોને પોતે અથવા બીજાઓ દ્વારા બચાવવા) અને દયા (દુઃખથી છોડાવવાની ઇચ્છા) ને માટે આ પ્રવચનનો ઉપદેશ આપ્યો છે ”

વાચસ્પત્ય મહાકોશમાં પણ કહ્યું છે કે— “ હે ભૂમિસુરશ્રેષ્ઠ ! પ્રયત્ન વડે પર પ્રાણીઓના કલેશનું નિવારણ કરવાને માટે હૃદયમાં જે ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે તેને દયા કહે છે. ” ॥ ૧ ॥

સંયારગપદ્ધત્તીકી ટીકામાં કહ્યું છે કે— “ એ દાન દાન નથી, એ ધ્યાન

તથા—“મૂલં ધમ્મસ્સ દયા, તયણુગયં સન્નમેવડણુદ્ધાણં ।

સિદ્ધં જિણિંદસમણ, મગ્ગિજ્ઞઙ્ગે તેણિદ્ધ દયાલુ ॥ ૧ ॥”

इति धर्मरत्नप्रकरणे ।

भगवतीसूत्रेऽपि पञ्चदशे शतके प्रोक्तम्—

“તપ ણં અહં ગોયમા ? ગોસાલસ્સ મંઘલિપુત્તસ્સ અણુકંપણદ્વયાણ વેસિયાયણસ્સ ચાલતવસ્સિસ્સ તેયપડિસાહરણદ્વયાણ એત્થ ણં અંતરા અહં સીયલિયં તેયલેસ્સં નિસિરામિ, જાણ સા મમં સીયલિયાણ તેયલેસ્સાણ વેસિયાયણસ્સ ચાલતવસ્સિસ્સ સા ઉસિણા તેયલેસ્સા પડિહયા ” ઇતિ ।

ધ્યાન નહીં, વહ જ્ઞાન જ્ઞાન નહીં, વહ તપ તપ નહીં, વહ દીક્ષા દીક્ષા નહીં ઓર વહ ભિક્ષા ભિક્ષા નહીં, જહાં કિ દયા નહીં હૈ । અર્થાત્ દયારહિત સવ ક્રિયાણં મિથ્યા યાની નિષ્ફલ હું ” ॥ ૨ ॥

ધર્મરત્નપ્રકરણમેં ભી કહા હૈ—“ધર્મકા મૂલ દયા હૈ; દયાપૂર્વક કી હુઈં સમસ્ત ક્રિયાણં સફલ હોતી હું, ઇસલિયે જિનેન્દ્રકે માર્ગમેં દયાવાન્ હી ધર્મકા અધિકારી હો સકતા હૈ ” ॥ ૩ ॥

ઉક્ત કથનસે યહ સ્પષ્ટહો ગયા કિ મરતે હુણ પ્રાણીકો વચાના ભી અર્હિસા હૈ ।

भगवतीसूत्रके पन्द्रहवें शतकमें भगवान् श्रीगौतमसे कहते हैं—

“હે ગૌતમ ! મંઘલિપુત્ર ગોશાલકકી અનુકમ્પા કરનેકે લિયે મૈને શીતલ તેજોલેશ્યાસે ચાલતપસ્વી વૈશ્યાયનકે દ્વારા નિકાલી હુઈં ઉગ્ગણ તેજોલેશ્યાકા તેજ શાન્ત કરકે ઉસે વચાયા ” ।

ધ્યાન નથી, એ જ્ઞાન જ્ઞાન નથી, એ તપ તપ નથી, એ દીક્ષા દીક્ષા નથી, અને એ ભિક્ષા ભિક્ષા નથી કે બ્યાં દયા નથી; અર્થાત્ દયારહિત બધી ક્રિયાઓ મિથ્યા એટલે નિષ્ફળ છે. ” ॥ ૨ ॥

ધર્મરત્નપ્રકરણમાં પણ કહ્યું છે કે—“ધર્મનું મૂળ દયા છે; દયાપૂર્વક કરેલી બધી ક્રિયાઓ સફળ થાય છે, તેથી જીનેન્દ્રના માર્ગમાં દયાવાન જ ધર્મનેા અધિકારી થઈ શકે છે. ” ॥ ૩ ॥

ઉક્ત કથનથી એ સ્પષ્ટ થઈ ગયું કે મરતા પ્રાણીને બચાવવો એ પણ અર્હિસા છે. ભગવતીસૂત્રના પંદરમા શતકમાં ભગવાન્ શ્રી ગૌતમને કહે છે કે—“હે ગૌતમ ! બાલતપસ્વી વૈશ્યાયન દ્વારા કાઢવામાં આવેલી ઉગ્ગણ તેજોલેશ્યાના તેજને શીતલ તેજોલેશ્યાથી શાંત કરીને; મંઘલિપુત્ર ગોશાલકની ઉપર દયા કરવા માટે મેં તેને બચાવ્યો. ”

હે ગૌતમ ! મદ્વલિપુત્રસ્ય ગોશાલકસ્યાનુકમ્પનાર્થં વાલતપસ્વિનો વૈદ્યાય-
નસ્ય તેજઃપ્રતિસંહરણાર્થં ચ મયા શીતલાં તેજોલેશ્યામુદ્ગ્રાવ્ય તદીયોષ્ણા તેજો-
લેશ્યા પ્રતિહતેત્યર્થઃ । તત્ર ‘અણુકંપણદ્વયાપ’ ‘તેયપહિસાહરણદ્વયાપ’ इति पद-
द्वयेन गोशालकरक्षणार्थं भगवतस्तेजोलेश्यासमुद्भव इति स्पष्टीभवति ।

ન ચ રક્ષણં યદિ ધર્મસ્તદ્દિ સ્વસમવસરણે વર્તમાનો સર્વાનુભૂતિસુનક્ષત્રનામાનો
શિષ્યૌ કિં ન ભગવતા રક્ષિતૌ ? इति वाच्यम्, भगवतः सर्वज्ञतया तयोरायुः-
समाप्तिस्सन्दर्शनात् । ननु यथा समाप्तायुषं कोऽपि नैव रक्षितुं प्रभवति तथा विद्य-
मानायुषं न कोऽपि हन्तुं शक्नुयात् ? इति चेन्न, त्रिपट्टिशलाकापुरुषान् देवान्

यहां यह संदेह हो सकता है कि यदि बचाने में धर्म होता तो
भगवान् ने अपने समवसरणमें स्थित सर्वानुभूति और सुनक्षत्र नामक
शिष्यों को क्यों न बचाया ?

इसका समाधान यह है कि—भगवान् सर्वज्ञ थे, इसलिए किसका
आयुष्य कितना अवशेष है या समाप्त हो चुका है इसे वे अपने निर्मल
केवल ज्ञानसे जानते थे । सर्वानुभूति और सुनक्षत्र शिष्योंका वर्तमान
आयुष्य समाप्त हो चुका था ।

પ્રશ્ન—જૈસે વર્તમાન આયુષ્ય સમાપ્ત હોને પર કોઈ કિસીકો બચા
નહીં સકતા વૈસે હી આયુષ્ય રહતે હુએ કોઈ કિસીકો પ્રાણરહિત બી
નહીં કર સકતા ?

અહીં એવો સંદેહ થઈ શકે છે કે—જો બચાવવામાં ધર્મ થાય છે તો
ભગવાને પોતાના સમવસરણમાં રહેલા સર્વાનુભૂતિ અને સુનક્ષત્ર નામના શિષ્યોને
કેમ ન બચાવ્યા ?

એનું સમાધાન એ છે કે—ભગવાન્ સર્વજ્ઞ હતા, તેથી કોનું આયુષ્ય કેટલું
અવશેષ રહ્યું છે અથવા સમાપ્ત થઈ ચૂક્યું છે તે ભગવાન્ પોતાના નિર્મળ કેવળ
જ્ઞાનથી જાણતા હતા. સર્વાનુભૂતિ અને સુનક્ષત્ર શિષ્યોનું વર્તમાન આયુષ્ય
સમાપ્ત થઈ ચૂક્યું હતું.

પ્રશ્ન—જેમ વર્તમાન આયુષ્ય સમાપ્ત થવાથી કોઈ કોઈને બચાવી શકતું
નથી; તેમજ આયુષ્ય બાકી હોય તો કોઈ કોઈને પ્રાણરહિત પણ કરી શકતું નથી.

નારકાંશ વિદ્યાયાન્યેષાં પ્રાણિનામાયુષઃ સત્ત્વેઽપિ વિપશક્ત્વાદિગિરકાલમરણ-
સંભવાત્, ઈદશસ્યાકાલમરણસ્ય વહુશઃ શાસ્ત્રે પ્રતિપાદિતત્વાચ્ચ, અતઃ, એવાઽઽયુષઃ
સત્ત્વેઽપિ પ્રાણિનાં પ્રાણવ્યપરોપણં સંભવતીતિ ગ્રન્થવિસ્તરભિયા વિરમામઃ ।
એવંચ્ચાર્હિસાશ્વદસ્યોક્તાર્થઃ સુસ્પષ્ટ એવ ।

અથ પ્રાણિપ્રાણરક્ષણં તદિચ્છા ચેતિ દ્વયમ્ ‘અર્હિસે’-તિ સિદ્ધાન્તિતમ્ ।
અર્હિસા-ઈત્યન્ન કા નામ હિંસેતિ ચેદુચ્યતે—

હિંસા નામ પ્રમાદપારવશ્યાત્ પ્રાણવ્યપરોપણમ્ । પ્રમાદશ્ચ મધ્ય-વિપય-
કપાય-નિદ્રા-વિકથાભેદાત્પચ્ચથા, યદ્વા અજ્ઞાન-સંશય-વિપર્યય-રાગ-દ્વેષ-

ઉત્તર-એસી શક્તિ કરના બી ઉચિત નહીં હૈ । ક્યોંકિ ત્રિપટ્ટિ-
શલાકાપુરુષ, દેવતા ઓર નારકોંકે સિવાય સમસ્ત પ્રાણિયોંકી આયુ
રહતે હુણ બી વિપ શક્ત્ર આદિ કારણોંસે અકાલમૃત્યુ બી હો સકતી
હૈ, યહ વાત શાસ્ત્રસિદ્ધ હૈ, અતઃ એવ આયુષ્ય કે સદ્ભાવમેં બી પ્રાણોંકા
વ્યપરોપણ હો સંકતા હૈ । વિસ્તાર ભયસે હસ પ્રકરણકો યહોં હી સમાપ્ત
કરતે હૈ ।

પ્રાણિપ્રાણરક્ષણ ઓર ઉસકી ઇચ્છાકો અર્હિસા કહતે હૈ । યહ
સિદ્ધાન્ત હુઆ ।

અર્હિસા શબ્દ ઘટક જો હિંસા શબ્દ હૈ ઉસકા અભિપ્રાય ક્યા હૈ ?
હસ પર કહતે હૈ—પ્રમાદકે વશ હોકર પ્રાણકા અતિપાત કરના હિંસા હૈ ।

પ્રમાદ—(૧) મધ્ય, (૨) વિપય, (૩) કપાય, (૪) નિદ્રા ઓર
(૫) વિકથાકે ભેદસે પાંચ પ્રકારકા, અથવા (૧) અજ્ઞાન, (૨) સંશય,

ઉત્તર—એવી શક્તિ કરવી જ ઉચિત નથી, કેમકે ત્રિપટ્ટિશલાકાપુરુષ,
દેવતા અને નારકીઓ સિવાય બીજા બધા પ્રાણીઓનું આયુષ્ય ઘાટી હોય તો પણ
વિપ, શક્ત્ર, આદિ કારણોથી તેમનું અકાળમૃત્યુ પણ થઈ શકે છે. એ વાત
શાસ્ત્રસિદ્ધ છે. એટલે આયુષ્યનો સદ્ભાવ હોવા છતાં પણ પ્રાણીનું વ્યપરોપણ
થઈ શકે છે.

વધારે વિસ્તાર નહિ કરવાને આ પ્રકરણને અહીં જ સમાપ્ત કરીએ છીએ.
પ્રાણિપ્રાણરક્ષણ અને તેની ઇચ્છાને અર્હિસા કહે છે એવો સિદ્ધાન્ત થયો.
અર્હિસા શબ્દમાં જે હિંસા શબ્દ છે એનો અભિપ્રાય શું છે ? આ સંબંધમાં
કહે છે—પ્રમાદને વશ થઈને પ્રાણનો અતિપાત કરવો તે હિંસા છે.

(૧) મધ્ય, (૨) વિપય, (૩) કપાય, (૪) નિદ્રા અને (૫) વિકથા, એ લેવે
કરીને પ્રમાદ પાંચ પ્રકારનો; અથવા (૧) અજ્ઞાન, (૨) સંશય, (૩) વિપર્યય,

હે ગૌતમ ! મહાલિપુત્રસ્ય ગોશાલકસ્યાનુકમ્પનાર્થં ચાલતપસ્વિનો વૈદ્યાય-
નસ્ય તેજઃપ્રતિસંઘરણાર્થં ચ મયા શીતલાં તેજોલેશ્યામુદ્ઘાવ્ય તદીયોષ્ણા તેજો-
લેશ્યા પ્રતિહતેત્યર્થઃ । તત્ર ‘અણુકંપણદ્વયાપ્’ ‘તેયપઢિસાહરણદ્વયાપ્’ इति पद-
द्वयेन गोशालकरक्षणार्थं भगवतस्तेजोलेश्यासमुद्भव इति स्पष्टीभवति ।

ન ચ રક્ષણં યદિ ધર્મસ્તદ્દિં સ્વસમવસરણે વર્તમાનો સર્વાનુભૂતિસુનક્ષત્રનામાનો
શિષ્યો કિં ન ભગવતા રક્ષિતો ? इति वाच्यम्, भगवतः सर्वज्ञतया तयोरायुः-
समाप्तिसन्दर्शनात् । ननु यथा समाप्तायुषं कोऽपि नैव रक्षितुं प्रभवति तथा विद्य-
मानायुषं न कोऽपि हन्तुं शक्नुयात् ? इति चेन्न, त्रिपट्टिशलाकापुरुषान् देवान्

यहां यह संदेह हो सकता है कि यदि बचाने में धर्म होता तो
भगवान् ने अपने समवसरणमें स्थित सर्वानुभूति और सुनक्षत्र नामक
शिष्यों को क्यों न बचाया ?

इसका समाधान यह है कि-भगवान् सर्वज्ञ थे, इसलिए किसका
आयुष्य कितना अवशेष है या समाप्त हो चुका है इसे वे अपने निर्मल
केवल ज्ञानसे जानते थे । सर्वानुभूति और सुनक्षत्र शिष्योंका वर्तमान
आयुष्य समाप्त हो चुका था ।

પ્રશ્ન—જैसे વર્તમાન આયુષ્ય સમાપ્ત होने પર कोई किसीको बचा
नहीं सकता वैसे ही आयुष्य रहते हुए कोई किसीको प्राणरहित भी
नहीं कर सकता ?

અહીં એવો સંદેહ થઈ શકે છે કે—એ બચાવવામાં ધર્મ થાય છે તો
ભગવાને પોતાના સમવસરણમાં રહેલા સર્વાનુભૂતિ અને સુનક્ષત્ર નામના શિષ્યોને
કેમ ન બચાવ્યા ?

એનું સમાધાન એ છે કે-ભગવાન્ સર્વજ્ઞ હતા, તેથી કોનું આયુષ્ય કેટલું
અવશેષ રહ્યું છે અથવા સમાપ્ત થઈ ચૂક્યું છે તે ભગવાન્ પોતાના નિર્મળ કેવળ
જ્ઞાનથી જાણતા હતા. સર્વાનુભૂતિ અને સુનક્ષત્ર શિષ્યોનું વર્તમાન આયુષ્ય
સમાપ્ત થઈ ચૂક્યું હતું.

પ્રશ્ન—એમ વર્તમાન આયુષ્ય સમાપ્ત થવાથી કોઈ કોઈને બચાવી શકતું
નથી; તેમજ આયુષ્ય બાકી હોય તો કોઈ કોઈને પ્રાણરહિત; પણ કરી શકતું નથી.

एवंविधा च हिंसा काययोगस्य चपलतया सर्वथा परिहर्तुमशक्येति व्यवहार-
नयमात्रगम्या ।

भावतो हिंसा=प्राणव्यपरोपणेच्छालक्षण आत्मनोऽशुद्धपरिणामः, यथा-
मकरनाम्नो जलजन्तुविशेषस्य भ्रूप्रदेशे लब्धजन्मा तण्डुलदध्नोऽन्तर्मुहूर्त्तायुष्को-
ऽन्तर्मुहूर्त्तमात्रगर्भनिवासानन्तरमुत्पादशीलस्तण्डुलाभिधानो मत्स्यविशेषस्तत्र स्थित
एनावलोकयति—

મકરોડ્યં મત્સ્યાનશિતું તાવત્તુણ્ડતસ્તોયમાકર્પતિ, તતશ્ચ જલવેગાદાન-
નાન્તઃસમાગતેષુ પ્રચુરતરેષુ મીનેષુ પશ્ચાત્તાનવરૂપ્યાઃસ્યગતં નીરં નિસ્સાર-
યોગકી ચપલતાકો સર્વથા દૂર કરના અત્યન્ત કઠિન હોનેકે કારણ
વ્યવહારનયમાત્ર હૈ ।

(૨) ભાવહિંસા-પ્રાણોસે રહિત કરનેકી ઇચ્છારૂપ આત્માકા અવિશુદ્ધ
પરિણામ, ભાવહિંસા કહલાતી હૈ ।

જૈસે-મગર નામકે જલચર-જીવ-વિશેષકી ભોંહ પર ઘારીક ચાંવલકે
સમાન શરીરવાલા એક તંદુલ નામકા મત્સ્ય હોતા હૈ; વહ અન્તર્મુહૂર્ત
ગર્ભમેં રહકર જન્મ લેતા હૈ; ઉસકી આયુ અન્તર્મુહૂર્તમાત્રકી હી હોતી
હૈ । ગર્ભજ હોનેકે કારણ ઉસકો મન હોતા હૈ । વહ વહાં (ભોંહ પર)
બેઠાં હુઆમગરકા કૃત્ય દેખતા હૈ કિ વહ મગર જલજન્તુઓંકો જાનેકે
લિપ પહેલે અપને મુઠ્ઠમેં પાનીકો સ્વીચતા હૈ, ફિર પાનીકે વેગસે આઈ-
હુઈ મછલિયોંકો મુઠ્ઠમેં રોકકર જવ પાનીકો નિકાલતા હૈ તય દાંતોંકે

સર્વથા દૂર કરવી અત્યંત કઠિન હોવાને કારણે વ્યવહારનયમાત્ર છે.

(૨) ભાવહિંસા—પ્રાણથી રહિત કરવાની ઇચ્છારૂપ આત્માનો અવિશુદ્ધ
પરિણામ એ ભાવહિંસા કહેવાય છે.

જેમકે—મગર નામના એક જળચર પ્રાણીની ભગ્મર પર ચોખા જેવા
ઘારીક શરીરવાળો એક તંદુલ નામનો મત્સ્ય થાય છે. એ મત્સ્ય અંતર્મુહૂર્ત
ગર્ભમાં રહીને જન્મ લે છે. તેનું આયુષ્ય અંતર્મુહૂર્ત જેટલું હોય છે. તે
ગર્ભજ જીવ હોવાને લીધે તેને મન થાય છે. તે મગરની ભગ્મર પર બેઠોબેઠો
મગરનું કૃત્ય જુએ છે કે આ મગર જળમાંના જીવોને ખાવાને માટે પહેલાં
પોતાના મોંમાં પાણીને જોએ છે, પછી પાણીના વેગથી આવેલી માછલીઓને
મોંમાં રોકીને બ્યારે પાણીને કાઢી નાંખે છે, ત્યારે દાંતના છિદ્રો દ્વારા પાણીની

સ્મૃતિભ્રંશ=યોગદુષ્પ્રણિધાન-ધર્માનાદરભેદાદૃષ્ટવિધઃ । સા ચ હિંસા ત્રિવિધા-
દ્રવ્યતો ભાવત ઉભયતથેતિ, તત્ર—

દ્રવ્યતો હિંસા=આત્મનો વિશુદ્ધપરિણામસ્ય સત્ત્વેડપ્યક્ત્માદનિચ્છયા
જન્તુવિરાધનં, યથા-ભિસાચર્યાદૌ પ્રવૃત્તસ્ય સમિતિગુપ્ત્યાદિધારકસ્ય ચલનાર્થ
પ્રાદોત્થાને કૃતે, એકેન ચરણેન તિષ્ઠતઃ સાધોરુત્યાપિતચરણતણે તદાનીં કુત-
શ્ચિદ્વ્યાદ્ દુર્લક્ષ્યકારણવશાદ્વા વેગેન સમાગતસ્ય કસ્ય ચિદ્ દ્વીન્દ્રિયાદિજન્તો-
રિતસ્તતઃ સાધુના તદ્રક્ષણપ્રયાસે કૃતેડપિ અકસ્માચ્ચરણતલસંલપ્રવતયા વિરાધનમ્ ।

(૩) વિપર્યય, (૪) રાગ, (૫) દ્વેષ, (૬) સ્મૃતિ-ભ્રંશ, (૭) યોગદુષ્પ્રણિધાન,
(૮) ધર્માનાદર, કે ભેદસે આઠ પ્રકારકા હૈ ।

હિંસા ત્રીન પ્રકારકી હૈ—(૧) દ્રવ્યહિંસા, (૨) ભાવહિંસા ઓર
(૩) ઉભયહિંસા ।

(૧) દ્રવ્યહિંસા—આત્માકે પરિણામ વિશુદ્ધ હોને પર ખી અકસ્માત્
ઈચ્છાકે વિના હી જન્તુકો પીઢા હો જાના દ્રવ્યહિંસા હૈ, જૈસે—આંહાર
વિહાર આદિમેં પ્રવૃત્ત, સમિતિ ઓર ગુપ્તિકે ધારણ કરનેવાહે મુનિને
જય એક ચરણ ઉઠાયા તો ઉઠાયે હુએ ચરણકે નીચે કિસી અયસે યા
અન્ય કારણસે કોઈ દ્વીન્દ્રિય આદિ લઘુકાય જીવ અચાનક નીચે આ
જાય ઓર સાધુ ડસકી રક્ષા કરનેકા પ્રયત્ન ખી કર રહે હોં, ફિર ખી
અચાનક દય જાનેસે વિરાધના હોના । ઇસ પ્રકારકી હિંસા, શરીરકે

(૪) રાગ, (૫) દ્વેષ, (૬) સ્મૃતિભ્રંશ, (૭) યોગદુષ્પ્રણિધાન, (૮) ધર્મને
અનાદર, એ લેહે કરીને પ્રમાદ આઠ પ્રકારનો છે.

હિંસા ત્રણ પ્રકારની છે:—(૧) દ્રવ્યહિંસા, (૨) ભાવહિંસા, અને
(૩) ઉભયહિંસા.

(૧) દ્રવ્યહિંસા—આત્માના પરિણામ વિશુદ્ધ હોવા છતાં અકસ્માત્
ઇચ્છા વિના જન્તુઓની વિરાધના થઇ, બીજા તે દ્રવ્યહિંસા છે. જેમકે—આંહાર
વિહાર આદિમાં પ્રવૃત્ત, સમિતિ, અને ગુપ્તિને ધારણ કરવાવાળા મુનિએ બીજા
એક પગ ઉપાડયો ત્યારે ઉપાડેલા પગની નીચે કાંઈ અથવા બીજે અથવા પીળા
કાંઈ કારણથી કાંઈ બેદ્રિય આદિ લઘુકાય જીવ અચાનક પગ નીચે આવી પડય,
અને મુનિ એની રક્ષા કરવાનો પ્રયત્ન પણ કરી રહ્યા હોય, તો પણ અચાનક
દગાઈ જવાથી વિરાધના થાય. આ પ્રકારની હિંસા, શરીરના યોગની અપલતાને

શસ્ત્રાદિના તત્પ્રહરણં તદભિલાપમાત્રં વા રજ્જોરચેતનત્વેન પ્રાણવ્યપરોપણાઽ-
ભાવેઽપિ આત્મન ઉક્તસ્વરૂપાઽશુદ્ધપરિણામોદયાચતુર્ગતિભવભ્રમણહેતુર્વન્ધો નિયતં
ભવતિ ।

ઉભયતો હિંસા=આત્મનોઽશુદ્ધપરિણામપૂર્વકં પ્રાણવ્યપરોપણં, યથા=કેન-
ચિદ્ વ્યાધેન મૃગજિયાંસયા શરપક્ષેપેણ કૃતં તદ્દનનમ્ ।

સંયમઃ ।

સંયમઃ=સંયમનં=સમ્યગુપરમણં સાવધયોગાદિતિ સંયમઃ, સ ચ સપ્તદશવિધઃ,

સમઘ્નકર ક્રૂર પરિણામસે મારા, યા મારનેકા પ્રયાસ કિયા તો વહોં
રંસીકે અચેતન હોનેકે કારણ યદ્યપિ પ્રાણોંકા વ્યપરોપણ નહીં હુઆ
તથાપિ આત્મામેં અશુદ્ધ પરિણામકે ઉદય હોનેસે વહ મી ભાવહિંસા હૈ ।
ઉસ હિંસાસે નિશ્ચય હી ચતુર્ગતિમેં પરિભ્રમણ કરાનેવાલે કર્મોંકા બન્ધ
હોતા હૈ ।

(૩) ઉભયહિંસા-અશુદ્ધ પરિણામોંસે જીવકા ઘાત કરના ઉભયહિંસા
હૈ, ક્યોંકિ હિંસામેં આત્માકે અશુદ્ધ પરિણામ ઓર પ્રાણોંકા નાશ
દોનોં પાયે જાતે હૈ, જૈસે-કોઈ વ્યાધ હરિણકો મારનેકી ઇચ્છાસે ઘાળ
ચલાતા હૈ ઓર ઉસસે ઉસકે પ્રાણોંકા નાશ હો જાતા હૈ ।

સંયમ ।

સાવધયોગસે સમ્યક્પ્રકારસે નિવૃત્ત હોનેકો સંયમ કહતે હૈ । વહ

પરિણામથી માર્યોં, અથવા મારવાનો પ્રયાસ કર્યોં, તો તેમાં ઢોરડું અચેતન
હોવાથી એ કે પ્રાણુ બ્યપરોપણ થયું નહિ, તો પણ આત્મામાં અશુદ્ધ પરિણામનો
ઉદય હોવાથી એ પણ ભાવહિંસા છે. આ હિંસાથી નિશ્ચિતપણે ચતુર્ગતિમાં
પરિભ્રમણ કરનારાં કર્મેના બંધ થાય છે.

(૪) ઉભયહિંસા—અશુદ્ધ પરિણામથી જીવનો ઘાત કરવો એ ઉભયહિંસા
છે; કેમકે એ હિંસામાં આત્માના અશુદ્ધ પરિણામ તથા પ્રાણનો નાશ બન્ને
રહેલા હોય છે. જેમકે-કોઈ પારથી હરણને મારવાની ઇચ્છાથી બાણ છોડે છે
અને એ રીતે હરણના પ્રાણનો નાશ થઈ જાય છે.

સંયમ

સાવધયોગથી સમ્યક્ પ્રકારે નિવૃત્ત થયું તેને સંયમ કહે છે. સંયમ સત્તર

યતિ' તદા દશનાન્તરાવકાશનિર્ગતોદકવેગતો વહુતરં મીના લઘુતરા નિસ્સરન્ત્યેવ । એવં વહિર્ગ્રજતસ્તાગ્નિરીક્ષ્યાસૌ તણ્ડુલમત્સ્યો મનસિ વિભાવયતિ—

“યદિ મમ વપુરીદશં વૃહત્ સ્યાત્ તર્હિ મમ મુખાન્નિર્ગન્તુમેકોઽપિ મત્સ્યો ન શક્તુયાત્, મયા સર્વેઽપિ મક્ષિતા ભવેયુઃ ” ઇતિ ।

ઇત્યં કલુપિતાધ્યવસાયરૂપયા ભાવહિંસયા સ્વકીયમન્તર્મુહૂર્ત્તપ્રમાણમાયુષ્યં સમાપ્ય ત્રયસ્વિંશત્સાગરપ્રમાણં નરકાયુષ્યં નિવધ્યાસૌ (તણ્ડુલમત્સ્યઃ) તમસ્તમાઽ-ભિધાયાં સપ્તમ્યાં નરકપૃથિવ્યાં નારકત્વેન સમુત્પદ્યતે ।

યદ્વા—અલ્પીયસિ પ્રકાશે રજ્જુમાલોક્યં ‘વ્યાલોડય’—મિત્યાલોચયતઃ

છિદ્રો દ્વારા પાનીકે સાથ-સાથ વહુતસી છોટીર મછલિયાં નિકલ જાતી હૈં, તથા ઉન નિકલતી હુઈ મછલિયોંકો દેખકર તન્ડુલમત્સ્ય વિચારતા હૈં કિ—

હસ (મગર) કે તો દાંતોંકે છિદ્રો દ્વારા વહુતસી મછલિયાં નિકલ જાતી હૈં, કિન્તુ, અગર મેરા શરીર મગરકે ચરાબર ‘વઢા’ હોતા તો મૈં હનમેંસે એકકોં ખી નહીં નિકલને દેતા-સચકોં મક્ષણ કર જાતા ।

હસ પ્રકાર વહ પરમ કલુપિત અધ્યવસાયરૂપ ભાવહિંસાસે તેતીસ-સાગરપ્રમાણ નરકાયુષ્ય વાંધકર અન્તર્મુહૂર્ત્તકી અપની આયુષ્યકો સમાપ્ત કરકે તમતમા નામકી સાતવીં નરકપૃથિવીકે અન્દર નારકીપનમેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં ।

અથવા જૈસે-મન્દ-મન્દ પ્રકાશમેં કિસી હિંસકને રસીકો સર્પ

સાથે સાથે ઘણીય નાની નાની માછલીઓ બહાર નીકળી જાય છે. એ નીકળી જતી માછલીઓને જોઇને તંડુલ મત્સ્ય વિચારે છે કે આ મગરના દાંતનાં છિદ્રોની બાદે ઘણીય માછલીઓ બહાર નીકળી જાય છે, પરન્તુ એ માગે શરીર મગરના જેટલું મોટું હોત તો હું એમાંથી એક પણ માછલીને બહાર નીકળવા ન દેત-બધીયનું સક્ષણ કરી જાત

આ પ્રમાણે એ પરમ કલુપિત અધ્યવસાયરૂપ ભાવહિંસાથી તેત્રીસ સાગરનું નરકાયુષ્ય બાંધીને અતર્મુહૂર્ત્તનું આયુષ્ય સમાપ્ત કરે છે અને તમતમા નામની સાતમી નરકપૃથિવીની અંદર નારકીપણે ઉત્પન્ન થાય છે.

અથવા જેમ-મંદ મંદ પ્રકાશમાં કોઇ હિંસકે દોરડાને સર્પ સમજીને ફર

શબ્દાદિના તત્પદરણં તદમિલાપમાત્રં વા રજ્જોરચેતનત્વેન પ્રાણવ્યપરોપણાઽ-
માવેઽપિ આત્મન ઉક્તસ્વરૂપાઽશુદ્ધપરિણામોદયાચતુર્ગતિભવભ્રમણહેતુર્વન્ધો નિયતં
ભવતિ ।

ઉભયતો હિંસા=આત્મનોઽશુદ્ધપરિણામપૂર્વકં પ્રાણવ્યપરોપણં, યથા=કેન-
ચિદ્ વ્યાધેન મૃગજિયાંસયા શરપક્ષેપેણ કૃતં તદ્વનનમ્ ।

સંયમઃ ।

સંયમઃ=સંયમનં=સમ્યગુપરમણં સાવચયોગાદિતિ સંયમઃ, સ ચ સપ્તદશવિધઃ,

સમઙ્ગકર ક્રૂર પરિણામસે મારા, યા મારનેકા પ્રયાસ કિયા તો વહાં
રસીકે અચેતન હોનેકે કારણ યયપિ પ્રાણોંકા વ્યપરોપણ નહીં હુઆ
તથાપિ આત્મામેં અશુદ્ધ પરિણામકે ઉદયહોનેસે વહ મી ભાવહિંસા હૈ ।
ઉસ હિંસાસે નિશ્ચય હી ચતુર્ગતિમેં પરિભ્રમણ કરાનેવાલે કર્મોંકા ચન્ધ
હોતા હૈ ।

(૩) ઉભયહિંસા-અશુદ્ધ પરિણામોંસે જીવકા ઘાત કરના ઉભયહિંસા
હૈ, ક્યોંકિ હસ હિંસામેં આત્માકે અશુદ્ધ પરિણામ ઓર પ્રાણોંકા નાશ
દોનોં પાવે જાતે હૈ, જૈસે-કોઈ વ્યાધ હરિણકો મારનેકી ઇચ્છાસે ઘાણ
ચલાતા હૈ ઓર ઉસસે ઉસકે પ્રાણોંકા નાશ હો જાતા હૈ ।

સંયમ ।

સાવચયોગસે સમ્યક્પ્રકારસે નિવૃત્ત હોનેકો સંયમ કહતે હૈ । વહ

પરિણામથી માર્યો, અથવા મારવાનો પ્રયાસ કર્યો, તો તેમાં હોરડું અચેતન
હોવાથી જો કે પ્રાણનું વ્યપરોપણ થયું નહિ, તો પણ આત્મામાં અશુદ્ધ પરિણામનો
ઉદય હોવાથી એ પણ સાવહિંસા છે. આ હિંસાથી નિશ્ચિતપણે ચતુર્ગતિમાં
પરિભ્રમણ કરનારાં કર્મેના બંધ થાય છે.

(૩) ઉભયહિંસા—અશુદ્ધ પરિણામથી છુવનો ઘાત કરવો એ ઉભયહિંસા
છે; કેમકે એ હિંસામાં આત્માના અશુદ્ધ પરિણામ તથા પ્રાણનો નાશ બન્ને
રહેલા હોય છે. જેમકે—કોઈ પાંચી હરણને મારવાની ઇચ્છાથી બાણ છોડે છે
અને એ રીતે હરણના પ્રાણનો નાશ થઈ જાય છે.

સંયમ

સાવચયોગથી સમ્યક્ પ્રકારે નિવૃત્ત થવું તેને સંયમ કહે છે. સંયમ સત્તર

તદુક્તં સમવાયાદ્વે—

“ સત્તરસવિદે સંજમે યણ્ણચે તંજહા—(૧) પૃથ્વીકાયસંજમે (૨) આત્મકાય-
સંજમે (૩) તેજસ્કાયસંજમે (૪) વાયુકાયસંજમે (૫) વનસ્પતિકાયસંજમે
(૬) દ્વીન્દ્રિયસંજમે (૭) ત્રીન્દ્રિયસંજમે (૮) ચતુરિન્દ્રિયસંજમે (૯) પંચિન્દ્રિયસંજમે
(૧૦) અજીવકાયસંજમે (૧૧) પ્રેક્ષાસંજમે (૧૨) ઉપેક્ષાસંજમે (૧૩) અપહૃત્યસંજમે
(પરિધાવણા)સંજમે (૧૪) પ્રમાર્જનાસંજમે (૧૫) મળસંજમે (૧૬) વયસંજમે
(૧૭) કાયસંજમે ” ઇતિ ।

છાયા—સપ્તદશવિધઃ સંયમઃ પ્રજ્ઞસ્તથયા—(૧) પૃથિવીકાયસંયમઃ (૨) અપ્કાય-
સંયમઃ (૩) તેજસ્કાયસંયમઃ (૪) વાયુકાયસંયમઃ (૫) વનસ્પતિકાયસંયમઃ
(૬) દ્વીન્દ્રિયસંયમઃ (૭) ત્રીન્દ્રિયસંયમઃ (૮) ચતુરિન્દ્રિયસંયમઃ (૯) પંચેન્દ્રિયસંયમઃ
(૧૦) અજીવકાયસંયમઃ (૧૧) પ્રેક્ષાસંયમઃ (૧૨) ઉપેક્ષાસંયમઃ (૧૩) અપહૃત્યસંયમઃ
(૧૪) પ્રમાર્જનાસંયમઃ (૧૫) મનઃસંયમઃ (૧૬) વાક્સંયમઃ (૧૭) કાયસંયમઃ ।

તત્ર (૧) પૃથિવીકાયસંયમઃ=સચિત્તપૃથિવ્યા હસ્તપાદાદિના સંઘટનાદિ-

સત્તરહ પ્રકારકા હૈ । સમવાયાદ્વકે સત્તરહવે સમવાયમે કહા હૈ—
(૧) પૃથિવીકાયસંયમ, (૨) અપ્કાયસંયમ, (૩) તેજસ્કાયસંયમ, (૪) વાયુ-
કાયસંયમ, (૫) વનસ્પતિકાયસંયમ, (૬) દ્વીન્દ્રિયસંયમ, (૭) ત્રીન્દ્રિય-
સંયમ, (૮) ચતુરિન્દ્રિયસંયમ, (૯) પંચેન્દ્રિયસંયમ, (૧૦) અજીવકાય-
સંયમ, (૧૧) પ્રેક્ષાસંયમ, (૧૨) ઉપેક્ષાસંયમ, (૧૩) અપહૃત્યસંયમ (પરિ-
ધાવણાસંયમ), (૧૪) પ્રમાર્જનાસંયમ, (૧૫) મનઃસંયમ, (૧૬) વાક્સંયમ,
(૧૭) કાયસંયમ ।

(૧) પૃથિવીકાયસંયમ=હાથ પૈર ઇત્યાદિસે સચિત્ત પૃથિવીકા સંઘટન
(સંઘટા) આદિકા વર્જન કરના ।

પ્રકારનો છે. સમવાયાંગના સત્તરમા સમવાયમાં તે પ્રકારો કહ્યા છે.
(૧) પૃથિવીકાયસંયમ, (૨) અપ્કાયસંયમ, (૩) તેજસ્કાયસંયમ, (૪) વાયુકાય-
સંયમ, (૫) વનસ્પતિકાયસંયમ, (૬) દ્વીન્દ્રિયસંયમ, (૭) ત્રીન્દ્રિયસંયમ,
(૮) ચતુરિન્દ્રિયસંયમ, (૯) પંચેન્દ્રિયસંયમ, (૧૦) અજીવકાયસંયમ (૧૧)
પ્રેક્ષાસંયમ, (૧૨) ઉપેક્ષાસંયમ, (૧૩) અપહૃત્યસંયમ (પરિધાવણાસંયમ),
(૧૪) પ્રમાર્જનાસંયમ, (૧૫) મનઃ સંયમ, (૧૬) વાક્સંયમ, (૧૭) કાયસંયમ.

(૧) પૃથિવીકાયસંયમ—હાથ પગ ઇત્યાદિથી સચિત્ત પૃથિવીનું સંઘટન
વર્ણને વર્ણવું.

विरतिः (२) अप्कायसंयमः=सचित्तजलस्य संघटनाद्यकरणम्, (३) तेजस्काय-
संयमः=पचनपाचनादिनिमित्तकाऽनलारम्भनिवर्तनम्; (४) वायुकायसंयमः=
वस्त्रपात्रव्यजनवक्त्रादिसमुत्पन्नवायुजनितवायुकायोपमर्दननिवृत्तिः, तत्र वस्त्र-
पात्राणामयतनया निक्षेपणादानमक्षेपनिपातनादिकारणवशात्, तथा तेषां (वस्त्र-
पात्राणां) व्यजनवर्णशाखादीनां च विधूयनेन वायुकायविराधनं भवति । अनावृत-
मुखेन संभाषणे च तन्निर्गतोष्णवायुना तद्विराधनं जायते ।

(५) वनस्पतिकायसंयमः=तरुलतिकादिहरितकायमात्रस्य संघटनादिवर्जनम् ।

(२) अप्कायसंयमः=सचित्त जलका संघटा आदि न करना ।

(३) तेजस्कायसंयमः=पचन पाचन आदि किसी प्रयोजनके लिए
अग्निके संघटा आदिका वर्जन करना ।

(४) वायुकायसंयमः=वस्त्र, पात्र, पंखा, फूंक आदिसे उत्पन्न हुए
वायुद्वारा वायुकायकी विराधनाका वर्जन करना ।

वस्त्र, पात्रोंको अयतनासे रखनेसे, अयतनासे लेनेसे, फेंकनेसे,
गिरानेसे, तथा वस्त्र, पात्र, पंखा आदिको हिलाकर वायुकायकी उदीरणा
करनेसे तथा बोलते समय उष्णवायु निकलनेके द्वारा मुखसे वायुकायकी
विराधना होती है ।

(५) वनस्पतिकायसंयमः-वृक्ष, लता आदि हरित कायके संघटा
आदिसे निवृत्त होना ।

(२) अप्कायसंयमः—सचित्त जलनु संघटन आदि न करनुं ।

(३) तेजस्कायसंयमः—रांधनुं, रंधावनुं वगेरे कोर्ध प्रयोजनने
भाटे अग्निनुं संघटन आदिने वर्जनुं ।

(४) वायुकायसंयमः—वस्त्र, पात्र, पंखो, फूंक इत्यादिशी उत्पन्न थम्बेला
वायुद्वारा वायुकायनी विराधना वर्जवी ।

वस्त्र, पात्रो इत्यादिने अयतनापूर्वक राधवाशी, अयतनापूर्वक लेवाशी,
ईंधवाशी, पाउवाशी, तथा वस्त्र-पात्र-पंखो वगेरेने हलावीने वायुकायनी उदीरणा
करवाशी तथा जोलती वणते मुणना उना वायुशी वायुकायनी विराधना थाय छे ।

(५) वनस्पतिकायसंयमः—वृक्ष, लता आदि हरितकायना संघटन
आदिशी निवृत्त यनुं ।

एवं (६) द्वीन्द्रियादि- (९) पञ्चेन्द्रियपर्यन्तानां सर्वथाऽनुपमर्दनं तत्तत्संयमः (१०) अजीवकायसंयमः=बहुमूल्यवतां वस्त्रपात्रादीनामनुपादानम्, उपादेय-वस्त्रपात्रादीनां सपत्नमुपादानं स्थापनं च, (११) प्रेक्षासंयमः=वसतिवस्त्रपात्रादीनां सयतनं सविधिं प्रतिलेखनम्, (१२) उपेक्षासंयमः=संयममार्गे क्लेशमालयतोऽसंयममार्गे प्रवर्तमानस्य वा स्वात्मनः परस्य वा असंयमदोषान् संयम-

(६-७-८-९) द्वीन्द्रियादिसंयमः=द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, और पञ्चेन्द्रिय जीवोंका सर्वथा उपमर्दन न करना तत्तत्संयम, अर्थात् द्वीन्द्रियसंयम, त्रीन्द्रियसंयम, चतुरिन्द्रियसंयम, पञ्चेन्द्रियसंयम कहलाता है।

(१०) अजीवकायसंयमः=बहुत मूल्यवाले वस्त्र पात्र आदिका ग्रहण न करना, तथा कल्पनीय वस्त्र पात्र आदि को यतनाके साथ लेना और रखना।

(११) प्रेक्षासंयमः=वसती, वस्त्र, पात्र, पाट, पाटला आदिका यतनापूर्वक सविधि प्रतिलेखन करना।

(१२) उपेक्षासंयमः=संयममार्गमें अनुकूलप्रतिकूल परिषहोंसे क्लेशका अनुभव करनेवाले, अथवा असंयममें प्रवृत्ति करनेवाले स्वपरकी आत्माको संयमके गुण और असंयमके दोष समझाकर फिर संयममार्गमें प्रवृत्त

(६-७-८-९) द्वीन्द्रियादिसंयमः—द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, अने पञ्चेन्द्रिय जीवोंनु सर्वथा उपमर्दन न करवुं, ते ते प्रकारने संयम, अर्थात् द्वीन्द्रियसंयम, त्रीन्द्रियसंयम, चतुरिन्द्रियसंयम अने पञ्चेन्द्रियसंयम कहैवाय छे.

(१०) अजीवकायसंयमः—मूल्यवान वस्त्र पात्र आदिने ग्रहण न करवां, तथा कल्पे तेवां न वस्त्र पात्र आदिने यतनापूर्वक लेवां तथा राखवां.

(११) प्रेक्षासंयमः—वसती, वस्त्र, पात्र, पाट, पाटला छत्यादिने यतनापूर्वक तथा विधिसर प्रतिलेखन करवां.

(१२) उपेक्षासंयमः—संयममार्गमां अनुकूल-प्रतिकूल परिषद्धेथी क्लेशने अनुभव करनारा, अथवा असंयममां प्रवृत्ति करनारा, स्वपरना आत्माओने संयमना शुषु तथा असंयमना दोष समझवीने पछी संयममार्गमां

ગુણાંશ્વાવયોધ્ય સંયમયોગેષુ પ્રવર્ત્તનં . સંયમસમીપાનયનલક્ષણં સંયમસામીપ્ય-
દર્શનમિત્યર્થઃ । યદ્વા પ્રેક્ષાસંયમઃ=સકૃત્પ્રતિલેખનમ્ । ઉપેક્ષાસંયમઃ=પુનઃ પુનઃ
પ્રતિલેખનમ્ । (૧૩) અપહૃત્ય(પરિષ્ઠાપના)સંયમઃ=ઉચારાદીનાં વિધિનાં સમુત્સર્ગઃ
પરિષ્ઠાપનમિત્યર્થઃ । (૧૪) પ્રમાર્જનાસંયમઃ=વિધિના વસતિપાત્રાદેઃ પરિ-
શોધનમ્ । (૧૫-૧૬-૧૭) મનોવાકાયસંયમઃ=અકુશલાનાં મનોવાક્કાયાનાં
નિરોધેન કુશલાનામુદીરણમ્ । તત્રાઽઽર્ત્તરૌદ્રધ્યાનપરિહારપૂર્વકધર્મશુક્લધ્યાન-
પ્રવર્ત્તનં મનઃસંયમઃ । સાવચપરિહારપૂર્વકનિરવચમાપણં વાક્સંયમઃ । અયતનાપરિ-

કરના । અથવા વસ્ત્ર પાત્ર આદિકે ઉપભોગ કરતે સમય એક વાર પ્રતિ-
લેખન કરના પ્રેક્ષાસંયમ હૈ, ઓર ચારંચાર ચારોં ઓરસે પ્રતિલેખન
કરના ઉપેક્ષાસંયમ હૈ ।

(૧૩) અપહૃત્ય(પરિષ્ઠાપના)સંયમઃ=યતનાપૂર્વક ઉચાર-પ્રસવણકો
ત્યાગના ।

(૧૪) પ્રમાર્જનાસંયમઃ=યતનાકે સાથ વસતી વસ્ત્ર પાત્ર આદિકો
પૂજના (પ્રમાર્જન કરના) ।

(૧૫) મનઃસંયમઃ=અકુશલ મનકા નિરોધ કરકે કુશલ મનકી પ્રવૃત્તિ
કરના, અર્થાત્ આર્તધ્યાન ઓર રૌદ્રધ્યાનકા ત્યાગ કરકે ધર્મ ઓર શુક્લ-
ધ્યાનમેં મનકો લગાના ।

(૧૬) વચનસંયમઃ=અશુભ (સાવચ) વચનકા ત્યાગ કર શુભ (નિરવચ)
વચન ઘોલના ।

પ્રવૃત્ત કરવા અથવા વસ્ત્ર-પાત્ર આદિને ઉપભોગ કરતી વખતે એકવાર પ્રતિલેખન
કરવું એ પ્રેક્ષાસંયમ છે, અને વારંવાર ચારે ણાભ્યુએથી પ્રતિલેખન કરવું એ
ઉપેક્ષાસંયમ છે.

(૧૩) અપહૃત્ય (પરિષ્ઠાપના) સંયમઃ—યતનાપૂર્વક ઉચ્ચાર-પ્રસવણને
પરિહરવાં-ત્યજવાં.

(૧૪) પ્રમાર્જનાસંયમઃ—યતનાપૂર્વક વસતી વસ્ત્ર પાત્ર આદિને
પૂજવાં (પ્રમાર્જવાં).

(૧૫) મનઃ સંયમઃ—અકુશળ મનનો નિરોધ કરીને કુશળ મનની પ્રવૃત્તિ
કરવી, અર્થાત્ આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાનનો ત્યાગ કરીને ધર્મધ્યાન તથા શુક્લ-
ધ્યાનમાં મનને લગાડવું.

(૧૬) વચનસંયમઃ—અશુભ વચનનો ત્યાગ કરીને શુભ વચન ઘોલવાં.

एवं (६) द्वीन्द्रियादि- (९) पञ्चेन्द्रियपर्यन्तानां सर्वथाऽनुपमर्दनं तत्तत्संयमः
 (१०) अजीवकायसंयमः=बहुमूल्यवतां वस्त्रपात्रादीनामनुपादानम्, उपादेय-
 वस्त्रपात्रादीनां सयत्नमुपादानं स्थापनं च, (११) प्रेक्षासंयमः=वसतिवस्त्रपात्रा-
 दीनां संयतनं सविधिं प्रतिलेखनम्, (१२) उपेक्षासंयमः=संयममार्गे क्लेशमाक-
 ल्यतोऽसंयममार्गे प्रवर्तमानस्य वा स्वात्मनः परस्य वा असंयमदोषान् संयम-

(६-७-८-९) द्वीन्द्रियादिसंयमः=द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय,
 और पञ्चेन्द्रिय जीवोंका सर्वथा उपमर्दन न करना तत्तत्संयम, अर्थात्
 द्वीन्द्रियसंयम, त्रीन्द्रियसंयम, चतुरिन्द्रियसंयम, पञ्चेन्द्रियसंयम
 कहलाता है।

(१०) अजीवकायसंयमः=बहुत मूल्यवाले वस्त्र पात्र आदिकां ग्रहण
 न करना, तथा कल्पनीय वस्त्र पात्र आदि को यतनाके साथ लेना और
 रखना।

(११) प्रेक्षासंयमः=वसती, वस्त्र, पात्र, पाट, पाटला आदिका यतना-
 पूर्वक सविधिं प्रतिलेखन करना।

(१२) उपेक्षासंयमः=संयममार्गमें अनुकूल प्रतिकूल परिषद्दोषोंसे क्लेशका
 अनुभव करनेवाले, अथवा असंयममें प्रवृत्ति करनेवाले स्वपरकी आत्माको
 संयमके गुण और असंयमके दोष समझाकर फिर संयममार्गमें प्रवृत्ति

(६-७-८-९) द्वीन्द्रियादिसंयमः—द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, अने
 पञ्चेन्द्रिय जीवोंके सर्वथा उपमर्दन न करना, ते-ते प्रकारके संयम, अर्थात्
 द्वीन्द्रियसंयम, त्रीन्द्रियसंयम, चतुरिन्द्रियसंयम अने पञ्चेन्द्रियसंयम
 कहलाय छे।

(१०) अजीवकायसंयमः—मूल्यवान् वस्त्र पात्र आदिने ग्रहण न करना,
 तथा कल्पे लेवां वस्त्र पात्र आदिने यतनापूर्वक लेवां तथा रखवां।

(११) प्रेक्षासंयमः—वसती, वस्त्र, पात्र, पाट, पाटला इत्यादिने यतना-
 पूर्वक तथा विधिसरः प्रतिलेखन करना।

(१२) उपेक्षासंयमः—संयममार्गमें अनुकूल-प्रतिकूल परिषद्दोषों
 क्लेशने अनुभव करना, अथवा असंयममें प्रवृत्ति करना, स्वपरकी
 आत्माको संयमना गुण तथा असंयमना दोष समझाकर फिर संयममार्गमें

પૂર્વે વાયુકાયસંયમત્રિપયે પ્રોક્તં ચત્—‘અનાવૃત્તમુખેન સંભાષણે મુખ-
નિર્ગતોષ્ણવાયુના વાયુકાયવિરાધનં જાયતે’ इति, તત્ર કેચિદેવં વદન્તિ—આત્મા
હિ ભાષણકાલે ચતુઃસ્પર્શવતો ભાષાવર્ગણાપુદ્ગલાન ગૃહ્ણતિ તૈર્વાયુકાયસ્ય વિરાધના
ન સંભવતિ તસ્યાપિ ચતુઃસ્પર્શવચ્ચાદિતિ.

તેપામંપર્યાપ્તમેતત્કથનમ્, વસ્તુતસ્તુ આત્મા પૂર્વે ચતુઃસ્પર્શકપુદ્ગલાનેવ ગૃહ્ણતિ
કિન્તુ સંભાષણસમયે તૈજસશરીરં સંયુઘૈવ ભાષાપુદ્ગલા નિસ્સરન્તીતિ તૈજસશરીર-
સમ્બન્ધેન તેઽષ્ટસ્પર્શવન્તો જાયન્તે તસ્માદનિવાર્યા વાયુકાયવિરાધના ।

પહેલે વાયુકાયસંયમમેં કહા હૈ કિ—ચોલતે સમય મુખસે નિકલને-
વાલી વાયુ ગર્મ હતી હૈ ઓર હસી કારણ ઉસસે વાયુકાયકે જીવોંકી
વિરાધના હતી હૈ ।

‘યહાં કુછ લોગોંકા કહના હૈ કિ આત્મા ચાર સ્પર્શવાલે ભાષાવર્ગણાકે
પુદ્ગલોંકો ગ્રહણ કરતી હૈ ઓર ચાર સ્પર્શવાલે પુદ્ગલોં સે વાયુકાયકી
વિરાધના નહીં હો સકતી, ક્યોંકિ વાયુકાયકે જીવમી ચાર સ્પર્શવાલે
હોતે હૈં । ઉનકા યહ કથન અધૂરા હૈ । યાત વાસ્તવ મેં યહ હૈ કિ આત્મા
ગ્રહણ તો ચાર સ્પર્શવાલે પુદ્ગલોં કા હી કરતી હૈ કિન્તુ ભાષણ કરતે
સમય તૈજસ શરીરકો ગ્રહણ કરકે હી ભાષા—પુદ્ગલ નિકલતે હૈં । તૈજસ
શરીરકે સમ્બન્ધસે ભાષા—પુદ્ગલ આઠ સ્પર્શવાલે હો જાતે હૈં, ઓર આઠ
સ્પર્શવાલે હોને સે ઉનસે વાયુકાય આદિ કી વિરાધના અવશ્ય હતી હૈ ।

‘પૂર્વે વાયુકાય—સંયમમાં બે કણુ’ છે કે— પ્રથમે મોંઢે બોલવામાં મુખમાંથી
નીકળતા ગરમ વાયુ વડે વાયુકાયના છવેની વિરાધના થાય છે. ત્યાં કેટલાક
લોકોનું કહેવું એવું છે કે આત્મા ચાર સ્પર્શવાળા ભાષાવર્ગણાના પુદ્ગલોને
અહણ કરે છે અને ચાર સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોથી વાયુકાયની વિરાધના થઈ
શકતી નથી. કેમકે વાયુકાયના છવે પણ ચાર સ્પર્શવાળા હોય છે.
એમનું એ કથન અપૂર્ણ છે. વસ્તુતઃ વાત એવી છે કે આત્મા અહણ તો ચાર
સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોનું જ કરે છે, કિન્તુ બોલતી વખતે તૈજસ શરીરને અહણ
કરીને જ ભાષાપુદ્ગલો નીકળે છે. તૈજસ શરીરના સંબંધથી ભાષા—પુદ્ગલ
આઠ સ્પર્શવાળા થઈ જાય છે, અને આઠ સ્પર્શવાળા થવાથી, તેનાથી વાયુકાય
આદિની વિરાધના અવશ્ય થાય છે.

હારેણ ચતનાપુરસ્સરકાયપ્રવર્તનં કાયસંયમ ઇતિ વિવેકઃ ।

પ્રકારાન્તરેણાપિ સંયમઃ સપ્તદશવિધઃ, યથા—

“પશ્ચાસ્રવાદ્વિરમણં, પચ્ચેન્દ્રિયનિગ્રહઃ કપાયજયઃ ।

દણ્ડત્રયવિરતિચ્છેતિ સંયમઃ સપ્તદશમેદઃ ॥૧૧॥” ઇતિ ।

તત્ર પશ્ચાસ્રવાદ્વિરમણં=પશ્ચાસ્રવાઃ પ્રાણાતિપાતાદય एतेभ्यो વિરમણં=નિવૃત્તિઃ
(૫), પચ્ચેન્દ્રિયનિગ્રહઃ=તત્ત્વદ્વિપયેષ્વપ્રવર્તનમ્, ઇષ્ટાનિષ્ટેષુ શબ્દાદિષુ રાગદ્વેષાકરણ-
મિત્યર્થઃ (૧૦), કપાયજયઃ=ઉદયભાવમપ્રાપ્ત્યુવતાં ક્રોધાદીનાં ચતુર્ણાં નિરોધઃ,
ઉદયભાવં પ્રાપ્તાનાં ચ તેષાં નિષ્ફલીકરણમ્ (૧૪) દણ્ડત્રયવિરતિઃ=દણ્ડત્રયતે=
સ્ત્રનત્રયૈશ્વર્યાપહારાદસારીક્રિયતે આત્મા ચૈરિતિ દણ્ડાસ્તેષાં ત્રયં દણ્ડત્રયં=મનો-
દણ્ડ-વચોદણ્ડ-કાયદણ્ડ-લક્ષણાસ્ત્રયો દણ્ડા ઇત્યર્થઃ, તસ્માદ્વિરતિઃ=નિવૃત્તિઃ(૧૭)।

(૧૭) કાયસંયમ=અચતનાકો છોડકર ચતનાપૂર્વક હી કાયકી પ્રવૃત્તિ કરના ।

સંયમકે સત્તરહ ભેદ દસરે પ્રકારસે મી હોતે-હૈ, જૈસે-પ્રાણાતિપાત આદિ પાંચ આસ્રવોંકા વિરમણ (૫), પાંચ ઇન્દ્રિયોંકે ઇષ્ટ વિષયોંમેં રાગ ન કરના, અનિષ્ટ વિષયોંમેં દ્વેષ ન કરના (૧૦), ઉદયમેં ન આવે હુએ ક્રોધ આદિ ચાર કપાયોંકા નિરોધ કરના ઓર ઉદયમેં આવે હુએકો નિષ્ફલ કરના, જૈસે-ક્રોધકા ઉદય હોને પર ક્ષમા રચના, માનકા ઉદય હોને પર માર્દવ ભાવ રચના, માયાકા ઉદય હોને પર સરલતા રચના, ઓર લોભ-કપાયકા ઉદય હોને પર નિર્લોભતા ધારણ કરના (૧૪), જ્ઞાન આદિ શુણોંકા અપહરણ (નાશ) કરકે આત્માકો દરિદ્ર ચનાનેચાલે મનદણ્ડ વચનદણ્ડ, ઓર કાયદણ્ડકા ત્યાગ કરના (૧૭),

(૧૭) કાયસંયમ—અચતનાને ત્યજીને ચતનાપૂર્વકજ કાયાની પ્રવૃત્તિ કરવી.

સંયમના સત્તર લેહ ધીજે પ્રકારે પણ થાય છે. જેમકે પ્રાણાતિપાત આદિ પાંચ આસ્રવોંનું વિરમણ (૫), પાંચ ઇન્દ્રિયોના ઇષ્ટ વિષયોમાં રાગ ન કરવો, અનિષ્ટ વિષયોમાં દ્વેષ ન કરવો (૧૦), ઉદયમાં ન આવેલા ક્રોધ આદિ ચાર કપાયોનો નિરોધ કરવો અને ઉદયમાં આવેલાને નિષ્ફળ કરવા. જેમકે ક્રોધનો ઉદય થતાં ક્ષમા રાખવી, માનનો ઉદય થતાં માર્દવભાવ રાખવો, માયાનો ઉદય થતાં સરલતા રાખવી, અને લોભકપાયનો ઉદય થતાં નિર્લોભતા ધારણ કરવી (૧૪), જ્ઞાન આદિ શુણોનું અપહરણ (નાશ) કરીને આત્માને દરિદ્ર ધનાવનાશ મનદંડ, વચનદંડ અને કાયદંડનો ત્યાગ કરવો (૧૭),

અયમાશય:—મુખવલ્લિકાધારણં વિના ભાષણે વાયુકાયાદિવિરાધનસ્ય દુર્વારતયા ભાષા સાવધા ભવતીતિ ।

एतद्व्याख्याने अभयदेवसूरिणाऽपि—“जीवसंरक्षणतोऽनवद्या भाषा भवति, अन्या तु सावधे” त्युक्तम् । ‘सुहुमकायं अणिज्जूहिस्ताणं’ इत्यस्य हि वल्लम-पोषा मुखोपरि वल्लमदन्त्रे (मवद्ध्वे)त्यर्थः । यदन्वयव्यतिरेकाभ्यां भाषाया निर-वद्यत्वं सावद्यत्वं च भवति, भाषाभिव्यक्तित्वा मुखान्नवतीति मुखे ध्रियमाणं वल्लं ‘मुखवल्लिका’ शब्देन शास्त्रे व्यवह्रियते ।

‘शक्र’ इत्येव वक्तव्ये ‘देवेन्द्रो देवराजः’ इति विशेषणोक्त्या दिव्यशक्ति-

તાત્પર્યં यह है कि मुखवल्लिका धारण किये बिना भाषण करनेसे वायुकायकी विराधना अनिवार्य है, अत एव वह भाषा सावध है । इसका व्याख्यान करते हुए अभयदेवसूरि लिखते हैं—“जीव संरक्षणतो-ऽनवद्या भाषा भवति अन्यातु सावधा ।”—अर्थात् जीवों की रक्षा होनेसे भाषा निरवद्य होती है और इससे भिन्न (जीवों की घात करने वाली) भाषा सावध होती है । मूल पाठके ‘सुहुमकायं अणिज्जूहिस्ताणं’ इस पदका अर्थ यह है कि—‘मुख पर वल्ल न धारण करके’ जहाँ वल्ल धारण नहीं वहाँ भाषा सावध होती है, और जहाँ वल्ल धारण होता है वहाँ भाषा निरवद्य होती है । भाषा मुखसे निकलती है, इसलिए मुख पर धारण किया जानेवाला वल्ल ‘मुखवल्लिका’ कहलाता है ।

મૂલમેં ‘શક્ર’ કહેનેસે હી ઇન્દ્રકા બોધ હો સકતા થા; કિન્તુ

તાત્પર્યં એ છે કે મુખવલ્લિકા ધારણ કર્યા વિના ભાષણ કરવાથી વાયુ-કાયની વિરાધના અનિવાર્ય છે, તેથી કરીને એ ભાષા સાવધ છે. એનું વ્યાખ્યાન કરતાં અભયદેવ સૂરિ લખે છે કે “જીવસંરક્ષણતોઽનવદ્યા ભાષા ભવતિ અન્યા તુ સાવધા” અર્થાત્ જીવોની રક્ષા થવાથી ભાષા નિરવધ થાય છે અને એથી ભિન્ન (જીવોની ઘાત કરવાવાળી) ભાષા સાવધ હોય છે. મૂળ પાઠનાં ‘સુહુમકાયં અણિજ્જૂહિતાણં’ પદનો અર્થ એ છે કે ‘મુખ પર વલ્લ ન ધારણ કરીને’, જ્યાં વલ્લ ધારણ નથી, ત્યાં ભાષા સાવધ છે અને જ્યાં વલ્લ ધારણ થાય છે ત્યાં ભાષા નિરવધ છે. ભાષા મુખમાંથી નીકળે છે તેથી મુખ પર ધારણ કરવામાં આવનારું વલ્લ ‘મુખવલ્લિકા’ કહેવાય છે.

મૂળમાં ‘શક્ર’ કહેવાથી ઇન્દ્રનો બોધ થઈ શકતો હતો, પરંતુ દેવેન્દ્ર

। મુખવલ્લિકાવિચાર : ।

નતુ મુલોપ્પગાયુનાઽપિ યદિ વાયુકાયવિરાધનં તદિં મુનીનાં કયં વાયુ-
કાયસંયમઃ? इति चेत् न, यतो भगवता श्रीतीर्थङ्करेण मुनीनां वાયुकायसंयमार्थं
मुखवल्लिकाबन्धनं प्रतिपादितम् ।

તદ્વિના દિ શ્રીન્યાય્યાપદ્મતો પોઢશતમશતકસ્ય દ્વિતીયોદેશે 'ભગવતા
શક્રેન્દ્રસ્યાપિ ભાષણં સાવધત્વેન પરિકથિતં, તથાદિ-

‘ગોયમા! જાહે નં સકે દેવિદે દેવરાયા મુહુમકાયં અણિજૂહિતાણં માસં
માસંતિ તાહે નં સકે દેવિદે દેવરાયા સાવજ્જં માસં માસઃ। જાહે નં સકે દેવિદે
દેવરાયા મુહુમકાયં ણિજૂહિતાણં માસં માસઃ તાહે સકે દેવિદે દેવરાયા અસાવજ્જં
માસં માસઃ’ इत्यादि ।

‘ગૌતમ! યદા શક્રો દેવેન્દ્રો દેવરાજઃ સૂક્ષ્મકાયમપોષ માપાં માપતે
તદા શક્રો દેવેન્દ્રો દેવરાજઃ સાવઘાં માપાં માપતે । યદા શક્રો દેવેન્દ્રો
દેવરાજઃ સૂક્ષ્મકાયં દત્ત્વા માપાં માપતે તદા શક્રો દેવેન્દ્રો દેવરાજઃ અસાવઘાં
માપાં માપતે’ इति संस्कृतम् ।

મુખવલ્લિકાવિચાર.

જબ મુલસે નિકલનેવાલી વાયુસે વાયુકાય કી વિરાધના હોતી હૈ,
તો મુનિ વાયુકાયકા સંયમ કેસે પાલ સકતે હૈ? इस प्रश्न का उत्तर
यही है कि वાયुकायके संयमके लिए ही तीर्थंकर गणधर भगवानने
मुखवल्लिका धारण करना बताया है । भगवतीसूत्र सोलहवें शतक के
दूसरे उद्देशमें भगवानने विना मुखवल्लिकाके इन्द्र महाराजके भाषणको
भी सावध बताया है; यथा—“ गौयमा ! ” इत्यादि ।

મુખવલ્લિકાવિચાર

જો મુખમાંથી નિકળનારા વાયુથી વાયુકાયની વિરાધના થાય છે, તો મુનિ
વાયુકાયનો સંયમ કેવી રીતે પાળી શકે છે? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે
વાયુકાયના સંયમને માટે જ તીર્થંકર ગણધર ભગવાને મુખવલ્લિકા ધારણ કરવાનું
ખતાવ્યું છે. ભગવતી-સૂત્રના સોળમા શતકના બીજા ઉદ્દેશમાં મુખવલ્લિકા વિનાના
ઇન્દ્ર મહારાજના ભાષણને પણ ભગવાને સાવધ ખતાવ્યું છે- ‘ગોયમા’ इत्यादि.

पुनरपि—

“मुखे बांधी ते मुंहपती, हेठे पाटो धारी ।

अति हेठी दाढी थई, जोतर गळे निवारी ॥ १ ॥

“एक काने धजसम कही, खंधे पछेडी ठाम ।

केडे खोसी कोथली, नावे पुण्यने काम ॥ २ ॥” इति ।

(श्रावक-कृपभदासकृते द्वितशिक्षारासे पृ० ३८ पं० १६)

“सुलभ बोधी जीवडा, मांडे निज पटकर्म ।

साधु जन मुख मोंपती, बांधी है जिन-धर्म ॥ १ ॥”

(मुनिलब्धिविजयकृते हरिवलमच्छीरासे पृ० ७३ दोहा ५)

और भी कहा है—

“मुखे बांधी ते मुंहपती, हेठे पाटो धारी ।

अति हेठी दाढी थई, जोतर गळे निवारी ॥ १ ॥

एक काने धज सम कही, खंधे पछेडी ठाम ।

केडे खोसी कोथली, नावे पुण्यने काम ॥ २ ॥

(श्रावक-कृपभदासकृत द्वितशिक्षारासे पृ० ३८ पं० १६)

“सुलभ-बोधी जीवडा, मांडे निज पटकर्म ।

साधुजन मुख मोंपती बांधी है जिन-धर्म ॥ १ ॥

(हरिवलमच्छीरास-मुनिलब्धिविजयकृत पृ० ७३ दोहा ५)

वणी कहुं छे डे—

“मुझे बांधी ते मुंहपती डेठे पाटो धारी,

अति डेठी दाढी थई, जोतर गळे निवारी. (१)

एक काने धज सम कही, बांधे पछेडी ठाम,

डेठे जोसी कोथली, नावे पुण्यने काम.” (२)

(श्रावक-कृपभदासकृत ‘द्वित-शिक्षा-रास’

पृष्ठ ३८ पं० १६)

“सुलभ बोधी जीवडा, मांडे निज पटकर्म.

साधु जन मुख मोंपती बांधी है जिन-धर्म” (१)

(हरिवलम-मच्छी-रास-मुनि लब्धिविजय कृत

पृष्ठ ७३, दोहा ५)

મત્ત્વેઽપિ તસ્ય મુલ્લવલ્લિકાધારણાભાવે યદિ સાવધા ભાષા તર્હિ ઔદારિક-શરીરધારિણાં કા વાર્તે ? તિ ધ્વનિતમ્ ।

સા ચ મુલ્લવલ્લિકા વાયુકાયાદિમાણિપ્રાણસંરક્ષણોપયોગિ-મુલ્લોપરિચ્છન્નીય-મુલ્લપરિમિત-સદોરકાઽપ્પુટપ્પલ્લવલ્લિકાવિશેષઃ । અત્રાયં સદ્ગ્રહઃ—

“વાડકાયાફરલ્લલ્લ, વજ્જઈ જં સયા મુદે ।

સદોરપ્પુલ્લં વત્થં, વુત્તા સા મુદ્દવત્થિયા ॥ ૧ ॥

મુદ્દમાણા જઈલ્લિંગં, સન્નસંજમકારણં ।

પસત્થમાયણાવુલ્લી-દેઝ ય મુદ્દવત્થિયા ॥ ૨ ॥” ઈતિ ।

દેવેન્દ્ર ઔર દેવરાજવિશેષણોં કાદેના યહ સિદ્ધ કરતાહે કિજબ દિવ્ય શક્તિમાન્ હોને પર ખી મુલ્લવલ્લિકા ન ધારણ કરને સે ડસકી ભાષા સાવધ હોતી હૈ તો ઔદારિક-શરીર-ધારિયોં કી વાત હી ક્યા હૈ ? ડનકી ભાષા અવશ્ય હી સાવધ હોગી ।

વહ મુલ્લવલ્લિકા વાયુકાય આદિકે પ્રાણિયોંકી રક્ષાકે લિયે ઉપ-યોગી, મુલ્લ પર બાંધને યોગ્ય, મુલ્લકે બરાવર ડોરા સહિત આઠ પુટવાલા, વલ્લકા લ્લવલ્લિકાવિશેષ હૈ । યહાં સંગ્રહગાથાઈ હૈ—‘વાડ’ ઇત્યાદિ,

અર્થાત્-વાયુકાય આદિકી રક્ષાકે લિયે જો સદા મુલ્લ પર ‘બાંધી જાતી હૈ, વહ ડોરાસહિત આઠ પુટવાલા વલ્લ “મુલ્લવલ્લિકા” કહલાતો હૈ ॥૧॥ વહ મુલ્લવલ્લિકા મુલ્લ-પ્રમાણ હોતી હૈ, ‘યહ મુનિકા ચિહ્ન સર્વ સંયમકા કારણ તથા પ્રશસ્ત ભાવના કી વૃદ્ધિકા કારણ હૈ ॥૨॥

અને દેવરાજ વિશેષણોં એ સિદ્ધ કરે છે કે એ દિવ્ય શક્તિમાન્ હોવા છતાં પણ મુખવલ્લિકા ન ધારણ કરવાથી એની ભાષા સાવધ થાય છે તો ઔદારિક-શરીરધારીઓની વાત જ શી ? એની ભાષા પણ જરૂર જ સાવધ જ થાય

એ મુખવલ્લિકા વાયુકાય આદિના પ્રાણીઓની રક્ષાને માટે ઉપયોગી, મુખ પર બાંધવા યોગ્ય, મુખની ધારણર, દોરાસહિત આઠપુટવાળો ; વલ્લને ખડવિશેષ છે અહીં સંગ્રહ ગાથાઓ છે—‘વાડ’ ઇત્યાદિ

અર્થાત્-વાયુકાય આદિની રક્ષાને માટે જે સદા મુખ પર બાંધવામા આવે છે, તે દોરાસહિત આઠપુટવાળું વલ્લ ‘મુખવલ્લિકા’ કહેવાય છે (૧) એ મુખવલ્લિકા મુખ-પ્રમાણ હોય છે એ મુનિનું ચિહ્ન સર્વ સંયમનું કારણ તથા પ્રશસ્ત ભાવનાની વૃદ્ધિનું કારણ છે (૨)

पुनरपि—

“मुखे बांधी ते मुंहपती, हेठे पाटो धारी ।

अति हेठी दाढी यई, जोतर गळे निवारी ॥ १ ॥

“एक काने धजसम कही, खंधे पछेडी ठाम ।

केडे खोसी कोथली, नावे पुण्यने काम ॥ २ ॥” इति ।

(श्रावक-ऋषभदासकृते द्वितिक्षारासे पृ० ३८ पं० १६)

“सुलभ बोधी जीवडा, मांढे निज पटकर्म ।

साधु जन मुख मोंपती, बांधी है जिन-धर्म ॥ १ ॥”

(मुनिलब्धिविजयकृते हरिवलमच्छीरासे पृ० ७३ दोहा ५)

और भी कहा है—

“मुखे बांधी ते मुंहपती, हेठे पाटो धारी ।

अति हेठी दाढी यई, जोतर गळे निवारी ॥ १ ॥

एक काने धज सम कही, खंधे पछेडी ठाम ।

केडे खोसी कोथली, नावे पुण्यने काम ॥ २ ॥

(श्रावक-ऋषभदासकृत द्वितिक्षारासे पृ० ३८ पं० १६)

“सुलभ-बोधी जीवडा, मांढे निज पटकर्म ।

साधुजन मुख मोंपती बांधी है जिन-धर्म ॥ १ ॥

(हरिवलमच्छीरास-मुनिलब्धिविजयकृत पृ० ७३ दोहा ५)

पणी कहुं छे हे—

“मुजे बांधी ते मुंहपती हेठे पाटो धारी,

अति हेठी दाढी यई, जोतर गळे निवारी. (१)

एक काने धज सम कही, बांधे पछेडी ठाम,

केडे खोसी कोथली, नावे पुण्यने काम.” (२)

(श्रावक-ऋषभदासकृत ‘द्वित-शिक्षा-रास’

पृष्ठ ३८ पं० १६)

“सुलभ बोधी जीवडा, मांढे निज पटकर्म.

साधु जन मुख मोंपती बांधी है जिन-धर्म” (१)

(हरिवलमच्छीरास-मुनि लब्धिविजय कृत

पृष्ठ ७३, दोहा ५)

નતુ ભાષણસમયે હસ્તેનાપિ વસ્ત્રમાદાય મુલાચ્છાદને ઉક્તજીવરક્ષા નિર્વહતિ
કિમન્યદાપિ મુલવસ્ત્રિકાવન્ધનેન ? इति चेदुच्यते—

ન કેવલં ભાષણસમય એવ જીવવિરાધનાસંભવઃ, યતો હસ્તેન વસ્ત્રમાદાય
મુલાચ્છાદને જીવરક્ષા સંભવેત્, કિન્તુ દીર્ઘશ્વાસનિઃશ્વાસાશ્ચાં, જૃમ્માતઃ, સ્વભાવા-
દકસ્માદપિ ચ, તથા નિદ્રાવસ્થાયાં મુલવ્યાદાનાચ્છ તત્સમ્ભવ इति ન હસ્તેન
મુલોપરિચ્છદ્ધં ધારયન્તઃ સમ્યક્ જીવરક્ષાં સર્વદા કર્તુમશક્તિઃ, વક્ષેણ મુલમાચ્છાદ
પ્રમુક્તસ્યાપિ નિદ્રાયાં પાર્શ્વપરિવર્તનનેન વક્ષાપસરણે સતિ ક ઉપાયસ્તદાનીં શૂન્ન-

यहाँ यह आशङ्का की जा सकती है कि जब बोलनेका काम पड़े
तब हाथमें कपड़ा लेकर मुँह ढँक लेनेसे वायुकाय आदि जीवोंकी रक्षा
हो सकती है, जब बोलते नहीं उस समय भी मुखवस्त्रिका बांध रखनेसे
क्या लाभ है ?

इसका उत्तर यह है कि केवल बोलते समय ही मुखसे हवा नहीं
निकलती जिससे हाथमें वस्त्र लेकर मुँह ढँक लेनेसे जीवोंकी रक्षा हो
जाय । किन्तु दीर्घ श्वासोच्छ्वास लेनेसे, जंभाई लेनेसे, स्वभावसे, अक-
स्मात्, तथा निद्रावस्था में मुख खुला रहनेसे भी हवा निकलती है ।
अतएव मुख पर हाथसे वस्त्र लगानेसे जीवोंकी सम्यक् प्रकार सर्वदा रक्षा
नहीं हो सकती । वस्त्रसे मुँह ढँक कर सोया हुआ व्यक्ति नींद में करबट
(पसबाढા) बदलता है तब वस्त्र खिसक जाता है । उस समय शून्य,

અહીં એવી આશંકા કરી શકાય છે કે બ્યારે બોલવાનું કામ પડે ત્યારે
હાથમાં કપડું લઈને મોં ઢાંકી લેવાથી વાયુકાય આદિ જીવોની રક્ષા થઈ શકે
છે. બ્યારે બોલતા ન હોયએ, ત્યારે પણ અનિચ્છિકા બાંધી રાખવાથી શો
લાભ છે ?

એનો ઉત્તર એ છે કે કેવળ બોલતી વખતે જ અનિચ્છિકા હવા નીકળતી
નથી કે જેથી હાથમાં વસ્ત્ર લઈને મોં ઢાંકી લેવાથી જીવોની રક્ષા થઈ જાય.
કિન્તુ દીર્ઘ શ્વાસોચ્છ્વાસ લેવાથી, અગાધુ ખાવાથી, સ્વભાવથી, અકસ્માત્ તથા
નિદ્રાવસ્થામાં મોં ખુલ્લું રહેવાથી પણ હવા નીકળે છે તેથી મોં પર હાથ વડે
વસ્ત્ર લગાડવાથી જીવોની સમ્યક્ પ્રકારે સર્વદા રક્ષા થઈ શકતી નથી. વસ્ત્રથી
મોં ઢાંકીને સૂતેલી વ્યક્તિ ઉઘમાં બ્યારે પાસું ખદલાવે છે ત્યારે વસ્ત્ર ખસી

વ્યાપિસમ્પાતિમજીવસચિત્તરજઃપ્રવેશવારણાર્થં દીર્ઘોષ્ણનિઃશ્વાસોચ્છ્વાસજનિત-
વાયુકાયવિરાધનાપરિહારાર્થં ચ ।

તથા ચોક્તં યોગશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકાશે સપ્તાશીતિતમશ્લોકસ્ય સ્વોપશ્ચિવરણે
હેમચન્દ્રાચાર્યેણ—

“મુખવચ્ચમપિ સમ્પાતિમજીવરક્ષણાદુષ્ણમુખવાતવિરાધ્યમાનવાહ્ય-
વાયુકાયજીવરક્ષણાન્મુખે ધૂલિપ્રવેશરક્ષણાચોપયોગી”તિ ।

તથા ચોત્તરાધ્યયનસૂત્રે તૃતીયાધ્યયને શ્રીલક્ષ્મીચલ્લભીયાયાં નવમગાથા-
વ્યાખ્યાયાં સપ્તમનિહ્વોદાહરણેઽપિ—

“તથા સમ્પાતિમાઃ સત્ત્વાઃ, સૂક્ષ્માશ્ચ વ્યાપિનોઽપરે ।

તેષાં રક્ષાનિમિત્તં ચ, વિજ્ઞેયા મુખવચ્ચિકા ॥૧૧॥” ઇતિ ।

વ્યાપી ઓર સંપાતિમ જીવ તથા સચિત્ત રજ આદિ મુખમેં જાનેસે કૈસે
રુક સકતે હૈં ? તથા દીર્ઘશ્વાસોચ્છ્વાસસે હોનેવાલી વાયુકાયકી વિરા-
ધના કા ક્યોંકર પરિહાર હો સકતા હૈં ? હન્હેં રોકને કા ઉપાય હી ક્યા
હૈં ? હેમચન્દ્રાચાર્ય કહતે હૈં “મુખવચ્ચ” ઇત્યાદિ—

અર્થાત્ “મુખવચ્ચ, સંપાતિમ જીવોંકી રક્ષા કરતા હૈ, મુખ સે
નિકલને વાલે ઉષ્ણ વાયુ દ્વારા વિરાધિત હોનેવાલે વાહ્ય વાયુકાયકે
જીવોંકી રક્ષા કરતા હૈ, તથા મુંહમેં ધૂલી નહીં ઘુસને દેતા, ઇસલિયે વહ
ઉપયોગી હૈ ।”

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર કે તોસરે ઉદ્દેશકી ટીકામેં કહા હૈ—“સન્તિ”

ઇત્યાદિ,

અર્થાત્ “સંપાતિમ, સૂક્ષ્મ ઓર વ્યાપી જીવોંકી રક્ષાકે લિયે મુખ-

નય ઇ. : તે સમયે - સૂક્ષ્મ, વ્યાપિ અને સંપાતિમ જીવ તથા સચિત્ત રજ
આદિ સુખમાં જવાથી કેવી રીતે રોકાઈ શકે ? તથા દીર્ઘ શ્વાસોચ્છ્વાસથી
થનારી વાયુકાયની વિરાધનાને કેવી રીતે પરિહાર થઈ શકે ? તેને રોકવાનો
ઉપાય જ શો છે ? હેમચન્દ્રાચાર્ય કહે છે કે “મુખવચ્ચ” ઇત્યાદિ.

અર્થાત્-સુખવચ્ચ સંપાતિમ જીવોની રક્ષા કરે છે, સુખથી નીકળતા ઉષ્ણ
વાયુ દ્વારા વિરાધિત થતા વાયુકાયના જીવોની રક્ષા કરે છે, તથા સુખમાં ધૂળ
પેસવા દેતું નથી, તેથી તે ઉપયોગી છે.”

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ત્રીજા ઉદ્દેશની ટીકામાં કહ્યું છે કે “સન્તિ” ઇત્યાદિ.

અર્થાત્-“સંપાતિમ, સૂક્ષ્મ અને વ્યાપી જીવોની રક્ષાને માટે સુખવચ્ચિકા-

નતુ ભાષણસમયે હસ્તેનાપિ વસ્ત્રમાદાય મુલાચ્છાદને ઉક્તજીવરક્ષા નિર્વહતિ
કિમન્યદાપિ મુલવસ્ત્રિકાવન્ધનેન ? इति चेदुच्यते—

ન કેવલં ભાષણસમય एव जीवविराधनासंभवः, यतो हस्तेन वस्त्रमादाय
मुलाच्छादने जीवरक्षा संभवेत्, किन्तु दीर्घश्वासनिःश्वासाभ्यां, जृम्भातः, स्वभावा-
दकस्मादपि च, तथा निद्रावस्थायां मुखव्यादानाच्च तत्सम्भव इति न हस्तेन
मुखोपरि वस्त्रं धारयन्तः सम्यग् जीवरक्षां सर्वदा कर्तुं प्रभवन्ति, वस्त्रेण मुखमाच्छाद्य
प्रसुप्तस्यापि निद्रायां पार्श्वपरिवर्त्तनेन वस्त्रापसरणे सति क उपायस्तदानीं सूक्ष्म-

यहाँ यह आशङ्का की जा सकती है कि जब बोलनेका काम पड़े
तब हाथमें कपड़ा लेकर मुँह ढँक लेनेसे वायुकाय आदि जीवोंकी रक्षा
हो सकती है, जब बोलते नहीं उस समय भी मुखवस्त्रिका बाँध रखनेसे
क्या लाभ है ?

इसका उत्तर यह है कि केवल बोलते समय ही मुखसे हवा नहीं
निकलती जिससे हाथमें वस्त्र लेकर मुँह ढँक लेनेसे जीवोंकी रक्षा हो
जाय । किन्तु दीर्घ श्वासोच्छ्वास लेनेसे, जंभाई लेनेसे, स्वभावसे, अक-
स्मात्, तथा निद्रावस्था में मुख खुला रहनेसे भी हवा निकलती है ।
अतएव मुख पर हाथसे वस्त्र लगानेसे जीवोंकी सम्यक् प्रकार सर्वदा रक्षा
नहीं हो सकती । वस्त्रसे मुँह ढँक कर सोया हुआ व्यक्ति नींद में करबट
(पसबाढા) बदलता है तब वस्त्र खिसक जाता है । उस समय सूक्ष्म,

અહીં એવી આશંકા કરી શકાય કે કે બન્યારે બોલવાનું કામ પડે ત્યારે
હાથમાં કપડું લઈને મોઢાં ઢાંકી લેવાથી વાયુકાય આદિ જીવોની રક્ષા થઈ શકે
છે. બન્યારે બોલતા ન હોયએ, ત્યારે પણ મુખવસ્ત્રિકા બાંધી રાખવાથી શો
લાભ છે ?

એનો ઉત્તર એ છે કે કેવળ બોલતી વખતે જ મુખમાંથી હવા નીકળતી
નથી કે જેથી હાથમાં વસ્ત્ર લઈને મોઢાં ઢાંકી લેવાથી જીવોની રક્ષા થઈ જાય.
કિન્તુ દીર્ઘ શ્વાસોચ્છ્વાસ લેવાથી, અગાસું ખાવાથી, સ્વભાવથી, અકસ્માત્ તથા
નિદ્રાવસ્થામાં મોઢાં ખુલ્લું રહેવાથી પણ હવા નીકળે છે તેથી મોઢાં પર હાથ વડે
વસ્ત્ર લગાડવાથી જીવોની સમ્યક્ પ્રકારે સર્વદા રક્ષા થઈ શકતી નથી વસ્ત્રથી
મોઢાં ઢાંકીને સૂતેલી વ્યક્તિ ઉઘમાં બન્યારે પાસું બદલાવે છે ત્યારે વસ્ત્ર ખસી

ધ્યાયવિરચિત-સર્વાર્થસિદ્ધિ-ટીકાયાં તૃતીયાધ્યયનેઽપ્યેવમેવ । एवं विशेषा-
वश्यकवृहद्वृत्तावप्युक्तम् ।

કિશ્નાઽઽગમવિરોધોઽપિ તેપાં (અવદ્ધમુખવસ્ત્રિકાપાં) દુર્વાર એવં, તથાહિ
-ભગવતીસૂત્રે દ્વિતીયશતકસ્ય પ્રથમોદેશકે સ્કન્દકાનગારસ્યાનશનકાલે 'નમો-
ત્યુ ણં' પાઠવિધૌ—

“પુરત્યામિમુદ્ધે સંપલિયંકનિસણ્ણે કરયલપરિગ્ગહિયં દસનહં સિર-
સાવત્તં મત્થણં અંજલિં કટ્ટુ એવં વયાસી” ઇત્યાયુક્તમ્,

તત્રાઞ્જલિવદ્ધસ્ય કરદ્વયસ્ય શિરસિ સ્થાપને પદ્માસનસંસ્થઃ સ્કન્દકોઽનગારઃ
કથં તન્મતે 'નમોત્યુ ણં' પાઠમનાદૃતમુખેન વ્યધાત્ । અનાદૃતમુખેન હિ મુનયો
ન ભાપન્તે, તથાવિધભાષણસ્યાઽઽગમપ્રતિપિદ્ધત્વાત્ ।

પાધ્યાયરચિત સર્વાર્થસિદ્ધિ નામકી ત્રીસરે અધ્યયનકી ટીકામેં મી ઇસી
પ્રકાર કહા હૈ ઓર એસેહી વિશેષાવશ્યક વૃહદ્વૃત્તિમેં મી કહા હૈ ।

જો મુખ પર મુખવસ્ત્રિકા નહીં બાંધતે, અનેકે મતમેં આગમ-વિરોધ
અનિવાર્ય હૈ । ભગવતીસૂત્ર ૨ શ૦, ૧ ઉ૦ મેં સ્કન્દક અનગારકે અનશન
સમય મેં 'નમોત્યુ ણં' કે પાઠકી વિધિમેં કહા હૈ—“પુરત્યા૦” ઇત્યાદિ ।

ઇસમેં વિચારણીય વિષય યહ હૈ કિ અંજલિ બાંધ કર દોનોં હાથ
સિર પર ધર કર પદ્માસન લગાકર પૂર્વ દિશાકી ઓર મુખ કરકે બેઠે હુવે
સ્કન્દક અનગારને 'નમોત્યુ ણં' પાઠ રુલે મુખસે કેસે ઉચ્ચારણ કિયા,
ક્યોંકિ દોનોં હાથ સિર પર રહે હુય થે । ઓર રુલે મુખસે તો મુનિ
ઘોલતે નહીં, ક્યોંકિ એસા ઘોલના તો શાસ્ત્રસે નિપિદ્ધ હૈ ।

સર્વાર્થ-સિદ્ધિ નામની ત્રીજા અધ્યયનની ટીકામાં પણ એવું જ કહ્યું છે, એવીજ
રીતે વિશેષાવશ્યક વૃહદ્વૃત્તિમાં પણ કહ્યું છે.

એમાં મુખ પર મુખવસ્ત્રિકા બાંધતા નથી, તેમના મતમાં આગમ-વિરોધ
અનિવાર્ય છે. ભગવતીસૂત્ર ૨ શ. ૧ ઉ. માં સ્કંદક અનગારના અનશન સમયમાં
'નમોત્યુ ણં' ના પાઠની વિધિમાં કહ્યું છે—“પુરત્યા૦” ઇત્યાદિ.

એમાં વિચારણીય વિષય એ છે કે અંજલિ બાંધીને, બેઠે હાથ શિર પર
ધારણ કરીને, પદ્માસન લગાવીને, પૂર્વ દિશા તરફ મુખ કરીને બેઠેલા સ્કંદક
અનગારે 'નમોત્યુ ણં' પાઠવું ખુદલા મુખે કેવી રીતે ઉચ્ચારણ કર્યું ? કેમકે બેઠે
હાથ માથા પર રાખેલા હતા. અને ખુદલે મુખે તો મુનિ ઘોલે નહિ, કારણ
કે એમ ઘોલવું શાસ્ત્રથી નિષિદ્ધ છે.

ઓઘનિર્યુક્તૌ દ્વાદશાધિકસપ્તગતતમ (૭૧૨)-ગાથાડપ્યેવમેવ વોધયતિ-

“ સંપાતિમરયરેણુ, -પમજ્જણઢા વયંતિ મુહપત્તિ ।

નાસં મુહં ચ વંધદ્, તીણ વસતિં પમજ્જંતો ॥ ૭૧૨ ॥ ”

“ સંપાતિમરજોરેણુપ્રમાર્જનાર્યં વદન્તિ મુલ્લપત્રીમ્ ।

નાસિકાં મુલ્લં ચ વઘ્નાતિ, તયા વસતિં પ્રમાર્જયન્ ॥૭૧૨॥

ઈતિ સંસ્કૃતમ્ ।

વસતિં પ્રમાર્જયતા ઘ્રાણે મુલ્લે ચૈતદ્વયેડપિ મુલ્લવલ્લિકા વન્ધનીયા, અન્યદા મુલ્લ પવેત્યાશયઃ, અન્યથા ભગવતીસૂત્રાઘનેકાગમવિરોધાપત્તિર્દુર્વારા સ્યાત્ ।

પવમેવ પ્રવચનસારોદ્ધારે ત્રયોર્વિંશત્યધિકપચ્ચશતતમગાથા વિઘ્નતે, તથા પ્રકરણરત્નાકરસ્યાપિ તૃતીયભાગે, ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રસ્ય કમલસંયમોપા-
વલ્લિકા સમક્ષની ચાહિયે ” ॥૧॥

ઓઘનિર્યુક્તિ ૭૧૨ વીં ગાથામેં કહા હૈ-“ સંપાતિમ૦ ” ઇત્યાદિ ।

અર્થાત્ “સંપાતિમ જીવ, સચિત્ત રજ તથા રેણુકી રક્ષા કરનેકે લિયે મુલ્લવલ્લિકા કા કથન કરતે હૈં । ઓર જય વસતિકી પ્રમાર્જના કરે તલ નાક ઓર મુલ્લ દોનોં બાંધે । ”

અર્થાત્ અન્ય સમયમેં સિર્ફ મુલ્લહી બાંધે, યહ તાત્પર્ય હુઆ, અન્યથા ભગવતીસૂત્ર આદિ અનેક આગમોંકા વિરોધ અનિવાર્ય હોગા ।

હસીપ્રકાર પ્રવચનસારોદ્ધારકી ૫૨૩ વીં ગાથામેં કહા હૈ । તથા પ્રકરણરત્નાકરકે તીસરે ભાગમેં, ફિર ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રકી કમલસંયમો-

સમબંધી બોધમે ” (૧)

ઓઘનિર્યુક્તિ ૭૧૨ મી ગાથામાં કહ્યું છે કે-સંપાતિમ૦ ઇત્યાદિ. અર્થાત્-
“ સંપાતિમ જીવ, સચિત્ત રજ, તથા રેણુની રક્ષા કરવાને માટે મુખવલ્લિકાનું કથન કરે છે. અને બ્યારે વસતિની પ્રમાર્જના કરે ત્યારે નાક અને મુખ બેઉ બાંધે. ”

અર્થાત્-અન્ય સમયમાં સિર્ફ મુખજ બાંધે, જો તાત્પર્યાર્થ થયું, અગર કોલું અર્થ નહીં કરવામાં આવે તો ભગવતીસૂત્ર આદિ અનેક આગમોનો વિરોધ અનિવાર્ય આવશે

ઓપીજ રીતે પ્રવચનસારોદ્ધારની પરંપરા મી ગાથામાં કહ્યું છે તથા પ્રકરણ-
રત્નાકરના ત્રીજા ભાગમાં, અને ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની કમલસંયમોપાધ્યાયરચિત

દાનસૂત્રસ્ય વ્યાખ્યાયાં તટીકાકારેણ હરિભદ્રસૂરિણામ્ભિહિતમ્—

“અયં ચ પ્રકૃતસૂત્રાર્થઃ—અવગ્રહાદ્વહિઃસ્થિતો વિનેયોડર્ધાવનતકાયઃ કરદ્વય-
ગૃહીતરજોહરણો ચન્દનાયોદ્યત એવમાહ-ઇન્દ્રામિ-અમિલપામિ હે ક્ષમાશ્રમણ !
ચન્દિતું નમસ્કારં કર્તુ મવન્તમિતિ ગમ્યતે ” ઇત્યાદિ ।

અત્ર ‘કરદ્વયગૃહીતરજોહરણઃ’ ઇતિ વિશેષણં કથયતા હરિભદ્રસૂરિણા
‘મુલોપરિ મુલવલ્લિકાવન્ધનં ભગવદમિમેત’મિતિ પ્રકટીકૃતમ્, અન્યથા ક્ષમાશ્રમણ-
સૂત્રોચારણકાલે કરદ્વયસ્ય રજોહરણગ્રહણે પ્રતિવદતયા મુલોપરિ મુલવલ્લિકા-
સ્થાપનસ્યોપાયાન્તરાસમ્ભવાત્ ક્ષમાશ્રમણદાનમેવ નિર્વિપયં સ્યાત્ । અનાદૃતમુલેન
તુ મુનીનાં ભાષણમેવાડગમપ્રતિપિદ્ધમિતિ નાત્ર કેપાશ્ચિદ્વિવાદઃ ।

કિન્તુ ક્ષમાશ્રમણદાને સમ્બોધનશબ્દપ્રયોગે ગુરોઃ સ્વામિમુલ્લીકરણાર્થં સર્વિ-

શ્રમણદાન સૂત્રકી વ્યાખ્યામાં વ્યાખ્યાકાર હરિભદ્રસૂરિને બી કહા હૈ-
“અયં” ઇત્યાદિ,

પહાં “દોનોં હાથોંમેં રજોહરણ લેકર” એસા કહનેવાલે હરિભદ્રસૂરિને
પહ પ્રગટ કિયા હૈ કિ મુલ પર મુલવલ્લિકા વાંધનેકી ભગવાનકી આજ્ઞા
હૈ । અન્યથા જવ દોનોં હાથોંમેં રજોહરણ લે લિયા તવ મુલ પર મુલ-
વલ્લિકા ધારણ કરનેકે લિયે અન્ય ઉપાય અસંભવ હૈ । ઓર खुले મુલ
બોલનેસે ક્ષમાશ્રમણ દેના હી વ્યર્થ હો જાયગા । સાધુઓંકો खुले મુલસે
બોલના શાસ્ત્રવિરુદ્ધ હૈ, હિસ વિષયમેં કિસીકો વિવાદ નહીં હૈ । દૂસરી
વાત ઘહ હૈ કિ ક્ષમાશ્રમણદાનમેં ‘હે ક્ષમાશ્રમણ !’ હિસ સમ્બોધનકા
પ્રયોગ કિયા હૈ । હિસલિયે ગુરુકો અપની ઓર અભિમુલ્લ કરને કે લિયે

સૂત્રની વ્યાખ્યામાં વ્યાખ્યાકાર હરિભદ્રસૂરિએ પણ કહ્યું છે કે—‘અયં’ ઇત્યાદિ.

અહીં ‘બેઉ હાથમાં રજોહરણ લઇને’ એમ કહેતાં હરિભદ્રસૂરિએ એમ
પ્રકટ કર્યું છે કે મુખ પર મુખવલ્લિકા વાંધવાની ભગવાનની આજ્ઞા છે. નહિ
તો બે બેઉ હાથમાં રજોહરણ લઈ લીધા એટલે મુખ પર મુખવલ્લિકા ધારણ
કરવાને માટે અન્ય ઉપાય અસંભવિત છે, અને ખુલ્લે મુખે બોલવાથી ક્ષમા-
શ્રમણ આપવાનું જ વ્યર્થ બની જાય. સાધુઓએ ખુલ્લે મુખે બોલવું એ
શાસ્ત્રવિરુદ્ધ છે, એ સંબંધમાં તો કોઇના વાંધા નથી. બીજી વાત એ છે કે ક્ષમા-
શ્રમણદાનમાં ‘હે ક્ષમાશ્રમણ’ એવો સંબોધનનો પ્રયોગ કહેલો છે. તેથી કરીને
ગુરુને પોતાની તરફ અભિમુખ કરવાને માટે વિશેષ-પ્રયત્ન-પૂર્વક સ્પષ્ટ

કિચ્ચ-અન્તકૃતદશાદ્ગણે વર્ગેતિમુક્તાગ્ન્યે પચ્ચદશાધ્યયને—

“ તણ ણં અહમુત્તે કુમારે ભગવં ગોયમં एवं वयासी-एह णं भंते । तुब्भे जाणं अहं तुब्भं भिक्खं दवावेमि त्ति कटु भगवं गौयमं अंगुलीए गेण्हइ, गिण्हत्ता जेणेव सए गेहे तेणेव उवागए ” इत्यभिहितम् ।

ત્ર મિશ્તાચર્યો ગતસ્ય ગૌતમસ્વામિનો મિશ્તાપાત્રધારણમતિવદૈકહસ્તાદ્ગુ-
લિત્વં સુતરામેવ સિદ્ધમ્ । ઇતરસ્ય તુ કરસ્યાદ્ગુલો અતિમુક્તકુમારેણ શ્રીતાયાં
સત્યાં તસ્ય ભગવતો ગૌતમસ્વામિનો હસ્તેન મુલોપરિ મુલવલ્લિકાધારણં નોપપદ્યતે,
સૂક્ષ્મવ્યાપિસંપાતિમજીવસચિત્તરજઃપ્રવેશાદિવારણાય તદાનીમપિ મુલવલ્લિકા-
ધારણમાવશ્યકમેવ ।

કિચ્ચાવશ્યકે ‘ઈચ્છામિ સ્વમાસમણો ! વંદિઝં’ ઇત્યાદિ-ક્ષમાશ્રમણ-

અન્તકૃતદશાદ્ગણે ૬ વર્ગમે ‘અતિમુક્ત’ શીર્ષક પન્નહર્થે અધ્યયનમે-
કહા હૈ—“ તણ ણં ઇત્યાદિ ।

इस कथनसे भिक्षाचरी (गोचरी) के लिए गये हुवे, गौतमस्वामीने हाथमें भिक्षाका पात्र लिया था, यह बात स्वयं सिद्ध है और दूसरे हाथ की अंगुली अतिमुक्त कुमारने पकड़ ली थी । इस प्रकार जब दोनों हाथ गौतमस्वामीके रुंधे हुए थे तो मुखवस्त्रिका नहीं रही होगी ? । किन्तु सूक्ष्म, व्यापी, संपातिम जीव तथा-सचिच्च रजका प्रवेश रोकनेके लिए मुखवस्त्रिकाकी उस समय भी आवश्यकता थी ।

આવશ્યક સૂત્રમે “ઈચ્છામિ સ્વમાસમણો ! વંદિઝં” ઇત્યાદિ ક્ષમા-

અન્તકૃતદશાગના ૬ વર્ગમા ‘અતિમુક્ત’ શીર્ષક પદરમા અધ્યયનમા કહ્યું
છે ‘તણ ણં’ ઇત્યાદિ

આ કથન મુજબ ભિક્ષાચરી (ગોચરી) ને માટે ગએલા ગૌતમ સ્વામીએ હાથમા ભિક્ષાનું પાત્ર લીધું હતું એ વાત સ્વયંસિદ્ધ છે અને બીજા હાથની આંગળી અતિમુક્ત કુમારે પકડી લીધી હતી એ પ્રકારે જો ગૌતમ સ્વામીના બે હાથ રોકાઈ ગયા હતા, તો તે વખતે હાથવડે મુખવસ્ત્રિકા મુખ પર કેવી રીતે રાખી હોય ? કિન્તુ સૂક્ષ્મ, વ્યાપી, સંપાતિમ હોવા તથા સચિત્ત રજનો પ્રવેશ રોકવાને માટે એ સમયે પણ મુખવસ્ત્રિકાની આવશ્યકતા હતી

આવશ્યક-સૂત્રમાં ‘ઈચ્છામિ સ્વમાસમણો વંદિઝં’ ઇત્યાદિ ક્ષમાશ્રમણુદાન

દાનસૂત્રસ્ય વ્યાખ્યાયાં તટ્ટીકાકારેણ હરિભદ્રસૂરિણામિહિતમ્—

“અયં ચ પ્રકૃતસૂત્રાર્થઃ—અવગ્રહાદ્દિઃસ્થિતો વિનેયોડ્ઘાંવનતકાયઃ કરદ્વય-
ગૃહીતરજોહરણો વન્દનાયોદ્યત એવમાહ-ઇચ્છામિ-અમિલપામિ હે ક્ષમાશ્રમણ !
વન્દિતું નમસ્કારં કર્તુમ્ ભવન્તમિતિ ગમ્યતે ” ઇત્યાદિ ।

અત્ર ‘કરદ્વયગૃહીતરજોહરણઃ’ ઇતિ વિશેષણં કથયતા હરિભદ્રસૂરિણા
‘મુલોપરિ મુલવલ્લિકાવન્ધનં ભગવદમિતે’મિતિ પ્રકટીકૃતમ્, અન્યથા ક્ષમાશ્રમણ-
સૂત્રોચ્ચારણકાલે કરદ્વયસ્ય રજોહરણગ્રહણે પ્રતિવદ્ધતયા મુલોપરિ મુલવલ્લિકા-
સ્થાપનસ્યોપાયાન્તરાસમ્ભવાત્ ક્ષમાશ્રમણદાનમેવ નિર્વિપયં સ્યાત્ । અનાદૃતમુલેન
તુ મુનીનાં ભાષણમેવાડગમપ્રતિપિદ્ધમિતિ નાત્ર કેપાશ્ચિદ્વિવાદઃ ।

કિન્ન ક્ષમાશ્રમણદાને સમ્બોધનશબ્દપ્રયોગે ગુરોઃ સ્વામિમુલ્લીકરણાર્થ સચિ-

શ્રમણદાન સૂત્રકી વ્યાખ્યામાં વ્યાખ્યાકાર હરિભદ્રસૂરિને મી કહા હૈ—
“અયં” ઇત્યાદિ,

યહાં “દોનોં હાથોંમેં રજોહરણ લેકર” એસા કહનેવાલે હરિભદ્રસૂરિને
યહ પ્રગટ કિયા હૈ કિ મુલ પર મુલવલ્લિકા યાંધનેકી ભગવાનકી આજ્ઞા
હૈ । અન્યથા જવ દોનોં હાથોંમેં રજોહરણ લે લિયા તવ મુલ પર મુલ-
વલ્લિકા ધારણ કરનેકે લિયે અન્ય ઉપાય અસંભવ હૈ । ઓર ખુલે મુલ
બોલનેસે ક્ષમાશ્રમણ દેના હી વ્યર્થ હો જાયગા । સાધુઓંકો ખુલે મુલસે
બોલના શાસ્ત્રવિરુદ્ધ હૈ, હસ વિપયમેં કિસીકો વિવાદ નહીં હૈ । દૂસરી
બાત યહ હૈ કિ ક્ષમાશ્રમણદાનમેં ‘હે ક્ષમાશ્રમણ !’ હસ સમ્બોધનકા
પ્રયોગ કિયા હૈ । હસલિયે ગુરુકો અપની ઓર અમિમુલ્લ કરનેકે લિયે

સૂત્રની વ્યાખ્યામાં વ્યાખ્યાકાર હરિભદ્રસૂરિએ પણ કહ્યું છે કે—‘અયં’ ઇત્યાદિ.

અહીં ‘બેઉ હાથમાં રજોહરણ લઇને’ એમ કહેતાં હરિભદ્રસૂરિએ એમ
પ્રકટ કર્યું છે કે મુખ પર મુખવલ્લિકા યાંધવાની ભગવાનની આજ્ઞા છે. નહિ
તો ને બેઉ હાથમાં રજોહરણ લઈ લીધો એટલે મુખ પર મુખવલ્લિકા ધારણ
કરવાને માટે અન્ય ઉપાય અસંભવિત છે, અને ખુલ્લે મુખે બોલવાથી ક્ષમા-
શ્રમણ આપવાનું જ વ્યર્થ બની જાય. સાધુઓએ ખુલ્લે મુખે બોલવું એ
શાસ્ત્રવિરુદ્ધ છે, એ સંબંધમાં તો કોઇનો વાંધો નથી. બીજી વાત એ છે કે ક્ષમા-
શ્રમણદાનમાં ‘હે ક્ષમાશ્રમણ’ એવો સંબોધનનો પ્રયોગ કહેલો છે. તેથી કરીને
શરૂને. પોતાની તરફ અભિમુખ કરવાને માટે વિશેષ-પ્રયત્ન-પૂર્વક સ્પષ્ટ

શેષમયત્નપૂર્વકોદ્ધૈઃસ્વરેણ સુસ્પષ્ટોચારણં વિધેયમસ્તિ ન ત્વવ્યક્તધ્વનિનેત્યુપાયા-
ન્તરેણ મુલાવરણસ્ય કર્તુમશક્યતયોક્તજીવિરાધના પરિહર્તુમશક્યૈવ ।

અન્યચ તત્રૈવ ક્ષમાશ્રમણદાને ગુરુનિદેશાનન્તરમ્—“અહોકાયં, કાયસં-
ફાસં” इत्यस्य व्याख्यायां तेनैव हरिभद्रसूरिणा व्याख्यातं, तथाहि—

“ततः शिष्यो नैपेधिकायां प्रविश्य गुरुपादान्तिकम्, निधाय तत्र रजोहर-
णम्, तत् (रजोहरणं) ललाटं च कराभ्यां संस्पृशन्निदं भणति—अधस्तात्कायः
अधःकायः=पादलक्षणस्तमधःकायं प्रति कायेन=निजदेहेन संस्पर्शः=कायसंस्पर्शसं
करोमि, एतच्चानुजानीते—”ति ।

તત્ર સંમિલિતકરદ્વયેન રજોહરણ-લલાટયોઃ સંસ્પર્શે સતિ ‘અહોકાયં,
કાયસંફાસં’ इत्यस्योच्चारणं मुखवस्त्रिकावन्धनं विना नोपपद्यते, हस्तेन मुखोपरि
मुखवस्त्रिकास्थापनं तदानीं न संभवति, हस्तद्वयस्यापि रजोहरणललाटसंस्पर्श-
प्रतिबद्धत्वात् ।

अपि च-ज्ञाताधर्मकथाङ्गसूत्रे चतुर्दशाध्ययने—

વિશેષપ્રયત્નપૂર્વકસ્પષ્ટ ઉચ્ચારણ કરનેની આવશ્યકતા છે । અવ્યક્ત ભાષાસે
સંબોધન કરના સંભવ નહીં છે । હસ પ્રકાર જવ દસરે ઉપાયસે મુખ તહીં
ઢંકા જા સકા તો ઉલ્લિખિત જીવોંની વિરાધના અનિવાર્ય છે । હસકે
સિવાય હસી ક્ષમાશ્રમણદાનમેં ગુરુની આજ્ઞાકે અનન્તર “અહોકાયં
કાયસંફાસં” હસકા ઉચ્ચારણ મુખવસ્ત્રિકા બાંધે વિના નહીં હો સકતા
ઔર હાથસે મુખ પર મુખવસ્ત્રિકા ધારણ કરના ઉસ સમય સંભવ નહીં છે,
વયોંકિ દોનોં હાથ રજોહરણકો ગ્રહણ કરકે લલાટમેં લગાવે જાતે હૈં ।

જ્ઞાતાધર્મકથાંગ સૂત્રકે ચૌદહવે અધ્યયનમેં કહા હૈ—“તણં” इत्यादि ।

ઉચ્ચારણ કરવાની જરૂર છે. અવ્યક્ત ભાષાથી સંબોધન કરવાને સંભવ નથી.
એ રીતે એ બીજા ઉપાયથી મુખ નથી ઢંકી શકાય તો ઉપર લખ્યા મુજબ
છવોની વિરાધના થયા વિના રહે નહિ. એ ઉપરાંત એ ક્ષમાશ્રમણદાનમાં
ગુરુની આજ્ઞાની પછી ‘અહોકાયં, કાયસંફાસં’ એનું ઉચ્ચારણ મુખવસ્ત્રિકા બાંધ્યા
વિના થઈ શકતું નથી. અને એ સમયે હાથથી મુખવસ્ત્રિકા ધારણ કરવાનું
સંભવિત નથી, કારણ કે બેઉ હાથ રજોહરણને ગ્રહણ કરીને કપાળે અડાઉવાના
હાય છે.

જ્ઞાતાધર્મકથાંગ સૂત્રના ચૌદમા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે— તણં ઇત્યાદિ.

“तएणं ताओ अज्जाओ पोहिलाए एवं बुत्ताओ समणीओ दोवि कन्ने ठाईति, ठाईत्ता पोहिलं एवं वयासी-अम्हे णं देवाणुप्पिए ! समणीओ निमंग्गीओ जाव गुत्तवंभयारिणीओ, नो खलु कप्पइ अम्हं एयप्पयारं कन्नेहिचि निसामित्तए किमंग पुण उवदिसित्तए वा” इत्याशुत्तम् ।

पोहिलया भिक्षार्थं स्वगृहमनुप्रविष्टासु साध्वीषु काचित् पतिं वशीकर्तुं चूर्णयोग-मन्त्रयोगादिकानुपायान् पृष्ट्वा सती कर्णौ पिधाय प्रोवाच-हे देवानुप्रिये ! वयं श्रमण्यो निर्ग्रन्थ्यो यावद् गुप्तब्रह्मचारिण्यः स्मः, नो खलु कल्पते अस्माक-मेतत्प्रकारं कर्णाभ्यामपि निशामयितुं किमङ्ग पुनरुपदेष्टुमित्यर्थः ।

लोके हि अनुचितवार्त्ताश्रवणसमये झटिति कर्णपिधानं हस्ताभ्यामेव विधी-यमानं दृश्यते तस्मात् साध्व्या हस्ताभ्यां कर्णौ पिधाय प्रतिवचनदानं मुखवस्त्रिका-धारणं बन्धनं विना नोपपद्यते, तदभावे वायुकायादिजीवविराधनाऽवश्यम्भाविनी ।

अर्थात्-“पोहिलाके घरमें साध्वियाँ भिक्षाके लिए गईं । उसने अपने पतिको वश करनेके लिए एक साध्वीसे चूर्णयोग और मन्त्रयोग आदि उपाय पूछे । तब साध्वीने तत्काल दोनों कान मूंद कर कहा-हे देवानुप्रिये ! हम निर्ग्रन्थ आर्यिका हैं यावत् गुप्तब्रह्मचारिणी हैं । ऐसी बात सुनना भी हमें नहीं कल्पता तो उपदेश देनेकी बात ही क्या है ?”

अनुचित बात सुनते समय लोकमें भी झटपट हाथोंसे कान मूंदना देखा जाता है । ऐसी हालतमें दोनों हाथोंसे दोनों कान मूंद लेने पर विना मुखवस्त्रिका बांधे उत्तर देना युक्त नहीं हो सकता । यदि मुख-वस्त्रिका के बांधे विना उत्तर दिया तो वायुकाय आदि जीवोंकी विराधना अवश्य हुई ।

अर्थात्-“पोहिलाना घरमां साध्वीओ भिक्षाने भाटे गर्छ । तेछे पोताना पतिने वश करवाने भाटे ओक साध्वीने चूर्णयोग अने मन्त्रयोग आदि उपाये पूछ्या, त्यारे साध्वीओ तत्काण मेठ काने हाथ मूडीने कहुं-छे देवानुप्रिये ! अम्हे निर्ग्रन्थ आर्यिका छीओ, तेमज यावत् गुप्तब्रह्मचारिणी छीओ, आवी बात सांखणधी पणु अमने कल्पती नथी तो पछी उपदेश आपवानी तो बात न् शी ?”

अनुचित बात सांखण्ठी वचते लोकमां पणु अटपट हाथधी कान दांकवामां आवे ओलुं जेवामां आवे छे, ओवी हालतमां मेठ हाथधी मेठ कान दांकी लेतां, मुणवस्त्रिका बांध्या विना उत्तर आपवो युक्त नथी होतो, जे मुण-वस्त्रिका बांध्या विना उत्तर आपवामां आवे तो वायुकाय आदि जिवोनी विराधना अवश्य थाय ।

કિન્ન-મુલવલ્લિકાવન્ધનમન્તરેણ પટ્કાયવિરાધના દુષ્પરિહાર્યા, તથાદિ-
મુલે સૂક્ષ્મસચિત્તરજઃપ્રવેશેન પૃથ્વીકાયસ્ય, વૃષ્ટ્યાદિવશાત્સચિત્તજલકળા-
નામાકસ્મિકનિપાતેન ધૂમિકાયાઃ પ્રવેશેન વાડ્પકાયસ્ય, તથા યત્ર કુત્રાપિ
સ્ફુલિન્ના ઉત્પતન્તિ તત્રાડ્ડકસ્મિકસૂક્ષ્મસ્ફુલિન્નનિપાતેન તેજસ્કાયસ્ય, મુલસ્યો-
વ્વિન્ધાસનિઃશ્વાસાભ્યાં વાયુવાયુકાયસ્ય, 'જત્થ જલં તત્થ વણં' इतिप्रमाण्या-
ज्जलनान्तरीयकतया મુલે સચિત્તજલવિન્દુનિપાતેનૈવ વનસ્પતિકાયસ્યાપિ, તથા
સંપાતિમ-વ્યાપિ-સૂક્ષ્મ-જીવસંપાતેન વ્રસકાયસ્ય વિરાધના ભવતીતિ ।

કિન્ન મુલવલ્લિકાવન્ધને પ્રમાદવતઃ પટ્કાયવિરાધના દુર્વારા, યતઃ પ્રતિ-

મુલવલ્લિકાકે બાંધે બિના પટ્કાયકી વિરાધનાકા પરિહાર નહીં હો
સકતા । મુલમેં સૂક્ષ્મ સચિત્ત રજકા પ્રવેશ હોનેસે પૃથ્વીકાયકી વિરાધના
હોતી હૈ । યરસા હોને પર સચિત્ત જલકળોંકે અકસ્માત્ હી મુલમેં ચલે
જાનેસે અથવા મુલમેં ધૂંઅર કે ચલે જાને સે અપ્કાયકી વિરાધના હોતી
હૈ । ઇધર-ઉધર ઉડ્ડનેવાલી અગ્નિકી ચિનગારી કદાચિત્ મુલમેં ઘુસ જાય
તો તેજસ્કાયકી હિસા હોતી હૈ । મુલસે નિકલતી હુઈ ગર્મ સાંસસે વાયુ
વાયુકાયકી વિરાધના હોતી હૈ । 'જહોં અપ્કાય હૈ વહોં વનસ્પતિકાય બી
હોતા હૈ " (જત્થ જલં તત્થ વણં) હસ પ્રમાણસે મુલમેં સચિત્ત જલ
ગિરનેસે હી વનસ્પતિ કાયકી વિરાધના હોતી હૈ । તથા સંપાતિમ, વ્યાપી
ઔર સૂક્ષ્મ જીવોંકે ઘુસનેસે વ્રસકાયકી બી વિરાધના હોતી હૈ ।

મુલવલ્લિકાકે બાંધનેમેં જો સાધુ પ્રમાદી હોતા હૈ ડસકો પટ્કાયકી

મુખવલ્લિકા બાંધ્યા બિના પટ્કાયની વિરાધનાનો પરિહાર નથી થઈ શકેતો.
મુખમાં સૂક્ષ્મ સચિત્ત રજને પ્રવેશ થવાથી પૃથ્વીકાયની વિરાધના થાય છે. (૧).
વરસાદ પડતાં સચિત્ત જલકળો અકસ્માત્ મુખમાં જવાથી અથવા મોંઢામાં ઝાકળ
જવાથી અપ્કાયની વિરાધના થાય છે (૨) આહી-તહીં ઉડતી અગ્નિની ચિલુગારી
કદાચ મુખમાં પેસી જાય તો તેજસ્કાયની હિંસા થાય છે (૩) મુખમાંથી નીકળતા
ગરમ શ્વાસથી આદ્ય વાયુકાયની વિરાધના થાય છે (૪) જ્યાં અપ્કાય છે ત્યાં વનસ્પતિ
કાય પણ હોય છે ' (જત્થ જલં તત્થ વણં) એ પ્રમાણથી મુખમાં સચિત્ત જલ
પડવાથી વનસ્પતિકાયની પણ વિરાધના થાય છે (૫). તથા સંપાતિમ, વ્યાપી અને
સૂક્ષ્મ જીવો પેસી જવાથી વ્રસકાયની પણ વિરાધના થાય છે (૬)

મુખવલ્લિકા બાંધવામાં જે સાધુ પ્રમાદી હોય છે તેને પટ્કાયની વિરાધના

લેખનકાલેઽન્વસ્મૈ તત્પ્રત્યાખ્યાનદાનેઽપિ પ્રતિલેખનોપયોગાભાવેન પ્રમાદ-
દોષાત્રિષ્ટઃ સન્ પટ્કાયવિરાધકો ભવતીતિ ભગવતોચ્ચરાધ્યયનમુત્રે પ્રતિપાદિતમ્,
તથાહિ—

“પઢિલેહણં કુણંતો, મિહો કહં કુણહ જણવચકહં વા ।

દેહ ચ પચ્ચક્ષણં વાણહ સયં પઢિચ્છહ વા ॥ ૧ ॥

પુદવી-આડકાણ,તેજ-વાજ-વણસ્સહ-તસાણં ।

પઢિલેહણાપમત્તો, છળ્હપિ વિરાહઓ હોહ ॥ ૧ ” ઇતિ ।

તર્હિ કા વાર્તાં યે મુખ્યવસ્ત્રિકાવન્ધનમન્ત્રેણ તિષ્ઠન્તિ તેષાં પ્રમાદદોષસ્ત-
જ્જનિતપટ્કાયવિરાધના નાપતેત્ ? આગમે હિ મુખ્યવસ્ત્રિકાવન્ધનપરિત્યાગે દોષ-
વાહુલ્યં પ્રદર્શિતં તત્ત્વ પ્રાગેષ પ્રતિપાદિતમ્ ।

ઇત્થં ચ યથા નૌકાદૌ મૂક્ષ્મેઽપિ મુપિરે સતિ નચાદૌ તન્નિમજ્જનાન્મહંતી

વિરાધના અવશ્ય લગેગી ક્યૌંકિ ભગવાનને ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમેં કહા હૈ
કિ-“પ્રતિલેખન કરનેમેં જો સાધુ પ્રમાદી હૈ તથા પ્રતિલેખનકે સમય
સાધુ પરસ્પર વાર્તાંકરે, જનપદ આદિકી કથાકરે, પચ્ચક્ષણ દેવે, ઘાંચે
અથવા વંચાવે તો વહ પટ્કાયકા વિરાધક હોતા હૈ” તો જો મુખ્યવસ્ત્રિકા
ઘાંચે વિના રહેતે હૈં ંકો પ્રમાદ-દોષ તથા પ્રમાદજન્ય પટ્કાયકી વિરા-
ધનાકા દોષ કૈસે નહીં લગેગા ? અર્થાત્ જસ્ત્ર લગેગા । મુખ્યવસ્ત્રિકાકે
નહીં ઘાંધનેમેં આગમોમેં જો વહુતસે દોષ કહે હૈં વે તો પહેલે પ્રતિપાદિત
કર હી ચુકે હૈં ।

ઇસ પ્રકાર જૈસે નાવમેં છોટાસા હેદ હોનેપર નદી આદિમેં ઢૂંચ જાનેસે

અવશ્ય થાય છે કેમકે ભગવાને ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમાં કહ્યું છે કે-“પ્રતિલેખન
કરતી વખતે જો સાધુ પરસ્પર વાર્તાલાપ કરે, દેશકથા આદિ કથા કરે, પચ્ચક્ષણ
કરાવે, પોતે વાંચે અને વંચાવે તો તે પટ્કાયને વિરાધક થાય છે ” જો એમ
છે તો જે મુખ્યવસ્ત્રિકા ઘાંધ્યા વગર રહે છે તેને પ્રમાદદોષ અને પ્રમાદજન્ય
પટ્કાયની વિરાધનાનો દોષ કેમ નહીં લાગે ? અર્થાત્ અવશ્ય લાગે. મુખ્યવસ્ત્રિકા
નહીં ઘાંધવામાં આગમોમાં દોષ બતાવ્યા છે તે તો પહેલાં કહી ચુક્યા છીએ
એ પ્રકારે એમ નાવમાં નાવું. છિદ્ર પડવાથી તે નદી આદિમાં ડૂબી

હાનિઃ, અલ્પીયસ્યા અપિ હીરકકણિકાયા ભક્ષણે પ્રાણાનામેવ નાશઃ, દૃષ્ટિકસ્યે-
પદ્મંશનેઽપિ સકલશરીરવ્યથનમ્, કણ્ટકાગ્રમાત્રે ઘાણાગ્રમાત્રે ચ કચિદન્ને નિશ્વાતે
સકલાન્નપીડા, નેત્રેઽણુતરસ્યાપિ રજઃકણસ્ય નિપાતે નેત્રોપઘાતઃ, નાસિકાગ્રમાત્રે
સ્વલ્પેઽપિ દેહભાગે છિન્ને સમગ્રશરીરશોભોપઘાતઃ, સ્વલ્પેનાઽપ્યાધાકર્માદિસિવથેન
મિશ્રિતેઽન્નાદૌ પૂતિકર્મદોષદૂષિતમાહારજાતં ભવતિ, સ્વલ્પેઽપિ જિનવચન-
સન્દેહે સર્વચારિત્રનાશો જાયતે, તથૈવ સ્વલ્પેઽપિ કાળે મુલ્લવલ્લિકાબંધનોપેક્ષયા
પટ્કાપવિરાધનાયાં સત્યાં ચાતુર્માસિકપ્રાયશ્ચિત્તાધિકારિતાપત્તિઃ । તથા ચોક્તં
નિશીથસૂત્રે દ્વાદશોદેશકેઽષ્ટમસૂત્રાદારભ્ય દ્વાદશમૂત્રં યાવત્—

મહાન્ હાનિ હોતી હૈ, છોટીસી હીરાકી કનીકા ભક્ષણ કરનેસે પ્રાણોંકા
હી નાશ હોતા હૈ, ચિન્છૂકે થોડાસા કાટ खानેસે સારે શરીરમેં વ્યથા
હોતી હૈ, કાંટે યા તીરકી જરાસી નોંક કિસી અંગમેં ઘુસ જાય તો સબ
અંગમેં પીડા હોને લગતી હૈ, આંખમેં છોટીસી કિરકિરી ઘુસ જાનેસે
આંખમેં તકલીફ હોતી હૈ, જરાસી નાક કટ જાનેસે સબ શરીરકી
સુંદરતા નષ્ટ હો જાતી હૈ । આધાકર્મ આદિ આહારકા એક બી સીથ મિલ
જાનેસે સબ આહાર પૂતિકર્મદોષસે દૂષિત હો જાતા હૈ, જિનવચનોમેં તનિક
બી સન્દેહ કરનેસે સમસ્ત ચારિત્રકા નાશ હો જાતા હૈ, થૈસે હી થોડી ઘેર
બી મુલ્લવલ્લિકા બાંધનેકી ઉપેક્ષા કરનેસે પટ્કાપકી વિરાધના હોતી હૈ,
અતઃ ચાતુર્માસિક પ્રાયશ્ચિત્ત લગતા હૈ । નિશીથસૂત્રકે ધારહવેં ઉદેશકે
આઠઠે સૂત્રસે ધારહવેં સૂત્રતકમેં કહા હૈ—“ જે મિક્સૂં ” ઇત્યાદિ,

જવાથી ભારે હાનિ થાય છે, નાની સરખી હીરા કણીનું ભક્ષણ કરવાથી પ્રાણનો
નાશ થાય છે, વીંછી જરા કરડવાથી આખા શરીરમાં વ્યથા થાય છે, કાંટા યા
તીરની નાની સરખી આણી કેઈ અંગમાં પેસી જવાથી આખા અંગમાં પીડા
થવા લાગે છે, આંખમાં નાનું સરખું કણું પેસી જવાથી આંખમાં તકલીફ થાય
છે, નાનું સરખું નાક કપાઈ જવાથી આખા શરીરની સુંદરતા નષ્ટ થઈ જાય
છે, આધાકર્મ આદિ આહારનું એક પણ કણ મળી જવાથી બધો આહાર
પૂતિકર્મ દોષથી દૂષિત થઈ જાય છે. જિનવચનોમાં લગાર પણ સંદેહ
કરવાથી સમસ્ત ચારિત્રનો નાશ થઈ જાય છે, તેમ થોડો વખત પણ મુલ્લવલ્લિકા
બાંધવાની ઉપેક્ષા કરવાથી પટ્કાપની વિરાધના થાય છે. તેથી ચાતુર્માસિક
પ્રાયશ્ચિત્ત લાગે છે, નિશીથસૂત્રના બારમા ઉદેશના આઠમા સૂત્રથી બારમા સૂત્ર
સુધીમાં કહ્યું છે કે ‘જે મિક્સૂં’ ઇત્યાદિ,

“જે મિલ્લુ૦ પુદવીકાયસ્સ કલમાયમલિ સમારંભહ, સમારંભંતં વા સાહજ્જહ। એવં જાવ વળસ્સહકાયસ્સ આવજ્જહ ચાહમ્માસિયં પરિહારદ્વાણં”

પુનરપિ નિશીથભાગ્યે સંયમઘાતદારે મહિકાયપ્કાયયતનાર્થે મોક્તમ્—

“વાસત્તાણાવરિયા ણિક્કારણે ઠંતિ, કજ્જે જતણાણ ।

હત્થઽચ્છિગુલિસણ્ણા, પોત્તંતરિયા વ માસંતિ ॥૧॥” ઇતિ ।

(નિ. ભાગ્ય ડ. ૧૯ ગા. ૫૭)

છાયા—‘વર્પાણાવૃતા નિલ્કારણે તિણ્ણિ, કાર્યે યતનયા ।

હસ્તાલ્પકુલીસવ્જ્ઞા, પોતાન્ત એવ માપન્તે ॥૧॥’ ઇતિ ।

ચૂર્ણિકારેણ “પોત્તંતરિયા વ માસંતિ” ઇતિ પદસ્ય ચૂર્ણો હસ્તભુવાદિસંકેતેન યદિ સાધવો નામગચ્છન્તિ તદાઽવશ્યવક્તવ્યે સતિ “મુહપોત્તિયંતંરિયા જય-
નાણ માસંતિ” ઇતિ પ્રતિપાદિતમ્ ।

અનેનં સ્પષ્ટં સિદ્ધ્યતિ—યત્ મુલવલ્લિકા સાધૂનાં મુલે પૂર્વે વદ્ધાઽઽસીદિતિ, તેનૈવ કારણેન ‘મુલપોતાન્ત એવ યતનયા મન્દં-મન્દં માપન્તે’ ઇત્યુક્તમ્ ।

ફિરમી નિશીથ સૂત્રકે ભાગ્યમે સંયમઘાત નામક દ્વારકે અન્દર ધૂઅર આદિ અપ્કાયકી યતનાકે લિખે કહા હૈ ‘વાસત્તાણા૦’ ઇત્યાદિ, હસ ગાથામે આયે હુણે ‘પોત્તંતરિયા વ માસંતિ’ હસ પદકી ચૂર્ણ કરતે સમય ચૂર્ણિકારને કહા હૈ—અગર સાધુ હાથ ઓલ આદિકે ઇશા-
રેસે નહીં સમજ સકે ઓર ચોલના હી જરૂરી સમજે તો ‘મુલવલ્લિકાકે અન્દર હી યતનાસે (ધીરે-ધીરે) ચોલે’ હસસે સ્પષ્ટ સિદ્ધ હોતા હૈ કિ સાધુઓકે મુલ પર મુલવલ્લિકા પહેલે બાંધી હુઈ થી, હસી કારણકો લેકર હી ‘મુલવલ્લિકાકે અન્દર હી યતનાસે (ધીરે ધીરે) ચોલે’ એસા કહા હૈ ।

વળી નિશીથસૂત્રના ભાગ્યમાં ‘સંયમઘાત’ નામના દ્વારમાં ઝાકળ આદિ અપ્કાયની યતના કહતી વખતે કહ્યું છે કે ‘વાસત્તાણા૦’ ઇત્યાદિ,

આથી સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય છે કે સાધુઓના મુખ પર મુખવલ્લિકા બાંધેલી હતી. આ કારણને લીધે જ ‘પોત્તંતરિયા વ માસંતિ’ આ પદની ચૂર્ણ કરતાં ચૂર્ણિકારે કહ્યું છે કે— “સાધુ ઇશારાથી ન સમજે અને બોલવું જ પડે તો મુખ-
વલ્લિકાની અન્દર જ યતનાથી બોલે ”

હાનિઃ, અલ્પીયસ્યા અપિ હીરકકણિકાયાં ભક્ષણે પ્રાણાનામેવ નાશઃ, વૃશ્ચિકસ્પે-
 પદંશનેઽપિ સરુલશરીરવ્યથનમ્, કણ્ટકાગ્રમાત્રે ઘાણાગ્રમાત્રે ચ ક્વચિદગ્રે નિલાતે
 સરુલાદ્રપીડા, નેત્રેઽણુતરસ્યાપિ રજઃકણસ્ય નિપાતે નેત્રોપઘાતઃ, નાસિકાગ્રમાત્રે
 સ્વલ્પેઽપિ દેહભાગે છિન્ને સમગ્રશરીરશ્ચોભોપઘાતઃ, સ્વલ્પેનાઽપ્યાધાકર્માદિસિવ્યેન
 મિશ્રિતેઽન્નાદૌ પૂતિકર્મદોષદૂષિતમાહારજાતં ભવતિ, સ્વલ્પેઽપિ જિનવચન-
 સન્દેહે સર્વચારિત્રનાશો જાયતે, તથૈવ સ્વલ્પેઽપિ કાલે મુલ્લવલ્લિકાબન્ધનોપેક્ષ્યા
 પટ્કાયવિરાધનાર્યાં સત્યાં ચાતુર્માસિકપ્રાયશ્ચિત્તાધિકારિતાપત્તિઃ । તથા ચોકં
 નિશીથસૂત્રે દ્વાદશોદેશકેઽષ્ટમસૂત્રાદારમ્ય દ્વાદશમૂઘં યાત્—

મહાન્ હાનિ હોતી હૈ, છોટીસી હીરાકી કનીકા ભક્ષણ કરનેસે પ્રાણોંકા
 હી નાશ હોતા હૈ, ચિચ્છૂકે થોઢાસા કાટ રાનેસે સારે શરીરમેં વ્યથા
 હોતી હૈ, કાંટે યા તીરકી જરાસી નોક કિસી અંગમેં ઘુસ જાય તો સબ
 અંગમેં પીડા હોને લગતી હૈ, આંખમેં છોટીસી કિરકિરી ઘુસ જાનેસે
 આંખમેં તકલીફ હોતી હૈ, જરાસી નાક કટ જાનેસે સબ શરીરકી
 સુંદરતા નષ્ટ હો જાતી હૈ । આધાકર્મ આદિ આહારકા એક મી સીધમિલ
 જાનેસે સબ આહાર પૂતિકર્મદોષસે દૂષિત હો જાતા હૈ, જિનવચનોમેં તનિક
 મી સન્દેહ કરનેસે સમસ્ત ચારિત્રકા નાશ હો જાતા હૈ, વૈસે હી થોડી વેર
 મી મુલ્લવલ્લિકા બાંધનેકી ઉપેક્ષા કરનેસે પટ્કાયકી વિરાધના હોતી હૈ,
 અતઃ ચાતુર્માસિક પ્રાયશ્ચિત્ત લગતા હૈ । નિશીથસૂત્રકે વારહવેં ઉદેશકે
 આઠવેં સૂત્રસે વારહવેં સૂત્રતકમેં કહા હૈ—“ જે મિકલ્લુ ” ઇત્યાદિ,

જવાથી બારે હાનિ થાય છે, નાની સરખી હીરા કણીનું ભક્ષણ કરવાથી પ્રાણોની
 નાશ થાય છે, વીંછી જરા કરડવાથી આખા શરીરમાં વ્યથા થાય છે, કાંટા યા
 તીરની નાની સરખી આણી કેઈ અંગમાં પેસી જવાથી આખા અંગમાં પીડા
 થવા લાગે છે, આખા નાનું સરખું કણું પેસી જવાથી આંખમાં તકલીફ થાય
 છે, નાનું સરખું નાક કપાઈ જવાથી આખા શરીરની સુંદરતા નષ્ટ થઈ જાય
 છે, આધાકર્મ આદિ આહારનું એક પણ કણ મળી જવાથી ભયો આહાર
 પૂતિકર્મ દોષથી દૂષિત થઈ જાય છે. જિનવચનોમાં લગાર પણ સદેહ
 કરવાથી સમસ્ત ચારિત્રનો નાશ થઈ જાય છે, તેમ થોડો વખત પણ મુલ્લવલ્લિકા
 બાંધવાની ઉપેક્ષા કરવાથી પટ્કાયની વિરાધના થાય છે તેથી આતુર્માસિક
 પ્રાયશ્ચિત્ત લાગે છે, નિશીથસૂત્રના બારમા ઉદેશના આઠમા સૂત્રથી બારમા સૂત્ર
 સુધીમાં કહ્યું છે કે ‘જે મિકલ્લુ’ ઇત્યાદિ,

વેતિ ભાવઃ । તસ્માત્-મુખોપરિ મુખવસ્ત્રિકાવન્ધનં સકલજૈનાગમપ્રતિપાદ્યમિતિ સિદ્ધમ્ । એવં ચ ભગવતીસૂત્રે ‘સુહ્રુમકાયં અણિજ્જૂહિત્તાણં’ ઇતિ વાક્યસ્ય સૂક્ષ્મ-કાયં=મુખવસ્ત્રિકામ્ ‘અણિજ્જૂહિત્તા’=અપોહ્ય પરિત્યજ્ય=અવદ્ધ્વેત્યર્થો વોદ્યઃ, એવમન્યત્રાઽપ્યૂહનીયમ્ ।

યત્તુ-આચારાઙ્ગસૂત્રે ઉચ્છ્વાસાદિકાલે મુખપિધાનોપદેશેન મુખવસ્ત્રિકા કરેણૈવ ધારણીયા ન તુ દોરકેણેતિ તત્તત્સમયે એવ મુખવસ્ત્રિકયા ઘ્રાણમુલાદિ-પિધાનં વિધેયમિતિ ચ પ્રતીયતે, દોરકાવલમ્બેન મુખવસ્ત્રિકાયાઃ સદા ધારણીયત્વે તુ પુનર્મુખપિધાનોપદેશો વ્યર્થઃ સ્યાદિતિ વદન્તિ તદજ્ઞાનમૂલમ્ । આચારાઙ્ગ-

આજ્ઞાભંગમેં શુરુતર પ્રાયશ્ચિત્ત દેના યુક્ત હી હૈં । ઇસલિયે યહ સિદ્ધ હુઆ કિ મુખ પર મુખવસ્ત્રિકા બાંધના સય જૈનશાસ્ત્રોમેં પ્રતિપાદન કિયા ગયા હૈં । ઇસ પ્રકાર ‘ભગવતી-સૂત્રકે ‘સુહ્રુમકાયં અણિજ્જૂહિત્તાણં’ વાક્યકા અર્થ યહ સમજના ચાહિયે કિ ‘મુખવસ્ત્રિકાકા ત્યાગ કરકે અર્થાત્ ન બાંધ કરકે ।’ એસા સય જગહ સમજના ચાહિયે ।

પ્રશ્ન-આચારાઙ્ગસૂત્રમેં ઉચ્છ્વાસ આદિ લેતે સમય મુખ ઢંકને કા ઉપદેશ દિયા હૈં । ઇસસે યહ પ્રતીત હોતા હૈં કિ મુખવસ્ત્રિકા હાથમેં હી રખની ચાહિયે ડોરેસે નહીં બાંધની ચાહિયે, અમુક-અમુક સમય પર હી જય ઉચ્છ્વાસ આદિ આવે તય હી નાક યા મુખ ઢંક લેના ચાહિયે । ડોરેસે મુખવસ્ત્રિકા ધારણ કરના ઉચિત હો તો પુનઃ મુખ ઢંકનેકા ઉપદેશ વ્યર્થ હો જાયગા ।

ભાંગમાં શુરુતર પ્રાયશ્ચિત્ત આવે છે. એ રીતે સિદ્ધ થયું કે, મુખ પર મુખવસ્ત્રિકા બાંધવી એવું બધાં જૈનશાસ્ત્રોમાં પ્રતિપાદન કરેલું છે. એટલા માટે ભગવતી-સૂત્રના ‘સુહ્રુમકાયં અણિજ્જૂહિત્તાણં’ એ વાક્યનો અર્થ એમ સમજવો જોઈએ કે ‘મુખવસ્ત્રિકાનો ત્યાગ કરીને અર્થાત્ ન બાંધીને.’ એજ પ્રમાણે બધી જગ્યાએ સમજવું.

પ્રશ્ન-આચારાંગ-સૂત્રમાં ઉચ્છ્વાસ આદિ લેતી વખતે મુખ ઢાંકવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે. એથી એમ પ્રતીત થાય છે કે મુખવસ્ત્રિકા હાથમાં જ રાખવી જોઈએ, દોરાથી બાંધવી જોઈએ નહિ. અમુક અમુક સમયે જ જ્યારે ઉચ્છ્વાસ આદિ આવે ત્યારે જ નાક યા મુખ ઢાંકી લેવું જોઈએ; દોરાથી મુખવસ્ત્રિકા ધારણ કરવી ઉચિત હોય તો પછી પુનઃ મુખ ઢાંકવાનો ઉપદેશ વ્યર્થ થઈ જશે.

કિંચ વિધિપ્રપાગ્રન્યે ચારિત્રાતિચારપ્રાયશ્ચિત્તાધિકારે મુલચલ્લિકામન્તરેણ
ભાષણનિષેધઃ પ્રતિપાદિતઃ ।

કિંચ પૂર્વોક્તદિશા પટ્કાયવિરાધકસ્ય તદ્વિરાધનાવર્જનપરકભગવદાજ્ઞામ્ન-
દોષપ્રસદ્ધઃ ।

તથા ચ સતિ અવિધિવિધાનં, તતો મિથ્યાત્વં, તસ્માદ્ધારિત્રવિરાધના, તતથ
દીર્ઘસંસારિત્વં પ્રપચેત, અત एवाऽऽજ્ઞામદ્ધર્કુર્ગુરુતરપ્રાયશ્ચિત્તં પ્રદર્શિતમ્ ।

ઉક્તં હિ બૃહત્કલ્પભાષ્યે—

“અવરાહે લહુગયરો, આળાભંગમિ ગુરુતરો કિદ્દણુ ? ।

આળાંઁ ચિય ચરણં, તન્મંગે કિં ન ભગ્નં તુ ? ॥૧॥” ઇતિ ।

સર્વમેવ ચારિત્રં ભગવદાજ્ઞાયામેવ વ્યવસ્થિતમ્, અતસ્તદ્ધર્કે મૂલોત્તરગુણાદિકં
વસ્તુ કિં ન ભગ્નમ્ ? અપિ તુ સર્વમપિ મગ્નમિતિ દેતોસ્તત્ર ગુરુતરપ્રાયશ્ચિત્તં યુક્તમે-

ફિર ‘વિધિપ્રપા’ નામકે ગ્રન્થમેં મી ચારિત્રકે અતિચારોંકા
પ્રાયશ્ચિત્ત કહતે સમય મુલચલ્લિકાકે ચિના ચોલનેકા સ્પષ્ટ નિષેધ કિયા
ગયા હૈ ।

તથા-પૂર્વોક્ત રીતિસે પટ્કાયકી વિરાધના કરનેવાલેકોં ભગવાનકી
“પટ્કાયકી વિરાધનાકા ત્યાગ કરના” હસ આજ્ઞાકે ભંગ કરનેકા દોષ
લગતા હૈ । યહ દોષ લગનેસે અવિધિકા વિધાન, અવિધિકા વિધાન
કરનેસે મિથ્યાત્વ, મિથ્યાત્વસે ચારિત્રકી વિરાધના ઓર ચારિત્રકી વિરા-
ધનાસે દીર્ઘસંસારિત્વકી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ । હસીસે આજ્ઞાભંગકા ગુરુતર
પ્રાયશ્ચિત્ત લગતા હૈ ।

બૃહત્કલ્પભાષ્યમેં કહા હૈ—“અવરાહે” ઇત્યાદિ,

સમસ્ત ચારિત્ર ભગવાનકી આજ્ઞામેં હી હૈ । ભગવાનકી આજ્ઞાકા
ભંગ હોને પર મૂલગુણ ઉત્તરગુણ આદિ સમી નષ્ટ હો જાતે હૈ । અતઃ

વલી ‘વિધિપ્રપા’ નામના ગ્રન્થમાં પણ ચારિત્રનાં અતિચારોની શુદ્ધિના
પ્રકરણમાં મુખવસ્ત્રિકા વગર યોલવાનો નિષેધ કર્યું છે ।

તથા-પૂર્વોક્ત રીતિથી પટ્કાયની વિરાધના કરનારને ભગવાનની “પટ્કાયની
વિરાધનાનો ત્યાગ કરવો” આ આજ્ઞાનો ભંગ કરવાનો દોષ લાગે છે. આ દોષ લાગ-
વાથી અવિધિનું વિધાન, અવિધિ-વિધાનથી મિથ્યાત્વ, મિથ્યાત્વથી ચારિત્રની વિરાધના
અને ચારિત્રની વિરાધનાથી દીર્ઘસંસારિત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે. એથી આજ્ઞાભંગનું
ગુરુતર પ્રાયશ્ચિત્ત લાગે છે.

બૃહત્કલ્પભાષ્યમાં કહ્યું છે— ‘અવરાહે’ ઇત્યાદિ.

સમસ્ત ચારિત્ર ભગવાનની આજ્ઞામાં જ રહેલું છે. ભગવાનની આજ્ઞાનો
ભંગ થવાથી મૂળગુણ ઉત્તરગુણ આદિ બધું નષ્ટ થઈ જાય છે. તેથી આજ્ઞા-

વેતિ ભાવઃ । તસ્માત્-મુલ્લોપરિ મુલવલ્લિકાવન્ધનં સકલજેનાગમપ્રતિપાદ્યમિતિ સિદ્ધમ્ । એવં ચ ભગવતીસૂત્રે ‘સુહુમકાયં અણિજ્જૂહિત્તાણં’ ઇતિ વાક્યસ્ય સૂક્ષ્મ-કાયં=મુલવલ્લિકામ્ ‘અણિજ્જૂહિત્તા’=અપોહ્ય પરિત્યજ્ય=અવદ્ધવેત્યર્થો વોદ્યઃ, એવમન્યત્રાઽપ્પૂહનીયમ્ ।

યત્તુ-આચારાઙ્ગસૂત્રે ઉચ્છ્વાસાદિકાલે મુલપિધાનોપદેશેન મુલવલ્લિકા કરેણેવ ધારણીયા ન તુ દોરકેણેતિ તત્તત્સમયે એવ મુલવલ્લિકયા ઘ્રાણમુલાદિ-પિધાનં વિદ્યેયમિતિ ચ પ્રતીયતે, દોરકાવલમ્બેન મુલવલ્લિકાયાઃ સદા ધારણીયત્વે તુ પુનર્મુલપિધાનોપદેશે વ્યર્થઃ સ્યાદિતિ વદન્તિ તદ્જ્ઞાનમૂલમ્ । આચારાઙ્ગ-

આજ્ઞાભંગમેં શુનતર પ્રાયશ્ચિત્ત દેના યુક્ત હી હૈ । ઇસલિયે યહ સિદ્ધ હુઆ કિ મુલ પર મુલવલ્લિકા વાંધના સય જૈનશાસ્ત્રોમેં પ્રતિપાદન કિયા ગયા હૈ । ઇસ પ્રકાર ભગવતી-સૂત્રકે ‘સુહુમકાયં અણિજ્જૂહિત્તાણં’ વાક્યકા અર્થ યહ સમજના ચાહિયે કિ ‘મુલવલ્લિકાકા ત્યાગ કરકે અર્થાત્ ન વાંધ કરકે ।’ એસા સય જગહ સમજના ચાહિયે ।

પ્રશ્ન-આચારાઙ્ગસૂત્રમેં ઉચ્છ્વાસ આદિ લેતે સમય મુલ ઢંકને કા ઉપદેશ દિયા હૈ । ઇસસે યહ પ્રતીત હોતા હૈ કિ મુલવલ્લિકા હાથમેં હી રલ્લની ચાહિયે ડોરેસે નહીં વાંધની ચાહિયે, અમુક-અમુક સમય પર હી જય ઉચ્છ્વાસ આદિ આવે તય હી નાક યા મુલ ઢંક લેના ચાહિયે । ડોરેસે મુલવલ્લિકા ધારણ કરના ઉચિત હો તો પુનઃ મુલ ઢંકનેકા ઉપદેશ વ્યર્થ હો જાયગા ।

ભંગમાં શુરુતર પ્રાયશ્ચિત્ત આવે છે. એ રીતે સિદ્ધ થયું કે મુખ પર મુખવલ્લિકા બાંધવી એવું બધાં જૈનશાસ્ત્રોમાં પ્રતિપાદન કરેલું છે. એટલા માટે ભગવતી-સૂત્રના ‘સુહુમકાયં અણિજ્જૂહિત્તાણં’ એ વાક્યનો અર્થ એમ સમજવો જોઈએ કે ‘મુખવલ્લિકાનો ત્યાગ કરીને અર્થાત્ ન બાંધીને.’ એજ પ્રમાણે બાંધી જગ્યાએ સમજવું.

પ્રશ્ન-આચારાંગ-સૂત્રમાં ઉચ્છ્વાસ આદિ લેતી વખતે મુખ ઢાંકવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે. એથી એમ પ્રતીત થાય છે કે મુખવલ્લિકા હાથમાં જ રાખવી જોઈએ, દોરાથી બાંધવી જોઈએ નહિ. અમુક અમુક સમયે જ જ્યારે ઉચ્છ્વાસ આદિ આવે ત્યારે જ નાક યા મુખ ઢાંકી લેવું જોઈએ; દોરાથી મુખવલ્લિકા ધારણ કરવી ઉચિત હોય તો પણ પુનઃ મુખ ઢાંકવાનો ઉપદેશ વ્યર્થ થઈ જશે.

કિંચ વિધિપ્રાગ્ન્યે ચારિત્રાતિચારપ્રાયશ્ચિતાધિકારે મુલવસ્ત્રિકામન્તરેષ
ભાષણનિષેધઃ પ્રતિપાદિતઃ ।

કિંચ પૂર્વોક્તદિશા પટ્કાયવિરાધકસ્ય તદ્વિરાધનાવર્જનપરકભગવદાજ્ઞામઃ-
દોષમસદ્ધઃ ।

તથા ચ સતિ અવિધિવિધાનં, તતો મિથ્યાત્વં, તસ્માદ્વારિત્રવિરાધના, તત્થ
દીર્ઘસંસારિત્વં પ્રપન્નેત, અતઃ પદ્માઽઽજ્ઞામઃ કર્તુર્ગુરુતરપ્રાયશ્ચિત્તં મદર્શિતમ્ ।

ઉક્તં હિ બૃહત્કલ્પભાષ્યે—

“અવરાહે લહુગયરો, આળામંગમિ ગુરુતરો કિઃણુ ? ।

આળાપ ચિય ચરણં, તન્મંગે કિં ન ભગં તુ ? ॥૧॥” ઇતિ ।

સર્વમેવ ચારિત્રં ભગવદાજ્ઞાયામેવ વ્યવસ્થિતમ્, અતસ્તદ્ભક્તે મૂલોત્તરગુણાદિકં
વસ્તુ કિં ન ભગ્નમ્ ? અપિ તુ સર્વમપિ ભગ્નમિતિ હેતોસ્તત્ર ગુરુતરપ્રાયશ્ચિત્તં યુક્તમે-

ફિર ‘વિધિપ્રપા’ નામકે ગ્રન્થમેં ખી ચારિત્રકે અતિચારોંકા
પ્રાયશ્ચિત્ત કહતે સમય મુલવસ્ત્રિકાકે ચિના ચોલનેકા સ્પષ્ટ નિષેધ કિયા
ગયા હૈ ।

તથા-પૂર્વોક્ત રીતિસે પટ્કાયકી વિરાધના કરનેવાલેકો ભગવાન્કી
“પટ્કાયકી વિરાધનાકા ત્યાગ કરના” ઇસ આજ્ઞાકે ભંગ કરનેકા દોષ
લગતા હૈ । યહ દોષ લગનેસે અવિધિકા વિધાન, અવિધિકા વિધાન
કરનેસે મિથ્યાત્વ, મિથ્યાત્વસે ચારિત્રકી વિરાધના ઓર ચારિત્રકી વિરા-
ધનાસે દીર્ઘસંસારિત્વકી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ । ઇસીસે આજ્ઞાભંગકા ગુરુતર
પ્રાયશ્ચિત્ત લગતા હૈ ।

બૃહત્કલ્પભાષ્યમેં કહા હૈ—“અવરાહે” ઇત્યાદિ,

સમસ્ત ચારિત્ર ભગવાન્કી આજ્ઞામેં હી હૈ । ભગવાન્કી આજ્ઞાકા
ભંગ હોને પર મૂલગુણ ઉત્તરગુણ આદિ સખી નષ્ટ હો જાતે હૈ । અતઃ

વલી ‘વિધિપ્રપા’ નામના ગ્રન્થમાં પણ ચારિત્રનાં અતિચારોની શુદ્ધિમાં
પ્રકરણમાં મુખવસ્ત્રિકા વગર બોલવાનો નિષેધ કર્યું છે ।

તથા-પૂર્વોક્ત રીતિથી પટ્કાયની વિરાધના કરનારને ભગવાનની “પટ્કાયની
વિરાધનાનો ત્યાગ કરવો” આ આજ્ઞાનો ભંગ કરવાનો દોષ લાગે છે આ દોષ લાગ-
વાથી અવિધિનું વિધાન, અવિધિ-વિધાનથી મિથ્યાત્વ, મિથ્યાત્વથી ચારિત્રની વિરાધના
અને ચારિત્રની વિરાધનાથી દીર્ઘસંસારિત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે એથી આજ્ઞાભંગનું
ગુરુતર પ્રાયશ્ચિત્ત લાગે છે

બૃહત્કલ્પભાષ્યમાં કહ્યું છે— ‘અવરાહે’ ઇત્યાદિ.

સમસ્ત ચારિત્ર ભગવાનની આજ્ઞામાં જ રહેલું છે ભગવાનની આજ્ઞાનો
ભંગ થવાથી મૂળગુણ ઉત્તરગુણ આદિ બધું નષ્ટ થઈ જાય છે. તેથી આજ્ઞા-

વેતિ ભાવઃ । તસ્માત્-મુખોપરિ મુખવસ્ત્રિકાવન્ધનં સંકલ્પજૈનાગમપ્રતિપાદ્યમિતિ સિદ્ધમ્ । एवं च भगवतीसूत्रे 'सुहुमकायं अणिज्जूहिताणं' इति वाक्यस्य सूक्ष्म-
कायं=मुखवस्त्रिकां 'अणिज्जूहिता' =अपोह्य परित्यज्य=अवद्ध्वेत्यर्थो बोध्यः,
एवमन्यत्राप्युद्घातनीयम् ।

યતુ-આચારાદ્ગ્રન્થે ઉચ્છ્વાસાદિકાલે મુખપિધાનોપદેશેન મુખવસ્ત્રિકા
કરેણૈવ ધારણીયા ન તુ દોરકેણેતિ તત્તત્સમયે એવ મુખવસ્ત્રિકયા ઘ્રાણમુલાદિ-
પિધાનં વિધેયમિતિ ચ પ્રતીયતે, દોરકાવલમ્બેન મુખવસ્ત્રિકાયાઃ સદા ધારણીયત્વે
તુ પુનર્મુખપિધાનોપદેશો વ્યર્થઃ સ્યાદિતિ વદન્તિ તદ્જ્ઞાનમૂલમ્ । આચારાદ્ગ-

આજ્ઞાભંગમેં શુરુતર પ્રાયશ્ચિત્ત દેના યુક્ત હી હૈ । इसलिये यह सिद्ध हुआ
कि मुख पर मुखवस्त्रिका बांधना सब जैनशास्त्रोंमें प्रतिपादन किया गया
है । इस प्रकार भगवती-सूत्रके 'सुहुमकायं अणिज्जूहिताणं' वाक्यका
अर्थ यह समझना चाहिये कि 'मुखवस्त्रिकाका त्याग करके अर्थात् न
बांध करके ।' ऐसा सब जगह समझना चाहिए ।

પ્રશ્ન-આચારાદ્ગ્રન્થમેં ઉચ્છ્વાસ આદિ લેતે સમય મુખ ઢંકને કા
ઉપદેશ દિયા હૈ । इससे यह प्रतीत होता है कि मुखवस्त्रिका हाथमें ही
रखनी चाहिए डोरेसे नहीं बांधनी चाहिए, अमुक-अमुक समय पर ही
जब उच्छ्वास आदि आवे तब ही नाक या मुख ढँक लेना चाहिए । डोरेसे
मुखवस्त्रिका धारण करना उचित हो तो पुनः मुख ढँकनेका उपदेश
व्यर्थ हो जायगा ।

ભાંગમાં શુરુતર પ્રાયશ્ચિત્ત આવે છે. એ રીતે સિદ્ધ થયું કે મુખ
પર મુખવસ્ત્રિકા બાંધવી એવું બધાં જૈનશાસ્ત્રોમાં પ્રતિપાદન કરેલું છે. એટલા
માટે ભગવતી-સૂત્રના 'સુહુમકાયં અણિજ્જૂહિતાણં' એ વાક્યનો અર્થ એમ સમજવો
જોઈએ કે 'મુખવસ્ત્રિકાનો ત્યાગ કરીને અર્થાત્ ન બાંધીને.' એજ પ્રમાણે
બાંધી જગ્યાએ સમજવું.

પ્રશ્ન-આચારાંગ-સૂત્રમાં ઉચ્છ્વાસ આદિ લેતી વખતે મુખ ઢાંકવાનો
ઉપદેશ આપ્યો છે. એથી એમ પ્રતીત થાય છે કે મુખવસ્ત્રિકા હાથમાં જ રાખવી
જોઈએ, દોરાથી બાંધવી જોઈએ નહિ. અમુક અમુક સમયે જ જ્યારે ઉચ્છ્વાસ
આદિ આવે ત્યારે જ નાક યા મુખ ઢાંકી લેવું જોઈએ; દોરાથી મુખવસ્ત્રિકા
ધારણ કરવી ઉચિત્ હોય તો પછી પુનઃ મુખ ઢાંકવાનો ઉપદેશ વ્યર્થ થઈ જશે.

કિંચ વિધિપ્રપાગ્રન્યે ચારિત્રાતિચારપ્રાયશ્ચિત્તાધિકારે મુલવચ્ચિકામન્તરેણ
ભાષણનિષેધઃ પ્રતિપાદિતઃ ।

કિંચ પૂર્વોક્તદિશા પટ્કાયવિરાધકસ્ય તદ્વિરાધનાવર્જનપરકભગવદ્દાજ્ઞામજ્જ-
દોષપ્રસન્નઃ ।

તથા ચ સતિ અવિધિવિધાનં, તતો મિથ્યાત્વં, તસ્માદ્ધારિત્રવિરાધના, તત્થ
દીર્ઘસંસારિત્વં મપચ્ચેત, અત ઇવાઽઽજ્ઞામજ્જકર્તુર્ગુરુતરપ્રાયશ્ચિત્તં પ્રદર્શિતમ્ ।

ઉક્તં હિ બૃહત્કલ્પભાષ્યે—

“અવરાહે લહુગયરો, આણામંગમિ ગુરુતરો કિઠ્ણુ ? ।

આણાપ ચિય ચરણં, તન્મંગે કિં ન મંગમં તુ ? ॥૧॥” ઇતિ ।

સર્વમેવ ચારિત્રં ભગવદ્દાજ્ઞાયામેવ વ્યવસ્થિતમ્, અતસ્તદ્ભક્તે મૂલોત્તરગુણાદિકં
વસ્તુ કિં ન મમમ્ ? અપિ તુ સર્વમપિ મમમિતિ હેતોસ્તત્ર ગુરુતરપ્રાયશ્ચિત્તં યુક્તમે-

ફિર ‘વિધિપ્રપા’ નામકે ગ્રન્થમેં ખી ચારિત્રકે અતિચારોંકા
પ્રાયશ્ચિત્ત કહતે સમય મુલવચ્ચિકાકે વિના ચોલનેકા સ્પષ્ટ નિષેધ કિયા
ગયા હૈ ।

તથા-પૂર્વોક્ત રીતિસે પટ્કાયકી વિરાધના કરનેવાલેકો ભગવાનકી
“પટ્કાયકી વિરાધનાકા ત્યાગ કરના” હસ આજ્ઞાકે ભંગ કરનેકા દોષ
લગતા હૈ । યહ દોષ લગનેસે અવિધિકા વિધાન, અવિધિકા વિધાન
કરનેસે મિથ્યાત્વ, મિથ્યાત્વસે ચારિત્રકી વિરાધના ઓર ચારિત્રકી વિરા-
ધનાસે દીર્ઘસંસારિત્વકી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ । હસીસે આજ્ઞાભંગકા ગુરુતર
પ્રાયશ્ચિત્ત લગતા હૈ ।

બૃહત્કલ્પભાષ્યમેં કહા હૈ—“અવરાહે” ઇત્યાદિ,

સમસ્ત ચારિત્ર ભગવાનકી આજ્ઞામેં હી હૈ । ભગવાનકી આજ્ઞાંકા
ભંગ હોને પર મૂલગુણ ઉત્તરગુણ આદિ સખી નષ્ટ હો જાતે હૈ । અતઃ

વહી ‘વિધિપ્રપા’ નામના ગ્રન્થમાં પણ ચારિત્રનાં અતિચારોની શુદ્ધિમાં
પ્રકરણમાં મુખવચ્ચિકા વગર જોલવાનો નિષેધ કર્યું છે ।

તથા-પૂર્વોક્ત રીતિથી પટ્કાયની વિરાધના કરનારને ભગવાનની “પટ્કાયની
વિરાધનાનો ત્યાગ કરવો” આ આજ્ઞાનો ભંગ કરવાનો દોષ લાગે છે. આ દોષ લાગ
વાથી અવિધિનું વિધાન, અવિધિ-વિધાનથી મિથ્યાત્વ, મિથ્યાત્વથી ચારિત્રની વિરાધના
અને ચારિત્રની વિરાધનાથી દીર્ઘસંસારિત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે એથી આજ્ઞાભંગનું
ગુરુતર પ્રાયશ્ચિત્ત લાગે છે.

બૃહત્કલ્પભાષ્યમાં કહ્યું છે— ‘અવરાહે’ ઇત્યાદિ.

સમસ્ત ચારિત્ર ભગવાનની આજ્ઞામાં જ રહેલું છે. ભગવાનની આજ્ઞાનો
ભંગ થવાથી મૂળગુણ ઉત્તરગુણ આદિ બધું નષ્ટ થઈ જાય છે. તેથી આજ્ઞા-

વેતિ ભાવઃ । તસ્માત્-મુખોપરિ મુખવસ્ત્રિકાવન્ધનં સકલજૈનાંગમપ્રતિપાદ્યમિતિ સિદ્ધમ્ । एवं च भगवतीसूत्रे 'सुहृमकायं अणिज्जूहिताणं' इति वाक्यस्य सूक्ष्म-
कायं=मुखवस्त्रिकाम् 'अणिज्जूहिता' =अपोह्य परित्यज्य=अवद्ध्वेत्यर्थो बोध्यः,
एवमन्यत्राऽप्यूहनीयम् ।

યત્તુ-આચારાદ્ગમુત્રે ઉચ્છ્વાસાદિકાલે મુખપિધાનોપદેશેન મુખવસ્ત્રિકા
કરેણૈવ ધારણીયા ન તુ દોરકેણેતિ તત્તત્સમયે એવ મુખવસ્ત્રિકયા ઘ્રાણમુલાદિ-
પિધાનં વિધેયમિતિ ચ પ્રતીયતે, દોરકાવલમ્બેન મુખવસ્ત્રિકાયાઃ સદા ધારણીયત્વે
તુ પુનર્મુખપિધાનોપદેશે વ્યર્થઃ સ્યાદિતિ વદન્તિ તદ્જ્ઞાનમૂલમ્ । આચારાદ્ગ-

આજ્ઞાભંગમેં શુરુતર પ્રાયશ્ચિત્ત દેના યુક્ત હી હૈ । इसलिये यह सिद्ध हुआ
कि मुख पर मुखवस्त्रिका बांधना सब जैनशास्त्रोंमें प्रतिपादन किया गया
है । इस प्रकार भगवती-सूत्रके 'सुहृमकायं अणिज्जूहिताणं' वाक्यका
अर्थ यह समझना चाहिये कि 'मुखवस्त्रिकाका त्याग करके अर्थात् न
बांध करके ।' ऐसा सब जगह समझना चाहिए ।

પ્રશ્ન-આચારાદ્ગમુત્રમેં ઉચ્છ્વાસ આદિ લેતે સમય મુખ ઢાંકને કા
ઉપદેશ દિયા હૈ । इससे यह प्रतीत होता है कि मुखवस्त्रिका हाथमें ही
रखनी चाहिए डोरेसे नहीं बांधनी चाहिए, अमुक-अमुक समय पर ही
जब उच्छ्वास आदि आवे तब ही नाक या मुख ढाँक लेना चाहिए । डोरेसे
मुखवस्त्रिका धारण करना उचित हो तो पुनः मुख ढाँकनेका उपदेश
व्यर्थ हो जायगा ।

ભંગમાં શુરુતર પ્રાયશ્ચિત્ત આવે છે. એ રીતે સિદ્ધ થયું કે, મુખ
પર મુખવસ્ત્રિકા બાંધવી એવું બધાં જૈનશાસ્ત્રોમાં પ્રતિપાદન કરેલું છે. એટલા
માટે ભગવતી-સૂત્રના 'સુહ્રુમકાયં અણિજ્જૂહિતાણં' એ વાક્યનો અર્થ એમ સમજવો
જોઈએ કે 'મુખવસ્ત્રિકાનો ત્યાગ કરીને અર્થાત્ ન બાંધીને.' એજ પ્રમાણે
બધી જગ્યાએ સમજવું.

પ્રશ્ન-આચારાંગ-સૂત્રમાં ઉચ્છ્વાસ આદિ લેતી વખતે મુખ ઢાંકવાનો
ઉપદેશ આપ્યો છે. એથી એમ પ્રતીત થાય છે કે મુખવસ્ત્રિકા હાથમાં જ રાખવી
જોઈએ, દોરાથી બાંધવી જોઈએ નહિ. અમુક અમુક સમયે જ ત્યારે ઉચ્છ્વાસ
આદિ આવે ત્યારે જ નાક યા મુખ ઢાંકી લેવું જોઈએ; દોરાથી મુખવસ્ત્રિકા
ધારણ કરવી ઉચિત હોય તો પછી પુનઃ મુખ ઢાંકવાનો ઉપદેશ વ્યર્થ થઈ જશે.

किञ्च विधिप्रमाण्ये चारित्रातिचारमायश्चित्ताधिकारे मुखचस्त्रिकामन्तरेण भाषणनिषेधः प्रतिपादितः ।

किञ्च पूर्वोक्तदिशा पट्कायविराधकस्य तद्विराधनावर्जनपरकभगवदाज्ञाभङ्ग-
दोषप्रसङ्गः ।

तथा च सति अविधिविधानं, ततो मिथ्यात्वं, तस्माच्चारित्रविराधना, तद्व-
दीर्घसंसारित्वं प्रपद्येत, अत एवाऽऽज्ञाभङ्गकर्तुर्गुरुतरमायश्चित्तं प्रदर्शितम् ।

उक्तं हि बृहत्कल्पभाष्ये—

“अवराहे लङ्गुयरो, आणाभंगमि गुरुतरो किङ्कु ? ।

आणाए चिय चरणं, तन्मंगे किं न भगं तु ? ॥१॥” इति ।

सर्वमेव चारित्रं भगवदाज्ञायामेव व्यवस्थितम्, अतस्तद्भङ्गे मूलोत्तरगुणा-
वस्तु किं न भगम् ? अपि तु सर्वमपि भग्नमिति हेतोस्तत्र गुरुतरमायश्चित्तं -

फिर ‘विधिप्रपा’ नामके ग्रन्थमें भी चारित्र्यके अति-
प्रायश्चित्त कहते समय मुखचस्त्रिकाके बिना बोलनेका स्पष्ट निषे-
ध है ।

तथा—पूर्वोक्त रीतिसे पट्कायकी विराधना करनेवालेको -
“पट्कायकी विराधनाका त्याग करना” इस आज्ञाके भंग -
लगता है । यह दोष लगनेसे अविधिका विधान, अवि-
धनेसे मिथ्यात्व, मिथ्यात्वसे चारित्र्यकी विराधना और -
धनासे दीर्घसंसारित्वकी प्राप्ति होती है । इसीसे आ-
प्रायश्चित्त लगता है ।

बृहत्कल्पभाष्यमें कहा है—“अवराहे” इत्यादि

समस्त चारित्र्य भगवान्की आज्ञामें ही है ।

भंग होने पर मूलगुण उत्तरगुण आदि सभी -

वही ‘विधिप्रपा’ नामका ग्रन्थमें पण्डित-
प्रकरणभां भुजवस्त्रिका वगैर आलवानो निषेध है ।

तथा—पूर्वोक्त रीतिसे पट्कायकी विरा-
धनाका त्याग करके ” आ आज्ञाको वा-
चायी अविधिनु विधान, अविधि—विधानार्थ-
अने चारित्र्यकी विराधनायी दीर्घसंसारि-
गुरुतर प्रायश्चित्त लागे छे ।

बृहत्कल्पभाष्यमें कह्युं छे—

समस्त चारित्र्य भगवान्की आ-
ज्ञा वाचायी भूजगुण उत्तरगुण आदि ।

સાદિયતનાયા અનુપપત્તે: ।

અનેન સૂત્રેણ 'ઉચ્છ્વાસાદિકાલે આસ્યકપોપકપરિપિધાનં પાણિના વિધેય' મિતિ વોધયતો ભગવતસ્તાત્પર્યં મુખવસ્ત્રિકયા પિધાને કલ્પયન્તઃ પઙ્કિતાભિમાનિન એવમનુયોક્તવ્યાઃ—'પાણિ' શબ્દસ્ય મુખવસ્ત્રિકારૂપોઽર્થઃ કિં વાચ્યો લક્ષ્યો વ્યક્ત્યો વા ? । નાદ્યઃ, અભિધાશક્તિગ્રાહકવ્યાકરણકોશાદિભિસ્કાર્થાભાત્, 'પચ્ચ-શાખઃ શયઃ પાણિ'—રિત્યમરકોશવ્યાખ્યાયાં પચ્ચ શાખા ઇવાદ્યુલયોઽસ્યેતિ પચ્ચશાખઃ, શેતેઽસ્મિન્ સર્વમિતિ શયઃ, ('પુંસિ' ૩૩૧૨૨૧) ઘઃ । પળાય-

મુખ ઢેક લેનેપર ખી નાકસે નિકલનેવાલે ઉચ્છ્વાસ આદિકી યતના નહીં હો સકતી ।

। હસ સૂત્રસે 'ઉચ્છ્વાસ લેતે સમય આસ્યક ઓર પોપક (મલદ્વાર)કો હાથસે ઢેક લેના ચાહિયે,' એસા 'ભગવાન્' વતાતે હૈં, ફિરખી નામધારી પંકિત 'મુખવસ્ત્રિકાસે ઢેકના ચાહિયે' એસા અર્થ નિકાલતે હૈં । ડનસે હમ પૂછતે હૈં કિ તુમ હાથકા અર્થ મુખવસ્ત્રિકા કરતે હો સો વહે અર્થ વાચ્ય હૈ, યા લક્ષ્ય હૈ યા વ્યક્ત્ય હૈ ? । પહલા પક્ષ તો ઠીક નહીં હૈ, ક્યોંકિ અભિધા શક્તિકે ગ્રાહક વ્યાકરણ કોશ આદિકોંમેં યહે અર્થ નહીં મિલતા । અમરકોશમેં હાથકે ત્રીન નામ દિયે હૈં—(૧) પચ્ચશાંખ (૨) શય ઓર (૩) પાણિ । વ્યાખ્યામેં વતાયા હૈ કિ શાખા જૈસી પાંચ અંગુલિયાં હોતી હૈં હસલિયે હસે પચ્ચશાખ કહતે હૈં । ડસમેં સય વસ્તુએ સોતી (રખી જાતી) હૈં હસલિયે શય કહતે હૈં । ડસસે સય લેનદેન

લેવા છતાં પણ નાકથી નીકળનાર ઉચ્છ્વાસ આદિની યતના થઇ શકતી નથી.

આ સૂત્રથી ઉચ્છ્વાસ લેતી વખતે આસ્યક અને પોપક (મલદ્વાર) ને હાથથી ઢાંકી લેવું જોઇએ એમ ભગવાન્ બતાવે છે; છતાં પણ નામધારી પંકિત 'મુખવસ્ત્રિકાથી ઢાંકવું જોઇએ' એવો અર્થ કાઢે છે. એમને આમે પૂછીએ છીએ કે તમે હાથનો અર્થ મુખવસ્ત્રિકા કરો છો, તો એ અર્થ વાચ્ય છે, યા લક્ષ્ય છે કે વ્યંગ્ય છે ? પહેલો પક્ષ તો બરાબર નથી કારણ કે અભિધા શક્તિના ગ્રાહક વ્યાકરણ કોશ આદિમાં એ અર્થ નથી મળતો. અમરકોશમાં હાથનાં ત્રણ નામ આપ્યાં છે. (૧) પંચશાખ, (૨) શય અને (૩) પાણિ. વ્યાખ્યામાં બતાવ્યું છે કે શાખા જેવી પાંચ આંગળીઓ હોય છે તેથી તેને 'પંચશાખ' કહે છે. એમાં બધી વસ્તુઓ સૂએ (શખામાં આવે) છે તેથી તેને 'શય'

સૂત્રપાઠો હિ તાયદેવં વિધતે—

“સે મિશ્નુ વા ૨ ઉસ્સાસમાણે વા નીસાસમાણે વા કાસમાણે વા છીયમાણે વા જંભાયમાણે વા ઉડોળ વા વાયનિસગ્ગં વા કરેમાણે પુચ્ચામેવ આસયં વા પોસયં વા પાણિના પરિપેહિત્તા તઓ સંજયામેવ ઉસસિજ્જ વા જાવ વાયનિસગ્ગં વા કરેજ્ઞા” (સૂત્ર ૧૦૯) इति ।

છાયા—“સ મિશ્નુર્વાર ઉચ્છ્વસન્ વા, નિઃશ્વસન્ વા, કાસમાનઃ (કાસં કુર્વન્) વા, ક્ષુવન્ (ક્ષુતં કુર્વન્) વા, જૃમ્મમાણો વા, ઉદ્ગિરન્ વા, ((અધિષ્ઠાનેન) વાતનિસર્ગં વા કુર્વન્ પૂર્વમેવ આસ્યકં વા પોપકં વા પાણિના પરિપિધાય તતઃ સંયત પ્વ ઉચ્છ્વસેદ્ વા યાવદ્ વાતનિસર્ગં વા કુર્યાત્.” इति संस्कृतम् ।

અત્ર “આસયં” इति લક્ષણાદૃત્યા ઘ્રાણસ્યાપિ બોધકમ્, “ઉસ્સાસમાણે વા નીસાસમાણે વા છીયમાણે વા” इति પદાનિ લક્ષણાયાં તાત્પર્યગ્રાહકાણિ । ‘આસયં’ इत्यस्य મુલમાત્રપરત્વે તુ પાણિના તત્પરિવિધાનેઽપિ ઘ્રાણજન્યોચ્છ્વા-

ઉત્તર—એસા પ્રશ્ન કરના અજ્ઞાનતા હૈ । આચારાન્ન સૂત્રકા પાઠ એસા હૈ—

“મિશ્નુ શ્વાસોચ્છ્વાસ લેતે સમય, શ્વાસતે સમય, છીંકતે સમય, જંભાતે સમય, ઢકારતે સમય તથા અધોવાયુકા ત્યાગ કરતે સમય, પહેલે મુખ અથવા મલદ્વારકો હાથસે ઢકકર ફિર યતનાપૂર્વક શ્વાસ લેવે યાવત્ અધોવાયુકા ત્યાગ કરે” ।

યહૌ ‘આસયં’ (મુખ) પદ લક્ષણાકે દ્વારા ઘ્રાણકામી બોધક હૈ । ‘ઉસ્સાસમાણે વા નિસ્સાસમાણે વા છીયમાણે વા’ યે પદ લક્ષણામેં તાત્પર્યકે ગ્રાહી હૈ । ‘આસયં’ પદસે કેવલ મુલકા અર્થ લિયા જાય તો હાથસે

ઉત્તર—એવો પ્રશ્ન કરવો અજ્ઞાનતા છે. આચારાન્ન—સૂત્રને પાઠ એવો છે—

“મિશ્નુ શ્વાસોચ્છ્વાસ લેતી વખતે, ઉધરસ ખાતી વખતે, છીંકતી વખતે, મગામું ખાતી વખતે, ઝોડકાર ખાતી વખતે તથા અધોવાયુને ત્યાગ કરતી વખતે, પહેલાં મુખ અથવા મળદ્વારને હાથથી ઢાંકીને પછી યતનાપૂર્વક શ્વાસ લે યાવત અધોવાયુને ત્યાગ કરે.”

અહીં ‘આસયં’ (મુખ) શબ્દ લક્ષણાદ્વારા ઘ્રાણને પશુ બોધક છે. ‘ઉસ્સાસમાણે વા નિસ્સાસમાણે વા છીયમાણે વા’ એ પદો લક્ષણામાં તાત્પર્યનાં ગ્રાહી છે. આસયં શબ્દથી કેવળ મુખને અર્થ લેવામાં આવે તો હાથથી મુખ ઢાંકી

સાદિયતનાયા અનુપપત્તે: ।

અનેન સૂત્રેણ 'ઉચ્છ્વાસાદિકાલે આસ્યકપોપકપરિપિધાનં પાણિના વિધેય' મિતિ વોધયતો ભગવતસ્તાત્પર્યં મુખવસ્ત્રિકયા પિધાને કલ્પયન્ત: પઙ્કિતાભિમાનિન એવમનુયોક્તવ્યા:—'પાણિ' શબ્દસ્ય મુખવસ્ત્રિકારૂપોઽર્થ: કિં વાચ્યો લક્ષ્યો વ્યક્ત્યો વા ? । નાથ:, અભિધાશક્તિગ્રાહકવ્યાકરણકોશાદિભિરુક્તાર્થાલામાત્, 'પન્ચ-શાસ્ત્ર: શય: પાણિ'—રિત્યમરકોશવ્યાખ્યાયાં પન્ચ શાસ્ત્રાં ઇવાદ્યગુલ્યોઽસ્યેતિ પન્ચશાસ્ત્ર:, શેતેઽસ્મિન્ સર્વમિતિ શય:, ('પુંસિ' ૩૧૩૧૨૧) ઘ: । પળાય-

મુખ ઢેક લેનેપર મી નાકસે નિકલનેવાલે ઉચ્છ્વાસ આદિકી યતના નહીં હો સકતી ।

હસ સૂત્રસે 'ઉચ્છ્વાસ લેતે સમય આસ્યક ઓર પોપક (મલદ્વાર)કો હાથસે ઢેક લેના ચાહિય,' એસા ભગવાન્ બતાવે હૈં, ફિરમી નામધારી પંડિત 'મુખવસ્ત્રિકાસે ઢેકના ચાહિય' એસા અર્થ નિકાલતે હૈં । ડનસે હમ પૂછતે હૈં કિ તુમ હાથકા અર્થ મુખવસ્ત્રિકા કરતે હો સો વહં અર્થ વાચ્ય હૈ, યા લક્ષ્ય હૈ યા વ્યક્ત્ય હૈ ? । પહલા પક્ષ તો ઠીક નહીં હૈ, ક્યોંકિ અભિધા શક્તિકે ગ્રાહક વ્યાકરણ કોશ આદિકોમૈં યહ અર્થ નહીં મિલતા । અમરકોશમૈં હાથકે ત્રીન નામ દિયે હૈં—(૧) પન્ચશાસ્ત્રં (૨) શય ઓર (૩) પાણિ । વ્યાખ્યામૈં બતાયા હૈ કિ શાસ્ત્રાં જૈસી પ્રાંચ અંગુલિયાં હોતી હૈં હસલિય હસે પન્ચશાસ્ત્ર કહતે હૈં । ડસમૈં સય વસ્તુએં સોતી (રક્તી જાતી) હૈં હસલિય શય કહતે હૈં । ડસસે સય લેનદેન

લેવા છતાં પણ નાકથી નીકળનાર ઉચ્છ્વાસ આદિની યતના થઇ શકતી નથી.

આ સૂત્રથી ઉચ્છ્વાસ લેતી વખતે આસ્યક અને પોપક (મલદ્વાર) ને હાંથથી ઢાંકી લેવું જોઇએ એમ ભગવાન્ બતાવે છે; છતાં પણ નામધારી પંડિત 'મુખવસ્ત્રિકાથી ઢાંકવું જોઇએ' એવો અર્થ કાઢે છે. એમને અમે પૂછીએ છીએ કે તમે હાથનો અર્થ મુખવસ્ત્રિકા કરો છો, તો એ અર્થ વાચ્ય છે, યા લક્ષ્ય છે કે વ્યંગ્ય છે ? પહેલો પક્ષ તો બરાબર નથી કારણ કે અભિધા શક્તિના આહક વ્યાકરણ કોશ આદિમાં એ અર્થ નથી મળતો. અમરકોશમાં હાથનાં ત્રણ નામ આપ્યાં છે. (૧) પંચશાખ, (૨) શય અને (૩) પાણિ. વ્યાખ્યામાં બતાવ્યું છે કે શાખા જેવી પાંચ આંગળીઓ હોય છે તેથી તેને 'પંચશાખ' કહે છે. એમાં બધી વસ્તુઓ સૂએ (રાખવામાં આવે) છે તેથી તેને 'શય'

ન્યનેનેતિ પાણિઃ ‘પણ વ્યવહારે સ્તુતી ચ’ इत्यस्मात् ‘अशिपणाय्यो रुढायलुकौ च’ (उ० ४।१३३) इतीण्, ‘आयप्रत्ययस्य लृक् च’-ति व्युत्पादनेन तत्र करवाचकत्वस्यैव लाभाच्च ।

नापि द्वितीयः, मुख्यार्थकरकरणकपिधानतात्पर्यस्य निर्वाधेन तात्पर्यानुपपत्तिरूपलक्षणावीजस्याभावात् ।

नापि तृतीयः, मुख्यार्थतात्पर्यकत्वेनैवकरणे पायुपिधानस्यापरकरणे मुखघ्राणपिधानस्य चोपपत्त्या व्यङ्ग्यार्थमुखवस्त्रिकातात्पर्यकत्वकल्पनाया अनवश्यकत्वात्, अनौचित्याच्च । वायुनिसर्गानन्तरं स्रुते जायमाने पायुनिर्गतवायु-

आदि व्यवहार होते हैं अतः उसे पाणि कहते हैं। “अशिपणाय्यो रुढायलुकौ च” (उ० ४।१३३) इस सूत्रसे ‘इण्’ होता है और ‘आय’ प्रत्ययका लृक् होता है । ऐसी व्युत्पत्ति करनेसे ‘कर’का वाचक ही होता है ।

दूसरा भी पक्ष (लक्ष्य अर्थ मानना) ठीक नहीं है । लक्ष्य अर्थ वहाँ माना जाता है जहाँ मुख्य (शाब्दिक) अर्थ लेनेमें किसी प्रकारकी बाधा आती हो । यहाँ पर ‘हाथसे ढँक कर’ ऐसा अर्थ करनेमें कोई बाधा नहीं आती, इसलिए लक्षणा नहीं हो सकती, अतः यह लक्ष्य अर्थ भी नहीं है ।

तीसरा (व्यङ्ग्य अर्थ मानना) भी पक्ष बाधित है । जब प्रधान अर्थ लेनेसे एक हाथसे मलद्वार ढँकना और दूसरे हाथसे नाक-मुखका ढँकना युक्त है तो व्यङ्ग्य अर्थ (मुखवस्त्रिकाके तात्पर्यकी कल्पना करना) अनावश्यक और अनुचित है । अधोवायु निकलते ही किसीको छोंक आने

કહે છે. તે વડે બધો લેણલેણ વગેરેનો વહેવાર થાય છે તેથી એને ‘પાણિ’ કહે છે અશિપણાય્યો રુઢાયલુકૌ ચ (ઉ० ૪।૧૩૩) એ સૂત્રથી ઇણ્ થાય છે આય પ્રત્યયનો લુક્ થાય છે. એવી વ્યુત્પત્તિ કરવાથી કર નો વાચક જ બને છે બીજો પક્ષ પણ (લક્ષ્ય અર્થ માનવો) બરાબર નથી લક્ષ્ય અર્થ માનવામાં આવે છે કે જ્યાં મુખ્ય (શાબ્દિક) અર્થ લેવામાં કોઈ બાધા આવે. અહીં ‘હાથથી ઢાંકીને’ એવો અર્થ કરવામાં કોઈ બાધા આ નથી, તેથી લક્ષણા થઈ શકતી નથી, એટલે એ લક્ષ્ય અર્થ પણ નથી.

ત્રીજો પક્ષ (વ્યંગ્ય અર્થ માનવો) પણ બાધિત છે ન્યારે પ્રધાન અર્થ લેવાથી એક હાથથી મળદ્વાર ઢાંકવું અને બીજા હાથે નાક-મુખને યુક્ત છે તો વ્યંગ્યાર્થ (મુખવસ્ત્રિકાના તાત્પર્યની કલ્પના કરવી) અને અનુચિત છે. અધોવાયુ નીકળતી વખતે જ કોઈને છોક આવવા લાગે તે

સંસ્કૃત્યા મુલવલ્લિકયા મુલવલ્લિકાપિધાનસ્યાનૌચિત્યમાપામરપ્રતીતમેવ ।

પાણિશબ્દેઽજહલ્લક્ષણાવૃત્તિ સ્વીકૃત્ય ‘પાણિસ્થિતમુલવલ્લિકાયે’ ત્યર્થકલ્પનેઽપિ નોક્તાનૌચિત્યદોષનિસ્તારઃ । અપિચ—આસ્યક-પોષકૈતદુભયપરિપિધાને પાણિ-નેત્યેકમેવ સાધનશ્રુતં, તત્ર પાણિસ્થિતમુલવલ્લિકાયેત્યર્થાદ્વીકારે દીર્ઘોચ્છ્વાસાદી-નામધોવાયુનિર્ગમ્ય ચ યોગપથે સતિ કયમેકયૈવ પાણિસ્થિતયા મુલવલ્લિકયા યુગપદેવ ધ્રાણં મુલં પાપુશ્ચાઽઽરીતું શક્યત્ इति “પાણિણા પરિપેહિત્તા” इति ભગવદ્વાક્યસ્યાનુપપત્તિઃ । નચ ‘એકપાણિસ્થિતયા મુલવલ્લિકયાઽઽસ્યકમ્, અપરપા-

લગે તો ડસી અધોવાયુવાસિત મુલવલ્લિકાસે ‘મુલ’ ઓર નાક મૂંદના બિલકુલ અનુચિત હૈ ઓર હસ અનૌચિત્યકો હરેક સમજ સકતા હૈ ।

યદિ ‘પાણિ’ શબ્દમેં અજહલ્લક્ષણા વૃત્તિ માનકર ‘પાણિ’ (હાથ) સે પાણિમેં સ્થિત મુલવલ્લિકા અર્થ લોગે તો બી અનૌચિત્ય દોષ નહીં દટ સકતા । દસરી વાત યહ હૈ કિ મુલ ઓર મલદાર ઢંકનેકા પાણિરૂપ એક હી સાધન બતાયા હૈ । યદિ હસકા અર્થ મુલવલ્લિકા કિયા જાવે તો જબ એક હી સાથ અધોવાયુ ઓર દીર્ઘ ઉચ્છ્વાસ આવેગા તબ એક હી મુલવલ્લિકા મલદાર પર લગાઈ જાવેગી યા મુંહપર ? ઓર યદિ સાથ હી છોક બી આયગી તો વહી નાકમેં કૈસે લગાઈ જાવેગી ? ક્યોંકિ એક મુલવલ્લિકાસે એક સાથ હી સવ દાર નહીં ઢોકે જા સકતે । અતઃ ‘પાણિણા પરિપેહિત્તા’ યહ ભગવાન્કા વચન ઠીક નહીં વૈઢેગા । યદિ એસા સમાધાન કરના જાહો કિ એક હાથકી મુંહપત્તીસે મુંહ ઓર દસરે

એ અધોવાયુથી વાસિત મુખવલ્લિકાથી મુખ અને નાક ઢાંકવાં એ બિલકુલ અનુચિત છે. અને એ અનૌચિત્યને સૌ કોઈ સમજી શકે છે.

જો ‘પાણિ’ શબ્દમાં અજહલ્લક્ષણા વૃત્તિ માનીને, ‘પાણિ’ (હાથ) થી પાણિમાં સ્થિત મુખવલ્લિકાનો અર્થ લેશે તોપણ અનૌચિત્ય દોષ દૂર થઈ શકેતો નથી. બીજી વાત એ છે કે મુખ અને મળદાર ઢાંકવાનું પાણિરૂપ એકજ સાધન બતાવ્યું છે. જો એનો અર્થ મુખવલ્લિકા કરવામાં આવે તો ત્યારે એકી સાથે અધોવાયુ અને દીર્ઘ ઉચ્છ્વાસ આવશે ત્યારે એકજ મુખવલ્લિકા મળદાર પર લગાડવામાં આવશે કે મુખ પર ? અને જો સાથે જ છોક પણ આવશે તો તે નાક પર કેવી રીતે લગાડવામાં આવશે ? કારણ કે એક મુખવલ્લિકાથી એકી સાથે બધાં દાર ઢાંકી શકાતાં નથી. તેથી ‘પાણિણા પરિપેહિત્તા’ એવું ભગવાનનું વચન બરાબર બધે જોસશે નહિ. જો એવું સમાધાન કરવા ઇચ્છો કે એક હાથની

ન્યનેનેતિ પાણિઃ 'પણ વ્યવહારે સ્તુતૌ ચ' ઇત્યસ્માત્ 'અશિપણાપ્યોરુ-
હાયલુકૌ ચ' (ઉ૦ ૪।૧૩૩) ઇતીળ્, 'આયપ્રત્યયસ્ય લુક્ ચે'—તિ વ્યુ-
ત્પાદનેન તત્ર કરવાચકત્વસ્યૈવ લાભાચ ।

નાપિ દ્વિતીયઃ, મુલ્યાર્થકરકરણકપિધાનતાત્પર્યસ્ય નિર્વાધેન તાત્પર્યાનુપ-
પત્તિરૂપલક્ષણાવીજસ્યામાવાત્ ।

નાપિ તૃતીયઃ, મુલ્યાર્થતાત્પર્યકત્વેનૈવરૂકરેણ પાયુપિધાનસ્યાપરકરેણ
મુલ્યપ્રાણપિધાનસ્ય ચોપપત્ત્યા વ્યદ્યાર્થમુલ્યવસ્ત્રિકાતાત્પર્યકત્વરૂપનાયા અના-
વશ્યકત્વાત્, અનોચિત્વાચ । વાયુનિર્ગાનન્તરં ક્ષુતે જાયમાને પાયુનિર્ગતવાયુ-

આદિ વ્યવહાર હોતે હેં અતઃ ઉસે પાણિ કહતે હેં । “અશિપણાપ્યોરુહ-
ાયલુકૌ ચ” (ઉ૦ ૪।૧૩૩) હસ સૂત્રસે ‘ઈળ્’ હોતા હેં ઓર ‘આય’ પ્રત્યયકા
લુક્ હોતા હેં । એસી વ્યુત્પત્તિ કરનેસે ‘કર’કા વાચક હી હોતા હેં ।

દૂસરા ખી પક્ષ (લક્ષ્ય અર્થ માનના) ઠીક નહીં હેં । લક્ષ્ય અર્થ વહો
માના જાતા હેં જહોં મુલ્ય (શાબ્દિક) અર્થ લેનેમેં કિસી પ્રકારકી બાધા
આતી હો । યહોં પર ‘હાથસે ઢંક કર’ એસા અર્થ કરનેમેં કોઈ બાધા નહીં
આતી, ઇસલિયે લક્ષણા નહીં હો સકતી, અતઃ યહ લક્ષ્ય અર્થ ખી નહીં હેં ।

તીસરા (વ્યદ્ય અર્થ માનના) ખી પક્ષ વાધિત હેં । જય પ્રધાન અર્થ
લેનેસે એક હાથસે મલદાર ઢંકના ઓર દૂસરે હાથસે નાક-મુલ્યકા ઢંકના
યુક્ત હેં તો વ્યદ્ય અર્થ (મુલ્યવસ્ત્રિકાકે તાત્પર્યકી કલ્પના કરના) અના-
વશ્યક ઓર અનુચિત હેં । અધોવાયુ નિકલતે હી કિસીકો છોક

કહે છે તે વડે બધો લેણુદેણુ વગેરેનો વહેવાર થાય છે તેથી એને ‘પાણિ’ કહે છે
અશિપણાપ્યોરુહાયલુકૌ ચ (ઉ૦ ૪।૧૩૩) એ સૂત્રથી ઇળ્ થાય છે અને
આય પ્રત્યયનો લુક્ થાય છે એવી વ્યુત્પત્તિ કરવાથી કર નો વાચક જ અને છે

ખીને પક્ષ પણ (લક્ષ્ય અર્થ માનવો) બરાબર નથી લક્ષ્ય અર્થ
માનવામાં આવે છે કે જ્યાં મુખ્ય (શાબ્દિક) અર્થ લેવામાં કોઈ પ્રકાર
બાધા આવે. અહીં ‘હાયથી ઢાંકીને’ એવો અર્થ કરવામાં કોઈ બાધા આવ
નથી, તેથી લક્ષણ થઈ શકતી નથી, એટલે એ લક્ષ્ય અર્થ પણ નથી.

ત્રીજો પક્ષ (વ્યદ્ય અર્થ માનવો) પણ બાધિત છે જ્યારે પ્રધાન
લેવાથી એક હાથથી મળદાર ઢાંકણ અને બીજા હાથે નાક-મુખને ઢા
યુક્ત છે, તો વ્યદ્યાર્થ (મુખવસ્ત્રિકાના તાત્પર્યની કલ્પના કરવી) અનાવ
અને અનુચિત છે. અધોવાયુ નીકળતી વખતે જ કોઈને છોક આવવા લાગે

સંઘટ્ટપા મુલ્લવલ્લિકયા મુલ્લવલ્લિકાપિધાનસ્યાનોચિત્યમાપામરમતીતમેવ ।

પાણિશબ્દેઽજહલ્લક્ષણાવૃત્તિ સ્વીકૃત્ય ‘પાણિસ્થિતમુલ્લવલ્લિકાયે’ ત્યર્થકલ્પનેઽપિ નોક્તાનોચિત્યદોષનિસ્તારઃ । અપિચ-આસ્યક-પોષકૈતદુભયપરિપિધાને પાણિ-નેત્યેકમેવ સાધનમુક્તં, તત્ર પાણિસ્થિતમુલ્લવલ્લિકાયેત્યર્થાદ્વીકારે દીર્ઘોચ્છ્વાસાદી-નામધોવાયુનિર્ગમ્ય ચ યૌગપદ્યે સતિ કથમેકયૈવ પાણિસ્થિતયા મુલ્લવલ્લિકયા યુગપદેવ ઘ્રાણં મુલ્લં પાપુશ્ચાઽઽચરીતું શક્યત્ત્વમિતિ “પાણિણા પરિપેહિત્તા” ઇતિ ભગવદ્વાક્યસ્યાનુપપત્તિઃ । ન ચ ‘એકપાણિસ્થિતયા મુલ્લવલ્લિકયાઽઽસ્યકમ્, અપરપા-

લગે તો ડસી અધોવાયુવાસિત મુલ્લવલ્લિકાસે ‘મુલ્લ’ ઓર નાક મુંદના બિલકુલ અનુચિત હૈ ઓર ઇસ અનોચિત્યકો હરેક સમહ સકતા હૈ ।

યદિ ‘પાણિ’ શબ્દમેં અજહલ્લક્ષણા વૃત્તિ માનકર ‘પાણિ’ (હાથ) સે પાણિમેં સ્થિત મુલ્લવલ્લિકા અર્થ લોગે તો ખી અનોચિત્ય દોષ નહીં હટ સકતા । દસરી વાત યહ હૈ કિ મુલ્લ ઓર મલદાર ઢંકનેકા પાણિરૂપ એક હી સાધન યતાયા હૈ । યદિ ઇસકા અર્થ મુલ્લવલ્લિકા કિયા જાવે તો જવ એક હી સાથ અધોવાયુ ઓર દીર્ઘ ડચ્છ્વાસ આવેગા તવ એક હી મુલ્લવલ્લિકા મલદાર પર લગાઈ જાવેગી યા મુંહપર ? ઓર યદિ સાથ હી છોક ખી આયગી તો વહી નાકમેં કૈસે લગાઈ જાવેગી ? ક્યોંકિ એક મુલ્લવલ્લિકાસે એક સાથ હી સવ દાર નહીં ઢાંકે જા સકતે । અતઃ ‘પાણિણા પરિપેહિત્તા’ યહ ભગવાનકા વચન ટીક નહીં વૈઢેગા । યદિ એસા સમાધાન કરના યાહો કિ એક હાથકી મુંહપત્તીસે મુંહ ઓર દસરે

એ અધોવાયુથી વાસિત મુખવલ્લિકાથી મુખ અને નાક ઢાંકવાં એ બિલકુલ અનુચિત છે. અને એ અનોચિત્યને સૌ કોઈ સમજી શકે છે.

એ ‘પાણિ’ શબ્દમાં અજહલ્લક્ષણા વૃત્તિ માનીને, ‘પાણિ’ (હાથ) થી પાણિમાં સ્થિત મુખવલ્લિકાનો અર્થ લેશે તોપણ અનોચિત્ય દોષ દૂર થઈ શકતો નથી. બીજી વાત એ છે કે મુખ અને મળદાર ઢાંકવાનું પાણિરૂપ એકજ સાધન બતાવ્યું છે. એ એનો અર્થ મુખવલ્લિકા કરવામાં આવે તો જ્યારે એકી સાથે અધોવાયુ અને દીર્ઘ ઉચ્છ્વાસ આવશે ત્યારે એકજ મુખવલ્લિકા મળદાર પર લગાડવામાં આવશે કે મુખ પર ? અને એ સાથે જ છોક પણ આવશે તો તે નાક પર કેવી રીતે લગાડવામાં આવશે ? કારણ કે એક મુખવલ્લિકાથી એકી સાથે બંધાં દાર ઢાંકી શકાતાં નથી. તેથી ‘પાણિણા પરિપેહિત્તા’ એવું ભગવાનનું વચન ધરાબર બંધ બેસશે નહિ. એ એવું સમાધાન કરવા ઇચ્છે કે એક હાથની

ન્યનેનેતિ પાણિઃ ‘પણ વ્યવહારે સ્તુતૌ ચ’ इत्यस्मात् ‘अशिपणाव्यो-
 ङ्गलुकौ च’ (उ० ४।१३३) इतीष्, ‘आयप्रत्ययस्य लृक् च’-ति व्यु-
 त्पादनेन तत्र करवाचकत्वस्यैव लाभाच्च ।

નાપિ દ્વિતીયઃ, મુખ્યાર્થકરકરણકપિધાનતાત્પર્યસ્ય નિર્વાધેન તાત્પર્યાનુપ-
 પત્તિરૂપલક્ષણાવીજસ્યાભાવાત્ ।

નાપિ તૃતીયઃ, મુખ્યાર્થતાત્પર્યકત્વેનૈવકરકરેણ પાયુપિધાનસ્યાપરકરેણ
 મુખગ્રાણપિધાનસ્ય ચોપપત્યા વ્યદ્વ્યાર્થમુખવલ્લિકાતાત્પર્યકત્વકલ્પનાયા અના-
 વશ્યકત્વાત્, અનોચિત્યાચ । વાયુનિર્ગમનન્તરં ક્ષુતે જાયમાને પાયુનિર્ગતવાયુ-

આદિ વ્યવહાર હોતે હૈં અતઃ ઉસે પાણિ કહતે હૈં । “અશિપણાવ્યો રુઢા-
 યલુકૌચ” (ઉ૦ ૪।૧૩૩) હસ સૂત્રસે ‘ઇન્’ હોતા હૈં ઓર ‘આય’ પ્રત્યયકા
 લુક હોતા હૈં । એસી વ્યુત્પત્તિ કરનેસે ‘કર’કા વાચક હી હોતા હૈં ।

દૂસરા મી પક્ષ (લક્ષ્ય અર્થ માનના) ઠીક નહીં હૈં । લક્ષ્ય અર્થ વહો
 માના જાતા હૈં જહો મુખ્ય (શાબ્દિક) અર્થ હેનેમેં કિસી પ્રકારકી બાધા
 આતી હો । યહો પર ‘હાથસે ઢેક કર’ એસા અર્થ કરનેમેં કોઈ બાધા નહીં
 આતી, હસલિએ લક્ષણા નહીં હો સકતી, અતઃ યહ લક્ષ્ય અર્થ મી નહીં હૈં ।

ત્રીસરા (વ્યદ્વ્ય અર્થ માનના) મી પક્ષ વાધિત હૈં । જબ પ્રધાન અર્થ
 હેનેસે એક હાથસે મલદાર ઢેકના ઓર દૂસરે હાથસે નાક-મુખકા ઢેકના
 યુક્ત હૈં તો વ્યદ્વ્ય અર્થ (મુખવલ્લિકાકે તાત્પર્યકી કલ્પના કરના) અના-
 વશ્યક ઓર અનુચિત હૈં । અધોવાયુ નિકલતે હી કિસીકો છોક આને

કહે છે. તે વડે બધેા લેણલેણ વગેરેનો વહેવાર થાય છે તેથી એને ‘પાણિ’ કહે છે.
 અશિપણાવ્યો રુઢાયલુકૌ ચ (ઉ૦ ૪।૧૩૩) એ સૂત્રથી ઇન્ થાય છે એને
 આય પ્રત્યયનો લુઃ થાય છે. એવી વ્યુત્પત્તિ કરવાથી કર નો વાચક જ બને છે.

બીજો પક્ષ પણ (લક્ષ્ય અર્થ માનવો) બરાબર નથી લક્ષ્ય અર્થ ત્યાં
 માનવામાં આવે છે કે જ્યાં મુખ્ય (શાબ્દિક) અર્થ લેવામાં કોઈ પ્રકારની
 બાધા આવે. અહીં ‘હાથથી ઢાંકીને’ એવો અર્થ કરવામાં કોઈ બાધા આવતી
 નથી, તેથી લક્ષણા થઈ શકતી નથી, એટલે એ લક્ષ્ય અર્થ પણ નથી.

ત્રીજો પક્ષ (વ્યદ્વ્ય અર્થ માનવો) પણ બાધિત છે જ્યારે પ્રધાન અર્થ
 લેવાથી એક હાથથી મળદાર ઢાંકવું અને બીજા હાથે નાક-મુખને ઢાંકવું
 યુક્ત છે તો વ્યઞ્ચાર્થ (મુખવલ્લિકાના તાત્પર્યની કલ્પના કરવી) અનાવશ્યક
 અને અનુચિત છે. અધોવાયુ નીકળતી વખતે જ કોઈને છ દ-આવવા ૮।

સંસ્કૃત્યા મુલવત્તિકયા મુલવધાણપિધાનસ્યાનોચિત્યમાપામરમતીતમેવ ।

પાણિશબ્દેઽજહલ્લક્ષણાવૃત્તિ સ્વીકૃત્ય 'પાણિસ્થિતમુલવત્તિકયે' ત્યર્થકલ્પનેઽપિ નોક્તાનોચિત્યદોષનિસ્તારઃ । અપિચ-આસ્યક-પોષકૈતદુભયપરિપિધાને પાણિ-નેત્યેકમેવ સાધનમુક્તં, તત્ર પાણિસ્થિતમુલવત્તિકયેત્યર્થાદ્ગ્રીકારે દીર્ઘોચ્છ્વાસાદી-નામધોવાયુનિર્ગમ્ય ચ યોગપથે સતિ કયમેકયૈવ પાણિસ્થિતયા મુલવત્તિકયા યુગપદેવ ઘાણં મુલં પાપુશ્ચાઽઽવરીતું શક્યતઃ ઇતિ "પાણિણા પરિપેહિત્તા" ઇતિ ભગવદ્વાક્યસ્યાનુપપત્તિઃ । ન ચ 'એકપાણિસ્થિતયા મુલવત્તિકયાઽઽસ્યકમ્, અપરપા-

લગે તો ડસી અધોવાયુવાસિત મુલવત્તિકાસે 'મુલ' ઓર નાક મુંદના બિલકુલ અનુચિત હૈ ઓર ઇસ અનોચિત્યકો દરેક સમજ સકતા હૈ ।

યદિ 'પાણિ' શબ્દમેં અજહલ્લક્ષણા વૃત્તિ માનકર 'પાણિ' (હાથ) સે પાણિમેં સ્થિત મુલવત્તિકા અર્થ લોગે તો ખી અનોચિત્ય દોષ નહીં હટ સકતા । ડસરી ઘાત યહ હૈ કિ મુલ ઓર મલદ્વાર ઢંકનેકા પાણિરૂપ એક હી સાધન બતાયા હૈ । યદિ ઇસકા અર્થ મુલવત્તિકા કિયા જાવે તો જય એક હી સાથ અધોવાયુ ઓર દીર્ઘ ડચ્છ્વાસ આવેગા તય એક હી મુલવત્તિકા મલદ્વાર પર લગાઈ જાવેગી યા મુંહપર ? ઓર યદિ સાથ હી છોક ખી આયગી તો વહી નાકમેં કૈસે લગાઈ જાવેગી ? ક્યોંકિ એક મુલવત્તિકાસે એક સાથ હી સય દ્વાર નહીં ઢાંકે જા સકતે । અતઃ 'પાણિણા પરિપેહિત્તા' યહ ભગવાનકા વચન ટીક નહીં વૈઢેગા । યદિ ઁસા સમાધાન કરના જાહો કિ એક હાથકી મુંહપત્તીસે મુંહ ઓર ડસરે

એ અધોવાયુથી વાસિત મુખવત્તિકાથી મુખ અને નાક ઢાંકવાં એ બિલકુલ અનુચિત છે. અને એ અનોચિત્યને સૌ કોઈ સમજ શકે છે.

ને 'પાણિ' શબ્દમાં અજહલ્લક્ષણા વૃત્તિ માનીને, 'પાણિ' (હાથ) થી પાણિમાં સ્થિત મુખવત્તિકાનો અર્થ લેશે તોપણ અનોચિત્ય દોષ દૂર થઈ શકતો નથી. બીજી વાત એ છે કે મુખ અને મળદ્વાર ઢાંકવાનું પાણિરૂપ એકજ સાધન બતાવ્યું છે. ને એનો અર્થ મુખવત્તિકા ઢરવામાં આવે તો જ્યારે એકી સાથે અધોવાયુ અને દીર્ઘ ઉચ્છ્વાસ આવશે ત્યારે એક જ મુખવત્તિકા મળદ્વાર પર લગાડવામાં આવશે કે મુખ પર ? અને ને સાથે જ છોક પણ આવશે તો તે નાક પર કેવી રીતે લગાડવામાં આવશે ? કારણ કે એક મુખવત્તિકાથી એકી સાથે બધાં દ્વાર ઢાંકી શકાતાં નથી. તેથી 'પાણિણા પરિપેહિત્તા' એવું ભગવાનનું વચન બરાબર બંધ બેસશે નહિ. ને એવું સમાધાન કરવા ઇચ્છો કે એક હાથની

ન્યનેનેતિ પાણિઃ ‘પણ વ્યવહારે સ્તુતૌ ચ’ ઇત્યસ્માત્ ‘અશિપણાવ્યોઃ
ઢાયલુકૌ ચ’ (૩૦ ૪૧૧૩૩) ઇતીન્, ‘આયપ્રત્યયસ્ય લુક્ ચે’-તિ વ્યુ-
ત્પાદનેન તત્ર કરવાચકત્વસ્યૈવ લાભાચ ।

નાપિ દ્વિતીયઃ, મુખ્યાર્થકરકરણકપિધાનતાત્પર્યસ્ય નિર્વાધેન તાત્પર્યાનુષ-
પત્તિરૂપલક્ષણાવીજસ્યાભાવાત્ ।

નાપિ તૃતીયઃ, મુખ્યાર્થતાત્પર્યકત્વેનૈવકરકરણ પાયુપિધાનસ્યાપરકરણ
મુલધાણપિધાનસ્ય ચોપપત્ત્યા વ્યઙ્ગ્યાર્થમુલવલ્લિકાતાત્પર્યકત્વકલ્પનાયા અના-
વશ્યકત્વાત્, અનોચિત્યાચ । વાયુનિર્ગમનન્તરં ક્ષુતે જાયમાને પાયુનિર્ગતવાયુ-

આદિ વ્યવહાર હોતે હેં અતઃ ઉસે પાણિ કહતે હેં । “અશિપણાવ્યો ઠઢા-
યલુકૌ ચ” (૩૦ ૪૧૧૩૩) હસ સૂત્રસે ‘ઇન્’ હોતા હેં ઓર ‘આય’ પ્રત્યયકા
લુક્ હોતા હેં । એસી વ્યુત્પત્તિ કરનેસે ‘કર’કા વાચક હી હોતા હેં ।

દૂસરા ખી પક્ષ (લક્ષ્ય અર્થ માનના) ઠીક નહીં હેં । લક્ષ્ય અર્થ વહોં
માના જાતા હેં જહોં મુખ્ય (શાબ્દિક) અર્થ હેનેમેં કિસી પ્રકારકી બાધા
આતી હો । યહોં પર ‘હાથસે ઢેંક કર’ એસા અર્થ કરનેમેં કોઈ બાધા નહીં
આતી, હસલિયે લક્ષણા નહીં હો સકતી, અતઃ યહ લક્ષ્ય અર્થ ખી નહીં હેં ।

ત્રીસરા (વ્યઙ્ગ્ય અર્થ માનના) ખી પક્ષ વાધિત હેં । જબ પ્રધાન અર્થ
હેનેસે એક હાથસે મલદાર ઢેંકના ઓર દૂસરે હાથસે નાક-મુલકા ઢેંકના
યુક્ત હેં તો વ્યઙ્ગ્ય અર્થ (મુલવલ્લિકાકે તાત્પર્યકી કલ્પના કરના) અના-
વશ્યક ઓર અનુચિત હેં । અધોવાયુ નિકલતે હી કિસીકો છોક આને

કહે છે. તે વડે બધા લેલુલેણ વગેરેનો વહેવાર થાય છે તેથી એને ‘પાણિ’ કહે છે.
અશિપણાવ્યો ઠઢાયલુકૌ ચ (૩૦ ૪ ૧૩૩) એ સૂત્રથી ઇન્ થાય છે અને
આય પ્રત્યયનો લુક્ થાય છે. એવી વ્યુત્પત્તિ કરવાથી કર નો વાચક જ બને છે.

બીજો પક્ષ પણ (લક્ષ્ય અર્થ માનવો) બરાબર નથી. લક્ષ્ય અર્થ ત્યાં
માનવામાં આવે છે કે જ્યાં મુખ્ય (શાબ્દિક) અર્થ લેવામાં કોઈ પ્રકારની
બાધા આવે. અહીં ‘હાથથી ઢાંકીને’ એવો અર્થ કરવામાં કોઈ બાધા આવતી
નથી, તેથી લક્ષણા થઈ શકતી નથી, એટલે એ લક્ષ્ય અર્થ પણ નથી.

ત્રીજો પક્ષ (વ્યઙ્ગ્ય અર્થ માનવો) પણ બાધિત છે. જ્યારે પ્રધાન અર્થ
લેવાથી એક હાથથી મળદાર ઢાંકવું અને બીજા હાથે નાક-મુખને ઢાંકવું
યુક્ત છે તો વ્યઙ્ગ્યાર્થ (મુખવલ્લિકાના તાત્પર્યની કલ્પના કરવી) અનાવશ્યક
અને અનુચિત છે. અધોવાયુ નીકળતી વખતે જ કોઈને

સંમુદ્રયા મુલવલ્લિકયા મુલવલ્લિકાપિધાનસ્યાનૌચિત્યમાપામરમતીતમેવ ।

પાણિશન્દેઽજહલ્લક્ષણાવૃત્તિ સ્વીકૃત્ય 'પાણિસ્થિતમુલવલ્લિકાયે' ત્યર્થકલ્પનેઽપિ નોક્તાનૌચિત્યદોષનિસ્તારઃ । અપિચ-આસ્યક-પોષકૈતદુભયપરિપિધાને પાણિ-નેત્યેકમેવ સાધનમુક્તં, તત્ર પાણિસ્થિતમુલવલ્લિકાયેત્યર્થાદ્ધીકારે દીર્ઘોચ્છ્વાસાદી-નામધોવાયુનિસર્ગસ્ય ચ યોગપથે સતિ કયમેકયૈવ પાણિસ્થિતયા મુલવલ્લિકયા યુગપદેવ ગ્રાણં મુલં પાયુશ્ચાઽઽવરીતું શક્યત્ત્વમિતિ "પાણિણા પરિપેહિત્તા" ઇતિ ભગવદ્વાક્યસ્યાનુપપત્તિઃ । નચ 'એકપાણિસ્થિતયા મુલવલ્લિકયાઽઽસ્યકમ્, અપરપા-

લગે તો ડસી અધોવાયુવાસિત મુલવલ્લિકાસે 'મુલ' ઓર નાક મૂંદના બિલકુલ અનુચિત હૈ ઓર ઇસ અનૌચિત્યકો હરેક સમક્ષ સકતા હૈ ।

યદિ 'પાણિ' શન્દમેં અજહલ્લક્ષણા વૃત્તિ માનકર 'પાણિ' (હાથ) સે પાણિમેં સ્થિત મુલવલ્લિકા અર્થ લોગે તો ખી અનૌચિત્ય દોષ નહીં હટ સકતા । ડસરી વાત યહ હૈ કિ મુલ ઓર મલદાર ઢંકનેકા પાણિરૂપ એક હી સાધન યતાયા હૈ । યદિ ઇસકા અર્થ મુલવલ્લિકા કિયા જાવે તો જય એક હી સાધ અધોવાયુ ઓર દીર્ઘ ઉચ્છ્વાસ આવેગા તવ એક હી મુલવલ્લિકા મલદાર પર લગાઈ જાવેગી યા મુંહપર ? ઓર યદિ સાથ હી છોક ખી આયગી તો વહી નાકમેં કૈસે લગાઈ જાવેગી ? ક્યોંકિ એક મુલવલ્લિકાસે એક સાથ હી સવ દાર નહોં ઢાંકે જા સકતે । અતઃ 'પાણિણા પરિપેહિત્તા' યહ ભગવાનકા વચન ઠીક નહોં વૈઢેગા । યદિ ઇસા સમાધાન કરના જાહો કિ એક હાથકી મુંહપત્તીસે મુંહ ઓર ડસરે

એ અધોવાયુથી વાસિત મુખવલ્લિકાથી મુખ અને નાક ઢાંકવાં એ બિલકુલ અનુચિત છે. અને એ અનૌચિત્યને સૌ કોઈ સમજી શકે છે.

જો 'પાણિ' શબ્દમાં અજહલ્લક્ષણા વૃત્તિ માનીને, 'પાણિ' (હાથ) થી પાણિમાં સ્થિત મુખવલ્લિકાનો અર્થ લેશે તોપણ અનૌચિત્ય દોષ દૂર થઈ શકતો નથી. બીજી વાત એ છે કે મુખ અને મળદાર ઢાંકવાનું પાણિરૂપ એકજ સાધન બતાવ્યું છે. જો એનો અર્થ મુખવલ્લિકા કરવામાં આવે તો જ્યારે એકી સાથે અધોવાયુ અને દીર્ઘ ઉચ્છ્વાસ આવશે ત્યારે એકજ મુખવલ્લિકા મળદાર પર લગાડવામાં આવશે કે મુખ પર ? અને જો સાથે જ છોક પણ આવશે તો તે નાક પર કેવી રીતે લગાડવામાં આવશે ? કારણ કે એક મુખવલ્લિકાથી એકી સાથે બધાં દાર ઢાંકી શકાતાં નથી. તેથી 'પાણિણા પરિપેહિત્તા' એવું ભગવાનનું વચન બરાબર બંધ બેસશે નહિ. જો એવું સમાધાન કરવા ઇચ્છો કે એક હાથની

ન્યપનેનેતિ પાણિઃ ‘પણ વ્યવહારે સ્તુતૌ ચ’ इत्यस्मात् ‘अशिपणाव्यो-
 ङायलुकौ च’ (उ० ४।१३३) इतीण्, ‘आयप्रत्ययस्य लुक् च’-ति व्यु-
 त्पादनेन तत्र करवाचकत्वस्यैव लाभाच्च ।

नापि द्वितीयः, मुख्यार्थकरकरणकपिधानतात्पर्यस्य निर्वाधेन तात्पर्यानुप-
 पत्तिरूपलक्षणाधीनस्याभावात् ।

नापि तृतीयः, मुख्यार्थतात्पर्यकत्वेनैवकरणेण पायुपिधानस्यापरकरेण
 मुख्यप्राणपिधानस्य चोपपत्त्या व्यङ्ग्यार्थमुखवस्त्रिकातात्पर्यकत्वकल्पनाया अना-
 वश्यकत्वात्, अनौचित्याच्च । वायुनिसर्गानन्तरं क्षुते जायमाने पायुनिर्गतवायु-

આદિ વ્યવહાર હોતે હેં અતઃ ડસે પાણિ કહતે હેં । “અશિપણાવ્યો રુઢા-
 યલુકૌ ચ” (ઉ૦ ૪।૧૩૩) હસ સૂત્રસે ‘ઈણ્’ હોતા હેં ઓર ‘આય’ પ્રત્યયકા
 લુક્ હોતા હેં । એસી વ્યુત્પત્તિ કરનેસે ‘કર’કા વાચક હી હોતા હેં ।

દસરા મી પક્ષ (લક્ષ્ય અર્થ માનના) ઠીક નહીં હેં । લક્ષ્ય અર્થ વહો
 માના જાતા હેં જહોં મુખ્ય (શાબ્દિક) અર્થ લેનેમેં કિસી પ્રકારકી બાધા
 આતી હો । યહોં પર ‘હાથસે ઢેંક કર’ એસા અર્થ કરનેમેં કોઈ બાધા નહીં
 આતી, હસલિયે લક્ષણા નહીં હો સકતી, અતઃ યહ લક્ષ્ય અર્થ મી નહીં હેં ।

તીસરા (વ્યંગ્ય અર્થ માનના) મી પક્ષ વાધિત હેં । જબ પ્રધાન અર્થ
 લેનેસે એક હાથસે મલદાર ઢેંકના ઓર દસરે હાથસે નાક-મુલકા ઢેંકના
 યુક્ત હેં તો વ્યંગ્ય અર્થ (મુલવસ્ત્રિકાકે તાત્પર્યકી કલ્પના કરના) અના-
 વશ્યક ઓર અનુચિત હેં । અધોવાયુ નિકલતે હી કિસીકો છોંક આને

કહે છે. તે વડે બધો લેણુદેણુ વગેરેનો વહેવાર થાય છે તેથી એને ‘પાણિ’ કહે છે.
 અશિપણાવ્યો રુઢાયલુકૌ ચ (ઉ૦ ૪।૧૩૩) એ સૂત્રથી ઇણ્ થાય છે અને
 આય પ્રત્યયનો લુક્ થાય છે. એવી વ્યુત્પત્તિ કરવાથી કર નો વાચક જ અને છે.

બીજો પક્ષ પણ (લક્ષ્ય અર્થ માનવો) બરાબર નથી. લક્ષ્ય અર્થ ત્યાં
 માનવામાં આવે છે કે જ્યાં મુખ્ય (શાબ્દિક) અર્થ લેવામાં કોઈ પ્રકારની
 બાધા આવે. અહીં ‘હાથથી ઢાંકીને’ એવો અર્થ કરવામાં કોઈ બાધા આવતી
 નથી, તેથી લક્ષણા થઈ શકતી નથી, એટલે એ લક્ષ્ય અર્થ પણ નથી.

ત્રીજો પક્ષ (વ્યંગ્ય અર્થ માનવો) પણ બાધિત છે. જ્યારે પ્રધાન અર્થ
 લેવાથી એક હાથથી મળદાર ઢાંકણું અને બીજા હાથે નાક-મુખને ઢાંકણું
 યુક્ત છે તો વ્યંગ્ય અર્થ (મુખવસ્ત્રિકાના તાત્પર્યની કલ્પના કરવી) અનાવશ્યક
 અને અનુચિત છે. અધોવાયુ નીકળતી વખતે જ કોઈને છ -આવવા ૮

સંસ્કૃત્યા મુલવત્તિકયા મુલવધાણપિધાનસ્યાનૌચિત્યમાપામરપતીતમેવ ।

પાણિશબ્દેઽનહલ્લક્ષણાવૃત્તિ સ્વીકૃત્ય 'પાણિસ્થિતમુલવત્તિકયે' ત્યર્થકલ્પનેઽપિ નોક્તાનૌચિત્યદોષનિસ્તારઃ । અપિચ-આસ્પક-પોપકૈતદુભયપરિપિધાને પાણિ-નેત્યેકમેવ સાધનમુક્તં, તત્ર પાણિસ્થિતમુલવત્તિકયેત્યર્થાદ્વીકારે દીર્ઘોચ્છ્વાસાદી-નામધોવાયુનિસર્ગસ્ય ચ યૌગપદ્યે સતિ કયમેકયૈવ પાણિસ્થિતયા મુલવત્તિકયા યુગપદેવ ધાણં મુલં પાયુશ્વાઽઽવરીતું શક્યત્ इति "પાણિણા પરિપેહિત્તા" इति ભગવદ્વાક્યસ્યાનુપપત્તિઃ । ન ચ 'એકપાણિસ્થિતયા મુલવત્તિકયાઽઽસ્યકમ્, અપરપા-

લમે તો ડસી અધોવાયુવાસિત મુલવત્તિકાસે 'મુલ' ઓર નાક મુંદના બિલકુલ અનુચિત હૈ ઓર હસ અનૌચિત્યકો હરેક સમહા સકતા હૈ ।

યદિ 'પાણિ' શબ્દમેં અજહલ્લક્ષણા વૃત્તિ માનકર 'પાણિ' (હાથ) સે પાણિમેં સ્થિત મુલવત્તિકા અર્થ લોમે તો ખી અનૌચિત્ય દોષ નહીં ત્દ સકતા । દસરી ઘાત યહ હૈ કિ મુલ ઓર મલદાર ઢંકનેકા પાણિરૂપ એક હી સાધન યતાયા હૈ । યદિ હસકા અર્થ મુલવત્તિકા કિયા જાવે તો જબ એક હી સાથ અધોવાયુ ઓર દીર્ઘ ઉચ્છ્વાસ આવેગા તથ એક હી મુલવત્તિકા મલદાર પર લગાઈ જાવેગી યા મુંહપર ? ઓર યદિ સાથ હી છોક ખી આયગી તો વહી નાકમેં કૈસે લગાઈ જાવેગી ? ક્યોંકિ એક મુલવત્તિકાસે એક સાથ હી સવ દાર નહીં ઢોકે જા સકતે । અતઃ 'પાણિણા પરિપેહિત્તા' યહ ભગવાનકા વચન ટીક નહીં વૈઢેગા । યદિ એસા સમાધાન કરના યાહો કિ એક હાથકી મુંહપત્તીસે મુંહ ઓર દસરે

એ અધોવાયુથી વાસિત મુખવત્તિકાથી મુખ અને નાક ઢાંકવાં એ બિલકુલ અનુચિત છે. અને એ અનૌચિત્યને સો કાઈ સમજી શકે છે.

ને 'પાણિ' શબ્દમાં અજહલ્લક્ષણા વૃત્તિ માનીને, 'પાણિ' (હાથ) થી પાણિમાં સ્થિત મુખવત્તિકાને અર્થ લેશે તોપણ અનૌચિત્ય દોષ દૂર થઈ શકતો નથી. બીજી વાત એ છે કે મુખ અને મળદાર ઢાંકવાનું પાણિરૂપ એકજ સાધન બતાવ્યું છે. ને એનો અર્થ મુખવત્તિકા કરવામાં આવે તો બ્યારે એકી સાથે અધોવાયુ અને દીર્ઘ ઉચ્છ્વાસ આવશે ત્યારે એકજ મુખવત્તિકા મળદાર પર લગાડવામાં આવશે કે મુખ પર ? અને ને સાથે જ છોક પણ આવશે તો તે નાક પર કેવી રીતે લગાડવામાં આવશે ? કારણ કે એક મુખવત્તિકાથી એકી સાથે બધાં દ્વાર ઢાંકી શકાતાં નથી. તેથી 'પાણિણા પરિપેહિત્તા' એવું ભગવાનનું વચન બરાબર બંધ બેસશે નહિ. ને એવું સમાધાન કરવા ઈચ્છો કે એક હાથની

ન્યનેનેતિ પાણિ: 'પણ વ્યવહારે સ્તુતી ચ' ઇત્યસ્માત્ 'અગ્નિપણાગ્ન્યોરુ-
હાયલુકૌ ચ' (૩૦ ૪।૧૩૩) ઇતીન્, 'આયપ્રત્યયસ્ય લુક્ ચે'-તિ વ્યુ-
ત્પાદનેન તત્ર કરવાચકત્વસ્યૈવ લાભાચ ।

નાપિ દ્વિતીયઃ, મુખ્યાર્થકરકરણકપિધાનતાત્પર્યસ્ય નિર્વાધેન તાત્પર્યાનુપ-
પત્તિરૂપલક્ષણાવીજસ્યામાવાત્ ।

નાપિ તૃતીયઃ, મુખ્યાર્થતાત્પર્યકત્વેનૈવકરકરેણ પાણિપિધાનસ્યાપરકરેણ
મુખગ્રાણપિધાનસ્ય ચોપપત્ત્યા વ્યપ્ત્યર્થમુખવલ્લિકાતાત્પર્યકત્વકલ્પનાયા અના-
વશ્યકત્વાત્, અનોચિત્યાચ । વાયુનિસર્ગાનન્તરં ક્ષુતે જાયમાને પાણિર્નિર્ગતવાયુ-

આદિ વ્યવહાર હોતે હૈં અતઃ ઉસે પાણિ કહતે હૈં । “અગ્નિપણાગ્ન્યો રુહા-
યલુકૌ ચ” (૩૦ ૪।૧૩૩) ઇસ સૂત્રસે ‘ઈન્’ હોતા હૈં ઓર ‘આય’ પ્રત્યયકા
લુક્ હોતા હૈં । એસી વ્યુત્પત્તિ કરનેસે ‘કર’કા વાચક હી હોતા હૈં ।

દૂસરા ખી પક્ષ (લક્ષ્ય અર્થ માનના) ઠીક નહીં હૈં । લક્ષ્ય અર્થ વહો
માના જાતા હૈં જહો મુખ્ય (શાબ્દિક) અર્થ લેનેમેં કિસી પ્રકારકી બાધા
આતી હો । યહો પર ‘હાથસે ઢંક કર’ એસા અર્થ કરનેમેં કોઈ બાધા નહો
આતી, ઇસલિયે લક્ષણા નહોં હો સકતી, અતઃ યહ લક્ષ્ય અર્થ ખી નહોં હૈં ।

ત્રીસરા (વ્યગ્ર્ય અર્થ માનના) ખી પક્ષ વાધિત હૈં । જબ પ્રધાન અર્થ
લેનેસે એક હાથસે મલદાર ઢંકના ઓર દૂસરે હાથસે નાક-મુખકા ઢંકના
યુક્ત હૈં તો વ્યગ્ર્ય અર્થ (મુખવલ્લિકાકે તાત્પર્યકી કલ્પના કરના) અના-
વશ્યક ઓર અનુચિત હૈં । અધોવાયુ નિકલતે હી કિસીકો છોક આને

કહે છે. તે વડે બધે લેણદેણ વગેરેનો વહેવાર થાય છે તેથી એને ‘પાણિ’ કહે છે.
અગ્નિપણાગ્ન્યો રુહાયલુકૌ ચ (૩૦ ૪।૧૩૩) એ સૂત્રથી ઇન્ થાય છે અને
આય પ્રત્યયનો લુક્ થાય છે. એવી વ્યુત્પત્તિ કરવાથી કર નો વાચક જ બને છે.

ખીજો પક્ષ પણ (લક્ષ્ય અર્થ માનવો) બરાબર નથી લક્ષ્ય અર્થ ત્યાં
માનવામાં આવે છે કે જ્યાં મુખ્ય (શાબ્દિક) અર્થ લેવામાં કોઈ પ્રકારની
બાધા આવે. અહીં ‘હાથથી ઢાંકીને’ એવો અર્થ કરવામાં કોઈ બાધા આવતી
નથી, તેથી લક્ષણા થઈ શકતી નથી, એટલે એ લક્ષ્ય અર્થ પણ નથી.

ત્રીજો પક્ષ (વ્યગ્ર્ય અર્થ માનવો) પણ વાધિત છે. જ્યાં પ્રધાન અર્થ
લેવાથી એક હાથથી મળદાર ઢાંકવું અને ખીજા હાથે નાક-મુખને ઢાંકવું
યુક્ત છે તો વ્યગ્ર્ય અર્થ (મુખવલ્લિકાના તાત્પર્યની કલ્પના કરવી) અનાવશ્યક
અને અનુચિત છે. અધોવાયુ નીકળતી વખતે જ કોઈને છોક આવવા લાગે તો

તાપત્તિ; અન્યથા પરિધાનવસ્ત્રાવૃતપોષકાવરણોપદેશસ્ય વૈયથ્યાપત્તિરિત્યુભયયાઽપિ ન દોષનિસ્તારઃ । તસ્માદ્-“ આસયં વા પોસયં વા પાણિણા પરિપેહિતા ”
 इति भगवद्वाक्यस्य ‘मुखवस्त्रिका करेणैव धारणीया नतु दोरकेणे’-त्यर्थकल्पनं
 साहसमात्रम् ।

મમ તુ સૂક્ષ્મવ્યાપિસમ્પાતિમવાયુકાયાદિજીવવિરાધનાપરિહારાર્થ વદ્મુલ-
 વલ્લિકસ્યોચ્છ્વાસાદિકાલે મુલોદ્ગતવાયુવેગેન મુલતો દોરકાવલમ્બિતતદપંગમ-
 સમ્ભાવનાયાઃ સત્ત્વેન તન્નિવારણાય મુલવલ્લિકાઽઽવૃતસ્યાપિ મુલસ્ય પાણિણા
 પરિપિધાનમાવશ્યકમેવ । एवं परिधानवस्त्राऽऽवृतस्यापि पोषकस्य परिपिधानं
 विधेयमेव, उच्छ्वासादीनां यौगपदेऽयौगपद्ये वा एकेन करेण घ्राणमुखपिधानम्,

ફિર આવરણ કરનેકા ઉપદેશ વ્યર્થ હો જાયગા । અતઃ “ આસયં
 વા પોસયં વા પાણિણા પરિપેહિતા ” ઇસ ભગવદ્વાક્ય કા યહ અર્થ
 નિકાલના કિ-‘મુલવલ્લિકા હાથ હી મેં રલ્લની યાહિયે ડોરેસે મુલ પર
 નહીં યાંધના યાહિયે,’ ઇસી કલ્પના કરના સાહસમાત્ર હૈ ।

હમારે મતસે સૂક્ષ્મ, વ્યાપી, સંપાતિમ તથા વાયુકાય આદિ જીવોંકી
 વિરાધનાસે યચ્ચનેકે લિયે મુલવલ્લિકા વંધી હુઈ હોને પર મી ઉચ્છ્વાસ
 આદિકે સમય મુલસે નિકલને વાલે વાયુકે વેગસે મુલવલ્લિકાકે રિલ્લક
 જાનેકી સંભાવના રહતી હૈ, ઇસલિયે ડસ સંભાવનાકો દૂર કરનેકે
 વાસ્તે મુલવલ્લિકાસે આવૃત મુલકો ફિર હાથસે આવૃત કરના આવશ્યક
 હૈ । ઇસી પ્રકાર ચોલપદ્ હોને પર મી અધોવાયુકે વિષયમેં સમજના
 યાહિયે । ઉચ્છ્વાસ આદિ યદિ ઇક હી સાથ હોયે તો ઇક હાથસે મુલ

નહિ તેા આવૃતને ફરી આવશ્ય કરવાનેા ઉપદેશ વ્યર્થ જાની જશે. તેથી કરીને
 ‘આસયં વા પોસયં વા પાણિણા પરિપેહિતા’ એ ભગવદ્વાક્યનેા એવો અર્થ
 કાઢવો કે ‘મુખવલ્લિકા હાથમાં જ રાખવી જોઇએ, દોરાથી મુખ પર બાંધવી
 ન જોઇએ’ એવી કલ્પના કરવી એ સાહસમાત્ર છે.

અમારે મતે સૂક્ષ્મ, વ્યાપી, સંપાતિમ તથા વાયુકાય આદિ જીવોંની વિરા-
 ધનાથી બચવાને માટે મુખવલ્લિકા બાંધી હોવા છતાં ઉચ્છ્વાસ આદિને સમયે
 મુખથી નીકળતા વાયુના વેગથી મુખવલ્લિકા ખસી જવાની સંભાવના રહે છે.
 તેથી એ સંભાવનાને દૂર કરવાને માટે મુખવલ્લિકાથી ઢાંકેલા મુખને પણ હાથથી
 ઢાંકવાની આવશ્યકતા છે. એજ રીતે ચોલપદ્ હોવા છતાં પણ અધોવાયુના
 વિષયમાં સમજવું. ઉચ્છ્વાસ આદિ ને એકી સાથેજ થાય તો એક હાથથી

‘નિસ્થિતયા પાયુવસ્ત્રિકયા પોષકં પરિપિધાયે’ ત્યર્થાગ્રીકારેણ સમાધાનં મુશ્કમિતિ
વાચ્યં, સકૃદુચરિતન્યાયવિરોધેન તાદર્શ્યકલ્પનાયાઃ કર્તુમશ્કયત્વાત્ ।

‘કિંચ તેપામયોગપદ્યેડપિ પાયુપિધાયકવસ્ત્રલ્પે મુશ્કવસ્ત્રિકાત્વકલ્પનં પરમ-
ભ્રાન્તિમૂલમ્, મુશ્કપાદ્યોરૈકયાભાવાત્ । અનાવૃતસ્યૈવ મુશ્કાદેરાવરણે તાત્પર્યસત્ત્વે
પરિપિધાયેત્યત્ર પરીત્યુપસર્ગમયોગસ્યાડનર્થકયાપત્તિશ્ચ, અપિપૂર્વકાદપિ ત્યપ્-
પ્રત્યયસિદ્ધેઃ ।

‘કિંચ-’ આવૃતસ્ય પુનરાવરણં વ્યર્થમેવેતિ હેતોરનાવૃતસ્યૈવાડનર્થમયમુપ-
દેશઃ’ इति वदतस्तत्र हस्तवस्त्रिकाधारकस्य मते पोषकस्य परिधानवसनानावरणीप-
हाधके पायुवस्त्रसे मलद्वार ढक लेवेंगे, सो ठीक नहीं है । ‘सकृदुचरि-
तन्याय’ से ऐसी कल्पना करना शक्य नहीं है ।

अधोवायु और छींक आदि एक साथ न भी हों तो भी अधोवायुकी
यतना करनेवाले वस्त्रको मुखवस्त्रिका कहना भारी भूल है, क्योंकि मुख
और मलद्वार एक चीज नहीं हैं—दोनों अलग अलग हैं। यदि खुले मुख
बोलनेका तात्पर्य हो तो ‘परिपेहिता’ पदमें ‘परि’ उपसर्ग व्यर्थ हो
जायगा, क्योंकि ‘अपि’ उपसर्गपूर्वक धातुसें भी त्यप् प्रत्यय होता है।

‘ढँके हुएको फिर ढाँकना वृथा ही है, इसलिए बगैर ढँके हुए
को ढँकनेके लिए यह उपदेश दिया है।’—यदि हाथमें मुँहपत्ति
रखने वाले ऐसा कहेंगे तो यह सिद्ध हो जायगा कि उनका
मलद्वार सदा अनावृत (उघड़ा हुआ) रहता है। नहीं तो आवृतको

મુહપત્તિથી મુખ અને છીંક હાથના પાયુવસ્ત્રથી મળદ્વાર ઢાંકી લેવાશે, તો તે
બરાબર નથી, કારણ કે સકૃદુચરિતન્યાયથી એવી કલ્પના કરવી શક્ય નથી.

અધોવાયુ અને છીંક આદિ એકી સાથે ન હોય તોપણ અધોવાયુની યતના
કરનારા વસ્ત્રને મુખવસ્ત્રિકા કહેવી એ ભોટી ભૂલ છે, કારણ કે મુખ અને મળદ્વાર
એક ચીજ નથી. બેઉ અલગ અલગ છે. બે મુઠ્ઠે મુખે બોલવાનું તાત્પર્ય હોય
તો પરિપેહિતા શબ્દમાં પરિ ઉપસર્ગ વ્યર્થ થઈ જશે કારણ કે અપિ ઉપસર્ગ
પૂર્વક ધાતુથી પણ ત્યપ્ પ્રત્યય થાય છે

‘ઢાંકેલાને ફરીથી ઢાંકવું એ વૃથા છે, તેથી ઢાંક્યા બગરનાને ઢાંકવાને
માટે આ ઉપદેશ આપ્યો છે.’—બે હાથમાં મુહપત્તી રાખનાર એમ કહેશે તો
એમ’ સિદ્ધ થશે કે એનું મળદ્વાર સદા અનાવૃત (ઉઘાડું) રહે છે

તાપત્તિઃ, અન્યથા પરિધાનવલ્લાવૃત્તપોપકાવરણોપદેશસ્ય વૈયર્થ્યાપત્તિરિત્યુભયથાડપિ ન દોષનિસ્તારઃ । તસ્માત્-“ આસયં વા પોસયં વા પાણિણા પરિપેહિત્તા ” ઇતિ ભગવદ્વાક્યસ્ય ‘મુખવલ્લિકા કરેણૈવ ધારણીયા નતુ દોરકેણે’-ત્યર્થકલ્પનં સાહસમાત્રમ્ ।

મમ તુ સૂક્ષ્મવ્યાપિસમ્પાતિમત્રાયુકાયાદિજીવિરાધનાપરિહારાર્થં વદ્ધમુખ-વલ્લિકાસ્યોચ્છ્વાસાદિકાલે મુખોદ્ગતવાયુવેગેન મુખતો દોરકાવલમ્બિતતદપંગમ-સમ્ભાવનાયાઃ સત્ત્વેન તન્નિવારણાય મુખવલ્લિકાઽઽવૃત્તસ્યાપિ મુખસ્ય પાણિણા પરિપિધાનમાવશ્યકમેવ । एवं પરિધાનવલ્લાઽઽવૃત્તસ્યાપિ પોપકસ્ય પરિપિધાનં વિધેયમેવ, ઉચ્છ્વાસાદીનાં યોગપદ્મેડયોગપદ્મે વા એકેન કરેણ ઘ્રાણમુખપિધાનમ્,

ફિર આવરણ કરનેકા ઉપદેશ વ્યર્થ હો જાયગા । અતઃ “ આસયં વા પોસયં વા પાણિણા પરિપેહિત્તા ” ઇતિ ભગવદ્વાક્ય કા યહ અર્થ નિકાલનાં કિ-‘મુખવલ્લિકા હાથ હી મેં રાખનીં ચાહિયે ડોરેસે મુખ પર નહીં બાંધનાં ચાહિયે,’ એસી કલ્પના કરનાં સાહસમાત્ર હૈં ।

હમારે મતસે સૂક્ષ્મ, વ્યાપી, સંપાતિમ તથા વાયુકાય આદિ જીવોંકી વિરાધનાસે ઘચનેકે લિયે મુખવલ્લિકા વંધી હુઈ હોને પરં મી ઉચ્છ્વાસ આદિકે સમય મુખસે નિકલને વાલે વાયુકે વેગસે મુખવલ્લિકાકે લિસંકં જાનેકી સંભાવના રહતી હૈ, ઇસલિયે ઉસ સંભાવનાકો દૂર કરનેકે વાસ્તે મુખવલ્લિકાસે આવૃત્ત મુખકો ફિર હાથસે આવૃત્ત કરનાં આવશ્યકં હૈ । ઇસી પ્રકાર ચોલપટ્ટ હોને પરં મી અધોવાયુકે વિષયમેં સમજ્ઞનાં ચાહિયે । ઉચ્છ્વાસ આદિ યદિ એક હી સાથ હોવેં તો એક હાથસે મુખ

નહિ તો આવૃત્તને ફરી આવરણ કરવાને ઉપદેશ વ્યર્થ ગની જશે, તેથી કરીને ‘આસયં વા પોસયં વા પાણિણા પરિપેહિત્તા’ એ ભગવદ્વાક્યને એવો અર્થ કાઢવો કે ‘મુખવલ્લિકા હાથમાં જ રાખવી જોઈએ, દોરથી મુખ પર બાંધવી ન જોઈએ’ એવી કલ્પના કરવી એ સાહસમાત્ર છે.

અમારે મતે સૂક્ષ્મ, વ્યાપી, સંપાતિમ તથા વાયુકાય આદિ જીવોંની વિરાધનાથી બચવાને માટે મુખવલ્લિકા બાંધી હોવા છતાં ઉચ્છ્વાસ આદિને સમયે મુખથી નીકળતા વાયુના વેગથી મુખવલ્લિકા ખસી જવાની સંભાવના રહે છે. તેથી એ સંભાવનાને દૂર કરવાને માટે મુખવલ્લિકાથી ઢાંકેલા મુખને પણ હાથથી ઢાંકવાની આવશ્યકતા છે. એજ રીતે ચોલપટ્ટ હોવા છતાં પણ અધોવાયુના વિષયમાં સમજવું. ઉચ્છ્વાસ આદિ જો એકી સાથે જ થાય તો એક હાથથી

અપરેણ પાણિપિધાનં વિધેયમિતિ ભાવઃ ।

પાણિનેત્યપ્રૈકવચનમપિ પાણિત્વજાતાઅન્વયવિવક્ષ્યેત્યુભયપાણિબોધકત્વે-
પ્યનુકૂલમેવ ।

કિંચ પાણિશબ્દસ્ય મુલ્યાર્થવાધાઽમાપેન મુલ્યાર્થવાધમૂલિકા લક્ષણાપિ નાપ્રી-
કરણીયા ભવતિ । તથા ચોક્તમૂલ્કમવ્યાપિમૃતિવિવિધજીવદિસાવારણાય સદૈવ
સદોરકમુલ્કવલ્લિકાધારણં નૈતત્સૂત્રતો વિરુદ્ધયતે, કિન્તુ પરિપિધાયેત્યત્ર પરિશબ્દ-
પ્રયોગેણ ભગવાન્ મુલ્કવલ્લિકાપિહિતસ્યૈવ મુલ્કસ્ય પિધાનમાવેદયતીત્યલં પલ્લવિતેન ।

કેચિત્તુ-‘વિપાકસૂત્રે મૃગાપુત્રાધ્યયને-’‘તત્ત્વં સા મિયા દેવી તંકઢ-
સગદિયં અશુરુદ્દેમાગીર જેનેવ ભૂમિધરે તેનેવ ઉવાગચ્છતિ, ઉવાગ-

और नाक ढँक ले और दूसरे हाथसे अधोचायुकी यतना करे ।

“પાણિના” યથાપિ એક વચન છે તથાપિ પાણિત્વજાતિમેં અન્વય હોનેસે
દોનોં હાથોંકા બોધક હોતા છે, હસલિએ હમારે મતકે અનુકૂલ હી છે ।

યહોં ‘પાણિ’ શબ્દકે મુલ્ય અર્થમેં વાધા નહોં છે અતઃ લક્ષણા બી
માનને યોગ્ય નહોં છે, ક્યોંકિ લક્ષણા વહીં હોતી છે જહોં મુલ્ય અર્થ મેં
વાધા આતી હો । હસલિએ ઉક્ત સૂક્ષ્મ વ્યાપી વગેરહ વિવિધ જીવોંકી
વિરાધનાસે ધવને કે વાસ્તે સદૈવ ડોરા સહિત મુલ્કવલ્લિકા મુલ્ક પર
બોંધના હસ સૂત્રસે વિરુદ્ધ નહોં છે । પરન્તુ ‘પરિપેહિતા’ મેં ‘પરિ’
ઉપસર્ગકે પ્રયોગસે પ્રગટ છે કે મહાવીર પ્રભુને મુંહપત્તિ સે પિહિત (ઢંકે
હુએ) મુલ્કકો પુનઃ પિધાન કરના પ્રતિપાદિત કિયા છે ।

कोई कोई ऐसा कहते हैं कि विपाकसूत्रमें मृगापुत्रके अध्ययनमें

મુખ અને નાક ઢાંકી લેવાં અને બીજા હાથથી અધોચાયુની યતના કરવી.

પાણિના બે કે એકવચન છે તેપણુ પાણિત્વ જાતિમાં અન્વય થવાથી બેઉ
હાથનો બોધક થાય છે તેથી અમારે મતે તે શબ્દ અનુકૂળ જ છે.

અહીં પાણિ શબ્દના મુખ્ય અર્થમાં વાધા નથી તેથી લક્ષણા પણ માનવા
યોગ્ય નથી, કારણ કે લક્ષણા ત્યાં થાય છે કે જ્યાં મુખ્ય અર્થમાં વાધા આવતી
હોય. તેથી કરીને ઉક્ત સૂક્ષ્મ, વ્યાપી વગેરે વિવિધ જીવોની વિરાધનાથી અયવાને
માટે સદૈવ ડોરા સાથે મુલ્કવલ્લિકા બોંધવી એ સૂત્રથી વિરુદ્ધ નથી. પરન્તુ
પરિપેહિતા અહીં પરિ. ઉપસર્ગના પ્રયોગથી સ્પષ્ટ થાય છે કે મહાવીર પ્રભુએ
મુલ્કપત્તિથી પિહિત (ઢાંકેલા) મુખને પુનઃ પિધાન કરવાનું પ્રતિપાદિત કર્યું છે.

કોઈ કોઈ એમ કહે છે કે વિપાકસૂત્રમાં મૃગાપુત્રના અધ્યયનમાં ‘લખ્યું’ છે-

च्छित्ता चउप्पुडेणं वत्थेणं मुहं वंधमाणी भगवं गोयमं एवं वयासि-तुब्भे-
वि णं भंते । मुहपोत्तियाए मुहं वंधेह । तएणं से भगवं गोयमे मियाए
देवीए एवं वुत्ते समाणे मुहपोत्तियाए मुहं वंधेह ” इत्युक्तं, तस्यायमाशयः-
मृगापुत्रं दर्शयितुं प्रवृत्ता मृगादेवी भूमिगृहद्वारोद्घाटनकाले दुर्गन्धाघ्राणवारणाय
चतुष्पुटेन वस्त्रेण स्वमुखं बध्नाती भगवन्तं गौतमं जगाद-हे भदन्त ! त्वमपि मुख-
पोत्तिकया मुखं बधान, ततः स भगवान् गौतमो मृगादेव्यैवमुक्तः सन् मुखपोत्ति-
कया मुखं बध्नाति (स्म) इति । इदमनेन सुस्पष्टं प्रतीयते-गौतमस्वामिनो मुखो-
परि मुखवस्त्रिका बद्धा नासीत् किन्तु हस्त एव धृतेति, अत एव मृगादेवी दुर्गन्धा-
घ्राणप्रतिबन्धाय “तुब्भेवि णं भंते! मुहपोत्तियाए मुहं वंधेह” इति प्रार्थित-
वतीत्याहुः’ तन्न सम्यक्-उष्णमुखवायुतः सम्पातिमसूक्ष्मव्यापिजीवानां रक्षणार्थं

ऐसा लिखा है-“तए णं सा” इत्यादि।

इसका आशय यह है कि मृगादेवी जब मृगापुत्रको आहार देनेके
लिए भोंयरेके किवाड़ खोलने लगी तब नाकमें दुर्गन्ध आनेका निवारण
करनेकेलिए चार पड़वाला वस्त्र मुख पर बांधकर भगवान् गौतमस्वामीसे
कहने लगी-‘हे भदन्त । आप भी मुखवस्त्रिकासे मुख बांध लीजिये’।
मृगादेवीका कथन सुनकर भगवान् गौतम मुखवस्त्रिकासे मुख बांधते हैं
(बांध लिया)। ‘इससे यह बिलकुल स्पष्ट है कि पहले गौतमस्वामीके
मुख पर मुखवस्त्रिका नहीं बांधी हुई थी, किन्तु हाथमें थी, इसीसे
मृगादेवीने मुखवस्त्रिका बांधनेकी प्रार्थना की थी । उनका यह
कहना ठीक नहीं है, क्योंकि मुखकी उष्ण वायुसे संपातिम, सूक्ष्म
और व्यापी जीवोंकी रक्षा करनेके लिए तथा वाह्य वायुकायकी

‘तए णं सा’ इत्यादि. जेना आशय जे छे के मृगादेवी न्यारे मृगापुत्रने आहार
देवाने भाटे भोंयरानां कभाड जोखवा लागी त्यारे नाकभां दुर्गंध आवती निवार-
वाने भाटे चार पडवाणुं वस्त्र मुण पर गांधीने लगवान् गौतम स्वामीने छडेवा
लागी के-छे लहन्त ! आप यण् मुणवस्त्रिकाथी मुण गांधी ल्यो. मृगादेवीनुं
कथन सांजगीने लगवान् गौतम मुणवस्त्रिकाथी मुण गांधे छे (गांधी लीधु.)
आथी जे तदन स्पष्ट थाय-छे के पडेलां गौतम स्वामीना मुण पर मुणवस्त्रिका
गांधेली नडाती, किन्तु हाथभां हती, तेथी मृगादेवीजे मुणवस्त्रिका गांधवानी
प्रार्थना करी हती. जेमनुं जे कडेवुं गराणर नथी; कारण के मुणना उण्ण वायुथी
संपातिम, सूक्ष्म जेने व्यापी लोवानी रक्षा करवाने भाटे तथा पाछ वायुकायनी

અપરેણ પાણુપિધાનં વિધેયમિતિ ભાવઃ ।

પાણિનેત્યપ્રૈકવચનમપિ પાણિત્વજાતાવન્વયવિવક્ષયેત્યુભયપાણિબોધકરણ-
પ્યનુકૂલમેવ ।

કિંચ પાણિશબ્દસ્ય મુખ્યાર્થવાધાઽભાવેન મુખ્યાર્થવાધમૂલિકા લક્ષણાપિ નાશી-
કરણીયા મવતિ । તથા ચોક્તમૂક્તમવ્યાપિમમૃતિવિવિધજીવહિંસાત્તારણાય સદૈવ
સદોરકમુખવલ્લિકાધારણં નૈતત્સૂત્રતો વિરુદ્ધયતે, કિન્તુ પરિપિધાયેત્યપ્ર પરિશ્લ-
ષ્યપ્રયોગેણ ભગવાન્ મુખવલ્લિકાપિહિતસ્યૈવ મુખસ્ય પિધાનમાવેદ્યતીત્યન્ પલ્લવિતેન ।
કેચિત્તુ-‘વિપાકસૂત્રે મૃગાપુત્રાધ્યયને-’ ‘તણ્ ણં સા મિયા દેવી તં કઢ-
સગઢિયં અશુરઢ્ઢેમાગીર જેગેવ ભૂમિધરે તેગેવ ઉવાગચ્છતિ, ઉવાગ-

और नाक ढँक ले और दूसरे हाथसे अधोवायुकी यतना करे ।

“પાણિણા” યદ્યપિ એક વચન હૈ તથાપિ પાણિત્વજાતિમેં અન્વય હોનેસે
દોનોં હાથોંકા બોધક હોતા હૈ, હસલિય હમારે મતકે અનુકૂલ હી હૈ ।

यहाँ ‘पाणि’ शब्दके मुख्य अर्थमें बाधा नहीं है अतः लक्षणा भी
मानने योग्य नहीं है, क्योंकि लक्षणा यहीं होती है जहाँ मुख्य अर्थ में
बाधा आती हो । इसलिए उक्त सूक्ष्म व्यापी वगैरह विविध जीवोंकी
विराधनासे बचने के वास्ते सदैव डोरा सहित मुखवल्लीका मुख पर
बोंधना इस सूत्रसे विरुद्ध नहीं है । परन्तु ‘परिपेहिता’ में ‘परि’
उपसर्गके प्रयोगसे प्रगट है कि महावीर प्रभुने मुँहपत्ति से पिहित (ढँके
हुए) मुखको पुनः पिधान करना प्रतिपादित किया है ।

कोई कोई ऐसा कहते हैं कि विपाकसूत्रमें मृगापुत्रके अध्ययनमें

મુખ અને નાક ઢાંકી લેવાં અને બીજા હાથથી અધોવાયુની યતના કરવી.

પાણિણા ને કે એકવચન છે તોપણ પાણિત્વ જાતિમાં અન્વય થવાથી બેઉ
હાથનો બોધક થાય છે તેથી અમારે મતે તે શબ્દ અનુકૂળ જ છે.

અહીં પાણિ શબ્દના મુખ્ય અર્થમાં બાધા નથી તેથી લક્ષણા પણ માનવા
યોગ્ય નથી, કારણ કે લક્ષણા ત્યાં થાય છે કે જ્યાં મુખ્ય અર્થમાં બાધા આવતી
હોય. તેથી કરીને ઉક્ત સૂક્ષ્મ, વ્યાપી વગેરે વિવિધ જીવોની વિરાધનાથી બચવાને
માટે સદૈવ ડોરા સાથે મુખવલ્લિકા બાંધવી એ સૂત્રથી વિરુદ્ધ નથી. પરન્તુ
પરિપેહિતા અહીં પરિ. ઉપસર્ગના પ્રયોગથી સ્પષ્ટ થાય છે કે મહાવીર પ્રભુએ
મુકપત્તિથી પિહિત (ઢાંકેલા) મુખને પુનઃ પિધાન કરવાનું પ્રતિપાદિત કર્યું છે.

કોઈ કોઈ એમ કહે છે કે વિપાકસૂત્રમાં મૃગાપુત્રના અધ્યયનમાં લખ્યું છે-

च्छित्ता चउप्पुडेणं वत्थेणं मुहं वंधमाणी भगवं गोयमं एवं वयासि-तुब्भे-
वि णं भंते ! मुहपोत्तियाए मुहं वंधेह । तए णं से भगवं गोयमे मियाए
देवीए एवं युत्ते समाणे मुहपोत्तियाए मुहं वंधह ” इत्युक्तं, तस्यायमाशयः—
मृगापुत्रं दर्शयितुं प्रवृत्ता मृगादेवी भूमिगृहद्वारोद्घाटनकाले दुर्गन्धाघ्राणवारणाय
चउप्पुटेन वस्त्रेण स्वमुखं बध्नाती भगवन्तं गौतमं जगाद-हे भदन्त ! त्वमपि मुख-
पोतिकया मुखं बधान, ततः स भगवान् गौतमो मृगादेव्यैवमुक्तः सन् मुखपोति-
कया मुखं बध्नाति (स्म) इति । इदमनेन सुरुपष्टं प्रतीयते-गौतमस्वामिनो मुखो-
परि मुखवस्त्रिका बद्धा नासीत् किन्तु हस्त एव धृतेति, अत एव मृगादेवी दुर्गन्धा-
घ्राणप्रतिवन्धाय “तुब्भेवि णं भंते! मुहपोत्तियाए मुहं वंधेह” इति प्रार्थित-
वतीत्याहुः। तत्र सम्यक्-उष्णमुखवायुतः सम्पातिमसूक्ष्मव्यापिजीवानां रक्षणार्थं

ऐसा लिखा है-“तए णं सा” इत्यादि।

इसका आशय यह है कि मृगादेवी जब मृगापुत्रको आहार देनेके
लिए भोंयरेके किवाड़ खोलने लगी तब नाकमें दुर्गन्ध आनेका निवारण
करनेकेलिए चार पड़वाला वस्त्र मुख पर बांधकर भगवान् गौतमस्वामीसे
कहने लगी-‘हे भदन्त । आप भी मुखवस्त्रिकासे मुख बांध लीजिये’।
मृगादेवीका कथन सुनकर भगवान् गौतम मुखवस्त्रिकासे मुख बांधते हैं
(बांध लिया)। ‘इससे यह बिलकुल स्पष्ट है कि पहले गौतमस्वामीके
मुख पर मुखवस्त्रिका नहीं बांधी हुई थी, किन्तु हाथमें थी, इसीसे
मृगादेवीने मुखवस्त्रिका बांधनेकी प्रार्थना की थी । उनका यह
कहना ठीक नहीं है, क्योंकि मुखकी उष्ण वायुसे संपातिम, सूक्ष्म
और व्यापी जीवोंकी रक्षा करनेके लिए तथा बाह्य वायुकायकी

‘तए णं सा’ इत्यादि. એનો આશય એ છે કે મૃગાદેવી બ્યારે મૃગાપુત્રને આહાર
દેવાને માટે ભોંયરાનાં કમાડ ખોલવા લાગી ત્યારે નાકમાં દુર્ગંધ આવતી નિવાર-
વાને માટે ચાર પડવાળું વસ્ત્ર મુખ પર બાંધીને ભગવાન ગૌતમ સ્વામીને કહેવા
લાગી કે-હે ભદન્ત ! આપ પણ મુખવસ્ત્રિકાથી મુખ બાંધે લ્યો. મૃગાદેવીનું
કથન સાંભળીને ભગવાન ગૌતમ મુખવસ્ત્રિકાથી મુખ બાંધે છે (બાંધી લીધું.)
આથી એ તદ્દન સ્પષ્ટ થાય છે કે પહેલાં ગૌતમ સ્વામીના મુખ પર મુખવસ્ત્રિકા
બાંધેલી નહોતી, કિન્તુ હાથમાં હતી, તેથી મૃગાદેવીએ મુખવસ્ત્રિકા બાંધવાની
પ્રાર્થના કરી હતી. એમનું એ કહેવું બરાબર નથી; કારણ કે મુખના ઉષ્ણ વાયુથી
સંપાતિમ, સૂક્ષ્મ અને વ્યાપી જીવોની રક્ષા કરવાને માટે તથા બાહ્ય વાયુકાયની

અપરેણ પાણિપિધાનં વિધેયમિતિ ભાવઃ ।

પાણિનેત્યૈકવચનમપિ પાણિત્વજાતાઅન્વયવિવક્ષ્યેત્યુભયપાણિબોધકરણ-
પ્યનુકૂલમેવ ।

કિંચ પાણિશબ્દસ્ય મુલ્યાર્થવાધાઽભાવેન મુલ્યાર્થવાધમૂલિકા લક્ષણાપિ નાત્મી-
કરણીયા ભવતિ । તથા ચોક્તમૂલમવ્યાપિમશૃતિવિવિધજીવદર્શિસાવારણાય સદૈવ
સદોરકમુલ્લવલ્લિકાધારણં નૈતત્સૂત્રતો વિરુદ્ધયતે, કિન્તુ પરિપિધાયેત્પત્ર પરિસંખ્ય-
પ્રયોગેણ ભગવાન્ મુલ્લવલ્લિકાપિહિતસ્યૈવ મુલ્લસ્ય પિધાનમાવેદ્યતીત્યલં પલ્લવિતેન ।

કેચિનુ-‘વિપાકસૂત્રે મૃગાપુત્રાધ્યયને-’ ‘તત્ત્વ જ્ઞાનં સા મિયા દેવી તં કલ્પ-
સગદિયં અશુરુદ્ધેમાગીર જોગેય ભૂમિધરે તેજેય ઉવાગચ્છતિ, ઉવાગ-

और नाक ढँक छे और दूसरे हाथसे अधोचायुकी यतना करे ।

“પાણિણા” યદ્યપિ એક વચન છે તથાપિ પાણિત્વજાતિમાં અન્વય હોનેસે
દોનોં હાથોંકા યોધક હોતા હૈ, હસલિપ હમારે મતકે અનુકૂલ હી હૈ ।

यहाँ ‘पाणि’ शब्दके मुख्य अर्थमें बाधा नहीं है अतः लक्षणा भी
मानने योग्य नहीं है, क्योंकि लक्षणा वहीं होती है जहाँ मुख्य अर्थ में
बाधा आती हो । इसलिए उक्त सूक्ष्म व्यापी वगैरह विविध जीवोंकी
विराधनासे बचने के वास्ते सदैव डोरा सहित मुखवल्लीका मुख पर
बाँधना इस सूत्रसे विरुद्ध नहीं है । परन्तु ‘परिपेहिता’ में ‘परि’
उपसर्गके प्रयोगसे प्रगट है कि महावीर प्रभुने मुँहपत्ति से पिहित (ढँके
हुए) मुखको पुनः पिधान करना प्रतिपादित किया है ।

कोई कोई ऐसा कहते हैं कि विपाकसूत्रमें मृगापुत्रके अध्ययनमें

મુખ અને નાક ઢાંકી લેવાં અને બીજા હાથથી અધોચાચુની યતના કરવી.

પાણિણા ને કે એકવચન છે તોપણ પાણિત્વ જાતિમાં અન્વય થવાથી બેઉ
હાથનો બોધક થાય છે તેથી અમારે મતે તે શબ્દ અનુકૂળ જ છે.

અહીં પાણિ શબ્દના મુખ્ય અર્થમાં બાધા નથી તેથી લક્ષણા પણ માનવા
યોગ્ય નથી, કારણ કે લક્ષણા ત્યાં થાય છે કે જ્યાં મુખ્ય અર્થમાં બાધા આવતી
હોય. તેથી કરીને ઉક્ત સૂક્ષ્મ, વ્યાપી વગેરે વિવિધ જીવોની વિરાધનાથી બચવાને
માટે સદૈવ ડોરા સાથે મુખવલ્લિકા બાંધવી એ સૂત્રથી વિરુદ્ધ નથી. પરન્તુ
પરિપેહિતા અહીં પરિ. ઉપસર્ગના પ્રયોગથી સ્પષ્ટ થાય છે કે મહાવીર પ્રભુએ
મુહપત્તિથી પિહિત (ઢાંકેલા) મુખને પુનઃ પિધાન કરવાનું પ્રતિપાદિત કર્યું છે.

કોઈ કોઈ એમ કહે છે કે વિપાકસૂત્રમાં મૃગાપુત્રના અધ્યયનમાં લખ્યું છે-

કિન્ન દુર્ગન્ધાગ્રાણવારણોદ્દેશેનાપિ તત્પ્રાર્થના નોપપચતે, મુખમાત્રવન્ધને કૃતેડપિ ગ્રાણેન્દ્રિયસ્યાડનાવરણેન તદુદ્દેશસિદ્ધયસંમ્ભવાદિતિ મુખમાત્રે વન્ધનાન્વયતાત્પર્યસ્યાનુપપત્ત્યા તત્સમીપવર્તિતિ ગ્રાણેડપિ લક્ષણાટ્ટત્યા તાત્પર્યમિતિ ગમ્યતે । લક્ષણાશ્રયણસ્યાડસ્યકત્વાદેવાડચારાદ્ગ્રન્થેડપિ-“સે મિક્તૂ વાં ૨ ઉસ્સાસ-માણે વાં નીસાસમાણે વાં કાસમાણે વાં છીયમાણે વાં જંભાયમાણે વાં હ્હોં વાં વાયનિસગ્ગં વાં કરેમાણે પુન્નામેવ આસયં વાં પોસયં વાં પાણિણા પરિપેહિત્તા” ઇત્યાદિપાઠઃ સંગચ્છતે, તત્રાપ્યાસ્યકશ્વદે લક્ષણાશ્ર-યણાડમાવે તુ પાણિનાડસ્યકપરિપિધાને સતિ તજ્જન્યોચ્છ્વાસાદિયતનાયા ઉપ-પન્નાવપિ ગ્રાણજન્યોચ્છ્વાસનિઃશ્વાસશ્રુતયતનાયા અનુપપત્ત્યા તેપામાગમવિરોધઃ સુસ્પષ્ટ એવ ।

લિપ મુખ વાંધનેકી પ્રાર્થના કરના યુક્ત નહીં હૈ, ક્યોંકિ મુખ વાંધ લેને પર મી દુર્ગન્ધકા આના નહીં રુક સકતા, અતઃ યહોં મુખ વાંધનેકા અર્થ અયુક્ત હોનેસે મુખકે સમીપવર્તો નાસિકા વાંધનેકા તાત્પર્ય લક્ષણાસે વિદિત હોતા હૈ । લક્ષણાકા આશ્રય લેના આવશ્યક હોનેસે હી આચારાદ્ગ્રન્થકા “સે મિક્તૂ વાં” ઇત્યાદિ પાઠ ઠીક બૈઠતા હૈ ।

વહોં પર મી યદિ ‘આસયં’ (મુખ) શ્વદમેં લક્ષણાકા આશ્રય ન લિયા જાય તો હાથસે મુખ ઢંક લેને પર મુખજન્ય ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસ આદિકી યતના સંભવ હો સકતી હૈ કિન્તુ ગ્રાણજન્ય ઉચ્છ્વાસ-નિઃશ્વાસ છોંકકી યતના નહીં હો સકતી । અતઃ ડન લોગોંકે મતમેં આગમસે વિરોધ હોના સ્પષ્ટ હૈ ।

પેસવા દેવાને માટે મુખ વાંધવાની પ્રાર્થના કરવી યુક્ત નથી. કારણ કે મુખ વાંધી લેવા છતાં દુર્ગન્ધ આવવાનું શકી શકાતું નથી. એટલે અહીં મુખ વાંધવાનો અર્થ અયુક્ત હોવાથી મુખની નિકટ આવેલું નાક વાંધવાનું તાત્પર્ય લક્ષણાથી વિદિત થાય છે. લક્ષણાનો આશ્રય લેવો આવશ્યક હોવાથી જ આચારાંગ સૂત્રનો “સે મિક્તૂ વાં” ઇત્યાદિ પાઠ બરાબર બંધ બેસે છે.

તેમાં પણ જો આસયં (મુખ) શબ્દમાં લક્ષણાનો આશ્રય લેવામાં ન આવે તો હાથથી મુખ ઢાંકી લેતાં મુખજન્ય ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસ આદિની યતના સંભવિત થઈ શકે છે, કિન્તુ ગ્રાણજન્ય ઉચ્છ્વાસ-નિઃશ્વાસ છોંકકી યતના થઈ શકતી નથી. એટલે જો લોકોના મતમાં આગમથી વિરોધ થાય છે એ સ્પષ્ટ છે.

વાહનાયુકાયરક્ષાર્થે ચ મુલવલ્લિકાવન્ધનસ્ય સકલજૈનાગમતાત્પર્યવિષયતયા મુલવલ્લિકા વદ્ધા નાસીદિતિ કલ્પનં તાવન્મિથ્યાત્વચિત્સિતં સરુલાગમવિરુદ્ધં ચ । इदमत्र तत्त्वम्-दुर्गन्धाघ्राणवारणाय ‘मुहं बंधेद्’ इति प्रार्थनाऽनुपपन्ना, मुखेन गन्धग्रहणानुपपत्तेः, तस्मादत्र ‘मुह’ शब्दो न मुखमात्रपरः किन्तु यथा ‘गङ्गायां घोषः’ इत्यत्र गङ्गाशब्दस्य प्रवाहरूपे शब्दार्थे (मुख्यार्थे) घोषान्वय-तात्पर्यानुपपत्त्या तत्समीपवर्तिनि तीरे लक्षणादुक्त्या तात्पर्यमिति मन्यते, तथा मुखे वद्धाया एव तस्याः पुनस्तत्रैव वन्धनार्थप्रार्थना निष्फलतया नोपपद्यते,

રક્ષા કરનેકે લિખ મુલવલ્લિકા બાંધના સ્વ જૈન-આગમોમે તાત્પર્યરૂપસે વિધાન કિયા ગયા હૈ, ઇસલિખ ‘ઁનકે મુલ પર મુલવલ્લિકા નહીં બંધી થી’ ંસા કહના મિથ્યાત્વકા હી પ્રતાપ હૈ ંર સ્વ શાસ્ત્રોસે વિરુદ્ધ હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ દુર્ગન્ધસે વચનેકે લિખ મુલ બાંધનેકી પ્રાર્થના ઁચિત નહીં હૈ, ક્યોંકિ મુલસે ગન્ધકા ગ્રહણ નહીં હોતા । અતંવ યહો મુલસે કેવલ મુલહી અર્થ નહીં હૈ । જસે “ગંગામે ઁષ (અહીરોંકી વસતી) હૈ । ઇસ વાક્યસે ંસા મતલબ નહીં નિકલ સકતા કિ ગંગાકી ઁચધારમે અહીરોંકી વસતી હૈ, ક્યોંકિ ંસા હોના અનુપપન્ન હૈ । અતંવ જય વાક્યકે મુલ્ય (શાબ્દિક) અર્થમે વાધા આતી હો તય લક્ષણાસે દસરા મતલબ લેના પડતા હૈ કિ-ગંગાકે કિનારે અહીરોંકી વસતી હૈ । ઇસીપ્રકાર મુલવલ્લિકાકા જય પહલેસે બંધી હુઈ હૈ તબ પુનઃ બાંધનેકી પ્રાર્થના વ્યર્થ પડતી હૈ, તથા દુર્ગન્ધ નાકમે ન ઁસને દેનેકે

રક્ષા કરવાને માટે મુખવલ્લિકા બાંધવી એવું બધાં જૈન-આગમોમાં તાત્પર્યરૂપે વિધાન કરવામાં આવ્યું છે. તેથી એમના મુખ પર મુખવલ્લિકા બાંધેલી નહોતી એમ કહેવું એ મિથ્યાત્વનો જ પ્રતાપ છે અને બધાં શાસ્ત્રોથી વિરુદ્ધ છે. તાત્પર્ય એ છે કે દુર્ગન્ધથી બચવાને માટે મુખ બાંધવાની પ્રાર્થના ઁચિત નથી, કારણ કે મુખથી ગંધતું ગ્રહણ થતું નથી એટલે અહીં મુખથી કેવળ મુખનો જ અર્થ થતો નથી. જેમ “ગંગામાં ઁષ (આહીરોની વસતી) છે” એ વાક્યથી એવી મતલબ નથી નીકળી શકતી કે ગંગાની વચ્ચે પાણીના પ્રવાહમાં આહીરોની વસતી છે, કેમકે એમ હોવું અનુપપન્ન છે એટલે કે બ્યારે વાક્યના મુખ્ય (શાબ્દિક) અર્થમાં બાધા આવે છે ત્યારે લક્ષણથી બીજી મતલબ લેવી પડે છે, કે ગંગાને કિનારે આહીરોની વસતી છે. એ રીતે મુખવલ્લિકા એ પહેલેથી બાંધી રાખેલી છે તો પુનઃ બાંધવાની પ્રાર્થના વ્યર્થ બને છે. તથા દુર્ગન્ધ નાક ન

કિન્તુ દુર્ગન્ધાગ્રાણવારણોદેશેનાપિ તત્પ્રાર્થના નોપપચતે, મુલમાત્રવન્ધને કૃતેડપિ
ગ્રાણેન્દ્રિયસ્યાડનાવરણેન તદુદ્દેશસિદ્ધયસંમ્ભવાદિતિ મુલમાત્રે વન્ધનાન્યતતાત્પ-
ર્યસ્યાનુપપચ્યા તત્સમીપવર્તિનિ ગ્રાણેડપિ લક્ષણાટ્ટચ્યા તાત્પર્યમિતિ ગમ્યતે ।
લક્ષણાશ્રયણસ્યાડવચ્યકત્વાદેવાડચારાદ્ગુપ્તેડપિ-“સે મિક્તૂ વાં ૨ ઉસ્સાસ-
માણે વાં નીસાસમાણે વાં કાસમાણે વાં છીયમાણે વાં જંભાયમાણે વાં
હટ્ટોણ વાં વાયનિસગ્ગં વાં કરેમાણે પુન્વામેવ આસયં વાં પોસયં વાં
પાણિણા પરિપેહિત્તા” ઇત્યાદિપાઠઃ સંગચ્છતે, તત્રાપ્યાસ્યકશબ્દે લક્ષણાશ્ર-
યણાડમાવે તુ પાણિનાડસ્યકપરિપિધાને સતિ તજ્જન્યોચ્છવાસાદિયતનાયા ઉપ-
પચાવપિ ગ્રાણજન્યોચ્છવાસનિઃશ્વાસહુતયતનાયા અનુપપચ્યા તેપામાગમવિરોધઃ
મુસ્પટ્ટ એવ ।

લિપ મુલ વાંધનેકી પ્રાર્થના કરના યુક્ત નહીં હૈ, ક્યોંકિ મુલ વાંધ લેને
પર મી દુર્ગન્ધકા આના નહીં રુક સકતા, અતઃ યહોં મુલ વાંધનેકા અર્થ
અયુક્ત હોનેસે મુલકે સમીપવર્તી નાસિકા વાંધનેકા તાત્પર્ય લક્ષણાસે
વિદિત હોતા હૈ । લક્ષણાકા આશ્રય લેના આવશ્યક હોનેસે હી આચા-
રાદ્ગુપ્તકા “સે મિક્તૂ વાં” ઇત્યાદિ પાઠ ઠીક થૈઠતા હૈ ।

વહોં પર મી યદિ ‘આસયં’ (મુલ) શબ્દમેં લક્ષણાકા આશ્રય ન
લિપા જાય તો હાથસે મુલ ઢંક લેને પર મુલજન્ય ઉચ્છવાસ નિઃશ્વાસ
આદિકી યતના સંભવ હો સકતી હૈ કિન્તુ ગ્રાણજન્ય ઉચ્છવાસ-નિઃશ્વાસ
છોંકકી યતના નહોં હો સકતી । અતઃ ઉન લોગોંકે મતમેં આગમસે
વિરોધ હોના સ્પટ્ટ હૈ ।

પેસવા દેવાને માટે મુખ વાંધવાની પ્રાર્થના કરવી યુક્ત નથી. કારણ કે મુખ
વાંધી દેવા છતાં દુર્ગન્ધ આવવાનું શકી શકાતું નથી. એટલે અહીં મુખ વાંધવાનો
અર્થ અયુક્ત હોવાથી મુખની નિકટ આવેલું નાક વાંધવાનું તાત્પર્ય લક્ષણાથી
વિદિત થાય છે. લક્ષણાનો આશ્રય લેવો આવશ્યક હોવાથી જ આચારાંગ સૂત્રનો
“સે મિક્તૂ વાં” ઇત્યાદિ પાઠ બરાબર બંધ બેસે છે.

તેમાં પણ બે આસયં (મુખ) શબ્દમાં લક્ષણાનો આશ્રય લેવામાં ન આવે
તો હાથથી મુખ ઢાંકી લેતાં મુખજન્ય ઉચ્છવાસ નિઃશ્વાસ આદિની યતના
સંભવિત થઈ શકે છે, કિંતુ ગ્રાણજન્ય ઉચ્છવાસ-નિઃશ્વાસ છોંકની યતના થઈ
શકતી નથી. એટલે બે લોકોના મતમાં આગમથી વિરોધ થાય છે એ સ્પટ્ટ છે.

વાણનાયુકાયરક્ષાર્થે ચ મુલવલ્લિકાચન્ધનસ્ય સકલજૈનાગમતાત્પર્યવિષયતયા મુલવલ્લિકા વદ્ધા નાસીદિતિ કલ્પનં તાવન્મિથ્યાસ્ત્વવિલસિતં સકલાગમવિરુદ્ધં ચ । इदमत्र तच्चम्-दुर्गन्धाघ्राणवारणाय 'मुहं बंधेह' इति प्रार्थनाऽनुपपन्ना, मुखेन गन्धग्रहणानुपपत्तेः, तस्मादत्र 'मुह' शब्दो न मुखमात्रपरः किन्तु यथा 'गङ्गायां घोषः' इत्यत्र गङ्गाशब्दस्य प्रवाहरूपे श्रवयाये (मुखयार्थे) घोषान्वय-तात्पर्यानुपपत्त्या तत्समीपवर्तिनि तीरे लक्षणादृच्या तात्पर्यमिति मन्यते, तथा मुखे वद्धाया एव तस्याः पुनस्तत्रैव चन्धनार्थप्रार्थना निष्फलतया नोपपद्यते,

રક્ષા કરનેકે લિખ મુલવલ્લિકા બાંધના સય જૈન-આગમોમે તાત્પર્યરૂપસે વિધાન કિયા ગયા હૈ, હસલિખ 'ઁનકે મુલ પર મુલવલ્લિકા નહીં બંધી થી' ંસા કહના મિથ્યાત્વકા હી પ્રતાપ હૈ ંર સય શાસ્ત્રોસે વિરુદ્ધ હૈ । તાત્પર્ય ઘહ હૈ કિ દુર્ગન્ધસે ઘચનેકે લિખ મુલ બાંધનેકી પ્રાર્થના ઁચિત નહીં હૈ, ક્યોંકિ મુલસે ગન્ધકા ગ્રહણ નહીં હોતા । અતંવ ઘહાં મુલસે કેવલ મુલહી અર્થ નહીં હૈ । જસે "ગંગામે ઘોષ (અહીરોંકી વસતી) હૈ । હસ વાક્યસે ંસા મતલબ નહીં નિકલ સકતા કિ ગંગાકી બીચધારમે અહીરોંકી વસતી હૈ, ક્યોંકિ ંસા હોના અનુપપન્ન હૈ । અતંવ જય વાક્યકે મુખ્ય (શાબ્દિક) અર્થમે વાધા આતી હો તથ લક્ષણાસે દસરા મતલબ લેના પડતા હૈ કિ-ગંગાકે કિનારે અહીરોંકી વસતી હૈ । હસીપ્રકાર મુલવલ્લિકાકા જય પહલેસે બંધી હુઈ હૈ તથ પુનઃ બાંધનેકી પ્રાર્થના વ્યર્થ પડતી હૈ, તથા દુર્ગન્ધ નાકમે ન ઘુસને ઘેનેકે

રક્ષા કરવાને માટે મુખવલ્લિકા બાંધવી એવું બધાં જૈન-આગમોમાં તાત્પર્યરૂપે વિધાન કરવામાં આવ્યું છે. તેથી એમના મુખ પર મુખવલ્લિકા બાંધેલી નહોતી એમ કહેવું એ મિથ્યાત્વનો જ પ્રતાપ છે અને બધાં શાસ્ત્રોથી વિરુદ્ધ છે. તાત્પર્ય એ છે કે દુર્ગન્ધથી બચવાને માટે મુખ બાંધવાની પ્રાર્થના ઁચિત નથી, કારણ કે મુખથી ગંધનું ગ્રહણ થતું નથી એટલે અહીં મુખથી કેવળ મુખને જ અર્થ થતો નથી. જેમ "ગંગામાં ઘોષ (આહીરોની વસતી) છે" એ વાક્યથી એવી મતલબ નથી નીકળી શકતી કે ગંગાની વચ્ચે પાણીના પ્રવાહમાં આહીરોની વસતી છે, કેમકે એમ હોવું અનુપપન્ન છે એટલે કે બ્યારે વાક્યના મુખ્ય (શાબ્દિક) અર્થમાં બાધા આવે છે ત્યારે લક્ષણથી બીજી મતલબ લેવી પડે છે, કે ગંગાને કિનારે આહીરોની વસતી છે. એ રીતે મુખવલ્લિકા એ પહેલેથી બાંધી રાખેલી છે તો પુનઃ બાંધવાની પ્રાર્થના વ્યર્થ બને છે. તથા દુર્ગન્ધ નાક ન

કિન્નુ દુર્ગન્ધાગ્રાણવારણોદ્દેશેનાપિ તત્પ્રાર્થના નોપપદ્યતે, મુખમાત્રવન્ધને કૃતેડપિ ગ્રાણેન્દ્રિયસ્યાડનાવરણેન તદુદ્દેશસિદ્ધયસંમ્મવાદિતિ મુખમાત્રે વન્ધનાન્વયતાત્પર્યસ્યાનુપપત્ત્યા તત્સમીપવર્તિતિ ગ્રાણેડપિ લક્ષણાઠ્ઠત્ત્યા તાત્પર્યમિતિ ગમ્યતે । લક્ષણાશ્રયણસ્યાડવચ્ચકત્વાદેવાડચારાઢ્ઠસૂત્રેડપિ-“સે મિલ્લુ વાં ૨ ઉસ્સાસ-માણે વાં નીસાસમાણે વાં કાસમાણે વાં છીયમાણે વાં જંભાયમાણે વાં હઢોણ વાં વાયનિસગ્ગં વાં કરેમાણે પુન્નામેવ આસયં વાં પોસયં વાં પાણિણા પરિપેહિત્તા” ઇત્યાદિપાઠઃ સંગચ્છતે, તત્રાપ્યાસ્યકશબ્દે લક્ષણાશ્ર-યણાડમાવે તુ પાણિણાડસ્યકપરિપિધાને સતિ તજ્જન્યોચ્છવાસાદિયતનાયા ઉપ-પત્તાવપિ ગ્રાણજન્યોચ્છવાસનિઃશ્વાસસુતયતનાયા અનુપપત્ત્યા તેપામાગમવિરોધઃ સુસ્પષ્ટ એવ ।

લિખ મુખ વાંધનેકી પ્રાર્થના કરના યુક્ત નહીં હૈ, ક્યોંકિ મુખ વાંધ લેને પર ઢી દુર્ગન્ધકા આના નહીં રુક સકતા, અતઃ યહાં મુખ વાંધનેકા અર્થ અયુક્ત હોનેસે મુખકે સમીપવર્તી નાસિકા વાંધનેકા તાત્પર્ય લક્ષણાસે વિદિત હોતા હૈ । લક્ષણાકા આશ્રય લેના આવશ્યક હોનેસે હી આચારાઢ્ઠસૂત્રકા “સે મિલ્લુ વાં” ઇત્યાદિ પાઠ ઢીક બૈઠતા હૈ ।

વહાં પર ઢી યદિ ‘આસયં’ (મુખ) શબ્દમેં લક્ષણાકા આશ્રય ન લિયા જાય તો હાથસે મુખ ઢેંક લેને પર મુખજન્ય ઉચ્છવાસ નિઃશ્વાસ આદિકી યતના સંભવ હો સકતી હૈ કિન્નુ ગ્રાણજન્ય ઉચ્છવાસ-નિઃશ્વાસ છોંકકી યતના નહીં હો સકતી । અતઃ ડન લોગોંકે મતમેં આગમસે વિરોધ હોના સ્પષ્ટ હૈ ।

પેસવા દેવાને ઢાટે મુખ વાંધવાની પ્રાર્થના કરવી યુક્ત નથી. કારણ ઢે મુખ વાંધી દેવા છતાં દુર્ગન્ધ આવવાનું શકી શકાતું નથી. એટલે અહીં મુખ વાંધવાને અર્થ અયુક્ત હોવાથી મુખની નિકટ આવેલું નાક વાંધવાનું તાત્પર્ય લક્ષણાથી વિદિત થાય છે. લક્ષણાને આશ્રય લેવો આવશ્યક હોવાથી જ આચારાંગ સૂત્રને “સે મિલ્લુ વાં” ઇત્યાદિ પાઠ ગરાગર બંધ બેસે છે.

તેમાં પણ જો આસયં (મુખ) શબ્દમાં લક્ષણાને આશ્રય લેવામાં ન આવે તો હાથથી મુખ ઢાંકી લેતાં મુખજન્ય ઉચ્છવાસ નિઃશ્વાસ આદિની યતના સંભવિત થઈ શકે છે, કિંતુ ગ્રાણજન્ય ઉચ્છવાસ-નિઃશ્વાસ છોંકની યતના થઈ શકતી નથી. એટલે એ લોકોના મતમાં આગમથી વિરોધ થાય છે એ સ્પષ્ટ છે.

નન્વેવં મુલવલ્લિકા મરતુ વન્ધનીયા તયાપિ દોરકસ્ય વન્ધને નિવન્ધનતા-
ડગમતો ન લખ્યતે, તથા ચ તત્પ્રાન્તભાગેનાપિ વન્ધનં મુસમ્પાદમ્, અન્યમેતેન
દોરકપરિગ્રહેણેતિ ચેન્ન, મુલવલ્લિકાવન્ધનસ્ય શાસ્ત્રપ્રતિપાદ્યતાયાં સિદ્ધાયાં તન્ના-
લ્પમેવ દોરકમપેક્ષ્ય નિરવધમકારેણ તદ્વન્ધનસિદ્ધૌ સત્યાં ચારિત્રમાલિન્યાપાદક-
મકારાન્તરાશ્રયણસ્યાનોચિત્યાત્, મુલવલ્લિકાપ્રાન્તભાગેન શિરઃપચ્ચાદ્રાગે ન્યૂન-
તાવશાદ્ગન્ધિવિરહપ્રાપ્તાલુચિતાધિકતન્માનરૂપનાયામુત્સુત્રપરૂપણાપત્તેશ્ચ ।
કિન્ન-મુલોપરિ મુલવલ્લિકાયા વન્ધનં દોરકેણૈવ સમુચિતં મગત્તદમિપ્રેતં ચ,

પ્રશ્ન-ઉક્ત પ્રકારસે મુલ પર મુલવલ્લિકા વાંધના તો સિદ્ધ હુઆ
કિન્તુ ઢોરા લગાકર વાંધના આગમમેં કહીં નહીં પાયા જાતા । ફસલિષ
મુલવલ્લિકાકે છોર (પલ્લા) સે ખી ઉસે વાંધ સકતે હેં, ઢોરાકી ક્યા
આવશ્યકતા હૈ ?

ઉત્તર-ઉનકા યહ કથન ઠીક નહીં હૈ । ક્યોંકિ જય યહ સિદ્ધ હો
જુકા કિ આગમમેં મુલવલ્લિકાકા વાંધના પ્રતિપાદિત કિયા ગયા હૈ તો
છોટેસે ઢોરેસે નિર્દોષતાપૂર્વક વન્ધનકી સિદ્ધિ હોને પર ચારિત્રકો
મલિન કરને વાલે દૂસરે તરીકેકામમેં લાનાઅનુચિત હૈ । મુલવલ્લિકાકે
છોરસે, સિરકે પીછે ન્યૂનતાકે વશસે ગાંઠ ન લગા સકનેસે મુલ-
વલ્લિકાકે ઉચિત પ્રમાણસે અધિકકી કલ્પના કરની પડેગી, ઓર એસી
કલ્પના કરનેસે ઉત્સુત્રપરૂપણાકા દોષ લગેગા ।
દૂસરી વાત યહ હૈ કિ ઢોરેસે હી મુલ પર મુલવલ્લિકા વાંધના

પ્રશ્ન-એ પ્રકારે મુખ પર મુખવલ્લિકા બાંધવાનું તો સિદ્ધ થયું, પરંતુ
દોરો લગાવીને બાંધવાનું આગમમાં ક્યાય મળી આવતું નથી તેથી કરીને મુખ
વલ્લિકાના છેડાથી પણ તેને બાંધી શકાય છે. દોરાની શી આવશ્યકતા છે

ઉત્તર-એનું કથન બરાબર નથી, કારણ કે જો એ સિદ્ધ થઈ ચૂક્યું કે
આગમમાં મુખવલ્લિકા બાંધવાનું પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યું છે તો નાના સરખા
દોરાથી નિર્દોષતા-પૂર્વક બાંધનની સિદ્ધિ થતાં ચારિત્રને મલિન કરનારો બીજો
પ્રકાર કામમાં લેવો એ અનુચિત છે, મુખવલ્લિકાના છેડાથી શિરની પાછળ
ન્યૂનતાને કારણે ગાંઠ ન બાંધી શકાવાથી મુખવલ્લિકાને ઉચિત પ્રમાણથી વધારે
(લાંબી) રાખવાની કલ્પના કરવી પડશે, અને એવી કલ્પના કરવાથી ઉત્સુત્ર-
મરૂપણાનો દોષ લાગશે
બીજી વાત એ છે કે દોરાથી જ મુખ પર મુખવલ્લિકા બાંધવી ઉચિત છે

લોકે હિ વન્ધનં ગુણેનૈવ પ્રસિદ્ધં તત્રાપિ યથાયોગ્યમેવ સૂત્રદોરકાદયસ્તદર્થમા-
દીયન્તે, યથા પુષ્પપુસ્તકવસનાદિવન્ધનાર્થી યથાક્રમં મૃદુમેવ દોરકમુપાદત્તે ।

કિન્ન-સામાચારીગ્રન્થે-“મુખવત્ત્રિકાં પ્રતિલેખ્ય મુખે વદ્ધ્વા પ્રતિલે-
ખયતિ રજોહરણમ્” ઇત્યુક્તં દેવચન્દ્રસૂરિણાઽપિ । અત્ર મુખવત્ત્રિકાંયા વન્ધ-
નક્રિયાકર્મત્વેન પ્રતિપાદનાત્ તદૌચિત્યાચ સા દોરકરૂપમનુરૂપં કરણમપેક્ષત એવ ।
તત્પ્રાન્તભાગેન ગ્રન્થિદાને તુ તત્ર કરણત્વકલ્પનં દેવચન્દ્રસૂરિવિરુદ્ધમયુક્તં ચ,
કર્મત્વ-કરણત્વયોર્વિરોધાત્ ।

ઉચિત છે ઓર યહી યાત ભગવાનકો મી હૃષ્ટ છે । લોકમેં કિસી વસ્તુકા
બાંધના ઢોરેસે હી પ્રસિદ્ધ છે । ઉસમેં મી યથાયોગ્ય સૂત્રકા ઢોરા આદિ
બાંધનેકે કામ મેં લાયે જાતે હું, જૈસે ફૂલ, પુસ્તક યા કપડા બાંધને વાલે
ક્રમશઃ કોમલ ઢોરેકો હી કામમેં લાતે હું ।

સામાચારી ગ્રન્થ મેં દેવચન્દ્રસૂરિને લિખાઈ-“મુખવત્ત્રિકાં પ્રતિલેખ્ય
મુખે વદ્ધ્વા પ્રતિલેખયતિ રજોહરણમ્ ।” ઇસ વાક્ય મેં મુખવત્ત્રિકાકો
બાંધનેરૂપ ક્રિયાકા કર્મ વતાયા છે ઓર વહ ઉચિત મી છે । ઇસલિયે વહ
(ક્રિયા) મુખવત્ત્રિકાકે અનુરૂપ ઢોરારૂપ કરણકી અપેક્ષા રલ્લતી છે ।
તાત્પર્ય યહ છે કિ જય મુખવત્ત્રિકા કર્મ છે તવ કરણ મી કોઈ હોના
ચાહિયે ઓર વહ કરણ અર્થાત્ જિસસે બાંધનારૂપ ક્રિયા હોતી છે, ઢોરા
હી હોના ચાહિયે । ગાંઠ લગાનેમેં કરણત્વકી કલ્પના કરના દેવચન્દ્રસૂરિસે
વિરુદ્ધ છે ઓર અયુક્ત છે, ક્યોંકિ કર્મત્વ ઓર કરણત્વકા વિરોધ છે ।

અને એ જ વાત ભગવાનને પણ ઈષ્ટ છે. લોકોમાં કોઈ વસ્તુને બાંધવાનું કાર્ય
દોરથી જ પ્રસિદ્ધ છે. તેમાં પણ યથાયોગ્ય સૂતરનો દોરો વગેરે બાંધવાના
કામમાં લેવામાં આવે છે, જેમકે ફૂલ, પુસ્તક યા કપડું બાંધનારા ક્રમશઃ કોમળ
દોરાને જ કામમાં લે છે.

સામાચારી ગ્રંથમાં દેવચન્દ્રસૂરિએ લખ્યું છે: “મુખવત્ત્રિકાં પ્રતિલેખ્ય મુખે
વદ્ધ્વા પ્રતિલેખયતિ રજોહરણમ્” એ વાક્યમાં મુખવત્ત્રિકાને બાંધવારૂપ ક્રિયાનું
કર્મ બતાવ્યું છે. અને તે ઉચિત પણ છે. તેથી કરીને એ (ક્રિયા) મુખવત્ત્રિકાને
અનુરૂપ દોરારૂપ કરણની અપેક્ષા રાખે છે. તાત્પર્ય એ છે કે એ મુખવત્ત્રિકા
કર્મ છે તો કરણ પણ હોવું જોઈએ અને એ કરણ અર્થાત્ જેવડે બાંધવારૂપ
ક્રિયા થાય છે તે દોરો જ હોવો જોઈએ. ગાંઠ બાંધવામાં કરણત્વની કલ્પના કરવી એ
દેવચન્દ્રસૂરિથી વિરુદ્ધ છે. અને અયુક્ત છે, કરણ કે કર્મત્વ અને કરણત્વનો વિરોધ છે.

નન્વેચં મુલવસ્ત્રિકા ભવતુ વન્ધનીયા તથાપિ દોરકસ્ય વન્ધને નિવન્ધનતા-
ઽઽગમતો ન લભ્યતે, તથા ચ તત્પ્રાન્તભાગેનાપિ વન્ધનં મુસમ્પાદમ્, અલ્પમેતેન
દોરકપરિગ્રહેણેતિ चेन्न, મુલવસ્ત્રિકાવન્ધનસ્ય શાસ્ત્રપતિપાત્રતાયાં સિદ્ધાયાં તત્ત-
લ્પમેવ દોરકમપેક્ષ્ય નિરવધપ્રકારેણ તદ્વન્ધનસિદ્ધૌ સત્યાં ચારિત્રમાલિન્યાપાદક-
પ્રકારાન્તરાધયણસ્પાનોચિત્વાત્, મુલવસ્ત્રિકાપ્રાન્તભાગેન શિરઃપચ્ચાદ્યાગે ન્યૂન-
તાવશાદ્ગ્નિચિરદમાત્માવુચિતાધિકતન્માનકલ્પનાયામુત્સુત્રપ્રરૂપણાપત્તેષ્વ ।

કિન્ન-મુલોપરિ મુલવસ્ત્રિકાયા વન્ધનં દોરકેણૈવ સમુચિતં મગધદમિમેતં ચ,

પ્રશ્ન-ઉક્ત પ્રકારસે મુલ પર મુલવસ્ત્રિકા વાંધના તો સિદ્ધ હુઆ
કિન્તુ ઢોરા લગાકર વાંધના આગમમેં કહીં નહીં પાયા જાતા । ફસલિષ
મુલવસ્ત્રિકાકે છોર (પહ્લા) સે ખી ઉસે વાંધ સકતે હૈં, ઢોરાકી કયા
આવશ્યકતા હૈ ?

ઉત્તર-ઉનકા યહ કથન ઠીક નહીં હૈ । કયોંકિ જય યહ સિદ્ધ હો
ચુકા કિ આગમમેં મુલવસ્ત્રિકાકા વાંધના પ્રતિપાદિત કિયા ગયા હૈ તો
છોદેસે ઢોરેસે નિર્દોષતાપૂર્વક વન્ધનકી સિદ્ધિ હોને પર ચારિત્રકો
મલિન કરને વાલે દૂસરે તરીકેકામમેં લાનાઅનુચિત હૈ । મુલવસ્ત્રિકાકે
છોરસે, સિરકે પીછે ન્યૂનતાકે વશસે ગાંઠ ન લગા સકનેસે મુલ-
વસ્ત્રિકાકે ઉચિત પ્રમાણસે અધિકકી કલ્પના કરની પડેગી, ઓર એસી
કલ્પના કરનેસે ઉત્સુત્રપ્રરૂપણાકા દોષ લગેગા ।

દૂસરી વાત યહ હૈ કિ ઢોરેસે હી મુલ પર મુલવસ્ત્રિકા વાંધના

પ્રશ્ન-એ પ્રકારે મુખ પર મુખવસ્ત્રિકા વાંધવાનું તો સિદ્ધ થયું, પરંતુ
ઢોરો લગાવીને વાંધવાનું આગમમાં કયાંય મળી આવતું નથી. તેથી કરીને મુખ-
વસ્ત્રિકાના છેડાથી પાંચુ વેને વાંધી શકાય છે. ઢોરાની શી આવશ્યકતા છે.

ઉત્તર-એનું કથન બરાબર નથી; કારણ કે જો એ સિદ્ધ થઈ ચૂકયું કે
આગમમાં મુખવસ્ત્રિકા વાંધવાનું પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યું છે તો નાના સરખા
ઢોરાથી નિર્દોષતા-પૂર્વક વાંધનની સિદ્ધિ થતાં ચારિત્રને મલિન કરનારો બીજો
પ્રકાર કામમાં લેવો એ અનુચિત છે, મુખવસ્ત્રિકાના છેડાથી શિરની પાછળ
ન્યૂનતાને કારણે ગાંઠ ન વાંધી શકવાથી મુખવસ્ત્રિકાને ઉચિત પ્રમાણથી વધારે
(લાંબી) રાખવાની કલ્પના કરવી પડશે, અને એવી કલ્પના કરવાથી ઉત્સુત્ર-
પ્રરૂપણાનો દોષ લાગશે.

બીજી વાત એ છે કે ઢોરાથી જ મુખ પર મુખવસ્ત્રિકા વાંધવી ઉચિત છે

લોકે હિ વન્ધનં ગુણેનૈવ પ્રસિદ્ધં તત્રાપિ યથાયોગ્યમેવ સૂત્રદોરકાદયસ્તદર્થમા-
દીયન્તે, યથા પુષ્પપુસ્તકવસનાદિવન્ધનાર્થી યથાક્રમં મૃદુમેવ દોરકમુપાદત્તે ।

કિન્ન-સામાચારીગ્રન્થે-“મુખવત્ત્રિકાં પ્રતિલેખ્ય મુખે વદ્ધ્વા પ્રતિલે-
ખયતિ રજોહરણમ્” ઇત્યુક્તં દેવચન્દ્રસૂરિણાઽપિ । અત્ર મુખવત્ત્રિકાંયા વન્ધ-
નક્રિયાકર્મત્વેન પ્રતિપાદનાત્ તદોચિત્યાચ સા દોરકરૂપમનુરૂપં કરણમપેક્ષત એવ ।
તત્પ્રાન્તભાગેન ગ્રન્થિદાને તુ તત્ર કરણત્વકલ્પનં દેવચન્દ્રસૂરિવિરુદ્ધમયુક્તં ચ,
કર્મત્વ-કરણત્વયોર્વિરોધાત્ ।

ઉચિત હૈ ઓર યહી ચાત ભગવાનકો ભી હૃષ્ટ હૈ । લોકમેં કિસી વસ્તુકા
બાંધના ઢોરેસે હી પ્રસિદ્ધ હૈ । ઉસમેં ભી યથાયોગ્ય સૂત્રકા ઢોરા આદિ
બાંધનેકે કામ મેં લાયે જાતે હૈ, જૈસે ફૂલ, પુસ્તક યા કપડા બાંધને વાલે
ક્રમશઃ કોમલ ઢોરેકો હી કામમેં લાતે હૈ ।

સામાચારી ગ્રન્થ મેં દેવચન્દ્રસૂરિને લિખાહૈ-“મુખવત્ત્રિકાં પ્રતિલેખ્ય
મુખે વદ્ધ્વા પ્રતિલેખયતિ રજોહરણમ્ ।” હિસ વાક્ય મેં મુખવત્ત્રિકાકો
બાંધનેરૂપ ક્રિયાકા કર્મ વતાયા હૈ ઓર વહ ઉચિત ભી હૈ । હિસલિયે વહ
(ક્રિયા) મુખવત્ત્રિકાકે અનુરૂપ ઢોરારૂપ કરણકી અપેક્ષા રાખતી હૈ ।
તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જય મુખવત્ત્રિકા કર્મ હૈ તય કરણ ભી કોઈ હોના
ચાહિયે ઓર વહ કરણ અર્થાત્ જિસસે બાંધનારૂપ ક્રિયા હોતી હૈ, ઢોરા
હી હોના ચાહિયે । ગાંઠ લગાનેમેં કરણત્વકી કલ્પના કરના દેવચન્દ્રસૂરિસે
વિરુદ્ધ હૈ ઓર અયુક્ત હૈ, ક્યોંકિ કર્મત્વ ઓર કરણત્વકા વિરોધ હૈ ।

અને એ જ વાત ભગવાનને પણ હિષ્ટ છે. લોકોમાં કોઈ વસ્તુને બાંધવાનું કાર્ય
દોશથી જ પ્રસિદ્ધ છે. તેમાં પણ યથાયોગ્ય સૂત્રનો દોરો વગેરે બાંધવાના
કામમાં લેવામાં આવે છે, જેમકે ફૂલ, પુસ્તક યા કપડું બાંધનારા ક્રમશઃ કોમળ
દોરાને જ કામમાં લે છે.

સામાચારી ગ્રંથમાં દેવચન્દ્રસૂરિએ લખ્યું છે: “મુખવત્ત્રિકાં પ્રતિલેખ્ય મુખે
વદ્ધ્વા પ્રતિલેખયતિ રજોહરણમ્” એ વાક્યમાં મુખવત્ત્રિકાને બાંધવારૂપ ક્રિયાનું
કર્મ બતાવ્યું છે. અને તે ઉચિત પણ છે. તેથી કરીને એ (ક્રિયા) મુખવત્ત્રિકાને
અનુરૂપ દોરારૂપ કરણની અપેક્ષા રાખે છે. તાત્પર્ય એ છે કે જો મુખવત્ત્રિકા
કર્મ છે તો કરણ પણ હોવું જોઈએ અને એ કરણ અર્થાત્ જેવડે બાંધવારૂપ
ક્રિયા થાય છે તે દોરો જ હોવો જોઈએ. ગાંઠ બાંધવામાં કરણત્વની કલ્પના કરવી એ
દેવચન્દ્રસૂરિથી વિરુદ્ધ છે અને અયુક્ત છે, કારણ કે કર્મત્વ અને કરણત્વનો વિરોધ છે.

મુલવલ્લિકાવન્ધનાર્થે કર્ણયુગલે શરેણ છિદ્રકરણં તુ અતીવાઽજ્ઞાનવિમુ-
ખ્મિતમ્, છિદ્રકરણસ્ય શાસ્ત્રાનુક્રતયા શલ્પમયોગસાધ્યતયા દુષ્કરતયા ચ
તદપેક્ષયા નિરવગત્ત્વેન દોરકાશ્રયણસ્યૈવોચિત્યાત્ ।

નન્વેવં દોરકાશ્રયણે સદોરકમુલવલ્લિકાધારકાણાં ભાષણકાલે મુલોત્પતિ-
જલકળૈરાદ્રીભૂતાયાં મુલવલ્લિકાયામશુચિસ્થાનતયા સંમૂર્ચ્છિમજીવા ઉત્પદ્યન્,
હસ્તેન મુલવલ્લિકાધારણે તુ ન તથાવિધજીવોત્પત્તિસમ્ભવઃ, તથા ચ દોરકપરિણો
દુરાગ્રહમાત્રમિતિ ચેન્ન, મુલોત્પન્નજલકળાનાં ભગવતા જીવોત્પત્તિસ્થાનતયાઽનુક્ત-

મુલવલ્લિકા વાંધનેકે લિપ્—કાનોં મેં છેદ કર લેના તો બહી ખારી
અજ્ઞાનતા હૈ । ક્યોંકિ સાધુપનેકે લિપ કિસી અવયવકો છેદના શાસ્ત્રોં
મેં નિપિદ્ધ હૈ ઓર શલ્પસાધ્ય હોનેસે દુષ્કર મી હૈ । ડસકી અપેક્ષા
નિર્દોષરૂપસે ડોરેકા આશ્રય લેના હી ઉચિત હૈ ।

પ્રશ્ન—ડોરેકા આશ્રય લેનેસે ડોરા સહિત મુલવલ્લિકા મુલ પર ધારણ
કરનેવાલોંકી મુલવલ્લિકા ભાષણ કરતે સમય મુલસે નિકલનેવાલે પાની
કે કળોંસે મીલી હો જાયમી ઓર મીલી હોનેસે અશુચિસ્થાન હો જાનેકે
કારણ વહોં સંમૂર્ચ્છિમ જીવોંકી ઉત્પત્તિ હોમી । હાયમેં મુલવલ્લિકા ધારણ
કરનેસે સંમૂર્ચ્છિમ જીવોંકી ઉત્પત્તિ નહીં હો સકતી । હસલિપ ડોરાકા
ગ્રહણ કરના દુરાગ્રહમાત્ર હૈ ।

ઉત્તર—એસા કહના ઉચિત નહીં હૈ । ક્યોંકિ મુલસે નિકલનેં વાલે
જલકે કળોંકો ભગવાને જીવોત્પત્તિકા સ્થાન નહીં બતાયા હૈ । એસા મી

મુખવલ્લિકા વાંધવાને માટે કાનમાં છિદ્ર પડાવી લેવા એ તો બારે અજ્ઞાનતા
છે, કારણ કે સાધુપણને માટે કેઈ અવયવને છેદવું શાસ્ત્રમાં નિપિદ્ધ છે અને
શલ્પસાધ્ય હોવાથી હુકર પશુ છે. એને બદલે નિર્દોષ રૂપે દોરાનો આશ્રય
લેવો જ ઉચિત છે.

પ્રશ્ન—દોરાનો આશ્રય લેવાથી દોરા-સહિત મુખવલ્લિકા મુખ પર ધારણ
કરનારાઓની મુખવલ્લિકા લાવણ કરતી વખતે મુખમાંથી નીકળતા પાણીના
કણોથી ભીની થઈ જશે અને ભીની થવાથી અશુચિસ્થાન થઈ જવાને કારણે
ત્યાં સંમૂર્ચ્છિમ જીવોની ઉત્પત્તિ થશે. હાથમાં મુખવલ્લિકા ધારણ કરવાથી સંમૂર્ચ્છિમ
જીવોની ઉત્પત્તિ થતી નથી. તેથી કરીને દોરાનું ગ્રહણ કરવું એ દુરાગ્રહ થાય છે.

ઉત્તર—એમ કહેવું ઉચિત નથી, કારણ કે મુખથી નીકળતાં જળનાં
કણોને ભગવાને જીવોત્પત્તિનું સ્થાન બતાવ્યું નથી, એમ પણ ન કહી શકાય

त्वात् । न चैतेषां जलकणानां खेलांशतयाऽशुचिस्थानतया वा जीवोत्पत्तिस्थानत्वं प्रतीयत इति वाच्यम्, तत्र खेलांशताप्रतीतेर्भ्रान्तिमूलकत्वात् । वैधकशास्त्रे हि खेलस्य मुखजलकणानां च भेदः सुस्पष्टः, तथाहि खेलशब्दः श्लेष्मण्यर्थे वर्तते, आमाशयो, हृदयं, कण्ठः, शिरः, सन्धियश्चैतानि श्लेष्मणः स्थानानि, तथाचोक्तं भावप्रकाशे—

“आमाशयेऽथ हृदये, कण्ठे शिरसि सन्धिषु ।

स्थानेष्वेव मनुष्याणां, श्लेष्मा तिष्ठत्यनुक्रमात् ॥” इति,

अस्य स्वरूपं धर्माधोक्ताः सुश्रुतसंहितायां यथा—

“श्लेष्मा भेतो गुरुः स्निग्धः, पिच्छलः शीत एव च ।

मधुरस्त्रविदग्धः स्याद्, विदग्धो लवणः स्मृतः ॥” इति,

नहीं कहना चाहिए कि वे जलकण खेलके अंश हैं, इसलिए अशुचिस्थान हैं और अशुचिस्थान होनेसे जीवोत्पत्तिके स्थान हैं । क्योंकि उन जलकणोंको खेल (कफ) का अंश समझना भ्रान्तिमूलक है । ‘खेल’ शब्दका अर्थ श्लेष्म है । आमाशय, हृदय, कंठ, शिर और सन्धियाँ श्लेष्मके स्थान हैं । भावप्रकाश में लिखा है—

आमाशयेऽथ हृदये, कण्ठे शिरसि सन्धिषु ।

स्थानेष्वेव मनुष्याणां, श्लेष्मा तिष्ठत्यनुक्रमात् ॥ १ ॥

अर्थात्—“आमाशय, हृदय, कण्ठ, शिर और सन्धिभाग; इन स्थानों में मनुष्यों को अनुक्रम से कफ रहता है ।”

सुश्रुतसंहितामें श्लेष्मका स्वरूप और गुण इस प्रकार बताये हैं—

हे मेरे बालक! खेल (कफ) का अंश रूप होय तो अपने तेथी अशुचि-स्थान छे. अपने अशुचिस्थान होवाथी जीवोत्पत्तिनां स्थान छे. मेरे बालक! तुमों कहेना अंश समझवो मेरे भ्रान्तिमूलक छे. खेल शब्दने अर्थ श्लेष्म छे. आमाशय, हृदय, कंठ, शिर અને સંધિ એ શ્લેષ્મનું સ્થાન છે. ભાવપ્રકાશમાં લખ્યું છે કે—

आमाशयेऽथ हृदये, कण्ठे शिरसि सन्धिषु ।

स्थानेष्वेव मनुष्याणां, श्लेष्मा तिष्ठत्यनुक्रमात् ॥

अर्थात्—“आमाशय हृदय कंठ शिर અને સંધિભાગ એ સ્થાનોમાં મનુષ્યોને અનુક્રમથી કફ રહે છે.”

સુશ્રુતસંહિતામાં શ્લેષ્મનું સ્વરૂપ અને ગુણ આ પ્રકારે બતાવ્યા છે:—

૧. વિદગ્ધ—પકા યા જલા હુઆ ।

મુલવલ્લિકાચન્ધનાર્થે કર્ણયુગલે શસ્ત્રેણ છિદ્રકરણં તુ અતીવાજ્ઞાનવિમુ-
ક્ષિતમ્, છિદ્રકરણસ્ય શાસ્ત્રાનુક્તતયા શસ્ત્રમયોગસાધ્યતયા દુષ્કરતયા ચ
તદપેક્ષયા નિરવગત્ત્વેન દોરકાશ્રયણસ્યૈર્વોચિત્યાત્ ।

નન્વેવં દોરકાશ્રયણે સદોરકમુલવલ્લિકાધારકાણાં ભાષણકાલે મુલોત્પતિ-
જલકળૈરાદ્રીભૂતાયાં મુલવલ્લિકાયામશુચિસ્થાનતયા સંમૂર્ચ્છિમજીવા ઉત્પદ્યેન્,
હસ્તેન મુલવલ્લિકાધારણે તુ ન તયાવિષજીવોત્પત્તિસમ્ભવઃ, તયા ચ દોરકપરિશ્વો
દુરાગ્રહમાત્રમિતિ ચેન્ન, મુલોત્પન્નજલકળાનાં ભગવતા જીવોત્પત્તિસ્થાનતયાજ્ઞુક્ત-

મુલવલ્લિકા ઘાંધનેકે લિપ-કાનોં મેં છેદ કર લેના તો બહી ખારી
અજ્ઞાનતા હૈ । ક્યોંકિ સાધુપનેકે લિપ કિસી અવયવકો છેદના શાસ્ત્રોં
મેં નિષિદ્ધ હૈ ઓર શસ્ત્રસાધ્ય હોનેસે દુષ્કર ખી હૈ । ડસકી અપેક્ષા
નિર્દોષરૂપસે ડોરેકા આશ્રય લેના હી ઉચિત હૈ ।

પ્રશ્ન-ડોરેકા આશ્રય લેનેસે ડોરા સહિત મુલવલ્લિકા મુલ પર ધારણ
કરનેવાલોંકી મુલવલ્લિકા ભાષણ કરતે સમય મુલસે નિકલનેવાલે પાની
કે કળોંસે ગીલી હો જાયગી ઓર ગીલી હોનેસે અશુચિસ્થાન હો જાનેકે
કારણ વહાં સંમૂર્ચ્છિમ જીવોંકી ઉત્પત્તિ હોગી । હાથમેં મુલવલ્લિકા ધારણ
કરનેસે સંમૂર્ચ્છિમ જીવોંકી ઉત્પત્તિ નહીં હો સકતી । હસલિપ ડોરાકા
ગ્રહણ કરના દુરાગ્રહમાત્ર હૈ ।

ઉત્તર-એસા કહના ઉચિત નહીં હૈ । ક્યોંકિ મુલસે નિકલનેં વાલે
જલકે કળોંકો ભગવાનને જીવોત્પત્તિકા સ્થાન નહીં બતાયા હૈ । એસા ખી

મુખવલ્લિકા ઘાંધવાને માટે કાનમાં છિદ્ર પડાવી લેવા એ તો ભારે અજ્ઞાનતા
છે, કારણ કે સાધુપણને માટે કોઈ અવયવને છેદવું શાસ્ત્રમાં નિષિદ્ધ છે અને
શસ્ત્રસાધ્ય હોવાથી દુષ્કર પણ છે. એને બદલે નિર્દોષ રૂપે દોરાનો આશ્રય
લેવો જ ઉચિત છે.

પ્રશ્ન-દોરાનો આશ્રય લેવાથી દોરા-સહિત મુખવલ્લિકા મુખ પર ધારણ
કરનારાઓની મુખવલ્લિકા ભાષણ કરતી વખતે મુખમાંથી નીકળતા પાણીના
કણોથી ભીની થઈ જશે અને ભીની થવાથી અશુચિસ્થાન થઈ જવાને કારણે
ત્યાં સંમૂર્ચ્છિમ જીવોની ઉત્પત્તિ થશે. હાથમાં મુખવલ્લિકા ધારણ કરવાથી સંમૂર્ચ્છિમ
જીવોની ઉત્પત્તિ થતી નથી. તેથી કરીને દોરાનું અહણ કરવું એ દુરાગ્રહ થાય છે.

ઉત્તર-એમ કહેવું ઉચિત નથી, કારણ કે મુખથી નીકળતાં જળનાં
કણોને ભગવાને જીવોત્પત્તિનું સ્થાન બતાવ્યું નથી, એમ પણ ન કહી શકાય

ત્વાત્ । ન ચૈતેષાં જલકળાનાં ચેલાંશતયાઽશુચિસ્થાનતયા વા જીવોત્પત્તિસ્થાનત્વં
પતીયત્તિત્તિ વાચ્યમ્, તત્ત ચેલાંશતાપતીતેભ્રાન્તિમૂલકત્વાત્ । વૈધકશાસ્ત્રે હિ
ચેલસ્ય મુલ્લજલકળાનાં ચ મેદઃ સુસ્પટઃ, તયાદિ ચેલશબ્દઃ શ્લેષ્મણ્યથે વર્તતે,
આમાશયો, હૃદયં, કંઠઃ, શિરઃ, સન્ધયથૈતાનિ શ્લેષ્મણઃ સ્થાનાનિ, તયાચોક્તં
ભાવપ્રકાશો-

“આમાશયેઽથ હૃદયે, કંઠે શિરસિ સન્ધિષુ ।

સ્થાનેષ્વેષુ મનુષ્યાણાં, શ્લેષ્મા તિષ્ઠત્યનુક્રમાત્ ॥” ઇતિ,

અસ્ય સ્વરૂપં ધર્માશોક્તાઃ સુશ્રુતસંહિતાયાં યયા-

“શ્લેષ્મા શ્વેતો ગુરુઃ સ્લિગ્ધઃ, પિચ્છલઃ શીત એવ ચ ।

મધુરસ્ત્વચિદગ્ધઃ સ્યાદ્, ચિદગ્ધો લવણઃ સ્મૃતઃ ॥” ઇતિ,

નહીં કહના ચાહિયે કિ વે જલકળ ચેલકે અંશ હૈં, હસલિયે અશુચિસ્થાન
હૈં ઔર અશુચિસ્થાન હોનેસે જીવોત્પત્તિકે સ્થાન હૈં । કયોંકિ ડન જલ-
કળોંકો ચેલ (કફ) કા અંશ સમજના બ્રાન્તિમૂલક હૈં । ‘ચેલ’ શબ્દકા
અર્થ શ્લેષ્મ હૈં । આમાશય, હૃદય, કંઠ, સિર ઔર સન્ધિયાં શ્લેષ્મકે સ્થાન
હૈં । ભાવપ્રકાશ મેં લિખા હૈં-

આમાશયેઽથ હૃદયે, કંઠે શિરસિ સન્ધિષુ ।

સ્થાનેષ્વેષુ મનુષ્યાણાં, શ્લેષ્મા તિષ્ઠત્યનુક્રમાત્ ॥ ૧ ॥

અર્થાત્-“આમાશય, હૃદય, કંઠ, શિર ઔર સંધિભાગ; હૈંન
સ્થાનોં મેં મનુષ્યોં કો અનુક્રમ સે કફ રહતા હૈં ।”

સુશ્રુતસંહિતામેં શ્લેષ્મકા સ્વરૂપ ઔર ગુણ હસ પ્રકાર યતાયે હૈં-

કે એ જળકળ ચેલ (કફ) ના અંશરૂપ હોય છે અને તેથી અશુચિ-સ્થાન
છે. અને અશુચિસ્થાન હોવાથી જીવોત્પત્તિનાં સ્થાન છે. એ જળકળામાં કફનો
અંશ સમજવો એ બ્રાન્તિમૂલક છે. ચેલ શબ્દનો અર્થ શ્લેષ્મ છે. આમાશય,
હૃદય, કંઠ, શિર અને સંધિ એ શ્લેષ્મનું સ્થાન છે. ભાવપ્રકાશમાં લખ્યું છે કે-

આમાશયેઽથ હૃદયે, કંઠે શિરસિ સન્ધિષુ ।

સ્થાનેષ્વેષુ મનુષ્યાણાં, શ્લેષ્મા તિષ્ઠત્યનુક્રમાત્ ॥

અર્થાત્-“આમાશય હૃદય કંઠ શિર અને સંધિભાગ એ સ્થાનોમાં મનુષ્યોને
અનુક્રમથી કફ રહે છે. ”

સુશ્રુતસંહિતામાં શ્લેષ્મનું સ્વરૂપ અને ગુણ આ પ્રકારે યતાવ્યા છે:-

૧. ચિદગ્ધ-પકા યા જલા હુઆ ।

મુખજલસ્ય તુ રસનામૂલં તદગ્રમાગથેતિદ્વયમુત્પત્તિસ્થાનમ્, इदं च चर्वित-
स्यान्नस्य पिण्डीभवने कण्ठनलिकयाऽधोनयने पाचने च निमित्तम् । अत एव
योगचिन्तामणौ प्रथमाध्याये-

“ रसाऽसृग्मांसमेदोऽस्थिमज्जाशुक्राणि धातवः ।

इत्युक्त्वा कस्य धातोः किं मलम् ? इति प्रदर्शयितुं पुनरभिहितम्-

“ जिह्वानेत्रकपोलानां जलं पित्तं च रज्जकम्, ” इत्यादि ।

શ્લેષ્મા શ્વેતો ગુરુઃ સ્નિગ્ધઃ પિચ્છલઃ શીત એવ ચ ।

મધુરસ્ત્વવિદગ્ધઃ સ્યાદ્, વિદગ્ધો લવણઃ સ્મૃતઃ ॥૧

અર્થાત્-શ્લેષ્મ (કફ) સફેદ, ગુરુ, ચિકના, પિચ્છલ ઓર શીત
હોતા હૈ । નહીં જલા હુઆ યા કચા કફ મધુર હોતા હૈ ઓર પકા યા
જલા હુઆ નમ્કીન હોતા હૈ ।

મુખજલકે કેવલ દો ઉત્પત્તિસ્થાન હૈં-(૧) જિહ્વાકા મૂલ ઓર (૨)
જિહ્વાકા અગ્રભાગ । યહ મુખજલ ચવાયે હુએ અન્નકો પિણ્ડ બનાને તથા
કણ્ઠકી નલીકે નીચે લેજાને તથા પચાનેકા કારણ હૈં । इसीसे योग-
चिन्तामणि ग्रन्थके प्रथम अध्यायमें “रसासृग्मांसमेदोऽस्थिमज्जाशुक्राणि
धातवः” ऐसा कह कर किस धातुका क्या मल है, सो बतानेके लिए
फिर कहा है-“जिह्वानेत्रकपोलानां, जलं पित्तं च रज्जकम्” । अर्थात्

શ્લેષ્મા શ્વેતો ગુરુઃ સ્નિગ્ધઃ પિચ્છલઃ શીત એવ ચ ।

મધુરસ્ત્વવિદગ્ધઃ સ્યાદ્ વિદગ્ધો લવણઃ સ્મૃતઃ ॥

- અર્થાત્-“શ્લેષ્મ (કફ) સફેદ, ગુરુ, ચિકના, પિચ્છલ, અને શીત હોય છે.
નહિ બળેલો યા કાચો કફ મધુર હોય છે અને પાકો યા બળેલો કફ ખારો
હોય-છે. ”

મુખજળનાં માત્ર બે ઉત્પત્તિ સ્થાન હોય છે : (૧) જિહ્વાનું મૂળ અને
(૨) જિહ્વા (જીભ)ના અગ્રભાગ એ મુખજળ આવેલા અન્નનો પિંડ બનાવવાનું
તથા કંઠની નળીની નીચે લઈ જવાનું તથા પચાવવાનું કારણ છે. તેથી યોગ-
ચિન્તામણિ ગ્રંથના પ્રથમ અધ્યાયમાં રસાસ્ર્ગ્માંસમેદોઽસ્થિમજ્જાશુક્રાણિ ધાતવઃ
એમ કહીને કઈ ધાતુનો કયો મળ છે તે બતાવવાને માટે પછી કહ્યું છે કે
જિહ્વાનેત્રકપોલોનાં જલં પિત્તં ચ રજ્જકમ્ । અર્થાત્-જીભ નેત્ર અને ગાલનું જલ

જિહ્વાનેત્રકપોલાનાં જલં રસધાતોર્મલં, રક્તકં પિત્તં રુધિરસ્ય મલમિતિ તદર્થઃ । इत्थं जिह्वाकपोलदेशे जायमानं जलं मुखजलं, तदीयकणिका एव भाषणकाले कदाचिद् बहिरुत्पतन्तीति विशदीभवति, श्लेष्मा तु न कस्यचिद् धातोर्मलं, स हि दोषत्रयान्तःपातित्वात्तत्स्वरूपम्, अत एव योगचिन्तामणौ प्रथमाध्याये धातुमलतः पृथक्कृत्य दोषत्रयोपादानं कृतं, यथा शारीरकप्रकरणे—

“ कलाः सप्ताशयाः सप्त, धातवः सप्त तन्मलाः ।

सप्तोपधातवः सप्त, त्वचः सप्त प्रकीर्त्तिताः ॥ १ ॥

त्रयो दोषा नवશતં, સ્નાયૂનાં સન્ધયસ્તથા ।

दशाधिकं च द्विशतमस्थ्नां च द्विशतं मतम् ॥ २ ॥

સપ્તોત્તરં મર્મશતં, શિરાઃ સપ્તશતં તથા ।

चतुर्विंशतिराख्याता, धमन्यो रसवाहिकाः ॥ ३ ॥

માંસપેશ્યઃ સમાખ્યાતા, નૃણાં પચ્ચશતં બુધૈઃ ।

स्त्रीणां च विंशत्यधिकाः, कण्डराश्चैव षोडश ॥ ४ ॥

નૃદેહે દશ રન્ધ્રાણિ, નારીદેહે ત્રયોદશ ।

एतत्समासतः प्रोक्तं, विस्तरेणाधुनोच्यते ॥ ५ ॥ ” इति ।

જીભ, નેત્ર ઓર ગાલકા જલ રસધાતુકા મલ હૈ તથા રંજક પિત્ત રુધિરકા મલ હૈ । इसप्रकार जीभ और गालोंमें उत्पन्न होनेवाला जल मुखका जल कहलाता है और उसीकी कणिका भाषण करते समय कभी-कभी बाहर निकल जाती है, यह धात स्पष्ट है । श्लेष्मा किसी धातुका मल नहीं है, वह तीन दोषोंमेंसे एक दोष है, इसीसे योगचिन्तामणिमें धातुओंके मलोंसे पृथक् करके तीन दोष अलग बताये हैं, देखो शारीरक प्रकरण “कलाः सप्ताशयाः” इत्यादि श्लोक ५ ।

રસ ધાતુનો મલ છે તથા રંજક પિત્ત રુધિરનો મલ છે. એ રીતે છલ અને ગાલમાં ઉત્પન્ન થનારું જલ મુખનું જલ કહેવાય છે અને તેની કણિકાઓ ભાષણ કરતી વખતે ડોઇ-ડોઇ વાર બહાર નીકળી જાય છે તે વાત સ્પષ્ટ છે. શ્લેષ્મ ડોઇ ધાતુનો મલ નથી, તે ત્રણ ડોષોમાંનો એક દોષ છે. તેથી યોગચિન્તામણિમાં ધાતુઓના મલોથી જૂદા પાડીને ત્રણ દોષ અલગ બતાવેલા છે. બુદ્ધો શારીરક પ્રકરણ “કલાઃ સપ્તાશયાઃ” ઇત્યાદિ શ્લોક ૫.

મુખજલસ્ય તુ રસનામૂલં તદગ્રભાગશ્ચેતિદ્વયમુત્પત્તિસ્થાનમ્, इदं च चर्वित-
स्यान्नस्य पिण्डीभवने कण्ठनलिकयाऽधोनयने पाचने च निमित्तम् । अत एव
योगचिन्तामणौ प्रथमाध्याये-

“ रसाऽसृद्धमांसमेदोऽस्थिमज्जाशुक्राणि धातवः ।

इत्थुत्त्वा कस्य धातोः किं मलम् ? इति प्रदर्शयितुं पुनरभिहितम्-

“ जिह्वानेत्रकपोलानां जलं पित्तं च रञ्जकम्, ” इत्यादि ।

श्लેષ્મા શ્વેતો ગુરુઃ સ્નિગ્ધઃ પિચ્છલઃ શીત એવ ચ ।

મધુરસ્ત્વવિદગ્ધઃ સ્યાદ્, વિદગ્ધો લવણઃ સ્મૃતઃ ॥૧

અર્થાત્-શ્લેષ્મ (કફ) સફેદ, ગુરુ, ચિકના, પિચ્છલ ઓર શીત
હોતા હૈ । નહીં જલા હુઆ યા કચા કફ મધુર હોતા હૈ ઓર પકા યા
જલા હુઆ નમકીન હોતા હૈ ।

મુખજલકે કેવલ દો ઉત્પત્તિસ્થાન હૈં-(૧) જિહ્વાકા મૂલ ઓર (૨)
જિહ્વાકા અગ્રભાગ । યહ મુખજલ ચવાયે હુએ અન્નકો પિણ્ડ બનાને તથા
કણ્ઠકી નલીકે નીચે લેજાને તથા પચાનેકા કારણ હૈ । इसीसे योग-
चिन्तामणि ग्रन्थके प्रथम अध्यायमें “रसासृद्धमांसमेदोऽस्थिमज्जाशुक्राणि
धातवः” ऐसा कह कर किस धातुका क्या मल है, सो बतानेके लिए
फिर कहा है-“जिह्वानेत्रकपोलानां, जलं पित्तं च रञ्जकम्” । अर्थात्

श्लेष्मा श्वेतो गुरुः स्निग्धः पिच्छलः शीत एव च ।

मधुरस्त्वविदग्धः स्याद् विदग्धो लवणः स्मृतः ॥

અર્થાત્-“ શ્લેષ્મ (કફ) સફેદ, ગુરુ, ચિકણુ, પિચ્છલ, અને શીત હોય છે.
નહિ બળેલો યા કાચો કફ મધુર હોય છે અને પાકો યા બળેલો કફ ખારો
હોય છે. ”

મુખજળનાં માત્ર બે ઉત્પત્તિ સ્થાન હોય છે : (૧) જીહ્વાનું મૂળ અને
(૨) જીહ્વા (જીભ)નો અગ્રભાગ એ મુખજળ આવેલા અન્નનો પિંડ બનાવવાનું
તથા કંઠની નળીની નીચે લઇ જવાનું તથા પચાવવાનું કારણ છે. તેથી યોગ-
ચિન્તામણિ ગ્રંથના પ્રથમ અધ્યાયમાં રસાસૃદ્ધમાંસમેદોઽસ્થિમજ્જાશુક્રાણિ ધાતવઃ
એમ કહીને કઇ ધાતુનો કયો મળ છે તે બતાવવાને માટે પછી કહ્યું છે કે
જિહ્વાનેત્રકપોલનાં જલં પિત્તં ચ રજ્જકમ્ । અર્થાત્-જીભ નેત્ર અને ગાલનું જલ

શબ્દાનુપાદાનાત્ । વસ્તુતસ્તુ નિષ્ઠીવનશબ્દસ્ય भावव्युद्भूततया प्रक्षेपणात्मकनिरसनक्रियावाचित्वं युक्तम्, अतएव—

“रक्तनिष्ठीवनं दाहो, मोहश्छर्दन-विभ्रमौ ।

प्रलापः पिटिका तृष्णा, रक्तप्राप्ते ज्वरे तृणाम् ॥ ” इति,

रक्तज्वरलक्षणं प्रतिपादयता भाववनिदानकृता निर्गमनेऽप्यर्थे निष्ठीवनशब्दः प्रयुक्तः । कवलीकृतस्य द्रव्यस्य मुखान्निरसनेऽपि निष्ठीवनत्वमुक्तं, भावप्रकाशे यथा—

“वातपित्तकफग्रस्य द्रव्यस्य कवलं मुखे ।

अर्थ निःक्षिप्य संचर्व्य, निष्ठीवेत् कवले विधिः ॥ ” इति,

‘તિવ્વઅકબ્બર’ રાખ્યે વૈદ્યકગ્રન્થે પચ્ચમાધ્યાયે પ્રથમપ્રકરણેઽપિ જિહ્વામૂલતો નિષ્ઠીવનકા વાસ્તવિક અર્થે હૈ ક્ષેપણ કરના, યા ત્યાગના। इसीसे ‘भाव वनिदान’ कर्ताने रक्तज्वर के लक्षण बताते समय निकलनेके अर्थमें निष्ठीवन शब्दका प्रयोग किया है—

रक्तनिष्ठीवनं दाहो, मोहश्छर्दनविभ्रमौ ।

प्रलापः पिटिका तृष्णा, रक्तप्राप्ते ज्वरे तृणाम् ॥ १ ॥

भावપ્રકાશમેં કૌર (કવલ)કે યાહર નિકાલનેકો નિષ્ઠીવન કહા હૈ—
“વાતપિત્ત” હત્યાદિ,

“તિવ્વ અકબ્બર” નામક યૂનાની વૈદ્યક ગ્રન્થમેં ઘી જિહ્વાકે મૂલસે મુખજલકી ઉત્પત્તિ સ્પષ્ટરૂપસે ચતાઈ ગઈ હૈ “જીભકી જડમેં એક માંસકા લોથડા હૈ જિસમેંસે લુઆય ઓર મુખકા પાની નિકલતા હૈ ઓર જીભકો તર રખતા હૈ ઓર રાનેકી સ્ત્રીજોમેં મિલા કરતા હૈ ।” તથા

અર્થ છે—ક્ષેપણ કરવું યા ત્યાગવું. તેથી ‘ભાવવનિદાન’ કર્તાએ રક્તજ્વરનાં લક્ષણો બતાવતી વખતે નીકલવાના અર્થમાં નિષ્ઠીવન શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે :

રક્તનિષ્ઠીવનં દાહો, મોહશ્છર્દનવિભ્રમૌ ।

પ્રલાપઃ પિટિકા તૃષ્ણા, રક્તપ્રાપ્તે જ્વરે તૃણામ્ ॥ ૧ ॥

ભાવપ્રકાશમાં ‘કોળીયાનું’ બહાર નીકાળવું એને નિષ્ઠીવન કહેલ છે —
વાતપિત્ત” હત્યાદિ.

“તિવ્વ અકબ્બર” નામક યૂનાની વૈદ્યક ગ્રંથમાં પણ જીહ્વાના મૂલમાંથી મુખજલની ઉત્પત્તિ સ્પષ્ટરૂપે બતાવી છે. “જીભના મૂળમાં માંસનો લોથો છે જેમાંથી લુઆય અને મુખનું પાણી નીકળે છે અને જીભને તર રાખે છે અને

एवं च मुखजलस्य खेलतो भेदः स्पष्ट एव । न च खेलशब्दस्य निष्ठीवनार्थक-
तया निष्ठीवनात्मके मुखजले खेलशब्दमवृत्त्या तस्यापि जीवोत्पत्तिस्थानत्वं
दुर्वारमेवेति वाच्यम्, निष्ठीव्यते=निरस्यते=प्रसिप्यते यत्तन्निष्ठीवनमिति 'नि'-
पूर्वकात् 'घीवु निरसने' इति धातोर्बाहुलकात् कर्मणि ल्युटि निष्पन्नस्य निष्ठीव-
नशब्दस्य योगेन मुखनिर्गतपदार्थमात्रे प्रयोगो भवति, एवं च निष्ठीवनशब्दस्यैव
प्रसिप्तखेलाद्यर्थकत्वं सिध्यति न तु खेलशब्दस्य निष्ठीवनार्थकत्वम्, तथा च
मुखनिर्गतजलरूपेषु न जीवोत्पत्तिसिद्धिः, जीवोत्पत्तिस्थानपरिगणने निष्ठीवन-

इस प्रकार स्पष्ट है कि मुखका जल श्लेष्मसे भिन्न है ।

પ્રશ્ન—‘खेल’ शब्दका अर्थ ‘थूक’ है, और थूक तथा मुखजल एक ही है । अतः मुखजलमें खेल शब्दकी प्रवृत्ति होनेसे वह जीवोत्पत्तिका स्थान होगा ही ।

ઉત્તર—ऐसा कहना ठीक नहीं है । क्योंकि ‘निष्ठीवन’ शब्द ‘नि’-
उपसर्गपूर्वक ‘घीवु निरसने’ धातुसे बना है । अतः मुखसे निकलने
वाला कोई भी पदार्थ निष्ठीवन कहलाता है । इससे यह सिद्ध होता है
कि त्यागा हुआ खेल आदि निष्ठीवन कहला सकता है किन्तु निष्ठीवन
‘खेल’ नहीं कहला सकता । इसलिए मुखसे निकलने वाले जलकणोंमें
जीवोत्पत्तिकी सिद्धि नहीं होती, क्योंकि जीवोत्पत्तिके स्थानोंमें ‘निष्ठी-
वन’ शब्द नहीं दिया है । वास्तवमें निष्ठीवन शब्द भावल्युद्भूत होनेसे
प्रक्षेपणरूप निरसन क्रियाका वाची है, ऐसा मानना युक्त है । अर्थात्

એ રીતે સ્પષ્ટ થાય છે કે મુખનું જલ એ શ્લેષ્મથી ભિન્ન છે.

પ્રશ્ન—‘ખેલ’ શબ્દનો અર્થ ‘થૂંક’ છે, અને થૂંક તથા મુખજલ એક જ છે, એટલે મુખજલમાં ખેલ શબ્દની પ્રવૃત્તિ થવાથી તે જીવોત્પત્તિનું સ્થાન થશે જ.

ઉત્તર—એમ કહેવું બરાબર નથી નિષ્ઠીવન શબ્દ ‘નિ’-ઉપસર્ગ-પૂર્વક
ઘીવુ નિરસને ધાતુથી બન્યો છે. એટલે મુખથી નીકળતો કોઈ પદાર્થ નિષ્ઠીવન
કહેવાય છે. તેથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે ત્યાગેલો ખેલ આદિ નિષ્ઠીવન કહી શકાય
છે; પરંતુ નિષ્ઠીવન ‘ખેલ’ નથી કહી શકતો. તેથી મુખથી નીકળતા જલકણોમાં
જીવોત્પત્તિની સિદ્ધિ થતી નથી, કારણ કે જીવોત્પત્તિનાં સ્થાનોમાં ‘નિષ્ઠીવન’
શબ્દ આપ્યો નથી. વસ્તુતઃ નિષ્ઠીવન શબ્દ ભાવલ્યુદ્ભૂત હોવાથી પ્રક્ષેપણરૂપ
નિરસન ક્રિયાનો વાચક છે. એમ માનવું યુક્ત છે. અર્થાત્ નિષ્ઠીવનનો વાસ્તવિક

અન્ન “ સન્વેસુ ચેવ અસુદ્દાણેસુ ” ઇત્યસ્ય “ સર્વેષુ ચેવ અશુચિસ્થા-
નેષુ ” ઇતિ સંસ્કૃતમ્, અથુચીનાં સ્થાનાનિ અશુચિસ્થાનાનિ તેષુ=અશુચિસ્થાનેષુ,
યન્નાનેકેપામથુચીનામુચારાદીનાં સ્થિતિસ્તત્રેત્યર્થઃ ।

અયમાશયઃ—યથા પૃથિવ્યાદીનાં પરકાયશ્લેષેણ પરિણતત્વે સતિ સચિત્તત્વમ-
પંગ્ચતિ તયોચારાદીનાં પ્રસવણાદિસાદ્ધ્યે સતિ સંમૂર્ચ્છિમજીવોત્પત્તિસ્થાનત્વાપંગમઃ
સ્પાદિતિ શિષ્યશઙ્કાસંભાવનાયાં તન્નિરસનાર્થમેવ પૃથક્કૃત્યેદમુક્તમ્—“સન્વેસુ
ચેવ અસુદ્દાણેસુ ” ઇતિ, ન ત્વન્નાનુક્તાનામથુચીનાં સ્થાનેષુ, ઇતિ તદાશયઃ ।
एतेनोचारादीनां संमूर्च्छिमजीवोत्पत्तिस्थानत्वादेव तत्साङ्ख्येऽपि तादृशजीवोत्पत्ति-

ઃ યહૉ સય અશુચિયૉકે સ્થાનોસે તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જહૉ ઉચાર આદિ
અનેક અશુચિયૉકી સ્થિતિ હો વહ સ્થાન ।

મતલબ યહ કિ—પરકાય શક્તિસે પરિણત હોને પર પૃથિવીકાય આદિ
અચિત્ત હો જાતે હૈ, ડસી પ્રકાર જય ઉચાર આદિ પ્રસવણ આદિકે સાથ
મિલ જાતે હૈ, તય ડનમેં સંમૂર્ચ્છિમ જીવૉકો ઉત્પન્ન કરનેકી શક્તિ રહતી
હૈ યા નહીં ? શિષ્યકે ઇસે પ્રશ્નકી સંભાવના હોને પર ખુલાસા કરનેકે
લિખ અલગ કહા હૈ કિ “સય અશુચિસ્થાનોમેં ।” ડસ વાક્યકા “ઉક્ત
અશુચિયૉકે સ્થાનોકે સિવાય અન્ય સ્થાનોમેં” યહ અર્થ નહીં હૈ । ઉપર્યુક્ત
કથન કરનેસે યહ સ્વયં સિદ્ધ હો ગયા કિ જય ઉચાર આદિ સંમૂર્ચ્છિમ
જીવૉકી ઉત્પત્તિકે સ્થાન હૈ તય ડન સ્થાનોમેંસે યદિ ડો યા ત્રીન આદિ
મિલ જાવૈ તો ખી વે જીવૉકી ઉત્પત્તિકે સ્થાન રહેંગે । અતઃજ જો લોગ

અહીં સર્વ અશુચિસ્થાનોનાં સ્થાનોનું તાત્પર્ય એ છે કે જ્યાં ઉચ્ચાર આદિ
અનેક અશુચિસ્થાનોની સ્થિતિ હોય તે સ્થાન.

મતલબ એ છે કે—પરકાય શક્તિ પરિણત થતાં પૃથિવીકાય આદિ અચિત્ત
થઈ જાય છે, એ રીતે જ્યાં ઉચ્ચાર આદિ પ્રસવણ આદિની સાથે મળી જાય
છે, ત્યાં તેમાં સંમૂર્ચ્છિમ જીવોને ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ રહે છે કે નહિ ?
શિષ્યનાં એવા પ્રશ્નની સંભાવના હોવાથી ખુલાસો કરવાને માટે બૂદ્ધે કહ્યું છે કે
“સર્વ અશુચિસ્થાનોમાં.” આ વાક્યનો અર્થ “ઉક્ત અશુચિસ્થાનોનાં સ્થાનો
સિવાય અન્ય સ્થાનોમાં” એવો નથી. ઉપર મુજબ કથન કરવાથી એ સ્વયંસિદ્ધ
થઈ જાય છે કે જો ઉચ્ચાર આદિ સંમૂર્ચ્છિમ જીવોની ઉત્પત્તિનાં સ્થાન છે તો એ
સ્થાનોમાં જો એ યા ત્રણ આદિ મળી જાય તો પણ તે જીવોની ઉત્પત્તિનાં
સ્થાનો રહેશે. તેથી કહીને જે લોકો એમ કહે છે કે પૂર્વોક્ત અર્થ કરવાથી

મુલજલોત્પત્તિઃ સ્પટ્ટં પ્રતિપાદિતા । શરીરવિજ્ઞાને ચ મુલજલસ્ય પાચનશક્તિમત્ત્વં પ્રકટિતમ્ ।

અશુચિસ્થાનતયા મુલજલસ્ય જીવોત્પત્તિસ્થાનત્વાપાદનં તુ સર્વથા નિર્મૂલમેવ, તથાદિ-યાવન્તિ જીવોત્પત્તિસ્થાનાનિ સન્તિ તાનિ પ્રજ્ઞાપનામૂત્રે નિર્દિષ્ટાનિ, યથા-

“ ઉચારેસુ વા પાસવણેસુ વા ચેલેસુ વા સિંધાણેસુ વા વંતેસુ વા પિત્તેસુ વા પૂયેસુ વા સોળિણેસુ વા સુકેસુ વા સુકપુદ્ગલપરિસાદેસુ વા વિગયજીવકલેચરેસુ વા શ્રીપુરિસસંજોણેસુ વા નગરનિદ્વમણેસુ વા સન્ધેસુ વેવ અસુદ્ધાણેસુ, એત્થ ણં સંમુચ્છિમમણુસ્સા સંમુચ્છંતિ ” ઇતિ ।

‘શરીર વિજ્ઞાન’ નામક ગ્રન્થમેં મુલજલકે વિષયમેં લિખા હૈ કિ ઉસમેં પચાનેકી શક્તિ હોતી હૈ ।

‘અશુચિસ્થાન હોનેસે મુલજલ જીવોત્પત્તિકાસ્થાન હૈ’ એસા કહના બિલકુલ વેજડ હૈ । જીવોત્પત્તિકે જિતને સ્થાન હૈં ઉન સબકા નિર્દેશ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમેં કિયા હૈ “ ઉચારેસુ વા ” ઇત્યાદિ,

અર્થાત્ “ ઉચાર (વિષ્ટા) મેં, પ્રસ્રવણ (મૂત્ર)મેં, કફમેં, નાકકે મૈલમેં, કૈમેં, પિત્તમેં, પીવમેં, રૂનમેં, શુક્રમેં, શુક્રપુદ્ગલપરિશાદ (શુષ્ક શુક્ર-પુદ્ગલોંકે ફિર ખીને હોને) મેં, પ્રાણીકી લાશમેં, સ્ત્રીપુરુષકે સંયોગમેં, નગરકી ગટરમેં, ઇન સબ અશુચિયોંકે સ્થાનોંમેં સંમુચ્છિમ મનુષ્ય ઉત્પન્ન હોતે હૈં । ”

ખાવાની થીજેમાં મળ્યા કરે છે. ” અને “ શરીરવિજ્ઞાન ” નામના ગ્રંથમાં મુખજલના વિષયમાં લખ્યું છે કે એમાં પચાવવાની શક્તિ હોય છે.

‘અશુચિસ્થાન હોવાથી મુખજલ જીવોત્પત્તિનું સ્થાન છે’ એમ કહેવું બિલકુલ અમૂલક છે જીવોત્પત્તિનાં જેટલાં સ્થાનો છે એ બધાંનો નિર્દેશ પ્રજ્ઞાપના-સૂત્રમાં કરેલો છે : ઉચારેસુ વા ઇત્યાદિ. “ ઉચાર (વિષ્ટા)માં, પ્રસ્રવણ (પિસાળ)માં, કર્કમાં, નાકના લીંટમાં, વમન-ઉલટીમાં, પિત્તમાં, પદ્માં, લોહીમાં, શુક્ર-વીર્યમાં, શુક્રપુદ્ગલપરિશાદમાં (શુક્રના સુકાયેલા પુદ્ગલ ભીના થવામાં), પ્રાણીના મુદ્દામાં, સ્ત્રીપુરુષના સમાગમમાં, નગરની ખાણ (ગટર)માં, એ બધાં અશુચિનાં સ્થાનોમાં સંમુચ્છિમ મનુષ્ય ઉત્પન્ન થાય છે. ”

અવ “ સન્વેસુ ચેવ અસુહૃદ્વાણેસુ ” इत्यस्य “ सर्वेषु चैव अशुचिस्थानेषु ” इति संस्कृतम्, અથુચીનાં સ્થાનાનિ અથુચિસ્થાનાનિ તેપુ=અથુચિસ્થાનેપુ, યન્નાનેકેપામથુચીનામુચારાદીનાં સ્થિતિસ્તત્રેત્યર્થઃ ।

અયમાશયઃ—યથા પૃથિવ્યાદીનાં પરકાયશસ્ત્રેણ પરિણતત્વે સતિ સવિત્તત્ત્વમ-
પંગચ્છતિ તયોચારાદીનાં પ્રસવણાદિસાક્કર્યે સતિ સંમૂર્ચ્છિમજીવોત્પત્તિસ્થાનત્વાપગમઃ
સ્પાદિતિ શિષ્યશક્કાસંભાવનાયાં તન્નિરસનાર્થમેવ પૃથક્કૃત્યેદમુક્તમ્—“સન્વેસુ
ચેવ અસુહૃદ્વાણેસુ ” इति, ન ત્વન્નાનુક્તાનામથુચીનાં સ્થાનેપુ, इति तदाशयः ।
एतेनोचारादीनां संमूर्च्छिमजीवोत्पत्तिस्थानत्वादेव तत्साक्षर्येऽपि तादृशजीवोत्पत्ति-

यहाँ सय अशुचियोंके स्थानोंसे तात्पर्य यह है कि जहाँ उच्चार आदि
अनेक अशुचियोंकी स्थिति हो वह स्थान ।

મતલબ યહ કિ—પરકાય શસ્ત્રસે પરિણત હોને પર પૃથિવીકાય આદિ
અચિત્ત હો જાતે હૈ, ડસી પ્રકાર જવ ઉચાર આદિ પ્રસવણ આદિકે સાથ
મિલ જાતે હૈ, તવ ડનમેં સંમૂર્ચ્છિમ જીવોંકો ઉત્પન્ન કરનેકી શક્તિ રહતી
હૈ યા નહીં ? શિષ્યકે એસે પ્રશ્નકી સંભાવના હોને પર ખુલાસા કરનેકે
લિપ અલગ કહા હૈ કિ “સવ અશુચિસ્થાનોમેં.” ઇસ વાક્યકા “ઉક્ત
અશુચિયોંકે સ્થાનોંકે સિવાય અન્ય સ્થાનોમેં” યહ અર્થ નહીં હૈ । ઉપર્યુક્ત
કથન કરનેસે યહ સ્વયં સિદ્ધ હો ગયા કિ જવ ઉચાર આદિ સંમૂર્ચ્છિમ
જીવોંકી ઉત્પત્તિકે સ્થાન હૈ તવ ડન સ્થાનોમેંસે યદિ ડો યા ત્રીન આદિ
મિલ જાવેં તો બી વે જીવોંકી ઉત્પત્તિકે સ્થાન રહેંગે । અતઃવ જો લોગ

અહીં સર્વ અશુચિઓનાં સ્થાનોનું તાત્પર્ય એ છે કે જ્યાં ઉચ્ચાર આદિ
અનેક અશુચિઓની સ્થિતિ હોય તે સ્થાન.

મતલબ એ છે કે—પરકાય શસ્ત્રથી પરિણત થતાં પૃથિવીકાય આદિ અચિત્ત
યદ્ય બ્વય છે, એ રીતે જ્યારે ઉચ્ચાર આદિ પ્રસવણ આદિની સાથે મળી બ્વય
છે, ત્યારે તેમાં સંમૂર્ચ્છિમ જીવોને ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ રહે છે કે નહિ ?
શિષ્યના જોવા પ્રશ્નની સંભાવના હોવાથી ખુલાસો કરવાને માટે બ્વૃદ્ધ કહ્યું છે કે
“ સર્વ અશુચિસ્થાનોમાં. ” આ વાક્યનો અર્થ “ ઉક્ત અશુચિઓનાં સ્થાનો
સિવાય અન્ય સ્થાનોમાં ” જોવા નથી. ઉપર મુજબ કથન કરવાથી એ સ્વયંસિદ્ધ
થઈ ગયું છે એ ઉચ્ચાર આદિ સંમૂર્ચ્છિમ જીવોની ઉત્પત્તિનાં સ્થાન છે તે એ
સ્થાનોમાં જો એ યા પ્રણુ આદિ મળી બ્વય તેા પ્રણુ તે જીવોની ઉત્પત્તિનાં
સ્થાનો રહેશે તેથી કરીને જે લોકો એમ કહે છે કે પૂર્વોક્ત અર્થ કરવાથી

મુલજલોત્પત્તિઃ સ્પષ્ટં પ્રતિપાદિતા । શરીરવિજ્ઞાને ચ મુલજલસ્ય પાચનશક્તિમત્ત્વં પ્રકટિતમ્ ।

અશુચિસ્થાનતયા મુલજલસ્ય જીવોત્પત્તિસ્થાનત્વાપાદનં તુ સર્વથા નિર્મૂલમેવ, તયાહિ-યાવન્તિ જીવોત્પત્તિસ્થાનાનિ સન્તિ તાનિ પ્રજ્ઞાપનામુત્રે નિર્દિષ્ટાનિ, યથા-

“ ઉચારેસુ વા પાસવણેસુ વા ચેલેસુ વા સિંધાણણેસુ વા વંતેસુ વા પિત્તેસુ વા પૂયેસુ વા સોણિણેસુ વા સુકેસુ વા સુકપુદ્ગલપરિસાદેસુ વા વિગયજીવકલેચરેસુ વા થીપુરિસસંજોણેસુ વા ણગરનિદ્દમણેસુ વા સન્ધેસુ વેવ અસુહદ્ધાણેસુ, एत्थ णं संमुच्छिममणुस्सा संमुच्छंति ” इति ।

‘શરીર વિજ્ઞાન’ નામક ગ્રન્થમેં મુલજલકે વિષયમેં લિખા હૈ કિ ઉસમેં પચાનેકી શક્તિ હોતી હૈ ।

‘અશુચિસ્થાન હોનેસે મુલજલ જીવોત્પત્તિકા સ્થાન હૈ’ એસા કહના પિલકુલ વેજડ હૈ । જીવોત્પત્તિકે જિતને સ્થાન હૈં ઉન સયકા નિર્દેશ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમેં કિયા હૈ “ ઉચારેસુ વા ” इत्यादि,

અર્થાત્ “ ઉચાર (વિષ્ટા) મેં, પ્રસવણ (મૂત્ર) મેં, કફમેં, નાકકે મૈલમેં, કૈમેં, પિત્તમેં, પીવમેં, રૂનમેં, શુક્રમેં, શુક્રપુદ્ગલપરિશાદ (શુષ્ક શુક્ર-પુદ્ગલોંકે ફિર ખીને હોને) મેં, પ્રાણીકી લાશમેં, સ્ત્રીપુરુષકે સંયોગમેં, નગરકી ગદરમેં, ઇન સય અશુચિયોંકે સ્થાનોંમેં સંમૂચ્છિમ મનુષ્ય ઉત્પન્ન હોતે હૈ । ”

ખાવાની ચીજોમાં મળ્યા કરે છે. ” અને “ શરીરવિજ્ઞાન ” નામના ગ્રંથમાં મુખજલના વિષયમાં લખ્યું છે કે એમાં પચાવવાની શક્તિ હોય છે.

“ અશુચિસ્થાન હોવાથી મુખજલ જીવોત્પત્તિનું સ્થાન છે ’ એમ કહેવું પિલકુલ અમૂલક છે. જીવોત્પત્તિનાં બેટલાં સ્થાનો છે એ બધાંનો નિર્દેશ પ્રજ્ઞાપના-સૂત્રમાં કરેલો છે : ઉચારેસુ વા इत्यादि. ” ઉચાર (વિષ્ટા)માં, પ્રસવણ (પિસાળ)માં, કર્દમાં, નાકના લીંટમાં, વગન-ઉલટીમાં, પિત્તમાં, પડમાં, લોહીમાં, શુક્ર-વીર્યમાં, શુક્રપુદ્ગલપરિશાદમાં (શુક્રના સુકાયલા પુદ્ગલ લીના થવામાં), પ્રાણીના મુદ્દામાં, સ્ત્રીપુરુષના સમાગમમાં, નગરની ખાળો (ગદરા)માં, એ બધાં અશુચિનાં સ્થાનોમાં સંમૂચ્છિમ મનુષ્ય ઉત્પન્ન થાય છે. ”

તપત્તૌ સત્યાં ભગવતા શિષ્યાણાં સ્પષ્ટપ્રતિપત્તયે- “खेलेसु वा वंतेसु वा”
 इत्यादिवत् “मुहजलकणेषु वा” इति वाक्येन तेऽपि पृथक्कृत्य निर्देष्टव्याः
 स्युः, इति मुखजलकणानां भगवदनुक्तत्वाच्च तत्र जीवोत्पत्तिर्भवतीति निश्चीयते ।
 इदमत्र तत्त्वम्—

શિષ્યાણાં જીવોત્પત્તિસ્થાનપ્રતીતિં વિના સમ્યક્ સંયમપાલનં ન સ્યાદિતિ
 हेतोः स्पष्टीकृत्य सकलानि समूर्च्छिमजीवोत्पत्तिस्थानानि बोधयितुं भगवता तत्त-
 न्नामनिर्देशप्रयत्नोऽङ्गीकृतः, साकल्येन समूर्च्छिमजीवोत्पत्तिस्थानपरिगणनतात्पर्या-
 भावे तु भगवान्-“सन्वेसु चैव असुइद्वाणेषु” इत्येव ब्रूयात्, उच्चारणसव-

ઉત્પત્તિ હોતી તો શિષ્યોંકો સ્પષ્ટ બોધ કરાનેકે લિષ્ ભગવાને જૈસે
 ‘खेलेसु वा वंतेसु वा’ इत्यादि अलग अलग नाम गिनाये हैं वैसे ही
 “मुहजलकणेषु वा” ऐसा और एक सूत्रपाठ रख देते। अतः निश्चित है
 कि मुखसे निकलने वाले जलकणोंमें समूर्च्छिम जीव उत्पन्न नहीं होते, क्योंकि
 भगवान्ने उसे जीवोत्पत्तिका स्थान नहीं बताया है। तात्पर्य यह है कि-

શિષ્ય જ્યતક યહ ન જાનલેં કિ જીવોંકે ઉત્પત્તિસ્થાન કૌન કૌન
 हैं ? तब तक संयमका सम्यक् प्रकार परिपालन नहीं कर सकते। इसीसे
 भगवान्ने जीवोत्पत्तिके स्थानोंका खुलासा ज्ञान करानेके लिए अलग
 अलग नाम गिनाये हैं। यदि समूर्च्छिम जीवोंकी उत्पत्तिके सय स्थान
 गिनानेका मतलब न होता तो सिर्फ ‘सन्वेसु चैव असुइद्वाणेषु’ (अशुचि

ઉત્પત્તિ થતી હોત તો શિષ્યોને સ્પષ્ટ બોધ કરાવવાને ભગવાને જેમ खेलेसु वा
 वंतेसु वा इत्यादि अलग अलग नाम गिनाये છે તેમ मुहजलकणेषु वा એવો
 એક વધારે સૂત્રપાઠ રાખ્યો હોત. તેથી કરીને નિશ્ચિત છે કે મુખથી નીકળનારાં
 જલકણોમાં સંમૂર્ચ્છિમ જીવો ઉત્પન્ન થતા નથી, કારણ કે ભગવાને એને જીવો-
 ત્પત્તિનું સ્થાન બતાવ્યું નથી.

તાત્પર્ય એ છે કે-જ્યાં સુધી શિષ્ય જાણી ન લે કે જીવોનાં ઉત્પત્તિ સ્થાન
 क्यां क्यां છે, ત્યાં સુધી તે સંયમનું સમ્યક્ પ્રકારે પરિપાલન કરી શકતો નથી.
 તેથી ભગવાને જીવોત્પત્તિનાં સ્થાનોનું ખુલાસાથી જ્ઞાન કરાવવાને અલગ અલગ
 નામો ગણાવ્યાં છે. જો સંમૂર્ચ્છિમ જીવોની ઉત્પત્તિનાં બધાં સ્થાનો ગણાવવાની
 મતલબ ન હોત તો માત્ર सन्वेसु चैव असुइद्वाणेषु (अशुचिનાં બધાં સ્થાનોમાં)

સ્થાનત્વં સુતરાં સિદ્ધમિતિ " સન્વેસુ ચેવ અસુદ્ધાણેસુ " इति पुनरभिधानमसङ्गतं व्यर्थं च स्यादितिवादिनः परास्ताः, उक्तशङ्कावारणाय तथाऽभिधानस्याऽऽवश्यकत्वात् ।

અયમર્થઃ ભગદ્વાક્યાદેવ સ્ફુટીભવતિ, તથાહિ-સર્વેષાં મુલ્કનિર્ગતપદાર્થાનાં જીવોત્પત્તિસ્થાનત્વે લાઘવાનુરોધેન " મુહનિગ્ગણેસુ સન્વેસુ ચેવ દન્વેસુ " इत्येव वक्तव्ये पुनः " खेलेसु वा वंतेसु वा पित्तसु वा " इति तत्तन्नामनिर्देशमयत्नो भगवत्कृतो व्यर्थः स्यात्, तस्मान्निर्दिष्टेतरपदार्थे जीवोत्पत्तिर्न भवतीति स्पष्टं प्रतीयते । अथवा अणीयस्सु भाषणकालिकेषु मुखोत्पत्तितत्त्वલक्षणेषु जीवो-

ऐसा कहते हैं कि पूर्वोक्त अर्थ करनेसे 'सन्वैसु चैव असुद्धानेषु' कहना व्यर्थ और असंगत हो जायगा, वे परास्त हो गये । क्योंकि शिष्यकी पूर्वोक्त शंकाका निवारण करनेके लिए उस कथनकी आवश्यकता है ।

यह अर्थ भगवान्‌के वचनसे ही निकलता है, क्योंकि यदि मुखसे निकलने वाले सब पदार्थ जीवोत्पत्तिके स्थान होते तो संक्षेप करनेके लिए केवल इतना कह देते कि 'मुहनिगगणसु सन्वैसु चैव दन्वैसु' अर्थात् मुखसे निकलने वाले सब पदार्थोंमें संमूर्च्छिम जीव उत्पन्न होते हैं । "खेलेसु वा वंतेसु वा पित्तसु वा" इस प्रकार अलग अलग भगवान् न फरमाते । इसलिए सूत्रमें निर्देश किये हुए पदार्थोंके सिवाय अन्य किसी पदार्थमें जीवोंकी उत्पत्ति नहीं होती, यह बात स्पष्ट प्रतीत होती है । अथवा यदि भाषण करते समय निकले हुए थोड़ेसे जलकणोंमें जीवोंकी

સન્વેસુ ચેવ અસુદ્ધાણેસુ કહેવું વ્યર્થ અને અસંગત થઈ જશે, તેઓ પરાસ્ત થઈ ગયા. કારણ કે શિષ્યની પૂર્વોક્ત શંકાનું નિવારણ કરવા માટે એ કથનની આવશ્યકતા છે.

આ અર્થ ભગવાનનાં વચનોમાંથી જ નીકળે છે. કારણ કે એ મુખથી નીકળનારા બધા પદાર્થો જીવોત્પત્તિનાં સ્થાનો હોત તો સંક્ષેપ કરવાને કેવળ એટલું જ કહી દેત કે મુહનિગગણસુ સન્વેસુ ચેવ દન્વેસુ અર્થાત્ મુખથી નીકળનારા બધા પદાર્થોમાં સંમૂર્ચ્છિમ જીવો ઉત્પન્ન થાય છે. ખેલેસુ વા વંતેસુ વા પિત્તેસુ વા એ પ્રમાણે ભગવાન અલગ અલગ કહેત નહિ. તેથી કરીને સૂત્રમાં નિર્દેશિતા પદાર્થો સિવાય અન્ય કોઈ પદાર્થમાં જીવોની ઉત્પત્તિ થતી નથી. એ વાત સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે અથવા એ ભાષણ કરતી વખતે નીકળતા થોડા જલકણોમાં જીવોની

તપ્તૌ સત્યાં ભગવતા શિષ્યાણાં સ્પષ્ટપ્રતિપત્તયે— “લેલેસુ વા વંતેસુ વા”
 ઇત્યાદિવત્ “મુહજલકણેસુ વા” ઇતિ વાક્યેન તેઽપિ પૃથક્કૃત્ય નિર્દેષ્યા:
 સ્યુઃ, ઇતિ મુલવલ્લિકાનાં ભગવદનુક્તત્વાન્ન તત્ર જીવોત્પત્તિર્ભવતીતિ નિશ્ચીયતે ।
 ઇદમત્ર તત્ત્વમ્—

શિષ્યાણાં જીવોત્પત્તિસ્થાનપ્રતીતિં વિના સમ્યક્ સંયમપાલનં ન સ્યાદિતિ
 હેતોઃ સ્પષ્ટીકૃત્ય સકલાનિ સંમૂર્ચ્છિમજીવોત્પત્તિસ્થાનાનિ વોધયિતું ભગવતા તત્ત-
 ન્નામનિર્દેશમયત્નોઽદ્વીકૃતઃ, સાકલ્યેન સંમૂર્ચ્છિમજીવોત્પત્તિસ્થાનપરિગણનતાત્પર્યા-
 માવે તુ ભગવાન્—“સન્વેસુ ચેવ અસુહૃદ્વાણેસુ” ઇત્યેવ વ્રયાત્, ઉચારમસ્રવ-

ઉત્પત્તિ હોતી તો શિષ્યોંકો સ્પષ્ટ વોધ કરાનેકે લિપે ભગવાને જૈસે
 ‘લેલેસુ વા વંતેસુ વા’ ઇત્યાદિ અલગ અલગ નામ ગિનાયે હૈં વૈસે હી
 “મુહજલકણેસુ વા” ઁસા ઔર ઁક સૂત્રપાઠ રલ દેતે। અતઃ નિરલિત હૈ
 કિમુલસે નિકલને વાલે જલકણોંમે સંમૂર્ચ્છિમ જીવ ઉત્પન્ન નહીં હોતે, ક્યોંકિ
 ભગવાને ઁસે જીવોત્પત્તિકા સ્થાન નહીં વતાયા હૈ। તાત્પર્ય યહ હૈ કિ—

શિષ્ય જલતક યહ ન જાનેલેં કિ જીવોંકે ઉત્પત્તિસ્થાન કૌન કૌન
 હૈં ? તલ તક સંયમકા સમ્યક્ પ્રકાર પરિપાલન નહીં કર સકતે। ઇસીસે
 ભગવાને જીવોત્પત્તિકે સ્થાનોંકા લુલાસા જ્ઞાન કરાનેકે લિપે અલગ
 અલગ નામ ગિનાયે હૈં। યદિ સંમૂર્ચ્છિમ જીવોંકી ઉત્પત્તિકે સમ સ્થાન
 ગિનાનેકા મતલબ ન હોતા તો સિર્ફ ‘સન્વેસુ ચેવ અસુહૃદ્વાણેસુ’ (અશુચિ

ઉત્પત્તિ થતી હોત તો શિષ્યોને સ્પષ્ટ વોધ કરાવવાને ભગવાને જેમ લેલેસુ વા
 વંતેસુ વા ઇત્યાદિ અલગ અલગ નામ ગણાવ્યા હે તેમ મુહજલકણેસુ વા એવો
 એક વધારે સૂત્રપાઠ રખ્યો હોત. તેથી કરીને નિશ્ચિત હે કે મુખથી નીકળનારાં
 જલકણોંમાં સંમૂર્ચ્છિમ જીવો ઉત્પન્ન થતા નથી, કારણ કે ભગવાને એને જીવો-
 ત્પત્તિનું સ્થાન બતાવ્યું નથી.

તાત્પર્ય એ હે કે—જ્યાં સુધી શિષ્ય જાણી ન લે કે જીવોનાં ઉત્પત્તિ સ્થાન
 કયાં કયાં હે, ત્યાં સુધી તે સંયમનું સમ્યક્ પ્રકારે પરિપાલન કરી શકતો નથી.
 તેથી ભગવાને જીવોત્પત્તિનાં સ્થાનોનું ખુલાસાથી જ્ઞાન કરાવવાને અલગ અલગ
 નામે ગણાવ્યાં હે. જે સંમૂર્ચ્છિમ જીવોની ઉત્પત્તિનાં બધાં સ્થાનો ગણાવવાની
 મતલબ ન હોત તો માત્ર સન્વેસુ ચેવ અસુહૃદ્વાણેસુ (અશુચિનાં બધાં સ્થાનોમાં)

ળાદીનામપ્યશુચિસ્થાનતયૈવ તાદશજીવોત્પત્તિસ્થાનત્વપ્રતીતિરિદ્ધેઃ, તથા ચ તત્ત-
દશુચિસ્થાનનિર્દેશસ્ય ધૈયર્ધ્વાપત્તિઃ । જીવોત્પત્તિસ્થાનપરિગણનતાસ્પર્યાગ્નીકારે તુ
કિયત્સ્વશુચિસ્થાનેષુ સંમૂર્ચ્છિમજીવા ઉત્પદ્યન્તે ? ઇતિ જિજ્ઞાસોપશમો ન સ્યાદિતિ
તત્તદશુચિસ્થાનનિર્દેશસ્ય નાનર્થક્યં, પ્રત્યુતાડ્યવદ્યકતયા સાર્થક્યમેવ, અતएव
“ ઉવર્તિદિયનિર્ગમસુ દન્વેસુ વા ” (ઉપસ્થેન્દ્રિયનિર્ગતેષુ દ્રવ્યેષુ) ઇત્યનુ-
ક્ત્વા પુનઃ પુનઃ-“ પાસવણેસુ વા સુકેસુ વા સુક્કપુગ્ગલપરિસાદેસુ વા
સોણિસુ વા થીપુરિસસંજોસુ વા ” ઇતિ તત્તન્નામ્ના ભગવાનુપાદિશ્વ,

કે સવ સ્થાનોમે) ઇતના હી કહ દેતે । ક્યોંકિ ઉચાર પ્રસવણ આદિ સમી
અશુચિસ્થાન હોનેકે કારણ સંમૂર્ચ્છિમ જીવોંકી ઉત્પત્તિકે સ્થાન હૈં, યહ
વાત પ્રતીતિસે સિદ્ધ હૈ । એસી અવસ્થામે અલગ-અલગ નામ ગિનાના
અકારથ હો જાયગા । અગર એસા માનેં કિ જીવોંકી ઉત્પત્તિકે સ્થાન
ગિનાનેકા મતલબ હૈ તો જિજ્ઞાસુ શિષ્યોંકા સન્દેહ તથ તક દૂર નહીં હો
સકતા જય તક ઉન્હેં સાફ ન ચતા દિયા જાય કિ કિન-કિન જગહોંમે
સંમૂર્ચ્છિમ જીવોંકા જન્મ હોતા હૈ । હસલિગ અલગ-અલગ ગિનાના વૃથા
નહીં હૈ, કિન્તુ આવશ્યક હોનેસે સાર્થક હૈ, હસી કારણ “ ઉવર્તિદિય-
નિર્ગમસુ વા ” (ઉપસ્થેન્દ્રિયનિર્ગતેષુ) એસા ન કહકર ચારંવાર ‘ પાસ-
વણેસુ વા સુકેસુ વા સુક્કપુગ્ગલપરિસાદેસુ વા સોણિસુ વા થીપુરિસ-
સંજોસુ વા ” હસ પ્રકાર હરેકકા અલગ-અલગ નામ ગિના કર ભગ-
વાને કથન કિયા હૈ । એસા કથન ન કરતે તો યહ સંશય બના રહતા

એટલું જ કહી દેત. કારણ કે ઉચાર પ્રસવણ આદિ યમાં અશુચિસ્થાનો હોવાને
કારણે સંમૂર્ચ્છિમ જીવોની ઉત્પત્તિનાં સ્થાન છે, એ વાત પ્રતીતિથી સિદ્ધ છે
એવી સ્થિતિમાં અલગ અલગ નામે ગણાવવાં અહેતુક થઈ જાય. અગર એમ
માનો કે જીવોની ઉત્પત્તિનાં સ્થાનો ગણાવવાની મતલબ છે તો જિજ્ઞાસુ શિષ્યોના
સંદેહ ત્યાં સુધી દૂર નહીં થઈ શકે કે જ્યાં સુધી તેમને સાફ ન બતાવી દેવામાં
આવે કે કઈ કઈ જગ્યાઓમાં સંમૂર્ચ્છિમ જીવોનો જન્મ થાય છે, તેથી કરીને
અલગ અલગ ગણાવવું એ વૃથા નથી, કિન્તુ આવશ્યક હોવાથી સાર્થક છે, એ
કારણે ઉવર્તિદિયનિર્ગમસુ વા (ઉપસ્થેન્દ્રિયનિર્ગતેષુ) એમ ન કહેતાં ચારંવાર
પાસવણેસુ વા સુકેસુ વા સુક્કપુગ્ગલપરિસાદેસુ વા સોણિસુ વા થીપુરિસસંજોસુ વા
એ રીતે દરેકનાં અલગ અલગ નામે ગણાવીને ભગવાને કથન કર્યું છે એવું
કથન ન કરત તો એ સંશય પડત કે સ્ત્રી-પુરુષના સંલોચ વિના કેવળ શુકશોણિત

અન્યથા “સ્ત્રીપુરુષસંયોગાતિરિક્તેષુ કેવલશુક્રશોણિતાદિષુ સંમૃદ્ધિમ-
જીવા ઉત્પદ્યન્તે ન વા ?” ઇતિ સંશયાનપગમે સતિ મુનીનાં સંયમપાલનં સંકટાપન્નં
સ્યાદિતિ ।

વસ્તુતસ્તુ ભાષણકાલે મુલોત્પતિતાનાં જલકળાનામશુચિત્વમેવ નિર્મૂલતયા
દુર્વચમ્, શાસ્ત્રે પ્રજાપનાસૂત્રોક્તેષ્વાદિષ્વેવાશુચિશબ્દપ્રયોગદર્શનાત્, મુલોત્પતિત-
જલકળાર્થે તત્પ્રયોગાનુપલબ્ધેષ્વ, તથાદિ વ્યવહારસૂત્રભાષ્યે તૃતીયોદેશકે—

“દબ્ધે ભાવે અસુર્દે ભાવે આહારચંદનાદીર્હિ” ઇત્યાદિગાથા-(૨૮૬)
વ્યાખ્યાનાવસરે—“અશુચિર્દિધા-દ્રવ્યતો ભાવતથ, તત્ર યોઽશુચિના લિપ્તગાત્રો

કિ સ્ત્રીપુરુષકે સંભોગકે સિચાય કેવલ શુક્ર શોણિત આદિમેં સંમૃદ્ધિમ
જીવ ઉત્પન્ન હોતે હેં યા નહીં ? હસ પ્રકારકે સન્દેહસે મુનિયોંકો સંયમ-
પાલન કરના મુશ્કિલ હો જાતા ।

વાસ્તવમેં મુલસે નિકલને વાલે જલકળોંકો અશુચિ કહના હી યોદા
હેં, કયોંકિ શાસ્ત્રમેં પ્રજાપનાસૂત્રોક્ત ઉચાર આદિ હી ‘અશુચિ’ શબ્દસે કહે
ગયે હેં, ઓર મુલસે નિકલને વાલે જલકળકે અર્થમેં ‘અશુચિ’ શબ્દકા
પ્રયોગ નહીં પાયા જાતા । વ્યવહારસૂત્રકે ભાષ્યમેં, તીસરે ઉદ્દેશમેં “દબ્ધે
ભાવે અસુર્દે” ઇત્યાદિ ૨૮૬ વીં ગાથાકા વ્યાખ્યાન કરતે સમય કહા હેં—
અશુચિ દો પ્રકારકી હે (૧) દ્રવ્ય અશુચિ ઓર (૨) ભાવ અશુચિ ।
જિસ વ્યક્તિકા શરીર અશુચિસે લિપ્ત હો અથવા જો વિષ્ટાકા ત્યાગ

આદિમાં સંમૃદ્ધિમ છવો ઉત્પન્ન થાય છે કે નહિ ? એ પ્રકારના સંદેહથી
મુનિઓને સંયમ પાલન કરવાનું મુશ્કેલ થઇ પડત.

વાસ્તવમાં મુખમાંથી નીકળનારા જળકણુને અશુચિ કહેવા એ ખોટું છે,
કારણ કે શાસ્ત્રમાં પ્રજાપનાસૂત્રોક્ત ઉચાર આદિને જ અશુચિ શબ્દથી ઓળખ-
વામાં આવ્યાં છે અને મુખમાંથી નીકળનારા જળકણુના અર્ધમાં અશુચિ શબ્દનો
પ્રયોગ મળી આવતો નથી. વ્યવહાર સૂત્રના ભાષ્યમાં, ત્રીજા ઉદ્દેશમાં દબ્ધે ભાવે
અસુર્દે ઇત્યાદિ ૨૮૬ મી ગાથાનું વ્યાખ્યાન કરતી વખતે કહ્યું છે—

અશુચિ બે પ્રકારની છે : (૧) દ્રવ્ય અશુચિ અને (૨) ભાવ અશુચિ. જે
વ્યક્તિનું શરીર અશુચિથી લેપાયલું હોય અથવા જે વિષ્ટાને ત્યાગ કરીને (જાનરૂ

યો યા પુરીપમુત્સૃજ્ય પુતૌ ન નિર્લેપયતિ સ દ્રવ્યતોઽશુચિઃ ” ઇત્યુક્તમ્, કિન્ન-“ દન્વે ભાવે અસુઈ દન્વંમિ વિદ્વમાદિલિત્તો ઓ । ” ઇત્યાદિગાથા- (૨૮૭) વ્યાખ્યાનાવસરે “ અશુચિર્દ્વિધા દ્રવ્યે ભાવે ચ, તત્ર દ્રવ્યે વિષ્ટાદિના લિપ્તઃ, આદિશબ્દાન્મૂત્રજ્જલેષ્માદિપરિગ્રહઃ ” ઇત્યભિહિતમ્ । પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રોક્તા ઉચારાદય એવાશુચિપદસ્યાર્થ ઇત્યાશયેનૈવ પ્રકૃતે દ્રવ્યભાવભેદેન દ્વિધા વિમાનિતે- ઽપ્યશુચિપદાર્થે મુલ્કનિર્ગતત્રિમુપામનુપાદાનં કૃતમ્ । આવશ્યકસૂત્રે વન્દનાલ્પ- તૃતીયાધ્યયને એકાદશાધિકૈકશતતમ-(૧૧૧)-ગાથાવ્યાખ્યાયાં હરિભદ્રસૂ- રિણાઽપ્યશુચિસ્થાનશબ્દસ્ય વિદ્વપ્રધાનસ્થાનાર્થકત્વમુક્તમ્ । એવમેવ દર્શનશુદ્ધિ-

કરકે (દટ્ટી જાકર) મલદ્વાર નહીં ધોતા ડસ વ્યક્તિકો દ્રવ્યસે અશુચિ કહતે હૈ, ઇત્યાદિ ।

તથા ઇસી વ્યવહાર ભાષ્યકે તીસરે ઉદ્દેશોકી ‘ દન્વે ભાવે અસુઈ દન્વંમિ વિદ્વમાદિલિત્તો ઓ ’ ઇસ ૨૮૭વીં ગાથાકી વ્યાખ્યા કરતે સમય ટીકાકારને કહા હૈ-વિષ્ટાઆદિસે લિપ્તકો દ્રવ્યઅશુચિ કહતે હૈ । યહી આદિ શબ્દસે મૂત્ર ઓર રલેષ્મ આદિકો ગ્રહણ કરના યાહિય, એસા કહા હૈ । પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમે કહે હુય ઉચાર આદિ હી અશુચિ પદકા અર્થ હૈ, ઇસી આશયસે પ્રકૃતમે દ્રવ્ય ભાવકા ભેદ કર દેને પર ભી અશુચિ પદાર્થોમે મુલ્કસે નિકલને વાલે જલકર્ણોકા ગ્રહણ નહીં કિયા હૈ ।

આવશ્યકસૂત્રકે વન્દના નામક તીસરે અધ્યયનમે હરિભદ્રસૂરિને ૧૧૧વીં ગાથાકી વ્યાખ્યા કરતે સમય અશુચિ શબ્દકા અર્થ વિદ્વપ્રધાન સ્થાન

જાધને) મળદ્વાર નથી ધોતા એ વ્યક્તિને દ્રવ્યથી અશુચિ કહે છે; ઇત્યાદિ.

તથા—એ વ્યવહારસૂત્ર ભાષ્યની દન્વે ભાવે અસુઈ દન્વંમિ વિદ્વમાદિલિત્તો ઓ એ ૨૮૭ ત્રી ગાથાની વ્યાખ્યા કરતી વખતે કહ્યું છે—

વિષ્ટાઆદિથી લિપ્તને દ્રવ્ય અશુચિ કહે છે. અહીં ‘ આદિ ’ શબ્દથી મૂત્ર અને રલેષ્મ આદિનું ગ્રહણ કરવું જોઈએ એમ કહ્યું છે. પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાં કહેલા ઉચ્ચાર આદિ જ અશુચિ શબ્દનો અર્થ છે, એ આશયથી પ્રકૃતમાં દ્રવ્યભાવનો લેઈ કરતાં છતાં પણ અશુચિ પદાર્થોમાં મુખથી નીકળતા જળકણોને ગ્રહણ કર્યાં નથી.

આવશ્યક સૂત્રના વંદના નામક ત્રીજા અધ્યયનમાં હરિભદ્ર સૂરિએ ૧૧૧ ત્રી ગાથાની વ્યાખ્યા કરતાં અશુચિ શબ્દનો અર્થ વિદ્વપ્રધાન સ્થાન કહે-

નામકે ગ્રન્થેઽપિ પ્રતિપાદિતમ્ । ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રે ઇકોનર્વિશેઽધ્યયને દ્વાદશગા-
થાવ્યાખ્યાયાં ભાવવિજયગણિનાઽપિ—“અશુચિભ્યાં=શુકશોણિતાભ્યાં સંભવમ્=
ઉત્પન્નમ્ અશુચિસંભવમ્ ” ઇત્યુક્તમ્ । તત્રૈવ કમલસંયમોપાધ્યાયેનાપિ સર્વાર્થ-
સિદ્ધિટીકાયામ્—“ અશુચિસંભવમ્ = અશુચિરુપશુકશોણિતોત્પન્નમ્ ”—ઇતિ
વ્યાખ્યાતમ્ , સૂત્રકૃતાન્ને દ્વિતીયશ્રુતસ્કન્ધે દ્વિતીયાધ્યયને નરકવર્ણને પદ્મપ્રિતમ-
(૬૬) સૂત્રે—‘ અસુઈ ’ ઇત્યસ્ય ટીકાયામ્—“ અશુચયો વિષ્ણુસ્ફલેદમધાન-
ત્વાત્ ” ઇતિ શીલાઙ્ગાચાર્યેણ કથિતમ્ । ક્લેદઃ પ્રસ્વેદઃ (પસીના) ઇતિ હિન્દી-
શબ્દસાગરકોશઃ । સ ચ મુલજગ્ઞાદ્વિજ્ઞ ઇત્યતિરોહિતમેવ સર્વેપામ્ । પ્રસ્વેદેઽપિ

ક્રિયા છે । દર્શનશુદ્ધિ નામક ગ્રન્થમેં ખી એસા હી પ્રતિપાદન ક્રિયા છે ।
ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમેં ઉત્તરીસવેં અધ્યયનકી ચારહવીં ગાથાકી વ્યાખ્યા કરતે
સમય ભાવવિજયગણિને કહા હૈ—“અશુચિભ્યાં=શુકશોણિતાભ્યાં સંભવમ્=
ઉત્પન્નમ્ અશુચિસંભવમ્ ।” હસી સૂત્રકી સર્વાર્થસિદ્ધિ નામક ટીકામેં કમલ-
સંયમ ઉપાધ્યાયને એસા વ્યાખ્યાન ક્રિયા હૈ—“ અશુચિસંભવમ્=અશુચિ-
રુપ-શુકશોણિતોત્પન્નમ્ ।

સૂત્રકૃતાન્ને સૂત્રમેં દ્વિતીય શ્રુતસ્કન્ધકે દ્વિતીય અધ્યયનમેં નરકકે
વર્ણનમેં ૬૬ વેં સૂત્રમેં ‘અસુઈ’ પદકી ટીકામેં શીલાઙ્ગાચાર્યને કહા હૈ—
“અશુચયો વિષ્ણુસ્ફલેદમધાનત્વાત્ ।” યહોં ક્લેદ પસીનાકો કહા હૈ ।
યહ વાત સચકો યિદિત હી હૈ કિ મુલસે નિકલને વાલે જલકળ ઓર
પસીના એક નહોં હૈં દોનોં અલગ-અલગ હૈં । પસીનેમેં ખી સંમૂર્ચ્છિમ જીવ
ઉત્પન્ન નહોં હોતે, કયોંકિ સંમૂર્ચ્છિમ જીવોંકે ઉત્પત્તિ-સ્થાનોંકી ગિનતી

શુદ્ધિ નામક અંથમાં પણ એવું જ પ્રતિપાદન કર્યું છે. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં ૧૬
મા અધ્યયનની બારમી ગાથાની વ્યાખ્યા કરતાં ભાવવિજયગણિએ કહ્યું છે કે—
અશુચિભ્યાં = શુકશોણિતાભ્યાં સંભવમ્ = ઉત્પન્નમ્ અશુચિસંભવમ્ । આ સૂત્રની
સર્વાર્થસિદ્ધિ નામક ટીકામાં કમલસંયમ ઉપાધ્યાયે એવું વ્યાખ્યાન કર્યું છે કે—
અશુચિસંભવમ્=અશુચિરુપ-શુકશોણિતોત્પન્નમ્ ।

સૂત્રકૃતાન્ને સૂત્રમાં દ્વિતીય શ્રુતસ્કન્ધના બીજા અધ્યયનમાં નરકના વર્ણનમાં
૬૬ મા સૂત્રમાં અસુઈ શબ્દની ટીકામાં શીલાંગાચાર્યે કહ્યું છે કે અશુચયો વિષ્ણુસ્ફ-
લેદમધાનત્વાત્ । અહીં કલેદ પસીનાને કહ્યો છે. એ વાત સૌ જાણે છે કે મુખથી
નીકળતા જળકણ અને પસીના એક નથી—બેઉ જૂદા-જૂદા છે. પસીનામાં પણ
સંમૂર્ચ્છિમ જીવો ઉત્પન્ન થતા નથી, કારણ કે સંમૂર્ચ્છિમ જીવોનાં ઉત્પત્તિ-

ન સંમૂર્ચ્છિમજીવોત્પત્તિઃ, તત્પરિગણને તસ્યાનુક્તત્વાત્ । પિષ્ઠનિર્યુક્તૌ ચ પૂતિક-
ર્મદોષભેદસ્ય દ્રવ્યપૂતેરુદાહરણે અશુચિગન્ધશબ્દસ્ય પુરીપગન્ધાર્થવત્ત્વં નિગદિતમ્ ।
માનવધર્મશાસ્ત્રેઽપિ ભાષણકાલિકમુલ્લોદ્ગતવિમુખાં મેધ્યત્વમેવોક્તં નત્પશુચિત્ત્વં,
યથા મનુસ્મૃતૌ પશ્ચમાધ્યાયે—

“ મસિકા વિમુપશ્ચાયા, ગૌરશ્વઃ સૂર્યરશ્મયઃ ।

રજો ભૂર્વાયુરગ્નિશ્ચ, સ્પર્શે મેધ્યાનિ નિર્દિશેત્ ॥ ૫ ॥” ૧૩૩ ॥ ઈતિ ।

કિંચ દોરકાશ્રયણમેવ હિસાનિદાનં મત્વા હસ્તેન ગિરઃપથાદ્ધાગે ગ્રન્થિદા-
નેનવા મુલ્લવલ્લિકાં ધારયતાઽપિ ભાષણકાલિકમુલ્લોત્પતિતજલકળેષુ સંમૂર્ચ્છિમજી-
વોત્પત્તિસ્થાનત્વાભાવોપપાદનાય પ્રકૃતોપાત્તાનિ પ્રમાણાન્યવશ્યં શરણીકરણીયાનિ,

કરતે સમય ભગવાન્ને પસીના નહીં કહા છે । પિષ્ઠનિર્યુક્તિમે પૂતિકર્મ-
દોષકે ભેદ દ્રવ્યપૂતિકે ઉદાહરણમે ‘અશુચિગન્ધ’ શબ્દકો વિષ્ઠા-ગન્ધ
વાલે અર્થમે પ્રયોગ કિયા છે ।

માનવધર્મશાસ્ત્રમે ભાષણ કરતે સમય નિકલને વાલે જલકળોંકો
અશુચિ નહીં કહા છે । મનુસ્મૃતિ પાંચવાં અધ્યાય—

“ મસિકા વિમુપશ્ચાયા, ગૌરશ્વઃ સૂર્યરશ્મયઃ ।

રજો ભૂર્વાયુરગ્નિશ્ચ, સ્પર્શે મેધ્યાનિ નિર્દિશેત્ ॥” ૧૩૩ ।

હોરા ધારણ કરનેકો હી હિંસાકા કારણ માન કર હાથસે અથવા
સિરકે પીછે ગાંઠ લગા કર મુલ્લવલ્લિકા ધારણ કરને વાલોંકો સી જન
પ્રમાણોંકી શરણ લેની યાહિય; જો યહ વતાનેકે લિય યહોં દિયે ગયે હૈ
કિ ભાષણ કરતે સમય મુલ્લસે નિકલને વાલે જલકળોંકોમે સંમૂર્ચ્છિમ જીવ

સ્થાનેની ગણતરી કરતી વખતે ભગવાને પસીના કહેલો નથી. પિંડનિર્યુક્તિમાં
પૂતિકર્મદોષના ભેદ દ્રવ્યપૂતિના ઉદાહરણમાં અશુચિ-ગંધ શબ્દનો વિષ્ઠા-ગંધવાળા
અર્થમાં પ્રયોગ કર્યો છે.

માનવધર્મશાસ્ત્રમાં ભાષણ કરતી વખતે નીકળતા જળકણોને અશુચિ કહ્યા
નથી. મનુસ્મૃતિના પાંચમા અધ્યાયમાં કહ્યું છે—

મસિકા વિમુપશ્ચાયા, ગૌરશ્વઃ સૂર્યરશ્મયઃ ।

રજો ભૂર્વાયુરગ્નિશ્ચ, સ્પર્શે મેધ્યાનિ નિર્દિશેત્ ॥ ૧૩૩ ॥

હોરા ધારણ કરવાને જ હિંસાનું કારણ માનીને હાથથી અથવા શિરની પાછળ
ગાંઠ વાળીને મુલ્લવલ્લિકા ધારણ કરનારાઓએ પણ આ પ્રમાણોંકું શરણ લેવું
જોઈએ, જે એ જાતાવવાને માટે અહીં આપવામાં આવ્યાં છે કે-ભાષણ કરતી વખતે
મુખથી નિકળતા જલકણોંકોમાં સંમૂર્ચ્છિમ જીવ ઉત્પન્ન નથી થતા, અન્યથા વ્યાખ્યાન

અન્યથા તેપામપિ ધર્મોપદેશકાલે દ્વિવહોરાપર્યન્તં ભાષણે મુલોપરિ મુલવસ્ત્રિકાધારણસ્યાઽઽવશ્યકતયા તત્ર મુલોત્પતિતજલકળૈરાદ્રતાપત્તિર્વારયિતુમશ્ક્યૈવ, લોકે હિ અનાદૃતમુલેન પુસ્તકં પઠતાં પરં પ્રતિ દ્રુવતાં ચ મુલવિમુષ: પુસ્તકે પરદેહે ચ પતન્ત્યો લક્ષ્યન્તે, પુનઃ સમીતરવર્તિમુલવસ્ત્રિકાયાં ન તાઃ પતિપ્યન્તીતિ કલ્પના કિં દુરાગ્રહં નાવેદયેદિત્યલ્પ્ ।

નન્વેવં સૂક્ષ્મવ્યાપિસમ્પાતિમવાયુકાયાદિજીવિરાધનાપરિહારધર્મેયં યદિ સદા સદોરકમુલવસ્ત્રિકાવન્ધને સાવધાનતા વિધીયતે તર્હિ ભોજનકાલે તદપસારણાવશ્યકતયા કથં તાદૃશજીવિરાધનાપરિહારઃ ?, इति चेच्चित्तमवधेहि ।

ઉત્પન્ન નહીં હોતે । અન્યથા ધર્મોપદેશ દેતે સમય વે દો-દો તોન તોન ઘણ્ટે ધોલતે હૈં ઉસ સમય મુલવસ્ત્રિકા ધારણ કરના આવશ્યક હોનેકે કારણ મુલસે નિકલને વાલે જલકળોસે મુલવસ્ત્રિકા મીલી હો જાયમી ઓર ઇસ આપત્તિ કા નિવારણ કરના શક્ય નહીં હૈં ।

લોકમેં છુલે મુહ પુસ્તક પઢનેવાલોંકે તથા દુસરોંસે વાર્તાલાપ કરને વાલોંકે મુલસે જલકળ નિકલ કર પુસ્તક પર તથા દુસરેકી દેહ પર ગિરતે હુણ દેખે જાતે હૈં । ફિર મુલકે પાસ હી રહેનેવાલી મુલવસ્ત્રિકા પર કળ નહીં ગિરેંગે, એસી કલ્પના કરના દુરાગ્રહકો હી પ્રગટ કરતા હૈં ।

પ્રશ્ન-સૂક્ષ્મ, વ્યાપી, સંપાતિમ તથા વાયુકાય આદિ જીવોંકી વિરાધનાંસે વચનેકે લિપે હી યદિ સદા ઢોરા સહિત મુલવસ્ત્રિકા ધાંધનેમેં સાવધાની રચી જાતી હૈં તો ભોજન કરતે સમય ઉન જીવોંકી વિરાધનાંસે કેસે વચ સકતે હૈં? क्योंकि उस समय मूलवस्त्रिका खोल लेना आवश्यक है ।

વાંચતી વખતે જામે ત્રણ-ત્રણ કલાક સુધી બોલે છે, ત્યારે મુખવસ્ત્રિકા ધારણ કરવી આવશ્યક હોવાથી મુખથી નીકળતા જલકણથી મુખવસ્ત્રિકા ભીની થઈ જશે અને એ આપત્તિ નિવારવાનું શક્ય નથી.

લોકોમાં ખુલ્લે મુખે પુસ્તક વાંચનારના તથા બીજાઓ સાથે વાર્તાલાપ કરનારના મુખમાંથી જલકણ નીકળીને પુસ્તક પર તથા બીજાના શરીર પર પડતા બેવામાં આવે છે. તો પછી મુખની પાસે જ રહેનારી મુખવસ્ત્રિકા પર કણ નહિ પડે, એવી કલ્પના કરવી એ દુરાગ્રહને પ્રકટ કરે છે.

પ્રશ્ન-સૂક્ષ્મ, વ્યાપી, સંપાતિમ તથા વાયુકાય આદિ જીવોંની વિરાધનાથી જાણવાને માટે જ એ સદા ઢોરા સાથે મુખવસ્ત્રિકા ધાંધવામાં સાવધાની રાખવામાં આવે છે તો ભોજન કરતી વખતે એ જીવોંની વિરાધનાથી કેવી રીતે જાણી શકાય ? કારણ કે એ વખતે મુખવસ્ત્રિકા ઓઢી નાંખવાની જરૂર પડે છે.

અત્રેવ ચતુર્થાધ્યયને- “ જયં મુંજંતો ભાસંતો પાવં કમ્મં ન વંધઈ ”
 इति भगवताऽभिहितम्, ‘मागुक्तीत्या मुखवस्त्रिकावन्धनस्याऽऽवश्यकत्वेऽपि
 तदपसारणमन्तरेण ‘मुंजंतो’ इति पदबोध्याया भोजनक्रियाया अनुपपत्त्या
 भोजनकाले मुनिना मुखवस्त्रिका मोचनीयेति गम्यते, अत एवात्र-‘ जयं मुंजंनो ’
 इत्यस्य यथाकल्पलब्धान्तमान्ताद्येवाश्रयं मण्डलदोषवर्जनपूर्वकमभ्यवहरमाणः’ इत्ये-
 वाश्रयो न तु मुखवस्त्रिकां वदध्वैव भुञ्जान इति, तथा चोक्तयतनापूर्वकभोजनकाले
 मुखवस्त्रिकापसारणमागमानुक्लमेवेति न तस्य पापकर्मवन्धनहेतुत्वम्, अनेनैवाऽऽ-

૧ ‘પૂર્વોક્તપ્રમાણાનુસારેણ’ इत्यर्थः ।

उत्तर-चित्त लगाकर सुनो। इसी (दशवैकालिक) के चौथे अध्ययनमें
 भगवान् ने कहा है “जयं मुंजंतो भासंतो पावं कम्मं न वंघइ।” अर्थात्
 यतनापूर्वक आहार करने और भापण करनेसे पापकर्मका बन्ध नहीं होता है।
 पहले कहे गये प्रमाणोंसे मुखवस्त्रिका बांधना सिद्ध होने पर भी
 उसके निकाले बिना ‘मुंजंतो’ पदसे बोध्य भोजनक्रिया नहीं हो सकती।
 इससे ऐसा तात्पर्य निकलता है कि भोजन करते समय मुनिको मुख-
 वस्त्रिका हटा देनी चाहिये। अतः ‘जयं मुंजंतो” पदका “कल्पके
 अनुसार प्राप्त हुआ अन्त प्रान्त आदि आहार मण्डलदोषोंका त्याग करके
 भोगता हुआ” ऐसा अर्थ समझना चाहिए। ऐसा नहीं कि मुखवस्त्रिका
 बाँधे-बाँधे आहार करे। अत एव उक्त-यतना-पूर्वक भोजनकालमें मुख-
 वस्त्रिका त्याग देना आगमके अनुकूल है, अतः उससे पापकर्मका बन्ध

ઉત્તર-ચિત્ત રાખીને સાંભળો. એના (દશવૈકાલિકના) ૪ ચોથા અધ્યયનમાં
 ભગવાને કહ્યું છે કે જયં મુંજંતો ભાસંતો પાવં કમ્મં ન વંધઈ અર્થાત્ યતનાપૂર્વક
 આહાર કરવાથી પાપકર્મનો બંધ થતો નથી. પૂર્વોક્ત પ્રમાણોથી મુખવસ્ત્રિકા બાંધવી
 એ નિષ્ક્રિયા થવા છતાં પણ એને કાઢી નાંખ્યા વિના મુંજંતો શબ્દથી બોધ્ય ભોજન-
 ક્રિયા થઈ શકતી નથી. તેથી એવું તાત્પર્ય નીકળે છે કે ભોજન કરતી વખતે,
 મુનિએ મુખવસ્ત્રિકા હટાવી દેવી જોઈએ. એટલે જયં મુંજંતો પદનો અર્થ “કલ્પને
 અનુસારે પ્રાપ્ત થયેલો અંત પ્રાંત આદિ આહાર મંડલ-દોષોનો ત્યાગ કરીને
 ભોગવતાં” એ પ્રમાણે સમજવો જોઈએ. એમ ન સમજવું જોઈએ કે મુખવસ્ત્રિકા
 બાંધી રાખીને આહાર કરે. એટલે ઉક્ત-યતનાપૂર્વક ભોજનકાળમાં મુખવસ્ત્રિકાનો
 ત્યાગ કરવો એ આગમને અનુકૂળ છે, તેથી પાપકર્મનો બંધ થતો નથી

शयेन च—“ पावं कम्मं न वंधइ ” इत्युक्तं भगवता ।

एवं च भगवत्तीर्थङ्करगणधरादिवचनपर्यालोचनेन निरवशेषसंशयतिमिराप-
गमपुरस्सरं प्रकाशमाने मानसे वायुकायादिविराधनापरिहाराय सदोरकमुखवस्त्रिका-
बन्धनं साहाय्यं स्थानमासादयति । रागद्वेषदोषाकलितचेतसां भगवद्वचनामृत-
रसास्वादवञ्चितानां विविधसंशयपराहते चेतसीममर्थं दुर्लक्ष्यमभिलक्ष्य हस्तदुष्पाप्य-
मर्थमाकलयितुं सोपानमिवाल्म्वनं तेभ्यः पुरस्कर्तुं सममाणमेतत् सम्यगुपपादितम् ।

नहीं होता । इसी आशयसे भगवान्ने ‘ पावं कम्मं न वंधइ ’ कहा है ।

इस प्रकार भगवान् तीर्थङ्कर गणधरादिकोंके वचनोंकी पर्यालोचना
करनेसे सकलसंशयरूप अन्धकारके दूर हो जानेके कारण प्रकाशमान
ऐसे हृदयमें वायुकाय आदिकी विराधनाका दोष टालनेके लिए दोरासहित
मुखवस्त्रिकाका बान्धना आल्लाहपूर्वक स्थानको धारण करता है ।

रागद्वेषरूपी दोषसे दूषित भगवद्वचनामृतके रसास्वादसे वञ्चित
पुरुषोंके अनेक दुर्विकल्पोंसे पराहत हुए चित्तमें इस अर्थको दुर्लक्ष्य
समझकर उनके लिए हाथसे न प्राप्त होनेवाली वस्तुकी प्राप्तिके लिए
सोपान (सीढ़ी) की तरह आलम्बन अगाडी रखकर यह सब सममाण
प्रतिपादित किया गया है ।

એ આશયથી ભગવાને પાવં કમ્મં ન વંધइ કહ્યું છે.

એ પ્રકારે ભગવાન્ તીર્થંકર ગણધરાદિનાં વચનોની પર્યાલોચના કરવાથી
સકલ સંશયરૂપ અંધકાર દૂર થઈ જવાને લીધે પ્રકાશમાન એવા હૃદયમાં, વાયુકાય
આદિની વિરાધનાને દોષ ટાળવાને માટે દોરાસહિત મુખવસ્ત્રિકાનું બાંધવું તે
આલ્લાહપૂર્વક સ્થાનને ધારણ કરે છે.

રાગદ્વેષ રૂપી દોષથી દૂષિત, ભગવદ્વચનામૃતના રસાસ્વાદથી વંચિત એવા
પુરુષોના અनेક દુર્વિકલ્પોથી પરાહત એવા ચિત્તમાં આ અર્થને દુર્લક્ષ્ય સમજીને
તેમને માટે હાથથી ન પ્રાપ્ત થનારી વસ્તુની પ્રાપ્તિને માટે સોપાન (સીડી)ના
જેવું આલંબન આગળ રાખીને આ બધું સમમાણ પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યું છે.

અત્ર પ્રમાણતયોપન્યસ્તગ્રન્થનામાનિ વિનેયયુદ્ધિવૈમલ્યાય નિર્દિશ્યન્તે—

(૧) શ્રી-ભગવતીસૂત્રમ્ ।	(૧૫) નિતીયસૂત્રમ્ ।
(૨) હિતશિષારાસઃ ।	(૧૬) વૃહત્કલ્પમાપ્યમ્ ।
(૩) (શ્રાવકઋપભદાસકૃતઃ)	(૧૭) ધ્યયહારમાપ્યમ્ ।
(૩) હરિયલમચ્છીરાસઃ	(૧૮) આચારાગ્રસૂત્રમ્ ।
(મુનિલઘ્ધિવિજયકૃતઃ)	(૧૯) ત્રિપાકસૂત્રમ્ ।
(૪) યોગશાસ્ત્રમ્ (દેમચન્દ્રાચાર્ય૦)	(૨૦) સામાચારી ।
(૫) ઔપનિર્યુક્તિઃ ।	(દેવચન્દ્રમુરિકૃતા)
(૬) પ્રવચનસારોદ્ધારઃ ।	(૨૧) પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમ્ ।
(૭) પ્રકરણરત્નાકરઃ ।	(૨૨) ભાવપ્રકાશઃ ।
(૧૦) ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રટીકાઃ ૩ ।	(૨૩) સુશ્રુતસંહિતા ।
(૧) સર્વાર્થસિદ્ધિટીકા ।	(૨૪) યોગચિન્તામણિઃ ।
(૨) ભાવવિજયકૃતટ્ટિઃ ।	(૨૫) માધવનિદાનમ્ ।
(૩) પાર્શ્વટીકા ।	(૨૬) તિલ્લઅરુન્ધર ।
(૧૧) વિશેષાવશ્યકવૃહદ્વટ્ટિઃ	(૨૭) શરીરવિજ્ઞાનમ્ ।
(૧૨) અન્તકૃદશાસ્ત્રમ્ ।	(૨૮) માનવધર્મશાસ્ત્રમ્ ।
(૧૩) આવશ્યકસૂત્રટીકા ।	(૨૯) પિન્ડનિર્યુક્તિઃ ।
(હારિભટ્ટીયા)	(૩૦) સૂત્રકૃતાગ્રમ્ ।
(૧૪) જ્ઞાતાધર્મકથાગ્રમ્ ।	(૩૧) દશવૈકાલિકસૂત્રમ્ ।

॥ ઇતિ મુલવસ્ત્રિકાવિચારઃ ॥

યહાં વિનીત શિષ્યની બુદ્ધિકા વિકાસકે લિષ્ટ પ્રમાણરૂપસે દિયે ગયે ગ્રન્થોંકી કુલ નામાવલી સંસ્કૃત ટીકામેં દી ગઈ હૈ, પાઠકગણ વહાં દેખ લેવે ॥

॥ ઇતિ મુલવસ્ત્રિકાવિચાર ॥

અહીં વિનીત શિષ્યની બુદ્ધિના વિકાસને માટે પ્રમાણરૂપે આપેલા ગ્રંથોની નામાવલી સંસ્કૃતટીકામાં આપવામાં આવી છે, ત્યાંથી પાઠકોએ જોઈ લેવી.

ઈતિ મુલવસ્ત્રિકાવિચાર.

તપઃ

તપઃ=તપતિ-જ્ઞાનાવરણીયાદ્યવિધં કર્મ દહતીતિ તપઃ, તત્તુ વાઘ્યાભ્યન્તર-
ભેદાદ્વિધા, તત્ર વાઘ્યં તપઃ પદ્ધિયમ્, તથા ચોક્તમ્—

“અણશનમૂનોયરિયા, મિક્ષાચરિયા ય રસપરિચ્છાઓ ।

કાયકલેસો સંલીનયા ય વજ્જો તવો હોદ્દ ॥ ૧ ॥” ઇતિ ।

છાયા—“અનશનમૂનોદરિકા, મિક્ષાચર્યા ચ રસપરિત્યાગઃ ।

કાયકલેશઃ સંલીનતા ચ, વાઘ્યં તપો ભવતિ ॥ ૧ ॥”

(૧) અનશનં=ચતુર્થમક્તાદિપાખ્યાસિકાન્તં યાવજ્જીવનં વાઽશોપાહારપરિહારઃ ।

। તપ ।

જિસસે જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મ ભસ્મ હો જાવેં ઉસે તપ કહતે
હેં । વહ દો પ્રકારકા હૈ—(૧) વાઘ્ય ઓર (૨) આભ્યન્તર । વાઘ્ય તપ છહ
પ્રકારકા હૈ—

(૧) અનશન, (૨) જનોદરી, (૩) મિક્ષાચર્યા, (૪) રસપરિત્યાગ,
(૫) કાયકલેશ, (૬) સંલીનતા ।

(૧) અનશન=દ્વહલોક પરલોક સમ્યન્ધી કામનારહિત ચતુર્થમક્ત,
પષ્ટમક્ત, અષ્ટમમક્ત આદિ છહમાસી તપ પર્યન્ત, અથવા યાવજ્જીવન
સંપૂર્ણ આહારકા પરિત્યાગ કરના અનશન તપ કહલાતા હૈ ।

તપ.

જેથી જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મ ભસ્મીભૂત થઇ બાક તેને તપ કહે
છે. તપ બે પ્રકારનો છે. (૧) વાઘ્ય અને (૨) આભ્યન્તર. વાઘ્ય તપ છ પ્રકારનો
છે—(૧) અનશન, (૨) જનોદરી, (૩) મિક્ષાચર્યા, (૪) રસપરિત્યાગ,
(૫) કાયકલેશ, (૬) સંલીનતા.

(૧) અનશન—દ્વહલોક પરલોક સંબંધી કામના રહિતપણે, ચતુર્થ મક્ત,
પષ્ટ મક્ત, અષ્ટમ મક્ત (સજગ એક ઉપવાસ, બે ઉપવાસ, ત્રણ ઉપવાસ)
આદિ છ માસી તપ સુધી અથવા જીવનપર્યંત સંપૂર્ણ આહારનો પરિત્યાગ કરવો
એ અનશન-તપ કહેવાય છે.

(૨) ઝનોદરિકા=યાવતાઽઘાદિનોદરં પરિપૂર્યતે તત્ર કવચમાત્રમપિ ન્યૂનયિત્વા ઽભ્યવહરણમ્ । (૩) ભિક્ષાચર્યા=સ્વાધ્યાયાવિરોધિયથાવિધિવિશુદ્ધમિક્ષાકૃતે ચરણમ્ (૪) રસપરિત્યાગઃ=દુગ્ધાદિવિઠ્ઠતિત્યાગઃ । (૫) કાયક્લેશઃ=શીતોષ્ણાદિ-સહિષ્ણુત્વં કેશલુચ્ચનં ચ । (૬) સંલીનતા=સ્ત્રીપશુપણ્ડકરહિતવસતી કૃર્મવદ્ગો-પાદ્માધાકુચ્ચનપૂર્વકાયસ્થાનમ્ ।

(૨) ઝનોદરી=જિતને અન્નસે ઉદરકી પૂર્તિ હો જાતી હૈ ઉસસે એક ગ્રાસ ભી કમ આહાર કરનેકો ઝનોદરી તપ કહતે હૈ । ઇસસે સ્વાધ્યાય, ધ્યાન આદિ ક્રિયાઈ અઙ્ગીતરહ નિભતી હૈ ।

(૩) ભિક્ષાચર્યા=જિસસે સ્વાધ્યાય, ધ્યાન આદિ ક્રિયાઓમેં વિઘ્ન ન આવે, ઇસપ્રકાર શાસ્ત્રાનુકૂલ વિધિસે વિશુદ્ધ મિક્ષાકે લિયે પર્યટન કરના મિક્ષાચર્યા તપ કહલાતા હૈ ।

(૪) રસપરિત્યાગ=દૂધ, દહીં, છૂત, તેલ, મીઠેકા ત્યાગ કરનેકો રસ-પરિત્યાગ કહતે હૈ ।

(૫) કાયક્લેશ=શીત, ઉષ્ણ આદિકા સહન કરના, અથવા કેશલોચ કરનેકો કાયક્લેશ તપ કહતે હૈ ।

(૬) સંલીનતા=સ્ત્રી-પશુ-પણ્ડકરહિત વસતીમેં કહુવેકી તરહ અંગો-પાદ્મ, સંકુચિત કરકે સ્થિત હોના સંલીનતા તપ કહલાતા હૈ ।

(૨). ઝનોદરી—ઝેટલા અન્નથી ઉદર ભરાય તેથી એક કોળિયે માત્ર પણ એછો આહાર કરવો તે ઝનોદરી તપ કહેવાય છે તેથી સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, આદિ ક્રિયાઓનો સારી રીતે નિભાવ થાય છે.

(૩) ભિક્ષાચર્યા—એથી સ્વાધ્યાય, ધ્યાન આદિ ક્રિયાઓમાં વિઘ્ન ન આવે, એ પ્રકારે શાસ્ત્રાનુકૂલ વિધિથી વિશુદ્ધ ભિક્ષાને માટે પર્યટન કરવું એ ભિક્ષાચર્યા તપ કહેવાય છે.

(૪) રસપરિત્યાગ—દૂધ, દહીં, ઘી, તેલ, મીઠાઈનો ત્યાગ કરવો એને રસપરિત્યાગ કહે છે.

(૫) કાયક્લેશ—ઠંડ, તાપ, આદિને સહન કરવાં. અથવા કેશલોચ કરવો એ કાયક્લેશ તપ કહેવાય છે.

(૬) સંલીનતા—સ્ત્રી-પશુ-પંડક-રહિત વસતીમાં (સ્થાનમાં) કાયબાની પેઠે અંગોપાંગ સંકોચીને રહેવું તે સંલીનતા તપ કહેવાય છે.

આભ્યન્તરમપિ તપઃ પદ્ધિવિધં, તથા ચોક્તમ્—

“પ્રાયશ્ચિત્તં ત્રિણઓ વૈયાવચ્ચં તદેવ સજ્ઞાઓ ।

જ્ઞાણં ચ વિઠસ્સગ્ગો एसो અઢ્ઢિમતરો તવો ॥ ૧ ॥ ” ઇતિ ।

છાયા—“પ્રાયશ્ચિત્તં ત્રિણયઃ, વૈયાવૃત્ત્યં તથૈવ સ્વાધ્યાયઃ ।

ધ્યાનં ચ વ્યુત્સર્ગઃ, એતદાભ્યન્તરં તપઃ ॥ ૧ ॥ ”

તત્ર (૧) પ્રાયશ્ચિત્તમ્=ઉપચિતાડત્તીચારશોધનં, યથાડડલોચનાપ્રતિક્રમણાદિ ।

(૨) ત્રિણયઃ=ગુર્વાધારાધનં, યથાડડ્યુત્થાનાડસનપ્રદાનામિવાદનતન્મનોડનુકૂલ-

પ્રવૃત્ત્યાદિ । (૩) વૈયાવૃત્ત્યં=સાધૂનામશનપાનાધ્યાનયનાદિના સાહાય્યકરણમ્ ।

(૪) સ્વાધ્યાયઃ=શ્રુતધર્મારાધનં, સ ચ વાચના-પૃચ્છના-પરિવર્ત્તનાડનુપ્રેક્ષા-ધર્મ-

આભ્યન્તર તપકે ઓ છહ મેદ હૈં—(૧) પ્રાયશ્ચિત્ત, (૨) ત્રિણય,

(૩) વૈયાવૃત્ત્ય, (૪) સ્વાધ્યાય, (૫) ધ્યાન, (૬) વ્યુત્સર્ગ ।

(૧) પ્રાયશ્ચિત્ત=લગેહુપ અતિચારોંકી વિશુદ્ધિ કરના પ્રાયશ્ચિત્ત તપ હૈં, જૈસે આલોચના, પ્રતિક્રમણ આદિ કરના ।

(૨) ત્રિણય=ગુરુ આદિકી આરાધના કરના ત્રિણય હૈં । ગુરુ આદિકે આને પર ટહા હોના, આસન દેના, વંદના કરના, ડનકે મનકે અનુકૂલ પ્રવૃત્તિ કરના આદિ અનેક પ્રકારકા ત્રિણય હોતા હૈં ।

(૩) વૈયાવૃત્ત્ય=અશન પાન આદિ લાકર મુનિયોંકો સહાયતા પહુંચાના વૈયાવૃત્ત્ય (વૈયાવચ્ચ) તપ કહલાતા હૈં ।

(૪) સ્વાધ્યાય=શ્રુતજ્ઞાનકી આરાધના કરના સ્વાધ્યાય હૈં । સ્વાધ્યાયકે પાંચ મેદ હૈં—(૧) વાચના, (૨) પૃચ્છના, (૩) પરિવર્ત્તના, (૪) અનુપ્રેક્ષા

આભ્યન્તર તપના પશુ છ મેદો છે. (૧) પ્રાયશ્ચિત્ત, (૨) ત્રિણય, (૩) વૈયાવૃત્ત્ય, (૪) સ્વાધ્યાય, (૫) ધ્યાન, (૬) વ્યુત્સર્ગ.

(૧) પ્રાયશ્ચિત્ત—લાગેલા અતિચારોની વિશુદ્ધિ કરવી ઓ પ્રાયશ્ચિત્ત તપ છે; જેમકે આલોચના, પ્રતિક્રમણ વગેરે કરવાં.

(૨) ત્રિણય—ગુરુ આદિની આરાધના કરવી ઓ ત્રિણય છે. ગુરુ આદિ આવે ત્યારે ઊભા થવું, આસન આપવું, વંદના કરવી, ઓમના મનને અનુકૂળ પ્રવૃત્તિ કરવી વગેરે અનેક પ્રકારે ત્રિણય થાય છે.

(૩) વૈયાવૃત્ત્ય—અશન પાન આદિ લાવીને મુનિઓને સહાય આપવી આદિ વૈયાવૃત્ત્ય (વૈયાવચ્ચ) તપ કહેવાય છે.

(૪) સ્વાધ્યાય—શ્રુતજ્ઞાનની આરાધના કરવી ઓ સ્વાધ્યાય છે. સ્વાધ્યાયના પાંચ મેદો છે: (૧) વાચના, (૨) પૃચ્છના, (૩) પરિવર્ત્તના, (૪) અનુપ્રેક્ષા,

કથામેદાત્ પશ્ચવિધઃ । (૫) ધ્યાનમ્=એકમાત્રાવલમ્બનેન પવનાસંપૃક્તદીપન્નિલાયા
 ઇવ ચિત્તસ્ય સ્થિરીકરણમ્ ।

યદ્યપિ તત્તતુર્વિધમ્ આર્ત-રૌદ્ર-ધર્મ-શુદ્ધમેદાત્, તથાપિ ધર્મ-શુદ્ધ-લક્ષણં
 દ્વયમેવોપાદેયં પૂર્વદ્વયસ્ય કર્મબન્ધહેતુત્વાત્ । (૬) વ્યુત્સર્ગઃ=કાયાદિસંચાલન-

ઔર (૫) ધર્મકથા ।

શિષ્યોંકો આગમ પદાનેકો 'વાચના' કહતે હેં । સદ્ભાવસે સંશય દૂર
 કરનેકે લિણ, અથવા તત્ત્વકા નિશ્ચય કરનેકે લિણ પૂંછના 'પૂંછના'
 કહલાતા હેં । શુદ્ધ ઉચારણ કરકે વાર-વાર મનન કરના 'અનુપ્રેક્ષા' હેં ।
 ધર્મકી ચર્ચા યા ઉપદેશ કરનેકો 'ધર્મકથા' કહતે હેં ।

(૫) ધ્યાન=વાયુકે સ્પર્શ નહોં હોનેસે જૈસે દીપકકી જ્યોતિ સ્થિર
 હો જાતી હેં, વૈસેહી મનકો કિસી એક વિષયમેં સ્થિર કરલેનેકો ધ્યાન
 કહતે હેં । ધ્યાન યદ્યપિ આર્ત, રૌદ્ર, ધર્મ ઔર શુદ્ધ મેદસે ચાર પ્રકારકા
 હેં, તથાપિ યહોં ધર્મ ઔર શુદ્ધ યે દો શુભ ધ્યાન હી ઉપાદેય હેં, યહી
 દોનોં તપમેં અન્તર્ગત હેં, પહેલેકે દો અશુભ ધ્યાન કર્મબન્ધનકે કારણ હેં ।

(૬) વ્યુત્સર્ગ=કાયા આદિકે વ્યાપારકો, તથા કષાય આદિકો ત્યાગ-
 કર ઉપયોગસહિત રહનેકો 'વ્યુત્સર્ગ' કહતે હેં ।

અને (૫) ધર્મકથા.

શિષ્યેને આગમ ભણાવવા અને પોતે ભણવું એ વાચના કહેવાય છે. સદ્ભાવ-
 પૂર્વક સંશય દૂર કરવા માટે, અથવા તત્ત્વનો નિશ્ચય કરવા માટે પૂંછના કરવી-
 પૂછવું એ પૂંછના કહેવાય છે. શુદ્ધ ઉચ્ચારણ કરીને વારંવાર આવૃત્ત કરવું તે
 પરિવર્તના કહેવાય છે ભણેલા અર્થનું વારંવાર મનન કરવું એ અનુપ્રેક્ષા છે.
 ધર્મની ચર્ચા અથવા ઉપદેશ કરવો એ ધર્મકથા કહેવાય છે.

(૫) ધ્યાન—વાયુનો સ્પર્શ નહિ થવાથી જેમ દીવાની જ્યોત સ્થિર રહે
 છે, તેવી રીતે મનને કોઈ એક અલંબનમાં સ્થિર કરી લેવું એ ધ્યાન કહેવાય છે.
 ધ્યાન આર્ત, રૌદ્ર, ધર્મ અને શુદ્ધ એવા ચૈદે કરીને ચાર પ્રકારનો છે, તો પણ
 આર્ડા ધર્મ અને શુદ્ધ એ બે શુભ ધ્યાન જ ઉપાદેય છે એ બે ધ્યાન તપમાં
 અંતર્ગત છે, પહેલાં બે અશુભ ધ્યાન કર્મબંધનનાં કારણ છે.

(૬) વ્યુત્સર્ગ—કાયા આદિના વ્યાપારને તથા કષાય આદિને ત્યાગને
 ઉપયોગ સહિત રહેવું એ વ્યુત્સર્ગ કહેવાય છે.

નિવૃત્તિપૂર્વકસોપયોગાવસ્થાનમ્ । एवं बाह्याभ्यन्तरभेदेन द्वादशविधं तपः सिद्धम् ।

નનુ અહિંસા-સંયમ-તપઃ-સ્વરૂપસ્ય ધર્મસ્યોત્કૃષ્ટમફલત્વં પ્રતિપાદ્યતે તત્ર તપસોઽનશનાદિલક્ષણદુઃસ્વરૂપત્વેન મોક્ષહેતુત્વં ન પ્રાપ્નોતિ, તદ્દિ અશાતવેદનીય-કર્મોદયાત્મકમ્, ભગવતાઽપિ ક્ષુત્પિપાસાદયઃ પરીપહા વેદનીયકર્મોદયસ્વરૂપત્વે-નાઽભ્યધાયિપત ।

કર્મક્ષયો હિ યદ્યપિ મોક્ષાદ્ભૂત્વેન શ્રૂયતેઽપિ શાસ્ત્રે, કર્મોદયસ્ય તુ ન કચિન્મોક્ષ-હેતુત્વં શાસ્ત્રે લોકે વા પ્રથિતમ્ । एवं सति तस्योत्कृष्टमङ्गलात्मकधर्मरूपत्वकथन-मयुक्तम् ।

इस प्रकार बाह्य और आभ्यन्तरके भेद मिलकर तपके सब चारह भेद होते हैं ।

પ્રશ્ન—અહિંસા, સંયમ ઓર તપરૂપ ધર્મકો ઉત્કૃષ્ટ મંગલ બતલાયા હૈ, લેકિન અનશન આદિ તપ ઓજન આદિકા ત્યાગ કરનેસે હોતે હૈ, હસલિજ વે દુઃસ્વ હૈ ઓર દુઃસ્વ મોક્ષકા કારણ નહીં હો સકતા, ક્યોંકિ દુઃસ્વ અસાતવેદનીય કર્મકે ઉદયસે હોતા હૈ । ભગવાન્ને ઓ યહી પ્રતિ-પાદન કિયા હૈ કિ—“ક્ષુધા પિપાસા આદિ પરિપહ વેદનીય કર્મકે ઉદયસે હોતે હૈ ।” કર્મકા ક્ષય તો મોક્ષકા કારણ હો સકતા હૈ, પરન્તુ યહ કહીં નહીં સુના કિ કર્મકા ઉદય ઓ મોક્ષકા કારણ હૈ । યહ વાત ન કિસી શાસ્ત્રમૈં હૈ ઓર ન લોકમૈંહી પ્રસિદ્ધ હૈ, હસલિજ જબ કિ તપ, કર્મોદય-જન્ય હોનેસે મોક્ષકા કારણ નહીં હો સકતા તો ઉસે ઉત્કૃષ્ટ મંગલ ક્યોં

એ પ્રમાણે બાહ્ય અને આભ્યંતરના ભેદ મળીને તપના એકદર બાર ભેદ થાય છે.

પ્રશ્ન—અહિંસા, સંયમ અને તપ રૂપ ધર્મને ઉત્કૃષ્ટ મંગલ બતલાવેલ છે, પરન્તુ અનશન આદિ તપ ભોજનાદિના ત્યાગ કરવાથી થાય છે, તેથી એ દુઃખ છે અને દુઃખ મોક્ષનું કારણ થઈ શકતું નથી; કારણ કે દુઃખ અસાતા-વેદનીય કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થાય છે. ભગવાને પણ એમ જ પ્રતિપાદન કર્યું છે કે—“ભૂખ તરસ આદિ પરિપહ વેદનીય કર્મના ઉદયથી જ થાય છે.” કર્મના ક્ષય તો મોક્ષનું કારણ હોઈ શકે છે પરન્તુ એવું કયાંય સાંભળ્યું નથી કે કર્મના ઉદય પણ મોક્ષનું કારણ છે. એ વાત કોઈ શાસ્ત્રમાં નથી તેમજ લોકમાં પ્રસિદ્ધ નથી; તેથી જો તપ કર્મોદયજન્ય હોઈને મોક્ષનું કારણ થઈ શકતો નથી તો

દુઃસ્વરૂપત્વેન તપસો મોક્ષસાધનત્વસ્વીકારે તુ વ્યાધિનાઽઽતુરસ્ય, રાજદણ્ડેન તસ્કરસ્ય, કદાદિધાતેનાભાદેઃ, દશવિધક્ષેત્રવેદનયા નારકાણાં, શ્વાસોચ્છ્વાસ-માત્રપ્રમિતકાલેઽપિ સાર્દ્ધસપ્તદશમિતજન્મમરણનિમિત્તકાઽનન્તયોરવેદનાયુક્તાનાં નિગોદજીવાનાં ચ મોક્ષાપત્તિઃ, તેપામપિ ભવદભિમતમોક્ષદેહતુદુઃસ્વસદ્ભાવદિતિ ।

કિંચ્ચાલમેતેન વિશેષવિચારેણ જન્મજરામરણેષ્ટવિયોગાઽનિષ્ઠસંયોગાધનેક-વિધદુઃસ્વયુક્તાઃ સર્વે એવ સંસારિણ इत्यવિશેષેણ સર્વેષાં મોક્ષાપત્તિઃ સ્પાત્ ।

एतदुक्तं भवति-तपः समाचरतः क्षुत्पिपासादयः समुद्भवन्ति, ततश्च प्रवल्-

કહા છે ? , યદિ દુઃસ્વરૂપ તપકો મોક્ષકા કારણ માનલિયા જાય તો અનેક દોષ આતે હૈં, વે વે હૈં કિ-જો પુરુષ રોગસે અત્યન્ત પીડા પારહા હૈં ઉસે મોક્ષ હોજાના ચાહિયે, રાજદણ્ડસે દુઃસ્વ ભોગનેવાલે ચોર ઢાકુઓંકો મોક્ષ હોના ચાહિયે, ઘોડોંપર કોઠોંકી માર પડતી હૈં, વે દુઃસ્વી હોતે હૈં; અતઃ ઉન્હેંમી મોક્ષ મિલના ચાહિયે । ઇસી પ્રકાર, ક્ષેત્રવેદનાસે દુઃસ્વી નારકી જીવોંકો તથા એક શ્વાસોચ્છ્વાસમેં સાઢે સતરહ વાર જન્મ-મરણકે અનન્ત કાલ તક દુઃસ્વ પાને વાલે નિગોદિયા જીવોંકો મુક્તિકી પ્રાપ્તિ હોની ચાહિયે । અધિક કહાં તક કહેં ? સંસારકે સમસ્ત પ્રાણી જન્મ, મરણ, ઇષ્ટવિયોગ, અનિષ્ટસંયોગ આદિ ભાંતિ-ભાંતિકે દુઃસ્વોંસે દુઃસ્વી હૈં અત એવ સવહીકો મોક્ષ મિલજાના ચાહિયે, ક્યોંકિ દુઃસ્વકો યહાં મોક્ષકા કારણ માના હૈં ।

જો અનશન આદિ તપ કરતા હૈં ઉસે ક્ષુધા પિપાસા આદિ પરિષદ

તેને ઉત્કૃષ્ટ મંગલ કેમ કહ્યો છે ? જો દુઃખરૂપ તપને મોક્ષનું કારણ માનવામાં આવે તો અનેક દોષો આવે છે, જેમકે-જે પુરુષ દેગથી અત્યંત પીડા પામી રહ્યો હોય તેને મોક્ષ મળે જવો જોઈએ, રાજદણ્ડથી દુઃખ ભોગવના વાળા ચોર ઢાકુઓને મોક્ષ થવો જોઈએ, ઘોડા પર ચાપૂકને માર પડે છે તેથી તે દુઃખી થાય છે, તેથી તેને પણ મોક્ષ મળવો જોઈએ. એજ પ્રમાણે ક્ષેત્રવેદનાથી દુઃખી એવા નારકી જીવોને તથા એક શ્વાસોચ્છ્વાસમાં સાડી સતરવાર જન્મ-મરણનાં દુઃખો અનંતકાળ સુધી પામનારા નિગોદિયા જીવોને પણ મુક્તિની પ્રાપ્તિ થવી જોઈએ. વધારે શું કહીએ ? જગતનાં બધાં પ્રાણીઓ જન્મ, મરણ, ઇષ્ટનો વિયોગ, અનિષ્ટનો સંયોગ વગેરે તરેહ તરેહનાં દુઃખોથી દુઃખી છે. એટલે એ બધાંને મોક્ષ મળી જવો જોઈએ, કારણ કે દુઃખને અહીં મોક્ષના કારણ રૂપ માન્યો છે.

જે અનશન આદિ તપ કરે છે તેને જૂથ-તરસ આદિ પરિષદ થાય છે.

દુઃખમ્, એતચ ચિત્તવિક્ષેપસ્ય હેતુઃ, સતિ ચ તસ્મિન્ અપ્રશસ્તં ધ્યાનં, તસ્માચાવશ્યં
કર્મવન્ધઃ, તતશ્ચ ચતુર્ગતિકસંસારપરિભ્રમણરૂપં મહદમદ્રલમિતિ કથંકથમપ્યર્હિસા-
સંયમવિશિષ્ટસ્યાપિ તપસો મોક્ષહેતુત્વરૂપમુત્કૃષ્ટમદ્રલત્વં ન સમ્ભવદુક્તિકમિતિ ।
અત્રોચ્યતે-તપો ન તાવદ્દુઃખાત્મકં, દુઃખં हि नामाऽशातवेदनीयकर्मोदय-
विपाकः पीडालक्षण आत्मपरिणामः, तपश्चर्यागर्भिताऽनशनादिव्यापारस्य न
पीडात्मकाऽऽत्मपरिणामरूपत्वम् ।
किञ्च तपः पक्षीकृत्य मोक्षसाधनत्वाभावसाध्ये यदुक्तं दुःखरूपत्वसाधनं

होते हैं । परिपह होनेसे तीव्र दुःख होता है । दुःखसे चित्तका विक्षेप
होता है । चित्तके विक्षेपसे अशुभ ध्यान होता है । अशुभ ध्यानसे
कर्मका बन्ध होता है । कर्मबन्धसे चार गतियोंमें भ्रमण करना पड़ता है,
इसप्रकार यह बड़ा अमंगल है । जो प्रयत्न अमंगल है वह अहिंसा और
संयमसे युक्त होनेपर भी उत्कृष्ट मंगल नहीं हो सकता । अमृतमें विष
मिला देनेसे क्या विष अमृत हो सकता है । कदापि नहीं । इसलिए
तपको मोक्षका कारण मानना उचित नहीं है ।
उत्तर—तपको दुःख कहना युक्त नहीं है, वह दुःखरूप नहीं है ।
क्योंकि असातावेदनीय कर्मके फलको, जो आत्माका ही एक विभाव
परिणाम है, और पीडारूप है उसे दुःख कहते हैं । अनशन आदि
तप-पीडारूप परिणाम नहीं है, अतः उन्हें दुःख नहीं कहा
जा सकता । दूसरी बात यह है—शंकाकारने कहा है कि तप मोक्षका कारण
नहीं है । क्योंकि वह दुःख है । यहां “तप मोक्षका कारण नहीं” यह

परિપક્વથી તીવ્ર દુઃખ થાય છે. દુઃખથી ચિત્તને વિક્ષેપ થાય છે. ચિત્તના વિક્ષેપથી
અશુભ ધ્યાન થાય છે. અશુભ ધ્યાનથી કર્મના બંધ થાય છે. કર્મબંધથી ચાર
ગતિઓમાં પરિભ્રમણ કરવું પડે છે. એ રીતે એ મોટું અમંગળ છે. જે મંગળ
અમંગળ છે તે અહિંસા અને સંયમથી યુક્ત થવા છતાં પણ ઉત્કૃષ્ટ મંગળ
થઈ શકતું નથી. અમૃતમાં વિષ મેળવવાથી શું વિષ અમૃત થઈ શકે છે ? કદાપિ
નહિ. તેથી તપને મોક્ષનું કારણ માનવું એ ઉચિત નથી.

ઉત્તર—તપને દુઃખ કહેવું એ યુક્ત નથી. તે દુઃખરૂપ નથી કારણ કે
એ સાતાવેદનીય કર્મ કે જે આત્માનો જે એક વિભાવ પરિણામ છે અને પીડારૂપ
છે, તેને દુઃખ કહે છે. અનશન આદિ તપ પીડારૂપ પરિણામ નથી, તેથી તેને
દુઃખ કહી શકાય નહિ. બીજી વાત આ છે શંકાકારે કહ્યું કે તપ મોક્ષનું કારણ
નથી, કારણ કે તે દુઃખ છે; પરંતુ અહીં “તપ મોક્ષનું કારણ નથી” એ

તદયુક્તં, તસ્ય દુઃસ્વજનયરૂપત્વેન સ્વરૂપાસિદ્ધેઃ ।

તત્ર (તપસિ) જાયમાનાઃ ક્ષુત્તિપાસાદયઃ આત્મનઃ પ્રવર્તમાનવિશુદ્ધપરિણામેન વિજિતાઃ સન્તઃ પીઠાલક્ષણં કાર્યં ન જનયન્તિ । एतेन ક્ષુત્તિપાસાદીનાં કર્મોદયસ્વરૂપત્વેઽપિ સ્વકાર્યકરણાઽસમતયા ચિત્તવિક્ષેપાજનકત્વં સિદ્ધમ્ ।

પ્રતિજ્ઞા છે અને “કર્ણોંકિ વહ દુઃસ્વ છે” યહ હેતુ છે । હેતુકા સદા એસા હી પ્રયોગ કરના ચાહિય જો પ્રતિવાદીકો શ્રી સિદ્ધ હોવે । યદિ “વહ દુઃસ્વ છે” યહ હેતુ સિદ્ધ હોતા તો શંકાકારકા સાધ્ય સિદ્ધ હો સકતા, પરંતુ વહ સિદ્ધ નહીં છે । કર્ણોંકિ પહેલે પતલા યુકે છે કિ તપ દુઃસ્વ નહીં છે । અત એવ યહ હેતુ સ્વરૂપસેહી અસિદ્ધ છે । તપ દુઃસ્વરૂપ નહીં, બલ્કિ દુઃસ્વકો વિજય કરના તપ કહલાતા છે ।

અનશન આદિ તપસે હોનેવાલે ક્ષુધા આદિ પરિપહ આત્માકે વળતે હુય વિશુદ્ધ પરિણામસે જીત લિયે જાતે છે । ક્ષુધા દુઃસ્વ અવરય છે પરંતુ ડસે તપ નહીં કહતે, બલ્કિ ક્ષુધા પર વિજય પાનેકો તપ કહતે છે । ક્ષુધાકો જીતના દુઃસ્વ નહીં પરંતુ સુસ્વ છે અત એવ તપ સુસ્વરૂપ છે । કર્ણોંકિ તપશ્ચર્યા કરનેવાલેકો શૂંચકી પરવાહ હી નહીં રહતી । હસલિય શંકાકારકા યહ કહના ઠીક નહીં છે કિ તપસે પીઠા ઉત્પન્ન હોતી છે । હસ કથનસે યહ યાત અઢીતરહ સિદ્ધ હો ગઈ કિ ક્ષુધા આદિ પરિપહ

પ્રતિજ્ઞા છે અને “કારણ કે તે દુઃખ છે” એ હેતુ છે. હેતુને પ્રયોગ સદા એવો કરવો જોઈએ કે જે પ્રતિવાદીને મતે પણ સિદ્ધ હોય. એ “તે દુઃખ છે” એ હેતુ સિદ્ધ હોતા તો શંકાકારનું સાધ્ય સિદ્ધ કરી શકાત, પરંતુ એ સિદ્ધ નથી; કારણ કે પહેલાં જાતાવી ચૂક્યા છીએ કે તપ એ દુઃખ નથી. એટલે એ હેતુ સ્વરૂપથી જ અસિદ્ધ છે. તપ દુઃખરૂપ નથી, બલ્કે દુઃખ ઉપર વિજય મેળવવો એ તપ કહેવાય છે.

અનશન આદિ તપથી ચનારા ક્ષુધા આદિ પરિપહ આત્માના વધતા જતા વિશુદ્ધ પરિણામથી જતાઈ જાય છે. ક્ષુધા એ દુઃખ અવસ્થા છે, પરંતુ તેને તપ કહી શકાય નહિ, બલ્કે ક્ષુધા પર વિજય પ્રાપ્ત કરવો એ તપ કહેવાય છે. ક્ષુધાને જીતવી એ દુઃખ નથી પરંતુ સુખ છે એટલે તપ સુખરૂપ છે, કેમકે તપશ્ચર્યા કરનારાઓને ભૂખની પરવા જ નથી હોતી. તેથી શંકાકારનું એ કહેવું બરાબર નથી કે—‘તપથી પીઠા ઉત્પન્ન થાય છે.’ આ કથનથી એ યાત સારી રીતે સિદ્ધ થઈ ગઈ કે ક્ષુધા આદિ પરિપહ વેદનીય કર્મના ઉદ્વેગથી થાય છે પરંતુ

अतएव भगवताऽपि क्षुत्पिपासादिपरीपहस्य तपसश्च पृथक्त्वेन प्रतिपादनं विहितम् ।

यद्यनशननादिकं सर्वत्र दुःखात्मकमेव मन्येत तदा-सिद्धानामपि अशनाद्य-
ग्राहितयाऽनन्तदुःखसद्भावप्रसङ्गः केन वार्येत । एवं च मोक्षमार्गे प्रवर्तकस्य
शास्त्रस्य तदुक्तधर्मानुष्ठानस्य च वैयर्थ्यापत्तिः ।

अयं भावः-यथा व्याधितस्य व्याधिपरिजिहीर्षया स्वयमेव लङ्घनादिप्रवृत्तिः

वेदनीय कर्मके उदयसे होते हैं, परन्तु वे पीड़ा नहीं उत्पन्न कर सकते ।
और जब उनसे पीड़ा नहीं उत्पन्न हो सकती तो चित्तमें विक्षेप भी नहीं
हो सकता । चित्तमें विक्षेप न होनेसे कर्मका बन्ध भी नहीं हो सकता ।
जबदा क्षुधा आदिको जीतनेसे कर्मोंकी निर्जरा होती है और आते हुए
कर्मोंका निरोध होनेसे संवर भी होता है । इसलिए भगवान् महावीर
स्वामीने क्षुधा आदि परिपह और तपको अलग अलग कहा है ।

एक बात और भी है-सिद्ध भगवान् कभी आहार नहीं लेते । यदि
अनशनको दुःख मानलिया जाय तो उन्हें भी दुःखी मानना पड़ेगा ।
जब सिद्ध भी दुःखी होंगे तो मोक्षमार्गकी प्ररूपणा करनेवाले शास्त्र व्यर्थ
होजावेंगे, और उन शास्त्रोंके अनुसार की हुई क्रियाएँ भी व्यर्थ जायँगी ।
क्योंकि दुःखी बननेके लिए कोई बुद्धिमान तैयार नहीं होगा । मतलब
यह है कि-जैसे अपना रोग दूर करनेके लिए रोगीकी स्वयं ही लंघनमें

ते पीड़ा उत्पन्न करी शकते नहीं, अने जे तेथी पीड़ा उत्पन्न नहीं થતી તે
ચિત્તમાં વિશેષ પણ થઈ નથી શકતો, ચિત્તમાં વિશેષ નહિ થવાથી કર્મને
બંધ પણ નથી થઈ શકતો. ઉદ્દુઃ ક્ષુધા આદિને છુટવાથી કર્મની નિર્જરા થાય
છે અને આવતાં કર્મોના નિરોધ થવાથી સંવર પણ થાય છે. તેથી ભગવાન્
મહાવીર સ્વામી ક્ષુધા આદિ પરિપહ અને તપને જુદાં-જુદાં કહેલાં છે.

એક બીજી વાત એમ છે કે-સિદ્ધ ભગવાન્ કદાપિ આહાર લેતા નથી.
જે અનશનને દુઃખ માની લેવામાં આવે તે તેમને પણ દુઃખી જ માનવા પડે.
જે સિદ્ધ પણ દુઃખી હોય તે મોક્ષમાર્ગની પ્રરૂપણા કરનાર શાસ્ત્ર વ્યર્થ બની
જાય, અને જે શાસ્ત્રોને અનુસરીને કરવામાં આવતી ક્રિયાઓ પણ વ્યર્થ થાય,
કારણ કે દુઃખી થવાને કોઈ બુદ્ધિમાન તૈયાર નહિ થાય. મતલબ એ છે કે-જેમ
પોતાનો રોગ દૂર કરવાને માટે રોગી પોતાની મેજે જ લાંઘણ કરવામાં પ્રવૃત્ત

મણિ-મૌક્તિક-મવાલ-દેમ-દીરક-રજતાદીનાં વ્યવહારુઃ સ્વયમેવ સિન્ધુતરણગહન-
ભયાનકવનગમનદુર્ગમપથભ્રમણપ્રવૃત્તિઃ પીઠાલક્ષણાત્મપરિણામં ન જનયતિ, અન્ય-
થા હિ પ્રતિકૂલકર્મણિ સમુત્સાદપૂર્વકસ્વતઃપ્રવૃત્તિર્નોપપદ્યતે, તથા મુનયોઽપિ વસ્ય-
માણભાવનયા તપસિ પીઠાં નાનુભવન્તિ, તથાહિ-

इह संसारे (१) स्वकृतदुष्कृतसन्ततिवशाच्चरकेषु नारकाः कियन्तो भिद्यन्ते,

પ્રવૃત્તિ હોતી છે । અથવા દીરે, મોતી, મૂંગે, સોને, ચાંદી આદિકી પ્રાપ્તિકે
लिए मनुष्य, दुस्तर समुद्र तरते हैं, अथवा अपनी इच्छासे ही मोती
आदिकी प्राप्तिके लिए गहरे समुद्रमें गोते लगाते हैं । बड़े बड़े गहन
और भयानक जंगलोंमें गर्मी आदि अनेक कष्ट उठाते हैं, दुर्गम मार्गमें
लाभके लिए घूमते फिरते हैं, फिरभी अपने मनमें उसे दुःख नहीं मानते
न पीड़ाका अनुभव करते हैं, यदि लंघन करनेमें और गोते लगाने आदिमें
कष्ट मालूम होता तो बिना किसीके दयायके अपनी इच्छासे ही उत्साह-
पूर्वक क्यों प्रवृत्ति करते ? इसी प्रकार मुनिराज भी अपनी आत्माकी
विशुद्धिके लिए अपने आपही प्रमुदित भावसे अनशन आदि तपस्या
करते हैं । ऐसा करनेमें उन्हें तनिकभी दुःख नहीं होता ।

(१) संसारमें अपने किये हुए कर्मोंके कारण कईएक नरकमें जाकर
परमाधर्मीद्वारा भाले आदिसे भेदे जाते हैं । कईएक घानीमें तिल या

શાય છે; અથવા દીરા, મોતી, માણેક, સોનું, ચાંદી આદિની પ્રાપ્તિ માટે મનુષ્ય
दुस्तर समुद्रने तरे છે; અથવા પોતાની ઇચ્છાથી જ મોતી આદિની પ્રાપ્તિ માટે
ઉંડા સમુદ્રમાં ડુબકી મારે છે, મોટાં મોટાં ધીય અને ભયાનક જંગલોમાં ટાંક
તાપનાં અનેક કષ્ટો ઉઠાવે છે, દુર્ગમ રસ્તાઓમાં લાલને માટે ભટકતો ફરે છે,
તોપણ પોતાના મનમાં તેને દુઃખ માનતો નથી કે પીડાનો અનુભવ કરતો નથી;
જો લંઘન કરવામાં અને ડુબકી મારવા આદિમાં કષ્ટનો અનુભવ થતો હોત તો
કેઈએ દબાવ્યા કે આશ્રય કર્યા વિના પોતાની જ ઇચ્છાથી મનુષ્ય ઉત્સાહ પૂર્વક
કેમ પ્રવૃત્તિ કરત ? એજ રીતે મુનિરાજ પણ પોતાના આત્માની વિશુદ્ધિને માટે
પોતાની મેળે જ પ્રમુદિત ભાવથી અનશન આદિ તપશ્ચર્યા કરે છે. એમ કરવામાં
તેને જરા પણ દુઃખ થતું નથી.

(૧) જગતમાં પોતાનાં કરેલાં કર્મોને કારણે કંઈ કંઈ જીવો નરકમાં જઈને
પરમાધર્મીદ્વારા ભાલાં આદિથી છેદાય-ભેદાય છે. કેટલાક ઘાણીમાં તલ અથવા

કિયન્તસ્તૈલયન્તે તિલસર્પપાદિવન્નિષ્પીડયન્તે, તામ્રાદિભાજનવચ્ચ કિયન્તઃ કુટયન્તે, કિયન્તો દારુવદ્દિદાર્યન્તે, કિયન્તઃ શૂલશય્યાયાં સ્વાપ્યન્તે, કિયન્તઃ શિલોપરિ વલ્લવત્તાડયન્તે, અનન્તક્ષુત્પિપાસાદિભિઃ પરિભૂયન્તે, इत्येवं विविध-
दुःखसन्ततिमनुभवन्ति ।

(૨) અથ તિર્યઞ્ચોડપિ કેચિત્ સર્વલેશં શીતોષ્ણે સહમાનાઃ, કેચિદ્ ગુરુતરં મારં વહમાનાઃ, કેચિત્તોત્રાદિના તાઢ્યમાનાઃ, કેચિન્માંસાર્થિભિર્વિવિધૈસ્તીક્ષ્ણાગ્ર-
શસ્ત્રૈશ્ચિહ્નમાનાઃ, કેચિચ શસ્ત્રકુનિવદ્ધાઃ પ્રવલૈઃ ક્ષુત્પિપાસાદિભિઃ પરિભૂયમાના
લક્ષ્યન્તે ।

સરસોંકી તરહ પીલે જાતે હૈં । કર્દૈક તાંવે પીતલ આદિકે વર્તનોંકી
તરહ કૂટે જાતે હૈં । કર્દૈક કાઠકી ભાંતિ કરવતસે ચીરે જાતે હૈં ।
કર્દૈક તીક્ષ્ણ કાંટોંકે ઘિછૌને પર સુલાયે જાતે હૈં । કર્દૈક શિલાપર
કપડોંકી તરહ પછાડે જાતે હૈં, ઓર અનન્ત મૂર્ખ પ્યાસ આદિ નાના
પ્રકારકે અસહ્ય હ્લેશ પાતે હૈં । હસ પ્રકાર ભાંતિ-ભાંતિકે દુઃખોંકા અનુ-
ભવ કરતે હૈં ।

(૨) તિર્યઞ્ચ ગતિમેં મી કોઈર તિર્યઞ્ચ દુઃખકે સાથ ગર્મી સર્દી સહતે
હૈં, કિસી પર મારી ઘોણ લાદા જાતા હૈ, કોઈ-કોઈ કોડોંકી માર રાતે
હૈ, કોઈર પૈને (તીચે) શસ્ત્રોંસે છેદે જાતે હૈં, કોઈ-કોઈ ચૂંટીસે ઘંધે હુપ
મૂર્ખ-પ્યાસ આદિ નાના પ્રકારકે દુઃખ મોગતે હુપ દેખે જાતે હૈં ।

સરસવની પેઠે પીલાય છે. કેટલાકે તાંબા-પીતળનાં વાસણોની જેમ કુટાય-
પીટાય છે. કેટલાકે લાકડાની પેઠે કરવતથી વહેરાય છે. કેટલાકને તીક્ષ્ણ કાંટાના
ખિછાના પર સુવાડવામાં આવે છે. કેટલાકને કપડાની પેઠે શિલાપર પછાડવામાં
આવે છે, અને અનંત ભૂખ-તરસ આદિ નાના પ્રકારના અસહ્ય ક્લેશ પમાડ-
વામાં આવે છે. એ પ્રમાણે તરેહ તરેહનાં દુઃખોના અનુભવ એ જીવો કરે છે.

(૨) તિર્યઞ્ચ ગતિમાં પણ કોઈ કોઈ તિર્યઞ્ચ દુઃખ સાથે ટાઢ-તાપ
સહન કરે છે, કેટલાક પર ભારે ઘેાઝે લાદવામાં આવે છે, કોઈ કોઈ ચાબુકના
માર ખાય છે, કોઈ કોઈને કાતીલ શસ્ત્રોથી છેદવામાં આવે છે, કોઈ કોઈ
ખૂંટે ઘંધાએલા ભૂખ-તરસ આદિ નાના પ્રકારનાં દુઃખો ભોગવતા જોવામાં
આવે છે.

(૩) एवं मनुष्यगतिं प्राप्ता अपि केचिदन्धत्वं, केचिद्वधिरत्वं, केचित् पशुत्वं, केचित्कासश्वासादिरोगं, केचिद्वारिष्णं च संप्राप्य, हीना दीनास्तत्तत्पीडापरिहारा-समा विविधदुर्दशामापन्नाः, स्याद्विरे कलत्रपुत्रादिभिरप्यनादृताः क्षुत्पिपासादिभि-र्वाध्यमाना म्रियन्ते ।

(૪) દેવા અપિ પરોત્કર્પનિરીક્ષણેર્પ્યાદિવાદિજનિતાઽન્તસ્તાપસ્ય પ્રતિકર્તુમશ્ન-કયતયા પ્રાપ્તો દુઃખમાજ એ દૃશ્યન્તે ।

(૩) यदि भाग्योदयसे मनुष्यगति मिल जाय तो उसमें भी सैकड़ों दुःख भोगने पड़ते हैं । कोई मनुष्य अन्धा होजाता है, कोई बहिरा हो जाता है, कोई लंगड़ा होजाता है । किसीको श्वास या खाँसीका रोग हो जाता है । कोई दरिद्रताके दुःखोंसे दीन हीन होकर अनेक प्रकारकी दुर्दशाका अनुभव करता है । वृद्धावस्थामें पत्नी पुत्र आदि तिरस्कार करते हैं । अन्तमें क्षुधा-पिपासा आदिके भी दुःख उठाकर मरणकी शरणमें जाना पड़ता है ।

(૪) કમી દેવગતિ પાકર દેવતા હોજાય તો વહાં મી તરહ-તરહકે દુઃખ વિચમાન હૈ ।

કિસી દેવાતાકી વિભૂતિ અધિક હોતી હૈ, કિસીકી કમ હોતી હૈ, કમ વિભૂતિવાલા અધિકવિભૂતિવાલે દેવતાકો દેવકર ઈર્ષ્યા-દ્વેષ કરતા હૈ, એસા કરનેસે મનમેં અત્યન્ત સન્તાપ હોતા હૈ । ઉસ સન્તાપકો મિટાને મેં જય અપનેકો અસમર્થ પાતા હૈ તો દુઃખી હોતા હૈ । હસલિયે સંસારમેં કહીંમી સુખ નહીં દિસલાઈ પડતા હૈ ।

(૩) જો ભાગ્યોદયથી મનુષ્યગતિ મળી જાય તો તેમાં પણ સેકડો દુઃખો ભોગવવાં પડે છે. કેઈ માણસ આંધળો થઈ જાય છે, કેઈ બહેરો બની જાય છે, કેઈ લંગડો થાય છે. કેઈને શ્વાસ યા ખાંસીનો રોગ થાય છે. કેઈ દરિદ્રતાનાં દુઃખોથી દીન-હીન થઈને અનેક પ્રકારની દુર્દશાનો અનુભવ કરે છે. વૃદ્ધાવસ્થામાં પત્ની પુત્ર આદિ તેનો તિરસ્કાર કરે છે. છેવટે ભૂખ-તરસ આદિનાં દુઃખો પણ વેઠીને તેને મરણ શરણ થવું પડે છે.

(૪) કદાચ દેવગતિ પામીને દેવતા થઈ જાય તો ત્યાં પણ તરેહ તરેહનાં દુઃખો વિચમાન હોય છે. કેઈ દેવતાની વિભૂતિ અધિક હોય છે, કેઈની ઓછી હોય છે. ઓછી વિભૂતિવાળા અધિક વિભૂતિવાળા દેવતાને જોઈને ઈર્ષ્યા-દ્વેષ કરે છે. એમ કરવાથી મનમાં અત્યંત સંતાપ થાય છે. એ સંતાપને શમાવવાને જ્યારે તે પોતાને અસમર્થ જુએ છે ત્યારે તે દુઃખી થાય છે. તેથી સંસારમાં કયાંય પણ સુખ જોવામાં આવતું નથી.

इत्येवमपारपारावारतरलतरतरङ्गमङ्गमालायमानजन्मजरामरणाधिव्याधीष्ट-
त्रियोगाऽनिष्टसंयोगादिजनितविविधसन्तापकलापमाकलयन्तः 'कथमेतस्मात्कले-
शकदम्बकादुन्मुक्ता भविष्यामः? इत्युपायं समन्तात् संमार्गयन्तो मुनयोऽपि जिने-
न्द्रप्रतिपादितं मोक्षमार्गमारुह्य, तत्रापि शुक्लध्यानादितकेवलज्ञानसमनन्तरजाय-
मानाऽव्याधायामन्दानन्दसन्दोहलक्षणमोक्षस्याऽपुनरावृत्तिलक्षणं महिमानं विनि-
श्चित्य, ईपत्सुत्तिपासाऽऽपादितदुःखं मनागपि न गणयन्ति, अत एव तदनशना-

जिस्ततरह अपार सागरमें चञ्चल तरंगे उत्पन्न होती हैं उसी तरह संसारमें जन्म, मरण, बुढ़ापा, मानसिक चिन्तायें, शारीरिक व्याधियाँ, इष्टवस्तुओंका वियोग, अनिष्टका संयोग आदि अनेक प्रकारके नये-नये दुःख उत्पन्न होते रहते हैं। इन विविध प्रकारके दुःखोंको भली भाँति सम्यग्ज्ञानद्वारा जाननेसे यह जिज्ञासा होती है कि इस दुःखसमूहसे हम कैसे छूटेंगे? इसप्रकार छूटनेका उपाय ढूँढते २ मुनिमहात्मा जिनेन्द्र भगवान् द्वारा प्रतिपादित मोक्षके मार्ग पर आरुढ़ हो जाते हैं। फिर क्रमशः शुक्लध्यान द्वारा केवलज्ञान पाकर अव्यायाध अनन्त आत्मिक-सुख और पुनरागमनरहित मोक्षको प्राप्त करते हैं। ऐसा अपने मनमें विचार कर तपमें लीन होनेवाले तपस्वी जन क्षुधा-पिपासाके थोड़ेसे दुःखको तनिक भी नहीं गिनते। उनके सामने अनन्त सुखका स्थान मोक्षका ध्येय सदा रहता है और उस ध्येयकी प्राप्तिमें क्षुधा आदि

જેવી રીતે અપાર સાગરમાં ચંચલ તરંગો ઉત્પન્ન થાય છે, તેવી રીતે સંસારમાં જન્મ, મરણ, બુઢાપો, માનસિક ચિંતાઓ, શારીરિક વ્યાધિઓ, ઇષ્ટ વસ્તુઓનો વિયોગ, અનિષ્ટનો સંયોગ આદિ અनेક પ્રકારનાં નવાં નવાં દુઃખો ઉત્પન્ન થતાં રહે છે. એ વિવિધ પ્રકારનાં દુઃખોને સારી પેઠે સમ્યગ્જ્ઞાનદ્વારા જાણવાથી એવી જિજ્ઞાસા થાય છે કે આ દુઃખસમૂહથી આપણે કેવી રીતે છૂટીશું? એ રીતે છૂટવાનો ઉપાય શોધતાં મુનિ મહાત્મા જિનેન્દ્ર ભગવાને પ્રતિપાદિત કરેલા મોક્ષના માર્ગ પર આરુઢ થઈ બાય છે. પછી ક્રમશઃ શુક્લ-ધ્યાનદ્વારા કેવલ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને અવ્યાયાધ અનંત આત્મિકસુખ અને પુનરાગમનરહિત મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. પોતાના મનમાં એવો વિચાર કરીને તપમાં લીન થનાર તપસ્વીજન ભૂખ-તરસના થોડા દુઃખને લગારે ગણતા નથી. તેમની સામે અનંત સુખના સ્થાન મોક્ષનું ધ્યેય સદા રહે છે અને એ ધ્યેયની પ્રાપ્તિમાં ક્ષુધા આદિ પરિવહોથી થનારું દુઃખ નહિવત્ બને છે. તે પોતાના

દિલક્ષણં તપઃ પરિણામપરમપદસુખજનકતયા મુનીનામાત્મપરિણામવિકૃતિકારણં ન
મવિતુમીષ્ટે નાપિ ચ તત્કર્મોદયસ્વરૂપમિતિ પ્રાક્ મતિપાદિતમિતિ તપસઃ સર્વથા
મોક્ષાશ્રત્ત્વેનોત્કૃષ્ટમદ્ગ્લાત્મકધર્મરૂપત્વં સિદ્ધમ્ ।

અથોત્કૃષ્ટમદ્ગ્લાત્વસમ્પાદકં ધર્મસ્ય મદિમાનમાવેદયતિ—‘દેવા વિ’ इत्यादि ।

ધર્મ=અહિંસાદિત્રયસ્વરૂપે यस્ય પ્રાણિનઃ મનઃ=ચિત્તં સદા=નિરન્તરં તિષ્ઠતી
તિ શેષઃ, તં=ધર્મચિત્તં પ્રાણિનં દેવા અપિ=ભવનપત્યાદિચતુર્નિકાયા અપિ

પરિપહોંસે હોનેવાલા દુઃખ નહીં કે યરાયર છે । વે ડન તુચ્છ દુઃખોંકો
અપને અન્તકરણમેં સ્મરણ ઢી નહીં કરતે । તાત્પર્ય યહ છે કિ-અનશન-
આદિ તપ, પરમપદ મોક્ષકે અનન્ત અવિનાશી સુખકા પ્રબલ કારણ
હોનેસે મુનિયોંકી આત્માકે પરિણામોંમે વિકાર ઉત્પન્ન નહીં કર સકતા
છે ઓર ન ઔદયિક ભાવમેં હી છે, અર્થાત્ તપ ક્ષાયોપશમિક ભાવોંમે
છે । હસ વિષયકા વિસ્તારસે પ્રતિપાદન પહેલે કિયા જા ચુકા છે । અબ
યહ વાત અચ્છી તરહ સિદ્ધ હો ચુકી કિ તપ મોક્ષકા કારણ છે ઓર
ઉત્કૃષ્ટ મંગલરૂપ ધર્મ છે ।

ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ મંગલ છે, કિન્તુ ધર્મમેં ઁસી કોનસી વિચિત્ર મહિમા
છે જિસસે ઁસે ઉત્કૃષ્ટ મંગલ કહતે છે ? હસ પ્રશ્નકા સમાધાન કરનેકે
લિપ કહતે છે—

જિસ પ્રાણીકે મનમેં અહિંસા, સંયમ ઓર તપરૂપ ધર્મકા નિરન્તર
નિવાસ રહતા છે, ઁસ ધર્માત્મા પ્રાણીકો ભવનવાસી, વ્યન્તર, જ્યોતિષી

અંતઃકરણમાં એ તુચ્છ દુઃખોંનું સ્મરણ પણ કરતા નથી. તાત્પર્ય એ છે કે-
અનશન આદિ તપ, પરમપદ મોક્ષના અનંત અવિનાશી સુખનું પ્રબલ કારણ
હોવાથી મુનિઓના આત્માના પરિણામોમાં વિકાર ઉત્પન્ન કરી શકતું નથી. અને એ
ઔદયિક ભાવમાં પણ નથી અર્થાત્ તપ ક્ષાયોપશમિક-ભાવમાં છે. આ વિષયનું
પ્રતિપાદન પહેલાં વિસ્તારથી કરવામાં આવ્યું છે. હવે એ વાત સારી રીતે સિદ્ધ
થઈ ચૂકી કે તપ મોક્ષનું કારણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ મંગલરૂપ ધર્મ છે.

ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ મંગલ છે, પરંતુ ધર્મમાં એવો કયો વિચિત્ર મહિમા છે જેથી
તેને ઉત્કૃષ્ટ મંગલ કહ્યો છે ? આ પ્રશ્નનું સમાધાન કરવાને કહે છે :—

એ પ્રાણીના મનમાં અહિંસા, સંયમ અને તપરૂપ ધર્મોના નિરન્તર નિવાસ
રહે છે, તે ધર્માત્મા પ્રાણીને ભવનવાસી, વ્યન્તર, જ્યોતિષી અને વૈમાનિક એ

નમસ્પન્તિ=નમસ્કુર્યન્તિ સમ્માનયન્તીતિ યાવત્, કિં પુનઃશ્રવણ્યાદયો મનુષ્યા
ઇત્યર્થઃ ।

પ્રતાદ્યોડયં સમુત્ક્રુષ્ટો ધર્મઃ સ્વસમારાધનવદ્દપરિકરાણાં વૃન્દારકવૃન્દવન્દ-
નીયપદારવિન્દતાં જનયતિ, યદિ પુનઃસ્ત્રિવિધકરણયોગેન તદારાધનપરાયણો ભવેત્
તદા શિવમચલમરુજમનન્તમક્ષયમવ્યાવાધમપુનરાવૃત્તિ સિદ્ધિગતિનામધેયં મોક્ષપદમપિ
સમાસાદયેદેવ, કેવ કયા તદપેક્ષયા તુચ્છતરદેવેન્દ્રચક્રવર્ણ્યાદિપદ-
માત્તિજનિતસૌંદર્યસ્ય સસ્યાનુગતપલાલવદિતિ ।

और वैमानिक इस प्रकार चारों निकायोंके देवता नमस्कार करते हैं
अर्थात् संमान करते हैं । गाथामें आये हुए 'अपि' शब्दसे प्रकट है कि
जब देवताभी धर्मात्मा प्राणीका संमान करते हैं तो राजा, महाराज,
सम्राट् और चक्रवर्ती आदिकी बात ही क्या है ? वे भी उसके चरणोंमें
गिरते हैं । इस प्रकार इस उत्कृष्ट धर्मकी आराधना करनेवाले प्राणी
देवोंके द्वारा वन्दनीय हो जाते हैं । यदि कोई तीन करण और तीन
योगसे उस धर्मकी आराधना भली-भाँति करे तो वह अवश्यही ऐसी
सिद्धिगति (मोक्ष)को प्राप्त करेगा जो परम कल्याणरूप है, अचल है,
जिसमें किसी प्रकारका रोगदोष नहीं है, जिसका कभी अन्त नहीं
होता, जिसमें पहुँच कर क्षय नहीं होता, और न किसी प्रकारकी बाधा
शेष रहती है । अहो ! उस मोक्षका क्या कहना है, जिसके आगे नरेन्द्र,
इन्द्र, अहमिन्द्र आदिका सुख इतना तुच्छ है जैसे धान्यके आगे भुसा
तुच्छ होता है ।

ચારે નિકાયેના દેવતા નમસ્કાર કરે છે અર્થાત્ તેમનું સંમાન કરે છે. ગાથામાં
આવેલા 'અપિ' શબ્દથી સ્પષ્ટ થાય છે કે બધારે દેવતા પણ ધર્માત્મા પ્રાણીનું
સંમાન કરે છે તો રાજા, મહારાજા, સમ્રાટ અને ચક્રવર્તી આદિની તો વાત જ
ક્યાં રહી ? તેઓ પણ તેમના ચરણમાં પડે છે. એ રીતે આ ઉત્કૃષ્ટ ધર્મની
આરાધના કરનારો પ્રાણી દેવો વડે વંદનીય બને છે. બે કોઈ ત્રણ કરણ અને
ત્રણ યોગથી એ ધર્મની આરાધના ભલી પડે કરે તો તે અવશ્ય એથી સિદ્ધિ-
ગતિ (મોક્ષ) ને પ્રાપ્ત કરે કે જે પરમ કલ્યાણરૂપ છે, અચલ છે, તેમાં કોઈ
પ્રકારનો રોગદોષ નથી, જેનો કદાપિ અંત આવતો નથી જેમાં પહોંચવાથી
ક્ષય થતો નથી અને કોઈ પ્રકારની બાધા-પીડા થતી નથી. અહા ! એ મોક્ષની
શી વાત કહીએ, જેની આગળ નરેન્દ્ર, ઇન્દ્ર, અહમિન્દ્ર આદિનું સુખ એવું તુચ્છ
છે કે જેમ ધાન્ય આગળ ફેતરાં તુચ્છ છે.

નનુ સર્વપર્માણામર્હિસામૂલકસ્વાદર્હિસાયામેવ સંયમતપસોરપિ ધર્મયોઃ સમાવેશે સતિ કિં પુનસ્તપોઃ પૃથક્નિર્દેશઃ ? इति चेन्न,—

તપો વિના સંયમો યથાવત્સ્વરૂપનૈર્મલ્યં ન લભતે, સંયમમન્તરેણાઽર્હિસાઽપિ ન પરિશુદ્ધિમેતિ ઇત્યાશયેનાર્હિસાં પ્રતિપાથ તદ્વિર્મલીકરણાર્થં સંયમસ્ય પ્રતિપાદનમ્, તસ્ય ચ પ્રભૂતશક્તિસમ્પાદનાય તપસઃ સમારાધનમાવશ્યકમિત્યાશ્રયેન, પ્રયાણં પૃથક્નિર્દેશઃ કૃતઃ ।

કિંચ સંયમતપસોર્વિપયેઽપરોઽપિ વિશેષો દૃશ્યતે—સંયમાત્સંવરઃ, તપસ્તુ શૂરૂપતો નિર્જરામુદ્ધાવયત્ સંવરમપિ નિષ્પાદયતિ । સંયમસ્તપચૈતે દ્વે-રાજ આત્મ-

પ્રશ્ન—સંયમ તપ આદિ સર્વ ધર્મોંકા મૂલ અર્હિસા હૈ, ફસલિણ સંયમ ઔર તપકા અર્હિસામેં હી સમાવેશ હો જાતા હૈ તો ફિર સંયમ ઔર તપકો અલગ અલગ કયોં કહા હૈ ? સુનો—

ઉત્તર—અલગ અલગ કહનેકા કારણ યહ હૈ કિ તપકે વિના સંયમ કી જૈસી ઘાહિયે વૈસી નિર્મલતા નહીં હોતી ઔર વિના સંયમકે અર્હિસાકા ઠીક ૨ પાલન નહીં હો સકતા । ફસ અભિપ્રાયસે અર્હિસાકા પ્રતિપાદન કરકે ઉસે નિર્મલ ધનાનેકે લિણ તપકા અલગ કથન કિયા ગયા હૈ । ફસસે તીનોંકા અલગ ૨ કથન ઉચિત હૈ ।

સંયમ ઔર તપકે અર્થમેં ઔર સી વિશેષતા હૈ ઔર વહ યહ હૈ કિ-સંયમસે સંવર હોતા હૈ, પરંતુ તપસે સંયમ ઔર નિર્જરા દોનોં હોતે હૈ ।

અથવા યહ સમજના ઘાહિયે કિ સંયમ ઔર ‘તપ’ યે દોનોં

પ્રશ્ન—સંયમ તપ આદિ સર્વ ધર્મોંનું મૂલ અર્હિસા છે, તેથી સંયમ અને તપને સમાવેશ અર્હિસામાં જ થઈ જાય છે. તો સંયમ અને તપને જુદા-જુદા કેમ કહ્યા છે ? સાંભળો—

ઉત્તર—જુદા જુદા કહેવાનું કારણ એ છે કે તપ વિના સંયમની જોડએ તેવી નિર્મળતા થતી નથી અને સંયમ વિના અર્હિસાનું ખરાબર પાલન થઈ શકતું નથી. એ કારણથી અર્હિસાનું પ્રતિપાદન કરીને તેને નિર્મળ બનાવવાને માટે તપનું જુદું કથન કરવામાં આવ્યું છે. એથી ત્રણેનું જુદું-જુદું કથન ઉચિત છે.

સંયમ અને તપના અર્થમાં ખીલ પણ વિશેષતા છે અને તે એ કે-સંયમથી સંવર થાય છે, પણ તપથી સંયમ અને નિર્જરા જોડ થાય છે.

અથવા એમ સમજવું જોઈએ કે સંયમ અને તપ એ જોડ રાખના

રક્ષકાવિવાહિંસાવ્રતસ્ય સંરક્ષકે । યદ્વા એતદ્વ્યસ્યાહિંસાપરિપોષકતયા પૃથક્-
નિર્દેશઃ સંગચ્છતે ।

અન્યથ અહિંસા પ્રાણવ્યપરોપણનિવૃત્તિપ્રધાના, સંયમસ્તુ શ્રોત્રાદીન્દ્રિયનિગ્રહ-
પ્રધાન ઇતિ મહદ્વૈલક્ષણ્યમુપલભ્ય પૃથક્નિર્દેશઃ । તપસો વૈલક્ષણ્યં તુ ન કસ્યચિત્
સંશયગોચરઃ સ્વરૂપત એવ પરસ્પરં ભેદાત્, તથાહિ-અહિંસા નામ સ્વતઃ પરતો
વા પ્રાણવ્યપરોપણનિવૃત્તિકરણં, તપસ્તુ ક્ષુત્પિપાસાશીતોષ્ણાદિસહિષ્ણુત્વરૂપમિતિ ।

રાજાકે આત્મરક્ષકોંકી તરહ અહિંસાવ્રતકે રક્ષક હૈં, જયતક સંયમ
ઔર તપ ન હૈં તયતક અહિંસાકા સમ્યક્ પાલન નહીં હો સકતા ।

એક સમાધાન ઔરભી હૈ-અહિંસામેં પ્રાણોંકે વ્યપરોપણકી નિવૃત્તિકી
પ્રધાનતા હૈ, ઔર સંયમમેં શ્રોત્ર આદિ ઈન્દ્રિયોંકે નિગ્રહકી પ્રધાનતા હૈ ।
હસ પ્રકાર હનમેં કિતની હી પ્રકારકી વઢી ૨ વિશેષતાએં દેવકર સૂત્ર-
કારને પૃથક્ કથન કિયા હૈ । તપકે સ્વરૂપમેં તો હતના ભેદ હૈ કિ કિસીકો
સન્દેહ હો હી નહીં સકતા । અપને યા દૂસરેકે દ્વારા પ્રાણવ્યપરોપણકી
નિવૃત્તિ કરનેકો અહિંસા કહતે હૈં, ઔર ક્ષુધા પિપાસા શીત ઉષ્ણ આદિકો
સહન કરના તપ કહલાતા હૈ ।

પ્રશ્ન—ભગવાનને અહિંસા સંયમ ઔર તપ હન તીનોંમેં તપકો હી
અન્તમેં કયોં કહા ?

આત્મરક્ષકોની પેઠે અહિંસાવ્રતના રક્ષક બને છે. ત્યાં સુધી સંયમ અને તપ
ન થાય ત્યાં સુધી અહિંસાનું સમ્યક્ પાલન થઈ શકતું નથી.

એક સમાધાન બીજું પણ છે. અહિંસામાં પ્રાણના વ્યપરોપણની
નિવૃત્તિની પ્રધાનતા છે. અને સંયમમાં શ્રોત્ર આદિ ઈન્દ્રિયોના નિગ્રહની પ્રધાનતા છે.
એ રીતે એમાં અનેક પ્રકારની ચોટી ચોટી વિશેષતાઓ બોધને સૂત્રકારે
પૃથક્ કથન કર્યું છે. તપના સ્વરૂપમાં તો એટલો ભેદ છે કે કોઈને સંદેહ
થઈ શકે નહિ. પોતાની અથવા બીજાની દ્વારા પ્રાણના વ્યપરોપણની નિવૃત્તિ
કરવી તેને અહિંસા કહે છે, અને ભૂખ તરસ યાદ તાપ આદિને સહેવાં તે
તપ કહેવાય છે.

પ્રશ્ન—ભગવાને અહિંસા, સંયમ અને તપ એ ત્રણમાં તપને છેલ્લું
કેમ કહ્યું ?

નત્તુ સર્વધર્માણામર્હિસામૂલકત્વાદર્હિસાયામેવ સંયમતપસોરપિ ધર્મયોઃ સમાવેશે સતિ કિં પુનસ્તયોઃ પૃથક્નિર્દેશઃ ? इति चेन्न,—

તપો વિના સંયમો યથાવત્સ્વરૂપનેર્મલ્યં ન લભતે, સંયમમન્તરેણાઽર્હિસાઽપિ ન પરિશુદિમેતિ ઇત્યાશયેનાર્હિસાં પ્રતિપાદ્ય તદ્ધિર્મલીકરણાર્થં સંયમસ્ય પ્રતિપાદનમ્, તસ્ય ચ પ્રભૂતશક્તિસમ્પાદનાય તપસઃ સમારાધનમાવશ્યકમિત્યાશયેન, ત્રયાણાં પૃથક્નિર્દેશઃ કૃતઃ ।

કિંચ સંયમતપસોર્વિપયેઽપરોઽપિ વિશેષો દૃશ્યતે—સંયમાત્સંવરઃ, તપસ્તુ મુખ્યતો નિર્જરામુદ્ગાધયત્ સંવરમપિ નિષ્પાદયતિ । સંયમસ્તપશ્ચૈતે દ્વે-રાજા આત્મ-

પ્રશ્ન—સંયમ તપ આદિ સય ધર્મોંકા મૂલ અર્હિસા હૈ, ઇસલિએ સંયમ ઓર તપકા અર્હિસામેં હી સમાવેશ હો જાતા હૈ તો ફિર સંયમ ઓર તપકો અલગ અલગ ક્યોં કહા હૈ ? સુનો—

ઉત્તર—અલગ અલગ કહનેકા કારણ યહ હૈ કિ તપકે વિના સંયમ કી જૈસી વાહિએ વૈસી નિર્મલતા નહીં હોતી ઓર વિના સંયમકે અર્હિસાકા ઠીક ૨ પાલન નહીં હો સકતા । હસ અભિપ્રાયસે અર્હિસાકા પ્રતિપાદન કરકે ઉસે નિર્મલ બનાનેકે લિએ તપકા અલગ કથન કિયા ગયા હૈ । હસસે તીનોંકા અલગ ૨ કથન ઉચિત હૈ ।

સંયમ ઓર તપકે અર્થમેં ઓર બી વિશેષતા હૈ ઓર વહ યહ હૈ કિ- સંયમસે સંવર હોતા હૈ, પરંતુ તપસે સંયમ ઓર નિર્જરા દોનોં હોતે હૈ ।

અથવા યહ સમજના વાહિયે કિ સંયમ ઓર 'તપ' એ દોનોં

પ્રશ્ન—સંયમ તપ આદિ સર્વ ધર્મોંનું મૂલ અર્હિસા છે, તેથી સંયમ અને તપને સમાવેશ અર્હિસામાં જ થઈ જાય છે. તો સંયમ અને તપને જુદા-જુદા કેમ કહ્યા છે ? સાંભળો—

ઉત્તર—જુદા જુદા કહેવાનું કારણ એ છે કે તપ વિના સંયમની જોઈએ તેવી નિર્મળતા થતી નથી અને સંયમ વિના અર્હિસાનું પરાપર પાલન થઈ શકતું નથી. એ કારણથી અર્હિસાનું પ્રતિપાદન કરીને તેને નિર્મળ બનાવવાને માટે તપનું જુદું કથન કરવામાં આવ્યું છે. એથી ત્રણેનું જુદું-જુદું કથન ઉચિત છે.

સંયમ અને તપના અર્થમાં બીજી પણ વિશેષતા છે અને તે એ કે- સંયમથી સંવર થાય છે, પણ તપથી સંયમ અને નિર્જરા બેઉ થાય છે.

અથવા એમ સમજવું જોઈએ કે સંયમ અને તપ એ બેઉ રાજાના

રક્ષકાવિવાદહિંસાવ્રતસ્ય સંરક્ષકે । યદ્વા એતદ્વ્યસ્યાહિંસાપરિપોષકતયા પૃથક્-
નિર્દેશઃ સંગચ્છતે ।

અન્યચ્ચ અહિંસા પ્રાણવ્યપરોપણનિવૃત્તિપ્રધાના, સંયમસ્તુ શ્રોત્રાદીન્દ્રિયનિગ્રહ-
પ્રધાન ઇતિ મદ્દૈલક્ષણ્યમુપલભ્ય પૃથક્નિર્દેશઃ । તપસો વૈલક્ષણ્યં તુ ન કસ્યચિત્
સંશયગોચરઃ સ્વરૂપત એવ પરસ્પરં ભેદાત્, તથાહિ-અહિંસા નામ સ્વતઃ પરતો
વા પ્રાણવ્યપરોપણનિવૃત્તિકરણં, તપસ્તુ ક્ષુત્પિપાસાશીતોષ્ણાદિસહિષ્ણુત્વરૂપમિતિ ।

રાજાકે આત્મરક્ષકોંકી તરહ અહિંસાવ્રતકે રક્ષક હૈં, જયતક સંયમ
ઔર તપ ન હૈં તયતક અહિંસાકા સમ્યક્ પાલન નહીં હો સકતા ।

એક સમાધાન ઔરભી હૈ-અહિંસામેં પ્રાણોંકે વ્યપરોપણકી નિવૃત્તિકી
પ્રધાનતા હૈ, ઔર સંયમમેં શ્રોત્ર આદિ ઇન્દ્રિયોંકે નિગ્રહકી પ્રધાનતા હૈ ।
હિસ પ્રકાર હનમેં કિતની હી પ્રકારકી થડી ૨ વિશેષતાઈ દેવકર સૂત્ર-
કારને પૃથક્ કથન કિયા હૈ । તપકે સ્વરૂપમેં તો હતના ભેદ હૈ કિ કિસીકો
સન્દેહ હો હી નહીં સકતા । અપને યા દુસરેકે દ્વારા પ્રાણવ્યપરોપણકી
નિવૃત્તિ કરનેકો અહિંસાકહતે હૈં, ઔર ક્ષુધા પિપાસા શીત ઉષ્ણ આદિકાં
સહન કરના તપ કહલાતા હૈ ।

પ્રશ્ન—ભગવાને અહિંસા સંયમ ઔર તપ હન તીનોંમેં ત્રયકોં હૈં
અન્તમેં કયોં કહા ?

આત્મરક્ષકોંકી પેંકે અહિંસાવ્રતના રક્ષક બને છે. ત્યાં સુધી :
ન થાય ત્યાં સુધી અહિંસાનું સમ્યક્ પાલન થઈ શકતું નથી.

એક સમાધાન બીજું પણ છે. અહિંસામાં પ્રાણ-
નિવૃત્તિની પ્રધાનતા છે. અને સંયમમાં શ્રોત્ર આદિ ઇન્દ્રિયોંકે નિગ્રહ-
કારને પૃથક્ કથન કર્યું છે. તપના સ્વરૂપમાં તો એટલા કે કે જે
થઈ શકે નહિ. પોતાની અથવા બીજાની ક્ષતિ કે અવગણના કરવી તેને
અહિંસા કહે છે, અને ભૂખ તથા તૃષ્ણા તપ કહેવાય છે.

પ્રશ્ન—ભગવાને અહિંસા, સંયમ તથા તપ એ ત્રયકોં
કેમ કહ્યું ?

ફોટિમ્વસચ્ચિતાનિ કર્કશતમાન્યપિ કર્માણિ તપસાઽઽશૃતં ત્રિનશ્યન્તીતિ
 દુસ્તરસંસારસાગરં શીઘ્રમુત્તર્જુમભિલપ્યતામહિંસાસંયમાઽઽરાધનતત્પરાણાં શુશ્રુણા-
 મુગ્રતપોઽવશ્યમાશ્રયણીયમિત્યાશયેનાન્તે તપસઃ પૃથદ્નિર્દેશઃ કૃત્વેતિ માત્રઃ ।
 इति प्रथमगाथार्थः ॥ १ ॥

નરુ ધર્મઃ શરીરેણ રક્ષયતે, શરીરરક્ષણં ચાહારેણ ભવતિ, ત્વ ચ પદ્મજીવ-
 નિકાયોપમર્દનરૂપાઽઽરમ્ભેણ નિપ્પાદયતે, યત્ર ચારમ્ભો ન તત્ર ધર્મઃ સંભવતિ,
 યથોક્તં શ્રીસ્થાનાઙ્ગસૂત્રે—

“ દો ઠાળાઈં અપરિયાણિત્તા આપા જો કેવલિપદ્ધતં ધમ્મં લભેજ્ઞા સવ-
 નયાપ, તંજહા-આરંભે ચેવ પરિગ્ગહે ચેવ ” ઇતિ, અસ્ય દિ-“ દ્વે વસ્તુની અપરિ-
 જ્ઞાય આત્મા ન કેવલિપદ્ધતં ધર્મં શ્રોતું લભેત, તદ્ યથા-આરમ્ભશ્ચ પરિગ્રહશ્ચ ”

ઉત્તર—કરોડોં ભવોંમેં સંચિત કિયે હુણ અત્યન્ત કઠોર કર્મ, તપકે
 દ્વારા શીઘ્ર હી નષ્ટ હો જાતે હૈં । ફસલિણ દુસ્તર સંસારરૂપી સાગરકો
 શીઘ્ર પાર કરનેકી અભિલાપા રક્ષનેવાલે, અહિંસા ઓર સંયમકી આરા-
 ધનામેં તત્પર રહ્નેવાલે મોક્ષાભિલાપિયોંકો અવશ્ય હી ઉગ્ર તપસ્યા કરની
 ચાહિયે, ફસ ઉદ્દેશ્યસે ભગવાનને તપકો અન્તમેં અલગ કહા હૈં ॥૧॥

ધર્મકા રક્ષણ શરીરસે હોતા હૈં ઓર શરીરકા નિર્વાહ આહારસે
 હોતા હૈં । આહાર પૃથિવી આદિક ષડ્જીવનિકાયકે આરંભકે વિના નહીં
 થન સકતા, ઓર ‘જહાં આરમ્ભ હૈં વહાં ધર્મ નહીં’ યહ સર્વજ્ઞ ભગવાનને
 કહા હૈં, કયોંકિ ઠાળાંગ (સ્થાનાઙ્ગ) સૂત્રકે દુસરે ઠાળેસે યહ વાત સ્પષ્ટ હૈં ।

ઉત્તર—કરોડો ભવોમાં સંચિત કરેલાં અત્યંત કઠોર કર્મ તપની દ્વારા
 શીઘ્ર નષ્ટ થઈ જાય છે. એથી દુસ્તર સંસારરૂપી સાગરને શીઘ્ર પાર કરવાની
 અભિલાષા રાખનારા, અહિંસા અને સંયમની આરાધનામાં તત્પર રહેનારા,
 મોક્ષાભિલાષીઓએ અવશ્ય ઉગ્ર તપસ્યા કરવી જોઈએ. એ ઉદ્દેશથી ભગવાને
 તપને છેલ્લું જુદું કહ્યું છે. ॥ ૧ ॥

ધર્મનું રક્ષણ શરીરથી થાય છે. અને શરીરનો નિર્વાહ આહારથી થાય છે.
 આહાર પૃથિવી આદિ છ જીવનિકાયના આરંભ વિના નથી જની શકેતા, અને
 ‘ત્યાં આરંભ છે ત્યાં ધર્મ નથી’ એમ સર્વજ્ઞ ભગવાને કહ્યું છે. ઠાળાંગ
 (સ્થાનાંગ) સૂત્રના બીજા ઠાળામાં એ વાત સ્પષ્ટ છે. અર્થાત્ આરંભ અને

અર્થાદારમ્ભ-પરિગ્રહો જ્ઞ-પરિજ્ઞયા જન્મમરણાદિદુઃસ્વહેતુ વિજ્ઞાય પ્રત્યા-
ગ્યાનપરિજ્ઞયા તયોસ્ત્યાગમકૃત્વા જિનોક્તં ધર્મં શ્રોતુમપિ ન શક્નોતિ, પાલયિતું
શક્નોતીતિ તુ દૂરાપાસ્તમિત્યર્થઃ, તસ્માદુક્તરીત્યા ત્યાગસમ્પન્નસ્યાપિ શ્રમણેસ્યં
શરીરસંરક્ષણાવશ્યકતા વર્તતે તદર્થં ચાહારો ગ્રહીતવ્યઃ, તંત્રં કાં વૃત્તિઃ સમાદ-
ર્તવ્યે ? ત્યાહ-‘જહા દુમસ્સ’ ઇત્યાદિ

^૧ મૂલમ્-^૩ જહા ^૪ દુમસ્સ ^૨ પુપ્ફેસુ, ^૬ ભમરો ^૫ આવિયઙ્ રસં ।

^૬ ણ ^૭ ચ ^૮ પુપ્ફં ^{૧૦} કિલામેઙ્, ^{૧૨} સો ^{૧૧} અ ^{૧૪} પીણેઙ્ ^{૧૩} અપ્પયં ॥૨॥

છાયા-યથા દ્રુમસ્ય પુષ્પેષુ, ભ્રમર આપિવતિ રસમ્ ।

ન ચ પુષ્પં ક્લામયતિ, સ ચ પ્રીણાત્યાત્માનમ્ ॥ ૨ ॥

અર્થાત્ આરંભ ઓર પરિગ્રહ ઇન દોનોંકે યથાર્થ સ્વરૂપકો આત્મા
જ્ઞપરિજ્ઞાસે-સમ્યક્ પ્રકાર જાનકર કિ ચે હી દોનોં જન્મ જરા મરણકે
દાતા ચતુર્ગતિરૂપ અનન્ત સંસારમેં પરિભ્રમણ કરાનેવાલે, છેદન-ભેદન-
આધિ-વ્યાધિ-ક્લેશરૂપ-દુઃસ્વોંકે કારણ તથા આત્માકે વિશુદ્ધ સ્વરૂપકે
ઘાતકઃ હૈં, પરંતુ જયતક પ્રત્યાગ્યાનપરિજ્ઞા દ્વારા ત્રીન-કરણ ઓર ત્રીન
યોગસે ઇનકો ત્યાગ ન દેવે તવ તક જિનેન્દ્ર ભગવાન્ દ્વારા પ્રરૂપિત ધર્મકો
સુજ્ઞને યોગ્ય બી નહીં હોતા, પાલનેકી તો વાત હી કહાં હૈં ? તાત્પર્ય યહ
હૈં કિ આરંભ ઓર પરિગ્રહકા ત્યાગ કિયે વિના ધર્મકા પૂર્ણ પાલન-નહીં
હો-સકતા । ઇસલિયે ધર્મકે આરાધક મુનિયોંકો નિરવધ આહારકી
વિધિ કહતે હૈં—‘જહા દુમસ્સ’ ઇત્યાદિ ।

પરિગ્રહ એ ઊઠના યથાર્થ સ્વરૂપને આત્મા, જ્ઞપરિજ્ઞાથી સમ્યક્-પ્રકારે જાણે કે
એ ઊઠ જન્મ જરા મરણના દાતા, ચતુર્ગતિરૂપ અનન્ત સંસારમાં પરિભ્રમણ
કરાવનારા, છેદન-ભેદન-આધિ-વ્યાધિ-ક્લેશરૂપ દુષ્ટોના કારણ તથા આત્માના
વિશુદ્ધ સ્વરૂપના ઘાતક છે, પરંતુ જ્યાં સુધી પ્રત્યાગ્યાનપરિજ્ઞાદ્વારા ત્રણ કરણ
અને ત્રણ યોગથી તેને ત્યજી ન દેવાય ત્યાં સુધી જિનેન્દ્રભગવાને પ્રરૂપેલા
ધર્મને સાંભળવા યોગ્ય પણ થવાતું નથી, પછી પાળવાની તો વાત જ ક્યાં ?
તાત્પર્ય એ છે કે આરંભ અને પરિગ્રહનો ત્યાગ કર્યા વિના ધર્મનું પૂર્ણ પાલન
થઈ શકતું નથી. તેથી ધર્મના આરાધક મુનિઓને નિરવધ આહારની વિધિ
કહે છે—“જહા દુમસ્સ” ઇત્યાદિ.

સાન્વયાર્થઃ—જહા=જૈસે, ભમરો=મોંરા, દુમસ્સ=દુસકે પુષ્પેસુ=ફૂલોંમેં (રહે હુપ) રસં=રસકો આવિયહ=મર્યાદાનુસાર પીતા હૈ, ય=ઘોર પુષ્પં=ફૂલકો ણ કીલામેહ=પીડિત નહીં કરતા હૈ, અ=તોમી સો=વહ મોંરા અપ્પયં=અપનેકો પીળેહ=સન્તુષ્ટ કર લેતા હૈ । અર્થાત્—જૈસે મોંરા અનેક દુસોંકે ફૂલોંસે થોડા થોડા રસ ઉચિત માત્રામેં લેતા હૈ, એસા કરનેસે વહ સન્તુષ્ટ મી હોજાતા હૈ ઘોર ફૂલોંકોમી કદ નહીં દેતા ॥ ૨ ॥

ટીકા—યથા ભ્રમરઃ—ભ્રામ્યતિ=એકત્ર નાવતિષ્ઠતિ ઇતિ ભ્રમરઃ=ચતુરિન્દ્રિય-જાતિમાન્ ભૂત્તપર્યાયવાચ્યઃ પ્રાણિવિશેષઃ । દુમસ્ય, જાત્યેકત્વાદેકત્રચનમ્, 'સર્વો ગચ્છતિ' ઇત્યાદિવત્, તેન દુમાણામિત્યર્થઃ, દુમપદેન યોગમર્યાદયા લતાદીના-મપિ ગ્રહણં બોદ્યવ્યમ્, પુષ્પેષુ સ્થિતમિત્યસ્યાધ્યાહારઃ, રસં=મકરન્દમ્ આપિવતિ=આ=મર્યાદા-પૂર્વકમ્ ઉચિતાદિપ્રકં પરિત્યજ્ય પિવતિ=પાનવિષયં કરોતિ, અલ્પં શૃક્લાતીતિ ભાવઃ । ચકારો હેત્વર્થે, તેન-ચ=અત એવ પુષ્પં ન લામયતિ=ન પીઢ-યતિ-લેશતોડપિ ન મ્લાનયતીતિ યાવત્, ચ=કિંચ સઃ=ભ્રમરઃ આત્માનં=સ્વં પ્રીણતિ=તોપયતીત્યર્થઃ ।

પુષ્પાણિ તુ દુમલતાદીનામેવ ભવન્તિ પુનર્દુમપદોપાદાનમ્—યથા ભ્રમરઃ સર્વે-પામેવ દુમલતાદીનાં પુષ્પેષુ રસમાપિવતિ ન ચોદનીવાદિભેદભાવં રક્ષતિ 'વૃક્ષોડય-

જૈસે ભ્રમર, ભ્રમણ કરકે અનેક વૃક્ષ લતા આદિકોંકે પુષ્પોંકા થોડાર રસ મર્યાદાસે લેતા હૈ, અધિક નહીં, યાની એસા કિ કિસીકો મી પીઢા ન દેતે હુપ વહ અપની આત્માકો તૃપ્ત કર લેતા હૈ ।

પ્રશ્ન—વૃક્ષ ઓર લતાઓંમેં હી ફૂલ હોતે હૈં ફિર દુમ (વૃક્ષ) શબ્દ દેનેકા કયા અભિપ્રાય હૈ ? ।

ઉત્તર—જૈસે મોંરા સમી વૃક્ષોં ઓર લતાઓંકે ફૂલોંકા રસ પીતા હૈ, ઝંચ-નીચ ભેદ-ભાવ નહીં રખતા કિ—ઇસ વૃક્ષમેં કમ ફૂલ હૈં ઓર

એમ ભ્રમર ભ્રમણ કરીને અનેક વૃક્ષ લતા આદિનાં પુષ્પોનેા થોડા થોડા રસ મર્યાદાપૂર્વક લે છે, વધુ લેતો નથી, અને એવી રીતે લે છે કે કોઇ પણ પુષ્પને જરાએ પીડા થાય નહિ; એમ તે પોતાના આત્માને તૃપ્ત કરી લે છે.

પ્રશ્ન—વૃક્ષ અને લતાઓ પર જ ફૂલ થાય છે, તો વળી દુમ (વૃક્ષ) શબ્દ કહેવાનો શા હેતુ છે.

ઉત્તર—એમ ભ્રમરો જાંધાં વૃક્ષો અને લતાઓનાં ફૂલોનેા રસ પીએ છે, ઉંચ-નીચનેા લેલલાવ રાખતો નથી કે—આ વૃક્ષ પર એણાં, —છે અને

મલપુષ્પફલોડયં ચ વહુપુષ્પફલસમૃદ્ધઃ' इति, तथा साधुरप्युचनीचादिभेदभावं विहाय सर्वत्र समानभावो गृहस्थकुलानां सकाशाद् यथोचितां भिक्षामाददीतेति सूचनार्थम् ।

यद्वा 'द्रुमस्त' इत्यत्र सम्बन्धसामान्यपठ्या द्रुमसम्बन्धिष्विति, अर्थादयं दृष्टान्तो द्रुमसंसक्तपुष्परसग्राहिणो भ्रमरस्य बोद्धव्यो नेतरस्य, ततश्च यथा भ्रमरो द्रुमसम्बन्धेषु स्थितं रसमापिवति तथा साधुरपि गृहस्थसम्बन्धिनमेव, अर्थात् तत्स्वत्वपुक्तमेवाऽऽहारं गृहीयान्न तु स्वामिविरहितमित्यर्थः ।

इसमें अधिक, इसी प्रकार साधुभी द्रव्य-भावसे ऊंच-नीच भेद-भाव न रखकर समानदृष्टिसे गृहस्थियोंके कुलोमें भिक्षा-वृत्तिके लिए भ्रमण करते हैं । इस आशयको प्रगट करनेके लिए गाथामें 'द्रुम' शब्द दिया गया है ।

अथवा यों समझिये कि गाथामें 'द्रुम' शब्दके साथ पृष्ठीविभक्तिका प्रयोग किया गया है, पृष्ठी विभक्तिका अर्थ है 'सम्बन्ध' ।

इसलिए यह दृष्टान्त द्रुममें लगे हुए पुष्पके रसको ग्रहण करनेवाले भौंरेका ही समझना चाहिए, दूसरे भौंरेका नहीं । इससे यह अर्थ निकलता है कि जैसे भ्रमर, द्रुम (वृक्ष) सम्बन्धी पुष्परसको ही ग्रहण करता है, अन्य रसको नहीं, इसीभाँति साधुभी गृहस्थसे सम्बन्ध रखने-वाले अर्थात् जिसपर गृहस्थका अधिकार है उसी आहारको ग्रहण करते हैं; जिस आहारका कोई गृहस्थ स्वामी नहीं होता उसे नहीं ग्रहण करते ।

આ પર વધારે છે; એ પ્રમાણે સાધુ પણ દ્રવ્ય-ભાવથી ઉંચ-નીચનો ભેદભાવ ન રાખીને સમાન દૃષ્ટિથી ગૃહસ્થોનાં કુળોમાં ભિક્ષાવૃત્તિને માટે ભ્રમણ કરે છે. એ આશયને પ્રકટ કરવા માટે ગાથામાં દ્રુમ (વૃક્ષ) શબ્દ આપેલો છે.

અથવા એમ સમજવું કે ગાથામાં દ્રુમ શબ્દની સાથે છઠ્ઠી વિભક્તિનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે. છઠ્ઠી વિભક્તિનો અર્થ સંબંધ થાય છે. એથી આ દૃષ્ટાંત દ્રુમમાં લાગેલાં પુષ્પોના રસને ગ્રહણ કરનારા ભ્રમરાનું જ સમજવું જોઈએ, બીજા ભ્રમરાઓનું નહિ. એટલે એ અર્થ થાય છે કે જેમ ભ્રમર, દ્રુમ (વૃક્ષ) સંબંધી પુષ્પરસને જ ગ્રહણ કરે છે, બીજા રસને નહિ, તેમ સાધુ પણ ગૃહસ્થથી સંબંધ રાખનારા અર્થાત્ જેની ઉપર ગૃહસ્થનો અધિકાર હોય તે આહારને જ ગ્રહણ કરે છે. જે આહારનો કોઈ ગૃહસ્થ સ્વામી નથી હોતો તેને સાધુ ગ્રહણ કરતો નથી.

સાન્વયાર્થ:—જહા=જૈસે, ભમરો=મોંરા, દુમસ્સ=વૃક્ષકે પુષ્પેસુ=ફૂલોંમે
(રહે હુએ) રસં=રસકો આચિયહ=મર્યાદાનુસાર પીતા હૈ, ય=ઑર પુષ્પં=ફૂલકો
ળ કીલામેહ=પીડિત નહીં કરતા હૈ, અ=તોમી સો=વહ મોંરા અપ્પયં=અપનેકો
પીળેહ=સન્તુષ્ટ કર લેતા હૈ । અર્થાત્—જૈસે મોંરા અનેક વૃક્ષોંકે ફૂલોંસે થોડા
થોડા રસ ઓચિત માત્રાંમે લેતા હૈ, એસા કરનેસે વહ સન્તુષ્ટ મી હોજાતા હૈ ઓર
ફૂલોંકોમી કદ નહીં દેતા ॥ ૨ ॥

ટીકા—યથા ભ્રમર:—ભ્રામ્યતિ=એકત્ર નાવતિષ્ઠત ઇતિ ભ્રમર:—ચતુરિન્દ્રિય-
જાતિમાન્ શૂદ્રપર્યાયવાચ્ય: પ્રાણિવિશેષ: । દુમસ્ય, જાત્યેકત્વાદેકચવનમ્, 'સર્વો
ગચ્છતિ' ઇત્યાદિવત્, તેન દુમાણામિત્યર્થ:, દુમપદેન યોગમર્યાદયા લતાદીના-
મપિ ગ્રહણં યોદ્ધવ્યમ્, પુષ્પેષુ સ્થિતમિત્યસ્યાધ્યાહાર:, રસં=મકરન્દમ્ આપિવતિ=
આ=મર્યાદા-પૂર્વકમ્ ઓચિતાદધિકં પરિત્યજ્ય પિવતિ=પાનત્રિપયં કરોતિ, અલ્પં
ગૃહ્ણતીતિ ભાવ: । ચકારો હેત્વર્થે, તેન-ચ=અત એવ પુષ્પં ન લામયતિ=ન પીઢ-
યતિ-લેશતોડપિ ન મ્લાનયતીતિ યાવત્, ચ=કિંચ સઃ=ભ્રમર: આત્માનં=સ્વં
પ્રીણાતિ=તોપયતીત્યર્થ: ।

પુષ્પાણિ તુ દુમલતાદીનામેવ ભવન્તિ પુનર્દુમપદોપાદાનમ્—યથા ભ્રમર: સર્વે-
પામેવ દુમલતાદીનાં પુષ્પેષુ રસમાપિવતિ ન ચોચનીવાદિભેદભાવં રસતિ 'વૃક્ષોડ્ય-

જૈસે ભ્રમર, ભ્રમણ કરકે અનેક વૃક્ષ લતા આદિકોંકે પુષ્પોંકા
થોડાર રસ મર્યાદાસે લેતા હૈ, અધિક નહીં, યાની એસા કિ કિસીકો મી
પીઢા ન દેતે હુએ વહ અપની આત્માકો તૃસ કર લેતા હૈ ।

પ્રશ્ન—વૃક્ષ ઓર લતાઓંમે હી ફૂલ હોતે હૈં ફિર દુમ (વૃક્ષ) શબ્દ
દેનેકા કયા અભિપ્રાય હૈ ? ।

ઉત્તર—જૈસે મોંરા સમી વૃક્ષોં ઓર લતાઓંકે ફૂલોંકા રસ પીતા હૈ,
ઝંચ-નીચ ભેદ-ભાવ નહીં રહતા કિ—ઇસ વૃક્ષમેં કમ ફૂલ હૈં ઓર

એમ ભ્રમર ભ્રમણ કરીને અનેક વૃક્ષ લતા આદિનાં પુષ્પોનાં થોડા થોડા
રસ મર્યાદાપૂર્વક લે છે, વધુ લેતો નથી, અને એવી રીતે લે છે કે કોઇ પણ
પુષ્પને જરાએ પીડા થાય નહિ; એમ તે પોતાના આત્માને તૃપ્ત કરી લે છે.

પ્રશ્ન—વૃક્ષ અને લતાઓ પર જ ફૂલ થાય છે, તો વળી દુમ (વૃક્ષ) શબ્દ
કહેવાનો શો હેતુ છે.

ઉત્તર—એમ ભ્રમરે જ્યાં વૃક્ષો અને લતાઓનાં ફૂલોના રસ પીએ છે,
જ્યાં-નીચનાં લેહલાવ રાખતો નથી કે—આ વૃક્ષ પર એવાં લેા છે અને

મલ્લપુષ્પફલોડયં ચ વહુપુષ્પફલસમૃદ્ધઃ ' ઇતિ, તથા સાધુરપ્યુચનીચાદિભેદભાવં વિદાય સર્વત્ર સમાનભાવો ગૃહસ્થકુલાનાં સકાશાદ્ યયોચિતાં ભિક્ષામાદદીતેતિ સૂચનાર્થમ્ ।

યદ્વા 'દ્રુમસ્સ' ઇત્યત્ર સમ્બન્ધસામાન્યપષ્ટચા દ્રુમસમ્બન્ધિવિવિતિ, અર્થાદયં દ્દાન્તો દ્રુમસંસક્તપુષ્પરસગ્રાહિણો ભ્રમરસ્ય વોદ્વ્યો નેતરસ્ય, તતથ્ચ યથા ભ્રમરો દ્રુમસમ્બદ્ધેષુ સ્થિતં રસમાપિવતિ તથા સાધુરપિ ગૃહસ્થસમ્બન્ધિનમેત્ર, અર્થાત્ તત્સ્વત્વયુક્તમેત્રાડ્ઠદારં ગૃહીયાન્ન તુ સ્વામિવિરદિતમિત્યર્થઃ ।

હસમેં અધિક, હસી પ્રકાર સાધુમી દ્રવ્ય-ભાવસે ઝંચ-નીચ ભેદ-ભાવ ન રાખકર સમાનદૃષ્ટિસે ગૃહસ્થિયોંકે કુલોમેં ભિક્ષા-વૃત્તિકે લિપ્તે ભ્રમણ કરતે હૈં । હસ આશયકો પ્રગટ કરનેકે લિપ્તે ગાથામેં 'દ્રુમ' શબ્દ દિયા ગયા હૈં ।

અથવા યોં સમજિયે કિ ગાથામેં 'દ્રુમ' શબ્દકે સાથ પટ્ટી વિભક્તિકા પ્રયોગ કિયા ગયા હૈં, પટ્ટી વિભક્તિકા અર્થ હૈં 'સમ્બન્ધ' ।

હસલિપ્તે યદ્ દ્દાન્ત દ્રુમમેં લગે હુપ્તે પુષ્પકે રસકો ગ્રહણ કરનેવાલે મોરેકા હી સમજના ચાહિપ્તે, દસરે મોરેકા નહીં । હસસે યદ્ અર્થ નિકલતા હૈં કિ જૈસે ભ્રમર, દ્રુમ (વૃક્ષ) સમ્બન્ધી પુષ્પરસકો હી ગ્રહણ કરતા હૈં, અન્ય રસકો નહીં, હસીમોંતિ સાધુમી ગૃહસ્થસે સમ્બન્ધ રાખને-વાલે અર્થાત્ જિસપર ગૃહસ્થકા અધિકાર હૈં ડસી આહારકો ગ્રહણ કરતે હૈં; જિસ આહારકા કોઈ ગૃહસ્થ સ્વામી નહીં હોતા ડસે નહીં ગ્રહણ કરતે ।

આ પર વધારે છે; એ પ્રમાણે સાધુ પણ દ્રવ્ય-ભાવથી ઈચ્છ-નીચનો લેહભાવ ન રાખીને સમાન દૃષ્ટિથી ગૃહસ્થોનાં કૃણોમાં ભિક્ષાવૃત્તિને માટે ભ્રમણ કરે છે. એ આશયને પ્રગટ કરવા માટે ગાથામાં દ્રુમ (વૃક્ષ) શબ્દ આપેલો છે.

અથવા એમ સમજવું કે ગાથામાં દ્રુમ શબ્દની સાથે છટ્ટી વિભક્તિનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે. છટ્ટી વિભક્તિનો અર્થ સંબંધ થાય છે. એથી આ દૃષ્ટાંત દ્રુમમાં લાગેલાં પુષ્પોના રસને ગ્રહણ કરનારા ભ્રમરાનું જ સમજવું જોઈએ, બીજા ભ્રમરાઓનું નહિ. એટલે એ અર્થ થાય છે કે જેમ ભ્રમર, દ્રુમ (વૃક્ષ) સંબંધી પુષ્પરસને જ ગ્રહણ કરે છે, બીજા રસને નહિ, તેમ સાધુ પણ ગૃહસ્થથી સંબંધ રાખનારા અર્થાત્ જેની ઉપર ગૃહસ્થનો અધિકાર હોય તે આહારને જ ગ્રહણ કરે છે. જે આહારનો કોઈ ગૃહસ્થ સ્વામી નથી હોતો તેને સાધુ ગ્રહણ કરતો નથી.

સાન્વયાર્થ:—જહા=જૈસે, ભમરો=મોંરા, દુમસ્સ=દુસકે પુષ્પેસુ=ફૂલોંમેં (રહે હુપ) રસં=રસકો આચિયહ=મર્યાદાનુસાર પીતા હૈ, ચ=ઑર પુષ્કં=ફૂલકો ણ કીલામેહ=પીડિત નહીં કરતા હૈ, અ=તોમી સો=વહ મોંરા અપ્પયં=અપનેકો પીણેહ=સન્તુષ્ટ કર લેતા હૈ । અર્થાત્—જૈસે મોંરા અનેક દુસોંકે ફૂલોંસે થોડા થોડા રસ ઉચિત માત્રામેં લેતા હૈ, એસા કરનેસે વહ સન્તુષ્ટ મીં હોજાતા હૈ ઑર ફૂલોંકોમી કદ નહીં દેતા ॥ ૨ ॥

ટીકા—યથા ભ્રમર:—આમ્યતિ=અકત્ર નાતિષ્ઠત ઇતિ ભ્રમર:—ચતુરિન્દ્રિય-જાતિમાન્ શુદ્ધપર્યાયવાચ્ય: પ્રાણિવિશેષ: । દુમસ્ય, જાત્યેકત્વાદેકવચનમ્, ‘સર્વો ગચ્છતિ’ ઇત્યાદિવત્, તેન દુમાણામિત્યર્થ:, દુમપદેન યોગમર્યાદયા લતાદીના-મપિ ગ્રહણં વોદ્યમ્, પુષ્પેષુ સ્થિતમિત્યસ્યાધ્યાહાર:, રસં=મકરન્દમ્ આપિવતિ=આ=મર્યાદા-પૂર્વકમ્ ઉચિતાદધિકં પરિત્યજ્ય પિવતિ=પાનવિપયં કરોતિ, અસં પૃક્ષાતીતિ ભાવ: । ચકારો હૈત્વર્થે, તેન-ચ=અત ઇવ પુષ્પં ન ક્લામયતિ=ન પીડ-યતિ-લેશતોઽપિ ન મ્લાનયતીતિ યાવત્, ચ=કિંચ સ:—ભ્રમર: આત્માનં=સ્વં પ્રીણાતિ=તોપયતીત્યર્થ: ।

પુષ્પાણિ તુ દુમલતાદીનામેવ ભવન્તિ પુનર્દુમપદોપાદાનમ્—યથા ભ્રમર: સર્વે-પામેવ દુમલતાદીનાં પુષ્પેષુ રસમાપિવતિ ન ચોચનીવાદિભેદભાવં રસતિ ‘વૃક્ષોઽપ-

જૈસે ભ્રમર, ભ્રમણ કરકે અનેક વૃક્ષ લતા આદિકોંકે પુષ્પોંકા થોડાર રસ મર્યાદાસે લેતા હૈ, અધિક નહીં, યાની એસા કિ કિસીકો મી પીડા ન દેતે હુપ વહ અપની આત્માકો તૃસ કર લેતા હૈ ।

પ્રશ્ન—વૃક્ષ ઑર લતાઓંમેં હી ફૂલ હોતે હૈં ફિર દુમ (વૃક્ષ) શબ્દ દેનેકા ક્યા અભિપ્રાય હૈ ? ।

ઉત્તર—જૈસે મોંરા સમી વૃક્ષોં ઑર લતાઓંકે ફૂલોંકા રસ પીતા હૈ, ઝંચ-નીચ ભેદ-ભાવ નહીં રખતા કિ—હસ વૃક્ષમેં કમ ફૂલ હૈં ઑર

જેમ ભ્રમર ભ્રમણ કરીને અનેક વૃક્ષ લતા આદિનાં પુષ્પોનો થોડો થોડો રસ મર્યાદાપૂર્વક લે છે, વધુ લેતો નથી, અને એવી રીતે લે છે કે કોઈ પણ પુષ્પને જરાએ પીડા થાય નહિ; એમ તે પોતાના આત્માને તૃપ્ત કરી લે છે.

પ્રશ્ન—વૃક્ષ અને લતાઓ પર જ ફૂલ થાય છે, તો વળી દુમ (વૃક્ષ) શબ્દ કહેવાનો શો હેતુ છે.

ઉત્તર—જેમ ભ્રમરે જ્યાં વૃક્ષો અને લતાઓનાં ફૂલોનો રસ પીએ છે, ઈંચ-નીચનો ભેદભાવ રાખતો નથી કે—આ વૃક્ષ પર એમાં ફૂલો છે અને

‘પુષ્પ’ હત્યેકવચનેન ‘યથા ભ્રમર એકમપિ પુષ્પં ન ક્ષમયતિ તથા સાધુ-રપિ કશ્ચિદેકમપિ દાતારં ન વિપાદયેદિતિ સૂચિતમ્ ।

યથા જલધરો ન કશ્ચિદુદ્દિશ્ય જલં મુચ્ચતિ, યથા ચા શાલિનઃ સ્વીયનામ-ગોત્રકર્મોદયેન પુષ્પ-ફલાનિ સ્વભાવતઃ એવ સમુત્પાદયન્તિ તથા ગૃહસ્થા અપિ સ્વધુધાવેદનીયોદયેન યથાસમયં દિવસે નિશાયાં વા રન્ધયન્તિ, યથા ચ યત્ર ભ્રમરા ન ગન્તું શક્નુવન્તિ તત્રાપિ દ્રુમાઃ પુષ્પ્યન્ત્યેવ તથા સાધૂનાં તપોઽવસ્થાયાં રાત્રી સાધુસંસ્થિતિરહિતેષુ ગ્રામનગરનિગમાદિષુ ચ ગૃહસ્થાઃ પાકં સમ્પાદયન્ત્યે-વેતિ નાસ્તિ ગૃહસ્થસમ્પાદિતપાકસ્ય સાધુભિક્ષાદેહત્વમ્ ।

ગાથાકે ઉત્તારાર્દ્ધમે ‘પુષ્પ’ હસ એકવચનસે એસા સૂચિત હોતા હૈ કિ જૈસે ભૌરા એકભી પુષ્પકો પીડા નહીં પહુંચાતા હૈ વૈસે હી સાધુ કિસી એકભી દાતાકો કષ્ટ ન પહુંચાવે ।

જૈસે મેઘ, કિસીકો ઉદેશ્ય કરકે પાની નહીં વરસાતા અથવા જૈસે વૃક્ષ, અપને નામ-ગોત્ર કર્મકે ઉદયસે હી વિના કિસીકો ઉદેશ્ય કરકે સ્વભાવસે હી ફલ-ફૂલ ઉત્પન્ન કરતે હું ડસી પ્રકાર ગૃહસ્થ અપને ધુધા-વેદનીય કર્મકે ઉદયસે જવ આવશ્યકતા હોતી હૈ ભોજન બનાતે હું । અથવા જૈસે જહાં ભૌરે નહીં જા સકતે વહાં પરભી વૃક્ષ ફૂલતે હી હું, વૈસે હી સાધુ જવ તપસ્યા કરતે હું, યા જહાં સાધુ નહીં હોતે ડસ ગ્રામ નગર આદિમેં ભી દિન યા રાત્રિમેં ગૃહસ્થ ભોજન બનાતે હી હું, હસલિણ ‘ગૃહસ્થ જો ભોજન બનાતે હું વહ સાધુઓંકે બિમિત્ત હોતા હૈ’ એસા નહીં સમજના ચાહિયે ।

ગાથાના ઉત્તારાર્ધમાં ‘પુષ્પ’ એ એકવચનથી એમ સૂચિત થાય છે કે જેમ ભમરે એક પણ પુષ્પને પીડા ઉપભવતો નથી, તેમજ સાધુએ કોઈપણ દાતાને કષ્ટ ન ઉપભવેલો.

જેમ મેઘ, કોઈને ઉદેશ્ય કરીને પાણી વરસાવતો નથી, અથવા જેમ વૃક્ષ, પોતાના નામ-ગોત્ર કર્મના ઉદયથી જ કોઈને ઉદેશ્ય કર્યા વિના સ્વભાવથી જ ફળ-ફૂલ ઉત્પન્ન કરે છે, તેમ ગૃહસ્થ પોતાના ધુધા-વેદનીય કર્મના ઉદયથી જ્યારે આવશ્યકતા લાગે છે ત્યારે ભોજન બનાવે છે. અથવા જેમ જ્યાં ભમરા ન જઈ શકે તેવે સ્થળે પણ વૃક્ષ ફૂલે છે, તેમ જ સાધુ જ્યારે તપસ્યા કરે છે ત્યારે, અને જ્યાં સાધુ નથી હોતા તે ગ્રામ નગર આદિમાં પણ દિવસે યા રાત્રિએ ગૃહસ્થો ભોજન તો બનાવે જ છે; એથી ‘ગૃહસ્થ જે ભોજન બનાવે છે તે સાધુઓને બિમિત્તે હોય છે’ એમ ન સમજવું બોધ્યું.

‘પુષ્પેષુ’ इति प्रसूनकुसुमादिपर्यायान्तरं परिहाय पुष्पपदोपादाने विक-
सितार्योऽभिप्रेतस्ततश्च यथा भ्रमरो विकसितेप्त्वेन पुष्पेषु स्थितं रसं गृह्णाति तथा
साधुरपि दातृत्वमात्रमसन्नेभ्यो निर्जुगप्सेभ्यश्च कुलेभ्य आहारं गृह्णीयादित्यर्थः ।

‘भ्रमरो’ इत्यनेन इतस्ततो भ्रमणेन किञ्चित्किञ्चिदाहारग्रहणं सूचितम् ।
मर्यादार्थकेनोपसर्गेणाऽऽह ‘यावानाहारोऽपेक्षितस्तावानेव ग्रहीतव्यः’ इति
सूचितम् ।

‘પુષ્પ’ શબ્દકે પ્રસૂન કુસુમ આદિ અનેક પર્યાય શબ્દ હોનેપર શ્રી
ગાથામે પ્રસૂન યા કુસુમ આદિ અન્ય શબ્દ ન દેકર ‘પુષ્પ’ શબ્દ હી
દિયા હૈ, ઇસસે સૂત્રકારકા આશય જિલેહુણ ફૂલોસે હૈ એસા સ્પષ્ટ હોતા હૈ,
ક્યોંકિ જિલે હુણ ફૂલકા હી નામ પુષ્પ હૈ, ઇસલિણ ભ્રમર, જૈસે જિલેહુણ
ફૂલોં પર હી ઠહરતા હૈ ઓર ઝન્હોંકા રસપાન કરતા હૈ ડસી પ્રકાર
સાધુમી ઝન્હીં ગૃહસ્થોંસે આહાર લેતે હૈં જિનકા સાધુઓંકો આહાર
દેનેકા ભાવ હો, તથા જો કુલ દુશુઘિત ન હો ।

ભ્રમરકે મી પદ્મપદ દિરેફ આદિ અનેક નામ હૈં, ડનમેંસે ડસરા કોઈ
શબ્દ ન દેકર ‘ભ્રમર’ પદ દિયા હૈ, ‘ભ્રમર’ શબ્દકા અર્થ હૈ ભ્રમણ કરને-
વાલા—એક સ્થાનપર ન ઠહરને વાલા; ઇસ શબ્દકો દેનેકા આશય યહ હૈ
કિ સાધુકો ડધર-ડધર ભ્રમણ કરકે થોડાર આહાર લેના જાહિય, જિસસે
ગૃહસ્થ ફિર આરંભ ન કરે । મર્યાદા અર્થવાલે ‘આ’ ઉપસર્ગકો દેનેકા તાત્પર્ય
યહ હૈ કિ જિતને આહારકી આવશ્યકતા હો ડતનાહી લેવે, અધિક નહીં ।

પુષ્પ શબ્દના પ્રસૂન કુસુમ આદિ અનેક પર્યાય શબ્દો હોવા છતાં ગાથામાં
પ્રસૂન કે કુસુમ આદિ અન્ય શબ્દ ન આપતાં પુષ્પ શબ્દ જ આપ્યો છે. એમાં
સૂત્રકારનો આશય ખીલેલાં ફૂલોનો છે એમ સ્પષ્ટ થાય છે, કારણ કે ખીલેલા
ફૂલનું જ નામ પુષ્પ છે. એથી ભ્રમર, જેમ ખીલેલા ફૂલો પર જ બેસે છે અને
તેનું રસપાન કરે છે, તેમ સાધુ પણ એવા ગૃહસ્થો પાસેથી આહાર લે છે કે
જેમનો ભાવ સાધુઓને આહાર આપવાનો હોય અને જે કુળ દુશુઘિત ન હોય.

ભ્રમરનાં પણ પદ્મપદ દિરેફ આદિ અનેક નામો છે, તેમાંથી ખીલે કોઈ
શબ્દ ન આપતાં ‘ભ્રમર’ શબ્દ આપ્યો છે. ભ્રમર શબ્દનો અર્થ થાય છે
ભ્રમણ કરનાર—એક સ્થાનપર બેસી ન રહેનાર; એ શબ્દ આપવાનો આશય એ
છે કે સાધુએ અહીં—તહીં ભ્રમણ કરીને થોડો થોડો આહાર લેવો બેઠએ, બેથી
ગૃહસ્થ ફરી આરંભ ન કરે. મર્યાદા અર્થવાળો આ ઉપસર્ગ આપવાનું તાત્પર્ય
એ છે કે બેટલા આહારની આવશ્યકતા હોય એટલો જ લેવો. વધારે નહિ.

‘પુષ્પ’ હત્યેકવચનેન ‘યથા ભ્રમર એકમપિ પુષ્પં ન ક્લામયતિ તથા સાધુ-
રપિ કચ્ચિદેકમપિ દાતારં ન વિપાદયેદિતિ મુચિતમ્ ।

યથા જલધરો ન કચ્ચિદુદ્દિશ્ય જલં મુચ્ચતિ, યથા વા શાલિનઃ સ્ત્રીયનામ-
ગોત્રકર્મોદયેન પુષ્પ-ફલાનિ સ્વભાવતઃ એવ સમુત્પાદયન્તિ તથા ગૃહસ્થા અપિ
સ્વધુધાવેદનીયોદયેન યથાસમયં દિવસે નિશાયાં વા રન્ધયન્તિ, યથા ચ યત્ર
ભ્રમરા ન ગન્તું શક્નુવન્તિ તત્રાપિ હુમાઃ પુષ્પ્યન્ત્યેવ તથા સાધુનાં તપોડવસ્થાયાં
રાત્રી સાધુસંસ્થિતિરહિતેષુ ગ્રામનગરનિગમાદિષુ ચ ગૃહસ્થાઃ પાકં સમ્પાદયન્ત્યે-
વેતિ નાસ્તિ ગૃહસ્થસમ્પાદિતપાકસ્ય સાધુમિશ્રાદૈતુલ્યમ્ ।

ગાથાકે ઉત્તરાર્ધમે ‘પુષ્પ’ હસ એકવચનસે એસા સૂચિત હોતા હૈ
કિ જૈસે ભૌરા એકમી પુષ્પકો પીડા નહીં પહુંચાતા હૈ વૈસે હી સાધુ
કિસી એકમી દાતાકો કષ્ટ ન પહુંચાવે ।

જૈસે મેઘ, કિસીકો ઉદેશ્ય કરકે પાની નહીં વરસાતા અથવા જૈસે
વૃક્ષ, અપને નામ-ગોત્ર કર્મકે ઉદયસે હી વિના કિસીકો ઉદેશ્ય કરકે
સ્વભાવસે હી ફલ-ફૂલ ઉત્પન્ન કરતે હૈં ઉસી પ્રકાર ગૃહસ્થ અપને ધુધા-
વેદનીય કર્મકે ઉદયસે જય આવશ્યકતા હોતી હૈ ભોજન વનાતે હૈં ।
અથવા જૈસે જહાં ભૌરે નહીં જા સકતે વહાં પરમી વૃક્ષ ફૂલતે હી હૈં, વૈસે
હી સાધુ જય તપસ્યા કરતે હૈં, યા જહાં સાધુ નહીં હોતે ઉસ ગ્રામ નગર
આદિમેં મી દિન યા રાત્રિમેં ગૃહસ્થ ભોજન વનાતે હી હૈં, હસલિષ
‘ગૃહસ્થ જો ભોજન વનાતે હૈં વહ સાધુઓકે નિમિત્ત હોતા હૈ’ એસા નહીં
સમજના યાહિયે ।

ગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં ‘પુષ્પ’ એ એકવચનથી એમ સૂચિત થાય છે કે
જેમ ભમરે એક પણ પુષ્પને પીડા ઉપજાવતો નથી, તેમજ સાધુએ કોઈપણ ઠાણને
કષ્ટ ન ઉપજાવવો.

જેમ મેઘ, કોઈને ઉદેશ્ય કરીને પાણી વરસાવતો નથી, અથવા જેમ વૃક્ષ,
પોતાના નામ-ગોત્ર કર્મના ઉદયથી જ કોઈને ઉદેશ્ય કર્યા વિના સ્વભાવથી જ
ફળ-ફૂલ ઉત્પન્ન કરે છે, તેમ ગૃહસ્થ પોતાના ધુધા-વેદનીય કર્મના ઉદયથી
ન્યારે આવશ્યકતા લાગે છે ત્યારે ભોજન ખનાવે છે. અથવા જેમ ન્યાં ભમરા ન
બર્ષ શકે તેવે સ્થળે પણ વૃક્ષ ફૂલે છે, તેમ જ સાધુ ન્યારે તપસ્યા કરે છે
ત્યારે, અને ન્યાં સાધુ નથી હોતા તે ગ્રામ નગર આદિમાં પણ દિવસે યા રાત્રિએ
ગૃહસ્થો ભોજન તો ખનાવે જ છે; એથી ‘ગૃહસ્થ જે ભોજન ખનાવે છે તે
સાધુઓને નિમિત્તે હોય છે’ એમ ન સમજવું બોધ્યું.

નતુ વિપમોઽયં ભ્રમરદ્દાનન્તઃ, તથાપિ-ભ્રમરો દ્રુમાદ્રામન્તરેણેવ પુષ્પરસમાદત્ત મિશ્રુઃ પુનર્યાચિત્યૈવ, કિઞ્ચ તદર્થં કદાચિદંકસ્મિન્નપિ દિને મૃદુર્મૃદુરેકં દ્રુમમૃપેતિ તત્ત્વિક સાધવોઽપિ તથૈવ ગૃહસ્થેભ્યો મિત્સાં ગૃહીયુઃ ? કિઞ્ચ ભ્રમરોઽસઙ્ગી, સાધવસ્તુ સઙ્ગિનો જિનવચનનિપુણાથ, ભ્રમરોઽગ્રતી સાધવસ્તુ વ્રતિનઃ, ભ્રમરોઽપ્રત્યાખ્યાની સાધવસ્તુ પ્રત્યાખ્યાનિનઃ, ભ્રમરોઽસંયતઃ સાધવસ્તુ સંયતાઃ, इत्यादि-विरुद्धधर्मशालित्वादिति चेन्न, सर्वत्र दृष्टान्तस्यैकदेशिरूपत्वात्, अनेकपुष्पतः पुष्पाऽङ्गान्तिपूर्वककिञ्चित्किञ्चिदुपादानमात्रे दृष्टान्ततात्पर्यमिति निष्कर्षः, स्फुटी-

પ્રશ્ન—ભ્રમરકા ડદાહરણ વિપમ છે, કારણ યદ્દ કિં ઉસકા સાધુઓંકે સાથ ઠીક મિલાન નહીં હોતા । કયોંકિ, ભ્રમર વૃક્ષકી આજ્ઞા પ્રાપ્ત કિયે વિના હી પુષ્પરસ પીતા હૈ, સાધુ યાચના કરકે હી ભિક્ષા લેતે હૈ, ભ્રમર એક દિનમેં એકહી વૃક્ષકે પાસ વારંવાર જાતા હૈ ઓર પુષ્પરસકો પીતા હૈ, સાધુ એક દિનમેં વારંવાર એક ગૃહસ્થકે ઘરસે ભિક્ષા નહોં લે સકતે, ભ્રમર અસઙ્ગી હોતા હૈ, સાધુ સઙ્ગી હોતે હૈ, ભ્રમર અપ્રત્યાખ્યાની હોતા હૈ, સાધુ પ્રત્યાખ્યાની હોતે હૈ, ભ્રમર અસંયત હોતા હૈ, સાધુ સંયત હોતે હૈ, इत्यादि अनेक भिन्नताएँ पायी जाती हैं ।

ઉત્તર—એસી શંકા ઠીક નહીં હૈ, કયોંકિ દ્દષ્ટાન્ત સય જગહોંમેં એક-દેશીય હી હોતા હૈ, ‘પીઢા ન પહુંચાતે હુએ અનેક પુષ્પોંસે થોડા થોડા લેના’ इतने अंशोंमें यह दृष्टान्त समझना चाहिये । इस विषयका स्पष्टी-

પ્રશ્ન—ભ્રમરનું ઉદાહરણ વિપમ છે, કારણ કે તે સાધુઓની સાથે ધરાબર બંધ બેસતું નથી. ભ્રમર વૃક્ષની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કર્યા વિના જ પુષ્પને રસ પીએ છે. સાધુ યાચના કરીને જ ભિક્ષા લે છે. ભ્રમર એક દિવસમાં એક જ વૃક્ષની પાસે વારંવાર બાવ છે અને પુષ્પરસને પીએ છે, સાધુ એક દિવસમાં વારંવાર એક ગૃહસ્થના ઘેરથી ભિક્ષા નથી લઈ શકતા, ભ્રમર અસંજી હોય છે, સાધુ સંજી હોય છે; ભ્રમર અગ્રતી હોય છે; સાધુ ગ્રતી હોય છે; ભ્રમર અપ્રત્યાખ્યાની હોય છે, સાધુ પ્રત્યાખ્યાની હોય છે ભ્રમર અસંયત હોય છે, સાધુ સંયત હોય છે. इत्यादि अनेक भिन्नताओं रहेલી છે.

ઉત્તર—એ શંકા ધરાબર નથી, કારણકે દ્દષ્ટાન્ત બધી જગ્યાએ એક-દેશીય જ હોય છે. ‘પીડા ઉપજાવ્યા વિના અનેક પુષ્પોમાંથી થોડા થોડા રસ લેવો’ એટલા અંશમાં જ આ દ્દષ્ટાન્ત સમજવું બોધ્યો. આ વિષયનું સ્પષ્ટી-

કરિપ્યતિ ચૈતત્સૂત્રકારઃ સ્વયમ્-‘મહુગારસમા’ ઇતિ પશ્ચમગાથયા ॥૨॥

एतदेव विशेषेण स्फोरयितुं दार्ष्टान्तिकमाह-‘एमेए’ इत्यादि

मूलम्-एमेए समणा मुक्ता, जे लोए संति साहुणो ।

विहंगमा व पुप्फेसु, दाणभत्तेसणे रया ॥३॥

छाया-एवमेते श्रमणा मुक्ता, ये लोके सन्ति साधवः ।

विहङ्गमा इव पुष्पेषु, दानभक्तपणे रताः ॥३॥

સાન્વયાર્થઃ—એમેએ=હસીમકાર યે લોએ=લોકમ જે=જો મુક્તા=દ્રવ્યભાવ-પરિગ્રહરહિત સમણા=તપસ્વી સાહુણો=સાધુ સંતિ=દે, (વે) પુપ્ફેસુ=ફૂલોમે વિહંગમા વ=પક્ષિયો—ભમરોંકી તરહ દાણભક્તેસણે=દાતા દ્વારા દિયેજાને વાછે આહારકી ગવેપણામે રયા=લીન રહતે હૈં । અર્થાત્—જેસે પૂર્વોક્ત પ્રકારસે મૌરા પુષ્પરસકા પાન કરતા હૈં ઊસી પ્રકાર સાધુ ગૃહસ્થિયોંકો અમુવિધા ન પહુંચાતે હુए અનેક ઘરોંસે થોડા-થોડા આહાર ગ્રહણ કરતે હૈં ॥ ૪ ॥

टीका—एवम्=उक्तप्रकारेण ये लोके=समयक्षेत्रे सन्ति=वर्तन्ते एते=ते सर्वे श्रमणाः । ‘श्रमणाः, शमनाः समनसः, समणाः’ इत्येतेषां प्राकृते ‘समणा’ इति रूपं

करण सूत्रकार स्वयं ‘महुगारसमा’ इस् पांचवीं गाथामें करेंगे ॥२॥

अब विशेष खुलासा करनेके लिए दार्ष्टान्तिक कहते हैं—

इस प्रकार अढ़ाई द्वीपमें जितने श्रमण, मुक्त, साधु हैं वे सब दाताद्वारा दिये जाते हुए आहारकी एषणामें इस प्रकार प्रयत्न करें जैसे भ्रमर पुष्पोंके रसके अन्वेपणमें लीन होता है ।

श्रमण, शमन, समनस, समण, इन सब शब्दोंका प्राकृत भाषामें

કરણ સૂત્રકાર પોતે જ મહુગારસમા એ પાંચમી ગાથામાં કરશે. (૨)

હવે વિશેષ ખુલાસો કરવાને દાર્ષ્ટાન્તિક કહે છે.—

આ પ્રમાણે અઢી દ્વીપમાં જેટલા શ્રમણ, મુક્ત, સાધુઓ છે તેઓ બધા દાતા દ્વારા આપવામાં આવતા આહારની એપણામાં એવો પ્રયત્ન કરે કે જેમ ભ્રમર પુષ્પોના રસના શોધનમાં લીન થાય છે.

શ્રમણ, શમન, સમનસ, સમણ, એ બધા શબ્દોનું પ્રાકૃત ભાષામાં

નનુ વિપમોડયં ભ્રમરદણ્ઠનં, તથાદિ-ભ્રમરો દુમાશ્વામન્તરેજંવ પુષ્પરસમાદત્ત
મિશુઃ પુનર્યાચિત્યૈવ, કિઞ્ચ તદર્થં કદાનિદેકસ્મિન્નપિ દિને મુદુર્મુદુરેકં દ્રુમમુપૈતિ
તત્કિ સાધયોડપિ તથૈવ ગૃહસ્થેભ્યો મિશાં ગૃહીયુઃ ? કિઞ્ચ ભ્રમરોડસઙ્ગી, સાધ-
વસ્તુ સઙ્ગિનો જિનવચનનિપુણાથ, ભ્રમરોડ્યતી સાધવસ્તુ વ્રતિનઃ, ભ્રમરો-
ડપ્રત્યાખ્યાની સાધવસ્તુ પ્રત્યાખ્યાનિનઃ, ભ્રમરોડસંયતઃ સાધવસ્તુ સંયતાઃ, इत्यादि-
विरुद्धधर्मशालित्वादिति चेन्न, सर्वत्र दृष्टान्तस्यैकदेशिरूपत्वात्, अनेकपुष्पतः
पुष्पाऽहान्तिपूर्वककिञ्चित्किञ्चिदुपादानमात्रे दृष्टान्ततात्पर्यमिति निष्कर्षः, स्फुटी-

પ્રશ્ન—ભ્રમરકા ડદાહરણ વિષમ છે, કારણ યદ્ કિ ઉસકા સાધુઓંકે
સાધ ઠીક મિલ્લાન નહીં હોતા । ક્યોંકિ, ભ્રમર વૃક્ષકી આજ્ઞા પ્રાપ્ત કિયે
ચિના હી પુષ્પરસ પીતા હૈ, સાધુ યાચના કરકે હી મિશ્તા હેતે હૈ, ભ્રમર
એક દિનમેં એકહી વૃક્ષકે પાસ વારમ્યાર જાતા હૈ ઓર પુષ્પરસકો પીતા
હૈ, સાધુ એક દિનમેં વારમ્યાર એક ગૃહસ્થકે ઘરસે મિશ્તા નહીં હે સકતે,
ભ્રમર અસઙ્ગી હોતા હૈ, સાધુ સઙ્ગી હોતે હૈ, ભ્રમર અપ્રત્યાખ્યાની હોતા હૈ,
સાધુ પ્રત્યાખ્યાની હોતે હૈ, ભ્રમર અસંયત હોતા હૈ, સાધુ સંયત હોતે હૈ,
इत्यादि अनेक भिन्नताएँ पायी जाती हैं ।

ઉત્તર—એસી શંકા ઠીક નહીં હૈ, ક્યોંકિ દૃષ્ટાન્ત સબ જગહોંમેં એક-
દેશીય હી હોતા હૈ, ‘પીઢા ન પહુંચાતે હુએ અનેક પુષ્પોંસે થોઢા થોઢા
હેના’ इतने अंशोंमें यह दृष्टान्त समझना चाहिये । इस विषयका स्पष्टी-

પ્રશ્ન—ભ્રમરનું ઉદાહરણ વિષમ છે, કારણ કે તે સાધુઓની સાથે બરાબર
બંધ બેસતું નથી. ભ્રમર વૃક્ષની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કર્યા વિના જ પુષ્પને રસ પીએ
છે. સાધુ યાચના કરીને જ મિશ્તા હે છે. ભ્રમર એક દિવસમાં એક જ વૃક્ષની
પાસે વારંવાર જાય છે અને પુષ્પરસને પીએ છે, સાધુ એક દિવસમાં વારંવાર
એક ગૃહસ્થના ઘરથી મિશ્તા નથી લઈ શકતા, ભ્રમર અસંજી હોય છે, સાધુ
સંજી હોય છે; ભ્રમર અમતી હોય છે; સાધુ પ્રતી હોય છે; ભ્રમર અપ્રત્યા-
ખ્યાની હોય છે, સાધુ પ્રત્યાખ્યાની હોય છે. ભ્રમર અસંયત હોય છે, સાધુ
સંયત હોય છે. इत्यादि अनेक भिन्नताएँ रहती छे.

ઉત્તર—એ શંકા બરાબર નથી, કારણકે દૃષ્ટાન્ત બધી જગ્યાએ એક-
દેશીય જ હોય છે. ‘પીઢા વિષમોડ્યા વિના અનેક પુષ્પોમાંથી થોડા થોડા રસ
હેવો’ એટલા અંશમાં જ આ દૃષ્ટાન્ત સમજવું જોઈએ. આ વિષયનું સ્પષ્ટી-

જીવન્તીતિ ચા સમણાઃ । મુક્તાઃ=પરિગ્રહવન્ધનરહિતાઃ ધર્મોપકરણ વિહાય સૂચી-
કુશાગ્રમાત્રેણાપિ પરિગ્રહેણ રિક્તા इति યાવત્, તત્ર પરિગ્રહો વાહ્યાભ્યન્તરભેદાદ્દિ-
વિધઃ, તથોરાધો ધનધાન્યાદિરુપો નવવિધઃ । દ્વિતીયસ્તુ—

“મિચ્છત્તં વેયતિગં, હાસાઇયલ્લકગં ચ નાયન્નં ।

કોહાર્ણેણ ચડવ્કં, ચડદસ અન્નિમતરા ગંઠી ॥” ઇત્યુક્તરૂપઃ ।

સાધવઃ=સાધ્નુવન્તિ=નિષ્પાદયન્તિ સ્વપરશિવસુખં યે તે, પુણ્યેષુ=વ્યાખ્યાત-
પૂર્વેષુ વિદ્વદ્વમા ઇવ, વિહાયસા=ગગનેન ગચ્છન્તીતિ તથોક્તાઃ, પ્રવરણાદત્ર ભ્રમરા
ઇત્યર્થઃ, ત ઇવ, ભ્રમરતુલ્યા इति યાવત્ ।

एवं दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोर्मिथः सादृश्यं प्रदर्श्य सम्प्रति यः कश्चिद् भेदस्तमाह-

પરિગ્રહકે વન્ધનસે રહિત અર્થાત્ ધર્મકે ઉપકરણોકે સિવાય સુદૈ યા
કુશાકી નોકકે ધરાવર ભી પરિગ્રહ ન રાખનેવાલોકો મુક્ત કહતે હૈ ।

પરિગ્રહકે દો ભેદ હૈ—(૧) વાહ્ય ઓર (૨) આભ્યન્તર । પહલા વાહ્ય
પરિગ્રહ ધન-ધાન્ય આદિ નૌ પ્રકારકા હૈ । દૂસરા આભ્યન્તર પરિગ્રહ-
(૧) મિથ્યાત્વ, (૨) સ્ત્રીવેદ, (૩) પુરુષવેદ, (૪) નપુંસકવેદ, (૫) હાસ્ય,
(૬) રતિ, (૭) અરતિ, (૮) શોક, (૯) ભય, (૧૦) જુગુપ્સા, (૧૧) ક્રોધ,
(૧૨) માન, (૧૩) માયા ઓર (૧૪) લોભકે ભેદસે ચૌદહ પ્રકારકા હૈ ।

સ્વ ઓર પરકે મોક્ષ સમ્યન્ધી સુખકો સાધનેવાલે સાધુ કહલાતે હૈ ।
એસે સાધુ, દિયે જાનેવાલે અજ્ઞાન આદિકી એપણામે પ્રવૃત્ત હોવે
—આહાર-પાની કી વિશુદ્ધિમે લીન રહે ।

यहां तक दृष्टान्त और दार्ष्टान्तिककी परस्परमें समानता बतलाई है ।

પરિગ્રહના ધનધનથી રહિત અર્થાત્ ધર્મનાં ઉપકરણો સિવાય એક સોય કે
તથુખલા નેટકો પલ પરિગ્રહ ન રાખનારાઓને મુક્ત કહે છે.

પરિગ્રહના બે ભેદ છે. (૧) બાહ્ય અને (૨) આભ્યંતર. પહેલો બાહ્ય પરિ-
ગ્રહ ધન-ધાન્યાદિ નવ પ્રકારનો છે. બીજો આભ્યંતર પરિગ્રહ—(૧) મિથ્યાત્વ,
(૨) સ્ત્રીવેદ, (૩) પુરુષવેદ, (૪) નપુંસકવેદ, (૫) હાસ્ય, (૬) રતિ, (૭) અરતિ,
(૮) શોક, (૯) ભય, (૧૦) જુગુપ્સા, (૧૧) ક્રોધ, (૧૨) માન, (૧૩) માયા,
અને (૧૪) લોભ, એ ભેદોએ કરીને ૧૪ પ્રકારનો છે.

સ્વ અને પરના મોક્ષ સંબંધી સુખને સાધનારા સાધુ કહેવાય છે. એવા
સાધુ, આપવામાં આવતા અજ્ઞાન આદિની એવળામાં પ્રવૃત્ત થાય, આહાર પાણીની
વિશુદ્ધિમાં લીન રહે.

અહીં સુધી દૃષ્ટાન્ત અને દાર્ષ્ટાન્તિકની પરસ્પર સમાનતા બતાવી છે. હવે

भवति, तत्र श्राम्यन्ति=तपस्यन्त्याहारादिनिरासेन शरीरं वलेशयन्तीति, भवभ्रम-
णहेतुभूतविषयेषु खिद्यन्तीति, यद्वा अन्तर्भावितण्यर्थत्वात् श्राम्यन्ति=दमनेन
भ्रमयन्तीन्द्रियनोइन्द्रियाणीति भ्रमणाः, शमयन्ति=शान्तिं नयन्ति कषायनोकषाय-
रूपाऽनलमिति, शाम्यन्ति=विषाद्वटमवाटवीपर्यटनो गानलोज्ज्वलज्वालामाला-
जनितसन्तापकलापतो निवृत्ता भवन्तीति वा शमनाः । समानानि=स्वपरेषु
तुल्यानि मनांसि येषामिति, कुशलमयैर्मनोभिः सह वर्तन्त इति वा समनसः,
सम्=सम्यक् अणन्ति=प्रवचनं श्रुयत इति, सम्यक् अण्यन्ते=कषायवतुष्टयं जित्वा

‘समण’ रूप होता है । इनमें ‘भ्रमण’ का अर्थ यह है कि जो अनशन
आदि तप करते हैं-परिषद सहते हैं, संसारमें परिभ्रमण करानेवाले
इन्द्रियोंके विषयोंसे उदास रहते हैं, अथवा जो पांच इन्द्रियोंका तथा
मनका दमन करते हैं । ‘शमन’का अर्थ यह होता है कि कषाय-क्रोध
मान माया और लोभ तथा नोकषाय-हास्य रति अरति शोक भय
जुगुप्सा स्त्रीवेद पुरुषवेद और नपुंसकवेद-रूपी अग्निको शान्त कर देते हैं,
विशाल भवाटवीमें पर्यटन करते हुए भोगरूपी अग्निकी धधकती हुई
ज्वालाओंसे उत्पन्न हुए संतापके समूहको शुद्ध भावनासे शान्त कर-
देते हैं । ‘समनस्’ शब्दका यह अर्थ है कि जिनका मन स्व और पर में
समान है, अथवा जिनके मनोयोग सदा शुद्ध रहते हैं । ‘समण’ शब्दका
अर्थ यह है कि-जो सम्यक् प्रकारसे प्रवचनका प्रतिपादन करते हैं अथवा
चारों कषायोंको जीत लेते हैं ।

‘સમણ’ રૂપ થાય છે. ‘ભ્રમણ’નો અર્થ એવો છે કે-જે અનશન આદિ તપ
કરે છે.-પરિષદ સહિ છે, સંસારમાં પરિભ્રમણ કરાવનારા ઇન્દ્રિયોના વિષયોથી
ઉદાસ રહે છે, અથવા જે પાંચ ઇન્દ્રિયોનું તથા મનનું દમન કરે છે, ‘શમન’
નો અર્થ એવો થાય છે કે-કષાય-ક્રોધ માન માયા અને લોભ, તથા નોકષાય-
હાસ્ય રતિ અરતિ શોક ભય જુગુપ્સા સ્ત્રીવેદ પુરુષવેદ અને નપુંસકવેદ-
રૂપી અગ્નિને શાન્ત કરી નાંખે છે, વિશાળ ભવાટવીમાં પર્યટન કરતાં ભોગરૂપી
અગ્નિની ધધકતી જ્વાલાઓમાંથી ઉત્પન્ન થતાં સંતાપના સમૂહને શુદ્ધ ભાવ-
નાથી શાન્ત કરી નાંખે છે. ‘સમનસ્’ શબ્દનો અર્થ એવો છે કે-જેનું મન
સ્વ અને પરમાં સમાન હોય. અથવા જેનાં મનોયોગ હમેશા શુદ્ધ રહે. ‘સમણ’
શબ્દનો અર્થ એવો થાય છે કે-જે સમ્યક્ પ્રકારે પ્રવચનનું પ્રતિપાદન કરે છે
અથવા ચારે કષાયોને જીતી લે છે.

મપિ વ્યવચ્છિયતે । આધાકર્માદિદોષવ્યાવૃત્તયે 'એસણા'—પદમુપાત્તમ્ ।

એવમુક્તગાથાભ્યાં દૃષ્ટાન્ત-દાર્ઘાન્તિકપ્રદર્શનપુરસ્સરં સાધુભિઃ કથં મિત્તા ગ્રહીતવ્યેત્યુક્તં, તત્ર મિત્તા દિવિધા-લૌકિકી લોકોત્તરા ચ । તયોરાદ્યા દીનવૃત્તિ-પૌરુષધ્વી-ભેદાદ્ દિવિધા, તત્ર સ્વોદરમરણાસમર્યાનાં હીના-ડનાથ-પદ્મગુપ્તમૃતી-નામાયા, પચ્ચાસ્રવમાજામિન્દ્રિયપચ્ચકવિપયાસક્તચિત્તાનાં પ્રમાદપચ્ચકમ્પવૃત્તાનાં ભોગામિપશ્ચન્નાં સન્તતિસમુત્પાદકાનાં નિરુધમાનાં દિવિધા । લોકોત્તરાડપિ

નિરાકરણ કરનેકે લિએ 'મત્ત' શબ્દ ઓર આધાકર્મી આદિ દોષવાલે આહારકા વ્યવચ્છેદ કરનેકે લિએ 'એપણા' શબ્દ ગાથામેં દિયા ગયા હૈ ।

હન દો ગાથાઓમેં દૃષ્ટાન્ત ઓર દાર્ઘાન્તિક ઘતલાકર ઘહ પ્રગટ કિયા હૈ કિ સાધુઓકો કિસ પ્રકાર મિત્તા લેની ઇચ્છિયે?, અતઃમિત્તાકે ભેદ કહતે હૈ—

મિત્તા દો પ્રકારકી હૈ—લૌકિક મિત્તા ઓર લોકોત્તર મિત્તા । લૌકિક મિત્તાકે મી દો ભેદ હૈ—(૧) દીનવૃત્તિ, (૨) પૌરુષધ્વી । અપના પેટ ભરનેમેં અસમર્થ, દીન, હીન, અનાથ, લૂલો, લંગડોંકી મિત્તા દીન-વૃત્તિ કહલાતી હૈ । પાંચ આસ્રવોંકા સેવન કરનેવાલે, પાંચોં હિન્દ્રિયોંકે વિપયોંમેં ચિત્તકો સદા આસક્ત રલ્લનેવાલે, પાંચોં પ્રકારકે પ્રમાદોંમેં પ્રવૃત્તિ કરનેવાલે, ભોગરૂપી આમિપમેં અમિલાપારલ્લનેવાલે, ઘાલ-ઘલોંકો ઉત્પન્ન કરનેવાલે નિકમ્મે મનુષ્યોંકો દી જાનેવાલી મિત્તા પૌરુષધ્વી કહલાતી હૈ, ક્યોંકિ હસસે ડનકા પૌરુષ નષ્ટ હો જાતા હૈ ।

આધાકર્મી આદિ દોષવાળા આહારનો વ્યવચ્છેદ કરવાને માટે એપણા શબ્દ ગાથામાં આપવામાં આવેલો છે.

આ બે ગાથાઓમાં દૃષ્ટાન્ત અને દાર્ઘાન્તિક બતાવીને એમ પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે કે સાધુઓએ કેવા પ્રકારની મિત્તા લેવી જોઈએ. માટે મિત્તાના ભેદો કહે છે—

મિત્તા બે પ્રકારની છે. લૌકિક મિત્તા અને લોકોત્તર મિત્તા. લૌકિક મિત્તાના પશુ બે ભેદો છે. (૧) દીનવૃત્તિ, (૨) પૌરુષધ્વી. પોતાનું પેટ ભરવામાં અસમર્થ દીન, હીન, અનાથ, લૂલા, લંગડાની મિત્તા દીનવૃત્તિ કહેવાય છે. પાંચ આસ્રવોંનું સેવન કરનારા, પાંચે હિન્દ્રિયોંના વિપયોંમાં ચિત્તને સદા આસક્ત રાખનારા પાંચે પ્રકારના પ્રમાદોમાં પ્રવૃત્તિ કરનારા, ભોગરૂપી આમિપમાં અમિલાપા રાખનારા, બાળ-બચ્ચાંને ઉત્પન્ન કરનારા, એવા નકામા મનુષ્યોંને આપવામાં આવતી મિત્તા પૌરુષધ્વી કહેવાય છે, કારણ કે તેથી એમનું પૌરુષ નષ્ટ થઈ જાય છે.

યદ્વા યયા વિદ્વદ્માઃ પુષ્પેષુ તથા સાધવઃ કુત્ર રતાઃ ? इत्याह—‘दानमसैषणे रताः’ इति, दीयत इति, अदायीति वा दानं=दीयमानमथवा दत्तं, तच्च तद्भ-
क्तम्=अन्नादिकं च दानभक्तं तस्य एषणम्=अन्वेपणं तस्मिन्, अथवा दानं=दत्तं,
भक्तं=प्राप्तुकम्, एषणा=अन्वेपणम् एतेषां समाहारद्वन्द्वे दानमसैषणं तस्मिन्
रताः=आसक्ता इत्यर्थः ।

બોટિક-શાક્ય-તાપસ-ગૈરિકા-ડડજીવા અપિ લોકે શ્રમણપદેનોચ્યન્તે તેણાં નિરાસાર્થમુક્ત ‘મુક્તા’ इति । निहवदिष्यपि व्यवहारतो मुक्तत्वमस्त्यतस्त-
द्व्यावृत्त्यर्थमाह—‘साहुणो’ इति । मधुकरा अदत्ताऽऽदानवृत्त्या कुसुमरसं पिबन्ति
भ्रमणास्तु दातृभिरदत्तस्यान्नादेर्जिघृक्षामपि न कुर्वते ग्रहणस्य तु कथैव केति
भ्रमरापेक्षया साधूनां व्यतिरेकं दर्शयितुमाह—‘दान’ इति । ‘भक्त’ पदेन सचित्त-

અથ ઉનમ્નેં જો અન્તર હૈં ઉસેમ્નીં યતલાતે હૈં । वह अन्तर यह है कि
जैसे भ्रमर पुष्पोंमें अनुरक्त होता है वैसे साधु गृहस्थद्वारा दियेजाने वाले
अशन पान आदिके अन्वेपणमें प्रवृत्त हों ।

બોટિક, શાક્ય, તાપસ, ગૈરિકા ઓર આજીવિક આદિમ્ની, લોકમ્નેં
શ્રમણ કહલાતે હૈં, ઉનકા નિરાકરણ કરનેકે લિયે ગાથામ્નેં ‘મુક્તા’
(મુક્તાઃ) કહા હૈં । निहव आदिभी व्यवहारसे मुक्त कहलाते हैं अतः
उनका निराकरण करनेके लिए ‘साहुणो’ (साधवः) पद दिया है । भ्रमर
बिना दिये हुए पुष्पके रसका पान करते हैं किन्तु श्रमण बिना दिये
हुएको ग्रहण करनेकी इच्छाभी नहीं करते, ग्रहण करनेकी तो बात ही
दूर है, इस भेदको प्रगट करनेके लिए ‘दान’ शब्द, सचित्त आहारका

તેમાં જે અંતર રહેલું છે તે બતાવે છે. તે અંતર એ છે કે—જેમ ભ્રમર પુષ્પોમાં
અનુરક્ત થાય છે તેમ ગૃહસ્થે આપેલા અનશન પાન આદિના શોધનમાં સાધુ
પ્રવૃત્ત થાય. બોટિક, શાક્ય, તાપસ, ગૈરિકા અને આજીવિક આદિ પણ જનતા
માં શ્રમણ કહેવાય છે, તેનું નિરાકરણ કરવા માટે ગાથામાં મુક્તા (મુક્તાઃ)
કહ્યું છે. નિહવ આદિ પણ વ્યવહારે કરીને મુક્ત કહેવાય છે, તેથી તેનું નિરા-
કરણ કરવાને સાહુણો (સાધવઃ) પદ આપેલું છે. ભ્રમર અણુઆપેલા પુષ્પના
રસનું પાન કરે છે, કિન્તુ શ્રમણ અણુઆપેલા ભોજનનું શ્રદ્ધણ કરવાની ઇચ્છા
પણ કરતા નથી, પછી શ્રદ્ધણ કરવાની વાત જ ક્યાં રહી ? આ ભેદને પ્રકટ કરવાને
માટે દાન શબ્દ, સચિત્ત આહારનું નિરાકરણ કરવાને માટે ભક્ત શબ્દ, અને

દ્વિતીયા-યથા ગૌર્યત્ર લઘુત્વનાદિકં પश्यति तत्राऽल्पं यत्र चाधिकं तत्र पूर्वापेक्ष-
याऽधिकं कवलं गृह्णाति न तु तृणादिकमुन्मूलयति तथा मुनिरपि गृहस्थगृहे यथाऽ-
वसरं यथासामग्रि च यां भिक्षां गृह्णाति सा । अथवा विविधवसनरत्नालङ्करणवि-
भूषिता सुन्दरी युवतिर्गवे घासादिकं समर्पयति तदा तदीयरूपलावण्यादिकमप-
श्यन्ती गौर्दीयमानं घासादिकमुपादत्ते, तद्वद् भिक्षुणाऽपि दातवसनसुवेपरूपलाव-
ण्यादेः सानुरागावलोकनं विहाय केवलमशनपानादिशुद्धौ दृष्टिः स्थापनीयेति
गोचरीभिक्षासमाचारः (२) ।

ત્રીતીયા ગઢુલેપા-યથા ગઢુપરિ સમધિકલેપમદાનેન પ્રસૂતલેપતો નીરુજોઽપિ

(૨) ગોચરી-જૈસે ગાય જહાં કમ ઘાસ દેખતી હૈ વહાં કમ કવલ
ગ્રહણ કરતી હૈ, જહાં અધિક દેખતી હૈ વહાં પહેલેસે કુછ અધિક ગ્રહણ
કરતી હૈ, ઘાસકો જડસે નહોં ઉઠાડતી, ઉસીપ્રકાર ભિક્ષુ એક સ્થાનસે
હી પૂર્ણ અશન પાન આદિ ન ગ્રહણ કરે કિન્તુ ગૃહસ્થકો ફિર આરમ્ભ
ન કરના પડે હસ પ્રકાર વિચાર કર અશનાદિ લે ઉસે ગોચરી કહતે હૈ ।
અથવા જૈસે વિવિધ યહુમૂલ્ય વસ્ત્ર આભૂષણોસે આભૂષિત સુન્દરી
યુવતી સ્ત્રી ગાયકો ઘાસ ડાલને આતી હૈ તો ગાય ઉસકી સુન્દરતા નહોં
દેખતી વરન્ ઘાસ પર હી દૃષ્ટિ રખતી હૈ, ઉસીપ્રકાર ભિક્ષુ આહારાદિ
દેતી હુઈ સ્ત્રીકે સૌન્દર્ય, સુવેષ, આભૂષણ આદિકા નિરીક્ષણ ન કરે
કિન્તુ અશનાદિકી શુદ્ધિ પર હી દૃષ્ટિ રખે ઉસે ગોચરી કહતે હૈ ।

(૩) ગઢુલેપા-જૈસે ફોડેકે ઉપર આવરયકતાસે અધિક લેપ કરનેસે

(૨) ગોચરી-જેમ ગાય જ્યાં ઓછું ઘાસ જુએ છે ત્યાં ઓછો કોળિયો
લે છે, જ્યાં વધુ ઘાસ જુએ છે ત્યાં પહેલાથી વધુ મોટો ગ્રાસ (કોળિયો) લે
છે, ઘાસને મૂળમાંથી ઉપાડતી નથી. એ રીતે ભિક્ષુ એક સ્થાનેથી જ પૂરાં અશન
પાન આદિ ગ્રહણ ન કરે, કિંતુ ગૃહસ્થને ફરીથી આરંભ-સમારંભ ન કરવો પડે
એવો વિચાર કરીને અશનાદિ લે, તેને ગોચરી કહે છે. અથવા જેમ વિવિધ યહુ-
મૂલ્ય વસ્ત્રાભૂષણોથી સજ્જ થએલી સુન્દર યુવતી સ્ત્રી ગાયને ઘાસ નીરવા આવે
છે, તો ગાય તેની સુંદરતા જોતી નથી, પરન્તુ ઘાસ પર જ દૃષ્ટિ રાખે છે, તે
પ્રમાણે ભિક્ષુ આહારાદિ આપતી સ્ત્રીનું સૌંદર્ય, સુવેશ, આભૂષણ આદિનું નિરી-
ક્ષણ ન કરે, કિંતુ અશનાદિની શુદ્ધિ પર જ દૃષ્ટિ રાખે તેને ગોચરી કહે છે.

(૩) ગઢુલેપા-જેમ ગુમડા ઉપર જરૂરી કરતાં વધારે લેપ કરવાથી લેપ

દ્વિવિધા-અપ્રશસ્તા પ્રશસ્તા ચ, તત્રાઽવસન્ન-પાર્શ્વસ્થાદીનામપ્રશસ્તા મિષ્ણા, પ્રશસ્તા પુનઃ પંચમહાવ્રતધારિણાં પટ્ટકાયરક્ષકાણાં સમિતિપચ્ચક-ગુપ્તિચયવતાં મુનીનાં પ્રતિમાધારિશ્રાવકાણાં ચ, યતિ એવંભૂતાઃ શ્રાવકા અપિ શ્રમણકલ્પા-એવ । ઇયમેવ 'સર્વસમ્પત્કરી' -ત્યુચ્યતે, અસ્યા અન્યાન્યપિ પદ્ નામાનિ યથા-(૧) માધુકરી, (૨) ગોચરી, (૩) ગઢુલેપા, (૪) અક્ષાઞ્જના, (૫) ગર્તાપૂરણી, (૬) દાદોપશમની ચેતિ । તાસુ માધુકરી-સમનન્તરમુત્રોક્તસ્વરૂપા (૧) ।

લોકોત્તરભિક્ષા બી દો પ્રકારની છે-(૧) અપ્રશસ્ત ઓર (૨) પ્રશસ્ત । અવસન્ન ઓર પાર્શ્વસ્થ આદિકી ભિક્ષા અપ્રશસ્ત ઓર પંચમહાવ્રતધારી, પટ્ટકાયરક્ષક, પાંચસમિતિ ત્રીનગુણિકા પાલન કરનેવાલે મુનિકી તથા પ્રતિમા-(પડિમા)-ધારી શ્રાવકોંકી ભિક્ષા પ્રશસ્ત કહલાતી છે ।

પ્રતિમા-(પડિમા)-ધારી શ્રાવકોંકી ભિક્ષા પ્રશસ્ત હસ કારણ છે કે વે શ્રાવક હોતે હુણે બી સાધુસરીશ્વી ઉત્કૃષ્ટ ક્રિયાકા પાલન કરતે હૈ । હસ ભિક્ષાકો 'સર્વસમ્પત્કરી' બી કહતે હૈ, કયોંકિ હસસે આત્માકી સમસ્ત સમ્પત્તિ જ્ઞાન દર્શન સુખ આદિકી પ્રાપ્તિ હોતી છે । હસ ભિક્ષાકે હહ નામ ઓર બી કહતે હૈ—

(૧) માધુકરી (બ્રામરી), (૨) ગોચરી, (૩) ગઢુલેપા, (૪) અક્ષાઞ્જના, (૫) ગર્તાપૂરણી ઓર (૬) દાદોપશમની ।

(૧) માધુકરી (બ્રામરી) કા સ્વરૂપ હસસે પહેલેકી ગાથામેં કહા જાંચુકા છે ।

લોકોત્તર ભિક્ષા બે પ્રકારની છે. (૧) અપ્રશસ્ત, (૨) પ્રશસ્ત. અવસન્ન અને પાર્શ્વસ્થ આદિની ભિક્ષા અપ્રશસ્ત અને પંચ મહાવ્રતધારી, પટ્ટકાયરક્ષક, પાંચ સમિતિ ત્રણ ગુણિનું પાલન કરનારા મુનિની તથા પ્રતિમા-(પડિમા)-ધારી શ્રાવકોની ભિક્ષા પ્રશસ્ત કહેવાય છે.

પ્રતિમા-(પડિમા)-ધારી શ્રાવકોની ભિક્ષા પ્રશસ્ત એ કારણથી છે કે એ શ્રાવકો હોવા છતાં સાધુના જેવી ઉત્કૃષ્ટ ક્રિયાનું પાલન કરે છે. આ ભિક્ષાને 'સર્વસમ્પત્કરી' પણ કહે છે, કારણ કે તેથી આત્માની સમસ્ત સમ્પત્તિ જ્ઞાન દર્શન સુખ આદિની પ્રાપ્તિ થાય છે. એ ભિક્ષાનાં બીજાં છ નામ પણ કહેલાં છે. (૧) માધુકરી (બ્રામરી), (૨) ગોચરી, (૩) ગઢુલેપા, (૪) અક્ષાઞ્જના, (૫) ગર્તાપૂરણી, અને (૬) દાદોપશમની.

(૧) માધુકરી (બ્રામરી)નું સ્વરૂપ પહેલાંની ગાથામાં કહ્યું છે.

દ્વિતીયા-યથા ગૌર્યત્ર લઘુત્વનાદિકં પદ્યતિ તત્રાડલ્યં યત્ર ચાધિકં તત્ર પૂર્વાપેક્ષ-
યાડધિકં કવલં ગૃહ્ણતિ ન તુ ત્વનાદિકમુન્મૂલયતિ તથા મુનિરપિ ગૃહસ્થગૃહે યથાડ-
ક્ષરં યથાસામગ્રિ ચ યાં મિશ્નાં ગૃહ્ણતિ સા । અથવા વિવિધવસનરત્નાલંકારણ-
ભૂષિતા સુન્દરી યુવતિર્ગવે ઘાસાદિકં સમર્પયતિ તદા તદીયરૂપલાવણ્યાદિકમપ-
શ્યન્તી ગૌર્દીયમાનં ઘાસાદિકમુપાદત્તે, તદ્વદ્ મિશ્ણુનાડપિ દાતૃવસનસુવેપરૂપલાવ-
ણ્યાદેઃ સાત્તુરાગાચલોકનં વિદ્યાય કેવલમશનપાનાદિશુદ્ધૌ દષ્ટિઃ સ્થાપનીયેતિ
ગોચરીમિશ્ણાસમાચારઃ (૨) ।

તૃતીયા ગઢુલેપા-યથા ગઢપરિ સમધિકલેપમદાનેન પ્રસૂતલેપતો નીરુજોડપિ

(૨) ગોચરી-જૈસે ગાય જહાં કમ ઘાસ દેખતી હૈ વહોં કમ કવલ
ગ્રહણ કરતી હૈ, જહાં અધિક દેખતી હૈ વહાં પહેલેસે કુછ અધિક ગ્રહણ
કરતી હૈ, ઘાસકો જહસે નહોં ઉઠાડતી, ઇસીપ્રકાર મિશ્ણુ એક સ્થાનસે
હી પૂર્ણ અશન પાન આદિ ન ગ્રહણ કરે કિન્તુ ગૃહસ્થકો ફિર આરમ્ભ
ન કરના પહે હસ પ્રકાર વિચાર કર અશનાદિ લે ઉસે ગોચરી કહતે હૈ ।
અથવા જૈસે વિવિધ બહુમૂલ્ય વસ્ત્ર આભૂષણોસે આભૂષિત સુન્દરી
યુવતી સ્ત્રી ગાયકો ઘાસ ઢાલને આતી હૈ તો ગાય ઉસકી સુન્દરતા નહોં
દેખતી વરન્ ઘાસ પર હી દષ્ટિ રખતી હૈ, ઇસીપ્રકાર મિશ્ણુ આહારાદિ
દેતી હુઈ સ્ત્રીકે સૌન્દર્ય, સુવેષ, આભૂષણ આદિકા નિરીક્ષણ ન કરે
કિન્તુ અશનાદિકી શુદ્ધિ પર હી દષ્ટિ રખે ઉસે ગોચરી કહતે હૈ ।

(૩) ગઢુલેપા-જૈસે ફોડેકે ઉપર આવશ્યકતાસે અધિક લેપ કરનેસે

(૨) ગોચરી-જેમ ગાય જ્યાં બોધું ઘાસ બુઝે છે ત્યાં બોધેા દેખિયેા
લે છે, જ્યાં વધુ ઘાસ બુઝે છે ત્યાં પહેલાથી વધુ મોટો શાસ (દેખીયેા) લે
છે, ઘાસને મૂળમાંથી ઉપાડતી નથી. એ રીતે મિશ્ણુ એક સ્થાનેથી જ પૂર્ણ અશન
પાન આદિ ગ્રહણ ન કરે, કિંતુ ગૃહસ્થને ફરીથી આરંભ-સમારંભ ન કરવો પડે
એવો વિચાર કરીને અશનાદિ લે, તેને ગોચરી કહે છે. અથવા જેમ વિવિધ બહુ-
મૂલ્ય વસ્ત્રાભૂષણોથી સજ્જ થયેલી સુન્દર યુવતી સ્ત્રી ગાયને ઘાસ નીરવા આવે
છે, તો ગાય તેની સુંદરતા જોતી નથી, પરન્તુ ઘાસ પર જ દષ્ટિ રાખે છે, તે
પ્રમાણે મિશ્ણુ આહારાદિ આપતી સ્ત્રીનું સૌન્દર્ય, સુવેષ, આભૂષણ આદિનું નિરી-
ક્ષણ ન કરે, કિંતુ અશનાદિની શુદ્ધિ પર જ દષ્ટિ રાખે તેને ગોચરી કહે છે.

(૩) ગઢુલેપા-જેમ ગુમડા ઉપર જરૂરી કરતાં વધારે લેપ કરવાથી લેપ

ગડુસન્નિહિતદેશો વિહન્યતે, તદેકદેશમાત્રે યત્કિચ્છિલેપમદાને ગડુમદેશસાકલ્યેન લેપાભાવાદ્રોગો નોપશમ્યતિ, તદ્વત્સાધુરપિ, નિર્દોષપરિમિતાહારેણ શ્રુધાં નિર્વર્તયતિ તદ્રૂપા (૩) ।

ચતુર્થે વાસ્યા અપાઝનેતિ નામ-યથા શકટેન દૂરં ગન્તુકામસ્તત્ર યદિ તૈલદાનં ન કુર્યાત્, તદા ચલિતુમેવાક્ષમં તદ્દ પારયતિ શકટારોહિણં પ્રાપયિતુ-મમીઠું સ્થાનમ્. તત્રાધિકતરૈતલનિષેપસ્તુ ન કેવલં નિષ્ફલઃ પ્રત્યુત ઠાનિ જન-યતીતિ, તદ્વિભિરવધાશનપાનમદાનં વિના મોક્ષપાપકસંયમપથે ચલિતુમક્ષમં શરીર-

લેપ હથર-ઝથર ફેલ જાતા હૈ ઓર આસ-પાસકા નીરોગ પ્રદેશ ખી સ્વરાખ હો જાતા હૈ, ઓર યદિ ફોડે પર ચિલકુલ હી લેપ ન કિયા જાય તો ખી રોગ શાન્ત નહીં હોતા, વૈસેહી સાધુ યદિ પ્રમાણસે અધિક આહાર કરે તો પ્રમાદ આદિ દોષ ઉત્પન્ન હોનેસે સ્વાધ્યાય આદિ ક્રિયાઓંકા પૂર્ણ પાલન નહીં કર સકતા, ઓર ચિલકુલ હી ધોડા આહાર કરે તો ક્ષુધાવેદનીયકી શાન્તિ ન હોનેસે વૈયાઘૃત્ય આદિ સાધુકી ક્રિયાઈ નહીં હો સકતોં, હસલિય નિર્દોષ ઓર પરિમિત આહાર લેના 'ગડુલેપા' ભિક્ષા કહલાતી હૈ ।

(૪) અક્ષાઝ્ઞના-જૈસે કોઈ ગાડીદ્વારા હચ્છિત સ્થાન પર જાના વાંહતા હૈ પરન્તુ ગાડીકો ચિલકુલ તૈલ નહીં દેવે તો વહ ગાડી ચલ નહીં સકતી ઓર યદિ અધિક તેલ દે દિયા જાય તો વહ વૃથા હી નહીં ચરન્ હાનિકારક ખી હૈ, હસીપ્રકાર મોક્ષપુરી તક પહુંચનેકે લિય શરીર-રૂપ શકટ (ગાડી)

આમ-તેમ ફેલાઈ જાય છે અને આસપાસનો નીશગ પ્રદેશ પણ ખસાય અઈ જાય છે. અને જો ગૂમડા ઉપર ઝિલકુલ લેપ ન કરવામાં આવે તો શિગ શાન્ત થાય નહિ, એવી જ રીતે સાધુ જો પ્રમાણથી અધિક આહાર કરે તો પ્રમાદ આદિ દોષ ઉત્પન્ન થવાથી સ્વાધ્યાય આદિ ક્રિયાઓનું પૂર્ણ પાલન કરી શકતો નથી, અને ઝિલકુલ થોડા આહાર કરે તો ક્ષુધાવેદનીયની શાન્તિ નહિ થવાથી વૈયાઘૃત્ય આદિ સાધુની ક્રિયાઓ અઈ શકતી નથી તેથી નિર્દોષ અને પરિમિત આહાર લેવો એ 'ગડુલેપા' ભિક્ષા કહેવાય છે.

(૪) જેમ કેઈ માણસ ગાડામાં બેસીને ઇચ્છિત સ્થાન પર જવા ઇચ્છે છે. પરન્તુ ગાડાને ઝિલકુલ તેલ ન ઉંજે તો એ ગાડું ચાલી શકતું નથી અને જો વધારે પડતું તેલ ઉંજે તો તે વૃથા જાય છે. એટલું જ નહિ પણ હાનિકારક પણ નીવડે છે. એ રીતે મોક્ષપુરી સુધી પહોંચવાને માટે શરીર-શકટ (ગાડી)

મપિ નાલં મુનીન્ મોક્ષં પ્રાપયિતુમ્, અધિકતરાહારપૂરિતં તુ નિદ્રાપ્રમાદાદિદોષ-
જાતં જનયન્નૂનમેવ વિનયશ્રુતાદિસમાધિં વિન્ધ્વંસયતિ, અતઃ પરિમિતં વિશુદ્ધં
ચાશનપાનમુપાદેયં મિશ્રુણેતિ સેયં મિત્રા ‘અક્ષાઙ્ગના નામ’ (૪) ।

પશ્ચમી ગર્તાપૂરણી, સા યથા—કસ્યાપિ શ્રેષ્ઠિનો ભવનસમ્યગ્વિનિ ગમના-
ગમનમાર્ગે યદિ કેનાપિ કારણેન ગર્તઃ સંજાયતે તદા તમવલોક્ય ત તદાનોં
યદેવ સયો લોષ્ટપાપાણચ્છંડાદિકમુપલભતે તદેવાદાય તં ગર્તં પરિપૂરયતિ ન
તૂત્તમેનૈવેષ્ટકપ્રમૃતિના ગર્તાડ્યં પૂરયિત્ત્વ્યં ઇતિ વિચારયતિ, તથા સતિ મહાડન-
ર્થોત્પત્તિસંભવઃ, એવમેવ મુનિરપિ ક્ષુધાવેદનીયોદયવશાદ્રિકમુદરમૈપણિકૈરન્તપ્રા-
ન્તાદિભિરાહારૈર્વિમર્ત્તીતિ । (૫)

કો આહારાદિરૂપ તેલ ચિલકુલ ન દિયા જાય તો સંયમયાત્રાકા સમ્યક્
નિર્વાહ નહીં હો સકતા ઓર અધિક આહાર દેનેસે રોગાદિ હોજાનેકે
કારણ વિનય શ્રુત આદિ સમાધિ નહીં હો સકતી, ઇસલિય પરિમિત
આહાર લેના અક્ષાઙ્ગના મિત્રા કહલાતી હૈ ॥

(૫) ગર્તાપૂરણી—જૈસે યદિ કિસી રઈસકે ઘર જાને-આનેકે માર્ગમેં
કિસી કારણસે ગઢઢા હોજાય તો ઉસે દેખતે હી વહ રઈસ શીઘ્રતાસે
મિટી-પથરકે ટુકડે આદિ જો કુછ પાતા હૈ ઉન્હોંકો લેકર ચઢેકો ભર
દેતા હૈ । પરન્તુ એસા નહીં વિચારતા હૈ કિ અચ્છે ૨ ઈટ-પથરોં સે
હી ઇસે ભરના ચાહિયે । યદિ ન પૂરે તો વઢી આપત્તિ આનેકી સંભાવના
રહતી હૈ । ઇસીપ્રકાર મુનિ, ક્ષુધાવેદનીયકે વશસે અન્ત-પ્રાન્ત આદિ
નિરવધ આહાર લેકર ચ્વાલી ઉદર ભર લેતે હૈ । ઇસલિય ઇસે
ગર્તાપૂરણી કહતે હૈ ।

ને આહારાદિ રૂપ તેલ ચિલકુલ ન ઉંજવામાં આવે તો સંયમ—યાત્રાનેા સમ્યક્
નિર્વાહ થઈ શકતો નથી, અને અધિક આહાર આવવામાં આવે તો રોગાદિ
થવાથી વિનય શ્રુત આદિ સમાધિ થઈ શકતી નથી. તેથી પરિમિત આહાર લેવો
એ ‘અક્ષાઙ્ગના’ મિત્રા કહેવાય છે.

(૫) ગર્તાપૂરણી—જેમ કોઈ ગૃહસ્થને ઘેર જવા-આવવાના માર્ગ પર કોઈ
કારણથી ખાટો પડી જાય છે તો તેને દેખતાં જ તે ગૃહસ્થ શીઘ્ર માટી, પથરના
ટુકડા, વગેરે જે કાંઈ મળે તે લઈને ખાડાને પૂરી નાંખે છે. પણ એમ નથી
વિચારતો કે સારી ઈંટો પથરોથીજ પૂરીએ. જે ન પૂરે તો ભારે આપત્તિ આવી
પડવાની સંભાવના રહે છે. એ રીતે મુનિ ક્ષુધા-વેદનીયને લીધે અંત-પ્રાંત આદિ
નિરવધ આહાર લઈને ખાલી ઉદર ભરી લે છે. તેને ગર્તાપૂરણી કહે છે.

પૃષ્ઠી દાહોપશમની યથા-ભવને જ્વલનજ્વાલામાલાદન્દગમાને ગૃહી યદેવ સઘો જલકર્દમધુલિલોપ્તપ્રભૃતિકમુપલભતે તદેવ પ્રસિપ્ય પાત્રકં પ્રશમયતિ ન તુ ગદ્ગાદિસલિલં પ્રતીક્ષતે, તથા સંયમરક્ષાર્થં નિર્દોષેણ રુક્ષાદિનાઽપ્યાદારેણ શમયતિ ક્ષુધાં મુમુક્ષુર્ભિક્ષુરિતિ-(૬) ॥ ૩ ॥

પ્રશસ્તૈવ ભિક્ષા સાધુર્ભિર્ગૃહીતવ્યા નેતરેતિ નિશ્ચય શિષ્યો ગુરું પ્રત્યાહ-
, વયં ચ, -ઇત્યાદિ ।

^૧ મૂલમ્-^૨વયં ^૩ચ ^૪વિત્તિં ^૫લબ્ધામો, ^૬ન ^૭ચ ^૮કોઽપિ ^૯ઉપહમ્મહ્ ।

^{૧૦}અહાગડેસુ ^{૧૧}રીયંતે, ^{૧૨}પુષ્પેસુ ^{૧૩}ભમરા ^{૧૪}જહા ॥ ૪ ॥

(છાયા) — વયં ચ વૃત્તિં લપ્સ્યામહે, ન ચ કોઽપિ ઉપહન્યતે ।

યથાકૃતેષુ રીયન્તે, પુષ્પેષુ ભ્રમરા યથા ॥ ૪ ॥

(૬) દાહોપશમની—જિસ સમય ઘરમેં અગ્નિ ધધક જાય ઉસ સમય ઘરકા સ્વામી જલ્દીરમેં જલ કીચડ ધૂલ મિટી આદિ જો કુછ મિલજાય ઉસીકો ઢાલકર આગ બુઝાતા હૈ । ઉસ સમય વહ યહ નહીં સોચતા કિ જબ ગંગાસિન્ધુકા નિર્મલ નીર મિલેગા તમી આગ બુઝાજંગા, ઉસીપ્રકાર સંયમકી રક્ષાકે લિખ મુમુક્ષુ ભિક્ષુ તુચ્છ આદિ નિર્દોષ ભિક્ષાસે ક્ષુધાકો શાન્ત કર લેતા હૈ । હસલિખ હસકો દાહોપશમની કહતે હૈ ॥૩॥

‘પ્રશસ્ત ભિક્ષા હી સાધુકો ગ્રહણ કરની ચાહિયે અન્ય નહીં’ યહ સુનકર શિષ્ય ગુરુસે નિવેદન કરતા હૈ—‘વયં ચ વિત્તિં’ ઇત્યાદિ ।

(૬) દાહોપશમની—જે સમયે ઘરમાં અગ્નિ ભભૂકી ઉઠે તે સમયે ઘરનો ધણી જલ્દી-જલ્દી પાણી, કાદવ, ધૂળ, માટી વગેરે જે કાંઈ મળી જાય તે નાંખીને આગ છુટાવે છે. તે વખતે તે એમ નથી વિચારતો કે જ્યારે ગંગા-સિન્ધુનું નિર્મળ નીર મળશે ત્યારે આગને છુટાવીશ. એ રીતે સંયમની રક્ષાને માટે મુમુક્ષુ ભિક્ષુ લુપ્ખી, તુચ્છ, આદિ નિર્દોષ ભિક્ષાથી ક્ષુધાને શાન્ત કરી લે છે. તેથી તેને ‘દાહોપશમની’ કહે છે. (૩)

“પ્રશસ્ત ભિક્ષાજ સાધુએ ગ્રહણ કરવી જોઈએ. ખીલુ નહિ,” એમ સાંભળીને શિષ્ય ગુરુ સમીપે નિવેદન કરે છે:—વયં ચ વિત્તિં ઇત્યાદિ

ગુરુ મહારાજકે પ્રતિ શિષ્યકી પ્રતિજ્ઞા—

સાન્ન્યાર્યઃ—(હે ગુરુમહારાજ !) વયં=હમ ચ=એસી વિત્તિ=વૃત્તિ-મિશ્રા-
વૃત્તિકો લગ્નામો=સ્વીકાર કરેંગે (જિસસે) કોદય=કોઈમી ન ઉવહમ્મહ=
ઉપમર્દિત ન હો, (સાધુ) અહાગહેસુ=સદાકી માંતિ ગૃહસ્થદ્વારા અપને લિપ
વનાયે હુપ ભોજનમેંઠી રીયંતે=સંયમ યાત્રાકા નિર્વાહ કરતે હૈં, જહા=જિસ
પ્રકાર ભમરો=મોંરા પુષ્પેસુ=ફૂલોંમેં નિર્વાહ કરતા હૈ । અર્થાત્ શ્રમણ
મહારાજ ગૃહસ્થદ્વારા સુદકે લિયે વનાયે હુપ આહારસે હી અપની યાત્રાકા નિર્વાહ
કર લેતે હૈ ॥ ૪ ॥

ટીકા—एतद्वाचायाः पूर्वार्द्धे समुपात्तं चकारद्वयं क्रमेण यथा-तथा-शब्दार्थ-
वाचकं ततश्चायमर्थः—वयं च=तथा-तेन रूपेण, वृत्तिं=जिनोक्तस्वरूपां प्रशस्तां
मिक्षां, लप्स्यामहे=प्राप्स्यामः स्वीकरिष्याम इति यावत्, यथा न कोऽपि
व्रत-स्थावरमाणिमात्रमित्यर्थः उपहन्यते=उपहतः (उपमर्दितः) भवेत् । एवंविध-
वृत्तिग्रहणे सदृष्टान्तहेतुमुपन्यस्यति ‘अहा०’ इति, अत्र ‘यत्’ इत्यध्याहार्यम्,
तथा च-यतः यथाकृतेषु=गृहस्थैरात्मार्थमात्मीयार्थं च सम्पादितेष्वाहारादिषु
रीपन्ते=गच्छन्ति संयमयात्रां निर्वहन्तीति यावत् ‘साधवः’ इति शेषः । अत्र
गतमपि भ्रमरदृष्टान्तं विस्पष्टमतिपत्तये पुनरुपन्यस्यति ‘पुष्पेसु’ यथा पुष्पेषु

इस गाथाके पूर्वार्द्धमें दो ‘च’ आये हैं, एकका अर्थ है ‘जैसे’ और
दूसरेका अर्थ है ‘वैसे’, इसलिए इसका अर्थ यह हुआ कि—हे भगवन् !
हम वैसेही प्रशस्त भिक्षा ग्रहण करेंगे जैसे (जिस प्रकार) व्रत या स्थावर
जीवको किसीभी प्रकारकी बाधा न पहुँचे, क्योंकि गृहस्थोंद्वारा अपने-
लिये या अपने कुटुम्बके लिये बनाये हुए आहारको लेकर ही साधु अपनी
संयमयात्राका निर्वाह कर लेते हैं । इसी बातको अधिक स्पष्ट करनेके

આ ગાથાના પૂર્વાર્ધમાં બે ચ આવ્યા છે. એકનો અર્થ છે ‘જેમ’ અને બીજાનો
અર્થ છે ‘એમ’ એ રીતે તેનો અર્થ એમ થયો કે—હે ભગવન્ ! એમે એમ જ
(એજ પ્રકારે) પ્રશસ્ત ભિક્ષા ગ્રહણ કરીશું કે જેમ (જે પ્રકારે) વ્રત યા સ્થાવર જીવને
કોઈ પણ પ્રકારની બાધા ન પહોંચે. કારણ કે ગૃહસ્થોએ પોતાને માટે યા પોતાના
કુટુંબને માટે બનાવેલા આહાર લઇને જ સાધુ પોતાની સંયમ-યાત્રાનો નિર્વાહ
કરી લે છે. એ વાતને વધુ સ્પષ્ટ કરવાને માટે ભ્રમરના દૃષ્ટાંતને ફરીથી બેવડાવે છે

भ्रमराः, ते हि पुष्पेभ्यो रसमाहरन्तोऽपि तानि (पुष्पाणि) लेसतोऽपि न पीडयन्ति । अत्र 'लब्धामो' इत्यस्य 'लप्स्याम' इति व्याख्यानं तु सर्वथा व्याकरणविरुद्धमेव 'लभ' धातोर्जुदात्तेत्सु पठितत्वेन नित्यात्मनेपदित्वात्, न च चक्षिणो द्विस्करणज्ञापितया 'अनुदात्तेचरलक्षणमात्मनेपदमनित्यम्' इति परिभाषया परस्मैपदमपि युक्तमेवेति वाच्यम्, तस्या अगतिरुगतिकृतयेष्टप्रयोगविषयत्वात्, वस्तुतस्तु भाष्यानुक्तज्ञापितार्थस्य साधुताया नियामकत्वे प्रमाणाभावादेवमादिकाः परिभाषाश्चिन्त्या एवेति स्पष्टं 'परिभाषेन्दुशेखरे' इत्यतिरोहितं वैयाकरणानाम् । अत्र गाथायां 'लब्धामो' इति, 'उवहम्मइ' इति भविष्यद्वर्त्तमानौ कालावधिवक्षितौ, तेन कालत्रयग्रहणं बोध्यम् ॥ ४ ॥

एवं मधुकरदृष्टान्तेन यत्फलितं तत्प्रतिपादयद्युपसंहरति—'महुगारसमा' इत्यादि ।

मूलम्—महुगारसमा बुद्धा जे भवन्ति अणिस्सिया ।

नाणापिण्डरया दंता तेण बुद्धन्ति साहुणो ॥त्तिवेमि॥५॥

छाया—मधुका (क) रसमा बुद्धा यतो भवन्त्यनिश्रिताः ।

नानापिण्डरता दान्ताः, तेन उच्यन्ते साधवः ॥ ५ ॥

सान्वयार्थः—(कथौकि)जे=जो महुगारसमा=भीरेकीभांति बुद्धा=विवेकी अणिस्सिया=मोहबन्धनरहित नाणापिण्डरया=अनेक धरोका निरवद्य पिण्ड छेकर संयममें लीन दंता=इन्द्रियविजयी भवन्ति=होते हैं, तेण=इसीसे वे साहुणो=साधु बुद्धन्ति=कहलाते हैं । त्तिवेमि=इस प्रकार श्रीसुधर्मा स्वामी

लिए कहे हुए भ्रमर दृष्टान्तको फिर दुहराते हैं कि—जैसे भ्रमर पुष्पोंसे रस ग्रहण करकेभी किसी पुष्पको पीड़ा नहीं पहुँचाता ॥४॥

मधुकरका उदाहरण देनेसे जो निष्कर्ष निकला उसे सूत्रकार कहते हैं—'महुगारसमा' इत्यादि ।

हे-जो भ्रमर पुष्पोंमेंसे रस ग्रहण करने पण्ड कोष्ठ पुष्पने पीडा उप लावतो नही (४)

मधुकरना उदाहरणमेंसे जो निष्कर्ष निकले। तेने सूत्रकार कहे छे-महुगारसमा, इत्यादि.

જમ્બૂસ્વામીસે કહતે હૈં—“હે જમ્બૂ ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીરસે મૈંને જૈસા સુના હૈ
વૈસા હી તેરે લિષ કહતા હું ॥ ૫ ॥

॥ ઇતિ પ્રથમાધ્યયનસ્ય સાન્વયાર્થઃ ॥ ૧ ॥

ટીકા—અત્ર ગાથાયાં ‘જે’ इत्यस्यादौ ‘यतः’ इति, ‘तेण’ इत्यस्यान्ते ‘ते’
इति च पदद्वयमध्याहार्यम्, तथा च—यतः ये मधुका(क)रसमाः=भृङ्गवदनियत-
वृत्तयः; बुद्धाः=इदं कर्तव्यमिदमकर्तव्यमित्येवं विवेकवन्तः, अनिश्रिताः=निश्चा-
यरहिताः—निवासकुलादिषु प्रणयनिगडबन्धशून्या इत्यर्थः, नानापिण्डरताः=
नाना=अभिग्रहविशेषेण प्रतिगृहाऽल्पाल्पग्रहणयुक्ततया अन्तप्रान्तादिभेदेन च
विविधप्रकारा ये पिण्डाः=आहाराद्यास्तेषु रताः=संसक्ताः, दान्ताः=इन्द्रिय-
नोइन्द्रियविकारभावाऽनुपहतचित्ताः, भवन्ति=सम्पद्यन्ते, तेन=उक्तप्रकारेण निरव-
ष्टचित्समाराधनेन हेतुना ते योगत्रये-न्द्रियपञ्चक-नवविधविशुद्धब्रह्मचर्याऽहिंसाः
साधयन्तीति साधवः व्युच्यन्ते=कथ्यन्ते इति गायार्थः, इत्यन्ये, वस्तु-
तस्तु अत्र ‘यतः’ इत्यस्य, ‘ते’ इत्यस्य चाध्याहारणं ‘जे’ इत्यस्य प्रथमान्तत्वेन
व्याख्यानं च न युक्तं, तथा सति ‘ये’—‘ते’—शब्दयोर्वैयर्थ्यापत्तेः,
तस्मात् ‘जे’ इत्यव्ययपदं ‘यतः’ इत्यस्यार्थे, अन्ययानामनेकार्थत्वात्, ततश्चा-
यमभिसम्बन्धः—यतः मधुकारसमाः बुद्धाः अनिश्रिताः नानापिण्डरताः दान्ता

જો ખૈરેકે સમાન અનિયત (કુલકી નેસરાય રહિત) ભિક્ષા લેતે હૈં,
કર્તવ્ય ઔર અકર્તવ્યકે વિવેકી હૈં, નિવાસસ્થાન તથા કુટુંબ પરિવાર
આદિમેં મમતાકે બન્ધનસે બન્ધે હુએ નહીં હૈં, ખૌતિરકે અભિગ્રહ ધારણ
કરકે અનેક ઘરોંસે લિયે જાને વાલે અન્ત-પ્રાન્ત આદિ આહારમેં અનુરક્ત
રહતે હૈં, ઇન્દ્રિયોં ઔર મનકે વિકારકો દમન કરતે હૈં વે નિર્દોષ ભિક્ષા
લેકર ત્રીન યોગ, પાંચ ઇન્દ્રિયોં, નવ પ્રકારકે વિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય ઔર
અહિંસાકી સાધના કરનેવાલે સાધુ કહલાતે હૈં ।

જે ભ્રમરાની પેઠે અનિયત (કુળની નેસરાય રહિત) ભિક્ષા લે છે, કર્તવ્ય
અને અકર્તવ્યનો વિવેકી છે, નિવાસસ્થાન તથા કુટુંબ પરિવાર આદિમાં મમ-
તાના બંધનથી બાદ થયો નથી, તરેહ-તરેહના અભિગ્રહો ધારણ કરીને અનેક
ઘરોથી લીધેલા અંત-પ્રાંત આદિ આહારમાં અનુરક્ત રહે છે, ઇન્દ્રિયો અને
મનના વિકારોનું દમન કરે છે, તે નિર્દોષ ભિક્ષા લઈને ત્રણ યોગ, પાંચ ઇન્દ્રિયો,
નવ પ્રકારનું વિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય અને અહિંસાની સાધના કરનારો સાધુ કહેવાય છે.

भवन्ति तेन साधवः उच्यन्त इति, साधुविशेषणानां मधुकारसमादीनां व्याख्या तु यथापूर्वमेवेति ययमिति विभावयन्तु विद्वांसः ।

મધુકરસમા અસંજ્ઞિનોડપિ ભવન્તિ અતસ્તદ્વચચ્છેદાર્થમાહ 'બુદ્ધા' इति, મધુકરસમા બુદ્ધાશ્ચ પ્રતિમાધારિપ્રભૃતયઃ સંયતાડસંયતા અપિ ભવન્તિ. તદ્વચાવૃત્તયે 'અણિસ્સિયા' इति । મધુકરસામ્યં ચ સાધૂનાં ન સાર્વદેશિકં કિન્તુ ચન્દ્રમુખા-દિવદૈકદેશિકમેવેત્યતો યદંશે મધુકરસાદૃશ્યાભાવસ્તદ્વોધનાર્થમાહ-'નાણાપિંડરયા દંતા' इति, ધ્રમરા હિ સુગન્ધિભ્ય એવ કુસુમેભ્યઃ સ્વાદ્યમેવ ચ રસમાદત્તે ન ચ

भौरेके समान असंज्ञी भी होते हैं अतः बुद्ध (कर्तव्याकर्तव्य विवेकसे युक्त) पद दिया है । प्रतिमा (पडिमा) धारी श्रावक (संयतासंयत) भी भौरेके समान और बुद्ध होते हैं इसलिए 'अणिस्सिया' पद दिया है,

જૈસા કિ પહેલે કહા જા ચુકા હૈ ભૌરેકા ઉદાહરણ એકદેશીય હૈ, કોઈ કહતા હૈ કિ 'હસકા મુખ, ચન્દ્રમાકે સમાન હૈ' તો મુખમેં ચન્દ્રમાકે સવ ગુણ નહીં પાપે જાતે, અર્થાત્ કુછ ગુણ સદૃશ હોતે હૈ કુછ વિસદૃશ હોતે હ, ભૌરેકા ઉદાહરણ ભી કુછ અંશોમેં મિલતા કુછ અંશોમેં નહીં મિલતા હૈ । જિસ અંશમેં નહીં મિલતા હૈ વહ સૂત્રકારને 'નાણાપિંડ-રયા' ઔર 'દંતા' વિશેષણોસે પ્રગટ કિયા હૈ । ધ્રમર, કેવલ કુસુમોંકે સ્વાદિષ્ટ રસકો હી પીતા હૈ હસલિએ યહ દાન્ત (ઇન્દ્રિયોંકો જીતનેવાલા) નહીં હૈ, હસ દૃષ્ટાન્તસે દાર્ષ્ટાન્તિકકો વિસદૃશતા હૈ ।

બ્રમરાની પેઠે અસંજ્ઞી પણ હોય છે, તેથી બુદ્ધ (કર્તવ્યા-કર્તવ્ય-વિવેકથી યુક્ત) પદ આપેલું છે. પ્રતિમા (પડિમા) ધારી શ્રાવક (સંયતાસંયત) પણ બ્રમરાની સમાન અને બુદ્ધ હોય છે, તેથી 'અણિસ્સિયા' પદ આપ્યું છે.

પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે કે બ્રમરાનું ઉદાહરણ એક-દેશીય છે. કોઈ કહે છે કે-'એનું મુખ ચંદ્રમા જેવું છે.' પણ મુખમાં ચંદ્રમાના બધા ગુણો હોતા નથી અર્થાત્ કોઈ ગુણ સમાન હોય છે, કોઈ અસમાન હોય છે. બ્રમરાનું ઉદાહરણ પણ કોઈ અંશોમાં મળતું છે, કોઈ અંશોમાં અણમળતું છે. જે અંશમાં અણમળતું છે તે સૂત્રકારે નાણાપિંડરયા અને દંતા વિશેષણોથી પ્રકટ કર્યું છે. બ્રમર માત્ર કુસુમોના સ્વાદિષ્ટ રસને જ પીએ છે, તેથી એ દાન્ત (ઇન્દ્રિયોને જીતનાર) નથી. આ દૃષ્ટાંતથી દાર્ષ્ટાન્તિકની અસમાનતા છે.

દાન્તા ભવન્તિ । ‘તિવેમિ’ इति=उत्तरूपं तत्त्वं यथा तीर्थङ्करस्य भगवतो महावीरस्य सकाशान्मया श्रुतं न तु स्वबुद्ध्या कल्पितं यतः स्वबुद्ध्या कथने श्रुत-
ज्ञानस्याविनयो भवति, किञ्च छद्मस्थानां दृष्टयोऽप्यपूर्णा भवन्ति, तस्माद् यथा-
भगवत्प्रतिपादितमेव त्वां ब्रवीमि=उपदिशामीत्यर्थः । इदार्थं चेयं सद्ग्रहणाया—

“सुभणाणस्स अविणओ परिहरणिज्जो सुहाहिलासीहिं ।

छउमत्थाणं दिट्ठी, पुण्णा णत्थित्ति सुइयं इइणा ॥ ૧ ॥” इति,

इति पञ्चमगाथार्थः ॥ ५ ॥

सुधर्मस्वामी जम्बूस्वामीसे कहते हैं—हे जम्बू ! ऊपर जो प्रथम अध्य-
यनका भाव कहा गया है वह अन्तिम तीर्थङ्कर भगवान् श्रीमहावीरसे जैसा
मैंने सुना वैसाही कहा है; अपनी बुद्धिसे कल्पना किया हुआ नहीं कहा
है; अपनी बुद्धिसे कल्पना करके कहनेसे श्रुतज्ञानकी आशातना होती है,
और छद्मस्थोंका ज्ञान भी अधूरा होता है, इसलिए भगवान् द्वारा प्रति-
पादित प्रवचन ही तुझे सुनाया है । कहाभी है—

“सुखके अभिलाषी पुरुषोंको श्रुतज्ञानकी आशातनाका त्याग करना
चाहिये । क्योंकि छद्मस्थोंकी दृष्टि पूर्ण नहीं होती । इसी अर्थको ‘तિવેમि’
शब्दसे प्रगट किया है” ॥५॥

સુધર્મ-સ્વામી જંબૂ-સ્વામીને કહે છે—હે જંબૂ ! ઉપર જે પ્રથમ અધ્યય-
નનો ભાવ કહ્યો છે તે અંતિમ તીર્થંકર ભગવાન્ મહાવીર પાસેથી જેવો મેં
સંભળ્યો તેવો જ કહ્યો છે. મેં પોતાની બુદ્ધિથી કલ્પના કરેલો નથી કહ્યો. પોતાની
બુદ્ધિથી કલ્પના કરી કહેવાથી શ્રુતજ્ઞાનની આશાતના થાય છે. અને છદ્મસ્થોનું
જ્ઞાન પણ અધૂરું હોય છે, તેથી ભગવાન્ દ્વારા પ્રતિપાદિત પ્રવચન જ મેં તને
સંભળાવ્યું છે. કહ્યું પણ છે કે—

“સુખના અભિલાષી પુરુષોએ શ્રુતજ્ઞાનની આશાતનાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ,
કારણ કે છદ્મસ્થોની દૃષ્ટિ પૂર્ણ હોતી નથી. આ અર્થને તિવેમિ શબ્દથી પ્રકટ
કર્યો છે.” (૫)

इति श्री-विश्वविरूपाक्ष-जगद्धाम-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-कलित-ललित-
 कलापाऽऽलापक-प्रविशुद्ध-गद्य-पद्य-नैकग्रन्थनिर्मापक-आदिमानमर्दक-
 श्री शाहछत्रपति-कोल्हापुरराज-भद्र-जैनशाम्बाचार्य-पदभूषित-
 कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-
 पूज्य-श्रीघासीलालव्रतिविरचितायां श्रीदशवैकालिकसूत्र-
 स्याऽऽचारमणिमञ्जूपाख्यायां व्याख्यायां प्रथमं
 हुमपुष्पकारुण्यमध्ययनं समाप्तम् ॥ १ ॥

— ❀ —

इसप्रकार दशवैकालिक सूत्रके 'हुमपुष्पक'
 नामक पहले अध्ययनकी आचारमणिमञ्जूपा
 नामक व्याख्याका हिन्दी-भाषानुवाद
 समाप्त हुआ ॥ १ ॥

— ❀ —

एति 'हुम-पुष्पक' नामना पहिला अध्ययननुं
 शुद्धशती-भाषानुवाद समाप्त (१).

— ❀ —

॥ દ્વિતીયાધ્યયનમ્ ॥

ગતં પ્રથમમધ્યયનમથ દ્વિતીયમારભ્યતે, તત્રાયમભિસમ્બન્ધઃ—પૂર્વાધ્યયને ‘ધમ્મો મંગલ’ં’ ઇત્યાદિના ધર્મઃ પ્રશંસિતો યઃ કેવલં જિનશાસન એવોપલભ્યતે, તત્તથોક્તરૂપધર્મપરિપાલનાર્યસ્વીકૃતજિનશાસનો નવદીક્ષિતઃ કદાચિદ્ધૈર્યાભાવા-
ચારિત્રચ્યુતો ન ભવેદિત્યાશયેનાસ્મિન્નધ્યયને ‘સાધુના ધૈર્ય ધાર્ય’ મિતિ વક્તવ્યં, ધૈર્યધારણં ચ કામનિવારણમન્તરેણ ન સંભવતીતિ પ્રથમં તદેવાદ—‘કહં નુ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ—કહં નુ^{૧૧ ૬ ૧૨ ૧૦} કુજ્ઞા સામણ્ણં, જો^{૧ ૨ ૩ ૪} કામે ન નિવારણ ।

પણ^૭ પણ^૮ વિસીઅંતો, સંકપ્પસ્સ વસંગઓ^{૫ ૬} ॥ ૧ ॥

છાયા—કયં નુ કુર્યાચ્છામણ્યં, યઃ કામાન્ન નિવારયેત્ ।

પદે પદે વિપીદન્, સંકલ્પસ્ય વશં ગતઃ ॥ ૧ ॥

દૂસરા અધ્યયન ।

પહેલે અધ્યયનમેં ધર્મકા સ્વરૂપ ઓર માહાત્મ્ય કહા હૈ વહ કેવલ જૈનશાસનમેં હી પાયા જાતા હૈ । ઇસલિએ પહેલે કહે હુએ ધર્મકા પાલન કરનેકે લિએ જિસને જૈનશાસન અર્થાત્ ચારિત્રધર્મ સ્વીકાર કર લિયા હો પરન્તુ નવીન દીક્ષિત હોનેસે કમી ધૈર્ય છૂટ જાનેકે કારણ વહ કદા-
ચિત્ ચારિત્રસે સ્થલિત ન હો જાય, ઇસ અભિપ્રાયસે ઇસ અધ્યયનમેં ‘સાધુકો ધૈર્ય ધારણ કરના ચાહિએ’ વહ કહા જાયગા । લેકિન ધૈર્ય તવ હી રહ સકતા હૈ જવ કિ કામકે વિકારકો જીત લિયા જાય । અત્ત એવ શાસ્ત્રકાર સવસે પહેલે ઇસી વિષયકા પ્રતિપાદન કરતે હૈ—
‘કહં નુ—’ ઇત્યાદિ ।

અધ્યયન ૨ નું

પહેલા અધ્યયનમાં ધર્મનું સ્વરૂપ અને માહાત્મ્ય કહ્યું છે. તે કેવળ જૈન શાસનમાં મળી આવે છે. તેથી, પહેલાં કહેલા ધર્મનું પાલન કરવાને માટે, જેણે જૈન શાસન અર્થાત્ ચારિત્ર ધર્મ સ્વીકાર્યો હોય પરંતુ નવદીક્ષિત હોવાથી કોઈવાર ધર્મ છૂટી જવાથી એ કદાચ ચારિત્રથી સ્થલિત ન થઈ જાય, તેટલા માટે આ અધ્યયનમાં “સાધુએ ધૈર્ય ધારણ કરવું જોઈએ.” એ કહેવામાં આવશે. પરન્તુ ધૈર્ય ત્યારે જ રહી શકે છે કે જ્યારે કામવિકારને છૂટી લેવામાં આવે. તેથી શાસ્ત્રકાર સૌથી પહેલાં એ વિષયનું પ્રતિપાદન કરે છે—કહં નુ ઇત્યાદિ.

સાન્વયાર્થઃ—જો=જો કામે=વિપયોંકો ન નિવારણ=નહીં છોડતા હૈ, વહ સંકલ્પસ્સ=ઇચ્છાઓંકે વસંગઓ=વશમેં હોકર પદ=પદ પર વિસીઅંતો=લેદિત હોતા હુઆ નુ=આશ્ચર્ય હૈ ફિ વહ સામર્ણ્ય=શ્રમણધર્મકો કહં=કૈસે કુજ્ઞા=કર-પાલ સકતા હૈ । અર્થાત્-જો ઇન્દ્રિયોંકે વિપયોંકા પરિત્યાગ નહીં કરતા ઉસકી ઇચ્છાઈ સદૈવ વદતી રહતી હૈ, ઉસે કમી સન્તોષ નહીં હોતા, સન્તોષ ન હોનેસે નિરન્તર માનસિક કષ્ટ હોતા હૈ, વિપયોંકી ઇચ્છાસે ઉત્પન્ન હુઆ માનસિક કષ્ટ હોતે રહનેસે ચારિત્રધર્મકી આરાધના નહીં હો સકતી, અતઃ સર્વ-પ્રથમ ઇન્દ્રિયોંકો વગમેં કરના ચાહિયે ॥ ૧ ॥

ટીકા-યઃ, કામ્યન્તે=અભિલપ્યન્તે પ્રાણિભિરિતિ કામાઃ=શબ્દાદયસ્તાન્ ન નિવારયેત્=નાપનયેત્, અત્ર ‘સઃ’ ઇત્યધ્યાહાર્યે યત્તદોર્નિત્યસમ્બન્ધાદિતિ કેચિત્, વસ્તુતસ્તુ નાત્ર તચ્છબ્દાધ્યાહારાવશ્યકતા, ન ચાડનધ્યાહારે સાકારક્ષત્વદોષ ઇત્યાક્ષેપ્યમ્, ઉત્તરવાક્યગતત્વેન ચ્છબ્દોપાદાને તસ્ય દોષસ્યાડનવ્રકાશાત્ ‘આત્મા જાનાતિ યત્પાપ’ મિત્યાદિવત્ । સંકલ્પસ્ય=અપ્રાપ્તવિષયપ્રાપ્તિરૂપસ્યાડપ-શસ્તસ્યાડધ્યવસાયસ્ય, વશમ્=અધીનતાં ગતસ્તદધીનવર્તી ભૂત્વેતિ ભાવઃ, પદે પદે=પ્રતિસ્થાનં વિપીદન્ લેદમનુભવન્ કથં=કેન પ્રકારેણ ‘ત્રુ’ ક્ષેપે ત્રિતર્કે પૃચ્છાયાં વા, શ્રામ્યતિ=તપસ્યતીતિ શ્રમણઃ=સચિત્તા-ચિત્ત-મનોજ્ઞા-મનોજ્ઞદ્રવ્યાધિકરણક-સામ્યભાવ-હાસ્યાદિપટ્કવિંશમુક્તિ-પંચસમિતિસમિતત્વ-શુષ્ણિત્રયશુષ્ણત્વ-શુષ્ણવ્રજચર્યત્વ-

જીવ, જિન ઇન્દ્રિયોંકે વિપયોંકી કામના (અભિલાષા) કરતા હૈ ઉનકો ‘કામ’ કહતે હૈ । જો સાધુ, જિન કામોંકા ત્યાગ નહીં કરતે, તે અપ્રાપ્ત વિષયકી પ્રાપ્તિરૂપ અશુભ અધ્યવસાયકે અધીન હોકર પદ-પદ પર લેદકા અનુભવ કરતે હુઅ કયા કમી શ્રમણતાકો પ્રાપ્ત કર સકતે હૈ ? કદાપિ નહીં ।

ઈષ્ટ, અનિષ્ટ, સચિત્ત, અચિત્ત આદિ સમસ્ત વસ્તુઓં પર સમતાભાવ રાખના, હાસ્ય આદિ હહ નોકપાયકા ત્યાગ કરના,

છવ ને ઈન્દ્રિયોના વિષયોની કામના (અભિલાષા) કરે છે તેને ‘કામ’ કહે છે. જે સાધુ, જે કામોનો ત્યાગ નથી કરતા, તેઓ અપ્રાપ્ત વિષયની પ્રાપ્તિ-રૂપ અશુભ અધ્યવસાયને અધીન થઈને ઊલ્લે ઊલ્લે ખેદનો અનુભવ કરતાં થું કદાપિ શ્રમણતાને પ્રાપ્ત કરી શકે છે ? કદાપિ નહિ.

ઈષ્ટ, અનિષ્ટ, સચિત્ત, અચિત્ત, આદિ બધી વસ્તુઓ પર સમતા-ભાવ રાખવો, હાસ્ય આદિ હજો નોકપાયનો ત્યાગ કરવો. પાંચ સમિતિ અને ત્રણ શુષ્ણિત્વ

योगत्रयसाधकत्व-सदोरकमुखवस्त्रिकोपशोभितमुखत्व-यतनाधर्मधारत्व-भोगामिप-
रिक्तत्व-करणसप्तति-चरणसप्ततिपारगत्व-निर्दोषभिक्षणशीलत्व-तीर्थङ्कराज्ञाराधकत्व-
स्वात्मज्ञत्व-निष्परिग्रहत्व-यात्रामात्राज्ञत्व-कूर्मवदात्मगोपकत्वा-ऽल्पपिण्डाऽल्पपाना-
शित्वाऽल्पोपधिकत्वा-ऽल्पकपायत्व-निराश्रवत्व-तीर्णत्वा-ऽपापत्व-निर्ग्रन्थ-प्रवचन-
प्रवीणत्व-शल्यकर्तृकत्व-सन्निधिरहितत्वो-रगाद्युपमितत्व-पापश्रुतप्रतिषेधित्व-सुमन-

पांच समिति और तीन गुप्तिका पालन करना, गुप्त-ब्रह्मचारी होना, तीन योगोंको साधना, श्रुतज्ञानरूपी जलसे अन्तःकरणको शुद्ध रखना, सम्यक्त्वसे युक्त रहना, संयमरूपी कवच (वस्त्र) से सदा सन्नद्ध रहना, दोरासहित मुखवस्त्रिकाको मुखपर बांधे हुए रहना, यतना-धर्मको धारण करना, भोगरूपी आभिपसे विरक्त रहना, करणसत्तरी और चरणसत्तरीके पारगामी होना, निर्दोषभिक्षासे ही संयमयात्राका निर्वाह करना, तीर्थङ्कर भगवानकी आज्ञाका आराधन करना, आत्मज्ञानी होना, परिग्रहका त्याग करना, यात्रा-मात्राको जानना, कछुएकी भाँति इन्द्रियोंका गोपन करना, अल्प अशन अल्प पानका ग्रहण करना, अल्प उपधि रखना, कपायको त्यागना, आस्रवरहित होना, संसाररूपी सागरसे पार उतरना, पापरहित होना, निर्ग्रन्थ प्रवचनमें प्रवीण होना, माया, मिथ्यात्व और निदान रूप शल्योंको काटना, सन्निधिका न रखना, उरगादिकी उपमासे युक्त होना, पापकी प्ररूपणा करनेवाले शास्त्रोंका उपदेश नहीं करना, मनको स्वच्छ रखना और अतिचाररहित चारित्रको पालना, तथा मृग जैसे सिंहसे

पालन करवुं, गुप्त ब्रह्मचारी थवुं, त्रय योगोंने साधवा, श्रुतज्ञानरूपी जलथी अन्तःकरणसे शुद्ध रखवुं, सम्यक्त्वथी युक्त रहेवुं, संयमरूपी कवच (वस्त्र) थी सदा सन्नद्ध रहेवुं, दोरासहित मुखवस्त्रिको मुख पर बांधीने रहेवुं, यतना-धर्मने धारण करवुं, भोगरूपी आभिपथी विरक्त रहेवुं, करण सत्तरी अने चरणसत्तरीना पारगामी थवुं, निर्दोष भिक्षाथी व संयमयात्राको निर्वाह करवो, तीर्थङ्कर भगवानकी आज्ञातुं आराधन करवुं, आत्मज्ञानी थवुं, परिग्रहको त्याग करवो, यात्रामात्राको जानवुं, कछुएकी भाँति इन्द्रियोंको गोपन करवुं, अल्प अशन अल्प पानने ग्रहण करवां, अल्प उपधि रखवुं, कपायने त्यागवा, आस्रवरहित थवुं, संसाररूपी सागरथी पार उतरवुं, पापरहित थवुं, निर्ग्रन्थ प्रवचनमें प्रवीण थवुं, माया, मिथ्यात्व अने निदानरूप शल्योंको काटवो, सन्निधिने न रखवो, उरगादिनी उपमाथी युक्त थवुं, पापनी प्ररूपणा करवो, शास्त्रोंने उपदेश न करवो, मनने स्वच्छ रखवुं अने अतिचाररहित चारित्रने

-સ્વત્ય-નિરતિચારચારિત્રત્વાદિગુણસમ્પદ્ધઃ, તસ્ય માત્રઃ કર્મ વા શ્રામણ્યં=શ્રમણધર્મે
-કુર્યાત્=પ્રતિપાલયેત્, ન હિ સંકલ્પાધીનચિત્તવૃત્તિતયા વ્યાપ્તિસ્ય માત્રક્રિયા-
શૂન્ય-દ્રવ્ય-ક્રિયામાત્રપાલનેન શ્રામણ્યં ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧ ॥

અત્રાયં સંગ્રહઃ—

“ સચિત્તાચિત્તદન્વેષુ મણુષ્ઠે અમણુષ્ઠાદૃષ્ટૃ
સ્વલ્પ સમભાવં જો, સમણો સો પવુર્ષ્ઠૃ ॥ ૧ ॥
દાસં ર્દ્ધં મયં સોગો, દુગુંઠા ય કસાયયા ।
અર્પિં વિષ્ણુમુક્તો જો, સમણો સો પવુર્ચ્ઠૃ ॥ ૨ ॥
પંચસમિદ્ધિં સમિઓ, તિગુત્તિગુત્તો ય બંમયારી જો ।
પરિસાદેહ સુજોગં, સો સમણો વુર્ચ્ઠૃ નિચ્ચં ॥ ૩ ॥

છાયા—

“ સચિત્તાચિત્તદ્રવ્યેષુ, મનોજ્ઞે અમનોજ્ઞકે ।
રક્ષતિ સમભાવં યઃ, શ્રમણઃ સ પ્રોચ્યતે ॥ ૧ ॥
દાસ્યં રતિર્ભયં શોકો, જુગુપ્સા ચ કપાયતા ।
અર્પૈર્વિષ્ણુક્તો યઃ, શ્રમણઃ સ પ્રોચ્યતે ॥ ૨ ॥
પંચસમિતિમિઃ સમિતઃ, ત્રિગુપ્તિગુપ્તશ્ચ વ્રહ્મચારી યઃ ।
પરિસાધયતિ મુયોગં, સ શ્રમણ ઉચ્યતે નિત્યમ્ ॥ ૩ ॥

સર્વથા દૂર ભાગતે હૈં ઉસી-પ્રકાર પાપકર્મ જિસકે પાસ ન ઠહરેં વહ
'શ્રામણ્ય' (સાધુપન) કહલાતા હૈ । એસા શ્રામણ્ય તથ તક પ્રાપ્ત નહૈં
હોતા જબ તક વહ કામ-ભોગકા ત્યાગ ન કર દેવેં; જિસકા ચિત્ત
કામકે સંકલ્પ-વિકલ્પોસે વ્યાકુલ રહતા હો ઉસકી ક્રિયાઈ ભાવશૂન્ય
દ્રવ્યક્રિયાઈ હૈં, કેવલ દ્રવ્યક્રિયાઓકા પાલન કરનેસે કોઈ શ્રમણ નહૈં
હો સકતા, ઇસ વિષયમેં સંગ્રહગાથાઈ હૈં ઉનકા અર્થ પહેલે આચુકા હૈ ॥૧॥

પાણં, તથા મૃગ જેમ સિંહથી સદા દૂર ભાગે ॥ તેમ પાપકર્મ જેની પાસે
ન ઉભાં રહે તે 'શ્રામણ્ય' (સાધુતા) કહેવાય છે. એવું શ્રામણ્ય ત્યાં સુધી
પ્રાપ્ત નથી થતું કે જ્યાં સુધી તે કામભોગને ત્યાગ કરે નહિ, જેનું ચિત્ત કામના
સંકલ્પવિકલ્પથી વ્યાકુળ રહેતું હોય છે તેની ક્રિયાઓ ભાવશૂન્ય દ્રવ્ય-ક્રિયાઓ
હોય છે, કેવળ દ્રવ્ય-ક્રિયાઓનું પાલન કરવાથી કોઈ શ્રમણ શ્રમ શકતો નથી.
આ વિષયમાં સંગ્રહ ગાથાઓ છે, જેનો અર્થ પહેલાં આવી ગયો છે. (૧)

सुयनाणसुनीरेण, सुद्धो संमत्तरंजिओ ।
 संजमवम्मसंनद्धो, समणो सो पवुच्चई ॥ ४ ॥
 सदोरं सुहपत्तिं जो, वंधई सययं सुहे ।
 जयणाधम्मणेण जुओ, समणो सो पवुच्चई ॥ ५ ॥
 भोगामिसपरिहीणो, करणे चरणे य वट्टए सुद्धं ।
 अदोसभिक्षवणसीलो, समणो सो वुच्चई निच्चं ॥ ६ ॥
 जिणाणाए समारोहो, आयन्नो निप्परिग्गहो ।
 जायामायन्नो य सुणी, समणत्ति पवुच्चई ॥ ७ ॥
 कुम्मो जहा नियंगाइं, सए देहम्मि गोवई ।
 तहा गोवइ अप्पाणं, समणत्ति पवुच्चई ॥ ८ ॥
 अप्पपिंढे अप्पपाणे, अप्पोवहिकसायओ ।
 निरासवो य तित्थो य, निप्पावो समणो भवे ॥ ९ ॥
 निगंथपवयणन्नो, अनियाणो सल्लकत्तओ ।
 भेसज्जाईण वत्थूणं, सत्तिहिं वज्जए सुणी ॥ १० ॥

छाया—

“श्रुतज्ञानसुनीरेण, शुद्धः सम्यक्स्वरञ्जितः ।
 संयमवर्मसंनद्धः, श्रमणः स प्रोच्यते ॥ ४ ॥
 सदोरां सुखवर्द्धी यो, बध्नाति सततं मुखे ।
 यतनाधर्मेण युतः, श्रमणः स प्रोच्यते ॥ ५ ॥
 भोगामिपपरिहीणः, करणे चरणे च वर्त्तते शुद्धम् ।
 अदोषभिक्षणशीलः, श्रमणः स उच्यते नित्यम् ॥ ६ ॥
 जिनाज्ञायां समारोहः, आत्मज्ञो निप्परिग्रहः ।
 यात्रामात्राज्ञश्च मुनिः, श्रमण इति प्रोच्यते ॥ ७ ॥
 कूर्मो यथा निजाङ्गानि, स्वके देहे गोपयति ।
 तथा गोपयत्यात्मानं, श्रमण इति प्रोच्यते ॥ ८ ॥
 अल्पपिण्डोऽल्पपानः, अल्पोपधिकपायकः ।
 निरास्रवश्च तीर्णश्च, निष्पापः, श्रमणो भवेत् ॥ ९ ॥
 निर्ग्रन्थप्रवचनज्ञः, अनिदानः शल्यकर्त्तकः ।
 भैषज्यादीनां वस्तूनां, संनर्धि वर्जयति मुनिः ॥ १० ॥”

ઉરગાઝુવમો પાત્ર, - છુયાણં પઢિસેહઓ ।

છુમળો છુહચારિત્તો, સમળત્તિ પવુચઈ ॥ ૧૧ ॥

મિયા જહેવ સીદાઓ, દૂરં ચરંતિ સજ્જહા ।

તહા જઓ ય પાવાઈ, સમળત્તિ પવુચઈ ॥ ૧૨ ॥ इति ।

છાયા—

“ ઉરગાઝુવમઃ પાપશ્રુતાનાં પ્રતિપેધકઃ ।

છુમનાઃ શુભચારિત્રઃ, શ્રમણ इति પ્રોચ્યતે ॥ ૧૧ ॥

મૃગા યથૈવ સિંહાદ્, દૂરં ચરન્તિ સર્વથા ।

તથા યતથ પાપાનિ, શ્રમણ इति પ્રોચ્યતે ॥ ૧૨ ॥” इति छाया ।

પૂર્વે શબ્દાદિવિષયપ્રવૃત્તઃ શ્રામણ્યં પાલયિતું ન શક્નોતીત્યુક્તં, સમ્પતિ
'દ્રવ્યક્રિયાં કુર્વાણોઽપિ કલુષિતચિત્તત્વાદશ્રમણ એવે'તિ દર્શયિતુમાહ—

યદ્વા પૂર્વગાથયા મદ્વચન્તેરણ શબ્દાદિવિષયવિનિવૃત્ત એવ શ્રામણ્યમર્હતીતિ
સૂચિતમ્, શબ્દાદિવિષયવિનિવૃત્તિશ્ચ રોગાદિના કારણેનાપિ સંભવતીત્યતસ્તદ્રવ્ય-
ચ્છેદાર્થે ગાથાન્તરમાહ—'વત્થગંધ'—મિત્યાદિ ।

ऊपर कह चुके हैं कि शब्दादि इन्द्रियविषयोंमें प्रवृत्त साधु श्रामण्य
(चारित्र) का पालन नहीं कर सकता । अब द्रव्यक्रियाएँ करते हुए भी
यदि साधुके चित्तमें कलुषता हो तो वह वास्तवमें त्यागी नहीं है, यह
कहते हैं—

अथवा पहली गाथामें एक विशेष प्रणालीसे यह प्रतिपादन किया
है कि-शब्दादिविषयोंका त्यागी ही श्रामण्य (साधुपना) पाल सकता
है, किन्तु रोग आदि कारणोंसे भी शब्दादि विषयोंको नहीं भोग सकता
तो क्या उस समय वह भी त्यागी कहला सकता है ? कभी नहीं कहला
सकता, इसी विषयको कहते हैं—'वत्थ-गंधं' इत्यादि ।

ઉપર કહેવાઈ ગયું છે કે શબ્દ આદિ ઈન્દ્રિયવિષયોમાં પ્રવૃત્ત એવો સાધુ
શ્રામણ્ય (ચારિત્ર)નું પાલન કરી શકતો નથી. હવે દ્રવ્યક્રિયાઓ કરતાં પણ એ
સાધુના ચિત્તમાં કલુષતા હોય તો તે વાસ્તવમાં ત્યાગી નથી, એ કહે છે—

અથવા પહેલી ગાથામાં એક વિશેષ પ્રણાલીથી એમ પ્રતિપાદન કર્યું છે કે—
શબ્દાદિ-વિષયોનો ત્યાગી જ શ્રામણ્ય (સાધુતા) પાળી શકે છે, કિંતુ રોગાદિ
કારણોથી પણ શબ્દાદિ વિષયોને નથી ભોગવી શકતો તો શું તે સમયે એ પણ
ત્યાગી કહેવાઈ શકે છે ? નથી કહેવાતો, એ વિષય હવે કહે છે—'વત્થ-ગંધં'—મિત્યાદિ

३ ४ ५ ७ ९
मूलम्—वत्थगंधमलंकारं, इत्थीओ सयणाणि य ।

२ १ ८ ६ १२ १० ११ १३
अच्छंदा जे न भुंजंति, न से चाइत्ति वुच्चई ॥२॥

छाया—वस्त्रगन्धमलङ्कारं, स्त्रियः शयनानि च ।

अच्छन्दो यो न भुङ्क्ते, न स त्यागीत्युच्यते ॥ २ ॥

सान्प्रयार्थः—जे=जो अच्छंदा=पराधीन होनेसे वत्थगंधं=वस्त्र गन्ध अलं-
कारं=आभूषण इत्थीओ=स्त्रियों य=और सयणाणि=शय्या-(पलंग महल
विगेरे) को न भुंजंति=नहीं भोगता है से=वह चाइत्ति=“त्यागी” ऐसा
न वुच्चई=नहीं कहा जाता है। अर्थात् अपनी इच्छासे विषयोंको न भोगनेवाला
त्यागी कहलाता है। जो रोग आदि किसी कारणसे पराधीन होकर विषयोंका
सेवन नहीं कर सकता वह त्यागी नहीं कहलाता ॥ २ ॥ और—

टीका—अत्र ‘अच्छंदा’ ‘जे’ ‘भुंजंति’ इत्येतेषु पदेषु बहुवचनप्रयोगः
सौत्रत्वात् । तथा चायमर्थः—यः अच्छन्दः=रोगाद्यभिभूततया पराधीनो वस्त्रं
च गन्धधानयोः समाहारः वस्त्रगन्धं, तत्र वस्त्रं=प्रसिद्धं, गन्धः=चन्दनकर्पूरादि-
मुगन्धिद्रव्यं तत्, अलङ्कारः=कुण्डलवलयदिस्तम्, स्त्यायतः शुक्रशोणिते यासु

१ यत्तु ‘बहुवचनोद्देशेऽप्येकवचननिर्देशो विचित्रत्वात्सूत्रगतेः’ इति, यच्च
‘अत्र सूत्रगतेर्विचित्रत्वाद्बहुवचनेऽप्येकवचननिर्देशः’ इति, यदपि च ‘किं
बहुवचनोद्देशेऽप्येकवचननिर्देशः ? विचित्रत्वात्सूत्रगतेर्विपर्ययश्च भवत्येवेति कृत्वा-
ऽऽह—‘नासौ त्यागीत्युच्यते’ इति, तदिदं त्रितयमपि व्याख्यानं सूत्रपूर्वापराऽननु-
सन्धानमूलकत्वादनुरोपादेयमेव, यतो द्वितीय-तृतीयगाथयोस्तात्पर्यपर्यालोचनायामेक-
वचनान्तप्रयोग एव सूत्रकृतोऽभिप्रेत इति सूचीकटाहन्यायेनापि बहुवचननान्तेष्वेक-
वचनान्तत्वकल्पनं युक्तियुक्तमिति ॥

जो मनुष्य रोग आदिसे आक्रान्त होनेके कारण पराधीन है और
पराधीनता (असमर्थता) के कारण वस्त्र, कस्तूरी, केशर, चन्दन, आदि
गन्ध, कुण्डल, कटक आदि आभूषण, स्त्री, शय्या और ‘च’ शब्दसे सवारी

७ मनुष्यो रोगाद्विधी आक्रान्त होवाने कारणे पराधीन छे अने पराधीनता
(असमर्थता)ने कारणे वस्त्र, कस्तूरी, केशर, चन्दन आदि गंध, कुंडल, कडों
आदि आभूषण, स्त्री, शय्या, अने च शब्दही सवारी, आसन आदिनु सेवन

ताः स्त्रियः=कामिन्यस्ताः, शय्यते येषु ३ तानि शयनानि=पल्यङ्ग-खट्वावतृष्कि-
कादीनि, ३ तानि, चकारात् यानाऽऽसनादीनि, न ४ भुङ्क्ते=न सेवते, सः, त्यागीति=
त्यजति=परिमृञ्चति संसारसम्वन्धं तच्छील इति, न उच्यते=न कथ्यते, इति
गाथार्थः ॥ २ ॥

कस्तर्हि त्यागी ? इति चेत्त्राह-‘जे य कंते’ इत्यादि ।

मूलम्-जे य कंते पिप भोए, लद्धेवि पिट्टिकुव्वइ ।

साहीणे चयई भोए, से हु चाइत्ति बुच्चई ॥ ३ ॥

छाया-यश्च कान्तान् प्रियान् भोगान्, लब्धानपि पृष्ठीकरोति ।

स्वाधीनस्त्यजति भोगान्, स एव त्यागी इत्युच्यते ॥ ३ ॥

सान्प्रयार्थः-जे य=जो लद्धेवि=प्राप्त हुएभी कंते=मनोहर पिप=अमीष्ट-मन-
गमते भोए=भोगोंको पिट्टिकुव्वइ=त्याग देता है (और) साहीणे=स्वतन्त्र होते
हुए मोह=विषयोंको चयई=त्यागता है से=वह हु=निश्चय करके चाइत्ति=
“त्यागी” ऐसा बुच्चइ=कहलाता है । अर्थात् भोगोंकी प्राप्ति होनेपर भी और

१-अधिकरणे ल्युट् । २-प्रथमान्तमिदम् । ३-द्वितीयान्तमिदम् । ४-‘भुजोऽ-
नवने’ इत्यात्मनेपदं, मूत्रे तु प्राकृतत्वात्परस्मपदम् ।

आसन आदिका सेवन नहीं करते हैं वे त्यागी अर्थात् संसारके सम्ब-
न्धोंका त्याग करने वाले नहीं कहला सकते हैं, क्योंकि असार समझकर
ममता छोड़ना-रुचि न रखना-त्याग कहलाता है । रोग आदिसे ग्रसित
ऊपर कहे-हुए विषयोंकी ममता नहीं छोड़ता (रुचि रखता) है इसलिए
वह त्यागी नहीं कहला सकता ॥२॥

त्यागी किसे कहते हैं ? इसपर सूत्रकार कहते हैं-‘जे य०’ इत्यादि ।

करता नहीं तेओ त्यागी अर्थात् संसारना संशोधन त्याग करवावाणा नहीं
कहेवाछ शकता कारण के असार समझने ममता छोडवी-इत्थि न राखवी ओव
त्याग कहेवाय छे, रोगादिथी ग्रसित भनुओ छपर कहेला विषयोनी ममता छोडता
नथी, तेथी तेओ त्यागी कहेवाता नथी. (२)

त्यागी कौने कहे छे ? ओ विषे सूत्रकार कहे छे-जे य० इत्यादि

भोगनेकी स्वतन्त्रता रहते हुए भी जो भोगोंको नहीं भोगता वह सच्चा त्यागी है।
गाथामें “चि” शब्द आया है उससे यह प्रगट होता है कि यदि किसीको
अमुक समयमें मनोहर और प्रिय भोग न भी उपलब्ध हों तथापि उसकी इच्छा
कदापि भोगनेकी न हो तो भी वह त्यागी ही है ॥ ३ ॥

टीका-‘च’ शब्दः पूर्वगाथोक्तार्थनिवारकत्वेन ‘तु’-शब्दार्थेऽवधारणार्थे वा,
‘खलु’-शब्दोऽवधारणार्थे, तथा चायमर्थः-यस्तु लब्धान्=माप्तानपि कान्तान्=
कमनीयान् (मनोहरान्) प्रियान्=अभिलषितान्, भोगान्=शब्दादीन् पृष्ठीक-
रोति=पृष्ठशब्दस्य तत्स्ये लक्षणया अपृष्ठस्थान् पृष्ठस्थान् करोति=दूरतः परिहर-
तीत्यर्थः, ततो विमुखीभवतीति यावत् । एवं तु रोगाद्यवस्थायामपि संभवतीत्यतः
स्पष्टयति-स्वाधीनः=रोगाद्यनभिभूतचिन्तः सन् भोगान्=पूर्वोक्तलक्षणान् शब्दादीन्,
पुनर्भोगग्रहणं ‘द्विर्बद्धं सुबद्धं भवती’-ति न्यायात्साकल्येन भोगत्वावच्छिन्नपरि-
ग्रहार्थम्, त्यजति=मुञ्चति, स खलु=स एव त्यागीति उच्यते=कथ्यते, न तु
पराधीन इति गाथार्थः ॥ ३ ॥

उक्तविधस्यापि साधोः संयममार्गे विहरतः कदाचिद् विषयस्मरणेन प्रख-
लितचित्तता माप्रसाङ्गसीदिति तदुपायं दर्शयति-“समाए०” इति ।

जो महापुरुष पूर्वपुण्यके उदयसे प्राप्त हुए मनोहर और इष्ट शब्दादि
विषयोंको विविध-वैराग्य-भावना भाकर त्याग देते हैं-उनसे विमुख
हो जाते हैं और रोग आदिसे पीडित न होनेके कारण स्वाधीन (समर्थ)
होते हुए भी विविध-वैराग्य-भावना भाकर समस्त भोगोंको त्याग देते
हैं वेही त्यागी कहलाते हैं ॥३॥

संयम मार्गमें विहार करते हुए त्यागी मुनिका मन, स्त्री आदिको
देखनेसे कदाचित् विचलित (डाँचाडोल) हो जाय तो उसको रोकने के
लिए उपाय बतलाते हैं-‘समाए०’ इत्यादि ।

जे महापुरुषो पूर्वपुण्यना उदयशी प्राप्त यत्नेना मनोहर अने इष्ट शब्दादि
विषयोने विविध-वैराग्य-भावना भावीने त्यज दे छे-तेनाशी विमुख जनी ज्ञाय
छे, अने रोगादिशी पीडित न होवाने कारणे स्वाधीन (समर्थ) होवा छतां
पण विविध-वैराग्य-भावना भावीने गथा भोगोने त्यज दे छे, तेजो न त्यागी
कहेवाय छे. (३)

संयम-मार्गमां विहार करता त्यागी मुनिनु मन, स्त्री आदिने जेवाथी जे
विचलित (डमोडोल) भइ जाय तो तेने रोकवाने भाटे उपाय जतावे छे-‘समाए०’ इत्यादि.

१ २ ३ ४ ५ ६
मूलम्-समाए पेहाए परिव्वयंतो, सिया मणो निस्सरई वहिद्धा ।

१० ८ ६ ११ १२ १४ १५ १७ १९
न सा महं नोचि अहंवि तीसे, इच्चेव ताओ विणइज्ज रागं ॥४॥

छाया-समया प्रेक्षया परिव्रजतः, स्यान्मनो निःसरति बहिः ।

न सा मम नो अपि अहमपि तस्याः, इत्येवं तस्या विनयेत रागम् ॥४॥

सान्वयार्थः-समाए=सम पेहाए=भावनासे परिव्वयंतो=संयममार्गमें विचरते हुए साधुका मणो=मन सिया=कदाचित्-कभी यहिद्धा=संयमगृहसे बाहर निस्सरई=निकल जाय तो "सा=वह स्त्री महं=मेरी न=नहीं है अवि=और अहंवि=मैं भी तीसे=उस स्त्रीका नो=नहीं हूँ" इच्चेव=इस प्रकार ताओ=उस स्त्रीसे रागं=रागको विणइज्ज=दूर करे ॥ ४ ॥

टीका—समया=रागद्वेषपरिणतिरिक्तया स्वतुल्यया, प्रेक्षया=प्रेक्षतेऽनयेति करणव्युत्पत्तिवलाद् दृष्ट्या, परिव्रजतः=विहरतः प्रोक्तरूपश्रामण्ये स्थितस्येत्यर्थः मनः=हृदयं, स्यात्=कदाचित् मोहनीयकर्मप्रकृत्युदयवशाद् भुक्तभोगतया पूर्वकृततरत्यादिस्मरणेन तदन्यथास्त्वे विषयसेवनत्राच्छया वा, बहिः=संयमयोगाद्वाह्ये विषयादौ निःसरति=निर्गच्छति, अथ किं कर्तव्यं? तदाह 'न सा' इति, सा=परिचिन्त्यमाना स्त्री न मम, अपि=च अहमपि तस्याः=परिचिन्त्यमानायाः

रागद्वेषरहित-समतापूर्वक विचरते हुए श्रामण्यमें स्थित मुनिका मन स्त्री आदिको देखने पर मोहनीय कर्मके उदयसे कदाचित् पहले भोगे हुए भोगोंका स्मरण होजानेसे, अथवा विषयसेवनकी इच्छा होनेसे संयमरूपी घरसे बाहर निकल जाय तो उस समय साधुको विचारना चाहिए कि-मैं जिसकी अभिलाषा करता हूँ, वह स्त्री न मेरी है और न

रागद्वेष रहित समतापूर्वक विचरतां श्रामण्यभां स्थित मुनिनो मन स्त्री आदिने द्वेषतां मोहनीय कर्मना उदयशी कदाचित् पहले भोगेवेला भोगानुस्मरणं यत् नवाशी, अथवा विषय सेवनशी भुच्छा यवाशी संयमरूपी घरनी गह्वर नीकणी नय तो ते समये साधुने विचारवुं नोछे के हूं नैनी अभिलाषा कइं छुं ते स्त्री नथी भारी के नथी हूं तेना. ओयो विचार करीने ओ स्त्री प्रत्येना

સ્ત્રિયાઃ ન, इत्येवम्=अनया रीत्या, तस्याः=अभिलष्यमाणायाः स्त्रियास्तत्सम्बन्धिनमित्यर्थः, रागम्=दुरभिलापं, विनयेत्=दूरीकुर्यात् ।

ચનિતાવિપયે પ્રસૂતં મનસ્તદીયરાગસંવન્ધિવહુતરદોપાનુચિન્તનેન તતો નિર્વર્તયન્ મુનિઃ સમાં પ્રેક્ષામવલમ્બ્ય ચનિતાદર્શનાત્ પ્રાગિવ રાગશૂન્યો ભવેદિતિ ભાવઃ । દોપાનુચિન્તનં યથા—“રે ચિત્ત ! ચારિત્રસ્ય પ્રાણમૃતં બ્રહ્મચર્યં યાવજ્જીવનમનુપાલયિતું કૃતપ્રતિજ્ઞસ્ય તવ સ્વકૃતપ્રતિજ્ઞાપરિત્યાગોદયમે કુતો ન લજ્ઞાસ-મુદ્ભવઃ ? । યદા સંસારદાવદહનપરિતપ્તસ્ય તવ કોઽપિ લોકે શરણં નાભૂત્ તદા યાનેત્ર વિપયાન્ પરિત્યજ્ય જિનેન્દ્રપ્રતિપાદિતં ચારિત્રધર્મં શિરસાઽઙ્ગીકૃત્ય ત્વયા મૈં ઉત્સકા હૈં । એસા વિચાર કરકે ઉસ સ્ત્રીકે વિષયકા રાગ-ભાવ દૂર કરના ચાહિય । તાત્પર્ય યહ હૈં કિ-સ્ત્રીકે વિષયમેં મનકી પ્રવૃત્તિ હોનેસે ચારિત્રકી મલિનતા આદિ વહુતેરે દોષ ઉત્પન્ન હોતે હૈં । ઉન દોષોંકા વિચાર કરકે મુનિ અપને મનકો ઉસ તરફસે હટાતા હુઆ સમપ્રેક્ષાકા અવલમ્બન કરકે ઉસીપ્રકાર રાગરહિત હોજાવે જિસ પ્રકાર સ્ત્રીકો દેખનેકે પહેલે થા ।

દોષોંકા વિચાર હસપ્રકાર કરે-રે મન ! ચારિત્રકે પ્રાણોંકે સમાન બ્રહ્મચર્યકો યાવત્જીવન પાલન કરનેકી તૂને પ્રતિજ્ઞા કી હૈં; પહેલે કી હુઈ પ્રતિજ્ઞાકા અવ પરિત્યાગ કરતે તુજે લજ્ઞા નહીં આતી ? જિસ સમય તૂ સંસારરૂપી તીવ્ર દાવાગ્નિસે સંતપ્ત હુઆ ઓર લોકમેં કોઈમી તુજે ન વચા સકા ઉસ સમય જિનેન્દ્ર ભગવાન દ્વારા પ્રરૂપિત ચારિત્ર ધર્મકો તૂને

વિષયનો રાગભાવ દૂર કરવો જોઈએ. તાત્પર્ય એ છે કે—સ્ત્રીના વિષયમાં મનની પ્રવૃત્તિ થવાથી ચારિત્રની મલિનતા આદિ અનેક દોષ ઉત્પન્ન થાય છે. એ દોષોનો વિચાર કરીને મુનિ ચોતાના મનને તે તરફથી પાછું હાંપતાં સમપ્રેક્ષાનું અવલંબન કરીને એવો રાગરહિત થઈ જાય કે એવો તે સ્ત્રીને દેખતાં પહેલાં હોતો.

દોષોનો વિચાર આ પ્રમાણે કરે-હે મન ! ચારિત્રના પ્રાણ સમાન બ્રહ્મચર્યને જીવનપર્યંત પાળવાની તે પ્રતિજ્ઞા કરી છે. પહેલાં કરેલી પ્રતિજ્ઞાનો હવે પરિત્યાગ કરતાં તને શરમ નથી આવતી ? જે સમયે તું સંસારરૂપી તીવ્ર દાવાનજથી સંતપ્ત થયો અને લોકમાં કોઈ પણ તને બચાવી ન શક્યું, તે સમયે જીનેન્દ્ર ભગવાને પચેલા ચારિત્ર ધર્મને તે સ્વીકાર કર્યો અને જે હેય વિષયોથી

નિરસ્તઃ સકલઃ સન્તાપઃ, કિમિદાર્નીં પુનર્વાન્તાવલેહી શ્વેચ મયત્તાનનુરમરદ્ વિસ્મ-
રસ્યાત્માનમ્ ? ।

અરે ! વિસ્મૃતઃ કિં બ્રહ્મચર્યમહિમા ? યત્પ્રભાવેનાડલ્પીયસૈવ કાલેન લોકપૂ-
જિતૈરપિ સુરાસુરમનુજેન્દ્રૈઃ પૂજ્યમાનમસિ પુનઃ કિં તદેવ વિસ્મરસિ ? । इदमप्य-
नुचिन्तय—

“ ચિરાયુષઃ સુસંસ્થાના, દૃઢસંહનના નરાઃ ।

તેજસ્વિનો મહાવીર્યા, મવેયુર્બ્રહ્મચર્યતઃ ॥ ૧ ॥ ” ઇતિ ।

અપિચ અનવાપ્તપરમાર્થતત્ત્વાસ્વાદનમુલ્લાસનાં સંસારાભિનન્દિનાં વિપયામિષો-
પભોગમુલ્લકામુકાનામવિવેકિનામેવ કામિની કમનીયા મયતુ નામ, પરન્તુ एत-

સ્વીકાર ક્રિયા ઔર જિન હેય-વિપયોસે મુગ્ધ મોઢકર સકલ જંજાલ
છોડ દિયે ડન્હીં વિપયોકો વમનચાટનેવાલે શ્વાનકે સમાન ફિર સ્વીકાર
કરના ચાહતા હૈ ? ऐ अधम मन ! अपने स्वरूपका विचार कर ।

અરે મન ! દેલ; બ્રહ્મચર્યકી મહિમાસે હી લોકમેં પૂજે જાનેવાલે સુરેન્દ્ર
અસુરેન્દ્ર ઔર નરેન્દ્રોંકે દ્વારા તૂ પૂજ્ય સંમાનનીય હુઆ હૈ, ऐसे अमित-
महिमावाले ब्रह्मचर्यको भी तू क्यों भूल गया है ? कहा भी है—

“બ્રહ્મચર્યસે દીર્ઘ આયુ, સુન્દર આકાર, ઔર દૃઢ સંહનન પ્રાપ્ત હોતે હૈં,
બ્રહ્મચર્યસે હી મનુષ્ય, તેજસ્વી ઔર મહાશક્તિશાલી હોતે હૈં” ॥૧॥

હે જીવ ! કિંપાકફલ સરીલે વિપયભોગ મુગ્ધ, સુરૂપ, સુશબ્દ,
ઔર સુસ્પર્શ અવિવેકી જીવોંકો મલેહી મનોહર લગે, પર તૂતો

વિમુખ થઇને ળધી જંજાળને છોડી દીધી, તેજ વિપયોનેા વમનચાટનારા શ્વાનની
પેઠે ફરીથી તું સ્વીકાર કરવા ચાહે છે ? હે અધમ મન ! તારા પોતાના સ્વરૂપનેા
તું વિચાર કર.

અરે મન ! જો; બ્રહ્મચર્યના મહિમાથી જ, લોકમાં પુખ્તતા સુરેન્દ્ર અસુરેન્દ્ર
અને નરેન્દ્રોની દ્વારા તું પૂજ્ય સંમાનનીય થયો છે, જોવા અપારમહિમાવાળા
બ્રહ્મચર્યને પણ તું કેમ ભૂલી ગયો છે ? કહું પણ છે—

“બ્રહ્મચર્યથી દીર્ઘ આયુષ્ય, સુંદર આકાર, અને દૃઢ સંહનન પ્રાપ્ત થાય છે.
બ્રહ્મચર્યથી જ મનુષ્ય તેજસ્વી અને મહાશક્તિશાલી થાય છે.” (૧)

હે જીવ ! કિંપાકફળ જેવા વિપયભોગ, સુંદર, સુરૂપ, સુશબ્દ અને સુસ્પર્શ
અવિવેકી જીવોને ભલે મનોહર લાગે, પરન્તુ તું તો સંયમીઓમાં શ્રેષ્ઠ બનવા

દીયાનુરાગપરિણામદારુણતાં વિસ્મરતસ્તત્રાપિ કિં સંયતાગ્રગણનીયતાઽભિલાષો નોપદાસાય જાયેત ? ।

અરે મૂઢ ! અસ્થાઃ સ્વલુ વિલાસકલાકલાપવૈદુષ્યં વિલોક્ય લુચ્ચકમસા-
સ્તિજાલે કુરઙ્ગ ઇવ, માર્ગવર્તિનિ ગર્તે તુરઙ્ગ ઇવ, જ્વલતિ પ્રદીપે પતઙ્ગ ઇવ કિમા-
ત્માનં નિરયે નિપાતયસિ ? ।

અહો ! અયોમયશ્રૂહલામપ્યધરયતિ રાગપાશઃ, યત્ સ્વલુ મધુપઃ કઠિનતર-
કાષ્ઠકૃન્તનદસોઽપિ ન ક્ષમો ભવતિ સંકુચિતકમલપુષ્પાનુરાગનિવદ્ધમાત્માનં
પરિત્રાતુમ્ ।

સંયમિયોમેં શ્રેષ્ઠ યનના ચાહતા હૈ ફિર ઇનમેં અનુરાગ કરનેસે જો ભયંકર
ફલ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઉન્હેં કયોં ભૂલ જાતા હૈ? ઇસસે તેરી વહ ઉચ્ચ અભિ-
લાષા કયા હાસ્યાસ્પદ નહીં હોગી ? અવશ્ય હોગી ।

અરે મૂઢ ! જૈસે વ્યાધ (શિકારી) કે ફૈલાગ હુણ જાલમેં કુરંગ
(હરિન) ફંસ જાતા હૈ; રાસ્તેકે ગઢેમેં તુરંગ ગિર જાતા હૈ; જલતે હુણ
દીપકકી જ્વાલામેં પતંગ ગિર પડતા હૈ વૈસેહી સ્ત્રીકે હાસ વિલાસ ઓર
હાવ-ભાવકી ચતુરાઈ દેસકર કયોં અપની આત્માકો નરકમેં ગિરાતા હૈ ?

અહો ! ઇસ રાગકે વન્ધનકે આગે લોહકી બેઢીભી તુચ્છ હૈ, દેસો;
ભૌરા કઠિનસે કઠિન કાષ્ઠકો કાટ ઢાલનેમેં કુશલ હોતા હૈ પરન્તુ
સૂર્યકે અસ્ત હોજાને પર સંકુચિત કમલ પુષ્પકે અનુરાગકે વન્ધનમેં બંધી

ઈચ્છે છે, તો પછી એમાં અનુરાગ કરવાથી જે ભયંકર ફળ ઉત્પન્ન થાય છે
તેને કેમ ભૂટી જાય છે ? તેથી તારી એ ઉચ્ચ અભિલાષા શું હાસ્યાસ્પદ નહિ
થાય ? અવશ્ય થશે.

અરે મૂઢ ! જેમ વ્યાધે (શિકારીએ) ફૈલાવેલી જાળમાં કુરંગ (હરણ)
ફસાઈ જાય છે. રસ્તામાંના ખાડામાં તુરંગ (ઘોડો) પડી જાય છે, બળતા દીવાની
જવાળામાં પતંગ હોમાઈ જાય છે, તેમ સ્ત્રીના હાસ્યવિલાસ અને હાવભાવની
ચતુરાઈ જોઈને કેમ તારા આત્માને નરકમાં પાડે છે ?

આહો ! આ રાગના વન્ધનની આગળ લોહાની બેડી પણ તુચ્છ છે. જુઓ !
ભમરો કઠિનમાં કઠિન કાષ્ઠને કાપી નાંખવામાં કુશલ હોય છે. પરન્તુ સૂર્યને
અસ્ત થતાંની સાથે જ ખીડાયલા કમળ-પુષ્પના અનુરાગના વન્ધનમાં બંધાયેલો

इह चाक्षरमणीयतास्पदे, नितान्ताशुचिपदे, चपलावत्प्रतिपलचपलरूपलावण्ये, योपिदपघने किमिव नाम शोभनं विद्यते, यद् बालविधुलेखेन, अमृतावयवनिर्मितेव, चन्द्रमण्डलादुद्भूतेव, इयं नीलकमलदलायताक्षी १सहावनयनाभ्यां जीवलोकमाभासयन्तीव कमनीया निरीक्ष्यते ।

१ स्त्रीचेष्टाविशेषो हावस्तेन सहिते=सहावे ते च ते नयने च=सहावनयने ताभ्यामित्यर्थः ।

હુઈ अपनी આત્માની રક્ષા કરનેમેં સમર્થ નહીં 'હેતા । ફસલિય હે મન ! એસે રાગમેં ફંસનેકી ઇચ્છા ક્યોં કર રહા હૈ ?

ऐजीव ! ऊपर-ऊपरसे मनोहर मालूम होनेवाले, अत्यन्त अपवित्रताके स्थान, चपला (चिजली) की नाई पल-पलमें चपलरूप-लावण्यवाले, स्त्रीके शरीरमें तुझे क्या अच्छापन दिखाई देता है ? जिससे तू उसे यह समझ रहा है कि-मानो वह द्वितीयाके चंद्रमाकी कला है, अमृतके अवयवोंसे बनी हुई है, चन्द्रमाको फाड़कर निकल पड़ी है, नीलकमलके दल (पत्ता) के समान विशाल नेत्रवाली, तथा लीलायुक्त लोचनोंसे लोकको अवलम्बन देनेवाली मनोहर दीख पड़ती है ।

१ मूर्ध्न्य डूबने बाद, कमलके भीतर पड़ा हुआ भौरा, तकलीफ सहकर सारी रात बिताता है किन्तु अनुराग (प्रीति) के कारण, कमलके कोमल (मोहायम) पत्तोंको भी काटकर उस तकलीफको रफा करनेका साहस नहीं कर सकता ॥

પેતાના આત્માની રક્ષા કરવામાં સમર્થ નથી બનતો ? તેા હે મન ! એવા રાગમાં ફસાવાની ઇચ્છા કેમ કરી રહ્યા છે ?

હે જીવ ! ઉપર-ઉપરથી મનોહર માલુમ પડતા, અત્યંત અપવિત્રતાનું સ્થાન વિઝળીની પેઠે પલ-પલમાં ચપળ રૂપ-લાવણ્યવાળા સ્ત્રીના શરીરમાં તને કંઈ સુંદરતા દેખાય છે ? કે જેથી તું તેને માની રહ્યો છે કે- આ બીજના ચંદ્રમાની કલા છે. અમૃતના અવયવોથી બનેલી છે, ચંદ્રમાને ફાડીને નીકળી પડી છે, નીલ કમળનાં દળ (પાંદડીઓ) ની સમાન વિશાળ નેત્રવાળી તથા લીલાયુક્ત લોચનોથી લોકને અવલંબન આપનારી મનોહર દેખાય છે.

૧ સૂર્ય અસ્ત પામ્યા પછી કમળની અંદર ગોંધાદ્ધ ગચ્છેલા લામશે તકલીફ સહન કરીને આખી રાત બેઠાવે છે, પરંતુ અનુરાગ (પ્રીતિ) ને કારણે કમળની કોમળ (મુલાયમ) પાંદડીઓને કાપી નાખીને એ તકલીફ દૂર કરવાનું સાહસ નથી કરી શકેતા.

અનાલોચ્ય પ્રવર્તમાનઃ સ્વલ્પ પરાભૂયતે, તસ્માદિયદપિ તાવદ્ વિભાવય વિલા-
સિનીવિલસનં કુતઃ સ્થાનાદિદમુદ્ગચતિ ? કિં चास्य कारणम् ? कयमिदं
विष्टति ? क्रिमेतस्मान्निःसरत् सततं दरीदृश्यते ? इति,

વિરમ વિરમાત્રાનુરાગકરણાત્, અસ્ય દિ શરીરસ્ય મૂત્રાશુપ્દતમુદ્ગવસ્થાનમ્,
શુક્રશોણિતે एव कारणम्, अशितपीतादिना च स्थितिः, एतस्मान्निःसरीसर्ति
च मलमूत्रकफादिकमेव, किं बहुना मृदुतममनोरमवसनविनिर्मितया मलमूत्रास्थि-

हे आत्मन् ! स्मरण रख, जो बिना विचारे किसी विषयमें प्रवृत्ति
करता है उसकी घड़ी दुर्गति होती है । तू अपना कल्याण चाहता है
तो विलासिनियोंके विलासका अच्छीतरह विचार करले । यह सोच
देख कि यह शरीर कहाँसे उत्पन्न होता है ? इसका क्या कारण है ?
कैसे ठहरता है ? और इससे क्या २ घिनौने (घृणाजनक) पदार्थ
निकलते हुए दिखाई देते हैं ?

વસ કર, રહેનેદે; હસ શરીરમેં અનુરાગ મત કર, મલમૂત્રસે ભરે હુણ
સ્થાનસે यह शरीर उत्पन्न हुआ है, रज-वीर्य इसके कारण हैं, खाया-
पीया भोजन इसकी स्थितिका निमित्त है, और इसके नौ द्वारोंसे
मल-मूत्र आदि घृणित पदार्थ निकला करते हैं, अधिक क्या कहें ? कोमल
और मनोहर कपड़ेसे घंघी-हुई मल-मूत्रकी गठरीमें पामर प्राणीभी
अनुराग नहीं करता; फिर अशुचि आदि भावनाओंका समीचीन

હે આત્મન્ ! યાદ કર કે, જે વિના વિચારે કોઈ વિષયમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે
તેની ભારે દુર્ગતિ થાય છે. તું પોતાના કલ્યાણને યાદે છે તો વિલાસિનીઓના
વિલાસને સારી પેઠે વિચાર કરી લે. એટલું વિચારી જો કે આ શરીર ક્યાંથી
ઉત્પન્ન થયું છે ? એનું શું કારણ છે ? તે કેવી રીતે ટકે છે ? અને એમાંથી
કેવા કેવા ગંધાતા (ઘૃણાજનક) પદાર્થો નીકળતા જોવામાં આવે છે ?

પસ કર, રહેવા કે; આ શરીરમાં અનુરાગ ન કર, મળમૂત્રથી ભરેલા
સ્થાનમાંથી આ શરીર ઉત્પન્ન થયું છે, રજ-વીર્ય એનું કારણ છે, ખાધેલું-પીધેલું
ભોજન, એની સ્થિતિનું નિમિત્ત છે, અને તેનાં નવ દ્વારો વાટે મળ-મૂત્ર આદિ
ઘૃણિત પદાર્થો નીકળ્યા કરે છે. વધારે શું કહીએ ? કોમળ અને મનોહર કપડાંથી
ઘાંધેલી મળમૂત્રની ગાંસડીમાં પામર પ્રાણી પણ અનુરાગ નથી કરતો, તો
પછી અશુચિ આદિ ભાવનાઓનું સમીચીન ચિંતન કરવામાં ચતુર યુનિઓની તો

કાકાદિપોટલિકયા ન પામરોઽપિ રજ્યતે, કા કથા પુનર્માવનાકુશળાનાં મુનીનામ્ ।
 ઉક્તઞ્ચ—“અમ્મઃકુમ્ભશતૈર્વપુર્નનુ વહિર્મુખાઃ ! શુચિત્વં કિયન્,-

કાલં લમ્ભયથોત્તમં પરિમલં કસ્તૂરિકાઘૈસ્તથા ।

વિષ્ણકોષ્ઠકમેતદ્વક્રમહો ! મધ્યે તુ શૌચં કથ,-

દ્વારં નેપ્યથ મૂચયિપ્યથ કથદ્વારં ચ તત્સૌરમમ્” ॥ ૧ ॥

અન્યઞ્ચ—“વિરમ વિરમ સંગાન્મુઞ્ચ મુઞ્ચ પ્રપઞ્ચં,

વિષ્ટજ વિષ્ટજ મોહં વિદિ વિદિ સ્વતત્ત્વમ્ ।

કલય કલય વૃત્તં પડય પડય સ્વરૂપં,

કુરુ કુરુ પુરુષાર્થં નિર્વૃતાનન્દહેતોઃ ॥ ૨ ॥ ઇતિ,”

ચિન્તન કરનેમેં ચતુર મુનિયોંકા કહના હી કયા હૈ ? વે તો ઉસ ઓર
 આંલખી નહીં ઉઠાતે । કહા ખી હૈ—

“શરીરકો સૈકઢોં ઘઢોંસે યાહે જિતના નહલાઓ ધુલાઓ, ઓર
 કેશર કસ્તૂરી ગુલાબ આદિકી સુગન્ધસે સુગન્ધિત કરો, પરંતુ યહ
 શરીર તો મલ-મૂત્રકા ભાજન હૈ । હે મન્યો ! હસે કૈસે પવિત્ર બનાઓગે ?
 ઓર કૈસે હસકી સુગન્ધ ફેલાઓગે” ॥૧॥.

“હે આત્મન્ ! તૂ સ્ત્રી આદિકી મમતાસે વિરક્ત હો વિરક્ત હો,
 મોહકા ત્યાગકર ત્યાગકર, આત્માકે સ્વરૂપકો પહચાન પહચાન, ઓર
 મોક્ષસુખકે લિપ્ત પુરુષાર્થ કર પુરુષાર્થ કર” ॥૨॥

૧ યહાં પ્રત્યેક કર્તવ્યકી દુહરાનેસે અત્યન્ત તીવ્ર પ્રેરણા પ્રગટ હોતી હૈ ।

શી વાત ? તેઓ તો તેની તરફ ઉઝી આંખે બેતા પણ નથી. કહું છે કે—

“શરીરને સેંકડો ઘડા પાણીથી યાહે તેટલું ન્હવરાયો, ધુઓ, અને કેશર
 કસ્તૂરી ગુલાબ આદિની સુગંધથી સુગંધિત કરો, પરંતુ આ શરીર તો મળ-મૂત્ર
 ભાજન છે. હે બન્યો ! તેને કેવી રીતે પવિત્ર બનાવશો ! અને કેવી રીતે તેના
 પરાગ (ફેરામ)ને ફેલાવશો ?” (૧)

“હે આત્મન્ ! તું સ્ત્રીઆદિની મમતાથી વિરક્ત થા. વિરક્ત થા, મોહનો
 ત્યાગ કર ત્યાગ કર, આત્માના સ્વરૂપને બાણ બાણ, ચારિત્રનો અભ્યાસ કર
 અભ્યાસ કર, પોતાને પિછાણુ પિછાણુ, અને મોક્ષ સુખને માટે પુરુષાર્થ કર
 પુરુષાર્થ કર” (૨)

અપરશ્ચ-“અધ્યેયપૂર્ણે કૃમિજાલસકુલે, સ્વભાવદુર્ગન્ધવિનિન્દિતાન્તરે ।

કલેવરે મૃત્તપુરીપભાવિતે, રમન્તિ મૃદા વિરમન્તિ ધીરાઃ ॥૩॥” ઇતિ ।

યદ્યપિ સંસારભીરુભિઃ પરિદેયોઽન્યસદ્ગો દુસ્ત્યજઃ, તથાપિ વ્રહ્મચર્યમહિમાન-
મનુસ્મરતાં યુનીનાં કેવલં સ્ત્રીસદ્ગપરિહારેણ દ્રવ્યાદિસદ્ગઃ સ્વયમેવ નિવર્તતે । યથા
સ્વયમ્ભૂરમણમહાસાગરમુષીર્ણસ્ય પુરતઃ ક્ષુદ્રાકૃતિર્ગદ્ગાસમાનાઽપિ નદી સુખસમુ-
ત્તરણીયા ભવતિ । ઉક્તશ્ચ ભગવતા ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રસ્ય દ્વાવિંશેઽધ્યયને—

“एष य संगे समइकमिच्छा, मुहुत्तरा चेव हवंति सेसा ।

जहा महासागरमुत्तरिच्छा, नई भवे अवि गंगासमाणा ॥ १ ॥” इति ,

“અશુચિ પદાર્થોસે ભરા હુઆ; જૈ આદિ કીઝોસે વ્યાપ્ત, સ્વાભાવિક
દુર્ગન્ધકે કારણ ભીતર ભી ઘૂણિત ઔર મલ-મૂત્રસે વેષ્ટિત (સ્ત્રિયોંકે)
શરીરમેં રમણ વે કરતે હૈં જો મૃદ હૈં, ઔર બુદ્ધિમાન પુરુષ મહાન્ નિકૃષ્ટ
સમજ્ઞ કર ઉસસે અલગ રહતે હૈં ॥ ૩ ॥”

યદ્યપિ વિપયોંકે સંગ સંસારભીરુ પુરુષોંકે લિપ્ત્યાજ્ય હૈં ઔર
ઉનકા ત્યાગ હોના કઠિન હૈ, તથાપિ વ્રહ્મચર્યકી મહિમાકા સ્મરણ કરને-
વાલે મુનિયોંકો એક માત્ર સ્ત્રીસંગકે ત્યાગ દેનેસે અન્ય વિપયોંકે સંગ
દુસ્ત્યજ હોનેપર ભી સ્વયમેવ નિવૃત્ત હો જાતે હૈં । અર્થાત્ વ્રહ્મચર્યમેં દૃઢ
રહેનેવાલોં પર કોઈ ભી વિપય, અપના પ્રભાવ નહીં ડાલ સકતા । જો
પુરુષ સ્વયમ્ભૂરમણ મહાસમુદ્રકો પાર કર ચુકા હૈં ઉસકે લિપ્ત ગંગા જૈસી
છોટીર નદિયાં પાર કરના કયા બઢી વાત હૈ ? । ભગવાન્ને ઉત્તરાધ્યયન

“અશુદ્ધ પદાર્થોથી ભરેલાં, ભુ-આદિ ક્રીડાઓથી વ્યાપ્ત, સ્વાભાવિક
દુર્ગન્ધિને કારણે અંદર પણ ઘૂણિત અને મળ-મૂત્રથી વેષ્ટિત (સ્ત્રીઓના) શરી-
રમાં તેઓ રમણ કરે છે કે જેઓ મૃદ છે, અને બુદ્ધિમાન પુરુષ તો તેને અત્યંત
નિકૃષ્ટ સમજીને તેનાથી અલગ રહે છે.” (૩)

જે કે વિપયોના સંગ સંસારભીરુ પુરુષોને માટે ત્યાજ્ય છે અને તેનો
ત્યાગ થવો કઠિન છે, તોપણ બ્રહ્મચર્યના મહિમાનું સ્મરણ કરનારા મુનિઓને
એક માત્ર સ્ત્રીસંગનો ત્યાગ કરવાથી, અન્ય વિપયોના સંગ દુસ્ત્યજ હોવા છતાં પણ
આપોઆપ નિવૃત્ત થઈ જાય છે. અર્થાત્ બ્રહ્મચર્યમાં દૃઢ રહેનારાઓ પર કોઈ
પણ વિપય પોતાનો પ્રભાવ પાડી શકતો નથી. જે પુરુષ સ્વયમ્ભૂરમણ મહાસમુદ્રને
પાર કરી ચૂક્યો છે તેને માટે ગંગા જેવી નાની નદીઓ પાર કરવામાં
શી માટી વાત છે ? ભગવાને પણ ઉત્તરાધ્યયન-સૂત્રના ૩૨ મા અધ્યયનમાં

કફાદિપોદ્દલિકયા ન પામરોઽપિ રજ્યતે, કા કયા પુનર્ભાવનાકુશલાનાં મુનીનામ્ ।
 ઉક્તચ્ચ—“અમ્મઃકુમ્ભશતૈર્વર્ણનુ ગદ્ધિર્મુગ્ધાઃ । શુચિત્વં કિયત્ ,

કાલં લમ્મયથોત્તમં પરિમલં કસ્તૂરિકાઘૈસ્તયા ।

વિદ્યાપોદ્ધકમેતદદ્ધકમહો ! મધ્યે તુ શૌચં કય,-

દ્ધારં નેપ્યથ મૂચયિપ્યથ કયદ્ધારં ચ તત્સૌરમમ્” ॥ ૧ ॥

અન્યથ—“વિરમ વિરમ સંગાનુશ્ચ મુશ્ચ પ્રપશ્ચં,

વિમ્મજ વિમ્મજ મોહં વિદ્ધિ વિદ્ધિ સ્વતત્ત્વમ્ ।

કલય કલય વૃત્તં પડય પડય સ્વરૂપં,

કુરુ કુરુ પુરુષાર્થં નિર્વૃતાનન્દહેતોઃ ॥ ૨ ॥ ઇતિ, ”

ચિન્તન કરનેમેં ચતુર મુનિયોંકા કહના હી કયા હૈ ? વે તો ઉસ ઓર આંખભી નહીં ઉઠાતે । કહા ભી હૈ—

“શરીરકો સૈકઢોં ઘઢોંસે ચાહે જિતના નહલાઓ ધુલાઓ, ઓર કેશર કસ્તૂરી ગુલાબ આદિકી સુગન્ધસે સુગન્ધિત કરો, પરન્તુ યહ શરીર તો મલ-મૂત્રકા ભાજન હૈ । હે ભવ્યો ! હસે કૈસે પવિત્ર બનાઓગે ? ઓર કૈસે હસકી સુગન્ધ ફેલાઓગે” ॥૧॥.

“હે આત્મન ! તૂ છી આદિકી મમતાસે વિરક્ત હો વિરક્ત હો, મોહકા ત્યાગકર ત્યાગકર, આત્માકે સ્વરૂપકો પહ્ચાન પહ્ચાન, ઓર મોક્ષસુખકે લિપ્ત પુરુષાર્થ કર પુરુષાર્થ કર” ॥૨॥

૧ યહાં પ્રત્યેક કર્તવ્યકો દુહરાનેસે અત્યન્ત તીવ્ર પ્રેરણા પ્રગટ હોતી હૈ ।

શી વાત ? તેઓ તો તેની તરફ ઊંચી આંખે જોતા પણ નથી. કહું છે કે—

“શરીરને સેંકડો ઘડા પાણીથી ઘાડે તેટલું ન્હવરાવો, ધુઓ, અને કેશર કસ્તૂરી ગુલાબ આદિની સુગંધથી સુગંધિત કરો, પરંતુ આ શરીર તો મળ-મૂત્રકા ભાજન છે. હે ભવ્યો ! તેને કેવી રીતે પવિત્ર બનાવશો ! અને કેવી રીતે તેના પ્રસાદ (કેશરમ)ને ફેલાવશો ?” (૧)

“હે આત્મન ! તું સ્ત્રીઆદિની મમતાથી વિરક્ત થા વિરક્ત થા, મોહનો ત્યાગ કર ત્યાગ કર, આત્માના સ્વરૂપને જાણુ જાણુ, આદિત્રનો અભ્યાસ કર અભ્યાસ કર, પોતાને પિછાણુ પિછાણુ, અને મોક્ષ સુખને માટે પુરુષાર્થ કર પુરુષાર્થ કર” (૨)

દોષા વિવિધશસ્ત્રાસ્ત્રધારિણઃ પ્રવલશત્રયં ઇવ સમુત્પિષ્ઠન્તિ । તત્રાદાવાર્ત્તરોદ્રધ્યાનં
હૃદયે પદમારોપયતિ, તસ્મિન્ન વિદ્યમાને પ્રમાદઃ સાહસ-મજ્ઞાન-મધર્મો-અસિદ્ધિસ્તથા-
ન્યેઽપિ દોષાઃ સમાયાન્તિ । અબ્રહ્મચર્યસ્ય સકલપ્રમાદસ્થાનત્વેન પ્રમાદઃ,
અવિચારિતકાર્યકરણબુદ્ધિસમુત્પાદકત્વેન સાહસં, બોધિવીજવિનાશકત્વેન
અજ્ઞાનમ્, અધોગતિકારકત્વેન અધર્મઃ, અષ્ટવિધકર્મજનકત્વેન અસિદ્ધિશ્ચ,
एते दोषाश्चेतोऽगृहे संयमरत्नापहाराय यथेच्छमाशु प्रविशन्ति ।

કિન્ન—વિપયરાગઃ, સકલપાપાનાં નિદાનમ્; કુઠાર ઇવ ચારિત્રતરું છિન્તિ,

દોષે આ પ્રકારે આ શબ્દો હોતે હોં માનોં અનેક અસ્ત્ર-શસ્ત્ર લેકર પ્રવલ
શત્રુ આ હટે હોં । પહેલે પહેલ તો આર્ત્ત-ધ્યાન ઓર રોદ્ર-ધ્યાન હૃદયમેં
સ્થાન પા લેતે હોં । ઇન્કે સ્થાન પાતે હી પ્રમાદ, સાહસ, અજ્ઞાન, અધર્મ,
અસિદ્ધિ આદિ અનેક દોષ ઉપસ્થિત હોતે હોં ।

અબ્રહ્મચારીકો પ્રમાદકે સચ કારણ મૌજૂદ રહતે હોં હસલિય પ્રમાદ,
વિના વિચારે કાર્ય કરનેસે સાહસ, બોધિ-રૂપી વીજકા વિનાશક હોનેસે
અજ્ઞાન, અધોગતિમેં લેજાનેકે કારણ અધર્મ, ઓર આઠોં કર્મોંકા જનક
હોનેસે અસિદ્ધિ, ઓર આ પ્રકારકે અનેક દોષ શત્રુકી તરહ ચિત્તરૂપી
ઘરમેં સંયમરૂપી રત્નકો લૂટનેકે લિય ઇચ્છાનુસાર પ્રવેશ કર જાતે હોં ।

વિપયરાગ સકલ પાપોંકા મૂલ કારણ હૈ; ચારિત્ર-વૃક્ષકો, કાઢનેકે
લિય કુઠાર હૈ; જિસ પ્રકાર કજ્જલ, સફેદ વસ્ત્રકો મલિન કર દેતા

ખડા થાય છે, જાણે કે અનેક અસ્ત્ર-શસ્ત્ર લઈને મળળ શત્રુઓ આવી પહોંચ્યા
હોય. પહેલાં તો આર્ત્ત-ધ્યાન અને રોદ્ર-ધ્યાન હૃદયમાં સ્થાન જમાવી લે છે. તેને
સ્થાન મળતાં જ પ્રમાદ, સાહસ, અજ્ઞાન, અધર્મ, અસિદ્ધિ આદિ અને દોષો આવી
બિલા રહે છે.

અબ્રહ્મચારીની સગીપે પ્રમાદનાં બધાં કારણો હાજર રહે છે. એથી પ્રમાદ,
વગર વિચારે કાર્ય કરવાથી સાહસ, બોધિશૂંખી બીજનું વિનાશક હોવાથી અજ્ઞાન,
અધોગતિમાં લઈ જવાને કારણે અધર્મ, અને આઠે કર્મોંનું જનક હોવાથી
અસિદ્ધિ અને એવા જ બીજા અનેક દોષો શત્રુની પેઠે ચિત્તશૂંખી ઘરમાં સંયમ-
શૂંખી રત્નને લૂંટી લેવાને ઇચ્છાનુસાર પ્રવેશ કરે છે.

વિપયરાગ બધાં પાપોંનું મૂળ કારણ છે; ચારિત્ર વૃક્ષને કાપનારો ડોહાડો છે.

इयं दृष्टिर्विषा नागीव सन्दर्शनादेव संयमिनां क्षमलक्षणं जीवनं त्रिनिहन्ति ।

अथवा किमियं प्रगाढ़ान्धकारा रजनी ? यदत्रोत्प्ला इव चत्वारः कषाया विचरन्ति, अज्ञानपिशाचश्चात्र चारित्र्यलक्षणगुणशरीरग्रसनाय जागरूको लक्ष्यते ।

हे चित्त-सहचर ! ज्ञानप्रकाशेन रागान्धकारमपनीय रात्रिकृतोपसर्गं निवारयता भवता मदीयसाहाय्यं कियताम् ।

अपि चेदं भावनीयम्-छुनीनां कृते ब्रह्मचर्यपरित्यागो महाऽनर्थकरः, तथा हि ब्रह्मचर्यपरित्यागेच्छायामपि सत्यां बहवो

સૂત્રકે ૩૨ વે અધ્યયનમે 'ए ए य संगे' इस गाथासे यही प्रतिपादन किया है ॥

जैसे जिस नागिनकी दृष्टिमें विष होता है उसके देखनेसे ही जीवनका अन्त होजाता है, इसी प्रकार स्त्रीके भी सानुराग देखनेसे चारित्र्य-रूपी जीवन नष्ट हो जाता है ।

अथवा यह कैसी प्रगाढ़ अन्धकारमय रजनी है, जिसमें चारों कषाय-रूपी उल्लुओंका राज्य है, और चारित्र्य-रूपी शरीरको निगलनेके लिए अज्ञानरूपी पिशाच सदा ताकता रहता है । हे मित्र मन ! ज्ञानके प्रकाशसे रागरूपी अन्धकारको निवारण कर, स्त्रीरूपी रात्रि द्वारा किये गए उपसर्गको हटानेमें मेरी सहायता कर ।

ब्रह्मचर्यका परित्याग करना सुनियोंके लिए महान् अनर्थ करनेवाला है । यहाँ तक कि ब्रह्मचर्य परित्याग करनेकी इच्छा होते ही बहुतसे

ए ए य संगे એ ગાથાથી એજ પ્રતિપાદન કર્યું છે

જેવી રીતે જે નાગણીની દૃષ્ટિમાં વિષ હોય છે તેને જોવાથી જ જીવનનો અંત આવી જાય છે, તેવી રીતે સ્ત્રીને અનુરાગપૂર્વક જોવાથી ચારિત્ર્ય જીવન નષ્ટ થઈ જાય છે.

અથવા એ કેવી ગાઢ અંધકારમય રાત્રિ છે કે જેમાં ચારે કષાયોટ્ટી ધુવડોનું રાજ્ય છે, અરે ચારિત્ર્યટ્ટી શરીરને ગળી જવાને માટે અજ્ઞાનટ્ટી પિશાચ સદા તાકી રહેલો છે. હે મિત્ર મન ! જ્ઞાનના પ્રકાશથી રાગટ્ટી અંધકારનું નિવારણ કર, અને સ્ત્રીટ્ટી રાત્રિથી ઉત્પન્ન થતા ઉપસર્ગોને હઠાવવામાં મને સહાય કર.

પ્રહાર્થનો ત્યાગ કરવો એ સુનિઓને માટે મહાન્ અનર્થકારક છે; એટલે સુધી કે પ્રહાર્થ ત્યજવાની ઇચ્છા થતાં જ અનેક દોષો એવી રીતે આવીને

દોષા વિવિધશસ્ત્રાસ્ત્રધારિણઃ પ્રવલશન્નૈવ સમુત્પિષ્ઠન્તિ । તત્રાદાવાર્ત્તરૌદ્રધ્યાનં
હૃદયે પદમારોપયતિ, તસ્મિન્ન વિદ્યમાને પ્રમાદઃ સાહસ-મજ્ઞાન-અધર્મો-અસિદ્ધિસ્તથા-
ઽપિ દોષાઃ સમાયાન્તિ । અબ્રહ્મચર્યસ્ય સકલપ્રમાદસ્થાનત્વેન પ્રમાદઃ,
અવિચારિતકાર્યકરણબુદ્ધિસમુત્પાદકત્વેન સાહસં, બોધિવીજવિનાશકત્વેન
અજ્ઞાનમ્, અધોગતિકારકત્વેન અધર્મઃ, અણ્વિધકર્મજનકત્વેન અસિદ્ધિશ્ચ,
એતે દોષાથેતોગૃહે સંયમરત્નાપહારાય યથેચ્છમાશુ પ્રવિશન્તિ ।

કિન્ન—વિપયરાગઃ, સકલપાપાનાં નિદાનમ્ ; કુઠાર ઇવ ચારિત્રતરં છિન્તિ,

દોષે હસ પ્રકાર આ રહે હોતે હૈં માનોં અનેક અસ્ત્ર-શસ્ત્ર લેકર પ્રવલ
શસ્ત્ર આ ઢટે હૈં । પહેલે પહેલ તો આર્ત્ત-ધ્યાન ઔર રૌદ્ર-ધ્યાન હૃદયમેં
સ્થાન પા લેતે હૈં । ઇન્કે સ્થાન પાતે હી પ્રમાદ, સાહસ, અજ્ઞાન, અધર્મ,
અસિદ્ધિ આદિ અનેક દોષ ઉપસ્થિત હોતે હૈં ।

અબ્રહ્મચારીકો પ્રમાદકે સવ કારણ મૌજૂદ રહેતે હૈં હસલિં પ્રમાદ,
વિના વિચારે કાર્ય કરનેસે સાહસ, બોધિ-રૂપી વીજકા વિનાશક હોનેસે
અજ્ઞાન, અધોગતિમેં લેજાનેકે કારણ અધર્મ, ઔર આઠોં કર્મોંકા જનક
હોનેસે અસિદ્ધિ, ઔર હસ પ્રકારકે અનેક દોષ શત્રુકી તરહ ચિત્તરૂપી
ઘરમેં સંયમરૂપી રત્નકો લૂટનેકે લિં ઇચ્છાનુસાર પ્રવેશ કર જાતે હૈં ।

વિપયરાગ સકલ પાપોંકા મૂલ કારણ હૈં; ચારિત્ર-વૃક્ષકો, કાટનેકે
લિં કુઠાર હૈં; જિસ પ્રકાર કજ્જલ, સફેદ વસ્ત્રકો મલિન કર દેતા

ખડા થાય છે, તેણે કે અનેક અસ્ત્ર-શસ્ત્ર લઈને પ્રબળ શત્રુઓ આવી પહોંચ્યા
હોય. પહેલાં તો આર્ત્ત-ધ્યાન અને રૌદ્ર-ધ્યાન હૃદયમાં સ્થાન જમાવી લે છે. તેને
સ્થાન મળતાં જ પ્રમાદ, સાહસ, અજ્ઞાન, અધર્મ, અસિદ્ધિ આદિ અને દોષો આવી
બીભા રહે છે.

અબ્રહ્મચારીની સમીપે પ્રમાદનાં બધાં કારણો હાજર રહે છે. એથી પ્રમાદ,
વગર વિચારે કાર્ય કરવાથી સાહસ, બોધિરૂપી બીજનું વિનાશક હોવાથી અજ્ઞાન,
અધોગતિમાં લઈ જવાને કારણે અધર્મ, અને આઠે કર્મોંનું જનક હોવાથી
અસિદ્ધિ અને એવા જ બીજા અનેક દોષો શત્રુની પેઠે ચિત્તરૂપી ઘરમાં સંયમ-
રૂપી રત્નને લૂટી લેવાને ઇચ્છાનુસાર પ્રવેશ કરે છે.

વિપયરાગ બધાં પાપોંનું મૂળ કારણ છે; ચારિત્ર વૃક્ષને કાપનારો કોહાટો છે.

ફજ્જલ ઇવ મલિનયતિ સ્વચ્છમમ્વરમિવાત્માનમ્, મયતિ ચાર્ગલા મોક્ષમાર્ગદ્વારસ્ય નરકનિગોદાધનન્તદુઃલાનાઞ્ચ નિધાનમિતિ સર્વથા તપપદાય પરાઞ્ચન્તિ ચઞ્ચતપઃ-સંયમાચરણચતુરાસ્તપસ્યિનઃ ।

નનુ વહ્વો મન્ત્રાસ્તથાવિધાઃ સન્તિ યે દેવાનાં દાનવાનામ્પરિ પ્રભાવમાત્રિ-ર્ભાવયન્તિ, પરન્તુ કિમેતદાશ્ચર્યમ્ ? યત્ સ્ત્રીणां ચરિત્રે તેऽપિ મન્ત્રા દત્તપ્રાયાઃ કિમપિ કર્તુ ન પ્રभवन्ति । અયાસાં ચરિત્રસ્યૈતાદૃશપ્રભાવશાલિતા, યત્પુરતો મન્ત્રા અપિ પરાભૂય નિવર્તન્તે, તદ્દિ ક ઉપાયસ્તદુદ્ધાવિતરાગરજ્જુકર્તનાય સંયતાના-મિતિ ચેત્,

હન્ત ! હૃદય-સહચર ! યોપિત્સવિષસંસ્થિતિપરિત્યાગ એવ તદીય-ચરિત્રાઽઽ-

હૈં ઉસી પ્રકાર આત્માકો મલિન કરને ચાલા હૈં; મુક્તિકે માર્ગકી અર્ગલા હૈં, નરક નિગોદકે દુઃખોંકા નિધાન હૈં ઓર વિવિધ વ્યાધિયોંકા ઉત્પત્તિસ્થાન હૈં, અત એવ તપ ઓર સંયમકે પાલનેમેં ચતુર તપસ્વી લોગ હસ (વિષય-રાગ) કો ચિલકુલ છોડકર અલગ હોતે હૈં ।

જો મન્ત્ર, દેવોં ઓર દાનવોં પર ખી અપના પ્રભાવ શીઘ્રહી દિલ્લાતે હૈં વે ખી સ્ત્રીજનિત રાગ પર પ્રભાવ નહીં ડાલ સકતે । યહ બડે આશ્ચર્યકી વાત હૈં । સ્ત્રિયોંકા ચરિત્ર હતના પ્રભાવશાલી હોતા હૈં કિ ઉસકે સામને મન્ત્ર ખી પ્રભાવહીન હો જાતે હૈં તવ ઉનકે વિષયમેં ઉત્પન્ન હોને-વાલે રાગ-રજ્જુકો કાટનેકે લિએ મુનિયોંકો કયા ઉપાય કરના ચાહિયે ?

હે હૃદય-સુહૃદ્ ! સ્ત્રિયોંકે સમીપ રહનેકા ત્યાગ કરદેના હી ઉનકે

જેમ કાળજ સફેદ વસ્ત્રને મલિન કરી નાંખે છે તેમ આત્માને મલિન કરનારો છે; મુક્તિના માર્ગની અર્ગલા છે, નરક નિગોદનાં દુઃખોનું નિધાન છે; અને વિવિધ વ્યાધિઓનું ઉત્પત્તિસ્થાન છે. તેથી કરીને તપ અને સંયમને પાળવામાં ચતુર એવા તપસ્વી લોકો આ (વિષયરાગ)ને બિલકુલ છોડીને તેથી દૂર જતા રહે છે.

જે મંત્ર, દેવો અને દાનવો પર પણ પોતાનો પ્રભાવ તુરત બતાવી આપે છે, તે મંત્ર પણ સ્ત્રીજનિત રાગ પર પ્રભાવ પાડી શકતો નથી, એ મોટા આશ્ચર્યની વાત છે. સ્ત્રીઓનું ચરિત્ર એટલું પ્રભાવશાળી હોય છે કે તેની સામે મંત્ર પણ પ્રભાવહીન બની જાય છે. તો તેના વિષયમાં ઉત્પન્ન થનારા રાગરજ્જુને કાપવા માટે મુનિઓએ કયો ઉપાય કરવો જોઈએ ?

હે હૃદય-સુહૃદ્ ! સ્ત્રીઓની સમીપે રહેવાનું છોડી દેવું એવું

પાદિતરાગમદ્દોષાય इति धारणामुपैहि । उक्तञ्च—

“શ્રુણુ હૃદય ! રહસ્યં યત્પ્રશસ્તં મુનીનાં,

ન સ્વલુ ન સ્વલુ યોષિત્સંનિધિઃ સંવિધેયઃ ।

દરતિ દિ દરિણાક્ષી સિપ્રમશ્નિધુરમૈઃ,

પિદિતશ્મતનુગ્રં ચિત્તમપ્યુત્તમાનામ્ ॥ ૧ ॥

શાસ્ત્રજ્ઞોઽપિ પ્રકટવિનયોઽપ્યાત્મવોધેઽપિ ગાઢઃ,

સંસારેઽસ્મિન્ ભવતિ વિરલો માજનં સદ્ગતીનામ્ ।

યનૈતસ્મિન્ નિરયનગરદ્વારમુદ્ઘાટયન્તી,

વામાક્ષીનાં ભવતિ કુટિલા ભ્રૂલતા કુશ્ચિકેવ” ॥ ૨ ॥

વસ્તુતસ્તુ ઇદ્દાઽનાદિસંસારે સ્વસ્મિન્નપિ શરીરે જીવસ્ય કિં નામ સ્વાતન્ત્ર્યમ્ ?

વિષયમેં હોનેવાલે પ્રેમ-પાશકે કાટનેકા ઉપાય હૈ । કહા મી હૈ—

“તે મન ! મુનિયોંકી આત્માકા કલ્યાણ કરનેવાલે રહસ્યકો સુન, વહ્ યહ્ હૈ કિ-છિયોંકા સમ્પર્ક (સંસર્ગ) સર્વથા નહીં કરના ચાહિયે, ક્યોંકિ શમ-રૂપ કવચ પહેને હુએ ઉત્તમ પુરુષોંકે અન્તઃકરણકો મી છિયાં અપની આંખેરૂપી છુરીકી ધારસે છિન્ન-ભિન્ન કર ડાલતી હૈ” ॥૧॥

“પ્રવચનમેં પ્રવીણ, વિનયવાન્ ઔર ગંભીર આત્મજ્ઞાનવાન્ હોતે હુએ મી કોઈ વિરલા હી વ્યક્તિ સદ્ગતિકી પ્રાપ્તિ કર પાતા હૈ । ક્યોંકિ સંસારમેં એક એસી કુંજી મૌજૂદ્ હૈ જો જલ્દી નરકકા દ્વાર છોલ દેતી હૈ, વહ્ કુંજી કયા હૈ ? છિયોંકી ટેફી મૌહ ” ॥૨॥

સચ્ચ હૈ—અનાદિ-કાલીન સંસારમેં, જીવોંકો અપને શરીરમેં મી

ઉત્પન્ન થતા પ્રેમપાશને કાપવાનો ઉપાય છે. કહ્યું છે કે-હૈ મન ! મુનિઓના આત્માનું કલ્યાણ કરનારા રહસ્યને શ્રવણ કર. તે આ પ્રમાણે છે.—

“શ્રીઓનો સંપર્ક (સંસર્ગ) સર્વથા ન કરવો જોઈએ, કારણ કે શમરૂપ કવચ પહેરેલા ઉત્તમ પુરુષોના અન્તઃકરણને પણ શ્રીઓ પોતાની આંખોરૂપી છુરીની ધારથી છિન્ન-ભિન્ન કરી નાંખે છે.”

“પ્રવચનમાં પ્રવીણ, વિનયવાન્ અને ગંભીર આત્મજ્ઞાનવાન્ હોવા છતાં પણ વિરલ વ્યક્તિ જ સદ્ગતિને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. કારણ કે સંસારમાં એક એવી કુંજી મોજૂદ છે કે જે જલ્દી નરકનું દ્વાર ખોલી નાંખે છે. એ કુંજી કય છે ? શ્રીની વાંકી ભરમર.

ખરું છે. અનાદિકાલીન સંસારમાં, છવે પાસે પોતાના શરીરની પણ

દૃશ્યતે હિ લોકેऽપકૃષ્ટમનુજપશુપતિસરીઘપાદિશરીરોપભોગમવાઢ્યતોऽપિ પ્રાણિ-
નસ્તત્તદ્વયોગેન અનાંટતદેશવસ્થાનાઽમિમતાઽસ્રપાનાઽનવાપ્તિશીતવાતાતપો-
પલટ્ટિદંશમશકાદિજનિતાઽનેકવિધદુર્નિવારદુઃસ્વોપભોગઃ સોઢ્યો ભવતીતિ,
સ્વાતન્ત્યે તુ ન કોઽપિ તત્તદ્વમઢ્ઢીકુર્યાત્ । અદ્વસંયોગ ઇવાદ્વિયોગેઽપિ નાસ્તિ
જીવસ્ય સ્વાતન્ત્યમ્, તન્નુવિયોગમનિચ્છતામપિ સુલ્લસમન્વિતાનાં મરણદર્શનાત્,
તમિચ્છતાં દુઃલ્લદગ્ધાનાં વિપાદિભક્ષણેઽપ્યૈકાન્તિકમરણાદર્શનાત્ ।

સ્વાધીનતા નહીં છે । અપકૃષ્ટ-મનુષ્ય પશુ પક્ષી સાંપ આદિકે હીન શરીરકો જો પ્રાણી યાહતે હી નહીં, ઁન્હેં ઢી વહ શરીર ધારણ કરના પઢતા છે, ઁર ઁસકે સંયોગસે અનિષ્ટ સ્થાનકા નિવાસ, અન્ન-પાનકી અપ્રાપ્તિ, ગર્મી, સર્દી, ઁલ્લોંકી વર્ષા, હવા, ઢાંસ-મચ્છર આદિસે હોનેઘાલે ઁનેક પ્રકારકે દુઃલ્લ ભોગને પઢતે છે । યદિ ઁસે શરીરકો ધારણ કરના ઁપની ઇચ્છા પર નિર્ભર હોતા તો કોઈ ઢી પ્રાણી ઁસા દુલ્લદાયી શરીરકો ધારણ ન કરતા ।

જિસ પ્રકાર શરીર ધારણમેં જીવ સ્વાધીન નહીં છે ઁસી પ્રકાર ઁસકે ત્યાગનેમેં ઢી સ્વાધીન નહીં છે । સંસારમેં જો પ્રાણી સુલ્લસમ્પન્ન છે વે વર્તમાન શરીરકા ત્યાગ નહીં કરના યાહતે, ફિર ઢી ઁનકી મૃત્યુ હો જાતી છે । ઁર મૃત્યુકી કામના કરનેઘાલે દુઃખી જીવ વિષ આદિ ભક્ષણ કર લેતે છે તો ઢી કઢી-કઢી ઘલ જાતે છે, અતઃ સિદ્ધ હુઁઆ કિ ઁપના શરીરઢી ઁપને ઁધીન નહીં છે ।

સ્વાધીનતા નથી. અપકૃષ્ટ-મનુષ્ય પશુ પક્ષી સાંપ આદિનાં હીન શરીરને જે પ્રાણી યાહતા જ નથી, તેમને પણ જે શરીર ધારણ કરવાં પડે છે. ઁને તેના સંયોગથી અનિષ્ટ સ્થાનને નિવાસ, અન્નપાનની અપ્રાપ્તિ, તાપ, ઢાઢ, કરાને વરસાઢ, હવા, ઢાંસ-મચ્છર આદિથી ઉત્પન્ન થતાં ઁનેક પ્રકારનાં દુઃખો લોગવવાં પડે છે. જે ઁવા શરીરને ધારણ કરવાનું યોતાની ઇચ્છા પર જ નિર્ભર હોતા તો કોઈ પણ પ્રાણી ઁવા દુઃખદાયી શરીરને ધારણ ન કરતા.

જેવી રીતે શરીર ધારણ કરવામાં જીવ સ્વાધીન નથી, તેવી રીતે તેને ત્યજવામાં પણ સ્વાધીન નથી સંસારમાં જે પ્રાણીઓ સુખસંપન્ન છે તેઓ વર્તમાન શરીરનો ત્યાગ કરવા ઇચ્છતા નથી, તો પણ જેમનું મૃત્યુ થઈ જાય છે. ઁને મૃત્યુની કામના કરનારા દુઃખી જીવો વિષ આદિ ભક્ષણ કરી લે છે તોપણ કોઈ કોઈ વાર જાતી જાય છે. જે ઉપરથી સિદ્ધ થયું કે આપણું શરીર પણ આપણને ઁધીન નથી.

जीवस्य स्वातन्त्र्येण शरीरस्वामित्वे सति अनेकेषां कुसुमसुकुमाराणां सुन्दरावयवानां कतिपयानामतीतदेवादिशरीराणां विनाशः कथं न वारितः ? तस्माद् देहगेहादि किमपि वस्तु कस्यापि नास्ति, किन्तु अज्ञानवशाज्जीवाः 'इदं मम, इयं ममे' त्यादिस्वरूपं ममत्वं कुर्वन्तीति निश्चीयते ।

इत्थं च स्वकीयदेहगेहादौ ममत्वकरणमज्ञानमूलं, कर्मबन्धहेतुश्चेति विवेकिनः स्वदेहेऽपि ममत्वं न कुर्वन्ति, किं पुनरन्यदीयदेहगेहादौ-इत्यनुचिन्तनेन समुत्पन्नया "न सा मम, नाहं तस्याः" इत्याकारया विवेकबुद्ध्या मनसि प्रसृतं रागं प्रशमयेदिति भावः ॥ अत्र गाथायां 'परिन्वयन्तो' इत्यत्र सौत्रत्वात्पटुयर्थे प्रथमा, 'बहिर्द्धा' इति प्राकृतत्वात्, यद्वा बहिर्धावतीति विग्रहे पृषोदरादित्वादङ्कारादिलोपः । इति गाथार्थः ॥ ४ ॥

यदि शरीर पर प्राणीका अधिकार होता तो फूलसे कोमल तथा सुन्दर अवयववाले अतीतकालीन देव आदिके शरीरके वियोगको क्यों न रोक लेता ? सत्य बात तो यह है कि-देह गेह आदि कोई भी वस्तु किसीकी नहीं है । जीव अज्ञानके कारण 'यह मेरा है' 'यह मेरी है' इस प्रकारकी ममता करते हैं, अत एव शरीरमें ममता करना ही अज्ञान-मूलक और परिग्रह होने से कर्म-बन्धका कारण है, ऐसा समझ कर विवेकी जन अपने शरीरमें भी स्नेह नहीं करते तो दूसरेकी देहमें कैसे स्नेह करेंगे ? ऐसा सोच कर, मनमें उत्पन्न हुए भी रागादिको "न वह मेरी है" और "न मैं उसका हूँ" इस प्रकारकी भावनासे दूर कर मुनि, उस निकले हुए मनको फिरसे संयम-धरमें लावे ॥४॥

जे शरीर पर प्राणीको अधिकार होता तो फूलथीय कोमल तथा सुन्दर अवयववाला अतीतकालीन देवादिना शरीरना वियोगने डेम देखी राखत नहि ? साथी बात जे छे डे देह गेह आदि कोई पणु वस्तु कोछनी नथी. एव अज्ञानने कारखे 'आ भारी छे' जे 'जे भारी छे' जे प्रकारनी भमता राखे छे. ओटले शरीर पर भमता राखपी ओज अज्ञानमूलक अने परिग्रहइय होवाने कारखे कर्मबंधतु कारखे छे. ओखुं समझने विवेकीजन पोताना शरीर पर पणु स्नेह राखता नथी, तो पछी जीवना देह पर डेम स्नेह करे ? जेम वियाहीने मनमां उत्पन्न थयेला रागादिने, "जे भारी नथी" के "हुं तेना नथी" ओपी भावनाथी ८० ४२ने. अनिजे संयमधरथी जेहार नीकणेला मनने पाछुं संयमधरमां लावे. (४)

પૂર્વગાથયા 'રાગવ્યપનયઃ કર્તવ્યઃ' इत्युक्तं, स च वाक्प्रक्रियामन्तरेण न सम्भवतीत्यतस्तत्प्रतिपादनार्थमाह—'आयावयाही' इत्यादि ।

મૂલમ્-આયાવયાહી ચય સોગમહં, કામે કમાહી કમિયં ચુ દુક્લં ।

છિંદાહિ દોસં વિણણજ રાગં, એવં સુહી હોહિસિ સંપરાણ ॥૫॥

છાયા-આતાપય ત્યજ સૌકુમાર્ય, કામાન્ ક્રામ ક્રાન્તમેવ દુઃલમ્ ॥

છિન્ધિ દ્વેપં વ્યપનય રાગમ્, એવં સુઘી ભવિષ્યસિ સમ્પરાયે ॥ ૫ ॥

સાન્વયાર્થઃ-સ્ત્રીપરસે મોહ હટાનેકા ઉપાય કહતે હૈ—

આયાવયાહી=શરીરકો તપસ્યાસે સુઘા હાલો, સોગમહં=સુકુમારતા-અમીરી-કો ચય=ત્યાગો, કામે=વિષયકી ઇચ્છાઓંકો કમાહી=કામ કરો-રોકો, (એસા કરનેસે) ચુ=નિશ્ચય કરકે દુક્લં=દુઃલ કમિયં=દૂર હોગા, દોસં=દ્વેષકો છિંદાહિ=છેદો-નષ્ટ કરો, રાગં=રાગકો વિણણજ=હટાઓ-દૂર કરો; એવં=ઇસ પ્રકાર કરનેસે (તુમ) સંપરાણ=સંસારમેં સુહી=સુઘી હોહિસિ=હોયોગે ॥૫॥

ટીકા-હે શિષ્ય ! ત્વં શ્રામણ્યયોગાદ્વહિર્નિર્ગતં ચિત્તં પ્રતિરોદુમ્ આતાપય=શીતોષ્ણાદિસહનો-ત્કુડુકાસનાશ્ચલમ્બના-ડનશનાદિદુષ્કરતપોવિધાનૈસ્તત્ત્વં તાપય, સૌકુમાર્ય=શરીરસુકુમારતાં ત્યજ=પરિહર, યદ્વા આતાપયેતિપદેન બોધિતમેવાર્થ

પૂર્વ ગાથામેં, ઉત્પન્ન હુએ રાગકા પરિત્યાગ કરના કહા કિન્તુ રાગકા ત્યાગ તપ આદિ ઘાહ્ય ક્રિયાઓંકે વિના નહીં હો સકતા । ઇસલિએ અબ્બ ડનકી પ્રરૂપણા કરતે હૈ— 'આયાવયાહી-' इत्यादि,

હે શિષ્ય ! તપસ્યા કર-આતાપના લે, સુકુમારતાકા ત્યાગ કર, ઇન્દ્રિયોંકે વિષયોંમેં રાગ ન કર, રાગકે ત્યાગસે દુઃલોંકા નાશ હોહી

પૂર્વ ગાથામાં, ઉત્પન્ન થયેલા રાગનો પરિત્યાગ કરવાનું કહ્યું, કિન્તુ રાગનો ત્યાગ તપ આદિ ઘાહ્ય ક્રિયાઓ વિના થઈ શકતો નથી. તેટલા માટે એની પ્રરૂપણા કરે છે. આયાવયાહીં ઇત્યાદિ.

હે શિષ્ય ! તપસ્યા કર-આતાપના લે, સુકુમારતાનો ત્યાગ કર, ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં રાગ ન કર, રાગના ત્યાગથી દુઃખોનો નાશ થઈ જાય છે. તું દ્વેષનો

વિશદયતિ-સૌકુમાર્યં ત્યજેતિ શરીરમુલ્લસાધને દત્તચિત્તો મા ભવ, શીતવાતાદિપરિ-
પહસદનયોગ્યતાં સમ્પાદયેતિ ભાવાર્થઃ । કામ્યન્ત્વંતિ કામાઃ=શબ્દાદિવિપયાસ્તાનુ-
ક્રામ=અતિક્રામ-સન્ત્યજેત્યર્થઃ । કામાતિક્રમણે સતિ તુ દુઃખં ક્રાન્તમેવ=ગતમેવ
નષ્ટમેવેત્યર્થઃ । કામા એવં હિ દુઃખસમુદાયનિદાનમ્ ।

નતુ 'યથા બુદ્ધસાપિપાસાદીનામશનપાનાદિભિરેવ નિવૃત્તિસ્તદ્વત્કામાનામુ-
પભોગેન ભવિષ્યતિ ?

જાતા હૈ । તું દ્વેષકા લેશ ન રહને દે, ઔર રાગકો છોડ દે, તો તું સંસારમેં
સુખી, અથવા પરિપહ ઉપસર્ગોંકે યુદ્ધમેં વિજયી હોગા । તાત્પર્ય-હે શિષ્ય !
શ્રામણ્યયોગ (સંયમરૂપ ઘર) સે બાહર મન નિકલ જાય તો શીત ઉષ્ણ
આદિ સહ કર ઔર ઉત્કુટુકાસન આદિકા આશ્રય લેકર, તથા અનશન
આદિ તપ કરકે શરીરકો સુખા ડાલ, શરીરકી કોમલતાકા ત્યાગ કર,
અર્થાત્ અપને શરીરકો શીત-આતપ પ્રભૃતિ પરિપહ સહને યોગ્ય બના લે,
શારીરિક સુખોંકી સામગ્રીમેં મન ન લગા । જિનકી કામના કી જાતી હૈ,
ઉન્હેં કામ કહતે હૈં, ઉન કામોં (શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ આદિ ઇન્દ્રિય-
વિપયોં) કી અપેક્ષા ન રખ । એસા કરનેસે દુઃખોંકા અસ્તિત્વ રહ નહીં
સકતા, ઉનકા નાશ હી સમજ, કયોંકી કામ હી દુઃખોંકા કારણ હૈ ।

શંકા-હે ગુરુમહારાજ ! જૈસે ખોજન કરનેસે ભૂલ શાન્ત હો જાતી હૈ,
ઔર પાની પીનેસે પ્યાસ બુદ્ધતી હૈ, વૈસેહી વિપયોંકા સેવન કરનેસે

અંશ પણ રહેવા ન દે. અને રાગને છોડી દે, તેથી તું સંસારમાં સુખી અથવા
પરિશ્રદ્ધ ઉપસર્ગો સાથેના યુદ્ધમાં વિજયી થઈશ. તાત્પર્ય એ છે કે-હે શિષ્ય !
શ્રામણ્યયોગ (સંયમરૂપ ઘર) થી બહાર મન નીકળી નાથ તો ટાઢ-તાપ આદિ
પરિશ્રદ્ધ અને ઉત્કુટુક આસન આદિનો આશ્રય લઈને, તથા અનશન આદિ તપ
કરીને શરીરને સુકાવી નાંખ, શરીરની કોમળતાનો ત્યાગ કર, અર્થાત્ પોતાના
શરીરને ટાઢ-તાપ આદિ પરિશ્રદ્ધ સહેવાને યોગ્ય બનાવી લે. શારીરિક સુખોની
સામગ્રીમાં મન ન લગાડ. જેની કામના કરવામાં આવે છે તેને કામ કહે છે. એ
કામો (શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ આદિ ઇન્દ્રિય-વિષયો)ની અપેક્ષા ન રાખ.
એમ કરવાથી દુઃખોનું અસ્તિત્વ રહી શકશે નહિ, એનો નાશ જ સમજ, કેમકે
કામ જ દુઃખનું કારણ છે.

શંકા-હે ગુરુ મહારાજ ! જેમ ભોજન કરવાથી ભૂખ શાન્ત થઈ જાય છે,
અને પાણી પીવાથી તરસ છીંચે છે, તેમજ વિષયોનું સેવન કરવાથી વિષય

મૈત્રમ્, હે શિષ્ય ! વિષયવાસનેવ તાવત્સકલાઽનર્થમૂલમ્, વિશેષતઃશ્રારિત્ર-
મુચ્છેદયન્તી રાગદ્વેષો દૃઢીકુરુતે । યથા વિદેશં ગતસ્ય કસ્યચિત્ પ્રેયસો જીવિત-
સ્યાપિ શ્રુતાયાં મરણવાર્તાયાં જના રુદન્તિ ન તથા તસ્મિન્મૃતેઽપ્યશ્રુતાયાં તદીય-
મરણમટ્ટતી, તસ્માચેતોવિકૃતિરેવ મુખ્યતઃ સુખદુઃસ્વબન્ધેતુઃ, વિષયવાસનાયાઃ
સમુચ્છેદમન્તરેણ પુનઃ પુનરણ્વિધાનાં કર્મણામકુરણં ન શક્યતે પ્રતિરોદ્ધું, તેષાં
વિષયવાસનામૂલકત્વાત્ । ઉક્તઃ—

વિષયસેવનકી ઇચ્છા બી જ્ઞાન્ત હો જાયગી તો ફિર આતાપના આદિ
બાહ્ય તપ ક્યો કરના યાહિય ?

ઉત્તર—હે શિષ્ય ! એવી શંકા કરના ઉચિત નહીં છે, ક્યોંકિ વિષ-
યોંકી વાસના (ઇચ્છા) હી સય અનર્થોંકી જડ્ડ છે, ઓર ચારિત્રરૂપી
વૃક્ષકી જડ્ડકો ઊલાડ્ડનેવાલી છે । યહ રાગદ્વેષકો દૃઢ કરતી છે । પરદેશ
ગયા હુઆ કોઈ ઇષ્ટમિત્ર જીવિત હો પરન્તુ ડસકી મૃત્યુકા સમાચાર
મિલે તો સમ્બન્ધી લોગ રોને લગતે હેં, ઓર યદિ વહ મર જાય કિન્તુ
મરનેકા સમાચાર ન મિલે તો કોઈ બી નહીં રોતા । ડસસે જ્ઞાત હોતા છે
કિ ચિત્તકા વિકાર હી સુખ-દુઃસ્વકા મુખ્ય કારણ હેં ।

હસલિય જવ-તક મનસે વિષયવાસનાકા સમૂલ ત્યાગ નહીં હોતા
તથ તક આઠોં કર્મોંકી ઉત્પત્તિ નહીં રુક સકતી, ક્યોંકિ ડનકા મૂલ,
વિષય-વાસના છે । કહા બી છે—

સેવનની ઇચ્છા પણ જ્ઞાન્ત થઈ જાય, તો પછી આતાપના આદિ બાહ્ય તપ
કરવાની શી જરૂર ?

ઉત્તર—હે શિષ્ય ! એવી શંકા કરવી ઉચિત નથી, કારણ કે વિષયોની વાસના
(ઇચ્છા) જ બધા અનર્થોનું મૂળ છે. અને ચારિત્રરૂપી વૃક્ષના મૂળને ઉખાડનારી છે.
તે રાગદ્વેષને દૃઢ કરે છે. પરદેશ ગએલો કેઈ ઇષ્ટમિત્ર જીવનો હોય પરંતુ
તેના મૃત્યુના સમાચાર મળે તો સગાં-સંબંધીઓ રોવા લાગે છે, અને જો તે
મરી જાય પણ મરવાના સમાચાર ન મળે તો કેઈ પણ રોતું નથી, એથી
સમજાય છે કે ચિત્તનો વિકારજ સુખદુઃખનું મુખ્ય કારણ છે.

એ કારણથી જ્યાંસુધી મનમાંથી વિષયવાસનાનો સમૂળ ત્યાગ નથી થતો
ત્યાંસુધી આઠે કર્મોની ઉત્પત્તિને રોકી શકાતી નથી, કારણ કે તેનું મૂળ વિષય-
વાસના છે. કહ્યું છે કે—

“વિચારિત્તમલં :શાસ્ત્રં, ચિરમુદ્ગ્રાહિતં મિથઃ :।

સન્ત્યક્તવાસનાન્મૌનાદ્, - કૃતે : નાસ્ત્યુત્તમં પદમ્ ॥” ઇતિ ।

યથા પવનપથે પતત્રિણેઃ સ્વચ્છન્દં વિહરન્તિ તથાઽનુપમાઽલૌકિકાઽઽનન્દમય-
મોક્ષમાર્ગસંચારિણઃ સંયમિનઃ પ્રતિવન્ધરહિતં વિહરન્તિ, પરન્તુ જાલવદ્વા વિહરમા
ઉત્પતનયત્નવન્તોઽપિ યથા નિર્વન્ધવિહારાય ન પ્રભવન્તિ, તદ્વદ્ વિપયસેવનાઽઽ-
શાલક્ષણવિપયવાસનાકલિંતંચેતસોઃ મુનયોઽનુપલભ્યઃ મોક્ષમાર્ગમપ્રતિવન્ધવિચરણ-
વચ્ચિતા ભવન્તીતિ શિષ્ય ! જાનીહિ તાવદ્ વિપયાશાં દુસ્તરમદાનદીસમાનામ્ ।
ઉક્તઃ—

“મહે હી કોઈ કિતનેહી શાસ્ત્રોંકા મનન કરલે, યા દૂસરોંકોં સિંઘ-
લાદે, પર જય તક વાસનાકા પરિત્યાગ કરકે સમિતિ-ગુસિં-આદિરૂપ
સંયમકી આરાધના નહીં કર લેતા તયતક મોક્ષ પ્રાપ્ત નહીં કર સકતા” ॥૧॥

જેસેં-પક્ષી આકાશમેં સ્વચ્છન્દ વિહાર કરતે હૈં, ઉસીંપ્રકાર અનુપમ
અલૌકિક આનન્દમય મોક્ષમાર્ગમેં વિહાર કરનેવાલે સંયમી ભીં અપ્ર-
તિવન્ધવિહારી હોતે હૈં ! કિન્તુ જિસ પ્રકાર જાલમેં ફૈંસે હુએ પક્ષી ઉડનેકા
યત્ન કરતે હૈં, પર ઉડ નહીં સકતે, ઉસીં-પ્રકાર વિપયસેવનકીં આશારૂપ
વાસનાસે મુનિં મોક્ષમાર્ગકો ન પાકર અપ્રતિવન્ધ વિહારસે વંચિત
રહતે હૈં । હૈ શિષ્ય ! ઇસ વિપય-વાસનાકો એસી વિશાલ નદી સમજ
કિં જિસકા પાર પાના અત્યન્ત કઠિન હૈં । કહા ભી હૈં—

“મહે કેઈ ગમે તેટલાં શાસ્ત્રોંનું મનન કરી લે, અથવા બીજાઓને શીખવે,
પરન્તુ ભ્યાંસુધી વાસનાને ત્યાગ કરીને સમિતિ-ગુસિં આદિરૂપ સંયમની આરા-
ધના કરી લેતો નથી, ત્યાંસુધી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી.” (૧)

જેમ પક્ષી આકાશમાં સ્વચ્છન્દ વિહાર કરે છે, તેમ અનુપમ અલૌકિક
આનન્દમય મોક્ષમાર્ગમાં વિહાર કરનારા સંયમી પણ અપ્રતિવંધ વિહારી હોય છે.
પરન્તુ જેવી રીતે જાળમાં ફસેલા પક્ષીઓ ઉડવાને યત્ન કરે છે પણ ઉડી
શકતાં નથી, તેવી રીતે વિપયના સેવનની આશારૂપ વાસનાથી વાસિત અંતઃકરણ-
વાળા મુનિઓ મોક્ષમાર્ગને ન પામતાં અપ્રતિવંધ વિહારથી વંચિત રહે છે,
હે શિષ્ય ! આ વિપયવાસનાને ઓવી વિશાળ નદી સમજ કે જેનો પાર પામવો
અત્યંત કઠિન છે. કહ્યું છે કે—

મેયમ્, હે શિષ્ય ! વિપયવાસનૈવ તાવત્સકલાઽનર્થમૂલમ્, વિશેષતઃશ્રાત્રિ-
મુચ્છેદયન્તી રાગદ્વેષી દ્વીકુરુતે । યથા વિદેશં ગતસ્ય કસ્યચિત્ પ્રેયસો જીવિત-
સ્યાપિ શ્રુતાયાં મરણવાર્તાયાં જના રુદન્તિ ન તથા તસ્મિન્મૃતેઽપ્યશ્રુતાયાં તદીય-
મરણમવૃત્તી, તસ્માન્નેતોવિકૃતિરેવ મુખ્યતઃ મુલ્લુઃસ્વચન્ધહેતુઃ, વિપયવાસનાયાઃ
સમુચ્છેદમન્તરેણ પુનઃ પુનરણ્વિધાનાં કર્મણામનુકૂળં ન શક્યતે પ્રતિરોદ્ધું, તેષાં
વિપયવાસનામૂલકત્વાત્ । ઉક્તશ્ચ—

વિપયસેવનકી ઇચ્છા ખી શાન્ત હો જાયગી તો ફિર આતાપના આદિ
વાલ્ય તપ ક્યોં કરના ચાહિય ?

ઉત્તર—હે શિષ્ય ! જેસી શંકા કરના ઉચિત નહીં છે, ક્યોંકિ વિષ-
યોંકી વાસના (ઇચ્છા) હી સય અનર્થોંકી જડ્ છે, ઓર ચારિત્રરૂપી
વૃક્ષકી જડ્કો ઉલાડ્નેચાલી છે । યહ રાગદ્વેષકો દડ્ કરતી છે । પરદેશ
ગયા હુઆ કોઈ ઇષ્ટમિત્ર જીવિત હો પરન્તુ ઉસકી મૃત્યુકા સમાચાર
મિલે તો સમ્યન્ધી લોગ રોને લગતે હૈં, ઓર યદિ વહ મર જાય કિન્તુ
મરનેકા સમાચાર ન મિલે તો કોઈ ખી નહીં રોતા । ઇસસે જ્ઞાત હોતા હૈ
કિ ચિત્તકા વિકાર હી સુખ-દુઃસ્વકા મુખ્ય કારણ હૈ ।

ઇસલિયે જબ-તક મનસે વિપયવાસનાકા સમૂલ ત્યાગ નહીં હોતા
તથ તક આઠોં કર્મોંકી ઉત્પત્તિ નહીં રુક સકતી, ક્યોંકિ ઉનકા મૂલ,
વિપય-વાસના હૈ । કહા ખી હૈ—

સેવનની ઇચ્છા પણ શાન્ત થઇ જાય, તો પછી આતાપના આદિ બાકી તપ
કરવાની શી જરૂર ?

ઉત્તર—હે શિષ્ય ! એવી શંકા કરવી ઉચિત નથી, કારણ કે વિષયોની વાસના
(ઇચ્છા) જ બધા અનર્થોનું મૂળ છે. અને ચારિત્રરૂપી વૃક્ષના મૂળને ઉખાડનારી છે.
તે રાગદ્વેષને દડ કરે છે. પરદેશ ગએલો કોઈ ઇષ્ટમિત્ર જીવો હોય પરંતુ
તેના મૃત્યુના સમાચાર મળે તો સગાં-સંબંધીઓ રોવા લાગે છે, અને જો તે
મરી જાય પણ મરવાના સમાચાર ન મળે તો કોઈ પણ રોતું નથી, એથી
સમજાય છે કે ચિત્તને વિકારજ સુખદુઃખનું મુખ્ય કારણ છે.

એ કારણથી જ્યાંસુધી મનમાંથી વિપયવાસનાનો સમૂળ ત્યાગ નથી થતો
ત્યાંસુધી આઠે કર્મોની ઉત્પત્તિને રોકી શકાતી નથી, કારણ કે તેનું મૂળ વિષય-
વાસના છે. કહ્યું છે કે—

સેવનં, તદેવમાકલય તાવત્-સુવાશયા દીપકોપગમનં પતંગાનામ્, દારુધિયા ગ્રાહ-ગ્રહણ-પુરસ્સરં નદીતરણં મનુષ્યાણામ્ । કિંચ્ર બુદ્ધિભાપિપાસાદિદૃષ્ટાન્તસ્યાત્ર વૈપમ્યં વિગ્રયતે, નદિ કામા ઉપમોગેન શામ્યન્તિ પ્રત્યુતાભ્યાસવશાદતિતરાં વૃદ્ધિ-મેવોપગચ્છન્તિ, યદુક્તમન્યત્રાપિ—

“ન જાતુ કામઃ કામાનામુપમોગેન શામ્યતિ ।

હવિપા કૃષ્ણવર્ત્મેવ, શૂય ઇવામિવર્ધતે ॥૧૧॥”

લોકેઽપિ ચ દૃશ્યતે-યથા યથા વદ્ધાવિન્ધનાનિ પ્રક્ષિપ્યન્તે તથા તથાઽસૌ

વસ તૂંયહી સમઝ લે-જૈસે સુખ પાનેકી ઇચ્છાસે પતંગોંકા દીપકમેં ગિરના હૈ, અથવા કોઈં ખોલા મનુષ્ય લકડી સમઝકર ગ્રાહકો પકડ લેવે ઓર ઉસીકા સહારા લેકર નદી પાર કરના યાહે તો વહ કમી સફલ-મનોરથ નહીં હોગા વરન્ ઉસે પ્રાણ ત્યાગને પડેંગે, હસી પ્રકાર ‘વિપય મોગનેસે વિપયોંકી વાસના મિટ જાયગી’ યહ વિચારના ઠીક નહીં હૈ ।

શૂંચ-પ્યાસકા દૃષ્ટાન્ત ખી યહાં મેલ નહીં સ્વાતા, ક્યોંકિ વિપય-સેવનસે કામ શાન્ત નહીં હોતે, યલ્લિક અધિક-અધિક વદતે હૈં । કહા ખી હૈ- “કામોંકા સેવન કરનેસે કામ કદાપિ શાન્ત નહીં હોતે, જૈસે ઘીકે ઢાલનેસે અગ્નિ શાન્ત નહીં હોતી વરન્ વદતી હી જાતી હૈ ॥૧૧॥”

તથા લોકમેં ખી દેસા જાતા હૈ કિ-અગ્નિમેં જ્યોં-જ્યોં ઇન્ધન ઢાલા જાતા હૈ, ત્યોં-ત્યોં વહ અધિક પ્રવલ હોતી જાતી હૈ, વુદ્ધતી નહીં હૈ ।

કે-જેમ મુખ પામવાની ઇચ્છાથી પતંગો દીપકમાં હોમાય છે, અથવા કેઇ ભોળો માણસ લાકડું સમજીને ગાહ (મગર) ને પકડી લે અને તેને આધારે નદી પાર કરવા ઇચ્છે તો કદાપિ તેનો મનોરથ સફળ ન થાય પરંતુ તેને પ્રાણ ત્યાગવાનો જ વળત આવે, તેમ “વિપય ભોગવવાથી વિપયોની વાસના મટી જશે.” જેમ વિચારવું એ ઝરાઝર નથી.

ભૂખ-તરસનું દૃષ્ટાંત પણ અહીં અંધ બેસતું નથી, કારણ કે વિપય-સેવનથી કામ શાન્ત થતો નથી, પરંતુ વધારે ને વધારે વધે છે. કહ્યું છે કે- “કામેનું સેવન કરવાથી કામ કદાપિ શાન્ત થતો નથી, જેમ ઘી નાખવાથી અગ્નિ શાન્ત થતો નથી, પરંતુ વધતો જાય છે.” (૧) તેમજ જગતમાં પણ જોવામાં આવે છે કે- અગ્નિમાં જેમ-જેમ ઈંધન નાંખવામાં આવે છે, તેમ-તેમ તે વધારે પ્રળ

“આશા નામ નદી મનોરથજલા તૃણાતરજાકુલા,
 રાગગ્રાહવતી ચિત્તર્કવિદ્યા ધૈર્યદ્રુમધ્વંસિની ।
 મોહાઽઽવર્તસુદુસ્તરાઽતિગદ્ગના પ્રોત્તુજ્જ્વલિન્તાતટી,
 તસ્યાઃ પારગતા વિશુદ્ધમનસો નન્દન્તિ યોગીશ્વરાઃ ॥ ૧ ॥” ઇતિ

અપરં ચાઽઽકર્ણય—

“વિપયાશામદાપાશાદ્, યો વિમુક્તઃ સુદુસ્ત્યજાત્ ।

સ એવ કલ્પતે મુક્ત્યૈ નાન્યઃ પદ્મશાસ્ત્રવેદ્યપિ ॥ ૧ ॥” ઇતિ,

હે શિષ્ય ! એવં વિષયભોગસ્પૃહાઽપિ મહતેઽનર્થાય કલ્પતે, કિં પુનસ્તદુપ-

“આશા, નદીકે સમાન છે, હસમેં મનોરથરૂપી જલ ભરા हुआ है; તૃણાકી तरंगे छलांगे मार रही हैं, रागरूपी ग्राह इसमें निवास करते हैं, नाना प्रकार के सोच-विचार ही इसमें पक्षी हैं, यह नदी धीरता-रूपी वृक्षको विध्वंस करनेवाली है, चिन्तारूपी इसका तट है, इसका पार करना बहुत कठिन है, जो मुनीश्वर इस नदीको पार कर लेते हैं वे ही सुखी होते हैं ॥ १ ॥”

और सुनो—

“વિષયોંકા આશાપાશદુસ્ત્યાજ્ય છે । જો હસ પાશસે મુક્ત હો જાતે હેં વેહી મોક્ષ-માર્ગકે અધિકારી હોતે હેં, અન્ય નહીં; જાહે વહ સમી શાસ્ત્રોંકે પારંગત ક્યોં ન હો ! ॥ ૧ ॥”

હે શિષ્ય ! હસપ્રકાર વિષય ભોગનેકી ઇચ્છા મી મહાન્ અનર્થકો ઉત્પન્ન કરતી છે, તો વિષયોંકે સેવનકે વિષયમેં તો કહના હી કયા છે ?

“આશા નદીના જેવી છે, તેમાં મનોરથરૂપી જળ ભરેલું છે. તૃણાનાં તરંગો ઉછળી રહ્યાં છે, રાગરૂપી ગ્રાહ એમાં નિવાસ કરે છે, નાના પ્રકારના વિચારો તેમાં પક્ષીરૂપ છે, એ ધીરતારૂપી વૃક્ષને ધ્વંસ કરવાવાળી છે. ચિન્તા એનું તટ છે એ નદીને પાર કરવી અત્યંત કઠિન છે, જે મુનીશ્વર એ નદીને પાર કરે છે તે જ મુખી થાય છે;” (૧) અને વળી શ્રવણ કરો—

“વિષયોના આશાપાશ દુસ્ત્યાજ્ય છે. જેઓ એ પાશથી મુક્ત થઈ જાય છે તેઓ જ મોક્ષમાર્ગના અધિકારી બને છે—જીજ્ઞા નહિ, પછી ભલે તેઓ બધાં શાસ્ત્રોના પારંગત કેમ ન હોય ?” (૧)

હે શિષ્ય ! એ રીતે વિષય ભોગવવાની ઇચ્છા જ મહાન્ અનર્થને ઉત્પન્ન કરે છે, તો વિષયોના સેવનની બાબતમાં તો કહેવું શું ? બસ, શું સમજી લે

અથ ચ-તાત્કાલિકમેવ વુશુસાધુપશમં પ્રતિ ભોજનાદેરન્વયવ્યતિરેકતઃ
કારણતા વિચ્છેતે, અતસ્તાદશ્વુશુસાધુપશમનકામનયૈવ ભોજનાદુપાદીયતે,
અત્ર તુ યાવજ્જીવનં વિપયસેવનેચ્છાપ્રશમઃ સાધુજનાઽભિલાપવિપય ઇતિ
તાદૃશપ્રશમમુદ્દિશ્ય પ્રવર્તમાનાનાં મુનીનાં વિપયસેવનં કદાપિ નોપાદેયમ્,
વિપયસેવનસમયે હિ તદીયવાસના રાગમનુવર્દ્યન્તીન્દ્રિયાણિ ચ સવલયન્તી
વિવિધાશુભભાવનામુદ્ભાવયતિ-‘અયમુપભોગો ન જાતુ નશ્યતુ, ઉત્તરોત્તરં ચાનુવર્દ-
તામ્, ન ચૈનં પ્રતિવધ્નન્તુ કેઽપિ વિઘ્નાઃ’ ઇત્યાદિ । એવં ચ વિપયસેવનેન નેવ
તદભિલાપોપશમઃ પ્રત્યુત તદ્વિપરીતં પ્રતિક્ષણં વર્દમાન એવ તદભિલાપઃ પાશવદ્ધ-

જય ભોજન કિયા જાતા હૈ તો ક્ષુધાકી તાત્કાલિક શાન્તિ હો જાતી હૈ.
વિના ભોજન કિયે નહીં હોતી, ઇસલિયે અન્વય-વ્યતિરેકદ્વારા ભોજન
તાત્કાલિક ક્ષુધા-નિવૃત્તિકે પ્રતિ કારણ હોતા હૈ । ઇસી કારણસે ક્ષુધા-
આદિ શાન્ત કરનેકે લિયે ભોજન આદિ કિયા જાતા હૈ । સાધુ જીવન-
પર્યંત વિપય-સેવનકી અભિલાપાકી શાન્તિકી ઇચ્છા રખતે હૈ । ઇમ
શાન્તિકે લિયે પ્રવૃત્તિ કરનેવાલે મુનિયોંકો કદાપિ વિપયસેવન નહીં
કરના ચાહિયે, ક્યોંકિ વિપયવાસના, વિપયસેવનકે સમય રાગ-ભાવકી
વૃદ્ધિ કરતી હૈ ઓર ઇન્દ્રિયોંકો સવલ ઘનાકર નાના પ્રકારકી દુર્ભાવનાં
ઉત્પન્ન કરતી હૈ કિ-‘યહ ભોગ કમી નષ્ટ ન હો જાય, ઉત્તરોત્તર વધતા
જાય, ઇસકે ભોગનેમ્ કોઈ વિધ ન આજાવે’ ઇત્યાદિ । અત એવ વિપય-
સેવન કરનેસે વિપયકી અભિલાપા શાન્ત નહીં હોતી, બલિક પ્રતિક્ષણ
અધિક-અધિક વધતી જાતી હૈ । યહાં તક કિ યહ વિપયલાલસા પુરુષકો

ભજારે ભોજન કરવામાં આવે છે ત્યારે ક્ષુધાની તાત્કાલિક શાન્તિ થઈ જાય છે,
ભોજન વિના શાન્તિ થતી નથી; તેથી અન્વય-વ્યતિરેક દ્વારા ભોજન, તાત્કાલિક
ક્ષુધાનિવૃત્તિને પ્રતિ કારણ બને છે. આ કારણથી ક્ષુધા આદિ શાન્ત કરવાને
માટે ભોજન આદિ કરવામાં આવે છે. સાધુ જીવનપર્યંત વિપય-સેવનની અભિ-
લાપાની શાન્તિની ઇચ્છા રાખે છે. આ શાન્તિને માટે પ્રવૃત્તિ કરનારા મુનિઓએ
કદાપિ વિપયસેવન કરવું ન જોઈએ, કારણ કે વિપયવાસના વિપયસેવનને સમયે
રાગ-ભાવની વૃદ્ધિ કરે છે, અને ઇન્દ્રિયોને સળંગ બનાવીને એવી નાના પ્રકારની
દુર્ભાવનાઓ ઉત્પન્ન કરે છે કે-‘આ ભોગ કદાપિ નષ્ટ ન થાય, ઉત્તરોત્તર વધતો
જાય, એને ભોગવવામાં કાંઈ વિધ ન આવે’ ઇત્યાદિ, એટલે વિપયસેવનથી
વિપયની અભિલાપા શાન્ત થતી નથી, બલકે પ્રતિક્ષણ અધિક-અધિક વધતી
જાય છે, તે એટલે સુધી કે એ વિપયલાલસા પુરુષને કેવળ નકામો બનાવી દે છે.

માવલ્યમધિગચ્છતિ । અન્યથ દદુરોગપ્રશમનામિલાપિણા યથા યથા તદીયકળ્હુ-
યનાઽઽદરઃ ક્રિયતે, તથા તથા દદુરોગો વર્ધમાન યથાઽનુભૂયતે ન તુ જાતુ તદુ-
પશમો લક્ષ્યતે કુત્રાઽપિ, તદ્વદ્ વિપયસેવનતો ન વિપયતૃષ્ણોપશમઃ ।

અપરં ચાત્ર વૈપમ્યં, તથાહિ-વિપયસેવનેચ્છોપશમં પ્રતિ વિપયસેવનસ્ય, તુશ્ચ સા-
દુપશમં પ્રતિ ભોજનાદેરિવ કારણત્વમદ્વીકૃત્ય યત્ તદુપાદેયતા સ્વયોપપાદ્યતે
તન્ન મનોરમમ્, અન્વયવ્યતિરેકો હિ સર્વસંમતો કાર્યકારણભાવનિયામકો, તત્રાઽ-
ન્વયઃ-‘તત્સત્ત્વે તત્સત્ત્વારૂપઃ’ વ્યતિરેકસ્તુ-‘તદભાવે તદમાયરૂપઃ’ । યથા સર્વ-
વિરતિસત્ત્વે સાધુત્વસત્તા, તદભાવે ચ સાધુસત્તાયા અભાવઇત્યન્વય-વ્યતિરેકાભ્યાં
સાધુત્વકારણં સર્વવિરતિચારિત્રમિતિ ગમ્યતે ।

અથવા દાદકો સુખજલાનેસે દાદ રોગ મિટતા નહોં કિન્તુ ઘડતા હી જાતા હૈ ॥

ઉક્ત દૃષ્ટાન્તમેં ઓર બી વિપમતા હૈ સો કહતે હૈ-જૈસે બુધુક્ષા
(ભૂખ) આદિકો જ્ઞાન્ત કરનેમેં ભોજન આદિ કારણ હૈ, ઇસી પ્રકાર
વિપય-સેવનકી ઇચ્છાકો જ્ઞાન્ત કરનેમેં વિપયોંકા સેવન કારણ હૈ, એસા
માનકર તુમ વિપય-સેવનકો ઉપાદેય કહતે હો સો ઠીક નહીં હૈ । યહ
સબ માનતે હૈ કિ અન્વય-વ્યતિરેકસે કાર્ય-કારણભાવકા નિશ્ચય હોતા
હૈ, કારણકે હોને પર હી કાર્યકા હોના અન્વય કહલાતા હૈ, ઓર કારણકે
અભાવમેં કાર્યકા ન હોના વ્યતિરેક કહલાતા હૈ । જૈસે સર્વવિરતિરૂપ
ચારિત્રકે હોને પર હી સાધુતા હોતી હૈ ઓર સર્વવિરતિરૂપ ચારિત્રકે
અભાવમેં સાધુતા નહીં રહતી । ઇસ અન્વયવ્યતિરેકસે જ્ઞાત હોતા હૈ કિ
વિરતિ સાધુત્વકા કારણ હૈ ।

થતો જાય છે, એલાવાતો નથી. અથવા દાદરને ખજવાળવાથી દાદર મટતી નથી
પણ વધતી જાય છે.

ઉક્ત દૃષ્ટાન્તમાં ખીણ પણ વિપમતા છે તે કહે છે- જેમ ભૂખ આદિને
જ્ઞાન્ત કરવામાં ભોજન આદિ કારણ છે, તેમ વિપય-સેવનની ઇચ્છાને જ્ઞાન્ત કરવામાં
વિપયોનું સેવન કારણ છે, એમ માનીને તમે વિપય-સેવનને ઉપાદેય કહો છો
તે બરાબર નથી. સૌ એમ તો માને છે કે-અન્વય-વ્યતિરેકથી કાર્ય-કારણભાવનો
નિશ્ચય થાય છે. કારણ હોવાથી જ કાર્યનું જનવું અન્વય કહેવાય છે અને કારણના
અભાવમાં કાર્યનું ન જનવું એ વ્યતિરેક કહેવાય છે; જેમ સર્વવિરતિરૂપ ચારિત્ર
હોવાથી જ સાધુતા હોય છે. અને સર્વવિરતિરૂપ ચારિત્રના અભાવમાં સાધુતા
રહેતી નથી. આ અન્વય-વ્યતિરેકથી સમજાય છે કે વિરતિ સાધુત્વનું કારણ છે.

ઉક્તમર્થ દ્રાન્ટેન સ્ફુટીકરોતિ-‘પક્ષ્વંદે’^૧ ઇત્યાદિ,

મૂલમ્-પક્ષ્વંદે^૧ જલિયં^૨ જોઈં^૩, ધૂમકેતું^૪ દુરાસયં^૫ ।

નેચ્છંતિ^૬ વંતયં^૭ ભોક્તું^૮, કુલે^૯ જાયા^{૧૦} અગંધણે^{૧૧} ॥૬॥

જાયા-પ્રસ્કન્દન્તિ^{૧૨} જ્વલિતં^{૧૩} જ્યોતિષં^{૧૪}, ધૂમકેતું^{૧૫} દુરાસદમ્ ।

નેચ્છન્તિ^{૧૬} વાન્તં^{૧૭} ભોક્તું^{૧૮}, કુલે^{૧૯} જાતા^{૨૦} અગન્ધને ॥૬॥

સાન્વયાર્યઃ—

અગંધણે=અગન્ધનનામક કુલે=કુલમેં જાયા=ઉત્પન્ન હુએ (સર્પ) જલિયં=જલતી હુઈ ધૂમકેતું=ધુંઆં નિકાલતી હુઈ (ઑર) દુરાસયં=અસહ્ય-નહીં સહને યોગ્ય (એસી) જોઈં=અગ્નિમેં પક્ષ્વંદે=પ્રવેશ કર જાતે હૈં, (કિન્તુ) વંતયં=ઝગલે હુએ વિપકો ભોક્તું=ભોગનેકી, નેચ્છંતિ=ઇચ્છા નહીં કરતે । અર્થાત્ અગન્ધન સર્પ ભી ત્યાગે હુએકો ફિર ગ્રહણ નહીં કરના ચાહતે ॥૬॥

ટીકા-ગન્ધના-અગન્ધનભેદેન શ્રુજગા દ્વિવિધાસ્તત્ર ગન્ધનાસ્તે યે મન્ત્રપ્રયોગાદિવશાદ્દ્રાન્ટેશો વાન્તં વિપં પુનશ્ચૂષન્તિ, તદ્વિદ્ધા અગન્ધનાસ્તત્કુલમગન્ધનં તસ્મિન્ કુલે જાતાઃ=સમુત્પન્નાઃ સર્પા ઇતિ શેષઃ, જ્વલિતં=પ્રદીપ્તં ધૂમકેતું=ધૂમઃ કેતું=શ્વિહં યસ્ય તં ધૂમધ્વજમિત્યર્થઃ, અત એવ દુરાસદમ્=દુઃસ્વેન આસદ્યતે=પ્રાતૂના-મનેકાર્થત્વાત્ સહ્યતે સંવેગ્યતે ઇતિ વાડર્થસ્તં દુષ્પ્રવેશમિતિ યાવત્, જ્યોતિષમ્=અગ્નિમ્ પ્રસ્કન્દન્તિ=પ્રવિશન્તિ, કિન્તિવતિશેષઃ, વાન્તમ્=ઝડીળીં સન્ત્યક્તમિતિયાવત્

હસી વિષયકો દ્રાન્ટાન્તદ્વારા સ્પષ્ટ કરતે હૈં- ‘પક્ષ્વંદે’ ઇત્યાદિ ।

સૌપ દો પ્રકારકે હોતે હૈં-(૧) ગન્ધન ઓર (૨) અગન્ધન, ગન્ધન સર્પ ડન્હેં કહતે હૈં જો મન્ત્રાદિકે ચલસે વિવશ હોકર કાટેહુએ સ્થાનસે ઝગલે વિપકો ફિર ચૂસ લેતે હૈં । અગન્ધન ઇનસે વિપરીત હોતે હૈં । ડસ અગન્ધન કુલમેં ઉત્પન્ન હુએ સૌપ અગન્ધન સર્પ કહલાતે હૈં । વે સર્પ

આ વિષયને દ્રાન્ટાન્ત દ્વારા સ્પષ્ટ કરે છે-પક્ષ્વંદે ઇત્યાદિ.

સાપ બે પ્રકારના થાય છે. (૧) ગંધન અને (૨) અગંધન. ગંધન સર્પ એ કહેવાય છે કે જે મંત્રાદિના ગળથી વિવશ થઈને ડંગેલા સ્થાનમાં નાંખેલું એર તેમાંથી પાછું ચૂસી લે છે. અગંધન સર્પ તેથી વિપરીત-પ્રકારનો હોય છે. એ અગંધન કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલો સાપ અગંધન સર્પ કહેવાય છે. એ સર્પ

મિત્ર પુરુષં પુરુષાર્થસાધનાક્ષમં કુરુતે, તસ્માત્ કાર્યકારણભાવનિયામકાઽન્વય-
વ્યતિરેકાભાવેન યાવજ્જીવનં વિપયસેવનતૃષ્ણાપ્રશમં પ્રતિ વિપયસેવનસ્ય કારણતા-
ઽનુપપત્ત્યા તાદૃશોપશમાઽભિલાષવતાં સંપતાનામનુપાદેયત્વં સિદ્ધમ્ ।

इत्थं पूर्वार्द्धेन बाह्यकामपरित्यागमुक्त्वा पश्चार्द्धेनाऽऽभ्यन्तरकामपरित्याग-
माह-‘छिदादि०’ इति, शब्दादिविषयेषु द्वेपं छिन्धि=मुञ्च, तथा रागं=रामरागं
व्यपनय=दूरीकुरु, एवम्=एवं कृते सति, सम्पराये=जन्ममरणरूपत्वेन नाशमये
संसारेऽपीति भावः । यद्वा परीषदोपसर्गरूपे संग्रामे, त्वमितिशेषः; सुखी=स्वात्मि-
कानन्दभाग् भविष्यसीति गायार्थः ॥ ५ ॥

इतना निकम्मा बना देती है कि वह पुरुषार्थ-साधनमें सर्वथा असमर्थ
हो जाता है, जैसे फन्देमें फँसा हुआ पुरुष कुछभी पुरुषार्थ नहीं कर
सकता । इसलिए यहाँ कार्य-कारणभावका निश्चय करानेवाले अन्वय-
व्यतिरेकका अभाव होनेसे यावज्जीवन विषय-लालसाकी शान्तिके प्रति
विषयसेवन कारण नहीं हो सकता । अतः यावज्जीवन विषयाभिलाषाकी
शान्ति चाहनेवाले मुनियोंको यह उपादेश नहीं है ।

इस प्रकार पूर्वार्द्धमें सूत्रकार बाह्य-विषयोंका त्याग बताकर उत्त-
रार्द्धमें अन्तरङ्ग-विषयोंके त्यागका उपदेश देते हैं कि-हे शिष्य !
शब्दादि-विषयोंमें द्वेप तथा रागको दूर कर । ऐसा करनेसे तू जन्म-मरण-
स्वरूपवाले विनश्वर संसारमें सुखी, अथवा अनुकूल प्रतिकूल परीषद
और उपसर्ग रूप संग्राममें विजयी होगा ॥५॥

અને તે પુરુષાર્થ-સાધનમાં સર્વથા અસમર્થ બની જાય છે, કે જેવી રીતે કુંદામાં
(હેડમાં) ફસેલો પુરુષ કાંઈ પણ પુરુષાર્થ કરી શકતો નથી. તેથી કરીને અહીં
કાર્ય-કારણભાવનો નિશ્ચય કરાવનારાં અન્વય-વ્યક્તિતરેકનો અભાવ હોવાથી જીવન-
પર્યંત વિષયલાલસાની શાન્તિની પ્રતિ વિષયસેવન કરણ થઈ શકતું નથી, એટલે
જીવનપર્યંત વિષયાભિલાષાની શાન્તિને આહવાસ મુનિઓને માટે એ ઉપાદેય નથી.

એ પ્રકારે પૂર્વાર્ધમાં સૂત્રકાર બાહ્ય વિષયોના ત્યાગ બતાવીને ઉત્તરાર્ધમાં
અંતરંગ વિષયોના ત્યાગનો ઉપદેશ આપે છે કે-હે શિષ્ય ! શબ્દાદિ- વિષયોમાં
દ્વેષ તથા રાગને દૂર કર. એમ કરવાથી જન્મ-મરણસ્વરૂપવાળા વિનશ્વર સંસારમાં
સુખી, અથવા અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ પરીષદ તથા ઉપસર્ગના સંગ્રામમાં વિજયી થઈશ. (૫)

अरिष्टनेमी भगवति प्रयजिते तत्कनिष्ठभ्राता रथनेमी राजीमतीं चकमे, सा तु कामवासनाविरक्ता कदाचन सुवासितसरसपायसं भुत्वा कस्मिंश्चित्कटोरके समुद्रम्य 'भुज्यता' मित्युक्त्वा रथनेमये दत्तवती, रथनेमिना च 'कथमिदं वान्तं क्षत्रियवंशावतंसेन मया भोक्ष्यते' इत्युक्ता सा प्रोवाच- 'तर्हि कथमरिष्टनेमिना त्वद्भ्रात्रा समुज्झिततया वान्ततुल्यां मामभिलष्यसि ? न च त्रपसे' इति, ततश्च तद्वचनश्रवणसञ्ज्ञातवैराग्योऽसौ प्राव्राजीत् ।

जब बाईसवें तीर्थंकर भगवान् अरिष्टनेमिने दीक्षा ग्रहण कर ली तब उनके छोटे भाई रथनेमिने राजीमतीकी इच्छा की, किन्तु सती-शिरोमणि राजीमती, कामकी वासनासे विरक्त हो चुकी थी । उसने एक रोज सुगन्धित तथा स्वादिष्ट खीर खाई और एक कटोरेमें वमन करके वह रथनेमिको देने लगी और बोली-लीजिये खीर खाइए । रथनेमि यह सुनकर आगबबूले (क्रुद्ध) हो गये और बोले- 'मैं क्षत्रियोंके वंशका भूषण होकर वमन की हुई खीर कैसे खाऊंगा ?' राजीमतीजी कहने लगी- 'अहो श्रेष्ठक्षत्रिय ! तुम वमन की हुई खीर नहीं खाते तो, अपने बड़ेभाई श्रीअरिष्टनेमिद्वारा वमन की हुई यानी त्यागी हुई मुझको क्यों चाहते हो ? मेरी इच्छा करते तुम्हें लज्जा नहीं आती ?, सती राजीमतीकी हृदयमें चुभनेवाली बात सुनतेही रथनेमिको संसारसे विरक्ति होगई । उन्होंने दीक्षा लेली । कुछ दिनोंके बाद राजीमतीने भी

जयारै णावीसभा तीर्थंकर भगवान् अरिष्टनेमिजे दीक्षा अडणु करी, त्यारे तेभना नाना भाई रथनेमिजे राशुभतीनी धव्छा करी, परन्तु सतीशिरोमणि राशुभती कामनी वासनाथी विरक्त थई थूकी હતી. તેણે એક દિવસ સુગંધિત અને સ્વાદિષ્ટ ખીર ખાધી અને એક વાટકામાં તેનું વમન કરીને તે રથનેમિને આપવા લાગી અને બોલી: "હ્યો, ખીર ખાઓ !" રથનેમિ જે સાંભળીને ક્રોધા-વિષ્ટ થઇ ગયો અને બોલ્યો 'હું' ક્ષત્રિયોના વંશનું ભૂષણ થઇને વમેલી ખીર કેમ ખાઈશ ?' રાશુભતી કહેવા લાગી 'આહો શ્રેષ્ઠ-ક્ષત્રિય ! તમે વમેલી ખીર નથી ખાતા, તે તમારા મોટાભાઈ શ્રીઅરિષ્ટનેમિજે વમેલી એટલે ત્યજેલી એવી અને કેમ આહો છો ? મારા માટેની ઈચ્છા કરતાં તમને શરમ નથી આવતી ?' હૃદયને ડાંખે એવી સતી રાશુભતીની વાત સાંભળતાં જ રથનેમિને સંસારથી વિરક્તિ આવી ગઇ એમણે દીક્ષા લીધી. કેટલાક દિવસ પછી રાશુભતીએ પણ

વિપમિતિશેષઃ મોક્તું નેચ્છન્તિન્નામિલપન્તિ । તિર્યચ્ચઃ સર્પા અપિ વહ્નિપ્રવેશા-
પેક્ષયા દુઃસહમનુચિતં ચ વાન્તાશનમેવ મન્યન્તે । તસ્માત્ શિષ્ય ! પ્રવચનતત્ત્વાભિજ્ઞેન
ત્વયા નિઃસારતયા પરિત્યક્તસ્ય વિપયસ્ય પુનઃ સ્વીકરણં ન વિધેયમિતિ ભાવઃ ।
મુર્ચુરાદિશાન્તજ્વાલાગ્નિયવચ્છેદાર્થમાહ-‘જલિયં’ इति, અક્ષારોલ્કાદિવ્યાઘ્રત્યયમ્
અગ્નેર્વદ્ધિપ્યમાણત્વઘોતંતનાર્થં ચાહ-‘ધૂમકેડ’ इति, । તીવ્રતમત્ત્વવોધનાર્થં ‘દુરાસયં
इति । અગ્નિપર્યાયો જ્યોતિઃ-શબ્દઃ પુલ્લિગ્નઃ । ‘જલિય’ મિત્યાદિવિશેષણત્રયેણ
‘યત્રાગ્ની પ્રવેશે સઘો મસ્મસાદ્ ભવતિ તાદૃશેઽપ્યગન્ધનજાઃ’ સર્પાઃ પ્રવિશન્તિ
किन्तु પરિત્યક્તવિપમાપાતું નૈવ વાચ્યન્તિ, एवं सत्पुरुषा अपि परित्यक्तान्
विषयान् मरणान्तेऽपि न पुनः सेवितुमिच्छन्तीति बोध्यते, इति गाथार्थः॥६॥

અસહ્યઃ ઓર જલતી અગ્નિમેં પ્રવેશ કર જાતે હૈ, કિન્તુ ત્યાગે હુણ વિષકો
ફિર નહીં ચસતે ।

હે શિષ્ય ! જલતિર્યચ્ચ સર્પ મી ડગલે હુણકો નિગલના નહીં ચાહતે.
તય તૂ તો પ્રવચનમેં પ્રવીણ હૈ અત એવ નિઃસાર સમજ કર ત્યાગે હુણ
વિષયોંકા સેવન તુજે તો ભૂલકર મી નહીં કરના ચાહિણ ।

અગ્નિકે ‘જ્વલિત’ આદિ ત્રીન વિશેષણ દિયે હૈ, ડનકા અભિપ્રાય
યહ હૈ કિ-જિસ અગ્નિમેં પ્રવેશ કરતેહી તત્કાલ મસ્મ હો જાવે ડસઃ
પ્રકારકી અગ્નિમેં મી અગન્ધન કુલકે સર્પ પ્રવેશ કરજાતે હૈ પર ત્યાગે
હુણ વિષકો ગ્રહણ નહીં કરતે । હસી પ્રકાર કુલીન પુરુષમી ત્યાગે હુણ
વિષયોંકો પ્રાણસંકટમેંમી ગ્રહણ નહીં કરતે । અર્થાત્ વેં દુષ્કર્મ કરકે
ક્ષણમર મી જીના નહીં ચાહતે ॥૬॥

અસહ્ય અને જળતી આગમાં પ્રવેશ કરે છે પરંતુ એકવાર મૂકેલા એરને પાછું
ચૂસી લેતો નથી,

હે શિષ્ય ! ત્યાદિતિર્યચ્ચ સર્પ પશુ મૂકેલા એરને પાછું ગળી જવા
ઇચ્છતો નથી તો તું ત્યારે પ્રવચનમાં પ્રવીણ છે, એટલે નિઃસાર સમજને ત્યજેલા
વિષયોનું સેવન તારે તો ભૂલે-ચૂકયે-પશુ ન કરવું જોઇએ.

અગ્નિના ‘જ્વલિત’ આદિ ત્રણ વિશેષણો આપેલાં છે, તેનો હેતુ એ છે કે-
જે અગ્નિમાં પ્રવેશ કરતાં જ તત્કાળ ભસ્મ થઇ જવાય એ પ્રકારના અગ્નિમાં
પશુ અગન્ધન કુળનો સર્પ પ્રવેશ કરે છે, પરંતુ ત્યજેલા વિષને ગ્રહણ કરતો
નથી. એ પ્રમાણે કુલીન-પુરુષો પણ ત્યજેલા વિષયોને પ્રાણસંકટમાં પણ ગ્રહણ
કરતા નથી. અર્થાત્ તેઓ દુષ્કર્મ કરીને ક્ષણ ભર પણ જીવવા ઇચ્છતા નથી. (૬)

રસો રાજીમતી પુનર્યદુક્તવતી તદેવ તિસૃમિર્ગાથામિઃ સૂત્રકારો વ્રૂતે-‘ધિરત્યુ’
 ઇત્યાદિ ।

મૂલમ-ધિરત્યુ તે જસોકામી, જો તં જીવિયકારણા ।

વંતં ઇચ્છસિ આવેડં, સેયં તે મરણં ભવે ॥૭॥

છાયા—ધિગસ્તુ ત્વાં (તે) યશઃકામિન્, યસ્ત્વં જીવિતકારણાત્ ।

વાન્તમિચ્છસ્યાપાતું, શ્રેયસ્તે મરણં ભવેત્ ॥૭॥

રથનેમિકે પ્રતિ રાજીમતી કહતી હૈ—

સાન્વયાર્થઃ—જસોકામી=હે યશકે અમિલાપી તે=તુજે ધિરત્યુ=ધિકાર
 હો, જો=જો તં=તૂં જીવિયકારણા=અસંયમજીવન સુખકે લિયે વંતં=વમન કિયે
 -ત્યાગે હુણ્કો આવેડં=પીના ઇચ્છસિ=ચાહતા હૈ, (ઇસસે તો) તે=તેરા મરણં=
 મરજાના સેયં=અચ્છા ભવે=હૈ । અર્થાત્-સંયમ ધારણ કરકે ફિર અસંયમમે
 આના અત્યન્ત નિન્દનીય હૈ, ઓર ઉસ અસંયમકી અપેક્ષા સંયમી અવસ્થામે મૃત્યુ
 હોજાના અચ્છા હૈ ॥૭॥ દેલ—

ટીકા—કામયતે=ચાહતિ તચ્છીલઃ કામી, યશસઃ=સંયમસ્ય કીર્તિર્વા કામી
 યશઃકામી, તત્સમ્યુદ્ધો હે યશઃકામિન્ !, યદ્વા અકારચ્છેદાદ્ હે અયશઃકામિન્=

કુલ્લ કહા ઉસે સૂત્રકાર ત્રીન ગાથાઓસે કહતે હૈં— ‘ધિરત્યુ’ ઇત્યાદિ ।

હે યશકે અમિલાપી ? તુજે ધિકાર હૈ, જો અસંયમ જીવનકે સુખકે
 લિયે વમન કિયે હુણ્કો યાના ચાહતા હૈ, ઇસ પ્રકારકે જીવનસે મર જાના
 હી અચ્છા હૈ ।

હે યશ અર્થાત્ સંયમ અથવા કીર્તિકી ઇચ્છા કરનેવાલે ! અથવા
 હે અસંયમ ઓર અપયશકે કામી ! તુજે ધિકાર હૈ, તૂ અત્યન્ત નિન્દાકા

રમણીય રાહમતીએ જે કાંઈ કહ્યું તે વાત સૂત્રકાર ત્રણ ગાથાઓમાં કહે છે :—
 ધિરત્યું ઇત્યાદિ.

હે યશના અમિલાપી ! તને ધિકાર છે, જે અસંયમ જીવનના સુખને
 માટે વગેલાને ખાવા ઇચ્છે છે, એ પ્રકારના જીવનથી તો મરવું જ વધારે સારું છે.
 યશ અર્થાત્ સંયમ અથવા કીર્તિની ઇચ્છા કરનારા !, અથવા હે અસંયમ અને
 અપયશના કામી ! તને ધિકાર છે, તું અત્યંત નિંદાને પાત્ર છે. અથવા હે કામી !

अथैकदा गृहीतप्रव्रज्या सा राजीमती साध्वीभिः परिधृता रैवतकपर्वतसम-
वहृतं भगवन्तमरिष्टनेमिं वन्दितुं व्रजन्ती मध्येमार्गं जलधरवृष्टवहलजलमुशन्धधारया-
ऽऽर्द्रगवैकाकिनी काकतालीयन्यायेन तदेव गिरिकन्दरमाससाद, यन्नासौ प्रव्र-
जितो रथनेमिरपि ततः पूर्वं गत्वा स्थित आसीत्, तमनवलोक्यैव 'विविक्तोऽयं
प्रदेशः' इति विचार्याऽऽर्द्रवस्त्राणि प्रसारयामास । तदानीं तां यथाजातां (नशां)
विलोक्य भग्नोऽभ्यन्तरद्गोऽनद्गोपहतचित्तदृष्टिर्निवृत्तिपथविच्युतो रथनेमिः पुनः
रथनेमिवद्भ्रान्तभावः समपद्यत । तं भूयो जातकाममालोक्य प्रकामकमनीयाकृति-

दीक्षा लेली । राजीमती, बहुतसी साध्वियोंके परिचारसे परिधृत होकर
रैवतक पर्वतपर पधारे हुए भगवान् अरिष्टनेमिको वन्दना करने गई
तय मार्गमें अचानक ही पानीकी मूसलधार बर्षा होने लगी, सारा
शरीर और वस्त्र, पानीसे भीग गया । संयोगसे राजीमतीने भी उसी
शुफामें प्रवेश किया जिसमें रथनेमि पहलेसे ही ठहरे हुए थे । जिस
स्थानपर रथनेमि बैठे थे उधर दृष्टि न पड़नेके कारण वे दृष्टिगोचर न
हुंए । राजीमतीने एकान्त स्थान समझ कर भीगे कपड़े फैला दिये ।
राजीमतीको कपड़ेरहित देखकर रथनेमिका चित्त चलित होगया ।
उनके मन पर काम-विकारने आक्रमण कर लिया । वे संयम मार्गसे
च्युत होगये । रथकी-नेमि (पहिये) की भौंति उनका चित्त घूमने लगा ।
रथनेमिको इस प्रकार कामातुर देखकर रतिसी रमणीय राजीमतीने जो

दीक्षा लीधी. राजीमती अनेक साध्वीओंना परिवारधी विंदाधने रैवतक पर्वत
पर पधारेला भगवान् अरिष्टनेमिने वन्दना करवा गर्भ, त्यारे मार्गमां अचानक
भूशणधार वरसाद वरसवा लाग्यो. तेनुं आधुं शरीर अने वस्त्रो पाणीधी
बीजार्ध गयां. संयोगवश राजीमतीओ ओज शुद्धमां प्रवेश क्यों ठे जे शुद्धमां
रथनेमि पड़ेलेधी आधीने रक्षा हुता. जे स्थान पर रथनेमि ओका हुता ते स्थान
पर दृष्टि न पडवाने लीधे ते राजीमतीने दृष्टिगोचर न थया. तेधी ते ओकान्त
प्रदेश नाणीने पोताना बीजयला वृषां इलाची दीधां. त्यारे ते राजीमतीने वस्त्र-
रहित नेधने रथनेमिनुं चित्त अलित थर्ध गथुं. ओमना मन पर कामविकारे
आकर्षण कथुं. ते संयममार्गधी अष्ट धर्ध गया. रथनी नेमि (पहिये)नी पेटे
तमनुं चित्त प्रभवा लाग्युं. रथनेमिने ओ प्रभावे कामातुर नेधने रति जेधी

होकर संजम=संयमको चर=पालो । भावार्थ—राजीमती रथनेमिसे कहती है कि हम दोनों उच्च कुलोंमें उत्पन्न हुए हैं, अतः उगले हुए विपको वापिस पीजाने-वाले गन्धन सापोंके समान हमको नीच न होना चाहिए ॥ ८ ॥

टीका—‘अहं च’ इत्यादि । चद्वयं समुच्चयार्थम्, हे रथनेमे ! अहं=राजीमती भोगराजस्य=तन्नाम्ना प्रसिद्धस्य अस्मीतिशेषः, अहं भोगराजस्य पौत्रीति भावः । त्वं च अन्यकवृष्णेः=तन्नाम्ना प्रसिद्धस्य असि, अन्धकवृष्णिपौत्रोऽसीत्यर्थः । ततः किं ? तदाह—कुले=वंशोऽर्थान्निष्कलङ्के गन्धनो=गन्धनकुलसम्भूतसर्पसदृशो, ‘आवा’ मिति गम्यते; माभूव=नभवेव, तस्मात् निभृतः=निबलो विषयादिभिरक्षोभ्यः सन् संयमम्=अनन्तरसुखसाधनभूतं निरवयक्रियाऽनुष्ठानं चर=पालय । इति गायार्थः ८

मूलम्—जइ तं काहिसि भावं, जा जा दिच्छसि नारिओ ।

वायाविद्धु व्व हडो, अट्टिअप्पा भविस्ससि ॥ ९ ॥

छाया—यदि त्वं करिष्यसि भावं, या या द्रक्ष्यसि नारीः ।

वाताविद्ध इव हडो, अस्थितात्मा भविष्यसि ॥ ९ ॥

सान्वयार्थः—जइ=यदि तं=तुम जा जा=जो-जो नारिओ=स्त्रीको दिच्छ-सि=देखोगे (उन-उनपर) भावं=बुरे विचार काहिसि=करोगे तो वायाविद्धुव्व=

“अहं च” इत्यादि । हे रथनेमि ! मैं (राजीमती) भोगराजकी पोती और उग्रसेनकी बेटी हूँ, और तुम अन्धकवृष्णिके पौत्र तथा समुद्रविजयके पुत्र हो, इसलिए दोनोंही निर्मल कुलोंमें उत्पन्न हुए हैं । हमें गन्धन कुलमें उत्पन्न होने वाले सर्पोंके समान नहीं होना चाहिये । अतः विषय आदिको त्याग करके अनन्त सुखके कारणभूत निरतिचार संयमका पालन करो ॥ ८ ॥

अहं च इत्यादि. हे रथनेमि ! हुं (राजीमती) भोगराजकी पोती अने उग्रसेनकी पुत्री हूँ, अने तमे अन्धकवृष्णिना पौत्र तथा समुद्रविजयना पुत्र हो, अने शीते आपछे ठेठ निर्भण द्वेषोंमें उत्पन्न थयां छीअे. आपछे गंधन कुलमें उत्पन्न थयेला सर्पोंनां जेवां न थयुं लेअेअे. भाटे विषय आदिने त्यज्जने अनंत सुखना अन्धभूत निरतिचार संयमनु पालन करे. (८)

હે અસંયમાપયશોડયિન્ ! ત્વાં ધિગસ્તુ, નિન્ચોડસિ ત્વમિત્યર્થઃ 'તે' इति द्वितीयाय
 પછી, યદ્વા 'તે' इति पष्ठयन्तमेव, તત્ર 'પૌરુષ' મિત્યસ્ય શેષઃ, ધિગિત્યનેન સમ્પન્નઃ,
 તે=તત્ર પૌરુષં ધિગિત્યર્થઃ । યદ્વા હે કામિન્ ! તે=તત્ર યશઃ= 'અહો ધન્યોડયં
 તીવ્રતપઃસંયમવ્રતપરિપાલકો મહાત્મે' -ત્યેવં લોકમતીતાં કીર્તિમ્, અથવા અયશઃ=
 માં દૃષ્ટ્વં દુષ્ટચેષ્ટનરૂપં પાપં ધિગસ્તિત્યર્થઃ, इति वयम्, યસ્ત્વં જીવિતકારણાત્=
 અસંયમજીવિતસુખાર્થમિતિ માત્રઃ, વાન્તં=ભગવતા પરિત્યક્ત્વાદ્વાન્તસદૃશીં મામ્,
 યદ્વા સંયમસેવિત્વેન પરિત્યક્તસ્ય વિષયસ્યૈવમમિલાપોદયાદ્વાન્તતુલ્યં વિષયમ્
 આપાતુમ્=ઉપસર્ગવશેન ધાત્વર્થભેદાદુપમોક્તુમ્ इच्छसि=કામયસે, તે=તત્ર મરણં=
 મૃત્યુઃ શ્રેયઃ=પ્રશસ્યં શ્રેષ્ઠં ભવેત્, ન પુનરિત્યમનાચરણીયાડચરણમિતિ ગાયાર્થઃ । ૭।

મૂલમ્-અહં^૧ ચ^૨ ભોગરાયસ્સ, તં^૪ ચ^૩ સિ^૬ અંધગવણિહ્નો^૫ ।

મા^૮ કુલે^૯ ગંધના^{૧૦} હોમો^{૧૧}, સંજમં^{૧૨} નિહુઓ^{૧૩} ચર ॥ ૮ ॥

છાયા-અહં ચ ભોગરાજસ્ય, ત્વં ચાસિ અન્ધકટુષ્ણેઃ ।

મા કુલે ગન્ધનો ભૂત, સંયમં નિમૃતશ્ચર ॥ ૮ ॥

સાન્વયાર્થઃ-અહંચ=મैं (રાજીમતી) ભોગરાયસ્સ=ભોગકુલકી હૂં, ચ=और
 તં=तुम अंधगवणिह्णो=अंधकटुष्णिगकुलके सि=हो, કુલે=ऐसे उच्च कुलमें
 ગંધના=(दोनों) गन्धन मा=नहीं होमो=होवें । (अतः) निहुओ=निधल

પાત્ર હૈ । અથવા હે કામી ! જગતમેં તુમ્હારી હસ પ્રકારકી જો કીર્તિ કૈલી
 હુઈ હૈ કિ “યહ રથનેમિ મુનિ, અત્યન્ત ઉત્કૃષ્ટ સંયમકા પાલન કરને-
 ચાલા મહાત્મા હૈ” હસ કીર્તિકો ધિક્કાર હૈ, ક્યૌંકિ તુમ અસંયમ રૂપ
 જીવિતકે લિષ, ભગવાન્ અરિષ્ટનેમિકે દ્વારા ત્યાગી હુઈ મુક્તકો, અથવા
 સંયમ પાલનકે લિષ ત્યાગેહુષ વિષયોંકો ફિર ત્યાહતે હો, તુમ્હેં મર જાના
 અચ્છા હૈ કિન્તુ અસંયમકી વાંછા કરના અચ્છા નહીં હૈ ॥ ૭ ॥

જગતમાં તારી એ પ્રકારની એ કીર્તિ ફેલાઈ છે કે ‘આ રથનેમિ મુનિ અત્યંત
 ઉત્કૃષ્ટ સંયમનું પાલન કરનારા મહાત્મા છે,’ એ કીર્તિને ધિક્કાર છે, કેમ કે
 તમે અસંયમરૂપ જીવિતને માટે, ભગવાન્ અરિષ્ટનેમિએ ત્યજેલી એવી મને,
 અથવા સંયમપાલનને માટે ત્યજેલા વિષયોને પાછા આહો છે. તમારે મરી
 જવું જ સારું છે, પરંતુ અસંયમની વાંછા કરવી સારી નથી. (૭)

होकर संजम=संयमको चर=पालो । भावार्थ-राजीमती स्थनेमिसे कहती है कि हम दोनों उच्च कुलोंमें उत्पन्न हुए हैं, अतः उगले हुए विपको वापिस पीजाने-वाले गन्धन सापोंके समान हमको नीच न होना चाहिए ॥ ८ ॥

टीका—‘अहं च’ इत्यादि । चद्वयं समुच्चयार्थम्, हे स्थनेमे ! अहं=राजीमती भोगराजस्य=तन्नाम्ना प्रसिद्धस्य अस्मीतिशेषः, अहं भोगराजस्य पौत्रीति भावः । त्वं च अन्धकवृष्णेः=तन्नाम्ना प्रसिद्धस्य असि, अन्धकवृष्णिपौत्रोऽसीत्यर्थः । ततः किं ? तदाह-कुले=वंशेऽर्थान्निष्कलङ्के गन्धनौ=गन्धनकुलसम्भूतसर्पसदृशौ, ‘आवा’ मिति गम्यते; माभूव=नभवेच, तस्मात् निवृत्तः=निश्चलो विषयादिभिरक्षोभ्यः सन् संयमम्=अनश्वरसुखसाधनभूतं निरवयवक्रियाऽनुष्ठानं चर=पालय । इति गायार्थः ८

मूलम्—जइ तं काहिसि भावं, जा जा दिच्छसि नारिओ ।

वायाविद्धु व्व हडो, अट्टिअप्पा भविस्ससि ॥ ९ ॥

छाया—यदि त्वं करिष्यसि भावं, या या द्रक्ष्यसि नारीः ।

वातायिद्ध इव हडो, अस्थितात्मा भविष्यसि ॥ ९ ॥

सान्वयार्थः—जइ=यदि तं=तुम जा जा=जो-जो नारिओ=स्त्रीको दिच्छ-सि=देखोगे (उन-उनपर) भावं=बुरे विचार काहिसि=करोगे तो वायाविद्धुव्व=

“अहं च’ इत्यादि । हे स्थनेमि ! मैं (राजीमती) भोगराजकी पोती और उग्रसेनकी बेटी हूँ, और तुम अन्धकवृष्णिके पौत्र तथा समुद्रविजयके पुत्र हो, इसलिए दोनोंही निर्मल कुलोंमें उत्पन्न हुए हैं । हमें गन्धन कुलमें उत्पन्न होने वाले सर्पोंके समान नहीं होना चाहिये । अतः विषय आदिको त्याग करके अनन्त सुखके कारणभूत निरतिचार संयमका पालन करो ॥ ८ ॥

अहं च इत्यादि. हे स्थनेमि ! हुं (राजीमती) भोगराजकी पौत्री अने उग्रसेनकी पुत्री छुं, अने तमे अंधकवृष्णिना पौत्र तथा समुद्रविजयना पुत्र छे, अने दीते आपछे गेठ निर्मल कुलोभां उत्पन्न थयां छीअ. आपछे गंधन कुलभां उत्पन्न थयेला सर्पानां जेवां न थवुं जेअ. भाटे विषय आदिने त्यज्जने अनंत सुखना अश्वभूत निरतिचार संयमनुं पालन करे. (८)

છાયા-તસ્યા: સં વચનં શ્રુત્વા, સંયતાયા: સુભાપિતમ્ ।

અંકુશેન યથા નાગો, ધર્મે સમ્પ્રતિપાતિત: ॥ ૧૦ ॥

સાન્વયાર્થ:-સો=વહ (રથનેમિ) તીસે=ઉસ સંજયાહ=સંયમવતી (રાજી-મતી) કે સુભાસિચં=સુભાપિત વચનં=વચનકો સોચા=સુનકર ધર્મ્મે=ધર્મમે સંપડિવાહો=આગયા-માત્ર હોગયા, જહા-જેસે અંકુસેણ=અંકુશસે નાગો=હાથી માર્ગમે આ જાતા હૈ ॥ ૧૦ ॥

ટીકા-સઃ=રથનેમિઃ, સંયતાયાઃ=સંયમવત્યાઃ તસ્યાઃ=રાજીમત્યાઃ, સુભાપિત-મિતિ વૈરાગ્યસારગર્ભિતત્વાત્ વચનં=સદુપદેશં, શ્રુત્વા=સમાકર્ણ્ય 'સ્થિતઃ' इति शेषः अन्यथा 'सम्प्रतिपातितः' इत्यनेन समानं कर्तृकत्वाऽभावात् क्त्वाप्रत्ययोत्प-त्तिरसङ्गता स्यात्, यद्वा 'सम्प्रतिपातित' इत्यस्य णिजर्थाऽविवक्षया 'सम्प्रति-पन्नः' इत्यर्थः कर्तव्यः । अङ्कुશેन=हस्तिचालनार्थ-लौहमयवक्राग्रालेखेण नागो यथा=हस्तीव, धર્मे=जिनोक्तप्रवचनरूपे, सम्प्रतिपातितः=संस्थापितः संस्थित इति वा, यथाऽङ्कुશેन प्रशमितमदो मतङ्गजोऽनुकूलं मार्गमवलम्बते तथा राजीमतीवच-नेन दूरीकृतमदनमदो रथनेमिरपि जिनोक्तधर्ममार्गमवलम्बितवानिति भावः ॥ ૧૦ ॥

જૈસે અંકુશસે હાથી ઠીક માર્ગ પર આજાતા હૈ વૈસે હી રથનેમિ સંયમવતી રાજીમતીકે વૈરાગ્ય-પરિપૂર્ણ વચન (સદુપદેશ) સુનકર જિનેન્દ્ર ભગવાનકે પ્રવચન-રૂપ ધર્મ-માર્ગમે સ્થિત હો ગયે, અર્થાત્ જૈસે મહાવતકે અંકુશસે મદોન્મત્ત હાથીકા મદ ચકનાચૂર હો જાતા હૈ ઓર વહ સન્માર્ગ પર આજાતા હૈ, ડસી પ્રકાર રાજીમતી-રૂપી મહાવતકે વચન-રૂપી અંકુશસે રથનેમિ-રૂપી હાથીકા વિષયવાસના-રૂપી મદ દૂર હોગયા ઓર વે જિનોક્ત ધર્મમાર્ગમે પ્રવૃત્ત હોગયે ॥ ૧૦ ॥

જેમ અંકુશથી હાથી ધરાધર માર્ગ પર આવી બાય છે, તેમજ રથનેમિ સંયમવતી રાજીમતીનાં વૈરાગ્યપૂર્ણ વચન (સદુપદેશ) સાંભળીને જિનેન્દ્ર ભગ-વાનના પ્રવચનરૂપ ધર્મમાર્ગમાં સ્થિર બની ગયા. અર્થાત્ જેમ મહાવતના અંકુશથી મદોન્મત્ત હાથીનો મદ ચૂર્ણ થઈ બાય છે, અને તે રાહ પર આવી બાય છે, તેમ રાજીમતીરૂપી મહાવતનાં વચનરૂપી અંકુશથી રથનેમિરૂપી હાથીનો વિષયવાસનારૂપી મદ દૂર થઈ ગયો અને તે જિનોક્ત ધર્મમાર્ગમાં પ્રવૃત્ત થઈ ગયા. (૧૦)

સમ્પત્યુપસંહરણાહ-‘એવં કરંતિ૦’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-એવં કરંતિ સંબુદ્ધા, પંડિયા પવિચક્ષણા ॥

વિણિયદંતિ ભોગેસુ, જહા સે પુરિસુત્તમો ॥૧૧॥ ત્તિવેમિ॥

છાયા-એવં કુર્વન્તિ સમ્બુદ્ધાઃ, પંડિતાઃ પ્રવિચક્ષણાઃ ॥

વિનિવર્તન્તે ભોગેભ્યો, યથા સ પુરુષોત્તમઃ ॥ ૧૧ ॥ ઇતિ વ્રવીમિ ॥

સાન્વયાર્થઃ-સંબુદ્ધા=સત્ અસત્ કે વિવેકી પંડિયા=વિષયદોષોંકે જ્ઞાતા પવિચક્ષણા=આગમકે મર્મજ્ઞ પુરુષ એવં=એસા હી કરંતિ=કરતે હૈં, (વે) ભોગેસુ=ભોગોંસે વિણિયદંતિ=નિવૃત્ત હોજાતે હૈં; જહા=જેસે સે=ત્તહ પુરિસુત્તમો=પુરુષોંમેં શ્રેષ્ઠ (રથનેમિ વિષયોંસે નિવૃત્ત હો ગયા) ત્તિવેમિ=(પૂર્વવત્) । ભાવાર્થ-જો વિવેકી હોતે હૈં વે વિષયોંકે દોષોંકો જ્ઞાનકર ઉનકા પરિત્યાગ કર દેતે હૈં, જેસે રથનેમિને પરિત્યાગ કર દિયા થા ॥ ૧૧ ॥

॥ ઇતિ દ્વિતીયાધ્યયનસ્ય સાન્વયાર્થઃ ॥ ૨ ॥

ટીકા-સમ્=સમ્યક્ બુદ્ધાઃ=બોધં પ્રાપ્તાઃ હેયોપાદેયજ્ઞાનસમ્પન્ના ઇત્યર્થઃ, સમ્બુદ્ધત્વમેવ વિશેષયતિ-‘પંડિતાઃ પ્રવિચક્ષણાઃ’ ઇતિ વિશેષણાભ્યામ્ । તત્ર પંડિતાઃ=વિષયપ્રવૃત્તિદોષજ્ઞાઃ, પ્રવિચક્ષણાઃ=વિચક્ષણશ્રેષ્ઠાઃ આગમમર્મવેદિનઃ પ્રાપ્તચરણપરિણામા વેત્યર્થઃ, એવં=તથા કુર્વન્તિ=સમાચરન્તિ । કિં સમાચરન્તીત્યાહ-‘વિણિયદંતિ ભોગેસુ’ ઇતિ, ભોગેભ્યઃ=વિષયેભ્યઃ વિનિવર્તન્તે=ઉપરતા ભવન્તિ, યથા સઃ=રથનેમિઃ, પુરુષોત્તમઃ=પુરુષેષુ શ્રેષ્ઠઃ ।

ઉપસંહાર-‘એવં કરંતિ૦’ ઇત્યાદિ ।

હેય ઔર ઉપાદેય વસ્તુઓંકો સમ્યક્ પ્રકાર સમજ્ઞનેવાલે સંબુદ્ધ, વિષયોંમેં પ્રવૃત્તિકે દોષોંકે જ્ઞાતા, આગમકે રહસ્યકો જ્ઞાનનેવાલે અથવા ચારિત્રકે ફલકો પ્રાપ્ત કરનેવાલે પ્રવિચક્ષણ મુનિજન એસે હી કરતે હૈં,

ઉપસંહાર-એવં કરંતિ૦ ઇત્યાદિ.

હેય અને ઉપાદેય વસ્તુઓંને સમ્યક્ પ્રકારે સમજનારા સંબુદ્ધ, વિષયોંમાં પ્રવૃત્તિના દોષોંના જ્ઞાતા, આગમના રહસ્યને બદલનારા અથવા ચારિત્રના ફળને પ્રાપ્ત કરનારા પ્રવિચક્ષણ મુનિજનો એમ જ કહે છે, અર્થાત્ બોગોથી નિવૃત્ત

નનુ કથમસૌ પુરુષોત્તમો યો ગૃહીતસંયમો ભ્રાતૃજાયામચીક્રમત ? ઉચ્યતે—
વિચિત્રા સ્વલ્લ કર્મણાં ગતિઃ, ગૃહીતસંયમસ્યાપિ રથનેમેશ્વેતસિ વિપયવાસના
મોહનીયકર્મોદયવશાદુદ્બુદ્ધા, પરન્તુ વૈરાગ્યવારિધારાધરેણ રાજીમતીવચનેન
યદા વિપયવલયદાવાનલજનિતતાપકવલિતો મ્લંનતામાપન્નો રથનેમિચેતસ્તરુઃ
સેચિતસ્તદૈવ પુનરસૌ સંયમામૃતરસાસ્વાદનપરો વિપવદ્વિપયવિવિધદોષાકલનેન

અર્થાત્ ભોગોંસે નિવૃત્ત હોતે હૈં જૈસે કિ—પુરુષોંમેં ઉત્તમ રથનેમિને
ભોગોંકો નિવૃત્તિ કી ।

પ્રશ્ન—જિન્હોંને સંયમ લેકર મી વિપયવાસનામેં લીન હોકર પરમ
અનુચિત જો કિ ગૃહસ્થમી નહીં કરતા પેસી સાક્ષાત્ અપને-ભાઈકી
ભાર્યાપર કુદૃષ્ટિ કરકે ભોગોંકી પ્રાર્થના કી, વિપયભોગોંકી ઇચ્છામાત્ર
મી કરના ચારિત્રકો મલિન કરનેવાલા ઓર આત્માંકો દુર્ગતિદાતા હૈ
તો ફિર ભગવાને વિપયાનુરાગી રથનેમિકો પુરુષોંમેં ઉત્તમ કૈસે કહા ?

ઉત્તર—કર્મોંકી ગતિ વિચિત્ર હોતી હૈ, મોહકર્મકે ઉદયસે યથાપિ
વિપયભોગકી અભિલાષા હુઈ તો મી વિપયરૂપી દાવાનલસે ઉત્પન્ન
સંતાપસે સંતપ્ત હો મુરજાયા હુઆ રથનેમિકા ચિત્ત-રૂપી વૃક્ષ વૈરાગ્ય-
રસકી ઘરસા કરનેવાલે રાજીમતીજીકે વચનરૂપી મેઘસે સીંચે જાને પર
શીઘ્રમી સંયમરૂપ અમૃતરસકે આસ્વાદનમેં તત્પર હોગયા । ‘વિપય પરમ
કટુક ફલ દેનેવાલે ઓર આત્માકો ચતુર્ગતિમેં પરિશ્રમણ કરાનેવાલે હૈ’

થાય છે, કે જેવી રીતે પુરુષોમાં ઉત્તમ રથનેમિએ ભોગોની નિવૃત્તિ કરી.

પ્રશ્ન—જેમણે સંયમ લઈને પણ વિપયવાસનામાં લીન થઈને પરમ અનુ-
ચિત—કેઈ ગૃહસ્થ પણ ન કરે એવી, સાક્ષાત્ પોતાના ભાઈની ભાર્યા પર કુદૃષ્ટિ
કરીને ભોગની પ્રાર્થના કરી, વિપયભોગોની ઇચ્છા-માત્ર પણ ચારિત્રને મલિન
કરનારી અને આત્માને દુર્ગતિ દેનારી છે, તો પછી ભગવાને તેવા વિપયાનુરાગી
રથનેમિને પુરુષોમાં ઉત્તમ કેવી રીતે કહ્યો ?

ઉત્તર—કર્મોંની ગતિ વિચિત્ર હોય છે. મોહકર્મના ઉદયથી જો કે વિપયભોગની
અભિલાષા ઉત્પન્ન થઈ, તોપણ વિપયરૂપી દાવાનળથી ઉત્પન્ન થએલા સંતાપથી
સંતપ્ત થઈને ભ્રમણ બનેલા રથનેમિનું ચિત્તરૂપી વૃક્ષ, વૈરાગ્ય રસની વૃષ્ટિ કર-
નારા રાજીમતીનાં વચનરૂપી મેઘથી સિંચિત થતા પછી, તુરંતજ સંયમરૂપી
અમૃતરસનું આસ્વાદન કરવામાં તત્પર બની ગયું. ‘વિપયો અત્યંત કટવાં ક્ષણ
દેનારા અને આત્માને ચતુર્ગતિમાં પરિશ્રમણ કરાવનારા છે’ એ પ્રકારની પરમ

શાન્તિમુપગતઃ પરમદુશ્વરતપઃસેવનપરાયણો ઘટિતિ વભૂવેતિ વિષયસાંનિધ્યેઽપિ ચિત્તનિગ્રહકારિત્વેન ઘટિતિ વિષયોપરતત્ત્વેન ચ પુરુષોત્તમત્વં તસ્ય નિર્વાધમેવેત્યલં પલ્લવિતેન ।

ન આધુનિકરથનેમેરુદાહરણોપલમ્બાદિદં દશવૈકાલિકસૂત્રમનિત્યં સ્યાદિતિ વાચ્યમ્, પર્યાયાર્થિકનયમપેક્ષ્યાઽનિત્યત્વેઽપિ દ્રવ્યાર્થિકનયાપેક્ષયા નિત્યત્વાત્ ।

હસ પ્રકારકી પરમ વૈરાગ્યભાવના દ્વારા, એકાન્ત સ્થાનમેં વિષયકા સાન્નિધ્ય રહનેપર મી હન્દ્રિય નિગ્રહ કરકે વિષયોંકો વિપતુલ્ય સમમ્ન કર તત્કાલ ત્યાગ દિયા ઓર ઉગ્ર તપ-સંયમકો પાલન કિયા, હસલિયે મ્હગવાનને ઉન્હેં પુરુષોંમેં ઉત્તમ કહા હૈ ॥

પ્રશ્ન—હે ગુરો ! પ્રવચન અનાદિ ઓર નિત્ય હૈ, ક્યોંકિ આચારાંગ આદિ વત્તીસોં શાસ્ત્ર અનાદિકાલસે ચલે આતે હું, ઓર યહ દશવૈકાલિકસૂત્ર મી ઉન્હોં વત્તીસોંમેં હું તો આધુનિક રથનેમિ ઓર રાજીમતીકા ઉદાહરણ આનેસે તો યહ સાદિ ઓર અનિત્ય સિદ્ધ હોતા હૈ ।

ઉત્તર—હે શિષ્ય ! પર્યાયાર્થિક નયકી અપેક્ષાસે પ્રત્યેક પદાર્થ અનિત્ય હૈ, હસી નયકી અપેક્ષા દશવૈકાલિક મી અનિત્ય હૈ, કિન્તુ દ્રવ્યાર્થિક નયકી અપેક્ષાસે વહ નિત્ય હૈ । અર્થાત્ દશવૈકાલિકમેં પ્રરૂપિત મુનિકા આચાર સર્વજ્ઞોક્ત હૈ । સબ સર્વજ્ઞોંકા કથન એકહીસા હોતા હૈ । જિસ આચારકા પ્રરૂપણ ચરમ તીર્થકર શ્રીમહાવીરસ્વામીને

વૈરાગ્યભાવના દ્વારા એકાન્ત સ્થાનમાં વિષયનું સાન્નિધ્ય હોવા છતાં પણ હન્દ્રિય-નિગ્રહ કરીને વિષયોને વિષતુલ્ય સમજીને તત્કાળ ત્યજી દીધા અને ઉગ્ર તપ સંયમનું પાલન કર્યું, તેથી મ્હગવાને તેમને પુરુષોમાં ઉત્તમ કહ્યા છે.

પ્રશ્ન—હે ગુરો ! પ્રવચન અનાદિ અને નિત્ય છે. કારણ કે આચારાંગ આદિ ળત્રીસે શાસ્ત્ર અનાદિકાળથી ચાલ્યાં આવે છે, અને આ દશવૈકાલિક સૂત્ર પણ એ ળત્રીસમાંનું જ છે, તો આધુનિક રથનેમિ અને રાજીમતીનું ઉદાહરણ આવવાથી તો એ સૂત્ર સાદિ અને અનિત્ય સિદ્ધ થાય છે.

ઉત્તર—હે ! શિષ્ય પર્યાયાર્થિક નયની અપેક્ષાથી પ્રત્યેક પદાર્થ અનિત્ય છે. એ નયની અપેક્ષાએ દશવૈકાલિક પણ અનિત્ય છે. પરન્તુ દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાથી તે નિત્ય છે. અર્થાત્ દશવૈકાલિકમાં પ્રરૂપેલો મુનિનો આચાર સર્વજ્ઞોક્ત છે. ળધા સર્વજ્ઞનું કથન એકસરખું જ હોય છે. જે આચારનું પ્રરૂપણ ચરમ તીર્થકર શ્રી મહાવીર સ્વામીએ કર્યું છે તેની જ પ્રરૂપણ અનાદિ કાળથી ળધા

‘ઇતિ વ્રવીમિ’ ઇતિ પૂર્વવત્ ॥ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧ ॥

ઇતિ શ્રી-વિશ્વવિખ્યાત-જગદ્ગુહ્ય-પ્રસિદ્ધવાચક-પદ્મદશભાષા-કલિત-લલિત-
કલાપાડડલાપક-પ્રવિશુદ્ધ-ગદ્ય-પદ્ય-નૈકગ્રન્થનિર્માપક-વાદિમાનમર્દક-
શ્રીશાહુચ્ચપતિ-કોલ્હાપુરરાજપદ્મ-જૈનશાસ્ત્રાચાર્ય-પદ-ભૂષિત-
કોલ્હાપુરરાજગુરુ-ચાલત્રહ્યચારિ-જૈનાચાર્ય-જૈનધર્મદિવાકર-
પૂજ્ય-શ્રીધાસીલાલવ્રતિવિરચિતાયાં શ્રીદશવૈકાલિકસૂત્ર-
સ્યાડચારમણિમઠજૂપાખ્યાયાં વ્યાખ્યાયાં દ્વિતીયં
શ્રામણ્યપૂર્વકાખ્યમધ્યયનં સમાપ્તમ્ ॥ ૨ ॥

કિયા હૈં ઉસીકી પ્રરૂપણા અનાદિકાલસે સબ સર્વજ્ઞ કરતે આયે હૈં અત એવ
દ્રવ્યાર્થિક નયકી અપેક્ષાસે યહ દશવૈકાલિક અનાદિ ઓર નિત્ય હૈં ॥૧૧॥

ઇતિ હિન્દીભાષાનુવાદમેં શ્રામણ્યપૂર્વકાખ્ય
દ્વિતીય અધ્યયન સમાપ્ત હુઆ ॥૨॥

સર્વજ્ઞ કરતા આવ્યા છે. એટલે દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાથી આ દશવૈકાલિક
અનાદિ અને નિત્ય છે. (૧૧)

ઈતિ ‘શ્રામણ્યપૂર્વક’ નામના બીજા અધ્યયનનું
ગુજરાતી-ભાષાનુવાદ સમાપ્ત (૨)

—: ૦ :—

‘કોડ્વ્યાત્મીય’ इति, रागादयश्च जीवमृगवागुरायमाणत्वान्महाशत्रव इत्यहो ! शत्रु-
हस्तगतोऽहं स्वकीयाऽभ्युदयनिःश्रेयससाधनाक्षमः संजातोऽस्मि, धिक् माम् ।
उक्तञ्च—

“इह हि मधुरगीतं नृत्ययेतद्रसोऽयं,

स्फुरति परिमलोऽयं स्पर्श एपोऽङ्गनानाम् ।

इति हतपरमार्थै-रिन्द्रियैर्भ्राम्यमाणः,

स्वहितकरणधूर्तैः पञ्चभिर्वञ्चितोऽस्मि ॥१॥” इति,

एवंવિધવિવિધભાવનાભિઃ સર્વથા રાગાદિતો મુક્તાઃ વિપ્રમુક્તાસ્તેપામ્,

કર જુકી હૈ, વાસ્તવમેં સંસારમેં કોઈ भी मेरा नहीं है। यह रागादि दोष,
जीवरूपी हरिणके लिए व्याधके समान होनेके कारण महान् शत्रु हैं।
खेद है कि मैं उन वैरियोंके वशमें पड़कर अपने परम अभ्युदय-स्वरूप
मोक्षके साधनमें भी असमर्थ होगया हूँ मुझे धिक्कार है। कहा भी है—

“कैसा कर्णमधुर गीत है, कैसा नेत्रोंको लुभानेवाला नृत्य है,
कैसा जिह्वाका प्रिय स्वाद है, कैसा नासिकाको आकर्षित करनेवाला
सुगन्ध है और स्त्री आदिका स्पर्श कैसा सुखकारी है। इस प्रकार अनु-
भव कराकर परमार्थका सत्यानाश करनेवाली अपना स्वार्थ साधनेमें
धूर्त इन दगाबाज पांचों इन्द्रियोंने हाथ। मेरी आत्मिक-सम्पत्तिसे मुझे
वंचित कर दिया—मुझको लूट लिया ॥१॥”

इस प्रकारकी भावनाओं द्वारा राग आदि शत्रुओंसे सर्वथा मुक्त

ઓને। અનુભવ કરી ચૂક્યો છે. વાસ્તવમાં સંસારમાં કોઈપણ માઈ નથી, આ
રાગાદિ દોષ છવરૂપી હરણને માટે વ્યાધ (પારધી)ની સમાન હોવાને કારણે
મહાન્ શત્રુ છે, જેદની વાત છે કે હું એ વેરીઓને વશ પડીને પોતાના પરમ
અભ્યુદય સ્વરૂપ મોક્ષના સાધનમાં પણ અસમર્થ બની ગયો છું, મને ધિક્કાર છે.
કહું છે કે—

“કેવું કર્ણમધુર ગીત છે, કેવું નેત્રોને લોભાવનાઈ નૃત્ય છે, કેવો જિહ્વાને
પ્રિય સ્વાદ છે, કેવી નાકને આકર્ષિત કરનાર સુગંધ છે, અને સ્ત્રી આદિનો સ્પર્શ
કેવો સુખકારી છે, એ પ્રમાણે અનુભવ કરાવીને પરમાર્થનું સત્યાનાશ પાળનારી
પોતાનો સ્વાર્થ સાધવામાં ધૂર્ત એ દગાબાજ પાંચે ઇન્દ્રિયોએ, હાથ ! મને મારી
આત્મિક-સંપત્તિથી વંચિત કરી નાંખ્યો—મને લૂંટી લીધો.” (૧)

એ પ્રકારની ભાવનાઓ દ્વારા રાગાદિ શત્રુઓથી સર્વથા મુક્ત થનારા,

ત્રાયિણામ્=ત્રાણં=સ્વસ્ય પરસ્યોભયસ્ય ચ રક્ષણં ત્રાયઃ, સોઽસ્ત્યેપામિતિ ત્રાયિણઃ,^૧ પ્રત્યેકચુદ્ધાઃ સ્વસ્ય, તીર્થઙ્કરાઃ પરસ્ય, સ્થવિરા ઉભયસ્યેતીમે સર્વે ત્રાયિણ ઉચ્યન્તે । નિર્ગ્રન્થાનાં=વાહ્યાઽઽમ્યન્તરપરિગ્રહરૂપાદ્ ગ્રન્થાન્નિર્ગતાઃ નિર્ગ્રન્થાસ્તેપામ્ । મહર્ષીણામ્=મહાન્તથ્ઞ ક્રપય ઇતિ મહર્ષયસ્તેપામ્, યદ્વા ‘મહર્ષીણામ્’ ઇતિચ્છાયા, મહઃ=જન્મજરામરણદુઃસ્વરહિતત્વેનૈકાન્તોત્સવરૂપો મોક્ષસ્તમ્ ક્રપન્તિ=ગત્યર્થધાતૂનાં પ્રાપ્ત્યર્થત્વાત્ પ્રાપ્નુવન્તીત્યેવંશીલા મહર્ષિણસ્તીર્થઙ્કરગણધરાદયસ્તેપામ્, એતત્=દ્વાપચ્ચાશતા મેદૈર્વક્ષ્યમાણમ્, અનાચીર્ણમ્=અનાસેવિતમ્, અસ્તીતિ શેષઃ । અત્ર મહર્ષિણામિત્યન્તેષુ કર્તુઃ શેષત્વવિષયા પઠી । યતઃ સંયમે સુસ્થિતાત્માનોઽત્ એવ વિપ્રમુક્તાઃ, યતો વિપ્રમુક્તા અતત્ત્રાયિણઃ, યતત્ત્રાયિણોઽતો નિર્ગ્રન્થાઃ, યતો નિર્ગ્રન્થા અતો મહર્ષયઃ, ઇતિ યથોત્તરં પૂર્વ-પૂર્વસ્ય હેતુત્વેન ભવતિ વિશેષણસંગતિરિતિ ઘોઢવ્યમ્ ।

૧ અત્ર ‘અત્ ઇનિઠના’-વિતિ મત્વર્થીય ઇનિઃ, તાચ્છીલ્યણિનિસ્તુ ન, તસ્ય સુવન્તપૂર્વપદકત્વ એવ મટ્ટેરિતિ વ્યમ્ ॥

હોનેવાલે, સંસારબ્રમણસે ભયભીત ભવ્ય જીવોંકી તથા આત્માકી રક્ષા કરનેવાલે, યાહ્ય ઔર આમ્યન્તર પરિગ્રહરૂપી ગ્રન્થિસે રહિત, મહાન્ ક્રપિ-તીર્થકર આદિ યા જન્મ-જરા-મરણકે દુઃસ્વોંસે રહિત હોનેકે કારણ એકાન્ત આનન્દસ્વરૂપ મોક્ષકો પ્રાપ્ત કરનેવાલે મુનિયોંકે, આગે કહેજાને વાલે યાવન અનાચાર (અનાચીર્ણ) હૈં । અર્થાત્ એ યાવન અનાચાર મુનિયોંકે સેવને યોગ્ય નહીં હૈં । યહાં પઠી વિભક્તિવાલે અનેક વિશેષણ દિયે ગયેં હૈં, ડન સઘમેં પહેલેર કે વિશેષણ કારણ હૈં ઔર આગે આગે કે કાર્ય હૈં । જૈસે-સંયમમેં ખલી ખાંતિ સ્થિત હોનેકે કારણ વિપ્રમુક્ત હૈં,

સંસાર બ્રમણથી ભયભીત ભવ્ય જીવોની તથા આત્માની રક્ષા કરનારા, યાહ્ય અને આમ્યન્તર પરિગ્રહરૂપી ગ્રન્થિથી રહિત, મહાન્ ક્રપિ તીર્થકર આદિ, યા જન્મ-જરા-મરણનાં દુઃખોથી રહિત હોવાને કારણે એકાન્ત આનન્દસ્વરૂપ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરનારા મુનિઓને માટે, આગળ કહેવામાં આવનારા યાવન અનાચાર (અનાચીર્ણ) છે. અર્થાત્ એ યાવન અનાચાર મુનિઓને સેવવા યોગ્ય નથી. અહીં છઠ્ઠી વિભક્તિવાળાં અનેક વિશેષણો આપવામાં આવ્યાં છે, એ બધામાં પહેલાં-પહેલાંના વિશેષણ કારણ છે અને પછી-પછીનાં કાર્ય છે. જેમકે-સંયમમાં સારી રીતે સ્થિત હોવાને કારણે વિપ્રમુક્ત છે, વિપ્રમુક્ત હોવાથી સ્વ-પરના ત્રાતા

નન્વેતાવ્રતા ‘યથ્નમહાપુરુષૈરનાચીર્ણં તત્તદનાચરણીયં, યથત્વાચીર્ણં તત્તદા-
ચરણીયમેવેત્યાયાતં તતથ તીર્થઢ્કરાર્થં સુરસમ્પાદિતૈરવ્યધિમહાપ્રાતિહાર્યસ્તીર્થઢ્કરા
યુક્તા ઇતિ વ્યમપ્યસ્મદર્થં સમ્પાદિતૈઃ કથં ન યુક્તા મવેમેતિ વેદ્ ? બ્રાન્તોઽસિ,
તે હિ વીતરાગત્વાત્ કલ્પાતીતાઃ, વયં તુ કલ્પસ્થિતા ઇતિ, કલ્પાતીતાનાં તેષાં
જિનેશ્વરાણામદ્રમહાપ્રાતિહાર્યાણિ તીર્થઢ્કરગોત્રનામપ્રકૃત્યુદયમહિમ્ના પ્રતિભાસિ-
તાનિ ભવન્તિ, ન તુ તાનિ સુરૈઃ સંપાદ્યન્તે, અત એવ ઔપપાતિકમૃત્રે—

“ આગાસગણં ચક્રેણં આગાસગણં છત્તેણં આગાસિયાહિં ચામરાહિં ”

ઇત્યસ્ય વ્યાખ્યાયામ્—

વિપ્રમુક્ત હોનેસે સ્વ-પર કે ગ્રાતા (રક્ષક) હૈં, ગ્રાતા હોનેસે નિર્ગ્રન્થ હૈં,
નિર્ગ્રન્થ હોનેસે મહર્પિ હૈં ।

શઢ્કા—હસ ગાથાસે યહ તાત્પર્ય નિકલા કિ મહાપુરુષોને જિસ જિસ
કા આચરણ નહીં કિયા વહ વહ અનાચરણીય હૈ, ઉન્હોને જિસ જિસકા
આચરણ કિયા વે સવ આચરણ કરને યોગ્ય હૈં, યદિ એસા હી હૈ તો
તીર્થઢ્કર ભગવાન્ દેવનિર્મિત આઠ મહાપ્રાતિહાર્યોસે યુક્ત હોતે હૈં
હસલિએ હમ મી હમારે લિએ બનાયે હુએ પદાર્થોસે યુક્ત ક્યોં ન હોવેં ? ।

સમાધાન—હે વત્સ ! એસા નહીં હૈ, ક્યોં કિ વે વીતરાગ હોનેસે
કલ્પાતીત હૈં, ઔર હમ કલ્પસ્થિત હૈં, હસલિએ ઉન કલ્પાતીત જિનેશ્વરોં
કે તીર્થઢ્કરગોત્ર-નામ-પ્રકૃતિકે ઉદયકી મહિમાસે અષ્ટ મહાપ્રાતિહાર્ય
કેવલ ભાસિત હોતે હૈં કિન્તુ દેવતાઓસે સમર્પિત નહીં કિયે જાતે,
અત એવ ઔપપાતિક સૂત્રકે “આગાસગણં ચક્રેણં” ઇત્યાદિ પદોંકી

(રક્ષક) છે, ગ્રાતા હોવાને કારણે નિર્ગ્રન્થ છે, નિર્ગ્રન્થ હોવાને લીધે મહર્પિ છે

શઢ્કા—આ ગાથામાંથી એ તાત્પર્ય નીકળ્યું કે—મહાપુરુષોએ જેનું જેનું
આચરણ નથી કર્યું છે તે અનાચરણીય છે, અને તેમણે જેનું જેનું આચરણ
કર્યું તે બધું આચરણ કરવા યોગ્ય છે. એ એમ છે તો તીર્થઢ્કર ભગવાન્ દેવ
નિર્મિત આઠ મહાપ્રાતિહાર્યોથી યુક્ત હોય છે, તેમ આપણે પણ આપણા માટે
બનાવેલા પદાર્થોથી યુક્ત કેમ ન થવું ?

સમાધાન—હે વત્સ ! એમ નથી, કારણ કે તે વીતરાગ હોવાથી કલ્પાતીત છે,
અને આપણે કલ્પસ્થિત છીએ. એ કલ્પાતીત જિનેશ્વરોનાં તીર્થઢ્કર-ગોત્ર-નામ-
પ્રકૃતિના ઉદયના મહિમાથી આઠ મહાપ્રાતિહાર્ય દેવળ ભાસિત થાય છે; પરન્તુ
દેવતાઓ તરફથી સમર્પિત થતાં નથી, એટલે ઔપપાતિક સૂત્રના આગાસગણં

“આગાસગર્ણં ચક્રેણ”-તિ આકાશવર્તિના ચક્રેણ=ધર્મચક્રેણ, ‘આગાસગર્ણં છત્તેણ’-તિ છત્રત્રયેણ ‘આગાસિયાર્હિ’-તિ, આકાશમ્=અમ્વરમ્ ઇતાભ્યાં=પ્રાપ્તાભ્યામ્ આકર્ષિતાભ્યાં વા=આકૃષ્ટાભ્યામ્પ્રાપ્તાટિતાભ્યામિત્યર્થઃ, ‘ચામરાર્હિ’-તિ ચામરાભ્યાં પ્રકીર્ણકાભ્યાં પ્રાકૃતત્વાચ્છ લિઙ્ગવ્યત્યયઃ, ‘લક્ષિતઃ’ ઇતિ સર્વત્ર ગમ્યમ્” ઇત્યુક્તમ્ ।

અત્ર ‘લક્ષિતઃ’ ઇત્યુત્થાઽન્યકૃત ઇતિ સ્પષ્ટં નિરાક્રિયતે, યથા-અર્દ્ધમાગધ-ભાપયા પ્રવૃત્તાઽપિ તીર્થઙ્કરવાર્ણ સમવસરણગતાનાં દેવાનાં મનુષ્યાણાં તિરસ્વાં ચ સ્વ-સ્વ-ભાપાનુરૂપા પ્રતિભાતિ કિન્તુ ન સા તાદૃશી, તસ્માદસ્માદૃશાં તદસદૃશાં તદુક્તકલ્પ એવ સ્થાતવ્યં, ન તુ તયાઽનુકરણીયમિતિ દિક્ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧ ॥

અનાચીર્ણાન્યાહ-‘ઉદેસિયં’ ઇત્યાદિ,

વ્યાખ્યામેં કહા હૈ-“આકાશસ્થિત ચક્ર, છત્ર ઓર ચામરોસે ભગવાન્ લક્ષિત હોતે હૈ” । યહાં પર ‘લક્ષિત’ એસા કહનેસે સાફર યહ દિશ્વ-લાયા ગયા હૈ કિ-ઓરોંકો છત્ર ચામરાદિસે યુક્ત ભગવાન્ લક્ષિત હોતે હૈ કિન્તુ વે ચક્ર-છત્રાદિ અન્ય-(દેવ)-કૃત નહીં હૈ । જૈસે અર્દ્ધમાગધી-ભાપારૂપ ભી તીર્થઙ્કર કી વાણી, સમવસરણમેં આયે હુએ દેવ મનુષ્ય તીર્થચોંકી અપની અપની ભાપાકે સ્વરૂપમેં હી પ્રતીત હોતી હૈ કિન્તુ વસ્તુતઃ વહ વૈસી નહીં હૈ, અત એવ ડન કલ્પાતીતોંકી તુલનામેં નહીં પહુંચે હુએ હમ છદ્મસ્થોંકો તો ડનકે કહે હુએ કલ્પમેં હી રહના ચાહિએ, ન કિ ડનકા અનુકરણ કરના ચાહિએ ॥૧॥

અવ (૫૨)-અનાચીર્ણોંકો દિશ્વલાતે હૈ-‘ઉદેસિયં’ ઇત્યાદિ ।

ચક્રેણ ઇત્યાદિ પઢેના વ્યાખ્યાનમાં કહ્યું છે કે- “આકાશસ્થિત ચક્ર, છત્ર અને આમરેથી ભગવાન્ લક્ષિત થાય છે.” અહીં ‘લક્ષિત’ કહેવાથી એમ સાફ સાફ બતાવ્યું છે કે-ખીજઓને છત્ર-આમરાદિ-યુક્ત ભગવાન્ લક્ષિત થાય છે, પરંતુ તે ચક્ર-છત્રાદિ અન્ય (દેવ) કૃત નથી હોતાં. જેમ અર્ધમાગધીભાષાપૃષ્ઠ પશુ તીર્થકરની વાણી સમવસરણમાં આવેલા દેવ-મનુષ્ય-તીર્થએને પોતપોતાની ભાષાના સ્વરૂપમાં જ પ્રતીત થાય છે, કિન્તુ વસ્તુતઃ તે તેવી નથી હોતી. એટલે એ કલ્પાતીતોની તુલનામાં નહિ પહોંચેલા આપણે છદ્મસ્થોએ તો એમણે કહેલા કલ્પમાં જ રહેવું જોઈએ, નહિ કે તેમનું અનુકરણ કરવું જોઈએ. (૧)

હવે (૫૨)-અનાચીર્ણા દર્શાવે છે-ઉદેસિયં ઇત્યાદિ.

મૂલમ્—ઉદેસિયં^૧ કીયગડં^૨, નિયાગમ્^૩ભિહ્ડાણિ^૪ ય.।

રાટ્રિભક્તે^૫ સિનાણે^૬ ય, ગંધમલ્લે^૭ ય વીયણે^૮ ॥૨॥

છાયા—ઔદેશિકં ક્રીતકૃતં, નિયાગમ્બ્યાહૃતાનિ ચ ।

રાત્રિભક્તં સ્નાનં ચ, ગન્ધ-માલ્યે ચ વીજનમ્ ॥ ૨ ॥

સાન્વયાર્થઃ—(૧) ઉદેસિયં=ઔદેશિક-કિત્તી એક સાધુકે લિપ્તે બનાયા હુઆ આહાર (૨) કીયગડં=સાધુકે લિપ્તે સ્ત્રીદા હુઆ આહાર (૩) નિયાગ=નિમંત્રણસે ગ્રહણ કિયા હુઆ આહાર (૪) અભિહ્ડાણિ=સામને લાકર દિયા હુઆ આહાર (૫) રાટ્રિભક્તે=રાત્રિભોજન (૬) સિનાણે=સ્નાન ય=ઔર (૭) ગંધ=ચન્દનાદિલેપ (૮) મલ્લે=પુષ્પાદિમાલા (૯) વીયણે=પંચા ॥ ૨ ॥

ટીકા—ઔદેશિકમ્=ઉદેશનમુદેશસ્ત્ર મયં તત્પયોજનમસ્યેતિ વા ઔદેશિકં-સાધ્વાદિકમુદિશ્ય નિષ્પાદિતમિત્યર્થઃ (૧),

ક્રીતકૃતં=ક્રીતેન=ક્રયણેન કૃતં=સમ્પાદિતં સાધુકૃતે મૂલ્યેન ગૃહીતમિતિ યાન્ત્ (૨),

(૧) ઔદેશિક, (૨) ક્રીતકૃત, (૩) નિયાગ, (૪) અભ્યાહૃત, (૫) રાત્રિભોજન, (૬) સ્નાન, (૭) ગંધ, (૮) માલ્ય, (૯) પંચા ચલ્લાના ।

(૧) સાધુ આદિકે લિપ્તે જો આહાર બનાયા જાતા હૈં ઉસે ઔદેશિક કહતે હૈં ।

(૨) સાધુકે લિપ્તે મૂલ્ય દેકર જો આહારાદિ સ્ત્રીદ કિયા ગયા હો ઉસે ક્રીતકૃત કહતે હૈં ।

(૧) ઔદેશિક, (૨) ક્રીતકૃત, (૩) નિયાગ, (૪) અભ્યાહૃત, (૫) રાત્રિભોજન, (૬) સ્નાન, (૭) ગંધ, (૮) માલ્ય, (૯) પંચો ચલ્લાવેલો.

(૧) સાધુ આદિને માટે જે આહાર બનાવવામાં આવ્યો હોય તેને ઔદેશિક કહે છે.

(૨) સાધુને માટે મૂલ્ય અર્થાત્ જે આહારાદિ ખરીદ કરવામાં આવેલ હોય તેને ક્રીતકૃત કહે છે.

નિયાગં-નિ=નિરતિશ્ચયો યાગો નિમન્ત્રણાદિરૂપઃ સંસ્કારો યસ્મિંસ્તત્-આમ-
ન્વિતપિણ્ડસ્યં કદાચિદપિ ગ્રહણમ્, અનામન્વિતસ્ય નિત્યગ્રહણમિતિ ભાવઃ (૩),

અભ્યાહૃતાનિ=સ્વ-પર-ગ્રામ-ગૃહાદિભેદભિન્નાનિ સાધુનિમિત્તં સમ્મુખમાનીય
દત્તાનિ, વહુવચનં સર્વેપામેત્રાઽભ્યાહૃતાનામનાચીર્ણત્વલ્યાપનાર્યમ્ (૪),

રાત્રિભક્તં=રાત્રિભોજનં રાત્ર્યાદિગૃહીતં ભક્તં વા (૫), સ્નાનં=પ્રસિદ્ધમ્ (૬),

ગન્ધમાલ્યે-ગન્ધઃ=ચન્દન-કેતકાદિસૌરભમ્ (૭)-

માલ્યં=પુષ્પાદિમાલા, તયોરિતરેતરયોગ ઇતિ ગન્ધ-માલ્યે (૮),

(૩) ગૃહસ્થકા નિમન્ત્રણ પાકર કમ્પી મ્પી આહાર લેના અથવા પ્રતિદિન
એક હી ઘરસે આહાર લેના નિયાગપિણ્ડ હૈ ।

(૪) અપને ગાંવસે પર ગાંવસે અથવા ઘરસે સાધુકે સામને લાયા
હુઆ આહાર અભ્યાહૃત પિણ્ડ હૈ ।

અભ્યાહૃતકે લિપે ગાથામેં વહુવચન આયા હૈ ડસકા યહ અભિપ્રાય હૈ
કિ જિતનેમ્પી અભ્યાહૃત (સામને લાયે હુયે) હૈં વે સમ્પી અનાચાર હૈં ।

(૫) રાત્રિમેં આહાર લેના, દિનમેં લેકર રાત્રિમેં ળાના આદિ રાત્રિ-
ભક્ત હૈ (૬) દેશતઃ સર્વતઃ સ્નાન કરનેકો સ્નાન-અનાચાર કહતે હૈં ।

(૭-૮) ચન્દન કેતક અતર આદિકી સુગન્ધ તથા ફૂલમાલા આદિકા
સેવન કરના ગન્ધ-માલ્ય-અનાચાર હૈ ।

(૩) ગૃહસ્થનું નિમન્ત્રણ મેજવીને કોઈવાર પણ આહાર લેવો અથવા પ્રતિ-
દિન એકજ ઘરથી આહાર લેવો એ નિયાગપિંડ કહેવાય છે.

(૪) પોતાના ગામથી, પરગામથી અથવા ઘરથી સાધુની સામે લાવવામાં
આવેલો આહાર અભ્યાહૃત-પિંડ કહેવાય છે.

અભ્યાહૃતને માટે ગાથામાં બહુવચન આપ્યું છે તેનો એ હેતુ છે કે-
જેટલા અભ્યાહૃત (સામે લાવેલા) હોય તે બધા અનાચાર છે.

(૫) રાત્રે આહાર લેવો, દિનમાં લઈને રાત્રે ખાવો, ઇત્યાદિ રાત્રિ-ભક્ત
કહેવાય છે. (૬) દેશથી (થોડે ભાગે) સર્વથી (આખે શરીરે) સ્નાન કરવું એ
સ્નાન-અનાચાર કહેવાય છે.

(૭-૮) ચંદન, કેવડો, અત્તર આદિની સુગંધ તથા ફૂલ માલા આદિનું
સેવન કરવું એ ગંધ-માલ્ય-અનાચાર કહેવાય છે.

તથા વીજનં=ગ્રીષ્માદિકૃતૌ તાલવૃન્તાદિના વાતાદિસંચાલનમ્ (૯),

અત્રાઽઽરમ્ભાદયો દોષા જાયન્તે इति स्वयमवगन्तव्यम् । ઔદેશિકક્રીતકૃ-
તયોઃ સ્વરૂપં સપ્તષ્ઠં પશ્ચમાધ્યયને વક્ષ્યતે ॥ ૨ ॥

મૂલમ્—સંનિહી^{૧૦} ગિહિમત્તે^{૧૧} ય, રાયપિંડે^{૧૨} કિમિચ્છણ^{૧૩} ।

સંવાહણા^{૧૪} દંતપહોયણા^{૧૫} ય, સંપુચ્છણા^{૧૬} દેહપલોયણા^{૧૭} ય ॥૩॥

(છાયા)—સંનિધિ-ગૃહમગ્નં ચ, રાજપિંડઃ કિમિચ્છકઃ ।

સંવાહનં દન્તપ્રધાવનં ચ, સંપ્રચ્છનં દેહપલોકનં ચ ॥૩॥

સાન્વયાર્થઃ—(૧૦) સંનિહી=રાત્રિમેં આહાર આદિકા સંચય (૧૧) ગિહિ-
મત્તે=ગૃહસ્થકે પાત્રમેં ભોજન કરના ય=ઔર. (૧૨) રાયપિંડે=રાજાકે લિપ
વનાયા હુઆ આહાર (૧૩) કિમિચ્છણ=દાનશાલા યા અન્નક્ષેત્ર આદિકા આહાર
(૧૪) સંવાહણા=શરીરકી માલિશ કરના (૧૫) દંતપહોયણા=દાંત માંજના
ય=ઔર (૧૬) સંપુચ્છણા=ગૃહસ્થસે કુશલપ્રશ્ન પૂછના ય=ઔર (૧૭) દેહપ-
લોયણા=દર્પણ યા જલમેં મુલ આદિ દેખના ॥૩॥

ટીકા—સંનિધીયતે=સમ્યક્તપા નિતરાં સ્થાપ્યતે નરકાદિપ્વાત્માઽનેનેતિ
સંનિધિઃ=સંભવાદત્ર ઘૃતાદિસંચયકરણમ્ (૧૦),

(૯) ગ્રીષ્માદિ કાલમેં પંચા ચલાના યહ વ્યજન-અનાચાર હૈ ।

इनसे आरम्भ आदि दोष होते हैं सो स्वयं समझना चाहिये ।
ઔદેશિક ઔર ક્રીતકૃતકા વિસ્તારપૂર્વક વિવેચન પાંચવેં અધ્યયનમેં
કિયા જાયગા ॥૨॥

(૧૦) સંનિધિ-જિસ અનાચારકા સેવન કરનેસે આત્મા નરકાદિ
કુગતિયોમેં ગિરતી હૈ અર્થાત્ ઘૃત ઔષધ આદિકા રાત્રિમેં બાસી
રખના સંનિધિ-અનાચાર હૈ ।

(૯) ગ્રીષ્માદિ કાળમાં પંચા અલાવવો એ વ્યજન-અનાચાર છે.

એથી આરંભ આદિ દોષ લાગે છે તે પોતેજ સમજવું જોઈએ. ઔદેશિક
અને ક્રીતકૃતનું વિસ્તારપૂર્વક વિવેચન પાંચમા અધ્યયનમાં કરવામાં આવશે. (૨)

(૧૦) સંનિધિ-જે અનાચારનું સેવન કરવાથી આત્મા નરકાદિ દુર્ગતિમાં
પડે છે, અર્થાત્ ઘી એકાદ આદિ રાત્રે વાસી રાખવાં તે સંનિધિ-અનાચાર છે.

ગૃહ્યમત્ર=ગૃહિણાં=ગૃહસ્થાનામ્ અમત્રં=પાત્રં પ્રસંગાદત્ર તસ્મિન્નભ્યત્રહરણાદિ(૧૧),
 રાજપિન્ડઃ=રાજાર્થે નિષ્પન્નાઽઽહારઃ (૧૨),
 કિમિચ્છકં='કઃ કિમિચ્છત્યાહારાદિક' -મિત્યેવં પૃચ્છ્યતે યસ્મિન્ કર્મણિ
 તત્, અન્નસત્ર-(સદાવ્રત)-શાલાદિત આહારાદિગ્રહણમિત્યર્થઃ (૧૩),
 સંવાહનમ્=અસ્થ્યાદિમુલવિશેષજનકં નૈલાદિના શરીરસંમર્દનમ્ (૧૪),
 દન્તપ્રધાવનં=દન્તમાર્જનમ્ (૧૫),
 સંપ્રચ્છનં=ગૃહસ્થે પ્રતિ કુશલાદિરૂપસાવચપ્રશ્નકરણમ્ (૧૬),
 દેહપ્રલોકનં=જલદર્પણાદિપુ મુખાદિનિરીક્ષણમ્ (૧૭),
 ચકારાઃ સમુચ્ચાર્યાઃ । સંનિધ્યાદિપુ પરિગ્રહાદયો દોષાઃ પ્રતીતાઃ ॥૩॥

(૧૧) ગૃહ્યમત્ર-ગૃહસ્થકે પાત્રમેં આહાર આદિ કરના ગૃહ્યમત્ર હૈ ।
 (૧૨) રાજપિન્ડ-રાજાકે લિપ્ વનાયા હુઆ આહાર લેના રાજપિન્ડ હૈ ।
 (૧૩) કિમિચ્છક-જિસમેં યહ પૂછા જાતા હૈ કિ કૌન ક્યા
 યાહતા હૈ ? અર્થાત્ દાનશાલા (સદાવ્રત) આદિસે આહાર લેના
 કિમિચ્છક હૈ ।

(૧૪) સંવાહન-અસ્થિ, માંસ, ત્વચા, રોમકો આનન્દદાયક ચાર
 પ્રકારકા મર્દન કરના સંવાહન હૈ । (૧૫) દન્ત-પ્રધાવન-દાંત ધોના ।
 (૧૬) સંપ્રચ્છન-ગૃહસ્થસે કુશલ આદિ રૂપ સાવચ પ્રશ્ન પૂછના ।
 (૧૮) દેહપ્રલોકન-જલમેં અથવા દર્પણ આદિમેં અપના મુખ આદિ
 દેખના । સન્નિધિ આદિમેં પરિગ્રહાદિ દોષ પ્રસિદ્ધ હૈ ॥૩॥

(૧૧) ગૃહ્યમત્ર-ગૃહસ્થના પાત્રમાં આહાર આદિ કરવો તે ગૃહ્યમત્ર
 કહેવાય છે.

(૧૨) રાજપિન્ડ-રાજાને માટે યનાવેલો આહાર લેવો તે રાજપિન્ડ છે.

(૧૩) કિમિચ્છક-જેમાં એ પૂછવામાં આવે છે કે કેને શું જોઈએ છે ?
 અર્થાત્ દાનશાલા (સદાવ્રત) આદિ પાસેથી આહાર લેવો તે કિમિચ્છક કહેવાય છે.

(૧૪) સંવાહન-અસ્થિ, માંસ, ત્વચા, રોમને આનન્દદાયક ચાર પ્રકારનું
 મર્દન કરવું એ સંવાહન છે. (૧૫) દંતપ્રધાવન-દાંત ધોવા

(૧૬) સંપ્રચ્છન-ગૃહસ્થને કુશલ આદિ રૂપ સાવચ પ્રશ્નો પૂછવા.

(૧૭) દેહપ્રલોકન-જલમાં અથવા દર્પણ આદિમાં પોતાનું મુખ આદિ
 જોવાં, સન્નિધિ આદિમાં પરિગ્રહાદિ દોષ પ્રસિદ્ધ છે. (૩)

૧૮
મૂલમ્-અઢાવણ ય નાલીએ, છત્તસ્સ ય ધારણઢાણ ।

૨૦ ૨૧ ૨૨
તેગિચ્છં પાહ્ણા પાણ, સમારંભં ચ જોહ્ણો ॥૪॥

છાયા—અઢાપદં નાલિકયા, છત્રસ્ય ધારણાર્થાય (ધારણાઽપ્રયા) ।

વૈકિત્સ્યમુપાનદો પાદયોઃ, સમારમ્મશ્ચ ડ્યોતિપઃ ॥૪॥

સાન્વયાર્થઃ—(૧૮) નાલીએ=જૂએકે ઉપકરણ-સાધનસે અઢાવણ=ચૌપડ શતરંજ આદિ खेलना, (૧૯) અઢાણ=મુઢીસે છત્તસ્સ=છાતેકા ધારણં=ધારણ કરના (૨૦) તેગિચ્છં=રોગકી ચિકિત્સા કરના (૨૧) પાણ પાહ્ણા=પૈરોંમેં જૂતે ચંપલ મૌજે આદિ पहिना च=और (૨૨) જોહ્ણો=અગ્રિકા સમારંભં=આરંભ કરના ॥૪॥

ટીકા—ચ=તથા, નાલિકા=યથાઽભિમતપતનાર્થ યયા પાશાઃ પાત્યન્તે સા= પાશપાતનદ્રવ્યમ્ તયા, ઉપલક્ષણમેતત્-દ્યુતોપકરણમાત્રસ્ય, અઢાપદમ્-અઢો અઢો પદાનિ=સ્થાનાનિ (મુઢાણિ) સર્વભાગેષુ યસ્મિન્સ્તત્તથા વક્ષાઽધારસ્થાનમ્, ઇહ ચ લક્ષણયા દ્યુતસામાન્યમ્ (૧૮),

ચ=કિંચ્છ છત્રસ્ય=આતપત્રસ્ય ધારણાર્થાય ગ્રહણમિતિ શેષઃ ॥ યદ્વા-‘ધારણા અઢાણ’ ઇતિચ્છેદઃ, ‘અઢા’ ઇત્યસ્ય ‘મુઢિ’-રિત્યર્થઃ, ‘ચઢહિં અઢાહિં લોયં કરેહ’

૧ ‘ચત્તમિષ્ટાભિર્લોંચં કરોતિ’ ઇતિચ્છાયા ॥

(૧૮) અઢાપદ-‘નાલીએ’ અર્થાત્ પાસા પેંકકર ચૌપડ, શતરંજ આદિ खेलना, અથવા અન્ય પ્રકારસે જુઆ खेलना ।

(૧૯) છત્રધારણ કરના । ગાથામેં ‘ધારણઢાણ’ એસા પદ હૈં ઉસે અલગ અલગ કરનેસે ‘ધારણા અઢાણ’ હોતા હૈં । યહોં આઢ્ઢા શબ્દકા અર્થ ‘મુઢી’ હૈં । જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિમેં કહા હૈં કિ- ‘ચઢહિં અઢાહિં લોયં કરેહ’

(૧૭) અઢાપદ-નાલીએ અર્થાત્- પાસા ફેંકીને ચૌપડ, શતરંજ, આદિ ખેલવાં, અથવા અન્ય પ્રકારે જુગાર ખેલવો.

(૧૯) છત્ર ધારણ કરવું. ગાથામાં ધારણઢાણ એવું પદ છે, એને છત્ર પાડવાથી ધારણા+અઢાણ થાય છે. અહીં અઢા શબ્દનો અર્થ ‘મુઢી’ છે. જમ્બૂ-દ્વીપપ્રજ્ઞસિમાં કહ્યું છે કે-ચઢહિં અઢાહિં લોયં કરેહ અર્થાત્-જયશહેવ ભગવાને,

જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્ત્યાદૌ તથાદર્શનાત્, તત્તથ્ર ‘અઢાણ’=અઢ્યા=મુઢ્યા છત્રસ્ય ધારણા=ગ્રહણમિત્યર્થઃ । ન ચ છત્રાદિધારણં મુઢ્યાદિનૈવ સંભવતીતિ ‘અઢાણ’ ઇત્યસ્ય ‘મુઢ્યેન પઠતી’-ઇત્યાદિપુ મુઢ્યાદિવદ્વૈયર્થ્યમિતિ શઙ્કનીયમ્, ‘ચક્ષુર્ભ્યાં પશ્યતિ, કર્ણાભ્યાં શ્રુણોતિ, જિહ્વા લેઢિ’ ઇત્યાદિ-લોકોક્તિપુ ચક્ષુરાદીનામિવ યથાસ્થિતવસ્તુપ્રતિપાદનમાત્રતાત્પર્યેનાઽપોનરુત્યાત્, અત્રૈવ ગાથાયામુત્તરાર્ઢે ‘પાહણા

અર્થાત્-ઋપભદેચ ભગવાન્ને ચાર મુઢી લોચ કિયા । અતઃ ‘ધારણઢાણ’કા અર્થ ‘મુઢીસે છત્રકો ગ્રહણ કરના’ હુઆ ।

પ્રશ્ન-છત્ર તો મુઢીસે હી પકઢા જાતા હૈ ફિર ‘અઢાણ’કી ક્યા આવશ્યકતા હૈ ? જૈસે “મુઢ્યસે યોલતા હૈ” ઇસ વાક્યમેં ‘મુઢ્યસે’ ઇતના અંશ વ્યર્થ હૈ, ક્યોંકિ સિવાય મુઢ્યકે ઓર કિસી અંગસે નહીં યોલા જાતા, ઇસી પ્રકાર યહાં ‘મુઢીસે’ કહના ભી વૃથા હૈ ?

ઉત્તર-યહ પ્રશ્ન ઠીક નહીં, ક્યોંકિ લોકમેં “ઑંઢ્યોસે દેઢતા હૈ, કાનોસે સુનતા હૈ, જિહ્વાસે ચઢતા હૈ” ઇત્યાદિ વાક્યોમેં ‘ઑંઢ્યોસે’ ‘કાનોસે’, ‘જિહ્વાસે’ ઇન પઢોંકે યોલનેકા અભિપ્રાય યથાસ્થિત વસ્તુકા પ્રતિપાદન કરના હૈ, ઇસ ગાથાકે ઉત્તરાર્ઢમેં ‘પાહણા પાણ’ પઢ આયા હૈ ઇસકા અર્થ હૈ કિ-પૈરોંમેં ઉપાનહ (જૂતા), ઉપાનહ યદ્યપિ પૈરોંમેં હી પહને જાતે હૈં હાથ યા સિરમેં નહીં પહને જાતે ફિરભી ‘પાણ’ કહનેસે

આર મુઢી ઢોઢ્ય ક્યોં. ઁટલે ધારણઢાણ નો અર્થ ‘મુઢીથી છત્રને ગ્રહણ કરવું’ ઁયો થયો.

પ્રશ્ન-છત્ર તો મુઢીથી જ પકઢવામાં આવે છે, પછી અઢાણ ની શી જરૂર રહે છે ? જેમકે “મુખથી ઢોલે છે” ઁ વાક્યમાં ‘મુખથી’ ઁટલો અંશ વ્યર્થ છે, કારણ કે મુખ વિના ઢીળ કોઈ અંગથી ઢોલી શકાતું નથી. તે જ રીતે ત્યાં ‘મુઢીથી’ ઁમ કહેવું ઁ પણ વૃથા છે.

ઉત્તર-ઁ પ્રશ્ન ખરાબર નથી, કારણ કે લોકમાં ‘આંખોથી જોવે છે,’ ‘કાનથી સાંભળે છે,’ ‘જીભથી ચાખે છે,’ ઇત્યાદિ વાક્યોમાં ‘આંખોથી,’ ‘કાનથી,’ ‘જીભથી’ ઁ શબ્દો આપવાનો હેતુ યથાસ્થિત વસ્તુનું પ્રતિપાદન કરવાનો છે. આ ગાથાના ઉત્તરાર્ઢમાં પાહણા પાણ પઢ આપ્યું છે તેનો અર્થ છે- ‘પગમાં ઉપાનહ (જોડા), જો કે જોડા પગમાં જ પહેરવામાં આવે છે, હાથે કે માથે નહિ, તો પણ પાણ કહેવાથી પુનરૂક્તિ થતી નથી, કારણ કે ઁ શબ્દથી

पाए' इत्यत्र 'पाए' इतिवदिति, उपलक्षणमेतच्छिरसि छायाकरणमात्रस्य (१९),
 'चैकित्स्यं=चिकित्सा=व्याधिप्रतीकारः, कफपित्तादिवैगुण्यं, ग्रहादिवैगुण्यं च
 व्याधेर्निदानं तत्प्रशमनं तदुपायोपदेशादिनेत्यर्थः (२०),
 पादयोः=चरणयोः, उपानही=चर्मपादुके, उपलक्षणमिदं काष्ठपादुकादीना-
 मपि (२१),

च=किञ्च ज्योतिषः=वहेः समारम्भः=आरम्भकरणम् (२२),
 दोषास्त्वन्नाऽलीकत्वादयः स्वबुद्ध्याऽवगन्तव्याः, चकारा इहापि समुच्चयार्थाः । ४।

१- 'गुणवचनब्राह्मणादिभ्यः कर्मणि च (५।१।१२४) इत्यत्रत्यब्राह्मणादेरा-
 कृतिगणत्वात्स्वार्थे ऽप्यब् तत् आदिबुद्धिरालोपश्च, यत्तु 'चिकित्साया भावश्चैकि-
 त्स्य' मिति टीकान्तरकृतस्तद् व्याकरणाऽनवबोधमूलकमेव, भावप्रत्ययान्ताङ्गाव-
 प्रत्ययस्याऽनुत्पत्तेः, 'चिकित्सायाः कर्म'-त्यर्थकल्पनमपि केषांचित्प्रामादिकमेव
 चिकित्साया रोगापनयनक्रियारूपायाः स्वत एव कर्मभूतत्वेन कर्मपर्यायत्वात्,
 ऽप्यवविधायकसूत्रे हि 'कर्म=क्रिये'-ति वैयाकरणाः ॥

पुनरुक्ति नहीं है, क्योंकि इस पदसे यथावस्थित वस्तुका प्रतिपादनमात्र
 किया गया है, इसलिए 'सूत्रीसे छत्र धरना ऐसा कहना अयुक्त नहीं है।

(२०) चैकित्स्य-चिकित्सा करना, अर्थात् वैद्यक करना, या ग्रह
 आदिको मंत्र वगैरहसे शांत करना, या इस विषयका उपदेश देना।

(२१) उपानह (जूना) या मौजा आदि पहनना।

(२२) अग्निका आरम्भ करना,

इनसे भी असत्य आदि दोष समझना चाहिए, अर्थात् जूआ खेलनेसे
 असत्य, क्लेश, आर्तध्यान, परिग्रह आदि; छत्र धारण करनेसे सुकुमारता

यथावास्थित वस्तुनं प्रतिपादनं मात्रं कर्त्तव्यं आच्युं छे. तेषां 'सूत्री छत्र
 धरतुं' अत्र कहेषु अत्र अयुक्तं नथी.

(२०) चैकित्स्य-चिकित्सा करणी अर्थात् वैदुं करतुं, अथवा ग्रहादि ने मंत्र
 वज्रेषु शांत करवा अथवा अत्र विषयनो उपदेश आपवो.

(२१) उपानह (जूना) अथवा मौजा आदि पहनना.

(२२) अग्निनो आरम्भ करवो. अथवा पण्य असत्य आदि दोष समझना
 नैष्ठिके.

अर्थात्-गुणार जेलवाथी असत्य, क्लेश, आर्तध्यान, परिग्रह आदि; छत्र
 धारण करवाथी सुकुमारता; परिग्रहने सहन करवाभां असामर्थ्य आदि अनेक

મૂલમ્—^{૨૩}સિજ્ઞાયરપિંડં ^{૨૪}ચ, ^{૨૫}આસંદી પલિયંકણ ।

^{૨૬}ગિહંતરનિસિજ્ઞા ય, ^{૨૭}ગાયસ્સુદ્વટ્ટણાણિ ય ॥૫॥

છાયા-શય્યાતરપિંડશ્ચ, આસન્દી પર્ય(લ્ય)ઢૂકઃ ।

ગૃહાન્તરનિપદ્યા ચ, ગાત્રસ્યોદ્વર્તનાનિ ચ ॥૫॥

સાન્વયાર્થઃ—ચ=ઔર (૨૩) સિજ્ઞાયરપિંડં=શય્યાતરકા આઠાર, (૨૪) આસંદી=કુર્સી યા ચાટ (૨૫) પલિયંકણ=પલંગ પાલખી ઢોલા આદિ, (૨૬) ગિહંતરનિસિજ્ઞા=ગૃહસ્થકે ઘરમેં વેઠના, ય=ઔર (૨૭) ગાયસ્સ=શરીરકા ઉદ્વટ્ટણાણિ=ઉવટન કરના ॥૫॥

ટીકા—શય્યતેઽસ્યામિતિ શય્યા=વસતિઃ, શય્યયાઽર્થાત્તદાનેન તરતિ સંસાર-સાગરમિતિ શય્યાતરઃ, યદ્વા શય્યા=પ્રોક્તરીત્યા વાસસ્થાનમ્, આતરઃ=સંસાર-

૧-‘આતરસ્તરપણ્યં સ્યા’-દિત્યમરઃ, ‘ઉતરાઈ’ इति लोकप्रसिद्धम् ।

પરિપહ્કે સહનેમેં અસામર્થ્ય આદિ અનેક દોષ; ચિકિત્સા કરનેસે આરમ્ભ અસત્ય આદિ દોષ; ઉપાનહ પહનનેસે ક્ષીન્દ્રિય આદિ જીર્ણકા ઉપમર્દન આદિ, તથા અગ્નિકાયકા આરમ્ભ કરનેસે છદ્ધ કાયકા ઉપમર્દન આદિ દોષ હોતે હેં ॥ ૪ ॥ ૪ ॥ ૪ ॥

(૨૩) શય્યાતરકા પિંડ લેના ।

જિસમેં શયન કિયા જાતા હૈ ઉસે શય્યા યા વસતિ કહતે હેં । ઉસ શય્યાકે દાનસે સંસાર-સમુદ્રકો તૈરનેવાલા શય્યાતર કહલાતા હૈ । અથ્વા શય્યા હૈ સંસારરૂપી સાગરસે પાર હોનેકા આતર (શુલ્ક)

દોષ; ચિકિત્સા કરવાથી આરંભ, અસત્ય આદિ દોષ; બેઠા પહેરવાથી ક્ષીન્દ્રિય આદિ છવેાનું ઉપમર્દન આદિ, તથા અગ્નિકાયનેા આરંભ કરવાથી છ કાયનું ઉપમર્દન આદિ દોષ લાગે છે. (૪)

(૨૩) શય્યાતરનેા પિંડ લેવો.

જેમાં શયન કરવામાં આવે છે તેને શય્યા યા વસતિ કહે છે. એ શય્યાના દાનથી સંસાર-સમુદ્રને તરનાર શય્યાતર કહેવાય છે. અથવા શય્યા છે સંસાર-રૂપી સાગરથી પાર થવાનું આતર (શુલ્ક) જેનું, તેને શય્યાતર કહે છે, જેમ

પારાવારોત્તરણશુલ્કં यस્ય સ શય્યાતરઃ । અત્ર પક્ષે યથા કશ્ચિન્નદી-પારં જિગ-
મિપુર્નાવિકાય નદીતરણશુલ્કં દત્ત્વા તત્પારં ગચ્છતિ તથા સંસારસમુદ્રપારં જિગ-
મિપુર્ગૃહસ્થસ્તન્નાવિકસ્વરૂપાય મહાપુરુષાય મુનયે શય્યા-(વસતિસ્થાન)-રૂપ-
માતરં (તરણશુલ્કં) દત્ત્વા તત્પારં વ્રજતીતિ માવાર્થોઽનુસન્વેયઃ । પક્ષદ્વયેઽપિ સાધુ-
વાસાર્થમાજ્ઞાદાયકં ઇતિ ફલિતમ્, તસ્ય પિણ્ડઃ=આહારોપધ્યાદિઃ શય્યાતરપિણ્ડ ઇતિ ।

શય્યાતરવિચારઃ ।

યદ્યપિ નિવાસાર્થ સાધવે સ્વાનુમતિપ્રકાશકો વસતિસ્વામી શય્યાતરશબ્દ-
સ્યાર્થઃ, તથાપિ તસ્ય તદૈવ શય્યાતરત્વં ભવતિ યદા તત્ર વસતો સાધુર્માણ્ડોપકર-
ણાનિ સ્થાપયેત્, પ્રતિક્રમણમાચરેત્, રાત્રી શયીત ચ । અત્રાયં વિવેકઃ-

જિસકા ઉસે શય્યાતર કહતે હૈં । જૈસે કોઈ નદી પાર કરનેકી ઇચ્છાવાલા
બટોહી (માર્ગ) નાવિકકો નદી પાર ઉતારનેકા મૂલ્ય દેકર પાર ઉતરતા હૈ
ઉસીપ્રકાર સંસારરૂપી સમુદ્રકે પાર ઉતરનેકી ઇચ્છાવાલા ગૃહસ્થ
નાવિકકે સમાન સાધુ મહાપુરુષોંકો શય્યા-(વસતિ-સ્થાન)રૂપી ઉતરાઈ
(પાર ઉતરનેકા મૂલ્ય) દેકર સંસારસાગરસે પાર ઉતરતા હૈ, યહ અભિ-
પ્રાય સમજ્ઞના યાહિયે । દોનોં પક્ષોંકા અર્થ એક હી હૈ કિ શય્યાતર ઉસે
કહતે હૈં, જો સાધુકો ઠહરનેકે લિયે મકાનકી આજ્ઞા દેતા હૈ । ઉસકે
આહાર ઔપધ આદિ પિણ્ડકો શય્યાતર-પિણ્ડ કહતે હૈં ।

શય્યાતર-વિચાર

સાધુકો ઠહરનેકે લિયે અપની અનુમતિ પ્રગટ કરનેવાલા ઉપાશ્રયકા
સ્વામી શય્યાતર કહલાતા હૈ, તથાપિ વહ ઇન અવસ્થાઓંમેં શય્યાતર હોતા હૈ-

કોઇ નદી પાર કરવાની ઇચ્છા-વાળો જિતાડ નાવિકને નદી જિતરવાનું ભાડું
આપીને પાર જિતરે છે, તેમ સંસાર-રૂપી સમુદ્રને પાર જિતરવાની ઇચ્છા-વાળો
ગૃહસ્થ, નાવિક-સમાન સાધુ-મહાપુરુષોને શય્યા-(વસતિ-સ્થાન) રૂપી ભાડું
(પાર જિતરવા માટેનું મૂલ્ય) આપીને સંસાર-સાગરથી પાર જિતરે છે, એવો
અર્થ સમજવો જોઇએ. જેઉ પક્ષોને અર્થ એક જ છે કે શય્યાતર એને કહે છે કે
જે સાધુને રહેવાને માટે મકાનની આજ્ઞા આપે છે, એના આહાર ઔપધ આદિ
પિંડને શય્યાતર-પિંડ કહે છે.

શય્યાતર-વિચાર.

સાધુને રહેવાને માટે પોતાની અનુમતિ આપનાર ઉપાશ્રયને સ્વામી
શય્યાતર કહેવાય છે, તથાપિ તે આ અવસ્થાઓમાં શય્યાતર થાય છે :-

ખાણ્ડોપકરણસ્થાપન-પ્રતિક્રમણાચરણ-શયનાનાં ત્રયાણાં પ્રત્યેકં શય્યાતરત્વે હેતુત્વમ્, તેન પ્રતિક્રમણાચરણ-શયનાભ્યાં પ્રાગપિ ખાણ્ડોપકરણસ્થાપનાનન્તરં વસતિસ્વામિનઃ શય્યાતરત્વમ્, પૂર્વગૃહીતવસતીં સ્થાનસંકીર્ણતાયાં સત્યાં ક્રિયાન્ મુનિરન્ય-સાધુસકાશે સ્વકીયખાણ્ડોપકરણાનિ નિધાય અન્યસ્મિન્ સમીપતરવર્તિન્યુપાશ્રયે તત્સ્વામિનિદેશમાદાય પ્રતિક્રમણં કુર્વીત તદા તત્ર ખાણ્ડોપકરણસ્થાપનાભાવેઽપિ તદીયસ્વામિનઃ શય્યાતરત્વમ્ । અન્યત્ર પ્રતિક્રમણં કૃત્વા સ્થાનસંકીર્ણતાયાં સત્યાં

(૧) સાધુ વસતિમેં ખાણ્ડોપકરણ રલ્લ દેવે ।

(૨) પ્રતિક્રમણ કરે, ઓર (૩) રાત્રિમેં શયન કરે ।

(૧) હન તીનોમેંસે પ્રત્યેક ક્રિયા શય્યાતર હોનેમેં કારણ હૈ । હસલિણ પ્રતિક્રમણ ઓર શયન કરનેસે પહેલે ખી ખાણ્ડોપકરણ રલ્લ દેનેપર વસતિકા સ્વામી શય્યાતર હો જાતા હૈ ।

(૨) પહેલેજિસ વસતિકો ગ્રહણ કર લિયા હો ડસમેં સ્થાનકી સંકીર્ણતા હોનેપર કુહ સાધુ અપને ખાણ્ડોપકરણ અન્ય સાધુઓંકે સમીપ રલ્લકર, પાસકે દૂસરે ઉપાશ્રયમેં ડસકે સ્વામીકી આજ્ઞા લેકર પ્રતિક્રમણ કરે તો વહાં ખાણ્ડોપકરણ ન રલ્લને પર ખી જહાં પ્રતિક્રમણ ક્રિયા હો ડસ વસતિકા સ્વામી શય્યાતર કહલાતા હૈ, હસ વસતિકા નહીં ।

(૩) દૂસરે સ્થાનમેં પ્રતિક્રમણ કરકે, સ્થાનકી સંકીર્ણતા હોને પર જહાં

(૧) સાધુ વસતિમાં ભાંડોપકરણ (પાત્ર વગેરે) રાખે. (૨) પ્રતિક્રમણ કરે અને (૩) રાત્રે શયન કરે.

(૧) આ ત્રણેમાંની પ્રત્યેક ક્રિયા શય્યાતર થવામાં કારણ છે, તેથી પ્રતિક્રમણ અને શયન પૂર્વે પણ ભાંડોપકરણ રાખી દે તો વસતિનો સ્વામી શય્યાતર થઇ જાય છે.

(૨) પહેલાં જે વસતિનું ગ્રહણ કરી લીધું હોય, તેમાં સ્થાનની સંકીર્ણતા (સંકેદાશ) હોવાથી કેઇ સાધુ પોતાનાં ભાંડોપકરણ ધીબ સાધુઓની સમીપે રાખીને, પાસેના ધીબ ઉપાશ્રયમાં તેના સ્વામીની આજ્ઞા લઇને પ્રતિક્રમણ કરે તો ત્યાં ભાંડોપકરણ ન રાખવા છતાં પણ ન્યાં પ્રતિક્રમણ કર્યું હોય તે વસતિનો સ્વામી શય્યાતર કહેવાય છે, આ વસતિનો નહિ.

(૩) ધીબ સ્થાનમાં પ્રતિક્રમણ કરીને સ્થાનની સંકેદાશને કારણે ન્યાં

શયનમાત્રં યત્રાચરિતં તત્સ્વામિનોઽપિ શય્યાતરત્વમ્ । પરન્ત્રયં વિશેષો વોદ્યઃ—

અન્યસાધુસવિધે સ્વકીયભાણ્ડોપકરણાનિ સંસ્થાપ્યાઽન્યત્ર શયનપ્રતિક્રમણાચરણે મૂલોપાશ્રયસ્વામિનો ન શય્યાતરત્વમ્, ભાણ્ડાદિસ્થાપને સાધુસાંનિધ્યસ્યૈવ નિમિત્તતા ન તુ 'તત્સ્વામિનઃ', સાધોરભાવે ભાણ્ડાદિસ્થાપનસ્ય શાસ્ત્રાવિઠિતત્વાત્ । શય્યાતરત્વનિવૃત્તિકરણાય તુ પુનઃ પુનઃ શય્યાતરપરિવર્તનં નાચરણીયમ્ । પુનઃ પુનઃ શય્યાતરપરિવર્તનં હિ સાધોર્મિક્ષાલોભં પ્રકાશયતિ, તત્ર વહ્નો દોષા અપિ ચાપતન્તિ, તથાહિ—શય્યાતરપરિવર્તને પૂર્વશય્યાતરો વિભાવયતિ—અથ મમ ગૃહે

૧—વસતિસ્વામિનઃ ।

સિર્ફ શયન કિયા હો ડસ સ્થાનકે સ્વામીકો મી શય્યાતર કહતે હૈં અર્થાત્ ડસ અવસ્થામેં દોનોં શય્યાતર હૈં ।

વિશેષ યહ હૈ કિ—દસરે સાધુઓંકે પાસ ભાણ્ડોપકરણ રલ્લકર અન્ય હી કિસી સ્થાનપર પ્રતિક્રમણ ઓર શયન કરેતો જહાં ભાણ્ડોપકરણ રલ્લે હૈં, ડસ સ્થાનકા સ્વામી શય્યાતર નહીં કહલાતા । ક્યોંકિ ભાણ્ડોપકરણ સાધુકે નેસરાય (અધીનતા) મેં હી રલ્લે જાતે હૈં, ગૃહસ્થકે નેસરાયમેં રલ્લના શાસ્ત્રવિરુદ્ધ હૈ ।

શય્યાતરત્વકી નિવૃત્તિ કરનેકે લિખ વારંવાર શય્યાતરકા પરિવર્તન નહીં કરના ચાહિખ । ંસાકરનેસે યહ પ્રગટ હોતા હૈ કિ સાધુ મિક્ષાકા લોમી હૈ; હસમેં ઘહુતસે દોષ મી ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

જૈસે—શય્યાતરકા પરિવર્તન કરનેસે પહલા શય્યાતર હસ પ્રકાર

માત્ર શયન કયુ" હોય તે સ્થાનના સ્વામીને પણ શય્યાતર કહે છે. અર્થાત્ એ સ્થિતિમાં બેઠે શય્યાતર છે.

વિશેષ વાત એ છે કે—બીજા સાધુઓ પાસે ભાંડોપકરણ રાખીને બીજા જ કોઈ સ્થાન પર પ્રતિક્રમણ અને શયન કરે તો જ્યાં ભાંડોપકરણ રાખેલાં હોય, તે સ્થાનનો સ્વામી શય્યાતર નથી કહેવાતો, કેમકે ભાંડોપકરણ સાધુની નેસરાય (અધીનતા) માં જ રાખવામાં આવે છે, ગૃહસ્થની નેસરાયમાં રાખવાં એ શાસ્ત્રવિરુદ્ધ છે.

શય્યાતરત્વની નિવૃત્તિ કરવાને માટે વારંવાર શય્યાતરનો પરિત્યાગ કરવો ન જોઈએ. એમ કરવાથી એવું પ્રકટ થાય છે કે સાધુ ભિક્ષાનો લોભી છે; એમાંથી અનેક દોષો પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

જેમ—શય્યાતરનું પરિવર્તન કરવાથી પહેલો શય્યાતર આ પ્રમાણે વિચારે છે—

ત્યક્તમદીયોપાશ્રયઃ સાધુસૌ નિશ્ચિતમાગમિજ્યતીતિ તદર્થં સુરસમન્નાદિકં સાધ-
નીયમિતિ કૃત્વા નિષ્પાદિતસ્યાન્નપાનાદેરાધાકર્મિકત્વાપત્તિઃ । યદિ તુ સ્વાર્થં
સાધુનિમિત્તં ચ નિષ્પાદિતં તદા મિશ્રજાતદોષાપત્તિર્દુર્નિવારૈવ । પૂર્વે શય્યાતરેણ
ત્યક્તોપાશ્રયાય સાધવે કસ્યચિદ્ વસ્તુનઃ સ્થાપને સ્થાપનાદોષઃ કથં સાધુના
ચારણીયઃ । અન્યે દોષાઃ સ્વયમૂહનીયાઃ । તસ્માદ્ શ્ટિતિ શય્યાતરપરિવર્તનં ન
સાધુના વિધેયમ્ ।

વસતિયાચનાવિધિઃ ।

અથોપાશ્રયસ્વામિનસ્તદનુપસ્થિતૌ તત્સંરક્ષકાદ્વા વસતિયાચનાવિધિરભિધીયતે-

સોચતા હૈ-આજ મેરે ઉપાશ્રયકી આજ્ઞા સંતોને છોડ દી હૈ, અતઃ મેરે
યહૌ અવરય આવેંગે, હસલિયે ડનકે વાસ્તે સ્વાદિષ્ટ અન્ન આદિક બનાના
ચાહિયે, ઁસા વિચાર કર બનાયા હુઆ અન્નાદિક આધાકર્મિક હોગા ।
યદિ પહલા શય્યાતર અપને ઔર સાધુકેલિયે ઇકઢ્ઠાવનાવેગા તો મિશ્ર-
જાત દોષ લગેગા । સાધુકે આનેકી સંભાવનાસે વહ કિસી વસ્તુકો
સ્થાપના કરેગા તો સ્થાપના (ઠવણા) દોષ હોગા ।-હત્યાદિ અનેક દોષ
સ્વયં સમઢ્ઠા લેને ચાહિયે । હસલિયે સાધુકો ચારંચાર શય્યાતર ઘડલના
નહીં કલ્પતા હૈ ।

ઉપાશ્રય-યાચનાકી વિધિ ।

વસતિ-સ્વામીસે અથવા ડસકી ગૈર-ઝૌજૂદગીમેં ડસકે સંરક્ષકસે
વસતિ-યાચનાકી વિધિ કહતે હૈ—

આજ મારા ઉપાશ્રયની આજ્ઞા સંતોએ છોડી લીધી છે, એટલે મારે ત્યાં જરૂર
આવશે; તેથી એમને માટે સ્વાદિષ્ટ અન્નાદિ બનાવવાં બેઠાંએ. એવો વિચાર
કરીને બનાવેલું અન્નાદિ આધાકર્મી બનશે, બે પહેલો શય્યાતર પોતાના માટે
અને સાધુને માટે એકઠું બનાવશે તો મિશ્રજાત દોષ લાગશે. સાધુ આવવાની
સંભાવનાથી તે કોઈ વસ્તુને સ્થાપન કરશે તો સ્થાપના-(ઠવણા)-દોષ લાગશે.
-ઇત્યાદિ અનેક દોષો પોતાની ભેળે સમજી લેવા. એ કારણથી સાધુને ચારંચાર
શય્યાતર ઘડલવા કલ્પતા નથી.

(ઉપાશ્રય-યાચનાની વિધિ)

વસતિના સ્વામી પાસે અથવા તેની ગેરહાજરીમાં એના સંરક્ષકની પાસે
વસતિ-યાચના કરવાની વિધિ કહે છે:—

मुनिर्वदेत्—हे आयुष्मन् ! अस्यां वसती स्थातुमिच्छामि, यावति समये स्थातुमादेशो भवदीयो भवेत् तावानेव कालो यापनीयः, तत्रापि यावान् वसति-भूमिभागो ममावस्थानाय भवते रोचेत तावानेव ममापेक्षणीय इति ।

ततो गृहस्थः प्रतिव्रयात्—भगवन् ! मुनीश्वर ! कियतः कालानवस्थास्यते ? तदा ऋतुवद्वशेपकाले सात साधुः “एकमासावधिकाले कल्प्ये यावदवसरं स्थास्यामि” इति; वर्षाकाले तु “चतुरो मासानव यापयिष्यामी”-ति वदेत् ।

सागारिकेण साधुकल्पकालप्रपलक्ष्य—“एतावतः कालानत्राहं न स्थास्यामि ग्रामान्तरं गमिष्यामी”-ति कथने तु साधुरेवं कथयेत्—“अत्र भवदुपस्थितिसमया-

मुनि—हे आयुष्मन् ! हम इस वसतिमें ठहरना चाहते हैं । तुम जितने समय तक ठहरनेकी आज्ञा दोगे, उतने समयसे अधिक नहीं ठहरेंगे । उसमें भी तुम भूमि का जितना भाग हमें ठहरनेके लिए देना चाहो, उतनाही हमारे लिए पर्याप्त है ।

गृहस्थ पूछे कि—हे मुनिराज ! आप कितने समय तक ठहरना चाहते हैं ? ।

तब मुनि—ऋतुवद्व शेषकाल हो तो ‘एक मासके कल्पमें जब तक अवसर होगा तब तक रहेंगे’ ऐसा, यदि चातुर्मास हो तो ‘चार मास ठहरनेका हमारा कल्प है’ ऐसा कहे । यदि साधुका कल्प-काल सुनकर गृहस्थ कहे कि—मैं तो थोड़ेही दिन यहाँ रहूँगा फिर ग्रामान्तर जाऊँगा, तो साधुको कहना चाहिए कि—“जब तकतुम यहाँ रहोगे तब तक ही

मुनि—हे आयुष्मन् ! अमे आ वसति (भक्षान—स्थान) मां रडेवा ध्रुच्छीमे छीमे. तमे जेटला समय सुधी रडेवानी आज्ञा आपशे, तेटला समयधी वधादे समय रडीशुं नडि. तेमां पषु तमे लूमिने जेटला भाग अमने रडेवाने भाटे आपया ध्रुछो तेटला न अमारे भाटे पर्याप्त (पूरतो) छे.

गृहस्थ—हे मुनिराज ! आप जेटला समय सुधी रडेवा ध्रुछो छे ?

त्यारे मुनि—ऋतुवद्व शेषकाल होय तो—“अेक मासना कल्पमां न्यां सुधी अवसर डशे त्यां सुधी रडीशुं” अेम कडे, अथवा ने यातुर्मास होय तो—“चार मास रडेवानो अमारे कल्प छे” अेम कडे. ने साधुने कल्पकाल सांलणीने गृहस्थ कडे के ‘हुं’ तो थोडा न द्विस अडी रडीशुं’ तो साधुने कडेपुं नेधुने के न्यां सुधी तमे अडी रडेवा त्यां सुधी न अमे रडीशुं; तमे नशे

વધિરેવ કાલો મયા ક્ષપણીયઃ, તદનન્તરમિમાં વસતિં પરિહાસ્યામીતિ । પુનઃ સાગારિકેણ—‘કિયન્તઃ સાધવો ભવન્તઃ?’ इति पृष्ठः साधुरभिदधीत—समुद्रतरङ्गवत् साधूनामियत्तावधारणं कः कुर्यात्, यतः कियन्तो गच्छन्ति, कियन्तश्चागच्छन्ति, ये चागमिष्यन्ति तेऽप्यत्रावस्थानं करिष्यन्ति । इत्थं सागारिकाज्ञामादाय तदीयनामगोत्रे विज्ञायोपाश्रये साधुस्तिष्ठेत् । गोचरीं गन्तुमुद्यतो भिक्षुः शय्यातરनामगोत्रे अविज्ञाय भिक्षार्थं न पर्यटेत् ।

કલ્પ્યાકલ્પ્યવિધિ: ।

શય્યાતરગૃહે સાધોરકલ્પ્યાનિ કથ્યન્તે, યથા—

हम ठहरेंगे, तुम्हारे जाने पर इस वसतिको छोड़ देंगे ।”

यदि गृहस्थ पूछे कि—‘आप कितने साधु हैं?’ तो साधु उत्तर देवे कि—‘समुद्रके तरङ्गोंकी तरह साधुओंकी मर्यादा नहीं है । क्योंकि कितने ही साधु आते हैं और कितनेही चले जाते हैं, जो आवेंगे वे भी यहीं ठहरेंगे ।

इस प्रकार गृहस्थकी आज्ञा लेकर, उसका नाम और गोत्र जानकर साधुको ठहरना चाहिए । जबतक साधुको शय्यातरका नाम और गोत्र न मालूम हो जावे तब तक भिक्षाके लिए न जावे ।

કલ્પ્યાકલ્પ્ય—વિધિ ।

નિમ્નલિખિત વસ્તુએ શય્યાતરકે ઘરકી કલ્પનીય નહીં હૈં—

‘ત્યારે આ સ્થાનને અમે છોડી દઈશું.’

જો ગૃહસ્થ પૂછે કે ‘આપ કેટલા સાધુઓ છો?’ તો સાધુ ઉત્તર આપે કે— ‘સમુદ્રના તરંગોની પેઠે સાધુઓની મર્યાદા નથી, કેમકે કેટલાય સાધુઓ આવે છે અને કેટલાય આજ્યા જાય છે, જેઓ આવશે તેઓ પણ અહીં જ રહેશે.’

એ પ્રમાણે ગૃહસ્થની આજ્ઞા લઈને, એનું નામ અને ગોત્ર જાણીને સાધુએ રહેવું જોઈએ. જ્યાં સુધી શય્યાતરનું નામ અને ગોત્ર સાધુના જાણવામાં ન આવે ત્યાં સુધી ભિક્ષાને માટે જાય નહિ.

કલ્પ્યાકલ્પ્ય—વિધિ

નીચે લખેલી વસ્તુઓ શય્યાતરના ઘરની સાધુને કલ્પે નહિ—

(१) अशनम्, (२) पानम्, (३) खाद्यम्, (४) स्वाद्यम्, (५) वस्त्रम्, (६) पात्रम्, (७) कम्बलः, (८) रजोहरणम्, (९) दोरकम्, (१०) सूची, (११) कर्तरी, (१२) छुरिका, (१३) नखहरणी, (१४) कर्णशोधनी (कानसुचरणी), (१५) दन्तशोधनी (दांतसुचरणी), (१६) कण्टकोद्धारणी (कांटाकाढ़नी-चीपिया) (१७) कण्टकः कण्टकोद्धारणीपात्रञ्च (कण्टककुस्थलिका), (१८) औषधम्, (१९) भैषज्यम्, (२०) शतपाकसहस्रपाकादितैलम्, (२१) पात्र-रञ्जनद्रव्यम् (रोगान् सपेदा आदि), (२२) पात्रादी रन्ध्रकरणाद्युपयोगी सस्त्र-विशेषः (सियार, रेती, इत्यादि), (२३) करगलम्, (२४) छेखनी, (२५) मसी, (२६) मसीपात्रम्, (२७) हिङ्गुलम्, (२८) खटिका, (खड़ी), इत्यादीनि ।

अथ शय्यातरगृहे साधोरूपादेयानि (कल्प्यानि) निर्दिश्यन्ते-

(१) अशन, (२) पान, (३) खाद्य, (४) स्वाद्य, (५) वस्त्र, (६) पात्र, (७) कम्बल, (८) रजोहरण, (९) डोरा, (१०) सुई, (११) कैची, (१२) चाकू, (१३) नखहरणी (नहरनी), (१४) कर्णशोधनी (कानकुचरनी), (१५) दन्तशोधनी (दांतकुचरनी), (१६) चीपिया, (१७) कांटे और कांटोंकी कोथली, (१८) औषध, (१९) भैषज, (२०) शतपाक-सहस्रपाक आदि तेल (२१) पात्र रंगनेके लिए रोगान्, सुपेता आदि, (२२) पात्रमें छेद आदि करनेके काममें आनेवाले स्यार, रेती आदि ओजार, (२३) कागज, (२४) छेखनी, (२५) स्याही, (२६) हिङ्गलु, (२७) खड़ी इत्यादि ।

निम्नलिखित वस्तुएँ शय्यातरके घरसे साधुको कल्पनीय हैं-

(१) अशन, (२) पान, (३) आद्य, (४) स्वाद्य, (५) वस्त्र, (६) पात्र, (७) कांण्णी (८) रजोहरण, (९) दोरा, (१०) सोय, (११) कातर, (१२) अशु, (१३) नभ उतार-वानी नेरणी, (१४) कान-जोतरणी, (१५) दांत-जोतरणी, (१६) चीपीये, (१७) कांटे अथवा कांटानी कोथली, (१८) ओसड, (१९) लेपण, (२०) शतपाक-सहस्र-पाक आदि तेल, (२१) पात्र रंगवा आटेने रोगान् सहेतो वगेरे, (२२) पात्रमां छिद्र आदि करवाना काममां आपवाना सारकी, रेती वगेरे ओलार, (२३) कागज, (२४) लेपण, (२५) स्याही, (२६) हांगिजे, (२७) भडी, इत्यादि ।

नीचे लगेली वस्तुओ शय्यातरना धरनी साधुने कहे-

(૧) વૃણમ્, (૨) લોષ્ટમ્, (૩) શિલાપટ્ટકઃ (પેપળી), (૪) શિલાપુત્રકઃ, (૫) મસ્મ, (૬) પાપાણસ્વળ્ડમ્, (૭) ફટ્કા, (૮) ધૂલિઃ, (૯) પીઠમ્, (૧૦) ફલકમ્ (આસન-વિશેષઃ), (૧૧) શય્યા (શરીરપ્રમાણ), (૧૨) સંસ્તારકમ્ (સાર્દદ્વયહસ્ત-પ્રમાણ આસનવિશેષઃ), (૧૩) ગોમયમ્, (૧૪) સોપધિકશિષ્યઃ, (૧૫) સ્વાધ્યા-યાદ્યર્થે પ્રાતિહારિકં (પડિહારી) પુસ્તકમ્, इत्यादीनि । इदमप्यनुसन्वेयम्—यस्योपाश्रयस्य स्वामिने निवासशुल्कं दत्त्वा गृहस्थो निवासार्थं साधुं निमन्त्रयेत् स उपाश्रयः साधोरकल्प्य इति । उपाश्रयस्यानेकस्वामिनि सति कश्चिदेक एव शय्यातरत्वेन स्थापनीयः, न तु सर्वेऽपि ।

एतादृशशय्यातरस्य पिण्डे चत्वारो भग्ना भवन्ति, यथा—

(૧) એકત્ર રન્ધનમ્, એકત્ર ભોજનમ્,

તિનકા, (૨) પથ્થર, (૩) શિલા, (૪) લોઢી, (૫) રાખ, (૬) પથ્થરકા-
દુકડા, (૭) ઈંટ, (૮) ધૂલ, (૯) છોટા ચાજોટ, (૧૦) ફલક (આસન),
(૧૧) શય્યા (શરીરપ્રમાણ), (૧૨) સંસ્તારક (ઢાઢ હાથકા આસન),
(૧૩) ગોઘર, (૧૪) ઉપધિ-સહિત શિષ્ય, (૧૫) સ્વાધ્યાય આદિકે લિપ
• પડિહારી (ચાપસ દી જાનેવાલી) પુસ્તક આદિ ।

यह भी स्मरण रखना चाहिए कि-जिस उपाश्रयको भाड़ेपर साधुके लिए खरीदा हो वह उपाश्रय साधुको कल्पनीय नहीं है ।

उपाश्रयके अनेक स्वामी हों तो उनमेंसे एक शय्यातर होता है ।

ऐसे शय्यातरके पिण्डमें चार भंग होते हैं । वे इस प्रकार—

(૧) उसी ઘરમેં ઘનાના उसી ઘરમેં જીમના ।

(૧) તણુખડું, (૨) પથ્થર, (૩) શિલા, (૪) લોઢી, (૫) રાખ, (૬) પથ્થરનો દુકડો,
(૭) ઈંટ, (૮) ધૂળ, (૯) નાનો બાજઠ, (૧૦) ફલક (આસન), (૧૧) શય્યા (શરીર-
પ્રમાણુની), (૧૨) સંસ્તારક (અઢી હાથનું આસન), (૧૩) છાણુ, (૧૪) ઉપધિ-
સહિત શિષ્ય, (૧૫) સ્વાધ્યાય આદિને માટે પડિહારી (પાછી આપી દેવાય તેવી)
પુસ્તક આદિ.

એ પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે જે ઉપાશ્રય સાધુને માટે ભાડે રાખ્યો હોય તે ઉપાશ્રય સાધુને કંઈપે નહિ.

ઉપાશ્રયના અનેક સ્વામીઓ હોય તો તેમાંથી એક શય્યાતર થાય છે. એવા શય્યાતરના પિંડમાં ચાર ભાંગ હોય છે, તે આ પ્રમાણે—(૧) એજ ઘરમાં

(૨) એકત્ર રન્ધનમ્ , અન્યત્ર ગેહાદૌ મોજનમ્ ।

(૩) પૃથક્-પૃથગ્ રન્ધનમ્ , એકત્ર મોજનમ્ ।

(૪) પૃથક્ પૃથગ્ રન્ધનમ્ , પૃથક્-પૃથગ્ મોજનમ્ ।

તત્ર દ્વિતીયચતુર્થભક્તૌ સાધોઃ કલ્પ્યૌ । દ્વિતીયભક્તે એકત્ર રન્ધનેઽપિ પશ્ચાત્ શય્યાતરેતરાંશસ્ય પૃથક્કારે શય્યાતરમાત્રાંશં વિહાયાઽન્યેષાં પિન્ડ ઉપાદેયઃ, તત્ર તદાનીં શય્યાતરસ્વત્વાપગમાત્ । ચતુર્થકલ્પે તુ પિન્ડે શય્યાતરાંશલેશસંસર્ગશક્કાપિ નાસ્તિ । શય્યાતરસ્વત્વાપગમ એવોપાદેયતાદેતુરિતિ નિષ્કર્ષઃ ।

અર્થે પ્રોપિતભર્તૃકામ્ અનેકામ્ સપત્નીષ્વેકૈવ કાચિત્ શય્યાતરા કર્તવ્યા ।

(૨) ઉસી ઘરમેં ઘનના દસરે-દસરે ઘરમેં જીમના ।

(૩) દસરે-દસરે ઘરમેં ઘનના ઉસી ઘરમેં જીમના ।

(૪) દસરે-દસરે ઘરમેં ઘનના ઓર દસરે-દસરે ઘરમેં જીમના ।

इन चार भंगोंमेंसे दूसरा और चौथा भंग साधुको कल्पनीय है । दूसरे भंगमें एकत्र रन्धन होने पर भी शय्यातरसे भिन्न मनुष्यके अंशके अलग होजाने पर शय्यातरका भाग छोड़कर अन्यका पिन्ड कल्पनीय है, क्योंकि वहाँ शय्यातरका स्वामित्व नहीं रहता ।

चौथे भंगमें तो शय्यातरके स्वत्वके संसर्गकी तनिक भी आशंका नहीं है । तात्पर्य यह है कि जहाँ शय्यातरका स्वत्व (हक) नहीं रहता वही वस्तु साधुको ग्राह्य होती है ।

इसी प्रकार यदि एक शय्यातरकी अनेक पत्नियाँ हों और वह

લોજન બનાવવું અને એજ ઘરમાં જમવું. (૨) એ ઘરમાં લોજન બનાવવું અને બીજા ઘરમાં જમવું. (૩) બીજા-બીજા ઘરમાં બનાવવું અને એ ઘરમાં જમવું. (૪) બીજા-બીજા ઘરમાં બનાવવું અને બીજા-બીજા ઘરમાં જમવું.

આ ચાર ભાંગોમાંથી બીજા અને ચોથા ભાંગો સાધુને કલ્પે છે. બીજા ભાંગમાં એકત્ર રસોઈ થતી હોય તો પણ શય્યાતરથી ભિન્ન મનુષ્યોના ભાગ જુદો થઈ જતાં શય્યાતરનો ભાગ છોડીને અન્યનો પિન્ડ કલ્પે છે; કારણ કે ત્યાં શય્યાતરનું સ્વામિત્વ રહેતું નથી.

ચોથા ભાંગમાં તો શય્યાતરના સ્વત્વના સંસર્ગની જરા પણ આશંકા નથી. તાત્પર્ય એ છે કે જેમાં શય્યાતરનું સ્વત્વ રહેતું નથી; તે વસ્તુ સાધુને માટે ગ્રાહ્ય અને છે.

એજ રીતે જો એક શય્યાતરની અનેક પત્નીઓ હોય અને એ (શય્યાતર)

ચત્વારો ભક્ત્રા અત્રાઽપિ પૂર્વવદેવ ।

અપોપિતભર્તૃકાસુ તુ યયા નિષ્પાદિતમન્નાદિકં નિયતં શય્યાતરો શુદ્ધક્તે સૈવ શય્યાતરા, યદનિયતં શુદ્ધક્તે તદા સર્વા અપિ શય્યાતરા મન્તવ્યાઃ, પૂર્વોક્ત-વૃત્તીયમન્ત્રેઽયં વિશેષો યોદ્ધવ્યઃ—યદા પૃથક્ પૃથક્ સ્થાનં કૃતમ્, એકત્ર કૃત્વા શુક્તં ચ તદાઽવશિષ્ટમન્નાદિકં વિમજ્ય યદિ સ્વ-સ્વગૃહં નયેત્ તાદૃશં શય્યાતરસ્વત્વ-વિરહિતમન્નાદિકં સાધોઃ કલ્પ્યમેવેતિ । એકત્રીકૃતમવિમક્તં ચેન્ન કલ્પ્યમિતિ તદાશયઃ ।

(શય્યાતર) પરદેશ ચલા ગયા હો તો ડનમેં કિસી એકકો હી શય્યાતર બનાના ડાહિએ । પહેલેકી નાંઈ યહાં મી ડાર મંગ સમઢના ડાહિએ । ડનકા પતિ પરદેશ ન ગયા હો તો વહ જિસ પત્નીકે યહાં નિયમિત રૂપસે જીમતા હો વહી શય્યાતર હોતી હૈ ।

યદિ નિયમિત રૂપસે ન જીમતા હો-કમી કહીં કમી કહીં જીમતા હો તો સમીકો શય્યાતર માનના ડાહિએ ।

પહેલેકે ડાર મંગોમેંસે તીસરે મંગમેં હતના વિશેષ સમઢના ડાહિએ-યદિ અલગ અલગ મોજન બનાયા ગયા હો ઓર એકત્ર કરકે જીમા હો તો વચે હુએ અન્ન આદિકો ઘાંટ લેને પર સાધુ શય્યાતરસે અન્યકા આહાર આદિ લે સકતે હૈં, ક્યોંકિ ડસમેંસે શય્યાતરકા હિસ્સા અલગ નિકલ શુકા હૈ । હાં ઇકઢા કર લિયા હો ઓર ડાંડા ન હો તો સાધુકો કલ્પ-

પરદેશ યાલ્યો ગયો હોય તો તે પત્નીએમાંથી કોઈ એકને જ શય્યાતર બનાવવી જોઈએ. પહેલાંની પેઠે એમાં પણ ચાર ભાંગા સમજવા જોઈએ. એને પતિ પરદેશ ન ગયો હોય તો તે જ પત્નીને ત્યાં નિયમિત રીતે જ જમતો હોય તે શય્યાતર બને છે. જો નિયમિત રીતે ન જમતો હોય અને કોઈવાર એકને ત્યાં અને કોઈવાર બીજાને ત્યાં જમતો હોય તો બધી પત્નીએને શય્યાતર માનવી જોઈએ.

પહેલાંના ચાર ભાંગામાંના ત્રીજા ભાંગામાં એટલું વિશેષ સમજવું કે—જો જુદું જુદું મોજન બનાવ્યું હોય અને એકત્ર કરીને જમતા હોય તો વધેલા અન્નાદિને વહેંચી લીધા પછી સાધુ શય્યાતરથી જૂદાનો આહાર આદિ લઈ શકે છે, કારણ કે એમાંથી શય્યાતરનો ભાગ જૂદો કાઢવામાં આવી શક્યો હોય છે. હા, એકડું કરેલું હોય અને વહેંચ્યું ન હોય તો સાધુને કદ્યે નહિ. કોઈ શય્યા-

कोऽपि शय्यातरो देशान्तरं प्रस्थितः स्वगृहाद्व्यर्हिगत्वा कुत्रचित् तिष्ठेत्, तत्र यदि गृहादन्यस्थानाद्वाऽशनपानादिकं तदर्थमानीतम्, अथवा बहिःप्रदेश एव निष्पादितं चेत् तदा तदशनपानादिकं साधोरकल्प्यम्, रात्रिवासार्थं बहिर्गतस्य साधोस्तु पुनः कल्प्यमेव ।

यदि शय्यातरोऽन्यदीयगृहेऽन्यदीयमन्नादिकं परिवेषयेत्, तत्रापि शय्यातरेण दीयमानमन्यदीयमप्यशन-पानादिकं साधोरकल्प्यम् ।

साधोर्भिक्षादाने शय्यातरस्य सहगमनरूपनिमित्तत्वे सति तत्र भिक्षाग्रहणमकल्प्यम् । ग्रामाद्वहिरपि शय्यातरीयगोशालादिसत्त्वे तदीयदुग्धादिकं साधोरकल्प्यम् ।

नीय नहीं है। कोई शय्यातर परदेश जा रहा हो, और घरसे निकलकर कहीं बाहर ठहर गया हो, तो भी उसका अन्न-पान ग्राह्य नहीं है, भलेही वह अन्न-पान घरसे उसके लिए लाया गया हो या अन्य स्थानसे लाया गया हो अथवा वहाँ पर तैयार किया गया हो। यदि रात्रिमें निवास करनेके लिए साधु बाहर चला गया हो तो कल्पनीय है।

शय्यातर, दूसरे गृहस्थके यहां उसी दूसरे गृहस्थका अन्नादि परोस रहा हो तो भी उसके हाथसे दिया-हुआ आहार कल्पनीय नहीं है। यदि किसी भिक्षाकी प्राप्तिमें शय्यातर निमित्त हो अर्थात् दलाली करे तो वह भिक्षा भी साधुको ग्राह्य नहीं है।

गांवसे बाहर शय्यातरकी गोशाला आदि हो तो वहांका दूध आदि भी साधुको ग्राह्य नहीं है।

તર પરદેશ જઈ રહ્યો હોય અને ઘરમાંથી નીકળીને ક્યાંક બહાર રહ્યો હોય તો પણ એનું અન્ન-પાન ગ્રાહ્ય બનતું નથી, પછી ભલે એ અન્ન-પાન ઘરથી એને માટે લાવવામાં આવ્યું હોય અથવા અન્ય સ્થાનથી લાવવામાં આવ્યું હોય, या त्यांज तैयार બનાવવામાં આવ્યું હોય. એ રાત્રે નિવાસ કરવાને માટે સાધુ બહાર આવ્યા ગયા હોય તો કલ્પે છે

શય્યાતર, બીજા ગૃહસ્થને ત્યાં એ બીજા ગૃહસ્થનાં અન્નાદિ પીરસે તો પણ એના હાથથી અપાતો આહાર કલ્પે નહિ એ કોઈ ભિક્ષાની પ્રાપ્તિમાં શય્યાતર નિમિત્ત હોય અર્થાત્ દલાલી કરે તો એ ભિક્ષા પણ સાધુને ગ્રાહ્ય થતી નથી.

ગામની બહાર શય્યાતરની ગોશાળા આદિ હોય તો ત્યાંનું દૂધ વગેરે પણ સાધુને ગ્રાહ્ય બને નહિ.

શય્યાતરગૃહે ભોક્તા મૃત્યાદિરપિ શય્યાતરઃ । શય્યાતરસ્ય સ્વસા દુહિતા ચ તસ્મિન્ દિવસે પુનરાગમનમનિશ્ચિત્ય મર્તૃકુલાદાગચ્છેત્, તદા સાઽપિ શય્યાતરા ।
યદિ તસ્મિન્નહનિ મર્તૃકુલં પુનર્ગન્તુકામા શય્યાતરગૃહમાગતા ચેત્ સા શય્યાતરગૃહે
એવ શય્યાતરત્વમુપયાતિ અન્યગૃહે તુ ન તસ્યાઃ શય્યાતરત્વમિતિ વોધ્યમ્ ।

ઉપાશ્રયસ્વામિનિ દેશાન્તરસ્યે સતિ ઉપાશ્રયસંરક્ષકાદાજ્ઞામાદાય યત્ર સાધુ-
સ્તિષ્ઠેત્ તત્રોપાશ્રયસ્વામિનિ સમાગતે સાધુના શય્યાતરત્વં સ્વામિન્યેવ કલ્પ-
નીયમ્, ન સંરક્ષકે ।

શય્યાતરમદત્તમન્યેન સ્વીકૃતમપ્યજ્ઞનાદિકં શય્યાતરગૃહે સાધોરકલ્પ્યમ્,
વ્યવહારશુદ્ધ્યાદિદોષાત્ ।

શય્યાતરકે ઘર જીમનેવાલે નોકર-ચાકર મી શય્યાતર હૈં । શય્યા-
તરકી બહિન યા બેટી ડસ દિન વાપસ લૌટનેકા નિશ્ચય ન કરકે અપની
સસુરાલસે આઈ હો તો વહ મી શય્યાતર હૈ, યદિ વાપસ લૌટનેકા
વિચાર કરકે આઈ હો તો વહ શય્યાતરકે ઘરમેં હી શય્યાતર હૈ, દૂસ-
રેકે ઘરમેં નહીં, અર્થાત્ દૂસરેકે ઘરમેં દૂસરેકા આહારાદિ યદિ વહ પરોસે
તો સાધુ હે સકતે હૈં ।

જય ઉપાશ્રયકા સ્વામી પરદેશમેં રહતા હો ઓર ઉપાશ્રયકે રખવાલે
સે આજ્ઞા લેકર સાધુ ડસમેં ઠહરૈં તો જય ઉપાશ્રયકા સ્વામી આજાવે
તય વહી શય્યાતર હોતા હૈ, રખવાલા નહીં ।

શય્યાતરને અદાન આદિક દૂસરે કો દે દિયા ઓર દૂસરેને વાહે ડસે
સ્વીકાર મી કર લિયા હો તો મી શય્યાતર કે ઘર પર સાધુ કો વહ લેના નહીં

શય્યાતરના ઘેર જમનારા નોકર-ચાકર પણ શય્યાતર છે, શય્યાતરની બહેન
યા પુત્રી એ દિવસે પાછાં જવાનો નિશ્ચય કર્યા વિના પોતાને સાસરેથી આવી
હોય તો તે પણ શય્યાતર છે. ને પાછાં જવાનો વિચાર કરીને આવી હોય તો
શય્યાતરના ઘરમાં જ તે શય્યાતર છે, બીજાના ઘરમાં નહિ, અર્થાત્ બીજાના
ઘરમાં બીજાનો આહારાદિ ને તે પીરસે તો સાધુ લઈ શકે છે.

ને ઉપાશ્રયનો સ્વામી પરદેશમાં રહેતો હોય અને ઉપાશ્રયના રખેવાળની
આજ્ઞા લઈને સાધુ તેમાં રહે તો જ્યારે ઉપાશ્રયનો સ્વામી આવી બંધ ત્યારે તે
શય્યાતર બને છે, રખેવાળ નહિ.

શય્યાતરે અજ્ઞાનાદિ બીજાને આપી લીધું હોય અને બીજાએ ભલે એને
સ્વીકારી પણ લીધું હોય, તો પણ શય્યાતરને ઘેર સાધુએ તે લેવું નોંધ્યું નહિ,

તથા શય્યાતરેણ દત્તમન્યેનાસ્વીકૃતમન્નાદિકં શય્યાતરગૃહાદ્ બહિરપિ સાધોરકલ્પ્યમ્, તત્ર શય્યાતરસ્વત્વાપગમાભાવાત્ ।

શય્યાતરગૃહાદ્ બહિરન્યેન સ્વીકૃતં ચેત્ તદા સાધોઃ કલ્પ્યમેત્ર, તત્ર શય્યાતરસ્વત્વાપગમાદિતિ ચોધ્યમ્ ।

શય્યાતરગૃહાદ્વિસ્તેન (શય્યાતરેણ) દત્તમન્યેનાસ્વીકૃતં ચેત્ તત્રાસ્વીકૃતાશનપાનાદેઃ સ્વીકારાર્થે 'ગૃહતામિદ્' -મિત્યાદિપરરૂપા પ્રવર્તનાઽપિ સાધોરકલ્પ્યા । શય્યાતરપિણ્ડગ્રહણાદિદોષશક્લાસંભવાત્ ।

ચાહિય, ક્યોંકિ સ્વીકાર કર લેનેસે શય્યાતરકા સ્વામિત્વ તો નહીં રહા પર યહાં વ્યવહારસે અશુદ્ધિ હૈ ।

યદિ શય્યાતરદ્વારા દિયે હુણ અન્નાદિકો અન્ય ગૃહસ્થ ન સ્વીકાર કરે તો શય્યાતરકે ઘરમેં યા ઘરસે બાહર કહીં બી સાધુકો નહીં ગ્રહણ કરના ચાહિય, ક્યોંકિ ઉસ આહારાદિમેં શય્યાતરકા સ્વત્વ રહતા હૈ । શય્યાતરકે ઘરસે બાહર દૂસરેને સ્વીકાર કર લિયા હો તો સાધુકો કલ્પનીય હૈ, ક્યોંકિ ઉસપર શય્યાતરકા સ્વત્વ નહીં રહા ।

શય્યાતરકે ઘરસે બાહર શય્યાતરને કિસી દૂસરેકો દિયા હો ઔર દૂસરેને સ્વીકાર ન કિયા હો તો ઉસ-અશનાદિકે સ્વીકાર કરાનેકે લિય 'તુમ હે લો' ઇત્યાદિરૂપસે ગૃહસ્થકો પ્રેરણા કરના બી સાધુકા કલ્પ નહીં હૈ, ક્યોંકિ ઉસમેં શય્યાતરકા પિણ્ડ લેને આદિ અનેક દોષોંકી શંકા હોતી હૈ ।

કારણ કે સ્વીકારી લેવાથી શય્યાતરનું સ્વામિત્વ તો રહું નહિ, પણ તેમાં વ્યવહારથી અશુદ્ધિ રહેલી છે.

જો શય્યાતરે આપેલું અન્નાદિ અન્ય ગૃહસ્થ ન સ્વીકારે તો શય્યાતરના ઘરમાં યા ઘરબહાર કયાંય પણ તે સાધુએ શ્રદ્ધ કરવું જોઈએ નહિ, કારણ કે તે આહારાદિમાં શય્યાતરનું સ્વત્વ રહેલું હોય છે. શય્યાતરના ઘરથી બહાર બીજાએ સ્વીકારી લીધું હોય તો તે સાધુને કહ્યે, કેમકે તે ઉપર શય્યાતરનું સ્વત્વ રહેલું નથી.

શય્યાતરના ઘરની બહાર શય્યાતરે કોઈ બીજાને આપ્યું હોય અને બીજાએ સ્વીકાર્યું ન હોય તો તે અશનાદિનો સ્વીકાર કરાવવાને માટે 'તમે લઈ લ્યો' ઇત્યાદિરૂપે ગૃહસ્થને પ્રેરણા કરવી એ પણ સાધુને કહ્યે નહિ, કારણ કે તેમાં શય્યાતરના પિંડ લેવો વગેરે અનેક દોષોની શંકા રહે છે.

અથ શય્યાતરપિણ્ડગ્રહણે દોષાઃ પ્રદર્શ્યન્તે—

(૧) વસતિર્દોર્લભ્યમ્, વસતિસ્વામિનો ગૃહેઽશનપાનાદિગ્રહણનિયમે-સ્વક્રીયા-
ન્નાદિવ્યયમાલોચ્ય સ્ત્રોપાથયનિવાસાર્યમાજ્ઞાં સાધવે ન કોઽપિ દયાત્, इत्याशयः।
(૨) પ્રવચનલાઘવમ્; (૩) સ્વાવાસસ્થાન એવ મિશ્કાલાભસંભાવનયા પરિભ્રમણા-
લસ્યે સંજાતે કદાચિત્ શય્યાતરગૃહે આહારાચલાભેઽકાલમિશ્કાચર્યાપ્રસન્નઃ,
વેલાતિક્રમે સતિ આર્ત્તરોદ્રધ્યાનપ્રસન્નઃ, સ્વાધ્યાયાન્તરાયઃ, આત્મહ્રાન્તિથ,

શય્યાતરકા પિણ્ડ ગ્રહણ કરનેમ્ દોષ વતલાતે હિ—

(૧) શય્યાતરકા પિણ્ડ ગ્રહણ કિયા જાય તો વસતિ મિલના દુર્લભ
(મુશ્કિલ) હો જાયગા। ગૃહસ્થ યહ વિચારેંગેકિ ઇન્હે સ્થાન દેનેસે અન્ન-
પાન આદિ મી દેના પડેગા। એસા સોચકર ગૃહસ્થ અપને સ્થાનમ્ રહનેકે
લિપ સાધુઓકો સ્થાન નહીં દેગા।

(૨) પ્રવચનકા લાઘવ હોગા।

(૩) અપને નિવાસસ્થાન પર હી મિશ્કા મિલ જાનેકી સંભાવનાસે
સાધુ ભ્રમણ કરનેમ્ આલસ્ય કરેંગે, ઓર જય શય્યાતરકે ઘર પર આહાર
નહીં મિલેગા તો અકાલ-(અસમય)-મ્ ગોચરી કરનેકા પ્રસંગ હોગા,
ઓર અસમયમ્ મિશ્કા ન મિલનેસે આર્ત્ત-રોદ્ર ધ્યાન હોંગે, સ્વાધ્યાય
આદિમ્ અન્તરાય પડેગા, ઓર આત્માકો હેદ હોગા।

શય્યાતરનો પિંડ ગ્રહણ કરવામાં રહેલા દોષો બતાવે છે:—

(૧) શય્યાતરનો પિંડ ગ્રહણ કરવામાં આવે તો વસતિ (રહેવાનું સ્થાન)
મળણું દુર્લભ (મુશ્કેલ) બની જાય. ગૃહસ્થ એમ વિચારશે કે એમને સ્થાન
આપવાથી અન્ન-પાન આદિ પણ દેવાં પડશે. એમ વિચારીને ગૃહસ્થ પોતાના
સ્થાનમાં રહેવાને માટે સાધુઓને સ્થાન આપશે નહિ.

(૨) પ્રવચનનું લાઘવ થશે.

(૩) પોતાના નિવાસસ્થાન પર જ મિશ્કા મળી જવાની સંભાવનાથી સાધુ
ભ્રમણ કરવામાં આગ્રહ કરશે, અને જો શય્યાતરના ઘેરથી આહાર નહિ મળે તો
અકાલે (અસમયે) ગોચરી કરવાનો પ્રસંગ આવશે, અને અકાલે મિશ્કા ન
મળવાથી આર્ત-રોદ્ર ધ્યાન થશે, સ્વાધ્યાયાદિમાં અંતરાય પડશે અને આત્માને
હેદ થશે.

(૪) તીર્થદ્કરાજામદ્ગોડપીત્યાદયો દોષાઃ પ્રસજ્જન્તે, (૨૩),

इति शय्यातरविचारः ।

આસન્દી=વેત્રાસનં, સ્વદ્વિકા ચ (૨૪),

पर्यङ्कः=मञ्चविशेषः, स एव पर्यङ्ककः; स्वार्थे कः । चकाराच्छ्रविका-दोला-
-ताम्रयानादिग्रहणम् (२५),

गृहान्तरनिषद्या=गृहं=गृहिनिकेतनं तस्याऽन्तरम्=अभ्यन्तरं मध्यमिति
यावत्, तस्मिन् निषद्या=निषदनम् उपवेशनमित्यर्थः, यद्यपि व्याकरणादौ निषी-
दन्त्यस्या-मिति विप्लव 'निषद्या=आपणः' इत्युक्तं तथाप्यत्र शास्त्रसङ्केतितत्वा-
द्भाष्यव्यवन्तोऽयं निषद्याशब्दः (२६),

गात्रस्थ=शरीरस्थ उद्धर्त्तनानि=मलापनयनद्रव्येण समालેપનાનિ 'उबटन'
इतिलोकप्रसिद्धानि, चकारादन्येषामपि शरीरसम्बन्धिनां संस्काराणां ग्रहणं
बोद्धव्यम् (२७),

एषु चारित्रघातादयो दोषाः सुस्पष्टा एव ॥ ५ ॥ ५ ॥

(૪) इसके सिवाय तीर्थकर भगवानने शय्यातर-पिण्डको अकल्प-
नीय बताया है, इसलिए उनकी आज्ञाका भंग होगा, इत्यादि अनेक
दोष आते हैं ॥ इति शय्यातर-विचार समाप्त ।

(૨૪) આસન્દી-વેતકી બની હુઈ છિદ્રવાલી કુર્સીપર બેઠના ।

(૨૫) પર્યંક-એક પ્રકારકા પલંગ, પાલખી, ડોલા, તામ્રજામ આદિકા
ગ્રહણ કરના ।

(૨૬) ગૃહાન્તરનિષદ્યા-ગૃહસ્થકે ઘરમેં બેઠના ।

(૨૭) ગાત્રોદ્ધર્તન-શરીર પર ઉબટન આદિ કરના ॥૫॥

(૪) એ ઉપરાંત તીર્થકર ભગવાને શય્યાતર પિંડને અકલ્પનીય બતાવ્યો છે,
તે માટે એમની આજ્ઞાનો ભંગ થશે, ઇત્યાદિ અनेક દોષો ઉત્પન્ન થાય છે.

इति शय्यातर-विचार समाप्त.

(૨૪) આસન્દી-નેતરની બનાવેલી છિદ્રવાળી પુરશી પર બેસવું

(૨૫) પર્યંક-એક પ્રકારનો પલંગ, પાલખી, ડિંડોળો, ચાનેા

(૨૬) ગૃહાન્તરનિષદ્યા-ગૃહસ્થના ઘરમાં બેસવું.

(૨૭) ગાત્રોદ્ધર્તન-શરીર પર સુગંધી પદાર્થો ચોળવા. (૫)

^{२८}मूलम्-^{२६}गिहिणो वेयावडियं, जाइयाजीववत्तिया ।

^{३०}तत्तानिबुडभोइत्तं, ^{३१}आउरस्सरणाणि च ॥६॥

छाया-गृहिणो वैयावृत्त्यं, जात्याजीववृत्तिता (आजीववर्तिता)
तप्तानिर्वृतभोजित्वं, -मातुरस्सरणाणि च ॥ ६ ॥

सान्वयार्थः-(२८) गिहिणो=गृहस्थकी वेयावडियं=वैयावच्च करना, (२९) जाइया=जातिसे-अपनी ऊंची जाति बताकर आजीववत्तिया=जीविका निर्वाह करना, (३०) तत्तानिबुडभोइत्तं=अग्निमें सिर्फ तपाया हुआ किन्तु शस्त्रसे अपरिणत-मिश्र भोजन करना, य=और (३१) आउरस्सरणाणि=बीमार होनेपर पूर्वशुक्त वस्तुका स्मरण करना ॥ ६ ॥

टीका-गृहिणः=गृहस्थस्य, वैयावृत्त्यं=गृहस्थायान्नाऽऽनयनप्रदानादि-लक्षण-शुश्रूपाकरणम् (२८),

जात्या='अहमेतादृशजातिविशिष्टः' इत्याद्याघोषणेन, उपलक्षणमिदं कुलादीनामपि, आजीववृत्तिता-आजीवे=जीविकायां वृत्तिः=स्थितिर्यस्य तद्भावः, यद्वा 'आजीववृत्तिता' इतिच्छाया, आजीवे=जीविकायां वर्तितुं शीलं यस्यासौ आजीववर्त्ती तस्य भाव इति तदर्थः (२९),

तप्तानिर्वृतभोजित्वं=तप्तं=वह्नौष्णीकृतं च तत् अनिर्वृतं=शस्त्रापरिणतं तप्तानिर्वृतम् अर्द्धपकमिति भावस्तद्भोक्तुं शीलमस्य तत्रम्, मिश्रान्नादिसेवनमित्यर्थः (३०)
आतुरस्मरणम्=आतुराः=रोगादिग्रस्तास्तेषां स्मरणं=तत्कर्तृकपूर्वोपशुक्त-

- (२८) गृहस्थकी वैयावृत्त्य (सेवा-शुश्रूपा) करना ।
- (२९) अपनी जाति या कुल आदि बताकर भिक्षा लेना ।
- (३०) आधा पका आधा कच्चा अर्थात् मिश्र अन्न-पानी आदि लेना ।
- (३१) रोग आदिकी अवस्थामें पहले सेवन किये हुए विषयोंका

(२८) गृहस्थकी वैयावृत्त्य (सेवा-शुश्रूपा) करनी.
(२९) पोटानी व्यक्ति या कुल जतालीने शिक्षा लेनी.
(३०) अधपाकां-अधकायां अर्थात् मिश्र अन्नपाणी आदि लेना.
(३१) रोगादिनी अवस्थायां पडेलां सेवेलां विषयेषु स्मरणं करयुं अर्थात्

वस्तुस्मरणमिति फलितम्, यद्वा आतुरशब्दोऽत्र भावप्रधाननिर्देशस्तथाचाऽऽतुरत्वे स्मरणमिति समासः, रोगाद्यवस्थायां पूर्वाऽनुभूतवस्तुस्मरणमित्यर्थः (३१)।

चकार इहापि समुच्चयार्थकः। अत्रासंयमादयो दोषा जायन्ते ॥ ६ ॥

^{३२}मूलम्-^{३३}मूलए ^{३४}सिंगवेरे य, ^{३५}उच्छुखंडे ^{३६}अनिव्वुडे ।

^{३७}कंदे ^{३८}मूले य सच्चित्ते, ^{३९}फले ^{४०}वीए य आमए ॥७॥

छायाः-मूलकं शृङ्गवेरं च, इक्षुखण्डमनिर्वृतम् ।

कन्दो मूलं च सचित्तं, फलं वीजं चामकम् ॥ ७ ॥

सान्वयार्थः-य=और (३२) मूलए=मूला (३३) सिंगवेरे=अदरख (३४) उच्छुखंडे=गन्ना (सेलडी) अनिव्वुडे=शस्त्रसे अपरिणत (३५) कंदे=कन्द य=और (३६) मूले=शिफा (तथा) सच्चित्ते=सचित्त (३७) फले=फल य=और आमए=सचित्त (३८) वीए=बीज । भावार्थ-इनके सेवनसे अनन्तकाय आदि वनस्पतिकायकी विराधना होती है ॥ ७ ॥

टीका-मूलकं=प्रसिद्धम् (३२), शृङ्गवेरं=शृङ्गवेदरं=शरीरं यस्य तत् आर्द्रक-मित्यर्थः (३३), च=तथा इक्षुखण्डम्=इक्षुशकलम्, एतन्नयम् अनिवृतं=शस्त्रापरिणतम् (३४) कन्दः=शूराणादिः (३५), मूलं=शिफा (३६), च=पुनः, सचित्तं=सजीवम्,

स्मरण करना अर्थात् धीमारीमें हाय! हाय! करना ॥६॥

(३२) सचित्त मूलाका सेवन करना ।

(३३) सचित्त अदरख (आदा) का सेवन करना ।

(३४) सचित्त इक्षुखण्डका सेवन करना ।

(३५) सचित्त शूराण आदि कन्दोंका सेवन करना ।

(३६) सचित्त मूलका सेवन करना ।

(गभादीभिः 'हाय ! हाय !' करवी. (६)

(३२) सचित्त मूलानु सेवन करवुं.

(३३) सचित्त आदुनु सेवन करवुं.

(३४) सचित्त शेरडीनां पत्तीकां-कडकां-नु सेवन करवुं.

(३५) सचित्त शूराणु आदि क'डोनु सेवन करवुं.

(३६) सचित्त मूलानु सेवन करवुं.

फलं=ककडी-त्रुपादिकम् (३७), च=तथा बीजं=तिलादि, आमकम्=सचित्तम् (३८),
अत्रानन्तकायादिविराधनादिदोषा जायन्ते ॥ ७ ॥

^{३६}मूलम्-^{४०}सोवच्चले ^{४१}सिंधवे लोणे, ^{४२}रुमालोणे य आमए ।

^{४३}सामुद्दे ^{४४}पंसुखारे य, ^{४५}कालालोणे य आमए ॥८॥

छायाः-सौवर्चलं सैन्धवो लवणो, रुमालवणश्चामकः ।

सामुद्रः पांशुक्षारश्च, काललवणश्चामकः ॥ ८ ॥

सान्वयार्थः-आमए=सचित्त (३९) सोवच्चले=सौवर्चल-संचरनमक (४०)
सिंधवे लोणे=सैन्धव-सींधानमक (४१) रुमालोणे=रुमानदीसे निकला हुआ
नमक (४२) सामुद्दे=समुद्री नमक य=और (४३) पंसुखारे=ऊपर नमक य=
और आमए=सचित्त (४४) कालालोणे=काला नमक । भावार्थ-उल्लिखित
नमकोंका सेवन करनेसे पृथ्वीकाय आदिकी विराधना होती है ॥ ८ ॥

टीका—सुवर्चले=देशविशेषे भवः सौवर्चलः=रुचकलवणः (३९),

सिन्धुनद्युपलक्षितदेशीयपर्वते भवः सैन्धवः, लवणः=लुनाति=छिनत्ति दूरयति
कफादिकमिति लवणः, इदं सौवर्चलादेर्विशेषणपदम् (४०),

च=तथा, रुमालवणः=रुमा=विशिष्टलवणाकरभूता काचिन्नदी तस्या लवणः,
आमकः=सचित्तः, अस्य पूर्वार्द्धे सर्वत्र सम्बन्धः (४१),

(३७) सचित्त ककडी खीरा आदि फलोंका सेवन करना ।

(३८) सचित्त बीजका=तिल आदिका सेवन करना ॥ ७ ॥

(३९) सचित्त रुचक (सौवर्चल सौचर) नमकका सेवन करना ।

(४०) सचित्त सैन्धव (सैंधा) नमकका सेवन करना ।

(४१) सचित्त रुमा (नदीविशेषके) नमकका सेवन करना ।

(३७) सचित्त ककडी खीरा आदि फलोंका सेवन करना ।

(३८) सचित्त बीज तल आदिनुं सेवन करना । (७)

(३९) सचित्त रुचक लवण (सौवर्चल-संचरण)नुं सेवन करना ।

(४०) सचित्त सिंधालवणनुं सेवन करना ।

(४१) सचित्त रुमा (नदीविशेषभांशी नीकणेली) नीकणेलीनुं सेवन करना ।

सामुद्रः=समुद्रोत्थलवणः (४२),

पांशुक्षारः=ऊपरलवणः (४३),

च=तथा काललवणः=कृष्णलवणः 'त्रिदलवण' इतिप्रसिद्धः (४४),

आमकः=सचिचः, 'आमक' इत्यस्योत्तरार्द्धे सर्वत्र सम्बन्धः । अत्र पृथ्वी-
कायविराघनादयो दोषा भवन्ति ॥ ८ ॥

^{४५}मूलम्-^{४६}धुवणेत्ति ^{४७}वमणे य, ^{४८}वत्थीकम्म-विरेयणे ।

^{४९}अंजणे ^{५०}दंतवण्णे य, ^{५१}गायव्भंगविभूसणे ^{५२}॥९॥

छायाः-धूपनमिति वमनं च, वस्तिकर्म विरेचनम् ।

अञ्जनं दन्तवर्णय, गान्धाभ्यङ्ग-विभूषणे ॥ ९ ॥

सान्त्वयार्थः-(४५) धुवणेत्ति=रोग मिटाने आदिके लिए किसी स्थानमें
धूप देना, (४६) वमणे=प्रयत्नपूर्वक वमन करना, (४७) वत्थीकम्म=वस्तीकर्म
करना, य=और (४८) विरेयणे=विरेच-जुलाव लेना, (४९) अंजणे=अंजन-
सुरमा आदि आंजना, (५०) दंतवण्णे=दातून मसी आदिसे दाँत साफ करना,
(५१-५२) गायव्भंगविभूसणे=शरीरको तैल आदिसे मालिश करना (५१)
तथा वस्त्र-आदिसे भूषित करना (५२) ॥ ९ ॥

टीका—धूपनं=रोगाद्युपशान्तिनिमित्तं स्थानकादिषु धूपदानम्, सौगन्ध्यो-
त्पत्तिनिमित्तमंशुकादीनां धूपादिना वासनञ्च (४५),

(४२) सचिच समुद्री नमकका सेवन करना ।

(४३) सचिच ऊपर नमकका सेवन करना ।

(४४) सचिच काले नमकका सेवन करना ॥ ८ ॥

(४५) रोग आदिकी शान्ति अथवा सुगंधिके लिए स्थानक या वस्त्र
आदिमें धूप देना ।

(४२) सचिच समुद्रना लवणुं सेवन करवुं.

(४३) सचिच वीपर लवणु (आमक) नुं सेवन करवुं.

(४४) सचिच काला भीक्षुं सेवन करवुं. (८)

(४५) रोगादिनी शान्ति अथवा सुगंधिने भाटे स्थानक या वस्त्रादिने धूप करवो.

वमनं=वमिजनकभेषजादिप्रयोगेण वान्तिकरणम् (४६),

वस्तिकर्म=वसतः=तिष्ठतः, मूत्रपुरीषावत्रेति, वस्ते=आच्छादयति मूत्राऽऽ-
शयपुटमिति वा वस्तिः=नाभेरधोभागः, तस्याः कर्म=तच्छोधनव्यापारो वस्ति-
कर्म=मलादिशोधनार्थमपानादिमार्गे वर्तिकादिप्रवेशनम्, अपानमार्गेण जलकर्षणं
वेत्यर्थः (४७),

विरेचनम्=कोष्ठशुद्धयर्थं स्वर्णमुख्यादिविरेचनसेवनम् (४८)

अञ्जनं=शोभावशीकरणाद्यर्थं नयनयोः कज्जल-सौवीरादिदानम् (४९),

दन्तवर्णः=वर्णनं=वर्णः, दन्तानां वर्णः=उज्ज्वलीकरणं दन्तवर्णः=अङ्गुली-दन्त-
शाण(मसी)काष्ठादिभिर्दन्तवर्णणम् (५०) ।

गात्राभ्यङ्ग-विभूषणे=अभ्यङ्गश्च विभूषणं चेत्यनयोरितरेतरयोगद्वन्द्व इत्यभ्यङ्ग-
विभूषणे, गात्रस्य अभ्यङ्ग-विभूषणे गात्राभ्यङ्गविभूषणे, 'द्वन्द्वान्ते द्वन्द्वादौ वा
श्रूयमाणं पदं प्रत्येकमभिसम्बध्यते' इतिन्यायाद् गात्रशब्दस्य प्रत्येकं सम्ब-
न्धस्तत्र गात्राभ्यङ्गः=गात्रस्य=शरीरस्य अभ्यङ्गः=शतपाक-सहस्रपाकादितैला-
दिनाऽभ्यञ्जनं मर्दनमिति यावत् (५१),

गात्रविभूषणं=वस्त्रालङ्कारादिना शरीरपरिष्करणम् (५२),

१ चौरादिकाद्वर्णयतेर्भावे घञ् ।

(४६) दवाई लेकर वमन करना ।

(४७) मल आदिके शोधनके लिए वस्तिकर्म करना ।

(४८) कोठेकी शुद्धिके लिए सनाप आदिका जुलाब लेना ।

(४९) नेत्रोंमें कज्जल आदि लगाना ।

(५०) मिस्सी आदि लगाकर दांत रंगना ।

(५१) शतपाक, सहस्रपाक आदि तेलसे शरीरकी मालिश करना ।

(५२) शरीरका वस्त्र आभूषणोंसे मण्डन करना ।

(४६) दवा लघने वमन करवुं.

(४७) मलादिना शोधन भाटे वस्तिकर्म करवुं.

(४८) उदरनी शुद्धिने भाटे सोनामुखी आदिना जुलाब लेवो.

(४९) आंजोभां काज्जल (मेश) आंजवुं.

(५०) मस्सी पगेरे लगाडीने दांत रंगवा.

(५१) शतपाक, सहस्रपाक आदि तेलथी शरीरने मर्दन करवुं.

(५२) शरीरनु मंडन करवुं (शोभापवुं)

धूपनादिनाऽग्निकायप्रभृतिविराधनादिदोषा जायन्ते ९ ॥

सम्प्रत्युपसंहरन्नाह—^१‘सन्वमेय’^२इत्यादि ।

मूलम्—^३सन्वमेयमणाइन्नं, ^४निगन्धाण ^५महेसिणं ।

^६संजमंमि ^७अ ^८जुत्ताणं, ^९लघुभूयविहारिणं ॥१०॥

छायाः—सर्वमेतदनाचीर्णं, निर्ग्रन्थानां महर्षीणाम् ।

संयमे च युक्तानां लघुभूतविहारिणाम् ॥ १० ॥

सान्वयार्थः—निगन्धाण=परिग्रहरहित महेसिणं=महर्षियोंके संजमंमि=संयममें जुत्ताणं=लगेहुए य=और लघुभूयविहारिणं=वायुके समान अप्रतिबन्धविहार करनेवालोंके एयं=ये—पूर्वोक्त वाचन सत्त्वं=सब अणाइन्नं=अनाचीर्ण हैं। भावार्थ—निर्ग्रन्थ महर्षियोंने पूर्वोक्त इन वाचन विपर्योका आवरण नहीं किया, अतः ये अनाचीर्ण कहलाते हैं। साधुओंको इनका आवरण नहीं करना चाहिये ॥ १० ॥

टीका—ग्रन्थान्निर्गता निर्ग्रन्थाः=कनक-रजतादिद्रव्यग्रन्थि-मिथ्यात्वादिभाव-ग्रन्थिरहितास्तेषाम्, महर्षीणाम् महान्तश्च तेऽप्ययः महर्षयस्तेषाम्, यद्वा ‘महैषिण’ मिति छाया, महो=निजहितं तम् एषयन्ति=गवेषयन्तीति महैषिणस्तेषाम्। संयमे=सकलसावद्यव्यापारोपरमलक्षणे युक्तानां=व्यापृतानां दत्तचित्तानामित्यर्थः;

इन धूप आदिसे अग्निकाय आदि जीवोंकी विराधना आदि दोष होते हैं ॥९॥

अय उपसंहार करते हैं—‘सन्वमेय०’ इत्यादि ।

बाह्याभ्यन्तर परिग्रहकी ग्रन्थिसे रहित, अपने हितका अन्वेषण करनेवाले महर्षि तीन करण तीन योगसे सावद्य व्यापारके त्यागरूप

ये धूप आदिथी अग्निकाय आदि लोकोनी विराधना आदि दोष लागे छे (८), छे उपसंहार करे छे—सन्वमेय० इत्यादि.

बाह्याभ्यन्तर परिग्रहकी अग्निथी रहित, पोताना हितनु अन्वेषण करनेवाले महर्षिओंके त्रय करण त्रय योगथी सावद्य व्यापारने त्यागवा रूप सकल संयमथी

ચ=પુનઃ લઘુભૂતવિહારિણામ્=લઘુભૂતો=વાયુસ્તદ્વદમ્પતિવદ્દં વિહરન્તિ તચ્છીલા-
સ્તેપાં વાયુવદમ્પતિવન્ધવિહારિણામિત્યર્થઃ । एतत्=પૂર્વોક્તં સર્વે દ્વિપશ્ચાશત્પ્રકારકમ્
અનાચીર્ણમ્=અનાસેવિતમ્ ‘અસ્તી’-તિ શેષઃ ॥ ૧૦ ॥ ૧૦ ॥

અનાચીર્ણત્યાગિનો મુનયઃ કોદૃશા ભવન્તિ ?-इत्याह-

મૂલમ્-^૧પંચાસવપરિજ્ઞાયા, ^૨તિગુત્તા ^૩છસુ ^૪સંજયા ।

^૫પંચનિગ્ગહણા ^૬ધીરા, ^૭નિગ્ગંથા ^૮ઉજ્જુદંસિણો ॥૧૧॥

છાયાઃ-પશ્ચાભૂવપરિજ્ઞાતા, -ત્વિગુત્તાઃ પદ્મસુ સંયતાઃ ।

પશ્ચનિગ્ગહણા ધીરા, નિગ્ગંથા ઋજુદર્શિનઃ ॥ ૧૧ ॥

સાન્વયાર્થઃ-પંચાસવપરિજ્ઞાયા=પાંચ આસ્રવોંકે ત્યાગી, તિગુત્તા=મનોગુપ્તિ ૧
વચનગુપ્તિ ૨ કાયગુપ્તિ ૩ સે યુક્ત, છસુ=છહ કાયમે સંજયા=સંયમવાન્, પંચનિ-
ગ્ગહણા=પાંચ ઇન્દ્રિયોંકે નિગ્ગહ કરનેવાલે ધીરા=પરીપહ ઉપસર્ગ સહનેમે ધીર
નિગ્ગંથા=મુનિ ઉજ્જુદંસિણો=મોક્ષમાર્ગકે આરાધક હોતે હૈં । આવર્થ-જો
અનાચીર્ણોંકા ત્યાગ કરતે હૈં વે ગાયોક્તવિશેષણોંસે વિશિષ્ટ હોતે હૈં ॥ ૧૧ ॥

ટીકા-પશ્ચાસ્રવપરિજ્ઞાતાઃ=આસ્રવતિ=આક્ષરતિ મિથ્યાત્વાદિનાલિકામ્બઃ
કર્મસલિલમાત્મતટાગે ચૈસ્તે આસ્રવા હિંસાદયઃ, પશ્ચ ચ ત આસ્રવાથેતિ પશ્ચાસ્રવાઃ

સકલ સંયમસે યુક્ત ઓર વાયુકી તરહ અપ્રતિવન્ધ વિહાર કરનેવાલે
મુનિરાજોંકે વે પૂર્વોક્ત વાવન અનાચીર્ણ હૈં ॥૧૦॥

અનાચીર્ણોંકા ત્યાગ કરનેવાલે મુનિ કૈસે હોતે હૈં ? સો કહતે હૈં-
‘પંચાસ્રવ’ હત્યાદિ ।

જિનકે દ્વારા આત્મારૂપી તાલાવમેં મિથ્યાત્વાદિરૂપ નાલાઓંસે
કર્મરૂપી જલ આતા હૈં ઉન્હેં આસ્રવ કહતે હૈં । વે આસ્રવ મિથ્યાત્વ

યુક્ત અને વાયુની પેઠે અપ્રતિવન્ધ વિહાર કરનારા મુનિરાજોના એ પૂર્વોક્ત વાવન
અનાચીર્ણ છે.

અનાચીર્ણોના ત્યાગ કરનારા મુનિઓ કેવા હોય છે ? તે કહે છે:-

પંચાસ્રવં ઇત્યાદિ.

જેની દ્વારા આત્મા-રૂપી તળાવમાં મિથ્યાત્વાદિ-રૂપ નાળાઓથી કમ-રૂપી
જળ આવે છે તેને આસ્રવ કહે છે. એ આસ્રવો મિથ્યાત્વ અવિશતિ આદિ લેહો

धूपनादिनाऽग्निकायप्रभृतिविराधनादिदोषा जायन्ते ९ ॥

सम्प्रत्युपसंहारनाह—‘सन्वमेय’-इत्यादि ।

मूलम्—स^८व^७मेय^६मणा^५इ^४न्नं, नि^३ग्गं^२थाण^१ महे^३सिणं ।

संज^३मंमि^४ अ जु^५त्ताणं, लहु^६भूय^७विहारिणं ॥१०॥

छायाः—सर्वमेतदनाचीर्णं, निर्ग्रन्थानां महर्पीणाम् ।

संयमे च युक्तानां लघुभूतविहारिणाम् ॥ १० ॥

सान्वयार्थः—निग्गंथाण=परिग्रहरहित महेसिणं=महर्षियोंके संजमंमि=संयममें जुत्ताणं=लगेहुए य=और लहुभूयविहारिणं=वायुके समान अप्रतिबन्धविहार करनेवालोंके एयं=ये—पूर्वोक्त वाचन सन्वं=सब अणाइन्नं=अनाचीर्ण हैं। भावार्थ—निर्ग्रन्थ महर्षियोंने पूर्वोक्त इन वाचन विषयोंका आचरण नहीं किया, अतः ये अनाचीर्ण कहलाते हैं। साधुओंको इनका आचरण नहीं करना चाहिये ॥ १० ॥

टीका—ग्रन्थान्निर्गता निर्ग्रन्थाः=कनक-रजतादिद्रव्यग्रन्थि-मिथ्यात्वादिभाव-ग्रन्थिरहितास्तेषाम्, महर्पीणाम् महान्तश्च ते ऋषयः महर्षयस्तेषाम्, यद्वा ‘महैषिणा’ मिति च्छाया, महो=निजहितं तम् एषयन्ति=भावेपयन्तीति महैषिणस्तेषाम्। संयमे=सकलसावद्यव्यापारोपरमलक्षणे युक्तानां=व्यापृतानां दत्तचित्तानामित्यर्थः,

इन धूप आदिसे अग्निकाय आदि जीवोंकी विराधना आदि दोष होते हैं ॥९॥

अब उपसंहार करते हैं—‘सन्वमेय०’ इत्यादि ।

बाह्याभ्यन्तर परिग्रहकी ग्रन्थिसे रहित, अपने हितका अन्वेषण करनेवाले महर्षि तीन करण तीन योगसे सावद्य व्यापारके त्यागरूप

ये धूप आदिथी अग्निकाय आदि लोकोनी विराधना आदि दोष लागे छे (८),
हुवे उपसंहार करे छे—सन्वमेय० इत्यादि.

बाह्याभ्यन्तर परिग्रहनी अस्थिती रहित, पोताना हितनु अन्वेषण करनारा
महर्षिओओ त्रय करण त्रय योगथी सावद्य व्यापारने त्यजवा इप सकल संयमथी

છાયા-આતાપયન્તિ ગ્રીષ્મેષુ, હેમન્તેષ્વપ્રાવૃતાઃ ।

વર્ષાસુ પ્રતિસંલીનાઃ, સંયતાઃ સુસમા(હિતાઃ)ધિકાઃ ॥ ૧૨ ॥

સાન્વયાર્થઃ-સુસમાહિયા=પ્રશસ્ત સમાધિવાલે સંજયા=સંયમી મુનિ ગિ-
મ્હેસુ=ગ્રીષ્મઋતુમે આયાવયન્તિ=આતાપના લેતે હૈં, હેમંતેસુ=હેમન્તઋતુમે અવા-
લડા=અલ્પવસ્ત્ર યા વસ્ત્રરહિત રહેતે હૈં, વાસાસુ=વર્ષાઋતુમે પડિસંલીના=ઋતુ-
ષ્ણી માંતિ ઇન્દ્રિયોંકા ગોપન કરતે હૈં, અર્થાત્ જિસ ઋતુમે જિસ પ્રકારકી તપસ્યાસે
અધિક કાયકેશ હોતા હો ઉસ ઋતુમે વઢી તપસ્યા કરતે હૈં ॥ ૧૨ ॥

ટીકા-સુસમાધિકાઃ=સમાધીયતેઽસ્મિન્ મનો વિવેકિભિરિતિ સમાધિઃ-પ્રશ-
સ્તભાવાઽવસ્થાનમ્, સુ=શોભનઃ સમાધિર્યેષાંતે તથોક્તાઃ=વિનય-શ્રુતાદિસમાધિ-
સમ્પન્નાઃ । યદ્વા 'સુસમાહિતાઃ' इति च छाया, 'निरवद्यव्यापारविधानदत्तावधानाઃ'
इति तदर्थः । संयता=प्रवचनमननयतनावन्तः, मुनयः ग्रीष्मेषु=धर्मर्तुषु आतापय-
न्ति=ऊर्ध्वाभिमुखवस्थानादिना परितापयन्ति स्वतनुमिति शेषः, आतापनां
विदधतीति यावत् । घ्नन्ति=नाशयन्ति शैत्याधिक्येन चित्तसमाधिमिति हेमन्ताः ।
हिमोऽन्तोऽवयवोऽस्त्येषामिति वा पृषोदरादित्वाद् हेमन्तास्तेषु हिमर्तुषु अप्रावृताः=

૧ ('હન્તેર્મુદ્દ હિ ચ ' ઉણાદિમૂ. ૩ । ૧૨૯) इति शच् हन्तेर्हिरादेशो मुडा-
गमो गुणश्च ।

જિસ અવસ્થામેં આત્મજ્ઞાની જન પ્રશસ્ત-ભાવોંસે રમણ કરતે હૈં
ઉસે સમાધિ કહતે હૈં । અનાચીર્ણોંકા ત્યાગ કરનેવાલે સાધુ ઉસ વિનય
શ્રુત આદિ ચાર પ્રકારકી સમાધિકો પ્રાપ્ત કરતે હૈં, અથવા નિરવદ્ય
વ્યાપાર કરનેમેં સદા સાવધાન રહેતે હૈં । તથા પ્રવચનકે મનન કરનેમેં
યત્નવાન્ રહેતે હૈં । ગ્રીષ્મ ઋતુમે સૂર્યકે સન્મુખ મુખ કરકે ભુજાઈ
ફેલાકર આતાપના લેતે હૈં । શીત ઋતુમે ધોડે કપડે રખતે, યા કપડોંકો

જે અવસ્થામાં આત્મજ્ઞાની જન પ્રશસ્ત-ભાવોથી રમણ કરે છે તેને
સમાધિ કહે છે. અનાચીર્ણોના ત્યાગ કરનારા સાધુઓએ વિનય શ્રુત આદિ ચાર
પ્રકારની સમાધિને પ્રાપ્ત કરે છે, અથવા નિરવદ્ય વ્યાપાર કરવામાં સદા સાવધાન
રહે છે. તથા પ્રવચનનું મનન કરવામાં યત્નવાન્ રહે છે. ગ્રીષ્મ ઋતુમાં
સૂર્યની સન્મુખ મુખ રાખીને ભુજાએને પડાણી કરીને આતાપના લે છે. શીત
ઋતુમાં થોડાં કપડાં રાખીને યા કપડાં દૂર કરીને ઠંડીની આતાપના લે છે,

પરિ=સર્વતોભાવેન જ્ઞાતાઃ=જ્ઞપરિજ્ઞાતોડનર્થમૂલમનુમાયિતાઃ પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞાતો
 હેયત્વેન પરિત્યક્તા યૈસ્તે તથોક્તાઃ,^૧ ત્રિગુપ્તાઃ=તિષ્ઠમિર્મનોગાકાયગુપ્તિભિર્ગુપ્તાઃ,
 પટ્સુ=પૃથિવ્યાદિકાયપટ્કેષુ સંયતાઃ=સમ્યગ્ યતનાવન્તઃ-પઙ્ગીવનિકાયોપ-
 મર્દનચિરતા इत्यર્થઃ, પચ્ચનિગ્રહણાઃ=પચ્ચ=પસંગાત્ પચ્ચેન્દ્રિયાણિ નિગ્રહન્તિ=વશ-
 યન્તીતિ ત્તથોક્તાઃ, ધીરાઃ=પરીપહોપસર્ગાદિષુ ધૃતિમન્તઃ, નિર્ગ્રન્થાઃ=મુનયઃ,
 ક્રજુદર્શિનઃ=ક્રજુ=અવક્રમ્ અકુટિલસ્વભાવં યથા સ્પાત્તથા દ્રુષ્ટું શીલં યેષાં તે
 તથોક્તાઃ-સરલહૃદયા इत्यર્થઃ, યદ્વા અર્જતે=ઉપાર્જયતિ=સમ્પાદયત્યવિચલસુખમિતિ
 ક્રજુઃ=સમ્યગ્સરત્નત્રયલક્ષણો મોક્ષમાર્ગસ્તં પશ્યન્તિ તચ્છીલા इति ક્રજુદર્શિનઃ,
 મોક્ષમાર્ગસાધકા इत्यર્થઃ ॥ ૧૧ ॥ ૧૧ ॥

મૂલમ્-આયાવયંતિ ગિમ્હેસુ, હેમંતેસુ અવાઉડાં ।

વાસાસુ પડિસંલીણા, સંજયા સુસમાહિયા ॥૧૨॥

૧ 'પચ્ચાસ્રવપરિજ્ઞાતાઃ' અત્ર આહિતાગ્ન્યાદિત્વાન્નિષ્ઠાન્તસ્ય પરિનિપાતઃ ।

૨ 'પચ્ચનિગ્રહણાઃ' અત્ર નન્દ્યાદિત્વાત્કર્ત્તરિ લ્યુઃ ॥

અવિરતિ આદિકે ભેદસે પાંચ પ્રકારકે હૈં । ડન આસ્રવોંકો જ્ઞ-પરિજ્ઞાસે
 અનર્થોંકા કારણ જાનકર પ્રત્યાખ્યાન-પરિજ્ઞાસે ત્યાગતે હૈં । અર્થાત્
 અનાર્થીર્ણોંકા ત્યાગ કરનેવાલે પાંચ આસ્રવોંસે ચિરત હો જાતે હૈં, મન
 વચન કાયરૂપ ત્રીન ગુપ્તિયોંસે યુક્ત હોતે હૈં, પૃથિવી આદિ પંડકાયકી
 યતનામૈં સાવધાન રહતે હૈં, અર્થાત્ પઙ્ગીવનિકાયકી વિરોધનાસે
 રહિત હોતે હૈં, પાંચ ઇન્દ્રિયોંકા દમન કરતે હૈં, પરીપહ ઓર ઉપસર્ગ
 સહનેમૈં દૃઢ ઁસે મુનિ, સરલ હૃદય હોતે હૈં, અથવા અવિનાશી સુખકો
 પ્રાપ્ત કરનેવાલે યા મોક્ષમાર્ગકે સાધક હોતે હૈં ॥૧૧॥

કરીને પાંચ પ્રકારના છે. એ આસ્રવોને જ્ઞપરિજ્ઞાથી અનર્થોના કારણરૂપ બાણોને
 પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી ત્યજે છે; અર્થાત્ અનાર્થીઓંના ત્યાગ કરનારાઓ પાંચ
 આસ્રવોથી વિરત થઈ જાય છે, મન વચન કાયા-રૂપ ત્રણ ગુપ્તિઓથી યુક્ત
 થાય છે, પૃથિવી આદિ છ કાયની યતનામાં સાવધાન રહે છે, અર્થાત્ છ ઇવ-
 નિકાયની વિરોધનાથી રહિત થાય છે, પાંચ ઇન્દ્રિયોંનું દમન કરે છે, પરીપહ અને
 ઉપસર્ગ સહેવામાં દૃઢ એવા મુનિઓ સરલહૃદય બને છે, અથવા અવિનાશી સુખને
 પ્રાપ્ત કરનારા યા મોક્ષમાર્ગના સાધક બને છે. (૧૧).

ઉપશમં પ્રાપિતાઃ પરીપહરિપત્રો યૈસ્તે તથોક્તાઃ, ^૧ ધૂતમોહાઃ=મુહ્યતિ=સદસદ્વિવેક-
રહિતો ભવત્યાત્માડનેનેતિ મોહોડ્ઝ્ઞાનં ધૂતઃ=સમુજ્જિતો મોહો. યૈસ્તે તથોક્તાઃ,
જિતેન્દ્રિયાઃ=જિતાનિ=રાગદ્વેષવશાત્સ્વવિપયમટ્ટત્યુપરોધપૂર્વકં વશીકૃતાનિ ઇન્દ્રિ-
યાણિ=ચક્ષુરાદીનિ યૈસ્તે એવંવિધા મહર્પયઃ=મુનયઃ સર્વદુઃસ્વપ્રહીણાર્થ=‘પ્રહીણ’-
મિતિ સૌત્રત્વાદ્ ભાવકાન્તં શૃણ્વતે, તથા ચ-સર્વાણિ ચ તાનિ દુઃસ્વાનિ ચ સર્વ-
દુઃસ્વાનિ સર્વદુઃસ્વાનાં પ્રહીણં=પરિત્યાગઃ સર્વદુઃસ્વપ્રહીણં, સર્વદુઃસ્વપ્રહીણાય इदं
સર્વદુઃસ્વપ્રહીણાર્થમ્ ‘અર્થેન નિત્યસમાસો વિશેષ્યલિङ્ગતા ચેતિ વક્તવ્ય’-મિતિ
સમાસઃ । યદ્વા ‘પ્રહીણાર્થ’-મિતિ તદર્થઃ, સર્વદુઃસ્વપ્રહીણાર્થ=શારીરિક-માનસિક-
નિશ્ચિલદુઃસ્વવિનાશાર્થ પ્રકામન્તિ=સમુચ્ચુજ્જતે સ્વીયાં શક્તિ સ્ફોરયન્તીત્યર્થઃ ॥૧૩॥

સમ્પ્રત્યધ્યયનમુપસંહરન્નાહ-‘દુઃકરાઈ’ इत्यादि-

^૧ મૂલમ્-^૨દુઃકરાઈ^૩ કરિત્તાણં, ^૪દુઃસ્સહાઈ^૫ સહેતુ ય ।

^૬ કેઈ^૭તથ ^૮દેવલો^૯એસુ, ^{૧૦}કેઈ^{૧૧} સિજ્ઝંતિ ^{૧૨}નીરયા ॥૧૪॥

છાયાઃ-દુઃકરાણિ કૃત્વા, દુઃસ્સહાનિ સોદ્ધા ચ ।

કેચિદન્ન દેવલોકેષુ, કેચિત્ સિધ્ધ્યન્તિ નીરજસ્કાઃ ॥ ૧૪ ॥

સાન્વયાર્થ-દુઃકરાઈ=દુઃકર આતાપના આદિ કરિત્તાણં=કરકે ય=ઔર
દુઃસ્સહાઈ=કાયર પુરુષોંકે અસદ્ધ (પરીપદ આદિ) સહેતુ=સહ કરકે કેઈ=

૧-‘નિષ્ઠાન્તસ્ય ન પૂર્વનિપાતઃ, ‘લક્ષણહેત્વોઃ ક્રિયાયાઃ’ इति મૂત્રનિર્દેશેન
પૂર્વનિપાતપ્રકરણસ્યાડનિત્યત્વાત્ ।

સત્-અસત્કે બોધસે વંચિત કરનેવાલે મોહકો નષ્ટ કર દેતે હૈં । ઇન્દ્રિયોંકી
અપને અપને વિષયમેં જો પ્રવૃત્તિ હોતી હૈ, ઉસ પ્રવૃત્તિકો રોક કર
ઇન્દ્રિયોંકો વશમેં કરકે જિતેન્દ્રિય હોતે હૈં, એસે મહર્પિ શારીરિક ઔર
માનસિક સમસ્ત પ્રકારકે સમસ્ત દુઃસ્વોંકા વિનાશ કરનેકે લિષ્ટ પરાક્રમ
ફોડતે હૈ ॥૧૩॥

સત્ અસત્ના બોધથી વંચિત કરનારા મોહને નષ્ટ કરી નાંખે છે. ઇન્દ્રિયોની પોત
પોતાના વિષયોમાં જે પ્રવૃત્તિ થાય છે, તે પ્રવૃત્તિને રોકીને ઇન્દ્રિયોને વશ રાખીને
જિતેન્દ્રિય બને છે, એવા મહર્પિઓ શારીરિક અને માનસિક બધા પ્રકારનાં બધાં
દુઃખોનો વિનાશ કરવાને માટે પરાક્રમ કરે છે. (૧૩)

‘અનુદરા કન્યે’—ત્યજેવ નબોડ્ભાર્યકત્વેન અલ્પપ્રાવરણાઃ, યદ્વા પ્રાવરણરહિતાઃ, વર્ષાસુ=પ્રાદુશ્કાલેષુ, પ્રતિસંલીનાઃ=હૂમંવદિન્દ્રિયગોપનતત્પરા ભવન્તીત્યર્થઃ । ગ્રીષ્માદિષુ बहुवचनप्रयोगः प्रतिवत्सरमेवंकरणसंभूचनाय ॥ ૧૨ ॥ ૧૨ ॥

મૂલમ્—પરીસહરિડદંતા, ધૂયમોહા જિહંદિયા ।

સવ્વદુઃખવપ્પહીણદ્વા, પક્કમંતિ મહેસિણો ॥૧૩॥

છાયા—પરીપહરિપુદાન્તા, ધૂતમોહા જિતેન્દ્રિયાઃ ।

સર્વદુઃખમહીણાર્થ, પ્રક્રામન્તિ મહર્ષિણઃ ॥૧૩॥

સાન્વયાર્થઃ—પરીસહરિડદંતા=પરીપહરૂપી શત્રુઓંકો જીતને વાળે ધૂયમોહા=મોહમમતાકે ત્યાગી જિહંદિયા=ઇન્દ્રિયોંકે દમન કરનેવાળે મહેસિણો=મહર્ષિ-મુનિરાજ સવ્વદુઃખવપ્પહીણદ્વા=સમસ્ત દુઃખોંકે નાશકે લિપ્ત પક્કમંતિ=શક્તિ ફોડતે હૈં-ઉદ્યોગ કરતે હૈં ॥ ૧૩ ॥

ટીકા—‘પરીસહ૦’ इत्यादि ।

પરીપહરિપુદાન્તાઃ=પરીપહાઃ=ધ્રુધા-પિપાસાદય એવ રિપવઃ=શત્રવઃ પરાભવ-કારિત્વાદ્ પરીપહરિપવઃ, દાન્તાઃ=અન્તર્ભાવિત્ત્વ્યર્થતયા દમિતાઃ=નિગૃહીતા

દૂર કર શીતકી આતાપના લેતે હૈં, વર્ષા ઋતુમેં કહુવેકીતરહ ઇન્દ્રિયોંકાં ગોપન કરનેમેં તત્પર હોતે હૈં ।

ગ્રીષ્મ, હેમન્ત, ઓર વર્ષા-શબ્દ ગાથામેં बहुवचनान्त है, इससे यह आशय निकलता है कि प्रत्येक वर्षकी ऋतुओंमें ऐसा करते हैं ॥ ૧૨॥

‘પરીસહ૦’ इत्यादि ।

ધ્રુધા-પિપાસા પ્રમૃતિ પરીપહરૂપી શત્રુઓંકો પરાજિત કરતે હૈં ।

वर्षाऋतुमां कायणानीं पेठे छिन्दयेत्तु गोपन કરવામાં તત્પર રહે છે.

ગ્રીષ્મ, હેમન્ત અને વર્ષા શબ્દ ગાથામાં बहु-વચનાન્ત છે, તેથી એવો આશય નીકળે છે કે પ્રત્યેક વર્ષની ઋતુઓમાં એમ કરે છે (૧૨).

પરીસહ૦ इत्यादि. ध्रुप, तपस, इत्यादि परीपह-रूपी शत्रुओंने पराजित કરે છે.

છાયા-ક્ષપયિત્વા પૂર્વકર્માણિ, સંયમેન તપસા ચ-।

સિદ્ધિમાર્ગમનુપ્રાપ્તાઃ; સ્થાયિણઃ પરિનિર્વૃતાઃ ॥૧૫॥ ઇતિ વ્રતીમિ ।

સાન્વયાર્થઃ-સિદ્ધિમગ્ગમણુપ્પત્તા=મોક્ષમાર્ગમે પ્રાપ્ત હુએ તાહ્ણો=પદ્કાયકે રક્ષક (મુનિ) સંજમેણ=સંયમકે દ્વારા ચ=ઑર તવેણ=તપકે દ્વારા પુવ્વક-મ્માહ્=પહેલે વંધે હુએ કર્મોંકો સ્વવિત્તા=સ્વપા કરકે પરિનિવ્વુદે=મુક્ત હોતે હૈં । ત્તિ વેમિ=પૂર્વવત્ ॥ ૧૫ ॥

ઇતિ તૃતીયાધ્યયનસ્ય સાન્વયાર્થઃ ।

ટીકા-સિદ્ધિઃ=અવિચલસુખનિપ્પત્તિસ્તસ્યા માર્ગઃ=ઉપાયો જ્ઞાનાદિઃ સિદ્ધિ-માર્ગસ્તમ્ અનુપ્રાપ્તાઃ=અનુગતાઃ, સ્થાયિણઃ=પઙ્ગીવનિકાયત્રાણપરાયણાન્તઃકરણાઃ સંયમેન=સાવચવ્યાપારવિરતિલક્ષણેન સપ્તદશવિધેન, ચ=તથા તપસા=ઝનોદરતા-દિરુપેણ દ્વાદશવિધેન તપશ્ચરણેન પૂર્વકર્માણિ=પ્રાગ્ભવોપાર્જિતજ્ઞાનાવરણીયાદ્યષ્ટ-

જો મુનિ કર્મ વાકી રહેનેસે દેવલોકમેં જાતે હૈં, વે ખી દેવલોક-સમ્યન્ધી આયુષ્યકો ભોગ કર, વહાંસે ચવ કર આર્ય ક્ષેત્રમેં મનુષ્યજાતિ, ઑર સુકુલમેં જન્મ લેકર ડસી ભવમેં સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરતે હૈં । હસી વિષયકો સૂત્રકાર આગેકી ગાથામેં કહતે હૈં-“સ્વવિત્તા૦” ઇત્યાદિ ।

વે મુનિ, મોક્ષમાર્ગમેં પ્રાપ્ત હોકર સર્વસાવચવ્યાપારકે ત્યાગરૂપ સત્રહ પ્રકારકે સંયમસે, તથા અનશન ઝનોદર આદિ ચારહ પ્રકારકે તપસે, પહેલે ભવોમેં વાંધે હુએ જ્ઞાનવરણ આદિ આઠ પ્રકારકે સમસ્ત

જે મુનિ, કર્મ બાકી રહેવાને લીધે દેવલોકમાં નાથ છે, તેઓ પણ દેવ-લોકસંજંધી આયુષ્યને ભોગવીને, ત્યાંથી ચવીને આર્યક્ષેત્રમાં મનુષ્યજાતિ અને સુકુળમાં જન્મ લઇને એજ ભવમાં સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે. આ વિષયને સૂત્રકાર આગળની ગાથામાં કહે છે-સ્વવિત્તા૦ ઇત્યાદિ.

તે મુનિ, મોક્ષ-માર્ગમાં પ્રવેશ કરીને સર્વસાવચ-વ્યાપારના ત્યાગરૂપ સત્તર પ્રકારના સંયમથી, તથા અનશન ઝનોદરી આદિ ચાર પ્રકારના તપથી પહેલાંના ભવોમાં બાંધેલાં જ્ઞાનાવરણ આદિ આઠ પ્રકારના બંધાં કર્મેના નાશ

કોઈ-કોઈ દેવલોપસુ=સ્વર્ગોમાં (ઉત્પન્ન હોતે હં), કેઈ=કોઈ-કોઈ નીરજા=કર્મ-
રજસે રહિત-મુક્ત હોઈ અત્ય=इसी મત્તમે સિદ્ધાન્તિ=સિદ્ધ હોજાતે હં-મોક્ષ
ચંલે જાતે હં ॥ ૧૪ ॥

ટીકા-દુઃખેન કર્તુ યોગ્યાનિ દુષ્કરાણિ=આચરિતમશ્વયાનિ કષ્ટસાધ્યા-
ન્યાતાપનાદીનિ કૃત્વા=વિધાય, ચ=તથા દુઃસહાનિ=ક્રાંતરચિત્તેઃ સોદુમશ્વયાનિ
પરીપહોપસર્ગાદીનિ સોદ્ધા=સંસદ્ય કેચિત્=મુનયઃ અગ્નિષ્ટકર્માણઃ દેવલોકેષુ=
સૌધર્માદિસુરલોકેષુ 'યાન્તી' -તિ શેષઃ, કેચિત્=કૃતિપયે નીરજસ્કાઃ=કર્મરજો-
વિનિર્મુક્તાઃ અગ્ર=અગ્રેવ ભવે સિદ્ધ્યન્તિ=સિદ્ધા ભવન્તિ, શિવપદમાસાદયન્તીત્યર્થઃ ।
અગ્ર ટીકાન્તરેપુ-‘અગ્રે’-ત્યસ્ય ‘દેવલોકેષુ’ इत्यनेन સહાન્વયકરણં સર્વથા પ્રમાદ-
વિજૃમ્ભિતમ્ ॥ ૧૪ ॥ ૧૪ ॥ ૧૪.॥

કર્માવશેષેણ યે મુનયો દેવલોકં ગચ્છન્તિ તે તત્ર દેવાયુષ્કમુપમુજ્યતતશ્ચ્યુતા
આર્યક્ષેત્રે મનુષ્યજાતૌ મુકુલે ચ સમુત્પદ્ય તદ્ભ્રમોક્ષગામિનો ભવન્તીતિ
દશેયિતુમાહ-‘સ્વવિત્તા’ इत्यादि-

મૂલમ્-સ્વવિત્તા પુલ્લકમ્માઈ, સંજમેણ તવેણ ચ ।

સિદ્ધિમગ્ગમણુપ્પત્તા, તાયિણો પરિનિવ્વુડે ॥૧૫॥ તિ વેમિ॥

ઉપસંહાર કરતે હુણ કહતે હે- ‘દુષ્કરાઈં’ इत्यादि ।

પૂર્વોક્ત ગુણોસે વિશિષ્ટ મુનિ દુષ્કર આતાપના આદિ ક્રિયાઓંકા
આચરણ કરકે, તથા કાયર પુરુષ જિન્હે સહન નહીં કર સકતે એસે
પરીપહાં ઓર ઉપસર્ગોંકો સહ કર અવશિષ્ટ-કર્મવાલે કોઈ મુનિ સૌધર્મ
આદિ દેવલોકમેં જાતે હે । જો કર્મરજસે સર્વથા મુક્ત હોજાતે હે વે
इसी મનુષ્ય-ભવમેં સિદ્ધિપદકો પ્રાપ્ત કરતે હે । દુસરે ટીકાકારોંને ‘અગ્ર’
શબ્દકો દેવલોકકે સાથ જોડા હૈ વહ ટીક નહીં હૈ, ‘અગ્ર’ શબ્દકા
અર્થ-यहाँ-“इसी भवमे” ऐसा है ॥૧૪॥

હવે ઉપસંહાર કરતાં કહે છે:-દુષ્કરાઈં इत्यादि.

પૂર્વોક્ત ગુણોથી વિશિષ્ટ મુનિ દુષ્કર આતાપના આદિ ક્રિયાઓંનું આચરણ
કરીને તથા કાયર પુરુષો જે સહન કરી શકતા નથી એવા પરીપહાં અને ઉપસર્ગોં
સહીને અવશિષ્ટ કર્મવાળા કોઈ મુનિ સૌધર્મ આદિ દેવલોકમાં જાય છે જેઓ
કર્મરજથી સર્વથા મુક્ત થઈ જાય છે તેઓ આ મનુષ્યભવમાં સિદ્ધિપદને પ્રાપ્ત
કરે છે. બીજા ટીકાકારોંએ અગ્ર શબ્દને દેવલોક સાથે જોડ્યો છે તે બરાબર નથી.
અગ્ર શબ્દનો અર્થ અહીં ‘આ ભવમાં’ એવો છે. (૧૪).

॥ અથ ચતુર્થાધ્યયનમ્ ॥

ગતં તૃતીયાધ્યયનં સમ્પ્રતિ ચતુર્થમારમ્ભયતે-પૂર્વાધ્યયને ‘અનાચીર્ણાનિ વિહાયાઽઽચારે ધૃતિઃ સંધાર્યા સંયમિને’-ત્યુક્તમ્, આચારશ્ચ પદ્ધિવિધંજીવાનાં યથાવસ્થિતસ્વરૂપમવગ્રુધ્ય તત્સંરક્ષણપુરસ્સરં ભવત્યતોઽત્ર પદ્ધિજીવનિકાયાનામાઽ-ધ્યયને તત્સ્વરૂપં તત્સંરક્ષણોપાયં ચ પ્રતિપાદયિષ્યન્ પ્રવચનસ્યાઽઽમ્નોપદિષ્ટત્વં પ્રદર્શયતિ-‘સુયં મે’ इत्यादि,

મૂલમ્-સુયં મે આડસં ! તેણં ભગવયા એવમક્રવાયં-इह खलु छजीवणियानामज्झयणं, समणेणं भगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइया सुअकखाया सुपन्नत्ता, सेयं मे अहिज्जितं अज्झयणं धम्म-पन्नत्ती ॥१॥

चौथा अध्ययन ।

अय चौथा अध्ययन कहते हैं—

તીસરે અધ્યયનમેં યહ પ્રતિપાદન કિયા હૈ કિ મહાપુરુષોં કો અના-ચીર્ણોં કા ત્યાગ કરકે, આચાર-(સંયમ)-મેં દૃઢતા રખનીં ચાહિૈ । આચારમેં દૃઢતા તય હી હોતી હૈ જય પટ્કાય કે જીવોંકા વાસ્તવિક સ્વરૂપ જાનકર ઉનકી રક્ષા કી જાય, ઇસલિૈ ઇસ ‘પદ્ધિજીવનિકાય’ નામક અધ્યયનમેં પદ્ધિજીવનિકાયકા સ્વરૂપ ઓર ઉસકી રક્ષાકા ઉપાય બતાતે હુૈ ‘યહ પ્રવચન આસ-(ભગવાન)-દ્વારા ઉપદિષ્ટ હૈ’ ઇસ વાતકો કહતે હૈ- ‘સુયં મે૦’ इत्यादि ।

અધ્યયન ૪ મું.

હવે ચોથું અધ્યયન કહે છે:—

ત્રીજા અધ્યયનમાં એમ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે કે-મહાપુરુષોએ અના-ચીર્ણોને ત્યાગ કરીને આચાર (સંયમ)માં દૃઢતા રાખવી જોઈએ. આચારમાં દૃઢતા ત્યારે જ આવે છે કે જ્યારે પટ્કાયના શુભોનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ જાણીને તેમની રક્ષા કરવામાં આવે; તેટલા માટે આ ‘પદ્ધિજીવનિકાય’ નામના અધ્ય-યનમાં છ-કાયનું સ્વરૂપ અને તેની રક્ષાના ઉપાયો જણાવતાં ‘આ પ્રવચન આસ (ભગવાન) દ્વારા ઉપદિષ્ટ છે’ એ વાતને કહે છે-સુયં મે૦ इत्यादि.

વિધર્મોણિ ક્ષપયિત્વા=ક્ષયં નીત્વા પરિનિર્વૃતાઃ=પરિ સર્વતોભાવેન નિર્વૃતાઃ=
કર્મજનિત-સન્તાપરાહિત્યેન શીતલીભૂતાઃ ‘ભવન્તી’-તિ શેષઃ, સિધ્યન્તીત્યર્થઃ ।
ઇતિ વ્રવીમીતિ પૂર્વચત્ ॥ ૧૫ ॥

ઇતિ શ્રી-વિશ્વવિખ્યાત-જગદ્ગુરુ-પ્રસિદ્ધવાચક-પદ્મદશમાપા-કલિત-લલિત-
કલાપાઽઽલાપક-પ્રવિશુદ્ધ-ગદ્ય-પદ્ય-નૈકગ્રન્થનિર્માપક-વાદિમાનમર્દક-
શ્રીશાહુચરપતિ-કોલ્હાપુરરાજમદત્ત-જૈનશાસ્ત્રાચાર્ય-પદ-ભૂષિત-
કોલ્હાપુરરાજગુરુ-ચાલત્રાચારિ-જૈનાચાર્ય-જૈનધર્મદિવાકર-
પૂજ્ય-શ્રીઘાસીલાલવ્રતિવિરચિતાયાં શ્રીદશવૈકાલિકામૂલ-
સ્યાઽઽચારમણિમઠજૂપાલ્યાયાં વ્યાલ્યાયાં તૃતીયં
‘ક્ષુલ્લકાચારકથા’ઽઽલ્યમધ્યયનં સમાપ્તમ્ ॥ ૩ ॥

કર્મોંકો નાશ કરકે સર્વથા મુક્ત હો જાતે હૈં-કર્મજન્ય સંતાપસે રહિત
હોકર પરમશીતલીભૂત હોતે હૈં અર્થાત્ સિદ્ધ હો જાતે હૈં ।

શ્રીસુધર્મા સ્વામી જમ્બૂસ્વામીસે કહતે હૈં-હે જમ્બૂ ! ત્રીસરે અધ્ય-
યનકા જૈસા ભાવ ભગવાને ફરમાયાં હૈ, વૈસા હી તુમસે કહતાહૂં ॥૧૫॥

ઇતિ “ક્ષુલ્લકાચારકથા”-નામક ત્રીસરે
અધ્યયનકા હિન્દીભાષાનુવાદ સમાપ્ત ॥૩॥

કરીને સર્વથા મુક્ત થઈ બાચ છે-કર્મજન્ય સંતાપથી રહિત થઈને પરમશીતલી-
ભૂત થાય છે, અર્થાત્ સિદ્ધ થઈ બાચ છે.

સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે-હે જમ્બૂ ! ત્રીજા અધ્યયનને
જેવો ભાવ ભગવાને ફરમાવ્યો છે તેવો હું તને કહું છું. (૧૫)

ઇતિ ‘ક્ષુલ્લકાચારકથા’ નામક ત્રીજા અધ્યયનનું
ગુજરાતી-ભાષાનુવાદ સમાપ્ત. (૩)

ગુરુમારાધ્ય શિક્ષાં લબ્ધવતઃ શિષ્યસ્ય શાસ્ત્રાધ્યયનં સફલીભવતીતિ ઘોષિતમ્ ।

અથવા ‘આડસંતેજં’ इत्यस्य ‘आवसता’ इति संस्कृतम्, तस्यापि ‘मये’-
त्यनेनैव सम्बन्धः, आह प्राग्वन्मर्यादार्थकस्तथाच-आ=शिष्योचितमर्यादया वसता=
भगवदन्तिके निवासं कुर्वता मयेत्यर्थः । अनेन शिष्यस्य गुरुकुलनिवासः सूचितः ।

भगवता=भगः=ज्ञानं सकलपदार्थविषयकम् (१), माहात्म्यम्=अनुपम-
महनीयमहिमसम्पन्नत्वम् (२), यशः=विविधानुकूलप्रतिकूलपरीपहोपसर्गसहनसमुद्-
भूता जगद्रक्षणप्रज्ञासमुत्था वा कीर्तिः (३), वैराग्यम्=क्रोधादिकपायनिग्रहल-
क्षणम् (४) मुक्तिः=सकलकर्मक्षयलक्षणो मोक्षः (५), रूपम्=सुरासुरनरहृदयहारि
सौन्दर्यम् (६) वीर्यम्=अन्तरायान्तजन्यमनन्तसामर्थ्यम् (७), श्रीः=घातिकर्म-

‘गुरुकी सेवा करके सीखनेसे ही शास्त्रका अध्ययन सफल होता है’
यह सूचित होता है (२), ‘आवसता’ ऐसी भी छाया होती है, अर्थात्
शिष्यके योग्य मर्यादा-पूर्वक भगवानके समीप रहनेवाले मैंने (सुना),
इस पदसे गुरुकुलमें निवास करना सूचित किया है ।

यहां ‘भग’ शब्दके दश अर्थ हैं—(१) समस्त पदार्थोंको विषय करने-
वाला ज्ञान, (२) अनुपम-महिमा, (३) विविध प्रकारके अनुकूल और
प्रतिकूल परीपहोंको सहन करनेसे उत्पन्न होनेवाली या संसारकी रक्षा
करनेवाले अलौकिक ज्ञानसे उत्पन्न होनेवाली कीर्ति, (४) क्रोध आदि
कषायोंका सर्वथा निग्रहरूप वैराग्य, (५) समस्त कर्मोंका क्षयस्वरूप मोक्ष,
(६) सुर-असुर और नरोंके अन्तःकरणको हर लेनेवाला सौन्दर्य,

सेવા કરીને શીખવાથી જ શાસ્ત્રનું અધ્યયન સફળ થાય છે’ એ સૂચિત થાય છે (૨),
આવસતા એવી પણ છાયા થાય છે. અર્થાત્ શિષ્યને યોગ્ય મર્યાદા-પૂર્વક ભગવાનની
સમીપે રહેનારા એવા મેં (સાંભળ્યું), એ પદથી ગુરુકુલમાં નિવાસ કરવાનું
સૂચન કરેલું છે.

અહીં ‘ભગ’ શબ્દના દસ અર્થ છે (૧) બધા પદાર્થોને વિષય કરવા-
વાળું જ્ઞાન, (૨) અનુપમ-મહિમા, (૩) વિવિધ પ્રકારના અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ
પરીપહોને સહન કરવાથી ઉત્પન્ન થનારી અથવા જગતની રક્ષા કરનારા અલૌ-
કિક જ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થનારી કીર્તિ, (૪) ક્રોધ આદિ કષાયોના સર્વથા નિગ્રહ-
રૂપ વૈરાગ્ય, (૫) બધાં કર્મોના ક્ષય-સ્વરૂપ મોક્ષ, (૬) સુર અસુર અને નરોના
અંતઃકરણને હરનારું સૌંદર્ય, (૭) અંતરાય કર્મના નાશથી ઉત્પન્ન થનારું

छाया—श्रुते मया आयुष्मन् ! तेन भगवता एवमाख्यातम्—इह खलु पङ्जीव-
निकायानामाध्ययनं, श्रमणेन भगवता महावीरेण काश्यपेन प्रवेदिता स्वाख्याता
सुप्रज्ञा, श्रेयो मेऽध्येतुमध्ययनं धर्मप्रज्ञप्तिः ॥१॥

सान्वयार्थः—आउसं=हे आयुष्मन् जिप्प ! तेणं=उस भगवता=भगवान्ने
एवं=ऐसा अक्खायं=रुहा है, मे=मैंने सुयं=मुना है, इह=यहां इस प्रवचनमें
खलु=निश्चय करके छज्जीवणियानामज्झयणं=पङ्जीवनिकाय नामका अध्य-
यन है, (वह) समणेणं=श्रमण भगवता=भगवान् कासवेणं=काश्यपगोत्रीय महा-
वीरेणं=महावीरने पवेइया=प्रवेदित की है, सुअक्खाया=सम्पक् प्रकारसे कही है,
सुपन्नत्ता=सम्पक्तया बताई है। धम्मपन्नत्ती=धर्मप्रज्ञप्ति (नामक यह) अज्झ-
यणं=अध्ययन मे=मुझे अहिज्जितं=पढ़नेको सेयं=रुत्पाणकारी है। अर्थात्
भगवान् महावीर द्वारा प्ररूपित इस अध्ययनका अध्ययन करना मुझे कल्याण-
कारी है ॥१॥

टीका—एति=गच्छतीत्यायुः=संयमलक्षणं नीरुजं दीर्यं वा जीवितमस्यास्ती-
त्यायुष्मान् तत्सम्बुद्धौ हे आयुष्मन् ! गुणवच्छिष्यामन्त्रणमेतत् । अनेन धर्माचरणे
प्राधान्येनायुपोऽपेक्षा विद्यते इति सूचितम् । तेन=लोकत्रयप्रसिद्धेन,

यद्वा 'आउसंतेण' इत्येकपदस्य 'आजुपमाणेन' इति संस्कृतं तस्य मयेत्य-
नेन सम्बन्धः, तथा च-आङ्गिति मर्यादायाम्, आ=शास्त्रश्रवणमर्यादया जुपमा-
णेन=गुरुन् सेवमानेन मयेत्यर्थः । विधिमन्तरेण हि श्रवणे शास्त्ररहस्यं श्रोतु-
रधोमुखकुम्भस्येव न किञ्चिदप्यन्तः प्रविशति । 'आजुपमाणेन'-ति विशेषणेन

हे आयुष्मन् ! अर्थात् संयमरूपी-जीवनवाले ! नीरोग-जीवनवाले !
या दीर्घजीवी !, इस सम्बोधनसे धर्मके आचरणमें आयुष्यकी प्रधानता
सूचित की है (१), अथवा 'आउसंतेण' यह एक पद है, इसकी छाया
'आजुपमाणेन' होती है, अर्थात् गुरुकी सेवा करनेवाले मैंने, इस पदसे

हे आयुष्मन् ! अर्थात् संयम-इपी-एवम-वाणा ! नीरोगी-एवम-वाणा !
या दीर्घजीवी !, आ सम्बोधनार्थी धर्मान् आयुष्यमा आयुष्मन् प्रधानता
सूचित करी छे (१), अथवा आउसंतेण ओ ओक पद छे, ओनी छाया आजुपमाणेन
ओ प्रभावे थाय छे; अर्थात् शुद्धी सेवा करनेवाला ओवा मे, आ पदर्थी 'शुद्धी

‘सा च पङ्जीवनिकाया’ इत्यध्याह्रियते उत्तरवाक्याऽऽकाङ्क्षोत्थानाय, श्रम-
णेन=श्राम्यति=तपस्यतीति श्रमणस्तेन सार्द्धद्वादशवर्षाणि घोरतपश्चरणाच्छ्रमण
इति प्रसिद्धिं लब्धवता, भगवता, काश्यपेन=कश्यपगोत्रोत्पन्नेन महावीरेण=
वीरयति=पराक्रमते मोक्षानुष्ठाने इति वीरः^१, यद्वा वि=विशेषेण ईरयति=गमयति
प्रापयति मोक्षं प्रति भव्यजनानिति, वि=विशेषेण ईर्त्त=गच्छति क्षपिताखिलकर्मा
मोक्षमिति, वि=विशेषेण ईरयति=कम्पयति कपायादिपरिपन्थिन इति, वि=विशे-
षेण ईरयति=प्रक्षिपति घनघातिकर्मपटलमन्त्रकरनिकरमिवेति, वि=विशेषेण ईरय-
ति=प्रेरयति प्रवर्त्तयति संयमाद्यनुष्ठाने प्राणिन इति वा वीरः^२, महाध्यासौ वीरश्च
महावीरस्तेन श्रीवर्द्धमानस्वामिनेत्यर्थः । प्रवेदिता=प्रकर्षेण सकलप्राणिगणस्य
स्वस्वभावापरिणमनरूपेण यथावस्थितार्थद्वारेण च वेदिता=केवलाऽऽलोकेन

१ ‘वीर विक्रान्तौ’ अस्मात्पचाद्यच् ।

२ ‘ईर गतौ कम्पने च’ इत्यादादिकात् ‘ईर क्षेपे’ इति चौरादिकाच्च धातोः
पचाद्यच् ।

साडे चारह वर्ष तक घोर तपश्चरण करनेके कारण श्रमण नामसे
प्रसिद्ध काश्यप गोत्रमें उत्पन्न होनेवाले भगवान् महावीरने, वीर शब्दके
छह अर्थ हैं, अर्थात्-(१) मोक्षके अनुष्ठानमें पराक्रम करनेवाले, अथवा
(२) भव्य जीवोंको मोक्षकी प्राप्ति करानेवाले, या (३) समस्त कर्मोंको
दूर करके मोक्षको प्राप्त होनेवाले, (४) कपाय आदि शत्रुओंको सर्वथा
हरानेवाले, (५) चार घन-घातिया कर्मोंको कचरेकी तरह दूर करनेवाले
(६) प्राणियोंको विशेष-रूपसे संयमके अनुष्ठानमें प्रवृत्ति करानेवाले
श्रीवर्द्धमान स्वामीने, प्रत्येक प्राणीकी अपनी २ भाषामें परिणत होने-
वाले इस प्रवचनको केवल-ज्ञानसे जानकर प्रतिपादन किया है, पूर्वापर-

साडा गार वर्ष सुधी घोर तपश्चर्या करवाने कारखे श्रमण नामथी प्रसिद्ध,
कश्यप गोत्रमां उत्पन्न थयेला भगवान् महावीरे (वीर शब्दना छ अर्थ छे),
अर्था (१) मोक्षना अनुष्ठानमां पराक्रम करनारा, अथवा (२) लव्य लुपेने
मोक्षनी प्राप्ति करानारा, या (३) सर्व कर्मेने दूर करीने मोक्षने प्राप्त थयेला,
(४) कपाय आदि शत्रुमेने सर्वथा छडावनारा, (५) चार घनघाती कर्मेने कथ-
रानी पडे दूर करी देनारा, (६) प्राणीमेने विशेष-इयथी संयमना अनुष्ठानमां
प्रवृत्ति करानारा. जेवा श्री वर्द्धमान स्वामीजे, प्रत्येक प्राणीनी पोत-पोतानी
भाषामां परिणत थावाणुं आ प्रवचन केवज ज्ञानथी ज्ञानीने प्रतिपादन कथुं छे,

પટલચિઘટનજનિતાનન્તચતુષ્ટયલક્ષ્મીઃ (૮), ધર્મઃ=અપવર્ગદ્વારકપાટોદ્ઘાટનસાધનમ્, શ્રુતાદિરૂપો યથાહ્યાતચારિત્રરૂપો વા (૯), ऐश्वर्यं=ત્રૈલોક્યાધિપત્યં (૧૦) ચાડસ્પાસ્તીતિ ભગવાન્ તેન તથોક્તેન, एवम्='ધમ્મો મંગલમુક્ષિદ્ધિ' -મિત્યાચારમ્ય 'તાયિણો પરિનિવ્વુદે' इत्यन्तं યાવન્ પૂર્વોપદિષ્ટરૂપેણ, આહ્યાતમ્-પરસ્પરાસદ્ધીર્ણતયા કથિતમ્, मे=મયા શ્રુતમ્=શ્રવણગોચરીકૃતમ્ । સલ્લશબ્દો વાક્યાલક્ષારે । इह=અસ્મિન્ પ્રવચને, पङ्जीवनिकायनामाध्ययनम्=પદ્ ચ તે પૃથિવ્ય-મેજોવાયુવનસ્પતિત્રસલ્લક્ષણા જીવાથેતિ પદ્જીવાસ્તેપાં નિકાયઃ=સમૂહઃ પ્રતિપાઘત્વેનાડસ્તિ યસ્યામાગમપદ્ધતૌ સા 'પદ્જીવનિકાયા' તન્નામ યસ્ય તત્ત્વ તદ્ધ્યયનં ચેતિ 'પદ્જીવનિકાયાનામાધ્યયનમ્ 'અસ્તી'-તિશેષઃ ।

૧ સૂત્રે 'હ્રજીવણિયા' ઇતિ પદં 'સ્વરાગ્રસ્ય' (૪।૪।૬૨) ઇતિ નિકાયાઘટકયકારસ્ય લોપે, 'ક-ગ-ચ-જ-ત-દ-પ ય-યાં પ્રાયો લુક્' ઇતિ કકારલોપે કૃતે 'નિ+આ+આ+' ઇતિ સ્થિતે 'સર્વર્ગે દીર્ઘઃ' (૧।૨।૭) ઇતિ દ્વયોરાકારયોઃ સ્થાને દીર્ઘૈકાદેશે 'અવર્ણો યશ્રુતિઃ' ઇતિ યકારશ્રુત્યા ણત્વેન ચ સિદ્ધમ્ । --

(૭) અન્તરાય કર્મકે નાશસે ઉત્પન્ન હોનેવાલા અનન્ત વલ, (૮) ઘાતિયા કર્મરૂપી પટલકે હટ જાનેસે પ્રાદુર્ભૂત હોનેવાલી અનન્ત-ચતુષ્ટય લક્ષ્મી, (૯) મોક્ષકે દ્વારકો ખોલનેકા સાધન શ્રુત-ચારિત્ર-યથાહ્યાતચારિત્રરૂપ ધર્મ, (૧૦) ત્રીન લોકકા આધિપત્ય રૂપ ऐश्वर्य ।

પે સઘ ભગશબ્દકે અર્થ જિનમેં પાયે જાતે હૈં ઉન્હેં ભગવાન્ કહતે હૈં । હે આયુષ્મન્ ! 'ધમ્મો મંગલમુક્ષિદ્ધિ' સે લેકર 'તાયિણો પરિનિવ્વુદે' તક સઘ ભગવાનને હી કહા હૈં ઓર મૈને સુના હૈં । હિસ અધ્યયનકા નામ 'પદ્જીવનિકાયા' હૈં । વહ્ હિસલિખ્ કિ હિસમેં પૃથિવી આદિ પદ્જીવ-નિકાયોંકા વર્ણન હૈં ।

અનન્ત ગણ. (૮) ઘાતી-કર્મ-રૂપી પડળ હઠી જવાથી ઉત્પન્ન થનારી અનન્ત ચતુષ્ટય લક્ષ્મી, (૯) મોક્ષના દ્વારને ખોલવાના સાધન શ્રુત-ચારિત્ર-યથાહ્યાત-ચારિત્ર-રૂપ ધર્મ, (૧૦) ત્રણ લોકના આધિપત્ય-રૂપ ऐश्वर્ય.

આ ગદ્યા ભગ શબ્દના અર્થો જેનામાં મળી આવે છે તેને ભગવાન્ કહે છે. હે આયુષ્મન્ ! ધમ્મો મંગલમુક્ષિદ્ધિ થી લઈને તાયિણો પરિનિવ્વુદે સુધી ગાધુય. ભગવાને જ કહ્યું છે અને મેં સાંભળ્યું છે. આ અધ્યયનનું નામ 'પદ્-જીવનિકાયા' છે. તે એટલા માટે કે એમાં પૃથિવી-આદિ છ જીવનિકાયનું વર્ણન છે.

પવેદ્યા=પ્રવેદિત કી હૈ, સુઅક્ષાયા=સમ્યક્પ્રકાર કહી હૈ, સુપન્નતા=સમ્યક્તયા વતાર્હૈ હૈ । વહ ધમ્મપન્નત્તી અજ્ઞયણં=ધર્મપ્રજ્ઞપ્તિ અપરનામક અધ્યયન અહિજ્ઞિતં=પઢના મે=શુદ્ધે સેયં=શ્રેય હૈ ॥૨॥

ટીકા—સા=પૂર્વોક્તા પદ્મજીવનિકાયા સ્વરૂપ કતરા=કિંમૂતા યા અધ્યયનં નામ=અધ્યયનત્વેન પ્રસિદ્ધેત્યર્થઃ, યા ચ કાશ્યપેનેત્યાદિ વ્યાખ્યાતપૂર્વમ્ । ‘કયંસ’ ઇત્યનેન મોક્ષાભિલાષિણા શિષ્યેણ સકલક્રિયાકલાપે સ્વાભિમાનપરિત્યાગપૂર્વકં ગુરુઃ પ્રવૃથ્ય ઇતિ સૂચિતમ્ ॥૨॥

સમ્પત્તિ સુધર્મસ્વામિન ઉત્તરયન્તિ—‘ઈમા સ્વલુ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—ઈમા સ્વલુ સા છજીવણિયા નામજ્ઞયણં સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં કાસવેણં પવેદ્યા સુઅક્ષાયા સુપન્નતા, સેયં મે અહિજ્ઞિતં અજ્ઞયણં ધમ્મપન્નત્તી ॥૩॥

છાયા—ઈયં સ્વલુ સા પદ્મજીવનિકાયા નામાધ્યયનં શ્રમણેન ભગવતા મહાવીરેણ કાશ્યપેન પ્રવેદિતા સ્વાખ્યાતા સુપ્રજ્ઞતા, શ્રેયો મેઽધ્યેતુમધ્યયનં ધર્મપ્રજ્ઞપ્તિઃ ॥૩॥

સાન્વયાર્થઃ—સા=વહ છજીવણિયા=પદ્મજીવનિકાયા સ્વલુ=નિશ્ચય કરકે ઈમા=પદ્મ હૈ જો અજ્ઞયણં નામ=અધ્યયન નામ સે પ્રસિદ્ધ હૈ, ઓર જો કાસ-વેણં=કાશ્યપગોત્રીય સમણેણં=શ્રમણ ભગવયા=મહાગાન મહાવીરેણં=મહાવીરને

હે ભગવન્ ! પહેલે વતાર્હૈ હુઈ પદ્મજીવનિકાયાકા સ્વરૂપ કયા હૈ ? જો હસ અધ્યયનરૂપસે કહી ગઈ હૈ અર્થાત્ જિસકા હસ સમસ્ત અધ્ય-યનમેં વર્ણન કિયા ગયા હૈ, ઓર ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીને યાવત્ પ્રરૂપિત કિયા હૈ ? ઓર ધર્મપ્રજ્ઞપ્તિ અપરનામસે પ્રસિદ્ધ હસ અધ્યયન કા પઢના મેરેલિયે કલ્યાણકર હૈ ? હસ પ્રશ્નસે યહ આશય નિકલતા હૈ કિ-મુમુક્ષુ શિષ્યકો અહંકાર ત્યાગકર સમસ્ત ક્રિયાઈ ગુરુસે પૂછની ચાહિય ॥૨॥

શ્રી સુધર્મા સ્વામી ઉત્તર દેતે હૈ—‘ઈમા સ્વલુ’ ઇત્યાદિ ।

હે ભગવાન્ ! પહેલાં બતાવેલી પદ્મજીવનિકાયાનું સ્વરૂપ કેવું છે કે ને આ અધ્યયનરૂપથી કહેવામાં આવી છે ? અર્થાત્ જેનું આ આખા અધ્યયનમાં વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, અને ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીએ જેનું પ્રરૂપિત કર્યું છે ? અને ધર્મપ્રજ્ઞપ્તિ એમ બીજા નામથી ને પ્રસિદ્ધ છે તે અધ્યયનનું અધ્યયન કરવું મારે માટે કદયાણુકારક છે ? આ પ્રશ્નથી એવો આશય નીકળે છે કે—મુમુક્ષુ શિષ્યે અહંકારનો ત્યાગ કરીને બધી ક્રિયાઓ શરૂને પૂછવી જોઈએ. (૨)

શ્રી સુધર્મા સ્વામી ઉત્તર આપે છે કે—ઈમા સ્વલુ ઇત્યાદિ.

વેલોચ પ્રતિપાદિતા, સ્વાહ્યાતા=મુષ્ટુ-પૂર્વાપરાવિરોધિયુક્તયુક્તિભિરુપપન્નતા-
 ડહ્યાતા=ઉકા, મુપદ્મસા=મુષ્ટુ-સદેવમનુજામુરસમાયાં દિવ્યધ્વનિના પ્રજ્ઞા=
 રૂપિતા, યદ્વા ધાતૂનામનેકાર્યત્વાદુપસર્ગસમભિવ્યાદારવ્લાભેદ જ્ઞપિરાસેવનાર્થઃ,
 યા ચ-યેનૈવ રૂપેણાડહ્યાતા તેનૈવ રૂપેણ પ્ર=વરુર્પેજ જ્ઞા=પ્રાસેરિતા, અનુ-
 વ્રતોડપિ હિંસાં પરિહરતા મગવતા યયાકથિતમાચરિતેત્પર્યઃ । તદેતદધ્યયનં
 પઙ્ગીવનિકાયાલ્યં ધર્મમજ્ઞસિઃ=ધર્મમરૂપકમ્, યદ્વા ધર્મમજ્ઞસિઃ=એતદપરસઙ્ગકં
 પ્રે=મમ અધ્યેતુમ્=અધ્યસિતું શ્રેયઃ=પ્રશસ્યં નિઃશ્રેયસકરમિત્યર્થઃ ॥ ૧ ॥

એતન્નિશમ્ય જમ્બૂસ્વામી પરિપૃચ્છતિ-‘કયરાં’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-કયરાં સ્વલુ સા છજીવણિયા નામજ્ઞયણં સમણેણ
 મગવયા મહાવીરેણં કાસવેણં પવેઙ્ગયા સુઅક્ષવાયા સુપન્નત્તા, સેયં
 મે અહિજ્ઞિડં અજ્ઞયણં ધમ્મપન્નત્તો ? ॥૨॥

છાયા—કયરાં સ્વલુ સા પઙ્ગીવનિકાયા નામાધ્યયનં શ્રમણેન મગવતા
 મહાવીરેણ કાશ્યપેન પ્રવેદિતા સ્વાહ્યાતા મુપદ્મસા, શ્રેયો મેડધ્યેતુમ્ અધ્યયનં
 ધર્મમજ્ઞસિઃ ? ॥૨॥

સાન્વયાર્થઃ—સા સ્વલુ=વહ છજીવણિયા=પઙ્ગીવનિકાયા કયરા=કૌનસી
 હૈ ? જો અજ્ઞયણં નામ=અધ્યયન નામ સે પ્રસિદ્ધ હૈ, જો કાસવેણં=
 કાશ્યપગૌત્રીય સમણેણં=શ્રમણ મગવયા=મગવાન્ મહાવીરેણં=મહાવીરને
 વિરોધ-રહિત ઔર યુક્તિયોં સહિત કહા હૈ, દેવ મનુષ્ય ઔર અસુરોંકી
 સમા-સમવસરણ-મેં દિવ્ય ધ્વનિસે પ્રરૂપિત કિયા હૈ । અથવા મગવાનને
 જૈસા કહા હૈ વૈસા હી ડન્હોંને આચરણ કિયા હૈ ।

હસલિષ્ યહ પઙ્ગીવનિકાયા નામક, ધર્મકી પ્રરૂપણા કરનેવાલા
 અધ્યયન મેરે અધ્યયન કરનેકે લિષ્ શ્રેય હૈ-કલ્યાણકારી હૈ ॥૧॥

યહ સુનકર જમ્બૂસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ—‘કયરાં સ્વલુ’ ઇત્યાદિ ।

પૂર્વાપર-વિરોધ-રહિત અને યુક્તિઓ સહિત કહ્યું છે, દેવ મનુષ્ય અને
 અસુરોની સમા-સમવસરણમાં દિવ્ય ધ્વનિથી પ્રરૂપિત કર્યું છે. અથવા મગવાને
 જેવું કહ્યું છે એવું તેમણે આચરણ કર્યું છે.

તેથી કરીને આ પઙ્ગીવનિકાયા નામક ધર્મની પ્રરૂપણા કરનાર અધ્યયન
 મારે અધ્યયન કરવાને શ્રેય છે કલ્યાણકારી છે. (૧)

આ સાંભળીને જમ્બૂસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-કયરાં સ્વલુ ઇત્યાદિ.

तेजश्चित्तवदख्यातम्, अनेकजीव, पृथक्सत्त्वमन्यत्र शस्त्रपरिणतात् । वायुश्चित्त-
वानाख्यातोऽनेकजीवः पृथक्सत्त्वोऽन्यत्र शस्त्रपरिणतात्, वनस्पतिश्चित्तवाना-
ख्यातोऽनेकजीवः पृथक्सत्त्वोऽन्यत्र शस्त्रपरिणतात् ॥४॥

सान्न्वयार्थः-तंजहा-वह इस प्रकार है- (१) पुढविकाइया=पृथ्वीकायिक,
(२) आउकाइया=अपकायिक, (३) तेउकाइया=तेजस्कायिक, (४) वाउकाइया=
वायुकायिक, (५) वणस्सईकाइया=वनस्पतिकायिक, (६) तसकाइया=तसकायिक ॥

अत्र आचार्य महाराज एक-एककी सचित्तता बतलाते हैं-

(१) पृथ्वीकाय.

सान्न्वयार्थः-(भगवानने) पुढवी=पृथ्वीको चित्तमंतं=सचित्त अक्खाया=
कही है, वह अणेगजीवा=अनेकजीववाली है-अनेकजीवोंका पिण्डभूत है, पुढोसत्ता=
उसमें अनेकजीव भिन्न-भिन्न रहे हुए हैं, अन्नत्थ=सिवाय सत्थपरिणएणं=शस्त्र-
परिणतके, अर्थात् जहां शस्त्र नहीं लगा है वहांका पृथ्वीकाय सब सचित्त है । इसी
प्रकार छहों कार्योंमें समझ लेना चाहिये ॥१॥

(२) अपकाय.

सान्न्वयार्थः-आउ=जल चित्तमंतं=सचित्त अक्खाया=कहा है, वह अणेग-
जीवा=अनेक जीवोंका आश्रयभूत है, पुढोसत्ता=वे अनेक जीव भिन्न रहे
हुए हैं, अन्नत्थ=सिवाय सत्थपरिणएणं=शस्त्रपरिणतके ॥२॥

(३) तेजस्काय.

तेउ=तेजस्काय चित्तमंतं=सचित्त अक्खाया=कहा गया है, वह
अणेगजीवा=अनेक जीवोंका आश्रयभूत है, पुढोसत्ता=वे अनेक जीव भिन्न-
भिन्न रहे हुए हैं, अन्नत्थ=सिवाय सत्थपरिणएणं=शस्त्रपरिणतके ॥३॥

(४) वायुकाय.

वाउ=वायु चित्तमंतं=सचित्त अक्खाया=कहा गया है, वह अणेगजीवा=
अनेक जीवोंका आश्रय है, पुढोसत्ता=भिन्न-भिन्न जीवोंवाला है, अन्नत्थ=सिवाय
सत्थपरिणएणं=शस्त्रपरिणतके ॥४॥

(५) वनस्पतिकाय.

वणस्सई=वनस्पति चित्तमंतं=सचित्त अक्खाया=कही गई है, वह अणे-

પવેદ્યા=મવેદિત ફી હૈ, સુઅક્ષલાયા=સમ્યક્પ્રકાર ફી હૈ, સુપન્નતા=સમ્યક્તયા વતાર્ક હૈ । વહ ધમ્મપન્નત્તી અજ્ઞપ્રયણં=ધર્મપ્રવ્રત્તિ અપરનામક અધ્યયન અહિજ્ઞિજં=પદના મે=મુદ્ધે સેયં=ત્રેયસ્કારી હૈ ॥૩॥

ટીકા—‘ઈમા’ ઇત્યનેન ‘વિનીતવિનેયાય કરુણાસાગરચારુદ્વદયેન ગુણા શાસ્ત્રોપદેશઃ કર્તવ્યઃ’ ઇતિ સૂચિતમ્ । અન્યત્રાગ્નત્ ॥૩॥

તામેવ પદ્ધત્તીવનિકાયાં સૂત્રકારઃ પ્રદર્શયતિ=‘તંજહા’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-તંજહા-પુઢવિકાઢયા, આઢકાઢયા, તેઢકાઢયા, વાઢકા-
ઢયા, વણસ્સઢકાઢયા, તસકાઢયા । પુઢવી ચિત્તમંતમક્ષલાયા
અણેગજીવા પુઢોસત્તા અન્નતથ સત્થપરિણણં । આઢ ચિત્તમંતમ-
ક્ષલાયા અણેગજીવા પુઢોસત્તા અન્નતથ સત્થપરિણણં । તેઢચિત્તમં-
તમક્ષલાયા અણેગજીવા પુઢોસત્તા અન્નતથ સત્થપરિણણં । વાઢ
ચિત્તમંતમક્ષલાયા અણેગજીવા પુઢોસત્તા અન્નતથ સત્થપરિણણં ।
વણસ્સઢ ચિત્તમંતમક્ષલાયા અણેગજીવા પુઢોસત્તા અન્નતથ
સત્થપરિણણં ॥૪॥

છાયા-તથથા-પૃથિવીકાયિકાઃ (૧), અપ્પકાયિકાઃ (૨), તેજસ્કાયિકાઃ (૩),
વાયુકાયિકાઃ (૪), વનસ્પતિકાયિકાઃ (૫), ત્રસકાયિકાઃ (૬) । પૃથિવી
ચિત્તવત્પાચ્યાતા, અનેકજીવા, પૃથક્સત્ત્વા, અન્યત્ર શસ્ત્રપરિણતાયાઃ । આપ-
શ્ચિત્તવત્પ આચ્યાતાઃ, અનેકજીવાઃ, પૃથક્સત્ત્વાઃ, અન્યત્ર શસ્ત્રપરિણતામ્બઃ ।

હસ પાઠકા વ્યાખ્યાન પહલે કિયા જા ચુકા હૈ । ‘ઈમા’ પદસે વહ
સૂચિત હોતા હૈ કિ કરુણાસાગર ગુરુ મહારાજ વિનીત શિષ્યકો શાસ્ત્રકા
ઉપદેશ અવશ્ય દેવે ॥૩॥

ઢસ પદ્ધત્તીવનિકાયકો સૂત્રકાર દિશ્વાતે હૈ-‘તંજહા’ ઇત્યાદિ ।

આ પાઠનુ વ્યાખ્યાન પઢેલાં કરવામાં આઢ્યું છે. ઇમા શબ્દથી ઝોમ
સૂચિત થાય છે કે કેરુણાસાગર ગુરુ મહારાજ વિનીત શિષ્યને શાસ્ત્રનો ઉપદેશ
જરૂર આપે. (૩)

ઝો પદ્ધત્તીવનિકાયને સૂત્રકાર દિશ્વાવે છે-તંજહા- ઇત્યાદિ.

પૃથિવીકાયઃ ।

પૃથિવી, ચિત્તં=ચેતનાઽસ્ત્યસ્યા इति ચિત્તવતી=સાત્મિકા આરૂપાતા=કેવલજ્ઞાનાઽઽલોકાવલોકિતાચિલ્લોકાલોકલક્ષણેન ભગવતા કથિતા ।

નનુ પૃથિવ્યાઃ કથં સચેતનત્વમિતિ ચેદાકર્ણય—(૧) પૃથિવી સચેતના સ્થાનિત-સ્થાનિભૂમ્યાદિપુ તત્સજાતીયાવયવાન્તરદ્વારા પરિપૂર્તિર્દર્શનાત્ મનુષ્યાદિશરીરવત્, તથા—મનુષ્યશરીરસ્થં વ્રણાદિકં સ્વયં ધ્રિયતે, એવમેવ સ્થાનિતં સ્થાનિભૂમ્યાદિકં સ્વસમાનજાતીયાવયવૈર્ધ્રિયમાણં પ્રાક્સમાનરૂપતાં મજતે તસ્માદ્ ગમ્યતે પૃથિવ્યાઃ સચેતનત્વમ્ ।

પૃથિવીકાય ।

કેવલ-જ્ઞાનરૂપી આલોકસે સમસ્ત લોક ઓર અલોકકો પ્રત્યક્ષ જાનનેવાલે ભગવાને પૃથિવીકો સચેતન કહા હૈ ।

પ્રશ્ન—પૃથિવી સચેતન કૈસે હૈ ?

ઉત્તર—(૧) પૃથિવી સચેતન હૈ, ક્યોં કિ ઉસમેં સ્વોદી હુઈ સ્થાન આદિકી ભૂમિ સજાતીય અવયવોંસે સ્વયમેવ ભર જાતી હૈ, જો સજાતીય અવયવોંસે સ્વયં ભર જાતા હૈ વહ સચેતન હોતા હૈ, જૈસે મનુષ્યકા શરીર । અર્થાત્ મનુષ્યકે શરીરમેં ઘાવ હો જાતા હૈ વહ ઉસી તરહકે અવયવોંસે સ્વયં ભર જાતા હૈ, ઉસી પ્રકાર સ્વોદી હુઈ સ્થાન આદિકી ભૂમિ ઉસી પ્રકારકે અવયવોંસે ભર જાતી હૈ ઓર પહેલેકે સમાન હો જાતી હૈ ઇસલિય પૃથિવી સચેતન હૈ ।

‘ પૃથિવીકાય ’

કેવળ-જ્ઞાન-રૂપી પ્રકાશથી બધા લોક અને અલોકને પ્રત્યક્ષ જાણવા-વાળા ભગવાને પૃથિવીને સચેતન કહી છે.

પ્રશ્ન—પૃથિવી સચેતન કેવી રીતે છે ?

ઉત્તર—(૧) પૃથિવી સચેતન છે, કારણ કે તેમાં જોડેલી ખાણ આદિની ભૂમિ સજાતીય અવયવોથી પોતાની મેળે ભરાઈ જાય છે. જે સજાતીય અવયવોથી સ્વયમેવ ભરાઈ જાય છે તે સચેતન હોય છે, જેમકે મનુષ્યનું શરીર. અર્થાત્ મનુષ્યના શરીરમાં ઘા પડે છે તે એવી તરહના અવયવોથી પોતાની મેળે ભરાઈ જાય છે; એ જ રીતે જોડેલી ખાણ આદિની ભૂમિ એ પ્રકારનાં અવયવોથી ભરાઈ જાય છે અને પહેલાંની જેવી બની જાય છે, તેથી પૃથિવી સચેતન છે.

ગજીવા=અનેક જીવોંકા આધાર હૈ, પુદ્ગોસત્તા=મિષ્ટ-મિષ્ટ જીવવાલી હૈ, અન્નત્થ=સિવાય સત્થપરિણપ્પણ=સત્થપરિણતકે ॥

ભાવાર્થ:-પાંચોં સ્થાવરકાય સચિત્ત હૈ, વે અનેક જીવરૂપ હૈ, उन जीवोंका अस्तित्व पृथक्-पृथक् है, । इन कार्योंके जो जो शस्त्र हँ उनसे यदि ये परिणत हो जायँ तो अचित्त हो जाते हँ ॥५॥

ટીકા-તદયથા=તદેવ પ્રદર્શયતે-પૃથિવી=કઠિનસ્વભાવા સૈવ કાયઃ=ઋતીરં ચેપાં તે પૃથિવીકાયાસ્ત એવ પૃથિવીકાયિકાઃ ('વિનયાદિત્વાત્સ્વાર્થે ઠક્ર, તસ્યેકા-દેશઃ' એવમગ્રેડપીયં પ્રક્રિયા ઝેયા) । આપઃ=દ્રવલક્ષણાસ્તા એવ કાયો ચેપાં તેડપ્-કાયાસ્ત એવાપ્કાયિકાઃ । તેજઃ=ઉષ્ણલક્ષણં તદેવ કાયો ચેપાં તે તેજસ્કાયિકાઃ । વાયુઃ=ચલનસ્વભાવઃ સ એવ કાયો ચેપાં તે વાયુકાયિકાઃ । વનસ્પતિકાયિકાઃ=વનસ્પતિઃ=લતાતરુગુલ્માદિલક્ષણઃ કાયો ચેપાં તે તથોક્તાઃ । ત્રસ્યતિ શીતાતપા-દિજનિતપીડયા ઉદ્વિજતે ઇતિ ત્રસઃ, ત્રસનસ્વભાવઃ કાયો ચેપાં તથોક્તાઃ ।

અથ પ્રત્યેકં સચિત્તતાં દર્શયન્નાહ—

કઠિનતા-સ્વભાવવાલી પૃથ્વી હી જિનકા શરીર હૈ ઉન્હેં પૃથ્વીકા-યિક કહતે હૈ । દ્રવત્વ-સ્વભાવવાલા જલ હી જિનકા શરીર હૈ ઉન્હેં અપકાયિક કહતે હૈ । ઉષ્ણતા-સ્વભાવવાલા તેજ હી જિનકા શરીર હૈ ઉન્હેં તેજસ્કાયિક કહતે હૈ । ચલન-સ્વભાવવાલા વાયુ હી જિનકા શરીર હૈ ઉન્હેં વાયુકાયિક કહતે હૈ । લતા વૃક્ષ-ગુલ્મ આદિ વનસ્પતિ હી જિનકા શરીર હૈ ઉન્હેં વનસ્પતિકાયિક કહતે હૈ । જિન્હેં શીત-આતપ (ગમી) આદિ-દ્વારા ઉત્પન્ન હુઈ પીડાસે ત્રાસ હોતા હૈ એસા ચલને-ફિરનેવાલા કાય જિનકા હોતા હૈ ઉન્હેં ત્રસકાયિક કહતે હૈ ।

અથ એક-એકકી સચિત્તતા દિશ્વલાતે હૈ—

૧-કઠિનતા-સ્વભાવવાળી પૃથ્વી જ જેનું શરીર છે તેને પૃથ્વીકાયિક કહે છે. ૨-દ્રવત્વ-સ્વભાવવાળું જળ જ જેનું શરીર છે તેને અપકાયિક કહે છે. ૩-ઉષ્ણતા-સ્વભાવવાળું તેજ જ જેનું શરીર છે તેને તેજસ્કાયિક કહે છે. ૪-ચલન-સ્વભાવવાળો વાયુ જ જેનું શરીર છે તેને વાયુકાયિક કહે છે. ૫-લતા, વૃક્ષ ગુલ્મ (ગ્રમ્હ) આદિ વનસ્પતિ જ જેનું શરીર છે તેને વનસ્પતિકાયિક કહે છે. ૬-જેને ઠંડી ગરમી આદિ દ્વારા ઉત્પન્ન થએલી પીડાથી ત્રાસ થાય છે એવી હરવા-ફરવાવાળી કાયા જેની હોય છે તેને ત્રસકાયિક કહે છે.

હવે અકેકની સચિત્તતા દેખાડે છે.

(૪) વિદ્રુમાદ્યાત્મિકા પૃથિવી સચિત્તા, છેદાદૌ તત્સજાતીયધાતૂત્પત્તિ-
દર્શનાત્ અર્શોઽદ્ધુરવત્, તદ્વથા=અર્શસોઽદ્ધુરે છિન્નેઽપિ પુનસ્તત્સમાન ઇવાદ્ધુરઃ
પ્રાદુર્ભવતિ, એવં વિદ્રુમશિલાદ્યાત્મિકાયાઃ પૃથિવ્યાઃ સ્વન્યાદૌ છેદેઽપિ તત્સજા-
તીયધાતુભિસ્તદ્વિક્તભાગઃ પરિપૂર્યંતે, તસ્માત્સિદ્ધં પૃથિવ્યાઃ સચિત્તત્વમ્ ।

અનેકજીવા=અનેકે=વહ્વો જીવાઃ=એકેન્દ્રિયા યસ્યાં સા તથોક્તા । પૃથક્-
સત્ત્વા=પૃથક્-પૃથગ્ભૂતાઃ=અદ્ભુલાસંખ્યેયભાગમાત્રાવગાહનામાશ્રિત્યાઽનેકે વિભિન્ન-
રૂપેણ સ્થિતાઃ સત્ત્વાઃ=સ્પર્શનેન્દ્રિયવન્તો જીવા યસ્યાં સા તથોક્તા ‘આખ્યાતા’
ઇતિ પૂર્વોક્તેનાન્વયઃ, ભગવતા પ્રરૂપિતેતિ તદર્થઃ ।

નનુ તર્હ્યુક્તેસ્વરૂપાયાં જીવપિણ્ડભૂતાયાં પૃથિવ્યાં ગમનાગમનાદિક્રિયાં કુર્વતાં

(૪) વિદ્રુમ આદિરૂપ પૃથિવી સચિત્ત હૈ, ક્યોંકિ ઉસે કાટ દેને પર મી
સજાતીય ધાતુકી ઉત્પત્તિ દેહી જાતી હૈ; જૈસે શરીરમેં મસા । અર્થાત્ જૈસે
મસાકો ડપરસે કાટ ઢાલને પર મી ફિર હસીકે સમાન અવયવ ડગ
આતે હૈં, વૈસેહી-વિદ્રુમ ઓર શિલા આદિકો રાનમેં કાટ દેને પર મી
સજાતીય સ્કન્ધોસે કટા હુઆ ભાગ ફિર ખર જાતા હૈ, અતઃ પૃથિવીકી
સચેતનતા સિદ્ધ હૈ ।

વહ પૃથિવી અનેક જીવવાલી હૈ ઓર વે સ્પર્શનેન્દ્રિયવાલે પૃથિવી-
કાયકે જીવ અંગુલકે અસંખ્યાતવે-ભાગ-પ્રમાણ અવગાહનાકો આશ્રય
કરકે ભિન્ન-ભિન્ન સ્વરૂપસે સ્થિત હૈં, એસા ભગવાનને કહા હૈ ।

શિષ્ય ગુરુસે પૂછતા હૈ-હે ગુરુ મહારાજ ! જવકિ પૃથિવી જીવોંકા

(૪) વિદ્રુમ આદિ રૂપ પૃથિવી સચિત્ત છે, કારણ કે તેને કાપી નાંખવા
છતાં પણ સજાતીય ધાતુની ઉત્પત્તિ બેવામાં આવે છે, જેમકે શરીરમાં મસા, અર્થાત્
જેમકે મસાને ઉપરથી કાપી નાંખ્યા છતાં પણ તેના સમાન અવયવો ડગી
આવે છે, તેમ જ વિદ્રુમ અને શિલા આદિને ખાણમાં કાપી નાંખ્યા છતાં
સજાતીય સ્કન્ધોથી કાપેલા ભાગ પાછો ભરાઈ જાય છે. તેથી પૃથિવીની સચેત-
નતા સિદ્ધ થાય છે.

એ પૃથિવી અનેક-છવ-વાળી છે, અને એ સ્પર્શનેન્દ્રિય-વાળા પૃથિવી-
કાયના છવે આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણની અવગાહનાનો આશ્રય કરીને
ભિન્ન-ભિન્ન સ્વરૂપે સ્થિત છે, એવું ભગવાને કહ્યું છે.

શિષ્ય ગુરુને પૂછે છે-હે ગુરુ મહારાજ ! બે પૃથિવી, છવેના પિંડ-રૂપ છે

(૨) યદ્વા-પૃથિવી સજીવા દૈનિકઘર્ષણોપચયસંદર્શનાત્ ચરણતલત્રત્, તદ્ગયા-ચરણતલં ઘૃપ્યતે પુપ્યતિ ચ તદ્વત્ પૃથિવ્યપિ પ્રત્યહં ઘૃપ્યતે ઉપચીયતે ચ તસ્મા-ત્તસ્યાઃ સજીવત્વમ્ । અથવા—

(૩) વિદ્રુમપાપાણાદિરૂપા પૃથિવી સચેતના કાઠિન્યે સત્યપિ વૃદ્ધ્યાદિદર્શનાત્ શરીરસ્થિતાઽસ્થ્યાદિવત્, તદ્ગયા-શરીરસ્થિતમસ્થ્યાદિકં કમટપૃષ્ઠકઠિનં સદપિ ચિત્તવદનુભૂયમાનમુપચયં ચ ગચ્છત્ સંદૃશ્યતે । एवं વિદ્રુમશિલાઘાત્મિકાયાઃ પૃથિવ્યાઃ કાઠિન્યે સત્યપિ વૃદ્ધ્યાદિકં પ્રત્યહં દૃશ્યતે તસ્માત્તસ્યાઃ સચેતનત્વમ્ । અથ ચ—

(૨) પૃથિવી સચેતન હૈ, ક્યોંકિ ઉસમેં પ્રતિદિન ઘર્ષણ ઓર ઉપચય દેખા જાતા હૈ જૈસે પૈરકા તલુચા । અર્થાત્ જૈસે તલુવા ઘિસકર ફિર ભર જાતા હૈ વૈસે હી પૃથિવી ભી ઘિસ કર ભર જાતી હૈ હસલિયે વહ સજીવ હૈ । અથવા—

(૩) વિદ્રુમ (મુંગા) પાપાણ આદિ-રૂપ પૃથિવી સચેતન હૈ, ક્યોંકિ કઠિન હોને પર ભી ઉસમેં વૃદ્ધિ દેખી જાતી હૈ જૈસે શરીરકી હડ્ડી આદિ । અર્થાત્ જૈસે શરીરકી હડ્ડી આદિ કહુએકી પીઠકી ખાંતિ કઠોર હોને પર ભી સચેતન હૈ ઓર વઢતી હૈ ઉસી પ્રકાર વિદ્રુમ, શિલા આદિ-રૂપ પૃથિવીમેં કઠિનતા હોનેપર ભી વૃદ્ધિ આદિ ગુણ પ્રત્યક્ષસે હૈં હસસે સિદ્ધ હૈ કિ પૃથિવી સચેતન હૈ । અથવા—

(૨) પૃથિવી સચેતન છે, કારણ કે તેમાં પ્રતિદિન ઘર્ષણ અને ઉપચય જોવામાં આવે છે, જેમકે પગનું તળીઈ અર્થાત્ જેમ પગનું તળીઈ ઘસાઈને પાછું ભરાઈ જાય છે, તેમ પૃથિવી પણ ઘસાઈને ભરાઈ જાય છે, તેથી પૃથિવી સજીવ છે. અથવા—

(૩) વિદ્રુમ (પ્રવાળ) પથ્થર આદિ-રૂપ પૃથિવી સચેતન છે, કારણ કે કઠિન હોવા છતાં તેમાં વૃદ્ધિ જોવામાં આવે છે, જેમકે શરીરનાં હાડકાં વગેરે, અર્થાત્ જેમ શરીરનાં હાડકાં વગેરે કાચબાની પીઠની જેમ કઠોર હોવા છતાં સચેતન છે અને વધે છે, તેવી રીતે વિદ્રુમ, શિલા આદિ-રૂપ પૃથિવીમાં કઠિનતા હોવા છતાં તેમાં વૃદ્ધિ આદિ ગુણ પ્રત્યક્ષ છે. એથી સિદ્ધ થાય છે કે પૃથિવી સચેતન છે. અથવા—

કૃષ્ણમૃત્તિકા શસ્ત્રમિત્યાદિ, પરકાયશસ્ત્રં-જલાગ્નિગોમયચરણસંમર્દનાદિ । ઉભય-
કાયશસ્ત્રં-જલાદિમિશ્રમૃત્તિકા । एवं च शस्त्रपरिणतायाः पृथिव्या अचित्ततया न
तत्रोच्चार-प्रस्रवणादિક्रियासम्पादने काऽपि क्षतिर्मुनीनां संयमपालन इति सिद्धम् ।

અપ્કાય: ।

આપ: = મૌમાઽઽન્તરિક્ષોભયલક્ષણાઃ, ચિત્તવત્ય: = સચેતનાઃ, આરુયાતા: =
ભગવતાઽભિદિતાઃ, તથાહિ-ભૂમિગતા આપ: સચેતનાઃ સ્વાત્મીયસજાતીયસ્વભાવ-

પીલી મિટ્ટીકા શસ્ત્ર કાલી મિટ્ટી હૈ । જલ, અગ્નિ, ગોચર તથા પૈરોંસે
રોંદના આદિ પરકાય શસ્ત્ર હૈ । જલ આદિસે મિલી હુઈ મિટ્ટી ઉભય-
કાય શસ્ત્ર હૈ ।

इस प्रकार शस्त्रपरिणत पृथिवी अचित्त है, अतः उस पर आहार-
विहार आदि क्रियाएँ करनेसे मुनियोंके अहिंसाव्रत पालनेमें कुछ भी
क्षति नहीं होती ।

(અપ્કાય)

પાર્થિવ ઔર આકાશીય દોનોં પ્રકારકે જલોંકો ભી ભગવાનને
સચિત્ત કહા હૈ ।

(૧) ભૂમિમેં રહા હુઆ જલ સચેતન હૈ, ક્યોંકિ લોદી હુઈ ભૂમિમેં
સજાતીય-સ્વભાવવાલા જલ ઉત્પન્ન હોતા હૈ, જૈસે મેંદક । ભૂમિકો લોદનેસે
જૈસે મેંદક નિકલતા હૈ ઔર વહ સચેતન હોતા હૈ ઉસી પ્રકાર પાની

પૃથિવીનું સ્વકાય-શસ્ત્ર છે, જેમ પીળી માટીનું શસ્ત્ર કાળી માટી છે. જળ,
અગ્નિ, છાણ તથા પગ વડે ખુંદલું વગેરે પરકાય-શસ્ત્ર છે. જળ આદિથી મળેલી
માટી એ ઉભયકાય શસ્ત્ર છે.

એ રીતે શસ્ત્રપરિણત પૃથિવી અચિત્ત છે, તેથી એની ઉપર આહાર વિહાર
આદિ ક્રિયાઓ કરવાથી મુનિઓના અહિંસા વ્રતના પાલનમાં કાંઈ પણ ક્ષતિ
આવતી નથી:

અપ્કાય

પાર્થિવ અને આકાશીય બેઉ પ્રકારના જળને પણ ભગવાને સચિત્ત કહ્યું છે.

(૧) ભૂમિમાં રહેલું જળ સચેતન છે, કારણકે ખોદેલી જમીનમાં સજાતીય
સ્વભાવવાળું જળ ઉત્પન્ન થાય છે, જેમકે દેડકો. ભૂમિને ખોદવાથી જેમ દેડકો
નીકળે છે અને તે સચેતન હોય છે, તેમ પાણી પણ નીકળે છે તેથી તે પણ

સંયમિનામર્હિસાવ્રતસ્ય સંરક્ષણં કથં ભવતિ ? પ્રત્યુતાડવડયકરણીયોચારપ્રસ્રવણાદિ-
ક્રિયયા હિતૈવ ભવત્યતોઽર્હિસાવ્રતપાલનં વન્ધ્યામૃતપાલનત્રયસમ્મવમિત્વત
આહ-‘અન્યત્રે’તિ, શસ્ત્રપરિણતાયા અન્યત્ર=શસ્ત્રપરિણતાં પૃથિવીં વર્જયિત્વાઽન્યા
પૃથિવી સજીવેત્યર્થઃ, શસ્યતે=ર્હિસ્યતે પ્રાણિગગોઽનેનેતિ શસ્ત્રં, તદ્ દ્વિવિધં-દ્રવ્ય-
ભાવભેદાત્ । તત્ર દ્રવ્યશસ્ત્રં-સ્વપરોમયકાયઢક્ષણમ્, ભાવશસ્ત્રં પૃથિવીં પ્રતિ દુષ્પ-
ર્ણિહિતમનોવાકાયાત્મકમ્, ધ્વમેવાન્યેપાં તત્તત્કાયાનામપિ ભાવશસ્ત્રં બોદવ્યમ્ ।
સ્વકાયશસ્ત્રં પૃથિવ્યાઃ સ્વેતરવર્ણગન્ધાદિમતી પૃથિવ્યેવ, યથા પીતમૃતિકાયાઃ

પિષ્ઠરૂપ છે તો उस પર અર્હિસાવ્રતની રક્ષા कैसे होगी ? उच्चार-प्रस्रवण
आदि क्रियाएँ अनिवार्य हैं, और इन क्रियाओंके करनेसे हिंसा अनि-
वार्य है, इसलिए अर्हिसाव्रतका पालन ऐसा ही असंभव है जैसा बन्ध्याके
पुत्रका पालन करना ।

उत्तर-हे शिष्य ! शस्त्रपरिणत पृथिवीके सिवाय अन्य समस्त
पृथिवी सचित्त है । जिससे प्राणियोंकी हिंसा होती है उसे शस्त्र
कहते हैं ।

શસ્ત્ર દો પ્રકારકા છે-(૧) દ્રવ્ય-શસ્ત્ર ઓર (૨) ભાવ-શસ્ત્ર । उनमेंसे
स्व-काय, पर-काय और उभय-कायको द्रव्य-शस्त्र कहते हैं । पृथिवीके
विषयमें मन-वचन-कायकी दुष्परिणति करना भाव-शस्त्र है ।
इसी प्रकार अन्य सब कायके जीवोंके भाव-शस्त्र समझ लेने चाहिए ।
अपनेसे भिन्न वर्णगन्धवाली पृथिवी ही पृथिवीका स्वकाय-शस्त्र है, जैसे

તો તેની ઉપર ગમનાગમન આદિ ક્રિયાઓ કરનારા સંયમીઓના અર્હિસાવ્રતની
રક્ષા કેમ થશે ? ઉચ્ચાર, પ્રસ્રવણ આદિ ક્રિયાઓ અનિવાર્ય છે, અને એ ક્રિયાઓ
કરવાથી હિંસા અનિવાર્ય છે, તેથી અર્હિસા-વ્રતનું પાલન એવું અસંભવિત છે કે
એવું વંધ્યાના પુત્રનું પાલન કરવું અસંભવિત છે.

ઉત્તર-હે શિષ્ય ! શસ્ત્રપરિણત પૃથિવી સિવાયની બધી પૃથિવી સચિત્ત છે.
જે વડે પ્રાણીઓની હિંસા થાય છે, તેને શસ્ત્ર કહે છે.

શસ્ત્ર બે પ્રકારનાં છે. (૧) દ્રવ્ય-શસ્ત્ર (૨) ભાવ-શસ્ત્ર. એમાં સ્વકાય,
પરકાય અને ઉભયકાયને દ્રવ્ય-શસ્ત્ર કહે છે, પૃથિવીના વિષયમાં મન વચન
કાયાથી દુષ્પરિણતિ કરવી એ ભાવશસ્ત્ર છે. એજ રીતે બીજી બધી કાયાના
જીવોનાં ભાવશસ્ત્ર સમજી લેવાં. પોતાથી ભિન્ન વર્ણ-ગંધ-વાણી પૃથિવીજ

નન્વેવમપાં જીવપિણ્ડભૂતતયાડદ્વિર્વિના સંયમિનાં સંયમયાત્રા અસંભવન્નિર્વાહા
સ્યાદિત્યત આદ-શસ્ત્રેત્યાદિ, શસ્ત્રપરિણતામ્યોડન્યત્ર=શસ્ત્રપરિણતા અપો વિદ્યાયાન્યા
આપઃ સચિત્તા इत्यर्थः। શસ્ત્રં-દ્રવ્યભાવભેદાદ્દ્વિવિધં, દ્રવ્યશસ્ત્રં-સ્વકાયપર-કાયો-
ભયકાયસ્વરૂપં, ભાવશસ્ત્રમ્-અપઃ પ્રતિ મનોવાક્યાયાનાં દુષ્પ્રણિહિતત્વમ્ । તત્ર
સ્વકાયશસ્ત્રં-તદાગાતુદકસ્ય કૂપાતુદકમ્ । एवंविधशस्त्रपरिणतं जलं व्यवहारतोऽ-
शुद्धत्वाद्भगवदनादिपृत्वाच्च सर्वयैवाग्राह्यम् । પરકાયશસ્ત્રં-દ્રાક્ષા-શાક-તળુલ-પિષ્ટ-
દાલી-ચળકાદિ । અપાં શસ્ત્રપરિણતત્ત્વં ચ વર્ણાદિના પૂર્વાવસ્થાવૈલક્ષણ્યરૂપમ્ ।

हे गुरो ! जलके बिना संयमियोंका निर्वाह नहीं हो सकता और
वह जीवोंका पिण्ड है, इसलिए उसको पीने आदिके काममें लानेसे
संयमकी रक्षा नहीं हो सकती । ऐसी आशङ्का होनेपर गुरु कहते हैं-
हे शिष्य ! शस्त्रपरिणत जलके सिवाय अन्य जल सजीव है । यहां
परभी शस्त्र, द्रव्य और भावके भेदसे दो प्रकारका है । उसका कथन
पहले किया जा चुका है । यह विशेष समझना चाहिए कि तालाब
आदिके जलका कूप आदिका जल स्वकायशस्त्र है । इस प्रकारका शस्त्र-
परिणत जल व्यवहारसे अशुद्ध होनेके कारण ग्राह्य नहीं है । तथा ऐसे
जलके लेनेमें भगवानकी आज्ञा भी नहीं है ।

દાક્ષ, શાક, ચાવલ, આદિ પરકાયશસ્ત્ર હૈં । જલમેં પહેલે જૈસા
વર્ણ ગન્ધ આદિ થા ડસકા ચદલ જાના શસ્ત્રપરિણત હોના કહલાતા હૈં ।

हे गुरु ! जल बिना संयमीओना निर्वाह थल शकतो नथी अने ओ
एवोओना पिंड छे तेथी तेने पीवा आदिना कामभां लेवाथी संयमनी रक्षा नहि
थल शके. ओवी आशंका थतां शुरू कहे छे. हे शिष्य ! शस्त्र-परिणत. जल
सिवायनु अन्य जल सजीव छे. ओभां पषु शस्त्र, द्रव्य अने भावना लेहे करीने
मे प्रकारनां छे. ओनु कथन पहेलां करवाभां आयुं छे. विशेष ओटलुं समझनुं हे
तलाव आदिना जलनुं कूपादिनुं जल ओ स्वकाय शस्त्र छे. ओ प्रकारनुं शस्त्र-
परिणत जल व्यवहारथी अशुद्ध होवाने कारणे ग्राह्य नथी. तथा ओवुं जल
लेवानी भगवाननी आज्ञा पषु नथी.

દ્રાક્ષ, શાક, ચોળા, આદો ઇત્યાદિ પરકાય શસ્ત્ર છે. જળમાં પહેલાં જેવા
વર્ણ ગંધ આદિ હતા તેનું બદલાઈ જવું એ શસ્ત્રપરિણત થવું કહેવાય છે.

સમ્ભવાત્ મળ્હકવત્ । આન્તરિક્ષોઽપ્યાપઃ સચેતનાઃ મેઘાદિવિકૃતૌ સ્વાભાવિક-
સમ્ભૂયસંપતનશીલત્યાન્મીનવત્ । યદ્વા-આપઃ સચેતનાઃ, ગ્રીષ્મહેમન્તયોઃ સ્વાભા-
વિકૈશ્ત્યોપ્પયવાપ્પાણુપલ્મમાન્મનુપ્યશરીરવત્, તથા-ભૂમિગૃહસ્થિતનરસ્ય શરીરં
ગ્રીષ્મે શીતલં હેમન્તે ચોષ્ણં ભવતિ, મુલાચ વાપ્પમુદ્ગચ્છતિ, એવમેવ ગમીરતર-
તડાગકૃપાદિસ્થસલિલં હેમન્તે સવાપ્પોદ્ગમાગુણ્ણતાં, ગ્રીષ્મે ચ શીતલતાં ધતે ।
અનેકજીવાઃ પૃથક્સત્ત્વાઃ, આરુયાતા इत्यनेनान्वયઃ, વ્યાખ્યા ચૈષાં પદાનાં
મગ્વદ્વોધ્યા ।

નિકલતા હૈ, અતઃપ્ર ચહ્ ભી સચેતન હૈ । આકાશકા ભી જલ સચેતન હૈ,
ક્યોંકિ મેઘાદિ-વિકાર હોને પર સ્વયં હી ગિરને લગતા હૈ-જૈસે મછલી ।
અથવા-

(૨) જલ સજીવ હૈ, ક્યોંકિ ઉસમેં ગ્રીષ્મ ઓર હેમન્ત ઋતુમેં
સ્વાભાવિક શીતતા ઉષ્ણતા ઓર ભાપ આદિ દેખે જાતે હૈ, જિસમેં
ગ્રીષ્માદિ ઋતુઓમેં શીતતા આદિ પાવે જાતે હૈ વહ્ સજીવ હોતા હૈ,
જૈસે મનુષ્યકા શરીર । જૈસે ભોંયરેમેં સ્થિત મનુષ્યકા શરીર ગ્રીષ્મ-ઋતુમેં
શીત ઓર હેમન્ત-ઋતુમેં ઉષ્ણ હોતા હૈ, તથા હેમન્ત ઋતુમેં મુંહસે
ભાપ નિકલતી હૈ, વૈસેહી સૂર્ય ગહરે તાલાવ યા કુણકા જલ ભી હેમન્તમેં
ભાપવાલા ઓર ઉષ્ણ હોતા હૈ તથા ગ્રીષ્મમેં શીતલ હોતા હૈ ।

અનેકજીવ ઓર પૃથક્સત્ત્વ આદિ પદોંકા વ્યાખ્યાન પહેલે કહે
હુણ પૃથિવીકાયકે આલાપકકે સમાન સમજના ચાહિણ ।

સચેતન છે. આકાશનું જળ પણ સચેતન છે, કારણ કે મેઘાદિ-વિકાર થવાથી સ્વયં
પડવા લાગે છે, જેમકે માછલી. અથવા—

(૨) જળ સજીવ છે, કારણ કે તેમાં ગ્રીષ્મ અને હેમન્ત ઋતુમાં સ્વાભાવિક
શીતતા ઉષ્ણતા અને ભાષ્ આદિ ભાવોમાં આવે છે. જેમાં ગ્રીષ્માદિ ઋતુઓમાં
શીતળતા આદિ જણાઈ આવે છે તે સજીવ હોય છે, જેમકે માણસનું શરીર. જેમ
લોંચરામાં રહેલા માણસનું શરીર ગ્રીષ્મ-ઋતુમાં શીતલ અને હેમન્ત-ઋતુમાં ગરમ
હોય છે, તથા હેમન્ત-ઋતુમાં મોઢામાંથી ભાષ્ (વરાળ) નીકળે છે, એજ રીતે
ખૂણ ઉંડા તળાવ યા કુવાનું જળ પણ હેમન્ત ઋતુમાં ભાષ્વાળું અને ઉષ્ણ હોય
છે તથા ગ્રીષ્મમાં શીતળ હોય છે.

અનેક જીવ તથા પૃથક્સત્ત્વ આદિ શબ્દોનું વ્યાખ્યાન પહેલાં કહેલા પૃથિવી-
કાયના આલાપકની જેમ સમજવું

અંગારાદીનાં પ્રકાશનશક્તિર્યાવદાત્મસંયોગભાવિની દેહસ્યત્વાત્, સ્વચોત-
શરીરપરિણામવત્ ।

અંગારાદીનાં તાપોઽપિ આત્મસંયોગસંદ્ભાવદેતુકઃ, શરીરસ્થત્વાત્ જ્વરતાપવત્,
ન દેનેસે હાનિ (મન્દતા) હોતી હૈ, જૈસે મનુષ્યકા શરીર । અર્થાત્ મનુ-
ષ્યકા શરીર આહાર દેનેસે વઢતા ઓર ન દેનેસે ઘટતા હૈ, અતઃ વહ
સચેતન હૈ । ઇસી પ્રકાર તેજસ્કાય ભી ર્ધન દેનેસે વઢતી ઓર ન દેનેસે
ઘટતી હૈ, અતઃ વહ ભી સચેતન હૈ ।

અંગાર આદિકી પ્રકાશન શક્તિ જીવકે સંયોગસે હી ઉત્પન્ન
હોતી હૈ, ક્યોંકિ વહ દેહસ્થ હૈ, જો જો દેહસ્થ પ્રકાશ હોતા હૈ વહ વહ
આત્માકે સંયોગકે હી નિમિત્તસે હોતા હૈ, જૈસે જુગનૂકે શરીરકા પ્રકાશ ।
જુગનૂકે શરીરમેં પ્રકાશ તય તક હી રહતા હૈ જય તક ડસકે સાથે
આત્માકા સંયોગ રહતા હૈ ।

ઇસી પ્રકાર અંગાર આદિકા પ્રકાશ ભી તય તક હી રહતા હૈ
જયતક ડસમેં આત્મા રહતી હૈ ।

અંગાર આદિકા તાપ ભી આત્માકે સંયોગકે હી કારણ હૈ ક્યોંકિ વહ
શરીરસ્થ હૈ, જિતને શરીરસ્થ તાપ હોતે હૈ વે સય આત્માકે નિમિત્તસે હી
તેની વૃદ્ધિ અને ન આપવાથી હાનિ (મન્દતા) થાય છે, જેમકે મનુષ્યનું શરીર.
અર્થાત્-મનુષ્યનું શરીર આહાર આપવાથી વધે છે અને ન આપવાથી ઘટે છે,
તેથી તે સચેતન છે, એજ રીતે તેજસ્કાય પણ ઈધન આપવાથી વધે છે અને
ન આપવાથી ઘટે છે, તેથી તે સચેતન છે,

અંગારા આદિની પ્રકાશન-શક્તિ જીવના સંયોગથી જ ઉત્પન્ન થાય છે.
કારણ કે એ દેહસ્થ છે, જે દેહસ્થ પ્રકાશ હોય છે તે તે આત્માના સંયોગના જ
નિમિત્તથી હોય છે, જેમકે આગીયાના શરીરનો પ્રકાશ. આગીયાના શરીરમાં પ્રકાશ
ત્યાંસુધી જ રહે છે કે ત્યાંસુધી તેની સાથે આત્માનો સંયોગ રહે છે, એ રીતે
અંગારા આદિનો પ્રકાશ પણ ત્યાંસુધી જ રહે છે કે ત્યાંસુધી તેમાં ચેતન રહે છે.

અંગારા આદિનો તાપ પણ આત્માના સંયોગના જ કારણે છે, કેમકે
તે શરીરસ્થ છે. જેટલા શરીરસ્થ તાપ હોય છે તે બધા આત્માના નિમિત્તથી જ

તત્ર-વર્ણતો ધૂસરત્યાદિરુપમ્, ગન્ધતસ્તત્તદ્વસ્તુસમ્બન્ધિવચ્ચમ્, રસતસ્તિક્ત-કડુ-
કપાયત્વાદિરુપમ્, સ્પર્શતઃ સ્નિગ્ધરુક્ષત્વાદિરુપમ્ । इत्यमुक्तप्रकारं द्राक्षादिधावनं जलं
प्राप्तुकृत्यान्मुनिग्राह्यम् । उपलक्षणमेतदग्निशस्त्रपरिणतस्योदकस्यापि । भस्ममिश्र-
जलमग्राह्यं, तत्र मिश्रशङ्कायाः सद्भावात्, शास्त्रे कंचिदप्यपतिपादितत्वाच्च । उभय-
कायशस्त्रं-मृत्तिकामिश्रजलम् । भावशस्त्रमुक्तस्वरूपमेवेति ।

તેજસ્કાયઃ ।

તેજઃચિત્તચત્=સચેતનમ્ આરુપ્યાતમ્=ઉક્તમ્, તથાહિ-

તેજશ્ચતનાચત્ इन्धनाद्याहारोपादानहानाभ्यां तदवृद्धिमान्योपलम्भात्,
મનુષ્યાદિશરીરચત્ ।

જૈસે-ધૂસર વર્ણ હો જાના, જો વસ્તુ ઉસમેં ઢાલી ગઈ હો ઉસકી
ગન્ધ આને લગના, તીલા, કડુવા, કપાયલા આદિ રસ હો જાના,
સ્નિગ્ધ યા રુક્ષ આદિ સ્પર્શ હો જાના । इस प्रकार यह दाख, शाक,
चावल, आटा, दाल, बेसन आदिका धोवन प्राप्तुक होनेसे मुनिके लिए
ગ્રાહ્ય હૈ । यह तो उपलक्षण है, इससे यह भी समझना चाहिये कि-
अग्निशस्त्रपरिणत अर्थात् उष्ण जल भी मुनिको ग्राह्य है । राखका पानी
ગ્રાહ્ય નહીં હૈ, क्योंकि उसमें मिश्रकी शङ्का रहती है । मृत्तिका आदिसे
મિલા હુઆ જલ ઉભયકાય શસ્ત્ર હૈ । भावशस्त्र पहंछे कह चुके हैं ।

(તેજસ્કાય)

તેજસ્કાયકો મી ભગવાનને સચેતન કહા હૈ, યહી કહતે હૈ—

તેજસ્કાય સજીવ હૈ, क्योंकि इन्धन आदि आहार देनेसे उसकी वृद्धि और

જેમકે-ધુધળા વર્ણનું થઈ જવું, જે વસ્તુ તેમાં નાખવામાં આવી હોય તેની
ગંધ આવવા લાગવી, તીખો કડવો કસાયલો આદિ રસ થઈ જવો; સ્નિગ્ધ યા
રુક્ષ આદિ સ્પર્શ થઈ જવો. એ પ્રકારે એ દ્રાક્ષ, શાક, ચોખા, આટો, દાળ,
બેસણ આદિનું ધોવણુ પ્રાપ્તુક હોવાથી મુનિને માટે ગ્રાહ્ય છે. એ ઉપલક્ષણ છે,
એથી એમ પણ સમજવું જોઈએ કે— અગ્નિશસ્ત્ર-પરિણત અર્થાત્ ઉષ્ણ જળ પણ
મુનિને ગ્રાહ્ય છે. રાખનું પાણી ગ્રાહ્ય નથી, કારણ કે એમાં મિશ્રની શંકા રહે છે.
માટી આદિથી મળેલું જળ ઉભયકાય શસ્ત્ર છે (૨). ભાવશસ્ત્ર પહેલે કહી દીધું છે.

(તેજસ્કાય)

તેજસ્કાયને પણ લગવાને સચેતન કહી છે, એ હવે કહે છે:—

તેજસ્કાય સજીવ છે, કારણ કે લાકડાં (ઈંધણાં) આદિ આહાર આપવાથી

અંગારાદીનાં પ્રકાશનશક્તિર્યાવદાત્મસંયોગભાવિની દેહસ્થત્વાત્, સ્વચોત-
શરીરંપરિણામવત્ ।

અંગારાદીનાં તાપોઽપિ આત્મસંયોગસંજ્ઞાવહેતુકઃ, શરીરંસ્થત્વાત્ જ્વરતાપવત્,
ન દેનેસે હાનિ (મન્દતા) હોતી હૈ, જૈસે મનુષ્યકા શરીર । અર્થાત્ મનુ-
ષ્યકા શરીર આહાર દેનેસે વઢતા ઓર ન દેનેસે ઘટતા હૈ, અતઃ વહ
સચેતન હૈ । ઇસી પ્રકાર તેજસ્કાય મી ઈંધન દેનેસે વઢતી ઓર ન દેનેસે
ઘટતી હૈ, અતઃ વહ મી સચેતન હૈ ।

અંગાર આદિકી પ્રકાશન શક્તિ જીવકે સંયોગસે હી ઉત્પન્ન
હોતી હૈ, ક્યોંકિ વહ દેહસ્થ હૈ, જો જો દેહસ્થ પ્રકાશ હોતા હૈ વહ વહ
આત્માકે સંયોગકે હી નિમિત્તસેં હોતાં હૈ, જૈસે જુગનૂકે શરીરકા પ્રકાશ ।
જુગનૂકે શરીરમેં પ્રકાશ તય તક હી રહતા હૈ જય તક ઉસકે સાંધ
આત્માકા સંયોગ રહતા હૈ ।

ઇસી પ્રકાર અંગાર આદિકા પ્રકાશ મી તય તક હી રહતા હૈ
જ્યેતંકે ઉસમેં આત્મા રહતી હૈ ।

અંગાર આદિકા તાપ મી આત્માકે સંયોગકે હી કારણ હૈ ક્યોંકિ વહ
શરીરસ્થ હૈ, જિતને શરીરસ્થ તાપ હોતે હૈં વે સવ આત્માકે નિમિત્તસેં હી

તેની વૃદ્ધિ અને ન આપવાથી હાનિ (મંદતા) થાય છે, જેમકે મનુષ્યનું શરીર.
અર્થાત્-મનુષ્યનું શરીર આહાર આપવાથી વધે છે અને ન આપવાથી ઘટે છે,
તેથી તે સચેતન છે, એજ રીતે તેજસ્કાય પણ ઈંધન આપવાથી વધે છે અને
ન આપવાથી ઘટે છે, તેથી તે સચેતન છે,

અંગારા આદિની પ્રકાશન-શક્તિ જીવના સંયોગથી જ ઉત્પન્ન થાય છે.
કારણ કે એ દેહસ્થ છે, જે દેહસ્થ પ્રકાશ હોય છે તે તે આત્માના સંયોગના જ
નિમિત્તથી હોય છે, જેમકે આગીયાના શરીરનો પ્રકાશ. આગીયાના શરીરમાં પ્રકાશ
ત્યાંસુધી જ રહે છે કે જ્યાંસુધી તેની સાથે આત્માનો સંયોગ રહે છે, એ રીતે
અંગારા આદિનો પ્રકાશ પણ ત્યાંસુધી જ રહે છે કે જ્યાંસુધી તેમાં ચેતન રહે છે.

અંગારા આદિનો તાપ પણ આત્માના સંયોગના જ કારણે છે, કેમકે
તે શરીરસ્થ છે. જેટલા શરીરસ્થ તાપ હોય છે તે બધા આત્માના નિમિત્તથી જ

તત્ર-વર્ણતો ધૂસરત્વાદિરૂપમ્, ગન્ધતસ્તત્તદ્વસ્તુસમ્બન્ધિવચનમ્, રસતસ્તિક્ત-કટુ-
કપાયત્વાદિરૂપમ્, સ્પર્શતઃ સ્નિગ્ધરુક્ષત્વાદિરૂપમ્ । इत्यमुक्तप्रकारं द्राक्षादिधानं जले
प्रासुकं त्वान्मुनिप्राणम् । उपलक्षणमेतदग्निशस्त्रपरिणतस्योदकस्यापि । मस्ममिश्र-
जलमગ્રાણં, તત્ર મિશ્રશક્લાયાઃ સદ્ભાવાત્, શાસ્ત્રે કંચિદપ્યપ્રતિપાદિતત્વાત્ । ઉમયં
કાંચશસ્ત્ર-મૃત્તિકામિશ્રજલમ્ । ભાવશસ્ત્રમુક્તસ્વરૂપમેવેતિ ।

તેજસ્કાયઃ ।

તેજશ્ચિત્તવત્=સચેતનમ્ આરુપાતમ્=ઉક્તમ્, તથાહિ-

તેજશ્ચતનાયત્ इन्धनाद्याहारोपादानहानाभ्यां तद्बुद्धिमान्न्योपलम्भात्,
મનુષ્યાદિશરીરવત્ ।

જૈસે-ધૂસર વર્ણ હો જાના, જો વસ્તુ ઉસમેં ઢાલી ગઈ હો ઉસકી
ગન્ધ આને લગના, તીલા, કઢુવા, કપાયલા આદિ રસ હો જાના,
સ્નિગ્ધ યા રુક્ષ આદિ સ્પર્શ હો જાના । હસ પ્રકાર યહ દાલ, શાક,
ચાવલ, આટા, દાલ, વેસન આદિકા ધોવન પ્રાસુક હોનેસે મુનિકે લિપ
ગ્રાહ્ય હૈ । યહ તો ઉપલક્ષણ હૈ, હસસે યહ ભી સમજેના ચાહિયે કિ-
અગ્નિશસ્ત્રપરિણત અર્થાત્ ઉષ્ણ જલ ભી મુનિકો ગ્રાહ્ય હૈ । રાણકા પાની
ગ્રાહ્ય નહીં હૈ, ક્યોંકિ ઉસમેં મિશ્રકી શંકા રહતી હૈ । મૃત્તિકાં આંદિસે
મિલા હુઆ જલ ઉભયકાય શસ્ત્ર હૈ । ભાવશસ્ત્ર પહેલે કહ ચુકે હૈ ।

(તેજસ્કાય)

તેજસ્કાયકો ભી ભગવાનને સચેતન કહા હૈ, યહી કહેતે હૈ—

તેજસ્કાય સર્જીવ હૈ, ક્યોંકિ હન્ધન આદિ આહાર દેનેસે ઉસકી વૃદ્ધિ ઔર

જેમકે-ધુધળા વર્ણનું થઈ જવું, જે વસ્તુ તેમાં નાંખવામાં આવી હોય તેની
ગંધ આવવા લાગવી, તીખા કડવો કસાયલો આદિ રસ થઈ જવો; સ્નિગ્ધ યા
રુક્ષ આદિ સ્પર્શ થઈ જવો. જે પ્રકારે જે દ્રાક્ષ, શાક, ચોખા, આટો, દાળ,
વેસણ આદિનું ધોવણ પ્રાસુક હોવાથી મુનિને માટે ગ્રાહ્ય છે. જે ઉપલક્ષણ છે,
જેથી જેમ પણ સમજવું જોઈએ કે— અગ્નિશસ્ત્ર-પરિણત અર્થાત્ ઉષ્ણ જળ પણ
મુનિને ગ્રાહ્ય છે. રાખનું પાણી ગ્રાહ્ય નથી, કારણ કે જેમાં મિશ્રની શંકા રહે છે.
માટી આદિથી મળેલું જળ ઉભયકાય શસ્ત્ર છે (૨). ભાવશસ્ત્ર પહેલે કહી દીધું છે.

(તેજસ્કાય)

તેજસ્કાયને પણ ભગવાને સચેતન કહી છે, જે હવે કહે છે:—

તેજસ્કાય સજીવ છે, કારણ કે લાકડાં (ઈંધણાં) આદિ આહાર આપવાથી

શસ્ત્રપરિણતાચિત્તાગ્નિકાયમાહ-ઉષ્ણમન્નં-કૃશરોદનાદિ, -ઉષ્ણપાનકં શાકો-
દનાદીનામન્નસ્રાવણાદિ (ઓસામળાં ઇતિ ભાષા), તપ્તેષ્ટકા સિક્તાદિ ચ, एतेष्वग्नि-
સંયોગનિષ્પાદ્યત્વાદચિત્તાગ્નિકાયશબ્દો વ્યપદિશ્યતે, ક્ષુધાચુપશમનાર્થે ગ્રાહ્યોઽસૌ ।

વાયુકાયઃ ।

વાયુશ્ચિત્તવાનાખ્યાતઃ । કથમસ્ય સચેતનત્વમિતિ ચેત્તત્પમાણાદ્ ગૃહાણં,
તથાહિ-વાયુશ્ચેતનાવાન્ અનન્યપ્રેરિતાઽનિયતતિર્યગ્મનત્ત્વાત્, હરિણગવયાદિવત્,
સ ચ 'અનેકજીવઃ, પૃથક્સત્ત્વઃ આખ્યાતઃ, શસ્ત્રપરિણતાદન્યત્ર' ઇત્યાદિકાનાં
પ્રાગ્વદ્યથાખ્યા વોદ્યથા ।

લિચ્છી, માત આદિ ઉષ્ણમન્ન, શાકકા ઓસામળાં ઓસામળાં
મળાં આદિ ઉષ્ણ પાન, તપી હુઈ ઈંટ, ચાલૂ આદિ શસ્ત્ર-પરિણત અચિત્ત
અગ્નિકાય કહલાતે હૈં । યે સય અગ્નિકે સંયોગસે નિષ્પન્ન હોતે હૈં
હસલિષ્ણે ઇનમેં અચિત્ત અગ્નિકાય શબ્દકી પ્રવૃત્તિ હોતી હૈં ।

(વાયુકાય)

વાયુકાયકોં ભી ભગવાને સચિત્ત કહા હૈં । વાયુ કૈસે સચિત્ત
હૈં સો કહતે હૈં । વાયુ સચેતન હૈં, ક્યોંકિ દૂસરેકી પ્રેરણાકે વિના
અનિયત રૂપસે તિર્યક્ગમન કરનેવાલા હૈં, જૈસે હિરન યા રોશ્ન (ગવય) ।

અનેકજીવ ઓર પૃથક્સત્ત્વ આદિકી વ્યાખ્યા પહેલેકે સમાન
સમજ્ઞની ચાહિયે ।

પિચ્છી, માત આદિ જિનું મન્ન, શાકનું ઓસામળાં અને ઓસામળાં
મળાં, આદિ જિનું પાન, તપેલી ઈંટ, ગરમ રેતી આદિ શસ્ત્રપરિણત અચિત્ત
અગ્નિકાય કહેવાય છે. એ બધાં અગ્નિના સંયોગથી નિષ્પન્ન થાય છે, તેથી
એમાં અચિત્ત અગ્નિકાય શબ્દની પ્રવૃત્તિ થાય છે. (૩)

(વાયુકાય)

વાયુકાયને પણ ભગવાને સચિત્ત કહી છે. વાયુ કેવી રીતે સચિત્ત છે તે કહે છે:-
વાયુ સચેતન છે, કારણ કે બીજાની પ્રેરણા વિના અનિયતરૂપે તિર્યક્ ગમન
કરનારો છે, જેવું કે હરણ અથવા રોશ (નીલગાય) .

અનેક જીવ અને પૃથક્સત્ત્વ આદિની વ્યાખ્યા પહેલાંની પેઠે સમજવી.

ન હિ ક્વચિદપિ ત્રિરહિતાત્માનો જ્વરતાપોષ્ણગાત્રાઃ સંશ્રૂયન્તે ન ચોપલભ્યન્તે, एव-
मेव निस्तेजस्काङ्गारादितोऽणुमात्रोऽपि तापो न जन्यते, तस्माद् यावदात्मसंयोगः
भाव्येवाङ्गारादीनां तापजनकत्वमतः सिद्धं तेजसः सचेतनत्वम् । ‘अनेकजीव,
पृथक्सत्त्वम्’ इति प्राग्वत्, ‘आख्यात’-मित्यनेनान्वयः, ‘शस्त्रपरिणतादन्यत्र’
इति च पूर्ववत् । शस्त्रस्वरूपमाह, -तत्र स्वकायशस्त्रं-करीषाग्नेस्तृणाग्निः, एवंविधशस्त्र-
परिणतोऽप्यग्निः सर्वधैवाग्राहो व्यवहारतोऽशुद्धत्वात् । परकायशस्त्रं-जलमृत्तिका-
दि । उभयकायशस्त्रमुष्णोदकादि । भावशस्त्रमपिकायं प्रति मनसो दुष्प्रणिधानम् ।

होते हैं, जैसे ज्वरके ताप। आत्मारहित शरीर (शय-मुर्दा) में कभी
ज्वरका ताप नहीं सुना जाता न उपलब्ध होता है। इसीप्रकार निस्तेजस
अंगारमें अणुमात्र भी ताप नहीं होता, अतएव सिद्ध है कि अंगार
आदिमें तापजनन शक्ति जब-तक आत्मा रहती है तब तक होती है,
इसलिए तेजस्काय सचेतन है। ‘अनेकजीव और पृथक्सत्त्व’ आदि
पदोंकी व्याख्या पहिलेकी भाँति है।

यह भी समझ लेना चाहिये कि वही तेजस्काय सचित्त है जो
शस्त्र-परिणत न हो। तेजस्कायके शस्त्र ये हैं—जैसे छाणाकी अग्नि
शस्त्र तृणकी अग्नि है। इस प्रकारकी शस्त्रपरिणत अग्नि सत्त्व नहीं है,
क्योंकि वह व्यवहारसे अशुद्ध है। तथा इसके ग्रहण करनेमें भगवानकी
आज्ञा भी नहीं है। जल मृत्तिका आदि पर-काय शस्त्र है। उष्णजल
उभयकाय शस्त्र है।

હોય છે, જેમકે જ્વરનો તાપ. આત્મારહિત શરીર (મુડડ) માં કદિ જ્વરનો
તાપ નથી સાંભળવામાં આવતો કે નથી જોવામાં આવતો, એ રીતે નિસ્તેજસ
અંગારામાં અણુમાત્ર પણ તાપ હોતો નથી. તેથી સિદ્ધ થાય છે કે અંગારા
આદિમાં જ્યાંસુધી આત્મા હોય છે ત્યાંસુધી જ તાપ-જનન-શક્તિ રહે છે. તેથી
તેજસ્કાય સચેતન છે. ‘અનેક-જીવ અને ‘પૃથક્-સત્ત્વ’ આદિ શબ્દોની વ્યાખ્યા
પહેલાંની જેમ છે.

એ પણ સમજ લેવું જોઈએ કે જોજ તેજસ્કાય સચિત્ત છે કે ને શસ્ત્ર-
પરિણત ન હોય. તેજસ્કાયનાં શસ્ત્ર આ છે:—જેમ છાણના અગ્નિનું શસ્ત્ર
તરણનો અગ્નિ છે. એ પ્રકારનો શસ્ત્રપરિણત અગ્નિ આદ્ય નથી, કારણ કે તે
વ્યવહારથી અશુદ્ધ છે. વળી તેને ગ્રહણ કરવાની ભગવાનની આજ્ઞા પણ નથી
જળ, માટી વગેરે પરકાય-શસ્ત્ર છે ઉંડુ માછી ઉભયકાય-શસ્ત્ર છે.

પૂરિતોઽપિ મિશ્રત્વાદગ્રાહ્ય એવ સચિત્તવત્ । (૪)

વનસ્પતિકાયઃ ।

વનસ્પતિચિત્તવાન્ આશ્રયાતઃ, વ્યાશ્રયા તુ પૂર્વવત્ । ચૈતન્યવચ્ચસિદ્ધિશ્ચેત્યમ્-
વનસ્પતિઃ સચેતનઃ, બાલ્યાદ્યવસ્થાસન્દર્શનાત્, હેદન-ભેદનાદિભિર્મ્લીનતાદિ-
દર્શનાન્ન મનુષ્યશરીરવત્ । શેપં પૂર્વવત્ । શસ્ત્રં દ્રવ્યભાવભેદાદ્વિવિધં, તત્ર દ્રવ્યશસ્ત્રં-
સ્વપરોભયકાયાત્મકમ્ । સ્વકાયશસ્ત્રં-યદ્વ્યાદિ । પરકાયશસ્ત્રં પાપાળાઽસિકર્ત્તર્યાદિ,

અચિત્ત વાયુ સાધુઓનો ગ્રાહ્ય છે, કિન્તુ દૂસરે પ્રહરકા મિશ્ર વાયુ
સચિત્ત વાયુની તરહ અગ્રાહ્ય છે । (૪)

(વનસ્પતિકાય.)

વનસ્પતિકાયનો મી ભગવાને સચિત્ત કહ્યો છે । વનસ્પતિ સચિત્ત
છે, ક્યોંકિ ઉસમેં બાલ્યાવસ્થા આદિ, તથા હેદન ભેદન કરનેસે મ્લીનતા
આદિ સચેતનકે ગુણ દેખે જાતે હેં, જૈસે મનુષ્યકા શરીર । અર્થાત્
બાલ્ય-તરુણ આદિ અવસ્થાએં ઓર હેદન-ભેદન આદિ કરનેસે મ્લીનતા
હોનેકે કારણ જૈસે મનુષ્ય-શરીર સચેતન છે વૈસેહી વનસ્પતિકાય મી
સચેતન છે । ‘અનેકજીવ’ આદિ પદોંકા વ્યાખ્યાન પહેલેકી માંતિ
જ્ઞાનના ચાહિયે ।

વનસ્પતિ-કાયકે શસ્ત્ર દો પ્રકારકે હેં—(૧) દ્રવ્યશસ્ત્ર ઓર
(૨) ભાવશસ્ત્ર । દ્રવ્ય-શસ્ત્ર સ્વકાય, પરકાય ઓર ઉભયકાય હેં, લકડી
આદિ સ્વકાય શસ્ત્ર હેં । લોહ પથ્થર આદિ પરકાય શસ્ત્ર હેં, પરશુ

કિન્તુ બીજા પ્રહરને મિશ્રવાયુ સચિત્તવાયુની પેઠે અગ્રાહ્ય છે (૪).

(વનસ્પતિકાય)

વનસ્પતિકાયને પણ ભગવાને સચિત્ત કહ્યો છે.

વનસ્પતિ સચિત્ત છે, કારણ કે તેમાં બાલ્યાવસ્થા આદિ તથા હેદન ભેદન
કરવાથી મ્લીનતા આદિ સચેતનના ગુણ બેવામાં આવે છે, જેમકે મનુષ્યનું શરીર,
અર્થાત્ બાલ્ય-તરુણ આદિ અવસ્થાઓ અને હેદન-ભેદન આદિ કરવાથી મ્લીનતા
થવાને કારણે જેમ મનુષ્યનું શરીર સચેતન છે તેમ વનસ્પતિકાય પણ સચેતન છે.
‘અનેક-જીવ’ આદિ શબ્દોનું વ્યાખ્યાન પહેલાંની પેઠે બાણુ.

વનસ્પતિકાયનાં શસ્ત્ર બે પ્રકારનાં છે. (૧) દ્રવ્યશસ્ત્ર અને (૨) ભાવશસ્ત્ર.
દ્રવ્યશસ્ત્ર સ્વકાય, પરકાય અને ઉભયકાય છે લકડી આદિ સ્વકાયશસ્ત્ર છે. લોહ

શસ્ત્રં चास्य द्रव्य-भावभेदाद्विचिपं, तत्र द्रव्यशस्त्रं स्व-पर-तदुभय-कायभेदा-
 त्रिविधम् । स्वकायशस्त्रं-पौरस्त्यादिवायोः प्राप्तात्पादिवायुः । परकायशस्त्रमनलादि ।
 उभयकायशस्त्रमनलादिसंतप्तो वायुरेव । भावशस्त्रं तु वायुं प्रति मनसो दुष्पवृत्तिः ।

वायुः सचित्ताचित्तमिश्रभेदात्त्रिधा, तत्र सचित्तो घनवातादिः, अचित्तो हति-
 प्रभृतिषु पूरितः, सोऽप्यन्तर्मुहूर्त्तादूर्ध्वं यावदेकं याममचेतनः, तदन्तु पूर्णद्वितीययामं
 यावन्मिश्रः, तत्पश्चात्सचित्त एव, रोगाद्यवस्थायां वायोरावश्यकत्वे हस्यादि-

૧ ભગવતીશ્વરસ્ય દ્વિતીયશતકે પ્રથમોદ્દેશે વાચ્યધિકારે—

“સે મંતે ! કિં પુઢે ઉદાઈ અપુઢે ઉદાઈ ? ગો૦ ! પુઢે ઉદાઈ નો અપુઢે ઉદાઈ”

છાપા—‘સ (વાયુઃ) ભગવન્ ! કિં સ્પૃષ્ઠઃ અપદ્રવતિ (મિચયતે) અસ્પૃષ્ઠઃ અપદ્રવતિ ?
 ગૌતમ ! સ્પૃષ્ઠઃ અપદ્રવતિ નો અસ્પૃષ્ઠઃ અપદ્રવતિ ’ । અસ્ય ટીકા—‘સ્પૃષ્ઠઃ સ્વકાય-
 શસ્ત્રેણ પરકાયશસ્ત્રેણ વા અપદ્રવતિ=મિચયતે’ ।

વાયુકાયકા શસ્ત્ર દ્રવ્ય-ભાવ-ભેદસે દો પ્રકારકા હૈ, દ્રવ્યશસ્ત્ર-સ્વ-
 પર-ઉભયકાયકે ભેદસે ત્રીન પ્રકારકા હૈ । વહાં સ્વકાય-શસ્ત્ર પૂર્વ આદિ :
 દિશાકે વાયુકા પશ્ચિમ આદિ દિશાકા વાયુ, પરકાય-શસ્ત્ર અગ્નિ આદિ
 હૈ, ઉભયકાય-શસ્ત્ર અગ્નિ આદિસે તપા હુઆ વાયુ હી હૈ । વાયુ ત્રીન
 પ્રકારકા હૈ—

(૧) સચિત્ત, (૨) અચિત્ત, (૩) મિશ્ર । ઘનવાત આદિ સચિત્ત હૈ,
 હતિ યા રણરકી થૈલી આદિમૈં ભરી હુઈ હવા અચિત્ત હોતી હૈ, કિન્તુ
 અન્તર્મુહૂર્તકે બાદ ઇક પ્રહર તક અચિત્ત રહતી હૈ, ઉસકે બાદ દુસરે
 પહર તક મિશ્ર અવસ્થામૈં રહતી હૈ બાદમૈં સચિત્ત હોજાતી હૈ । રોગ
 આદિ અવસ્થામૈં વાયુકી આવશ્યકતા હોને પર હતિ આદિમૈં ભરા હુઆ

વાયુકાયનો શસ્ત્ર દ્રવ્ય-ભાવભેદે બે પ્રકારનો છે. દ્રવ્યશસ્ત્ર સ્વ-પર-ઉભયકાયના
 ભેદે કરી ત્રણ પ્રકારનો છે, ત્યાં સ્વકાયશસ્ત્ર-પૂર્વઆદિ દિશાના વાયુનો પશ્ચિમ-
 આદિ દિશાનો વાયુ, પરકાયશસ્ત્ર અગ્નિ આદિ છે, ઉભયકાયશસ્ત્ર અગ્નિઆદિથી
 તપેલો વાયુ જ છે. ભાવશસ્ત્ર પહેલાની જગ સમજી લેવું. વાયુ ત્રણ પ્રકારનો છે.—

(૧) સચિત્ત, (૨) અચિત્ત, (૩) મિશ્ર. ઘન-વાત આદિ વાયુ સચિત્ત છે,
 મસક યા રળગરની થેલી આદિમાં ભરેલી હવા અચિત્ત છે; પરન્તુ અંતર્મુહૂર્તની
 પછી એક પ્રહર સુધી અચિત્ત રહે છે, ત્યારપછી થીબ્દ પ્રહર સુધી મિશ્ર અવસ્થામાં
 રહે છે, અને ત્યારબાદ સચિત્ત બની જાય છે. રોગાદિ અવસ્થામાં વાયુની
 આવશ્યકતા પડતાં મસક આદિની અંદર ભરેલો અચિત્ત વાયુ સાધુઓને આજ્ઞ છે,

મૂલવીજા: = મૂલમેવ વીજં યેપાં તે કમલકન્દપ્રભૃતયઃ । પર્વવીજા: = પર્વણિ-ગ્રન્થો પર્વે વા વીજં યેપાં તે તથા ઇસુપ્રમુખાઃ । સ્કન્ધવીજા: = સ્કન્ધઃ-સ્થુલં સ એવ વીજં યેપાં તે તથા શલ્લકીપ્રભૃતયઃ । વીજરુહા: = વીજાદ્ રોહન્તિ = પ્રાદુર્ભવન્તીતિ તે તથા શાલિગોધૂમાદયઃ । સંમૂર્ચ્છિમા: = સંમૂર્ચ્છન્તિ = વીજં વિનાપિ દગ્ધભૂમાવપિ સમુદ્ભવન્તીતિ તે તથોક્તાઃ પૃથિવીજલસંયોગમાત્રજનિતાસ્તૃણવિશેષા इत्यर्थः । આર્પત્વાત્સિદ્ધિઃ । તથા તૃણલતા: = તૃણાનિ લતાથેત્યર્થઃ । વનસ્પતિકાયિકા: = અવશિષ્ટાઃ સમસ્તવનસ્પતય इत्यर्थः । યદ્વા 'તૃણલતાવનસ્પતિકાયિકાઃ' इत्येकं

મૂલવીજ-મૂલહી જિનકા વીજ હો વહ, કમલકા કન્દ આદિ મૂલ-વીજ હૈં ।

પર્વવીજ-પોર (ગાંઠ)મેં યા પર્વહી જિનકા વીજ હૈં એસે, ગણા (સાંઠા), આદિ પર્વવીજ કહલાતે હૈં ।

સ્કન્ધવીજ-સ્કન્ધ (થુડ)હી જિનકા વીજ હૈં ઉસ શલ્લકી આદિકો સ્કન્ધવીજ કહતે હૈં ।

વીજરુહ-ચાંવલ મેહું આદિ વીજસે ઊગનેવાલી વનસ્પતિકો વીજરુહ કહતે હૈં ।

સંમૂર્ચ્છિમ-વિના વીજકે જલીહુઈ ભૂમિમેં ભી જો પૃથ્વી ઔર જલકે સંયોગસે ઊગ જાવે એસી ઘાસ આદિકો સંમૂર્ચ્છિમ કહતે હૈં ।

તૃણલતા-તિનકા (ઘાસ) ઔર લતાઈં સમ વનસ્પતિકાયિક હૈં ।

અથવા " તૃણલતાવનસ્પતિકાયિકાઃ " યહ એકહી પદ હૈં ।

- મૂલખીજ-મૂળજ જેનું ખીજ છે તે કમળનો ફંદ આદિ મૂલખીજ છે.
- પર્વખીજ-ગાંઠ યા પર્વમાં જેનું ખીજ છે એવી શેરડી આદિ પર્વખીજ કહેવાય છે.
- સ્કંધખીજ-સ્કંધ-થડજ જેનું ખીજ છે એવા શલ્લકી આદિ ને સ્કંધખીજ કહે છે.
- ખીજરુહ-ચોળા ઘઉં આદિ ખીજથી ઊગનારી વનસ્પતિને ખીજરુહ કહે છે.
- સંમૂર્ચ્છિમ-ખીજ વિના જાગી ગયેલી ભૂમિમાં પણ જે પૃથ્વી અને જળના સંયોગથી ઉગે એવાં ઘાસ આદિને સંમૂર્ચ્છિમ કહે છે.
- તૃણલતા-તરણાં (ઘાસ) અને લતા એ બંધાં વનસ્પતિકાયિક છે.
- અથવા તૃણલતાવનસ્પતિકાયિકાઃ એ એક જ મંદ છે. હર્લ (દાલડો)

ઉભયકાયશસ્ત્રં-પરશુદાત્રાદિ । ભાવશસ્ત્રં તુ નં પ્રતિ મનોમાન્વિન્યમ્ ॥ ૪ ॥

સમ્પ્રતિ વનસ્પતિયેવ સવિશેષં વર્ણયતિ-‘તંજહા’ इत्यादि ।

મૂલમ્-તંજહા-અગ્રવીયા મૂલવીયા પોરવીયા, સ્વંધવીયા વીય-
રુહા સંમુચ્છિમા તળલયા વળસ્સડકાઢયા સવીયા ચિત્તમંતમક્ષાયા
અળેગજીવા પુઢોસત્તા અન્નત્થ સત્થપરિણણં ॥૫॥

છાયા-તથા-અગ્રવીજા મૂલવીજાઃ પર્વવીજાઃ સ્કન્ધવીજાઃ વીજરુહાઃ
સમ્પૂર્ણમાસ્તૃળલતા વનસ્પતિકાપિકાઃ સવીજાથિતવન્ત આરુહ્યાતા અનેકજીવાઃ
પૃથક્સત્ત્વા અન્યત્ર શસ્ત્રપરિણતેભ્યઃ ॥૫॥

यहां वनस्पतिकायका विशेष वर्णन करते हैं—

સાન્યયાર્થઃ—તંજહા=વઢ્ઐ હસ પ્રકારસે ઢૈ-અગ્રવીયા=જિનકા વીજ અગ્ર-
ભાગમ્મે હોતા ઢૈ, મૂલવીયા=જિનકા વીજ મૂલભાગમ્મે હોતા ઢૈ, પોરવીયા=જિનકા
વીજ પોર (સન્ધિ) મ્મે હોતા ઢૈ, સ્વંધવીયા=જિનકા વીજ સ્કન્ધ (ઢાલે) મ્મે
હોતા ઢૈ, વીયરુહા=વીજસે ઉગનેવાલે, સંમુચ્છિમા=વિના વીજકે ઉત્પન્ન
હોનેવાલે, તળલયા=તૃળ ઓર લતાઍ; યે સમી વળસ્સડકાઢયા=વનસ્પતિ-
કાપિક ઢૈ, સવીયા=પૂર્વોક્ત અપને-અપને નામપ્રકૃતિકે ઉદયસે ઉત્પન્ન હુપ
વીજસહિત સવ વનસ્પતિકાય ચિત્તમંતં=સચિત્ત અવક્ષાયા=કહે ગયે ઢૈ,
અન્નત્થ=સિવાય સત્થપરિણણં=શસ્ત્રપરિણતકે; યે વનસ્પતિકાય અળેગજીવા=
અનેક જીવવાલે ઓર પુઢોસત્તા=મિત્ત-મિત્ત સત્તાવાલે ઢૈ ॥૫॥

टीका-तथादि-अग्रवीजाः=अग्रे=अग्रभागे बीजं येषां ते तथा कोरंटकादयः।

(ફરસા) દાત્ર આદિ ઉભયકાય શસ્ત્ર ઢૈ । ભાવશસ્ત્ર ઉસકે પ્રતિ મનકે
પરિણામ દુષ્ટ કરના ॥ ૪ ॥

अव वनस्पतिकायका विशेष वर्णन करते हैं-‘तं जहा’ इत्यादि ।

અગ્રવીજ-જિનકે વીજ અગ્ર-ભાગમ્મે હોતે ઢૈ ઁસે કોરંટક આદિ
અગ્રવીજ કહલાતે ઢૈ ।

પત્થર આદિ પરકાયશસ્ત્ર ઁ. કેઢાડે, દાત્રદુ’ આદિ ઉભયકાય શસ્ત્ર ઁ. લાવશસ્ત્ર
ઁની પ્રતિ મનના પારણામ દુષ્ટ કરવા તે.

હવે વનસ્પતિકાયનુ વિશેષ વર્ણન કરે ઁ-તંજહા ઇત્યાદિ.

અગ્રવીજ-ઁનાં વીજ અગ્રભાગમાં હોય ઁ ઁવાં કોરંટક (હતરી શુલ)
આદિ અગ્રવીજ કહેવાય ઁ.

जेसिं केसिंचि पाणाणं अभिक्कंतं पडिक्कंतं संकुचियं पसारियं रुयं भंतं तसियं पलाइयं, आगइगइविन्नाया । जे य कीडपयंगा । जा य कुंथुपिपीलिया । सब्बे वेइंदिया, सब्बे तेइंदिया, सब्बे चउरिंदिया, सब्बे पंचिंदिया, सब्बे तिरिक्खजोणिया, सब्बे नेरइया, सब्बे मणुया, सब्बे देवा, सब्बे पाणा परमाहम्मिया । एसो खलु छट्ठो जीवनिक्काओ तसकाउ-त्ति पवुच्चइ ॥ ६ ॥

छाया-अथ ये पुनरियेऽनेके बहवस्त्रसाः प्राणिनस्तथा-अण्डजाः पोतजा जरायुजा रसजाः संस्वेदजाः सम्मूर्च्छिमा उद्भिज्जा औपपातिकाः, येषां केषाञ्चित्प्राणिनामभिक्रान्तं प्रतिक्रान्तं संकुचितं प्रसारितं रूतं भ्रान्तं वस्तं पलायितम्, आगतिगतिविज्ञातारः । ये च कीटपतङ्गाः । याश्च कुन्थुपिपीलिकाः । सर्वे द्वीन्द्रियाः, सर्वे त्रीन्द्रियाः, सर्वे चतुरिन्द्रियाः, सर्वे पञ्चेन्द्रियाः, सर्वे तिर्यग्योनिकाः, सर्वे नैरयिकाः, सर्वे मनुजाः, सर्वे देवाः, सर्वे प्राणाः परमधर्माणः । एष खलु षष्ठो जीवनिकायस्त्रसकाय इति प्रोच्यते ॥ ६ ॥

(६) त्रसकायवर्णन.

सान्वयार्थः—से=अथ पुण=और जे=जो इमे=ये (आगे कहे जानेवाले) अणेगे=अनेक प्रकारके बहवै=बहुतसे तसा=त्रस पाणा=पाणी हैं, तंजहा=वे इस प्रकार हैं—(१) अंडया=अण्डेसे उत्पन्न होनेवाले, (२) पोयया=विना जेर (जरायु-आंवल-जड)के अर्थात् विना ही कुछ मलभागके वस्त्रसे पूंछे हुएके समान उत्पन्न होनेवाले, (३) जराउया=जेरसे लिपटे हुए उत्पन्न होनेवाले, (४) रसया=रसमें उत्पन्न होनेवाले, (५) संसेइमा=पसीनेसे उत्पन्न होनेवाले, (६) संमुच्छिमा=संमूर्च्छिम, (७) उब्भिया=पृथ्वीको भेदकर उत्पन्न होनेवाले (शलभ आदि), (८) उववाइया=उपपात जन्मवाले-देव और नारकी, जेसिं-केसिंचि=इनमेंसे जिन किन्हीं पाणाणं=प्राणियोंका अभिक्कंतं=अभिमुख गमन होता है, पडिक्कंतं=प्रतिकूल गमन होता है, संकुचियं=शरीरमें संकोच-सिकुडन होता है, पसारियं=शरीरमें फैलाव होता है, रुयं=शब्दका प्रयोग होता है, भंतं=धर-उधर भ्रमण होता है, तसियं=उद्वेग होता है, पलाइयं=डरसे भागना-देखा जाता है, (वे त्रस) आगइगइविन्नाया=आगमन और गमनको जाननेवाले, य=और जे=जो

પદ્મ, તત્ર તૃણાનિ=દમોદીની, લતાઃ=ચમ્પકાઽશોકવાસન્ત્યાદયઃ, વનસ્પતિ-
કાયિકાઃ=વનસ્પતિકાયભેદાઃ-અગ્રવીજાદયઃ સર્વેઽપિ વનસ્પતિકાયિકાં एव,
પુનઃવનસ્પતિકાયિકગ્રહણં સ્વગતસૂક્ષ્માદિસપ્તભેદરૂપાપેનાર્થમ્ । સ્વવીજાઃ=પૂર્વ-
વિદિતસ્વસ્વનામગોત્રમકૃત્યુદયોત્તમકારણવન્તઃ, અર્થાત્ પૂર્વોક્તા અગ્રવીજાદયઃ
સર્વેઽપિ ચિત્તવન્તઃ, ઇત્યાદીનાં વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ ।

इति पञ्चस्थायारकायनिरूपणम् ॥५॥

સામ્પત્તં ક્રમપ્રાપ્તં ત્રસકાયસ્વરૂપમાહ-‘સે જે૦’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-સે જે પુણ ઇમે અળેગે વહવે તસા પાળાં, તંજહા-અંડયા
પોયંયા જરાયુંયાં રસયા સંસેઝમા સંમુચ્છિમા ઉઘ્ચિમયા ઉવવાઝયા ।

(દૂધ આદિ) તૃણ, ચમ્પક, અશોક ઓર વાસન્તી આદિ લતાઓ ઓર
વનસ્પતિકાયકે ભેદ અગ્રવીજ આદિ સર્વ વનસ્પતિકાયિક છે । સૂત્રમાં
દૂસરી વાર ‘વનસ્પતિકાયિક’ પદકા ગ્રહણ હસલિયે કિયાં છે કિ-ઉપર
બતાયે હુયે ભેદોંકે સિંચાય સૂક્ષ્મ ઘાદર આદિ ઓર ભી સમસ્ત ભેદોંકા
ગ્રહણ હોજાવે । યે સર્વ પહેલે દિશલાયે હુયે અપને અપને નામ-ગોત્રરૂપ
પ્રકૃતિકે ઉદયરૂપ કારણવાળે છે । અર્થાત્ પૂર્વોક્ત વીજ આદિ સર્વ સચિત્ત
છે ઓર પૃથક્-પૃથક્ સ્પર્શરૂપ એક ઇન્દ્રિયવાળે છે ॥૫॥

यह पांच स्थावरकायका निरूपण समाप्त हुआ ।

अब क्रमप्राप्त त्रसकायकां स्वरूप कहते हैं-‘से जे’ इत्यादि ।

તૃણ, ચમ્પક, અશોક, અને વાસન્તી આદિ લતાઓ અને વનસ્પતિકાયના ભેદ
અગ્રવીજ આદિ બધાં વનસ્પતિકાયિક છે. સૂત્રમાં બીજી વાર ‘વનસ્પતિકાયિક’
શબ્દનું ગ્રહણ એટલા માટે કરવામાં આવ્યું છે કે-ઉપર બતાવેલા ભેદો ઉપરાંત
સૂક્ષ્મ બીંદર આદિ બીજા પણ બધા ભેદોનું ગ્રહણ થઈ જવા પામે. એ બધા
પહેલાં બતાવેલા પોત-પોતાનાં નામ-ગોત્ર-રૂપ પ્રકૃતિના ઉદય-રૂપ કારણવાળા છે.
અર્થાત્ પૂર્વોક્ત બીજ આદિ બધાં સચિત્ત છે અને પૃથક્-પૃથક્ સ્પર્શરૂપ એક
ઇન્દ્રિયવાળાં છે. (૫)

धति पञ्च-स्थायर-कायनुं निरूपण समाप्त.

હવે ક્રમેપ્રાપ્ત ત્રસકાયનું સ્વરૂપ કહે છે:- સે જે ઇત્યાદિ.

एव परिस्पन्दादिसामर्थ्योपेताः पोतजाः । यद्वा पोतो वस्त्रम्-(इति शब्दकल्पद्रुमः);
तेन तत्संमार्जिता लक्ष्यन्ते, तथा च-पोता इव=वस्त्रसंमार्जिता इव गर्भवेष्टनचर्माऽ-
नावृतत्वात्, जायन्ते=उत्पद्यन्ते इति, पोतात्=गर्भवेष्टनचर्मरहितगर्भात् जायन्त
इति वा पोतजाः^१ कुञ्जर-शल्लक-शश-नकुल-मूषिक-चर्मचटिका-वल्गुलिकादयः ।
जरायुजाः=जरामेति=गच्छतीति जरायुः=गर्भवेष्टनचर्म तस्माज्जायन्त इति ते=
नर-महिष-गवादयः । रसजाः=रसे=मद्यलक्षणे ‘रसजो मद्यकीटः’ इति
हैमात्, जायन्त इति, रसे=विकृतमधुरादौ जायन्त इति वा रजसाः ।
संस्वेदजाः=संस्वेदात्=घर्माज्जायन्त इति ते यूका-लिप्ता-मत्कुणप्रमुखाः ।
संमूर्च्छिमाः=संमूर्च्छनं संमूर्च्छः=गर्भाधानमन्तरेणैव स्वयं समुत्पत्तिः, (‘मूर्च्छा
मोह-समुच्छ्राययोः’ अस्माद्धावे घञ्, व्युत्पत्तिप्रदर्शनमेतत्, शब्दोऽयं मनोविकले

૧ ‘અન્યેષ્વપિ દૃશ્યતે’-ઇતિ હઃ

નિકલતે હી ગમન-આગમન આદિ ક્રિયાઈ કરનેકી સામર્થ્યસે યુક્ત પૂર્ણ
અવયવવાલે, યા વસ્ત્રસે પોંછે હુએકે સમાન સાફ ઉત્પન્ન હોનેવાલે હાથી,
શલ્લકી, શરગોશ, નૌલા, ચૂહા આદિ પોતજ કહલાતે હૈં (૨), જરાયુ
(ઑવલ-જડ) સહિત ઉત્પન્ન હોનેવાલે મનુષ્ય મહિષાદિ જરાયુજ કહલાતે
હૈં (૩), મદિરા આદિ રસોમૈં ઉત્પન્ન હોનેવાલે તથા સ્વાદસે ચલિત અર્થાત્
સડે હુએ મધુરાદિ રસોમૈં ઉત્પન્ન હોનેવાલે રસજ કહલાતે હૈં (૪), પસીનેસે
પૈદા હોનેવાલે જૂ, લીંચ, સ્વટમલ આદિ સંસ્વેદજ કહલાતે હૈં (૫) ગર્ભા-
ધાનકે વિના શરીરનામ-કર્મકે ઉદયસે શરીરકે અવયવોંકા સંગ્રહ હો
જાનેસે સ્વયં હી ઉત્પન્ન હોનેવાલે જીવ સંમૂર્ચ્છિમ કહલાતે હૈં (૬),

નીકળતાં જ ગમનાગમન આદિ ક્રિયાઓ કરવાના સામર્થ્યથી યુક્ત પૂર્ણ અવયવ-
વાળા, યા વસ્ત્ર દ્વારા લેહેવાની પેઠે સાફ ઉત્પન્ન થનારા હાથી, શેળા,
સસલાં, નાળિયા, ઉંદર આદિ પોતજ કહેવાય છે (૨). જરાયુ (નાળ વગેરે
મળ ભાગ) સહિત ઉત્પન્ન થનારા મનુષ્ય, મહિષાદિ (ભેંશ વગેરે) જરાયુજ
કહેવાય છે (૩). મદિરા આદિ રસોમાં ઉત્પન્ન થનારા તથા સ્વાદથી ચલિત
અર્થાત્ સડેલા મધુરાદિ રસોમાં ઉત્પન્ન થનારા રસજ કહેવાય છે. (૪) પ્રસ્વે-
દથી પૈદા થનારા જૂ, લીંચ, માંકણ, આદિ સંસ્વેદજ કહેવાય છે. (૫) ગર્ભા-
ધાન વિના શરીરનામ-કર્મના ઉદયથી શરીરના અવયવોના સંગ્રહ થઇ જવાથી
સ્વયં ઉત્પન્ન થનારા જીવો સંમૂર્ચ્છિમ કહેવાય છે. (૬). પૃથ્વીને ભેદીને ઉત્પન્ન

કીટપયંગા=કીટ-કીટે ઓર પયંગા-પતંગિયે 'દં, ય=પ્રીર જા=નો કુંયુપિત્રીલિયા=
 કુંથવા ઓર ચોટિયો 'દં, વે સન્વે ચેદંદિયા=સવ દ્વીન્દ્રિય સન્વે તેદંદિયા=સવ
 ત્રીન્દ્રિય સન્વે ચરિરિદિયા=સવ ચાર ઇન્દ્રિયવાલે સન્વે પંચિદિયા=સવ
 પચ્ચેન્દ્રિય સન્વે તિરિક્ષ્ણજોણિયા=સવ તિર્યગ્ગતિવાલે સન્વે નેરઢ્યા=સવ
 નારકી સન્વે મણુયા=સવ મનુષ્ય સન્વે દેવા=સવ દેવ સન્વે=પૂર્વોક્ત સવ
 પાળા=પ્રાણીમાત્ર પરમાહમ્મિયા=મુલકે અમિલાપી 'દં। ઇસો=યદ સ્વલુ=નિશ્ચય
 કરકે છદ્ધો=છઠા જીવનિકાઓ=જીવનિકાય તસકાઉત્તિ="ત્રસકાય"
 એસા પચુચ્છ=રુદા જાતા હૈ ॥૬॥

ટીકા—‘સે’=અય=સ્થાવરપશ્ચકનિરૂપણાનન્તરં પુનઃ ઇમે=વક્ષ્યમાણભેદાઃ
 અનેકે=દ્વીન્દ્રિયાદિભેદેનાડનેકમકારાઃ વહ્યઃ=પૈકૈકસ્યાં જાતી પ્રચુરા ભિન્નયો-
 નયો વા ત્રસાઃ=ત્રસનામકર્મોદયાત્, ત્રસ્યન્તિ=આતપાદ્યભિપીડિતા ઉદ્વિજન્તે
 પ્રચ્છાયશીતલં સ્થલં પ્રયાન્તિ વેતિ તથોક્તાઃ,^૧ પ્રાણન્તિ=જીવન્ત્યેમિરિતિ,
 પ્રાણ્યન્તે=જીવ્યન્તે પ્રાણિન એમિરિતિ વા (પ્રોપછદ્યા-દનિતેઃ, અણ્યતેર્વા કરણે
 યજ) પ્રાણાઃ=ઉચ્છ્વાસાદયસ્તે સન્ત્યેપામિતિ પ્રાણાઃ^૨ પ્રાણિન इत्यर्थः, તથા-
 અળ્લે=પક્ષ્યાદિપ્રાદુર્ભાવકકોપે જાયન્તે=ઉત્પદ્યન્તે इत्यण्डजाः=પક્ષિ-સર્પાદયઃ।
 પોતા એ જાતા પોતજાઃ ન જરાય્વાદિના વેષ્ટિતાઃ પૂર્ણાવયવયોનિર્નિર્ગતમાત્રા

૧ ‘ત્રસેઃ પચાગ્રચ્’ ૨ ‘અર્શઆદિત્વાદચ્’

જો યે આયાલપ્રસિદ્ધ દ્વીન્દ્રિય આદિકે ભેદસે અનેક, એક એક
 જાતિમેં વહુતસે અથવા ભિન્ન-ભિન્ન યોનિવાલે આતપ (ગર્મી) આદિસે
 પીડિત હોનેપર ત્રાસ (ઉદ્વેગ) પાનેવાલે, અથવા છાયાદાર શીતલ ઓર
 નિર્ભય સ્થલમેં ચલે જાનેવાલે, વ્યક્ત ચેતનાવાન, ઉચ્છ્વાસ આદિ પ્રાણ
 વાલે ત્રસ કહલાતે હૈ, ડનકે ભેદ હસ પ્રકાર હૈ—

પક્ષી સર્પ આદિ અળ્લજ હૈ (૧), જરાયુસે વેષ્ટિત ન હોકર યોનિસે

જે એ આયાલ-પ્રસિદ્ધ દ્વીન્દ્રિયાદિના લેદે કરીને અનેક, એક એક જાતિમ
 ઘણા અથવા ભિન્ન-ભિન્ન યોનિવાળા, ગરમી આદિથી પીડિત થતાં ત્રાસ
 (ઉદ્વેગ) પામનારા, અથવા છાયાવાળા શીતળ અને નિર્ભય સ્થળમાં આદ્ય
 જનારા, વ્યક્ત ચેતનાવાન ઉચ્છ્વાસ આદિ પ્રાણવાળા ત્રસ કહેવાય છે, તેના લે
 આ પ્રકારે છે:—

પક્ષી સર્પ આદિ અંડજ છે (૧). જરાયુથી વેષ્ટિત ન હોઇને યોનિમાંથી

સયોર્વિજ્ઞાતારઃ=વેદિતારઃ=ઓષસંજ્ઞયા પ્રવૃત્તિમન્તઃ સ્વસ્વામિક્રાન્તપ્રતિક્રાન્તાદિ-
વિપયકાઽવવોધસમ્પન્ના ભવન્તીત્યર્થઃ ।

ઇન્દ્રિયાદિવિભાગપ્રદર્શનેન તાનેવં પરિચાયયતિ-‘યે ચે’ત્યાદિ, યે ચ કીટ-
પત્ત્નાઃ=કીટાઃ=કૃમયો ગળ્ડોલકપ્રમૃતયઃ, તજ્ઞાતીયા અન્યે દ્વીન્દ્રિયાશ્ચ, પત્ત્નાઃ=
ભાશ્ચતુરિન્દ્રિયાસ્તજ્ઞાતીયા ભ્રમરાદયશ્ચ । યાશ્ચ કુન્થુ-પિપીલિકાઃ, કુન્થવશ્ચ
પિપીલિકાશ્ચેત્યનયોરિતરેતરયોગે ‘પરવલ્લિઙ્ગં દ્વન્દ્વ-તદ્ગુહ્યયો’-રિતિ પરવલ્લિઙ્ગતા ।
કુલ્લભાઃ=ચલન્ત એવ પરિજ્ઞેયા ન સ્થિતાઃ મૃક્ષમત્વાત્ લઘુકાયજીવાઃ, પિપીલિકાઃ=
કીટાસ્તજ્ઞાતીયાસ્ત્રીન્દ્રિયાશ્ચ, દ્વિ-ત્રિ-ચતુરિન્દ્રિયક્રમમુલ્લઙ્ગય દ્વિચતુશ્ચીન્દ્રિયેતિ
વ્યુત્પન્નોપાદાનમાર્પત્વાત્મૂત્રગતેર્વૈચિત્ર્યાચ । તતઃ સર્વે દ્વીન્દ્રિયાઃ, સર્વે ત્રીન્દ્રિયાઃ,
સર્વે ચતુરિન્દ્રિયાઃ, સર્વે પંચેન્દ્રિયાઃ, સર્વે તિર્યગ્યોનિકાઃ, સર્વે નૈરયિકાઃ, સર્વે

પ્રવૃત્તિ કરનેવાળે હોતે હૈં । અનુકૂલતા ઓર પ્રતિકૂલતાકો સામાન્યતયા
ઓષસંજ્ઞાસે જાનતે હૈં ।

ઇન્દ્રિયોંકા વિભાગ કરકે ફિર ડનકા કથન કરતે હૈં-

કૃમિ, લટ, ગળ્ડોલ આદિ ડનકી જાતિવાલે દ્વીન્દ્રિય હૈં । શલભ ઓર
ડનકી જાતિકે ભ્રમર આદિ ચાર ઇન્દ્રિયવાલે હોતે હૈં । કુન્થુ ઓર પિપી-
લિકા (ચિંડંટી) તથા ડનકી જાતિકે અન્ય જીવ ત્રીન ઇન્દ્રિયવાલે હોતે હૈં ।
યહ દ્વીન્દ્રિય ચતાનેકે વાદ પહલે ચાર ઇન્દ્રિય ફિર ત્રીન ઇન્દ્રિયવાલે જીવ
ચલે હૈં, યહ કથન આર્પ હોનેસે કિયા ગયા હૈ, ઇસલિએ સબ દ્વીન્દ્રિય,
સબ ત્રીન્દ્રિય, સબ ચતુરિન્દ્રિય, સબ પંચેન્દ્રિય, સબ તિર્યંશ્ચ, સબ નારકી, સબ

પ્રતિકૂળતાને સામાન્ય રીતે ઓષ-સંજ્ઞાએ કરી બાણે છે.

ઈંદ્રિયોના વિભાગ કરીને હવે એનું કથન કરવામાં આવે છે :-

કૃમિ (કરમિયાં), લટ, અળસીયાં વગેરે એની બાતિવાળા દ્વીન્દ્રિય છે. તીંડ અને
તેની બાતિવાળા ભ્રમર આદિ ચાર ઈંદ્રિયવાળા છે. કુંથવા અને કીડી તથા તેની
બાતિવાળા પીપા જીવે ત્રણ ઈંદ્રિયવાળા હોય છે. અહીં દ્વીન્દ્રિય બતાવ્યા પછી
હેલાં ચાર ઈંદ્રિયવાળા અને પછી ત્રણ ઈંદ્રિયવાળા બતાવ્યા છે, એ કથન આર્પ
વાથી કરેલું છે. એ રીતે બધા દ્વીન્દ્રિય, બધા ત્રીન્દ્રિય, બધા ચતુરિન્દ્રિય,
બધા પંચેન્દ્રિય, બધા તિર્યંગ, બધા નારકી, બધા મનુષ્ય, બધા દેવ, એ પ્રકારે

રૂઢી, ૧) યદ્વા સમન્તાતો દેહસ્ય મૂર્ચ્છનમ્=અયયવગંયોગસ્તેન નિરૂતાઃ સમ્મૂર્ચ્છિમા= માતાપિતૃસંયોગં ત્રિનૈર સ્વયં ગમુત્પન્નાઃ=પિપીલિકા-મસિકા-મસ્કોટકાદયઃ, (અર્પત્વાત્સિદ્ધિઃ) । ઉદ્ગિજ્ઞાઃ=ઉદ્ગિષ્ઠ=પૃથિવીં મિત્ત્વા જાયન્તે इति તે જન્મદયઃ । ઔપપાતિકાઃ=ઉપપત્તનમુપપાતઃ (પતધાતોર્માત્રે યન્) દેવનારકાણાં પ્રસિદ્ધગર્ભસમ્મૂર્ચ્છનરૂપજન્મપ્રકારદ્વયવિલક્ષણ ઉદ્ગયસ્તેન નિર્વૃતાઃ ઔપપાતિકાઃ=દેવનારકાઃ, દેવા દિ પુત્રપન્થ્યાયાં નારકાઃ કુમ્ભ્યાદિપુ સ્વયં સમુત્પન્થન્તે । તાનેક વિશિનદિ-‘યેપા’-મિત્ત્યાદિના, યેપાં કેવાન્તિત્પૂર્વોક્તાનાં માણાનાં=આસોચ્છાસાદિમાણચતામ્, અમિક્રાન્તમ્=આમિમુત્યેન અમિમુત્યં વા પ્રજાપકસ્ય ક્રમનં=ગમનમમિક્રાન્તં ‘મવતી’ તિ શેષઃ । પ્રતિક્રાન્તં=પ્રતિ=પ્રાતિમુત્યેન પ્રતિકૂલં વા પ્રજાપકસ્ય ક્રમણમ્, યદ્વા પ્રતિક્રાન્તં=પરાટ્ય ગમનમ્, સંકુચિતં=સંકોચઃ ગાત્ર-વકુશ્ચનમ્, પ્રસારિતં=રુચરણાદિપ્રસારણં, રુત્વં=શબ્દકરણમ્, ભ્રાન્તમ્=ઇતસ્તતો ભ્રમણમ્, વસ્તં=વાસઃ=ઉદેગઃ, પલાયિતં=પલાયનં મયાદિના સ્થાનાન્તરગમનં ‘મવતી’-ત્યધ્યાહુતેન પ્રત્યેકં સમ્બન્ધઃ । સર્વં યૈતેડમિક્રાન્તાદયઃ શબ્દાઃ માત્રાન્તાઃ । તે વ્રસાઃ, આગતિગતિવિજ્ઞાતાતઃ=આગતિઃ=આગમનમ્, ગતિઃ=ગમનં

પૃથ્વીકો ભેદકર ઉત્પન્ન હોનેવાલે શલંમ (ટિડ્ડી) આદિ ઉદ્ગિજ્ઞા હૈં (૭), ગર્ભ ઓર સંમૂર્ચ્છન જન્મોસે મિત્ત્વા દેવ ઓર નારકોકે જન્મકો ઉપપાત કહતે હૈં, ઉસસે ઉત્પન્ન હોનેવાલે દેવ ઓર નારકી ઔપપાતિક કહલાતે હૈં (૮), દેવ શય્યા પર ઓર નારકી કુમ્ભીમેં સ્વયં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

યે સવ પૂર્વોક્ત જીવોકે પ્રજાપકકી અપેક્ષા સામને આના, લોટકે પીછે જાના, હસી પ્રકાર અંગકો સિકોડના, હાથ-પૈર ફેલાના, ચોલના, ભ્રમણ કરના, ઉદ્ગિજ્ઞા હોના, મય આદિ કારણોસે ભાગના આદિ ક્રિયાઈ હોતી હૈં । વે ગમન આગમન આદિકે જાનનેવાલે અર્થાત્ ઓઘસંજ્ઞાસે

થનારા શલભ (ટીડ) આદિ ઉદ્ગિજ્ઞા કહેવાય છે. (૭) ગર્ભ અને સમૂર્ચ્છન જન્મોથી મિત્ત્વા દેવ અને નારકોના જન્મને ઉપપાત કહે છે, તેથી ઉત્પન્ન થનારા દેવ અને નારકી ઔપપાતિક કહેવાય છે (૮) દેવ શય્યા પર અને નારકી કુમ્ભીમાં સ્વયં ઉત્પન્ન થાય છે.

એ જાધા પૂર્વોક્ત જીવોનું પ્રજાપકની અપેક્ષાએ સામે આવવું, ફરીને પાછા જવું, એ જ રીતે અંગ સંકોચવાં, હાથ-પગ ફેલાવવા, ચોલવું, ભ્રમવું, ઉદ્ગિજ્ઞ થવું, મયાદિ કારણે ભાગી જવું, વગેરે ક્રિયાઓ હોય છે. તેઓ ગમનાગમન આદિને જાણનારા અર્થાત્ જોધ-સંજ્ઞાથી પ્રવૃત્તિ કરનારા હોય છે. અનુકુળતા

યૌકે દંડ=દણ્ડ-હિંસા આદિ-કો સયં=સ્વયં નેવ=ન સમારંભિજ્જા=આરંભ કરે, નેવ=ન અન્નેહિં=દૂસરોંસે દંડ=દણ્ડકો સમારંભાવિજ્જા=આરંભ કરાવે, દંડ=દણ્ડકા સમારંભંતેવિ=આરંભ કરતે હુઓંકો મી અન્ને=દૂસરોંકો ન=નહીં સમણુજાણેજ્જા=મળા જાને, જાવજ્જીવાણ=યાવજ્જીવન-જીવનપર્યંત તિવિહં=કૃત-કારિતિ-અનુમોદનારૂપ ત્રીન-કરણ-પૂર્વક (ઇસ પ્રકાર) તિવિહેણં=ત્રીન પ્રકારકે મણેણં=મનસે ઘાયાણ=વચનસે કાણં=કાયાસે ન કરેમિ=નહીં કરૂંગા, ન કારવેમિ=નહીં કરાઝૂંગા, અન્ને=દૂસરે કરંતંપિ=કરનેવાલેકોમી ન સમણુજાણામિ=મળા નહીં સમજૂંગા । મંતે !=હે મદન્ત ! તસ્સ=પૂર્વોક્ત ઉસ દણ્ડસે પઢિ-ક્કમામિ=પૃથક્ હોતા હૂં, નિંદામિ=આત્મસાક્ષીસે જુગુપ્સા કરતા હૂં, ગરિહામિ=ગુરુસાક્ષીસે ગર્હા કરતા હૂં (ઔર) અપ્પાણં=દંડસેવન કરનેવાલે આત્માકા વોસિરામિ=ત્યાગ કરતા હૂં ॥૬॥

ટીકા.—ઇત્યેપાં પૂર્વોક્તસ્વરૂપાણાં પળ્લાં જીવનિકાયાનાં=ત્રસસ્થાવરલક્ષણ-જીવસમુદાયનામ્, દણ્ડયતે=સારહીનઃ ક્રિયતે આત્માડનેનેતિ દણ્ડઃ=પ્રાણવ્ય-પરોપનાદિસ્તમ્, સ્વયમ્=આત્મના નૈવ=ન કદાપિ સમારંભેત=વિદધીત, નૈવ-અન્યૈઃ=સ્વવ્યતિરિક્તૈઃ કૈરપિ જનૈસ્તદ્ધારેતિ ભાવઃ, દણ્ડમ્=ઉત્કલક્ષણવ્યાપારં સામારંભયેત્=કારયેત્, દણ્ડં સમારંભમાણાન્=કુર્વાણાન્ અપિ અન્યાન્ ન સમનુજાનીયાત્=અનુમન્યેત । કિયત્સમયપર્યંત ? મિત્યાહ—‘ જાવજ્જીવાણ ’ ઇતિ, અત્ર યાવચ્છબ્દઃ પરિમાણાર્થકો મર્યાદાર્થકોડવધારણાર્થકઃશ્રાવ્યયઃ, જીવનં જીવા (‘જીવ પ્રાણધારણે’ અસ્માત્ ‘ગુરોશ્ચ હલઃ’ (૩।૩।૧૦૩) ઇતિપાણિનિવચનેન સ્ત્રિયામકારપ્રત્યયે સ્ત્રીત્વા-દ્વાપ્ ‘ઈહા, ઝહે’-ત્યાદિવત્,) તથા જીવયા જીવામિત્યર્થઃ (‘ તત્તોડન્યત્રાપિ દ્વયતે ’) ઇતિ વચનત્રલાદ્ યાવચ્છબ્દયોગે દ્વિતીયાયાઃ પ્રાપ્તાવપિ સૌત્રત્વાત્તૃતીયા, તેન યાવન્મમ જીવનં તાવદિતિ, જીવનં મર્યાદીકૃત્પાર્યાજ્ઞ કેવલં મરણકાલ

જિસસે આત્મા જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રસે રહિત હોજાયં ઉસ હિંસા આદિ વ્યાપારકો દણ્ડ કહતે હૈં । મુનિ પૂર્વોક્ત છહ કાયૌકે દણ્ડકા યાવજ્જીવ ન સ્વયં સમારંભ કરે ન દૂસરોંસે કરાવે ઔર ન સમારંભ કરનેવાલે

જેથી આત્મા જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રથી રહિત થઈ જાય, એ હિંસા આદિ વ્યાપારને દંડ કહે છે. મુનિ પૂર્વોક્ત છ કાયેના દંડનો યાવજ્જીવન પોતે ન સમારંભ કરે, ન બીજાઓ પાસે કરાવે અને સમારંભ કરનારા બીજાઓની ન

મનુષ્યાઃ, સર્વે દેવાઃ, સર્વે પ્રાણાઃ=પૂર્વોક્તાઃ સમસ્તપ્રાણિનઃ પરમધર્માન્=પરમં
 સુખમેવ ધર્મો યેષાં તે સુખાભિલાષુકા इत्यर्थः 'પરમા' इत्यत्र दीर्घ आर्षत्वात् ।
 एषः=अनन्तरोदीरितस्वरूपोऽण्डजादिलक्षणः खलु=निश्चयेन पटुः=स्थायरपञ्चका-
 पेक्षया पटुत्वमापन्नः जीवनिकायः=प्राणिसमूहः 'प्रसकाय'-इति प्रोच्यते=
 कथ्यते प्रसकायनाम्ना ख्यात इत्यर्थः ॥६॥

સર્વે પ્રાણિનઃ સુખાભિલાષિણો ભવન્તિ, સુખં ચ તેપામનારમ્ભેનૈવ સમ્પદ્યતેડત
 इदानीमनारम्भोपदेशः—'इच्छेसि' इत्यादि ।

મૂલમ્—इच्छेसि छण्हं जीवनिकायाणं नेव सयं दंडं समारंभिज्जा,
 नेवत्तेहिं दंडं समारंभाविज्जा, दंडं समारंभंतेवि अन्ने न समणुजा-
 णिज्जा, जावजीवाए तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं न
 करेमि न कारवेमि करंतंपि अन्नं न समणुजाणामि । तस्स भंते !
 पडिक्कमामि, निंदामि, गरिहामि, अप्पाणं वोसिरामि ॥ ७ ॥

છાયા—इत्येषां पण्णां जीवनिकायानां नैव स्वयं दण्डं समारमेत, नैवान्यै-
 र्दण्डं समारम्भयेत्, दण्डं समारभमाणानप्यन्यान् न समनुजानीयात्, यावज्जीवया
 त्रिविधं त्रिविधेन मनसा वाचा कायेन न करोमि न कारयामि कुर्वन्तमप्यन्यं न
 समनुजानामि । तस्य भदन्त ! प्रतिक्रामामि निन्दामि गर्हे आत्मानं व्युत्सृजामि ७।

પદકાષકા આરમ્ભ ન કરનેકા ઉપદેશ દેતે હૈ—

સાન્વયાર્થઃ—इच्छेसि=इन पूर्वोक्त छण्हं=छह जीवनिकायाणं=जीवनिका-

મનુષ્ય, સર્વ દેવ, હસ પ્રકાર પૂર્વોક્ત સર્વ પ્રાણી સુખકી અભિલાષાવાલે હૈ ।
 હસ છટે જીવનિકાયકો ભગવાનને શ્રંસકાય કહા હૈ ॥ ૬ ॥

સમસ્ત પ્રાણી સુખકે અભિલાષી હૈ, કિન્તુ સુખકી પ્રાપ્તિ ત્વ હી હો
 સકતી હૈ જવ આરંભકા પરિત્યાગ કર દિયા જાય, હસલિષ આરંભકે
 ત્યાગકા ઉપદેશ દેતે હૈ—'इच्छेसि' इत्यादि ।

પૂર્વોક્ત બધાં પ્રાણી સુખની અભિલાષાવાળાં છે. એ છઠા જીવનિકાયને ભગવાને
 પ્રસ-કાય કહેલ છે. (૬)

બધાં પ્રાણી સુખના અભિલાષી છે, પરન્તુ સુખની પ્રાપ્તિ ત્યારે થાય છે કે
 ત્યારે આરંભનો પરિત્યાગ કરવામાં આવે; તેથી આરંભના ત્યાગનો ઉપદેશ આપે છે—
 इच्छेसि इत्यादि.

ત્રિવિધેન કાયેને 'ત્યન્વયે મનોવાકાયાનાં પ્રત્યેકં ત્રૈવિધ્યં પ્રાપ્નોતિ તત્ત્વાગ્નિદ્રં, નહ્યત્ર મનઆદિની પ્રત્યેકં ત્રૈવિધ્યમર્હન્તિ કિં તર્હિ? તદ્વ્યાપારા એવેતિ ચેદ્ર, તદ્ભાવે હિ 'મનસા વાચા કાયેન' હત્યેતાવન્માત્રોક્તૌ 'ન કરોમિ ન કારયામિ, કુર્વન્તમપ્યન્યં ન સમનુજાનામી' ત્યનેન સહ 'યથાસંખ્યમનુદેશઃ સમાનામ્' (૧ | ૩ | ૧૦) ઇતિ વચનાનુરોધેન 'શત્રું મિત્રં વિપત્તિં ચ જય રજ્જય ભક્ત્યે' ત્યાદિવ્રત્, 'અચોડયવાયાવઃ' (૬ | ૧ | ૭૮) ઇત્યાદિવદ્વા ક્રમિકાન્વયે 'મનસા ન કરોમિ, વાચા ન કારયામિ, કાયેન કુર્વન્તમપ્યન્યં ન સમનુજા-

અર્થ હોગા કિ 'ત્રીન પ્રકારકે મનસે, ત્રીન પ્રકારકે વચનસે ઔર ત્રીન પ્રકારકે કાયસે' આરમ્ભ ન કરે. અર્થાત્ મન વચન કાયકે ત્રીન ત્રીન ભેદ હોંગે. એસા અર્થ શાસ્ત્રવિરુદ્ધ હૈ-શાસ્ત્રોમિ ભગવાનને મન આદિકે ત્રીન ત્રીન ભેદ નહોં બતાયે હોં, કિન્તુ મન આદિકે વ્યાપારોકો ત્રીન પ્રકારકા બતાયા હૈ.

ઉત્તર-યહ શંકા ઠીક નહોં હૈ. યદિ 'ત્રિવિધેન' ન કહકર કેવલ 'મનસા વાચા કાયેન' કહ દેતે તો અર્થ ઠીક ન વૈઠતા, ક્યોંકિ જૈસે કોઈ કહે કિ "હેય ઔર ઉપાદેયકો ત્યાગો ઔર ગ્રહણ કરો." તો ઇસ વાક્યમેં ક્રમસે 'હેય' કે સાથ 'ત્યાગો'કા સમ્બન્ધ હોજાતા હૈ ઔર 'ઉપાદેય'કે સાથ 'ગ્રહણ કરો'કા. ઇસી પ્રકાર 'ચોલપટ્ટા ચાદર પહેનો, ઓઢો' કહનેસે યહ અર્થ હોતા હૈ કિ "ચોલપટ્ટા પહેનો-ઔર ચાદર ઓઢો." ઇસીપ્રકાર 'ત્રિવિધેન' (ત્રીન પ્રકારસે) પદ ન રખતે

મનથી, ત્રણ પ્રકારના વચનથી, અને ત્રણ પ્રકારની કાયાથી' આરંભ ન કરે. અર્થાત્ મન વચન કાયાના પણ ત્રણ ભેદ બનશે. એવો અર્થ શાસ્ત્રવિરુદ્ધ છે. શાસ્ત્રમાં ભગવાને મન આદિના ત્રણ ભેદ બતાવ્યા નથી, પરન્તુ મન આદિના વ્યાપારોને તે ત્રણ પ્રકારના બતાવ્યા છે.

ઉત્તર-એ શંકા બરાબર નથી. એ ત્રિવિધેન ન કહીને કેવળ મનસા વાચા કાયેન કહું હોત તો અર્થ બરાબર બંધ બેસત નહિ. કારણ કે જેમ કોઈ કહે કે "હય અને ઉપદેયને ત્યાગો અને ગ્રહણ કરો." તો એ વાક્યમાં ક્રમાનુસાર 'હેય'ની સાથે 'ત્યાગ'નો સંબંધ થઈ જાય છે અને 'ઉપાદેય'ની સાથે 'ગ્રહણ કરો'નો. એજ રીતે 'ચોલપટ્ટો ચાદર પહેરો ઓઢો' કહેવાથી એ અર્થ થાય છે કે 'ચોલપટ્ટો પહેરો અને ચાદર ઓઢો.' એ રીતે ત્રિવિધેન (ત્રણ પ્રકારે)

પચાડપિતુ તતઃ પ્રાગપીતિ, જીવન એવ ન તદુત્તરં પરલોકેડપીત્યર્થઃ । દમ્ભં
 કિંચિન્ન ? મિત્યાદ-ત્રિવિધં=તિસ્રો વિધાઃ-પ્રકારા યસ્ય સ તમ્=કૃત-કારિતાડનુમત-
 રૂપમ્, તત્ કૃતં=સ્વતન્ત્રેણાડડમના સમ્પાદિતમ્, કારિતમ્=અન્ય-(વ્યત્યન્તર)-
 દ્વારા નિપ્પાદિતમ્, અનુમતં=સાવચવ્યાપારમારમમાણસ્ય 'ત્વં સાધુ કરોષિ,
 એવમેવ કુર્વન્નાસ્ય' ઇત્યાદિના પ્રોત્સાહિતમ્, ત્રિવિધેન=પ્રકારત્રયત્રિશ્ચિદેન
 કરણભૂતેન, કેને ? ત્યાદ-'મનસા વાચા કાયેને'તિ ।

નનુ ત્રિવિધેનેત્યજેન યત્પ્રકારત્રયં ગૃયતે તત્ 'મનસે'ત્યાદિના પ્રતિપદમેવો-
 ક્તમ્, એવં સતિ ત્રિવિધેનેત્યુપાદાનં પૌનરુત્પદોપગ્રસ્તં ભવતિ । યદ્વા 'ત્રિવિધેને'તિ
 વિશેષણં 'મનસે'ત્યાદેરેવ સંભવતિ, તતથ 'ત્રિવિધેન મનસા, ત્રિવિધયા વાચા,
 દૂસરોંકી અનુમોદના કરે । દળ્હ ત્રીન પ્રકારકા હૈ-(૧)કૃત, (૨) કારિત,
 (૩) અનુમોદિત ।

કૃત-અપની ઇચ્છાસે સ્વયં કરના ।

કારિત-દૂસરે વ્યક્તિસે કરાના ।

અનુમોદિત-જો સાવચ વ્યાપાર કર રહ્યા હો વસે અચ્છા સમજના ।
 યહ સચ સાવચ વ્યાપાર ત્રીન કરણ ત્રીન યોગસે ન કરે । વે ત્રીન
 યોગ યે હૈ-(૧) મન, (૨) વચન, (૩) કાય ।

પ્રશ્ન-સૂત્રમેં 'ત્રિવિધેન' (ત્રીન પ્રકારસે) કહ્યા હી હૈ ફિર 'મનસા'
 (મનસે) 'વાચા' (વચનસે) 'કાયેન' (કાયસે) કહનેસે પુનરુક્તિ (કહે
 હુણે) કો પુનઃ કહના) હોતી હૈ । યા 'ત્રીન પ્રકારસે' યહ વિશેષણ 'મન,
 વચન, કાય' કા હી હો સકતા હૈ । યદિ એસા માન લિયા જાય તો ઇસકા

અનુમોદના કરે. હંડ ત્રણ પ્રકારનો છે : (૧) કૃત, (૨) કારિત, (૩) અનુમોદિત.

કૃત-પોતાની ઇચ્છાથી પોતે કરવું.

કારિત-બીજી વ્યક્તિ પાસે કરાવવું.

અનુમોદિત-જે સાવચ વ્યાપાર કરી રહ્યો હોય, તેને સાડું બાણવું.

જે બધા સાવચ વ્યાપાર ત્રણ કરણ ત્રણ યોગથી ન કરે. તે ત્રણ યોગ,
 આ છે-(૧) મન, (૨) વચન, (૩) કાય.

પ્રશ્ન-સૂત્રમાં ત્રિવિધેન (ત્રણ પ્રકારે) કહેલું જ છે, પછી મનસા (મનથી),
 વાચા (વચનથી), કાયેન (કાયથી) કહેવાથી પુનરુક્તિ (કહેલાને ફરી કહેવું)
 થાય છે. આ 'ત્રણ પ્રકારે' જે વિશેષણ 'મન, વચન, કાય' નું જ હોય શકે છે.
 જો એમ માનવામાં આવે તો એનો અર્થ એવો થયે કે 'ત્રણ પ્રકારના

દ્વંડાદિત્યર્થઃ, અત્રાપાદાનસ્ય શેષત્વવિવક્ષયા પાઠી । મંતે 'મદન્ત !' મન્દતે= કલ્યાણં મુખં વા પ્રાપયતીતિ મદન્તઃ, ('અન્તર્માવિતણ્યર્થાદ્ 'મદિ કલ્યાણે મુખે ચે' ત્યસ્માદ્દાતોઃ 'મન્દેર્નલોપથે' ન્ત્યૌનાદિકમૂત્રેણ ઇચ્-ધાતુનકારલોપયોઃ 'શ્લોઽન્ત' इति ઇત્યાન્તાદેશઃ ।) યદ્વા મયં=સંસારમન્તયતિ=દૂરીકરોતીતિ, ('કર્મણ્યન્ (૩ । ૨ । ૧)) इत्यण् શકન્ધ્વાદેરાકૃતિગણત્વાત્પરરૂપે પૃપોદરાદિ-ત્વાદ્વસ્ય દઃ ।) અયત્રા મયસ્ય=સંસારસ્યાઽન્તો=ઽવસાનં યેનેતિ વ્યધિકરણપદો વહુગ્રીહિઃ પરરૂપાદેશો પ્રાગ્વત્ । મયસ્ય=જન્મ-જરા-મરણ-નિમિત્તકસ્યાઽન્તો= નાશો યેનેતિ મયાન્તઃ, સ એવ મદન્ત इति વા, પૃપોદરાદિત્વાદેકસ્યાકારસ્ય લોપો યસ્ય ચ દઃ । અપિત્રા મયં દદતીતિ મયદાઃ=મોગસ્તાનન્તયતીતિ કર્મણ્ય-ણિતિ સૂત્રવિહિતાઽણન્ત-મયદાન્ત-શબ્દસ્ય પૃપોદરાદિત્વાદ્ મદન્ત इति ।

યદ્વા દાન્તં મયં યેન સ મયદાન્તઃ 'નિષ્ઠાન્તસ્ય પરનિપાત આહિતાગ્ન્યાદિ-પાઠાત્' સ એવ મદન્તઃ 'યલોપ-હસ્તૌ પૃપોદરાદિપાઠકૃતૌ ।

અથચ માન્તિ=દીપ્યન્તે (સમુલ્લસન્તીત્યર્થાત્) સ્વસ્વવિપયેષ્વિતિ માન્તિ= ઇન્દ્રિયાણિ, તાનિ દાન્તાનિ યેન સ મદાન્તઃ, સ એવ મદન્તઃ (નિષ્ઠાન્તપરનિ-પાતઃ પ્રાગ્વત્, પૃપોદરાદિત્વાદાકારસ્ય હસ્તઃ) । યદ્વા માતિ=સમ્યગ્જ્ઞાન-દર્શન-

વ્યાકરણમે 'મંતે' શબ્દ અનેક પ્રકારસે સિદ્ધ હોતા હૈ, હસલિષ ઉસકે અર્થ વહુતસે હૈ । જૈસે (૧) કલ્યાણ ઓર મુખકો દેનેવાલે, (૨) સંસારકા અન્ત કરનેવાલે, (૩) જિનકી સેવા-ભક્તિ કરનેસે સંસારકા અન્ત હો જાતા હૈ, (૪) જન્મ-જરા-મરણકે મયકા નાશ કરનેવાલે, (૫) ભોગોંકો ત્યાગ દેનેવાલે, (૬) મયકો દમન કરનેવાલે નિર્ભય, (૭) ઇન્દ્રિયોંકા દમન કરનેવાલે, (૮) સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન

વ્યાકરણમાં મંતે શબ્દ અનેક પ્રકારે સિદ્ધ થાય છે, તેથી એના અર્થ ઘણા છે. જેવા કે (૧) કલ્યાણ અને મુખને આપનાર, (૨) સંસારનો અંત કરનાર, (૩) જેની સેવાભક્તિ કરવાથી સંસારનો અંત આવી જાય છે, (૪) જન્મ-જરા-મરણના ભયનો નાશ કરનાર, (૫) લોભોનો ત્યાગ કરનાર, (૬) ભયનું દમન કરનાર-નિર્ભય. (૭) ઇન્દ્રિયોનું દમન કરનાર, (૮) સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન

નામી'—ત્યનમીદોઽર્થ આપયેત તદારણાય ત્રિવિધેનેત્યુક્તમ્, તેન મનસા ન કરોમિ, ન કારયામિ, કુર્વન્તમપ્યન્યં ન સમનુજાનામિ; વાચા ન કરોમિ ન કારયામિ કુર્વન્તમપ્યન્યં ન સમનુજાનામિ; एवं कायेन न करोमि न कारयामि कर्त्तव्यमप्यन्यं न समनुजानामीत्यर्थो भवति, यद्वा पूर्वं सामान्यतस्त्रिविधेनेત્યુક્ત્વા કેન ત્રિવિધેને?તિ જિજ્ઞાસાયાં તત્પ્રકારાન્ દર્શયિતું વિશેષેણાઽઽહ—‘મનસે’—ત્યાદીતિ નાસ્તિ પૌનરુત્થદોષાઽઽપાતઃ । કેચિત્ ‘મનસા વા વાચા વા કાયેન વેતિ ચિકલ્પસંગ્રહાર્થે ‘ત્રિવિધેન’—ત્યુક્તમિત્યુચિરે । ‘ન કારયામી’ સ્વત્રા-‘ઽન્યેને’ વિશેષઃ પૂરણીયઃ । ન સમનુજાનામિ=જાનુમન્યે । તસ્યેતિ-તસ્માત્=પૂર્વોક્તરૂપા-

તો એસા અનિષ્ટ અર્થ હોજાતા કિ-મનસે ન કરે, વચનસે ન કરાવે ઔર કાયસે અનુમોદના ન કરે । હસ અનિષ્ટ અર્થકા પરિહાર કરનેકે લિખ ‘ત્રિવિધેન’ પદ રાખનેસે યહ અર્થ હુઆ કિ-(૧) મનસે ન કરે, (૨) ન કરાઝે, (૩) ન કરતે હુખ કો ખલા જાનૂં । (૪) વચનસે ન કરે, (૫) ન કરાઝે, (૬) ન કરતે હુખકો ખલા જાનૂં । (૭) કાયસે ન કરે, (૮) ન કરાઝે, (૯) ન કરનેવાલેકો ખલા જાનૂં ।

અથવા પહેલે સામાન્ય રૂપસે કહા હૈ કિ ત્રીન પ્રકારસે ન કરે, પરન્તુ ત્રીન પ્રકાર કૌન-કૌનસે હૈ ? એસી જિજ્ઞાસા હોને પર વિશેષ બતા દિયા કિ “મનસા વાચા કાયેન” યે ત્રીન પ્રકાર હૈ, હસલિખ પુનરુક્તિ આદિ કોઈ દોષ નહૈં હૈ ।

અથવા મન વચન ઔર કાયકે નિમિત્તસે હોનેવાલે ત્રીન ભેદોંકા સંગ્રહ કરનેકે લિખ ‘ત્રિવિધેન’ પદ રાખા હૈ ।

શબ્દ ન રાખ્યો હોત તો એવો અનિષ્ટ અર્થ થઈ જાત કે મનથી ન કરે, વચનથી ન કરાવે અને કાયાથી ન અનુમોદના કરે. અનિષ્ટ અર્થનો પરિહાર કરવાને માટે ત્રિવિધેન શબ્દ આપ્યો છે, એમ ત્રિવિધેન શબ્દ આપવાથી એવો અર્થ થયો કે-(૧) મનથી ન કરે, (૨) ન કરાવું, (૩) ન કરનારને ભલો બાલું, (૪) વચનથી ન કરે, (૫) ન કરાવું, (૬) ન કરનારને ભલો બાલું, (૭) કાયાથી ન કરે, (૮) ન કરાવું, (૯) ન કરનારને ભલો બાલું.

અથવા પહેલાં સામાન્યરૂપે કહ્યું છે કે ‘ત્રણ પ્રકારે ન કરે’ પરન્તુ ત્રણ પ્રકાર કયા કયા છે ? એવી જિજ્ઞાસા થતાં વિશેષ બતાવી આપ્યું છે કે મનસા વાચા કાયેન’ એ ત્રણ પ્રકાર છે. એથી કરીને પુનરુક્તિ આદિ કેઈ દોષ થતો નથી.

અથવા મન વચન અને કાયાના નિમિત્તે થનારા ત્રણ ભેદોને સંગ્રહ કરવાને માટે ત્રિવિધેન શબ્દ રાખ્યો છે.

ચતુર્થો 'નેપ્યતે, 'નિન્દામિ, ગર્હે' इत्यनयोस्तस्येत्यनेन प्रागुक्तेन सम्बन्धस्तेन-
अतीतदण्डसम्बन्धिनीं स्वसाक्षिकीं गुरुसाक्षिकीं च निन्दां करोमीति निर्गलितोऽर्थः,
तस्येत्यत्र सम्बन्ध-सामान्ये पष्ठ्याः प्रागुक्तत्वात् । यद्वा 'आत्मान'-मित्यस्यैव
मध्यमणिन्यायाद् देहलीदीपन्यायाद्वा व्युत्पजामीत्यनेन 'निन्दामि, गर्हे' इत्याभ्यां
च सम्बन्धस्तेन भूतकालिकदण्डविधायिनमप्रशस्तमात्मानं जुगुप्से व्युत्पजामि=
त्रिविधाऽनित्यादिभावनया त्रिशिष्य वा परित्यजामीत्यर्थः ॥७॥

૧ “ ક્રુધદ્રુહેત્યાંઽધ્યયાર્થાનાં યં પ્રતિ ક્રોધઃ ” (૧૪૧૬૪) इत्यत्र शब्देन्दुशेखरे
'न-ह्यकुपितः क्रुध्यती'—ति भाष्येण प्ररुद्धक्रोध एव क्रोध इति कुपेस्तदर्थत्वाभावेन
न-तद्योग इदम् 'कुप्यति कस्मैचि'-दित्याद्यसाध्वेवेति ।

इसका अर्थ यह होता है कि—हे भगवन् ! अतीत कालमें दण्ड
(सावध व्यापार) करनेवाले आत्मा (आत्मपरिणति) को अनित्य
आदि भावना भाकर त्यागता हूँ, निन्दा करता हूँ, गर्हा करता हूँ ।
जैसे घरकी देहलीपर दीपक रखनेसे भीतर भी प्रकाश होता है और
बाहर भी प्रकाश होता है इसको 'देहली-दीपक' न्याय कहते हैं । कहा भी
है—“परै एक पद बीचमें, दुहु दिस लागै सोय । सो है 'दीपक देहरी',
जानत है सब कोय ॥१॥” बीचमें मणि जड़ देनेसे दोनों ओर मणिका
प्रकाश होता है, यह 'मध्यमणि' न्याय कहलाता है, इसी प्रकार 'अप्पाण'
का दोनोंके साथ सम्बन्ध होता है । अर्थात् सावध व्यापारवाली आत्माको
त्यागता हूँ और उसकी निन्दा करता हूँ, तथा गर्हा करता हूँ ॥७॥

એનો અર્થ એ થાય છે કે— હે ભગવન્ ! અતીત કાળમાં દંડ (સાવધ
વ્યાપાર) કરનારા આત્મા (આત્મપરિણતિ)ને અનિત્ય આદિ ભાવના ભાવીને
ત્યાગું છું, નિંદું છું, ગર્હું છું, જેમ ઘરની ડહેલી (ખાસણું) પર દીવો રાખવાથી
અંદર પણ પ્રકાશ થાય છે અને બહાર પણ પ્રકાશ થાય છે તેને 'દેહલી-દીપક
ન્યાય' કહે છે. કહ્યું છે કે— “પરૈ એક પદ બીચમેં, દુહુ દિસ લાગે સોય,
સો હૈ 'દીપક-દેહરી,' જાનત હૈ સબ કોય (૧)” વચમાં મણિ જડી દેવાથી
બેઉ બાજુ મણિનો પ્રકાશ થાય છે તેને 'મધ્ય-મણિ ન્યાય' કહે છે, એ રીતે
અપ્પાણં નો બેઉની સાથે સંબંધ થાય છે. અર્થાત્ સાવધ-વ્યાપારવાળા આત્માને
ત્યાગું છું અને તેની નિંદા કરું છું, તથા ગર્હા કરું છું. (૭)

ચારિત્રેર્દીપ્યતે इति भान्तः ('मा दीप्तौ' अस्मादीणादिकोऽन्तमत्ययः) स एव भदन्तः, ('सिद्धिः पृषोदरादित्वादेव') ।

:(एवं यथामति व्युत्पत्त्यन्तरेष्वपि निरुक्तोक्तशाकटायनादिप्रतिपादितरीत्या साधनप्रक्रिया बोद्धव्या ।) तत्सम्बोधने हे भदन्त ! = हे भगवन् ! अनेन सम्बोधन-निर्देशेन व्रतप्रत्याख્યાनादिकः सर्वोऽपि क्रियाकलापो गुरुसाक्षिक एव विधातव्य इति बोधितम् । प्रतिक्रामामि = प्रतिनिवर्त्त भूतदण्डात्पृथग्भवामीत्यर्थः । यत्तु टीकान्तरेषु 'पडिक्वामी' - त्यस्य 'प्रतिक्रामामी' ति छायोपलभ्यते सा प्रमाद-विजृम्भितैव, ('क्रमः परस्मैपदेषु') (७।३।७६) इति पाणिनिवचनवलेन क्रमे-रुपधादीर्घस्य दुर्वारत्वात् ।) निन्दामि = जुगुप्से । गर्ह = प्रजुगुप्से इत्येवार्थः ।

ननु तर्हि निन्दा-गर्हयोः 'कुत्सा निन्दा च गर्हणे' - ति कोशरीत्या पर्यायत्वेन पौनरुक्त्यं वज्रलेपायितमेवेति चेन्न, यतः स्वसाक्षिकी निन्दा, गुरुसाक्षिकी च गर्हेति परस्परं भवति भेदः । यद्वा 'निन्दा = साधारणी कुत्सा, गर्हा = सैवाति-भूयसी' - ति परस्परमर्थभेदान्नास्ति पर्यायता, यथा प्रवृद्ध एव कोपः क्रोधो न साधारण इति कोप-क्रोधयोः पर्यायत्वाभावेन कुध्यर्थत्वाभावात् कुप्याद्युयोगे

और सम्यक्चारित्रसे दीपनेवाले । इन सबको 'भन्ते' कहते हैं । इसी प्रकार और अर्थ भी समझने चाहिए । 'भदन्त !' इस सम्बोधनसे यह प्रगट होता है कि समस्त क्रियाएँ गुरु महाराजकी साक्षीसे ही करनी चाहिए ।

हे भगवन् ! मैं दण्डसे निवृत्त होता हूँ, निन्दा करता हूँ, और गर्हा करता हूँ । कोशोंमें निन्दा और गर्हा शब्दका एक ही अर्थ है इसलिए पुनरुक्ति होती है, ऐसा नहीं समझना चाहिए, क्योंकि निन्दा आत्मसाक्षीसे होती है और गर्हा गुरुसाक्षीसे होती है । अथवा निन्दा साधारण कुत्साको कहते हैं और गर्हा अत्यन्त निन्दाको कहते हैं ।

અને સમ્યક્-ચારિત્રથી દીપ્તિમાન, એ બધાને મંત્રે કહે છે. એજ રીતે બીજા અર્થો પણ સમજી લેવા. 'ભદન્ત' એ સંબોધનથી એમ પ્રકટ થાય છે કે બધી ક્રિયાઓ શુર મહારાજની સાક્ષીએ જ કરવી જોઈએ.

હે ભગવન ! હું દંડથી નિવૃત્ત થઈ છું, નિન્દા કરું છું અને ગર્હા કરું છું. શબ્દકોશોમાં 'નિન્દા' અને 'ગર્હા' શબ્દોના એકજ અર્થ છે, તેથી પુનરુક્તિ થાય છે, એમ ન સમજવું. કારણ કે નિન્દા આત્મસાક્ષીએ થાય છે અને ગર્હા શુર સાક્ષીએ થાય છે. અથવા નિન્દા સાધારણ કુત્સાને કહે છે અને ગર્હા અત્યંત નિન્દાને કહે છે.

પરિમાણવિશેષે તાદામ્યસમ્બન્ધેન (અભેદસમ્બન્ધેન) અન્વયે સતિ દ્રોણાભિન્નં પરિમાણમિતિ બોધઃ, તતશ્ચ પ્રત્યયાર્થપરિમાણસ્ય પરિચ્છેદ્ય-પરિચ્છેદકભાવેન ત્રીદિપદાર્થેન્વયે દ્રોણાભિન્નં યત્પરિમાણં તત્પરિચ્છિન્નો (તત્પરિમિતો) ત્રીહિરિતિ બોધઃ, અત્ર પ્રત્યયાર્થસ્ય ત્રીદિપદાર્થપ્રદર્શનં પ્રકૃતાનુપયોગ્યપિ પ્રસન્નતઃ કૃતમ્ । યદ્વા-યથા ‘ઉપાધ્યાયો મુનિ’-રિત્યુપાધ્યાયશબ્દાર્થે ઉપાધ્યાયપદધારિણિ મુનિવિશેષે મુનિશબ્દાર્થસ્ય મુનિસામાન્યસ્ય તાદાત્મ્યસમ્બન્ધેન (અભેદસમ્બન્ધેન) અન્વયઃ, તથા ચ-ઉપાધ્યાયાભિન્નો મુનિરિતિ બોધઃ, તત્ર વિશેષત્વેન વિવક્ષિત-પદાર્થે ઉપાધ્યાયપદધારિણિ મુનિવિશેષે મુનિશબ્દાર્થસ્ય મુનિત્વસ્ય સત્ત્વાદુભયોઃ

દ્વારા અન્વય હોતા હૈ । હસ અન્વયસે “ચાર આઠકરૂપ પરિમાણ” (એક પ્રકારકા તૌલ) એસા બોધ હોતા હૈ । ડસ પ્રત્યયાર્થ પરિમાણ-સામાન્યકો પરિચ્છેદ્ય-પરિચ્છેદક-ભાવ સમ્બન્ધસે ત્રીહિ પદાર્થમેં અન્વય હોનેસે “ડસ પરિમાણસે પરિમિત (માપા હુઆ) ત્રીહિ” એસા બોધ હોતા હૈ । યહાં ત્રીહિમેં અન્વય પ્રસંગવશ દિલ્લાયા ગયા હૈ । અથવા—

“ઉપાધ્યાયો મુનિઃ” યહૌ ઉપાધ્યાય શબ્દકા અર્થ હૈ ઉપાધ્યાય-પદધારી મુનિવિશેષ (૧), તથા મુનિ શબ્દકા અર્થ મુનિસામાન્ય (૨), અતઃ જો ઉપાધ્યાય હૈ વહી મુનિ હૈ, અર્થાત્ મુનિસે અન્ય ઉપાધ્યાય નહીં હૈ હસલિલે ઉપાધ્યાય શબ્દાર્થકો મુનિ શબ્દાર્થકે સાથ અભેદ સમ્બન્ધસે અન્વય હોતા હૈ તો ‘ઉપાધ્યાયસે અભિન્ન મુનિ’ એસા બોધ હોતા હૈ । યહાં વિશેષ યાને ઉપાધ્યાયપદધારી (વ્યક્તિ) મેં મુનિકે

અન્વયથી “ચાર આઠક રૂપ પરિમાણ” (એક પ્રકારનો તોલ) એવો બોધ થાય છે. એ પ્રત્યયાર્થ-પરિમાણ-સામાન્યનો પરિચ્છેદ્ય-પરિચ્છેદક-ભાવ સંબંધથી ત્રીદિ પદાર્થમાં અન્વય થવાથી “એ પરિમાણથી પરિમિત (માપેલા) ત્રીદિ” એવો બોધ થાય છે. અહીં ત્રીદિમાં અન્વય પ્રસંગવશ બતાવવામાં આવ્યો છે. અથવા—

ઉપાધ્યાયો મુનિઃ એમાં ઉપાધ્યાય શબ્દનો અર્થ છે-ઉપાધ્યાય પદધારી મુનિ-વિશેષ (૧), તથા મુનિ શબ્દનો અર્થ છે મુનિ-સામાન્ય (૨), એટલે જે ઉપાધ્યાય છે તેજ મુનિ છે, અર્થાત્ મુનિથી વ્યૂદ્ધે ઉપાધ્યાય નથી. એથી કરીને ઉપાધ્યાય શબ્દાર્થનો મુનિ શબ્દાર્થની સાથે અભેદ સંબંધથી અન્વય થાય છે, અને તેથી ‘ઉપાધ્યાયથી અભિન્ન મુનિ’ એવો બોધ થાય છે. એમાં વિશેષ કરીને ઉપાધ્યાય-પદધારી (વ્યક્તિ)માં મુનિના સામાન્ય ધર્મરૂપ મુનિત્વનું

દણ્ડપરિત્યાગો દ્વિવિધઃ સામાન્યવિશેષભેદાન્ ; સામાન્યતો દણ્ડપરિત્યાગોઽર્હિસાસામાન્યમ્ , વિશેષતો દણ્ડપરિત્યાગઃ પञ्च महाव्रतानि ।

નનુ પશ્ચચ મહાવ્રતેષુ સત્યાદિવ્રતનામર્હિસાતો ભેદઃ સુસ્પષ્ટં પ્રતીયતેતિ કથમર્હિસયા પञ्ચાનાં મહાવ્રતાનાં સામાન્ય-વિશેષભાવ ઉપપન્નતે ? સામાન્યવિશેષ-ભાવો હિ વિશેષત્વેન વિવક્ષિતપદાર્થસ્ય સામાન્યપર્માક્રાન્તત્વાદેવ સંપન્નતે, અતઃ એવં 'વ્યાપ્યવ્યાપકભાવાપન્નયોઃ સામાન્યવિશેષભાવઃ' ઇત્યુદ્દોષઃ, યયા- 'દ્રોણો વ્રીહિ' રિત્યેવ પ્રથમાવિભક્ત્યર્થસ્ય પરિમાણસામાન્યસ્ય દ્રોણશબ્દાર્થે ચતુરાદકાત્મક-

દણ્ડપરિત્યાગ દો પ્રકારકા હૈ—(૧) સામાન્ય-દણ્ડપરિત્યાગ ઓર (૧) વિશેષ-દણ્ડપરિત્યાગ। અર્હિસા-સામાન્યકો સામાન્ય-દણ્ડપરિત્યાગ કહતે હૈં ઓર પંચ મહાવ્રતોંકો વિશેષ-દણ્ડપરિત્યાગ કહતે હૈં ।

પ્રશ્ન—પાંચ મહાવ્રતોંમેં સત્ય આદિ મહાવ્રતોંકા અર્હિસાસે સ્પષ્ટ ભેદ પ્રતીત હોતા હૈ, ફિર અર્હિસાકે સાથ સત્ય આદિ મહાવ્રતોંકા સામાન્ય-વિશેષભાવ કેસેં હો સકતા હૈ ? સામાન્ય-વિશેષભાવ વહીં હોતા હૈ જિસકો વિશેષ બનાવેં ઉસમેં સામાન્ય ધર્મ મી પાયા જાય । હસીલિયે યહ કહા ગયા હૈકિ 'વ્યાપ્ય-વ્યાપકભાવ જિનમેં હોતા હૈ' ઉન્હીંમેં સામાન્ય-વિશેષભાવ પાયા જાતા હૈ' જૈસે "દ્રોણો વ્રીહિઃ" હસ વાક્યમેં પ્રથમા વિભક્તિકા અર્થ પરિમાણ-સામાન્ય હૈ । હસ પરિમાણ-સામાન્યકો દ્રોણ શબ્દકે અર્થ ચાર આઠકરૂપ પરિમાણ-વિશેષમેં અભેદ સમ્બન્ધકે

દંડપરિત્યાગ બે પ્રકારનો છે. (૧) સામાન્ય-દંડપરિત્યાગ અને (૨) વિશેષ-દંડપરિત્યાગ. અર્હિસાસામાન્યને સામાન્ય દંડ-પરિત્યાગ કહે છે, અને પંચ મહાવ્રતોને વિશેષ-દંડપરિત્યાગ કહે છે.

પ્રશ્ન—પાંચ મહાવ્રતોમાં સત્ય આદિ મહાવ્રતોનો અર્હિસાથી સ્પષ્ટ ભેદ પ્રતીત થાય છે, તો પછી અર્હિસાની સાથે સત્ય આદિ મહાવ્રતોનો સામાન્ય-વિશેષ-ભાવ કેવી રીતે હોઈ શકે ? સામાન્ય-વિશેષ-ભાવ તેમાં હોઈ શકે છે કે જેને વિશેષ બનાવે તેમાં સામાન્ય ધર્મ પણ મળી આવે. તેથી કરીને એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે 'જેમાં વ્યાપ્ય-વ્યાપકભાવ હોય છે તેમાં જ સામાન્ય-વિશેષ-ભાવ મળી આવે છે.' જેમકે દ્રોણો વ્રીહિઃ એ વાક્યમાં પ્રથમા વિભક્તિનો અર્થ પરિમાણ-સામાન્ય છે. એ પરિમાણ-સામાન્યનો, દ્રોણ શબ્દના અર્થ ચાર આઠકે રૂપ પરિમાણ-વિશેષમાં અભેદ સંબંધની દ્વારા. અનવય થાય છે. એ

દિતો વિશેષત્વં પ્રતીયતે, યથા ચ નીલઘટો ઘટ ઇત્યાદૌ નીલગુણવિશિષ્ટત્વેન નીલઘટે ઘટસામાન્યાપેક્ષયા વિશેષત્વં વિદ્યતે, વિશેષત્વં ચાત્ર વ્યાપ્યત્વમેવ, તથા પ્રકૃતે પશ્ચમદ્વાત્રતલક્ષણેઽર્હિસાવિશેષે કથં વિશેષત્વમિતિ ચેચ્છુણુ-

પ્રાણાતિપાતવિરમણત્વાદિના વ્યાપ્યધર્મેણ પશ્ચસુ મદ્વાત્રતેષુ વિશેષત્વં સુવચ-
મેવેતિ ।

નતુ તર્હિ અર્હિસાસામાન્યસ્ય કિં લક્ષણં યત્ પશ્ચસુ મદ્વાત્રતેષુ વ્યાપકં ભવે ?
દિતિ ચેદ્ ઉચ્યતે-પદ્જીવનિકાયેષુ દળ્લસમારમ્ભવર્જનત્વમેવાઽર્હિસા-સામાન્યસ્ય

આઢકરૂપ પરિમાણમેં ચાર આઢકત્વ આદિ ધર્મસે વિશેષતા પ્રતીત
હોતી હૈ । અથવા “જો નીલા ઘડા હૈ વહ ઘડા હી હૈ” ઇત્યાદિ વાક્યોં
મેં અન્ય ઘડોંકી અપેક્ષા નીલે ઘડેમેં નીલેપનસે વિશેષતા પાઈ જાતી હૈ
ઑર વહ વિશેષતા વ્યાપ્યતારૂપ હૈ, વૈસે પંચ મદ્વાત્રતરૂપ અર્હિસા-
વિશેષમેં વિશેષતા કિસ ધર્મકે કારણ હૈ ? ।

ઉત્તર-પ્રાણાતિપાતવિરમણત્વ આદિ વ્યાપ્યધર્મોંસે પાંચ મદ્વાત્રતોંમેં
વિશેષતા પાઈ હી જાતી હૈ । અર્થાત્ જહાં પ્રાણાતિપાતવિરમણત્વ આદિ
વ્યાપ્ય ધર્મ પાવે જાતે હૈં વહાં અર્હિસા-સામાન્યકા અસ્તિત્વ રહતા હી હૈ ।

પ્રશ્ન-અર્હિસાસામાન્યકા લક્ષણ કયા હૈ ? જિસસે વહ પાંચ મદ્વાત્રતોંમેં
વ્યાપક હોજાવે ? ।

ઉત્તર-પદ્જીવનિકાયોંમેં દળ્લકા પરિત્યાગ કરના અર્હિસા-સામાન્યકા

પરિમાણુમાં આર આઢકત્વ આદિ ધર્મથી વિશેષતા પ્રતીત થાય છે; અથવા ‘જે
નીલા ઘડા છે તે ઘડાજ છે’ ઇત્યાદિ વાક્યોમાં અન્ય ઘડાની અપેક્ષાએ નીલા
ઘડામાં નીલાપણાથી વિશેષતા મળી આવે છે અને તે વિશેષતા વ્યાપ્યતારૂપ છે.
તેમ પંચમદ્વાત્રતરૂપ અર્હિસા-વિશેષમાં વિશેષતા કયા ધર્મને કારણે છે ?

ઉત્તર—પ્રાણાતિપાતવિરમણત્વ આદિ વ્યાપ્ય-ધર્મોંથી પાંચ મદ્વાત્રતોંમાં
વિશેષતા મળી આવે છે. અર્થાત્ જ્યાં પ્રાણાતિપાતવિરમણત્વ આદિ વ્યાપ્ય ધર્મ
મળી આવે છે ત્યાં અર્હિસા-સામાન્યનું અસ્તિત્વ રહેલું જ હોય છે.

પ્રશ્ન—અર્હિસા-સામાન્યનું લક્ષણ કયું છે કે જેથી તે પાંચ મદ્વાત્રતોંમાં
વ્યાપક થઈ જાય છે ?

ઉત્તર—પદ્જીવનિકાયમાં દંડનો પરિત્યાગ કરવો એ અર્હિસા-સામાન્યનું

પદાર્થયોઃ સામાન્ય-વિશેષભાવોઽભેદાન્વયઃ ભવતિ, તથા પ્રકૃતેઽન્વયો ન સંભવતિ, સત્યાદિમહાવ્રતાનામર્હિસાતઃ સુસ્પષ્ટભેદપ્રતીતિવત્ત્વાદભેદાન્વયસ્ય શાધાદિતિ ચેત્ત-
પજ્ઞાનામપિ મહાવ્રતાનાં વસ્તુતોઽર્હિસાત્મકત્વાત્ સામાન્ય-વિશેષભાવઃ સુબોધ-
યઃ । અર્હિસાસામાન્યસ્વરૂપાવદાતકરણાય ત્રિત્વ્યાર્જાં સુસ્પષ્ટપ્રતિપત્તયે ચ દષ્ટ-
પરિત્યાગસ્ય દ્વૈવિધ્યં કૃતમ્, एकैवाऽर्हिसा पञ्चा विभाजिता ।

નનુ યથા ‘દ્રોણો વ્રીહિ’ રિત્યાદો દ્રોણાદિશ્વન્દ્યર્થચતુરાદકાત્મકપરિમાણે
ચતુરાદકત્વાદિધર્મેણ પરિમાણત્વાદિસામાન્યધર્માક્રાન્તાત્ પ્રત્યયાર્થપરિમાણ-
સામાન્યધર્મ મુનિત્વકા અસ્તિત્વ પાયા જાતા હૈ, અતઃ એવ દોનોં પદાર્થોકા
સામાન્ય-વિશેષભાવમેં અભેદાન્વય હોતા હૈ ।

અર્થાત્ જૈસે ઇન દો ઉદાહરણોસે અભેદમેં સામાન્ય-વિશેષભાવ
પાયા જાતા હૈ, વૈસા અર્હિસાકે સાથ સત્યાદિ વ્રતોંકા અંભેદ નહીં હૈ,
અતઃ એવ સામાન્ય-વિશેષભાવ નહીં હો સકતા, ક્યોંકિ ઉનકા સ્પષ્ટ
ભેદ, પ્રતીત હોતા હૈ ।

ઉત્તર-પાંચોં મહાવ્રત વાસ્તવમેં અર્હિસાસ્વરૂપ હૈ, ઇસલિયે અર્હિસાસે
ભિન્ન નહીં હૈ । અર્હિસાકે સ્વરૂપકો સ્પષ્ટ કરનેકે લિયે ઓર શિષ્યોંકો
સ્પષ્ટ બોધ કરાનેકે લિયે દષ્ટપરિત્યાગકે દો ભેદ કર દિયે હૈ, અર્થાત્
એક હી અર્હિસાકો પાંચ મહાવ્રતોંમેં વિભક્ત કર દિયા હૈ ।

પ્રશ્ન-જૈસે “દ્રોણો વ્રીહિઃ” ઇત્યાદિ વાક્યોંમેં પરિમાણત્વ આદિ
સામાન્યધર્મસે યુક્ત પ્રત્યયાર્થ પરિમાણ-સામાન્યસે દ્રોણ શબ્દાર્થ ચાર

અસ્તિત્વ મળી આવે છે, તેથી કરીને બેઉ શબ્દોના અર્થોનેા સામાન્ય-વિશેષ
ભાવમાં અભેદાન્વય થાય છે.

અર્થાત્-જેમ એ બેઉ ઉદાહરણોથી અભેદમાં સામાન્ય-વિશેષ ભાવ મળી
આવે છે, તેમ અર્હિસાની સાથે સત્યાદિ વ્રતોના અભેદ નથી, તેથી સામાન્ય-
વિશેષ-ભાવ થઇ શકતો નથી, કારણ કે એનો સ્પષ્ટ ભેદ પ્રતીત થાય છે.

ઉત્તર-પાંચે મહાવ્રત વસ્તુતાએ અર્હિસાસ્વરૂપ છે, તેથી કરી અર્હિસાથી
ભિન્ન નથી અર્હિસાના સ્વરૂપને સ્પષ્ટ કરવાને માટે અને શિષ્યોને સ્પષ્ટ બોધ
કરાવવાને માટે દૃઢ પરિત્યાગના બે ભેદ કરવામાં આવ્યા છે, અર્થાત્ એક જ
અર્હિસાને પાંચ મહાવ્રતોમાં વિભક્ત કરી નાંખવામાં આવી છે.

પ્રશ્ન-જેમ દ્રોણો વ્રીહિઃ ઇત્યાદિ વાક્યોમાં પરિમાણત્વ આદિ સામાન્ય
ધર્મથી યુક્ત પ્રત્યયાર્થ પરિમાણ-સામાન્યથી દ્રોણ શબ્દાર્થ ચાર આદકરૂપ

“ આત્મપરિણામહિંસનહેતુત્વાત્સર્વમેવ હિંસૈતંત્ ।
અનૃતવચનાદિકેવલ, -મુદાહૃતં શિષ્યવોધાય ॥ ૨ ॥ ”

કિન્ચ—

“ એગં ચિય્મ્ ઇત્ય્મ્ વયં, નિદિદ્ધં જિણવરેહિં સન્વેદિં ।
પાણાઙ્ગવાયવિરમણ, -મવસેસા તસ્સ સ્વસ્વદ્ધા ॥ ૩ ॥ ”

અતઃપ્રાણાતિપાતવિરમણાર્થ્યં પ્રથમં મહાવ્રતમાહ—‘પદમે’-‘ઇત્યાદિ ।’

મૂલમ્—પદમે ભંતે ! મહદ્વણ પાણાઙ્ગવાયાઓ વેરમણં, સર્વં ભંતે !

પાણાઙ્ગવાયં પચ્ચક્ખામિ, સે સુહુમં વા વાયરં વા તસં વા થાવરં વા
નેવ સયં પાણે અઙ્ગવાઙ્ગજ્ઞા, નેવન્નેહિં પાણે અઙ્ગવાયાવિજ્ઞા, પાણે
અઙ્ગવાયંતેવિ અન્ને ન સમણુજાણિજ્ઞા જાવજ્ઞીવાણ્મ્ તિવિહં તિવિહેણ
મણેણં વાયાણ્મ્ કાણેણં ન કરેમિ, ન કારવેમિ, કરંતંપિ અન્નં ન
સમણુજાણામિ, તસ્સ ભંતે ! પઢિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં

“અસત્ય-વચન ચોલને આદિસે મી આત્માકે પરિણામોંકી હિંસા
હોતી હૈ, અતઃ અસત્ય આદિ સમી હિંસારૂપ હૈ । અસત્ય આદિકા
અલગ કથન શિષ્યોંકો સ્પષ્ટ સમજાનેકે લિપ્ત કિયા ગયા હૈ ॥૨॥”

તથા—

“મગવાનને એક પ્રાણાતિપાતવિરમણકો હી મુખ્ય કહા હૈ અન્ય
વ્રત ડસીકી રક્ષાકે લિપ્ત હૈ ॥૩॥”

હસલિયે પહેલે-પહેલ પ્રાણાતિપાત-વિરમણ મહાવ્રતકા કથન કરતે
હૈ— ‘પદમે ભંતે’-‘ઇત્યાદિ ।

“અસત્ય વચન ઝોલવા વગેરેથી પણ આત્માના પરિણામોની હિંસા થાય છે,
તેથી અસત્ય આદિ બધાં હિંસારૂપ છે. અસત્ય આદિનું જૂઠું કથન શિષ્યોને
સ્પષ્ટ સમજાવવાને માટે કરવામાં આવ્યું છે.” (૨)

તથા—

“ભગવાને એક પ્રાણાતિપાત વિરમણને જ મુખ્ય કહ્યું છે, અન્ય વ્રતો
તેની રક્ષાને માટે છે.” (૩)

તેથી કરીને સૌથી પહેલાં પ્રાણાતિપાત-વિરમણ મહાવ્રતનું કથન કરે છે—
પદમે ભંતે’-‘ઇત્યાદિ.

લક્ષણ, તથા પદ્ય મહાવ્રતેષુ પ્રત્યેકં મન્વતીતિ ભગ્વત્સમન્વયો વૉચ્યઃ, તથા ચ મહાવ્રતાન્યત્ર વ્યાપ્યાનિ સામાન્યતાં દણ્ડપરિત્યાગો વ્યાપકસ્તસ્ય પદ્મમહાવ્રતરૂપાશેષવિશેષનિષ્ઠત્વાદતો વ્યાપકસ્વરૂપસામાન્યદણ્ડપરિત્યાગં વ્યાખ્યાય વિશેષ-દણ્ડપરિત્યાગલક્ષણમહાવ્રતાન્યભિષત્તે, તેષુ પ્રાણાતિપાતવિરમણાત્મિકાયા અહિંસાયાઃ પ્રધાનત્વમ્, ઇતરેષાં સસ્યક્ષેત્રવર્તિ-રૂતિ (ચાડ) વત્તત્પરિપાલનાર્થતયા તદ્વ્રત્વાત્, તથાચોક્તમ્—

“અહિંસૈકા મતા મુન્યા, સ્વર્ગમોક્ષમસાધનો ।

અસ્યાઃ સંરક્ષણાર્થં ચ, ન્યામ્યં સત્યાદિપાલનમ્ ॥ ૧ ॥”

અન્યથ—

લક્ષણ છે । યહ લક્ષણ પાંચોંહી મહાવ્રતોંમેં પાયા જાતા હૈ, અતઃ મહાવ્રત વ્યાપ્ય હૈં ઔર સામાન્ય-દણ્ડપરિત્યાગ વ્યાપક હૈ ।

વ્યાપકરૂપ સામાન્ય-દણ્ડપરિત્યાગકા પૂર્વ સૂત્રમેં વ્યાખ્યાન કિયા હૈ । અવ વિશેષ-દણ્ડપરિત્યાગરૂપ પાંચ મહાવ્રતોંકા વ્યાખ્યાન આરંભ કરતે હૈં, ઊનમેં પ્રાણાતિપાતવિરમણરૂપ અહિંસા પ્રધાન હૈ, જૈસે ધાન્યકી રક્ષાકે લિપ્તે ખેતકે ચારોં ઔર ચાડ હોતી હૈ, ઊસી પ્રકાર અન્ય મહાવ્રત અહિંસાકે રક્ષક હોનેસે અંગ હૈં ।

કહા મી હૈ—

“સ્વર્ગ ઔર મોક્ષકો સિદ્ધ કરનેવાલી એક અહિંસા હી મુખ્ય હૈ હસીકી રક્ષાકે લિપ્તે સત્યાદિ મહાવ્રતોંકા પાલન કરના ઉચિત હૈ ।” ॥૧॥

ઔર મી કહા હૈ—

લક્ષણ છે, એ લક્ષણ પાંચે મહાવ્રતોંમાં મળી આવે છે, તેથી મહાવ્રત વ્યાપ્ય છે, અને સામાન્ય-દણ્ડપરિત્યાગ વ્યાપક છે.

વ્યાપકરૂપ-સામાન્ય-દણ્ડપરિત્યાગનું વ્યાખ્યાન પૂર્વ-સૂત્રમાં કહેલું છે. હવે વિશેષ-દણ્ડપરિત્યાગરૂપ પાંચ મહાવ્રતોંનું વ્યાખ્યાન શરૂ કરવામાં આવે છે, તેમાં પ્રાણાતિપાતવિરમણરૂપ અહિંસા પ્રધાન છે. જેમ ધાન્યની રક્ષાને માટે ખેતરની ચારે બાજુએ વાડ હોય છે, તેમ અન્ય મહાવ્રતોં અહિંસાનાં રક્ષક હોવાને લીધે અંગરૂપ છે. કહ્યું છે કે—

“સ્વર્ગ અને મોક્ષને સિદ્ધ કરવાવાળી એક અહિંસા જ મુખ્ય છે. તેની રક્ષાને માટે સત્યાદિ મહાવ્રતોંનું પાલન કરવું ઉચિત છે.” (૧)

વળી. કહ્યું છે કે—

(૧) પ્રાણાતિપાત-વિરમણવ્રતમ્ ।

ટીકા-મદન્ત ! =હે ભગવન્ ! પ્રથમે=આથે મહાવ્રતે=મહત્-વિશાલં વ્રતં=શાસ્ત્રી-યમર્યાદાનુસરણમ્, મહત્ તદ્ વ્રતં ચ મહાવ્રતમ્, મહત્ત્વં ચાસ્ય શ્રાવકાણુવ્રતાપેક્ષયા, દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવતઃ સર્વવ્યાપકત્વેન, મહદ્દિસ્તીર્થકરગણધરાદિમિરાચરિ-તત્ત્વેન, મહાપુરુષાર્ચ્યમાણત્વેન ચાસ્તિ, તસ્મિન્, પ્રાણાતિપાતાત્=પ્રાણાઃ=સ્પર્શ-નેન્દ્રિયાદયઃ સન્ત્યેપામિતિ પ્રાણાઃ=એકેન્દ્રિયાદયો જીનાઃ (‘અર્શ આદિત્વાદચ્’) તેષામતિપાતો=ત્રિયોજનં દ્વિસનમિત્યર્થઃ, તસ્માદ્ વિરમણં=નિવર્તનમ્ ‘અસ્તી’તિ શેષઃ, અતોઽહં મદન્ત ! =હે ભગવન્ ! સર્વં=સ્થૂલસૂક્ષ્માદિયાવદ્બેદવિશિષ્ટં કૃત-કારિતાઽનુમોદિતસ્વરૂપં વા પ્રાણાતિપાતં પ્રત્યાહ્યામિ=પ્રતિ=પ્રાતિકૂલ્યેન આહ્યામિ=કથયામિ સર્વથા પરિત્યજામીતિ ભાવઃ, તદેવ વિશેષયતિ-‘સે૦’ ઇતિ, સે=અથ=અનન્તરમ્ અચારમ્ય સૂક્ષ્મં=સૂક્ષ્મનામકર્મપ્રકૃત્યુદયસંપન્નમ્ । યથ-

૧. દેશીશબ્દોઽયમ્ ।

(૧) પ્રાણાતિપાતવિરમણ- ।

યે શ્રાવકકે વ્રતોંકી અપેક્ષા વિશાલ હોનેસે મહાવ્રત કહલાતે હૈં (૧), અથવા સર્વ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવકી અપેક્ષા પ્રાણાતિપાત આદિકા સર્વથા ત્યાગ હોતા હૈં ઇસ કારણ મહાવ્રત કહલાતે હૈં (૨), યા તીર્થકર ગણધર આદિ મહાપુરુષોને ઇનકો અંગીકાર કિયા હૈં ઓર વર્તમાનમ્મં ખી મહાપુરુષ ઇનકો અંગીકાર કરતે હૈં ઇસસે યે મહાવ્રત કહલાતે હૈં (૩) ।

હે ભગવન્ ! પ્રથમ મહાવ્રતમ્મં પ્રાણાતિપાતસે વિરમણ હોતા હૈં ઇસલિષ્ હે ભગવન્ ! મૈં કૃત-કારિત-અનુમોદનાસે સૂક્ષ્મ-સ્થૂલ સર્વ પ્રકારકે પ્રાણા-તિપાતકા પરિત્યાગ કરતા હૂં । અર્થાત્ સૂક્ષ્મ નામકર્મકી પ્રકૃતિસે ઉત્પન્ન

(૧) પ્રાણાતિપાતવિરમણ

એ શ્રાવકનાં વ્રતોની અપેક્ષાએ વિશાળ હોવાને લીધે મહાવ્રત કહેવાય છે. (૧). અથવા સર્વ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવની અપેક્ષાએ પ્રાણાતિપાત આદિને, સર્વથા ત્યાગ થાય છે એ કારણે તે મહાવ્રત કહેવાય છે. (૨). અથવા તીર્થકર ગણધર આદિ મહાપુરુષો એને અંગીકારે છે તેથી એ મહાવ્રત કહેવાય છે. (૩).

હે ભગવ ! પ્રથમ મહાવ્રતમાં પ્રાણાતિપાતથી વિરમણ હોય છે, તેથી, હે ભગવન્ ! હું કૃત-કારિત-અનુમોદનાથી સૂક્ષ્મ-સ્થૂલ સર્વ પ્રકારના પ્રાણાતિ-પાતને પરિત્યાગ કરું છું. અર્થાત્ સૂક્ષ્મ-નામકર્મની પ્રકૃતિથી ઉત્પન્ન સૂક્ષ્મ

वोसिरामि । पढमे भंते ! महव्वए उवट्ठिओमि सच्चाओ पाणाइवा-
याओ वेरमणं ॥८॥

छाया-प्रथमे भदन्त ! महाव्रते प्राणातिपाताद्विरमणं, सर्वे भदन्त ! प्राणा-
तिपातं प्रत्याख्यामि, अथ सुक्ष्मं वा वादरं वा प्रसं वा स्थावरं वा नेव स्वयं प्राणा-
नतिपातयामि, नैवान्यैः प्राणानतिपातयामि, प्राणानतिपातयतोऽप्यन्यान् समनु-
जानामि यावज्जीवया त्रिविधं-त्रिविधेन मनसा वाचा कायेन न करोमि न
कारयामि कुर्वन्तमप्यन्यं न समनुजानामि, तस्माद् भदन्त ! प्रतिक्रामामि निन्दामि
गर्हे आत्मानं व्युत्सृजामि, प्रथमे भदन्त ! महाव्रते उपस्थितोऽस्मि सर्वस्माद्
प्राणातिपाताद्विरमणम् ॥

शिष्य-पट्कायकी विराधना का त्याग करके अब पाँच महाव्रत और
छठे रात्रि भोजनविरमणव्रतको ग्रहण करता है-

(१) प्राणातिपातविरमण.

सान्वयार्थः-भंते ! हे भदन्त !-हे भगवन् ! पढमे=प्रथम महव्वए=महाव्रतमें
पाणाइवायाओ=प्राणातिपातसे वेरमणं=विरमण होता है, (अंतः में) भंते !-हे
भगवन् ! सव्वं=सब प्रकारके पाणाइवायं=प्राणातिपात (हिंसा) का पब-
क्खामि=त्याग करता हूँ । से=अथ-अवसे लेकर (मैं) सुहुमं=सूक्ष्म वा=अथवा
वायरं=वादर वा=अथवा तसं=तस वा=अथवा थावरं=स्थावर पाणे=प्राणियोंका
सयं=स्वयं-बुद्ध नेव=नहीं अइवाइजा=अतिपात-हनन-करूँगा, नेव=न
अन्नेहिं=दूसरोंसे पाणे=प्राणियोंको अइवायाविज्जा=हनन कराऊँगा, (और)
पाणे=प्राणियोंको अइवायंतेवि=हनन करते हुए भी अन्ने=दूसरोंको न=नहीं=
समणुजाणेज्जा=भला जानूँगा, जावज्जीवाए=जीवनपर्यन्त (इसको) तिचिहं=
कृतकारितअनुमोदनारूप तीन करणसे (तथा) तिचिहेणं=तीन प्रकारके
मणेणं=मनसे वायाए=वचनसे काएणं=कायसे न करेमि=न करूँगा, न
कारवेमि=न कराऊँगा, करंतंपि=करते हुए भी अन्नं=दूसरोंको न समणु-
जाणामि=भला नहीं समझूँगा । भंते !-हे भगवन् ! तस्स=उस दण्डसे
पडिक्कमामि=पृथक् होता हूँ, निंदामि=आत्मसाक्षीसे निन्दा करता हूँ,
गरिहामि=गुरुसाक्षीसे गर्हा करता हूँ, अप्पाणं=दण्ड सेवन करनेवाले
आत्माको वोसिरामि=त्यागता हूँ । भंते=हे भगवन् ! पढमे=प्रथम महव्वए=
महाव्रतमें मैं उवट्ठिओमि=उपस्थित हुआ हूँ, इसलिये मुझे सच्चाओ=सब
प्रकारके पाणाइवायाओ=प्राणातिपातका वेरमणं=त्याग है ॥८॥ (१)

સમ્પતિ શિષ્યઃ સ્વસ્ય મહાવ્રતિત્વં રૂપાયણુપસંહરતિ-હે ભગવન્ ! પ્રથમે મહાવ્રતે ઉપસ્થિતોઽસ્મિ=અભ્યુદયતોઽસ્મિ કૃતોદયમોઽસ્મીત્યર્થઃ । અતોઽચપ્રમૃતિ મમ સર્વસ્માત્ પ્રાણાતિપાતાદ્ વિરમણઃ સર્વપ્રાણાતિપાતાલમ્બનસાવચ્ચવ્યાપારપ્રત્યા-
 રૂપ્યાનમ્ 'અસ્તી'તિ શ્લેષઃ ॥ ૮ ॥ (૧)

સલિલેન તરુણમલતાદીનામિવ પ્રાણાતિપાતવિરમણસ્ય પરિપુષ્ટિર્મૃપાવાદ-
 પરિત્યાગેન ભવતીત્યતસ્તદનન્તરં મૃપાવાદપરિત્યાગલક્ષણં દ્વિતીયં મહાવ્રતમાહ-
 'અહાવરે દોષે' ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-અહાવરે દોષે ભંતે ! મહવણ મુસાવાયાઓ વેરમણં,
 સવં ભંતે ! મુસાવાયં પચક્વામિ, સે કોહા વા લોહા વા ભયા વા હાસા
 વા નેવ સયં મુસં વંજ્જા, નેવન્નેહિં મુસં વાયાવિજ્જા, મુસં વયંતેવિ
 અન્ને ન સમણુજાણિજ્જા ! જાવજીવાણં તિવિહં તિવિહેણં મણેણં
 વાયાણં કાણં ન કરેમિ ન કારવેમિ કરંતંપિ અન્નં ન સમણુજાણામિ ।
 તસ્સ ભંતે ! પઢિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ ।
 દોષે ભંતે ! મહવણ ઉવટ્ઠિઓમિ સવાઓ મુસાવાયાઓ વેરમણં ॥૯॥

છાયા-અથાપરે દ્વિતીયે ભદન્ત ! મહાવ્રતે મૃપાવાદાદિરમણં, સર્વં ભદન્ત !
 મૃપાવાદં પ્રત્યાખ્યામિ, અથ ક્રોધાદ્વા લોભાદ્વા મંયાદ્વા હાસાદ્વા નેવ

હે ભગવન્ ! મૈં પ્રથમ મહાવ્રતનો પાલનનેકે લિપે ઉચ્ચત હુઆ હૂં, ઇસ-
 લિપે આજસે મુજે સમસ્ત પ્રકારકે પ્રાણાતિપાતકા પ્રત્યાખ્યાન હૈ (૧) ॥૮॥

જૈસે વૃક્ષ-લતા આદિ પાનીસે પુષ્ટ હોતે હૈ વૈસેહી મૃપાવાદકા ત્યાગ
 કરનેસે પ્રાણાતિપાતવિરમણ મહાવ્રતકી પુષ્ટિ હોતી હૈ, અતઃ પ્રાણાનિ-
 પાતવિરમણકે બાદ દુસરે મૃપાવાદવિરમણ મહાવ્રતકા વ્યાખ્યાન કરતે હૈ-
 'અહાવરે દોષે' ઇત્યાદિ ।

હે ભગવન્ ! હું પ્રથમ મહાવ્રતને પાળવા માટે ઉદ્યત થયો છું, તેથી
 આજથી મારે બધા પ્રકારના પ્રાણુતિપાતનાં પ્રત્યાખ્યાન છે. (૧) (૮)

જેમ વૃક્ષ-લતા આદિ પાણીથી પુષ્ટ થાય છે તેમ મૃપાવાદનો ત્યાગ કરવાથી
 પ્રાણુતિપાતવિરમણ મહાવ્રતની પુષ્ટિ થાય છે. એટલે પ્રાણુતિપાતવિરમણની પછી
 બીજા મૃપાવાદવિરમણ મહાવ્રતનું વ્યાખ્યાન કરે છે-અહાવરે દોષે' ઇત્યાદિ.

પ્યસ્ય કાપિકી હિંસા ન ભવતિ તથાપિ તદ્ગ્રહણં 'ન કેવલં કાપિક્યેવ હિંસા કિન્તુ
 વાદ્મનસયોર્દુષ્પણિધાનેનાપિ હિંસા સંમતસ્યેવેતિ જ્ઞાપનાર્થમ્ । યદ્વા સૂક્ષ્મં=કુન્દુ,
 કાપિકં કુન્દ્યાદિકમ્, વાદરં=સ્થૂલકાપિકં મોગજાદિકમ્, અનયોરપિ વ્રસ-સ્થાવ-
 મેદાદૈવિચ્યં, તદાદ-વ્રસં સ્થાવરં ચ, તત્ર સૂક્ષ્મવ્રસં=કુન્દ્યાદિકમ્, સૂક્ષ્મસ્થાવરં=
 પનકાદિવનસ્પતિમ્, વાદરવ્રસમ્=અજ-ગજ-ગવયાદિકમ્, વાદરસ્થાવરં=ભૂમ્યાદિકમ્,
 ઇતીમાન્ પ્રાણાન્=જીવાન્ નૈવં સ્વયમ્=આત્મના અતિપાતયામિ=હન્મિ, નૈવાન્યૈઃ પ્રાણા-
 નતિપાતયામિ=પાતયામિ, પ્રાણાનતિપાતયતોઽન્યાન ન સમન્વજાનામિ, ઇત્યાદિ પ્રામ્ભત્ ।

સૂક્ષ્મ અથવા સૂક્ષ્મ કાપવાલે કુંડુવા આદિ ઓર વાદર (સ્થૂલ) કાપવાલે,
 ગો-હસ્તી આદિ જીવોંકે પ્રાણોંકા કમી અતિપાત નહોં કરુંગા । યદાપિ
 સૂક્ષ્મ નામકર્મકી પ્રકૃતિવાલે સૂક્ષ્મ પ્રાણિયોંકી કાપિક હિંસા નહોં હોતી
 પરન્તુ વચન ઓર મનસે હો સકતી હૈ, જૈસે-‘યહ મર જાય તો અચ્છા હૈ’
 એસા કહના વચનસે હિંસા હૈ, ઓર, વાતકી ભાવના કરના મનસે
 હિંસા હૈ; હસલિષ્ઠ સૂક્ષ્મકા મી યહોં ગ્રહણ કિયા હૈ । સૂક્ષ્મ ઓર વાદરકે
 મી દો દો મેદ હૈ-(૧) વ્રસ ઓર (૨) સ્થાવર । સૂક્ષ્મ-વ્રસ કુંડુવા
 આદિ હૈ, સૂક્ષ્મ-સ્થાવર પનક આદિ વનસ્પતિ (નીલણ-ફૂલણ) હૈ ।
 વાદર-વ્રસ મેંઢા ઘોડા રોહા આદિ । ઓર વાદર-સ્થાવર ભૂમિ આદિ હૈ ।
 હન સબ પ્રાણિયોંકો કમી પ્રાણોંસે વિયુક્ત નહોં કરુંગા, ન દુસરેસે
 કરાઝુંગા, ન કરનેવાલેકો મલા જાનુંગા ।

અથવા સૂક્ષ્મ કાપવાળા કંથવા આદિ અને વાદર (સ્થૂલ) કાપવાળા ગાય હાથી
 આદિ છવેના પ્રાણીને કદાપિ અતિપાત નહિ કરે. એ કે સૂક્ષ્મ-નામકર્મની
 પ્રકૃતિવાળા સૂક્ષ્મ પ્રાણીઓની કાપિક હિંસા થતી નથી, તેપણુ વચન અને
 મનથી થઈ શકે છે; જેમકે-‘એ મરી જાય તો સાડું’ એમ કહેવું તે વચનથી
 હિંસા છે, અને વાતની ભાવના કરવી એ મનથી હિંસા છે, તેથી કરીને સૂક્ષ્મને
 પણ અહીં ગ્રહણ કરેલ છે સૂક્ષ્મ અને વાદરના પણ એ-એ લેહ છે. (૧) વ્રસ,
 અને (૨) સ્થાવર, સૂક્ષ્મ વ્રસ કંથવા આદિ છે. સૂક્ષ્મ સ્થાવર લીલન-ફૂલન આદિ
 વનસ્પતિ છે. વાદર વ્રસ-મેંઢા, ઘોડા રોહ વગેરે છે. અને વાદર સ્થાવર-ભૂમિ
 આદિ છે. એ સર્વ પ્રાણીઓને કદાપિ પ્રાણુથી વિયુક્ત કરીશ નહિ, ધીંગા વડે
 કરાવીશ નહિ અને કરનારને ભલે ભાણીશ નહિ.

મિત્યનેન સમ્વન્ધો વશ્યતે । મૃષાવાદો હિ સદ્ભાવપ્રતિષેધા-અભૂતોદ્ભાવના-અર્થાન્તરા-
ભિધાન-ગર્હેતિભેદૈશ્વર્યવિધઃ, તત્ર સદ્ભાવપ્રતિષેધઃ=જીવાજીવાદિપદાર્થસત્તાનિરા-
કરણમ્, યથા-‘નાસ્ત્યાત્મા, પરલોકઃ, પુણ્યપાપાદિકં ચેતિ (૧) । અભૂતોદ્ભાવનમ્=
જીવાજીવાદિતત્ત્વાનામતદ્રૂપત્વેન પ્રતિપાદનમ્, યથા-“આત્માઅયમદ્રુષ્ટમાત્રો,
નિષ્ક્રિયઃ, સર્વગતો વેત્યાદિ (૨) । અર્થાન્તરાભિધાનમ્=પ્રસિદ્ધપદાર્થસ્ય પદાર્થાન્ત-
રત્વેન કથનમ્, યથા-ગોર્ગર્દભત્વેન, ગર્દભસ્ય ગોત્વેનાભિધાનમ્ (૩) । ગર્હા=
ગર્હિત્વં=હીનતાપ્રદર્શનમ્, યદ્વા હિંસાપારુણ્યાદિયુક્તં સત્યમપિ વચઃ, યથા-‘અયં
હન્તવ્યઃ’ इत्यादि, ‘एहि अन्ध !, आयाहि बधिर !, आगच्छ पद्मो !’ इत्यादि च (૪) ।

વિરમણ હોતા હૈ । મૃષાવાદ ચાર પ્રકારકા હૈ-(૧) સદ્ભાવપ્રતિષેધ,
(૨) અભૂતોદ્ભાવન, (૩) અર્થાન્તરાભિધાન, (૪) ગર્હા । જીવ અજીવ આદિ
પદાર્થોંકે અસ્તિત્વકા નિરાકરણ કરના સદ્ભાવપ્રતિષેધ મૃષાવાદ હૈ,
જૈસે-‘આત્મા નહીં, પરલોક નહીં, પુણ્ય નહીં, પાપ નહીં’ इत्यादि (૧) ।
જીવ અજીવ આદિ તત્ત્વોંકા અયથાર્થ સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરના અભૂતો-
દ્ભાવન મૃષાવાદ હૈ, જૈસે-‘આત્મા અંગૂઠેકે વરાબર હૈ, નિષ્ક્રિય હૈ યા
સર્વગત હૈ’ (૨) । એક પદાર્થકો દૂસરા પદાર્થ કહ દેના અર્થાન્તરાભિધાન
મૃષાવાદ હૈ, જૈસે-‘ગાયકો ગધા બતાના, યા ગધેકો ગાય કહના’ (૩) ।
દૂસરેકી હીનતા પ્રગટ કરના, અથવા હિંસા ઓર કઠોરતાયુક્ત સત્ય
વચન કહના ગર્હારૂપ અસત્ય હૈ, જૈસે-‘યહ માર જાલને યોગ્ય હૈ, ઓ
અંધે ! ઇધર આ, ઓ બહિરે ! યા લંગડે ! યહાં આ’ इत्यादि (૪) ।

હોય છે. મૃષાવાદ ચાર પ્રકારનો છે. (૧) સદ્ભાવપ્રતિષેધ, (૨) અભૂતોદ્ભાવન.
(૩) અર્થાન્તરાભિધાન, (૪) ગર્હા. જીવ અજીવ આદિ પદાર્થોના અસ્તિત્વનું
નિરાકરણ કરવું એ સદ્ભાવપ્રતિષેધ મૃષાવાદ છે, જેમકે-‘આત્મા નથી, પરલોક
નથી, પુણ્ય નથી, પાપ નથી’ इत्यादि (૧). જીવ અજીવ આદિ તત્ત્વોનું અય-
થાર્થ સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરવું એ અભૂતોદ્ભાવન મૃષાવાદ છે, જેમકે- ‘આત્મા
અંગૂઠા જેવો છે, નિષ્ક્રિય છે યા સર્વગત છે.’ (૨) એક પદાર્થને બીજો પદાર્થ
કહી દેવો એ અર્થાન્તરાભિધાન મૃષાવાદ છે, જેમકે- ‘ગાયને ગધેડો કહેવો યા
ગધેડાને ગાય કહેવી.’ (૩) બીજાની હીનતા પ્રગટ કરવી, અથવા હિંસા તથા
કઠોરતા-યુક્ત સત્યવચન કહેવાં એ ગર્હારૂપ અસત્ય છે; જેમકે- ‘એ મારી નાંખવા
યોગ્ય છે; એ આંધળા ! અહીં આવ, એ બહાર ! એ લંગડા ! અહીં આવ’
इत्यादि. (૪)

स्वयं मृषा ज्ञदामि नैशान्यैर्मृषा वादयामि, मृषा नवतोऽप्यप्यान् न समनुजानामि।
यात्रजीव्या, त्रिस्थिं, त्रिविधेन मनसा वाचा क्रायेन न करोमि, न कारयामि न
न्तमप्यन्यं न समनुजानामि। तस्माद् भदन्त ! प्रतिक्रामामि निन्दामि, गर्हे आत्मानं
व्युत्सृजामि। द्वितीये भदन्त ! महाव्रते उपस्थितोऽस्मि (अतः) सर्वस्मात् मृषावा-
दाद्विरमणम् ॥ ९ ॥

(२) मृषावादविरमणः

सान्वयार्थः—भंते !—हे भगवन् ! अंहावरे=इसके बाद दोबे=दूसरे महव्वए=महाव्रतमें मुसावायाओ=मृषावादसे विरमणं=विरमण होता है (अतः मैं) भंते !—हे भगवन् ! सञ्च=सब प्रकारके मुसावायं=मृषावादका पबक्खामि=त्याग करेता हूँ। से=अथ-अन से छेकर मैं कोहोवा=क्रोधसे लोहावा=लोभसे भयावा=भयसे, हासावा=हास्यसे, सयं=सुद, मुसावायं=असत्य, नेव=नहीं बड़जा=बोलूंगा, नेव=न अन्नेहि=दूसरोंसे मुसं=असत्य वायाविजा=बोलाऊँ, मुसं=असत्य वयंतेवि=बोलते हुएभी अन्नं=दूसरोंको न समणुजाणिजा=भला नहीं जानूँगा। जावज्जीवाए=जीवनपर्यन्त (इसको) त्रिविहं=कृत-कारित अनुमोद-नारूप तीन करणसे (तथा) त्रिविहेणं=तीन प्रकारके मणेणं=मनसे वायाए=वचनसे काएणं=कायसे, न करेमि=न करूँगा, न कारवेमि=न कराऊँगा, करंतं=करते हुएभी अन्नं=दूसरेको न समणुजाणामि=भला नहीं समझूँगा। भंते !—हे भगवन् ! तस्स=उस दण्डसे पडिकमामि=पृथक् होता हूँ, निदामि=आत्मसाक्षीसे निन्दा करता हूँ, गरिहामि=गुरु साक्षीसे गर्हा करता हूँ, अप्पाणं=दण्ड सेवन करनेवाले आत्माको बोसिरामि=त्यागता हूँ, भंते !—हे भगवन् ! दोबे=दूसरे महव्वए=महाव्रतमें उवट्ठिओमि=उपस्थित हुआ हूँ, इसलिये मुझे सञ्चाओ=सब प्रकारके मुसावायाओ=असत्यसे विरमणं=त्याग है ॥ ९ ॥ (२)

(२) मृषावादविरमणव्रतम् ।

टीका—अथ=प्रथममहाव्रतानन्तरं हे भदन्त !—हे भगवन् ! अपरे=समनन्तरो-दीरितमहाव्रतापेक्षया अन्ने द्वितीये महाव्रते मृषावादात्=अध्याभाषणात् 'विरमणः'

(२) मृषावादविरमण ।

हे भगवन् ! प्रथम महाव्रतके अनन्तर दूसरे महाव्रतमें मृषावादसे

(२) मृषावादविरमण.

हे भगवन् ! प्रथम महाव्रतकी प्रथी, प्रीति महाव्रतमें मृषावादी विरमण

આત્મનઃ ક્રોધમોહનીયપ્રકૃત્યુદયેન સ્વપરચિત્તવિકૃતિજનકો નિરનુકમ્પક્રૌર્યવૈભા-
વિકપરિણામવિશેષસ્તસ્માત્ । લોભાત્=લોભઃ-લોભપ્રકૃત્યુદયવશાદ્રુચ્યાદ્યભિલાષ-
લક્ષણો જીવસ્ય વૈભાવિકપરિણામસ્તસ્માત્ । મયાત્=મયં-મયમોહનીયપ્રકૃત્યુદયે-
નોદ્વેગાઽઽવેદકો વિકારવિશેષસ્તસ્માત્ । હાસાત્=હાસઃ-હાસ્યમોહનીયપ્રકૃત્યુ-
દયેન વાગાદિવિકૃત્યા કપોલયુગલોહાસન-લોચનસંકોચન-દશનપ્રકાશન-સહકૃત-
સશબ્દપ્રાય-વદનવ્યાદાનાદિલક્ષણથેતોવિકાશસ્તસ્માત્ । નૈવ સ્વયં મૃપા=મિથ્યા-
વદામિ, નૈવાન્યૈર્મૃપા વાદયામિ, મૃપા વદતોઽપ્યન્યાન્ન સમનુજાનામીત્યાંદિ
પૂર્વવત્ ॥ ૧ ॥ (૨)

કરનેવાલા અનુકમ્પારહિત ક્રૂરતારૂપ વૈભાવિક પરિણામ ક્રોધ છે !

લોભ-પ્રકૃતિકે ઉદયસે દ્રવ્ય આદિકી અભિલાષારૂપ જીવકે વૈભાવિક
ભાવકો લોભ કહેતે હૈં,

મય-મોહનીયકે ઉદયસે ઉદ્વેગકો ઉત્પન્ન કરનેવાલા વિકાર મય
કહલાતા હૈં ।

હાસ્ય-મોહનીયકે ઉદયસે વચનોંકી વિકૃતિકે સાથ ગાલ ફુલાકર-
આંખેં કુછર મૂંદકર દાંત નિકાલકર 'હી-હી' શબ્દ કરકે મુલકો
પ્રફુલ્લિત કરના હાસ્ય કહલાતા હૈં ।

इन सब कारणोंसे मृपावाद होता है । मैं इन कारणोंके वश होकर
न स्वयं मृपा बोलूंगा, न दूसरोंसे बोलाऊंगा, न किसी मृपा बोलते
हुएको भला जानूंगा (२) ॥९॥

વાળો અનુકંપારહિત ક્રૂરતારૂપ. એવનો વૈભાવિક-પરિણામ એ ક્રોધ છે.

લોભ-પ્રકૃતિના ઉદયે કરીને દ્રવ્ય આદિની અભિલાષારૂપ એવના વૈભાવિક-
ભાવને લોભ કહે છે.

ભય-મોહનીયના ઉદયથી ઉદ્વેગને ઉત્પન્ન કરવાવાળો વિકાર ભય કહેવાય છે.
હાસ્ય-મોહનીયના ઉદયથી વચનોની વિકૃતિની સાથે ગાલ ફુલાવીને આંખો
કાંઈક મીચીને દાંત કાઢીને 'હી-હી' શબ્દ કરીને મુખને પ્રફુલ્લિત કરવું એ હાસ્ય
કહેવાય છે.

એ સર્વ કારણોથી મૃપાવાદ ઉત્પન્ન થાય છે. હું એ કારણોને વશ થઈને
નહિ સ્વયં મૃપા (મૂઠું) બોલું, નહિ બીજા પાસે બોલાવું; કે નહિ મૃપા
બોલનારને ભલો બાણ. (૨) (૯)

इमेऽपि (चत्वारो भेदाः) प्रत्येकं चतुर्धा-द्रव्य-क्षेत्र काल-भाव-भेदात् । तत्र द्रव्य-विषयकसद्भावप्रतिषेधः-धर्माधर्मादिगद्द्रव्याणामन्यथा प्ररूपणम् । क्षेत्रविषयक-सद्भावप्रतिषेधः-शोकानोक्तयोरन्यथा निरूपणम् । कालविषयकसद्भावप्रतिषेधः-क्षण-मुहूर्त-दिनसादिस्वरूपाणामन्यथा निरूपणम् । भावविषयकसद्भावप्रतिषेधः-रागद्वेषादीनामन्यथा प्रतिपादनम् । एवमेवाऽभूतोद्भावनादित्रयेऽपि द्रव्यादिचतुर्भङ्गी योजनीया । तस्माद्विरमणमिति । हे भगवन् ! सर्व=समस्तं मृषावादं प्रत्याख्या-मीति पूर्ववद्वोद्गम्यम् ।

तदेव विशदयति-‘से’-इति, अथ=अनन्तरम्-अघारभ्य-क्रोधात्=क्रोधः-

इन चार प्रकारके मृषावादोंके भी द्रव्य क्षेत्र काल भावके भेदसे चार चार भेद होते हैं । धर्मास्तिकाय अधर्मास्तिकाय आदि पदद्रव्योंके स्वरूपकी अन्यथा प्ररूपणा करना द्रव्य-सद्भावप्रतिषेध है । लोक और अलोकका अयथार्थ निरूपण करना क्षेत्र-सद्भावप्रतिषेध है । क्षण मुहूर्त दिन आदिके स्वरूपका मिथ्या कथन करना काल-सद्भावप्रतिषेध है । राग द्वेष आदि भावोंका विपरीत स्वरूप यताना भाव-सद्भावप्रतिषेध है । इसी प्रकार अन्य तीन भेदोंकी चतुर्भङ्गी समझ लेनी चाहिए, जैसे-द्रव्य अभूतोद्भावन, क्षेत्र अभूतोद्भावन, इत्यादि ।

हे भगवन् ! मैं सब प्रकारके मृषावादका प्रत्याख्यान करता हूँ ।

मृषावाद किस किस कारणसे होता है ? सो कहते हैं—

जीवके क्रोध-मोहनीय प्रकृतिके उदयसे स्व-परके चित्तमें विकार

એ ચાર પ્રકારના મૃષાવાદોના પણ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવના ભેદે કરીને ચાર ચાર ભેદ થાય છે. ધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિકાય આદિ છ દ્રવ્યોના સ્વરૂપની અન્યથા પ્રરૂપણા કરવી એ દ્રવ્ય-સદ્ભાવપ્રતિષેધ છે. લોક અને અલોકનું અયથાર્થ નિરૂપણ કરવું એ ક્ષેત્ર-સદ્ભાવપ્રતિષેધ છે, ક્ષણ મુહૂર્ત દિન આદિના સ્વરૂપનું મિથ્યા કથન કરવું એ કાલ-સદ્ભાવપ્રતિષેધ છે. રાગ દ્વેષ આદિ ભાવોનું વિપરીત સ્વરૂપ ળતાવણું એ ભાવ-સદ્ભાવપ્રતિષેધ છે. એ પ્રકારે અન્ય ત્રણ ભેદોની ચતુર્ભંગી સમજ લેવી; જેમકે-દ્રવ્ય-અભૂતોદ્ભાવન, ક્ષેત્ર-અભૂતોદ્ભાવન, ઇત્યાદિ

હે ભગવન્ ! હું સર્વ પ્રકારના મૃષાવાદના પ્રત્યાખ્યાન કરું છું.

મૃષાવાદ કયા કયા કારણથી થાય છે ! તે હવે કહે છે—

જીવના ક્રોધ-મોહનીય પ્રકૃતિના ઉદયથી સ્વ-પરના ચિત્તમાં વિકાર કરવા-

मैं) भंते !—हे भगवन् ! सव्वं=सब प्रकारके अदिन्नादाणं=अदत्तादान (चोरी)का पच्चक्खामि=प्रत्याख्यान करता हूँ से=अथ-अब से लेकर मैं-गामे वा=ग्राममें नयरे वा=नगरमें रण्णे वा=अरण्यमें अप्पं वा=अल्प-थोड़ा वहुं वा=बहुत-घणा अणुं वा=सूक्ष्म-छोटा धूलं वा=स्थूल-मोटा चित्तमंतं वा=सचेतन अचित्तमंतं वा=अचेतन (आदि किसीभी) अदिन्नं=विना दिये हुए पदार्थको सयं=स्वयं नेव= नहीं गिण्हिज्जा=ग्रहण करूंगा, नेवन्नेहिं=न दूसरोंसे अदिन्नं=विना दिया हुआ गिण्हाविज्जा=ग्रहण कराऊंगा, अदिन्नं=विना दिये हुए पदार्थको गिण्हंतेवि=ग्रहण करते हुए भी अन्ने=दूसरेको न समणुजाणामि=भला नहीं जानूंगा, जाव-ज्जीवाए=जीवनपर्यन्त (इसको) तिविहं=कृत-कारित-अनुमोदनारूप तीन करणसे (तथा) तिविहेणं=तीन प्रकारसे मणेणं=मनसे वायाए=वचनसे काएणं=कायसे न करेमि=न करूंगा, न कारवेमि=न कराऊंगा, करंतंपि=करते हुए भी अन्नं=दूसरेको न समणुजाणामि=भला नहीं समझूंगा । भंते !—हे भगवन् ! तस्स=उस दण्डसे पडिक्कमामि=पृथक् होता हूँ, निंदामि=आत्मसाक्षीसे निन्दा करता हूँ, गरिहामि=गुरुसाक्षीसे गद्गल करता हूँ, अप्पाणं=दण्ड सेवन करनेवाले आत्माको वोसिरामि=त्यागता हूँ । भंते !—हे भगवन् ! तच्चे=तीसरे=महच्चए=महाव्रतमें उवट्ठिओमि=उपस्थि हुआ हूँ, इसलिये मुझे सव्वाओ=सब अदिन्नादाणाओ=अदत्तादानसे वेरमणं=विरमण-त्याग है ॥१०॥ (३)

(३) अदत्तादानविरमणव्रतम्.

टीका—हे भगवन् ! अथ=मृपावादविरमणानन्तरम् अपरे=तृतीये महाव्रते अदत्तादानात्=न दत्तमदत्तं=देवगुरुभूपगाथापतिसाधर्मिकैरनुज्ञातं तस्याऽऽदानं=ग्रहणमदत्तादानं तस्माद्विरमणम्, सर्वं भगवन् ! अदत्तादानं प्रत्याख्यामि, एतच्च

(३) अदत्तादानविरमण ।

मृपावादविरमणके बाद तीसरे महाव्रतमें देव गुरु राजा गाथापति और साधर्मिकके द्वारा न दिये हुए पदार्थके ग्रहणका त्याग किया जाता है, इसलिए हे भगवन् ! मैं सर्व अदत्तादानका परित्याग करता हूँ । वह इस प्रकार—

(३) अदत्तादानविरमण.

मृपावादविरमणनी पछी त्रीन् महाव्रतभां देव गुरु, राजा, गाथापति अने साधर्मिके न आपेला जेवा पदार्थनू ग्रहण करवाने त्याग करवायां आवे छे, तेथी छे भगवन् ! हुं सर्व अदत्तादानने परित्याग करूं छुं. ते आ प्रकारे—

સત્યપરિપાલનં ચાદત્તાદાન-(બીર્ય)-પરિત્યાગપૂર્વકં કર્તુમશ્નુમિતિ તદન-
ન્તરમદત્તાદાનવિરમણતઞ્નકં તૃતીયં મહાવ્રતમાહ-‘અહાવરે તચ્ચે’ इत्यादि ।

મૂલમ્-અહાવરે તચ્ચે ભંતે ! મહાવ્રણ અદિન્નાદાણાઓ વેરમણં,
સર્વં ભંતે ! અદિન્નાદાણં પચ્ચક્કમિ, સે ગામે વા નગરે વા રણે વા
અપ્પં વા વહું વા અણું વા થૂલં વા ચિત્તમંતં વા અચિત્તમંતં વા નેવ
સયં અદિન્નં ગિણ્હિજ્ઞા, નેવન્નેહિં અદિન્નં ગિણ્હાવિજ્ઞા, અદિન્નં
ગિણ્હંતેવિ અન્ને ન સમણુજાણિજ્ઞા, જાવજ્ઞીવાણ તિવિહં તિવિહેણં
મણેણં વાયાણ કાણં ન કરેમિ, ન કારવેમિ, કરંતંપિ અન્નં ન સમ-
ણુજાણામિ । તસ્સ ભંતે ! પઢિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં
વોસિરામિ । તચ્ચે ભંતે ! મહાવ્રણ ઉવઢિઓમિ સર્વાઓ અદિન્નાદા-
ણાઓ વેરમણં ॥૧૦॥

છાયા-અથાપરે તૃતીયે મદન્ત ! મહાવ્રતેઽદત્તાદાનાદિરમણં, સર્વં મદન્ત !
અદત્તાદાનં પ્રત્યાહ્યામિ, અથ ગ્રામે વા નગરે વા અરણ્યે વા અલ્પં વા વહુ વા
અણુ વા થૂલં વા ચિત્તવદ્વા અચિત્તવદ્વા નૈવ સ્વયમદત્તં શૃણામિ નૈવાન્યૈરદત્તં
ગ્રાહ્યામિ, અદત્તં શૃણ્ણતોઽપ્યન્યાન્ન સમનુજાનામિ, યાવજ્ઞીવયા ત્રિવિધં ત્રિવિધેન
મનસા વાચા કાયેન ન કરોમિ ન કારયામિ કુર્વન્તમપ્યન્યં ન સમનુજાનામિ ।
તસ્માત્ મદન્ત ! પ્રતિક્રામામિ નિન્દામિ ગર્હે આત્માનં વ્યુત્સૃજામિ । તૃતીયે
મદન્ત ! મહાવ્રતે ઉપસ્થિતોઽસ્મિ સર્વસ્માદદત્તાદાનાદિરમણમ્ ॥૧૦॥

(૩) અદત્તાદાનવિરમણ.

સાન્વયાર્થઃ—ભંતે ! =હે ભગવન્ ! અહાવરે=ઇસકે ઘાદ તચ્ચે=તીસરે મહ-
વ્રણ=મહાવ્રતમેં અદિન્નાદાણાઓ=અદત્તાદાનસે વેરમણં=વિરમણ હોતા હૈ (અતઃ

સત્ય મહાવ્રતકા પાલન અદત્તાદાનકા ત્યાગ કરનેસેહી હો સકતા હૈ,
ઇસ કારણ સત્ય મહાવ્રતકે પશ્ચાત્ અદત્તાદાનવિરમણ નામક તીસરે
મહાવ્રતકા કથન કરતે હૈ—‘અહાવરે તચ્ચે’ इत्यादि ।

સત્ય મહાવ્રતનું પાલન અદત્તાદાનનો ત્યાગ કરવાથી જ થઈ શકે છે, તે
કારણથી સત્ય મહાવ્રતની પછી અદત્તાદાન-વિરમણ નામના ત્રીજા મહાવ્રતનું કથન
કરે છે-અહાવરે તચ્ચે इत्यादि

इत्युक्तलक्षणं तस्मिन् । अरण्ये=अर्यते-गम्यते एकान्तविविक्तदेशप्रियैर्ध्याना-
र्थिभिः, काष्ठाद्याहर्तुं काष्ठहारकैर्वैत्यरण्यं तस्मिन्, उपलक्षणात्खेटकादौ । एतेषां
मध्ये कस्मिंश्चिदपि स्थले अल्पं=मूल्यतो न्यूनं दन्तादिपरिशोधनार्थं तृणादिकम्,
बहु=अधिकमूल्यकं सुवर्णादिकम्, अणु=प्रमाणतो लघु माणिक्यादिकम्, स्थूलम्=
प्रमाणतो विशालमेरण्डकाष्ठादिकम्, चित्तवत्=सचेतनम्, अचित्तवत्=अचेतनं वा,
एतत्सर्वम् एतदन्यतमं वा अदत्तं=तत्स्वामिना ग्रहणायाऽनुमतं नैव स्वयं
गृह्णामि, नैवान्यैरदत्तं ग्राहयामि, अदत्तं गृह्णतोऽप्यन्यान् समनुजानामीत्यादिकं
सर्वं व्याख्यातपूर्वम् ।

નનુ સામાન્યેનાડદત્તાદાનસ્ય સ્તેયત્વે પ્રતિક્ષણમનન્યદેયકર્માણ્યાદદાનસ્ય

एकान्त और पवित्र स्थानके अभिलाषी ध्यानार्थी योगी अथवा
लकड़ी लानेके लिए लकड़हारे जहाँ जाते हैं वह अरण्य कहलाता है।

इन ग्राम, नगर, अरण्य और उपलक्षणसे खेटक (खेड़ा) आदि
किसी स्थानमें कम मूल्यवाला-दाँत खुजानेका तिनका आदि, अधिक
कीमतवाला-सुवर्ण आदि, प्रमाणकी अपेक्षा अणु-माणिक्य आदि,
प्रमाणकी अपेक्षा बड़ा-एरण्डकाष्ठ आदि, सचेतन अथवा अचेतन कोई
पदार्थ या सब पदार्थ बिना स्वामीकी अनुमतिके न स्वयं ग्रहण करूँगा,
न दूसरोंसे ग्रहण कराऊँगा और न ग्रहण करनेवालेको भला जानूँगा।

प्रश्न-हे गुरु महाराज ! बिना दी हुई सब वस्तुओंको ग्रहण करना
यदि अदत्तादान है तो मुनियोंको भी अदत्तादानका प्रसंग आवेगा,

એકાન્ત અને પવિત્ર સ્થાનના અભિલાષી ધ્યાનાર્થી યોગી અથવા લોકડું
લેવાને માટે કઠિયારા બધાં બધ છે તે અરણ્ય (જંગલ) કહેવાય છે.

એ ગામ નગર અરણ્ય અને ઉપલક્ષણ કરીને ખેટક (ગામડું) આદિ
કેઈ સ્થાનમાં એછા મૂલ્યવાળું દાંત ખોતરવાનું તણખલું વગેરે, વધારે મૂલ્ય-
વાળું સોનું વગેરે, પ્રમાણની અપેક્ષાએ નાનું માણિક્યાદિ, પ્રમાણની અપેક્ષાએ
મોટું એરંડાનું લોકડું આદિ, સચેતન અથવા અચેતન કેઈ પદાર્થ યા સર્વ
પદાર્થ, તેના સ્વામીની અનુમતિ વિના, નહિ સ્વયં હું ગ્રહણ કરું, નહિ બીજા
પાસે ગ્રહણ કરાવું અને નહિ ગ્રહણ કરનારને ભલા બાલું.

પ્રશ્ન-હે શુરુ મહારાજ ! આપવામાં આવ્યા વિનાની બધી વસ્તુઓને
ગ્રહણ કરવી એ જો અદત્તાદાન છે તો મુનિઓને પણ અદત્તાદાનનો પ્રસંગ

વ્યાખ્યાતપૂર્વમ્ । તદેવ વિશદયતિ-‘સે’-ઈતિ, અગ-અનન્તરમ્-અધારમ્-ગ્રામે-
 ગ્રસ્યન્તે=અગન્તે=વિનાશયન્તે બુદ્ધિવિશાચિવેકાદયો ગુણા યત્ર સ ઇતિ, ગમ્યો
 ગોમહિપાદીનાં કરૈરિતિ યા ગ્રામઃ (સિદ્ધિઃ પૃષોદસાદિસ્વાત્) કૃષિપશુરચૂમાલો,
 દટ્ટાદિશૂન્યવસતિઃ, ફણ્ડકમયટ્ટતિપરિવેદિતપૃઠસમૂહસમ્પન્નો વા તસ્મિન્ । નગરે-
 ન ગન્નન્તીતિ નગાઃ=ટ્ટસાઃ પર્વતાગ્ર, ત ઇવ સમુદ્રતાઃ માસાદાદયો વર્ત્તિસ્ત-
 ઘગમ્, (‘નગ-પાંમ-પાણ્ડુમ્યગ્રે’-તિ વાર્ત્તિકેન નગશબ્દાદઃ) નકરમિતિ
 ઞ્છાપાપક્ષે તુ ન વિચિતે ગોમહિપાદીનામદ્વાદશવિધઃ કરઃ=રાગગ્રામમાનઃ
 (જકાત) યત્ર તત્ । યદ્વા—

“પુણ્યપાપક્રિયાવિગ્નૈર્-દયાદાનપ્રવર્તકૈઃ ।

કલાકલાપકુશલૈઃ, સર્વવર્ણઃ સમાકુલમ્ ॥

માપાભિવિવિધામિથ, યુક્તં ‘નગર’-મુચ્યતે ॥”

જહોં રહનેસે બુદ્ધિ, વિદ્યા, વિવેક આદિ ગુણ નષ્ટ હો જાતે હોં ઉસે
 ગ્રામ કહતે હોં । અથવા જહોં ગાય મેંસ આદિકા કર (ટેક્સ) લિપા
 જાતા હો, અથવા પૃથ્વીકે અધિક ભાગમેં કૃષિ હોતી હો, બાજાર યા
 દુકાનેં ન હો, કાંટોંકી ઘાડસે ઘિરે હુઅ ઘર હોં ઉસ વસ્તીકો ગ્રામ (ગાંબ)
 કહતે હોં ।

જહોં વૃક્ષ તથા પર્વતકી તરહ અત્યન્ત ઉન્નત મહલ-હબેલિયોં હોં,
 અથવા ગો મહિપ આદિ પર કર (જકાત) ન લગતા હો, અથવા જિસ
 વસ્તીમેં પુણ્ય-પાપ ક્રિયાઓંકે જ્ઞાતા, દયા-દાનકે પ્રવર્તક, કલાઓંમેં
 કુશલ ચારોં વર્ણ હોં, ઓર જહોં નાના દેશકી ભાષા બોલનેવાલે મનુષ્ય
 રહતે હોં ઉસે નગર કહતે હોં ।

ન્યાં રહેવાથી બુદ્ધિ, વિદ્યા, વિવેકાદિ ગુણો નષ્ટ થઈ જાય છે તેને ગ્રામ
 કહે છે. અથવા ન્યાં ગાય બેશ આદિનો કર (ટેક્સ) લેવામાં આવે છે, અથવા
 પૃથ્વીના વધારે ભાગમાં ખેતી થાય છે, અથવા અથવા દુકાનો હોય નહિ, કાંટાળી
 ઘાડથી ઘેરેલાં ઘર હોય એ વસ્તીને ગ્રામ (ગામ) કહે છે.

ન્યાં વૃક્ષ કે પર્વત જેવી અત્યંત ઉચી મહેલ-હબેલીઓ હોય, અથવા
 ગાય-બેશ આદિ પર કર (જકાત) ન લાગતો હોય, અથવા જે વસ્તીમાં
 પુણ્ય-પાપ ક્રિયાઓના જ્ઞાતા, દયા-દાનના પ્રવર્તક, કલાઓમાં કુશળ ચારે વર્ણો
 હોય, અને ન્યાં જૂદા જૂદા દેશોની ભાષાઓ બોલનારા મનુષ્યો રહેતા હોય,
 તેને નગર કહે છે.

ધર્મમુપાર્જયતશ્ચાઽપમત્તત્વાત્તીર્થક્રાણાં ધર્માર્જનોપદેશાચ્ચ ન સ્તેયપ્રસન્નઃ, અત
 એવા-ડરપ-બહુ-સ્થૂલા-અણુગ્રહણં સૂત્રે કૃતમિતિ ॥ ૧૦ ॥ (૩)

મૈથુનવિરમણમન્તરેણ હાહિસાંદિમહાવ્રતોનાં સંરક્ષણં ને ભવિતું શક્નોતિ, 'યતો
 મૈથુનપરાયણઃ પ્રાણી ત્રસ-સ્થાવર-જીવાનુ દિનસ્તિ, મિથ્યા વદતિ, અદત્તં ચાઽઽ-
 વ્રતેઽવ્રતસ્તેષાં નિરપાયપરિપાલનાય' મૈથુનવિરમણ-નામધેયં ચતુર્થ મહાવ્રતમાહ-
 'અહાવરે ચઽત્યે' इत्यादि ।

जिससे कर्म, बंध जाते हैं । रहा, धर्मोपार्जन, सो तीर्थकर, भगवानने
 धर्मोपार्जन करनेका आदेश तथा उपदेश दिया है इसलिए अदत्तादानका
 प्रसंग नहीं आता ।

... સૂત્રમે અલ્પ, બહુ, સ્થૂલ, ઓર-અણુ, इन शब्दोंका ग्रहण भी इसी
 आशयसे किया गया है, अत एव, कर्मोंके बन्धन तथा समिति-गुप्ति
 द्वारा धर्मोपार्जनमें अदत्तादान, नहीं लगता है ॥ १० ॥ (३)

... મૈથુનવિરમણકે વિના અહિંસા આદિ મહાવ્રતોની રક્ષા નહીં
 હો સકતી, ક્યોંકિ મૈથુન સેવન કરનેવાલા ત્રસ સ્થાવર જીવોંકી હિંસા
 કરતા હૈ, અસત્ય બોલતા હૈ, ઓર અદત્તકો આદાન કરંતા હૈ । અત એવ
 અહિંસાદિ મહાવ્રતોંકા નિરતિચાર પાલન કરનેકે લિલે 'મૈથુન-વિરમણ
 નામક ચતુર્થ મહાવ્રતકા પ્રતિપાદન' કિયા જાતા હૈ- 'અહાવરે ચઽત્યે'
 इत्यादि ।

ધર્મોપાર્જન, તે तीर्थकर ભગવાને ધર્મોપાર્જન કરવાના આદેશ તથા ઉપદેશ આપ્યો
 છે. તેથી તેમાં અદત્તાદાનના પ્રસંગ ન આવે તો નથી.

... સૂત્રમાં અલ્પ, બહુ, સ્થૂલ, અને અણુ, એ શબ્દોનું ગ્રહણ પણ એ જ
 આશયથી કરવામાં આવ્યું છે. એટલે કર્મના બંધન તથા સમિતિ-ગુપ્તિ દ્વારા
 ધર્મોપાર્જન, એમાં અદત્તાદાન લાગતું નથી (૩) (૧૦)

... મૈથુનવિરમણ વિના અહિંસા આદિ મહાવ્રતોની રક્ષા થઈ શકતી નથી,
 કારણ કે-મૈથુન સેવન કરવાવાળો ત્રસ-સ્થાવર જીવોની હિંસા કરે છે, અસત્ય
 બોલે છે, અને અદત્તનું આદાન કરે છે. તેથી કરીને અહિંસાદિ મહાવ્રતોનું નિરતિચાર
 પાલન કરવાને માટે, મૈથુનવિરમણ નામનું એક મહાવ્રતનું પ્રતિપાદન
 કરવામાં આવે છે-અહાવરે ચઽત્યે इत्यादि.

સમિતિશુભિપ્રતિભિર્મં વા સમુપાર્જયતઃ માધોરદ્વાદાનાપતિપ્રસક્તિરિતિ ચેન,

લોકપ્રસિદ્ધદસ્તાદિકરણપદાનાઽઽદાનાદિવ્યવહારસ્ય કર્માદિપ્રમાણાત્, તથાહિ ભોકે વસ્ત્રપાત્રાદિકમન્યસ્મે દસ્તેન દીયતેઽન્યસ્માદ્ઽઽદીયતે, इत्येवं दा-
नाઽઽદાનાદિવ્યવહારો દૃશ્યતે તસ્ય ન કર્મવિષયપદ્યં સંભવતિ, તેષાં મૂક્ષસ્વાત્, નહિ મૂક્ષં કર્માદિકં દસ્તાદિકરણકપ્રહણવિતરણયોગ્યતાં મનજે ઇતિ ।

ક્યોંકિ મુનિ વિના દિયે હુણ કર્મોંકો પ્રતિક્ષણ ગ્રહણ કરતે હૈં ઔર સમિતિ-શુભિકા પાલન કરકે ધર્મકા મીં ઉપાર્જન કરતે હૈં ।

ઉત્તર-હે શિષ્ય ! એસા નહોં હૈં । હાથોંસે લેને-દેનેકા જેસા વ્યવહાર લોકમેં પ્રસિદ્ધ હૈં વૈંસા કર્મોંમેં નહોં હો સકના, અર્થાત્ લોકમેં એસા વ્યવહાર હોતા હૈં કિ-‘વસ્ત્ર પાત્ર દુસરોંકો હાથસે દિયા જાતા હૈં, દુસરેસે લિયા જાતા હૈં ।’ હસ પ્રકારકા વ્યવહાર કર્મોંકે વિષયમેં નહોં હોતા, ક્યોંકિ કર્મ અત્યંત સૂક્ષ્મ હૈં, વે હિન્દ્રિયકે વિષય મીં નહોં હોતે તો ડનકા લેન-દેન કૈસે હો સકતા હૈં ? । દુસરી યાત યહ હૈં કિ પ્રમાદકે યોગસે અદત્ત પદાર્થકા આદાન (ગ્રહણ) કરના અદત્તાદાન કહલાતા હૈં, મુનિરાજકો તદ્વિષયક પ્રમાદ નહોં હૈં હસલિય ડન્હેં અદત્તાદાનકા દોષ નહોં લગતા । મુનિરાજ તો કર્મી નહોં ઢાહતે કિ હમ કર્મોંકો ગ્રહણ કરૈં, કિન્તુ સંસારી આત્મા ઔર કર્મોંકા સ્વભાવ હી એસા હૈં કિ

આવશે, કારણ કે મુનિ વિના અપાયલાં કર્મોંને પ્રતિક્ષણ ગ્રહણ કરે છે અને સમિતિ શુભિનું પાલન કરીને ધર્મનું પણ ઉપાર્જન કરે છે.

ઉત્તર-હે શિષ્ય ! એમ નથી. હાથથી લેવા-દેવાનો જેવો વહેવાર લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે તેવો વહેવાર કર્મોંમાં નથી હોઈ શકતો; અર્થાત્ લોકમાં એવો વહેવાર થાય છે કે-‘વસ્ત્ર પાત્ર ખીજાઓને હાથથી આપવામાં આવે છે, ખીજા પાસેથી લેવામાં આવે છે,’ એ પ્રકારનો વહેવાર કર્મોંની બાબતમાં થતો નથી, કેમકે-કર્મ અત્યંત સૂક્ષ્મ છે, તે ઇન્દ્રિયનો વિષય જ નથી હોતો તો એની લેણું-દેણું કેવી રીતે થઈ શકે ? ખીજા વાત એ છે કે-પ્રમાદના યોગથી અદત્ત પદાર્થનું આદાન (ગ્રહણ) કરવું એ અદત્તાદાન કહેવાય છે. મુનિરાજને તદ્વિષયક પ્રમાદ હોતો નથી, તેથી તેમને અદત્તાદાનનો દોષ લાગતો નથી. મુનિરાજ તો કદાપિ એમ નથી ઇચ્છતા કે હું કર્મોંનું ગ્રહણ કરું, કિન્તુ સંસારી આત્મા અને કર્મોંનો સ્વભાવ જ એવો છે કે જેથી કર્મ બંધાઈ બાય છે બાકી રહ્યું

दण्ड सेवन करनेवाले आत्माको चोसिरामि=त्यागता हूँ। भंते !=हे भगवन् !
चउत्थे=चौथे महाव्रतमें उवट्टिओमि=उपस्थित होता हूँ, इसलिये
मुझे सन्वाओ=सब प्रकारके मेहुणाओ=मैथुनसे विरमणं=त्याग है ॥११॥ (४)

(४) मैथुनविरमणव्रतम्.

टीका.—हे भगवन् ! अथ अपरे चतुर्थे महाव्रते मैथुनात्=मैथुनेन=स्त्रीपुंसाभ्यां
निर्वृत्तं कर्म मैथुनं प्रत्याख्यामीति प्राग्वत्, तदेव विशदयति-‘से’ इति ।
अथ=अनन्तरम्-अद्यारभ्य दैवं=देवानामिदं मानुषं=स्त्री-पुंससम्बन्धीत्यर्थः,
तैर्यग्योनं=तिर्यग्योनीनामिदं तैर्यग्योनं=पश्वादिसम्बन्धीत्यर्थः, मैथुनं नैव स्वयं
सेवे, इत्यादि सर्वं पूर्ववत् । द्रव्यादिचतुर्भङ्ग्यपि प्राग्वद्योजनीया ॥११॥ (४)

(४)-मैथुनविरमण.

हे भगवन् ! चौथे महाव्रतमें समस्त प्रकारके मैथुनसे विरमण किया
जाता है, इसलिए हे भगवन् ! मैं सब तरहके मैथुनका प्रत्याख्यान
करता हूँ । अप्सराओं सम्बन्धी दैवी, स्त्री-पुरुष सम्बन्धी मानुषिक,
पशु आदि सम्बन्धी तैर्यग्योनिक मैथुनको मैं न स्वयं सेवन करूँगा, न
दूसरोंसे सेवन कराऊँगा, न सेवन करते हुएको भला जानूँगा । द्रव्य
क्षेत्र काल भावकी चौभंगी यहाँपर भी लगानी चाहिए, अर्थात् द्रव्यसे-
स्त्री आदिके साथ, क्षेत्रसे-किसी क्षेत्रमें, कालसे-किसी कालमें और
भावसे-किसीभी भावसे, तीन करण तीन योगसे मैथुन सेवन नहीं
करूँगा ॥११॥ (४)

(४) मैथुनविरमण.

हे भगवन् ! योथा महाव्रतमां सर्व प्रकारना मैथुननुं विरमणुं करवामां
आवे छे, तेथी हे भगवन् ! हुं सर्व प्रकारना मैथुनना प्रत्याख्यान करुं छुं.
अप्सरारो संगंधी दैवी, स्त्री-पुरुष-संगंधी मानुषिक, पशु-आदि-संगंधी
तैर्यग्योनिक मैथुन नहि हुं स्वयं सेवुं, नहि णीनारो पासे सेवन करवुं अने
नहि सेवन करनारने लवो लणुं. द्रव्य-क्षेत्र-काल-भावनी चौभंगी ओमां पणु
लगाववी, अर्थात् द्रव्यथी स्त्रीआदिनी साथे, क्षेत्रथी कोरुं पणु क्षेत्रमां; कालथी कोरुं
कालमां अने भावथी कोरुं पणु भावे करीने तणु करणु तणु योगथी मैथुन सेवीश
नहि. (४) (११)

मूलम्-अहावरे चउत्थे भंते ! महव्वण मेहुणाओ वेरमणं, सबं भंते ! मेहुणं पच्चक्खामि, से दिव्वं वा माणुसं वा तिरिक्खजोणिं वा नेव सयं मेहुणं सेविज्जा, नेवज्जेहिं मेहुणं सेवाविज्जा, मेहुणं सेवंतेवि अन्ने न समणुजाणिज्जा, जावजीवाए तिविहं-तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं न करेमि, न कारवेमि, करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि। तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि। चउत्थे भंते ! महव्वण उवट्ठिओमि सव्वाओ मेहुणाओ वेरमणं ॥११॥ (४)

छाया—अयापरे चतुर्थे भदन्त ! महाव्रते मैथुनाद्विरमणं, सर्वं भदन्त ! मैथुनं प्रत्याख्यामि, अथ दैवं वा मानुषं वा तैर्यग्योनं वा नैव स्वयं मैथुनं सेवे, नैवान्यैर्मैथुनं सेवयामि, मैथुनं सेवमानानप्यन्यान्न समनुजानामि, यावज्जीवया त्रिविधं त्रिविधेन मनसा वाचा कायेन न करोमि, न कारयामि, कुर्वन्तमप्यन्यं न समनुजानामि। तस्माद् भदन्त ! प्रतिक्रामामि निन्दामि गर्हे आत्मानं व्युत्स्रजामि। चतुर्थे भदन्त ! महाव्रते उपस्थितोऽस्मि सर्वस्मान्मैथुनाद्विरमणम् ॥११॥

(४) मैथुनविरमण.

सान्वयार्थः—भंते ! = हे भगवन् ! अहावरे = इसके बाद चउत्थे = चौथे, महव्वण = महाव्रतमें मेहुणाओ = मैथुनसे वेरमणं = विरमण होता है, (अतः, मैं) भंते ! = हे भगवन् ! सच्चं = सब प्रकारके मेहुणं = मैथुनका पच्चक्खामि = प्रत्याख्यान करता हूँ, से = अब से लेकर मैं दिव्वं वा = देवसम्बन्धी माणुसं वा = मनुष्यसम्बन्धी तिरिक्खजोणिं वा = तिर्यश्चसम्बन्धी, मेहुणं = मैथुनको सयं = स्वयं नेव = न सेविज्जा = सेवन करूँगा, नेवज्जेहिं = न दूसरोंसे मेहुणं = मैथुन सेवाविज्जा = सेवन कराऊँगा, मेहुणं = मैथुन सेवंतेवि = सेवन करते हुएभी अन्ने = दूसरोंको न समणुजाणिज्जा = भला नहीं समझूँगा, जावज्जीवाए = जीवनपर्यन्त (इसको) तिविहं = कृत कारित अनुमोदनारूप तीन करणसे (तथा) तिविहेणं = तीन प्रकारके मणेणं = मनसे वायाए = वचनसे काएणं = कायसे न करेमि = न करूँगा न कारवेमि = न कराऊँगा करंतं पि = करते हुएभी अन्नं = दूसरेको न समणुजाणामि = भला नहीं समझूँगा। भंते ! = हे भगवन् ! तस्स = उस दण्डसे पडिक्कमामि = पृथक् होता हूँ, निंदामि = आत्मसाक्षीसे निन्दा करता हूँ, गरिहामि = गुरु साक्षीसे गर्हा करता

ધૂલંવા=સ્થૂલ મોટા ચિત્તમંતંવા=સચેતન અચિત્તમંતંવા=અચેતન પરિગ્રહં= પરિગ્રહકો સયં=સ્વયં નેવ=નહીં પરિગિણિહજ્ઞા=ગ્રહણ કરુંગા, નેવન્નેહિં=ન દૂસરોંસે પરિગ્રહં=પરિગ્રહકો પરિગિણહાવિજ્ઞા=ગ્રહણ કરાઝુંગા, પરિગ્રહં=પરિગ્રહકો પરિગિણંતેવિ=ગ્રહણ કરનેવાલેમી અન્ને=દૂસરોંકો ન સમણુજાણિજ્ઞા=મલા નહીં જાનૂંગા। જાવજ્જીવાએ=જીવનપર્યન્ત (ઇસકો) તિવિહં=કૃત કારિત અનુ-મોદનારૂપ ત્રીન કરણસે (તથા) તિવિહેણં=ત્રીન પ્રકારકે મણેણં=મનસે વાયાએ=વચનસે કાણં=કાયસે ન કરેમિ=ન કરુંગા, ન કારવેમિ=ન કરાઝુંગા, કરંતંપિ=કરતે હુએમી અન્ને=દૂસરેકો ન સમણુજાણામિ=મલા નહીં સમજૂંગા। મંતે=!હે મગવન્ ! તસ્સ=ઉસ દણ્ડસે પઢિક્કમામિ=પૃથક્ હોતા હું, નિંદામિ=આત્મસાક્ષીસે નિન્દા કરતા હું, ગરિહામિ=ગુરુસાક્ષીસે ગર્હા કરતા હું, અપ્પાણં=દણ્ડ સેવન કરનેવાલે આત્માકો વોસિરામિ=ત્યાગતા હું। મંતે=!હે મગવન્ ! પ્રંચમે=પાંચવે મહાવ્વએ=મહાવ્રતમે ઉવઢિઓમિ=ઉપસ્થિત હોતા હું, ઇસલિયે મુક્કે સવ્વાઓ=સવ પરિગ્રહાઓ=પરિગ્રહસે વેરમણં=વિરમણ-ત્યાગ હૈ ॥૧૨॥ (૫)

(૫) પરિગ્રહવિરમણત્રતમ્ ।

ટીકા.—હે મગવન્ ! અથાપરે પશ્ચમે મહાવ્રતે પરિગ્રહાત્=પરિ-સર્વતોભાવેન ગૃ-હ્યતે=જન્મજરામરણાદિજનિતદુઃસ્ખેર્વેઘ્યતે આત્માઽનેનેતિ, યદ્વા પરિગૃહ્યતે=સમૂર્ચ્છે સ્વીક્રિયતે ઇતિ પરિગ્રહઃ 'મુચ્છા પરિગ્રહો વુત્તો' ઇતિ વચનાત્, ધર્મોપકરણભિન્નં

(૫)-પરિગ્રહવિરમણ.

હે મગવન્ ! ચતુર્થ મહાવ્રતકે પશ્ચાત્ પાંચવે મહાવ્રતમે પરિગ્રહકા પૂર્ણ પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા જાતા હૈ। જિસસે આત્મા જન્મ-જરા-મરણ-આદિ-જનિત નાના દુઃખોંસે ગૃહીત હોતા હૈ, અથવા જો મૂર્ચ્છા-પૂર્વક સ્વીકાર ક્રિયા જાતા હૈ વહ પરિગ્રહ કહલાતા હૈ, કયોંકિ મગવાનને મૂર્ચ્છાકો હી પરિગ્રહ ઘતલાયા હૈ। અતએવ ત્રીન કરણ ત્રીન યોગસે ગ્રામ નગર આદિમેં

(૫) પરિગ્રહવિરમણ.

હે મગવન્ ! ચતુર્થ મહાવ્રતની પછી પાંચમા મહાવ્રતમાં પરિગ્રહનાં પૂર્ણ પ્રત્યાખ્યાન કરવામાં આવે છે. જેથી આત્મા જન્મ-જરા-મરણાદિજનિત નાના પ્રકારનાં દુઃખોંથી અસ્ત થાય છે. અથવા જે મૂર્ચ્છાપૂર્વક સ્વીકારવામાં આવે છે તે પરિગ્રહ કહેવાય છે, કારણ કે ભગવાને મૂર્ચ્છાનેજ પરિગ્રહરૂપ બતાવી છે. તેથી કરીને ત્રણ કરણ ત્રણ યોગે ગ્રામ નગર આદિમાં ન સ્વયં પરિગ્રહ 'ધારણ

मैथुनविरमणं च परिग्रहविरमणमन्तरेण न भक्तिं सुप्रकमिति मैथुनविरमणा-
नन्तरं परिग्रहविरमणनामकं पञ्चमं महाव्रतमाह—‘अहावरे पंचमे’ इत्यादि।

मूलम्—अहावरे पंचमे भंते ! महव्रण परिग्गहाओ वेरमणं, सव
भंते ! परिग्गहं पच्चक्खामि, से अप्पं वा वहुं वा अणुं वा थूलं वा
चित्तमंतं वा अचित्तमंतं वा नेव सयं परिग्गहं परिगिण्हिज्जा, नेव-
झेहिं परिग्गहं परिगिण्हविज्जा, परिग्गहं परिगिण्हंतेवि अन्ने न
समणुजाणिज्जा, जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं
न करेमि, न कारवेमि, करंतंपि अन्नं न समणुजाणामि । तस्स भंते !
पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि । पंचमे भंते !
महव्रण उवट्ठिओमि सव्वाओ परिग्गहाओ वेरमणं ॥१२॥ (५)

छाया—अथापरे पञ्चमे भदन्त ! महाव्रते परिग्रहाद्विरमणं, सर्वं भदन्त !
परिग्रहं प्रत्याख्यामि, अथ अल्पं वा बहुं वा अणुं वा स्थूलं वा चित्तवन्तं
वा अचित्तवन्तं वा नैव स्वयं परिग्रहं परिगृह्णामि, नैवान्यैः परिग्रहं परिग्राहयामि,
परिग्रहं परिगृह्णतोऽप्यन्यान्न समनुजानामि, यावज्जीवया त्रिविधं त्रिविधेन मनसा
वाचा कायेन न करोमि न कारयामि कुर्वन्तमप्यन्यं न समनुजानामि । तस्माद्
भदन्त ! प्रतिक्रियामि निन्दामि गौं आत्मानं व्युत्सृजामि । पञ्चमे भदन्त !
महाव्रते उपस्थितोऽस्मि सर्वस्मात्परिग्रहाद्विरमणम् ॥१२॥ (५)

(५) परिग्रहविरमण.

सान्त्वयार्थः—भंते ! = हे भगवन् ! अहावरे = इसके बाद पंचमे = पांचवें मह-
व्रण = महाव्रतमें परिग्गहाओ = परिग्रहसे वेरमणं = विरमण होता है, (अतः मैं)
ते ! = हे भगवन् ! सव्वं = सब प्रकारके परिग्गहं = परिग्रहको पच्चक्खामि =
त्यागता हूँ, से = अब से लेकर मैं अप्पं वा = अल्प बहुं वा = बहुत अणुं वा = अणु-छोटा

मैथुनविरमण, परिग्रहके त्यागे बिना नहीं हो सकता, इसलिए
मैथुनविरमणके अनन्तर परिग्रहविरमणनामक पांचवां महाव्रत कहते हैं—
‘अहावरे पंचमे’ इत्यादि ।

मैथुन विरमण, परिग्रहना त्याग बिना यह शक्य नहीं, तेशी मैथुन विरमणभी
पछी परिग्रहविरमण नामक पांचवां महाव्रत कहे छे—अहावरे पंचमे, इत्यादि

मणेणं वायाए काएणं न करेमि न कारवेमि करंतं पि अन्नं न सम-
णुजाणामि । तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं
वोसिरामि । छट्ठे भंते ! वए उवट्ठिओमि सवाओ राइभोयणाओ
वेरमणं ॥ १३ ॥ (६)

छाया—अथापरे पण्ठे भदन्त ! व्रते रात्रिभोजनाद्विरमणं, सर्वं भदन्त !
रात्रिभोजनं प्रत्याख्यामि, अथ अशनं वा पानं वा खाद्यं वा स्वाद्यं वा
नैव स्वयं रात्रौ भुञ्जे, नैवान्यान् रात्रौ भोजयामि, रात्रौ भुञ्जानानप्यन्यान्न सम-
नुजानामि, यावज्जीवया त्रिविधं त्रिविधेन मनसा वाचा कायेन न करोमि न
कारयामि कुर्वन्तमप्यन्यं न समनुजानामि । तस्माद् भदन्त ! प्रतिक्रामामि निन्दामि
गर्ह्ये आत्मानं व्युत्सृजामि । पण्ठे भदन्त ! व्रते उपस्थितोऽस्मि सर्वस्माद्रात्रिभोज-
नाद्विरमणम् ॥ १३ ॥ (६)

(६) रात्रिभोजनविरमण

सान्वयार्थः—भंते ! = हे भगवन् ! अहावरे = इसके अनन्तर छट्ठे = छठे वए =
व्रतमें राइभोयणाओ = रात्रिभोजनसे वेरमणं = विरमण होता है, (अतः मैं)
भंते ! = हे भगवन् ! सव्वं = सब प्रकारके राइभोयणं = रात्रिभोजनको पचक्खामि =
त्यागता हूँ, से = अब से लेकर मैं = असणं वा = लड्डू पूरी घी सत्तू आदि अशन,
पाणं वा = दूध शर्बत आदि पान-पीने योग्य, खाइमं वा = दाख खजूर आदि खाद्य,
साइमं वा = लोंग इलायची आदि खाद्य, नेव = न सयं = स्वयं राइ = रात्रिमें भुंजिज्जा
खाऊँगा, नेवत्तेहि = न दूसरोंको राइ = रात्रिमें भुंजाविज्जा = खिलाऊँगा, राइ भुंजं-
तेवि अन्ने = रात्रिमें भोजन करनेवाले दूसरोंकोभी न समणुजाणिज्जा = भला नहीं
जानूँगा, जावज्जीवाए = जीवनपर्यन्त (इसको) तिचिहं = कृत कारित अनुमोदन-
रूप तीन करणसे (तथा) तिचिहेणं = तीन प्रकारके मणेणं = मनसे वायाए =
वचनसे काएणं = कायसे न करेमि = न करूँगा, न कारवेमि = न कराऊँगा,
करंतं पि = करते हुएभी अन्नं = दूसरेको न समणुजाणामि = भला नहीं समझूँगा ।
भंते ! = हे भगवन् ! तस्स = उस दण्डसे पडिक्कमामि = पृथक् होता हूँ, निंदामि =
आत्मसाक्षीसे निन्दा करता हूँ, गरिहामि = गुरुसाक्षीसे गर्हा करता हूँ, अप्पाणं =
दण्ड सेवन करनेवाले आत्माको वोसिरामि = त्यागता हूँ, भंते ! = हे भगवन् !
छट्ठे = छठे वए = व्रतमें उवट्ठिओमि = उपस्थित होता हूँ, इसलिये मुझे सव्वाओ =
सब प्रकारके राइभोयणाओ = रात्रिभोजनसे वेरमणं = विरमण त्याग है ॥ १३ ॥ (६)

સર્વમિત્પર્યસ્તસ્માદિરમણમ્ । દે મગવન ! સર્વં પરિગ્રહં પ્રત્યાશ્વામિ, અથ ગ્રામે
વા નગરે ચેત્યાદિ પ્રાગ્લોદગ્યમ્ ॥૧૨॥ (૫)

દ્વાવિંશતિતીર્થકરણાસને ઋજુપાદ્મપુરુષાપેસ્યાઽસ્યોત્તરગુણત્વેઽપિ આપા-
ન્તિમતીર્થકરણાપૂનામૃજનઙ-ચક્રનઙત્વાદનર્થમતિરોપાર્થ સ્ફુટપ્રતિબોધાર્થં ચ
મહાવ્રતાનન્તરં મૂળગુણત્વેનોપાદાતું પદ્યં રાત્રિભોજનવિરમણવ્રતમાહ—‘અહાવરે
છદે’ इत्यादि ।

મૂળમ્—અહાવરે છદે ભંતે ! વણ રાઢભોયણાઓ વેરમણં, સર્વ
ભંતે ! રાઢભોયણં પચ્ચક્રવામિ, સે અસણં વા પાણં વા સ્વાઈમં વા
સ્નાઈમં વા નેવ સયં રાઢં મુંજિજ્ઞા, નેવન્નેહિં રાઢં મુંજાવિજ્ઞા, રાઢં
મુંજંતેવિ અન્ને ન સમણુજાણિજ્ઞા, જાવજીવાણ તિવિહં તિવિહેણં

ન સ્વયં પરિગ્રહ ધારણ કરુંગા, ન દૂસરેસે ધારણ કરાઝુંગા, ન ધારણ
કરતે હુણકો મલા જાનુંગા ॥૧૨॥ (૫)

અજિતનાથ ભગવાનસે લેકર પાર્શ્વનાથ જિનેન્દ્ર પર્યન્ત વાઈસ
તીર્થકરોંકે શિષ્ય ઋજુ (સરલ સ્વભાવકે) ઔર પ્રાજ્ઞ (સમજાનેસે
સમજાનેચાલે) હોતે હૈં । ઁન શિષ્યોંકી અપેક્ષાસે રાત્રિભોજન ઉત્તરગુણ
હૈં । કિન્તુ ઋષભદેવકે શિષ્ય ઋજુ-જઙ તથા વર્દ્ધમાન-સ્વામીકે શિષ્ય
વક્ર ઔર જઙ હોતે હૈં, અત ંવ અનર્થકો રોકનેકે લિઅ ઔર સ્પષ્ટ બોધ
કરનેકે લિઅ પંચ મહાવ્રતોંકે બાદ મૂળ-ગુણોંમેં ગિનાનેકે લિઅ છદે
રાત્રિભોજનવિરમણ વ્રતકો કહતે હૈં—‘અહાવરે છદે’ इत्यादि ।

હું કરીશ, ન બીજાઓ દારા ધારણ કરાવીશ, ન ધારણ કરનારને બંધો
બાણીશ. (૫) (૧૨)

અજિતનાથ ભગવાનથી લઈને પાર્શ્વનાથ જિનેન્દ્ર સુધીના બાવીસ તીર્થ-
કરોના શિષ્યો ઋજુ (સરલ સ્વભાવવાળા) અને પ્રાજ્ઞ (સમજાવવાથી સમજ-
નારા) હતા, તે શિષ્યોની અપેક્ષાએ રાત્રિભોજન ઉત્તરગુણ છે, પરંતુ ઋષભ-
દેવના શિષ્ય ઋજુ જઙ તથા વર્ધમાનસ્વામીના શિષ્યો વક્ર અને જઙ હતા, તેથી
અનર્થને રોકવાને માટે અને સ્પષ્ટ બોધ કરાવવાને માટે પંચ મહાવ્રતોની પછી
મૂળ ગુણોમાં ગણાવવાને માટે છદું રાત્રિભોજનવિરમણ વ્રત કહે છે—અહાવરે
છદે इत्यादि.

ઘડનમપ્રાણાતિપાતાયોક્તમ્ । અપિચ—રાત્રિભોજનવ્યવસ્થાપને, રાત્રી શુકત્વાઽઽ-
ત્મનઃ સાધુત્વકથને ચ મૃપાવાદઃ । રાત્રાવભ્યવહરણે હન્યમાનપ્રાણિનિદેશમન્તરેણ
તત્પ્રાણાપહરણાદ્રજન્યધિકરણક્રમોજનનિપેધલક્ષણજિનાજ્ઞામદ્વાચ સ્તેયમ્ । રાત્રિ-
ભોજનશીલસ્યાવશ્યમેવ ભિક્ષાર્થે રાત્રાવિતસ્તતઃ પરિભ્રમતઃ સ્વ્યાદિસંસર્ગાદવ્રહ્મ-
દોષપ્રસન્નઃ । રાત્રિભોજને સંગ્રહોઽનિવાર્યસ્તેન ચ મૂર્છાઽવશ્યમ્ભાવિની, સૈવ પરિગ્રહઃ
‘મુચ્છા પરિગ્રહો વુત્તો’ इति भगवता स्वयमेवाऽभिधानादतो निशाशनमशेष-
दोषराशिभूतम्, न तत्त्यागादते व्रतपरिपोषस्तस्मात्सर्वं भगवन् ! रात्रि-

करनेसे ही हिंसाका परिहार हो सकता है। रात्रिभोजनका कर्त्तव्यरूपसे
निरूपण करना और रात्रिभोजन करके अपनेको साधु कहना मृपावाद है।

રાત્રિભોજનસે વિરાધિત होनेવાલે પ્રાણિયોંકી આજ્ઞાકે વિના હી
उनके प्राणोंका अपहरण करनेसे, तथा रात्रिभोजन न करनेकी जिन
भगवानकी आज्ञाका लोप करनेसे अदत्तादानका दोष लगता है। रात्रिमें
भोजन करनेवाला भिक्षाके लिए रात्रिमें भ्रमण भी करेगा, भ्रमण करते
समय स्त्री आदिका संसर्ग होनेसे अव्रह्मचर्यका भी दोष लगेगा।

રાત્રિભોજન કરનેસે અન્ન આદિ સામાનકા મી સંગ્રહ કરના પડેગા
इससे संनिधि—दोष लगेगा। संग्रह करनेसे मूर्च्छा भी होगी, मूर्च्छाको
भगवानने स्वयं परिग्रह कहा है, इसलिए रात्रिभोजन सब दोषोंका
कोष है, उसका त्याग किये विना व्रतोंका पालन नहीं हो सकता। इस

થઈ શકે છે. રાત્રિભોજનનું કર્તવ્યરૂપે નિરૂપણ કરતું અને રાત્રિભોજન કરીને પોતાને
સાધુ કહેવડાવવો એ મૃપાવાદ છે.

રાત્રિભોજનથી વિરાધિત થનારા પ્રાણીઓની આજ્ઞા વિના જ એમના પ્રાણનું
અપહરણ કરવાથી થતા રાત્રિભોજન ન કરવાની જિનભગવાનની આજ્ઞાનો લોપ
કરવાથી અદત્તાદાનનો દોષ લાગે છે. રાત્રે ભોજન કરનારાઓ ભિક્ષાને માટે રાત્રે
બ્રમણ પણ કરશે. બ્રમણ કરતી વખતે સ્ત્રીઆદિનો સંસર્ગ થવાથી અવ્રહ્મચર્યનો
પણ દોષ લાગશે.

રાત્રિભોજન કરવાથી અન્ન આદિ સામાનનો પણ સંગ્રહ કરવો પડશે, તેથી
સંનિધિ—દોષ લાગશે. સંગ્રહ કરવાથી મૂર્છા પણ ઉત્પન્ન થશે. મૂર્છાને ભગવાને
પોતે પરિગ્રહરૂપ કહી છે, તેથી રાત્રિભોજન સર્વ દોષોનો કોષ છે.

એનો ત્યાગ કર્યા વિના વ્રતોનું પાલન થઈ શકતું નથી. તેથી હે ભગવન્ ! હું

(૬) રાત્રિભોજનવિરમણવ્રતમ્ ।

ટીકા—હે ભગવન્ ! અપાપરે પૃષ્ઠે વ્રતે રાત્રિભોજનાત્=રાત્રી=નિશ્ચિ ભોજનં રાત્રિભોજનં તસ્માદ્ વિરમણમ્ । રાત્રિભોજનેન દિ સક્લમહાવ્રતેષુ દોષો જન્યતે, તથાદિ-રાત્રી દિનકરકિરણમાનાદ્ધાનાવિધિમૂક્ષ્મતનુષારિજન્તુજાતસમુત્પાતાવપાત-સચ્ચારવાહુલ્યાત્ દિસાઽવશ્યમ્માત્રિની, દીસાપ્રવ્રણસમયે પ્રતિજ્ઞા કૃતા યદયપમૃતિ ન કસ્યાપિ પ્રાણિનઃ પ્રાણાન્ પીઠંયિષ્યામીતિ, રાત્રિભોજનેન તુ પ્રાણિવચસ્પાઽ-નિવાર્યત્વાત્કૃતપ્રતિજ્ઞામદ્ધો મચિત્તુમર્દતીતિ મૃષાનાદઃ, યદ્વા તીર્થકરૈર્લોકાલોકાઽવ-લોકિકેવલાલોકૈર્ન-તત્સંયમવિરાધકમાલોક્યાઽઽદિસ્થાલોકે આલોકિતાવપાના-

૧ કેવલાલોકસ્ય કરણસ્ય કર્તૃત્વવિવક્ષયા ણિનિઃ । एतत्=રાત્રિભોજનમ્ ।

(૬) રાત્રિભોજનવિરમણ ।

હે ભગવન્ ! પાંચ મહાવ્રતોંકે પચ્ચાત્ છઠ્ઠે વ્રતમે રાત્રિભોજનસે વિરમણ ક્રિયા જાતા હૈ । રાત્રિભોજનસે સમસ્ત મહાવ્રતોંમે દોષ લગતા હૈ । રાત્રિકે સમય સૂર્યકી કિરણોંકે અભાવસે સૂક્ષ્મ-શરીરવાલે ભૌતિ-ભૌતિકે જન્તુ ઇધર-ઉધર ઉડતે હૈ, નવીન ઉત્પન્ન હોતે હૈ, નીચે ઉપર આતે-જાતે હૈ, ઇસલિયે હિંસા અવશ્ય હી હોતી હૈ । દીક્ષા લેતે સમય યેસી પ્રતિજ્ઞા કી થી કિ-‘આજસે કિસી પ્રાણીકે પ્રાણોંકો પીડા નહીં પહું-ચાઝુંગા’ જય રાત્રિભોજન ક્રિયા તો હિંસા અવશ્ય હુઈ, ઇસલિયે મૃષા-વાદકા ભી દોષ લગા । અથવા લોક ઓર અલોકકો અવલોકન કરનેવાલે અલૌકિક કેવલ-આલોકસે અવલોકન કરકે કેવલી ભગવાનને કહા હૈ કિ-સૂર્યકે આલોકમે અવલોકન ક્રિયા હુઆ અશન આદિક સેવન

(૬) રાત્રિભોજનવિરમણ.

હે ભગવન્ ! પાંચ મહાવ્રતોની પછી છઠ્ઠા વ્રતમાં રાત્રિભોજનથી વિરમણ કરવામાં આવે છે. રાત્રિભોજનથી સર્વ મહાવ્રતોમાં દોષ લાગે છે. રાત્રિને સમયે સૂર્યનાં કિરણોના અભાવથી સૂક્ષ્મ-શરીરવાળા ભાત-ભાતના જન્તુઓ અહીં-તહીં ઉડે છે, નવીન ઉત્પન્ન થાય છે, નીચે ઉપર આવ-જા કરે છે, તેથી હિંસા જરૂર થાય છે. દીક્ષા લેતી વખતે એવી પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે ‘આજથી કોઈ પ્રાણીના પ્રાણોને પીડા નહિ ઉપજાવું. જો રાત્રિભોજન કરું તો હિંસા અવશ્ય થઈ, તેથી મૃષાવાદનો દોષ લાગ્યો. અથવા લોક અને અલોકનું અવલોકન કરનારા અલૌકિક કેવળ જ્ઞાનથી અવલોકન કરીને કેવળી ભગવાને કહ્યું છે કે સૂર્યના પ્રકાશમાં અવલોકન કરેલું અશન આદિ સેવવાથી જ હિંસાનો પરિહાર

(१) रात्रौ गृहीत्वा रात्रौ भुङ्क्ते, (२) रात्रौ गृहीत्वा दिवा भुङ्क्ते, (३) दिवा गृहीत्वा रात्रौ भुङ्क्ते, (४) दिवा गृहीत्वा (रात्रिव्यवधानेन) दिवा भुङ्क्ते। उक्तञ्च भगवता निशीथसूत्रस्यैकादशोद्देशो—

“जे भिक्खू दिया असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा पडिगाहिता दिया भुंजइ भुंजंतं वा साइज्जइ ॥सू. ७३॥ जे भिक्खू दिया असणं वा ४ पडिगाहिता रत्तिं भुंजइ भुंजंतं वा साइज्जइ ॥सू. ७४॥ जे भिक्खू रत्तिं असणं वा ४ पडिगाहिता दिया भुंजइ भुंजंतं वा साइज्जइ ॥सू. ७५॥ जे भिक्खू रत्तिं असणं वा ४ पडिगाहिता

(१) रात्रिमें ग्रहण करके रात्रिमें ही भोजन करना।

(२) रात्रिमें ग्रहण करके दिनमें भोजन करना।

(३) दिनमें ग्रहण करके रात्रिमें भोजन करना।

(४) दिनमें ग्रहण करके (रात्रिभर रखकर दूसरे) दिनमें भोजन करना।

भगवान्ने निशीथ सूत्रके ग्यारहवें उद्देशमें कहा है—

“जो भिक्षु दिनमें अशन पान खाद्य स्वाद्य ग्रहण करके (दूसरे) दिन भोगे, दूसरेको भोगवावे और अन्य भोगनेवालेको भला जाने ॥७३॥

जो साधु दिनमें अशनादिक लेकर रात्रिमें स्वयं भोगे दूसरेको भोगवावे और अन्य भोगनेवालेको भला जाने ॥सू. ७४॥

जो साधु रात्रिमें अशनादिक लेकर दिनमें भोगे भोगवावे या भोगनेवाले अन्यको भला जाने ॥सू. ७५॥

(१) रात्रे ग्रहण करीने रात्रे न भोजन करवुं.

(२) रात्रे ग्रहण करीने दिवसे भोजन करवुं.

(३) दिवसे ग्रहण करीने रात्रे भोजन करवुं.

(४) दिवसे ग्रहण करीने (रातभर रात्रीने भीजे) दिवसे भोजन करवुं.

भगवाने निशीथ-सूत्रना अगोप्यारभा उद्देशमां कहुं छे—

“जे भिक्षु दिवसमां अशन-पान-खाद्य-स्वाद्य ग्रहण करीने (भीजे) दिवसे भोगवे, भीजने भोगवावे, अन्य भोगवनारने सबो नष्टे. (सू. ७३)

जे साधु दिवसे अशनादि लधने रात्रे पोते भोगवे, भीजने भोगवावे अने अन्य भोगवनारने सबो नष्टे (सू. ७४)

जे साधु रात्रे अशनादि लधने दिवसे भोगे, भोगवावे या भोगवनारने सबो नष्टे (सू. ७५)

મોજનં પ્રત્યાખ્યામિ, તદેવ વિનયતિ-‘સે’ इति, अथ=अनन्तरम्-अगारभ्य अन्नम्=अदयते=भुज्यते क्षुधोपशमनार्थं यत् तन्=भोदन-ग्रप-सक्तु-मुद्रमोदक-घृतशूर-लपन-श्रीमभृतिकम्, पानं=पीयते यत्तत्पानं=द्रव्यादिकं, तिन्त्रतण्डुलादिधावनोदकं च । खाद्यं=खादितुं योग्यं खाद्यम्=अचित्तद्राक्षाखर्जूरदि । स्वाद्यं=स्वादितुं योग्यं स्वाद्यं=लवद्रचूर्णपूगीफलादि । रात्रिभोजनमपि द्रव्य-क्षेत्र-काल-भावभेदाच्चतुर्धा, तत्र द्रव्यतोऽशनपानादिकम्, क्षेत्रतोऽर्द्धवतीयद्वीपसमुद्रलक्षितं, तद्वटिः प्रसिद्धदिनरात्र्यभावात्, कालतो रात्रौ, भावतो निशाशनाभिलाषः । रात्रिभोजनस्य स्वरूपतश्चतुर्भङ्गी यथा-

लिप हे भगवन् ! मैं समस्त-रात्रिभोजनका प्रत्याख्यान करता हूँ । अर्थात् भात, दाल, सत्तू, सृंगकेलद्रू, घेघर, लप्सी आदि अशन, दूध, निल और चावलका धोवन आदि पान, प्रासुक दाख, खजूर आदि खाद्य, लोंगका चूर्ण, सुपारी आदि स्वाद्य, इन चार प्रकारके आहारोंमेंसे किसी एक प्रकारका भी आहार रात्रिमें नहीं करूँगा ।

रात्रिभोजन भी द्रव्य क्षेत्र काल भावसे चार प्रकारका है । अशन पान आदि द्रव्यसे रात्रिभोजन है । अढाई द्वीपमें रात्रिभोजन करना क्षेत्र-रात्रिभोजन है, क्योंकि अढाई द्वीपके बाहर दिन रात्रिका व्यवहार नहीं है । रात्रिमें भोजन करना कालकी अपेक्षा रात्रिभोजन है । रात्रिमें भोजन करनेकी इच्छा करना भाव-रात्रिभोजन है ।

रात्रिभोजनकी चतुर्भङ्गी इस प्रकार है—

सर्प-रात्रિભોજનનાં પ્રત્યાખ્યાન કર્હે છું. અર્થાત્-ભાત, દાળ, મગજ, મગના લાડુ, ઘેખર, લાપસી આદિ અશન, દૂધ, તલ અને ચોખ્ખાનું ધોવણુ આદિ પાન, પ્રાસુક દ્રાક્ષ, ખજૂર આદિ ખાદ્ય, લવંગનું ચૂર્ણ, સોપારી આદિ સ્વાદ્ય, એ ચારે પ્રકારનાં આહારમાંથી કોઈ પણ એક પ્રકારનો આહાર રાત્રે હું કરીશ નહિ.

રાત્રિભોજન પણ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવથી ચાર પ્રકારનું છે. અશન-પાન આદિ દ્રવ્યથી રાત્રિભોજન છે. અઢી-દ્વીપમાં રાત્રિભોજન કરવું એ ક્ષેત્ર-રાત્રિભોજન છે, કેમકે-અઢી દ્વીપની ળહાર દિવસ-રાત્રિનો વ્યવહાર નથી. રાત્રે ભોજન કરવું એ કાળની અપેક્ષાએ રાત્રિભોજન છે. રાત્રે ભોજન કરવાની ઇચ્છા કરવી એ ભાવ-રાત્રિભોજન છે.

રાત્રિભોજનની ચતુર્ભંગી આ પ્રમાણે છે:—

ટીકા-इत्येतानि=समनन्तरोदीरितलक्षणानि रात्रिभोजनविरमणपष्ठानि=रात्रौ भोजनं रात्रिभोजनं, रात्रिभोजनाद्विरमणं रात्रिभोजनविरमणं, पण्णां पूरणं पष्ठं=पट्संख्याप्रपूरकं, रात्रिभोजनविरमणं पष्ठं येषु तानि पञ्च महाव्रतानि आत्महितार्थाय=आत्मने हितम्=इष्टमिति आत्महितम्, आत्मनो हितं=मङ्गल-मस्मादिति वाऽऽत्महितो मोक्षः, स एवार्थः=प्रयोजनम् आत्महितार्थस्तस्मै तथोक्ताय उपसम्पद्य=सामस्त्येन स्वीकृत्य विहरामि=संयमविषये विचरामि ॥१४॥

યતનાપુરસ્સરમેવ વ્રતગ્રહણં સફલં ભવતીત્યતસ્તદ્યતનાસ્વરૂપં પ્રદર્શયતે-
“સે મિક્કલૂ વા” इत्यादि।

મૂલમ્-સે મિક્કલૂ વા મિક્કલુણી વા સંજયવિરયપહિહયપચ્ચક્વાય-
પાવકમ્મે દિયા વા રાઓ વા ઇગઓ વા પરિસાગઓ વા સુત્તે વા
જાગરમાણે વા સે પુઢવિં વા મિત્તિં વા સિલં વા લેલું વા સસરક્ખં વા
કાયં સસરક્ખં વા વત્થં હત્થેણ વા પાણ વા કટ્ટેણ વા કિલિંચેણ વા
અંગુલિયાણ વા સિલાગાણ વા સિલાગહત્થેણ વા ન આલિહિજ્ઞા ન
વિલિહિજ્ઞા ન ઘટ્ટિજ્ઞા ન મિંદિજ્ઞા, અન્નં ન આલિહાવિજ્ઞા, ન
વિલિહાવિજ્ઞા, ન ઘટ્ટાવિજ્ઞા, ન મિંદાવિજ્ઞા, અન્નં આલિહંતં વા,
વિલિહંતં વા, ઘટ્ટંતં વા મિંદંતં વા ન સમણુજાણિજ્ઞા, જાવજ્ઞીવાણ
તિવિહં તિવિહેણં મણેણં વાયાણ કાણં ન કરેમિ ન કારવેમિ

हे भगवन् । मैं पांच महाव्रतोंको और छठे रात्रिभोजनविरमण
व्रतको आत्माके हित-मोक्ष-के लिए स्वीकार करके संयममार्गमें
विचरता हूँ ॥४॥

વ્રતોંકો યતનાપૂર્વક સ્વીકાર કિયા જાય તમી વે સફલ હોતે હૈં,
इसलिए यतनाका कथन करते हैं-‘से मिक्कलू’ इत्यादि ।

હે ભગવન્ ! હું પાંચ મહાવ્રતોને અને છઠા રાત્રિભોજનવિરમણ વ્રતને
આત્માને હિત-સ્વરૂપ મોક્ષને માટે સ્વીકાર કરીને સંયમ-માર્ગમાં વિચરું છું. (૧૪)
વ્રતોને યતનાપૂર્વક સ્વીકાર કરવામાં આવે ત્યારે તે સફળ થાય છે, તેથી
યતનાનું કથન કરે છે-જે મિક્કલૂ ઇત્યાદિ.

રત્તિ મુંજઈ મુંજતં યા સાદજાઈ X X X X આવજાઈ ચાઉમ્માસિયં પરિહાર્યાણં
॥મૂ. ૭૬॥” ઇતિ ।

તત્ત્વ સર્વમશનાદિકં રાત્રી નૈવ સ્વયં છુડે, ઇત્યાદિ સર્વ વ્યાખ્યાતપૂર્વમ્ ॥૧૩॥

સમ્પત્તિ મૃદીતમહાવ્રતઃ શિષ્ય ઉપસંહરદ્વાદ-‘ઈચ્છેયાઈ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-ઈચ્છેયાઈ પંચ મહાવ્રત્યાઈ રાઢભોયણવેરમણછદ્વાઈ અત્તહિ-
યદ્વયાણ ઉવસંપજિત્તાણં વિહરામિ ॥ ૧૪ ॥

છાયા—ઇત્યેતાનિ પદ્મ મહાવ્રતાનિ રાત્રિમોજનવિરમણપટ્ટાનિ આત્મરિતા-
ર્થાયોપસમ્પદ્ય વિહરામિ ॥૧૪॥

ઉપસંહાર.

સાન્વયાર્થઃ—ઈચ્છેયાઈ=મે પહેલે કહે હુણે રાઢભોયણવેરમણછદ્વાઈ=છઠે
રાત્રિમોજનવિરમણ વ્રતકે સાથ પંચ મહાવ્રત્યાઈ=પાંચ મહાવ્રતોંકો અત્તહિય-
દ્વયાણ=આત્મકલ્યાણકે લિયે ઉવસંપજિત્તાણં=સ્વીકાર કરકે વિહરામિ=
સંયમમેં વિચરતા હું ॥૧૪॥

જો સાધુ રાત્રિમેં અશનાદિક લેકરકે રાત્રિમેં ભોગે દુસરેકો
ભોગવાવે ઓર અન્ય ભોગનેવાલેકો ભલા જાને ॥સૂ. ૭૬॥ ઉસે
ચાતુર્માસિક પ્રાયશ્ચિત્ત લગતા હૈ ।

હન સય અશન આદિ ચાર પ્રકારકે આહારકો રાત્રિમેં નહોં
મોગંગા, ઇત્યાદિકા વ્યાખ્યાન પહેલે કર ચુકે હૈ ॥૧૩॥ (૬)

અય મહાવ્રતોંકો સ્વીકાર કરનેવાલા શિષ્ય ઉપસંહાર કરતા હુઆ
કહતા હૈ—‘ઈચ્છેયાઈ’ ઇત્યાદિ ।

જે સાધુ રાત્રે અશનાદિ લઈને રાત્રે ભોગવે, જીભને ભોગવાવે અને અન્ય
ભોગવનારને લલો જાણે. (સૂ ૭૬) તેને ચાતુર્માસિક પ્રાયશ્ચિત્ત લાગે છે.”

એ સર્વ અશનાદિ ચાર પ્રકારના આહારને રાત્રે નહિ ભોગવું, ઇત્યાદિનાં
વ્યાખ્યાન પહેલાં કરવામાં આવેલું છે. (૧૩) (૬)

હવે મહાવ્રતોંકો સ્વીકાર કરવાવાળો શિષ્ય ઉપસંહાર કરતો છતો કહે છે—
ઈચ્છેયાઈ ઇત્યાદિ.

टीका-इत्येतानि=समनन्तरोदीरितलक्षणानि रात्रिभोजनविरमणपष्ठानि=रात्रौ भोजनं रात्रिभोजनं, रात्रिभोजनाद्विरमणं रात्रिभोजनविरमणं, पण्णां पूरणं पष्टं=पट्संख्याप्रपूरकं, रात्रिभोजनविरमणं पष्टं येषु तानि पञ्च महाव्रतानि आत्महितार्थाय=आत्मने हितम्=इष्टमिति आत्महितम्, आत्मनो हितं=मङ्गल-मस्मादिति वाऽऽत्महितो मोक्षः, स एवार्थः=प्रयोजनम् आत्महितार्थस्तस्मै तथोक्ताय उपसम्पद्य=सामस्त्येन स्वीकृत्य विहरामि=संयमविषये विचरामि ॥१४॥

यतनापुरस्सरमेव व्रतग्रहणं सफलं भवतीत्यतस्तद्यतनास्वरूपं प्रदर्श्यते-
“से भिक्षू वा” इत्यादि ।

मूलम्-से भिक्षू वा भिक्षुणी वा संजयविरयपडिहयपच्चक्खाय-पावकस्मे दिया वा राओ वा एगओ वा परिसागओ वा सुत्ते वा जागरमाणे वा से पुढविं वा भित्तिं वा सिलं वा लेटुं वा ससरक्खं वा कायं ससरक्खं वा वत्थं हत्थेण वा पाएण वा कट्ठेण वा किलिं चेण वा अंगुलियाए वा सिलागाए वा सिलागहत्थेण वा न आलिहिज्जा न विलिहिज्जा न घट्टिज्जा न भिदिज्जा, अन्नं न आलिहाविज्जा, न विलिहाविज्जा, न घट्टाविज्जा, न भिंदाविज्जा, अन्नं आलिहंतं वा, विलिहंतं वा, घट्टंतं वा भिंदंतं वा न समणुजाणिज्जा, जावजीवाए तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं न करेमि न कारवेमि

हे भगवन् । मैं पांच महाव्रतोंको और छठे रात्रिभोजनविरमण व्रतको आत्माके हित-मोक्ष-के लिए स्वीकार करके संयममार्गमें विचरता हूँ ॥४॥

व्रतोंको यतनापूर्वक स्वीकार किया जाय तभी वे सफल होते हैं, इसलिए यतनाका कथन करते हैं-‘से भिक्षू०’ इत्यादि ।

हे भगवन् ! हूं पांच महाव्रतोंके अने छठे रात्रिभोजनविरमण व्रतने आत्माने हित-स्वरूप मोक्षने भाटे स्वीकार करीने संयम-मार्गमें विचरूं छुं. (१४)

व्रतोंको यतनापूर्वक स्वीकार करवाभां आवे त्यारे ते सक्षय थाय छे, तेथी यतनानु कथन करे छे-जे भिक्षू० इत्यादि.

करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि ! तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि
गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥१॥१५॥

छाया—समिधुर्वा मिधुकी वा संयत-विरत-प्रतिहत-प्रत्यारुयातपापकर्मा दिवा
वा रात्रौ वा एकको वा परिपहतो वा सुप्तो वा जाग्रता, रा पृथिवी वा भित्ति
वा शिला वा लेष्टुं वा सरजस्कं वा कायं सरजस्कं वा वधं हस्तेन वा पादेन वा
काष्ठेन वा किलिञ्चेन वा अद्भुत्या वा शलाकया वा शलाकाहस्तेन वा
नाऽऽलिखेत् न विलिखेत् न घटयेत् न भिन्द्यात्, अन्यं नाऽऽ-
लेखयेन्न विलेखयेन्न घटयेन्न भेदयेद्, अन्यमालिखन्तं वा विलिखन्तं वा घट-
यन्तं वा भिन्दन्तं वा न समनुजानीयात्, यावज्जीव्या त्रिविधं त्रिविधेन मनसा
वाचा कायेन न करोमि न कारयामि कुर्वन्तमप्यन्यं न समनुजानामि । तस्माद्
भदन्त ! प्रतिक्रामामि निन्दामि गर्हे आत्मानं व्युत्सजामि ॥१॥१५॥

(१) पृथ्वीकायपतना.

सान्दयार्थः—संजयविरयपडिह्यपचख्वापपावकम्मे=वर्तमानकालीन

सावद्य व्यापारोंसे रहित, भूत-भविष्यत्कालीन सावद्य व्यापारोंसे रहित, वर्तमान
कालमें भी स्थिति और अनुभागकी न्यूनता करके तथा पहले किये हुए
अतिचारोंकी निन्दा करके सावद्य व्यापारके त्यागी, से=वह पूर्वोक्त भिक्खु
वा=साधु भिक्खुणी वा=अथवा साध्वी दिया वा=दिनमें राओ वा=अथवा
रात्रिमें एगओ वा=अकेला परिसागओ वा=अथवा संयमे स्थित सुते
वा=सोया हुआ जागरमाणे वा=अथवा जागता हुआ रहे, वहां से=वह
पुढविं वा=पृथ्वीको भित्ति वा=भीत-दीवार-को सिलं वा=शिलाको लेखुं
वा=ढेलेको ससरक्खं=सचित्तरजसहित कायं वा=शरीरको ससरक्खं=सचित्त
रजसहित वत्थं वा=वस्त्रको हत्थेण वा=हाथसे पाएण वा=पैरसे कट्ठेण
वा=काष्ठसे किलिञ्चेण वा=वांस आदिकी खपच्चसे अंगुलियाए वा=अंगुलीसे
सिलागाए वा=छडसे सिलागहत्थेण वा=बहुतसी छडोंसे न आलिहिज्जा=
जराभी संघर्षण न करे, न विलिहिज्जा=वारम्बार संघर्षण न करे, न घटिज्जा=
न घटन करे-न चलावे, न भिदिज्जा=न भेदे, अन्नं=दूसरेसे न आलिहावि-
ज्जा=जराभी संघर्षण न करावे, न विलिहाविज्जा=न वारम्बार संघर्षण करावे, न
घट्टाविज्जा=न घटन करावे, न भिंदाविज्जा=न भेदन करावे, आलिहंतं वा=
संघर्षण करनेवाले विलिहंतं वा=वार-वार संघर्षण करनेवाले घटंतं वा=घटन
करनेवाले भिंदंतं वा=भेदन करनेवाले अन्नं=दूसरेको न समणुजाणिज्जा=
भला न समझे । इसलिये मैं जावज्जीवाए=जीवनपर्यन्त (इसको) त्रिविहं=कृत-

કારિત્વ અનુમોદનારૂપ ત્રીન કરણસે (તથા) તિવિહેણં=ત્રીન પ્રકારકે મળેણં=મનસે વાચાણં=વચનસે કાણં=કાયસે ન કરેમિ=ન કરૂંગા, ન કારવેમિ=ન કરાઝૂંગા, કરંતંપિ=કરતે હુણ મી અન્નં=દૂસરેકો ન સમણુજાણામિ=મલા નહીં સમજૂંગા। મંતે!=હે ભગવન્ ! તસ્સ=ઉસ દણ્ડસે પઢિક્કમામિ=પૃથક્ હોતા હૂં, નિંદામિ=આત્મસાક્ષીસે નિન્દા કરતા હૂં, ગરિહામિ=ગુરુસાક્ષીસે ગર્હા કરતા હૂં, અપ્પાણં=દણ્ડ સેવન કરનેવાલે આત્માકો ચોસિરામિ=ત્યાગતા હૂં ॥૧॥૧૫॥

ટીકા—સે=સઃ=મિશ્રાવૃત્તિકત્વેન પ્રસિદ્ધઃ, મિશ્રુઃ=મિશ્રિતું=યાચિતું શીલં ધર્મો વા યસ્ય સ મિશ્રુઃ। (‘મિશ્ર યાચ્યામલાભે લાભે ચે’-ત્યસ્માદ્વાતોઃ ‘આકેસ્તચ્છીલ-તદ્વર્મ-તત્સાધુકારિણુ’ इत्यधिकारे ‘सनाशंसमिक्ष उः’ (३।२।१६२) इत्युप्रत्यये मिक्षुपदं सिध्यति)। अत्र ‘उ’ प्रत्ययेन ताच्छील्यद्योतनाद् भिक्षणशीलत्वं मिक्षुत्वमिति पर्यवस्यति।

નનુ કાપાયામ્બરધારિણામપિ મિશ્રોપજીવિત્વેન તત્રોક્તમિશ્રુલક્ષણમતિવ્યાપ્ત-મિતિ ચૈન્ન—

મિશ્રાવૃત્તિસે પ્રસિદ્ધ મિશ્રુ કહલાતે હૂં, અર્થાત્ યાચના કરકે આહારાદિ લેનેવાલેકો મિશ્રુ કહતે હૂં।

સંસ્કૃત વ્યાકરણકે અનુસાર ‘મિશ્રુ’ પદમે ‘ઉ’ પ્રત્યય લગા હુઆ હૈ। ઉસસે યહ પ્રગટ હોતા હૈ કિ-મિશ્રુ ઉસે કહના ચાહિય જો કિસી વસ્તુકો વિના મિશ્રાકે ન લેં, અર્થાત્ મિશ્રણશીલ મિશ્રુ કહલાતે હૂં।

પ્રશ્ન-ગેરુઆ યા અન્ય કિસી પ્રકારકે રંગસે રંગે હુણ કપડે પહનને-વાલે સંન્યાસી આદિ મી મિશ્રુ માંગ કર અપને જીવનકા નિર્વાહ કરતે હૂં, હસલિય યહ મિશ્રુકા લક્ષણ ઉનમેં મી ચલા જાતા હૈ, વે મી મિશ્રુ કહલાવેંગે ?।

મિશ્રાવૃત્તિથી પ્રસિદ્ધ હોય તે મિશ્રુ કહેવાય છે. અર્થાત્ યાચના કરીને આહારાદિ લેનારાને મિશ્રુ કહે છે,

સંસ્કૃત વ્યાકરણને અનુસરીને મિશ્રુ શબ્દમાં ઉ પ્રત્યય લાગેલો છે. તેથી એમ પ્રકટ થાય છે કે મિશ્રુ એને કહેવો બોધ્યો કે જે કોઈ વસ્તુને મિશ્રા વિના લે નહિ, અર્થાત્ મિશ્રણશીલ હોય તે મિશ્રુ કહેવાય છે.

પ્રશ્ન-ગેરૂથી યા અન્ય કોઈ પ્રકારના રંગથી રંગેલાં કપડાં પહેરનારા સંન્યાસી આદિ પણ મિશ્રા માંગીને પોતાના છવનને નિર્વાહ કરે છે. તેથી એ મિશ્રુનું લક્ષણ એને પણ લાગુ પડે છે, તેઓ પણ મિશ્રુ કહેવાશે ?

करंतपि अन्नं न समणुजाणामि ! तस्स भंते ! पडिकमामि निंदामि
गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥१॥१५॥

छाया—समिधुर्वा मिधुकी वा संयत-विरत-प्रतिहत-प्रत्याख्यातपापकर्मा दिका
वा रात्रौ वा एकको वा परिपहतो वा सुप्तो वा जाग्रदा, स पृथिवी वा भित्ति
वा शिला वा लेष्टुं वा सरजस्कं वा कायं सरजस्कं वा वधं हस्तेन वा पादेन वा
काष्ठेन वा किलिञ्चेन वा अङ्गुल्या वा शलाकया वा शलाकाहस्तेन वा
नाऽऽलिखेत् न विलिखेत् न घटयेत् न भिन्द्यात्, अन्यं नाऽऽ-
लेखयेन्न विलेखयेन्न घटयेन्न भेदयेद्, अन्यमालिखन्तं वा विलिखन्तं वा घट-
यन्तं वा भिन्दन्तं वा न समनुजानीयात्, यावज्जीवया त्रिविधं त्रिविधेन प्रसप्ता
वाचा कायेन न करोमि न कारयामि कुर्वन्तमप्यन्यं न समनुजानामि । तस्माद्
भदन्त ! प्रतिक्रामामि निन्दामि गर्हे आत्मानं व्युत्सृजामि ॥१॥१५॥

(१) पृथ्वीकाययत्तना .

सान्त्वयार्थः—संजयविरयपडिह्यपचक्रवायपावक्रमे=वर्तमानकालीन
सावद्य व्यापारोंसे रहित, भूत-भविष्यत्कालीन सावद्य व्यापारोंसे रहित, वर्तमान
कालमें भी स्थिति और अनुभागकी न्यूनता करके तथा पड़ले किये हुए
अतिचारोंकी निन्दा करके सावद्य व्यापारके त्यागी, से=वह पूर्वोक्त भिक्षु
वा=साधु भिक्षुणी वा=अथवा साध्वी दिया वा=दिनमें राओ वा=अथवा
रात्रिमें एगओ वा=अकेला परिसागओ वा=अथवा संघमें स्थित सुत्ते
वा=सोया हुआ जागरमाणे वा=अथवा जागता हुआ रहे, वहां से=वह
पुढविं वा=पृथ्वीको भित्ति वा=भीत-दीवार-को सिलं वा=शिलाको लेष्टुं
वा=ढेलेको ससरक्खं=सचित्तरजसहित कायं वा=शरीरको ससरक्खं=सचित्
रजसहित वत्थं वा=वस्त्रको हत्थेण वा=हाथसे पाएण वा=पैरसे कट्टेण
वा=काष्ठसे किलिञ्चेण वा=वांस आदिकी खपच्चसे अंगुलियाए वा=अंगुलीसे
सिलागाए वा=छडसे सिलागहत्थेण वा=बहुतसी छड़ोंसे न आलिहिज्जा=
जराभी संघर्षण न करे, न विलिहिज्जा=वारम्बार संघर्षण न करे, न घट्टिज्जा=
न घट्टन करे-न चलावे, न भिदिज्जा=न भेदे, अन्नं=दूसरेसे न आलिहावि-
ज्जा=जरामी संघर्षण न करावे, न विलिहाविज्जा=न वारम्बार संघर्षण करावे, न
घट्टाविज्जा=न घट्टन करावे, न भिदाविज्जा=न भेदन करावे, आलिहतं वा=
संघर्षण करनेवाले विलिहतं वा=बार-बार संघर्षण करनेवाले घट्टंतं वा=घट्टन
करनेवाले भिदंतं वा=भेदन करनेवाले अन्नं=दूसरेको न समणुजाणिज्जा=
भला न समझे । इसलिये मैं जावड्जीवाए=जीवनपर्यन्त (इसको) त्रिविधं=कृत-

તથાહિ શબ્દસ્ય દ્વે નિમિત્તે વ્યુત્પત્તિનિમિત્તં પ્રવૃત્તિનિમિત્તં ચેતિ, તત્ર વ્યુત્પત્તિલભ્યાર્થમતીતૌ પ્રકારીભૂતો ધર્મો વ્યુત્પત્તિનિમિત્તમ્, યથા પદ્મજશબ્દસ્ય પદ્મજનિકર્તૃત્વમ્ । સંકેતપ્રદે પ્રકારીભૂતો ધર્મઃ પ્રવૃત્તિનિમિત્તમ્, યથા પદ્મત્વજાતિઃ ।

ન ચ શબ્દાનાં વ્યુત્પત્તિનિમિત્તમેવ પ્રવૃત્તિનિમિત્તમિતિ વાચ્યમ્, પાચકાદિ-શબ્દે તથાત્વેડપિ પદ્મજાદિશબ્દે તદ્વ્યભિચારાત્ । તથાહિ-પદ્મજપદં ‘પદ્માજ્ઞાયતે’

શબ્દોંકી પ્રવૃત્તિ દો પ્રકારસે હોતી હૈ । જૈસે કમલકા વાચક એક પદ્મજ શબ્દ હૈ દસરા પદ્મ શબ્દ હૈ । પંકજ શબ્દકા અર્થ હૈ કીચડસે ઉત્પન્ન હોનેવાલા, કમલ કીચડસે ઉત્પન્ન હોતા હૈ ફસલિએ પંકજત્વ વ્યુત્પત્તિનિમિત્ત હૈ । અર્થાત્ પદ્મજ શબ્દકી વ્યુત્પત્તિ કરનેસે જો અર્થ નિકલતા હૈ વહી અર્થ ઉસકે વાચ્યમેં (અર્થમેં) ઠીક-ઠીક ઘટ જાતા હૈ, ફસે વ્યુત્પત્તિનિમિત્ત કહતે હૈ ।

દસરા પ્રવૃત્તિનિમિત્ત હૈ । શબ્દકે સંકેતસે બોધ્ય અર્થમેં વિશેષણભૂત ધર્મકો પ્રવૃત્તિનિમિત્ત કહતે હૈ, જૈસે પદ્મત્વ યા કમલત્વ (કમલપન) જાતિ ।

યદિ કોઈ કહે કિ- ‘જો વ્યુત્પત્તિનિમિત્ત હૈ વહી પ્રવૃત્તિનિમિત્ત હૈ તો ઠીક નહીં હૈ, ક્યોંકિ યદ્યપિ ‘પાચક’ આદિ શબ્દોંમેં જો વ્યુત્પત્તિનિમિત્ત હૈ વહી પ્રવૃત્તિનિમિત્ત હૈ તથાપિ પદ્મજ આદિ શબ્દોંમેં યહ કથન નહીં ઘટતા, ક્યોંકિ “પંક (કીચડ)સે ઉત્પન્ન હોનેવાલા પંકજ હૈ”

શબ્દોંની પ્રવૃત્તિ બે પ્રકારે થાય છે. જેમકે-કમળનો વાચક એક પંકજ શબ્દ છે, બીજો પદ્મ શબ્દ છે. પંકજ શબ્દનો અર્થ કીચડમાં ઉત્પન્ન થએલું એવો થાય છે. કમળ કીચડમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી પંકજત્વ વ્યુત્પત્તિનિમિત્ત છે. અર્થાત્ પંકજ-શબ્દની વ્યુત્પત્તિ કરવાથી જે અર્થ નીકળે છે તે જ અર્થ તેના વાચ્યમાં (અર્થમાં) ધરાબર બંધ બેસે છે, તેથી તેને વ્યુત્પત્તિનિમિત્ત કહે છે.

બીજો પ્રવૃત્તિનિમિત્ત છે. શબ્દના સંકેતથી બોધ્ય અર્થમાં વિશેષણભૂત ધર્મને પ્રવૃત્તિનિમિત્ત કહે છે. જેમકે-પદ્મત્વ યા કમલત્વ (કમળપણું) જાતિ.

જો કોઈ કહે કે-‘જે વ્યુત્પત્તિનિમિત્ત છે તેજ પ્રવૃત્તિનિમિત્ત છે, તો તે ધરાબર નથી. કારણ કે જો કે ‘પાચક’ આદિ શબ્દોમાં જે વ્યુત્પત્તિનિમિત્ત છે તેજ પ્રવૃત્તિનિમિત્ત છે, તથાપિ પંકજ આદિ શબ્દોમાં એ કથન બંધ બેસતું નથી, કારણ કે ‘પંક (કીચડ)માંથી ઉત્પન્ન થવાવાળું પંકજ છે, -એ વ્યુત્પત્તિથી

મિશ્રાવૃત્તિકર્ત્તવ્યે સતિ મિશ્રેતાવૃત્તિરહિતત્વં ઠિ મિશ્રુત્વમ્, તથા ચ સ્વામિ-
નિદેશમન્તરેણાપિ જન્યાશ્વપાદિતોઽપિ સ્વદસ્તેનાપિ જન્યાદિગ્રહણસ્ય તદીયગ્રીક્ષિ-
ન્તર્ગતત્વેન, તથા કદાચિદ્ મિશ્રાયા અન્યામે પચન-પાચનાદિક્રિયયા, કન્દ-મૂલ-ફલા-
દિના ચ જીવનનિર્વાહાસેવામુક્તલક્ષણમિશ્રુત્વામાનાત્ ।

ન ચ 'મિશ્રનો યદા મિશ્રમાણાસ્તદા તપાસ્તુ મિશ્રુત્વં પરન્ત્યમિશ્રમાણસ્વાત્સ્વાયાં
કથં તેષુ મિશ્રુશબ્દઃ પ્રયત્તેત તદાનીં મિશ્રણવ્યાપારામાવા?' દિતિ વાચ્યમ્, ઉપ-
સ્યામપ્યવસ્થાયાં મિશ્રુશબ્દસ્ય પ્રવૃત્તિનિમિત્તસદ્ભાવેન મિશ્રુશબ્દપ્રવૃત્તિસમચાર્ ;

ઉત્તર-જો મિશ્રાસે હી અપના નિર્વાહ કરતે હું ઓર સિવાય મિશ્રાકે
અન્ય વૃત્તિકો કદાપિ સ્વીકાર નહીં કરતે વે હી મિશ્રુ કહલાતે હું,
સંન્યાસી આદિ સ્વામીકી આજ્ઞાકે વિના 'મી જલાશય આદિસે 'મી જલ
આદિ અપને હાથોસે છે લેતે હું । જય મિશ્રા નહીં મિલતી તય પચન-
પાચનાદિ કરતે કરાતે હું, તથા કન્દ-મૂલ-ફલ-આદિસે નિર્વાહ કર લેતે
હું, હસલિય વે મિશ્રુ નહીં કહલા સકતે ।

પ્રશ્ન-અચ્છા, જો મિશ્રાસે હી અપના નિર્વાહ કરે ઉસે મિશ્રુ કહતે
હું તો સાધુ જય મિશ્રાકી ગવેપણા કરેંગે તય હી મિશ્રુ કહલાવેંગે, જિસ
સમય સ્વાધ્યાય આદિ અન્ય ક્રિયા કરતે હોંગે ઉસ સમય મિશ્રુ
કૈસે કહલાવેંગે ?

ઉત્તર-મિશ્રાકી ગવેપણા કરતે સમય મી સાધુકો મિશ્રુ કહ
સકતે હું ઓર ન કરતે સમય મી કહ સકતે હું । ડોનોં અવસ્થાઓંમે
મિશ્રુ શબ્દકી પ્રવૃત્તિકા કારણ મૌજૂદ હૈ ।

ઉત્તર-જેઓ મિશ્રાથી જ પોતાનો નિર્વાહ કરે છે અને મિશ્રા સિવાય
અન્યવૃત્તિને કદાપિ સ્વીકારતા નથી તેઓ જ મિશ્રુ કહેવાય છે. સંન્યાસી આદિ
સ્વામીની આજ્ઞા વિના પણ જળાશય આદિથી પણ જળ આદિ પોતાના હાથે લઈ
લે છે, જ્યારે મિશ્રા નથી મળતી ત્યારે રાંધવા-રંધાવવાની ક્રિયા કરે છે, તથા કંઠ
મૂળ ક્ષણ આદિથી નિર્વાહ કરી લે છે, તેથી તેઓ મિશ્રુ કહેવાઈ શકતા નથી.

પ્રશ્ન-ઠીક, જેઓ મિશ્રાથી જ પોતાનો નિર્વાહ કરે તેમને મિશ્રુ કહે છે તો
સાધુ જ્યારે મિશ્રાની ગવેષણા કરશે ત્યારે જ મિશ્રુ કહેવાશે, જે સમયે સ્વાધ્યાય
આદિ અન્ય ક્રિયા કરતા હશે તે સમયે મિશ્રુ કેવી રીતે કહેવાશે !

ઉત્તર-મિશ્રાની ગવેષણા કરતી વખતે સાધુને મિશ્રુ કહી શકાય છે. અને ન
કરતી વખતે પણ કહી શકાય છે. જેઠ અવસ્થામાં મિશ્રુ શબ્દની પ્રવૃત્તિનું કારણ
મૌજૂદ છે.

ત્રિકાઽઽશંસાવિરહેણ સમિતિગુપ્ત્યાદિધારિત્વરૂપપ્રવૃત્તિનિમિત્તમાદાય મિશ્રુત્વ-સમિત્યાદિપાલકત્વયોર્મિશ્રુલક્ષણૈકાર્થસમવાયેન કથञ્ચિત્તાદાત્મ્યલક્ષણેન મિશ્રમાણેઽ-મિશ્રમાણે વા મિશ્રૌ મિશ્રુશબ્દપ્રવૃત્તેઃ, વર્તમાનપર્યાયમાત્રગ્રહણલક્ષણઋજુસૂત્રનયા-મિમાયાચ મિશ્રુત્વસિદ્ધિઃ ।

નનુ પૂર્વોક્તલક્ષણં પ્રવૃત્તિનિમિત્ત કાપાયામ્વરધારિપ્રવૃત્તિષ્વપિ વિદ્યતે, તેઽપિ માર્ગં પદ્યન્ત એવ ગચ્છન્તિ, તેન ચ તેપાં સમિત્યાદિપાલકત્વં, મૌનાદિસમ્બલમ્બ-નેન ગુપ્તિપાલકત્વં ચાસ્તિ, તત્તથ સમિતિ-ગુપ્તિપાલકત્વરૂપપ્રવૃત્તિનિમિત્તસ્ય તેષ્વપિ સર્વેન કુતો ન તેપાં મિશ્રુશબ્દવ્યવહાર્યત્વમિતિ ચેત્ ?

યત્ત ઇહલોકાદ્યાશંસાવિરહિતતયા સમિત્યાદિપાલકત્વમેવ મિશ્રુશબ્દપ્રવૃત્તિ-નિમિત્તસે મિશ્રુ શબ્દકી પ્રવૃત્તિ હોતી હૈ, કયોંકિ મિશ્રુત્વઔર સમિતિ-ગુપ્તિપાલકત્વ દોનોં ધર્મ મિશ્રુમેં કથञ્ચિત્ તાદાત્મ્યસમ્બન્ધરૂપ એકાર્થ-સમવાયસે રહતે હૈં । ઇસલિય મિક્ષા ન કરતે સમય મી ‘સમિતિગુપ્તિ-પાલકત્વ’ -રૂપ પ્રવૃત્તિ-નિમિત્તસે મિશ્રુ શબ્દકી પ્રવૃત્તિ હોતી હૈ ।

શઙ્કા-સમિતિ-ગુપ્તિપાલકતા તો ગેરુઆ આદિ વસ્ત્ર પહનનેવાલોંમેં મી પાઈ જાતી હૈ । વે મી માર્ગ દેઁલકર હી ચલતે હૈં ઇસલિય વે સમિતિકા પાલન કરતે હૈં । ઔર કમી-કમી મૌન રઁલતે હૈં ઇસલિય ગુપ્તિકા મી પાલન કરતે હૈં । જય ઉનમેં સમિતિ-ગુપ્તિપાલકતા પાઈ જાતી હૈ તો ઉન્હેં મી મિશ્રુ કયોં નહીં કહના ચાહિય ?

સમાધાન-ઈહલોક ઔર પરલોક સમ્બન્ધી આકાંક્ષા યા સ્વાર્થરહિત

શબ્દની પ્રવૃત્તિ થાય છે, કારણ કે મિશ્રુત્વ અને સમિતિગુપ્તિ-પાલકત્વ બેઉ ધર્મોં મિશ્રુમાં કેઁઈપણુ રીતે તાદાત્મ્ય-સંબંધરૂપ એકાર્થ-સમવાયથી રહે છે. તેથી મિક્ષા ન કરતી વખતે પણ ‘સમિતિગુપ્તિ-પાલકત્વ’ રૂપ પ્રવૃત્તિનિમિત્તથી મિશ્રુ શબ્દની પ્રવૃત્તિ થાય છે.

શંકા-સમિતિગુપ્તિ-પાલકતા તો ગેરુઆ આદિ વસ્ત્ર પહેરનારાઓમાં પણુ બેવામાં આવે છે. તેઓ પણુ માર્ગ બેઁધને જ ચાલે છે, તેથી તેઓ સમિતિનું પાલન કરે છે, અને કોઈ-કોઈવાર મૌન રહે છે તેથી ગુપ્તિનું પણુ પાલન કરે છે, બે તેઓમાં સમિતિગુપ્તિ-પાલકતા બેવામાં આવે છે, તો તેમને પણુ મિશ્રુ કેમ ન કહેવા બેઁઈએ ?

સમાધાન-ઇહલોક અને પરલોક સંબંધી આકાંક્ષા અથવા સ્વાર્થરહિત થયને

इति व्युत्पत्त्या पङ्कजनित्त्वावच्छिन्ने शक्तया पञ्चरूपार्थबोधकं सद्यपि कै-
लादिप्रतिमसाक्षात्प्राणाय पञ्चत्व(जाति)रूपं प्रवृत्तिनिमित्तमादायैव पञ्चं बोधयि-
न त्वितरया ।

एवमत्रापि मिश्रशब्दस्य भिक्षणं व्युत्पत्तिनिमित्तम्, भिक्षत इत्येवंसीद्धे भिक्षु-
रिति व्युत्पत्तः । तथा चाऽभिक्षमाणत्वावस्थायां भिक्षुत्वाप्रसक्तावपि ऐहिकत्वा-

इस व्युत्पत्तिसे પંકજ શબ્દ કમલકા બોધ તો કરાના હૈ પરંતુ સાધ્ય
સાધ્ય શૈવાલ તથા હસ પ્રકારસે પૈદા હોનેવાલે ગટ્ટલકે ફૂલ આદિકા
અર્થ મી ઉસસે નિકલતા હૈ, કયોંકિ જે મી કીચડસે પૈદા હોતે હૈ । યદિ
વ્યુત્પત્તિનિમિત્તકો હી શબ્દકી પ્રવૃત્તિમેં કારણ માના જાય તો શૈવાલ
આદિમેં મી પંકજ શબ્દકા પ્રયોગ હો જાયગા, હસ આપત્તિકા નિવારણ
કરનેકે લિખ વ્યુત્પત્તિનિમિત્તકે સિવાય પ્રવૃત્તિનિમિત્ત કમલત્વ ધર્મકી
મી આવશ્યકતા હૈ, હસસે શૈવાલ આદિકા નિરાકરણ હો જાતા હૈ,
દોનોં નિમિત્તોસે ઠીક-ઠીક અર્થકા પ્રતિપાદન હો જાતા હૈ કિજો કીચડસે
ઉત્પન્ન હો ઔર જિસમેં કમલત્વરૂપ સામાન્ય (જાતિ) પાયા જાય ઉસે
પંકજ કહતે હૈ ।

इसी प्रकार यहाँ ‘भिक्षु’ शब्दका व्युत्पत्तिनिमित्तभिक्षण (याचना)
धर्म है, जिस समय साधु भिक्षण नहीं करते उस समय व्युत्पत्तिनिमित्तसे
भिक्षु नहीं कहला सकते, फिर भी ‘समितिगुत्तिपालकत्व’ -रूप प्रवृत्ति-

પંકજ શબ્દ કમળનો બોધ તો કરાવે છે, પરંતુ સાથે શૈવાળ તથા એ પ્રકારે
પૈદા થનારા ધીતેલાં શીંગોડાં આદિના અર્થ પણ તેમાંથી નીકળે છે, કારણ કે
તે પણ કીચડમાંથી પૈદા થાય છે. એ વ્યુત્પત્તિનિમિત્તને જ શબ્દની પ્રવૃત્તિમ
કારણરૂપ માનવામાં આવે તો શૈવાળ આદિમાં પણ પંકજ શબ્દનો પ્રયોગ થઈ
જશે. એ આપત્તિનું નિવારણ કરવાને માટે વ્યુત્પત્તિનિમિત્ત ઉપરાંત પ્રવૃત્તિનિમિત્ત
કમળત્વ ધર્મની પણ આવશ્યકતા છે. તેથી શૈવાળ આદિનું નિરાકરણ થઈ જાય છે
બેઉ નિમિત્તોથી બરાબર અર્થનું પ્રતિપાદન થઈ જાય છે કે જે કીચડમાંથી ઉત્પન્ન
થાય અને જેમાં કમલત્વરૂપ સામાન્ય (જાતિ) મળી આવે તેને પંકજ કહે છે

એ રીતે અહીં ‘ભિક્ષુ’ શબ્દનો વ્યુત્પત્તિનિમિત્ત ભિક્ષણ (યાચના)
ધર્મ છે જે સમયે સાધુ ભિક્ષણ કરતો નથી, તે સમયે વ્યુત્પત્તિનિમિત્તથી ભિક્ષુ
નથી કહેવાતો, તો પણ ‘સમિતિગુત્તિ-પાલકત્વ’ રૂપ પ્રવૃત્તિનિમિત્તથી ભિક્ષુ

તેપામુદ્ગમોત્પાદનાદિદોષદુષ્ટાન્નમોજિત્વ-સચિત્તતોયકન્દમૂલાદ્યાસેવિત્વ-પચન-પાચ-
નાદિક્રિયેચ્છાનિવૃત્ત્યભાવાદિદોષદૂષિતત્વાત્, અતો યે સમિતિગુણિધારકા ભિક્ષા-
માત્રોપજીવિનોઽચિત્તામેષનીયામુદ્ગમોત્પાદનાદિદોષરાહિત્યેન વિશુદ્ધાં પ્રમાણોપેનાં
ચ ભિક્ષાં ગૃહ્ણન્તિ, પ્રાણાત્યયસમયેઽપિ પચનપાચનાદિનવકોટિવિશુદ્ધિં નૈવ લ્ખન્ડ-
યન્તિ ત એવ મિશ્રુપદવ્યવહારયોગ્યતાં લભન્તે, ઇતિ વિદેલિમમ્ ।

યદ્વા ક્ષોભતે ક્ષુબ્ધયતિ વા=અન્તર્ભાવિત્તળ્યર્થતયા ક્ષોભયતિ=સંચાલયતિ
ચતુર્ગતિકસંસારે સકલપ્રાણિન ઇતિ ક્ષુપ્=અદૃશ્યં કર્મ (અન્તર્ભાવિત્તળ્યર્થાદ્
મૌલાદિકાદ્ દૈવાદિકાદ્વા 'ક્ષુભ સચ્ચલને' અસ્માદ્વાતોઃ 'સમ્પદાદિત્વાત્ કિપ્')
તદ્ જ્ઞાનદર્શનાદિના ભિન્નત્તિ=જ્ઞપયતીતિ મિશ્રુઃ (પૂર્વોરાદિત્વાત્સિદ્ધિઃ) ॥

વાલે સંન્યાસી આદિ વાસ્તવમેં મિશ્રુ નહીં કહલા સકતે, ક્યોંકિ વે-
ઉદ્ગમ-ઉત્પાદના આદિ દોષોંસે દૂષિત અન્ન આદિ અંગીકાર કરતે છે.
સચિત્ત જલ લેતે હેં, સચિત્ત કન્દ મૂલ આદિકા સેવન કરતે હેં, પચન
પાચનાદિ ક્રિયાઈ કરતે હેં ઓર ઇચ્છાકા દમન નહીં કરતે હેં । અને
વાસ્તવમેં વે હી મિશ્રુ કહલાને યોગ્ય હેં જો સમિતિ-ગુણિકે ધારક તથા
ભિક્ષામાત્રસે ઉપજીવી હેં, અચિત્ત ઉપનીય ઉદ્ગમ આદિ દોષરાહિન
વિશુદ્ધ પ્રમાણોપેત ભિક્ષા લેતે હેં ઓર પ્રાણ જાનેકા અવસર આ જાને
પર મી પચન-પાચન આદિ નવ કોટિકી વિશુદ્ધતાકો લ્ખન્ડિત નહીં કરતે ।

અથવા સંસારકે સમસ્ત શરીરધારીયોંકો ક્ષોભિત કરનેવાલે જ્ઞાના-
વરણીય આદિ આઠ કર્મોંકો ભેદનેવાલે મિશ્રુ કહલાતે હેં ।

આદિ વસ્તુતઃ મિશ્રુ કહેવાઈ શકતા નથી, કારણ કે તેઓ ઉદ્ગમ ઉત્પદ । વાત
દોષોથી દૂષિત અન્ન આદિ અંગીકારે છે, સચિત્ત જળ લે છે, સચિત્ત કન્દ-મૂળ
આદિનું સેવન કરે છે, પચન-પાચનાદિ ક્રિયાઓ કરે છે અને ઇચ્છાનું દમન કરતા
નથી. એથી કરીને વસ્તુતઃ તેઓ જ મિશ્રુ કહેવાવા યોગ્ય છે કે નહીં. સમિતિ-
ગુણિના ધારક તથા ભિક્ષામાત્રથી ઉપજીવી છે, અચિત્ત, ઉપજીવીય, ઉદ્ગમ-દોષોથી
રહિત, વિશુદ્ધ, પ્રમાણોપેત ભિક્ષા લે છે, અને પ્રાણ જાળવેલા અવસર આવે તો
પણ પચન-પાચનાદિ નવ કોટિની વિશુદ્ધતાને અંશિત કરતા નથી.

અથવા સંસારના સર્વ શરીરધારીઓને ક્ષોભિત કરનારાં જ્ઞાનાવરણીય આઠ
આઠ કર્મેની ભેદનારા મિશ્રુ કહેવાય છે.

નિમિત્તમ્, તથા તેષુ ન વિચરતે તેષાં તથાવિપમટ્તેઃ, યેષામકાઠકાદિનિષ્કર્ષ્યત્વાત્, યશઃકીર્ત્યાદિસમ્પાદનાર્થત્વાત્, નાનસ્તેષાં વસ્તુતઃ સમિતિગુપ્ત્યાદિપાલક્યં વિચરતે । અન્યથા—‘યાવન્નિગદ્યદોઽહં તાવદ્દેનં ન દનિપ્યામિ, યાવન્ન સમાનવામિ તાવદદં મૃપાત્પામી, યાવત્સનિદ્રોઽહં તાવદર્નાય્યવતી’—ત્યાગમિમાના અપિ કેષિદ્ પ્રત્યધારિત્વેન વ્યવહિયેરન્, કિન્તુ તેષામાન્તરિકેચ્છાયાઃ સતતાનુવચિતયા વિગ્માનત્વાદ્ વ્રતિત્યમસ્તિ ।

કિન્તુ મિહુસ્મન્યેષુ કાપાયામ્બરધારિણેવાઽયં મિહુશબ્દ આત્મસત્તાં લભતે, હોકર જો સમિતિ-ગુપ્તિકા પાલન કરતે હું વેહીં મિહુ કહલાતે હું । ઉનમેં એસા નહીં પાયા જાતા । વેહિંસાસે ઘચનેકે લિખ માર્ગ દેઘ્ન કર ગમન નહીં કરતે, કિન્તુ કાંટે આદિ લગ જાનેકે મયસે માર્ગ દેઘ્ન કર ગમન કરતે હું, ઔર યશ-કીર્તિ સમ્પાદન કરનેકે લિખ મૌન રખતે હું, ઇસલિખ વે વાસ્તવમેં સમિતિ-ગુપ્તિકે પાલક નહીં હો સકતે । યદિ ઉન્હેં સમિતિ-ગુપ્તિકા પાલક માના જાય તો વહ મનુષ્ય મી વ્રતી કહલાયગા, જો એસી પ્રતિજ્ઞા કરે કિ—“મેં જય તક વેહીમેં જકઢા હુઆ હું તય તક ઇસે નહીં મારુંગા” “જય તક ન બોલું તય તક મૃપાવાદકા ત્યાગી હું” “જય તક સોયા રહુંગા તય તક અર્નાય્ય વ્રતકા પાલન કરુંગા” વાસ્તવમેં એસે મનુષ્ય વ્રતી નહીં કહલાતે હું, ક્યોંકિ ઉનકી આન્તરિક ઇચ્છા પાપોસે નિવૃત્ત નહીં હુઈ હૈ ।

ગેરુઆ આદિ વસ્ત્ર ધારણ કરનેવાલે ઔર અપનેકો મિહુ સમજને-

જેઓ સમિતિ-ગુપ્તિનું પાલન કરે છે તેઓજ મિહુ કહેવાય છે. તેઓમાં એવું જોવામાં આવતું નથી. તેઓ હિંસાથી બચવાને માટે માર્ગ જોધને ગમન કરતા નથી, પરન્તુ કાંટા વગેરે વાગી જવાના ભયથી માર્ગ જોધને ચાલે છે અને યશ કીર્તિ સંપાદન કરવાને માટે મૌન રાખે છે, તેથી તેઓ વસ્તુતાએ સમિતિ-ગુપ્તિકા પાલક નથી થઈ શકતા. જો તેમને સમિતિ-ગુપ્તિકા પાલક માનવામાં આવે તો એ માણસ પણ વ્રતી કહેવાશે કે જે એવી પ્રતિજ્ઞા કરે કે— “જ્યાં સુધી હું બેઠીથી બંધાયેલા છું ત્યાંસુધી હું તેને નહિ મારું” “જ્યાં સુધી હું ન જોઈ ત્યાંસુધી મૃપાવાદનો ત્યાગી છું” “જ્યાં સુધી સર્પ રહીશ ત્યાં સુધી અર્ચાય્ય વ્રતનું પાલન કરીશ.” વસ્તુતઃ એવો માણસ વ્રતી નથી કહેવાતો, કારણ કે એની આંતરિક ઇચ્છા પાપથી નિવૃત્ત થઈ નથી.

ગેરુઆ આદિ વસ્ત્ર ધારણ કરનારા અને પોતાને મિહુ માનનારા સંન્યાસી

रेकान्तस्थानस्थितोऽद्वितीयः, भावतो रागद्वेपरहितो वा, परिपद्रतः=परि= समन्ततः सीदन्ति=गच्छन्ति गत्वा संहता भवन्ति जना अस्यामिति परिपत्=सभा, तां गतः परिपद्रतः=साध्यादिसङ्घस्थित इत्यर्थः, मृत्तः=स्वाध्यायादिजनितश्रमाप- नोदार्थं रजनीमध्यमयामयुगलमात्रं निद्रितः, जाग्रत्=इन्द्रियादिकरणकविषयज्ञान- योग्यावस्था प्राप्तः=निद्राविमुक्तो भवेत् । एवंविधो भिक्षुर्वक्ष्यमाणरीत्या दुष्कृत्यं न करोतीति प्रदर्श्यते-‘से’इति, सः=भिक्षुः पृथिवीं=खनिसमुद्भूतमृत्तिकारूपाम्, भित्ति= सरिच्छीरमृत्तिकाम्, शिलां=विशालपापाणलक्षणाम्, लेपुं=पिण्डात्मकमृत्खण्डम्, सरजस्कं=सचित्तरजोऽवगुण्ठितम्, कायं=शरीरम्, वल्लं=चोलपट्टप्रमुखं च, पात्रा- दीनामप्युलक्षणमेतत्, एतेषु अन्यतमं किमपि वस्तु हस्तेन=करेण, पादेन=चरणेन, काष्ठेन=खदिरादिदारुखण्डेन, किलिञ्चेन=वांसादिकञ्चिकया, अङ्गुल्या=करचरणा- वयवविशेषेण, शलाकया=लोहादिरचितया, शलाकाहस्तेन=पुञ्जीकृतशलाकाभिर्वा नाऽऽलिखेत्=सकृत् अल्पं वा न संघर्षयेत्, न त्रिलिखेत्=बहुशोऽविरतं विशेषतो वा

स्थित और भावसे रागद्वेपरहित होनेसे एकाकी, अथवा साधुओंके संधमें स्थित, स्वाध्याय आदिसे उत्पन्न श्रमको दूर करनेके लिए रात्रिके बीचके दो प्रहरोंमें सोते हुए, तथा जागते हुए भिक्षु, आगे कहे हुए सावध व्यापार नहीं करते हैं ।

खानसे निकली हुई मृत्तिकारूप पृथ्वीपर, नदीके किनारेकी मिट्टी पर, पत्थरकी शिलापर, मिट्टीके ढेलेपर, सचित्त धूलीसे धूसर काय, चोलपट्ट आदि वस्त्र तथा पात्र पर, अर्थात् इनमेंसे किसीभी पदार्थपर हाथसे, पैरसे, काष्ठसे, बांस आदिकी सटक (छड़ी-खापटी)से, अंगुलीसे, लोहे आदिकी घनी हुई छड़से, अथवा बहुतसी छड़ों (सलाइयों)से, न स्वयं एकवार लकीर खींचे, न बार-बार लकीर खींचे अर्थात् इनको

रहित होवाने कारखे ओझडी अथवा साधुओंना संधमां स्थित, स्वाध्याय आदिथी उत्पन्न थता श्रमने दूर करवाने भाटे रात्रिनी वञ्चेना के पडोसमां सूता तथा जागता भिक्षु, आगण कडेला सावध व्यापारने करता नथी.

आणुमांथी नीकणेदी भाटीरूप पृथ्वी पर, नदीना किनारानी भाटी पर, पत्थरनी शिला पर, भाटीनां ढेक्षां पर, सचित्त धूणथी धूसर काय, चोलपट्टो आदि वस्त्र तथा पात्र पर अर्थात् ओमांना कोर्छ पण्य पदार्थ पर हाथथी, पैगथी, कण्ठथी, बांस आदिना जपाटथी, आंगणीथी, लोढा आदिनी सणीथी अथवा अनेक सणीओथी न पोते ओकवार रेणा दोरे, न बारंवार रेणा दोरे, अर्थात्

મિથુની=સાધ્વી । ‘સંજય૦’ इत्यादीनि मिथुविशेषणानि मिथुन्या अपि बोध्यानि उभयोः समानाचारणीयत्वान् ।

(૧) પૃથિવીકાયતના ।

સંયત-વિરત-પ્રતિહત-મત્યાહ્યાત-પાપકર્મા=સંયત:-વર્તમાનકાલિકર્મસાં-
વ્યાનુષ્ઠાનનિવૃત્તઃ, વિરત:-અતીતકાલિકાપાપાન્નુગુપ્સાપૂર્વકં, ભવિષ્યતિ ચ
સંવરપૂર્વકમુપરતો નિવૃત્ત इत्यर्थः, અત્ત एव प्रतिहतं=વર્તમાનકાલે સ્થિત્ય-
નુમાગહાસેન નાશિતં, મત્યાહ્યાત=પૂર્વકૃતાતિચારનિન્દ્યા ભવિષ્યત્પરકરણેન
નિરાકૃતં પાપકર્મ=પાપાનુષ્ઠાનં ચેન સ પ્રતિહતમત્યાહ્યાતપાપકર્મા, સંયત-
ધ્યાસી વિરતશ્ચ (વિશેષણયોરપિ પરસ્પરવિશેષ્યવિશેષણભાવવિવક્ષયા સમાસો
ગતમત્યાગતાદિવત્) સંયતવિરતધ્યાસી પ્રતિહતમત્યાહ્યાતપાપકર્મા ચેતિ તથાંતઃ,
દિવા=દિવસે, રાત્રી=રજન્યામ્, એકકઃ=એકાકી-દ્રવ્યતો ધ્યાનાદિદેતો-

મિથુની સાધ્વીનો કહે છે । સંજય આદિ વિશેષણ સાધ્વીને સાથ
મી સમજના યાદિયે ક્યોંકિ સાધુ ઓર સાધ્વીના આચાર પ્રાયઃ
સમાન હૈ ।

(૧) પૃથિવીકાયતના ।

વર્તમાન કાલકે સવ પ્રકારકે સાવધ વ્યાપારસે નિવૃત્ત હોનેકે કારણ
સંયત, અતીતકાલીન પાપોંસે જુગુપ્સા-પૂર્વક ઓર ભવિષ્યત્કાલીન પાપોંસે
સંવર-પૂર્વક નિવૃત્ત હોનેસે વિરત, સંયત ઓર વિરત હોનેકે કારણ
વર્તમાન કાલમેં સ્થિતિબંધ ઓર અનુભાગબંધકો હાસ કરકે પાપકર્મકો
નષ્ટ કરનેવાલે, દિનમેં, રાત્રિમેં, દ્રવ્યસે ધ્યાન આદિકે લિષ્ટ એકાન્તમેં

મિથુની સાધ્વીને કહે છે. સંજય આદિ વિશેષણ સાધ્વીની સાથે પણ
સમજવાનું છે, કારણ કે સાધુ અને સાધ્વીનો આચાર પ્રાયઃ સમાન છે.

(૧) પૃથિવીકાયતના.

વર્તમાનકાળના સર્વ પ્રકારના સાવધ-વ્યાપારથી નિવૃત્ત હોવાને કારણે
સંયત, અતીતકાલીન પાપોથી જુગુપ્સાપૂર્વક અને ભવિષ્યત્કાલીન પાપોથી સંવર-
પૂર્વક નિવૃત્ત હોવાથી વિરત, સંયત અને વિરત હોવાને કારણે વર્તમાન કાળમાં
સ્થિતિબંધ અને અનુભાગબંધનો હાસ કરીને પાપકર્મને નષ્ટ કરનારા, દિવસમાં
અને રાત્રે, દ્રવ્યથી ધ્યાન આદિને માટે એકાન્તમાં સ્થિત અને સાવથી રાગ-દ્વેષ

मणेणं वायाए काएणं न करेमि न कारवेमि करंतंपि अन्नं न सम-
णुजाणामि । तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं
वोसिरामि ॥२॥१६॥

छाया—स मिश्रुर्वा मिश्रुकी वा संयत-विरत-प्रतिहत-प्रत्याख्यातपापकर्मा
दिवा वा रात्रौ वा एकको वा परिपद्गतो वा सुप्तो वा जाग्रद्वा स उदकं वा
अवश्यायं वा हिमं वा मिहिको वा करकं वा हरतनुं वा शुद्धोदकं वा उदकार्द्रं वा
कायं, उदकार्द्रं वा वस्त्रं, सस्निग्धं वा कायं, सस्निग्धं वा वस्त्रं नाऽऽमृशेन्न संस्पृशेन्नाऽऽ-
पीडयेन्न प्रपीडयेन्नास्फोटयेन्न प्रस्फोटयेन्नातापयेन्न प्रतापयेत्, अन्येन नाऽऽमर्शयेन्न
संस्पर्शयेन्नाऽऽपीडयेन्न प्रपीडयेन्नाऽऽस्फोटयेन्न प्रस्फोटयेन्नाऽऽतापयेन्न प्रतापयेत्,
अन्यमामृशन्तं वा, संस्पृशन्तं वा, आपीडयन्तं वा, प्रपीडयन्तं वा, आस्फोटयन्तं वा,
प्रस्फोटयन्तं वा, आतापयन्तं वा, प्रतापयन्तं वा न समनुजानीयात् । यावज्जीवया
त्रिविधं त्रिविधेन मनसा वाचा कायेन न करोमि, न कारयामि, कुर्वन्तमप्यन्यं न
समनुजानामि । तस्माद् भदन्त ! प्रतिक्रामामि निन्दामि गर्हे आत्मानं
व्युत्सृजामि ॥२॥१६॥

(२) अपकाययतना.

सान्वयार्थः—संजयविरयपडिहयपचक्खायपावक्कम्मे=वर्तमानकालीन
सावद्य व्यापारोंसे रहित, भूत-भविष्यत्कालीन सावद्य व्यापारोंसे रहित, वर्तमान
कालमें भी स्थिति और अनुभागकी न्यूनता करके तथा पहले किये हुए अतिचारोंकी
निन्दा करके सावद्य व्यापारके त्यागी से=वह पूर्वोक्त भिक्षु वा=साधु
भिक्षुणी वा=अथवा साध्वी दिया वा=दिनमें राओ वा=अथवा रात्रिमें एगओ
वा=अकेला परिसागओ वा=अथवा संघमें स्थित सुत्ते वा=सोया हुआ जागरमाणे
वा=अथवा जागता हुआ रहे, वहां से=वह-उदगं वा=जलको हिमं वा=हिमको
महियं वा=कुहरे-धूंअर-को करगं वा=ओलेको हरतणुगं वा=घास पर बूंद-बूंद
पड़ा हुआ जलविशेषको शुद्धोदगं वा=आकाशसे गिरे हुए निर्मल जलको (और)
उदउल्लं वा=जलसे भीने हुए-गीले कायं=शरीरको उदउल्लं वा वत्थं=जलसे भीने
हुए वस्त्रको ससिणिद्धं वा कायं=कुछ-कुछ गीले शरीरको ससिणिद्धं वा वत्थं=
कुछ-कुछ गीले वस्त्रको न आमुसिज्जा=जराभी स्पर्श न करे, न संफुसिज्जा=
अधिक स्पर्श न करे, न आवीलिज्जा=पीडित न करे, न पवीलिज्जा=अधिक
पीडित न करे, न अक्खोडिज्जा=स्फोटन न करे, न पक्खोडिज्जा=प्रस्फोटन
न करे, न आयाविज्जा=तपावे नहीं, न पयाविज्जा=अधिक तपावे नहीं, अन्नं=

ન ઘટ્ટયેત્=ન પામ્યેત્, ન મિન્યાત્=ન વિદારયેત્=ન વિદીર્ણતાં નયેત્, તથા=ન્યેન= (મૂત્રે દ્યુર્ણત્વાદિત્રીયા) સ્વન્યતિરિક્તજનેન નાડડછેત્વયેત્, ન વિલેસ્યેત્, ન ઘટ્ટયેત્=ન મેદયેત્, આલિલન્તં વા વિલિલન્તં વા ઘટ્ટયન્તં વા મિન્દન્તં વા અન્યે= વ્યવચન્તરં ન સમનુજાનીયાત્=નાનુમન્યેત, इत्येवं भगवद्गुणदिष्टाचारपद्धतिसं-
 સળપરાયણાન્તઃકરણોડઠં યાવજ્જીવયા ત્રિવિધં ત્રિવિધેનેત્યાદિ પૂર્વવત્ ॥૧૧॥૧૫॥

સમ્પ્રતિ ક્રમપ્રાપ્તામર્ફાકાયયતનામાહ-‘સે મિક્ષુ વા૦’ इत्यादि ।

• મૂલમ્-સે મિક્ષુ વા મિક્ષુણી વા સંજય-વિરય-પઢિહય-પક્ષ-
 ળંલાયપાવકમ્મે દિયા વારાઓ વા રાગઓ વા પરિસાગઓ વા સુતે
 વાં જાગરમાળે વા સે ઉદગં વા ઓસં વા હિમં વા મહિયં વા કરગં વા
 હરતણુગં વા સુદ્ધોદગં વા ઉદડહં વા કાયં ઉદડહં વા વત્થં સસિણિદ્ધં
 વા કાયં સસિણિદ્ધં વા વત્થં ન આમુસિજ્ઞા ન સંફુસિજ્ઞા ન
 આવિલિજ્ઞા ન પવિલિજ્ઞા ન અક્ખોડિજ્ઞા, ન પક્ખોડિજ્ઞા,
 ન આયાવિજ્ઞા, ન પયાવિજ્ઞા, અન્નં આમુસંતં વા, સંફુસંતં વા
 આવીલંતં વા પવીલંતં વા, અક્ખોડંતં વા, પક્ખોડંતં વા, આયાવંતં
 વા, પયાવંતં વા ન સમણુજાણિજ્ઞા । જાવજ્જોવાપ્પ તિવિહં તિવિહેળં

ન ધિસે તથા ન હિલાવે, ન વિદારે, ન દૂસરેસે ચે સવ ક્રિયાઈ કરાવે
 ઔર ન ચે સવ ક્રિયાઈ કરતે હુપ અન્યકો ભલા જાને ।

हे गुरुमहाराज ! इस प्रकार सर्वज्ञ भगवान् द्वारा उपदेश किए हुए
 आचारकी रक्षा करनेमें मनको तत्पर रखनेवाला मैं तीन करण तीन
 योगसे यह सब कार्य नहीं करूंगा ॥ २ ॥ १५ ॥

અબ અપ્કાયકી યતનાકા પ્રતિપાદન કરતે હૈં-‘સે મિક્ષુ૦’ इत्यादि ।

એને ન ધસે તથા ન હલાવે, ન વિદારે, ન ધીન્યાઓ પાસે એ બધી ક્રિયાઓ
 કરાવે અને ન એ બધી ક્રિયાઓ કરનારા અન્યને ભલો બાણે.

હે શ્રી મહારાજ ! એ પ્રકારે સર્વજ્ઞ ભગવાને ઉપદેશેલા આચારની રક્ષા
 કરવામાં મનને તત્પર રાખનારો એવો હું ત્રણ કરણ ત્રણ યોગથી એ બધાં કાર્ય
 કરીશ નહિ. (૧) (૧૫)

હવે અપ્કાયની યતનાનું પ્રતિપાદન કરે છે-સે મિક્ષુ ઇત્યાદિ.

શુદ્ધોદકમ્=આકાશાત્પતિતં સ્વભાવનિર્મલં સલિલમ્ । તથા ઉદકાર્દ્રં=જલક્ષિત્ત્વં
કાર્યં વસ્ત્રં ચ । સસ્તિગ્ધમ્=સ્તિગ્ધમિતિ ભાવક્તાન્તમ્, સ્નેહઃ=સ્તિગ્ધત્વમિતિ તદ-
ર્થસ્તેન સહ વર્તમાનં તત્=વિન્દુરહિતમીપદાર્દ્રં કાર્યં વસ્ત્રં ચ, સ્વયં ન આમૃશેત્=આ-
ર્ષેત્ ‘આહીપદર્થેઽભિવ્યાપ્તી સીમાર્થે ધાતુયોગજે’ इति કોશાત્, મૃશેત્=સ્પૃશેત્, ન
સ્પર્શયુક્તં કુર્યાદિત્યર્થઃ । ન સંસ્પૃશેત્=ન સં=પ્રકર્ષેણ સ્પૃશેત્ । નાપીડયેત્, ન પ્રપીડ-
યેત્ । નાઽસ્ફોટયેત્, ન પ્રસ્ફોટયેત્ । નાઽસ્તાપયેત્, ન પ્રતાપયેત્ । શેષં સુગમમ્ ।
एषु (‘આમૃશેત્ સંસ્પૃશેત્’ इत्यादिषु) सर्वत्र धात्वर्थोऽविशेषेऽप्युपसर्ग(आ. सं. प्र.)-
કૃતવાચ્યવૈલક્ષણ્યાન્ન પૌનસ્ત્યદોષાવસર इति बोध्यम् ॥૨॥૧૬॥

સમ્પ્રતિ તેજસ્કાયયતનામાદ-‘સે ભિક્ષૂ વા’ इत्यादि ।

મૂલમ્-સે ભિક્ષૂ વા ભિક્ષુણી વા સંજય-વિરય-પહિહય-પન્ચ-
ક્ષાય-પાવકમ્મે દિયા વા રાઓ વા ઇગઓ વા પરિસાગઓ વા
સુત્તે વા જાગરમાણે વા; સે અગણિં વા ઇંગાલં વા મુમ્મુરં વા અઙ્ચિં વા
જાલં વા અલાયં વા સુદ્ધાગણિં વા ઉકં વા ન ડંજેજ્ઞા ન ઘટ્ટેજ્ઞા
ન ભિંદેજ્ઞા ન ઉજ્જાલેજ્ઞા ન પજ્જાલેજ્ઞા ન નિદ્ધાવેજ્ઞા, અન્નં

આદિકે અંકુરોંપર જમનેવાલે જલવિન્દુ), વર્ષાકા નિર્મલ જલ, ફન સયકો,
તથા જલસે વહુત ગીલા યા થોડા ગીલા શરીર યા વસ્ત્ર, ફન સયકો
સ્વયં એક વાર સ્પર્શ ન કરે, વાર-વાર સ્પર્શ ન કરે, વસ્ત્રકો એકવાર ન
નિચોડે, વાર-વાર ન નિચોડે, ન એકવાર ફટકે, ન વાર-વાર ફટકે, ન
એકવાર ઘૂપમેં સુઝાવે, ન વાર-વાર સુઝાવે, ન યે સય ક્રિયાઈ દૂસરેસે
કરાવે, ન કરતે હુએકો ભલા જાને, શેષ સુગમ હૈ ॥૨॥૧૬॥

અગ્નિકાયકી યતના કહતે હૈ-‘સે ભિક્ષૂ વા’ इत्यादि ।

જળ એ સર્વને, તથા જળથી બહુ લીધું અથવા થોડું લીધું શરીર યા વસ્ત્ર,
એ સર્વને સ્વયં એકવાર સ્પર્શ નહિ કરે, વારંવાર સ્પર્શ નહિ કરે, વસ્ત્રને
એકવાર નહિ નીચોવું, વારંવાર નહિ નીચોવું, એકવાર નહિ આટકું, વારંવાર
નહિ આટકું, એકવાર તડકામાં નહિ સુકાવું, વારંવાર નહિ સુકાવું, નહિ એ બધી
ક્રિયાઓ બીજા પાસે કરાવું, અને કરનારને નહિ લાલો બાણું. શેષ ભાગ
સહેલો છે. (૨) (૧૬)

અગ્નિકાયની યતના કહે છે-સે ભિક્ષૂ વા’ इत्यादि.

दूसरेसे, न आमुसायिज्जा=नरामी स्पर्श न करावे, न संकुसायिज्जा=नकि
स्पर्श न करावे, न आयीलायिज्जा=पीडित न करावे, न पचीलायिज्जा=
अधिक पीडित न करावे, न अक्खोढायिज्जा=स्फोटन न करावे, न पक्खो-
ढायिज्जा=प्रस्फोटन न करावे, न आयायिज्जा=नपचावे नहीं, न पयायिज्जा=
अधिक तपचावे नहीं, आमुसंनं वा=नरामी स्पर्श करनेवाले संकुसंनं वा=
अधिक स्पर्श करनेवाले आयीलंनं वा=पीडित करनेवाले पचीलंनं वा=अधिक
पीडित करनेवाले अक्खोढंनं वा=स्फोटन करनेवाले पक्खोढंनं वा=
प्रस्फोटन करनेवाले आयावंनं वा=तपानेवाले पयावंनं वा=अधिक तपानेवाले
अन्नं=दूसरेको न समणुजाणिज्जा=भला न रामझे। जावज्जीवाण=
जीवनपर्यन्त (इसको) तिविहं=कृत कारित अनुमोदनारूप तीन
करणसे (तथा) तिविहेणं=तीन प्रकारके घणेरणं=मनसे वायाणं=वचनसे
काएणं=कायसे न करेमि=न करूंगा, न कारवेमि=न कराऊंगा, करंतपि=
करते हुएभी अन्नं=दूसरेको न समणुजाणामि=भला नहीं समझूंगा।
भंते ! = हे भगवन् ! तस्स=उस दण्डसे पडिक्कमामि=पृथक् होता हूँ, निंदामि=
आत्मसाक्षीसे निन्दा करता हूँ, गरिहामि=गुरु साक्षीसे गर्हा करता हूँ,
अप्पाणं=दण्ड सेवन करनेवाले आत्माको बोसिरामि=त्यागता हूँ ॥२॥१६॥

(२) अप्कायपतना ।

टीका—स भिक्षुर्वेत्यादि पूर्ववत् । उदकं=प्रसङ्गात्कूपादिजलम् भृगर्भोद्भूत-
स्त्रोतोजलमित्यर्थः, अवश्यायं=मेघमन्तरेण रात्रौ पतितं सूक्ष्मतुपारूपमपकायम् ।
हिमं=शीतर्त्तौ शीताधिक्येन घनीभूतमपकायम्-‘वर्ष’ इति लोके प्रसिद्धम् । मिहिकां=
हेमन्त-शिशिरयोः कदाचित् सान्द्रतया धूमवत्पतिभासमानस्वरूपां कुञ्जटिकां
‘धूँअर’ इति लोकप्रसिद्धाम् । करकं=किरति=क्षरति पानीयमिति करकं=वर्षोप-
लम् । हरतनुम्=भूमिमुद्धिद्य तृणाङ्कुराद्युपरि बिन्दुरूपेण स्थितमपकायविशेषम् ।

(२) अप्कायपतना ।

भिक्षु और भिक्षुकी आदि पदोंका-अर्थ पहलेकी भाँति समझना
चाहिए । कूएका पानी अर्थात् भूमिमें सोता (झरना)से निकलनेवाला
जल, ओस, पाला, कुहरा (धूँअर), ओला (गड़ा), हरतनु (भूमिको भेद कर गेहूँ

(२) अप्कायपतना ।

भिक्षु अने भिक्षुकी आदि शब्दोंको अर्थ पहलेकी भाँति समझना चाहिये ।
अर्थात् भूमिमें सोता (अरुण) थी नीकणतुं जल, ओस, धर, अक्षण, धरा, उन्नतुं
(भूमिमें सेतीने धर) आदिना अक्षणे उपर आभनारां जलनिन्दुओ), वरसादनुं, निर्भण

न घटेज्जा=चलावे, नहीं, न भिंदेज्जा=भेदे नहीं, न उज्जालेज्जा=थोड़ाभी जलावे नहीं, न पज्जालेज्जा=प्रज्वलित करे नहीं, न निग्वावेज्जा=बुझावे नहीं, अन्नं=दूसरेसे न उंजावेज्जा=बढ़ावे नहीं, न घटावेज्जा=चलवावे नहीं, न भिंदावेज्जा=भिंदावे नहीं, न उज्जालावेज्जा=न जलवावे, न पज्जालावेज्जा=न प्रज्वलित करावे, न निग्वावेज्जा=न बुझावे, उंजंतं वा=बढ़ानेवाले घटंतं वा=चलानेवाले भिंदंतं वा=भेदनेवाले उज्जालंतं वा=जलानेवाले पज्जालंतं वा=प्रज्वलित करनेवाले निग्वावंतं वा=बुझानेवाले अन्नं=दूसरेको न समणुजाणिज्जा=मला न समझे । जावज्जीवाए=जीवनपर्यन्त (इसको) तिविहं=कृत-कारित-अनुमोदनारूप तीन करणसे (तथा) तिविहेणं=तीन प्रकारके मणेणं=मनसे वायाए=वचनसे काएणं=कायसे न करेमि=न कहूंगा, न कारवेमि=न कराऊंगा, करंतंपि=करते हुएभी अन्नं=दूसरेको न समणुजाणामि=मला नहीं समझूंगा । भंते !=हे भगवन् ! तस्स=उस दण्डसे पडिक्कमामि=पृथक् होता हूँ, निंदामि=आत्मसाक्षीसे निन्दा करता हूँ, गरिहामि=गुरु साक्षीसे गर्हा करता हूँ, अप्पाणं=दण्ड सेवन करनेवाले आत्माको चोसिरामि=त्यागता हूँ ॥३॥१७॥

टीका-अग्निं=वह्निम्, अङ्गारं=निर्धूमज्वालंज्वलदिग्धनम्, सुर्धुरं=प्रविरलस्फुलिङ्ग-संमिश्रमस्मरूपं तुपानलं वा, 'सुर्धुरस्तु तुपानलः' इति वैजयन्तीकोशात्, अजालिण्डिकाग्निं वा, अचिः=मूलाग्निविच्छिन्नां ज्वालाम्, ज्वालां=दह्यमानतृणादिसम्बद्धाऽऽमूलोद्ध्वं प्रसारितेजोराशिम्, अलातं=ज्वलदग्रभागं काष्ठम्, श्रुद्धाग्निम्=अयःपिण्डानुसंबद्धं विशुद्धादिरूपं वा, उल्कां=मूलग्रहेर्विच्छिद्य समन्तात्प्रसर्पदग्निप्रकाशिकां, (चिनगारी, तडंगिया, इति भाषा) स्वयं न उत्तिश्चेत्=न तत्रे-

(३) तेजस्काययतना ।

अग्नि, अंगारा, भूमल (गर्म राख) चकरीकी लेंडीकी आग, मूलसे टूटी हुई ज्वाला, मूलसे अविच्छिन्न ज्वाला, लुआठा (जलती हुई लकड़ी), गर्म लोहेके गोलेकी या बिजलीकी अग्नि, अथवा चिनगारी

(३) तेजस्काययतना.

अग्नि, अंगारा, गरम राख, चकरीकी लेंडीकी आग, भूगर्भी तूटेली ज्वाला, भूगर्भी अविच्छिन्न ज्वाला, जलती लकड़ी, गरम लोहका गोला, अथवा चिनगीनी अग्नि, अथवा बिजलीगी आदिमां पोते छेदन (जलती) नहि

न उंजावेज्जा न घट्टावेज्जा न भिंदावेज्जा, न उज्जालावेज्जा न पज्जालावेज्जा न निद्धावेज्जा, अन्नं उंजंतं वा घटंतं वा भिंदंतं वा उज्जालंतं वा पज्जालंतं वा निद्धावंतं वा न समणुजाणिज्जा जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं न करेमि न कारवेमि करंतंपि अन्नं न समणुजाणामि ! तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥ ३ ॥ १७ ॥

छाया—स मिश्रुर्वा मिश्रुकी वा संपतविरतमतिहतमत्याख्यातपापकर्मा दिवा वा रात्रौ वा एरुको वा परिपहतो वा सुप्तो वा जाग्रद्वा, सः अग्निं वा अन्नं वा मुर्मुरं वा अर्विर्वा ज्वालां वा अलातं वा शुद्धाग्निं वा उल्कां वा नोत्तिब्रेत् न घट्टेत् न मिन्धान्नोज्ज्वालयेत्त प्रज्वालयेत्त निर्वापयेद्, अन्येन नोत्सेचयेत् घट्टयेत् भेदयेन्नोज्ज्वालयेत्त प्रज्वालयेत्त निर्वापयेद्, अन्यमुत्तिञ्चन्तं वा घट्टयन्तं वा भिन्दन्तं वा उज्ज्वालयन्तं वा प्रज्वालयन्तं वा निर्वापयन्तं वा न समनुजानीयात् । यावज्जीवया त्रिविधं त्रिविधेन मनसा वाचा कायेन न करोमि न कारयामि कुर्वन्तमप्यन्यं न समनुजानामि । तस्माद् भदन्त ! प्रतिक्रामामि निन्दामि गौ आत्मानं व्युत्सृजामि ॥ ३ ॥ १७ ॥

(३) तेजस्काययतना.

सान्वयार्थः—संजयविरयपडिहयपच्चक्खायपावकम्मे=वर्तमानकालीन सावद्य व्यापारोंसे रहित, भूत-भविष्यत्कालीन सावद्य व्यापारोंसे रहित, वर्तमान कालमें भी स्थिति और अनुभागकी न्यूनता करके तथा पहले किये हुए अतिचारोंकी निन्दा करके सावद्य व्यापारके त्यागी, से=वह पूर्वोक्त भिक्षु वा=साधु भिक्षुणी वा=अथवा साध्वी; दिया वा=दिनमें राओ वा=अथवा रात्रिमें; एगओ वा=अकेला परिसागओ वा=अथवा संघम स्थित; सुत्ते वा=सोया हुआ जागरमाणे वा=अथवा जागता हुआ रहे, वहां से=वह अगणि वा=अग्निको इंगालं वा=अंगारेको मुम्मुरं वा=मुर्मुर-भूभूदर-(तुषाग्नि)को अर्च्चि वा=ज्योति-मूलाग्निसे विच्छिन्न ज्वालाको, जालं वा=मूलाग्निसे अविच्छिन्न जलती हुई ज्वालाको, अलायं वा=जिसका अग्रभाग जल रहा हो ऐसे काठको, सुद्धागणि वा=शुद्ध अग्नि-लोहपिण्डमें संबद्ध अग्नि अथवा विजलीरूप अग्निको, उक्कं वा=चिनगारियोंको न उंजेज्जा=इंधन डालकर बड़ावे नहीं,

ननेन वा तालवृन्तेन वा पत्रेण वा पत्रभङ्गेन वा शाखया वा शाखाभङ्गेन वा पिङ्गुनेन वा पिङ्गुनहस्तेन वा चैलेन वा चैलकण्ठेन वा हस्तेन वा मुखेन वा, आत्मनो वा कायं वाशं वाऽपि पुद्गलं न फूत्कुर्यात्, न बीजयेत्, अन्येन न फूत्कारयेत् न बीजयेद्, अन्यं फूत्कुर्यन्तं वा बीजयन्तं वा न समनुजानीयात्। यावज्जीवया त्रिविधं त्रिविधेन मनसा वाचा कायेन न करोमि न कारयामि कुर्वन्तमप्यन्यं न समनुजानामि। तस्य भदन्त ! प्रतिक्रामामि निन्दामि गर्हे आत्मानं व्युत्क्षजामि ॥४॥१८॥

(४) वायुकाययतना.

सान्त्वयार्थः—संजयचिरयपटिह्यपचक्रायपावकस्मे=वर्तमानकालीन सावद्य व्यापारोंसे रहित, भूत-भविष्यत्कालीन सावद्य व्यापारोंसे रहित, वर्तमान कालमें भी स्थिति और अनुभागकी न्यूनता करके तथा पहले किये हुए अति-चारोंकी निन्दा करके सावद्य व्यापारके त्यागीं से=वह पूर्वोक्त भिक्खु वा=साधु भिक्खुणी वा=अथवा साध्वी दिया वा=दिनमें राओ वा=अथवा रात्रिमें एगओ वा=अकेला परिसागओ वा=अथवा संधमें स्थित सुप्ते वा=सोया हुआ जागरमाणे वा=अथवा जागता हुआ रहे, वहाँ से=वह सिगण वा=चागरसे, विहणेणवा=पंखेसे, तालिअंटेण वा=ताडके पंखेसे, पत्तेण वा=पत्तेसे, पत्तभंगेण वा=बहुतसे पत्तोंसे, साहाए वा=शाखा-डाली-से, साहाभंगेण वा=शाखाके खण्डसे, पिङ्गणेण वा=मोरपीछीसे, पिङ्गणहत्थेण वा=मोरपीछियोंके समूहसे, चैलेण वा=कपड़ेसे, चैलकण्ठेणवा=कपड़ेके छोर-पट्टे-से, हत्थेण वा=हाथसे, मुहेणवा=मुखसे, अप्पणो वा=अपने काय=शरीरको, वा=अथवा बाहिरं वि पुग्गलं=बाहरी पुद्गलोंको भी न फूमेज्जा=फूंकन मारे, न बीएज्जा=चक्र आदिसे हवा न करे, अन्नं=दूसरेसे न फूमावेज्जा=फूंकन मारावे, न बीआवेज्जा=हवा न करावे, फुमंतं वा=फूंकनेवाले बीअंतं वा=हवा करनेवाले अन्नं=दूसरेको न समणुजाणिज्जा=मन्य न समझे। जावज्जीयाए=जीवनपर्यन्त (इसको) तिचिहं=कृत कारित अनुमोदनारूपतीन करणसे (तथा) तिचिह्णं=तीन प्रकारके मणेरं=मनसे वायाए=वचनसे काएणं=कायसे न करोमि=न करेया, न कारवेमि=न कराऊंगा, करंतं=करते हुए भी अन्नं=दूसरेको न समणुजाणांमि=भला नहीं समझूंगा। भन्ते!=हे भगवन! तस्स=उस दण्डसे पक्षिप्रमाप्ति=पृथक् होता हूँ, निन्दामि=आत्मसाक्षीसे निन्दा करता हूँ, गरिष्मामि=गर्हा करता हूँ, अप्पाणं=दण्ड सेवन करनेवाले आत्माको या त्यागता हूँ ॥४॥१८॥

न्यनादिकं प्रक्षिपेत्, न घट्टयेत्=न सञ्चालयेत्, न मिन्यात्=दण्डेष्टकृत्वादिना
न स्फोटयेत्, न उज्ज्वालयेत्=तालवृन्तादिना सकृदल्पं वा न ध्मापयेत्=न कर्षयेदि-
त्यर्थः, न प्रज्वालयेत्=सततं बधूशो वा न प्रज्वलितं कृयात्, न निर्वापयेत्=न
विध्यापयेत् न निर्वाणं न पेदित्यर्थः, अन्येन न उत्सेनयेदित्यादि सर्वं गुणमम् । ३१७

वायुकाययतनामाह—‘से भिक्खू वा०’ इत्यादि ।

मूलम्—से भिक्खू वा भिक्खुणी वा संजय-विरय-पडिहय-पञ्चक्खाय-
पावकम्मि दिया वा राओ वा एगओ वा परिसागओ वा सुत्ते
जागरमाणेवा; से सिएण वा विहुणेण वा तालिअंटेण वा पत्तेण वा
पत्तभंगेण वा साहाए वा साहाभंगेण वा पिहुणेण वा पिहुणहत्थेण
वा चेलेण वा चेलकन्नेण वा हत्थेण वा मुहेण वा अप्पणो वा कायं
वाहिरं वावि पुग्गलं न फुमेज्जा न वीऐज्जा, अन्नं न फुमावेज्जा
न वीआवेज्जा, अन्नं फुमंतं वा वीअंतं वा न समणुजाणिज्जा ।
जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं न करेमि,
न कारवेमि, करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि । तस्स भंते ! पडिक्कमामि
निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥ ४ ॥ १८ ॥

छाया—स भिक्षुर्वा भिक्षुकी वा संयतविरतपतिहतप्रत्याख्यातपापकर्मा दिवा
वा रात्रौ वा एकको वा परिपङ्गतो वा सुप्तो वा जाग्रद्वा, स सितेन वा विधू-

आदिमें स्वयं इन्धन न डाले, न संचालन करे (न संघटा करे), न दंड
ईंट आदिसे उसे भेदे, न पंखा आदिसे एकवार प्रज्वलित करे,
न बार-बार प्रज्वलित करे, न बुझावे । न ये सब क्रियाएँ दूसरेसे करावे,
न करते हुएकी अनुमोदना करे, इत्यादि सब पूर्ववत् ॥ ३॥ १७ ॥

वायुकायकी यतना कहते हैं—‘से भिक्खू वा०’ इत्यादि ।

नांछे, नहि संचालन करे (नहि संघटन करे), नहि दंड के छोट आदिथी तेने
छेदे, नहि पंखा वगैरैथी तेने ओकवार प्रज्वलित करे, नहि बार-बार प्रज्वलित
करे, नहि बुझावे, नहि ओ गंधी क्रियाओ गीण पासे करावे, करनादनी नहि
अनुमोदना करे. इत्यादि पूर्ववत् (३) (१७)

वायुकायकी यतना कहे छे—से भिक्खू वा० इत्यादि.

मूलम्—से भिक्खू वा भिक्खुणी वा संजय-विरय-पडिहय-पच्चक्खाय-पावकम्मे दिया वा राओ वा एगओ वा परिसागओ वा सुत्ते वा जागरमाणे वा, से वीएसु वा वीयपइट्ठेसु वा रूढेसु वा रूढपइट्ठेसु वा जाएसु वा जायपइट्ठेसु वा हरिएसु वा हरियपइट्ठेसु वा छिन्नेसु वा छिन्नपइट्ठेसु वा सचित्तेसु वा सचित्तकोलपडिनिस्सिएसु वा न गच्छेज्जा न चिट्ठेज्जा न निसीइज्जा न तुयट्ठिज्जा, अन्नं न गच्छाविज्जा न चिट्ठाविज्जा न निसीयाविज्जा न तुयट्ठाविज्जा, अन्नं गच्छंतं वा चिट्ठंतं वा निसीयंतं वा तुयट्ठंतं वा न समणुजाणिज्जा । जावजीवाए तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं न करेमि न कारवेमि करंतंपि अन्नं न समणुजाणामि । तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥ ५ ॥ १९ ॥

छाया—सभिक्षुर्वा भिक्षुकी वा संयतविरतप्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्मा दिवा वा रात्रौ वा एकको वा परिपद्गतो वा सुप्तो वा जाग्रद्रा, स बीजेषु वा बीजप्रतिष्ठितेषु वा रूढेषु वा रूढप्रतिष्ठितेषु वा जातेषु वा जातप्रतिष्ठितेषु वा हरितेषु वा हरितप्रतिष्ठितेषु वा छिन्नेषु वा छिन्नप्रतिष्ठितेषु वा सचित्तेषु वा सचित्तकोलप्रतिनिश्चितेषु वा न गच्छेन्नतिष्ठेन्न निपीदेन्न त्वग्वर्त्तयेत्, अन्यं न गमयेन्न स्यापयेन्न निपादयेन्न त्वग्वर्त्तयेत्, अन्यं गच्छन्तं वा तिष्ठन्तं वा निपीदन्तं वा त्वग्वर्त्तयन्तं वा न समनुजानीयात् । यावज्जीवया त्रिविधं त्रिविधेन मनसा वाचा कायेन न करोमि न कारयामि कुर्वन्तमप्यन्यं न समनुजानामि । तस्य भदन्त ! प्रतिक्रामामि निन्दामि गहं आत्मानं व्युत्सृजामि ॥ ५ ॥ १९ ॥

(५) वनस्पतिकाययतना.

सान्वयार्थः—संजयविरयपडिहयपच्चक्खायपावकम्मे=वर्त्तमानकालीन सावद्य व्यापारोंसे रहित, भूत-भविष्यत्कालीन सावद्य व्यापारोंसे रहित, वर्त्तमान कालमें भी स्थिति और अनुभागकी न्यूनता करके, तथा पहले किये हुए अतिचारोंकी निन्दा करके सावद्य व्यापारके त्यागी से=वह पूर्वोक्त भिक्खू वा=साधु भिक्खुणी वा=अथवा साध्वी दिया वा=दिनमें, राओ वा=अथवा

(४) वायुकाययतना ।

टीका—सितेन=चामरेण भेतत्त्वगुणवस्त्रेनोपचारात्, त्रिभूनेन=बीजनकेन, तालघृन्तेन=ताले=करतले=घृन्तं=बन्धनमभ्येति, तालस्येव घृन्तमभ्येति, तालघृन्ते=फरादिनाऽऽन्यत् इति तालम्, उभयोरेकत्वम्भरणान्, तादृशं घृन्तं बभ्येति वा तालघृन्तं=तालपत्रादिरचितं व्यजनं तेन, उपलक्षणमिदं त्रिगुणप्रयत्नादीनामपि, पत्रेण=रुमलिनीदलादिना, पत्रमन्त्रेन=दलत्रकलेन, शाखाया=वृक्षशृङ्गाया, शाखामन्त्रेन=तदेकदेशेन, पिङ्गुनेन=वर्धिवर्धेण (मयूरपिच्छेन) पिङ्गुनहस्तेन=पुञ्जीकृतमयूरपिच्छेन, चैलेन=वस्त्रेण, चैलकर्णेन=अञ्जलेन (वस्त्रमान्तेन) हस्तेन=करेण, मुखेन=वदनेन, आत्मनः=स्वस्य कायं=शरीरं वायमपि पुद्गलम्=उष्णदुग्धादिकं वा स्वयं न फूत्कुर्यात्=न मुखेन धमेत्, न बीजयेत्=चामरादिना वातं न सञ्चालयेत्, अन्येन वा न फूत्कारयेत्, इत्याद्यन्यत्सुबोधम् ॥४॥१८॥

वनस्पतिकाययतनामाह—‘से भिक्खु वा०’ इत्यादि ।

(४) वायुकाययतना ।

चाँवरसे, पंखेसे, ताड़के घने हुए पंखेसे अथवा अन्य बिजली आदिके किसी प्रकारके पंखेसे, कमल आदिके पत्तेसे, पत्तेके टुकड़ेसे, वृक्षकी शाखासे, शाखाके खण्डसे, मयूरके पिच्छसे, मयूरके बहुतसे पिच्छोंसे, वस्त्रसे, वस्त्रके पल्ले (छोर)से, हाथसे, मुखसे, अपने शरीरको तथा अन्य गरम दूध आदि पुद्गलोंको न स्वयं फूँके, न चाँवर आदिसे बीजे-वायुका संचालन करे, न दूसरेसे फूँकावे, न बीजावे, न फूँकते हुए तथा बीजते हुए अन्यको भला जाने, इत्यादि सुगम ही है ॥ ४ ॥ १८ ॥

वनस्पतिकायकी यतना कहते हैं—‘से भिक्खु वा०’ इत्यादि ।

(४) वायुकाययतना.

आमरथी, पंभाथी, ताड़ना जनावेला—पंभाथी, अथवा अन्य बिजली आदिना केछ प्रकारना पंभाथी, कमल आदिनां पाँदडाथी, पाँदडाना टुकडाथी, वृक्षनी शाखाथी, शाखाना भाँडथी, मयूरना पिच्छथी, मयूरना अनेक पीछांथी, वस्त्रथी, वस्त्रना छेडाथी, हाथथी, मुखथी, पोताना शरीरने, तथा भील गरम दूध आदि पुद्गलोंने नहि स्वयं कूँके, नहि आमर आदिथी बीजे-वायुनु संचालन करे, नहि भील पासे कूँकावे, के कूँकनार तथा बीजनार अन्यने लझे नलझे. इत्यादि सरल छे. (४) (१८)

वनस्पतिकायनी यतना कहे छे—से भिक्खु वा० इत्यादि.

मूलम्-से भिक्खू वा भिक्खुणी वा संजय-विरय-पडिहय-पच्चक्खाय-
पावकम्मे दिया वा राओ वा एगओ वा परिसागओ वा सुत्ते वा
जागरमाणे वा, से वीएसु वा वीयपइट्ठेसु वा रूढेसु वा रूढपइट्ठेसु
वा जाएसु वा जायपइट्ठेसु वा हरिएसु वा हरियपइट्ठेसु वा छिन्नेसु
वा छिन्नपइट्ठेसु वा सचित्तेसु वा सचित्तकोलपडिनिस्सिएसु वा न
गच्छेज्जा न चिट्ठेज्जा न निसीइज्जा न तुयट्ठिज्जा, अन्नं न गच्छाविज्जा
न चिट्ठाविज्जा न निसीयाविज्जा न तुयट्ठाविज्जा, अन्नं गच्छंतं वा
चिट्ठंतं वा निसीयंतं वा तुयट्ठंतं वा न समणुजाणिज्जा । जावज्जीवाए
तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं न करेमि न कारवेमि
करंतंपि अन्नं न समणुजाणामि । तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि
गरिहामि अप्पाणं वोस्तिरामि ॥ ५ ॥ १९ ॥

छाया—संभिक्षुर्वा भिक्षुकी वा संयतविरतप्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्मा दिवा वा
रात्रौ वा एकको वा परिपद्गतो वा सुप्तो वा जाग्रद्वा, स बीजेषु वा बीजप्रतिष्ठि-
तेषु वा रूढेषु वा रूढप्रतिष्ठितेषु वा जातेषु वा जातप्रतिष्ठितेषु वा हरितेषु वा
हरितप्रतिष्ठितेषु वा छिन्नेषु वा छिन्नप्रतिष्ठितेषु वा सचित्तेषु वा सचित्तकोल-
प्रतिनिश्चितेषु वा न गच्छेन्नतिष्ठेन्न निपीदेन्न त्वग्वर्त्तयेत्, अन्यं न गमयेन्न स्था-
पयेन्न निपादयेन्न त्वग्वर्त्तयेत्, अन्यं गच्छन्तं वा तिष्ठन्तं वा निपीदन्तं वा त्वग्व-
र्त्तयन्तं वा न समनुजानीयात् । यावज्जीवया त्रिविधं त्रिविधेन मनसा वाचा कायेन
न करोमि न कारयामि कुर्वन्तमप्यन्यं न समनुजानामि । तस्य भदन्त ! प्रतिक्रामामि
निन्दामि गर्हे आत्मानं व्युत्सृजामि ॥ ५ ॥ १९ ॥

(५) वनस्पतिकाययतना.

सान्त्वयार्थः—संजयविरयपडिहयपच्चक्खायपावकम्मे=वर्त्तमानकालीन
सावद्य व्यापारोंसे रहित, भूत-भविष्यत्कालीन सावद्य व्यापारोंसे रहित, वर्त्तमान
कालमें भी स्थिति और अनुभागकी न्यूनता करके, तथा पहले किये हुए
अतिचारोंकी निन्दा करके सावद्य व्यापारके त्यागी से=वह पूर्वोक्त भिक्खू
वा=साधु भिक्खुणी वा=अथवा साध्वी दिया वा=दिनमें, राओ वा=अथवा

रात्रिमें, एगओ चा=अकेला परिसागओ चा=अथवा संयमें स्थित सुत्ते चा=सोया हुआ जागरमाणे चा=अथवा जागता हुआ रहे, वहाँ से=वहाँ धीएसु चा=शालि आदि बीजोंपर, धीयपइहेसु चा=बीजोंपर रखे हुए शयन आसन आदि पर, रुढेसु चा=अङ्कुरित वनस्पति पर, रुढपइहेसु चा=अङ्कुरित वनस्पति पर रखे हुए शयन आसन आदि पर, जाएसु चा=पत्ते आनेकी अवस्थावाली वनस्पति पर, जायपइहेसु चा=पत्ते आनेकी अवस्थावाली वनस्पति पर रखे हुए शयन आसन आदि पर, हरिणसु चा=हरित पर, हरिय-पइहेसु चा=हरित पर रखे हुए शयन आसन आदि पर, छिन्नेसु चा=कटे हुए हरित पर छिन्नपइहेसु चा=कटे हुए हरित पर रखे हुए आसन आदि पर, सचिस्तेसु चा=फिर अन्य सचित्त अण्डा आदि सहित वनस्पति पर, सचिस्-कोलपडिनिस्सिएसु चा=घुने हुए-सड़े काठ पर न गच्छेज्जा=गमन न करे, न चिद्देज्जा=न खड़ा होवे न निसीइज्जा=न बैठे, न तुअट्टिज्जा=न सोवे, अन्नं=दूसरेको न गच्छावेज्जा=न चलावे न चिट्ठावेज्जा=न खड़ा करे न निसीयावेज्जा=न बैठे, न तुअट्टाविज्जा=न मुलावे, गच्छंतं वा=चलते हुए चिदंतं वा=खड़े होते हुए निसीयंतं वा=बैठते हुए तुयदंतं वा=सोते हुए अन्नं=दूसरेको न समणुजाणेज्जा=भला न जाने । जावज्जीवाए=जीवनपर्यन्त (इसको) तिविहं=कृत कारित अनुमोदनारूप तीन करणसे (तथा) तिविहेणं=तीन प्रकारके मणेणं=मनसे वायाए=वचनसे काएणं=कायासे न करेमि=न करूँगा, न कारवेमि=न कराऊँगा, करंतंपि=करते हुएभी अन्नं=दूसरेको न समणुजाणामि=भला नहीं समझूँगा । भंते !=हे भगवन् ! तस्स=उस दण्डसे पडिकमामि=पृथक् होता हूँ, निंदामि=आत्मसाक्षीसे निन्दा करता हूँ, गरिहामि=गुरुसाक्षीसे गर्हा करता हूँ, अप्पाणं=दण्ड सेवन करनेवाले आत्माको चोसिरामि=त्यागता हूँ ॥५॥१९॥

(५) वनस्पतिकाययतना.

टीका—बीजेषु=शाल्यादिषु, बीजप्रतिष्ठितेषु=बीजोपरिस्थितेषु शयनाऽऽस-नादिषु, एवमग्रेऽपि प्रतिष्ठितपदव्याख्या कार्या, रुढेषु=अङ्कुरितेषु, जातेषु=परो-

(५) वनस्पतिकाययतना ।

शालि आदि बीजों पर, बीजों पर रखे हुए शय्या आसन आदि पर, अङ्कुरों

(५) वनस्पतिकाययतना.

जागर आदि धीजे पर, धीजे पर रखे शय्या आ... पर,

ह्याऽनन्तरकालिकावस्थां सम्प्राप्तेषु पत्रितेजित्यर्थः, हरितेषु=कीरमयूरपक्षसच्छा-
यतां गतेषु, छिन्नेषु=कुठारादिना संछिद्य पृथक्कृतेषु अर्द्धेषु, सचित्तेषु=अन्येष्वपि
सनीवाण्डादिषु, सचित्तकोलप्रतिनिश्चितेषु=सचित्तैः=सवेतनैः, कोलैः=घुणैः प्रति-
निश्चितेषु=आश्रितेषु जीवद्घुणयुक्तकाष्ठादित्यर्थः, न गच्छेत्, न तिष्ठेत्,
न निपीदेत्=नोपविशेत्, न त्वग्वर्त्तयेत्=वर्त्तनं वर्त्तः=परिवर्त्तनम् (भावे घञ्)
त्वचः=त्वगिन्द्रियस्य शरीरस्येत्यर्थात् वर्त्तः त्वग्वर्त्तः=वामपार्श्वतः परावृत्त्य दक्षि-
णपार्श्वेन, दक्षिणपार्श्वतः परावृत्त्य वामपार्श्वेन वा स्वपनम्, त्वग्वर्त्तं करोति त्वग्व-
र्त्तयति, (त्वग्वर्त्तशब्दात् 'तत्करोति तदाघट्टे' इति णिचि टिलोपे धातुत्वाद्धादयः)
तस्य विधौ त्वग्वर्त्तयेत्=मुप्यादित्यर्थः ॥५॥१९॥

अथ व्रसकाययतनामाह-‘से भिक्खू वा०’ इत्यादि ।
पर अंकुरोपर रक्खे हुए शयन आदि पर, अंकुर अवस्थाके पश्चात् पत्रित

अवस्थाको प्राप्त वनस्पतिपर, अथवा उसपर रक्खे हुए शयन आदिपर,
कटी हुई वनस्पतिपर, हरी वनस्पतिपर, तथा इनके सिवाय सजीव अंडा
आदिपर, घुने (सुले) हुए काष्ठ आदिपर न स्वयं गमन करे, न खड़ा
होवे, न बैठे, तथा बाँयाँ पसवाडा बदलकर दाहिने पसवाड़ेसे और न
दाहिना पसवाडा बदलकर बाँये पसवाड़ेसे सोवे अर्थात् पसवाडा न
बदले, ये सब क्रियाएँ दूसरेसे भी न करावे, न करते हुएको भला जाने ।
इसलिए तीन करण तीन योगसे इनका त्याग करता हूँ, इत्यादि
व्याख्यान पूर्ववत् ॥५॥१९॥

अव व्रसकायकी यतना कहते हैं-‘से भिक्खू वा०’ इत्यादि ।

अंकुरे पर, अंकुरे उपर भूईवां शयनादि पर, अंकुर अवस्था पछी पत्रित
अवस्थाने प्राप्त ध्येवी वनस्पति पर, अथवा ते पर भूईवां शयनादि पर, कापेवी
वनस्पति पर, वीवी वनस्पति पर तथा जे उपरांत सल्लव धडां आदि पर, सणेवा
काष्ठ आदि पर नहिं हुं स्वयं गमन करूं, नहिं उबो रहूं, नहिं जेखुं, तथा अणुं
पडणुं गढवीने जमणुं पडणे जने जमणुं पडणुं गढवीने अणे पडणे नहिं
सुठिं अर्थात् पडणां नहिं गढवुं, जे गंधी क्रियाजो जीआ पासे नहिं करवुं,
नहिं करनारने जलो जणुं, जे रीते त्रलु करणु त्रलु योगथी जेने त्याग करूं छुं.
इत्यादि व्याख्यान पूर्ववत् (५) (१६)
इहे व्रसकायकी यतना कहे छे-से भिक्खू वा० इत्यादि.

मूलम्—से भिक्खू वा भिक्खुणी वा संजय-विरय-पडिहय-पच्च-क्खाय-पावकम्मे दिया वा राओ वा एगओ वा परिसागओ वा सुत्ते वा जागरमाणे वा से कीडं वा पयंगं वा कुंथुं वा पिवीलियं वा हत्थंसि वा पायंसि वा वाहुंसि वा ऊरुंसि वा उदरंसि वा सीसंसि वा वत्थंसि वा पडिग्गहंसि वा कंवलंसि वा पायपुच्छणंसि वा रय-हरणंसि वा गोच्छगंसि वा उंडगंसि वा दंडगंसि वा पीढगंसि वा फलगंसि वा सेज्जंसि वा संथारगंसि वा अन्नयरंसि वा तहप्पगारे उवगरणजाए तओ संजयामेव पडिलेहिय पडिलेहिय पमज्जिय पमज्जिय ऐगंतमवणेज्जा नोणं संघायमावज्जेज्जा ॥६॥२०॥

छाया—स भिक्षुर्वा भिक्षुकी वा संयतविरतप्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्मा दिवा वा रात्रौ वा एक्को वा परिपङ्गतो वा सुप्तो वा जाग्रद्वा स, कीटं वा पतङ्गं वा कुन्थुं वा पिपीलिकां वा हस्ते वा पादे वा बाहौ वा ऊरौ वा उदरे वा शीर्षे वा वस्त्रे वा पात्रे वा कम्बले वा पादप्रोच्छनके वा रजोहरणे वा गोच्छे वा उन्दके वा दण्डके वा पीठके वा फलके वा शय्यायां वा संस्तारके वा अन्यतरस्मिन् वा तथाप्रकारे उपकरणजाते ततः संयत एव प्रत्युपेक्ष्यर प्रगृज्यर एकान्तेऽपनयेन्नैनं संघातमापादयेत् ॥६॥२०॥

(६) त्रसकाययत्ना.

सान्वयार्थः—संजयविरयपडिहयपच्चक्खायपावकम्मे=वर्त्तमानकालीन सावध व्यापारोंसे रहित, भूत-भविष्यत्कालीन सावध व्यापारोंसे रहित, वर्त्तमान कालमें भी स्थिति और अनुभागकी न्यूनता करके तथा पहले किये हुए अतिचारोंकी निन्दा करके सावध व्यापारके त्यागी से=वह पूर्वोक्त भिक्खू वा=साधु भिक्खुणी वा=अथवा साध्वी दिया वा=दिनमें राओ वा=अथवा रात्रिमें एगओ वा=अकेला परिसागओ वा=अथवा संघमें स्थित सुत्ते वा=सोया हुआ अथवा जागरमाणे वा=जागता हुआ रहे, वहां से=वह कीडं वा=कीड़ेको पयंगं वा=पतंगेको कुंथुं वा=कुंथुवाको पिवीलियं वा=कीड़ी-चिऊंटीको हत्थंसि वा=हाथ पर पायंसि वा=पैरपर वाहुंसि वा=धुजापर ऊरुंसि वा=जांघपर उदरंसि वा=पेटपर सीसंसि वा=सिरपर वत्थंसि वा=वस्त्रपर पडिग्गहंसि वा=पात्रपर कंवलंसि वा=

कम्बल पर पायपुच्छगंसि वा=पैर पोंछनेके उपकरणविशेषपर रचहरणंसि
वा=रजोहरण पर गोच्छगंसि वा=पूँजनी पर उंडगंसि वा=स्थण्डिलपात्र
पर दंडगंसि वा=दंड पर पीढगंसि वा=चौकी पर फलगंसि वा=पाटे
पर सेज्जगंसि वा=शरीरपरिमित शयन करनेके उपकरण पर संधारगंसि
वा=संस्तारक-सादे तीन हाथ परिमित विछौने पर (अथवा) अन्नघरंसि
वा=फिर दूसरे तह्पगारे=इसी प्रकारके उवगरणजाए=उपकरणों पर (लो
हुए पूर्वोक्त कीड़े आदिको) तओ=उस स्थान-हाथ पैर आदिसे संजया-
मेच=यतनाके साथही पडिलेहियर=बार-बार प्रतिलेखन करके पमजियर=
बार-बार पूंजकर एगंतं=एकान्त-निरुपद्रव स्थान-में अवणेज्जा=छे जाकर
रखदे, (किन्तु उनको) नोणं संघायमावजेज्जा=एकठा न करे ॥२०॥

(६) त्रसकाययतना ।

टीका-हस्ते, पादे, बाहौ, ऊरौ=जानूपरिमाणे, उदरे, शीर्षे, वस्त्रे=मुख-
वस्त्रिकाचोलपट्टादौ, प्रतिग्रहे=प्रतिगृह्णाति=आधत्ते स्वस्मिन् भक्तपानादिकमिति
प्रतिग्रहः=पात्रं तस्मिन्, कम्बले, पादप्रोच्छने=प्रोच्छयते=प्रमृज्यतेऽनेनेति
प्रोच्छनं=प्रमार्जनसाधनम्, पादयोः प्रोच्छनं=पादप्रोच्छनं तस्मिन्=पादप्रोच्छन-
साधने वस्त्रखण्डे, रजोहरणे, गोच्छे सचित्तरजः=संस्पृचरणप्रमार्जनिकायाम्
'पूँजनी' इति भाषाप्रसिद्धायाम्, उण्डके=स्थण्डिलपात्रे, दण्डे=वृद्धत्वादिना
प्रस्थानविप्लवगतिभिर्व्यतिभिरवलम्बनाय धार्यमाणे, नान्यथा, "धेराणं धेरभूमि-
पक्षाणं कप्पइ दंडए वा" इत्यादिना स्थविर-स्थविरभूमिमाप्तातिरिक्तमुनीनां

(६) त्रसकाययतना ।

हाथ, पैर, भुजा, जाँघ, उदर, मस्तक, मुखवस्त्रिका, चोलपट्ट आदि
चत्र, पात्र, कम्बल, पाद-प्रोच्छन=पैर पोंछने का वस्त्रखण्ड, रजोहरण,
गोछा=पूँजनी (पैरोंमें लगी हुई रजको पोंछनेका उपकरण),
स्थण्डिलपात्र, वृद्धावस्था आदिके कारण गमन करनेमें असमर्थ
मुनिके (चलनेमें) सहायक दण्ड, क्योंकि भगवानने "स्थविर
और स्थविरभूमिको प्राप्त मुनियोंको ही दण्ड धारण करना

(६) त्रसकाययतना.

हाथ, भुजा, भुजा, नाग. उदर, मस्तक, मुखवस्त्रिका, चोलपट्ट आदि वस्त्र
पात्र, कामणी, पगडंधु, रजोहरण, पूँजनी, स्थण्डिलपात्र, वृद्धावस्थाआदिने
कारणे आलस्यमां असमर्थ मुनिने सहायक जेवो दंड, कण्ठ के लगवाने "स्थविर
अने स्थविरभूमिने प्राप्त मुनिआने भाटे न दंड धारण कथनीय छे" जेवुं कहुं छे,

દણ્ડાગ્રાદ્યત્વસ્ય મગવંતા સ્પષ્ટં પ્રતિપાદિતત્વાત્, પીઠકે=કાષ્ઠનિર્મિતચતુરસ્રાગ્રા-
સંનવિશેષે “ચૌકી, ચૌરંગ” इति- માપામસિદ્ધે, ફલકે=શયનોપયોગિકાષ્ઠવિર-
ચિતપટ્ટાદિરૂપે, શય્યાયાં=શયનોપકરણરૂપાયાં વસતી વા, અસ્યા અપિ ધર્મોપ-
કરણત્વાત્, સંસ્તારકે=સંસ્તાર્યતે=વિસ્તાર્યતે શયનાર્થિભિરિતિ સંસ્તારઃ (સં+
સ્ત્વઃ કર્મણિ ઘઞ) સ એવ સંસ્તારકઃ=(સ્વાર્થિકઃ કઃ) અર્દ્ધતૃતીયહસ્ત-
પ્રમાણસ્તસ્મિન્, દર્ભાદિનિર્મિતાંસ્તરણે इत्यર્થઃ । અન્યતરસ્મિન્ વા તથાપ્રકારે=
તત્સદૃશે સંયમોપયોગિનિ ઉપકરણજાતે=ઉપક્રિયન્તે=ઉપયુજ્યન્તે સંયમાદિદાદર્થકૃતે
યાનિ તાન્યુપકરણાનિ-સાધૂનાં સંયમસાધનાદ્વીભૂતોપકારકવસ્ત્રપાત્રાદીનિ તેપાં
જાતં=સમૂહસ્તસ્મિન્ ઉપકરણમાત્રે इत्यર્થઃ, સમાપતિતં કીટાદિકત્રસજીવમ્,
તતઃ=તસ્માત્ હસ્તાદેઃ સ્થાનાત્ સંયત એવ=સમ્યગ્ યતમાન એવ ‘સંજયામેવ’ इति
મૂલપાઠે આપ્તવાદીર્ઘો-મકારશ્ચ, પ્રતિલેખ્ય૨=પ્રત્યવેક્ષ્ય૨ સમ્યગ્વલોક્યેત્યર્થઃ,
પ્રમુજ્ય૨=પૌનઃપુન્યેન પ્રમાર્જનિકાદિદ્વારા નિસ્સાર્ય એકાન્તે=નિરુપદ્રવસ્થાને અપ-
નયેત્=નીત્વા સ્થાપયેત્ કિન્તુ સંઘાતમ્=એકત્ર પુણ્નીકરણેન પીઢાજનકપરસ્પરશરીર-
સંઘર્ષકારણદ્વસંયોગં સામાન્યેન સમ્મેલનં વા નો=નૈવ આપાદયેત્=સંપ્રાપયેત્ ‘ળ’-
મિતિ વાક્યાલક્ષારે । ‘સંઘાતો દ્વસંયોગઃ’ इति વાચસ્પત્યમ્ । યતુ કેચિત્-

કલ્પનીય હૈ” એસા કહા હૈ, અન્યકો દણ્ડ ધારણ કરના મના હૈ ।
અત્ત એવ ડાનકે દ્વારા ગૃહીત દણ્ડ પર તથા ચૌકી પાટા (પટ્ટ) શય્યા
અર્થાત્ ઉપાશ્રય, ક્યૌંકિ યહ મી એક ધર્મોપકરણ હૈ, સંસ્તારક અર્થાત્
દર્મ આદિકા ચિહ્નૌના, તથા સંયમમેં ઉપયોગી હિસ પ્રકારકા અન્ય કોઈ
ઉપકરણ, હિન સવમેં કીટ આદિ ત્રસ જન્તુ હૌં તો ઉન્હેં સંયમી સ્વયં
સમ્યક્ પ્રકાર પ્રતિલેખન કરકે વાર-વાર પૂજની આદિસે પૂજકર વાધા-
રહિત એકાન્ત સ્થાનમેં યતનાસે રક્ષેં, કિન્તુ ઉન્હેં ઇકઢા કરકે ન રક્ષેં,
ક્યૌંકિ એસા કરનેસે ડાનકો પીઢા હોનેકી સંભાવના હૈ । કિતનેક

અન્યને દંડ ધારણની મનાઈ છે, એટલે એમણે ધારણ કરેલા દંડ પર, તથા ચૌકી,
પાટ, શય્યા અર્થાત્ ઉપાશ્રય, કારણ કે એ યજ્ઞ એક ધર્મોપકરણ છે. સંસ્તારક
અર્થાત્ દર્મ આદિનું જિહ્વાનું, તથા સંયમમાં ઉપયોગી એ પ્રકારનાં અન્ય કેઈ
ઉપકરણો, એ સર્વમાં ક્રીડી-ક્રીડા આદિ ત્રસ જન્તુ હોય તો તેને સંયમી સ્વયં
સમ્યક્ પ્રકારે પ્રતિલેખન કરીને વારંવાર પૂજણી આદિથી પૂજીને બાધારહિત
એકાન્ત સ્થાનમાં યતનાથી મૂકે, પરંતુ એને એકઠાં કરીને ન રાખે, કારણ કે
એમ કરવાથી તેમને ખીણ થવાની સંભાવના રહે છે. કેટલાકે કહે છે કે રક્ષાને

एकान्तप्रदेशे रक्षार्थं त्रसजीवानां स्थापने साधूनामसंयतिवैयावृत्यदोषेण महाव्रत-
भङ्गो भवतीत्याहुस्तदेतद्भगवदाज्ञाविरुद्धम्, अनेनापि सूत्रेण धर्मोपकरणस्थानां
त्रसजीवानां निरुपद्रवप्रदेशे रक्षार्थं यतनया स्थापनविधानात् । ६। ॥ २०॥
इत्येवं पट्काययतनामभिधायसम्प्रति तदपरिपालनपरिणामदारुणत्वं वर्ण्यते-
'अजयं चरमाणो' इत्यादि ।

मूलम्-अजयं चरमाणो य, पाणभूयाइं हिंसइ ।
बंधईं पावयं कम्मं, तं से होइ कडुयं फलं ॥ १ ॥

छाया-अयतं चरं, प्राणभूतानि हिंस्ति ।
वध्नाति पापकं कर्म, तत्तस्य भवति कडुकं फलम् ॥ १ ॥

यतना न पालन करने का बुरा फल कहते हैं-
सान्वयार्थः-अजयं=अयतनापूर्वकं चरमाणो=गमन करता हुआ साधु

पाणभूयाइं=त्रस स्थावर जीवोंकी हिंसइ=हिंसा करता है य=और पावयं
कम्मं=पापकर्मको बंधईं=बांधता है, तं=उस कारण से=उस पाप कर्मका
फलं=फल कडुयं=दुःस्वदायी होइ=होता है ॥ १ ॥

कहते हैं कि-रक्षाके लिए त्रस जीवको एकान्त स्थानमें रखनेमें साधुको
असंयतिकी बेयावच करनेरूप दोष लगता है और उससे महाव्रतका
भंग होता है । यह उनका कहना भगवानकी आज्ञासे विरुद्ध है,
क्योंकि इस सूत्रसे भगवानने स्पष्ट विधान किया है कि धर्मोपकरणमें
स्थित त्रस जीवोंको रक्षाके लिए निरुपद्रव स्थानमें यतनासे रखना
चाहिये ॥ ६ ॥ २० ॥

इस प्रकार पट्कायकी यतना कहकर "उसकी रक्षा नहीं करनेसे
भयङ्कर परिणाम होता है" इस बातका उपदेश देते हैं-"अजयं चरमाणो"
इत्यादि ।

માટે ત્રસ જીવને એકાંત સ્થાનમાં રાખવામાં સાધુને અસંયતિની વેયાવચ્ચ કરવા
રૂપ દોષ લાગે છે અને તેથી મહાવ્રતનો ભંગ થાય છે. એમનું એવું કથન
ભગવાનની આજ્ઞાથી વિરુદ્ધ છે, કારણ કે આ સૂત્રથી ભગવાને સ્પષ્ટ વિધાન કર્યું
છે કે ધર્મોપકરણમાં સ્થિત ત્રસ જીવોની રક્ષાને માટે નિરૂપદ્રવ સ્થાનમાં યતનાથી
તેમને મૂકવા બોધ્યો. (૬) (૨૦)
એ રીતે પટ્કાયની યતના કહીને 'એમની રક્ષા નહિ કરવાથી ભયંકર
પરિણામ આવે', એ વાતનો ઉપદેશ આપે છે-અજયં ચરમાણો ઇત્યાદિ.

ટીકા-અયતં=યતનારહિતં યથાસ્યાત્તથા ચરન્=ગચ્છન્ ‘સંયતઃ’ इति शेषः,
 प्राणभूतानि=प्राणन्तीति प्राणाः=उच्छ्वासादिमन्तो द्वीन्द्रियप्रभृतयो जीवाः,
 भूतानि=भवनशीला एकेन्द्रियाः पृथिव्यादयः, प्राणाश्च भूतानि चेति प्राणभूतानि
 (द्वन्द्वत्वात्परवल्लिङ्गता) तानि=असस्यावरणीत्यर्थः, हिनस्ति=हन्ति, च=तथा
 पापकं=पं=पङ्क्तिर्मर्यान्मलिनं भावमापयति=प्रापयतीति, पं=क्षेमम् आ=समन्तात्
 पिवति=नाशयतीति, पानं=पास्तमर्यात्प्राणिनामात्मानन्दरसपानम् आमोति=
 प्राप्नोति=पृच्छातीति, नरकादिकुगतिषु जीवान् पातयतीति, कर्मरजोभिरात्मानं
 पांशयति=मलिनयतीति वा पापं तदेव पापकं=(कुत्सायां कन्) ज्ञानावरणीयादि,
 कर्म=तत्सम्बन्ध्यतिमूक्ष्मपुद्गलसञ्चयं बध्नाति=उपार्जयति, तत्=तेन हेतुना, तस्य=
 पापकर्मणः, फलं=परिणतिः कटुकं=दुःखदम्, यद्वा ‘कटुकफल’-मिति च्छाया,

૧ પાંશયતિ=પાંશુર્ધૂલિઃ, ‘પાંશુર્નાં ન દ્વયો રજઃ’ इत्यमरः, सोऽस्यास्तीति
 पांशुमान्, पांशुमन्तं करोति पांशयति ‘तत्करोति तदाचष्टे’ इति णिचोष्ठ-
 बद्धावाद् ‘क्विन्मतोर्लुग्’ इति मत्तुपो लुक्’ तत्तट्टिलोपः ।

યતનારહિત ગમન કરનેવાળા સંયત (સાધુ) દ્વીન્દ્રિય આદિ પ્રાણોંકી
 તથા એકેન્દ્રિય પૃથિવીકાય આદિ ભૂતોંકી અર્થાત્ ત્રસ ઔર સ્થાવર
 જીવોંકી હિંસા કરતા હૈ, ઔર જ્ઞાનાવરણીયાદિ પાપકર્મકા ઉપાર્જન
 કરતા હૈ । પાપ (૧) મલિનતાકો પ્રાપ્ત કરાતા હૈ, (૨) નરક આદિ અધો-
 ગતિમેં પહુંચાતા હૈ, (૩) આત્માકે હિતકા નાશ કરતા હૈ, (૪) પ્રાણિયોંકે
 આત્મિક આનન્દ રસકો સુખા ડાલતા હૈ, (૫) આત્માકો કર્મરૂપી રજસે
 મલિન કર દેતા હૈ, હિસાલિએ ઉસે પાપ કહતે હૈ । અર્થાત્ અયતનાપૂર્વક
 પ્રવૃત્તિ કરનેસે જીવોંકી હિંસા હોતી હૈ, ઔર જ્ઞાનાવરણીય આદિ અશુભ
 કર્મોંકા બન્ધ મી હોતા હૈ, ઔર ઉસ પાપકર્મકા પરિણામ દુઃખદાયી

યતનારહિતપણે ગમન કરનાર સંયત (સાધુ) દ્વીન્દ્રિય આદિ પ્રાણોંની
 તથા એકેન્દ્રિય પૃથિવીકાય આદિ ભૂતોંની અર્થાત્ ત્રસ અને સ્થાવર જીવોંની હિંસા
 કરે છે અને જ્ઞાનાવરણીયાદિ પાપકર્મનું ઉપાર્જન કરે છે. પાપ-(૧) મલિનતાને
 પ્રાપ્ત કરાવે છે, (૨) નરક આદિ અધોગતિમાં પહોંચાડે છે, (૩) આત્માના
 હિતનો નાશ કરે છે, (૪) પ્રાણીઓના આત્મિક આનન્દ રસને સુકાવી નાંખે છે.
 (૫) આત્માને કર્મરૂપી રજથી મલિન કરી નાંખે છે, તેથી તેને પાપ કહે છે.
 અર્થાત્ અયતનાપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરવાથી જીવોંની હિંસા થાય છે, અને જ્ઞાનાવરણીય
 આદિ અશુભ કર્મોંનો બંધ પણ ઉત્પન્ન થાય છે. એ પાપકર્મનું પરિણામ દુઃખ-

તત્=પાપકર્મ તસ્ય=અયતનયા ગચ્છતઃ કદુકફલં=કદુકમ્ અનિષ્ઠં ફલં=પરિણામો
યસ્ય તત્ અશુભફલપદમિત્યર્થઃ, ભવતિ=જાયતે । અત્ર પક્ષે 'કદુક'-મિત્યત્રાનુ-
સ્વાર આપત્વાત્ ॥૧॥

મૂલમ્-અજયં ચિદ્દમાણો ય પાણભૂયાઈં હિંસઈં ।

વંધઈં પાવયં કમ્મં, તં સે હોઈ કદુયં ફલં ॥ ૨ ॥

છાયા—અયતં તિષ્ઠં, પાણભૂતાનિ દિનસ્તિ ।

વદ્રાતિ પાપકં કર્મ, તત્તસ્ય ભવતિ કદુકં ફલમ્ ॥૨॥

સાન્વયાર્યઃ—અજયં=અયતનાપૂર્વક ચિદ્દમાણો=સ્વદ્વા હોતા હુઆ સાધુ
પાણભૂયાઈં=ત્રસ સ્થાવર જીવોંકી હિંસઈ=હિંસા કરતા હૈ ય=ઔર પાવયં
કમ્મં=પાપ કર્મકો વંધઈ=વાંધતા હૈ, તં=ઉસ કારણ સે=ઉસ પાપકર્મ કો
ફલં=ફલ કદુયં=દુઃખદાયી હોઈ=હોતા હૈ ॥૨॥

ટીકા—'અજયં ચિદ્દમાણો' ઇત્યાદિ । અયતં=અયતનારહિતં તિષ્ઠન=કરચર-
ણાદિમસારણેનાડનવદિતં દળ્ડવદ્ધ્વાવસ્થાનં કુર્વન્ । શેષં માગ્વદ્ધ્વાચાખ્યેયમ્ ॥૨॥

મૂલમ્-અજયં આસમાણો ય, પાણભૂયાઈં હિંસઈં ।

વંધઈં પાવયં કમ્મં, તં સે હોઈ કદુયં ફલં ॥ ૩ ॥

છાયા—અયતમાસીનશ્ચ, પાણભૂતાનિ દિનસ્તિ ।

વદ્રાતિ પાપકં કર્મ, તત્તસ્ય ભવતિ કદુકં ફલમ્ ॥૩॥

સાન્વયાર્યઃ—અજયં=અયતના-પૂર્વક આસમાણો=વૈઠતા હુઆ સાધુ પાણ-
ભૂયાઈં=ત્રસ સ્થાવર જીવોંકી હિંસઈ=હિંસા કરતા હૈ, ય=ઔર પાવયં
કમ્મં=પાપકર્મકો વંધઈ=વાંધતા હૈ, તં=ઉસ કારણ સે=ઉસ પાપકર્મ કો
ફલં=ફલ કદુયં=દુઃખદાયી હોઈ=હોતા હૈ ॥૩॥

હોતા હૈ, તથા ઉસકા કદુઆ ફલ ભોગના પડતા હૈ ॥૧॥

'અજયં ચિદ્દમાણો' ઇત્યાદિ । અયતનાપૂર્વક સ્વદ્વા હોનેસે પાપકર્મ
વંધતા હૈ ઔર ઉસકા કદુઆ ફલ હોતા હૈ ॥૨॥

શાથી આવે છે, તથા એનાં કડવાં ફળ ભોગવવાં પડે છે. (૧)

અજયં ચિદ્દમાણો ઇત્યાદિ. અયતનાપૂર્વક એલા સ્થેવાવાથી પાપકર્મ બંધાય
છે અને તેનાં કડવાં ફળ આવે છે. (૨)

ટીકા—‘અજયં આસમાણો’ इत्यादि । अयतमासीनः=प्रमार्जनं विनाऽनुप-
युक्तोऽनवहित उपविशन्नित्यर्थः । शेषं पूर्ववत् ॥३॥

મૂલમ્—અજયં^૧ સયમાણો^૨ ય^૫ પાણમૂયાઈ^૩ હિંસઈ^૪ ।

વંધઈ^૬ પાવયં^૯ કમ્મં^૭, તં^૮ સે^{૧૦} હોઈ^{૧૩} કહુયં^{૧૨} ફલં^{૧૧} ॥ ૪ ॥

છાયા—અયતં સ્વપંથ, પ્રાણભૂતાનિ હિનસ્તિ ।

વધ્નાતિ પાપકં કર્મ, તત્તસ્ય ભવતિ કદુકં ફલમ્ ॥૪॥

સાન્વયાર્થઃ—અજયં=અયતના-પૂર્વક સયમાણો=સોતા હુઆ સાધુ પાણ-
મૂયાઈ=ત્રસ-સ્થાવર જીવોંકી હિંસઈ=હિંસા કરતા હૈ; ય=ઔર પાવયં કમ્મં=
પાપકર્મકો વંધઈ=બંધતા હૈ, તં=ઉસ કારણ ઉસ પાપકર્મ કા ફલં=ફલ
કહુયં=દુઃખદાયી હોઈ=હોતા હૈ ॥૪॥

ટીકા—‘અજયં સયમાણો’ इत्यादि । अयतं स्वपन्=शय्याप्रमार्जनादिकं
विना प्रकामशय्यादिना दिवसे वा शयानः । शेषं पूर्ववत् ॥४॥

મૂલમ્—અજયં^૧ મુંજમાણો^૨ ય^૫ પાણમૂયાઈ^૩ હિંસઈ^૪ ।

વંધઈ^૬ પાવયં^૯ કમ્મં^૭, તં^૮ સે^{૧૦} હોઈ^{૧૩} કહુયં^{૧૨} ફલં^{૧૧} ॥ ૫ ॥

છાયા—અયતં શુઝ્ઝાનથ, પ્રાણભૂતાનિ હિનસ્તિ ।

વધ્નાતિ પાપકં કર્મ, તત્તસ્ય ભવતિ કદુકં ફલમ્ ॥૫॥

સાન્વયાર્થઃ—અજયં=અયતના-પૂર્વક મુંજમાણો=ઘાતા હુઆ સાધુ પાણ-
મૂયાઈ=ત્રસ-સ્થાવર જીવોંકી હિંસઈ=હિંસા કરતા હૈ, ય=ઔર પાવયં કમ્મં=પાપ-

‘અજયં આસમાણો’ इत्यादि । भूमि आदिकी विना प्रमार्जना
किये ही अयतनापूर्वक बैठनेसे पापकर्म बंधता है और उसका कहुआ
फल होता है ॥ ३ ॥

‘અજયં સયમાણો’ इत्यादि । अयतनासे अर्थात् शय्याकी प्रमार्जना
न करके शयन करनेसे पापकर्म बंधता है और उसका कहुआ फल
होता है ॥ ४ ॥

અજયં આસમાણો ઇત્યાદિ. ભૂમિ આદિની પ્રમાર્જના કર્યા વિના અયતના-
પૂર્વક બેસવાથી પાપકર્મ બંધાય છે, અને તેનાં કડવાં ફળ મળે છે. (૩)

અજયં સયમાણો ઇત્યાદિ. અયતનાથી અર્થાત્ શય્યાની પ્રમાર્જના કર્યા
વિના શયન કરવાથી પાપકર્મ બંધાય છે અને એનાં કડવાં ફળ મળે છે. (૪)

કર્મકો વંધઈ=વાંધતા હૈ, તં=ઉસ કારણ સે=ઉસ પાપકર્મકા ફલં=ફલ કહુયં=દુઃસ્વદાપી હોઈ=હોતા હૈ ॥૫॥

ટીકા—‘અજયં મુંજમાણો’ ઇત્યાદિ । અયતં મુજ્જાનઃ=યથાકલ્પલબ્ધાન્ત-પ્રાન્તાદ્યાદારં સંયોજનાદિમણ્ડલદોષાપરિહારેણ ચપડ-ચપડ-શબ્દપૂર્વકમભ્યવહરન્ । અન્યત્ સુવોધમ્ ॥૫॥

મૂલમ્-અજયં^૧ ભાસમાણો^૨ ય, પાણમૂયાઈ^૪ હિંસઈ^૩ ।

વંધઈ^૮ પાવયં^૯ કમ્મં^{૧૧}, તં^૬ સે^{૧૦} હોઈ^{૧૩} કહુઅં^{૧૨} ફલં^{૧૧} ॥ ૬ ॥

છાયા—અયતં ભાપમાણથ, પ્રાણભૂતાનિ હિનસ્તિ ।

વધ્નાતિ પાપકં કર્મ, તત્તસ્ય ભવતિ કહુકં ફલમ્ ॥૬॥

સાન્વયાર્થઃ—અજયં=અયતના-પૂર્વક ભાસમાણો=ચોલતા હુઆ સાધુ પાણ-મૂયાઈ=ત્રસ સ્થાવર જીવોંકી હિંસઈ=હિંસા કરતા હૈ, ય=ઔર પાવયં કમ્મં=પાપકર્મકો વંધઈ=વાંધતા હૈ, તં=ઉસ કારણ સે=ઉસ પાપકર્મકે ફલં=ફલ કહુયં=દુઃસ્વદાપી હોઈ=હોતા હૈ ॥૬॥

ટીકા—‘અજયં ભાસમાણો’ ઇત્યાદિ । અયતં ભાપમાણઃ=અયતનયા મુવન્ ।

‘અજયં મુંજમાણો’ ઇત્યાદિ । સાધુકે કલ્પકે અનુસાર પ્રાપ્ત હુએ આહારકા સંયોજના આદિ મણ્ડલ દોષોંકા પરિત્યાગ ન કરકે ‘ચપડ-ચપડ’ આદિ શબ્દ કરતે હુએ ભોજન કરનેસે પાપકર્મ વંધતા હૈ ઔર ઉસકા ફલ કહુઆ હોતા હૈ ॥૫॥

‘અજયં ભાસમાણો’ ઇત્યાદિ । અયતનાપૂર્વક ભાપણ કરનેસે હિંસા હોતી હૈ ઔર પાપકર્મકા વંધ હોતા હૈ । ઉસ પાપકર્મકા ફલ કહુઆ હોતા હૈ ।

અજયં મુંજમાણો ઇત્યાદિ. સાધુના કલ્પને અનુસાર પ્રાપ્ત થએલા આહારના સંયોજના આદિ મંડલ દોષોને પરિત્યાગ કર્યા વિના ‘ચપડ-ચપડ’ અવાજ કરતાં ભોજન કરવાથી પાપકર્મ વંધાય છે. અને તેનાં કડવાં ફળ આવે છે. (૫)

અજયં ભાસમાણો ઇત્યાદિ. અયતનાપૂર્વક ભાપણ કરવાથી હિંસા થાય છે. અને પાપકર્મ વંધાય છે. એ પાપકર્મનાં ફળ કડવાં આવે છે.

ટીકા—‘અજયં આસમાણો’ इत्यादि । अयतमासीनः=प्रमार्जनं विनाऽनुप-
युक्तोऽनवहित उपविशन्नित्यर्थः । शेषं पूर्ववत् ॥३॥

મૂલમ્—અજયં^૧ સયમાણો^૨ ય^૫ પાણમૂયાઈ^૩ હિંસઈ^૪ ।

વંધઈ^૬ પાવયં^૭ કમ્મં^૮, તં^૯ સે^{૧૦} હોઈ^{૧૧} કહુયં^{૧૨} ફલં^{૧૩} ॥ ૪ ॥

છાયા—અયતં સ્વપંથ, પ્રાણભૂતાનિ દિનસ્તિ ।

વધ્રાતિ પાપકં કર્મ, તત્તસ્ય ભવતિ કટુકં ફલમ્ ॥૪॥

સાન્વયાર્થઃ—અજયં=અયતના-પૂર્વક સયમાણો=સોતા હુઆ સાધુ પાણ-
મૂયાઈ=ત્રસ-સ્થાવર જીવોંકી હિંસઈ=હિંસા કરતા હૈ, ય=ઔર પાવયં કમ્મં=
પાપકર્મકો વંધઈ=વાંધતા હૈ, તં=ઉસ કારણ ઉસ પાપકર્મ કા ફલં=ફલ
કહુયં=દુઃસ્વદાયી હોઈ=હોતા હૈ ॥૪॥

ટીકા—‘અજયં સયમાણો’ इत्यादि । अयतं स्वपन्=शय्याप्रमार्जनादिकं
विना प्रकामशय्यादिना दिवसे वा शयानः । शेषं पूर्ववत् ॥४॥

મૂલમ્—અજયં^૧ મુંજમાણો^૨ ય^૫, પાણમૂયાઈ^૩ હિંસઈ^૪ ।

વંધઈ^૬ પાવયં^૭ કમ્મં^૮, તં^૯ સે^{૧૦} હોઈ^{૧૧} કહુયં^{૧૨} ફલં^{૧૩} ॥ ૫ ॥

છાયા—અયતં મુજ્ઞાનથ, પ્રાણભૂતાનિ દિનસ્તિ ।

વધ્રાતિ પાપકં કર્મ, તત્તસ્ય ભવતિ કટુકં ફલમ્ ॥૫॥

સાન્વયાર્થઃ—અજયં=અયતના-પૂર્વક મુંજમાણો=સ્વાતા હુઆ સાધુ પાણ-
મૂયાઈ=ત્રસ-સ્થાવર જીવોંકી હિંસઈ=હિંસા કરતા હૈ, ય=ઔર પાવયં કમ્મં=પાપ-

‘અજયં આસમાણો’ इत्यादि । भूमि आदिकी विना प्रमार्जना
किये ही अयतनापूर्वक बैठनेसे पापकर्म बंधता है और उसका कटुआ
फल होता है ॥ ३ ॥

‘અજયં સયમાણો’ इत्यादि । अयतनासे अर्थात् शय्याकी प्रमार्जना
न करके शयन करनेसे पापकर्म बंधता है और उसका कटुआ फल
होता है ॥ ४ ॥

અજય આસમાણો ઇત્યાદિ ભૂમિ આદિની પ્રમાર્જના કર્યા વિના અયતના-
પૂર્વક બેસવાથી પાપકર્મ બંધાય છે, અને તેના કટુવાં ફળ મળે છે. (૩)

અજયં સયમાણો ઇત્યાદિ. અયતનાથી અર્થાત્ શય્યાની પ્રમાર્જના કર્યા
વિના શયન કરવાથી પાપકર્મ બંધાય છે અને એનાં કટુવાં ફળ મળે છે. (૪)

શિષ્યઃ પૃચ્છતિ-‘કહં ચરે’ इत्यादि ।

ટીકા—હે ભગવન્ ! યથેવં તર્હિ સંયતઃ કયં=કેન પ્રકારેણ ચરેત્=વિહરેત્ ?, કયં=કેન પ્રકારેણ તિષ્ઠેત્=સ્થિતો ભવેત્ ?, કયં=કેન રૂપેણ આસીત=ઉપવિશેત્ ?, કયં શયીત=સ્વપ્ન્યાત્ ?, કયં વા શુદ્ધાનઃ=અભ્યવહરમાણઃ, માપમાણથ પાપકર્મ=વ્યાખ્યાતપૂર્વં ન વધ્રાતિ ? ॥૭॥

गुरुत्तरपति-‘जयं चरे’ इत्यादि ।

મૂલમ્-જયં^૧ ચરે^૨ જયં^૩ ચિદ્વે^૪, જયમાસે^૫ જયં^૬ સણ^૭ ।

જયં^૮ મુંજંતો^૯ ભાસંતો^{૧૦}, પાવકર્મ્મં^{૧૧} ન વંધર્ઈ^{૧૨} ॥૮॥

छाया—यतं चरेद् यतं तिष्ठेद्, यतमासीत् यतं शयीत् ।

यतं शुद्धानो मापमाणः, पापकर्म न वध्राति ॥८॥

સાન્વયાર્થઃ—ગુરુ મહારાજ ઉત્તર દેતે હૈં—જયં=યતનાપૂર્વક ચરે=ગમન કરે જયં=યતનાપૂર્વક ચિદ્વે=લટ્ટા હોવે જયં=યતનાપૂર્વક આસે=વૈઠે જયં=યતના-પૂર્વક સણ=સોવે (ઔર) જયં=યતનાપૂર્વક મુંજંતો=લાતા હુઆ તથા ભાસંતો=બોલતા હુઆ પાવં કર્મ્મં=પાપકર્મ ન વંધર્ઈ=નહીં વાંધતા હૈ ॥૮॥

टीका—यतम्—ईर्यादिसमितिसमन्वितं यथा तथा चरेत्=विहरेत्, यतं तिष्ठेत्=

शिष्य पूछता है-‘कहं चरे०’ इत्यादि ।

हे भगवन् ! यदि ऐसा है तो मुनि कैसे चले ? कैसे खड़ा रहे ? कैसे बैठे ? कैसे शयन करे ? कैसे आहार करे ? और कैसे बोले ? जिससे पापकर्म न बंधने पावे ॥७॥

गुरु महाराज उत्तर देते हैं-‘जयं चरे०’ इत्यादि ।

हे शिष्य ! संयत ईर्यासमितियुक्त होकर चले, यतनासे खड़ा रहे,

શિષ્ય પૂછે છે-કહં ચરે૦ ઇત્યાદિ.

હે ભગવન્ ! જો એમ છે તો મુનિ કેવી રીતે ચાલે ? કેવી રીતે ઉભો રહે ? કેવી રીતે બેસે ? કેવી રીતે સૂએ ? કેવી રીતે આહાર કરે ? અને કેવી રીતે બોલે ? કે જેથી પાપ કર્મ ન વાંધાવા ન પામે ? (૭)

गुरु महाराज उत्तर आपे छे-‘जयं चरे०’ इत्यादि.

હે શિષ્ય ! સંયત ઇર્યાસમિતિયુક્ત થઈને ચાલે, યતનાથી ઉભો રહે,

નત્તુ યતનાપૂર્વકભાષણાર્થમેવ મુનિર્મુલ્લવસ્ત્રિકાં વધ્નાતીતિ તં પ્રતિ પુનરપ્ય
ત્રિધિર્વ્યર્થ એવેતિ ચેન્ન, યથાવિધિનિવદ્યમુલ્લવસ્ત્રિકસ્યાપિ મુનેરનૃતકર્કશાદિસાવ્ય-
ભાષણેઽનાદૃતમુલ્લેન ભાષણવદયતના ભવતીતિ સર્વથા ભાષાસમિતિસમારાધનાઽ-
વધાનમાધાતુમસ્યોપદેશસ્ય સાર્થકયાત્ । શેષં પૂર્વવદ્વચારુણ્યેયમ્ ॥૬॥

મૂલમ્-કહં^૧ ચરે^૨ કહં^૩ ચિદ્દે^૪, કહમાસે^૫ કહં^૬ સપ્^૭ ।

કહં^૮ મુંજંતો^૯ ભાસંતો^{૧૦}, પાવકમ્મં^{૧૧} ન વંધર્હિ^{૧૨} ॥ ૭ ॥

છાયા—કયં ચરેત્ કયં તિષ્ઠેત્, કયમાસીત કયં જયીત ।

કયં મુજ્જાનો ભાષમાણઃ, પાપકર્મ ન વધ્નાતિ ॥૭॥

સાન્ન્યયાર્થઃ—શિષ્ય પૂછતા હૈ—(અગર એસા હૈ તો હૈ ગુરુ મહારાજ !)

કહં=કૈસે ચરે=ગમન કરે?, કહં=કૈસે ચિદ્દે=લટકા હો?, કહં=કૈસે આસે=
બેઠે?, કહં=કૈસે સપ્=સોવે?, કહં=કિસ પ્રકાર મુંજંતો=આહાર કરતા
હુઆ (તથા) ભાસંતો=બોલતા હુઆ પાવકમ્મં=પાપકર્મ ન વંધર્હિ=
નહીં વાંધતા હૈ ॥૭॥

પ્રશ્ન—હે ગુરુમહારાજ ! અયતનાકો દૂર કરનેકે લિયે હી મુલ્લવસ્ત્રિકા
મુલ્લ પર બાંધી જાતી હૈ, ફિર ઉનકે પ્રતિ ‘અજયં ભાસમાણો ય’ એસા
ઉપદેશ દેના કૈસે સંગત હૈ ? ।

ઉત્તર—હે શિષ્ય ! મુનિ; મુલ્લ પર મુલ્લવસ્ત્રિકા સદા બાંધી રહને પર
મી અસત્ય કર્કશ કઠોર આદિ બોલનેસે તથા સાવચ ઉપદેશ દેનેસે
ઉસી પ્રકાર અયતના હોતી હૈ જિસ પ્રકાર રુલે મુલ્લ બોલનેસે હોતી હૈ ।
સાધુકો ભાષાસંબંધી સર્વ પ્રકારકી અયતનાકા ત્યાગ કરના ચાહિયે
હસલિયે યહ અયતનાકે ત્યાગકા ઉપદેશ દિયા ગયા હૈ ॥૬॥

પ્રશ્ન—હે ગુરુ મહારાજ ! અયતનાને દૂર કરવાને માટેજ મુલ્લવસ્ત્રિકા મુખ
પર બાંધવામાં આવે છે, પણી તેમની પ્રત્યે ‘અજયં ભાસમાણો ય’ એવો ઉપદેશ
આપવો કેવી રીતે સંગત છે ?

ઉત્તર—હે શિષ્ય ! મુખ પર મુલ્લવસ્ત્રિકા સદા બાંધી રહેવા છતાં પણ અસત્ય
કર્કશ કઠોર આદિ બોલવાથી તથા સાવચ ઉપદેશ આપવાથી એવા પ્રકારની
અયતના થાય છે કે જેવા પ્રકારની અયતના ઉઘાડે મુંજંતો બોલવાથી થાય છે.
સાધુએ ભાષાસંબંધી સર્વ પ્રકારની અયતનાને ત્યાગ કરવો જોઈએ, તેથી આ
અયતનાના ત્યાગનો ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો છે. (૬)

छाया—सर्वभूतात्मभूतस्य, सम्यग् भूतानि पश्यतः ।

पिहितास्रवस्य दान्तस्य, पापकर्म न बध्यते ॥९॥

सान्वयार्थः—सच्चभूयष्पभूयस्स=सव प्राणियोंको अपने समान समझनेवाले सम्म=सम्पक् प्रकार-आगमानुसार भूयाङ्=जीवोंको पास्तओ=देखने-समझने-वाले पिहिआस्रवस्स=आस्रवको रोकनेवाले दंतस्स=जितेन्द्रिय साधुके पाव-कर्म=पापकर्म न बंधई=नहीं बंधता है ॥९॥

टीका—सर्वभूतात्मभूतस्य=सर्वाणि च तानि भूतानि सर्वभूतानि=एकेन्द्रिया-दारभ्य पञ्चेन्द्रियपर्यन्तं सर्वे जीवास्तेषु आत्मभूतः=आत्मसदृशः, जीव आत्मानं रक्षितुं यथा प्रयतते तथा यथाविधिसकलजीवरक्षासाधन इत्यर्थः, तस्य, भूतानि सम्यक्=प्रवचनप्रतिपादितस्वरूपेण पश्यतः=प्रेक्षमाणस्य निखिलप्राणिगणस्वरूपं याथातथ्येन पर्यालोचयत इत्यर्थः । पिहितास्रवस्य=पिहिताः=आच्छादिता आस्र-वाः=रुमागमहेतवो येन स पिहितास्रवः=प्रतिरुद्धकर्मद्वारस्तस्य, दान्तस्य=दमयति-वशं नयति इन्द्रियाऽध्वानिति दान्तः=जितेन्द्रियस्तस्य पापकर्म न बध्यते=तस्य पापलेपो न जायत इत्यर्थः ॥९॥

ननु क्रियैव पापकर्मावरोधश्चेत्तर्हि तदर्थमेव यतनीयं कृतं ज्ञानेनेति चेद-ब्रूच्यते—

नहि ज्ञानमन्तरेण क्रिया कदाचिदपि फलाय कल्पते प्रत्युतोन्मत्तक्रियावदनर्था-

समस्त प्राणियोंमें आत्मतुल्य बुद्धि रखनेवाले, तथा आगमके अनुसार जीवोंका स्वरूप समझनेवालेको, कर्मोंके आगमनके कारण (आस्रव)का निरोध करनेवालेको पापकर्मका बंध नहीं होता है ॥९॥

प्रश्न—हे गुरुमहाराज ! यदि केवल क्रियासे पापकर्मोंका निरोध हो जाता है तो क्रिया ही करनी चाहिए, ज्ञानकी क्या आवश्यकता है ?

उत्तर—हे शिष्य ! ज्ञानके बिना क्रियाका कुछ फल नहीं होता,

जहां प्राणीजोमां आत्मतुल्य बुद्धि रखना चाहें, अने आगमने अनुसार एवोनु स्वयं समझना चाहें, कर्मोंना आगमननां कारण (आस्रवों) ना निरोध करना चाहें पापकर्मोंनु बाधन थतुं नहीं. (९)

प्रश्न—हे गुरु महाराज ! जे केवल क्रियासे पापकर्मोंना निरोध थतुं थतुं हो तो क्रिया न करी जेधिये, ज्ञाननी शी आवश्यकता छे ?

उत्तर—हे शिष्य ! ज्ञान बिना क्रियानुं कथुं कथुं छेतुं नहीं. ज्ञानरहित

કરચરણાદિકમવિસિપન્ સમવહિતો દણ્ડાવસ્થિતિં વિદધ્યાત્, યતમાસીત= યતનયા-હસ્તપાદાચાકુચ્ચનપસારણાદિકમકુર્વન્ સોપયોગમ્પ્રવિશેત્-દ્વાસનાદિના સ્પિરઃ સન્નાચરણકાર્યમન્તરેણ નેતસ્તતો ધ્રામ્પેદિત્યર્થઃ, યતં શયીત=પ્રકામ-શયનીયાદિપરિહારેણ સ્વપ્યાત્, યતં શુઝાનઃ=યથાકલ્પપ્રાપ્તાહારં સંયોજ-નાદિમણ્ડલદોષવર્જનપુરસ્સરં 'ચપટ્ટ-ચપટ્ટ' ઇતિશબ્દમકુર્વાણોઽભ્યવહરમાણઃ, યતં ભાષમાણઃ=નિચદ્મુલ્લખિકઃ સન્ હિતમિતમૃદ્વાદિનિરવચ્ચભાષયાઽવસરે સમાલ-પન્ પાપકર્મ ન વધ્નાતિ=ન વધીયાત્ ॥૮॥

કિચ્ચ-‘સન્વભૂય૦’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-સન્વભૂયપ્પભૂયસ્સ, સમ્મં મૂયાઈં પાસઓ ।

પિહિઆસવસ્સ દંતસ્સ, પાવકમ્મં ન વંધઈં ॥૯॥

અર્થાત્ હાથ-પૈર ન હિલાતા હુઆ સાવધાન હોકર દંડકી તરહ રહ્યા રહે, યતનાસે વૈઠે અર્થાત્ વૃથા હાથ પૈર ન હિલાવે, ઉપયોગ-સહિત દ્વાસન આદિસે વૈઠે, વિના કાર્યકે હથર ઉધર ન હિલે, યતનાસે-શયન કરે અર્થાત્ પ્રકામ શય્યાકા પરિહાર કરતા હુઆ સોવે, યતનાસે આહાર કરે અર્થાત્ જૈસા નિરવચ્ચ આહાર મિલ જાય उसीमें સન્તુષ્ટ રહે ઔર ‘ચપટ્ટ-ચપટ્ટ’ આદિ શબ્દ ન કરતે હુએ ભોજન કરે, ન ભોજનમાં રાગ-દ્વેષ કરે । યતનાસે ભાષણ કરે અર્થાત્ હિત મિત મધુર ઔર નિરવચ્ચ ભાષા બોલે, ખુલે મુંહ ન બોલે, તથા કર્કશ કઠોર શબ્દોંકા ઉચ્ચારણ ન કરે ઔર નિષ્પ્રયોજન ન બોલે । એસા કરનેસે પાપકર્મ નહોં વંધતા હૈ ॥૮॥

ઔર-‘સન્વભૂય૦’ ઇત્યાદિ ।

અર્થાત્ હાથ-પગ ન હલાવે ને હંડની જેમ ઉભો રહે. યતનાથી જેસે અર્થાત્ વૃથા હાથ-પગ ન હલાવે, ઉપયોગ સહિત દ્વાસન આદિથી જેસે, કાર્ય વિના આમ-તેમ હલે નહિ, યતનાથી શયન કરે, યતનાથી આહાર કરે, અર્થાત્ જે નિરવચ્ચ આહાર મળી જાય તેમાં જ સંતુષ્ટ રહે અને ‘ચપટ્ટ-ચપટ્ટ’ અવાજ કયાં વિના ભોજન કરે, ભોજનમાં રાગ-દ્વેષ ન કરે. યતનાથી ભાષણ કરે અર્થાત્ હિત મિત મધુર અને નિરવચ્ચ ભાષા બોલે, ખુલે મોંહે બોલે નહિ. જેમ કરવાથી પાપકર્મ બંધાતું નથી. (૮)

અને-સન્વભૂય૦ ઇત્યાદિ.

एवम्=अनेन प्रकारेण क्रियाया ज्ञानपूर्वकत्वाऽवबोधरूपेण सर्वसंयतः=सर्वविरतः साधुरित्यर्थः, तिष्ठति=वर्त्तते, कथमिदमुच्यते? इत्याशङ्कयामाह-अज्ञानी= तत्वातत्त्वविवेकलक्षणज्ञानविरहितः किं करिष्यति=किं विधास्यति, किं वा=कथं वा छेक-पापकं, छेकश्च पापकं चानयोः समाहारे छेकपापकं, तत्र छेकं=कल्याणम् उपादेयमित्यर्थः, पापकम्=अकल्याणं हेयमित्यर्थः. ज्ञास्यति=वेत्स्यति जन्मनाऽ- न्यत्र किञ्चिदपीत्यर्थः, अतो ज्ञानार्थमेव प्रथमं यतनीयम् “हया अज्ञाणिणं किया” इत्युक्तेः ॥१०॥

ज्ञानमहत्त्वं प्रदर्श्य सम्प्रति तत्माप्त्युपायमाह-“सोचा जाणइ” इत्यादि ।

मूलम्-सोचा जाणइ कल्लाणं, सोचा जाणइ पावणं ।

उभयंपि जाणइ सोचा, जं सेयं तं समायरे ॥११॥

छाया—श्रुत्वा जानाति कल्याणं, श्रुत्वा जानाति पापकम् ।

उभयमपि जानाति श्रुत्वा, यच्छ्रेयस्तत्समाचरेत् ॥११॥

समस्त क्रियाओंका ग्रहण होता है । अर्थात् सम्यग्ज्ञानपूर्वक की हुई ही क्रिया सफल होती है, इसलिए मुनि ज्ञानपूर्वक ही क्रियाएँ करते हैं, क्योंकि तत्त्व और अतत्त्वके विवेकसे रहित अज्ञानी क्या कर सकता है? अर्थात् कुछ नहीं कर सकता, और जन्मान्धके समान उसे हेय-उपादेयका ज्ञान ही कैसे होसकता है? अर्थात् नहीं होसकता, अतः पहले ज्ञानके लिए प्रयत्न करना चाहिए । कहा भी है-“ज्ञानके बिना क्रिया निरर्थक है” ॥१०॥

ज्ञानका महत्त्व बताकर अब उसकी प्राप्तिका उपाय कहते हैं-“सोचा जाणइ” इत्यादि ।

थाय छे, अर्थात् सम्यग्ज्ञानपूर्वक करेली किया न सक्ष्ण थाय छे. तेथी मुनि ज्ञानपूर्वक न कियाओ करे छे. अरुण्डे-तत्त्व अने अतत्त्वना विवेकथी रहित अज्ञानी शुं करी शके? अर्थात् कशुं नथी करी शकतो, अने न-भांधणी पडे अने हेय-उपादेयनुं ज्ञान देखी रीते थरुं शके? अर्थात् नथी थरुं शकतुं, तेथी पडेलां ज्ञानने भाटे प्रयत्न करेओ ओछओ. कहुं छे डे-“ज्ञान विनाणी किया निरर्थक छे.” (१०)

ज्ञाननुं महत्त्व बतावीने हवे ओनी प्राप्तिने उपाय कहे छे-सोचा जाणइ० इत्यादि.

નુષન્ધિની સ્પાદિતિ જ્ઞાનવિરહિતકેવલક્રિયાપ્રવૃત્તિલોકાનાં મા સ્મ ભૂદતો જ્ઞાનસ્ય ક્રિયાપેક્ષયા પ્રાયમ્યં દર્શયતિ-‘પદમં નાણં’ इत्यादि ।

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭
મૂલમ્-પદમં નાણં તઓ દયા, एवं चिद्वद् सर्वसंजए ।

૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩
અન્નાણી કિં કાહી, કિં વા નાહી છેય-પાવગં ॥૧૦॥

છાયા—પ્રથમં જ્ઞાનં તત્તો દયા, एवं तिष्ठति सर्वसंयतः ।

અજ્ઞાની કિં કરિણ્યતિ, કિં વા જ્ઞાસ્યતિ છેક-પાપકમ્ ॥૧૦॥

સાન્વપાર્યઃ-પદમં=પહેલે નાણં=જ્ઞાન હૈ તઓ=ઉસકે પશ્ચાત્ દયા=દયા અર્થાત્ ચારિત્ર હૈ એવં=इसी प्रकार सन्वसंजए=सर्वसंयत साधु चिद्वद्=आचरण करते हैं, અન્નાણી=સમ્યગ્જ્ઞાનસે રહિત પુરુષ કિંકાહી=ક્યા કર સકતા હૈ-કૈસે संयम पाल सकता है अर्थात् नहीं पाल सकता ? (और) किं वा=कैसे छेयपावगं=उपादेय और हेयको नाही=जान सकता है?, अर्थात् नहीं जान सकता ॥૧૦॥

ટીકા—પ્રથમમ્=આદી જ્ઞાનં=જ્ઞાયન્તે=બુદ્ધ્યન્તે જીવાજીવાદયઃ પદાર્થાં येन यस्माद् यस्मिन् वा तज्ज्ञानं=स्वपरस्वरूपपरिच्छेदलक्षणम्, अपेक्ष्यं भवतीत्याशयः, क्रियामात्रस्य ज्ञानपूर्वकत्वे हि स्वाभीष्टसिद्धिकत्वात्, ततः=तदनन्तरं दया=केशा-कुलप्राणिसंकष्टमोचनेच्छालक्षणाऽनुकम्पा, दयाशब्देन चात्र क्रियामात्रमुपलक्ष्यते,

જ્ઞાનરહિત ક્રિયા ઉન્મત્ત (પાગલ) પુરુષકી ક્રિયાકે સમાન અનર્થકો ઉત્પન્ન કરતી હૈ । ‘કોઈ જીવ જ્ઞાનરહિત ક્રિયા ન કરે’ इस अभिप्रायसे ‘पहले ज्ञान फिर क्रिया होनी चाहिए’,-इस बातको शास्त्रकार कहते हैं-‘पदमं नाणं०’ इत्यादि ।

जिससे स्व-परका बोध होता है उसे ज्ञान कहते हैं । वह ज्ञान प्रथम है, क्योंकि जीव आदि नव पदार्थका ज्ञान होने पर ही संयम अर्थात् षड्जीवनिकायकी दयाका पालन हो सकता है । यहाँ दया शब्दसे

ક્રિયા ઉન્મત્ત (ગાંડા) પુરુષની ક્રિયાની થેઠે અનર્થને ઉત્પન્ન કરે છે. ‘કોઈ જીવ જ્ઞાનરહિત ક્રિયા ન કરે’ એવા હેતુથી ‘પ્રથમ જ્ઞાન પછી ક્રિયા હોવી જોઈએ’ આ વાતને સૂત્રકાર કહે છે-પદમં નાણં० इत्यादि.

જે વડે સ્વપરનો બોધ થાય છે. તેને જ્ઞાન કહે છે. એ જ્ઞાન પ્રથમ છે કેમકે જીવ આદિ નવ પદાર્થનું જ્ઞાન થયા પછી જ સંયમ અર્થાત્ ષડ્જીવનિકાયની દયાનું પાલન થઈ શકે છે. અહીં દયા શબ્દથી બધી ક્રિયાઓનું અહિં

મૂલ્ય-^૧જો ^૨જીવે ^૩વિ ^૪ન ^૫યાણેઙ્ઞ ^૬અજીવે ^૭વિ ^૮ન ^૯યાણેઙ્ઞ ।

જીવાજીવે ^{૧૦}અયાણંતો, ^{૧૧}કહં ^{૧૨}સો ^{૧૩}નાહીઙ્ઞ ^{૧૪}સંજમં ॥૧૨॥

છાયા-—યો જીવાનપિ ન જાનાતિ, અજીવાનપિ ન જાનાતિ ।

જીવાઽજીવાનજાનન્ કથં, સ જ્ઞાસ્યતિ સંયમમ્ ॥૧૨॥

સાન્વયાર્ય:-જો=જો જોવેચિ=જીવોંકોમી ન યાણેઙ્ઞ=નહીં જાનતા હૈ (ઔર) અજીવેચિ=અજીવોંકોમી ન યાણેઙ્ઞ=નહીં જાનતા હૈ, જીવાજીવે=જીવોં ઔર અજીવોંકો અયાણંતો=નહીં જાનતા હુઆ સો=વહ સંજમં=સંયમકો કહં=કૈસે નાહીઙ્ઞ=જાનેગા ? અર્થાત્ નહીં જાન સકતા ॥૧૨॥

ટીકા-—‘જો જીવેચિ’ इत्यादि । यः जीवान्=एकेन्द्रियादीन्, जीवलक्षणं तु मत्कृतात्तत्त्वप्रदीपाद्विशेषतोऽगन्तव्यम्, न जानाति=न वेत्ति, तथा अजीवान्=जीवविपरीतलक्षणान् संयमपरिपन्थिनः काश्चनरजतादीन् धर्मास्तिकायादीन् वा न जानाति, इत्थं जीवाजीवान्=जीवान् अजीवोश्चोभयानपि अजानन् सन् स संयमं=प्राणातिपातविरमणादिलक्षणं सप्तदशविधं कथं=केन प्रकारेण ज्ञास्यति=वेत्स्यति, संयमस्य जीवाजीवोभयविषयकज्ञानजन्यत्वात् ॥१२॥

નનુ કસ્તદિં સંયમં વિજ્ઞાતુમર્હતી ? ત્યાહ-‘જો જીવે વિં’ इत्यादि ।

‘જો જીવે વિં’ इत्यादि । जो पुरुष एकेन्द्रिय आदि जीवोंके स्वरूपको नहीं जानता और न जीवसे भिन्न पुद्गल आदि अजीवोंको जानता है । इस प्रकार दोनोंको ही नहीं जानता हुआ वह अज्ञानी प्राणातिपात आदिसे विरमणरूप सत्त्व प्रकारके संयमको कैसे जानेगा ? अर्थात् नहीं जान सकेगा, क्योंकि संयम तब ही हो सकता है जब जीव और अजीवका ज्ञान हो जाय ॥१२॥

સંયમકા જ્ઞાતા કૌન હો સકતા હૈ ? સો કહતે હિં-‘જો જીવે વિં’ इत्यादि ।

જો જીવે વિં ઇત્યાદિ. જે પુરુષ એકેન્દ્રિય આદિ જીવોના સ્વરૂપને જાણતો નથી અને જીવથી ભિન્ન પુદ્ગલ આદિ અજીવોને જાણતો નથી, એ રીતે જોને જાણતો નથી તે અજ્ઞાની પ્રાણાતિપાત આદિથી વિરમણરૂપ સત્ત્વ પ્રકારના સંયમને કેવી રીતે જાણશે ? અર્થાત્ નહિ જાણી શકે, કારણ કે સંયમ ત્યારે જ થઈ શકે છે કે જ્યારે જીવ અને અજીવનું જ્ઞાન થાય છે. (૧૨)

સંયમને જ્ઞાતા કોણ થઈ શકે છે ? તે હવે કહે છે-જો જીવે વિં ઇત્યાદિ.

અવ જાનને કા ઉપાય થતાતે હૈ—

સાન્વયાથ:-સોચા=શુરુમુલ્કસે સુનકર કહ્લાણ=કલ્યાણ-દયારૂપ સંયમકો જાણઈ=જાનતા હૈ, (તથા) સોચા=સુનકર હી પાવગં=પાપ-હિસારૂપ અસંયમકો જાણઈ=જાનતા હૈ, (ઔર) ઉમયંપિ=દોનોંકો ભી સોચા=સુનકર હી જાણઈ=જાનતા હૈ । (અતઃ) જં=જો સેયં=આત્માકે હિતકારી હો તં=ઉસકા સમાધરે=આચરણ કરે ॥૧૧॥

ટીકા—શ્રુત્વા=શુરુમુલ્કાદાકર્ણ્ય શ્રુતજ્ઞાનવિપયીકૃત્યેત્યર્થઃ, કલ્યાણમ્=કલ્યાણ મોક્ષઃ કર્મધ્વક્ષકલોપાધિવ્યાધિવાધાવિપુરત્વાત્, તમ્ આ=સમન્તાદ્ગતિ-પ્રાપય-તીતિ, કલ્યેન=આરોગ્યેણ આરોગ્યકરણેનેત્યર્થઃ જ્ઞાનદર્શનચારિત્રલક્ષણમોક્ષમાર્ગો-પદેશદ્વારેતિ ભાવઃ, આનયતિ=જીવયતિ સાંસારિકવિશાલવિપયકાનનસંલગ્ન-વિયોગાનિષ્ઠસંયોગદાવાનલજ્વાલામાલાવલીદાન્ પ્રાણિન ઇતિ કલ્યાણં=દયામિ-ધાનસંયમસ્વરૂપં, નિપાતનાણત્વમ્, તદુપાદેયભૂતં જાનાતિ, શ્રુત્વા ચ પાપકં=નરકાદિકુગતિપાતિનં હેયભૂતમસંયમં જાનાતિ, ઉમયમપિ=ઉપાદેયાનુપાદેયભૂત-સંયમાસંયમલક્ષણં દ્વયમપિ શ્રુત્વૈવ જાનાતિ । નિષ્કર્પમાહ-અવ યત્ શ્રેયઃ=હિતં તત્ સમાચરેત્=વિદધ્યાત્ ॥૧૧॥

કર્મોસે ઉત્પન્ન હોનેવાલી સમસ્ત આધિ-વ્યાધિ ઔર વાધાસે રહિત મોક્ષકી પ્રાપ્તિ કરાનેવાલેકો, અથવા જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-રૂપી આરોગ્યસે, હિતવચન અથવા ઉપદેશસે સંસારકે વિષયરૂપી વિશાલ વનમેં ધધકતી હુઈ, હૃદયિયોગ-અનિષ્ઠસંયોગરૂપ દાવાગ્રિકી જ્વાલાઓમેં જલતે હુઈ જીવોંકો શાન્તિ દેનેવાલેકો કલ્યાણ કહ્તે હૈં । હિસ કલ્યાણ (સંયમ) કા જ્ઞાન શુરુમુલ્કસે સુનકર હી હોતા હૈ । પાપ અર્થાત્ નરક આદિ કુગ-તિયોમેં ગિરાનેવાલે અસંયમકા જ્ઞાન ભી સુનનેસે હી હોતા હૈ, તથા હિન દોનોંકા ભી જ્ઞાન સુનનેસે હી હોતા હૈ । હિસલિઈ હિનમેંસે જો શ્રેષ્ઠ (હિતકર) હો ઉસમેં પ્રવૃત્તિ કરની ચાહિઈ ॥૧૧॥

કર્મોંથી ઉત્પન્ન થનારી બધી આધિ-વ્યાધિ અને બાધાથી રહિત મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરાવનારને અથવા જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રરૂપી આરોગ્યથી, હિતવચન અથવા ઉપદેશથી સંસારના વિષયરૂપી વિશાળ વનમાં ભણુકતા હૃદયિયોગ-અનિષ્ઠસંયોગરૂપી દાવાગ્રિની જ્વાળાઓમાં બળતા શ્રવેને શાન્તિ દેનારને કલ્યાણ કહે છે. આ કલ્યાણ (સંયમ)નું જ્ઞાન શુરુમુખથી શ્રવણ કરવાથી જ થાય છે. પાપ અર્થાત્ નરક આદિ કુગતિઓમાં પાડનારા અસંયમનું જ્ઞાન પણ સાંભળવાથી જ થાય છે; તથા એ બેઉનું જ્ઞાન પણ સાંભળવાથી જ થાય છે; તેથી એમાં જે શ્રેષ્ઠ (હિતકર) હોય એમાં પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ. (૧૧)

“ દયા મૃતેષુ વૈરાગ્યં, વિધિવદ્ધુરૂપજનમ્ ।

વિશુદ્ધા શીલતૃત્તિશ્ચ, પુણ્યં પુણ્યાનુવન્ધ્યદઃ ॥૧॥

(સ્થાનાન્ન૦ ૧ સ્થા. ટીકા)

હરિભદ્રસૂરિરપ્યાહ—

“ ગેહાદ્ ગેહાન્તરં કશ્ચિચ્છોભનાદધિકં નરઃ ।

યાતિ યદ્વત્ સુધર્મેણ, તદ્વદેવ મવાદ્ભવમ્ ॥ ૧ ॥”

પ્રત્યેક મોક્ષાર્થિનામપ્યાદરણીયમેવ, પુણ્યાનુવન્ધિપુણ્યસ્યાઽપતનશીલમોક્ષ-
સમ્પજ્જનકત્વાત્, તથા ચોક્તમ્—

“ શુમાનુવન્ધ્યતઃ પુણ્યં, કર્તવ્યં સર્વથા નરૈઃ ।

યત્પ્રભાવાદપાતિન્યો, જાયન્તે સર્વસમ્પદઃ ॥૧॥”

પ્રાણિયો પર દયા રચના, વૈરાગ્ય-ભાવ હોના, આગમકે અનુસાર
ગુરુઓની ભક્તિ કરના, શુદ્ધ શીલકા પાલન કરના, યહ પુણ્યાનુવન્ધિ
પુણ્ય હૈ । (સ્થાનાન્ન૦ ૧ સ્થા. ટીકા)

હરિભદ્રસૂરિને બી કહા હૈ—

“ જૈસે કોઈ મનુષ્ય એક અછ્હે ગૃહસે દૂસરે વહુત હી અછ્હે ગૃહમેં
જાતા હૈ વૈસેહી પુણ્યકે પ્રભાવસે જીવ અત્યન્ત શુભ ગતિકો પ્રાપ્ત
હોતા હૈ ॥૧॥ ”

યહ પુણ્ય મોક્ષાર્થી પુરુષોંકે લિએ બી ઉપાદેય હૈ, ક્યોંકિ હસસે
અવિનશ્વર-શાશ્વત-મોક્ષરૂપી સમ્પત્તિકી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ । કહા બી હૈ—

“ મનુષ્યોંકો પુણ્યાનુવન્ધિ પુણ્ય અવશ્ય કરના ચાહિએ, જિસકે પ્રભાવસે
કમી નષ્ટ ન હોનેવાલી સર્વ પ્રકારકી સમ્પદાઈ પ્રાપ્ત હોતી હૈ ॥૧॥ ”

પ્રાણીઓ ઉપર દયા રાખવી; વૈરાગ્યભાવ થવો, આગમને અનુસાર
ગુરુઓની ભક્તિ કરવી, શુદ્ધ શીલ પાળવું, એ પુણ્યાનુવન્ધિ પુણ્ય છે
(સ્થાનાન્ન૦ ૧ સ્થા. ટીકા)

હરિભદ્રસૂરિએ પણ કહ્યું છે કે—

“ જેમ કોઈ મનુષ્ય એક સારા ગૃહમાંથી બીજા ગૃહ જ સારા ગૃહમાં
જાય છે. તેમ પુણ્યના પ્રભાવથી જીવ અત્યંત શુભ ગતિને પામે છે. ”

એ પુણ્ય મોક્ષાર્થી પુરુષોંકે માટે પણ ઉપાદેય છે, કારણ કે તેથી અવિન-
શ્વર-શાશ્વત-મોક્ષરૂપી સંપત્તિની ઉત્પત્તિ થાય છે. કહ્યું છે કે—

“ મનુષ્યોંકે પુણ્યાનુવન્ધિ પુણ્ય અવશ્ય કરવું જોઈએ. જેના પ્રભાવથી
કદાપિ નષ્ટ ન થાય તેવી સર્વ પ્રકારની સંપદાઓ પ્રાપ્ત થાય છે. ”

વોધિચીજનિનયર્માદિપ્રાપ્તિર્નાયતે, કિંચદ્વના તીર્થકરગોત્રમપિ પુણ્યેનેવ વધ્યતે, યો હિ પુણ્યં સર્વથા હેયં મન્યમાનસ્તચ્યજતિ અસૌ' સમુપેક્ષિતતરિત્રિંશ્ચાપ્રાપ્તપરતીરો મધ્યેસમુદ્રં મજ્જન્નવસીદતિ ।

નત્તુ પુણ્યપાપક્ષયાનન્તરમેવ મોક્ષપ્રાપ્તિઃ શાસ્ત્રે શ્રૂયતે ઇતિ પાપવત્પુણ્યમપ્યનુપાદેયં મોક્ષાર્થિનામિતિ ચેન્ન,

દ્વિવિધં હિ પુણ્યં-પુણ્યાનુબન્ધિ પાપાનુબન્ધિ ચ, તત્ર પુણ્યાનુબન્ધિપુણ્યસ્ય લક્ષણમુક્તમ્-

પ્રાપ્તિ-હોતી છે । અધિક વ્યાજ કહા જાય ? તીર્થકર ગોત્ર મી પુણ્યસે હી બંધતા છે ।

જો પુણ્યકો સર્વથા હેય માનતા હુઆ ઉસકા ત્યાગ કરતા છે વહ સંસાર-સાગરમેં ગોતે લગાતા છે । જૈસે મધ્ય સમુદ્રમેં નૌકાકા ત્યાગ કર દેનેવાલા પુરુષ સમુદ્રમેં ઢૂબતા હુઆ દુઃખ પાતા છે ।

શાસ્ત્ર-પુણ્ય ઓર પાપ દોનોંકા ક્ષય હોનેકે બાદ મોક્ષકી પ્રાપ્તિ હોતી છે, એસા શાસ્ત્રોંમેં સુના જાતા છે, ઇસલિય પાપકી તરહ પુણ્ય મી મોક્ષાર્થિયોંકે લિય ઉપાદેય નહીં છે ।

સમાધાન-એસા કહના ઠીક નહીં છે, ક્યોંકિ પુણ્ય દો પ્રકારકા છે-
(૧) પુણ્યાનુબન્ધિ પુણ્ય, (૨) પાપાનુબન્ધિ પુણ્ય । પુણ્યાનુબન્ધિ પુણ્યકા લક્ષણ યહ છે-

વધારે શું કહેવું ? તીર્થકર-ગોત્ર પલ્લુ પુણ્યથી જ બંધાય છે.

જે પુણ્યને સર્વથા હેય માનીને તેનો ત્યાગ કરે છે, તે સંસાર-સાગરમાં ગોથાં ખાય છે, જેમકે મધ્ય-સમુદ્રમાં નૌકાનો ત્યાગ કરી નાંખનાર પુણ્ય સમુદ્રમાં ડુબતાં દુઃખ પામે છે.

શંકા-પુણ્ય અને પાપ એ બેઉનો ક્ષય થયા પછી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે, એવું શાસ્ત્રોમાં સાંભળવામાં આવે છે. તેથી પાપની પેઠે પુણ્ય પલ્લુ મોક્ષાર્થીઓને માટે ઉપાદેય નથી.

સમાધાન-એમ કહેવું તે બરાબર નથી, કારણ કે પુણ્ય બે પ્રકારનાં છે. (૧) પુણ્યાનુબંધિ પુણ્ય, (૨) પાપાનુબંધિ પુણ્ય. પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યનું લક્ષણ એવું છે કે-

“શરીરમાહુ^૧ નાવત્તિ, જીવો ઉચ્ચ નાવિઓ ।

સંસારો અણવો વુત્તો, જં તરંતિ મહેસિણો ॥ ૧ ॥” ઇતિ ।

તત્રૈવ દશમાધ્યયને મનુષ્યજન્મનો દૌર્લભ્યં ચોક્તમ્—

“દુલ્લહે સ્વલુ માણુસે ભવે, ચિરકાલેણવિ સન્વપાણિણં” ઇતિ ।

સ્થાનાઙ્ગસૂત્રેઽપિ તૃતીયસ્થાનકે ચ—

“૩૦ ઠાણાં દેવેત્રીહેજ્ઞા તં જહા— (૧) માણુસં ભવં, (૨) આરિણ સ્વેત્તે જમ્મં, (૩) સુકુલપચ્ચાયાતિં ।” ઇતિ ।

૧ “શરીરમાહુઃ નૌઃ ઇતિ, જીવ ઉચ્ચતે નાવિકઃ ।

સંસારઃ અર્ણવઃ ઉક્તઃ, યં તરન્તિ મહર્ષયઃ ॥૧॥”

૨ દુર્લભઃ સ્વલુ માનુષ્યો ભવઃ, ચિરકાલેનાપિ સર્વપ્રાણિનામ્ ।

૩ ત્રીણિ સ્થાનાનિ દેવા અપીહેરન્, તથા—(૧) માનુષ્યં ભવમ્, (૨) આર્યે ક્ષેત્રે જન્મ, (૩) સુકુલપ્રત્યાયાતિમ્ ।

“(મનુષ્યકા) શરીર, નૌકાકે સમાન હૈ, જીવ, નાવિક (લેવટિયા) કે સદૃશ હૈ ઓર સંસાર, સમુદ્ર સરીલા હૈ, હસે મહર્ષિ પાર કરતે હૈ ।”

હસી ઉત્તરાધ્યયનકે દસવેં અધ્યયનમેં મનુષ્ય-જન્મકી દુર્લભતા યતાઈ હૈ—

“ચિરકાલ તક સવ પ્રાણિયોંકે લિણ મનુષ્ય-ભવ અત્યંત દુર્લભ હૈ ।”

સ્થાનાઙ્ગસૂત્રમેં તીસરે સ્થાનકમેં કહા હૈ—

“इन तीन बोलोंकी देव भी अभिलाषा रखते हैं—(१) मनुष्य-भव, (२) आर्यक्षेत्रमें जन्म, (३) सुकुलकी प्राप्ति ।”

“(મનુષ્યકા) શરીર, નૌકા સમાન છે, જીવ, નાવિક (ખલાસી) સમાન છે અને સંસાર, સમુદ્ર સરખો છે, તેને મહર્ષિ પાર કરે છે.”

એજ ઉત્તરાધ્યયનના દસમા અધ્યયનમાં મનુષ્ય જન્મની દુર્લભતા યતાવી છે—

“ચિરકાળ મુખી સર્વ-પ્રાણીઓને માટે મનુષ્યભવ અત્યંત દુર્લભ છે.”

સ્થાનાંગ-સૂત્રમાં ત્રીજા સ્થાનકમાં કહ્યું છે કે—

“આ ત્રણ બોલોની અભિલાષા દેવ પણ રાખે છે. (૧) મનુષ્યભવ, (૨) આર્યક્ષેત્રમાં જન્મ, (૩) સુકુળની પ્રાપ્તિ.”

કિન્ચ—મનુષ્યજન્મનોડપિ મોક્ષપ્રાપ્તિકારણત્વેન શાસ્ત્રે પ્રતિપાદનાત્પુષ્પં મોક્ષાર્થિનામુપાદેયમેવેત્યસીયતે, પુણ્યમન્તરેણ મનુષ્યજન્મનો દુર્લભત્વાત્, તથા ચોક્તમુત્તરાધ્યયનસૂત્રે તૃતીયાધ્યયને—

“ચત્તારિ^૧ પરમંગાણિ, દુલ્લહાણિ ચ જંતુણો ।

માણુસત્તં સુદૃં સદ્ધા, સંજમમ્મિ ચ વીરિયં ॥ ૧ ॥” ઇતિ ।

સંસારાર્ણવોત્તરણાય નરશરીરસ્ય નૌકારૂપત્વેન પ્રતિપાદનાન્મોક્ષકારણત્વં ગમ્યતે, તથા ચોત્તરાધ્યયનસૂત્રે ત્રયોવિંશાધ્યયને—

૧ “ચત્વારિ પરમાદ્વાનિ, દુર્લમાનિ ચ જન્તોઃ ।

માણુપત્ત્વં શ્રુતિઃ શ્રદ્ધા, સંયમે ચ વીર્યમ્ ॥૧૥”

દૂસરી વાત યહ હૈ કિ-શાસ્ત્રોમ્ મનુષ્યભવકી પ્રાપ્તિ પુણ્યકે ઉદયસે કહી ગઈ હૈ, ઔર મનુષ્ય-ભવ મોક્ષ-પ્રાપ્તિકા કારણ માના ગયા હૈ, હસસે મી યહી સિદ્ધ હોતા હૈ કિ પુણ્ય મુમુક્ષુઓંકે લિયે ઉપાદેય હૈ, ક્યોંકિ પુણ્યકે વિના મનુષ્ય-પર્યાય મિલના દુર્લભ હૈ । ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રકે તીસરે અધ્યયનમ્ કહા હૈ—

“ચાર પરમાંગ જીવકે લિયે દુર્લભ હૈ—(૧) મનુષ્ય ભવ, (૨) શુચિતા, (૩) સત્ય ધર્મમ્ શ્રદ્ધા, (૪) સંયમમ્ પરાક્રમ ॥”

મનુષ્ય-શરીર સંસારરૂપી સમુદ્રકો પાર કરનેકે લિયે નૌકાકે સમાન હૈ, હસલિયે જ્ઞાત હોતા હૈ કિ મનુષ્ય-શરીર મોક્ષકા કારણ હૈ । ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રકે તેઈસવે અધ્યયનમ્ કહા હૈ—

બીજી વાત એ છે કે-શાસ્ત્રમાં મનુષ્યભવની પ્રાપ્તિ પુણ્યના ઉદયથી કહી છે અને મનુષ્યભવ મોક્ષપ્રાપ્તિનું કારણ માન્યું છે, તેથી પણ એમ સિદ્ધ થાય છે કે પુણ્ય મુમુક્ષુઓને માટે ઉપાદેય છે, કારણ કે પુણ્ય વિના મનુષ્ય-પર્યાય મળવો દુર્લભ છે. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ત્રીજા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે—

“ચાર પરમાંગ જીવને માટે દુર્લભ છે—(૧) મનુષ્યભવ, (૨) શુચિતા, (૩) સત્યધર્મમાં શ્રદ્ધા, (૪) સંયમમાં પરાક્રમ.”

મનુષ્ય શરીર સંસારરૂપી સમુદ્રને પાર કરવાને માટે નૌકા-સમાન છે, તેથી સમજાય છે કે મનુષ્ય-શરીર મોક્ષનું કારણ છે. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના તેવી-સમા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે—

एवं तरणितो विप्रयुक्तः पान्यः स्वावलम्बनो भूत्वा सुखेन सत्वरं स्वकीयं धाम समवाप्नोति, तथा भव्यजीवः संसारतः परस्मिन् पारे विद्यमानं मोक्षं गन्तुकामोऽपरपारे मनुष्यशरीरे तिष्ठन् विभावयति—“कथमहं दुःखबहुलं चतुर्गतिकसंसारं तरिष्यामि?” इति, तदानीं मुनिजनोपदेशश्रवणतो जैनागमाद्वा दयादानादिपुण्य-महिमानमवगत्य तत्र यदि विवेकी पुण्यमाश्रयते तदा स सुखेन संसारसागरमुत्तरति ।

અથવા યથાઽદ્ધારકામસ્તાવત્ કાષ્ઠાદિષુ વર્હિ પ્રજ્વાલયતિ, અન્યેન વા પ્રજ્વાલિતં વહ્નિમુપાદત્તે, તતઃ કાષ્ઠગતાનલં જલેન નિર્વાપયતિ, વહ્નિદિનાશે ચ સતિ અદ્ધારોત્પત્તિર્ભવતિ, एवं बह्नुपादानं विनाऽद्वारो लब्धुमशक्यः; यथाऽद्वारं परले पार पहुँचा देती है, आगे गति करनेमें असमर्थ होनेसे पथिक उसका त्याग करके स्वावलम्बी बन कर अपने घर पहुँच जाता है ।

इसी प्रकार भव्य जीव संसारसे परले पार पर अर्थात् मोक्षको जाना चाहता है । वह मनुष्यशरीररूपी इस पार पर ठहरा हुआ विचार करता है कि—‘मैं दुःखोंसे भरे हुए चतुर्गतिक संसार-सागरको कैसे पार कर सकूँगा?’ तब मुनिजनोंके उपदेशसे, अथवा शास्त्रोंसे दया दान आदि पुण्यकी महिमा जान कर पुण्यका आश्रय लेवे तो सुख-पूर्वक संसार-सागरके पार पहुँच सकता है ।

અથવા જૈસે કોયલે ચાહનેવાલે પુરુષ કાષ્ઠ આદિમેં અગ્નિ જલાતા હૈ, અથવા દૂસરેકે દ્વારા જલાઈ હુઈ અગ્નિકો ગ્રહણ કરતા હૈ, फिर उस अग्निको बुझा देता है । अग्नि बुझ जाने पर कोयला उत्पन्न होता है । इस प्रकार अग्निका आश्रय लिए बिना कोयला कदापि नहीं प्राप्त हो सकता ।

નોંકા આગળ ગતિ કરવામાં અસમર્થ હોવાથી પથિક એના ત્યાગ કરીને સ્વાવલંબી બનીને પોતાને ઘર પહોંચી બાંધ છે.

એ પ્રકારે ભવ્ય જીવ સંસારને પેલેપાર અર્થાત્ મોક્ષે જવા ઇચ્છતો હોય છે તે મનુષ્ય-શરીરરૂપી આ કિનારા પર ઉભો રહીને વિચાર કરે છે કે ‘હું’ દુઃખોથી ભરેલાં ચતુર્ગતિક સંસાર-સાગરને કેવી રીતે પાર કરી શકીશ ?’ ત્યારે મુનિજનોના ઉપદેશથી, અથવા શાસ્ત્રોદ્ધારા દયા દાન આદિ પુણ્યનો મહિમા બાણીને પુણ્યનો આશ્રય લે તો સુખપૂર્વક સંસારસાગરને પેલેપાર પહોંચી શકે છે.

અથવા જેને કોયલા બોધતા હોય છે તે પુરૂષ લોકડાને અગ્નિ લગાડે છે. અથવા બીજાઓએ સળગાવેલા અગ્નિને પ્રહણ કરે છે, અને પછી એ અગ્નિને હોલવી નાંખે છે. અગ્નિ હોલવાઈ જતાં કોયલા ઉત્પન્ન થાય છે, એ રીતે અગ્નિનો આશ્રય લીધા

યચ્છૂયતે શાસ્ત્રે તત્ પારમાસાધ્ય તરણિપરિત્યજનમિવ મુક્તિપ્રાપ્તિસમયાપેક્ષમ્ । યથા સમુદ્રસ્ય પરસ્મિન્ પારે વિદ્યમાનં ગૃહં ગન્તુકામઃ પથિકોઽપરતીરે વિમાત્રયતિ-
'કથમહં તરિપ્યામી'તિ, તદાનીં નાવં વિલોક્ય " નૌરિયં પરપારપ્રાપિકૈવ ન તુ મદીયગૃહપ્રાપિકા, અલમસ્યા આશ્રયણેન" ઇત્યાલોચ્ય યદિ નાવં નાવલ્ભ્યતે તદાઽસૌ ગૃહં ગન્તું ન શક્નોતિ । યદિ કથિન્નાવિ સંસિયતઃ સમુદ્રમધ્યે પૂર્વોક્તમાવનાં કુર્વાણો નાવં પરિત્યજેત્ તદાઽપિ નાસૌ ગૃહમુપૈતિ પ્રત્યુત સમુદ્રસ્ય તરલતરકલ્લોલ-
વર્તયુક્તાઽગાધમલે પતિતો નિમજ્જતિ મ્રિયતેઽપિ ચ । યસ્તુ પુનર્વિવેકી પથિકો નાવમાશ્રયતિ તપાઽસૌ પરં પારં પ્રાપ્ય તતઃ પરં ચલિતુમક્ષમાં તરણિં પરિત્યજતિ,

ક્ષય હોનેસે મોક્ષકી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ" સો ઇસ પ્રકાર સમજના ચાહિયે કિ-
જૈસે સમુદ્રકો પાર કરકે ફિર નૌકાકા ત્યાગ કિયા જાતા હૈ । જૈસે સમુદ્રકે દુસરે કિનારે પર યને હુએ ઘરમેં જાનેકી ઇચ્છા કરનેવાલા પથિક સોચતા હૈ કિ-"મેં સમુદ્રકો કૈસે પાર કર સકૂંગા?" ઉસી સમય નૌકાકો દેખ કર વહ પથિક યદિ યહ વિચાર કરને લગે કિ 'ઇસસે તો મેં પરલે પાર તક હી પહુંચ સકૂંગા ઘર તક નહીં પહુંચૂંગા' એસે વિચારસે નૌકાકા અવલમ્બન ન કરે તો કમી ઘર નહીં પહુંચ સકતા । યદિ નૌકામેં વૈઠા હુઆ કોઈ પથિક બીચ સમુદ્રમેં ઉક્ત વિચાર કરકે નૌકાકા ત્યાગ કરદે તો બી ઘર નહીં પહુંચ સકતા, ચલિક સમુદ્રકી ચંચલ તરંગોં ઓર ખંચરોંસે યુક્ત અથાહ જલમેં ગિર પડેગા ઓર મૃત્યુકો બી પ્રાપ્ત હો જાયગા કિન્તુ જો વિવેકી પથિક નૌકાકા સહારા લેતા હૈ ઉસે નૌકા

પ્રાપ્તિ થાય છે" તે એ પ્રકારે સમજવું કે-એમ સમુદ્રને પાર કરીને પછી નૌકાને ત્યાગ કરવામાં આવે છે. એમ સમુદ્રના બીજા કિનારા પર બનેલા ઘરમાં જવાની ઇચ્છા કરનારો પથિક વિચારે છે કે "હું સમુદ્રને કેવી રીતે ઊતરી શકીશ?" એ વખતે નૌકાને બેઠીને એ પથિક એ એમ વિચાર કરવા લાગે કે "આથી તો હું પેલા કિનારા સુધી જ પહોંચી શકીશ, ઘર સુધી નહિ પહોંચી શકું," એવા વિચારથી નૌકાનું અવલંબન ન કરે તો તે કદાપિ ઘર પહોંચી શકશે નહિ. એ નૌકામાં બેઠેલા કોઈ પથિક સમુદ્રની વચ્ચે એવા વિચાર કરીને નૌકાને ત્યાગ કરી દે તો પણ ઘર પહોંચતો નથી. બદલે સમુદ્રના ચંચળ તરંગો અને ભંખરીઓથી યુક્ત અથાગ જગમાં પડી જશે અને મરણ પણ પામશે. પરંતુ એ વિવેકી પથિક નૌકાને આશ્રય લે છે તેને નૌકા પેલે પાર પહોંચાડી દે છે.

તોપણીટીકાતોઽવગન્તવ્યઃ । વન્ધમ્=વધ્યતે=પરતન્ત્રીક્રિયતેઽનેનાઽઽત્મેતિ વન્ધઃ=અભીષિતસ્થાનપ્રાપ્તિગતિપ્રતિરોધલક્ષણઃ, જીવકર્મણોરયોગોલકવહ્યોરિવ તાદા-સ્થાપન્નત્વં વા, સ ચ દ્રવ્યતો નિગડાદિઃ, ભાવતો રાગદ્વેપાદિઃ, યથા દ્રવ્યવન્ધન-વદ્દો જનોઽભિમતસ્થાનલાભાભાવેન કારાગારાદાવેવ વિવિધવેદનાદારુણાં દશમા-સાદયન્ વિપીદતિ, તથાઽયમાત્મા જ્ઞાનાવરણીયાદિકર્માઘ્રકનિગડસન્દાનિતોઽનન્તા-ઽસ્યમુલ્લસમ્પદુલ્લસિતાઽવ્યાવાધાઽભિમતશિવસ્થાનપ્રાપ્તિં વિના જન્મજરામરણાદિ-જન્યાનન્યસામાન્યકષ્ટસમર્પિં સ્પષ્ટમનુભવત્રિહૈવ સંસારગદ્ધરે વિપીદતિ, તમ્ ।

આત્મા જિસસે વદ્ધ-પરતન્ત્ર હો જાતી હૈ, વહ અર્થાત્-અભીષ્ટ સ્થાનની પ્રાપ્તિ કરાનેવાલી ગતિકો રોકનેવાલા વન્ધ કહલાતા હૈ । અથવા જૈસે લોહેકા ગોલા ઔર અગ્નિ ઇકમેકસે હો જાતે હૈ, ડસી પ્રકાર જીવ ઔર કર્મોમ્મૈં ઇકતાકા જ્ઞાન કરાનેવાલા વન્ધ હોતા હૈ । વેડી આદિ દ્રવ્યવન્ધ હૈ ઔર રાગદ્વેષ આદિ ભાવવન્ધ હૈ । જૈસે દ્રવ્યવન્ધ-નિગડ આદિ-સે વંધા હુઆ મનુષ્ય અભિમત સ્થાન પર ન પહુંચ સકનેકે કારણ કારાગાર આદિમ્મૈં હી વિવિધ વેદનાઓંકે દ્વારા દારુણ દશા પ્રાપ્ત કરતા હુઆ દુઃખ પાતા હૈ, વૈસે હી જ્ઞાનાવરણ આદિ આઠ કર્મ-સ્વરૂપ ભાવ-વન્ધરૂપી વેડીકે કારણ અનન્ત અવિનાશી સુખરૂપી સમ્પત્તિસે શોભિત, અવ્યાવાધ ઔર અભીષ્ટ મોક્ષ-સ્થાનની પ્રાપ્તિકે વિના જન્મ જરા મરણ આદિસે હોનેવાલે અપરિમિત દુઃખ ભોગતા હુઆ ઇસી સંસારરૂપી ગઢેમ્મૈં પડા હુઆ કષ્ટ ઉઠાતા હૈ ।

આત્મા જેથી બદ્ધ-પરતન્ત્ર થઇ જાય છે તે-અર્થાત્ અભીષ્ટ સ્થાનની પ્રાપ્તિ કરાવનારી ગતિને રોકનાર બંધ કહેવાય છે. અથવા જેમ લોહાને ગોળો અને અગ્નિ એક-મેક બની જાય છે, તેમ જીવ અને કર્મોમાં એકતાનું જ્ઞાન કરાવનાર બંધ હોય છે. જેથી આદિ દ્રવ્ય-બંધ છે અને રાગ-દ્વેષ આદિ ભાવ-બંધ છે. જેમ દ્રવ્ય-બંધ-હેડ કે જેથી આદિથી બંધાયેલો મનુષ્ય ધારેલે સ્થાને ન પહોંચી શકવાને કારણે કારાગાર આદિમાં જે વિવિધ વેદનાઓ દ્વારા દારૂણ દશા પ્રાપ્ત કરતાં દુઃખ પામે છે. તેમ જ્ઞાનાવરણ આદિ આઠ કર્મ-સ્વરૂપ ભાવ-બંધ-રૂપી જેથીને કારણે, અનન્ત અવિનાશી સુખરૂપી સમ્પત્તિથી શોભિત, અવ્યાવાધ અને અભીષ્ટ મોક્ષસ્થાનની પ્રાપ્તિ વિના જન્મ-જરા-મરણ આદિથી થતાં અપરિમિત દુઃખ ભોગવતાં જીવ આ સંસારરૂપી ખાડામાં પડીને કષ્ટ ભોગવે છે.

પ્રતિ ત્રિધ્વંસસ્ય કારણતા, ધ્વંસસ્ય ચ પ્રતિયોગિસાપેક્ષત્વેવ પ્રતિયોગી ત્રિકરુપા-
દેયો ભવતિ, તદ્વત્ મોક્ષં પ્રતિ પુણ્યધ્વંસસ્ય કારણતાયાં તત્પ્રતિયોગિતયા પુણ્ય-
મપ્યુપાદેયમેવ । પુણ્યમર્જયિત્વા શુભપરિણામરૂપં પુણ્યં ધ્યાનાદિશુદ્ધપરિણામેન
ક્ષપયિત્વા મોક્ષો લબ્ધું શક્યતે । इत्यं चाऽऽगमप्रामाण्येन पुण्यस्य भव्यकर्त्तव्यता
सुस्पष्टं सिध्यति, भव्यकर्त्तव्यतयाऽऽगमे प्रतिपादितत्वात्, शुद्धभावकारणत्वाच्चेति ।

પાપમ્=પાતયતિ=શુભપરિણામાદુધ્વંસયત્યાત્માનમિતિ, યદ્વા પાતિ=રક્ષત્યાત્મ-
નોઽશુભપરિણામમિતિ પાપં=પુણ્યપરિપન્થિ તત્, વિસ્તરસ્તુ શ્રમણસુત્રીય-મત્કૃતમુનિ-

અર્થાત્ જૈસે કોયલેકી પ્રાપ્તિકે લિખ અગ્નિકા ધ્વંસ કારણ હોતા હૈ ઓર
ધ્વંસ પ્રતિયોગિસાપેક્ષ હોતા હૈ હસલિખ અગ્નિકે ધ્વંસકા પ્રતિયોગી
અગ્નિ ભી ઉપાદેય હોતી હૈ । હસી પ્રકાર મોક્ષકા કારણ પુણ્યકા ધ્વંસ હૈ,
અતઃ ધ્વંસકા પ્રતિયોગી પુણ્ય ભી મોક્ષકે લિખ ઉપાદેય હૈ । ઉસકા
ઉપાદાન કિયે વિના મોક્ષકી પ્રાપ્તિ નહીં હો સકતી, ક્યોંકિ પહેલે શુભ
પરિણામ રૂપ પુણ્યકા ઉપાર્જન કરકે ફિર ધ્યાન આદિ શુદ્ધ પરિણામોસે
ઉનકા ક્ષય કરકે મોક્ષ પ્રાપ્ત કિયા જા સકના હૈ ।

હસ પ્રકાર આગમમેં કર્તવ્યરૂપસે પ્રતિપાદન કરનેસે તથા શુદ્ધ
ભાવકા કારણ હોનેસે યહ ભલી ભાંતિ સિદ્ધ હો ગયા કિ પુણ્ય અવશ્ય
કર્તવ્ય હૈ

જો શુભ પરિણામોસે આત્માકો દૂર રખતા હૈ-શુભ પરિણામ નહીં
હોને દેતા ઉસે પાપ કહતે હૈ । વહ પુણ્યકા વિરોધી હૈ ।

વિના હોયલા કદાપિ પ્રાપ્ત થતા નથી અર્થાત્ જોમ હોયલાની પ્રાપ્તિ માટે અગ્નિને
ધ્વંસ કારણ બને છે અને ધ્વંસ પ્રતિયોગિ-સાપેક્ષ હોય છે, માટે અગ્નિના ધ્વંસને
પ્રતિયોગી અગ્નિ પણ ઉપાદેય બને છે. જો રીતે મોક્ષનું કારણ પુણ્યને ધ્વંસ છે
એટલે ધ્વંસનું પ્રતિયોગી પુણ્ય પણ મોક્ષને માટે ઉપાદેય છે એનું ઉપાદાન ક્યાં
વિના મોક્ષની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી. કારણ કે પહેલાં શુભ-પરિણામરૂપ પુણ્યનું
ઉપાર્જન કરીને પછી ધ્યાન આદિ શુદ્ધ પરિણામોથી એનો ક્ષય કરીને મોક્ષ પ્રાપ્ત
કરી શકાય છે

એ રીતે આગમમાં કર્તવ્યરૂપે પ્રતિપાદન કર્યું હોવાથી તથા શુદ્ધ ભાવનું
કારણ હોવાથી એ સારી રીતે સિદ્ધ થઈ ગયું કે પુણ્ય અવશ્ય કર્તવ્ય છે

આત્માને શુભ પરિણામોથી દૂર રાખે છે-શુભ પરિણામ થવા દેતું નથી તેને
પાપ કહે છે તે પુણ્યનું વિરોધી છે.

કિન્ચ-યથા મૂર્ત્તમૂર્ત્તયોઃ ઘટાકાશયોઃ સંયોગરૂપઃ સમ્બન્ધઃ, કરક્રિયયોર્મૂર્ત્તમૂર્ત્તયોઃ સમવાયસમ્બન્ધઃ પરૈરક્તીક્રિયતે તથાઽઽત્મકર્મણોર્મૂર્ત્ત-મૂર્ત્તયોઃ સમ્બન્ધે ન કાચિદનુપપત્તિર્નામ । અપિ ચ યથા શરીરમિદમાત્મસમ્બદ્ધં પ્રત્યક્ષમુપલભ્યતે તથા પ્રેત્ય ભવાન્તરગમનનિમિત્તં કાર્મણલક્ષણં શરીરાન્તરમપ્યાત્મસમ્બદ્ધમિતિ સ્વી-કર્ત્તવ્યમ્ ।

નન્વપૂર્વાપરપર્યાયાઽદૃષ્ટદેતુકમિદમેવ શરીરં તત્રાસ્તિ ન કાર્મણશરીરમિતિ चेत्, અદૃષ્ટમમૂર્ત્ત મૂર્ત્ત વા ? અમૂર્ત્તત્વે કયં સ્થૂલમૂર્ત્તશરીરેણ તત્સમ્બન્ધઃ ? ભવન્મતે

અથવા જૈસે આકાશ અમૂર્ત્ત છે ઓર ઘટ મૂર્ત્ત છે તથાપિ ઉન દોનોંકા સંયોગ-સમ્બન્ધ હોતા છે, ઓર જૈસે મૂર્ત્ત હાથ તથા હાથસે હોનેવાલી અમૂર્ત્ત ક્રિયાકા દુસરોંને સમવાય-સમ્બન્ધ સ્વીકાર ક્રિયા છે, ડસી પ્રકાર અમૂર્ત્ત આત્મા ઓર મૂર્ત્ત કર્મકા વન્ધ મી યુક્તિ-યુક્ત હી છે ।

અથવા જૈસે આત્માસે સંબદ્ધ યહ શરીર પ્રત્યક્ષસે સિદ્ધ છે ડસી પ્રકાર પરલોકમેં ગમન કરાનેવાલા કાર્મણ શરીર મી આત્માસે સંબદ્ધ છે, એસા સ્વીકાર કરના ચાહિય ।

યદિ એસા કહો કિ-‘અપૂર્વ’ યા ‘અદૃષ્ટ’કે કારણ યહી શરીર પરલોકકે લિય ગતિ કરાતા છે તો હમ પૂછેંગે કિ યહ અદૃષ્ટ અમૂર્ત્ત છે યા મૂર્ત્ત ?, અમૂર્ત્ત છે તો સ્થૂલ મૂર્ત્ત શરીરકે સાથ અદૃષ્ટકા સંયોગ કૈસે

અથવા જેમ આકાશ અમૂર્ત્ત છે અને ઘટ મૂર્ત્ત છે, તથાપિ એ બેઉને સંયોગ-સંબંધ થાય છે, અને જેમ મૂર્ત્ત હાથ તથા હાથથી થનારી અમૂર્ત્ત ક્રિયાને બીજાએએ સમવાય-સંબંધ સ્વીકાર્યો છે, એ પ્રકારે અમૂર્ત્ત આત્મા અને મૂર્ત્ત કર્મનો બંધ પણ યુક્તિયુક્ત જ છે.

અથવા જેમ આત્માથી સંબદ્ધ આ શરીર પ્રત્યક્ષથી સિદ્ધ છે, તેમ પરલોકમાં ગમન કરાવનાર કાર્મણ શરીર પણ આત્માથી સંબદ્ધ છે એવો સ્વીકાર કરવો ભેદ્ય છે.

જો એમ કહે કે ‘અપૂર્વ’ યા ‘અદૃષ્ટ’ને કારણે આ શરીર પરલોકને માટે ગતિ કરાવે છે, તો અમે પૂછીશું કે એ અદૃષ્ટ અમૂર્ત્ત છે કે મૂર્ત્ત ?, અમૂર્ત્ત છે તો સ્થૂલ મૂર્ત્ત શરીરની સાથે અદૃષ્ટનો સંયોગ કેવી રીતે થયો ?, તમારે મતે

નન્વાત્મનોડમૂર્ત્ત્વાત્કર્મણાં ચ મૂર્ત્ત્વાન્ તયોઃ પરસ્પરં સમ્બન્ધઃ સંભવતિ, અમૂર્ત્ત્વેડપિ સમ્બન્ધસ્વીકારે આકાશધર્માધર્માસ્તિકાયકાલેઃ સદાપિ સમ્બન્ધ- પ્રસજ્ઞ ઇતિ ચેત્ત,

આત્મનઃ કર્મણા સહ સમ્બન્ધાભાવાડપાદને હેતુત્વેનોપન્યસ્તમમૂર્ત્ત્વં કિં સર્વથારૂપેણ કિં વા કથચ્ચિત્રૂપેણ સ્વીક્રિયતે ? નાથઃ, હેત્વસિદ્ધેઃ, સર્વથૈવાડમૂર્ત્ત્વ- તસ્ય સિદ્ધાત્મનઃ કર્મસમ્બન્ધાભાવો મયાડપીપ્યત એવ । આત્મત્વાચ્છિન્નસ્ય સર્વથૈવાડમૂર્ત્ત્વં તુ દુર્વચં, સંસારિજીવાનાં કથચ્ચિન્મૂર્ત્ત્વસદ્ભાવાત્ । કથચ્ચિત્ સ્વીક્રિયેત ચેત્તદા યદપેક્ષયા મૂર્ત્ત્વં તદપેક્ષયા સમ્બન્ધોડસન્દિગ્ધ એવ । મુક્તાત્મ- નથ મૂર્ત્ત્વાભાવાન્ન સમ્બન્ધાભ્યુપગમઃ ।

પ્રશ્ન-આત્મા અમૂર્ત્ત (અરૂપી) હૈં ઓર કર્મ મૂર્ત્ત (રૂપી) હૈં । ઇસ કારણસે ઇન દોનોંકા પરસ્પર બન્ધ કેસે હો સકતા હૈં ?, યદિ મૂર્ત્તકા બન્ધ અમૂર્ત્તકે સાથ હો સકતા હૈં તો આકાશાસ્તિકાય, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય ઓર કાલકે સાથ ઓ કર્મોંકા બન્ધ હો જાયગા, ક્યોંકિ વે ઓ અમૂર્ત્ત હૈં ।

ઉત્તર-તુમ કહતે હો કિ આત્મા અમૂર્ત્ત હૈં, સો યહ બતાઓ કિ આત્મા સર્વથા અમૂર્ત્ત હૈં વા કથચ્ચિત્ અમૂર્ત્ત હૈં ?, યદિ કહોગે કિ આત્મા સર્વથા અમૂર્ત્ત હૈં તો હેતુ અસિદ્ધ હો જાયગા, ક્યોંકિ આગમમેં આત્માકો સર્વથા અમૂર્ત્ત નહોં માના ગયા હૈં ।

અગર 'કથચ્ચિત્ અમૂર્ત્ત' કહોગે તો કથચ્ચિત્ મૂર્ત્ત ઓ હોગી, ઓર જિસ (સંસારાવસ્થાકી) અપેક્ષાસે આત્મા મૂર્ત્ત હૈં ઊસી અપેક્ષાસે કર્મોંકા બન્ધ હોતા હૈં । મુક્તાત્મા મૂર્ત્ત નહોં હૈં ઇસલિએ વહોં બંધ ઓ નહોં હોતા ।

પ્રશ્ન-આત્મા અમૂર્ત્ત (અરૂપી) છે અને કર્મ મૂર્ત્ત (રૂપી) છે એ કારણે એ બેઉનો પરસ્પર બંધ કેવી રીતે થઈ શકે ? બે મૂર્ત્તોનો બંધ અમૂર્ત્તની સાથે થઈ શકે તો આકાશાસ્તિકાય, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને કાલની સાથે પણ કર્મોંનો બંધ થઈ જશે, કારણ કે તે પણ અમૂર્ત્ત છે.

ઉત્તર-તમે કહો છો કે આત્મા અમૂર્ત્ત છે, તો બતાવો કે આત્મા સર્વથા અમૂર્ત્ત છે કે કથચ્ચિત્ અમૂર્ત્ત છે ? બે કહેશે કે આત્મા સર્વથા અમૂર્ત્ત છે તો હેતુ અસિદ્ધ થઈ જશે, કારણ કે આગમમાં આત્માને સર્વથા અમૂર્ત્ત માન્યો નથી.

અગર 'કથચ્ચિત્ અમૂર્ત્ત' કહેશે તો કથચ્ચિત્ મૂર્ત્ત પણ થશે, અને જે (સંસારાવસ્થાની) અપેક્ષાએ આત્મા મૂર્ત્ત છે તે અપેક્ષાએ કર્મોંનો બંધ થાય છે. મુક્તાત્મા મૂર્ત્ત નથી તેથી તેને બંધ પણ થતો નથી.

મારોહું પ્રભવેદિતિ ચેન્ન, જીવકર્મણોઃ खनौ सुवर्णोपलयोरिव संयोगस्याऽनादिकालिकत्वात् ।

નચ 'જીવકર્મણોઃ સમ્બન્ધસ્યાઽનાદિત્વે મોક્ષો નૈવ સંભવતિ અનાદેરન્તાભાવાદાકાશાત્મનોરિવે'-તિ વાચ્યમ્, અનાદ્યનન્તત્વયોરવિનાભાવાઽભાવાત્, અનાદેરપિ ઘટાદિપ્રાગભાવસ્ય સાન્તત્વોપલમ્ભાત્, અનાદેરપિ ઘીજાકુરાદિસન્તાનસ્ય દાઠા-દિકારણવશાત્સાન્તતાદર્શનાच्च, इत्यलमतिविस्तरेण । वन्धस्वरूपमुच्यते—

उत्तर—जैसे खानमें रहे हुए सुवर्ण तथा पापाणका सम्यन्ध अनादिकालीन है, वैसेही जीव और कर्मका भी सम्यन्ध अनादिकालीन है ।

कोई-कोई ऐसा कहते हैं कि जिसकी आदि नहीं होती उसका अन्त भी नहीं होता है, जैसे जीव और आकाशका सम्यन्ध कभी नष्ट नहीं होता, इस नियमके अनुसार यदि जीव-कर्मका सम्यन्ध अनादिकालीन है तो कभी उसका भी अन्त न होगा, फिर किसीको मोक्ष मिल ही नहीं सकेगा ।

उनका यह कथन दूषित है, क्योंकि घट आदिका प्राग् अभाव यद्यपि अनादिकालीन है फिर भी घट उत्पन्न होते ही उसका अन्त हो जाता है ।

बीज तथा वृक्षकी परम्परा भी अनादिकालીन है तथापि यदि बीज जल जाय तो उस परम्पराका अभाव हो जाता है; इसलिए आत्मकर्म-संयोग अनादि होनेपर भी सान्त हो सकता है । वन्धका स्वरूप कहते हैं—

ઉત્તર—જેમ ખાણમાં રહેલા સુવર્ણ તથા પાપાણનો સંબંધ અનાદિકાળનો છે, તેમ જીવ અને કર્મનો પણ સંબંધ અનાદિકાળનો છે.

કોઈ-કોઈ એમ કહે છે કે જેની આદિ નથી તેનો અંત પણ હોતો નથી, જેમકે જીવ અને આકાશનો સંબંધ કદાપિ નષ્ટ થતો નથી. એ નિયમાનુસાર જો જીવ-કર્મનો સંબંધ અનાદિકાળનો છે તો કદાપિ તેનો અંત થશે નહિ, પછી કોઈને મોક્ષ મળી શકશે નહિ.

એનું એ કથન દૂષિત છે, કારણ કે ઘટ આદિનો પ્રાગ્ અભાવ જો કે અનાદિકાળનો છે; તોપણ ઘટ ઉત્પન્ન થતાં જ તેનો અંત થઈ જાય છે. બીજ તથા વૃક્ષની પરંપરા પણ અનાદિકાળની છે તથાપિ જો બીજ બળી જાય તો એ પરંપરાનો અભાવ થઈ જાય છે. તેથી આત્મ-કર્મ-સંયોગ અનાદિ હોવા છતાં પણ સાન્ત થઈ શકે છે, બંધનો સ્વરૂપ કહે છે—

તદસમ્મવાત્ । સમ્મવે ચાડ્ડત્મકર્મસંયોગેન કિમપરાદમ્ ? , અથ મૂર્ત્ત્વમગ્નીક્રિયતે તદાડ્ડન્યસર્પવિભવેશન્યાયેન મૂર્ત્ત્ત્વમૂર્ત્તયોઃ સમ્બન્ધઃ સ્વીકૃત એવ ॥ .

નત્તુ કર્મસંયોગાદાત્મનો મૂર્ત્ત્વં સંપદ્યતે, તસ્મિંચ સતિ બન્ધસમ્બન્ધો યુજ્યતે, કમવન્ધાત્પૂર્વે તુ આત્મનો મૂર્ત્ત્વામાવાત્ કથમિવ બન્ધઃ સંભાવનાસરણિ-

હુઆ ? ક્યોંકિ તુમ્હારે મતસે એસા હોના અસંભવ હૈ । વિના અદૃષ્ટકે સમ્બન્ધકે સ્થૂલ શરીરમેં ચેષ્ટા નહીં હો સક્તી । સંભવ માનો તો આત્મા ઓર કર્મકે સંયોગને કયા અપરાધ કિયા હૈ ? । અર્થાત્ જબ અમૂર્ત્ત અદૃષ્ટ ઓર મૂર્ત્ત શરીરકા સમ્બન્ધ હો સક્તા હૈ તો આત્મા ઓર કર્મકા મી સંયોગ હો સક્તા હૈ ।

અગર અદૃષ્ટ (ભાગ્ય) કો મૂર્ત્ત માનો તો અમૂર્ત્ત આત્માકે સાથ ડસકા સમ્બન્ધ સ્વીકાર કરનેસે યહ માન હી લિયા કિ અમૂર્ત્ત ઓર મૂર્ત્તકા સમ્બન્ધ હોતા હૈ । જૈસે અન્ધા સર્પ હ્થર ડધર મટકકર ફિર બિલમેં પ્રવેશ કરતા હૈ વૈસેહી તુમને કલ્પનાસે હ્થર ડધર દોઢકર અન્તમેં અમૂર્ત્તકા મૂર્ત્તકે સાથ સંબન્ધ સ્વીકાર કરહી લિયા ।

પ્રશ્ન-કર્મકા સંયોગ હોનેપર આત્મામૂર્ત્ત હોતી હૈ ઓર મૂર્ત્ત હોજાને પર બન્ધ હો સક્તા હૈ કિન્તુ કર્મબન્ધ હોનેસે પહેલે તો આત્મા મૂર્ત્ત નહીં થી-અમૂર્ત્ત થી, ફિર બન્ધકી સંભાવના કૈસે હો સક્તી હૈ ? । -

એમ થયું અસંભવિત છે. અદૃષ્ટના સંબંધ વિના સ્થૂલ શરીરમાં ચેષ્ટા થઈ શકતી નથી. સંભવ માનો તો આત્મા અને કર્મના સંયોગે શો અપરાધ કર્યો છે ? અર્થાત્ જો અમૂર્ત્ત અદૃષ્ટ અને મૂર્ત્ત શરીરને સંબંધ થઈ શકે છે તો આત્મા અને કર્મનો પણ સંયોગ થઈ શકે છે.

અગર અદૃષ્ટ (ભાગ્ય)ને મૂર્ત્ત માનો તો અમૂર્ત્ત આત્માની સાથે એનો સંબંધ સ્વીકારવાથી એમ માની લીધું કે અમૂર્ત્ત અને મૂર્ત્તના સંબંધ થાય છે, જેમ આંધળો સર્પ અહીં-તહીં ભટકીને પછી દરમાં પ્રવેશ કરે છે, તેમ તમે કલ્પનાથી અહીં-તહીં દોડીને છેવટે અમૂર્ત્તના મૂર્ત્તની સાથે સંબંધ સ્વીકાર કરી લીધો.

પ્રશ્ન-કર્મના સંયોગ થયા પછી આત્મા મૂર્ત્ત થાય છે અને મૂર્ત્ત થયા પછી બંધ થઈ શકે છે, પરન્તુ કર્મબંધ થયા પહેલાં તો આત્મા મૂર્ત્ત ન હોતો, અમૂર્ત્ત હોતો, પછી બંધની સંભાવના કેવી રીતે હોઈ શકે છે ?

દાનાદિપ્રતિઘાતકત્વમ્ (૮), તદ્વૃષ્ણો વન્ધઃ પ્રકૃતિવન્ધઃ ૧ ।

સ્થિતિઃ=જયન્યાદિમેદેન કર્મણામાત્મના સદાવસ્થાનં, તદ્વૃક્ષણો વન્ધઃ સ્થિતિવન્ધઃ ૨ ।

અનુભાગો=રસઃ=કર્મણાં ફલદાતૃત્વશક્તિતારતમ્યં, તત્સ્વરૂપો વન્ધોઽનુભાગ-વન્ધઃ ૩ ।

પ્રદેશઃ=કર્મદલસશ્ચયસ્વરૂપઃ=અનન્તાનન્તકર્મપ્રદેશાનામિયત્તારૂપેણ જીવ-પ્રદેશેષુ સમ્યવન્ધસ્તદ્વૃક્ષણો વન્ધઃ પ્રદેશવન્ધઃ ૪ । ઉક્તશ્ચ—

“સ્વભાવઃ પ્રકૃતિઃ પ્રોક્તઃ, સ્થિતિઃ કાલાવધારણમ્ ।

અનુભાગો રસો જ્ઞેયઃ, પ્રદેશો દલસશ્ચયઃ ॥૧૧॥” ઇતિ ।

ભોગ ઉપભોગ ઔર વીર્યમેં વિઘ્ન ડાલના અન્તરાય કર્મકા સ્વભાવ હૈ ૮ ।
इसीको प्रकृतिवन्ध कहते हैं ।

(૨) સ્થિતિવન્ધ—વંધે હુણ કર્મ આત્માકે સાથ જયન્ય કિતને કાલ તક રહેંગે ઔર ઉત્કૃષ્ટ કિતને કાલ તક રહેંગે, ઇસ કાલકી મર્યાદાકો સ્થિતિવન્ધ કહતે હૈ ।

(૩) અનુભાગવન્ધ—ફલ દેનેવાલી કર્મોંકી શક્તિકે તારતમ્યકો અનુભાગવન્ધ કહતે હૈ ।

(૪) પ્રદેશવન્ધ—કિતને કર્મ આત્માકે સાથ વન્ધકો પ્રાપ્ત હુણ હૈ, ઇસ પ્રકાર કર્મપ્રદેશોંકી પરિગણનાકો પ્રદેશવન્ધ કહતે હૈ । કહા મી હૈ—

“સ્વભાવકો પ્રકૃતિવન્ધ, કાલકી મર્યાદાકો સ્થિતિવન્ધ, રસકો અનુભાગવન્ધ ઔર કર્મપુદ્ગલોંકે સમૂહકો પ્રદેશવન્ધ કહતે હૈ ॥૧૧॥”

એ ગોત્રકર્મને સ્વભાવ છે ૭. તથા દાન લાભ ભોગ ઉપભોગ અને વીર્યમાં વિઘ્ન નાંખવું એ અંતરાય-કર્મને સ્વભાવ છે ૮. એને પ્રકૃતિ-બંધ કહે છે.

(૨) સ્થિતિ-બંધ-બંધાયલાં કર્મ આત્માની સાથે વન્ધન્ય કેટલા કાળસુધી રહેશે અને ઉત્કૃષ્ટ કેટલા કાળસુધી રહેશે એ કાળની મર્યાદાને સ્થિતિબંધ કહે છે.

(૩) અનુભાગ-બંધ-ફળ આપનારી કર્મોંની શક્તિના તારતમ્યને અનુભાગ-બંધ-કહે છે.

(૪) પ્રદેશ-બંધ-કેટલાં કર્મોં આત્માની સાથે બંધને પ્રાપ્ત થયાં છે, એ પ્રકારે કર્મપ્રદેશોની પરિગણનાને પ્રદેશ-બંધ કહે છે. કહ્યું છે કે—

“સ્વભાવને પ્રકૃતિબંધ, કાળની મર્યાદાને સ્થિતિબંધ, રસને અનુભાગ-બંધ અને કર્મ-પુદ્ગલોના સમૂહને પ્રદેશબંધ કહે છે.” (૧)

વન્ધ્યધતુર્વિધઃ-પ્રકૃતિ-સ્થિત્ય-નુમાગ-પ્રદેશમેદાત્, તન્ન-પ્રકૃતિઃ=સ્વભાવઃ
 આત્મપ્રદીતકર્મપુદ્ગલાનાં તત્ત્વચક્તિરૂપતયા પરિણમનલક્ષણઃ, યથા=નિમ્બસ્ય
 તિત્ત્વમ્, શુદ્ધસ્ય મધુરત્વમિત્યાદિ, તથા જ્ઞાનાવરણીયસ્ય જીવાદિપદાર્થાનન્-
 વોધકત્વમ્ (૧), દર્શનાવરણીયસ્ય જીવાદીનામનાલોચકત્વમ્ (૨), વેદનીયસ્યા-
 ઽવ્યાવાધગુણવાધકત્વમ્ (૩), મોહનીયસ્ય તત્ત્વારુચિત્વમત્રિત્ત્વં ચ (૪), આયુષો
 મવાધાયકત્વમ્ મોક્ષસ્ય સાધનન્તસ્થિત્યાચ્છાદકત્વમિત્યર્થઃ (૫), નામ્નોઽમૂર્ત-
 ત્વગુણનિરોધકત્વમ્ (૬), ગોત્રસ્યાગુરુલઘુગુણવાતકત્વમ્ (૭), અન્તરાયસ્ય ચ

વન્ધ્ય ચાર પ્રકારકા હૈ-(૧) પ્રકૃતિવન્ધ, (૨) સ્થિતિવન્ધ, (૩) અનુ-
 ભાગવન્ધ ઓર (૪) પ્રદેશવન્ધ ।

(૧) પ્રકૃતિવન્ધ-પ્રકૃતિ સ્વભાવકો કહેતે હૈં । અર્થાત્ આત્માકે દ્વારા
 ગ્રહણ કિયે હુએ કર્મોમેં અમુક અમુક પ્રકારકી શક્તિકા આજાના । જૈસે-
 નીમકા સ્વભાવ કટુકતા, શુદ્ધકા સ્વભાવ માધુર્ય, ઇત્યાદિ । હસી પ્રકાર
 જ્ઞાનાવરણ કર્મકા સ્વભાવ હૈ-આત્માકે જ્ઞાનકો આચ્છાદિત કરના ૧ ।
 દર્શનાવરણકા સ્વભાવ હૈ-દર્શનકો રોકનાર । અવ્યાવાધ ગુણકો પ્રગટ
 ન હોને દેના વેદનીય કર્મકા ૩ । જીવાદિ તત્ત્વોમેં રુચિ ન હોને દેના
 તથા ચારિત્રકો રોકના મોહનીય કર્મકા ૪ । કિસી શરીરમેં રોક રલ્લના
 આયુકર્મકા ૫ । અમૂર્તત્વ ગુણકો પ્રગટ ન હોને દેના નામકર્મકા ૬ ।
 અગુરુ-લઘુત્વ ગુણકા નાશ કર દેના ગોત્રકર્મકા ૭ । તથા દાન લાભ

વન્ધ્ય ચાર પ્રકારનો છે. (૧) પ્રકૃતિ-વન્ધ, (૨) સ્થિતિ-વન્ધ, (૩) અનુભાગ-
 વન્ધ અને (૪) પ્રદેશ-વન્ધ.

(૧) પ્રકૃતિ-વન્ધ-પ્રકૃતિ સ્વભાવને કહે છે, અર્થાત્ આત્મા વડે ગ્રહણ કરા-
 થતાં કર્મોમાં અમુક-અમુક પ્રકારની શક્તિ આવી જાય તે જેમ લીંબાને
 સ્વભાવ કટુતા (કડવાશ) છે, જોળનો સ્વભાવ મધુરતા (મીઠાશ) છે, ઇત્યાદિ.
 એ રીતે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સ્વભાવ આત્માના જ્ઞાનને આચ્છાદિત કરવાનો
 (ઢાંકવાનો) છે ૧. દર્શનાવરણનો સ્વભાવ દર્શનને રોકવાનો છે ૨. અવ્યાવાધ ગુણને
 પ્રગટ ન થવા દેવા એ વેદનીય-કર્મનો સ્વભાવ છે ૩. જીવાદિ તત્ત્વોમાં રુચિ ન
 થવા દેવી તથા ચારિત્રને રોકવું એ મોહનીય-કર્મનો સ્વભાવ છે ૪. કોઈ શરીરમાં
 આત્માને રોકી રાખવો એ આયુ-કર્મનો સ્વભાવ છે ૫. અમૂર્તત્વ ગુણને પ્રગટ
 થવા ન દેવો એ નામકર્મનો સ્વભાવ છે ૬. અગુરુ-લઘુત્વ ગુણનો નાશ કરવો

पमा, कस्यचिच्चान्तर्मुहूर्त्तपरिच्छिन्ना, एवं विभिन्नकर्मणां नियतकालावस्थानं स्थिति-
बन्धः (२) ।

यथा कस्यचिन्मोदकस्यानुभागो(रसो)ऽतिमधुरः स्वल्पमधुरो वा, कस्यचि-
दतिकटुकः स्वल्पकटुको वा, कस्यचिच्च नातिमधुरो नाप्यतिकटुको भवति, द्विगुणी-
करणादिना च स एव मन्द-मन्दतरत्वादिव्यपदेशं च लभते, तथा कर्मणामपि
'शुभाशुभादिरूपेण तीव्र-तीव्रतर-तीव्रतम-मन्द-मन्दतर-मन्दतमत्वादिभेदभिन्नो
बन्धोऽनुभागबन्धो रसबन्धव्यपदेश्यः (३) ।

१ शुभकर्मणामनुभागो (रसो) द्राक्षेक्षुक्षीरमाक्षीकवदतिमधुरो भवति, यदनुभ-
किसीकी सत्तर कोड़ाकोड़ी सागरोपमकी होती है, किसी कर्मकी अन्त-
र्मुहूर्त्त मात्रकी होती है, इस प्रकार विभिन्न कर्मोंका अमुक समय तक
आत्माके साथ स्थित रहना स्थितियन्ध कहलाता है ।

(३) जैसे किसी मोदकका स्वाद (रस) बहुत मीठा होता है, किसी
मोदकका कम मीठा होता है, किसीका स्वाद बहुत कड़ुआ होता है,
किसीका कम कड़ुआ होता है, किसीका स्वाद न अधिक मीठा होता है,
न अधिक कड़ुआ होता है, उसे ही द्विगुण आदि करदेनेसे वही मन्द
मन्दतर आदि कहलाने लगता है । वैसे ही कर्मोंका रस शुभ' अशुभ
रूपसे तीव्र, तीव्रतर, तीव्रतम, मन्द, मन्दतर और मन्दतम आदि भेदोंसे
विविध प्रकारका होता है । उसे ही अनुभागबन्ध या रसबन्ध कहते हैं ।

१ शुभकर्मोंका अनुभाग (रस) दाख, सांठा (गन्ना), दूध या मधुके समान
ढाय छे, ढोछ कर्मनी स्थिति मात्र अन्तर्मुहूर्त्तनी ढाय छे. ओ प्रकारे विभिन्न
कर्मोंनु अमुक समय सुधी आत्मानि साथे स्थित रहेवुं ओ स्थितिबंध कहेवाय छे,
(३) जेम ढोछ मोदकनो स्वाद (रस) गहु मीठो ढाय छे. ढोछ मोदकनो
ओछो मीठो ढाय छे, ढोछ मोदकनो स्वाद गहु कडवो ढाय छे, ढोछनो ओछो
कडवो ढाय छे, ढोछनो स्वाद न वधु मीठो छे वधु कडवो ढाय छे, तेने द्विगुण
(गेवडो) करवाधी ते मंद-मंदतर आदि कहेवावा लागे छे, ओर रीते कर्मनो
रस शुभा अशुभा इपथी तीव्र, तीव्रतर, तीव्रतम, मंद, मंदतर, मंदतम आदि
बेदोओ करीने विविध प्रकारनो थाय छे. ओने न अनुभागबंध या रसबंध
कहे छे.

१ शुभ कर्मनो अनुभाग (रस) दाख, शेरदा, दूध या मधुना जेवो अतिमधुर ढाय छे.

एतेषां स्वरूपं च मुख्यावबोधाय मोदकदृष्टान्तेन प्रदर्श्यते—

यथा कस्यचिदौषधमोदकस्य प्रकृतिर्यातहारिका, कस्यचित्पित्तहारिका, कस्यचिद्वृद्धिनाशिनी, तथा कस्यचित्कर्मणः प्रकृतिर्ज्ञानावरणविधायिनीत्येवमादिविभिन्नशक्तिमतां कर्मणां बन्धः प्रकृतिबन्धः (१) ।

यथा कस्यचिन्मोदकस्य स्थितिः सप्ताहोरात्रव्यापिनी, कस्यचित्पक्षव्यापिनी, कस्यचनैकादिकमासं यावत् स्थितिस्तथा कस्यचित्कर्मणश्चिन्मोदकोटीकोटीसागरोपमस्थितिः, कस्यचिद्विंशतिकोटीकोटीसागरोपमा, कस्यचन सप्ततिकोटीकोटीसागरोपमा

सरलतासे समझानेके लिए मोदकका दृष्टान्त देकर चारों बन्धोंका स्वरूप दिखलाते हैं—

(१) जैसे किसी औषध—मोदककी प्रकृति वातको हरनेवाली होती है, किसीकी पित्तको हरनेवाली होती है, किसीकी कफको हरनेवाली होती है और किसी मोदककी प्रकृति बुद्धिको नष्ट करनेवाली होती है। इसी प्रकार किसी कर्मकी प्रकृति ज्ञानका आवरण करनेवाली होती है। इस प्रकार विभिन्न शक्तिवाले कर्मोंका बन्ध होना प्रकृतिबन्ध है।

(२) जैसे किसी मोदककी स्थिति एक सप्ताहकी होती है, किसी मोदककी स्थिति एक पक्ष (पखवाड़े)की होती है, किसी मोदककी स्थिति एक मासकी होती है, वैसे ही किसी कर्मकी स्थिति तीस कोड़ाकोड़ी सागरोपमकी होती है, किसीको बीस कोड़ाकोड़ी सागरोपमकी होती है,

સરળતાથી સમજવાને માટે મોદકનું દ્રષ્ટાંત આપીને ચારે બંધોનું સ્વરૂપ બતાવે છે—

(૧) જેમ કેઈ ઔષધ—મોદકની પ્રકૃતિ વાયુને હરવાવાળી છે. કેઈની શક્તિ પિત્તને હરવાવાળી છે, કેઈની કફને હરવાવાળી છે, અને કેઈ મોદકની પ્રકૃતિ બુદ્ધિને નષ્ટ કરવાવાળી હોય છે. એ રીતે કેઈ કર્મની પ્રકૃતિ જ્ઞાનનું આવરણ કરનારી હોય છે, કેઈની દર્શનનું આવરણ કરનારી હોય છે, એ રીતે વિવિધ-વિવિધ શક્તિવાળાં કર્મોના બંધ થવો એ પ્રકૃતિબંધ કહેવાય છે.

(૨) જેમ કેઈ મોદકની સ્થિતિ એક સપ્તાહની હોય છે, કેઈ મોદકની સ્થિતિ એક પક્ષ (પખવાડિયું)ની હોય છે, કેઈ મોદકની સ્થિતિ એક માસની હોય છે; તેમજ કેઈ કર્મની સ્થિતિ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમની હોય છે, કેઈની બીસ કોડાકોડી સાગરોપમની હોય છે; કેઈની સપ્તર કોડાકોડી સાગરોપમની

યથા કસ્યચિન્મોદકસ્ય પ્રદેશઃ=કણિકાદિદલસન્નયઃ પરિમાણેન દ્વિકર્પમિતઃ,
કસ્યચિત્કર્પત્રયમિતઃ, એવં કસ્મિંશ્ચિત્ કર્મદલે પરિમાણતોઽધિકસંખ્યકાઃ, કસ્મિ-
શ્ચિન્ન્યૂનસંખ્યકાઃ, इत्येवं न्यूनाधिक्यरूपेण कर्मवर्गणाभिरात्मनोऽभिसम्बन्धः
પ્રદેશવન્ધઃ (૪) ।

મોક્ષમ્=મોક્ષણં મોક્ષઃ, સ ચ દ્રવ્યભાવભેદાદ્વિવિધઃ, તત્ર દ્રવ્યતો નિગડાદિતઃ,
ભાવતો જ્ઞાનાવરણીયાદ્યદ્વિધકર્મપાશતઃ પૃથગ્ભવનમાત્મનઃ, પ્રકૃતે ચ ભાવમોક્ષસ્ય
આત્મનઃ પુનરપ્રાદુર્ભાવ્યશેષકર્મક્ષયાદનન્તજ્ઞાનશાશ્વતાવસ્થિતિ-કૃતકૃત્યત્વાઽવ્યા-
વાધસુખસ્વરૂપસ્ય ગ્રહણમ્ ।

(૪) જૈસે કિસી મોદકમેં આટે આદિકે પ્રદેશ, પરિમાણમેં દો તોલા
હોતા હૈ, કિસીકા ત્રીન તોલા હોતા હૈ । ઈસી પ્રકાર કિસી કર્મદલમેં
અધિક સંખ્યાવાલે પ્રદેશ હૈં, કિસી કર્મદલમેં કમ સંખ્યાવાલે પ્રદેશ
હોતે હૈં, અતઃ ન્યૂનાધિક રૂપસે કર્મવર્ગણાઓકે સાથ આત્માકા સમ્બન્ધ
હોના પ્રદેશવન્ધ હૈ ।

છૂટનેકો મોક્ષ કહતે હૈં, મોક્ષ મી દો પ્રકારકા હૈ-(૧) દ્રવ્યમોક્ષ
ઔર (૨) ભાવમોક્ષ । બેડી આદિસે છૂટના દ્રવ્યમોક્ષ હૈ ઔર જ્ઞાનાવરણ
આદિ આઠ કર્મરૂપી પાશસે આત્માકા મુક્ત હો જાના ભાવમોક્ષ હૈ ।

યહાં સમસ્ત કર્મોકે આત્યન્તિક અભાવસે ઉત્પન્ન હોનેવાલે અનન્ત
જ્ઞાન, શાશ્વત સ્થિતિ, કૃત-કૃત્યતા, અવ્યાયાધ સુખસ્વરૂપ ભાવ-મોક્ષકા
ગ્રહણ કિયા ગયા હૈ ।

(૪) જેમ કેઈ મોદકમાં આટા આદિનો પ્રદેશ પરિમાણમાં બે તોલા
હોય છે, કેઈમાં ત્રણ તોલા હોય છે; એજ રીતે કેઈ કર્મદળમાં અધિક સંખ્યા-
વાળા પ્રદેશો છે, કેઈ કર્મદળમાં ઓછી સંખ્યાવાળા પ્રદેશો હોય છે, એમ
ન્યૂનાધિક રૂપે કર્મવર્ગણાઓની સાથે આત્માનો સંબંધ થવો એ પ્રદેશબંધ છે.

છૂટવાને મોક્ષ કહે છે. મોક્ષના પણ બે પ્રકાર છે. (૧) દ્રવ્ય-મોક્ષ અને
(૨) ભાવમોક્ષ, બેડી વગેરેથી છૂટવું એ દ્રવ્યમોક્ષ છે અને જ્ઞાનાવરણ આદિ આઠ
કર્મરૂપી પાશથી આત્માનું મુક્ત થઈ જવું તે ભાવમોક્ષ છે.

અહીં સર્વ કર્મોના આત્યન્તિક અભાવથી ઉત્પન્ન થનારાં અનંત જ્ઞાન,
શાશ્વત-સ્થિતિ, કૃતકૃત્યતા, અવ્યાયાધ-સુખ-સ્વરૂપ ભાવમોક્ષને ગ્રહણ કરવામાં
આવેલ છે.

વેન જીવઃ સાન્દ્રાનન્દસન્દોદતુન્દિલાન્તઃકરણો જાયતે । અશુભકર્મણાં રસસ્તુ નિમ્બ-
કિરાતતિક્તાદિચદતિતરાં તિક્તો મવતિ, યદનુભવેન જીવોઽર્નિર્વચનીયં વ્યાકુલીમાયં
મજતે, તીવ્રતીવ્રતરત્વાદિચોપનાયં ચ દૃષ્ટાન્તઃ મહર્ચયતે-ઇશુનિમ્બયોરન્યતરસ્ય
ચતુઃશેટકપરિમિતો રસઃ 'સ્વામાવિકરસ' ઇત્યુચ્યતે, ચક્તિપદ્મારોત્કાલિતો યદા
શેટકચતુષ્ટયસ્થાને શેટકત્રિતયમાત્રોઽવશિષ્યેત તદાઽસી 'તીવ્ર' ઇત્યુચ્યતે, પુનરુ-
ત્કાલનેન શેટકદ્વિતયમાત્રોઽવશિષ્યેત તદા 'તીવ્રતર' ઇત્યમિધીયતે, પુનરપ્પુત્કા-
લનેન શેટકૈકમાત્રેઽવશિષ્ટે 'તીવ્રતમ' ઇતિ કથ્યતે ।

ઇશુ-નિમ્બયોરેવ શેટકૈકમાત્રો રસઃ 'સ્વામાવિકરસઃ' ઇત્યુચ્યતે, એકશેટક-
જલમેલનેન 'મન્દરસ' ઇતિ, દ્વિશેટકજલસંયોજનેન 'મન્દતરો રસ' ઇતિ, શેટક-
ત્રિતયપરિમિતજલસમ્બન્ધેન 'મન્દતમો રસ' ઇતિ વ્યપદેશં લભતે ।

અતિમધુર હોતા હૈ, ઇસકે ઉપભોગસે આત્મામે અત્યન્ત આનન્દ ઉત્પન્ન હોતા હૈ ।
અશુભ કર્મોંકા ફલ નીમ ચિરાયતા આદિકે સમાન અત્યન્ત તિક્ત હોતા હૈ, ઇસકા
અનુભવ કરનેસે જીવ અતિશય વ્યાકુલતા પ્રાપ્ત કરતા હૈ । તીવ્ર તીવ્રતર આદિ
સમજાનેકે લિયે ઉદાહરણ દેતે હૈ—ઇશુ યા નીમમેંસે કિસીકા ચાર સેર રસ
'સ્વામાવિક રસ' કહલાતા હૈ, યદિ અગ્નિમેં ઉકાલને પર ત્રીન સેર રહ જાય
તો વહ તીવ્ર કહલાતા હૈ, ફિર ઉકાલને પર દો સેર વચ જાય તો તીવ્રતર
કહલાતા હૈ, યદિ ફિર ઉકાલને પર સિર્ફ એક સેર બાકી રહ જાય તો
વહ તીવ્રતમ કહલાતા હૈ ।

ઇશુ ઔર નિમ્બકા એક સેર રસ સ્વામાવિક રસ, ઉસમેં એક સેર જલ મિલા
દિયા જાય તો મન્દ, દો સેર મિલાનેસે મન્દતર, ત્રીન સેર મિલાનેસે મન્દતમ રસ
કહલાતા હૈ ।

એના ઉપભોગથી આત્મામાં અત્યંત આનંદ ઉત્પન્ન થાય છે. અશુભ કર્મોંનું ફળ લીંબડો, કંટિયાઈ
આદિની પેઠે અત્યંત તિક્ત હોય છે. એના અનુભવ કરવાથી જીવ અતિશય વ્યાકુલતા પ્રાપ્ત કરે છે.
તીવ્ર તીવ્રતર આદિ સમજાવવાને ઉદાહરણ આપે છે—ચેરડી યા લીંબડામાંથી કાઢેલા કાઈના યા ચેર રસ
'સ્વામાવિક રસ' કહેવાય છે. જો તેને અગ્નિ પર ઉકાળવાથી ત્રણ ચેર રહે તો તે તીવ્ર કહેવાય છે,
ફરી ઉકાળવાથી બે ચેર રહે તો તે તીવ્રતર કહેવાય છે. અને તેને ફરીથી ઉકાળતા માત્ર ચેર બાકી
રહે તો તે તીવ્રતમ કહેવાય છે.

ચેરડી અને લીંબડાના એક ચેર સ્વામાવિક રસમાં જો એક ચેર પાણી મેળવવામાં
આવે તો મંદ, બે ચેર પાણી મેળવતાં મંદતર અને ત્રણ ચેર પાણી મેળવવાથી મંદતમ રસ કહેવાય છે.

તસ્માદાત્મનઃ સકલકર્મમલવિરહિતા સદ્ભાવસ્વરૂપા કાચિદવસ્થાઽવશ્યમ્ભાવિની ।

ન ચ 'દીપસ્યાઽભ્રસ્ય વા નિરન્વયવિનાશદર્શનાદાત્મનઃ સ (નિરન્વયવિનાશઃ) કથં ને-'તિ શઙ્કનીયમ્, તયોરપિ નિરન્વયવિનાશાનભ્યુપગમાત્, યથા કર્પૂરસ્ય 'પિપરમેષ્ટ' ઇતિ રૂપાત્પદાર્થસ્ય વા વ્રાતેન દ્રિયમાણસ્ય પરિણમનસૌક્ષ્મ્યાદિ-ન્દ્રિયગોચરત્વાપાયેઽપિ ન સર્વથાઽભાવઃ કિન્ત્વસ્થાન્તરેણ પરિણતિમાત્રમ્, તથૈવ પ્રદીપપર્યાયાઽપન્નાઃ પુદ્ગલાસ્તમસ્ત્વેન પરિણમન્તિ, એવમ્ભ્રસ્યાપિ વિશીર્યમાણમ્ય પુદ્ગલપુદ્ગલઃ પરિણામસૂક્ષ્મસ્ત્વેન દષ્ટિપથમપ્રાપ્તોઽપિ ન પુદ્ગલત્વેનાઽસદ્ભૂતઃ । એવમેવા-

નહીં હોતા । જય સત્ પદાર્થકા અભાવ નહીં હો સકતા તો આત્માકી ખી સમસ્ત કર્મોસે રહિત વિદ્યમાન અવસ્થા અવશ્ય હોની યાહિયે ।

બૌદ્ધ-જય દીપકકી જ્વાલાકા તથા મેઘકા નિરન્વય નાશ દેલા જાતા હૈ તો આત્માકા નિરન્વય (સર્વથા) નાશ ક્યોં નહીં હો સકતા ? ।

જૈન-યહ કહના સત્ય નહીં હૈ કિ દીપકકી જ્વાલા ઔર મેઘ કા નિરન્વય નાશ હોજાતા હૈ । વહ સૂક્ષ્મરૂપસે પરિણમન હોનેસે યદ્યપિ ઇન્દ્રિયગોચર નહીં હોતા તથાપિ ડસકા સર્વથા અભાવ નહીં હોજાતા, વહ દૂસરી સૂક્ષ્મ અવસ્થા કો પ્રાપ્ત હોજાતા હૈ । ઇસી તરહ પ્રદીપ અવસ્થા યાલે પુદ્ગલ અન્ધકારરૂપમેં પરિણત હોજાતે હૈ । મેઘ જય છિન્ન-ભિન્ન હો જાતા હૈ તો સૂક્ષ્મરૂપમેં પરિણત હોજાને સે ઇન્દ્રિયોંદ્વારા ગૃહીત નહીં હો સકતા તથાપિ પુદ્ગલ કે રૂપમેં વિદ્યમાન રહતા હી હૈ । એસે હી સમસ્ત

થતો નથી, જો સત્ પદાર્થનો અભાવ થઈ શકતો નથી તો આત્માની પણ સર્વ કર્મોથી રહિત વિદ્યમાન અવસ્થા અવશ્ય હોવી જોઈએ.

બૌદ્ધ-જો દીપકની જ્વાલાનો તથા મેઘનો નિરન્વય નાશ જોવામાં આવે છે; તો આત્માનો નિરન્વય (સર્વથા) નાશ કેમ ન થઈ શકે ?

જૈન-એમ કહેવું સત્ય નથી કે દીપકની જ્વાલા અને મેઘનો નિરન્વય નાશ થઈ જાય છે. સૂક્ષ્મરૂપથી પરિણમન થવાથી જો કે તે ઇન્દ્રિયગોચર થતાં નથી, તથાપિ એનો સર્વથા અભાવ થઈ જતો નથી, તે બીજી સૂક્ષ્મ અવસ્થાને પામે છે. એ રીતે પ્રદીપ અવસ્થાવાળાં પુદ્ગલ અન્ધકારરૂપમાં પરિણત થઈ જાય છે. મેઘ જ્યારે છિન્ન-ભિન્ન થઈ જાય છે ત્યારે તે સૂક્ષ્મરૂપમાં પરિણત થઈ જવાથી ઇન્દ્રિયોંદ્વારા ગ્રહીત થઈ શકતો નથી, તેપણ પુદ્ગલના રૂપમાં વિદ્યમાન

અત્ર યૌદ્ધા-“દીપનિર્વાણવદાત્મનો નિર્વાણ મોક્ષઃ” યથોક્તમ્—

“દીપો યથા નિર્વૃતિમભ્યુપેતો, નૈવાવર્તિ ગચ્છતિ નાન્તરિસમ્ ।

દિશં ન કાચ્ચિદ્દિશં ન કાચ્ચિત્, સ્નેહશયાત્કેવલમેતિ શાન્તિમ્ ॥૧॥

જીવસ્તથા નિર્વૃતિમભ્યુપેતો, નૈવાવર્તિ ગચ્છતિ નાન્તરિસમ્ ।

દિશં ન કાચ્ચિદ્દિશં ન કાચ્ચિત્, શ્લેશશયાત્કેવલમેતિ શાન્તિમ્ ॥૨॥”

ઇત્યાહુસ્તચ્છાશ્વતાયસ્થિતિપદેન નિરાકૃતમ્, સતોઽસ્યન્તવિનાશમાત્રાત્,

યૌદ્ધમતાવલમ્બી માનતે હિં કિ-“જેસે દીપક ઘુસ જાતા હૈ उसी प्रकार आत्मका अभाव हो जाना मोक्ष है” । कहा भी है—

“જેસે દીપકની જ્વાલા જય નષ્ટ હો જાતી હૈ, તય ન ભૂમિકી ઓર જાતી હૈ ન આકાશકી ઓર જાતી હૈ, ન કિસી દિશામેં જાતી હૈ, ન વિદિશામેં જાતી હૈ; કિન્તુ સ્નેહ (તેલ) કા અભાવ હો જાનેસે શાન્ત હો જાતી હૈ ॥ ૧ ॥

इसी प्रकार मुक्त जीव न भूमिकी ओर जाता है, न आकाशकी ओर जाता है, न किसी दिशामें जाता है, न किसी विदिशामें जाता है, हाँ, दुःखोंका क्षय होजानेसे शान्त होजाता है, अर्थात् मुक्त अवस्थामें जीवका अभाव होजाता है ॥ २॥”

ऐसा माननेवाले यौद्धोंका खण्डन मोक्षके लक्षणमें आये हुए ‘शाश्वत अवस्थिति’ पदसे किया गया है, क्योंकि सत् पदार्थका कभी अभाव

જૌદ્ધમતાવલંબીઓ માને છે કે-“જેમ દીપક ઘુસાઈ જાય છે તેમ આત્માનો અભાવ થઈ જવો એ મોક્ષ છે.” કહ્યું છે કે—

“જેમ દીપકની જ્વાળા જ્યારે નષ્ટ થઈ જાય છે, ત્યારે નથી તે ભૂમિની તરફ જતી, નથી આકાશની તરફ જતી, નથી કોઈ દિશામાં જતી, નથી વિદિશામાં જતી, પરંતુ સ્નેહ (તેલ) નો અભાવ થવાથી શાન્ત થઈ જાય છે. (૧)

એ રીતે મુક્ત જીવ નથી ભૂમિનું તરફ જતો, નથી આકાશની તરફ જતો, નથી કોઈ દિશામાં જતો, નથી કોઈ વિદિશામાં જતો, હા, દુઃખોનો ક્ષય થઈ જવાથી શાન્ત થઈ જાય છે, અર્થાત્ મુક્ત અવસ્થામાં જીવનો અભાવ થઈ જાય છે.” (૧)

એમ માનનારા યૌદ્ધોનું ખંડન મોક્ષના લક્ષણમાં આવેલા ‘શાશ્વત અવસ્થિતિ’ શબ્દ વડે કરવામાં આવ્યું છે, કારણ કે સત્ પદાર્થનો કદાપિ અભાવ

नाश होजायगा तो मोक्ष किस का होगा ? । अगर कहो कि ये गुण
आत्मासे भिन्न हैं तो उनका आत्मा के साथ गुण-गुणीका सम्बन्ध कैसे
हुआ ? , भिन्न होनेके कारण जैसे अग्नि और शीतलता में गुण-गुणि
सम्बन्ध नहीं होता वैसे ही आत्मा और बुद्धि आदि का भी सम्बन्ध
ही हो सकता । यदि समवाय सम्बन्ध से गुण-गुणिभाव मान लोगे
तो बुद्धि आदि गुणों का नाश नहीं हो सकता, क्योंकि समवाय सम्बन्ध
तुमने नित्य माना है, अतः बुद्धि आदि आत्मा के गुण ही सिद्ध
होते । यद्यपि यह सम्बन्ध युक्ति से तो सिद्ध नहीं होता फिर भी
लोगे तो जबकि मोक्षमें ज्ञान और सुख आदिका अभाव हो जाता
तो कौन बुद्धिमान् अपनी आत्मा को इन गुणों से रहित जड़ के
व्यवहार के प्रयत्न करेगा ? तुम्हारे इस मोक्षसे तो संसार ही भला
कर्मों भी तुम्हारे माने हुए मोक्ष की हँसी उड़ाई जाती है, सुनो—

પછી મોક્ષ કેનો થશે ? અગર ને કહો કે એ શુષ્ક આત્માથી ભિન્ન છે તો આત્માની સાથે એનો શુષ્ક-શુષ્કનો સંબંધ કેવી રીતે થયો ? ભિન્ન હોવાને કારણે જેમ અગ્નિ અને શીતલતામાં શુષ્ક-શુષ્કનો સંબંધ નથી હોતો, તેવી રીતે ધર્મી શુષ્ક-શુષ્કીભાવ માની લેશે તો બુદ્ધિ આદિ શુષ્કોના નાશ નથી થઈ શકતો, કારણ કે સમવાય સંબંધને તમે નિત્ય માન્યો છે. એથી બુદ્ધિ આદિ આત્માના શુષ્ક જ સિદ્ધ થતા નથી. ને કે એ સંબંધ બુદ્ધિતથો બુદ્ધિ આદિ આત્માના તોપણ માની લેશે તો ને મોક્ષમાં જ્ઞાન અને સુખ આદિનો અભાવ થઈ જાય છે તો કયો બુદ્ધિમાન પોતાના આત્માને એ શુષ્કથી રહિત જડની સમાન બનાવવાનો પ્રયત્ન કરશે ? તમારા એવા મોક્ષ કરતાં તો સંસાર જ સારો કે જેમાં દુઃખોની સાથે સાથે ક્રોધ-કેાપવાર યોડું-ધણું સુખ પણ મળી જાય છે તેમાં પણ તમારા માનેલા મોક્ષની હાંસી ઉડાવવામાં આવે છે. સાબળો—

ડડમાડપિ કૃત્સ્નકર્મકલાપવિમુક્તઃ શુદ્ધઃ સિદ્ધો બુદ્ધોઽનન્તગુણસમૃદ્ધો મોક્ષાવસ્થા-
યામપિ વિધત એવેતિ ।

અત્ર 'અનન્તજ્ઞાને'તિવિશેષણેન નૈયાયિકવૈશેષિકાભિમતં મતં નિરસ્તમ્ ।
તથાચ—

“બુદ્ધિ-સુખ-દુઃખેચ્છા-દ્વેષ-પ્રયત્ન-ધર્મા-અધર્મ-સંસ્કારસ્વરૂપાણાં નવાનામા-
સ્મવિશેષણગુણાનામત્યન્તવિચ્છેદો મોક્ષઃ” ઇતિ । અત્રોચ્યતે-શુદ્ધ્યાદયો ગુણા
આત્મનો મિત્તા અમિત્તા ચ ? અમિત્તાથેતદ્વિનાશો આત્મનોડપિ વિનાશોઽવશ્ય-
મ્ભાવી તત્ત્વરૂપત્વાત્, ઔણ્યવિનાશો વહ્નિવિનાશવત્, તથા ચ તદાનીં કસ્ય

કર્મોસે રહિત, શુદ્ધ, સિદ્ધ, બુદ્ધ ઓર અનન્ત ગુણો સે સમૃદ્ધ આત્મા
મોક્ષ-અવસ્થામેં ખી વિચ્યમાન રહતી હૈ ।

‘અનન્તજ્ઞાન’ વિશેષણ સે નૈયાયિક-વૈશેષિક મત કા નિરાકરણ
કિયા ગયા હૈ ।

અનકી માન્યતા હૈ કિ-“બુદ્ધિ, સુખ, દુઃખ, ઇચ્છા, દ્વેષ, પ્રયત્ન,
ધર્મ, અધર્મ ઓર સંસ્કાર, ઇન આત્મા કે નૌ વિશેષ ગુણોંકા અત્યન્ત
વિનાશ હો જાના મોક્ષ હૈ ।”

યહૌ પૂછના યહ હૈ કિ-બુદ્ધિ આદિ ગુણ આત્મા સે મિત્ર હૈં યા
અમિત્ર ? યદિ અમિત્ર હૈં તો ગુણોંકા નાશ હોનેપર આત્માકા ખી નાશ
હો જાયગા, ક્યોંકિ આત્મા ઓર ગુણ મિત્ર નહીં હૈં-અક હી હૈં, જૈસે
ઉષ્ણતાકા નાશ હોનેપર અગ્નિકા નાશ હોજાતા હૈં । જમ આત્મા કા

તો રહે જ છે. એવી જ રીતે સર્વ કર્મોંથી રહિત, શુદ્ધ, સિદ્ધ, બુદ્ધ અને અનન્ત
શુદ્ધોંથી સમૃદ્ધ આત્મા મોક્ષ અવસ્થામાં પલ્લુ વિધમાન રહે છે.

‘અનન્ત જ્ઞાન’ વિશેષણથી નૈયાયિક-વૈશેષિક મતનુ નિરાકરણ કરવામાં
આન્યું છે.

તેની માન્યતા એવી છે કે “બુદ્ધિ, સુખ, દુઃખ, ઇચ્છા, દ્વેષ, પ્રયત્ન,
ધર્મ, અધર્મ અને સંસ્કાર, એ આત્માના નવ વિશેષ શુદ્ધોંતો અત્યન્ત વિનાશ
થઈ જવો એ મોક્ષ છે.”

અહીં પૂછવાનું એ છે કે-બુદ્ધિ આદિ શુદ્ધ આત્માથી ભિન્ન છે કે અભિન્ન ?
જો અભિન્ન છે તો શુદ્ધોંનો નાશ થયા બાદ આત્માનો પલ્લુ નાશ થઈ જશે,
કારણ કે આત્મા અને શુદ્ધ ભિન્ન નથી-એક જ છે, જેમકે ઉષ્ણતાનો નાશ
થવાથી અગ્નિનો પલ્લુ નાશ થઈ જાય છે, જો આત્માનો નાશ થઈ જશે તો

‘આત્મનઃ’ ઇતિપદેન પ્રત્યાદિષ્ટમ્ । કિંચ-તન્મતે પ્રકૃતિ-પુરુષયોઃ સંયોગોઽપિ ન ઘટતે કુતો મોક્ષચર્ચા? તથાઽ-નિત્યા પ્રકૃતિઃ પ્રવૃત્તિસ્વભાવા તદિતરસ્વ-ભાવા વા? તયોરાચઃ સાવચઃ પક્ષઃ, તત્ર તત્પ્રવૃત્તેરુપરત્યભાવેન મોક્ષાસમ્ભવાત્, ઉપરત્યભ્યુપગમે ચ પ્રકૃતેરનિત્યત્વપ્રસન્નઃ । દ્વિતીયોઽપિ પક્ષો ન ક્ષોદક્ષમઃ પ્રવૃત્તેરે-વાઽસમ્ભવતઃ કથમિવ ભવસમ્ભવઃ?, મવાભાવે કસ્ય મોક્ષઃ? એવં તન્મતે મોક્ષ-સ્યૈવાયોક્તિકત્વાત્કથં તલ્લક્ષણસ્ય સમીચીનત્વં સિધ્યેત્ ? ।

હો જાતા હૈ, इसी अवस्था को मोक्ष कहते हैं ।”

ऐसी सांख्यमतानुयायिओंकी मान्यता है । ‘आत्मनः’ पदसे उसका निराकरण किया गया है । सांख्यमतमें प्रकृति और पुरुषका संयोग ही सिद्ध नहीं होता तब मोक्ष की चर्चा ही क्या करना? सो ही आगे दिख-लाते हैं कि-प्रकृति का स्वभाव प्रवृत्ति करनेका है या नहीं?, पहला पक्ष दूषित है, क्योंकि प्रकृतिका स्वभाव यदि सर्वदा प्रवृत्ति करने का है तो उस प्रवृत्तिकी निवृत्ति नहीं होसकती और इसी कारणसे कभी मोक्ष भी नहीं होगा । दूसरा पक्ष भी विचार करनेसे बाधित होजाता है । जब प्रकृति प्रवृत्ति ही नहीं करेगी तो संसार कैसे होगा?, और जब संसार (कर्मसहित अवस्था) ही नहीं तो मोक्ष किससे होगा?, अर्थात् किसी प्रकार मोक्ष ही नहीं बनता । जब मोक्ष नहीं बनता तो उसके लक्षण की निर्दोषता भी सिद्ध नहीं होसकती ।

થઈ બન્ય છે, એ અવસ્થાને મોક્ષ કહે છે.”

એવી સાંખ્યમતાનુયાયીઓની માન્યતા છે. આત્મનઃ શબ્દથી એનું નિરાકરણ કરવામાં આવ્યું છે. સાંખ્યમતમાં પ્રકૃતિ અને પુરુષનો સંયોગ જ સિદ્ધ નથી થતો તો મોક્ષની ચર્ચા જ શું કરવી? તેજ આગળ બતાવવામાં આવે છે કે-પ્રકૃતિનો સ્વભાવ પ્રવૃત્તિ કરવાનો છે કે નહિ? પહેલો પક્ષ દૂષિત છે, કારણ કે પ્રકૃતિનો સ્વભાવ જો સર્વદા પ્રવૃત્તિ કરવાનો છે તો એ પ્રવૃત્તિની નિવૃત્તિ થઈ શકતી નથી, અને તે કારણે કદાપિ મોક્ષ પણ થશે નહિ. બીજો પક્ષ પણ વિચાર કરવાથી બાધિત થઈ બન્ય છે. જો પ્રકૃતિ પ્રવૃત્તિ જ નહિ કરે તો સંસાર કેવી રીતે થશે? અને જો સંસાર (કર્મસહિત અવસ્થા) જ નથી તો મોક્ષ શાનાથી થશે? અર્થાત્ કેઈ પ્રકારે મોક્ષ જ નથી બનતું, જો મોક્ષ નથી બનતું તો તેના લક્ષણની નિર્દોષતા પણ સિદ્ધ થઈ શકે નહિ.

“યરં વૃન્દાવને રમ્યે, શૃગાન્તરં યજામ્યહમ્ ।

ન તુ વૈશેષિકીં મુક્તિ, પ્રાર્થયામિ યદાવન ॥ ૧ ॥” ઇતિ ।

યત્તુ “અનન્તસુખરૂપો મોક્ષઃ” ઇતિ તદપ્યસમીચીનમ્, તથાહિ-તદનન્ત-
સુખં મુક્તાત્મનો જ્ઞાનગોચરં ભવતિ ન વા?, આથે પક્ષે જ્ઞાનાઽનન્ત્યપસન્નઃ, તદ-
ન્તરેણાનન્તસુખસંવેદનાઽસમ્ભવાત્ । દ્વિતીયે ચ સુખસ્વભાવતામદ્રપસન્નઃ, સા-
તસંવેદનસ્યૈવ સુખદ્યાત્, અતઃપ્રવાનન્તજ્ઞાનવિરહિતસુખસ્વભાવત્વં મોક્ષસ્ય ન સિધ્યતિ ।
“પ્રકૃતાધુપરતાયાં” પુરુષસ્ય સ્વસ્વરૂપેણાઽવસ્થાનં મોક્ષઃ” ઇતિ હિ સાદ્રશ્યાઃ, તદ્

૧ ઉપરતાયાં=નિરૂતાયામ્ ।

“મેં મનોહર વૃન્દાવન મેં શૃગાલ હો જાના પસંદ કરતા હું, કિન્તુ
વૈશેષિકકા મોક્ષ નહીં યાહતા ॥૧॥”

જો કહતે હૈં કિ-“મોક્ષ અનન્તસુખસ્વરૂપ હૈ” અર્થાત્ મોક્ષ મેં
સુખ હી અવશિષ્ટ રહ જાના હૈં ઓર કુછ નહીં રહતા । ડનકા યહ માનના
સમીચીન નહીં હૈં । યહ અનન્ત સુખ મુક્તાત્મા કે જ્ઞાનકા વિષય હૈં યા
નહીં ? પહલા પક્ષ સ્વીકાર કરો તો અનન્ત સુખકો જાનનેકે લિય
અનન્ત જ્ઞાન મી યાહિય । અનન્ત જ્ઞાનકે વિના અનન્ત સુખકા બોધ
નહીં હોસકતા । દુસરા પક્ષ અંગીકાર કરો તો સુખસ્વભાવતા સિદ્ધ
નહીં હોસકતી, ક્યોંકિ, સાતારૂપ સંવેદનકો હી સુખ કહતે હૈં । જબ
સંવેદન હી નહીં તો સુખ હો હી નહીં સકતા હૈં, ઇસલિય “અનન્ત
જ્ઞાનસે રહિત સુખસ્વભાવવાલા મોક્ષ” નહીં માનના યાહિય ।

“પ્રકૃતિ જબ ઉપરત હોજાતી હૈં તય પુરુષ અપને સ્વરૂપમેં સ્થિત

“હું” મનોહર વૃન્દાવનમા શૃગાળ (શિયાળ) યદ્ય જવાનું પસંદ કરું છું,
પરંતુ વૈશેષિકનો મોક્ષ નથી પસંદ કરતો.” (૧)

જેઓ કહે છે કે “મોક્ષ અનંત સુખસ્વરૂપ છે” અર્થાત્ મોક્ષમાં સુખ જ
અવશિષ્ટ રહી બાકી છે બીજું કશું નથી રહેતું, તેઓનું એ માનવું પણ
સમીચીન નથી એ અનંત સુખ મુક્તાત્માના જ્ઞાનનો વિષય છે કે નહિ ?
પહેલો પક્ષ સ્વીકારો તો અનંત સુખને બાણવાને માટે અનંત જ્ઞાન પણ જોઈએ
અનંત જ્ઞાન વિના અનંત સુખનો બોધ થઈ શકતો નથી. બીજો પક્ષ સ્વીકારો
તો સુખ-સ્વભાવતા સિદ્ધ થઈ શકતી નથી. કારણ કે સાતારૂપ સંવેદનને જ
સુખ કહે છે એ સંવેદન જ હોતું નથી તો સુખ થઈ જ શકતું નથી. તેથી “અનંત
જ્ઞાનથી રહિત સુખ-સ્વભાવવાળો મોક્ષ” નહિ માનવો જોઈએ.

“પ્રકૃતિ જ્યારે ઉપરત થઈ બાકી છે ત્યારે પુરુષ પોતાના સ્વરૂપમાં સ્થિત

‘આત્મનઃ’ ઇતિપદેન પ્રત્યાદિષ્ટમ્ । કિન્ચ-તન્મતે પ્રકૃતિ-પુરુષયોઃ સંયોગોઽપિ ન ઘટતે કુતો મોક્ષચર્ચા? , તથાદિ-નિત્યા પ્રકૃતિઃ પ્રવૃત્તિસ્વભાવા તદિતરસ્વ-ભાવા વા? તયોરાદ્યઃ સાવચ્ચઃ પક્ષઃ, તત્ર તત્પ્રવૃત્તેરુપરત્યભાવેન મોક્ષાસમ્ભવાત્, ઉપરત્યભ્યુપગમે ચ પ્રકૃતેરનિત્યત્વપસદ્ગઃ । દ્વિતીયોઽપિ પક્ષો ન ક્ષોદક્ષમઃ પ્રવૃત્તેર-વાઽસમ્ભવતઃ કથમિવ ભવસમ્ભવઃ?, મત્રાભાવે કસ્ય મોક્ષઃ? એવં તન્મતે મોક્ષ-સ્યૈવાર્થોક્તિકત્વાત્કથં તલ્લક્ષણસ્ય સમીચીનત્વં સિધ્યેત્ ? ।

હો જાતા હૈ, ઇસી અવસ્થા કો મોક્ષ કહતે હૈં ।”

ऐसी सांख्यमतानुयायिओंकी मान्यता है । ‘आत्मनः’ पदसे उसका निराकरण किया गया है । सांख्यमतमें प्रकृति और पुरुषका संयोग ही सिद्ध नहीं होता तब मोक्ष की चर्चा ही क्या करना? सो ही आगे दिख-लाते हैं कि-प्रकृति का स्वभाव प्रवृत्ति करनेका है या नहीं?, पहला पक्ष दूषित है, क्योंकि प्रकृतिका स्वभाव यदि सर्वदा प्रवृत्ति करने का है तो उस प्रवृत्तिकी निवृत्ति नहीं होसकती और इसी कारणसे कभी मोक्ष भी नहीं होगा । दूसरा पक्ष भी विचार करनेसे बाधित होजाता है । जब प्रकृति प्रवृत्ति ही नहीं करेगी तो संसार कैसे होगा?, और जब संसार (कर्मसहित अवस्था) ही नहीं तो मोक्ष किससे होगा?, अर्थात् किसी प्रकार मोक्ष ही नहीं बनता । जब मोक्ष नहीं बनता तो उसके लक्षण की निर्दोषता भी सिद्ध नहीं होसकती ।

થઈ બન્ય છે, એ અવસ્થાને મોક્ષ કહે છે.”

એવી સાંખ્યમતાનુયાયીઓની માન્યતા છે. આત્મનઃ શબ્દથી એનું નિરાકરણ કરવામાં આવ્યું છે. સાંખ્યમતમાં પ્રકૃતિ અને પુરુષનો સંયોગ જ સિદ્ધ નથી થતો. તો મોક્ષની ચર્ચા જ શું કરવી? તેજ આગળ બતાવવામાં આવે છે કે-પ્રકૃતિનો સ્વભાવ પ્રવૃત્તિ કરવાનો છે કે નહિ? પહેલો પક્ષ દૂષિત છે, કારણ કે પ્રકૃતિનો સ્વભાવ જો સર્વદા પ્રવૃત્તિ કરવાનો છે તો એ પ્રવૃત્તિની નિવૃત્તિ થઈ શકતી નથી, અને તે કારણે કદાપિ મોક્ષ પણ થશે નહિ. બીજો પક્ષ પણ વિચાર કરવાથી બાધિત થઈ બન્ય છે. જો પ્રકૃતિ પ્રવૃત્તિ જ નહિ કરે તો સંસાર કેવી રીતે થશે? અને જો સંસાર (કર્મસહિત અવસ્થા) જ નથી તો મોક્ષ શાનાથી થશે? અર્થાત્ કેઈ પ્રકારે મોક્ષ જ નથી બનતું, જો મોક્ષ નથી બનતું તો તેના લક્ષણની નિર્દોષતા પણ સિદ્ધ થઈ શકે નહિ.

યદ્યાઽઽજીવકાઃ (સમ્પ્રદાયવિશેષાઃ) મુક્તેઃ સકાશદાત્મનઃ પુનરાગમન-
મામનન્તિ, તથાદિ—

“જ્ઞાનિનો ધર્મતીર્થસ્પ, કર્તારઃ પરમં પદમ્ ।

ગત્વાઽઽગચ્છન્તિ ભૂયોઽપિ, મયં તીર્થનિકારતઃ ॥૧૧॥” ઈતિ,

તત્ ‘પુનરપ્રાદુર્ભાવતયે’-તિ પદેનાઽપાકૃતમ્, યતો મોક્ષઃ કર્મનાશે સતિ
સમ્પ્રચયે, કર્મ ચ કર્મણૈવ જન્યતે, તતથ્ર મુક્તાવસ્થાયાં કર્માભાવાત્ક્રુતઃ પુનઃ
કર્મોત્પત્તિઃ?, તદભાવે ચ કૃતસ્તરાં સંસારાગમનમ્? સંસારસ્ય કર્મહેતુકત્વાત્, ન
કારણમન્તરેણ કાર્યોત્પત્તિરિતિ સર્વસંમતત્વાદેતિ ।

આજીવક સમ્પ્રદાય વાલે એસા કહતે હું કિ-“આત્મા મોક્ષ સે
વાપસ લૌટ આતી હૈ । કહામી હૈ—

“ધર્મતીર્થ કી સ્થાપના કરને વાલે જ્ઞાની પરમ પદકો પ્રાપ્ત હોકર
જબ તીર્થકા અનાદર હોને લગતા હૈ તય મોક્ષસે ફિર સંસારમેં આ
જાતે હૈ ॥૧૧॥”

इनका यह मत ‘पुनरप्रादुर्भावतया’ इस विशेषण से खण्डित हो
गया है । क्योंकि कर्मोंके नाश होने पर ही मोक्ष होता है, और कर्म
कर्मोंसे ही उत्पन्न होते हैं । मोक्षमें कर्मोंका अभाव होजानेसे कर्मोंकी
उत्पत्ति नहीं होती, इसलिए संसारमें आगमन संभव नहीं है । कारणके
बिना कार्यकी उत्पत्ति नहीं होसकती, ऐसा सब सिद्धान्तवाले स्वीकार
करते हैं ।

આજીવક સંપ્રદાયવાળા એમ કહે છે કે-“આત્મા મોક્ષથી પાછો ફરી
આવે છે. કહ્યું છે કે—

“ધર્મતીર્થની સ્થાપના કરનારા જ્ઞાનીઓ પરમ પદને પ્રાપ્ત થઇને બીજા
તીર્થને અનાદર થતા લાગે છે ત્યારે મોક્ષમાંથી પાછા સંસારમાં આવી
જાય છે.” (૧)

એનો એ મત ‘પુનરપ્રાદુર્ભાવતયા’ એ વિશેષણથી ખંડિત થઇ ગયો છે.
કારણ કે કર્મોનો નાશ થવાથી જ મોક્ષ થાય છે. અને કર્મ કર્મોથી જ ઉત્પન્ન
થાય છે. મોક્ષમાં કર્મોનો અભાવ થઇ જવાથી કર્મોની ઉત્પત્તિ થતી નથી, તેથી
સંસારમાં ફરી આવવાનો સંભવ નથી. કારણ વિના કાર્યની ઉત્પત્તિ થઇ શકતી
નથી, એવું સર્વ સિદ્ધાન્તવાળાઓ સ્વીકારે છે.

“આત્મનઃ સતતમૂર્ધ્વગતિર્મુક્તિ”-રિતિ મण्डलीमतानुयायिनः, તત્ત્વ પ્રમત્ત-પ્રલપનપ્રાયમ્, લોકાકાશાનન્તરં ધર્માસ્તિકાયસ્યાસ્તિત્વાભાવાત્ । ધર્માસ્તિકાયસ્ય જીવપુદ્ગલાનાં ગતિનિમિત્તત્વં પ્રમાણસિદ્ધં, તથાદિ-ગમનોન્મુખાનાં જીવપુદ્ગલાનાં ગતિર્વાહ્યનિમિત્તસાપેક્ષા ગતિત્વાત્, વાહ્યનિમિત્તમત્ર ધર્માસ્તિકાયોઽન્યસ્યાસન્ભવાત્, લોકાકાશાઽનન્તરં તદ્ભાવાન્ન તસ્માદ્ધ્વં ગતિસંભવઃ । અત એવાઽગર્હણાર્હમાર્હત-મતાભિપ્રત્યક્તિસ્વરૂપમેવેતિ ।

નનુ નરામરતિર્યઙ્નારકપર્યાયસ્વરૂપ એવ સંસારસ્તેભ્યઃ પૃથગ્ભાવેન ન કસ્ય-

મण्डलीमत કે માનેવાલે કહતે હૈં કિ-“આત્મા સદા ઊપર ચલી જાતી હૈ કહીં ઠહરતી નહીં હૈ” યહ કથન ઉન્મત્ત પુરુષકે પ્રલાપકે સદૃશ હૈ, ક્યોંકિ લોકાકાશકે વાદ ધર્માસ્તિકાયકા સદ્ભાવ નહીં હૈ । યહ વાત પ્રમાણ સે સિદ્ધ હૈ કિ ધર્માસ્તિકાયકે વિના જીવ ઓર પુદ્ગલોંકી ગતિ વિના વાહ્ય કારણ કે નહીં હોસકતી, ક્યોંકિ-‘વહ ગતિ હૈ, જો જો ગતિ હોતી હૈ વહ વાહ્ય નિમિત્તકી અપેક્ષા રખતી હૈ’ । ગતિ મેં વાહ્ય નિમિત્ત ધર્માસ્તિકાય હી હોસકના, ક્યોંકિ અન્ય કિસીમેં એસી શક્તિ નહીં હૈ । યહ ધર્માસ્તિકાય લોકાકાશસે આગે નહીં હૈ, ઇસલિયે લોકાકાશસે આગે આત્મા ગમન ભી નહીં કર સકની’ । અત એવ સિદ્ધ હુઆ કિ ‘આર્હતમત (જિનમત) મેં માના હુઆ મોક્ષકા લક્ષણ હી સર્વથા નિર્દોષ હૈ’ ।

પ્રશ્ન-મનુષ્ય, દેવ, તિર્યચ્ચ ઓર નારકી-પર્યાયસ્વરૂપ હી સંસાર હૈ

મંડલીમતના માનનાશબ્દો કહે છે કે “આત્મા સદા ઉપર ચાલ્યો જાય છે; કયાંય થોભતો-રહેતો નથી.” આ કથન ઉન્મત્ત પુરુષના પ્રલાપ જેવું છે, કારણ કે લોકાકાશની પછી ધર્માસ્તિકાયનો સદ્ભાવ જ નથી. એ વાત પ્રમાણથી સિદ્ધ થયેલી છે કે ધર્માસ્તિકાય વિના છવ અને પુદ્ગલોની ગતિ બાહ્ય કારણ વિના થઈ શકતી નથી, કારણ કે ‘એ ગતિ છે, જે જે ગતિ હોય છે તે તે બાહ્ય નિમિત્તની અપેક્ષા રાખે છે.’ ગતિમાં બાહ્ય નિમિત્ત ધર્માસ્તિકાય જ હોઈ શકે છે. કારણ કે અન્ય કોઈમાં એવી શક્તિ નથી. એ ધર્માસ્તિકાય લોકાકાશથી આગળ નથી, તેથી લોકાકાશથી આગળ આત્મા ગમન કરી શકતો નથી. એટલે સિદ્ધ થયું કે “આર્હતમત (જૈનમત)માં માનેલું મોક્ષનું લક્ષણ જ સર્વથા નિર્દોષ છે.”

પ્રશ્ન-મનુષ્ય, દેવ, તિર્યચ્ચ અને નારકી-પર્યાયસ્વરૂપ જ સંસાર છે. એ

નાપિ શ્રદ્ધાનક્રિયામાત્રેણ જ્ઞાનાઽભાવાત્ (૬) । એવમેવ મોક્ષોઽપ્યન્યતમા-
ભાવે ન સંભવત્યપિ તુ સમુદિતરત્નપ્રયાદેવેતિ । તં મોક્ષં ચ જાનીયાત્=વિચારિ-
ત્વર્થઃ ॥૧૫॥

और पापाणको पृथक् नहीं कर सकते, क्योंकि वहाँ क्रिया नहीं है । (५)
ज्ञान और क्रियामात्रसे भी पृथक् नहीं कर सकते, क्योंकि श्रद्धान नहीं है ।
(६) श्रद्धान और क्रिया मात्रसे भी पृथक् नहीं कर सकते, क्योंकि ज्ञानका
अभाव है । इसी प्रकार मोक्ष भी समुदित तीनोंसे प्राप्त होता है, किसी
एकके अभावमें नहीं होसकता ।

जिस प्रकार चन में आग लगने पर, वहाँ रहे हुए अन्धा नेत्रोंके
अभावसे, पङ्गु चरणों के अभावसे और अश्रद्धालु अग्नि की दाहकता-शक्ति
के प्रति श्रद्धा के अभावसे उस चन से नहीं निकल सकते हैं उसी प्रकार
सम्यग्ज्ञानरूपी नेत्रों से रहित होनेके कारण अन्ध जीव, सम्यक्चारित्र्य से
रहित होने के कारण पङ्गु जीव और सम्यग्दर्शन के अभाव से अश्रद्धालु
जीव भी जन्म-जरा-मरण रूपी भीषण दुःखोंकी प्रचण्ड अग्नि से जलते
हुए इस संसार रूपी चन से नहीं निकल सकते हैं । जैसे-अन्ध, पङ्गु, और
अश्रद्धालु वनाग्नि में जल मरते हैं उसी प्रकार ये भी संसाराग्नि में जल
मरते हैं । परन्तु जिनके नेत्र और दोनों चरण अक्षत हैं, और अग्नि की
दाहकता-शक्ति के प्रति भी श्रद्धा है वे जिस प्रकार दावाग्नि-प्रज्वलित
चनको पार कर जाते हैं उसी प्रकार जो जीव सम्यग्ज्ञान, सम्यक्चारित्र्य

કરી શકાતાં નથી કારણ કે ત્યાં ક્રિયા નથી. (૫) જ્ઞાન અને ક્રિયા માત્રથી પણ
અલગ કરી શકાતાં નથી, કારણ કે શ્રદ્ધાન નથી. (૬) શ્રદ્ધાન અને ક્રિયાથી પણ
અલગ કરી શકાતાં નથી કારણ કે જ્ઞાનનો અભાવ છે. એ રીતે મોક્ષ પણ સમુદિત
ત્રણેથી પ્રાપ્ત થાય છે, કોઈ એકનો અભાવ હોય તો મોક્ષ પ્રાપ્ત થતો નથી.

જેમ વનમાં આગ લાગવાથી, ત્યાં રહેલા આંધળો નેત્રો ન હોવાથી, લંગડો
પગો ન હોવાથી, અને અશ્રદ્ધાળુ અગ્નિની દાહકતા-શક્તિ પ્રત્યે શ્રદ્ધા ન હોવાથી
તે વનમાંથી નીકળી શકતો નથી તેમ સમ્યક્જ્ઞાનરૂપી નેત્રો ન હોવાથી આંધળો જીવ,
સમ્યક્ચારિત્ર ન હોવાથી લંગડો જીવ, અને સમ્યગ્દર્શન ન હોવાથી અશ્રદ્ધાળુ જીવ
પણ જન્મ-જરા-મરણરૂપી ભીષણ દુઃખોના પ્રચંડ અગ્નિથી પ્રજ્વલિત આ સંસારરૂપી
વનમાંથી નીકળી શકતો નથી. જેમ આંધળો, લંગડો અને અશ્રદ્ધાળુ વનાગ્નિમાં બળી
મરે છે તેમ આ જીવો પણ સંસારાગ્નિમાં બળી મરે છે. પરન્તુ જેના નેત્રો અને બેડ ચરણો
સામ્યુત છે, અને અગ્નિની દાહકતા-શક્તિ પ્રત્યે પણ શ્રદ્ધા છે તે જેમ દાવાગ્નિ પ્રજ્વલિત
વનને પાર કરી જાય છે તેજ પ્રકારે જે જીવો સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્ર અને સમ્યગ્દર્શનથી

મૂલમ્-જયા પુણ્યં ચ પાવં ચ, વંધં મોક્ષં ચ જાણહ ।
તયા નિર્વિદપ્ ભોપ, જે દિવે જે ય માણસે ॥૧૬॥

છાયા-યદા પુણ્યં ચ પાપં ચ, વન્ધં મોક્ષં ચ જાનાતિ ।
તદા નિર્વિન્તે ભોગાન્, યે દિવ્યા યે ચ માનુષાઃ ॥૧૬॥

સાન્નયાર્થઃ-જયા=જવ પુણ્યં ચ પાવં ચ=પુણ્ય ઓર પાપકો, ચ=તથા વંધં મુક્ત્વં=વંધ ઓર મોક્ષકો જાણહ=જાનતા છે, તયા=તવ જે દિવ્યે=જો દેવ સમ્બન્ધી ય=ઓર જે માણસે=જો મનુષ્યસમ્બન્ધી (ભોગ હૈં, ડન) ભોપ=ભોગોંકો નિર્વિદપ્=તત્ત્વસે વિચારતા છે, અર્થાત્ નિસ્તાર સમન્ને લગતા છે ॥૧૬॥

ટીકા-‘જયાપુણ્ય’-મિત્યાદિ । યદા પૂર્વપતિપાદિતલક્ષણલક્ષિતં પુણ્યાદિકં જાનાતિ તદા યે દિવ્યાઃ=દિવિ=સ્વર્ગે ભવાઃ દેવસમ્બન્ધિનઃ, ચ=તથા યે માનુષાઃ=મનુષ્ય-સમ્બન્ધિનઃ (ભોગાઃ સન્તિ તાન્ સર્વાનપિ) ભોગાન્=શુદ્ધ્યન્તે=નિર્વિદ્યન્તે=તત-દિન્દ્રિયનોંદ્રિયાનુકૂલતયોપયુજ્યન્તે इति ભોગાઃ=શબ્દાદિવિપયાસ્તાન્ નિર્વિન્તે=તત-તત્ત્વતો વિચારયતિ-“ભોગિભોગોપમાઃ સ્વલિંગે ભોગા અથુચયોઽથુચિસમ્ભવાઃ

શબ્દન-પતન-વિધ્વંસનસ્વભાવા અશાશ્વતાથ, કો નામ વિવેકી एवं વિધાનિમાન્ ભોગા-ઔર સમ્યગ્દર્શન સે યુક્ત હૈં વે બી જન્મ-જરા-મરણરૂપ ભીપણ દુઃખોંકે પ્રચળ-અગ્નિ સે જલતે હુપ્ હસ સંસારરૂપી વનકો પાર કર જાતે હૈં ।

હસસે સિદ્ધ હૈં કિ રત્નત્રયમેંસે કિસી ઇકકી ભી કરી હોનેસે સિદ્ધિ નહીં પ્રાપ્ત હોસકતી । ઉસ પ્રકારકે-મોક્ષકો જાને ॥૧૬॥

‘જયા પુણ્યં’-ઇત્યાદિ । જય પૂર્વોક્તસ્વરૂપવાલે પુણ્ય, પાપ, વન્ધ ઔર મોક્ષકો જાનતા હૈં તય દેવોં તથા મનુષ્યોંકે સમ્યન્ધી ભોગોંકા વાસ્તવિક વિચાર કરતા હૈં । ઈન્દ્રિય ઔર મનકી અનુકૂલતારૂપસે જિનકા ઉપયોગ કિયા જાતા હૈં ઉન્હેં ભોગ કહતે હૈં । ભોગોંકે વિપયમેં સાધુ એસા વિચાર કરતે હૈં કિ-“વે ભોગ સુજંગકે સમાન ભયંકર હૈં,

યુક્ત છે તે છવો પથુ જન્મ-જરા-મરણરૂપ ભીપણ દુઃખોના પ્રયડ અગ્નિથી પ્રભવતેલ આ સંસારરૂપી વનને પાર કરી બાય છે

સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી, એ પ્રકારના મોક્ષને બાણે (૧૫) જોથી સિદ્ધ થાય છે કે એ રત્નત્રયમાંથી કોઈએક પથુ બે બોણું હોય તો જયા પુણ્યં-ઇત્યાદિ. બ્યાદે પૂર્વોક્ત-સ્વરૂપવાળા પુણ્ય પાપ વંધ અને મોક્ષને બાણે છે ત્યારે દેવો તથા મનુષ્યો સળધી ભોગોના વાસ્તવિક વિચાર કરે છે. ઇન્દ્રિય અને મનની અનુકૂળતારૂપે બેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે એને મોગ કહે છે. ભોગોના વિપયમાં સાધુ એવો વિચાર કરે છે કે “એ ભોગો ભુજંગ (સર્પ)નાં બેવા ભયંકર છે, અશુચિ છે, અશુચિ પદાર્થોથી ઉત્પન્ન થાય છે.

નુપમોક્તુર્મામલપેદપિ? કસ્ય ચા વિવેકિનો ચાન્તાશનેચ્છા, અતિપૂતિગન્ધિપૂયરુધિર-
પ્રત્રાહેડયગાહનાડડકાદ્દા, શાર્દૂલસદનનિવાસામિત્યાપઃ, કલ્પકલ્યાયમાને સીસક-
કટાદાદૌ પતનસ્પૃદા, સમન્તતો દન્દ્યમાનમવનાન્તરાલપરિશ્રમણસાહસમ્, અજગર-
વિપધરમુપધાનીકૃત્યશયનેચ્છાવાજાયેત? “સ્વળમિદાસુક્ત્વાયહુકાલદુક્ત્વા”
દૃશ્યાદિ પર્યાલોચયન્ નિર્વેદં પ્રાપ્નોતીત્યર્થઃ ॥૧૬॥

મૂલમ્-જયા નિર્ધિદપ્ ભોષ, જે દિવે જે ય માણસે ।

તયા ચયઈ સંજોગં, સર્વિભતર-ચાહિરિયં ॥ ૧૭ ॥

છાયા-યદા નિર્વિન્તે ભોગાન્, યે દિવ્યા યે ચ માનુષાઃ ।

તદા ત્યજતિ સંયોગં, સામ્યન્તર-ચાલ્પમ્ ॥૧૭॥

સાન્વયાર્થઃ-જયા=જવ જે દિવ્યે=જો દેવસંબંધી ઓર જે ય માણસે=મનુષ્ય-

અશુચિ હૈં, અશુચિ પદાર્થોસે ઉત્પન્ન હોતે હૈં, સફ્ જાતે હૈં, ગલ જાતે હૈં,
નષ્ટ હોજાતે હૈં, નિત્ય નહોં રહતે । કૌન વિવેકી એસે ભોગોંકો ભોગનેકી
અભિલાષા કરેગા ?, કિસ વિવેકશીલ વ્યક્તિકો વમન મક્ષણ કરનેકી
ઈચ્છા હોગી ?, અહા ! કૌન ચાહેગા કિ-‘ મેં અત્યન્ત દુર્ગન્ધવાલે પીપ
ઔર નરિરકે પ્રવાહમેં અવગાહન (સ્નાન) કરું?, કયા કોઈ સિંહકી માંદ
(શુકા)મેં નિવાસ કરનેકી ઈચ્છા કરતા હૈં?, ઉકલતે હુએ શીશીકી
કઢાહીમેં કૌન વુદ્ધિમાન્ કૂદનેકી કામના કરતા હૈં? કોઈ નહોં કરતા હૈં ।
અથવા ચારોં ઓરસે ધધકતે હુએ ઘરમેં ઘુસનેકા કૌન સાહસ કર
સકતા હૈં ?, ઔર અજગર સર્પકો ઉપધાન (ઉસીસા-સિરહાના) બનાકર
કૌન શયન કરના ચાહેગા ? । યે વિષય-ભોગ ક્ષણમાત્ર સુખ દેનેવાલે હૈં
ઔર વહત કાલ તક દુઃખ દેનેવાલે હૈં ॥ ” એસા વિચાર કર મુનિ જન
નિર્વેદ (વૈરાગ્ય)કો પ્રાપ્ત કરતે હૈં ॥ ૧૬ ॥

સડી બાય છે, ગળી બાય છે, નષ્ટ થઈ બાય છે, નિત્ય રહેતા નથી કયો
વિવેકી મનુષ્ય એવા લોગો લોગવવાની અભિલાષા કરશે ?, કઈ વિવેકશીલ
વ્યક્તિને વમન કરેલાંનું ભક્ષણ કરવાની ઇચ્છા થશે ?, અહા ! કોણ ઇચ્છશે કે-
હું અત્યંત દુર્ગંધવાળા પર્ અને રૂધિરના પ્રવાહમાં અવગાહન (સ્નાન) કરીશ ?
શુ કોઈ સિંહની શુકામાં નિવાસ કરવાની ઇચ્છા કરે છે ? ઉકળતા સીસાની
કઢાઈમાં કયો બુદ્ધિમાન્ મનુષ્ય કૂદી પડવાની કામના કરે ?, કોઈ કરે નહિ.
અથવા ચારે બાજુએથી અગ્નિથી ધગી રહેલા ઘરમાં પેસવાનું સાહસ કોણ કરી
શકે ?, અને અજગર સર્પને ઉપધાન (ઓશીકું) બનાવીને સૂવાની કોણ ઇચ્છા
કરશે ?, એ વિષય-ભોગ ક્ષણમાત્ર સુખ દેવાવાળા છે અને ઘણા કાળ સુધી દુઃખ
દેવાવાળા છે.” એવો વિચાર કરીને મુનિજન નિર્વેદ (વૈરાગ્ય)ને પ્રાપ્ત કરે છે. (૧૬)

સમ્બન્ધી ઓએ=મોગોંકો નિર્વિવદણ=તત્ત્વસે વિવારતા હૈ, તયા=તવ સર્વિભતર-
વાહિરિયં=આમ્યન્તર ઓર વાહ્ય સંજોગં=સંયોગકો ચયઈ=ત્યાગ દેતા હૈ ॥૧૭॥

ટીકા—‘જયા નિર્વિવદણ’ ઇત્યાદિ । યદા દિવ્ય-માનુષ-ભોગોપભોગેષુ નિર્વેદો
જાયતે તદા સાઽઽમ્યન્તરવાહ્યમ્=વહિર્ભવો વાહ્યઃ=સુવર્ણમણિમાણિક્યાદિઃ, અમ્ય-
ન્તરે=અન્તઃકરણે ભવ આમ્યન્તરઃ=ક્રોધાદિઃ, આમ્યન્તરેણ સહિતઃ સાઽઽમ્યન્તરઃ
સ ચાસૌ વાહ્યથેતિ સામ્યન્તરવાહ્યસ્તમ્, સંયોગં=સંયુજ્યતે=સમ્બન્ધ્યતે=નેનાઽઽત્મે-
તિ સંયોગઃ=મમત્વકૃતસમ્બન્ધસ્તમ્ ત્યજતિ=પરિહરતિ ॥૧૭॥

મૂલ્ય-જયા ચયઈ સંજોગં, સર્વિભતર-વાહિરિયં ।
તયા મુંહે ભવિત્તાણં, પવ્વઈણ અણગારિયં ॥ ૧૮ ॥

છાયા—યદા ત્યજતિ સંયોગં, સામ્યન્તર-વાહ્યમ્ ।
તદા મુણ્ડો મૂલ્લા, મવ્વજત્યનગારિતામ્ ॥૧૮॥

સાન્વયાર્થઃ—જયા=જવ સર્વિભતરવાહિરિયં=આમ્યન્તર ઓર વાહ્ય સંજોગં=
સંયોગકો ચયઈ=ત્યાગ દેતા હૈ, તયા=તવ મુંહે=દ્રવ્યભાવસે મુણ્ડિત ભવિત્તા=
હોકર અણગારિયં=સાધુપનેકો પવ્વઈણ=પાપ્ત હોતા હૈ ॥૧૮॥

ટીકા—‘જયા ચયઈ’ ઇત્યાદિ । યદા વાહ્યાઽઽમ્યન્તરસંયોગવિરહિતો ભવતિ
તદા મુણ્ડઃ=મુણ્ડનં મુણ્ડઃ (‘મુહિ સ્વપ્નને’ ઇત્યસ્માન્નાયે યજ) સ ચ દ્વેષા-દ્રવ્યતો
‘જયા નિર્વિવદણ’ ઇત્યાદિ । જય દેવસમ્યન્ધી ઓર મનુષ્ય સમ્યન્ધી

ભોગોંકો જાન લેતા હૈ, તય સુવર્ણ-મણિ-માણિક્ય આદિ વાહ્ય પરિગ્રહકા
તયા ક્રોધાદિ આન્તરિક પરિગ્રહકા અર્થાત્ વાહ્યામ્યન્તર પરિગ્રહકા ત્યાગ
કર દેતા હૈ ॥૧૭॥

‘જયા ચયઈ’ ઇત્યાદિ । જય વાહ્યામ્યન્તર પરિગ્રહકા પરિત્યાગ
કરતા હૈ તય મુણ્ડિત હો જાતા હૈ । મુણ્ડન દો પ્રકારકા હોતા હૈ—
જયા નિર્વિવદણ ઇત્યાદિ. જ્યારે દેવસંજોંધી અને મનુષ્યસંજોંધી લોગોને

બાહી લે છે, ત્યારે સુનિ સુપણ્—મણિ—માણિક્યાદિ બાહ્ય પરિગ્રહને તથા ક્રોધાદિ
આંતરિક પરિગ્રહને અર્થાત્ બાહ્યાભ્યંતર પરિગ્રહને ત્યજ દે છે. (૧૭)
જયા ચયઈ ઇત્યાદિ. જ્યારે બાહ્યાભ્યંતર પરિગ્રહનો સુનિ પરિત્યાગ કરે
છે ત્યારે સુશિત થઈ બચ છે. સુશન બે પ્રકારનાં હોય છે—(૧) દ્રવ્ય-સુશન

ભાવતશ્ચ, તત્ર દ્રવ્યતો મસ્તકકેશાપનયનમ્, માત્રતો રાગદ્વેષાપનયનમ્, મુખન-
ધર્મયોગાદર્મ્યપિ મુણ્ડઃ=મુણ્ડિત इत्यर्थः, भूत्वा अनगारिताम्=अनगारिणो मात्रोऽ-
नगारिता=साधुत्वं सर्वविरतिरूपं सामायिकादिकमित्यर्थः, ताम् प्रव्रजति=
प्राप्नोति-प्रव्रजितो भवतीत्यर्थः ॥१८॥

મૂલમ્-જયા મુંઢે ભવિતાણં, પવ્વઙ્ગ અણગારિયં ।

તયા સંવરમુક્કિટ્ટં, ધમ્મં ફાસે અણુત્તરં ॥ ૧૯ ॥

છાયા—યદા મુણ્ડો ભૂત્વા, પ્રવ્રજત્યનગારિતામ્ ।

તદા સંવરમુત્કટ્ટં, ધર્મ સ્પૃશત્યનુત્તરમ્ ॥૧૯॥

સાન્વયાર્થઃ—જયા=જય મુંઢે=દ્રવ્યભાવસે મુણ્ડિત ભવિતા=હોકર અણ-
ગારિયં=સાધુપનેકો પવ્વઙ્ગ=પ્રાપ્ત હોતા હૈ, તયા=તવ ઉક્કિટ્ટં=અત્યન્ત પ્રશસ્ત
અણુત્તરં=સર્વશ્રેષ્ઠ સંવરં=સંવર ધમ્મં=ધર્મકો ફાસે=સ્પર્શ કરતા હૈ-પ્રાપ્ત હોતા હૈ॥

ટીકા—‘જયા મુંઢે’ इत्यादि । यदा मुण्डो भूत्वाऽनगारितां प्रव्रजति=प्राप्नोति,
तदा उत्कृष्टम्=अतिप्रशस्तम्, अनुत्तरं=निरतिचारतया सर्वश्रेष्ठम् । यद्वा स्थिरं=
निश्चलम् । अथवा जिनागमसिद्धत्वात्‘प्रतिजल्पविवर्जितम्, यद्वा ‘अनुत्तर’ मित्ये-
तत् क्रियाविशेषणम्, अनुत्तरम्=उत्कार्यकं यथा स्यात्तथा स्पृशतीति सम्बन्धः ।

૧ અનુત્તરમ્=શ્રેષ્ઠ, પ્રતિજલ્પવિવર્જિતં, સ્થિરમિતિ શબ્દકલ્પદ્રુમઃ ।

(૧) દ્રવ્યમુણ્ડન, (૨) ભાવમુણ્ડન । મસ્તકકે કેશોંકા લુચ્ચન કરના
દ્રવ્યમુણ્ડન કહલાતા હૈ । રાગ દ્વેષ આદિકો દૂર કરના ભાવમુણ્ડન હૈ ।
‘દોનોં પ્રકારોંસે મુણ્ડિત હોકર સર્વવિરતિરૂપ સામાયિક આદિ ચારિત્રકો
પ્રાપ્ત હોતા હૈ ॥૧૮॥

‘જયા મુંઢે’ इत्यादि । जब मुण्डित होकर सर्वविरतिको प्राप्त
होता है तब अत्यन्त प्रशस्त निरतिचार होनेके कारण सर्वश्रेष्ठ निश्चल
आचरणीय संवर धर्मको स्पर्श करता है । आते हुए कर्म जिस आत्म-

અને (૨) ભાવ-મુંડન. મસ્તકના કેશનું લુચ્ચન કરવું એ દ્રવ્યમુંડન કહેવાય છે.
રાગ-દ્વેષ આદિને દૂર કરવા એ ભાવ-મુંડન છે. એક પ્રકારે મુંડિત થઇને સર્વ-
વિરતિરૂપ સામાયિક આદિ ચારિત્રને પ્રાપ્ત થાય છે. (૧૮)

જયા મુંઢે ઇત્યાદિ બ્યારે મુંડિત થઇને સર્વ વિરતિને પ્રાપ્ત થાય છે.
અત્યંત પ્રશસ્ત નિરતિચાર થવાને કારણે સર્વશ્રેષ્ઠ નિશ્ચલ આચરણીય સંવર-

સંવરં=સંવ્રિયતે=નિરુદ્ધયતે આસ્રવત્કર્મ યેન સઃ, યદ્વા સંવરણં સંવરઃ=સ્થગનમ્ ।
સ દ્રવ્ય-ભાવભેદાભ્યાં દ્વિવિધઃ । તત્ર દ્રવ્યતસ્તથાવિધદ્રવ્યેણ (મસ્ટણમૃત્તિકાદિના)
સલિલોપરિ તરત્તરણ્યાદેરનારતપ્રવિશન્નીરાણાં વિવરાણાં પિધાનમ્, ભાવતઃ-સમિ-
તિ-શુક્તિપ્રમૃતિભિરાત્મતરણ્યાં સ્વરત્કર્મસલિલાનાં સ્થગનમ્ । અત્ર ચ ભાવસંવરચારિ-
ત્રલક્ષણો ગૃહ્યતે, તં તલ્લક્ષણં ધર્મં સ્પૃશતિ=પ્રાપ્નોતિ, અન્તઃકરણત આત્મના સમ્બ-
ન્ધયતીત્યર્થઃ ॥૧૯॥

^૧મૂલમ્-^૪જયાં ^૨સંવરમુ^૫ક્ષિટ્ઠં ^૬ધર્મમ્ ^૭ફાસે ^૮અણુત્તરં ।

તયા ^૭ધુણઈ ^{૧૦}કમ્મરયં, ^૬અવોહિકલુસંકટં ॥ ૨૦ ॥

છાયા—યદા સંવરમુત્કૃષ્ટં, ધર્મં સ્પૃશત્યનુત્તરમ્ ।

તદા ધુનાતિ કર્મરજો-ડવોધિકલપકૃતમ્ ॥૨૦॥

સાન્વયાર્થઃ—જયા=જવ ઉક્ષિટ્ઠં=અત્યન્ત પ્રશસ્ત અણુત્તરં=સર્વથ્રેષ્ઠ સંવરં=

સંવરધર્મમ્=ધર્મકો ફાસે=સ્પર્શ કરતા હૈ, તયા=તવ અવોહિકલુસંકટં=આત્માકે
મિથ્યાત્વ પરિણામ દ્વારા ઉપાર્જિત કિયે હુણ કમ્મરયં=કર્મરૂપી રજકો ધુણઈ=
હટા દેતા હૈ ॥૨૦॥

પરિણામસે રુક જાતે હૈં ઉસે સંવર કહતે હૈં । સંવર, દ્રવ્ય-ભાવકે ભેદસે
દો પ્રકારકા હૈ । જલ પર ચલતી હુઈ નૌકાકે છેદોસે ઉસમૈં પ્રવેશ કરને-
વાલે જલકો ચિકની મિટી વસ્ત્ર આદિસે ઘન્દ કર દેના દ્રવ્ય-સંવર હૈ ।
આત્મારૂપી નૌકામૈં આસ્રવરૂપી છિદ્રો દ્વારા આનેવાલે કર્મરૂપી જલકો
રોક દેના ભાવ-સંવર હૈ । યહાં ભાવ-સંવર અર્થાત્ ચારિત્રકા અધિકાર હૈ ।
અર્થાત્ સર્વવિરત મુનિ ભાવ-સંવર રૂપી ધર્મકો પ્રાપ્ત કરતે હૈ । અથવા
અનુત્તર રૂપસે સ્પર્શ કરતે હૈ, ક્યોંકિ ‘અનુત્તર’ યહ ક્રિયાવિશેષણ ભી
હો સકતા હૈ ॥૧૯॥

ધર્મને સ્પર્શ કરે છે, આવતાં કર્મ જે આત્મપરિણામથી રોકાઈ જાય છે તેને
સંવર કહે છે. સંવર દ્રવ્ય-ભાવના ભેદ કરીને બે પ્રકારનો છે. જળપર ચાલતી
નૌકાના છિદ્રવાટે નૌકામાં પ્રવેશ કરનારા જળને ચીકણી માટી, વસ્ત્ર આદિથી બંધ કરી
દેવું તે દ્રવ્યસંવર છે. આત્મારૂપી નૌકામાં આસ્રવરૂપી છિદ્રોદ્વારા આવનારા કર્મરૂપી
જળને રોકી દેવું એ ભાવ-સંવર છે. અહીં ભાવસંવર એટલે ચારિત્રનો અધિકાર છે.
અર્થાત્ સર્વવિરત મુનિ ભાવસંવરરૂપી ધર્મને પ્રાપ્ત કરે છે, અથવા અનુત્તર-રૂપે
સ્પર્શ કરે છે, કારણકે ‘અનુત્તર’ એ ક્રિયાવિશેષણ પણ હોઈ શકે છે. (૧૬)

ભાવતથ, તત્ર દ્રવ્યતો મસ્તકકેશાપનયનમ્, ભાવતો રાગદેવાપનયનમ્, મુષ્ઠન-
ધર્મયોગાદર્મ્યપિ મુષ્ઠઃ=મુષ્ઠિત इत्यर्थः, મૂઠા અનગારિતામ્=અનગારિતો માત્રોઽ-
નગારિતા=સાધુત્વં સર્વવિરતિલક્ષણં સામાયિકાદિકમિત્યર્થઃ, તામ્ મત્રજતિ-
પ્રાપ્નોતિ-મત્રજિતો મત્રજીત્યર્થઃ ॥૧૮॥

^૧મૂલમ્-^૨જયા મુંઢે ^૩ભવિતાણં, ^૪પઞ્ચઇપ ^૫અણગારિયં ।

^૧તયા ^૨સંવરમુક્ષિદ્ધં, ^૩ધમ્મં ^૪ફાસે ^૫અણુત્તરં ॥ ૧૯ ॥

છાયા—યદા મુષ્ઠો મૂલ્વા, મત્રજત્પનગારિતામ્ ।

તદા સંવરમુક્ષિદ્ધં, ધર્મ સ્પૃશ્ત્યનુત્તરમ્ ॥૧૯॥

સાન્નયાર્થઃ—જયા=જબ મુંઢે=દ્રવ્યભાવસે મુષ્ઠિત ભવિતા=હોકર અણ-
ગારિયં=સાધુપનેકો પઞ્ચઇપ=પ્રાપ્ત હોતા હૈ, તયા=તબ ઉક્ષિદ્ધં=અત્યન્ત પ્રશસ્ત
અણુત્તરં=સર્વશ્રેષ્ઠ સંવરં=સંવર ધમ્મં=ધર્મકો ફાસે=સ્પર્શ કરતા હૈ-પ્રાપ્ત હોતા હૈ॥

ટીકા—‘જયા મુંઢે’ ઇત્યાદિ । યદા મુષ્ઠો મૂલ્વાનગારિતાં મત્રજતિ=પ્રાપ્નોતિ,
તદા ઉત્કૃષ્ટમ્=અતિપ્રશસ્તમ્, અનુત્તરં=નિરતિચારતયા સર્વશ્રેષ્ઠમ્ । યદ્વા સ્થિરં=
નિશ્ચલમ્ । અથવા જિનાગમસિદ્ધત્વાત્‘મતિજલ્પવિવર્જિતમ્, યદ્વા ‘અનુત્તર’ મિત્યે-
તત્ ક્રિયાવિશેષણમ્, અનુત્તરમ્=ઉત્કાર્યકં યથા સ્વાત્તયા સ્પૃશ્તીતિ સમ્બન્ધઃ ।

૧ અનુત્તરમ્=શ્રેષ્ઠ, મતિજલ્પવિવર્જિતં, સ્થિરમિતિ શબ્દકલ્પદ્રુમઃ ।

(૧) દ્રવ્યમુષ્ઠન, (૨) ભાવમુષ્ઠન । મસ્તકકે કેશોંકાલુશ્ચન કરના
દ્રવ્યમુષ્ઠન કહલાતા હૈ । રાગ દ્વેષ આદિકો દૂર કરના ભાવમુષ્ઠન હૈ ।
‘દોનોં પ્રકારોંસે મુષ્ઠિત હોકર સર્વવિરતિરૂપ સામાયિક આદિ ચારિત્રકો
પ્રાપ્ત હોતા હૈ ॥૧૮॥

‘જયા મુંઢે’ ઇત્યાદિ । જબ મુષ્ઠિત હોકર સર્વવિરતિકો પ્રાપ્ત
હોતા હૈ તબ અત્યન્ત પ્રશસ્ત નિરતિચાર હોનેકે કારણ સર્વશ્રેષ્ઠ નિશ્ચલ
આચરણીય સંવર ધર્મકો સ્પર્શ કરતા હૈ । આતે હુએ કર્મ જિસ આત્મ-

અને (૨) ભાવ મુંઠન મસ્તકના કેશનું હુંચન કરવું એ દ્રવ્યમુંઠન કહેવાય છે.
રાગ-દ્વેષ આદિને દૂર કરવા એ ભાવ-મુંઠન છે. બેઉ પ્રકારે મુંઠિત થઇને ‘સર્વ-
વિરતિરૂપ સામાયિક આદિ ચારિત્રને પ્રાપ્ત થાય છે. (૧૮)

જયા મુંઢે’ ઇત્યાદિ બ્યારે મુષ્ઠિત થઇને સર્વ વિરતિને પ્રાપ્ત થાય છે.
અત્યંત પ્રશસ્ત નિરતિચાર થવાને કારણે સર્વશ્રેષ્ઠ નિશ્ચલ આચરણીય સંવર-

ઉક્તચ્ચ—

“જીવસ્યાશુદ્ધરાગાદિભાવાનાં કર્મ કારણમ્ ।

કર્મેણસ્તસ્ય રાગાદિભાવઃ પ્રત્યુપકારિવત્ ॥૧૧॥” ઇતિ ।

સંસારી સ્વલ્વાત્માડનાદિકાલતઃ કર્મ વધ્રાતિ, તદુદયાદાત્મનિ રાગદ્વેષાશુત્પત્તિઃ, તદનુ યથા વહ્નિસંતપ્તાયઃપિષ્ઠઃ સમન્તાત્ સ્વસંઘર્જલમાકર્ષતિ તથાડડત્મેકક્ષેત્રાવગાહિકર્મપુદ્ગલાનાદત્તે, તૈથ રાગાદિકં ભાવકર્મોત્પાદ્યતે, તચ્ચ પુનરપિ દ્રવ્યકર્મો-ભાવ હૈ, અતઃ દ્રવ્યકર્મ, ભાવકર્મકા કારણ ભી હૈ ઓર કાર્ય ભી હૈ । કહાભી હૈ—

“જીવકે રાગ આદિ અશુદ્ધ ભાવોંકા કારણ દ્રવ્યકર્મ હૈ ઓર રાગાદિ અશુદ્ધ ભાવ દ્રવ્યકર્મકે કારણ હૈ । જૈસે કોઈ પુરુષ કિસીકા ઉપકાર કર દેતા હૈ તો વહ ઉપકૃત પુરુષ ઉસ ઉપકારીકા પીછા ઉપકાર કરતા હૈ ॥૧૧॥”

સંસારી જીવ અનાદિકાલસે કર્મોંકા બંધ કર રહા હૈ । ઊન બંધે હુપ કર્મોંકે ઉદય હોનેપર આત્મામેં રાગ-દ્વેષ આદિકી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ । રાગાદિકે ઉદય હોનેપર જૈસે તપા હુઆ લોહેકા ગોલા આસ પાસકે જલકો આકર્ષિત કરલેતા હૈ વૈસે હી આત્મા એકક્ષેત્રાવગાહી અર્થાત્ જિસ આકાશકે પ્રદેશમેં આત્મા સ્થિત હૈ ઊસી આકાશ પ્રદેશમેં સ્થિત કર્મકે પુદ્ગલોંકો ગ્રહણ કરતી હૈ, ઊન રાગાદિ-ભાવોંસે ફિર દ્રવ્યકર્મ

કર્મમાં કાર્ય-કારણભાવ રહેલો છે. તેથી દ્રવ્યકર્મ, ભાવકર્મનું કારણ છે અને કાર્યપણુ છે, તેમજ ભાવકર્મ દ્રવ્યકર્મનું કારણ છે અને કાર્યપણુ છે. કહ્યું છે કે—

“જીવના રાગાદિ અશુદ્ધ ભાવોંનું કારણ દ્રવ્યકર્મ છે, અને રાગાદિ અશુદ્ધ ભાવ દ્રવ્યકર્મનું કારણ છે, જેમ કેઈ પુરુષ કેઈને ઉપકાર કરે છે તો એ ઉપકૃત પુરુષ એનો પાછો ઉપકાર કરે છે. (૧)”

સંસારી જીવ અનાદિ કાળથી કર્મોંનો બંધ કરી રહ્યો છે. એ બંધાયેલાં કર્મોંનો ઉદય થતાં આત્મામાં રાગદ્વેષ આદિની ઉત્પત્તિ થાય છે. રાગાદિનો ઉદય થતાં જેમ તપાવેલો લોખંડનો ગોળો આસપાસના બળને આકર્ષિત કરી લે છે તેમ આત્મા એકક્ષેત્રાવગાહી અર્થાત્ જે આકાશના પ્રદેશમાં આત્મા સ્થિત છે એ આકાશપ્રદેશમાં રહેલાં કર્મના પુદ્ગલોંને ગ્રહણ કરે છે, એ રાગાદિ-ભાવોંથી કરી દ્રવ્યકર્મ બાંધે છે. એ રીતે દ્રવ્યકર્મ અને ભાવકર્મ એક

ટીકા-‘જયા સંવર૦’ इत्यादि । यदा उत्कृष्टम् अनुत्तरं संवरं धर्मं स्पृशति तदा अवोधिकलुपकृतम्=बोधनं बोधिः=आत्मनः सम्पत्स्वपरिणामः, तद्विपरीतोऽ-बोधिः=मिथ्यात्वाध्यवसायः स एव कलुषं=पापं तेन कृतं=जनितम् अवोधिकलुप-कृतम्, तत्, ‘कलुष’-मित्यत्रानुस्वार आर्षः । कर्मरजः=क्रियते=मिथ्यात्वादि-परिणामैः सम्पाद्यते यत्तत् कर्म, तद्विधा-द्रव्य-भावमेवात्, तत्र द्रव्यतः-वृक्षसं-भृतकज्जलवत् सकलज्योतसंभृता आत्मना सह यदा बध्यमाना बन्धाहोश्च तथा-विधपुद्गलपरमाणवः । भावतस्तु-आत्मनो रागद्वेषादिपरिणामः, अनयोश्च बीज-वृक्षयोरनादिकालिककार्यकारणभाववत् पारस्परिककार्यकारणभावः, तथा च-द्रव्य-कर्म भावकर्मणः कारणं कार्यं च । भावकर्म च द्रव्य-कर्मणः (कारणं कार्यं च) ।

‘જયા સંવર૦’ इत्यादि । जय साधु उत्कृष्ट अनुत्तर संवरधर्मको स्पर्श करते हैं तब आत्माके मिथ्यात्वपरिणामरूपी पापसे उत्पन्न हुए कर्मरूपी रजको धो डालते हैं ।

કર્મરજ દો પ્રકારકા હૈ (૧) દ્રવ્યકર્મરજ, ઔર (૨) ભાવકર્મરજ । કુપ્પીમેં ભરે હુએ કજ્જલકી તરહ સમસ્ત લોકાકાશમેં વ્યાપ્ત તથા આત્માકે સાથ બંધે હુએ યા બંધનેવાલે ઔર બંધતે હુએ વિશેષ પ્રકારકે (કાર્મણ જાતિકે) પુદ્ગલપરમાણુઓંકો દ્રવ્યકર્મ કહતે હૈં । આત્માકે રાગ-દ્વેષ આદિ વિભાવ-પરિણામોંકો ભાવકર્મ કહતે હૈં । વૃક્ષસે બીજ ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઔર યીજસે વૃક્ષ ઉત્પન્ન હોતા હૈ । દોનોં મેં કાર્ય-કારણભાવ અનાદિકાલીન હૈ । હસી પ્રકાર દ્રવ્યકર્મ ઔર ભાવકર્મમેં કાર્ય-કારણ

જયા સંવર૦ इत्यादि. जयादे साधु उत्कृष्ट अनुत्तर संवरधर्मने स्पर्श करे छे त्यादे आत्माना मिथ्यात्व-परिणामरूपी पापથી उत्पन्न થએલો કર્મરૂપ રજને ધોઈ નાંખે છે.

કર્મરજ બે પ્રકારની છે:-(૧) દ્રવ્યકર્મરજ, અને (૨) ભાવકર્મરજ કુપ્પીમાં ભરેલા કાજળની પેઠે સમસ્ત લોકાકાશમાં વ્યાપ્ત તથા આત્માની સાથે બંધાયેલા તથા બંધનારા અને બંધાતા વિશેષ પ્રકારના (કાર્મણ જાતિના) પુદ્ગલપર-માણુઓને દ્રવ્યકર્મ કહે છે. આત્માના રાગ-દ્વેષ આદિ વિભાવ-પરિણામોને ભાવકર્મ કહે છે. વૃક્ષથી બીજ ઉત્પન્ન થાય છે અને બીજથી વૃક્ષ ઉત્પન્ન થાય છે. બેઉ કાર્ય-કારણભાવ અનાદિકાળનો છે. એ પ્રકારે દ્રવ્યકર્મ અને ભાવ-

ધિક-પર્યાયાર્થિકાદિનાનાનપૈર્યવ્યજ્ઞનયોગસંક્રાન્તિસહિતાનુચિન્તનં પૃથક્ત્વવિતર્ક-
સવિચારમ્ ।

તત્રાર્થસંક્રાન્તિસ્તાવત્-ધ્યેયસ્યૈકપર્યાયપરિત્યાગેન પર્યાયાન્તરે, વ્યજ્ઞને, યોગે
વા સંક્રમઃ । વ્યજ્ઞનં ચાત્ર ચતુર્દશપૂર્વાત્મકશ્રુતસમ્બન્ધિશબ્દાઃ, તત્રત્યં કિંચિદેકં
વ્યજ્ઞનમુપાદાય ધ્યાનમારભ્ય વ્યજ્ઞનાન્તરેઽર્થે યોગે વા સંક્રમણં વ્યજ્ઞનસંક્રાન્તિઃ ।
યોગસંક્રાન્તિશ્ચ પુનઃ કાયયોગતો મનોયોગે, મનોયોગતો વાગ્યોગે, इत्येवमेकस्माद्
યોગાદન્યતરસ્મિન્ યોગે સંક્રમણમ્ । ત્રિવિધમેતત્સંક્રમણં ચ ધ્યાતુરનિચ્છાયामપિ
તાદૃશ-(અસંક્રાન્ત)-ધ્યાનસંપાદનસામર્થ્યાભાવાજ્ઞાયતે ।

ઉત્પાદ આદિ પર્યાયોકા દ્રવ્યાર્થિક યા પર્યાયાર્થિક આદિ વિવિધ નયોસે,
અર્થ, વ્યજ્ઞન ઔર યોગકી સંક્રાન્તિ સહિત ચિન્તન કરના પૃથક્ત્વવિતર્ક
શુદ્ધ ધ્યાન હૈ । ધ્યેય વસ્તુકી એક પર્યાયકો છોડકર દ્સરી પર્યાયકા
ધ્યાન કરના યા વ્યજ્ઞન અથવા યોગમે સંક્રાન્ત હોજાના અર્થસંક્રાન્તિ હૈ ।
યહાં ચૌદહ પૂર્વરૂપ શ્રુતકે શબ્દોકો વ્યજ્ઞન કહા હૈ । उन शब्दोंमेंसे किसी
એક શબ્દકા ધ્યાન આરમ્ભ કરકે ફિર કિસી દ્સરે વ્યજ્ઞનકા ધ્યાન
કરને લગના, અથવા અર્થ યા યોગમે સંક્રાન્ત હોજાના વ્યજ્ઞનસંક્રાન્તિ હૈ ।
કાયયોગસે મનોયોગમે, મનોયોગસે વચનયોગમે, હસ પ્રકાર એક યોગસે
દ્સરે યોગમે સંક્રાન્ત હોજાના યોગસંક્રાન્તિ હૈ । यह तीनों तरहका
સંક્રમણ ધ્યાતાકી હ્ચ્છા ન હોનેપર શ્રી ઉતની અધિક સામર્થ્ય ન હોનેકે
કારણ હોતા હૈ ।

આદિ નાના પ્રકારના પર્યાયોનું દ્રવ્યાર્થિક યા પર્યાયાર્થિક આદિ વિવિધ નયોથી,
અર્થ વ્યજ્ઞન અને યોગની સંક્રાન્તિસહિત ચિન્તન કરવું એ પૃથક્ત્વવિતર્ક શુદ્ધ-
ધ્યાન છે, ધ્યેયવસ્તુના એક પર્યાયને છોડીને બીજા પર્યાયનું ધ્યાન કરવું યા
વ્યજ્ઞન અથવા યોગમાં સંક્રાન્ત થઈ જવું એ અર્થસંક્રાન્તિ છે. અહીં ચૌદ
પૂર્વરૂપ શ્રુતના શબ્દોને વ્યજ્ઞન કહેલ છે, એ શબ્દોમાંથી કોઈએક શબ્દનું ધ્યાન
આરંભીને પછી કોઈ બીજા વ્યજ્ઞનનું ધ્યાન લગાવવું અથવા અર્થ યા યોગમાં
સંક્રાન્ત થઈ જવું એ વ્યજ્ઞનસંક્રાન્તિ છે. કાયયોગથી મનોયોગમાં, મનોયોગથી
વચનયોગમાં, એ પ્રકારે એક યોગથી બીજા યોગમાં સંક્રાન્ત થઈ જવું એ યોગ-
સંક્રાન્તિ છે. એ ત્રણે જાતનું સંક્રમણ, ધ્યાતાની હ્ચ્છા ન હોવા છતાં પણ
એટલું અધિક સામર્થ્ય ન હોવાને કારણે થાય છે.

ત્પાદયતિ, તદેવ રજ इव रजो जीवस्य मालिन्यहेतुत्वात् घातिकर्मचतुष्टयमित्यर्थः, तद् धुनाति=व्यपनयति=दूरीकरोतीत्यर्थः ।

કર્મરજોધુનનં ચ યદપિ ધર્મધ્યાનેનાપિ જાયતે તથાપિ આત્મન્તિકતદ્વિધૂનનં શુદ્ધધ્યાનેનૈવ ભવતિ, યથા મલાપગમેન શુચિતાધર્મામિસમ્બન્ધાત્ પટઃ શુદ્ધસ્થુ-
ચ્યતે તથા રાગદ્વેષમલાપનયનાચ્છુચિધર્મસમ્બન્ધાદ્ ધ્યાનમપિ શુદ્ધમિત્યુચ્યતે,
તત્તત્તુર્વિધમ્—(૧) પૃથક્ત્વવિતર્કસવિચારમ્, (૨) એકત્વવિતર્કોવિચારમ્, (૩) સૂક્ષ્મ-
ક્રિયાઽનિવર્તિ, (૪) સમુચ્છિન્નક્રિયાઽપ્રતિપાતિ, इति ।

તત્ત્વ પૂર્વગતશ્રુતજ્ઞાનાનુસારેણ ધ્યેયવિશેષગતોત્પાદાદિનાનાપર્યાયાણાં દ્રવ્યા-
બંધતે હૈં । इस प्रकार द्रव्यकर्म और भावकर्म एक दूसरेके उत्पादक हैं ।
इन्हों कर्मोंको रज कहते हैं, क्योंकि ये आत्मामें मलिनता उत्पन्न
कर देते हैं । संवरधर्मको ग्रहण करनेसे यह चार-घातिकर्मरूपी रज दूर
होजाती है ।

કર્મરજકા દૂર હોના યદપિ ધર્મ-ધ્યાનસે હોતા હૈ તથાપિ આત્મ-
ન્તિક રૂપસે તો શુદ્ધ-ધ્યાનસે હી હોતા હૈ । जैसे मैलको दूर करनेसे
शुचिताधर्म आजाता है, इसलिए वस्त्रको शुद्ध (सफेद) वस्त्र कहते हैं,
इसी प्रकार राग-द्वेषरूपी मैलके हट जानेपर शुचिताधर्मके सम्बन्धसे
ध्यान भी शुद्धध्यान कहलाता है ।

શુદ્ધધ્યાન ચાર પ્રકારકા હૈ—(૧) પૃથક્ત્વવિતર્ક-સવિચાર, (૨) એક-
ત્વવિતર્ક-અવિચાર, (૩) સૂક્ષ્મક્રિય-અનિવર્તિ, (૪) સમુચ્છિન્નક્રિય-
અપ્રતિપાતિ ।

(૧) પૃથક્ત્વવિતર્ક-પૂર્વગત શ્રુતજ્ઞાનકે અનુસાર કિસી ધ્યેય પદાર્થકી
ખીજનાં ઉત્પાદક છે. એજ કહેનિ રજ કહે છે, કારણ કે તે આત્મામાં મલિ-
નતા ઉત્પન્ન કરે છે. સંવરધર્મને અહણ કરવાથી એ ચાર ઘાતિકર્મરૂપી રજ
દૂર થઈ જાય છે.

જે કે કર્મરજ ધર્મધ્યાનથી દૂર થાય છે તેપણ આત્મન્તિક રૂપથી તો
શુદ્ધ ધ્યાનથીજ થાય છે. જેમ મેલ દૂર કરવાથી શુચિતા-ધર્મ આવી જાય છે
તેથી વસ્ત્રને શુદ્ધ (સફેદ) વસ્ત્ર કહે છે, તેમ રાગદ્વેષરૂપી મેલ હટી જતાં
શુચિતાધર્મના સંબંધથી ધ્યાન પણ શુદ્ધધ્યાન કહેવાય છે.

શુદ્ધ ધ્યાનના ચાર પ્રકાર છે. (૧) પૃથક્ત્વવિતર્ક-સવિચાર, (૨) એકત્વ-
વિતર્ક-અવિચાર, (૩) સૂક્ષ્મક્રિય અનિવર્તિ, (૪) સમુચ્છિન્નક્રિય અપ્રતિપાતિ.

(૧) પૃથક્ત્વવિતર્ક-પૂર્વગત શ્રુતજ્ઞાનને અનુસાર કોઈ ધ્યેય પદાર્થના ઉત્પાદ

ર્થિક-પર્યાયાર્થિકાદિનાનાનૈરર્થવ્યજ્ઞનયોગસંક્રાન્તિસહિતાનુચિન્તનં પૃથક્ત્વવિતર્ક-
સવિચારમ્ ।

તત્રાર્થસંક્રાન્તિસ્તાવત્-ધ્યેયસ્યૈકપર્યાયપરિત્યાગેન પર્યાયાન્તરે, વ્યજ્ઞને, યોગે
વા સંક્રમઃ । વ્યજ્ઞનં ચાત્ર ચતુર્દશપૂર્વાત્મકશ્રુતસમ્બન્ધિશબ્દાઃ, તત્રત્યં કિંચિદેકં
વ્યજ્ઞનમુપાદાય ધ્યાનમારભ્ય વ્યજ્ઞનાન્તરેऽર્થે યોગે વા સંક્રમણં વ્યજ્ઞનસંક્રાન્તિઃ ।
યોગસંક્રાન્તિશ્ચ પુનઃ કાયયોગતો મનોયોગે, મનોયોગતો વાગ્યયોગે, इत्येवमेकस्माद्
યોગાદન્યતરસ્મિન્ યોગે સંક્રમણમ્ । ત્રિવિધમેતત્સંક્રમણં ચ ધ્યાતુરનિચ્છાયामપિ
તાદૃશ-(અસંક્રાન્ત)-ધ્યાનસંપાદનસામર્થ્યાભાવાજ્ઞાયતે ।

ઉત્પાદ આદિ પર્યાયોંકા દ્રવ્યાર્થિક યા પર્યાયાર્થિક આદિ વિવિધ નયોંસે,
અર્થ, વ્યજ્ઞન ઓર યોગકી સંક્રાન્તિ સહિત ચિન્તન કરના પૃથક્ત્વવિતર્ક
શુદ્ધ ધ્યાન હૈ । ધ્યેય વસ્તુકી એક પર્યાયકો છોડકર દૂસરી પર્યાયકા
ધ્યાન કરના યા વ્યજ્ઞન અથવા યોગમેં સંક્રાન્ત હોજાના અર્થસંક્રાન્તિ હૈ ।
યહાં ચૌદહ પૂર્વરૂપ શ્રુતકે શબ્દોંકો વ્યજ્ઞન કહા હૈ । उन शब्दोंमेंसे किसी
એક શબ્દકા ધ્યાન આરમ્ભ કરકે ફિર કિસી દૂસરે વ્યજ્ઞનકા ધ્યાન
કરને લગના, અથવા અર્થ યા યોગમેં સંક્રાન્ત હોજાના વ્યજ્ઞનસંક્રાન્તિ હૈ ।
કાયયોગસે મનોયોગમેં, મનોયોગસે વચનયોગમેં, હસ પ્રકાર એક યોગસે
દૂસરે યોગમેં સંક્રાન્ત હોજાના યોગસંક્રાન્તિ હૈ । यह तीनों तरहका
સંક્રમણ ધ્યાતાકી ઇચ્છા ન હોનેપર ખી ઉતની અધિક સામર્થ્ય ન હોનેકે
કારણ હોતા હૈ ।

આદિ નાના પ્રકારના પર્યાયોંનું દ્રવ્યાર્થિક યા પર્યાયાર્થિક આદિ વિવિધ નયોંથી,
અર્થ વ્યજ્ઞન અને યોગની સંક્રાન્તિસહિત ચિંતન કરવું એ પૃથક્ત્વવિતર્ક શુદ્ધ-
ધ્યાન છે, ધ્યેયવસ્તુના એક પર્યાયને છોડીને બીજા પર્યાયનું ધ્યાન કરવું યા
વ્યજ્ઞન અથવા યોગમાં સંક્રાન્ત થઈ જવું એ અર્થસંક્રાન્તિ છે. અહીં ચૌદ
પૂર્વરૂપ શ્રુતના શબ્દોને વ્યજ્ઞન કહેલ છે, એ શબ્દોમાંથી કેઈએક શબ્દનું ધ્યાન
આરંભીને પછી કેઈ બીજા વ્યજ્ઞનનું ધ્યાન લગાવવું અથવા અર્થ યા યોગમાં
સંક્રાન્ત થઈ જવું એ વ્યજ્ઞનસંક્રાન્તિ છે. કાયયોગથી મનોયોગમાં, મનોયોગથી
વચનયોગમાં, એ પ્રકારે એક યોગથી બીજા યોગમાં સંક્રાન્ત થઈ જવું એ યોગ-
સંક્રાન્તિ છે. એ ત્રણે બાતનું સંક્રમણ, ધ્યાતાની ઇચ્છા ન હોવા છતાં પણ
એટલું અધિક સામર્થ્ય ન હોવાને કારણે થાય છે.

તપાદયતિ, તદેવ રજ इव रजो जीवस्य मान्त्रिन्यहेतुस्यान् घातिकर्मचतुष्टयमित्यर्थः,
तद् धुनाति=व्यपनयति=दूरीकरोतीत्यर्थः ।

કર્મરજોધુનનં ચ યયપિ ધર્મધ્યાનેનાપિ જાયતે તથાપિ આત્મન્ટિકતદ્વિધૂનં
શુદ્ધધ્યાનેનૈવ ભવતિ, યથા મલાપગમેન શુચિતાધર્મામિસમ્બન્ધાત્ પટઃ શુક્લ ઇત્યુ-
ચ્યતે તથા રાગદ્વેષમલાપનધનાચ્છુચિર્ધર્મસમ્બન્ધાદ્ ધ્યાનમપિ શુક્લમિત્યુચ્યતે,
તથતુર્વિધમ્—(૧) પૃથક્ત્વવિતર્કસવિચારમ્, (૨) એકત્વવિતર્કાવિચારમ્, (૩) સૂક્ષ્મ-
ક્રિયાઽનિવર્તિ, (૪) સમુચ્છિન્નક્રિયાઽપ્રતિપાતિ, ઇતિ ।

તત્ર પૂર્વગતશ્રુતજ્ઞાનાનુસારેણ ધ્યેયવિશેષગતોત્પાદાદિનાનાપર્યાયાણાં દ્રવ્યા-

બંધતે હૈં । इस प्रकार द्रव्यकर्म और भावकर्म एक दूसरेके उत्पादक हैं ।
इन्हों कर्मोंको रज कहते हैं, क्योंकि ये आत्मामें मलिनता उत्पन्न
कर देते हैं । संवरधर्मको ग्रहण करनेसे यह चार-घातिकर्मरूपी रज दूर
होजाती है ।

કર્મરજકા દૂર હોના યયપિ ધર્મ-ધ્યાનસે હોતા હૈં તથાપિ આત્મ-
ન્ટિક રૂપસે તેા શુદ્ધ-ધ્યાનસે હી હોતા હૈં । જૈસે મૈલકો દૂર કરનેસે
શુચિતાધર્મ આજાતા હૈ, ઇસલિએ વસ્ત્રકો શુદ્ધ (સફેદ) વસ્ત્ર કહતે હૈં,
હસી પ્રકાર રાગ-દ્વેષરૂપી મૈલકે હટ જાનેપર શુચિતાધર્મકે સમ્બન્ધસે
ધ્યાન ખી શુદ્ધધ્યાન કહલાતા હૈ ।

શુદ્ધધ્યાન ચાર પ્રકારકા હૈ—(૧) પૃથક્ત્વવિતર્ક-સવિચાર, (૨) એક-
ત્વવિતર્ક-અવિચાર, (૩) સૂક્ષ્મક્રિય-અનિવર્તિ, (૪) સમુચ્છિન્નક્રિય-
અપ્રતિપાતિ ।

(૧) પૃથક્ત્વવિતર્ક-પૂર્વગત શ્રુતજ્ઞાનકે અનુસાર કિસી ધ્યેય પદાર્થકી

ખીજાનાં ઉત્પાદક છે. એજ કર્મેને રજ કહે છે, કારણ કે તે આત્મામાં મલિ-
નતા ઉત્પન્ન કરે છે. સંવરધર્મેને ગ્રહણ કરવાથી એ ચાર ઘાતિકર્મરૂપી રજ
દૂર થઈ જાય છે.

જો કે કર્મરજ ધર્મધ્યાનથી દૂર થાય છે તેપણ આત્મન્ટિક રૂપથી તેા
શુદ્ધ ધ્યાનથીજ થાય છે. જેમ મેલ દૂર કરવાથી શુચિતા-ધર્મ આવી જાય છે
તેથી વસ્ત્રને શુદ્ધ (સફેદ) વસ્ત્ર કહે છે, તેમ રાગદ્વેષરૂપી મેલ હટી જતાં
શુચિતાધર્મના સંબંધથી ધ્યાન પણ શુદ્ધધ્યાન કહેવાય છે

શુદ્ધ ધ્યાનના ચાર પ્રકાર છે. (૧) પૃથક્ત્વવિતર્ક-સવિચાર, (૨) એકત્વ-
વિતર્ક-અવિચાર, (૩) સૂક્ષ્મક્રિય અનિવર્તિ, (૪) સમુચ્છિન્નક્રિય અપ્રતિપાતિ.

(૧) પૃથક્ત્વવિતર્ક-પૂર્વગત શ્રુતજ્ઞાનને અનુસાર કોઈ ધ્યેય પદાર્થના ઉત્પાદ

નન્વર્થવ્યજ્ઞનયોગાન્તરેષુ સંક્રાન્તસ્ય મનસઃ સ્થૈર્યાસમ્ભવાદ્ ધ્યાનત્વમનુપપન્નમિતિ ચેન્ન, એકમેવ ધ્યેયં લક્ષ્યીકૃત્ય પ્રવૃત્તસ્ય ધ્યાનસ્યાર્થાદૌ સંક્રમણેઽપિ ધ્યેયૈકમાત્રોદ્દેશ્યકતયા મનઃસ્થિરીકરણરૂપાયા ધ્યાનક્રિયાયાસ્તત્રાપિ સદ્ભાવાત્ ।

इदं च ध्यानं भद्रिकश्रुतपाठकानां योगत्रयवतां वा मुनिपुङ्गवानां भवति । अनेन ध्यानेन क्षपकश्रेण्यां समारूढो मुनिरष्टमगुणस्थानादारभ्य क्रमशो दशमगुणस्थान-चरमसमये बलवदपि मोहनीयकर्म क्षपयित्वा द्वितीयध्यानमाश्रित्य द्वादशं गुण-स्थानमधिरोहति ।

उपशमश्रेण्यां समारूढस्तु तदानीं मोहनीयकर्म क्षपयित्वा एकादशमुपशान्त-मोहगुणस्थानमारोहति । इदं च प्रथमं ध्यानमष्टमगुणस्थानादारभ्य क्षपकश्रेण्य-

પ્રશ્ન—હે શુરુમહારાજ ! હસ ધ્યાનમેં અર્થ, વ્યજ્ઞન ઓર યોગોમેં મન સંક્રાન્ત હોતા રહતા હૈ, હસ કારણ સ્થિરતા નહીં રહ સક્તી; ફિર હસે ધ્યાન કૈસે કહ સક્તે હૈ ? ।

उत्तर—हे शिष्य ! परिवर्त्तन तो होता रहता है, परन्तु ध्येय एक ही रहता है । ध्येयकी एकताके कारण यह ध्यान कहलाता है ।

यह ध्यान पूर्वधारी तीन योगवाले श्रेष्ठ मुनियोंको ही होता है । इस ध्यान से दशवें गुणस्थानके अन्त समयमें क्षपकश्रेणीमें आरूढ मुनि बलवान् मोहनीय कर्मका क्षय करके बाहरवें गुणस्थानमें पहुँच जाते हैं, और यदि उपशमश्रेणिमें आरूढ हों तो ग्यारहवें उपशान्तमोह गुणस्थानमें जाते हैं । यह प्रथम ध्यान उपशमश्रेणीकी अपेक्षासे आठवें

પ્રશ્ન—હે શુરુમહારાજ ! આ ધ્યાનમાં અર્થ વ્યજ્ઞન અને યોગમાં મન સંક્રાન્ત થયા કરે છે તે કારણથી સ્થિરતા રહી શકતી નથી, તો પછી તેને ધ્યાન કેમ કહી શકાય ?

ઉત્તર—હે શિષ્ય ! પરિવર્તન તો થયા કરે છે, પરન્તુ ધ્યેય એકજ રહે છે. ધ્યેયની એકતાને કારણે એ ધ્યાન કહેવાય છે.

એ ધ્યાન પૂર્વધારી ત્રણ યોગવાળા શ્રેષ્ઠ મુનિઓને જ થાય છે. આ ધ્યાનથી દસમા શુણ્ધસ્થાનના અંત સમયે ક્ષપકશ્રેણીમાં આરૂઢ મુનિ બળવાન્ મોહનીય-કર્મનો ક્ષય કરીને બારમા શુણ્ધસ્થાનમાં પહોંચી જાય છે; અને જો ઉપશમ-શ્રેણીમાં આરૂઢ હોય તો અગ્યારમા ઉપશાન્તમોહ શુણ્ધસ્થાનમાં જાય છે. એ પ્રથમ ધ્યાન, ઉપશમ-શ્રેણીની અપેક્ષાએ કરીને આઠમા શુણ્ધસ્થાનથી લઇને

इदमत्र तात्पर्यम्—

अत्र पूर्वगताः शब्दास्तदर्था वा ध्येया भवन्ति, परन्तु ध्यातुस्तादृशं सामर्थ्यं न भवति येन स कश्चिदेकं शब्दं वाऽर्थं वा ध्यायेत्, अत एव कश्चिदेकमर्थं तत्पर्यायं वा परित्यज्येतरमर्थमितरपर्यायं वा ध्यापति । इदमेव च परिवर्तनं संक्रमणशब्देनोच्यते । उक्तञ्च—

“ अर्थादर्थान्तरे शब्दाच्छब्दान्तरे च संक्रमः ।

योगाद् योगान्तरे यत्र, सविचारं तदुच्यते ॥

द्रव्याद् द्रव्यान्तरं याति, गुणाद् याति गुणान्तरम् ।

पर्यायादन्यपर्यायं, सप्रयत्नं भवत्यतः ॥” इति,

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ-ઇસ ધ્યાનમેં પૂર્વગત શબ્દ યા ઉસકેં અર્થકા ધ્યાન કિયા જાતા હૈ, કિન્તુ ઇતની સામર્થ્ય નહીં હોતી કિ એક હી શબ્દ યા એક હી અર્થકા ધ્યાન કરતે રહે, અત એવ એક પદાર્થ યા ઉસકી પર્યાયકો છોડ કર દૂસરી પર્યાયકા ધ્યાન કરતે હૈ । હસી પ્રકારકે પરિવર્તન યા ઘડલાનેકો સંક્રમણ કહતે હૈ । કહા ખી હૈ—

“ એક અર્થસે દૂસરે અર્થમેં, એક શબ્દસે દૂસરે શબ્દમેં, તથા એક યોગસે દૂસરે યોગમેં સંક્રમણ હોતા હૈ, અતઃ ઉસે સવિચાર (સંક્રાન્તિ) કહતે હૈ ॥૧॥

અર્થ વ્યજ્ઞન ઓર યોગકી સંક્રાન્તિ રૂપ હોતે હુએ નિજ શુદ્ધ આત્મ-દ્રવ્યકો, એક ગુણસે દૂસરે ગુણકો, એક પર્યાયસે દૂસરી પર્યાયકો પ્રાપ્ત હોતા હૈ, અતઃ ઉસે સપ્રયત્ન કહતે હૈ ॥૨॥ ”

તાત્પર્ય એ છે કે-આ ધ્યાનમાં પૂર્વગત શબ્દ યા તેના અર્થનું ધ્યાન કરવામાં આવે છે, કિંતુ એટલું સામર્થ્ય હોતું નથી કે એકજ શબ્દ યા એકજ અર્થનું ધ્યાન કરતો રહે તેથી કરીને એક પદાર્થ યા એના પર્યાયને છોડીને બીજા પર્યાયનું ધ્યાન કરે છે. આ પ્રકારના પરિવર્તનને યા ઘડલાવાને સંક્રમણ કહે છે. કહ્યું છે કે—

“ એક અર્થથી બીજા અર્થમાં, એક શબ્દથી બીજા શબ્દમાં તથા એક યોગથી બીજા યોગમાં સંક્રમણ થાય છે, તેથી તેને અવિચાર (સંક્રાન્તિ) કહે છે. (૧)

અર્થ વ્યજ્ઞન અને યોગની સંક્રાન્તિરૂપ થતા નિજ શુદ્ધ આત્મ-દ્રવ્યને, એક ગુણથી બીજા ગુણને, એક પર્યાયથી બીજા પર્યાયને પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી તેને સપ્રયત્ન કહે છે. ” (૨)

નન્યર્થવ્યજ્ઞનયોગાન્તરેણ સંક્રાન્તસ્ય મનસઃ સ્થૈર્યાસમ્ભવાદ્ ધ્યાનત્વમનુપપન્નમિતિ ચેન્ન, એકમેવ ધ્યેયં લક્ષ્યીકૃત્ય પ્રવૃત્તસ્ય ધ્યાનસ્યાર્યાદૌ સંક્રમણેઽપિ ધ્યેયૈકમાત્રોદ્દેશ્યકતયા મનઃસ્થિરીકરણરૂપાયા ધ્યાનક્રિયાયાસ્તત્રાપિ સદ્ભાવાત્ ।

इदं च ध्यानं भक्तिकश्रुतपाठकानां योगत्रयवतां वा मुनिपुङ्गवानां भवति । अनेन ध्यानेन क्षपकश्रेण्यां समारूढो मुनिरष्टमगुणस्थानादारभ्य क्रमशो दशमगुणस्थान-चरमसमये बलवदपि मोहनीयकर्म क्षपयित्वा द्वितीयध्यानमाश्रित्य द्वादशं गुण-स्थानमधिरोहति ।

उपशमश्रेण्यां समारूढस्तु तदानीं मोहनीयकर्म क्षपयित्वा एकादशमुपशान्त-मोहगुणस्थानमारोहति । इदं च प्रथमं ध्यानमष्टमगुणस्थानादारभ्य क्षपकश्रेण्य-

પ્રશ્ન-હે ગુરુમહારાજ ! હસ ધ્યાનમેં અર્થ, વ્યજ્ઞન ઓર યોગોમેં મન સંક્રાન્ત હોતા રહતા હૈ, હસ કારણ સ્થિરતા નહીં રહ સકતી; ફિર હસે ધ્યાન કૈસે કહ સકતે હૈ ? ।

उत्तर-हे शिष्य ! परिवर्त्तन तो होता रहता है, परन्तु ध्येय एक ही रहता है । ध्येयकी एकताके कारण यह ध्यान कहलाता है ।

यह ध्यान पूर्वधारी तीन योगवाले श्रेष्ठ मुनियोंको ही होता है । इस ध्यान से दशवें गुणस्थानके अन्त समयमें क्षपकश्रेणीमें आरूढ मुनि बलवान् मोहनीय कर्मका क्षय करके बाहरवें गुणस्थानमें पहुँच जाते हैं, और यदि उपशमश्रेणिमें आरूढ हों तो ग्यारहवें उपशान्तमोह गुणस्थानमें जाते हैं । यह प्रथम ध्यान उपशमश्रेणीकी अपेक्षासे आठवें

પ્રશ્ન-હે ગુરુમહારાજ ! આ ધ્યાનમાં અર્થ વ્યજ્ઞન અને યોગમાં મન સંક્રાન્ત થયા કરે છે તે કારણથી સ્થિરતા રહી શકતી નથી, તો પછી તેને ધ્યાન કેમ કહી શકાય ?

ઉત્તર-હે શિષ્ય ! પરિવર્તન તો થયા કરે છે, પરન્તુ ધ્યેય એકજ રહે છે. ધ્યેયની એકતાને કારણે એ ધ્યાન કહેવાય છે.

એ ધ્યાન પૂર્વધારી ત્રણ યોગવાળા શ્રેષ્ઠ મુનિઓને જ થાય છે. આ ધ્યાનથી દસમા ગુણસ્થાનના અંત સમયે ક્ષપકશ્રેણીમાં આરૂઢ મુનિ ગણવાન્ મોહનીય-કર્મને ક્ષય કરીને બારમા ગુણસ્થાનમાં પહોંચી જાય છે; અને જો ઉપશમ-શ્રેણીમાં આરૂઢ હોય તો ગ્યારમા ઉપશાન્તમોહ ગુણસ્થાનમાં જાય છે. એ પ્રથમ ધ્યાન, ઉપશમ-શ્રેણીની અપેક્ષાએ કરીને આઠમા ગુણસ્થાનથી લઈને

પેક્ષયા દશમગુણસ્થાનં યાવત્, ઉપશમથેષ્યપેક્ષયા તુ ષ્કાદશગુણસ્થાનં યાવદ્ભવ-
તીતિ વિવેકઃ ।

(૨) તત્તથૈકત્વવિતર્કાઽવિચારમારમતે, યથા સિદ્ધગારુડિકાદિમન્ત્રઃ સક્ત-
શરીરસ્પાપિ વિપમં વિપં મન્ત્રસામધ્યેન સર્ગાવયવેભ્યઃ સમાકૃપ્ય દંશસ્થાને સમા-
નીય સંસ્તમ્ભયતિ, તથા પૂર્વગતશ્રુતાનુસારતોઽર્થ-વ્યજ્ઞન-યોગસંક્રાન્તિરાદિત્વેના-
શેપવિપયેભ્યઃ સંદૃત્થૈકસ્મિન્નેવ પર્યાયે યોગસ્ય નિર્વાતસ્થાને દીપન્નિસ્ત્વાત્સ્વીરી-
કરણમ્-એકત્વવિતર્કાઽવિચારમ્ ।

ગુણસ્થાનસે લેકર ગ્યારહવેં ગુણસ્થાન તક હોતા હૈ । ક્ષપકથેળીકી
અપેક્ષાસે તો અષ્ટમસે લેકર દશમ ગુણસ્થાન તક હોતા હૈ, ગ્યારહવા
ગુણસ્થાન ઉપશાન્તમોહ હોનેસે ક્ષપકથેળીમેં આરુઢ મુનિ ઉસકા સ્પર્શ
ન કરતે હુએ દસરે ધ્યાનકા આરમ્ભ કરકે બારહવેં ગુણસ્થાનમેં જાતે હૈ ।

(૨) એકત્વવિતર્ક-અવિચાર-જૈસે મન્ત્ર જાનનેવાલા પુરુષ સમસ્ત
શરીરમેં વ્યાપ્ત વિપકો મંત્રકી શક્તિદારા અન્ય-અન્ય અવયવોસે ભીંબ-
કર દંશસ્થાન (જહાં વિપૈલા જન્તુને કાઢા હૈ ઉસ જગહ) પર સ્તંભિત
કર દેતા હૈ, વૈસેં હી પૂર્વગત શ્રુતકે અનુસાર અર્થ, વ્યજ્ઞન ઓર યોગોંકે
પરિવર્તનસે રહિત હોકર સમસ્ત વિપયોંસે વિમુક્ત હોકર એક હી પર્યાયકે
ધ્યાનમેં વાયુરહિત સ્થાનમેં રહે હુએ દીપકકી શિખા કે સમાન સ્થિર
હોજાના 'એકત્વવિતર્ક' ધ્યાન કહલાતા હૈ ।

અચ્ચારમા ગુણસ્થાન સુધી થાય છે. ક્ષપક-થેળીની અપેક્ષાએ કરીને તો આઠ-
માથી લઇને દસમા ગુણસ્થાન સુધી થાય છે; અચ્ચારમ્ ગુણસ્થાન ઉપશાન્તમોહ
હોવાથી ક્ષપક થેળીમાં આરુઢ મુનિ એનો સ્પર્શ ન કરતાં બીજા ધ્યાનનો
આરંભ કરીને બારમા ગુણસ્થાનમાં જાય છે.

(૨) એકત્વવિતર્ક-અવિચાર-જેમ મંત્ર બાણવાણો પુરુષ આખા શરીરમાં
વ્યાપેલા વિપને મંત્રની શક્તિદારા અન્ય અન્ય અવયવોમાંથી ખેંચી લઇને
દંશસ્થાન (જ્યાં એરી જન્તુ કરડયો હોય તે સ્થાન) પર સ્તંભિત કરી દે છે,
તેમ પૂર્વગત શ્રુતને અનુસાર અર્થ વ્યજ્ઞન અને યોગના પરિવર્તનથી રહિત
થઇને બધા વિપયોથી વિમુક્ત થઇ એકજ પર્યાયના ધ્યાનમાં, વાયુરહિત સ્થાનમાં
રાખેલા દીપકની શિખાની પેઠે સ્થિર થઇ જવું એ 'એકત્વવિતર્ક' કહેવાય છે.

અપમાશયઃ—પ્રથમં ધ્યાનં સપૃથક્ત્વં ભવતિ, इदं तु पृथक्त्वरहितम् । अत्रैकमर्थं विहायाऽर्थान्तरे, तथैकं शब्दं विहाय शब्दान्तरे, तथा योगाद् योगान्तरे संक्रमणं न भवति तस्मादिदमेकत्ववितर्काभिधानं ध्यानमिति । इदं च ध्यानं मनोवाक्काय-योगान्यतमव्यतामेव महामુनीनां जायते, अत्र योगानां संक्रमणाभावात् ।

तथा चोक्तम्—“निजात्मद्रव्यमेकं वा, पर्यायमथवा गुणम् ।

निश्चलं चिन्त्यते यत्र, तदेकत्वं विदुर्बुधाः ॥१॥

यद्व્યञ्जनार्थयोगेषु, परावर्त्तवિवर्जितम् ।

ચિન્તનં તદવિચારં, સ્મૃતં સદ્ધ્યાનકોવિદૈઃ ॥૨॥” इति ॥

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ પહલા ધ્યાન પૃથક્ત્વ (અનેકપ્રકારતા) સહિત હોતા હૈ કિન્તુ દુસરે ભેદમેં પૃથક્ત્વ નહીં રહતા । ઇસમેં એક અર્થસે દુસરે અર્થમેં સંક્રમણ નહીં હોતા, ઇસલિએ ઇસેં એકત્વવિતર્ક-ધ્યાન કહતે હૈ ।

યહ ધ્યાન મન વચન કાવ્ય યોગોમેંસે કિસી એક યોગવાલે મુનિરાજકો હી હોતા હૈ, અર્થાત્ ઇસ ધ્યાનકે સમય એક હી યોગમેં સ્થિર રહતે હૈ, ક્યોંકિ ઇસમેં યોગોંકા સંક્રમણ નહીં હોતા । કહા ભી હૈ—

“जिस ध्यानमें केवल निज आत्मा का अथवा उसकी एक पर्यायका या एक गुणका ध्यान किया जाता है उसे ‘एकत्व’ कहते हैं ॥१॥ जो व्यञ्जन अर्थ और योगोंके परिवर्त्तनसे रहित चिन्तन किया जाता है उसे ‘अविचार’ कहते हैं ॥२॥”

તાત્પર્ય એ છે કે પહેલું ધ્યાન પૃથક્ત્વ (અનેક-પ્રકારતા) સહિત હોય છે કિન્તુ બીજા ભેદમાં પૃથક્ત્વ રહેતું નથી. એમાં એક અર્થમાંથી બીજા અર્થમાં, એક શબ્દમાંથી બીજા શબ્દમાં અને એક યોગમાંથી બીજા યોગમાં સંક્રમણ થતું નથી, તેથી એને એકત્વવિતર્ક ધ્યાન કહે છે.

એ ધ્યાન મન વચન કાયાના યોગોમાંના કોઈ એક યોગવાળા મુનિરાજ-નેજ થાય છે, અર્થાત્ એ ધ્યાનને સમયે એકજ યોગમાં સ્થિર રહે છે, કારણ કે એમાં યોગોનું સંક્રમણ થતું નથી. કહ્યું છે કે—

“જે ધ્યાનમાં કેવળ નિજ આત્માનું અથવા એના એક પર્યાયનું યા એક ગુણનું ધ્યાન કરવામાં આવે છે, તેને ‘એકત્વ’ કહે છે. (૧) વ્યંજન અર્થ અને યોગોના પરિવર્તનથી રહિત ચિંતન કરવામાં આવે છે તેને ‘અવિચાર’ કહે છે. (૨)”

પેસયા દશમગુણસ્થાનં યાવન્, ઉપશમશ્રેણ્યપેસયા તુ ઇકાદશગુણસ્થાનં યાવદ્વન્-
તીતિ વિવેકઃ ।

(૨) તત્ત્વેકત્વવિતર્કાઽવિચારમારમતે, યથા સિદ્ધગારુડિકાદિમન્ત્રઃ સકલ-
શરીરસ્યાપિ ત્રિપદં ત્રિપદં મન્ત્રસામર્થ્યેન સર્વાવયવેભ્યઃ સમાકૃત્ય દંશસ્થાને સમા-
નીય સંસ્તમ્ભયતિ, તથા પૂર્વગતશ્રુતાનુસારતોઽર્થ-વ્યજ્ઞન-યોગસંક્રાન્તિરાહિત્યેના-
શેષત્રિપદેભ્યઃ સંહૃત્યૈકસ્મિન્નેવ પર્યાયે યોગસ્ય નિર્વાતસ્થાને દીપગિત્વાવસ્થિતી-
કરણમ્-એકત્વવિતર્કાઽવિચારમ્ ।

ગુણસ્થાનસે લેકર ગ્યારહવે ગુણસ્થાન તક હોતા હૈ । ક્ષપકશ્રેણીકી
અપેક્ષાસે તો અષ્ટમસે લેકર દશમ ગુણસ્થાન તક હોતા હૈ, ગ્યારહવાં
ગુણસ્થાન ઉપશાન્તમોહ હોનેસે ક્ષપકશ્રેણીમ્ આરૂઢ મુનિ ઉસકાં સ્પર્શ
ન કરતે હુણ દૂસરે ધ્યાનકા આરમ્ભ કરકે ચારહવે ગુણસ્થાનમ્ જાતે હૈ ।

(૨) એકત્વવિતર્ક-અવિચાર-જૈસે મન્ત્ર જાનનેવાલા પુરુષ સમસ્ત
શરીરમ્ વ્યાપ્ત વિપકો મન્ત્રકી શક્તિદ્વારા અન્ય-અન્ય અવયવોસે સ્તંભિત
કર દંશસ્થાન (જહાં ત્રિપદા જન્તુને કાટા હૈ ઉસ જગંહ) પર સ્તંભિત
કર દેતા હૈ, વૈસે હી પૂર્વગત શ્રુતકે અનુસાર અર્થ, વ્યજ્ઞન ઓર યોગોકે
પરિવર્તનસે રહિત્ત હોકર સમસ્ત વિપર્યોસે વિમુક્ત્વ હોકર એકહી પર્યાયકે
ધ્યાનમ્ વાયુરહિત સ્થાનમ્ રલે હુણ દીપકકી શિખા કે સમાન સ્થિર
હોજાના 'એકત્વવિતર્ક' ધ્યાન કહલાતા હૈ ।

અચ્ચારમા ગુણસ્થાન સુધી થાય છે. ક્ષપક-શ્રેણીની અપેક્ષાએ કરીને તો આઠ-
માથી લઇને હસમા ગુણસ્થાન સુધી થાય છે, અચ્ચારમ્ ગુણસ્થાન ઉપશાન્તમોહ
હોવાથી ક્ષપક શ્રેણીમાં આરૂઢ મુનિ એનો સ્પર્શ ન કરતાં બીજા ધ્યાનનો
આરંભ કરીને બારમા ગુણસ્થાનમાં જાય છે.

(૨) એકત્વવિતર્ક-અવિચાર-જેમ મન્ત્ર બાણવાણો પુરુષ આખા શરીરમાં
વ્યાપેલા વિષને મન્ત્રની શક્તિદ્વારા અન્ય-અન્ય અવયવોમાંથી એથી લઇને
દંશસ્થાન (જ્યાં જેરી જંતુ કરડયો હોય તે સ્થાન) પર સ્તંભિત કરી દે છે,
તેમ પૂર્વગત શ્રુતને અનુસાર અર્થ વ્યજ્ઞન અને યોગના પરિવર્તનથી રહિત
થઇને બધા વિષયોથી વિમુક્ત થઈ એકજ પર્યાયના ધ્યાનમાં, વાયુરહિત સ્થાનમાં
રાખેલા દીપકની શિખાની પેઠે સ્થિર થઈ જવું એ 'એકત્વવિતર્ક' કહેવાય છે.

ટીકા—યદાઽવોધિકલુપકૃતં કર્મરજો ધુનાતિ તદા સર્વત્રગં=સર્વત્ર ગચ્છતિ=વ્યાપ્રોતીતિ સર્વત્રગં=સકલલોકાલોકવ્યાપિ તત્, જ્ઞાનં=જ્ઞાયન્તે=પરિચ્છિન્નન્તે દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયાદયોઽનેનેતિ જ્ઞાનં=કેવલજ્ઞાનમિત્યર્થસ્તત્, દર્શનં=દૃશ્યન્તે=સાક્ષા-ત્ક્રિયન્તે દ્રવ્યાદયો યેનેતિ દર્શનમ્=કેવલદર્શનમિત્યર્થસ્તત્ । “સામાન્યાર્યાવવોધો દર્શનં, વિશેષાર્યાવવોધો જ્ઞાન”-મિત્યુભયોર્મેદઃ, તથાહિ—

“જં સામણ્ગગ્રહણં દંસગમેયં વિસેસિયં નાણં” ઇતિ, ચ: સમુચ્ચયે, અભિ-ગચ્છતિ=કર્મજનિતસકલાઽઽવરણામાવાદતિશયેન સમ્પ્રાપ્નોતિ સયોગિકેવલિગુણ-સ્થાનમારોહતીત્યર્થઃ ॥૨૧॥

કેવલજ્ઞાન-કેવલદર્શનયો: ફલમાહ-‘જયા સન્વત્તગં’ ઇત્યાદિ ।

જય સાધુ મિથ્યાત્વરૂપી પાપસે ઉત્પન્ન હુણ કર્મરજકો નષ્ટ કર દેતે હૈં તય સમસ્ત લોકાકાશ ઓર અલોકાકાશમેં વ્યાપી દ્રવ્ય પર્યાયોંકો જાનનેવાલા કેવલજ્ઞાન તથા કેવલદર્શન પ્રાપ્ત હોતા હૈં । પદાર્થોંકા સામાન્ય જ્ઞાન હોના દર્શન હૈં ઓર વિશેષ જ્ઞાન હોના જ્ઞાન હૈં, યહી દોનોમેં મેદ હૈં, કહામી હૈં—

“સામાન્યકા ગ્રહણ હોના દર્શન હૈં ઓર વિશેષ કા ગ્રહણ હોના જ્ઞાન હૈં ।”

કર્મોંસે ઉત્પન્ન હુણ સમસ્ત આવરણોંકે અભાવસે इन દોનોં (જ્ઞાનદર્શન)કો પ્રાપ્ત કરતે હૈં ॥ ૨૧ ॥

કેવલજ્ઞાન ઓર કેવલદર્શન કા ફલ કહતે હૈં-‘જયા સન્વત્તગં’ ઇત્યાદિ ।

ન્યારે સાધુ મિથ્યાત્વરૂપી પાપથી ઉત્પન્ન થએલી કર્મરજને નષ્ટ કરી નાંખે છે, ત્યારે સમસ્ત લોકાકાશ અને અલોકાકાશમાં વ્યાપેલા દ્રવ્ય પર્યાયોને જાણવાવાળું દેવજ્ઞાન તથા દેવજ્ઞદર્શન પ્રાપ્ત થાય છે. પદાર્થોનું સામાન્ય જ્ઞાન થવું એ દર્શન છે અને વિશેષ જ્ઞાન થવું એ જ્ઞાન છે. એ બેઉમાં ભેદ છે. કહ્યું છે કે—

“સામાન્યનું ગ્રહણ થવું એ દર્શન છે. અને વિશેષનું ગ્રહણ થવું એ જ્ઞાન છે.”

કર્મોથી ઉત્પન્ન થએલાં સર્વ આવરણોના અભાવથી એ બેઉ (જ્ઞાન-દર્શન)ને પ્રાપ્ત કરે છે. (૨૧)

કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શનનું ક્ષણ ક્ષણે છે-જયા સન્વત્તગં ઇત્યાદિ.

इदं ध्यानं क्षीणमोहनीयगुणस्थाने एव भवति, एतदध्यानचरमसमये सप्त-
श्रेण्यारूढो मुनिर्ज्ञानावरणीयं दर्शनावरणीयमन्तरायास्य च, त्रीणि कर्माणि युग-
पत् सपयति, अस्य ध्यानस्य फलं च केवलज्ञानकेवलदर्शनाऽनन्तवीर्यप्राप्तिरेव,
मकृतध्यानद्वयमन्तरेण केवलज्ञानं लब्धुमशक्यम् । एतच्चौमयं ध्यानं छद्मस्थानां
जायते, तृतीयचतुर्थे तु केवलिनामेव भवत इति बोद्धव्यम् ॥२०॥

घातिकर्मक्षयजनितफलं मदर्शयितुमुक्कमते-‘जया धुणइ’ इत्यादि ।

મૂલમ્-જયા ધુણइ कम्मरयं, अवोहिकलुસંકડં ।

तया सव्वत्तगं नाणं, दंसणं चाभिगच्छइ ॥ २१ ॥

छाया—यदा घुनाति कर्मरजोऽवाधिकलुपकृतम् ।

तदा सर्वत्रगं ज्ञानं, दर्शनं चाभिगच्छति ॥२१॥

सान्વયાર્યઃ-જયા=જવ અવોહિકલુસંકડં=આસ્માકે મિધ્યાસ્વપરિણામ-
દ્વારા ઉપાર્જિત કિયે હુણ કમ્મરયં=કર્મરૂપી રજકો ધુણइ=હટા દેતા હૈ, તયા=
તવ સવ્વત્તગં=સવ જગહ જાનેવાળે-સવ પદાર્થોંકો જાનનેવાળે નાણં=જ્ઞાનકો
ચ=ઑર દંસણં=દર્શનકો અભિગચ્છइ=પાત્ર કરતા હૈ ॥૨૧॥

यह ध्यान क्षीणमोहनीय गुणस्थानमें ही होता है । इस ध्यानके
अन्तमें ज्ञानावरणीय, दर्शनावरणीय और अन्तराय नामक तीन घाति-
कर्मांका एक साथ ही क्षय हो जाता है । इस ध्यानका फल केवलज्ञान,
केवलदर्शन और अनन्तवीर्यकी प्राप्ति है । इन दोनों ध्यानोंके बिना
केवलज्ञान नहीं प्राप्त होसकता । ये दोनों ध्यान छद्मस्थोंको होते हैं,
तथा तीसरा और चौथा ध्यान केवलियों को होता है ॥२०॥

घातिकर्मोंके क्षय होनेसे उत्पन्न होनेवाला फल बतलाते हैं-‘जया
धुणइ’ इत्यादि ।

એ ધ્યાન ક્ષીણમોહનીય ગુણસ્થાનમાં જ થાય છે. એ ધ્યાનના અંતમાં
જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય અને અન્તરાય નામનાં ત્રણ ઘાતિ-કર્મોના એકી-
સાથે જ ક્ષય થઈ જાય છે. એ ધ્યાનનું ફલ કેવળ જ્ઞાન, કેવળ દર્શન અને અનંત
વીર્યની પ્રાપ્તિ છે એ બેઉ ધ્યાન વિના કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી. એ
બેઉ ધ્યાન છદ્મસ્થાને થાય છે, તથા ત્રીજું અને ચોથું ધ્યાન કેવળીઓને
થાય છે. (૨૦)

ઘાતીકર્મોના ક્ષય થવાથી ઉત્પન્ન થનારું ફળ બતાવે છે-જયા ઇત્યાદિ.

મસ્માભિસ્વલોક્યતે તાવાનેવ લોકઃ ? નહિ, અનન્તજ્ઞાનસમ્પન્નેન સર્વજ્ઞેન યો લોક્યતે સ લોક ઇતિ ।

નન્વેતેનાડલોકસ્યાપિ લોકત્વમસદ્વસ્તસ્યાપિ સર્વજ્ઞેનાવલોકિતત્વાત્, તથા-
ચાડલોકોઽપિ કિં લોકઃ ? ન, યતો લોક્યતે ધર્માસ્તિકાયાગ્રાધારભૂત આકાશ-
વિશેષો યઃ સ લોક ઇત્યવધાર્યમ્ । સ ચ કટિતટોમયપાર્શ્વતોનિહિતહસ્તદ્વયો
વિસ્ફારિતપાદયુગલોઽવસ્થિતઃ પુરુષ ઇવ વૃત્યદ્વૈરવોપાસકાકૃતિકો વા ઝઘ્વાઽધ-
સ્તિર્યગ્મેદમિન્નથતુર્દશરજ્જુપરિમિતોઽસંખ્યાતપ્રદેશાત્મક આકાશવિશેષસ્તમ્ । તદ્વિ-
પરીતોઽલોકઃ ।

ઉત્તર-ઉતના હી નહીં હૈ । અનન્તજ્ઞાની સર્વજ્ઞ ભગવાન્ દ્વારા જિતના
દેલા જાતા હૈ ઉતના લોક હૈ ।

પ્રશ્ન-કેવલી ભગવાન્ અલોકકો ભી દેખતે હૈં તો અનેક દેખનેસે
અંલોક ભી લોક હો જાયગા ?

ઉત્તર-નહીં હોગા । ભગવાન્ને ધર્માસ્તિકાય આદિ દ્રવ્યોં કા આધાર-
ભૂત જો આકાશ દેલા હૈં ઉસે લોક કહતે હૈં, એસા સમજના ચાહિયે ।

વહ લોક કમરપર દોનોં હાથ રાખકર, પૈર ફૈલાકર ટાંકે હુણ પુરુષ
કે આકારકા, અથવા નાચતે હુણ ભૈરવોપાસક (ભોપા) કી આકૃતિકા હૈં ।
હંસકે ત્રીન ભેદ હૈં-(૧) ઉર્ધ્વલોક, (૨) મધ્યલોક, (૩) અધોલોક ।
ગહ ચૌદહ રાજૂ જિતના ઝંચા ઓર અસંખ્યાત-પ્રદેશમય હૈં । અલો-
કાકાશ હસસે વિપરીત હૈં ।

ઉત્તર-એટલો જ નહિ. અનંતજ્ઞાની સર્વજ્ઞ ભગવાનદ્વારા એટલો જોવાય છે
એટલો લોક છે.

પ્રશ્ન-કેવળી ભગવાન્ તો અલોકને પણ જુએ છે તો એમના જોવાથી
અલોક પણ લોક થઈ જશે ?

ઉત્તર-નહિ થાય. ભગવાને ધર્માસ્તિકાય આદિ દ્રવ્યોનું આધારભૂત જે
આકાશ જોયું છે એને લોક કહે છે, એમ સમજવું જોઈએ.

જે લોક કમર પર બેઠે હાથ રાખીને, પણ ફેલાવીને જોલેલા પુરુષના
આકારનો, અથવા નાચતા ભૈરવોપાસક (ભુવા)ની આકૃતિનો છે. તેના ત્રણ ભેદ છે.
(૧) ઉર્ધ્વલોક, (૨) મધ્યલોક, (૩) અધોલોક. જે ચૌદ રાજૂ જેવડો ઉંચો અને
અસંખ્યાત પ્રદેશમય છે. અલોકાકાશ એથી વિપરીત છે.

મૂલપ્-જયા^૧ સવત્તગં^૨ નાણં^૩, દંસણં^૪ ચાભિગચ્છઈ^૫ ।

તયા^૧ લોગમલોગં^૬ ચ, જિણો^૭ જાણઈ^૮ કેવલી^૯ ॥૨૨॥

છાયા-યદા સર્વજ્ઞં જ્ઞાનં, દર્શનં ચાભિગચ્છતિ ।

તદા લોકમલોકં ચ, જિનો જાનાતિ કેવલી ॥૨૨॥

સાન્વયાર્થ:-જયા=જય સવત્તગં=સવ જગદ્ જાનેવાળે-સવ પદાર્થોનો જાનેવાળે નાણં=જ્ઞાનનો ચ=ઐર દંસણં=દર્શનનો અભિગચ્છઈ=પ્રાપ્ત કરતા હૈ, તયા=તય જિણો=ચીતરાગ કેવલી=કેવલજ્ઞાની હોતે-હુપ લોગમલોગં ચ=લોક ઐર અલોકનો જાણઈ=જાનતે હું ॥૨૨॥

ટીકા—યદા કેવલજ્ઞાનં કેવલદર્શનં ચ પ્રાપ્નોતિ તદા જિનઃ=ચાતિકર્મવિજેતા, કેવલી=કેવલજ્ઞાની સન્ લોકં=લોકવત્ત ઇતિ લોકસ્તં જાનાતિ=કરતલામલકવ-જ્ઞાનવિપરીકરોતિ ।

આહ-નનુ કોડયં લોકપદાર્થઃ? યદિ કેનચિદેકો ગ્રામોડવલોકિતસ્તર્હિં કિં તાવાનેવ લોકઃ? ન, અપરેણ તતોડપ્યધિકગ્રામદર્શનાત્ । તર્હિં યાવદ્ ગ્રામાદિક-

જય સર્વવ્યાપી જ્ઞાન તથા દર્શનનો પ્રાપ્ત કરતે હું તય કેવલી હોકર લોક ઐર અલોકનો જાનતે હું ।

જો દેખા જાતા હૈ ઉસે લોક કહતે હું ।

પ્રશ્ન-યદિ કિસીને એક ગ્રામ દેખા હો તો લોક કયા ઉતના હી હોગા ?

ઉત્તર-ઉતના હી નહીં હોગા, કયોંકિ દૂસરે ઉસસે અધિક ગ્રામ દેખતે હૈ ?

પ્રશ્ન-તો હમલોગ જિતને ગ્રામોંકો દેખતે હું ઉતના હી લોક હૈ ?

ન્યારે સર્વવ્યાપી જ્ઞાન તથા દર્શનને પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે કેવળી થઈને લોક અને અલોકને બાણુ છે.

ને બેધ શકાય તેને લોક કહે છે.

પ્રશ્ન—ને કોઈએ એક ગ્રામ બેધું હોય તો લોક શું એટલો જ હોય ?

ઉત્તર—એટલો જ નહિ હોય, કારણ કે બીજાએ એથી વધારે ગ્રામો બુધે છે.

પ્રશ્ન—તો આપણે જેટલાં ગ્રામોને બેધએ છીએ એટલો જ લોક છે ?

મસ્માભિરલોક્યતે તાવાનેવ લોકઃ ?, નહિ, અનન્તજ્ઞાનસમ્પન્નેન સર્વજ્ઞેન યો લોક્યતે સ લોક ઇતિ ।

નન્વેતેનાઽલોકસ્યાપિ લોકત્વમસદ્ગત્તસ્યાપિ સર્વજ્ઞેનાવલોકિતત્વાત્, તથા-
ચાઽલોકોઽપિ કિં લોકઃ ? ન, યતો લોક્યતે ધર્માસ્તિકાયાધારભૂત આકાશ-
વિશેષો યઃ સ લોક ઇત્યવધાર્યમ્ । સ ચ કટિતટોમયપાર્શ્વતોનિહિતહસ્તદ્વયો
વિસ્ફારિતપાદયુગલોઽવસ્થિતઃ પુરુષ ઇવ નૃત્યઙ્ગૈરવોપાસકાકૃતિકો વા ઝઘ્વાઽધ-
સ્તિર્યગ્મેદમિન્નથતુર્દશરજ્જુપરિમિતોઽસંખ્યાતમપ્રદેશાત્મક આકાશવિશેષસ્તમ્ । તદ્વિ-
પરીતોઽલોકઃ ।

ઉત્તર-ઉતના હી નહીં હૈ । અનન્તજ્ઞાની સર્વજ્ઞ ભગવાન્ દ્વારા જિતના દેખા જાતા હૈ ઉતના લોક હૈ ।

પ્રશ્ન-કેવલી ભગવાન્ અલોકકો ભી દેખતે હૈં તો ઉનકે દેખનેસે અલોક ભી લોક હો જાયગા ?

ઉત્તર-નહીં હોગા । ભગવાન્ને ધર્માસ્તિકાય આદિ દ્રવ્યોં કા આધાર-
ભૂત જો આકાશ દેખા હૈ ઉસે લોક કહતે હૈં, એસા સમજના ચાહિયે ।

વહ લોક કમરપર દોનોં હાથ રચકર, પૈર પૈલાકર યવે હુય પુરુષ
કે આકારકા, અથવા નાચતે હુય ભૈરવોપાસક (ભોપા) કી આકૃતિકા હૈ ।
ઈસકે ત્રીન ભેદ હૈં-(૧) ઉદ્ધ્વલોક, (૨) મધ્યલોક, (૩) અધોલોક ।
યહ ચૌદહ રાજૂ જિતના ઝંચા ઓર અસંખ્યાત-પ્રદેશમય હૈ । અલો-
કાકાશ ઇસસે વિપરીત હૈ ।

ઉત્તર—એટલો જ નહિ. અનંતજ્ઞાની સર્વજ્ઞ ભગવાનદ્વારા જોટલો જોવાય છે એટલો લોક છે.

પ્રશ્ન—કેવળી ભગવાન્ તો અલોકને પણ જુએ છે તો એમના જોવાથી અલોક પણ લોક થઈ જશે ?

ઉત્તર—નહિ થાય. ભગવાને ધર્માસ્તિકાય આદિ દ્રવ્યોનું આધારભૂત જે આકાશ જોયું છે એને લોક કહે છે, એમ સમજવું જોઈએ.

એ લોક કમર પર જોડે હાથ રાખીને, પગ ફેલાવીને ઊભેલા પુરૂષના આકારનો, અથવા નાચતા ભૈરવોપાસક (ભુવા)ની આકૃતિનો છે. તેના ત્રણ ભેદ છે. (૧) ઉદ્ધ્વલોક, (૨) મધ્યલોક, (૩) અધોલોક. એ ચૌદ રાજૂ જેવડા ઉંચા અને અસંખ્યાત પ્રદેશમય છે. અલોકાકાશ એથી વિપરીત છે.

૧ ૨ ૩ ૪ ૫
મૂલમ્-જયા સઘત્તગં નાણં, દંસણં ધામિગચ્છહ ।

૧ ૪ ૧૦ ૧૧ ૭ ૧૨ ૮
તયા લોગમલોગં ચ, જિણો જાણહ કેવલી ॥૨૨॥

છાયા-યદા સર્વગં જ્ઞાનં, દર્શનં ધામિગચ્છતિ ।

તદા લોકમલોકં ચ, જિનો જાનાતિ કેવલી ॥૨૨॥

સામ્યવાર્થ:-જયા=જય સઘત્તગં=સઘ જગદ્ જાનેવાળે-સઘ પદાર્થોનો જાનનેવાળે નાણં=જ્ઞાનનો ચ=ઔર દંસણં=દર્શનનો અમિગચ્છહ=પ્રાપ્ત કરતા હૈ, તયા=તય જિણો=ચીતરામ કેવલી=કેવલજ્ઞાની હોતે-હુણ લોગમલોગં ચ=લોક ઔર અલોકનો જાણહ=જાનતે હૈ ॥૨૨॥

ટીકા—યદા કેવલજ્ઞાનં કેવલદર્શનં ચ પ્રાપ્નોતિ તદા જિનઃ=યાતિકર્મવિજેતા, કેવલી=કેવલજ્ઞાની સન્ લોકં=લોક્યત્ત્વમ્ એતિ લોકસ્તં જાનાતિ=કરતલામલકવ-જ્ઞાનવિપરીકરોતિ ।

આહ-નનુ કોડયં લોકપદાર્થઃ? યદિ કેનચિદેકો ગ્રામોડ્વલોકિતસ્તર્હિ કિં તાવાનેવ લોકઃ? ન, અપરેણ તતોડ્પ્યધિકગ્રામદર્શનાત્ । તર્હિ યાવદ્ ગ્રામાદિક-

જય સર્વવ્યાપી જ્ઞાન તથા દર્શનનો પ્રાપ્ત કરતે હૈ તય કેવલી હોકર લોક ઔર અલોકનો જાનતે હૈ ।

જો દેખા જાતા હૈ ઉસે લોક કહતે હૈ ।

પ્રશ્ન-યદિ કિસીને એક ગ્રામ દેખા હો તો લોક કયા ઉતના હી હોગા ?

ઉત્તર-ઉતના હી નહીં હોગા, કયોંકિ દૂસરે ઉસસે અધિક ગ્રામ દેખતે હૈ ?

પ્રશ્ન-તો હમલોગ જિતને ગ્રામોંકો દેખતે હૈ ઉતના હી લોક હૈ ?

ન્યાયે સર્વવ્યાપી જ્ઞાન તથા દર્શનને પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે કેવળી થઈને લોક અને અલોકને જાણે છે.

જે જોઈ શકાય તેને લોક કહે છે

પ્રશ્ન—જે કોઈએ એક ગ્રામ જોયું હોય તો લોક શું એટલો જ હોય ?

ઉત્તર—એટલો જ નહિ હોય, કારણ કે બીજાઓ એથી વધારે ગ્રામ જોયે છે.

પ્રશ્ન—તો આપણે જેટલાં ગ્રામોને જોઈએ છીએ એટલો જ લોક છે ?

લોકઃ સપ્રતિપક્ષઃ, વ્યુત્પત્તિમચ્છુદ્ધપદાભિધેયત્વાત્, યો ઠિ વ્યુત્પત્તિ-
મચ્છુદ્ધપદાભિધેયઃ સ સપ્રતિપક્ષ એવ ભવતિ, યયા ઘટઃ । યથ લોકપ્રતિપક્ષઃ
સ એવ સદ્ભૂતોઽલોકઃ, અસ્તિત્વવત એવ પ્રતિપક્ષિત્વસમ્ભવાત્ ।

નતુ 'ન લોકોઽલોકઃ' ઇતિ વ્યુત્પત્ત્યા ઘટાદિપ્વન્યતમ એવાલોકઃ સિદ્ધ્યતિ
કિં પદાર્થાન્તરકલ્પનયા ? ઇતિ ચેદુચ્યતે- 'ન લોકઃ' ઇત્યત્ર નવઃ પર્યુદાસાર્થક-

લોક અપને પ્રતિપક્ષ (વિરોધી-અલોક) કી અપેક્ષા રાખતા હૈ, ક્યોંકિ
વહ વ્યુત્પત્તિવાલે સમાસરહિત પદકા વાચ્ય (અર્થ) હૈ । જો જો વ્યુત્પ-
ત્તિવાલે સમાસરહિત પદકા વાચ્ય હોતા હૈ વહ પ્રતિપક્ષસહિત હી
હોતા હૈ, જૈસે ઘટ । ઘટ વ્યુત્પત્તિવાલા હૈં ઓર સમાસરહિત હૈ, અર્થાત્
દો પદ મિલ કર નહીં યના હુઆ હૈ, અત એવ ઘટકે પ્રતિપક્ષ-અઘટ-પટ,
સુકુટ, શકટ, કટ આદિ મી અવશ્ય હોતે હૈં । લોકકા જો પ્રતિપક્ષ હૈ
વહ અસ્તિત્વવાન્ અલોક હૈ, ક્યોંકિ અસ્તિત્વવાન્ પદાર્થ હી કિસીકા
પ્રતિપક્ષ હો સકતા હૈ । ગધેકા સોંગ આદિ નાસ્તિત્વવાન્ પદાર્થ કિસીકે
પ્રતિપક્ષ નહીં હોતે ॥

પ્રશ્ન- 'જો લોક નહીં વહ અલોક હૈ' એસા માનનેસે લોકસે ભિન્ન
જિતને ઘટ પટ આદિ પદાર્થ હૈં વે સવ અલોક હોંગે, ક્યોંકિ વે લોક
નહીં હૈ-લોકસે ભિન્ન હૈં । ફિર ઘટ આદિ પદાર્થોસે ભિન્ન એક અલગ
અલોક ક્યોં માનતે હો ?

લોક પોતાના પ્રતિપક્ષ (વિરોધી-અલોક) ની અપેક્ષા રાખે છે, કારણ
કે જે વ્યુત્પત્તિવાળા સમાસરહિત શબ્દનો વાચ્ય (અર્થ) છે. જે જે
વ્યુત્પત્તિવાળા સમાસરહિત શબ્દનો વાચ્ય હોય છે તે પ્રતિપક્ષસહિત જ હોય
છે. જેમ ઘટ, ઘટ વ્યુત્પત્તિવાળો છે અને સમાસરહિત છે, અર્થાત્ જે
શબ્દો મળવાથી બનેલો નથી, તેથી ઘટનો પ્રતિપક્ષ-અઘટ-પટ, સુકુટ, શકટ,
કટ આદિ પણ અવશ્ય હોય છે. લોકનો જે પ્રતિપક્ષ છે તે અસ્તિત્વવાન્ અલોક છે,
કારણ કે અસ્તિત્વવાન્ પદાર્થ જ કોઈનો પ્રતિપક્ષ થઈ શકે છે. ગધેકાનું
સોંગનું વગેરે નાસ્તિત્વવાન્ પદાર્થ કોઈનો પ્રતિપક્ષ થતો નથી.

પ્રશ્ન- 'જે લોક નથી તે અલોક છે' જેમ માનવાથી લોકથી ભિન્ન નેટલા
ઘટ પટ આદિ પદાર્થો છે તે બધા અલોક થશે, કારણ કે તે લોક નથી-લોકથી
ભિન્ન છે. પછી ઘટ આદિ પદાર્થોથી ભિન્ન એક જૂદો અલોક કેમ માનો છે ?

અસ્તુ લોકો જીવપુદ્ગલાદીનાગનાધારતયાડવસ્થાનાસમ્ભવાત્, અલોકસ્તુ કયમ્, તસ્યાડમૂર્તત્વેનેન્દ્રિયાગોચરતયાડમ્તિત્વસાધકપમાણામાચાત્, ઇન્દ્રિયાગોચરે ચાર્થે મનઃપટ્ટત્તેઃ કદાડપ્યસમ્ભવાદિતિ ન શઙ્કનીયમ્, ઇન્દ્રિયનોઇન્દ્રિયવિષયત્વામાત્રમાત્ર-દર્શનેન તદસ્તિત્વનિરાકરણસ્યાડશ્ચયત્વાત્, અન્યથા હિ પ્રપિતામહાદીનામપિ તત્ત્વ-પનામાત્રઃ પ્રાપ્નુયાત્ । યતઃ ‘આસન્ પ્રપિતામહાદયોડસ્માદાદિશરીરસ્યાડન્યથાડનુ-પપન્નત્વાત્’ ઇત્યનુમાનેન તેપામસ્તિત્વં સાધ્યતે વેદલોકસ્યાપ્યનુમાનેન સિદ્ધિરન-વધૈવ, તથાહિ—

પ્રશ્ન—જીવ ઓર પુદ્ગલ આદિ વિના આધારકે નહીં ટકર સકતે; અલોકાકાશ માનના તો ઠીક છે, પરન્તુ અલોકાકાશકે અસ્તિત્વમેં કયા પ્રમાણ છે ?, કારણ યહ કિ ઇન્દ્રિયોંકા યહ વિષય નહીં છે, કયોંકિ અમૂર્ત છે । જિસ વિષયમેં ઇન્દ્રિયોંકી પ્રવૃત્તિ નહીં હોતી ઉસમેં મન ઓ પ્રવૃત્ત નહીં હો સકતા । અત ઇવ ન ઇન્દ્રિયોંસે અલોકાકાશકો જાન સકતે છે ઓર ન મનસે ।

ઉત્તર—યહ પ્રશ્ન ઠીક નહીં છે, કયોંકિ ઇન્દ્રિય ઓર મનકા વિષય ન હોનેસે ઉસકે અસ્તિત્વકા રખણ નહીં હો સકતા, અન્યથા દાદે પરદાદે આદિ પૂર્વજોંકા ઓ અસ્તિત્વ સિદ્ધ નહીં હોગા, કયોંકિ વે ઓ ઇન્દ્રિય ઓર મનકે વિષય નહીં હોતે । યદિ કોઈ ઇસ અનુમાનસે પૂર્વજોંકા અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરે કિ—પિતામહ (દાદા) આદિ પૂર્વજોંકા કિસી સમયમેં અસ્તિત્વ થા, કયોંકિ ઉનકે વિના હમારા શરીર નહીં બન સકતા તો અનુમાનસે હી અલોકકી ઓ સિદ્ધિ માન લેની વાહિયે । અનુમાન યહ છે—

પ્રશ્ન—જીવ અને પુદ્ગલ આદિ આધાર વિના રહી શકતા નથી, તેથી લોકાકાશ માનવું એ તો બરાબર છે, પરન્તુ અલોકાકાશનાં અસ્તિત્વનું શું પ્રમાણ છે ?, કારણ એ છે કે ઇન્દ્રિયોના એ વિષય નથી કેમકે અમૂર્ત છે. એ વિષયમાં ઇન્દ્રિયોની પ્રવૃત્તિ થતી નથી તેમાં મન પણ પ્રવૃત્ત થઈ શકતું નથી. એથી કરીને ઇન્દ્રિયોથી અલોકાકાશને જાણી શકાતું નથી તેમજ મનથી પણ જાણી શકાતું નથી.

ઉત્તર—એ પ્રશ્ન બરાબર નથી. કેમકે ઇન્દ્રિય અને મનનો વિષય ન હોવાથી તેના અસ્તિત્વનું ખંડન થઈ શકતું નથી. એમ તો દાદા પડદાદા આદિ પૂર્વજોનું પણ અસ્તિત્વ સિદ્ધ નહિ થાય, કેમકે તે પણ ઇન્દ્રિય અને મનના વિષય નથી હોતા. એ કોઈ અનુમાનથી પૂર્વજોનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરે કે પિતામહ (દાદા) આદિ પૂર્વજોનું કોઈ સમયે અસ્તિત્વ હતું, કારણ કે એના વિના આપણું શરીર બની શકે નહિ, તો અનુમાનથી જ અલોકની પણ સિદ્ધિ માની લેવી જોઈએ, અનુમાન એ છે કે—

લોકઃ સપ્રતિપક્ષઃ, વ્યુત્પત્તિમચ્છુદ્ધપદાભિધેયત્વાત્, યો દિ વ્યુત્પત્તિ-
મચ્છુદ્ધપદાભિધેયઃ સ સપ્રતિપક્ષ એવ ભવતિ, યથા ઘટઃ । યથ લોકપ્રતિપક્ષઃ
સ એવ સદ્ભૂતોડલોકઃ, અસ્તિત્વવત એવ પ્રતિપક્ષિત્વસમ્ભવાત્ ।

નનુ 'ન લોકોડલોકઃ' ઇતિ વ્યુત્પત્ત્યા ઘટાદિષ્વન્યતમ એવાલોકઃ સિધ્યતિ
કિં પદાર્પાન્તરકલ્પનયા ? ઇતિ ચેદુચ્યતે- 'ન લોકઃ' ઇત્યત્ર નવઃ પર્યુદાસાર્થક-

લોક અપને પ્રતિપક્ષ (વિરોધી-અલોક) કી અપેક્ષા રાખતા હૈ, ક્યોંકિ
વહ વ્યુત્પત્તિવાલે સમાસરહિત પદકા વાચ્ય (અર્થ) હૈ । જો જો વ્યુત્પ-
ત્તિવાલે સમાસરહિત પદકા વાચ્ય હોતા હૈ વહ પ્રતિપક્ષસહિત હી
હોતા હૈ, જૈસે ઘટ । ઘટ વ્યુત્પત્તિવાળા હૈ ઓર સમાસરહિત હૈ, અર્થાત્
દો પદ મિલ કર નહીં ચના હુઆ હૈ, અત એવ ઘટકે પ્રતિપક્ષ-અઘટ-પટ,
સુકુટ, શકટ, કટ આદિ ભી અવશ્ય હોતે હીં । લોકકા જો પ્રતિપક્ષ હૈ
વહ અસ્તિત્વવાન્ અલોક હૈ, ક્યોંકિ અસ્તિત્વવાન્ પદાર્થ હી કિસીકા
પ્રતિપક્ષ હો સકતા હૈ । ગધેકા સીંગ આદિ નાસ્તિત્વવાન્ પદાર્થ કિસીકે
પ્રતિપક્ષ નહીં હોતે ॥

પ્રશ્ન- ' જો લોક નહીં વહ અલોક હૈ ' એસા માનનેસે લોકસે ભિન્ન
જિતને ઘટ પટ આદિ પદાર્થ હીં વે સય અલોક હોંગે, ક્યોંકિ વે લોક
નહીં હૈ-લોકસે ભિન્ન હીં । ફિર ઘટ આદિ પદાર્થોસે ભિન્ન એક અલગ
અલોક ક્યોં માનતે હો ?

લોક પોતાના પ્રતિપક્ષ (વિરોધી-અલોક) ની અપેક્ષા રાખે છે, કારણ
કે એ વ્યુત્પત્તિવાળા સમાસરહિત શબ્દનો વાચ્ય (અર્થ) છે. જે જે
વ્યુત્પત્તિવાળા સમાસરહિત શબ્દનો વાચ્ય હોય છે તે પ્રતિપક્ષસહિત જ હોય
છે. જેમ ઘટ, ઘટ વ્યુત્પત્તિવાળો છે અને સમાસરહિત છે, અર્થાત્ એ
શબ્દો મળવાથી બનેલો નથી, તેથી ઘટનો પ્રતિપક્ષ-અઘટ-પટ, સુકુટ, શકટ,
કટ આદિ પણ અવશ્ય હોય છે. લોકનો જે પ્રતિપક્ષ છે તે અસ્તિત્વવાન્ અલોક છે,
કારણ કે અસ્તિત્વવાન્ પદાર્થ જ કોઇનો પ્રતિપક્ષ થઇ શકે છે. ગધેકાનું
સીંગડું વગેરે નાસ્તિત્વવાન્ પદાર્થ કોઇનો પ્રતિપક્ષ થતો નથી.

પ્રશ્ન- ' જે લોક નથી તે અલોક છે ' એમ માનવાથી લોકથી ભિન્ન એટલા
ઘટ પટ આદિ પદાર્થો છે તે બધા અલોક થશે, કારણ કે તે લોક નથી-લોકથી
ભિન્ન છે. પછી ઘટ આદિ પદાર્થોથી ભિન્ન એક જૂદો અલોક કેમ માનો છે ?

અસ્તુ લોકો જીવપૃથ્વ્યાદીનામનાધારતયાઽવસ્થાનાસમ્મત્યા, અન્નોકસ્તુ કથમ્?, તસ્યાઽમૂર્ત્યેનેન્દ્રિયાગોચરતયાઽસ્તિત્વમાપરુપમાણામાનાત્, ઇન્દ્રિયાગોચરે ચાર્થે મનઃપટ્ટે: કદાઽપ્યસમ્મતાદિતિ ન શક્યનીયમ્, ઇન્દ્રિયનોઽન્દ્રિયવિષયત્વાભાવમાત્ર-દર્શનેન તદસ્તિત્વનિરાસરણસ્યાઽશરયત્વાત્, અન્યથા હિ પ્રપિતામહાદીનામપિ તત્ત્વ-પ્રવામાવઃ પ્રાપ્નુયાત્ । યતઃ ‘આસન્ પ્રપિતામહાદયોઽસ્માદાદિશરીરસ્યાઽન્યથાઽનુ-પપન્નત્વાત્’ ઇત્યનુમાનેન તેપામસ્તિત્વં સાધ્યતે ચેદલોકસ્યાપ્યનુમાનેન સિદ્ધિરન-વર્ધયેવ, તથાહિ—

પ્રશ્ન—જીવ ઓર પુદ્ગલ આદિ વિના આધારકે નહીં ઠહર સકતે; અન્ય લોકાકાશ માનના તો ઠીક હૈ, પરન્તુ અલોકાકાશકે અસ્તિત્વમેં કયા પ્રમાણ હૈ?, કારણ યહ કિ ઇન્દ્રિયોંકા યહ વિષય નહીં હૈ, કયોંકિ અમૂર્ત હૈ । જિસ વિષયમેં ઇન્દ્રિયોંકી પ્રવૃત્તિ નહીં હોતી ઉસમેં મન બી પ્રવૃત્ત નહીં હો સકતા । અતઃ એવ ન ઇન્દ્રિયોંસે અલોકાકાશકો જાન સકતે હૈ ઓર ન મનસે ।

ઉત્તર—યહ પ્રશ્ન ઠીક નહીં હૈ, કયોંકિ ઇન્દ્રિય ઓર મનકા વિષય ન હોનેસે ઉસકે અસ્તિત્વકા સ્વખંડન નહીં હો સકતા, અન્યથાદાદે પરદાદે આદિ પૂર્વજોંકા બી અસ્તિત્વ સિદ્ધ નહીં હોગા, કયોંકિ વે બી ઇન્દ્રિય ઓર મનકે વિષય નહીં હોતે । યદિ કોઈ હસ અનુમાનસે પૂર્વજોંકા અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરે કિ—પિતામહ (દાદા) આદિ પૂર્વજોંકા કિસી સમયમેં અસ્તિત્વ થા, કયોંકિ ઉનકે વિના હમારા શરીર નહીં બન સકતા તો અનુમાનસે હી અલોકકી બી સિદ્ધિ માન લેની ચાહિયે । અનુમાન યહ હૈ—

પ્રશ્ન—જીવ અને પુદ્ગલ આદિ આધાર વિના રહી શકતા નથી, તેથી લોકાકાશ માનવું એ તો બરાબર છે, પરન્તુ અલોકાકાશના અસ્તિત્વનું શું પ્રમાણ છે?, કારણ એ છે કે ઇન્દ્રિયોના એ વિષય નથી કેમકે અમૂર્ત છે. જે વિષયમાં ઇન્દ્રિયોની પ્રવૃત્તિ થતી નથી તેમાં મન પણ પ્રવૃત્ત થઈ શકતું નથી. એથી કરીને ઇન્દ્રિયોથી અલોકાકાશને બાણી શકાતું નથી તેમજ મનથી પણ બાણી શકાતું નથી.

ઉત્તર—એ પ્રશ્ન બરાબર નથી. કેમકે ઇન્દ્રિય અને મનનો વિષય ન હોવાથી તેના અસ્તિત્વનું ખંડન થઈ શકતું નથી એમ તો દાદા, પડદાદા આદિ પૂર્વજોનું પણ અસ્તિત્વ સિદ્ધ નહિ થાય, કેમકે તે પણ ઇન્દ્રિય અને મનના વિષય નથી હોતા. એ કેમ અનુમાનથી પૂર્વજોનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરે કે પિતામહ (દાદા) આદિ પૂર્વજોનું કેમ સમયે અસ્તિત્વ હતું, કારણ કે એના વિના આપણું શરીર બની શકે નહિ, તો અનુમાનથી જ અલોકની પણ સિદ્ધિ માની શકાય છે. અનુમાન એ છે કે—

લોકઃ સપ્રતિપક્ષઃ, વ્યુત્પત્તિમચ્છુદ્ધપદાભિધેયત્વાત્, યો हि व्युत्पत्ति-
मच्छुद्धपदाभिधेयः स सप्रतिपक्ष एव भवति, यथा घटः । यश्च लोकप्रतिपक्षः
स एव सद्भूतोऽलोकः, अस्तित्ववत् एव प्रतिपक्षित्वसम्भवात् ।

નનુ 'ન લોકોઽલોકઃ' इति व्युत्पत्त्या घटादिष्वन्यतम एवालोकः सिध्यति
किं पदार्थान्तरकल्पनया ? इति चेदुच्यते-'न लोकः' इत्यत्र नवः पर्युदासार्थक-

લોક અપને પ્રતિપક્ષ (વિરોધી-અલોક) કી અપેક્ષા રાખતા હૈ, ક્યોંકિ
વહ વ્યુત્પત્તિવાલે સમાસરહિત પદકા વાચ્ય (અર્થ) હૈ । જો જો વ્યુત્પ-
ત્તિવાલે સમાસરહિત પદકા વાચ્ય હોતા હૈ વહ પ્રતિપક્ષસહિત હી
હોતા હૈ, જૈસે ઘટ । ઘટ વ્યુત્પત્તિવાલા હૈ ઓર સમાસરહિત હૈ, અર્થાત્
દો પદ મિલ કર નહીં બના હુઆ હૈ, અત એવ ઘટકે પ્રતિપક્ષ-અઘટ-પટ,
સુકુટ, શકટ, કટ આદિ બી અવશ્ય હોતે હૈ । લોકકા જો પ્રતિપક્ષ હૈ
વહ અસ્તિત્વવાન્ અલોક હૈ, ક્યોંકિ અસ્તિત્વવાન્ પદાર્થ હી કિસીકા
પ્રતિપક્ષ હો સકતા હૈ । ગધેકા સોંગ આદિ નાસ્તિત્વવાન્ પદાર્થ કિસીકે
પ્રતિપક્ષ નહીં હોતે ॥

પ્રશ્ન-‘ જો લોક નહીં વહ અલોક હૈ ’ એસા માનનેસે લોકસે ભિન્ન
જિતને ઘટ પટ આદિ પદાર્થ હૈ વે સવ અલોક હોંગે, ક્યોંકિ વે લોક
નહીં હૈ-લોકસે ભિન્ન હૈ । ફિર ઘટ આદિ પદાર્થોસે ભિન્ન એક અલગ
અલોક ક્યોં માનતે હો ?

લોક પોતાના પ્રતિપક્ષ (વિરોધી-અલોક) ની અપેક્ષા રાખે છે, કારણ
કે એ વ્યુત્પત્તિવાળા સમાસરહિત શબ્દનો વાચ્ય (અર્થ) છે. જે જે
વ્યુત્પત્તિવાળા સમાસરહિત શબ્દનો વાચ્ય હોય છે તે પ્રતિપક્ષરહિત જ હોય
છે. જેમ ઘટ, ઘટ વ્યુત્પત્તિવાળો છે અને સમાસરહિત છે, અર્થાત્ એ
શબ્દો મળવાથી બનેલો નથી, તેથી ઘટનો પ્રતિપક્ષ-અઘટ-પટ, સુકુટ, શકટ,
કટ આદિ પણ અવશ્ય હોય છે. લોકનો જે પ્રતિપક્ષ છે તે અસ્તિત્વવાન્ અલોક છે,
કારણ કે અસ્તિત્વવાન્ પદાર્થ જ કોઇનો પ્રતિપક્ષ થઈ શકે છે. ગધેશનું
સોંગનું વગેરે નાસ્તિત્વવાન્ પદાર્થ કોઇનો પ્રતિપક્ષ થતો નથી.

પ્રશ્ન-‘ જે લોક નથી તે અલોક છે ’ એમ માનવાથી લોકથી ભિન્ન જેટલા
ઘટ પટ આદિ પદાર્થો છે તે બધા અલોક થશે, કારણ કે તે લોક નથી-લોકથી
રેથી ભિન્ન એક જુદો અલોક કેમ માનો છે ?

ત્વાત્, 'પર્યુદાસઃ સદશગ્રાહી'તિ નિયમાન્નિપેધ્યસદશેનૈવ માઘ્યમ્, નિપેધ્યાત્
જીવાઽજીવાઽસદિદ્રગ્યાધારભૂત આકાશવિશેષાત્મકો લોકઃ, અતઃલોકોઽપ્યા-
કાશવિશેષરૂપ ઇવ મવિતું યોગ્યઃ, યયા 'અધનોઽપ્યમ્' ઇત્યુક્તે ધનરહિતો મનુષ્ય
ઇવ ઘટ્ટતે ન તુ ઘટ્ટપટાદિઃ, તથેદાઽપ્પલોકો લોકાનુરૂપ ઇવ મોદ્દશ્ય ઇતિ ॥૨૨॥

ઉત્તર—જો લોક નહીં યહ અલોક હૈ । યહોં નઘ્સમાસ હૈ ।
નઘર્થ દો પ્રકારકા હોતા હૈ । ઇક નઘર્થ ઇસા હોતા હૈ કિ યહ
જિસકા નિપેધ કિયા જાતા હૈ ડસ નિપેધ્યકે સમાનકા હી ગ્રહણ
કરનેવાલા હોતા હૈ ડસે પર્યુદાસ કહતે હૈ । કહા મી હૈ કિ-
“પર્યુદાસ સદશકા ઘોધક હોતા હૈ ।” અત ઇવ લોકકા નિપેધ
રૂપ અલોક મી લોકહીકે સમાન હોના ઑહિય । નિપેધ્ય યહાં જીવ
અજીવ આદિ દ્રવ્યોંકા આધારભૂત આકાશવિશેષ હૈ, અતઃ અલોક મી
આકાશવિશેષ (જીવ અજીવ આદિ દ્રવ્યોંકે આધારસે મિત્ત) હોના
ઑહિય । જૈસે કિસીને કહાકિ યહ 'અધન' હૈ । ઇસ વાક્યમેં 'અધન'
શબ્દસે યહ નહીં સમજ્ઞા જાતા હૈ કિ યહ ઘડા હૈ યા કપડા હૈ, કિન્તુ
ધનરહિત મનુષ્ય અર્થ હી સમજ્ઞા જાતા હૈ । ઇસી પ્રકાર યહોં 'અલોક'
શબ્દસે ઘડા નહીં સમજ્ઞના ઑહિય કિન્તુ આકાશવિશેષ હી સમજ્ઞના
ઑહિય । કેવલી મગવાન્ ઇન લોક ઔર અલોક દોનોંકો જાનતે હૈ ॥૨૨॥

ઉત્તર—જો લોક નથી તે અલોક છે. એમાં નઘ્ સમાસ છે. નઘર્થ બે
પ્રકારના હોય છે. એક નઘર્થ એવો હોય છે કે તે જેના નિપેધ કરવામાં આવે છે એ
નિપેધ્યની સમાનતા જ અહણ કરનાર હોય છે, તેને પર્યુદાસ કહે છે, કહ્યું છે કે-
“પર્યુદાસ સદશનો ઘોધક હોય છે” તેથી કરીને લોકના નિપેધરૂપ અલોક પણ
લોકની જ સમાન હોવો જોઈએ. અહીં નિપેધ્ય જીવ-અજીવ આદિ દ્રવ્યોના આધારભૂત
આકાશ-વિશેષ છે, તેથી અલોક પણ આકાશ-વિશેષ (જીવ અજીવ આદિ દ્રવ્યોના
આધારથી મિત્ત) હોવો જોઈએ, જેમકે કોઈએ કહ્યું કે એ 'અધન' છે,
એ વાક્યમાં 'અધન' શબ્દથી એમ નથી સમજાવતું કે એ ઘડો છે યા કપડું છે,
કિન્તુ 'ધનરહિત મનુષ્ય' એવો અર્થ જ સમજાય છે. એ રીતે અહીં
'અલોક' શબ્દથી ઘડો યા કપડું ન સમજાવતું જોઈએ, કિન્તુ આકાશવિશેષ જ
સમજાવો જોઈએ. કેવળી ભગવાન્ એ લોક અને અલોક બેઉને જાણે છે. (૨૨)

મૂલમ્-જયા^૧ લોગમલોગં^૪ ચ, જિણો^૫ જાણહ^૬ કેવલી^૭ ।

તયા^૮ જોગે^૯ નિરુંભિત્તા^{૧૦}, સેલેસિં^{૧૧} પઢિવજ્જહ^{૧૨} ॥ ૨૩ ॥

છાયા—યદા લોકમલોકં ચ, જિનો જાનાતિ કેવલી ।

તદા યોગાનિરુદ્ધ, શૈલેશીં પ્રતિપદ્યતે ॥૨૩॥

સાન્વયાર્થ:—જયા=જવ જિણો=ચીતરાગ કેવલી=કેવલજ્ઞાની હોયે હુણ લોગમલોગં ચ=લોક ઔર અલોકકો જાણહ=જાનતે હૈં, તયા=તવ જોગે=મન-વચન-કાયકે યોગોંકા નિરુંભિત્તા=નિરોધ કરકે સેલેસિં=શૈલેશીકરણકો પઢિ-વજ્જહ=પામ્ કરતે હૈં ॥૨૩॥

ટીકા—‘જયા લોગ’-મિત્યાદિ । યદા જિનઃ કેવલી લોકાલોકં જાનાતિ તદા યોગાન્=મનોવાકાયલક્ષણાન્ નિરુદ્ધ, તયાહિ=યુક્તિપદેઽન્તર્મુહૂર્ત્તમાવિનિ આયુષ્યન્તર્મુહૂર્ત્તમાત્રાવશેષે સતિ યથઘાતિકર્મચતુષ્ટયં સ્વભાવતઃ સમસ્થિતિકં સ્યાત્તદા નિષ્કલઙ્કઃ પરમકલ્યાણાઽઽસ્પદીભૂતઃ કેવલી સૂક્ષ્મક્રિયાઽનિવર્યાલ્યં ધ્યાનમારમ્ભતે । ઉત્કૃષ્ટ આયુષઃ પન્માસાવશેષે સમુત્પન્નકેવલસ્ય ભગવત્સુ તદા-

“જયા લોગ” હત્યાદિ । જથ ઘાતિકર્મોંકો જીતનેવાલે કેવલી ભગવાન્ લોક ઔર અલોકકો જાન લેતે હૈં તથ યોગોંકા નિરોધ કરકે શૈલેશી અવસ્થાકો પામ્ કરતે હૈં ।

(૨) અન્તર્મુહૂર્ત્ત માત્ર આયુ શેષ રહને પર યદિ વાકી રહે હુણ ચારોં અઘાતિયા કર્મોંકી સ્થિતિ સ્વભાવસે હી વરાવર હો તો નિષ્કલઙ્ક પરમ કલ્યાણકે આશ્રયભૂત કેવલી પ્રમુ સૂક્ષ્મક્રિય નામક શુદ્ધ ધ્યાનકે તીસરે પાયેકા ધ્યાન પ્રારમ્ભ કરતે હૈં, કિન્તુ જિન્હે ઉત્કૃષ્ટ આયુકર્મ છહ માસ અવશેષ રહને પર કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન હોતા હૈં ઉન્હે નિયમસે કેવલિસમુદ્ધાત

જયા લોગ ૦ ઇત્યાદિ. બ્યારે ઘાતી કર્મોંને છતવાવાળા કેવળી ભગવાન્ લોક અને અલોકને જાણી લે છે ત્યારે યોગોંને નિરોધ કરીને શૈલેશી અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે.

(૩) અન્તર્મુહૂર્ત્ત માત્ર આયુ શેષ રહેતાં જો બાકી રહેલાં ચારે અઘાતી કર્મોંની સ્થિતિ સ્વભાવથી બરાબર હોય તો નિષ્કલંક પરમ કલ્યાણના આશ્રયભૂત કેવળી પ્રમુ સૂક્ષ્મક્રિય નામના શુદ્ધ ધ્યાનના ત્રીજા પાયાનું ધ્યાન પ્રારંભે છે. કિન્તુ જોમને ઉત્કૃષ્ટ આયુકર્મ છ માસ અવશેષ રહેતાં કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે, તેમને નિયમથી કેવળી સમુદ્ધાત કરવો પડે છે, કારણ કે એમનું આયુકર્મ

યુપોડ્વપ્ત્વાદ્ વેદનીયનામગોત્રર્મણાં ચ સ્થિતિવાહુલ્યાચ નિયતમમુદ્ધાતસ્વાન્,
તત્કૃત્વા વેદનીયાદિષુ ચતુર્ણુ સમસ્થિતિકેષુ સત્સુ તદારમ્ભઃ ।

યદા જઘન્યયોગવ્રતઃ સઙ્ગિપર્યાપ્તસ્ય મનોદ્રવ્યાણિ સમયેર નિરુચ્ચન્ અસંખ્યા-
તસમયૈઃ સમ્પૂર્ણ મનોયોગં, તત્પશ્ચાત્પર્યાપ્તદ્વીન્દ્રિયસ્ય વાગ્યોગપર્યાયતોડસંખ્યાત-
ગુણન્યૂનવાગ્યોગપર્યાયાન્ પ્રતિસમયં નિરુચ્ચન્ અસંખ્યાતસમયૈઃ સમ્પૂર્ણવાગ્યોગં,
તતશ્ચ પ્રથમસમયસમુત્પન્નનિગોદજીવસ્ય જઘન્યકાયયોગપર્યાયતોડસંખ્યાતગુણહીન-
કાયયોગં પ્રતિસમયં નિરુચ્ચન્ અસંખ્યાતસમયૈર્બાદરકાયયોગં ચ સર્વથા નિરુણદિ

ફરના પડતા હૈ, ક્યોંકિ ઉનકા આયુકર્મ અલ્પ હોતા હૈ ઓર ઉનકે
વેદનીય નામ ગોત્ર કર્મોંકી સ્થિતિ અધિક હોતી હૈ, ઇસલિયે વે પહેલે
સમુદ્ધાતકે દ્વારા ચારોં કર્મોંકી સ્થિતિ ધરાયર કરકે ફિર તીસરે પાયેકા
ધ્યાન આરમ્ભ કરતે હૈં ।

જવ જઘન્ય યોગવાલે સઙ્ગી પર્યાપ્તકે મનોદ્રવ્ય ઓર મનોદ્રવ્ય
કે વ્યાપારોંસે અસંખ્યાત ગુણહીન મનોદ્રવ્યોંકા પ્રતિસમયમેં નિરોધ કરતે
હુય અસંખ્યાત સમયોંમેં સમ્પૂર્ણ મનોયોગકા નિરોધ કર દેતે હૈં । તથ
મનોયોગકા નિરોધ કરકે પર્યાપ્ત દ્વીન્દ્રિયકે વચનયોગકી પર્યાયોંસે
અસંખ્યાત ગુણહીન વચનયોગકી પર્યાયોંકા પ્રતિસમય નિરોધ કરતે હુય
સમસ્ત વચનયોગકા નિરોધ કરતે હૈં । વચન યોગકા સમ્પૂર્ણ નિરોધ
કરકે પ્રથમ સમયમેં ઉત્પન્ન નિગોદિયા જીવકે જઘન્ય કાયયોગ કી
પર્યાયોં સે અસંખ્યાતગુણહીન કાયયોગકા પ્રતિસમય નિરોધ કરતે હુય
અસંખ્યાત સમયોંમેં બાદર કાયયોગકા ભી સર્વથા નિરોધ કર દેતે હૈં ।

અદ્ય હોય છે અને એમનાં વેદનીય નામ ગોત્ર કર્મોંની સ્થિતિ વધારે હોય છે.
તેથી કરીને તે પહેલાં સમુદ્ધાતની દ્વારા આરે કર્મોંની સ્થિતિ બરાબર કરીને
પછી ત્રીજા પાયાનું ધ્યાન આરંભે છે.

બ્યારે જઘન્ય યોગવાળા સંઙી પર્યાપ્તકના મનોદ્રવ્ય અને મનોદ્રવ્યના
વ્યાપારોથી અસંખ્યાતગુણહીન મનોદ્રવ્યોને પ્રતિ સમયે નિરોધ કરતાં અસંખ્યાત
સમયોમાં સંપૂર્ણ મનોયોગને નિરોધ કરીને પર્યાપ્ત દ્વીન્દ્રિયના વચનયોગના
પર્યાયોથી અસંખ્યાતગુણહીન વચનયોગના પર્યાયોને પ્રતિસમય નિરોધ કરતાં
સમસ્ત વચનયોગને નિરોધ કરે છે વચનયોગને સંપૂર્ણ નિરોધ કરીને પ્રથમ
સમયમાં ઉત્પન્ન નિગોદિયા જીવના જઘન્ય કાયયોગના પર્યાયોથી અસંખ્યાતગુણ-
હીન કાયયોગને પ્રતિસમય નિરોધ કરતાં અસંખ્યાત સમયોમાં બાદર કાયયોગને

તદેદં સૂક્ષ્મક્રિયાઽનિર્વર્તિધ્યાનમુપક્રમતે । તત્ર શ્વાસોચ્છ્વાસરૂપં સૂક્ષ્મમપિ કાય-
યોગં નિરુદ્ધ્ય=અયોગિત્વં પ્રાપ્યેત્યર્થઃ, શૈલેશીમ્=શૈલાઃ=પર્વતાસ્તેપામીશઃ શૈલેશઃ=
સુમેરુસ્તદ્વત્ સ્થૈર્યં યસ્યામવસ્થાયાં સા, યદ્વા શીલં=યથાશ્યાતચારિત્રં તસ્યેશઃ=
સ્વામી શીલેશસ્તસ્યેયમવસ્થા શૈલેશી તાં પ્રતિપદ્યતે મધ્યમકાલેન ‘અ-હ-ઉ-ઋ-લૃ’
इत्येवंरूपपञ्चलघ्वक्षरोच्चारणसमकालस्थितिकं समुच्छिन्नक्रियाऽप्रतिपातिध्यानमनु-
भवतीत्यर्थः,

અર્થાત્ સમસ્ત મનોયોગ ઓર વચનયોગકા તથા વાદર કાયયોગકા
નિરોધ હોને પર સૂક્ષ્મક્રિયાઽનિર્વર્તિ નામક ત્રીસરે ધ્યાનકો આરંભ
કરતે હૈં । ત્રીસરે ધ્યાનકે સમય શ્વાસોચ્છ્વાસરૂપ કાયયોગકી સૂક્ષ્મ-
ક્રિયા હી રહતી હૈં । હસ ધ્યાનસે ઉસ સૂક્ષ્મક્રિયાકા ખી નિરોધ કરકે
અયોગી હો જાતે હૈં । અયોગી હોકર અર્થાત્ તેરહવેં ગુણસ્થાન સે ચૌદ-
હવેં ગુણસ્થાનમેં પહુંચકર શૈલેશી અવસ્થાકો પ્રાપ્ત હોતે હૈં । જિસમેં
શૈલોં (પર્વતોં) કે ઈશ (સ્વામી) સુમેરુ પર્વતકે સમાન સ્થિરતા રહતી હૈં
ઉસે શૈલેશી અવસ્થા કહતે હૈં । અથવા-શીલ (યથાશ્યાતચારિત્ર) કે
ઈશ(સ્વામી) કો શીલેશ કહતે હૈં, ઉનકી અવસ્થાકો શૈલેશી કહતે હૈં ।
હસ શૈલેશી અવસ્થાકો પ્રાપ્ત હોકર ન ધીમે ન જલદી અર્થાત્ મધ્યમ
કાલ સે ‘અ-હ-ઉ-ઋ-લૃ’ હન પાંચ હસ્વ અક્ષરોંકે ઉચ્ચારણમેં જિતના
સમય લગતા હૈં ઉનને સમય તક ચૌદહવેં અયોગિકેવલી ગુણસ્થાનમેં
રહ કર સમુચ્છિન્નક્રિયાઽપ્રતિપાતિ ધ્યાન ધ્યાતે હૈં ॥

પણુ સર્વથા નિરોધ કરી નાંખે છે. અર્થાત્ સમસ્ત મનોયોગ અને વચનયોગનો
તથા બાહર-કાયયોગનો નિરોધ થતાં સૂક્ષ્મક્રિયાઽનિર્વર્તિ નામના ત્રીજા ધ્યાનનો
આરંભ કરે છે. ત્રીજા ધ્યાનને સમય શ્વાસોચ્છ્વાસરૂપ કાયયોગની સૂક્ષ્મ-ક્રિયા જ
રહે છે, એ ધ્યાનથી તે સૂક્ષ્મ-ક્રિયાનો પણ નિરોધ કરીને અયોગી થઈ જાય છે.
અયોગી થઈને અર્થાત્ તેરમે ગુણસ્થાનેથી ચૌદમા ગુણસ્થાનમાં પહોંચીને
શૈલેશી અવસ્થાને પ્રાપ્ત થાય છે. જેમાં શૈલો (પર્વતો)ના ઈશ (સ્વામી) સુમેરુ
પર્વતની પેઠે સ્થિરતા રહે છે તેને શૈલેશી અવસ્થા કહે છે, અથવા શીલ (યથા-
શ્યાત-ચારિત્ર)ના ઈશ (સ્વામી)ને શીલેશ કહે છે, એની અવસ્થાને શૈલેશી
કહે છે. એ શૈલેશી અવસ્થાને પ્રાપ્ત થઈને, નહિ ધીમે કે નહિ જલદી અર્થાત્
મધ્યમ કાલથી અ-હ-ઉ-ઋ-લૃ એ પાંચ હસ્વ અક્ષરોના ઉચ્ચારણમાં જેટલો
સમય લાગે એટલા સમય સુધી ચૌદમે અયોગિકેવળી ગુણસ્થાનમાં રહીને સમુ-
ચ્છિન્નક્રિયાઽપ્રતિપાતિ ધ્યાન ધ્યાવે છે.

નનુ સૂક્ષ્મક્રિયાઽનિવર્ત્યારૂપસ્ય શુદ્ધધ્યાનસ્ય કથં ધ્યાનપદપ્રતિપાદ્યતાઃ,
ધ્યાનં હિ નામ મનઃસ્થૈર્યમ્, કેવલિનમ્ર તદાનીં મનસોઽસત્ત્વાદિતિ ચેન્ન,
સ્થૈર્યાવસ્થાપદ્મત્વમેવ ધ્યાનત્વમ્, તચ યથા સ્થિરીભાવમાપન્નસ્ય હ્રસ્વસ્યૈય-
મનસસ્તથૈવ કેવલિકાયયોગસ્યાપિ મુસ્થિરતયા મુવચમ્ ।

નન્વેવમપિ સમુચ્છિન્નક્રિયાઽપ્રતિપાત્યાસ્યસ્ય શુદ્ધધ્યાનસ્ય કથં ધ્યાનત્વમ્ ?
તત્ર કાયયોગસ્યાપ્યભાવાત્, ઇતિ ચેદુચ્યતે—યથા કુમ્ભકારચક્રં તદ્ભ્રામકદણ્ડા-
દિસમ્બન્ધાભાવેઽપિ પ્રાકાલીનવેગતો ભ્રમતિ તથા મનોવાકાયયોગનિરોધેઽપ્યયો-
ગિનઃ પ્રાપ્કૃતધ્યાનધારાવેગતો ધ્યાનં સમ્પદ્યતે ।

પ્રશ્ન—હે ગુરુમહારાજ ! મનની સ્થિરતાનો ધ્યાન કહાતે હૈં । કેવલી
ભગવાન કે ડસ સમય મન નહીં રહતા; અતઃ સૂક્ષ્મક્રિયાઽનિવર્તિ શુદ્ધ
ધ્યાન કો ધ્યાન કૈસે કહા જા સકતા હૈં ? ।

ઉત્તર—સ્થિરતા કો હી ધ્યાન કહાતે હૈં । વહ સ્થિરતા જૈસે હ્રસ્વથકે
મનોયોગકી હોતી હૈ વૈસે હી કેવલીકે કાયયોગકી સ્થિરતા હોતી હૈ
હસલિય ડસે ધ્યાન કહાતે હૈં ।

પ્રશ્ન—તો સમુચ્છિન્નક્રિયાઽપ્રતિપાતિ—શુદ્ધ—ધ્યાનકો ધ્યાન કૈસે
કહ સકાતે હૈં ? ક્યોંકી વહાં કાયયોગકા ભી અભાવ હૈં ? ।

ઉત્તર—જૈસે કુંભારકા ચાક, ઘુમાનેવાલે દણ્ડ આદિકે સંયોગ ન
હોનેપર ભી પૂર્વકાલકે વેગસે ઘૂમતા રહતા હૈ વૈસે હી મન વચન કાય-
કા નિરોધ હોજાને પરભી પૂર્વ ધ્યાનકી ધારા કે વેગસે અયોગી કેવલીકે
ધ્યાન હોતા હૈં ।

પ્રશ્ન—હે ગુરુ મહારાજ ! મનની સ્થિરતાને ધ્યાન કહે છે. કેવળી ભગ-
વાનને એ સમયે મન રહેતું નથી. એટલે સૂક્ષ્મક્રિયાઽનિવર્તિ શુદ્ધ ધ્યાનને ધ્યાન
કેવી રીતે કહી શકાય ?

ઉત્તર—સ્થિરતાને જ ધ્યાન કહે છે. એ સ્થિરતા જેવી હ્રસ્વથના મનો-
યોગની હોય છે તેવીજ કેવળીના કાયયોગની સ્થિરતા હોય છે; તેથી તેને
ધ્યાન કહે છે.

પ્રશ્ન—તો સમુચ્છિન્નક્રિયાઽપ્રતિપાતિ—શુદ્ધ—ધ્યાનને ધ્યાન કેવી રીતે
કહી શકાય ? કારણ કે ત્યાં કાયયોગનો પણ અભાવ છે.

ઉત્તર—જેમ કુંભારનો ચાકડો, તેને ઘુમાવનારા દંડ આદિનો સંયોગ ન
થવા છતાં પણ પૂર્વકાળના વેગથી ઘુમ્યા કરે છે, તેમજ મન વચન કાયનો નિરોધ
થઈ ગયા પછી પણ પૂર્વ ધ્યાનની ધારાના વેગથી અયોગી કેવળીને ધ્યાન હોય છે.

કિન્ન-તત્ર દ્રવ્યયોગાભાવેઽપિ ભાવયોગસ્ય સત્ત્વાદ્ ધ્યાનમુપપદ્યતે, જીવોપ-
યોગરૂપસ્ય ભાવમનસસ્તત્રાપિ સદ્ભાવાત્ । અથ ચ-યથા પુત્રમિત્તોઽપિ પુત્રકાર્યકરણેન
પુત્ર ઉચ્યતે તથા ભવોપગ્રાહિકર્મનિર્જરણરૂપસ્ય ધ્યાનકાર્યસ્ય કરણેન ધ્યાનત્વોપા-
ચારાદ્ ધ્યાનશબ્દાભિધેયત્વં સિદ્ધમ્ ।

અથ ચ-યથૈકસ્ય નાનાર્થકશબ્દસ્ય વહ્વોઽર્થા ભવન્તિ, તથા ધાતૂનામનેકા-
ર્થત્વાદ્ ધ્યૈધાતુનિષ્પાદિતસ્ય ધ્યાનશબ્દસ્યાપિ સમુચ્છિન્નક્રિયાસ્થ્યં શુક્લધ્યાનમ-
પ્પર્યઃ । અપરં ચ-ઉક્તશુક્લધ્યાનસ્ય ધ્યાનત્વેન જિનાગમપ્રતિપાદ્યતા ધ્યાનત્વં
નિર્વાધમિત્યહમ્ ॥૨૩॥

મૂલમ્-જયા^૧ જોગે^૨ નિરુંભિત્તા^૩, સેલેસિં^૪ પડિવજ્જહ^૫ ।

તયા^૬ કમ્મમં^૭ સ્વવિત્તાણં^૮, સિદ્ધિં^૯ ગચ્છહિ^{૧૦} નીરઓ^{૧૧} ॥૨૪॥

અથવા-દ્રવ્યયોગકા અભાવ હોને પર મ્હી ભાવયોગકે સદ્ભાવસે
ધ્યાન હોતા હૈ, ક્યોંકિ જીવકા ઉપયોગરૂપ ભાવ-મન ઉસ
અવસ્થામેં મ્હી રહતા હૈ । અથવા જૈસે પુત્ર ન હોકર મ્હી યદિ કોઈ પુત્રકા
કાર્ય કરતા હૈ તો વહ પુત્ર કહલાતા હૈ, વૈસે હી ભવોપગ્રાહી કર્મોંકી
નિર્જરારૂપ ધ્યાનકા કાર્ય કરનેસે ઉપચારસે વહ ધ્યાન કહલાતા હૈ ।
અથવા જૈસે નાનાર્થક શબ્દકે વહુતસે અર્થ હોતે હેં વૈસે હી ધાતુઓંકે
મ્હી અનેક અર્થ હોતે હેં, હસલિયે યહાં ‘ધ્યૈ’ ધાતુસે યને હુય ધ્યાન
શબ્દકા અર્થ સમુચ્છિન્નક્રિયાઽપ્રતિપાતિ-શુક્લ-ધ્યાન અર્થાત્ અયોગી
ગુણસ્થાનવાલોંકી ક્રિયા મ્હી સમજ્ઞ લેના ચાહિયે । અથવા જિનાગમમેં
હસકો ધ્યાન કહા હૈ અતઃ હસમેં ધ્યાનત્વ નિર્વાધ હૈ ॥ ૨૩ ॥

અથવા દ્રવ્યયોગનો અભાવ થયા છતાં પણ ભાવયોગના સદ્ભાવથી ધ્યાન
હોય છે. કારણ કે જીવના ઉપયોગરૂપ ભાવમન એ અવસ્થામાં પણ રહે છે. અથવા
જેમ પુત્ર ન હોવા છતાં જો કોઈ પુત્રનું કાર્ય કરે છે તો તે પુત્ર કહેવાય છે,
તેમજ ભવોપગ્રાહી કર્મોની નિર્જરારૂપ ધ્યાનનું કાર્ય કરવાથી ઉપચાર કરીને તે
ધ્યાન કહેવાય છે. અથવા જેમ વિવિધાર્થક શબ્દના ઘણા અર્થો થાય છે તેમ
ધાતુઓના પણ અનેક અર્થો થાય છે, અહીં ધ્યૈ ધાતુથી બનેલા ધ્યાન
શબ્દનો અર્થ સમુચ્છિન્નક્રિયાઽપ્રતિપાતિ-શુક્લ-ધ્યાન અર્થાત્ અયોગી ગુણસ્થાન
વાળાઓની ક્રિયા પણ સમજ લેવી । અથવા જિનાગમમાં એને ધ્યાન કહ્યું છે
તેથી એમાં ધ્યાનત્વ નિર્વાધ છે. (૨૩)

નનુ સૂક્ષ્મક્રિયાઽનિર્વર્ત્યારૂપસ્ય શુદ્ધધ્યાનસ્ય કયં ધ્યાનપદપ્રતિપાદ્યતા ?
ધ્યાનં હિ નામ મનઃસ્થૈર્યમ્, કેવલિનશ્ચ તદાનીં મનસોઽસત્ત્વાદિતિ ચેન્ન,
સ્થૈર્યાવસ્થાપક્ષત્વમેવ ધ્યાનત્વમ્, તથા યથા સ્થિરીભાવમાપન્નસ્ય હ્રસ્વસ્થીય-
મનસસ્તથૈવ કેવલિકાવયોગસ્યાપિ સુસ્થિરતયા સુવચમ્ ।

નન્વેવમપિ સમુચ્છિન્નક્રિયાઽપ્રતિપાત્પ્રાપ્ત્યસ્ય શુદ્ધધ્યાનસ્ય કયં ધ્યાનત્વમ્ ?
તત્ર કાવયોગસ્પાપ્પભાવાત્, ઇતિ ચેદુચ્યતે-યથા કુમ્ભકારચક્રં તદ્ભ્રામકદણ્ડા-
દિસમ્બન્ધાભાવેઽપિ પ્રાકાલીનવેગતો ભ્રમતિ તથા મનોવાકાયયોગનિરોધેઽપ્યયો-
ગિનઃ પ્રાકૃતધ્યાનધારાવેગતો ધ્યાનં સમ્પદ્યતે ।

પ્રશ્ન-હે શુદ્ધમહારાજ ! મનની સ્થિરતાનો ધ્યાન કહતે છે । કેવલી
ભગવાન કે उस समय मन नहीं रहता; अतः सूक्ष्मक्रियाऽनिवर्त्ति शुद्ध
ध्यान को ध्यान कैसे कहा जा सकता है ? ।

उत्तर-स्थिरता को ही ध्यान कहते हैं । वह स्थिरता जैसे ह्रस्वस्थके
मनोयोगकी होती है वैसे ही केवलीके कावयोगकी स्थिरता होती है
इसलिए उसे ध्यान कहते हैं ।

પ્રશ્ન-તો સમુચ્છિન્નક્રિયાઽપ્રતિપાતિ-શુદ્ધ-ધ્યાનનો ધ્યાન કેસે
કહ સકતે છે ? ક્યોંકી વહાં કાવયોગકા ભી અભાવ છે ? ।

उत्तर-जैसे कुंभारका चाक, घुमानेवाले दण्ड आदिके संयोग न
होनेपर भी पूर्वकालके वेगसे घूमता रहता है वैसे ही मन वचन काव-
का निरोध होजाने परभी पूर्व ध्यानकी धारा के वेगसे अयोगी केवलीके
ध्यान होता है ।

પ્રશ્ન-હે શુદ્ધ મહારાજ ! મનની સ્થિરતાને ધ્યાન કહે છે. કેવળી ભગ-
વાનને એ સમયે મન રહેતું નથી. એટલે સૂક્ષ્મક્રિયાઽનિર્વર્તિ શુદ્ધ ધ્યાનને ધ્યાન
કેવી રીતે કહી શકાય ?

उत्तर-स्थिरताને જ ध्यान કહે છે. એ સ્થિરતા જેવી હ્રસ્વસ્થના મનો-
યોગની હોય છે તેવીજ કેવળીના કાવયોગની સ્થિરતા હોય છે; તેથી તેને
ધ્યાન કહે છે.

પ્રશ્ન-તો સમુચ્છિન્નક્રિયા-અપ્રતિપાતિ-શુદ્ધ-ધ્યાનને ધ્યાન કેવી રીતે
કહી શકાય ? કારણ કે ત્યાં કાવયોગનો પણ અભાવ છે.

उत्तर-जैसे कुंभारने आकड़ों, तेने घुमानेवाला दंड आदिने संयोग न
थवा છતાં પણ પૂર્વકાળના વેગથી ઘુમ્યા કરે છે, તેમજ મન વચન કાવનો નિરોધ
થઈ ગયા પછી પણ પૂર્વ ધ્યાનની ધારના વેગથી અયોગી કેવળીને ધ્યાન હોય છે.

ટીકા-‘જયા કમ્મં’ इत्यादि । यदा सर्वकर्मसयं कृत्वा नीरजाः सिद्धिं गच्छति तदा लोकमस्तकस्यः=सर्वलोकोपरिस्थितः, शाश्वतः=दग्धकर्मबीजत्वात्पुनः संसारसंस्मरणरहितो नित्यः, सिद्धः=कृतकृत्यो भवतीति ।

નનુ સિદ્ધાનાં સર્વકર્મસયાત્ ત્રસનામકર્મણોઽપ્યવિચ્ચમાનત્વેન કથં ગતિ-સમ્ભવઃ ? इति चेदुच्यते—

यथा धनुर्मुक्तस्य बाणस्य तद्विरहेऽपि पूर्वप्रयोगसामर्थ्याद्भवति भवति तथा संसारावस्थायामपवर्गप्राप्तये कृतानेकविधप्रणिधानबलान्मुक्तात्मनोऽपीति ।

નનુ ભવતુ ગતિઃ કિન્તુ સા તિર્યગથસ્તાદ્વા ન ભૂત્વોર્ધ્વમેવ ભવતીતિ કથ-

‘जया कम्मं’ इत्यादि । जय सय कर्मोका क्षय करके निष्कर्म होकर मोक्षगमन करते हैं तब लोकके अग्रभाग पर स्थित, सय कर्मोंसे रहित होनेके कारण कभी संसारमें न आनेसे शाश्वत, सिद्ध होजाते हैं ।

પ્રશ્ન-હે ગુરુમહારાજ ! સિદ્ધોંકે સમસ્ત કર્મોંકા નાશ હોજાતા હૈ અત એવ ત્રસ નામ-કર્મ મી નહોં રહતા; ફિર સિદ્ધ ભગવાન્ લોકકે અગ્ર-ભાગ તક કિસ પ્રકાર ગમન કર સકતે હૈ ।

ઉત્તર-હે શિષ્ય જૈસે ધનુપસે છૂટા હુઆ બાણ ધનુપકા સમ્બન્ધ ન હોને પર મી ગતિ કરતા હૈ, ક્યોંકિ ઉસમેં પહેલેકે વ્યાપારકા સામર્થ્ય રહતા હૈ । વૈસે હી સંસાર અવસ્થામેં મોક્ષ પ્રાપ્ત કરનેકે લિએ કિયે હુએ અનેક પ્રકારકે અનુષ્ઠાનકે વેગસે મુક્તાત્મા મી ગમન કરતે હૈ ।

પ્રશ્ન-હે ગુરુમહારાજ ! ગતિ તો હોતી હૈ પર ઝર્ધ્વ ગતિ હી ક્યોં

जया कम्मं इत्यादि. न्याये सर्व कर्मोना क्षय करीने निष्कर्म થઇને મોક્ષ-ગમન કરે છે, ત્યારે લોકના અગ્રભાગ પર સ્થિત, સર્વ કર્મોથી રહિત હોવાને કારણે કદાપિ સંસારમાં ન આવવાથી શાશ્વત સિદ્ધ થઇ જાય છે.

પ્રશ્ન—હે ગુરુ મહારાજ ! સિદ્ધોનાં બધાં કર્મોના નાશ થઇ જાય છે, કોટલે ત્રસનામ-કર્મ પણ રહેતું નથી, તો પછી સિદ્ધ ભગવાન્ લોકના અગ્રભાગ મુખી કેવે પ્રકારે ગમન કરી શકે છે ?

ઉત્તર—હે શિષ્ય ! જેવી રીતે ધનુષ્યથી છૂટેલું બાણ ધનુષ્યનો સંબંધ ન હોવા છતાં ગતિ કરે છે, કારણ કે તેમાં પહેલાંના વ્યાપારનું સામર્થ્ય રહેલું છે, તેવી રીતે સંસાર અવસ્થામાં મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાને માટે કરેલાં અનેક પ્રકારનાં અનુષ્ઠાનોના વેગથી મુક્તાત્મા પણ ગમન કરે છે.

પ્રશ્ન—હે ગુરુ મહારાજ ! ગતિ તો હોય છે પણ ઊર્ધ્વ ગતિ જ કેમ

છાયા—યદા યોગાન્નિરુધ્ય, શૈલેશી પ્રતિપદ્યતે ।

તદા કર્મ ક્ષપયિત્વા, સિદ્ધિ ગચ્છતિ નીરજાઃ ॥૨૪॥

સાન્વયાર્થઃ—જયા=જવ જોગે=યોગોંકા નિરુંખિત્તા=નિરોધ કરકે સેલેસિ=શૈલેશીકરણકો પઢિવજ્ઞહ=પ્રાપ્ત કરતે હૈ, તયા=તવ કર્મ્મ=કર્મમાત્રકો સ્વચિત્તા=સ્વપા કરકે નીરજો=કર્મરજરહિત-સર્વ કર્મોંસે મુક્ત-હોકર સિદ્ધિ=મોક્ષકો ગચ્છહ=જાતે હૈ ॥૨૪॥

ટીકા—‘જયા જોગે’ ઇત્યાદિ । યદા યોગનિરોધં કૃત્વા શૈલેશી પ્રાપ્નોતિ તદા કર્મ=વેદનીયાઽઽયુર્નામગોત્રાલ્પમઘાતિકર્મચતુષ્ટયલક્ષણં ક્ષપયિત્વા=ક્ષયં નીત્વા સર્વથા વિનાશ્યેત્યર્થઃ ‘જ’-મિતિ વાક્યાલક્ષારે, નીરજાઃ=નિર્ગતં રજઃ=સર્વલકર્મ-મલં યસ્માદિતિ, રજસઃ=ઉક્તલક્ષણાન્નિષ્ક્રાન્તો વા નીરજાઃ=સર્વકર્મોંપાધિરહિતઃ સાધિતાત્મા પ્રમુઃ સિદ્ધિ=સિધ્યન્તિ=નિષ્ઠિતાર્થા ભવન્તિ યસ્યાં સા સિદ્ધિ=શુદ્ધિ-લક્ષણા તાં ગચ્છતિ=પ્રાપ્નોતિ; ગત્યર્થઘાતૂનાં પ્રાપ્ત્યર્થત્વાત્ ॥૨૪॥

મૂલમ્-જયા કર્મ્મં સ્વચિત્તાણં, સિદ્ધિ ગચ્છહ નીરજો ।

તયા લોગમત્થયત્થો, સિદ્ધો હવહ સાસઓ ॥૨૫॥

છાયા—યદા કર્મ ક્ષપયિત્વા, સિદ્ધિ ગચ્છતિ નીરજાઃ ।

તદા લોકમસ્તકસ્થઃ, સિદ્ધો ભવતિ શાશ્વતઃ ॥૨૫॥

સાન્વયાર્થઃ—જયા=જવ કર્મ્મ=કર્મમાત્રકો સ્વચિત્તા=સ્વપા કરકે નીરજો=કર્મરજરહિત હોકર સિદ્ધિ=મોક્ષકો ગચ્છહ=જાતે હૈ, તયા=તવ લોગમત્થયત્થો=લોકકે અગ્રભાગ પર સ્થિત સાસઓ=શાશ્વત-નિત્ય સિદ્ધો=સિદ્ધ હવહ=હોજાતે હૈ ॥૨૫॥

‘જયા જોગે’ ઇત્યાદિ । જવ યોગોંકા નિરોધ કરકે શૈલેશી અવસ્થાકો પ્રાપ્ત હોતે હૈ તવ વેદનીય, આયુ, નામ ઓર ગોત્ર, ઇન ચાર અઘાતિ કર્મોંકા ક્ષય કરકે સર્વ કર્મોંસે મુક્ત હોકર ભગવાન્ મોક્ષકો પ્રાપ્ત હોતે હૈ ॥ ૨૪ ॥

જયા જોગે ઇત્યાદિ. જ્યારે યોગોને નિરોધ કરીને શૈલેશી અવસ્થાને પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે વેદનીય, આયુ, નામ અને ગોત્ર એ ચાર અઘાતી કર્મોંના ક્ષય કરીને સર્વ કર્મોંથી મુક્ત થઈને ભગવાન્ મોક્ષને પ્રાપ્ત થાય છે. (૨૪)

જલોપરિપ્રતિષ્ઠાના ધ્રુવતિ તથાઽઽધિવિષકર્મલેપસંમારભરાક્રાન્ત આત્મા જગજ્જલધી નિમજ્જતિ, તદ્વિરહિતથોર્ધ્વગતિધર્મત્વાદૂર્ધ્વમેવ ગચ્છતિ ।

તથા ચોક્તં ભગવતા—

“જહ મિડલેવાલિત્તં, ગરુયં તુંવં અહો વયદ્દ એવં ।
આસવકયકમ્મગુરુ, જીવા વચ્છંતિ અહરગદ્દ ॥૧॥
તં ચેવ તન્નિમ્મુક્કં, જલોવરિં ઠાદ્ જાયલહુભાવં ।
જહ તહ કમ્મવિમુક્કા, લોયગ્ગપદ્દિયા હોંતિ ॥૨॥” ઇતિ ।

૧ છાયા—“યથા મૂલેપાઽઽલિપ્તં, ગુરુકં તુમ્બમથો વ્રજત્યેવમ્ ।
આશ્રવકૃતકર્મગુરવો, જીવા વ્રજન્તિ અધરગતિમ્ ॥૧॥

તદેવ (તુમ્બં) તદ્વિમુક્તં (મૂલેપવિમુક્તં), જલોપરિ તિષ્ઠતિ જાતલણુભાવમ્ ।
યથા તથા કર્મ્મવિમુક્તા (સિદ્ધાઃ) લોકાગ્રમતિષ્ઠિતા ભવન્તિ ॥૨॥”

આજાતી છે । હસીપ્રકાર આઠ કર્મરૂપી લેપકે ખારસે ખારી આત્મા સંસારરૂપી સમુદ્રમેં ઢૂચી રહતી છે । જવ કર્મરૂપી લેપસે રહિત હોજાતી છે તથા ઊર્ધ્વગમનકા સ્વભાવ હોનેસે ઊર્ધ્વગમન કરતી છે । ભગવાને કહાખી છે—

“જેસે મિટ્ટીકે લેપસે લિપ્ત તુમ્બી ખારી હોનેસે નીચેકી ઓર જાતી છે વેસેહી આશ્રવસે ઉત્પન્ન કર્મોસે આત્મા અધોગતિકો પ્રાપ્ત હોતી છે ॥૧॥ જેસે તુમ્બી લેપસે મુક્ત હોનેપર લણુ હોકર જલકે ઉપર આજાતી છે ઉસી પ્રકાર કર્મસે મુક્ત હોકર આત્મા લોકકે અગ્રભાગ પર વિરાજમાન હો જાતી છે ॥૨॥”

એ તુંગડી નીચેથી ઉઠીને જળની ઉપર આવી જાય છે, એજ પ્રકારે આઠ કર્મરૂપી લેપના ભારથી ભારે એવો આત્મા સંસારરૂપી સમુદ્રમાં ડુબી રહે છે. ત્યારે કર્મરૂપી લેપથી રહિત થઈ જાય છે ત્યારે ઊર્ધ્વગમનનો સ્વભાવ હોવાથી ઊર્ધ્વગમન કરે છે. ભગવાને કહ્યું પણ છે કે—

“જેમ માટીના લેપથી લિપ્ત તુંગડી ભારે હોવાથી નીચેની બાજુએ જાય છે, તેમજ આશ્રવથી ઉત્પન્ન થયેલાં કર્મોથી આત્મા અધોગતિને પ્રાપ્ત થાય છે. (૧) જેમ તુંગડી લેપથી મુક્ત થતાં લણુ થઈને જલની ઉપર આવી જાય છે, તેમ કર્મથી મુક્ત થઈને આત્મા લોકના અગ્રભાગ પર વિરાજમાન થઈ જાય છે. (૨)”

મવસીયતે ? इति चेच्छयताम्-तेषां गुरुत्वगुणामावाप्ताप्रस्तात्, कायादियोगपर-
प्रेरणयोरमावाद्य न तिर्यग्गतिर्भवति,

यथा-नीरन्ध्रामतिगुष्कामनुपहतां चाऽऽम्बुं कुशादितृणैः परितः संवेष्ट्य तदु-
परि स्निग्धमृत्तिकाया सान्द्रं विलिप्याऽऽस्तपे संशोषयेत्, इत्थमष्टवारानुक्तप्रक्रियया
यथाक्रमं तृणवेष्टन-मृष्टेपन-संशोषणादीनि विधायाऽगाधसलिले प्रक्षिप्त्वा साऽऽम्बु-
रष्टकत्वोदत्तमृष्टेपननितगौरवेणोर्ध्वसलिलतलमतिक्रम्य तदधस्ताद् भूतलसंज्ञा
भवति, तदनु मन्दमन्दमनुक्रमतस्तेष्वष्टवारत्रिनिहितमृष्टेपेषु सार्द्रतामुपगम्य विशी-
र्णेषु सत्सु मृत्तिकाशेषजन्यभारराहित्येन लघुतामुपगता साऽऽम्बावर्धोभूतलमतिक्रम्य

होती है ? नीचेकी ओर अथवा तिरछी गति क्यों नहीं होती ?

उत्तर-हे शिष्य ! नीचेकी ओर उसीकी गति होती है जिसमें
गुरुत्व गुण (भारीपन) पाया जाता है । सिद्धोंमें गुरुत्व गुण नहीं है
अत एव उनकी गति नीचेकी ओर नहीं होती । काय आदि योग और
दूसरेकी प्रेरणा न होनेसे तिरछी गति भी नहीं होती ।

जैसे-छिद्ररहित बिलकुल सूखी हड्डि, बिना टटी-फूटी तुम्बीको चारों
ओर तृणपुञ्जसे घाँच करके धूपमें सुखा ले, आठ बार ऐसा करके अगाध
जलमें तुम्बीको डाल दे तो आठवारके लेपके भारीपनसे जलके तलमें
पहुँचकर वह पृथ्वीसे लग जाती है । उसके पश्चात् गीलेपनसे जब
धीरे-धीरे वह मिट्टीका लेप छूटने लगता तो क्रमशः मिट्टीके भारसे रहित
होकर लघुता (हलकापन) पाकर वह तुम्बी नीचेसे उठकर जलके ऊपर

થાય છે ? નીચેની બાબુએ અથવા તિર્છી ગતિ કેમ નથી થતી ?

ઉત્તર-હે શિષ્ય ! નીચેની બાબુએ તેની ગતિ થાય છે કે જેમાં ગુરુત્વ-
શુષ્ક (બારેપણું) હોય છે. સિદ્ધોમાં ગુરુત્વ શુષ્ક નથી, તેથી તેમની ગતિ નીચેની
બાબુએ નથી થતી કાચ આદિ યોગ અને ખીલની પ્રેરણા ન હોવાથી તિર્છી
ગતિ પણ થતી નથી.

જેમ છિદ્રરહિત, બિલકુલ સુકાયેલી, તૂટ્યા ફૂટ્યા બિનાની તુંગડીને ચારે
બાબુએ ઘાસ-તરણાંથી ઘાંધીને તેની ઉપર ચીકણી માટીનો સારી પેઠે લેપ કરીને
તડકામાં સૂકવી નાંખે, આઠ વાર એમ કરીને અગાધ જળમાં એ તુંગડીને નાંખી
દે તો આઠ વારના લેપના ભારે પણથી જળને તળીયે પહોંચીને તે પૃથ્વીને
અડીને રહે છે પણ જ્યારે લીલાપણાથી ધીરે ધીરે એ માટીનો લેપ છૂટવા
લાગે છે ત્યારે ક્રમશઃ માટીના ભારથી રહિત થઈને લઘુતા (હલકાપણું) પામીને

ઉક્તસ્વરૂપાઃ સિદ્ધાચરમશરીરતસ્તૃતીયમાગન્યૂના ઉત્કૃષ્ટો દ્વાત્રિશદ્ગુલ-
સમધિકત્રયસ્ત્રિશદુત્તરશતત્રયધનુઃપરિમિતાઃ, જઘન્યતોષ્ટાઙ્ગુલાધિકરત્રિપ્રમાણાઃ ।

યત્ત મરુદેવીદેહપ્રમાણસ્ય સપાદપશ્ચશતધનુષ્ટાત્તૃતીયભાગે પાતિતે તસ્યાઃ
સાર્દત્રિશતધનુઃપરિમિતાઽવગાહના ભવતિ તેનાત્ર ન વિરોધઃ, ગજાધિરૂઢત્વેન
દૃઢત્વેન વા શરીરસઙ્કોચસમ્મવાત્ ।

યત્તુ જઘન્યતઃ સપ્તહસ્તોચ્છિન્નતાનાં સિદ્ધિઃ શાસ્ત્રેષુ શ્રૂયતે તત્તીર્થકરપેક્ષયા,
સિદ્ધોકે ચરમ શરીરસે ત્રિભાગ કમ, ઉત્કૃષ્ટ ત્રીનસૌ તેતીસ (૩૩૩)
ધનુષ્ઠાં અને ચત્તીસ (૩૨) અંગુલકી, તથા જઘન્ય એકરત્નિ અને આઠ
અંગુલકી અવગાહના હોતી હૈ ।

મરુદેવીકે શરીરકી અવગાહના સવા પાંચસૌ (૫૨૫) ધનુષ્ઠાં થી,
ઉસમેંસે ત્રીસરા હિસ્સા કમ કરનેસે સાઢે ત્રીનસૌ (૩૫૦) ધનુષ્ઠાં
અવગાહના હોતી હૈ, કિન્તુ યહાં પર ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ત્રીનસૌ તેતીસ
ધનુષ્ઠાં અને ચત્તીસ અંગુલકી ચતાઈ ગઈ હૈ, ઇસસે યહાં વિરોધ નહીં સમ-
જ્ઞાના ચાહિયે, ક્યોંકિ મરુદેવી હાથી પર આરૂઢ થી, ઇસલિયે યા વૃદ્ધા-
વસ્થાકે કારણ શરીરકા સિકુડના (સંકુચિત હોના) સંભવ હૈ ।

યહ જો આગમમેં સુના જાતા હૈ કિ જઘન્ય સાત હાથ ઝંચે શરીર-
વાલોંકો મોક્ષ પ્રાપ્ત હોતા હૈ સો યહ નિયમ તીર્થકરોંકી અપેક્ષાસે
સમજ્ઞાના ચાહિયે । તીર્થકરોંકે સિવાય અન્ય ભવ્ય જીવ દો હાથ ઝંચે

સિદ્ધોના ચરમ શરીરથી ત્રિભાગ ઓછી, ઉત્કૃષ્ટ ત્રણસો તેત્રીસ (૩૩૩)
ધનુષ્ઠાં અને ચત્તીસ (૩૨) આંગળની તથા જઘન્ય એક રત્નિ અને આઠ આંગળની
અવગાહના હોય છે.

મરુદેવીના શરીરની અવગાહના સવા પાંચસો (૫૨૫) ધનુષ્ઠાંની હતી,
તેમાંથી ત્રીજો ભાગ ઓછો કરવાથી સાઢા ત્રણસો (૩૫૦) ધનુષ્ઠાંની અવગાહના
હોય છે. કિન્તુ અહીં ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ત્રણસોને તેત્રીસ ધનુષ્ઠાં અને ચત્તીસ
આંગળની ગતાવી છે, તેથી વિરોધ સમજવો નહિ, કારણ કે મરુદેવી હાથી પર
આરૂઢ હતી. તેને લીધે યા વૃદ્ધાવસ્થાને કારણે શરીરનું સંકુચિત થવું એ સંભવિત છે.

આગમમાં જે સંભળાય છે કે-જઘન્ય સાત હાથ ઈંચા શરીરવાળાઓને જ
મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે તે નિયમ તીર્થકરોની અપેક્ષાએ સમજવો ભ્રમ છે. તીર્થકરો
સિવાયના બીજા ભવ્ય જીવો જે હાથ ઈંચા શરીરવાળા હોવા છતાં પણ મુક્ત

અથવા-યથા ચાતાદિરૂપવાપકવિરહાદૂર્ધ્વગતિસ્વમાવાયાઃ મદીપકલિકાયાઃ, ધીજચન્ધવિચ્છેદાદ્રીજકોશગતૈરણ્ડવીજસ્ય ચોર્ધ્વગતિઃ સંજાયતે તથાઽઽત્મનોઽપિ તાદશગતિસ્વમાવસ્ય વિરોધિર્કર્મચન્ધવિચ્છેદાદૂર્ધ્વગતિરેવેતિ ।

યથૈરણ્ડવીજમૂર્ધ્વે ગત્વા પુનઃપતતિ તથા તુ ન સુક્તાત્મનઃ પાતસમ્ભવઃ, અવ-
પતનહેતુભૂતગુરુત્વગુણાભાવાદિતિ માગુક્તમેવ ।

નતુ શરીરાભાવાત્તેષામાત્મપ્રદેશઃ પારદદ્રવ્યવત્ કયં ન વિકીર્ણા ભવન્તીતિ
ચેન્ન, તદ્વિસર્પકનામકર્માભાવાત્પ્રદેશવચ્ચગુણસદ્ભાવાત્ ।

અથવા-જૈસે હવા આદિ કિસી ધાધકકે ન હોનેસે દીપકકી લૌ
ઊપરકો જાતી હૈ, ધીજકોપકે ચન્ધકે ટટનેપર ઇરણ્ડકા ધીજ ઊપરકો
જાતા હૈ, ઊસી પ્રકાર આત્માકે ઊર્ધ્વગમનકે વિરોધી કર્મચન્ધકા સર્વથા
અભાવ હોજાનેસે આત્મા ઊર્ધ્વગતિ કરતી હૈ ।

જૈસે ઇરણ્ડકા ધીજ પહેલે ઊપરકો જાકર ફિર નીચે ગિર પડતા હૈ
વૈસે આત્મા નહીં ગિર સકતી, કયોંકિ નીચે ગિરાનેકા કારણ ગુરુત્વગુણ
આત્મામેં નહીં હૈ, યહ પહેલે હી કહ ચુકે હૈ ।

પ્રશ્ન-હે ગુરુમહારાજ । શરીરકા અભાવ હોનેસે સિદ્ધોંકે આત્માકે
પ્રદેશ પારેકે સમાન ફૈલ કયોં નહીં જાતે ?

ઉત્તર-હે શિષ્ય । આત્મપ્રદેશોંકો ફૈલાનેવાલે નામકર્મકા અભાવ
હોનેસે તથા પ્રદેશવચ્ચ ગુણકે સદ્ભાવસે સિદ્ધોંકે આત્મપ્રદેશ નહીં
ફૈલતે હૈ ।

અથવા, જેમ હવા આદિ કેઈ ધાધક ન હોવાથી દીપકની જ્યોત ઉપર જ
જાય છે, ધીજકોપનો ધાંધ તટવાથી એરંડાનું ધીજ ઉપર જ જાય છે,
તેમ આત્માના ઊર્ધ્વગમનના વિરોધી કર્મધાંધનો સર્વથા અભાવ થઈ જવાથી
આત્મા ઊર્ધ્વગતિ જ કરે છે.

જેમ એરંડાનું ધીજ પહેલાં ઉપર જઈને પછી નીચે પડી જાય છે, તેમ
આત્મા પડી શકતો નથી કારણ કે નીચે પાડવાનું કારણ ગુરુત્વ ગુણ આત્મામાં
નથી. એ પહેલાં કહેવામાં આવેલું જ છે.

પ્રશ્ન-હે ગુરુ મહારાજ ! શરીરનો અભાવ હોવાથી સિદ્ધોના આત્માના
પ્રદેશો પારાની પેઠે ફેલાઈ કેમ જતા નથી ?

ઉત્તર-હે શિષ્ય ! આત્મપ્રદેશોને ફેલાવનારા નામકર્મનો અભાવ હોવાથી
તથા પ્રદેશવચ્ચ ગુણનો સદ્ભાવ હોવાથી સિદ્ધોના આત્મપ્રદેશ ફેલાતા નથી.

छाया—सुखास्वादकस्य श्रमणस्य, शाताकुलकस्य निकामशायिनः ।

उत्क्षालनाप्रधौतस्य, दुर्लभा सुगतिस्तादृशकस्य ॥२६॥

सुगति की दुर्लभता बतलाते हैं—

सान्त्वयार्थः—सुहसायगस्स=सुखकी आसक्ति रखनेवाले सायाउलगस्स=सुखके लिए व्याकुल रहनेवाले निगामसाइस्स=भर्यादासे अधिक सोनेवाले उच्छोलणापहोयस्स=शरीरकी विभूषा करनेवाले तारिसगस्स=ऐसे समणस्स=साधुको सुगई=सुगति दुल्लहा=दुर्लभ है ॥२६॥

टीका—सुखास्वादकस्य=सुखस्य=प्राप्तमनोरमशब्दाद्युपभोगस्य आस्वादकः=आसक्त्या ग्राहकस्तस्य, शाताकुलकस्य=शातार्थम्=सुखार्थम् आकुलकः=व्यग्रः उद्विग्नो वा तस्य, निकामशायिनः=निकामम्=अतिशयितं मध्यवर्तियामद्वयादधिकं रात्रौ, निष्कारणं दिवसे वा शेते=स्वपिति तच्छीलो निकामशायी=सूत्रार्थमननादिसमयमुल्लङ्घ्य शयानस्तस्य, उत्क्षालनाप्रधौतस्य=उत्क्षालनया=प्रक्षालनया प्र=प्रकर्षार्थं=विभूषार्थं धौतानि=उज्ज्वलीकृतानि नयन-वदन-नख-कर-चरण-वस्त्रादीनि येन स तस्य शरीरादिविभूषाकारिण इत्यर्थः । तादृशकस्य=तीर्थकराऽऽज्ञाऽनाराधकस्य, श्रमणस्य=श्रमणवृत्तस्य वेशमात्रेण साधोः सुगतिः=सिद्धिलक्षणा गतिः दुर्लभा=दुष्प्राप्ता 'भवती'-ति शेषः ।

प्राप्त हुए मनोज्ञ शब्दादि उपभोगोंको आसक्तिपूर्वक ग्रहण करनेवाले, सुखप्राप्ति के लिए व्याकुल रहनेवाले, दो मध्य प्रहरोंसे अधिक रात्रिमें, या कारणविशेष बिना दिनमें अर्थात् सूत्रार्थके मनन करनेके समयका उल्लंघन होने तक सोनेवाले, तथा विभूषाके लिए आँख, मुख, नख, हाथ-पैर, वस्त्र आदिको धोनेवाले अर्थात् शरीरको विभूषित करनेवाले; अतः तीर्थकरकी आज्ञाके विराधक, ऐसे श्रमणको सिद्धिगतिकी प्राप्ति दुर्लभ है ।

प्राप्त थयेला मनोज्ञ शब्दादि उपभोगोंने आसक्तिपूर्वक ग्रहण करना, सुखप्राप्तिने भाटे व्याकुल रहेनारा, जे मध्य पडेदेथी वधु रात्रिभां या क्षणविशेष बिना दिवसभां अर्थात् सूत्रार्थनुं मनन करवाना समथनुं उल्लंघन थाय त्यां सुधी सूनारा तथा विभूषा (शोभा) ने भाटे आंख, मुख, नख हाथ-पग वस्त्र आदिने धोना अर्थात् शरीरने विभूषित करना अटवे ठे तीर्थकरनी आज्ञाना विराधक, जेवा श्रमणने सिद्धिगतिनी प्राप्ति दुर्लभ छे.

અન્યે તુ દિદ્વિસ્તોચ્છિન્નતા અપિ સિન્ધ્યન્તિ, તદ્વેક્ષ્યા દિ પ્રોક્તસ્વરૂપા જયન્યાઽવગા-
હનાઽવસેયા ।

एवमुक्तस्वरूपो जन्म-जरा-मरणा-ऽऽधि-व्याधिवाधापटलीकलङ्कलीमावर्ग-
निवासत्राससन्ततिविनिष्क्रान्तः शाश्वतः सिद्धो भवतीत्यर्थः । 'शाश्वत' पदेन चात्र
"सम्प्राप्तसिद्धिपदो आत्मा न पुनः संसारित्वमवाप्नोति हेतोरभावात्, न च कारण-
मन्तरेण कार्योत्पत्तिर्जायते" इति बोधितम् ॥२५॥

उक्तं सुगतिरूपे धर्मफलं, सम्प्रति तत् कस्य दुर्लभं भवती?—ति दर्शयति—'सुह-
सायगस्स०' इत्यादि ।

મૂલમ્-^૧સુહસાયગસ્સ ^૨સમણસ્સ, ^૩સાયાઝલગસ્સ ^૪નિગામસાઙ્ગસ્સ ।

^૫ઉચ્છોલણાપહોયસ્સ, ^૬દુહ્હા ^૭સુગઈ ^૮તારિસગસ્સ ॥૨૬॥

शरीरबाले होनेपर भी मुक्त होजाते हैं । उनकी अपेक्षासे ही सिद्धोंकी
जघन्य अवगाहना एक रत्नि और आठ अंगुलकी कही गई है ।

ऐसे सिद्ध जन्म-जरा-मरण, आधि, व्याधि, वाधा, कलङ्कलीमाव
(संसारपरिभ्रमण), गर्भवासके दुःखोंसे रहित शाश्वत सिद्ध होजाते हैं ।
यहाँ 'शाश्वत' पदसे यह बोधित किया है कि सिद्धि पदको प्राप्त आत्मा
फिर संसारी अवस्थाको प्राप्त नहीं होती है, क्योंकि संसारमें आनेके
कारणभूत कर्मोंका अभाव है । कारणके बिना कार्यकी उत्पत्ति
नहीं होती ॥२५॥

यहाँ तक धर्मका सुगतिरूप फल कहा, यह फल किसे दुर्लभ होता है
सो दिखाते हैं—'सुहसायगस्स' इत्यादि ।

થઈ બાથ છે. એમની અપેક્ષાએ જ સિદ્ધોની જઘન્ય અવગાહના એક રત્ન અને આઠ
આંગળની કહેવામાં આવી છે.

એવા સિદ્ધો જન્મ-જરા-મરણ, આધિ-વ્યાધિ, વાધા, કલંકલીભાવ (સંસાર-
પરિભ્રમણ), ગર્ભવાસનાં દુઃખોથી રહિત શાશ્વત સિદ્ધ થઈ બાથ છે. અહીં
'શાશ્વત' શબ્દથી એમ બોધિત કરવામાં આવ્યું છે કે સિદ્ધિપદને પ્રાપ્ત થએલો
આત્મા ફરી સંસારી અવસ્થાને પ્રાપ્ત થતો નથી, કારણ કે સંસારમાં આવવાનાં
કારણભૂત કર્મોના અભાવ છે. કારણ વિના કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી. (૨૫)

અહીં સુધી ધર્મનું સુગતિરૂપ ફળ કહ્યું, એ ફળ કોને દુર્લભ થાય છે તે
દર્શાવે છે—સુહસાયગસ્સ ધર્મ્યાદિ.

શીઘ્રમ્ અમરમ્ભવનમ્=ન પ્રિયન્તે^૧ ઇત્યમરાઃ=સિદ્ધા આયુષોઽભાવાત્. તેષાં ભવનમ્= આલયઃ સત્તા વા તત્ સિદ્ધક્ષેત્રં સિદ્ધસ્વરૂપં વેત્યર્થઃ. યદ્વા ન પ્રિયતે^૨ યત્ર તદ- મરમ્=અત્રિનાશિ તદ્ ભવનં સ્થાનં તત્ સિદ્ધપદમિત્યર્થઃ. અથવા ન પ્રિયન્તે^૩ અકાલમૃત્યુના ઇત્યમરાઃ=દેવાસ્તેષાં ભવનં તત્ સ્વર્ગલોકમિત્યર્થઃ. વહુવચનં ચોભ- યાર્થઘોતનાર્થમ્, ગચ્છન્તિ=યાન્તિ ॥૨૮॥

ઉપસંહારમાદ-‘ઈચ્છેયં’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-ઈચ્છેયં છઙ્ગીવણિયં, સમ્મદિટ્ઠી સયા જણ્ ।

દુલ્લહં લહિત્તુ સામન્નં, કમ્મુણા ન વિરાહિજ્ઞાસિ-ત્તિવેમિ ॥૨૯॥

છાયા—ઇત્યેતં પઢ્ગીવણિકાયં, સમ્યગ્દષ્ટિઃ સદા યતઃ ।

દુર્લભં લઙ્ઘ્વા શ્રામણ્યં, કર્મેણા ન વિરાધયેત્ ॥૨૯॥ ઇતિ વ્રવીમિ ।

ઉપસંહાર કરતે હૈં—

સાન્નયાર્થઃ—સમ્મદિટ્ઠી=સમ્યક્ત્વી મનુષ્ય સયા=સદૈવ જણ=યતનાવાન હોકર દુલ્લહં=દુર્લભ એસે સામન્નં=સાધુપનેકો લહિત્તુ=પ્રાપ્ત કરકે ઈચ્છેયં=ઇસ પૂર્વોક્ત સ્વરૂપવાલે છઙ્ગીવણિયં=પઢ્ગીવણિકાય—છહ પ્રકારકે જીવસમૂહ—કી કમ્મુણા=મન વચન કાયકે વ્યાપારસે ન વિરાહિજ્ઞાસિ=વિરાધના ન કરે; ત્તિવેમિ=ત્રીસુધર્મા સ્વામી જમ્બૂસ્વામીસે કહતે હૈં કિ મૈને ભગવાન મહાવીર સ્વામીસે જૈસા મુના હૈ વૈસા હી તુમસે કહતા હૈ ॥૨૯॥

.. ॥ ઇતિ ચતુર્થાધ્યયનસ્ય શ્લોકાર્થઃ ॥૪॥

સમાન ફિર સંયમકો ગ્રહણ કરકે શીઘ્રહી અમરમ્ભવન—(સિદ્ધિસ્થાન અથવા સ્વર્ગલોક) કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં ।

‘અમરમ્ભવન’ કે દો અર્થ હોતે હૈં—(૧) જહાં મૃત્યુ નહીં હોતી એસા સ્થાન મોક્ષ હૈ, ક્યોંકિ ઘહાં આયુર્કર્મકા સર્વથા અભાવ હૈ, ઓર (૨) અમરમ્ભવન સ્વર્ગલોકકો ભી કહતે હૈં, ક્યોંકિ સ્વર્ગલોકમે અકાલ મૃત્યુ નહીં હોતી ॥૨૮॥

ઉપસંહાર કરતે હૈં—‘ઈચ્છેયં’ ઇત્યાદિ ।

આર્દ્રકુમાર, પુંડરીક આદિની પેઠે ફરી સંયમને ગ્રહણ કરીને શીઘ્ર અમરભવન (સિદ્ધસ્થાન અથવા સ્વર્ગલોક) ને પ્રાપ્ત થાય છે.

‘અમરભવન’ના બે અર્થ થાય છે. (૧) જ્યાં મૃત્યુ હોતું નથી એવું સ્થાન મોક્ષ છે, કારણ કે ત્યાં આયુર્કર્મના સર્વથા અભાવ હોય છે. અને (૨) અમર- ભવન સ્વર્ગલોકને પણ કહે છે, કારણ કે સ્વર્ગલોકમાં અકાલમૃત્યુ થતું નથી. (૨૮)

ઉપસંહાર કરે છે—ઈચ્છેયં ઇત્યાદિ.

ચારિત્રસ્ય મહત્તમાદ-‘પચ્છાવિ તે’ इत्यादि ।

મૂલમ્-^{૧૧}પચ્છા^{૧૦}વિ તે^{૧૨} પયાયા, ^{૧૧}સ્વિપ્પં^{૧૫} ગચ્છંતિ^{૧૪} અમરભવણાદં ।

જેસિં^૧ પિઓ^૨ તવો^૩ સંજમો^૪ ય^૫ સ્વંતી^૬ ય^૭ વંભચેરં^૮ ચ ॥૨૮॥

છાપા—પદ્યાદપિ તે પ્રયાતાઃ, સિમં ગચ્છન્ત્યમરભવનાનિ ।

યેપાં મિયં તપઃ સંયમથ, જ્ઞાન્તિથ વ્રત્તચર્યં ચ ॥૨૮॥

ચારિત્ર કા મહત્ત્વ વતલાતે હું—

સાન્વયાર્થઃ—જેસિં=જિનકો તવો=તપસ્યા સંજમો=સંયમ ય=ઔર સ્વંતી=ક્ષમા ય=તથા વંભચેરં=વ્રત્તચર્ય પિઓ=મિય હૈ, તે=વે પચ્છાવિ=પશ્ચાત્ત્મી અર્થાત્ એકવાર ચારિત્ર સ્વખિંડત હો જાનેપર વાપસ, અથવા વૃદ્ધાવસ્થામેં મી પયાયા=આયે હુણ અર્થાત્ ચઢતે પરિણામોંસે સંયમ સ્વીકાર કિયેહુણ સ્વિપ્પં=શીઘ્ર અમરભવ-
ણાદં=સ્વર્ગ અથવા અપવર્ગ-મોક્ષ-કોમી ગચ્છન્તિ=પ્રાપ્ત હો જાતે હું ॥૨૮॥

ટીકા—યેપાં (શ્રમણાનાં) તપઃ=અનશનાદિ દ્વાદશવિધમ્, સંયમઃ=સાવધ-
વ્યાપારવિરતિલક્ષણઃ સમ્પદશવિધઃ, જ્ઞાન્તિઃ=અમર્ષોત્પાદકાઽઽક્ષેપવચનાદિસહન-
સ્વરૂપા, વ્રત્તચર્યં=વિષયસેવનપરિહારલક્ષણમ્, ચકારાઃ સમુચ્ચયાર્થાઃ, મિયમ્=
અમીઠું રુચિરમિત્યર્થઃ, તે (શ્રમણાઃ) પશ્ચાદપિ=ચારિત્રસ્વખંડનાનન્તરમપિ વૃદ્ધત્વેઽપિ
વા પ્રયાતાઃ=મૃદ્ધભાવેન યુદ્ધીતસંયમાઃ સન્ત આર્દ્રકુમાર-પુણ્ડરીકાદિવત્, સિમં=

ચારિત્રકા મહત્ત્વ દિશ્વાતે હું—‘પચ્છાવિ તે—’ इत्यादि ।

જિન શ્રમણોંકો અનશન આદિ વારહ પ્રકારકા તપ, સાવધ
વ્યાપારકા ત્યાગરૂપ સત્રહ પ્રકારકા સંયમ, ક્રોધજનક આક્ષેપપૂર્ણ
વચનોંકા સહન કરનારૂપ જ્ઞાન્તિ, સર્વથા મૈથુનકા પરિત્યાગ, યે પ્રિય
હોતે હું, વે કદાચિત્ મોહકર્મકે ઉદયસે સ્વખિંડત-ચારિત્ર હોકર મી,
અથવા વૃદ્ધ હોનેપર મી ચઢતે પરિણામોંસે આર્દ્રકુમાર, પુણ્ડરીક આદિકે

ચારિત્રનું મહત્ત્વ બતાવે છે— પચ્છાવિ તેં ઇત્યાદિ

જે શ્રમણોને અનશન આદિ ગાર પ્રકારનો તપ, સાવધ વ્યાપારના ત્યાગરૂપ
સત્ર પ્રકારનો સંયમ, ક્રોધજનક આક્ષેપપૂર્ણ વચનોને સહન કરવારૂપ જ્ઞાન્તિ,
સર્વથા મૈથુનનો પરિત્યાગ, જે પ્રિય હોય છે, તેઓ કદાચિત મોહકર્મના ઉદયથી
ખંડિતચારિત્ર થઈને પણ અથવા વૃદ્ધ હોવા છતાં પણ અડતા પરિણામોથી

શીઘ્રમ્ અમરભવનમ્=ન પ્રિયન્ત્વમ્=સિદ્ધિ આયુષોઽભાવાત્, તેષાં ભવનમ્=આલયઃ સત્તા વા તત્ સિદ્ધક્ષેત્રં સિદ્ધસ્વરૂપં વેત્યર્થઃ । યદ્વા ન પ્રિયતે યત્ તદ્-મરમ્=અવિનાશિ તત્ત્વ તદ્ ભવનં સ્થાનં તત્ સિદ્ધપદમિત્યર્થઃ । અથવા ન પ્રિયન્તે અકાલમૃત્યુનામિત્યર્થઃ=દેવાસ્તેષાં ભવનં તત્ સ્વર્ગલોકમિત્યર્થઃ । વહુવચનં ચોભ-યાર્થઘોતનાર્થમ્, ગચ્છન્તિ=યાન્તિ ॥૨૮॥

ઉપસંહારમાહ—‘ઈચ્છેયં’ इत्यादि ।

મૂલમ્-ઈચ્છેયં છજીવણિયં, સમ્મદિટ્ઠી સયા જણ ।

દુલ્લહં લહિતુ સામન્નં, કમ્મુણા ન વિરાહિજ્ઞાસિ-ત્તિવેમિ ॥૨૯॥

છાયા—इत्येतं पङ्जीवणिकायं, सम्यग्दृष्टिः सदा यतः ।

दुर्लभं लब्ध्वा श्रामण्यं, कर्मणा न विराधयेत् ॥२९॥ इति ब्रवीमि ।

ઉપસંહાર કરતે હૈં—

સાન્વયાર્થઃ—સમ્મદિટ્ઠી=સમ્યક્ત્વી મનુષ્ય સયા=સદૈવ જણ=યતનાવાન હોકર દુલ્લહં=દુર્લભ એસે સામન્નં=સાધુપનેકો લહિતુ=પ્રાપ્ત કરકે ઈચ્છેયં=ઇસ પૂર્વોક્ત સ્વરૂપવાલે છજીવણિયં=પઙ્જીવણિકાય-છહ પ્રકારકે જીવસમૂહ-કી કમ્મુણા=મન વચન કાયકે વ્યાપારસે ન વિરાહિજ્ઞાસિ=વિરાધના ન કરે; ત્તિવેમિ=શ્રીસુધર્મા સ્વામી જમ્મૂસ્વામીસે કહતે હૈં કિ મૈને ભગવાન મહાવીર સ્વામીસે જૈસા સુના હૈ વૈસા હી તુમસે કહતા હૈ ॥૨૯॥

- ॥ इति चतुर्थाध्ययनस्य शब्दार्थः ॥४॥

સમાન ફિર સંયમકો ગ્રહણ કરકે શીઘ્રહી અમરભવન-(સિદ્ધિસ્થાન અથવા સ્વર્ગલોક) કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં ।

‘અમરભવન’ કે દો અર્થ હોતે હૈં—(૧) જહાં મૃત્યુ નહીં હોતી એસા સ્થાન મોક્ષ હૈ, ક્યોંકિ વહાં આયુકર્મકા સર્વથા અભાવ હૈ, ઓર (૨) અમરભવન સ્વર્ગલોકકો ભી કહતે હૈ, ક્યોંકિ સ્વર્ગલોકમેં અકાલ મૃત્યુ નહીં હોતી ॥૨૮॥

ઉપસંહાર કરતે હૈં—‘ઈચ્છેયં’ इत्यादि ।

આદ્રક્રમાર, પુઠરીક આદિની પેઠે ફરી સંયમને ગ્રહણ કરીને શીઘ્ર અમરભવન (સિદ્ધસ્થાન અથવા સ્વર્ગલોક) ને પ્રાપ્ત થાય છે.

‘અમરભવન’ના બે અર્થ થાય છે. (૧) ન્યાં મૃત્યુ હોતું નથી એવું સ્થાન મોક્ષ છે, કારણ કે ત્યાં આયુકર્મના સર્વથા અભાવ હોય છે. અને (૨) અમર-ભવન સ્વર્ગલોકને પણ કહે છે, કારણ કે સ્વર્ગલોકમાં અકાલમૃત્યુ થતું નથી. (૨૮)

ઉપસંહાર કરે છે—ઈચ્છેયં ઇત્યાદિ.

ટીકા-સમ્યગ્દષ્ટિઃ=સમ્યક્-યથાઽવસ્થિતત્ત્વેનાઽવિપર્યસ્તા દષ્ટિઃ=તત્ત્વચિર-
મિમાયો યા યસ્ય સ તથોક્તઃ, સમ્યગ્દર્શનત્રાનિત્પર્યઃ, સદા=નિત્યં યતઃ=યતના-
વાન્ દુર્લભં=દુષ્પાપં, શ્રામણ્યં=શ્રમણભાવં લબ્ધ્વા=સમ્પાપ્ય ઇત્યેતન્=ઉક્તઃક્ષણમ્,
પદ્મજીવનિકાયં કર્મણા=મનોવાકાપન્યાપારેણ ન વિરાધયેત્=દેશતઃ સર્વતો વા
ન પ્રમર્દયેત્ ન પીઢયેદિત્પર્યઃ । ‘ઇતિ ત્રયીમી’-તિ પ્રાગ્વત્ ॥૨૯॥

ઇતિ શ્રી-વિશ્વવિરુપાત-જગદ્ગુપ્ત-પ્રસિદ્ધવાચક-પશ્ચદશભાષા-કલિત-લલિત-
કલાપાઽઽલાપક-પ્રચિદ્ધ-ગદ્ય-પદ્ય-નૈકગ્રન્યનિર્માપક-વાદિમાનમર્દક-
શાહુચ્છવપતિ-કોલ્હાપુરરાજ પ્રદત્ત-જૈનશાસ્ત્રાચાર્ય-પદ-ભૂષિત-
કોલ્હાપુરરાજગુરુ-ચાલત્રલ્લચારિ-જૈનાચાર્ય-જૈનધર્મદિવાકર-
પૂજ્ય-શ્રીઘાસીલાલવ્રતિવિરચિતાયાં શ્રીદશવૈકાલિકસૂત્ર-
સ્યાઽઽચારમણિમઠ્ઠજૂપારુપાયાં વ્યાખ્યાયાં ચતુર્થ
‘પદ્મજીવનિકાયા’-ઽઽરુચ્યમધ્યયનં સમાપ્તમ્ ॥ ૪ ॥

તત્ત્વોંકે યથાર્થ સ્વરૂપકા શ્રદ્ધાન કરનેવાલા સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ દુર્લભ
શ્રમણતાકો પ્રાપ્ત કરકે સદૈવ પહેલે કહે હુણ સ્વરૂપવાલે પદ્મજીવનિકાયકી
મન વચન કાયસે એકદેશ યા સર્વદેશસે કમી મી વિરાધના ન કરે-
પીઢા ન પહુંચાવે ॥ શ્રીસુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામીસે કહતે હૈં-હે જમ્બૂ !
અન્તિમ તીર્થંકર ભગવાન્ મહાવીરસે જૈસા મૈને સુના હૈ વૈસા હી તુજે
કહા હૈ-ઇત્યાદિ પહેલે કે સમાન સમક્ષ લેના ॥૨૯॥

ઇતિ “પદ્મજીવનિકાયા”-નામક ચૌથા
અધ્યયનકા હિન્દીભાષાનુવાદ સમાપ્ત ॥૪॥

તત્ત્વોના યથાર્થ સ્વરૂપનું શ્રદ્ધાન કરવાવાળો સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ દુર્લભ શ્રમણ-
તાને પ્રાપ્ત કરીને સદૈવ પહેલાં કહેલા સ્વરૂપવાળા પદ્મજીવનિકાયની મન વચન
કાયાથી એકદેશ યા સર્વદેશે કરીને કદાપિ વિરાધના ન કરે-પીઢા ન ઉપચાવે.
શ્રીસુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામીને કહે છે-હે જમ્બૂ ! અન્તિમ તીર્થંકર ભગવાન્
મહાવીર પાસેથી જેવું મેં સાંભળ્યું છે તેવું જ તને કહું છે-ઇત્યાદિ પહેલાંની પેઠે
સમજી લેવું. (૨૯)

ઇતિ “પદ્મજીવનિકાયા” નામક ચૌથા અધ્યયનનું
ગુજરાતીભાષાનુવાદ સમાપ્ત. (૪)

અથ પશ્ચમાધ્યયનમ્ ।

ગતં ચતુર્થાધ્યયનમ્, તત્ર ચ પદ્જીવનિકાયરક્ષણલક્ષણો ભિક્ષોરાચારઃ પ્રતિપા-
દિતઃ, સ હિ શરીરસ્થિત્યધીનપાલનકઃ, શરીરં ચાક્ષમ્રક્ષણમન્તરેણ શકટમિવ દ્ગ્ગાલં
વિના વાપ્પયન્ત્રમિવ જઠરાનલતાપવ્યાધિવાધોપશ્મનોપધીભૂતમાહારમન્તરેણ
વર્ષિતુમક્ષમમતોઽસ્મિન્ પશ્ચમાધ્યયને ‘સંયમિના કદા, કસ્માત્, કેન વિધિના,
કીદ્દગાદારો ગ્રહીતવ્યઃ?’ ઇતિ સવિસ્તરં પ્રતિપાદયિતુમુપક્રમતે—

પદ્ધા—ચતુર્થાધ્યયને મૂલગુણાઃ સન્દર્શિતાઃ, ઇહ તુ મૂલગુણપોષકોત્તરગુણા-

પાંચવાં અધ્યયન ।

ચૌથે અધ્યયનમેં પદ્જીવનિકાયકી રક્ષા-રૂપ ભિક્ષુકા આચાર
પ્રતિપાદિત કિયા ગયા હૈ । ઇસ આચારકા પાલન શરીરકી સ્થિતિ પર
નિર્ભર હૈ । જૈસે વિના ઔગન (વાંગણ) કે ગાઢી નહીં ચલ સક્તી,
વિના કોયલેકે રેલગાઢી નહીં ચલ સક્તી, ઉસી પ્રકાર જઠરાગ્રિકે સંતાપ
રૂપ વ્યાધિકી વાધાકો શાન્ત કરનેકે લિષે ઔપધિકે સમાન
આહારકો ગ્રહણ કિયે વિના શરીરકી સ્થિતિ નહીં રહ સક્તી । ઇસલિષે
પાંચવેં અધ્યયનમેં વિસ્તારસે યહ પ્રતિપાદન કરતે હૈં કિ ‘સંયમીકો
કવ, કિસસે, કિસ વિધિસે, ઔર કિસ પ્રકારકા આહાર ગ્રહણ કરના
ચાહિયે ?’ ।

અથવા—ચૌથે અધ્યયનમેં મૂલ ગુણોંકાં વર્ણન કિયા ગયા હૈ, ઇસ
અધ્યયનમેં મૂલગુણોંકો પુષ્ટ કરનેવાલે ઉત્તર ગુણોંમેંસે પિષ્ઠૈવળાકા

‘પાંચમુ’ અધ્યયન.

ચૌથા અધ્યયનમાં પદ્જીવનિકાયની રક્ષારૂપ ભિક્ષુનો આચાર પ્રતિપાદિત
કરવામાં આવ્યો છે. આ આચારનું પાલન શરીરની સ્થિતિ પર નિર્ભર છે.
જેમ ઉંજણ વિના ગાઢું ચાલી શકતું નથી અને કોયલા વિના રેલગાઢી ચાલી
શકતી નથી. તેમ જઠરાગ્રિકા સંતાપ રૂપ વ્યાધીની વાધાને શાન્ત
કર્યા વિના શરીરની સ્થિતિ રહી શકતી નથી. તે માટે પાંચમા અધ્યયનમાં વિસ્તારથી
એ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે કે ‘સંયમીએ ક્યારે, કેવી પાસેથી, કેવી
વિધિથી અને કેવા પ્રકારનો આહાર ગ્રહણ કરવો જોઈએ ?’

અથવા—ચૌથા અધ્યયનમાં મૂળ ગુણોંને વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, આ અધ્ય-
યનમાં મૂળ ગુણોંને પુષ્ટ કરનારા ઉત્તર ગુણોંમાંથી પિંડેવળાનું કથન કરવામાં આવે છે.

નર્તગતા પિણ્ડૈવળાઽભિપીયતે । પિણ્ડૈવળા ચ પિણ્ડસ્ય-સમયભાગયા પ્રસિદ્ધસ્યાન્ન-
પાનસ્યૈવળારૂપા, તત્ર પિણ્ડનં પિણ્ડઃ=અન્નપ્રમુદિતવદ્વૃપદાર્થસમુદાયઃ, સદ્વિવિયઃ-
દ્રવ્યપિણ્ડો ભાવપિણ્ડઃ, તત્ર ક્ષુધાવિષાતકત્વેનાશનાદિરૂપો દ્રવ્યપિણ્ડઃ, કર્મત્રિષાત-
કત્વેન જ્ઞાનાદિલક્ષણઃ પ્રશસ્તભાવપિણ્ડઃ, અપ્રશસ્તભાવપિણ્ડસ્તસંયમાદિરૂપઃ
મઠુતાનુપયોગિત્વાદુપેક્ષિતઃ । દ્રવ્યપિણ્ડો દ્વિ પ્રશસ્તભાવપિણ્ડપરિપોષકસ્તં વિના તસ્યા-
સમ્પાદ્યત્વાદ્, તથાદિ-જ્ઞાનાદ્યાત્મકપ્રશસ્તભાવપિણ્ડસ્યારાધના શરીરસ્થિત્યધીના,
શરીરપરિસ્થિતિઆહારં વિના ન યથાવત્સાધનાયાલમ્, આહારાદિકશ્ચ દ્રવ્યપિણ્ડ
એવેતિ સિદ્ધં દ્રવ્યપિણ્ડસ્ય પ્રશસ્તભાવપિણ્ડપરિપોષકત્વમ્ । તસ્ય ચ સાવચનિરવચ-

કથન કરતે હૈં । ‘પિણ્ડ’ શાસ્ત્રીય ભાષામેં અન્ન-પાન નામસે પ્રસિદ્ધ હૈ, ઉસકી એવળા કરના ‘પિણ્ડૈવળા’ હૈ । એક સ્થાનપર ઘટુત પદાર્થોકા સમુદાય હોના પિણ્ડ કહલાતા હૈ । પિણ્ડ દો પ્રકારકા હૈ-(૧) દ્રવ્યપિણ્ડ ઓર (૨) ભાવપિણ્ડ અશન આદિકો દ્રવ્યપિણ્ડ કહતે હૈં, ક્યોંકિ ઉસસે ક્ષુધાકા નાશ હોતા હૈ । જ્ઞાનાદિ પ્રશસ્ત-ભાવપિણ્ડ હૈ, ક્યોંકિ વહ કર્મોકા નાશ કરનેવાલા હૈ, અપ્રશસ્ત-ભાવપિણ્ડ અસંયમાદિરૂપ હૈ, ઉસકા યહાં અધિકાર નહોં હૈ ।

દ્રવ્યપિણ્ડ, પ્રશસ્ત-ભાવપિણ્ડકા પોષક હૈ, ક્યોંકિ ઉસકે વિના પ્રશસ્ત-ભાવપિણ્ડકી પ્રાપ્તિ નહોં હોસકતી, અર્થાત્ જ્ઞાનાદિરૂપ પ્રશસ્ત-ભાવપિણ્ડકી આરાધના શરીરકી સ્થિતિકે અધીન હૈ, ઓર શરીરકી સ્થિતિ આહારકે વિના નહોં હોસકતી । આહાર આદિ દ્રવ્યપિણ્ડ હી હૈ । ઇસસે યહ સિદ્ધ હુઆ કિ દ્રવ્યપિણ્ડ પ્રશસ્ત ભાવ-

‘પિંડ’ શબ્દ શાસ્ત્રીય-ભાષામાં અન્નપાનના નામે ઓળખાય છે, તેની એવળા કરવી એ પિંડૈવળા કહેવાય છે. એક સ્થાન પર ઘણા પદાર્થોનો સમુદાય હોયો એ ‘પિંડ’ કહેવાય છે. પિંડ એ પ્રકારનો હોય છે, (૧) દ્રવ્ય-પિંડ અને (૨) ભાવપિંડ. અશન આદિને દ્રવ્યપિંડ કહે છે. કારણ કે તેથી ક્ષુધાનો નાશ થાય છે. જ્ઞાનાદિ એ પ્રશસ્ત-ભાવપિંડ છે, કારણ કે તે કર્મોનો નાશ કરવાવાળું છે. અપ્રશસ્ત-ભાવપિંડ અસંયમાદિરૂપ છે, એનો અહીં અધિકાર નથી.

દ્રવ્યપિંડ એ પ્રશસ્ત-ભાવપિંડનો પોષક છે. કારણ કે તેના વિના પ્રશસ્ત-ભાવપિંડની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી. અર્થાત્ જ્ઞાનાદિરૂપ પ્રશસ્ત-ભાવપિંડની આરાધના શરીરની સ્થિતિને અધીન છે, અને શરીરની સ્થિતિ આહાર વિના હોઈ શકતી નથી. આહારાદિ દ્રવ્યપિંડજ છે તેથી એ સિદ્ધ થયું. દ્રવ્યપિંડ

મેદાભ્યાંદૈવિધ્યેऽપિ સંયમિભિર્નિરવચપિણ્ડ એવ ગ્રાહ્ય ઇતિ તદેપણાધિકારઃ-‘સંપત્તે’
 ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-સંપત્તે^૨ મિક્ત્વકાલમ્મિ^૧, અસંમંતો^૩ અમુચ્છિઓ^૪ ।

इमेण^૫ कमजोगेण^૬, भक्तपाणं^૭ गवेसए^૮ ॥ ૧ ॥

छाया-सम्प्राप्ते भिक्षाकालेऽसम्भ्रान्तोऽमृच्छितः ।

अनेन क्रमयोगेन, भक्तपाणं गवेसएत् ॥ ૧ ॥

॥ अथ पञ्चमाध्ययनम् ॥

સાન્વયાર્થઃ-મુનિકો આહારપાની લેનેકી વિધિ કહતે હૈ-મિક્ત્વકાલમ્મિ=
 ગોચરીકા સમય સંપત્તે=હોનેપર અસંમંતો=ઉદ્વેગરહિત (ઔર) અમુચ્છિઓ=
 આસક્તિરહિત હોકર इमेण कमजोगेण=इस आगे बताई जानेवाली विधिसे
 भक्तपाणं=भात-पानीकी गवेसए=गवेपणा करे ॥

ટીકા-મિષ્ણાકાલે=ગોચરીસમયે, સમ્પ્રાપ્તે=સ્વાધ્યાયાચનન્તરં દ્રવ્યક્ષેત્ર-
 કાલભાવાનુકૂલતયા સમાયાતે ‘મુનિ’-રિતિ શેષઃ, અસમ્ભ્રાન્તઃ=ચત્કિશ્ચિન્નિ-
 મિત્તજનિતચિત્તવ્યાપ્તેપજન્યત્વરારહિતઃ-અનાસિપ્તચિત્ત ઇત્યર્થઃ, ઈયોપયોગવાનિતિ
 માત્રઃ, ‘કદા કુત્ર વાઽશનાદિપ્રાપ્તિર્ભવિવ્યતી’ ત્યાદિચિન્તાઽઽહિતચાશ્ચલ્યરહિત ઇતિ

પિણ્ડકા પોપક હૈ । દ્રવ્યપિણ્ડ, સાવચ્છ બી હોતા હૈ ઔર નિરવચ્છ બી
 હોતા હૈ । સંયમીકો નિરવચ્છ પિણ્ડ હી ગ્રહણ કરના ચાહિય; ઇસલિય
 દ્રવ્યપિણ્ડકી ઇપણાકા અધિકાર આરમ્મ કિયા જાતા હૈ ‘સંપત્તે’ ઇત્યાદિ ।

દ્રવ્યક્ષેત્રકાલભાવકે અનુસાર સ્વાધ્યાય આદિ ક્રિયાઓંકે પશ્ચાત્ત
 જય ગોચરીકા સમય હો તવ મુનિ કિસી કારણવશ ઉત્પન્ન હુય ચિત્ત-
 વિક્ષેપજન્ય આન્તિરહિત હોકર, અર્થાત્ ઈર્થા (ગમન) મેં ઉપયોગ
 રચ્ચકર, અથવા ‘કવ ઔર કહા અશન આદિકી પ્રાપ્તિ હોગી?’ ઇસ

પ્રશસ્ત ભાવપિંડનો પોપક છે. દ્રવ્યપિંડ સાવચ્છ પણ હોય છે અને નિરવચ્છ પણ
 હોય છે. સંયમીએ તો નિરવચ્છપિંડ જ ગ્રહણ કરવો જોઈએ. એટલા માટે દ્રવ્ય-
 પિંડની એવણાનો અધિકાર પ્રારંભવામાં આવે છે-સંપત્તે મિક્ત્વકાલમ્મિ ઇત્યાદિ.

દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને અનુસાર સ્વાધ્યાયાદિ ક્રિયાઓની પછી જ્યારે
 ગોચરીનો સમય થાય ત્યારે મુનિ કેઈ કારણવશ ઉત્પન્ન થએલા ચિત્તવિક્ષેપથી
 જન્મેલી પ્રાન્તિથી રહિત થઈને અર્થાત્ ઈર્થા (ગમન)માં ઉપયોગ રાખીને,
 અથવા ક્યારે અને ક્યાં અશન આદિની પ્રાપ્તિ થશે? એ પ્રકારની ચિંતાજન્ય

ન્તર્ગતા પિણ્ડૈવળાઽભિધીયતે । પિણ્ડૈવળા ન પિણ્ડસ્ય-સમયમાપયા પ્રસિદ્ધસ્યાન્ન-
પાનસ્યૈવળારૂપા, તત્ર પિણ્ડનં પિણ્ડઃ=૧કપ્રસમુદિતવદ્વપદાર્થસમુદાયઃ, સદ્વિવિધઃ-
દ્રવ્યપિણ્ડો ભાવપિણ્ડઃ, તત્ર ક્ષુધાવિષાતકત્વેનાશનાદિરૂપો દ્રવ્યપિણ્ડઃ, કર્મવિષાત-
કત્વેન જ્ઞાનાદિલક્ષણઃ પ્રશસ્તભાવપિણ્ડઃ, અપ્રશસ્તભાવપિણ્ડસ્ત્વસંયમાદિરૂપઃ
પ્રકૃતાનુપયોગિત્વાદુપેક્ષિતઃ । દ્રવ્યપિણ્ડો हि પ્રશસ્તભાવપિણ્ડપરિપોષકસ્તં વિના તસ્યા-
સમ્પાદ્યત્વાત્, તથાहि-જ્ઞાનાદ્યાત્મકપ્રશસ્તભાવપિણ્ડસ્યારાધના શરીરસ્થિત્યધીના,
શરીરપરિસ્થિતિયાદારં વિના ન યથાવત્સાધનાયાલમ્, આહારાદિકશ્ચ દ્રવ્યપિણ્ડ
એવેતિ સિદ્ધં દ્રવ્યપિણ્ડસ્ય પ્રશસ્તભાવપિણ્ડપરિપોષકત્વમ્ । તસ્ય ચ સાવચનિરવચ-

કથન કરતે હું । 'પિણ્ડ' શાસ્ત્રીય ભાષામાં અન્ન-પાન નામસે પ્રસિદ્ધ છે,
ત્સકી એવળા કરના 'પિણ્ડૈવળા' છે । ૧ક સ્થાનપર વહુત પદાર્થોંકા
સમુદાય હોના પિણ્ડ કહલાતા છે । પિણ્ડ દો પ્રકારકા છે-(૧) દ્રવ્યપિણ્ડ
ઔર (૨) ભાવપિણ્ડ અશન આદિકો દ્રવ્યપિણ્ડ કહતે હું, ક્યોંકિ ત્સસે
ક્ષુધાકા નાશ હોતા છે । જ્ઞાનાદિ પ્રશસ્ત-ભાવપિણ્ડ છે, ક્યોંકિ વહ
કર્મોંકા નાશ કરનેવાલા છે, અપ્રશસ્ત-ભાવપિણ્ડ અસંયમાદિરૂપ છે,
ત્સકા યહાં અધિકાર નહોં છે ।

દ્રવ્યપિણ્ડ, પ્રશસ્ત-ભાવપિણ્ડકા પોષક છે, ક્યોંકિ ત્સકે વિના
પ્રશસ્ત-ભાવપિણ્ડકી પ્રાપ્તિ નહોં હોસકતી, અર્થાત્ જ્ઞાનાદિરૂપ
પ્રશસ્ત-ભાવપિણ્ડકી આરાધના શરીરકી સ્થિતિકે અધીન છે,
ઔર શરીરકી સ્થિતિ આહારકે વિના નહોં હોસકતી । આહાર આદિ
દ્રવ્યપિણ્ડ હી છે । ત્સસે યહ સિદ્ધ હુઆ કિ દ્રવ્યપિણ્ડ પ્રશસ્ત ભાવ-

'પિંડ' શબ્દ શાસ્ત્રીય-ભાષામાં અન્નપાનના નામે ઓળખાય છે, તેની એવળા
કરવી એ પિંડૈવળા કહેવાય છે. એક સ્થાન પર ઘણા પદાર્થોંના સમુદાય હોવો
એ 'પિંડ' કહેવાય છે. પિંડ એ પ્રકારનો હોય છે, (૧) દ્રવ્ય-પિંડ અને
(૨) ભાવપિંડ. અશન આદિને દ્રવ્યપિંડ કહે છે. કારણ કે તેથી ક્ષુધાનો નાશ થાય છે.
જ્ઞાનાદિ એ પ્રશસ્ત-ભાવપિંડ છે, કારણ કે તે કર્મોંના નાશ કરવાવાળું છે.
અપ્રશસ્ત-ભાવપિંડ અસંયમાદિરૂપ છે, એનો અહીં અધિકાર નથી.

દ્રવ્યપિંડ એ પ્રશસ્ત-ભાવપિંડનો પોષક છે. કારણ કે તેના વિના પ્રશસ્ત-
ભાવપિંડની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી. અર્થાત્ જ્ઞાનાદિ-રૂપ પ્રશસ્ત-ભાવપિંડની
આરાધના શરીરની સ્થિતિને અધીન છે, અને શરીરની સ્થિતિ આહાર વિના
હોઈ શકતી નથી. આહારાદિ દ્રવ્યપિંડજ છે તેથી એ સિદ્ધ થયું કે દ્રવ્યપિંડ

ભેદાભ્યાં દ્વૈવિધ્યેડપિ સંયમિભિર્નિરવચપિણ્ડ એવ ગ્રાહ્યં ઇતિ તદેપણાધિકાર:--'સંપત્તે' ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-સંપત્તે^૨ મિલ્લકાલમ્મિ^૧, અસંમંતો^૩ અમુચ્છિઓ^૪ ।

इमेण^૫ कमजोगेण^૬, भक्तपाणं^૭ गवेसए^૮ ॥ ૧ ॥

છાયા—સમ્પાપ્તે મિલ્લાકાલેડસમ્મંતોડમુચ્છિત: ।

अनेन क्रमयोगेन, भक्तपाणं गवेपयेत् ॥ ૧ ॥

॥ अथ पञ्चमाध्ययनम् ॥

સાન્વયાર્થ:—મુનિકો આહારપાની લેનેકી વિધિ કહતે હૈં—મિલ્લકાલમ્મિ=ગોચરીકા સમય સંપત્તે=હોનેપર અસંમંતો=ઉદ્ગેરહિત (ઔર) અમુચ્છિઓ=આસક્તિરહિત હોકર इमेण कमजोगेण=इस आगे बताई जानेवाली विधिसे भक्तपाणं=भात-पानीकी गवेसए=गवेपणा करे ॥

ટીકા—મિલ્લાકાલે=ગોચરીસમયે, સમ્પાપ્તે=સ્વાધ્યાયાશનન્તરં દ્રવ્યક્ષેત્ર-કાલભાવાનુકૂલતયા સમાયાતે 'મુનિ' નિરિતિ શેષ:, અસમ્મંત: =યત્કિચ્છિન્નિ-મિત્તજનિતચિત્તવ્યાપ્તેજન્યત્વરારહિત: અનાસિત્તચિત્ત ઇત્યર્થ:, ઈર્યોપયોગવાનિતિ ભાવ:, 'કદા કુત્ર વાડશનાદિપ્રાપ્તિર્મિવિન્યતી' ત્યાદિચિન્તાડડિતવાચ્ચર્યરહિત ઇતિ

પિણ્ડકા પોષક હૈ । દ્રવ્યપિણ્ડ, સાવચ્છી મી હોતા હૈ ઔર નિરવચ્છી મી હોતા હૈ । સંયમીકો નિરવચ્છી પિણ્ડ હી ગ્રહણ કરના ચાહિય; હસલિય દ્રવ્યપિણ્ડકી ઇપણાકા અધિકાર આરમ્ભ કિયા જાતા હૈ 'સંપત્તે' ઇત્યાદિ ।

દ્રવ્યક્ષેત્રકાલભાવકે અનુસાર સ્વાધ્યાય આદિ ક્રિયાઓકે પશ્ચાત્ જવ ગોચરીકા સમય હો તવ મુનિ કિસી કારણવશ ઉત્પન્ન હુય ચિત્ત-વિક્ષેપજન્ય આન્તિરહિત હોકર, અર્થાત્ ઈર્યા (ગમન) મેં ઉપયોગ રલ્લકર, અથવા 'કવ ઔર કહાં અશન આદિકી પ્રાપ્તિ હોગી ?' હસ

પ્રશસ્ત ભાવપિંડનો પોષક છે. દ્રવ્યપિંડ સાવચ પશુ હોય છે અને નિરવચ પશુ હોય છે. સંયમીએ તો નિરવચપિંડ જ ગ્રહણ કરવો જોઈએ. એટલા માટે દ્રવ્ય-પિંડની એપણાનો અધિકાર પ્રારંભવામાં આવે છે—સંપત્તે મિલ્લકાલમ્મિ ઇત્યાદિ.

દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને અનુસાર સ્વાધ્યાયાદિ ક્રિયાઓની પછી જ્યારે ગોચરીનો સમય થાય ત્યારે મુનિ કેટલું કારણવશ ઉત્પન્ન થએલા ચિત્તવિક્ષેપથી જ-ભેદી આન્તિથી રહિત થઈને અર્થાત્ ઈર્યા (ગમન)માં ઉપયોગ રાખીને, અથવા ક્યારે અને કયાં અશન આદિની પ્રાપ્તિ થશે ? એ પ્રકારની ચિંતાજન્ય

यावत्, अमुच्छितः=आहारादीं मनोरमशब्दादिविषयेषु वा नासक्तः सन् अनेन=वक्ष्यमाणेनैतदध्ययनव्यावर्णितस्वरूपेण क्रमयोगेन=प्रकारेण भक्तपानं=भक्तं च पानं चेत्यनयोः समाहारे भक्तपानम्, भक्तम्,=ओदनादिकम्, पानं=द्राक्षादिजलं मुनियोग्यं गवेपयेत्=अन्वेपयेत् (अन्विच्छेत्) । 'संपत्ते' इत्यनेन मुनिना यथासम्यं कार्यं सम्पादनीयं' मित्याविष्कृतम् । 'असंमंतो' इत्यतो मनःस्थैर्यं विधेयमित्युपदिष्टम् । 'अमुच्छितो' इत्यनेन विषयगृह्णुत्वमपाकृतम् ॥१॥

गवेपणाविधिमाह—'से गामे वा' इत्यादि ।

मूलम्—से गामे वा नगरे वा, गोयरगगओ मुणी ।

चरे मंदमणुविगो, अवक्खित्तेण चेतसा ॥ २ ॥

छाया—स ग्रामे वा नगरे वा, गोचराग्रगतो मुनिः ।

चरेन्मन्दमनुदिप्रोऽव्यासिप्तेन चेतसा ॥२॥

सान्त्वयार्थः—से=वह मुणी=साधु गामे=गाँव वा=अथवा नगरे=नगरमें वा=निश्चयसे गोयरगगओ=निर्दोष भिक्षाके लिए गया हुआ अणुविगो=उद्वेग

प्रकारकी चिन्ताजन्य चंचलतासे रहित होकर आहार तथा मनोज्ञ शब्दादि विषयोंमें आसक्त न होता हुआ, जैसा इस अध्ययनमें वर्णन किया गया है उस विधिसे, मुनिके योग्य ओदन आदि भक्त तथा दाख आदिका धोवनरूप पानकी गवेपणा करे ।

गाथामें 'संपत्ते' पदसे यह सूचित किया है कि मुनिको संमय पर ही कार्य करना चाहिए । 'असंमंतो' पदसे यह प्रगट किया है कि साधुको मनकी स्थिरता रखनी चाहिए । 'अमुच्छितो' पदसे विषयोंमें आसक्तिका निराकरण किया गया है ॥१॥

अथलताथी रहित यधने आहार तथा मनोज्ञ-शब्दादि विषयोंमें आसक्त न यतां, आ अध्ययनमां वल्लुव्या प्रमाहेनी विधिथी, मुनिने योग्य ओदन आदि लात तथा द्राक्ष आदिना धोवणुप पाननी गवेपणा करे.

गाथाभां संपत्ते शण्ठथी ओम सूचित करवाभां आण्युं छे के मुनिओ समय पर न कार्य करवुं नोहजे. असंमंतो शण्ठथी ओम प्रकट कथुं छे के साधुओ मननी स्थिरता राखची नोहजे अमुच्छितो शण्ठथी विषयोंमां आसक्तिनु निरा-करवुं करवाभां आण्युं छे. (१)

રહિત હોતા હુઆ અવ્વક્તિસ્વત્તેણ=શાન્ત-સ્થિર ચેયસા=ચિત્તસે મંદં=ર્યા-સમિતિ સોધતા હુઆ ચરે=જાવે ॥૨॥

ટીકા—સે=અથ=પિણ્ડગવેપણાસમયે, યદ્વા ‘સે’ ઇતિ તચ્છબ્દસ્ય પ્રથમે-કવચનરૂપં તેન સઃ=પ્રક્રાન્તઃ મુનિઃ=મુણતિ=પ્રતિજાનીતે સર્વસાવચ્ચવ્યાપારોપ-રતિમિતિ, મન્યતે=જાનાતિ જિનાજ્ઞયાઽનેકાન્તાત્મકજીવાઽજીવાદિપદાર્થસાર્થ-મિતિ વા ‘મુનિઃ=અનગારઃ, સ ચ દ્વિવિધઃ-દ્રવ્યતો ભાવતશ્ચ, તત્ર દ્રવ્યતઃ-મુનિ-કર્તવ્યક્રિયાકલાપવિકલો લિઙ્ગમાત્રોપજીવી, ભાવતસ્તુ-મોહનીયકર્મક્ષય-ક્ષયો-પશમસમૃદ્ભૂતજ્ઞાનાદિરત્નત્રયપ્રકટીભૂતાત્મસ્વરૂપઃ, પ્રકૃતે ચ ભાવમુનિઃ પ્રસન્નગમ્યઃ।

૧ આગ્રે ‘મુણ પ્રતિજ્ઞાને’ અસ્માદૌણાદિક ઇન્, પૃષ્ઠોદરાદિત્વાણસ્ય નઃ । દ્વિતીયે-‘મન જ્ઞાને’ ઇતિ ધાતોઃ ‘મનેરુચે’-ત્યૌણાદિકમુત્રેણ ઇન્પ્રત્યયઃ સ ચ કિત્ અઠાસ્યોઠારાદેશશ્ચ । યદ્વા ‘મુણી’ ઇતિ પ્રાકૃતસમઃ સંસ્કૃત એવ, શબ્દસિદ્ધિ-રપ્યુક્તૈવ, તદા છાયાયાં ‘મુણિઃ’ ઇત્યપિ સમાવેશમર્હતિ ।

અચ ગવેપણાકી વિધિ બતાવે છે—‘સે ગામે વા૦’ ઇત્યાદિ । ‘મુનિ’ શબ્દકે અનેક અર્થ હોય છે—(૧) જો સમસ્ત સાવચ વ્યાપારકે ત્યાગકી પ્રતિજ્ઞા કરતે હોય તો મુનિ કહેવાય છે । (૨) જિનેન્દ્ર ભગવાનની આજ્ઞાકે અનુસાર જીવ અજીવ આદિ પદાર્થોની અનેકાન્તસ્વરૂપ જાનને વાળે મુનિ કહેવાય છે । મુનિ બે પ્રકારકે હોય છે—(૧) દ્રવ્યમુનિ ઓર (૨) ભાવમુનિ । મુનિયોંકે આચારકા પાલન ન કરનેવાલા મુનિવેપધારી દ્રવ્યમુનિ કહેવાય છે । મોહનીય કર્મકે ક્ષય ઓર ક્ષયોપશમસે ઉત્પન્ન હુય સમ્યગ્જ્ઞાન સમ્યગ્દર્શન સમ્યક્ચારિત્રરૂપ રત્નત્રયકે દ્વારા જિનની આત્માકા સ્વરૂપ પ્રકટ હોગયા છે તો મુનિ કહેવાય છે । યહાં ભાવ-મુનિકા અધિકાર સમજના ચાહિયે ।

હવે ગવેપણાની વિધિ બતાવે છે—સે ગામે વા૦ ઇત્યાદિ.

મુનિ શબ્દના અનેક અર્થો છે. (૧) જે સર્વ સાવચ વ્યાપારના ત્યાગની પ્રતિજ્ઞા કરે છે—તેને મુનિ કહે છે. (૨) જિનેન્દ્ર ભગવાનની આજ્ઞાને અનુસાર જીવ અજીવ આદિ પદાર્થોને અનેકાન્તસ્વરૂપ બાણુવાવાળા મુનિ કહેવાય છે. મુનિ બે પ્રકારના હોય છે. (૧) દ્રવ્યમુનિ અને (૨) ભાવમુનિ. મુનિઓના આચારનું પાલન ન કરનારા મુનિવેપધારી દ્રવ્યમુનિ કહેવાય છે, મોહનીય કર્મના ક્ષય અને ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થયેલા સમ્યગ્જ્ઞાન સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યક્ચારિત્રરૂપ રત્નત્રયની દ્વારા જના આત્માનું સ્વરૂપ પ્રકટ થઈ ગયું છે. તેને ભાવમુનિ કહે છે. અહીં ભાવમુનિનો અધિકાર સમજવો જોઈએ,

ગ્રામે ચા=અથવા નગરે, દ્વિતીય-‘વા’-શબ્દાન્ સ્વેટર્વટાદૌ, ગોચરાગ્રગતઃ= ગોરિય ચરણં=યથાયોગ્ય સ્વરૂપસ્વરૂપગ્રહણં ગોચરઃ, અગ્રઃ=આચાર્યમાદિદોષરહિત- ત્વા શ્રેષ્ઠઃ, તા વાસી ગોચરથેતિ ગોચરાગ્રઃ, આર્પણાદિશોષણપૂર્વનિપાતામાતઃ, અગ્રગોચર इत्यर्थः, તત્ર ગતઃ=વર્તમાનઃ ગોચરાગ્રગતઃ અવ્યાક્ષિત્વેન=સ્થિરેષ મિક્ષાગતસકલદોષોપયોગવતેત્યર્થઃ, ચેતસા=ચિત્તેન અનુદ્વિગ્રઃ=અગ્રમાદિપરીપદ- જનિતસોભરહિતઃ, મન્દં=શૈર્ષ્યધાસ્યાત્તયા ઈર્યાપથં શોધયન્નિત્યર્થઃ, ચરેત્=ગચ્છેત્ ।

‘ગોચરગગગો’ इत्यनेन नवकोटिविशुद्धाहारो ग्रहीतव्य इति सूचितम् ।
‘अव्वक्खित्तेण चेतसा’ इत्यनेन चित्तस्थैर्येणेव मिक्ષादिशुद्धिर्भवतीति ध्वनितम् ।
‘अणुव्विगो’ इत्यतः परीपदसदनसामर्थ्यं बोधितम् ॥ २ ॥

गोचरीगमनप्रकारानाह-‘पुरओ’ इत्यादि ।

यह भावमुनि पिण्ड-गवेषणाका समय होने पर ग्राम, नगर खेडा, कर्बट आदिमें यथायोग्य थोड़ा-थोड़ा निर्दोष आहार ग्रहण करता हुआ भिक्षाके समस्त दोषोंका उपयोग रखनेवाले अर्थात् अव्याक्षिप्त चित्तसे अलाल आदि परीपद जनित क्षोभसे रहित होकर ईर्यापथ शोधते हुए मन्दगतिसे चले ।

‘गोचरगगगओ’ पदसे यह सूचित हुआ है कि साधुको नवकोटि-विशुद्ध आहार लेना चाहिए । ‘अव्वक्खित्तेण चेतसा’ इससे यह द्योतित होता है कि चित्तकी स्थिरतासे ही भिक्षाकी शुद्धि निम्न सकती है । ‘अणुव्विगो’ पदसे परीपद संहनेका सामर्थ्य प्रगट किया है ॥२॥

गोचरीके लिए गमनविधि बताते हैं-‘पुरओ’ इत्यादि ।

એ ભાવ મુનિ પિંડગવેષણાને સમય થતાં ગ્રામ, નગર, ગામડું, કર્બટ આદિમાં યથાયોગ્ય થોડો થોડો નિર્દોષ આહાર ગ્રહણ કરતાં, ભિક્ષાના બધા દોષોનો ઉપયોગ રાખવાવાળો અર્થાત્ અવ્યાક્ષિત્ત-ચિત્તથી અલાલ આદિ પરી- પદથી ઉત્પન્ન થતા ક્ષોભથી રહિત અને ઈર્યાપથ શોધતાં મંદ ગતિએ ચાલે.

ગોચરગગગો શબ્દથી એમ સૂચિત થયું છે કે સાધુએ નવકોટિએ વિશુદ્ધ આહાર લેવો જોઈએ. અવ્વક્કિત્તેણ ચેયસા એથી એમ પ્રકટ થાય છે કે ચિત્તની સ્થિરતાથી જ ભિક્ષાની શુદ્ધિ નથી શકે છે, અણુવ્વિગો શબ્દથી પરીપદ સંકે- વાનું સામર્થ્ય પ્રકટ કર્યું છે. (૨)

ગોચરીને માટે ગમનવિધિ બતાવે છે-પુરઓ ઇત્યાદિ.

मूलम्-^३पुरओ ^१जुगमायाए, ^४पेहमाणो ^२महिं ^{१०}चरे ।

^६वज्जंतो ^५वीयहरियाइं, ^६पाणे ^८य ^९दगमद्वियं ॥ ३ ॥

छाया—पुरतो युगमात्रया, प्रेक्षमाणो महीं चरेत् ।

वर्जयन् वीजहरितानि, प्राणांश्च दकमृत्तिकाम् ॥३॥

गोचरी में चलने की विधि कहते हैं—

सान्वयार्थः—पुरओ=सामने जुगमायाए=धूसर प्रमाण दृष्टिसे महिं=पृथिवीको पेहमाणो=देखता हुआ वीयहरियाइं=बीज, हरी, पाणे=द्वीन्द्रियादिक प्राणी य=और दगमद्वियं=सचित्त जल तथा सचित्त मिट्टीको वज्जंतो=वर्जता हुआ चरे=चले ॥३॥

टीका—युगमात्रया=जूसरप्रमाणया तत्प्रमाणप्रसृतयेत्यर्थः 'दृष्टये'ति शेषः । वस्तुतस्तु 'कचिद्वितीयादेः' इति नियमादत्र द्वितीयार्थे पठ्यो, तेन 'जुगमायाए' इत्यस्य 'युगमात्रा'-मिति च्छाया, तथाच-युगमात्रां=प्रोक्तार्थो स्वशरीरप्रमितामिति भावः, महीं=भूमिं मार्गभूमिमिति भावः, पुरतः=स्वाग्रतः प्रेक्षमाणः=सम्यगवलोकयन् वीजहरितानि=प्रसिद्धानि, प्राणान्=द्वीन्द्रियादिप्राणिनः, दकमृत्तिकां=सचित्तं जलं मृत्तिकां च वर्जयन्=परिहरन् चरेत्=गच्छेत् ॥३॥

मूलम्-^३ओवायं ^४विसमं ^५खाणुं, ^६विजलं ^१परिवज्जए ।

^८संकमेण ^९न ^{१०}गच्छिज्जा, ^२विज्जमाणे ^१परक्कमे ॥ ४ ॥

छाया—अवपातं विपमं स्थाणुं, विजलं परिवर्जयेत् ।

संकमेण न गच्छेत्, विद्यमाने पराक्रमे ॥४॥

सान्वयार्थः—परक्कमे=दूसरे मार्गके विज्जमाणे=होनेपर (साधु) ओवायं=जिस मार्गमें गिर पड़नेकी शंका हो विसमं=खड्डे आदिके कारण विकट हो खाणुं=काटे हुए धान्यके डंठलोंसे युक्त (और) विजलं=कीचड़वाला हो उस

अपने शरीर प्रमाण रास्ता सामने भली भाँति अवलोकन करता हुआ, बीज, वनस्पतिकाय, द्वीन्द्रिय आदि प्राणी सचित्तजल और सचित्त मृत्तिकाको बचाता हुआ गमन करे ॥३॥

प्रेतानां शरीर प्रमाण रास्ता सामने सारी रीते अवलोकन करता, भीतर, वनस्पतिकाय, द्वीन्द्रियादि प्राणी, सचित्त जल अने सचित्त माटीने धरतीवीर्य सेतां गमन करे. (३)

ગ્રામે ચા=અથવા નગરે, દ્વિતીય-‘ચા’-શબ્દાન્તુ સેટકર્ત્રાદી, ગોચરાગ્રગતઃ= ગોચરિ ચરણં=યથાયોગ્ય સ્વરૂપસ્વરૂપગ્રહણં ગોચરઃ, અગ્રઃ=આધાકર્માદિદોષરહિત ત્વા શ્રેષ્ઠઃ, સ ચાસૌ ગોચરએતિ ગોચરાગ્રઃ, આર્યસ્વાદિશોષણપૂર્વનિપાતામાત્રઃ અગ્રગોચર इत्यर्थः, તત્ર ગતઃ=વર્તમાનઃ ગોચરાગ્રગતઃ અવ્યાક્ષિત્તેન=સ્થિરેણ મિક્ષાગતસકન્દ્રોપોપયોગવતેત્યર્થઃ, ચેતસા=ચિત્તેન અનુદ્વિપ્રઃ=અજામાદિપરીપહ જનિતક્ષોમરહિતઃ, મન્દં=શૈર્ષ્યાસ્વાત્તયા ઈર્યાપથં શોધયન્નિત્યર્થઃ, ચરેત્=ગચ્છેત્

‘ગોચરગગઓ’ इत्यनेन नवकोटिविशुद्धाहारो ग्रहीतव्य इति सूचितम् ‘अव्वक्खित्तेण चेषसा’ इत्यनेन चित्तस्थैर्मेणैव मिक्खादिशुद्धिर्भवतीति ध्वनितम् ‘अणुव्विग्गो’ इत्यतः परीपहसहनसामर्थ्यं बोधितम् ॥ २ ॥

ગોચરીગમનમકારાનાહ-‘પુરઓ’ इत्यादि ।

વહ ભાવમુનિ પિણ્ડ-ગવેપણાકા સમય હોને પર ગ્રામ, નગર લેહા, કર્વટ આદિમેં યથાયોગ્ય ધોઢા-ધોઢા નિર્દોષ આહાર ગ્રહણ કરતા હુઆ મિક્ષાકે સમસ્ત દોષોંકા ઉપયોગ રાખનેવાલે અર્થાત્ અવ્યાક્ષિત્ત ચિત્તસે અલાભ આદિ પરીપહ જનિત ક્ષોમસે રહિત હોકર ઈર્યાપથ શોધતે હુઅ મન્દગતિસે ચલે ।

‘ગોચરગગઓ’ પદસે યહ સૂચિત હુઆ હૈ કિ સાધુકો નવકોટિ- વિશુદ્ધ આહાર લેના ચાહિયે । ‘અવ્વક્કિત્તેણ ચેયસા’ હસસે યહ ઘોતિત હોતા હૈ કિ ચિત્તકી સ્થિરતાસે હી મિક્ષાકી શુદ્ધિ નિમ સકતી હૈ । ‘અણુવ્વિગ્ગો’ પદસે પરીપહ સંહનેકા સામર્થ્ય પ્રગટ કિયા હૈ ॥૨॥ ગોચરીકે લિયે ગમનવિધિ બતાતે હૈ-‘પુરઓ’ इत्यादि ।

એ ભાવ મુનિ પિંડગવેપણાને સમય થતાં ગ્રામ, નગર, ગામડું, કર્વટ આદિમાં યથાયોગ્ય થોડા થોડા નિર્દોષ આહાર ગ્રહણ કરતાં, મિક્ષાના બધા દોષોને ઉપયોગ રાખવાવાળો અર્થાત્ અવ્યાક્ષિત્ત-ચિત્તથી અલાભ આદિ પરી પહથી ઉત્પન્ન થતા ક્ષોભથી રહિત થઈને ઈર્યાપથ શોધતાં મંદ ગતિએ થાયે.

ગોચરગગઓ શબ્દથી એમ સૂચિત થયું છે કે સાધુએ નવકોટિએ વિશુદ્ધ આહાર લેવો જોઈએ. અવ્વક્કિત્તેણ ચેયસા એથી એમ પ્રકટ થાય છે કે ચિત્તની સ્થિરતાથી જ મિક્ષાની શુદ્ધિ નથી શકે છે, અણુવ્વિગ્ગો શબ્દથી પરીપહ સહ પાનું સામર્થ્ય પ્રકટ કર્યું છે. (૨)

ગોચરીને માટે ગમનવિધિ બતાવે છે-પુરઓ इत्यादि.

તત્ર ગચ્છતો હાનિમાહ-‘પવઙ્તે’ इत्यादि ।

^૨ મૂલમ્-^૩ પવઙ્તે ^૬ વ ^૧ સે ^૪ તત્થ, ^૫ પક્કલંતે ^૭ વ ^૮ સંજણ ।

^{૧૨} હિંસેજ્જ ^{૧૧} પાણમૂયાઈ, ^૯ તસે ^{૧૦} અદુવ ^૬ થાવરે ॥ ૫ ॥

છાયા—પ્રપતંશ સ તત્ર, પ્રસ્તલંશ સંયતઃ ।

હિંસ્યાત્માણભૂતાનિ, ત્રસાન્ અથવા સ્થાવરાન્ ॥ ૫ ॥

પૂર્વોક્ત માર્ગસે જાને મેં દોષ વતાતે હૈ—

સાન્વયાર્થઃ—સે=તે માર્ગસે જાનેવાલા વહ સંજણ=સાધુ વ=યદિ તત્થ=ત્રહાં પવઙ્તે=ગિર જાય વ=અથવા પક્કલંતે=રપટ પડે તો તસે=ત્રસ-દ્વીન્દ્રિયાદિ અદુવ=અથવા થાવરે=સ્થાવર-પૃથિવ્યાદિ પાણમૂયાઈ=માણી ભૂતોંકી હિંસેજ્જા=હિંસા કરે। અર્થાત્ એસે માર્ગમેં જાનેસે સાધુકો આત્મ ઓર સંયમ દોનોંકી વિરાધનાકા સંભવ હૈ ॥ ૫ ॥

ટીકા—તત્ર=તસ્મિન્ અવપાતાદો પ્રપતન્ પ્રસ્તલંશ સ સંયતઃ=સાધુઃ ત્રસાન્=દ્વીન્દ્રિયાદિલક્ષણાન્, સ્થાવરાન્=પૃથિવ્યાદિકેન્દ્રિયાન્, અથવા પ્રાણભૂતાનિ=ત્રસસ્થાવરોભયવિધાન્ પ્રાણિનો હિંસ્યાત્=મર્દયેત્ પીડયેદિતિ યાવત્ । પતનાદિના ચાઽઽત્મવિરાધનાદપિ નિયતં ભાવીતિ માવઃ ॥ ૫ ॥

માર્ગ ન હો તો ગ્રહ નિપેધ નહીં હૈ—અર્થાત્ અન્ય માર્ગકે અભાવમેં એસે માર્ગસે ખી જા સકતે હૈ ॥ ૪ ॥

એસે માર્ગમેં ચલનેસે હોનેવાલી હાનિ વતાતે હૈ—‘પવઙ્તે’ इत्यादि ।

યદિ અવપાત આદિ પૂર્વોક્ત માર્ગોમેં ગમન કરનેસે ગિર પડે યા રપટ જાવે તો દ્વીન્દ્રિય આદિ ત્રસ યા પૃથ્વીકાયિક આદિ સ્થાવર જીવોંકી અથવા દોનોં પ્રકારકે જીવોંકી હિંસા હોતી હૈ તથા ગિરને આદિસે આત્મવિરાધના ખી અવશ્ય હોતી હૈ ॥ ૫ ॥

તો એનો નિપેધ નથી—અર્થાત્ અન્ય માર્ગને અભાવે એવા માર્ગથી પણ નહીં શકાય છે. (૪)

એવા માર્ગમાં ચાલવાથી થનારી હાનિ બતાવે છે—પવઙ્તે० इत्यादि.

જો અવપાત આદિ પૂર્વોક્ત માર્ગોમાં ગમન કરવાથી પડી બંધ યા લપસી બંધ તો દ્વીન્દ્રિયાદિ ત્રસ યા પૃથ્વીકાયિક આદિ સ્થાવર જીવોંની અથવા જેઠ પ્રકારના જીવોંની હિંસા થાય છે, તથા પડવાથી આત્મવિરાધના પણ અવશ્ય થાય છે. (૫)

માર્ગનો પરિવર્જન=ઝોડે, તથા સંક્રમેણ=છીનટ આદિકે કારણ નિસ માર્ગમે
ઈટ કાઠ આદિ લાંબનેકે લિપ રહે હોં ઉત્તરે મી ન ગચ્છેજ્જા=નહીં જાવે ॥૪॥

ટીકા—‘ઓવાયં’ ઇત્યાદિ । ‘પરકમે’ ઇતિ આક્રમણમાક્રમઃ=અવલમ્બન
પર્યાસાવાક્રમશ્ચ પરાક્રમઃ પરસ્યાડક્રમો યા પરાક્રમસ્તસ્મિન્, યદ્વા ‘પરકમે’
ઈતિચ્છાયા, તતથ્ચ પર્યાસી ક્રમશ્ચ પરક્રમસ્તસ્મિન્ ‘સર્વથા ગત્યન્તરે’ ઇત્યર્થસ્તથા
ચ-પરાક્રમે અથવા પરક્રમે ઉપાયે વિજમાને=વર્તમાને સતિ અવપાતઃ ‘=સ્વલન-
સ્થાનં સત્યપ્યાલોકે યેન સચ્ચરણે સ્વલનમવશ્યસમ્ભાવ્યં તમ્, વિપમં=દુર્ગમત્વા-
દ્વિકટં માર્ગં સ્થાણું=જનસંખ્યાદિસ્થુલં તદ્વજ્રલં ક્ષેત્રાદિમાર્ગમિત્યર્થઃ, વિજનલં=વિગતં
જલં યસ્માત્તત્ તથોક્તં પક્કિલસ્થલં પરિવર્જયેત્=પરિત્યજેત્, સંક્રમેણ=સંક્રમ્યતે=
સમુલ્લઘ્યતે જલકર્દમાદિવહુલવિપમસ્થાનં યેન સ સંક્રમઃ=શુકા-કાષ્ઠ-પાપાણાદિ-
નિર્મિતમાર્ગવિશેષસ્તેન ન ગચ્છેત્=ન સચ્ચરેત્ । ‘વિજમાણે પરકમે’ ઇત્યનેનોપા-
યાન્તરાભાવે નાયં પ્રતિપેદ્ય ઇત્યપવાદઃ સૂચિતઃ ॥૪॥

૧ ગત્તમયતયા સંભાવિતસ્વલનકમ્ ।

૨ ઉન્નતાડ્યનતત્વાદુર્ગમમ્ ।

‘ઓવાયં’ ઇત્યાદિ । પર અવલમ્બકો યહો પર પરક્રમ અથવા
પરાક્રમસે કહા ગયા હૈ અત એવ અર્થ યહ હૈ કિ દુસરે માર્ગકે રહતે
હુએ, જિસમેં ચલનેસે ગિર પડનેકી સંભાવના હો, દુર્ગમ હોનેકે કારણ
વિકટ હો, જિસમેં કાટે હુએ જ્વાર આદિકે ડંઠલ હોં, ઓર જો કીચડ-
વાલા હો, જલ-કીચડ આદિકી અધિકતા હોનેસે લાંબનેકે લિપ ઈટ,
કાઠ, પથર આદિ રહે હુએ હોં, ઉત્તર વિપમ માર્ગસે ગમન ન કરે ।

‘વિજમાણે પરકમે’ ઇસ પદસે યહ સૂચિત કિયા હૈ કિ દુસરા

ઓવાયં ઇત્યાદિ. પર અવલંબને અહીં પરક્રમ અથવા પરાક્રમથી કહેવામાં
આવેલ છે, એથી એવો અર્થ થાય છે કે બીજો માર્ગ હોવા છતાં, જેમાં અલ-
વાથી પડી જવાની સંભાવના હોય, દુર્ગમ હોવાને લીધે વિકટ હોય, જેમાં કાપેલી
બુવાર આદિનાં ફૂંડાં હોય, અને જે કીચડવાળો હોય, પાણી-કીચડ વગેરે વધુ
હોવાના કારણે ઓળંગવા માટે ઈટ, લાકડું કે પથર આદિ રાખેલાં હોય, એવા
વિપમ માર્ગથી ગમન ન કરે.

વિજમાણે પરકમે એ શબ્દોથી એમ સૂચ્યું છે કે બીજો માર્ગ હોવા

તત્ર ગચ્છતો હાનિમાહ-‘પવહંતે’ ઇત્યાદિ ।

^૨મૂલમ્-^૩પવહંતે^૪ વ^૫ સે^૬ તત્થ, ^૭પક્ષલંતે^૮ વ^૯ સંજણ ।

^{૧૨}હિંસેજ્જ^{૧૧} પાણમૂયાઈં, ^{૧૦}તસે^૯ અદુવ^૮ થાવરે ॥ ૫ ॥

છાયા—પ્રપતંશ્ચ સ તત્ર, પ્રસ્તલંશ્ચ સંયતઃ ।

હિંસ્યાત્પાણમૂતાનિ, ત્રસાન્ અથવા સ્થાવરાન્ ॥ ૫ ॥

પૂર્વોક્ત માર્ગસે જાને મેં દોષ વતાતે હૈ—

સાન્વયાર્યઃ—સે=ઉસ માર્ગસે જાનેવાલા વહ સંજણ=સાધુ વ=યદિ તત્થ=વહાં પવહંતે=ગિર જાય વ=અથવા પક્ષલંતે=રપટ પડે તો તસે=ત્રસ-દ્વીન્દ્રિયાદિ અદુવ=અથવા થાવરે=સ્થાવર-પૃથિવ્યાદિ પાણમૂયાઈં=પ્રાણી મૂતોંકી હિંસેજ્જા=હિંસા કરે । અર્થાત્ એસે માર્ગમેં જાનેસે સાધુકો આત્મ ઔર સંયમ દોનોંકી વિરાધનાકા સંમથ હૈ ॥ ૫ ॥

ટીકા—તત્ર=તસ્મિન્ અવપાતાદૌ પ્રપતન્ પ્રસ્તલંશ્ચ સ સંયતઃ=સાધુઃ ત્રસાન્=દ્વીન્દ્રિયાદિલક્ષણાન્, સ્થાવરાન્=પૃથિવ્યાદ્યેકેન્દ્રિયાન્, અથવા પાણમૂતાનિ=ત્રસસ્થાવરોભયવિધાન્ પ્રાણિનો હિંસ્યાત્=મર્દયેત્ પીડયેદિતિ યાવત્ । પતનાદિના ચાઽઽત્મવિરાધનાદ્યપિ નિયતં ભાવીતિ ભાવઃ ॥ ૫ ॥

માર્ગ ન હો તો ચહ નિષેધ નહીં હૈ—અર્થાત્ અન્ય માર્ગકે અભાવમેં એસે માર્ગસે મી જા સકતે હૈ ॥ ૪ ॥

એસે માર્ગમેં ચલનેસે હોનેવાલી હાનિ વતાતે હૈ—‘પવહંતે’ ઇત્યાદિ ।

યદિ અવપાત આદિ પૂર્વોક્ત માર્ગોમેં ગમન કરનેસે ગિર પડે યા રપટ જાવે તો દ્વીન્દ્રિય આદિ ત્રસ યા પૃથ્વીકાધિક આદિ સ્થાવર જીવોંકી અથવા દોનોં પ્રકારકે જીવોંકી હિંસા હોતી હૈ તથા ગિરને આદિસે આત્મવિરાધના મી અવશ્ય હોતી હૈ ॥ ૫ ॥

તો એનો નિષેધ નથી—અર્થાત્ અન્ય માર્ગને અભાવે એવા માર્ગથી પણ નહ શકાય છે. (૪)

એવા માર્ગમાં ચાલવાથી થનારી હાનિ જતાવે છે—પવહંતે ૦ ઇત્યાદિ.

જો અવપાત આદિ પૂર્વોક્ત માર્ગોમાં ગમન કરવાથી પડી નાથ યા લપસી નાથ તો દ્વીન્દ્રિયાદિ ત્રસ યા પૃથ્વીકાધિક આદિ સ્થાવર જીવોંની અથવા જેઉ પ્રકારના જીવોંની હિંસા થાય છે, તથા પડવાથી આત્મવિરાધના પણ અવશ્ય થાય છે. (૫)

અપ્કાયાદિયતનામાદ-‘ન ચરેજ્ઞ’ इत्यादि ।

મૂલમ્-ન ચરેજ્ઞ વાસે વાસંતે, મિહિયાણ પડંતિણ ।

મહાવાણ વ વાયંતે, તિરિચ્છસંપાદમેસુ વા ॥૮॥

ઠાયા—ન ચરેદ્ વર્ષે વર્ષતિ, મિહિકાયાં પતન્ત્યામ્ ।

મહાવાતે વા વાતિ, તિર્યક્સંપાતેષુ વા ॥૮॥

અપ્કાય આદિકી યતના કહતે હૈ—

સાન્વયાર્થ:-વાસે વાસંતે=વર્ષા વરસતે હુણ મિહિયાણ પડંતિણ=ધૂંઅર-કુહરા ગિરંતે હુણ વ=તથા મહાવાણ વાયંતે=મહાવાયુ-ઑંધી-કે ચળતે હુણ વા=ઑંધી તિરિચ્છસંપાદમેસુ=તીડ-પતંગાદિકાંકે ઉડતે હુણ (સાધુ) ન ચરેજ્ઞ=ગોચરી ન જાવે ॥૮॥

ટીકા—વર્ષે વર્ષતિ=વૃષ્ટી સત્યામ્, મિહિકાયાં=ધૂમિકાયાં પતન્ત્યાં સત્યાં મહાવાતે=મવણ્ડપવને વાતિ=વ્રહ્મતિ સતિ, તિર્યક્સંપાતેષુ=તિર્યક્પતનશીલેષુ શલભાદિષુ સત્સુ ન ચરેત્ । ‘વાસે વાસંતે’ इत्यनेन શીકરપાતસમયેऽपि ગમન નિપેદઃ તસ્યાપિ વૃષ્ટાવન્તર્ભાવાત્ અપ્કાયચિરાધનાસાધનત્વાच्च ॥૮॥

ઉક્તા પ્રથમમહાવ્રતવિરાધનાઽધુના ચતુર્થમહાવ્રતવિરાધનાયા ઇતરમહાવ્રતવિરાધના-

અપ્કાયાદિકી યતના કહતે હૈ-‘ન ચરેજ્ઞ વાસે’ इत्यादि ।

જય વર્ષા વરસ રહી હો, કુહરા (ધૂંઅર) પડ રહા હો, ઑંધી ચલ રહી હો, ટિડ્ડી આદિ ઉડ રહે હો, તય સાધુ ગમન ન કરે । ‘વાસે વાસંતે’ इस पदसे यह भी ग्रहण कर लेना चाहिए कि जब फुहारे पड़ रहे हों तब भी गमन न करे, क्योंकि वह भी वर्षाहीमें अन्तर्गत है और उस समय जानेसे अप्कायकी विराधना होती है ॥८॥

પ્રથમ મહાવ્રતની વિરાધના બતાવેલા બાદ અથ અન્ય મહાવ્રતોની વિરાધના

અપ્કાયાદિની યતના કહે છે-ન ચરેજ્ઞ વાસે० इत्यादि. જ્યારે વરસા વરસી રહ્યો હોય, ધુમસ (ઝાકળ) પડી રહ્યો હોય ઑંધી ચાલી રહી હોય, ટીડ ઉડ રહ્યાં હોય, ત્યારે સાધુ ગમન ન કરે. વાસે વાસંતે એ શબ્દથી એમ પણ અર્થ કરી લેવું જોઈએ કે જ્યારે વરસાદની ફરફર પડી રહી હોય ત્યારે પણ ગમન ન કરે; કારણ કે તે પણ વરસાદમાં જ આવી જાય છે, અને તે સમયે જ વર્ષા અપ્કાયની વિરાધના થાય છે. (૮)

પ્રથમ મહાવ્રતની વિરાધના બતાવ્યા પછી હવે બીજાં મહાવ્રતોની વિરાધના

हेतुभूततया तामाह-‘न चरेज्ज वेस०’ इत्यादि ।

मूलम्-न चरेज्ज वेससामन्ते, वंभचेरवसाणुए ।

वंभयारिस्स दंतस्स, हुज्जा तत्थ विसुत्तिया ॥ ९ ॥

छाया-न चरेद् वेशसामन्ते, ब्रह्मचर्यवशानुगः ।

ब्रह्मचारिणी दान्तस्य, भवेत्तत्र विस्रोतसिका ॥९॥

ब्रह्मचर्य ही सब व्रतों का कारण है, अतः चतुर्थव्रत की यतना कहते हैं—

सान्न्धयार्थः-वंभचेरवसाणुए=ब्रह्मचर्यकी रक्षा चाहनेवाला साधु वेस-सामन्ते=वेश्याके पाड़े-मुहल्लेमें न चरेज्ज=गोचरी नहीं जावे, (क्योंकि) तत्थ=वहां (गोचरी जानेसे) दंतस्स=इन्द्रिय और मनको काबूमें रखनेवाले वंभयारिस्स=ब्रह्मचारी साधुके भी विसुत्तिया=मानसिक विकार हुज्जा=पैदा हो जाता है, साधारण मनुष्यकी तो बातही क्या ? अर्थात् उसके मानसिक विकार जरूर उत्पन्न हो जाता है ॥९॥ क्योंकि—

टीका-ब्रह्मचर्यवशानुगः=ब्रह्मचर्य=कामवासनापरित्यागलक्षणव्रतं, वशं=स्वायत्तताम् अनुगमयति=मापयतीति स तथोक्तः ब्रह्मचारीत्यर्थः । यद्वा ‘ब्रह्मचर्यावसानके’ इति, ‘ब्रह्मचर्यवशाऽऽनये’ इति वा संस्कृतं, तस्य ‘वेशसामन्ते’ इत्यनेन विशेषणतया सम्बन्धस्तथा च-ब्रह्मचर्यस्यावसानम्=अन्तो यस्मात्स तस्मिन्-ब्रह्मचर्यविनाशके इति प्रथमस्यार्थः । ब्रह्मचर्यं वशमानयति=दर्शनादिना स्वाधीनं करोतीति ब्रह्मचर्यवशानयस्तस्मिन् ब्रह्मचर्यभ्रंशके इति द्वितीयस्यार्थः । वेशसामन्ते=वेशः=वेश्यागृहम् ‘वेशो वेश्यागृहे गृहे’ इति कोशात्, तस्य सामन्ते=समीपे वेश्यापाटके वा न चरेत्=न गच्छेत् । का हानि ? रित्याह-‘ब्रह्मे’-ति, तत्र=वेशसामन्ते गमनेनेति प्रसङ्गलभ्यम्, दान्तस्य=जितेन्द्रियस्यापि

के कारण होनेसे चतुर्थ महाव्रतकी विराधनाका कथन करते हैं-‘न चरेज्ज वेस०’ इत्यादि ।

ब्रह्मचारी साधु गोचरीके लिए, ब्रह्मचर्यका नाश करनेवाले वेश्या-घरके समीपमें या वेश्याके पाड़े (मुहल्ले) में न जावे । वहाँ जानेसे क्या हानि है ? सो बताते हैं-वेश्याके पाड़ेमें गमन करनेसे जितेन्द्रिय ब्रह्म-

कारण छोड़वाने लीधे अतुर्थ भङ्गाव्रतानी विराधनानु कथन करे छे : न चरेज्ज वेस० इत्यादि. ब्रह्मचारी साधु गोचरीने भोटे, ब्रह्मचर्यने नाश करवावाणा वेश्यागृहनी समीपे या वेश्याओना भोटेदलाभां न जाय. त्यां जवाभां शी हरेकत छे ? ते हवे गतावे छे-वेश्याना भोटेदलाभां गमन करवाथी जितेन्द्रिय ब्रह्मचारी

અપ્કાયાદિયતનામાદ-‘ન ચરેજ્ઞ’ इत्यादि ।

मूलम्-न चरेज्ज्ञ वासे वासंते, मिहियाण पडंतिण ।

महावाण व वायंते, तिरिच्छसंपादमेसु वा ॥ ८ ॥

छाया—न चरेद् वर्षे वर्षति, मिहिकायां पतन्त्याम् ।

महावाते वा याति, तिर्यक्संपातेषु वा ॥ ८ ॥

अपकाय आदिकी यतना कहते हैं—

सान्‍યયાર્ય:-વાસે વાસંતે=વર્ષા વસતે હુણ મિહિયાણ પડંતિણ=ધૂઅર-કુહરા-ગિરંતે હુણ વ=તથા મહાવાણ વાયંતે=મહાવાયુ-ઑંધી-કે ચલતે હુણ વા=ઑર તિરિચ્છસંપાદમેસુ=તીડ-પતંગાદિકોંકે ઉડતે હુણ (સાધુ) ન ચરેજ્ઞ=ગોચરી ન જાવે ॥ ૮ ॥

ટીકા—વર્ષે વર્ષતિ=વૃષ્ટી સત્યામ્, મિહિકાયાં=ધૂમિકાયાં પતન્ત્યાં સત્યાં મહાવાતે=મચણ્ડપવને વાતિ=વહતિ સતિ, તિર્યક્સંપાતેષુ=તિર્યક્પતનશીલેષુ શલમાદિષુ સત્સુ ન ચરેત્ । ‘વાસે વાસંતે’ इत्यनेन शीकरपातसमयेऽपि गमन-निषेधः तस्यापि दृष्टावन्तर्भावात् अपकायविराधनासाधनत्वाच्च ॥ ८ ॥

उक्ता प्रथममहाव्रतविराधनाऽधुना चतुर्थमहाव्रतविराधनाया इतरमहाव्रतविराधना-

अपकायादिकी यतना कहते हैं-‘न चरेज्ज्ञ वासे०’ इत्यादि ।

જય વર્ષા વરસ રહી હો, કુહરા (ધૂઅર) પડ રહા હો, ઑંધી ચલ રહી હો, ટિહી આદિ ઉડ રહે હો, તથ સાધુ ગમન ન કરે । ‘વાસે વાસંતે’ इस पदसे यह भी ग्रहण कर लेना चाहिए कि जब फुहारे पड़ रहे हैं तब भी गमन न करे, क्योंकि वह भी वर्षाहीमें अन्तर्गत है और उस समय जानेसे-अपकायकी विराधना होती है ॥ ८ ॥

—પ્રથમ મહાવ્રતની વિરાધના ચતાનેકે વાદ અથ અન્ય મહાવ્રતોંકી વિરાધના

અપ્કાયાદિની યતના કહે છે-ન ચરેજ્ઞ વાસે० इत्यादि. न्याये वरसाद वरसी रह्यो छाय, धुमस (आकण) पडी रह्यो छाय. आंधी आली रही छाय, टीड उड़ी रह्यां छाय, त्यारे साधु गमन न करे. वासे वासंते ये शण्ठथी येम पणु अडणु करी छेवुं लेणुं लेणुं ये ते न्याये वरसादनी करकर पडी रही छाय त्यारे पणु गमन न करे; कारणु के ते पणु वरसादमां न आवी जाय छे, अने ते समये नवाथी अप्कायनी विराधना थाय छे. (८)

પ્રથમ મહાવ્રતની વિરાધના બતાવ્યા પછી હવે બીજાં મહા ૨ વિરાધનાના

છાયા—અનાયતને ચરતઃ સંસર્ગેનાઽમીક્ષ્ણમ્ ।

મથેદ્વત્તાનાં પીડા, શ્રામણ્યે ચ સંશયઃ ॥૧૦॥

વેશ્યા કે પાડે મેં એકવાર જાને કા દોષ કહ કર અવ અનેક વાર જાનેકા દોષ કહતે હૈ—

સાન્વચાર્યઃ—અણાયયણે=વેશ્યાકે પાડેમેં અથવા ઇસ પ્રકારકે દૂસરે અયોગ્ય સ્થાનોમેં ચરંતસ્સ=ગોચરી જાનેવાલે સાધુકે અમિક્ષ્ણ ગં=વારંવાર સંસર્ગીય=સંસર્ગ હોનેકે કારણ વચાણં=મદ્વાવ્રતોંકો પીલા=પીડા હુજ્જ=હોતી હૈ અર્થાત્ વે દૂષિત હો જાતે હૈ । (ઇતના હી નહીં કિન્તુ ડસ સાધુકે) સામન્નમ્મિ ય=ચારિત્ર-સાધુપનેમેં મી સંસઓ=સન્દેહ હો જાતા હૈ ॥૧૦॥

ટીકા—અનાયતને=અયોગ્યસ્થાને વેશ્યાગૃહસમીપાદો અમીક્ષ્ણં=વારંવારમ્ ચરતઃ=પર્યટતઃ સાધોઃ સંસર્ગેણ=પ્રેક્ષણાદિસંપર્કેણ (મૂલે પ્રાકૃતત્વાત્સ્ત્રીત્વમ્) વ્રતાનાં=બ્રહ્મચર્યાદીનાં પીડા=વિરાધના, ચકારોઽપ્યર્થે, નૈતાવત્યેવ હાનિઃ કિન્ત્વન્યા-ઽપીત્યાહ-શ્રામણ્યે=ચારિત્રેઽપિ સંશયઃ=પાલનીયતાસન્દેહો મથેત્, તથાહિ—

“દુશ્વરબ્રહ્મચર્યાદેર્ભવિપ્યતિ ફલં ન વા ? ।

ચૈન્ન જાને કિયત્ કીદક્, કદા વા તદ્ભવિપ્યતિ ॥૧॥

તથાઽપ્રાપ્તસુખપ્રાપ્તિઃ, મુદિશ્ય વિહિતો મયા ।

ઉપસ્થિતસુખત્યાગ ઉચિતઃ કિં ન ઓચિતઃ ॥૨॥” ઇત્યાદિ ।

વેશ્યા-ચરકે સમીપ યા એસેહી અન્ય અયોગ્ય સ્થાનોમેં ધાર ધાર ગમન કરનેવાલે સાધુકે વેશ્યાકો દેખને આદિ સંસર્ગસે બ્રહ્મચર્ય આદિ વ્રતોમેં પીડા હોજાતી હૈ, અર્થાત્ વ્રત દૂષિત હોજાતે હૈ । યહી એક હાનિ નહીં હૈ કિન્તુ ડસકે શ્રામણ્ય (ચારિત્ર)મેં મી સંદેહ હોજાતા હૈ કિ—

“ઇસદુશ્વર બ્રહ્મચર્યકા ફલ મિલેગા યા નહીં ?, યદિ મિલેગા મીતો ન જાને કિતના મિલેગા, કૈસા મિલેગા, ઔર કથ મિલેગા ? ॥૧॥

મેંને અપ્રાપ્ત સુખકી પ્રાપ્તિકે લિખ પ્રાપ્ત સુખકા ત્યાગ કર દિયા હૈ સો યહ—ઉચિત કિયા હૈ યા અનુચિત ? ॥૨॥” ઇત્યાદિ ।

વેશ્યાગૃહની સમીપે યા એવાજ અન્ય અયોગ્ય સ્થાનોમાં વારંવાર જવાવડે વેશ્યાને જોવા આદિ સંસર્ગથી સાધુનાં પ્રશ્નચર્ય આદિ વ્રતોમાં પીડા થઈ જાય છે, અર્થાત્ વ્રત દૂષિત થઈ જાય છે. આ એક જ હાનિ નથી પરંતુ એના શ્રામણ્ય (ચારિત્ર)માં પણ સંદેહ ઉત્પન્ન થાય છે કે—“આ દુશ્વર પ્રશ્નચર્યનું ફળ મળશે કે નહિ ?, જો મળશે તો પણ શી ખબર કેટલું મળશે, કેમ મળશે અને ક્યારે મળશે ? (૧). મેં અપ્રાપ્ત સુખની પ્રાપ્તિને માટે પ્રાપ્ત સુખનો ત્યાગ કરી નાંખ્યો છે તો એ ઉચિત કયું છે કે અનુચિત ? (૨)” ઇત્યાદિ,

બ્રહ્મચારિણઃ=સાધોર્વિસૌતસિકા=તદ્વૃપલાવગ્યાવલોકનચિન્તનાદિ^૧કનઘરેણ ચેતો-
 નલિકાસમાગચ્છદ્વાવનાસન્નિવપવાહનિરોધે શ્રદ્ધાભૂમિસમુત્પન્નબ્રહ્મચર્યમૂલકા-
 હિંસાસત્યાસ્તેયાઅપરિગ્રહરૂપાસ્સલાન્સંવર્દિત-જ્ઞાન-ક્રિયાસ્કન્ધદૃઢ-સમિતિગુ-
 પ્ત્યાદિશાખાપ્રશાખાચિત્તા-અષ્ટાદશસદ્બ્રહ્મશીલાન્નપ્ર-ધ્યાન-કુસુમા-અપર્વ-ફલસમ્પ-
 ત્સમૃદસંયમદ્વમશોષિણી ચિત્તવિકૃતિર્મધેદિતિ ય્યાર્થઃ ॥૯॥

સકૃદ્ગમનદોષં પ્રતિપાદેદાનીમસકૃદ્ગમનદોષાન્ પ્રદર્શયતિ-‘અણાયયણે’ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-અણાયયણે ચરંતસ્સ, સંસંગીણ અભિક્ષણં ।

હુજ્જ વયાણં પીલા, સામન્નમ્મિ યં સંસઓ ॥૧૦॥

૧ ‘કૂઢા-કરકટ’ ‘કચરા’ ઇતિ ભાષા ।

ચારી સાધુકે શ્રી મનમેં વિકાર ઉત્પન્ન હોસકતા હૈ । અર્થાત્ વેશ્યાકે
 રૂપ-લાવણ્યકા અવલોકન કરને ઓર વિચાર કરનેરૂપ કચરેસે ચિત્ત-
 રૂપી નલદારા આત્મામેં આતા હુઆ વિશુદ્ધભાવનારૂપ જલકા પ્રવાહ
 રુક જાતા હૈ । ભાવના-જલકા પ્રવાહ રુક જાનેસે વહ સંયમરૂપી તરુ
 સૂઝ જાતા હૈ, જો તરુ શ્રદ્ધારૂપી ભૂમિમેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, બ્રહ્મચર્ય જિસકી
 જડે હૈ, અહિંસા-સત્ય-અસ્તેય-અપરિગ્રહ-રૂપી ક્યારી હૈ, જો જ્ઞાન ઓર
 ક્રિયારૂપી સ્કન્ધસે દૃઢ હૈ, સમિતિ-ગુણિ આદિ શાખા-પ્રશાખાએં જિસકી
 ફેલી હુઈ હૈ, અઠારહ હજાર શીલાન્ન જિસકે પત્તે હૈ, ધ્યાન હી જિસકે
 પુષ્પ હૈ, ઓર મુક્તિ-સમ્પત્તિહી જિસ વૃક્ષકે ફલ હૈ ॥૯॥

एकवार गमन करनेके दोष बताकर बारंबार गमन करनेके दोष
 कहते हैं-‘अणाययणे०’ इत्यादि ।

સાધુના મનમાં પણ વિકાર ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. અર્થાત્ વેશ્યાના રૂપ-લાવણ્યકું
 અવલોકન, વિચાર, ઇત્યાદિરૂપ કચરાથી ચિત્તરૂપી નળદારા આત્મામાં આવતા
 વિશુદ્ધ ભાવનાજળનો પ્રવાહ રોકાઈ જવાથી એ સંયમરૂપી તરુ સુકાઈ નાથ છે,
 કે જે તરુ શ્રદ્ધારૂપી ભૂમિમાં ઉત્પન્ન થાય છે, બ્રહ્મચર્ય જેનાં મૂળ છે, અહિંસા-
 સત્ય-અસ્તેય-અપરિગ્રહરૂપી ક્યારી છે, જે જ્ઞાન અને ક્રિયારૂપી થડ વડે દૃઢ છે,
 સમિતિ-ગુણિ આદિ શાખા-પ્રશાખા જેની ફેલાઈ રહી છે, અઠાર હજાર શીલાન્ન જેનાં
 પાંદડાં છે, ધ્યાન જ જેનાં પુષ્પ છે અને મુક્તિસંપત્તિજ તે તરુનાં ફળ છે. (૯)
 એકવાર ગમન કરવાના દોષ બતાવીને વારંવાર ગમન કરવાના દોષ
 બતાવે છે-અણાયયણે० ઇત્યાદિ.

લક્ષણં વિજ્ઞાય=અવગુહ્ય એકાન્તમ્=એકઃ=અદ્વિતીયઃ અન્તો=નિશ્ચયો વ્રત-
રક્ષણવિપયકો મોક્ષપ્રાપ્તિવિપયકો વા એકાન્તસ્તમ્ આશ્રિતઃ=આસ્થિતો મુનિઃ
વેશસામન્તં=વેશ્યાપાટકગમનં વર્જયેત્=પરિત્યજેત્ ।

‘વિયાણિત્તા’ इत्यनेन सम्यगवबोधमन्तरेण दोषपरित्यागो याथातथ्येन न
संभवतीति, ‘एगंतमस्सिए’ इत्यनेन च मुनिना सततं मोक्षैकलक्ष्येण भवितव्यमिति
सूचितम् ॥११॥

માર્ગચતનામેવ વિશિષ્ટ્યાઽઽહ-‘સાણં’ इत्यादि ।

મૂલમ્-સાણં સૂઢ્યં ગાર્વિં, દિત્તં ગોણં હયં ગયં ।

संखिब्भं कलहं जुद्धं, दूरओ परिवज्जए ॥ १२ ॥

છાયા-શ્વાનં મૂતાં ગાં, દપ્પં ગોણં હયં ગજમ્ ।

સંખિબ્ભં કલહં યુદ્ધં, દૂરતઃ પરિવર્જયેત્ ॥૧૨॥

સાધુ જહાં મિક્ષા કે લિયે ન જાવે ડન સ્થાનોં કો વિશેષ રૂપસે કહતે હૈં-

સાન્વયાર્થઃ-સાણં=જહાં કાટનેવાલા કુત્તા હો સૂઢ્યં=થોડે કાલકી વ્પાઈ
હૂઈ ગાર્વિં=ગાય હો દિત્તં=મદમસ્ત ગોણં=ગોધા સાણ્ઢ અથવા વૈલ (ઑર) હયં=
ઘોઢા (અથવા) ગયં=હાથી હો (તથા) સંખિબ્ભં=જહાં વચે સેલ રહે હોં કલહં=
પરસ્પર વાગ્યુદ્ધ-ગાલી-ગલોચ-હો રહા હો જુદ્ધં=શત્રુ આદિસે યુદ્ધ હોતા હો (એસે
સ્થાનકો સાધુ) દૂરઓ=દૂરસે હી પરિવજ્જણ=વર્જે, અર્થાત્ એસી જગહ સાધુ

જાનકર વ્રતોંકી રક્ષા ઓર મોક્ષકી પ્રાપ્તિકે નિશ્ચયમેં સ્થિત મુનિ વેશ્યાકે
પાઢે (ચકલે)મેં મિક્ષા આદિકે લિયે ન જાવે ।

‘વિયાણિત્તા’ પદસે યહ સૂચિત કિયા હૈ કિ ખલીભોંતિ જાને વિના
દોષકા અચ્છી તરહ પરિત્યાગ નહીં હો સકતા । ‘એગંતમસ્સિય’ પદસે યહ
પ્રગટ કિયા હૈ કિ મુનિકો સદા મોક્ષપ્રાપ્તિકા લક્ષ્ય રચના ચાહિયે ॥૧૧॥

માર્ગકી ચતનાકો વિશેષરૂપસે ચતાતે હૈં- ‘સાણં’ इत्यादि ।

જાણીને વ્રતોની રક્ષા અને મોક્ષની પ્રાપ્તિના નિશ્ચયમાં સ્થિત મુનિએ, વેશ્યાના
મોહાદલામાં મિક્ષા આદિને માટે જવું નહિ.

વિયાણિત્તા શબ્દથી એમ સૂચિત કર્યું છે કે-સારી રીતે જાણ્યા વિના
દોષોના સારી પેઠે પરિત્યાગ થઇ શકતો નથી. એગંતમસ્સિય શબ્દથી એમ
પ્રકટ કર્યું છે કે મુનિએ સદા મોક્ષપ્રાપ્તિનું લક્ષ્ય રાખવું જોઇએ. (૧૧)

માર્ગની ચતનાને વિશેષરૂપે ચતાવે છે. સાણં ઇત્યાદિ.

યદ્વા-‘ચકારાદય’ કાશ્ન-વિનિષ્ક્રિતા-ભેદો-ન્માદ-દીર્ઘકાલિકરોગ-કેવલિ-
મણ્નધર્મભ્રંગાદયો દોષાઃ સંગૃહ્યન્તે ॥૧૦॥

ઉપસંહરતિ-‘તમ્હા ઇયં’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-તમ્હા ઇયં વિચાણિત્તા, દોસં દુગ્ગદ્વદુળં ।

વજ્જણ વેસસામંતં, મુણી ઇગંતમસ્સિણ ॥૧૧॥

છાયા-તસ્માદેતં વિજ્ઞાય, દોષં દુર્ગતિવર્દનમ્ ।

વર્જયેદ્દેશસામન્તં, મુનિરેકાન્તમાશ્રિતઃ ॥૧૧॥

સાન્નયાર્થઃ-તમ્હા=ઇસલિજ દુગ્ગદ્વદુળં=દુર્ગતિકો વઢાનેવાલે ઇયં=ઇસ
દોસં=દોષકો વિચાણિત્તા=જ્ઞાનકર ઇગતમસ્સિણ=મોક્ષામિલાપી મુણી=મુનિ
વેસસામંતે=વેશ્યાકે પાઢે-મોહલે-કો વજ્જણ=વર્જે અર્થાત્ મિસાદિકે લિજ વઢાં
નહીં જાવે । આવાર્થ-ઇસ પ્રકારકે સંસર્ગસે સાધુકા મન ઉદ્વિગ્ન હો જાનેસે
મનમેં અનેક કુતર્કણાં હોને લગ જાતી હૈં, તવ ડસકા મન જ્ઞાન-ધ્યાન-આદિ
શુભ કાર્યોમેં નહીં લગકર આર્ત-રોદ્ર-ધ્યાન કરને લગતા હૈ । ઇસલિજ સાધુ ઇસે
સંસર્ગકો હી ટાલે ॥૧૧॥

ટીકા-તસ્માદેતોઃ ઇતં=પૂર્વોક્તં દુર્ગતિવર્દનં=દુર્ગતિમાપકં દોષં=વ્રતવિરાધનાદિ-

અથવા ગાથામેં આયે હુજ ‘ચ’ શબ્દસે વિષયસેવનકી આકાંક્ષા;
સંયમસે ઘૃણા, ભેદ, ઉન્માદ, દીર્ઘકાલિક રોગ ઓર કેવલીપ્રરૂપિત
ધર્મસે અષ્ટતા આદિ અનેક દોષ સમજ્ઞ લેના ચાહિયે । અર્થાત્ ઇસે
અયોગ્ય સ્થાનોમેં ગમન કરનેસે ઇત્યાદિ દોષ હોતે હૈં ॥૧૦॥

ઉપસંહાર કરતે હૈં-‘તમ્હા ઇયં’ ઇત્યાદિ ।

ઇસલિજ ઇસ-દુર્ગતિકો વઢાનેવાલે, વ્રતોંકી વિરાધનારૂપ-દોષકો

અથવા ગાથામાં આવેલા ચ શબ્દથી વિષય-સેવનની આકાંક્ષા, સંયમથી
ઘૃણા, ભેદ, ઉન્માદ, દીર્ઘકાલિક રોગ અને કેવળી-પ્રરૂપિત ધર્મમાંથી અષ્ટતા
આદિ અનેક દોષો સમજી લેવા. અર્થાત્ એવાં અયોગ્ય સ્થાનોમાં ગમન કરવાથી
એ પ્રકારના દોષ થાય છે. (૧૦)

ઉપસંહાર કરે છે-તમ્હા ઇયં ઇત્યાદિ.

એટલા માટે, એ દુર્ગતિને વધારવાવાળા, મતોની વિરાધના ય દોષને

લક્ષણં વિજ્ઞાય=અવ્યુદ્ય એકાન્તમ્=૧કઃ=અદ્વિતીયઃ અન્તો=નિશ્ચયો વ્રત-
રક્ષણવિષયકો મોક્ષપ્રાપ્તિવિષયકો ચા એકાન્તસ્તમ્ આશ્રિતઃ=આસ્થિતો મુનિઃ
વેશસામન્તં=વેશ્યાપાટકગમનં વર્જયેત્=પરિત્યજેત્ ।

‘વિયાણિત્તા’ इत्यनेन सम्यगवबोधमन्तरेण दोषपरित्यागो याथातथ्येन न
संभवतीति, ‘एगंतमस्सिए’ इत्यनेन च मुनिना सततं मोक्षैकलक्ष्येण भवितव्यमिति
सूचितम् ॥११॥

માર્ગયતનામેવ વિશિષ્ટ્યાઽઽહ-‘સાણં’ इत्यादि ।

मूलम्-साणं सूइयं गाविं, दित्तं गोणं हयं गयं ।

संडिब्भं कलहं जुद्धं, दूरओ परिवज्जए ॥ १२ ॥

छाया-श्वानं मृतां गां, दत्तं गोणं हयं गजम् ।

संडिब्भं कलहं युद्धं, दूरतः परिवर्जयेत् ॥१२॥

સાધુ જહાં ભિક્ષા કે લિયે ન જાવે ડન સ્થાનોં કો વિશેષ રૂપસે કહતે હૈં-
સાન્વયાર્થઃ-સાણં=જહાં કાટનેવાલા કુત્તા હો સૂइयं=થોડે કાલકી વ્યાई
हुई गाविं=गाय हो दित्तं=मदमस्त गोणं=गोधा साण्ड अथवा बैल (और) हयं=
घोड़ा (अथवा) गयं=हाथी हो (तथा) संडिब्भं=जहां वचे खेल रहे हों कलहं=
परस्पर वाग्युद्ध-गाली-गलोच-हो रहा हो जुद्धं=शस्त्र आदिसे युद्ध होता हो (ऐसे
સ્થાનકો સાધુ) दूरओ=दूरसे ही परिवज्जए=वर्जे, अर्थात् ऐसी जगह साधु

જાનકર વ્રતોંકી રક્ષા ઓર મોક્ષકી પ્રાપ્તિકે નિશ્ચયમેં સ્થિત મુનિ વેશ્યાકે
પાડે (ચકલે)મેં ભિક્ષા આદિકે લિયે ન જાવે ।

‘વિયાણિત્તા’ પદસે યહ સૂચિત કિયા હૈ કિ ‘ભલી’ભાંતિ જાને વિના
દોષકા અચ્છી તરહ પરિત્યાગ નહીં હો સકતા। ‘एगंतमस्सिए’ પદસે યહ
પ્રગટ કિયા હૈ કિ મુનિકો સદા મોક્ષપ્રાપ્તિકા લક્ષ્ય રાખના ચાહિયે ॥૧૧॥

માર્ગકી યતનાકો વિશેષરૂપસે ચતાતે હૈં- ‘સાણં’ इत्यादि ।

બાણીને વ્રતોની રક્ષા અને મોક્ષની પ્રાપ્તિના નિશ્ચયમાં સ્થિત મુનિએ, વેશ્યાના
મોહાલ્લામાં ભિક્ષા આદિને માટે જવું નહિ.

વિયાણિત્તા શબ્દથી એમ સૂચિત કર્યું છે કે-સારી રીતે બાણ્યા વિના
દોષોના સારી પેઠે પરિત્યાગ થઇ શકતો નથી. एगंतमस्सिए શબ્દથી એમ
પ્રકટ કર્યું છે કે મુનિએ સદા મોક્ષપ્રાપ્તિનું લક્ષ્ય રાખવું એમ છે. (૧૧)

માર્ગની યતનાને વિશેષરૂપે બતાવે છે. સાણં ઇત્યાદિ.

ફદાપિ ગોચરી નહીં જાવે । આચાર્ય-એસે સ્થાનમેં ગોચરી જાનેસે કુતે આદિકે
ફાટજાને આદિકે કારણ તયા પાત્રે ફૂટજાને આઠાર ગિરજાને આદિ અનેક
પ્રકારસે સંયમ ઔર આત્મા દોનોંકી વિરાધના હોતી હૈ ॥૧૨॥

ટીકા-શ્વાને કુચકુરં, 'દમ્' -મિતીહાડપ્રકૃત્ય સમ્બધ્યતે, તથાચ-દમ્=ઉદ્ભવ
દંશનસ્વમાયમ્ ઉન્માદિનં ચેત્યર્થઃ, નવમ્મૂતશુન્યા અપ્યુપલક્ષણમેતત્ । મૂતાં=નવ-
પ્રમૂતાં ગાં=સૌરમેયીં, નવમ્મૂતમહિપ્યા અપ્યુપલક્ષણાદ્ ગ્રહણમ્, દમ્=વણ્ડસ્વમાવં
ગોળં=વૃષમં, હ્યં=ચોટકં, ગજં=ઠસ્તિનં ચ, સંઢિન્મં=શિશુકીડનસ્થાનં, કલહં=
વાગ્યુદ્ધં, યુદ્ધમ્=દણ્ડાદણ્ડિ-શસ્ત્રાશસ્ત્રિ-પ્રમૃતિકમ્ દૂરતઃ પરિવર્જયેત્, આત્મસંયમો-
મયવિરાધનાદેસુતાત્ ॥૧૨॥

ગમનપ્રકારમાહ-‘અણુન્નણ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-અણુન્નણ નાવણણ અપ્પહિદ્દે અણાઉલે ।

ઈંદિયાઈં જહાભાગં દમ્મંત્તા મુણી ચરે ॥૧૩॥

છાયા-અનુભવો નાવનતોડપ્રહણોડનાકુલઃ ।

ઇન્દ્રિયાણિ યથાભાગં, દમયિત્વા મુનિશ્ચરેત્ ॥૧૩॥

જહાં ઉન્મત્ત (પાગલ-હઢકયા) યા કાદનેવાલા કુત્તા, નયીં બિયાઈં
હુઈં (પ્રસૂતા) કુતિયા, નવપ્રસૂતા ગાય યા નવપ્રસૂતા મૈસ આદિ, મદો-
ન્મત્ત બૈલ, ઘોઢા હાથી હોં ઉસ સ્થાનકો, તથા બચ્ચોંકે खेलनेके, કલહ
(મુંહકી લડાઈ) કે ઔર યુદ્ધ (શસ્ત્રની લડાઈ) કે સ્થાનકો સાધુ દરસે
ત્યાગે । અર્થાત્ જહાં યે સબ હોં વહાં ન જાવે-દૂર હી રહે, ક્યોંકિ હસસે
આત્મવિરાધના સંયમવિરાધના ઔર ઉમયવિરાધના હોતી હૈ ॥૧૨॥

ચલનેકા પ્રકાર કહતે હૈ-‘અણુન્નણ’ ઇત્યાદિ ।

ન્યાં ઉન્મત્ત (ગાંડો-હડકાયો) અથવા કરડનારો કૂતરો, નવી પીયાયલી (પ્રસૂતા)
કૂતરી, નવપ્રસૂતા ગાય યા નવપ્રસૂતા ભેંસ આદિ, મદો-ન્મત્ત બળદ ઘોડો હાથી
ઇત્યાદિ હોય તે સ્થાનને, તથા બાળકોએ રમવાના, કલહ (મુંહાંની લડાઈ)ના
અને યુદ્ધ (શસ્ત્રની લડાઈ)ના સ્થાનને સાધુ દૂરથી જ ત્યાગે; અર્થાત્ ન્યાં એ
બધાં હોય ત્યાં ન જાય-દૂર જ રહે, કારણ કે તેથી આત્મવિરાધના, સંયમવિરાધના
અને ઉભયવિરાધના થાય છે. (૧૨)

આલવાનો પ્રકાર કહે છે-અણુન્નણ ઇત્યાદિ.

गोचरी में घूमते हुए साधु को किस प्रकार की चेष्टा रखनी चाहिये सो बताते हैं—

सान्वयार्थः—मुणी—गोचरी में घूमता हुआ साधु अणुन्नप=द्रव्यसे ऊंचा नहीं देखनेवाला, भावसे जात्यादिगर्वरहित नावणप=द्रव्यसे शरीरको अत्यन्त नहीं नमानेवाला, भावसे दीनतारहित अप्पहिट्टे=मिलनेवाले आहार आदिके विचारसे रहित अणाउल्ले=इष्ट अनिष्ट आहार आदिकी प्राप्ति होना न होना आदि व्याकुलतासे रहित (साधु) इंदियाइं=श्रोत्र आदि इन्द्रियोंका जहाभागं=यथाक्रम अर्थात् जिस समय जिस इन्द्रियका विषय उपस्थित हो उस समय उस इन्द्रियका दमइत्ता=दमन-निग्रह-करके चरे=विचरे ॥१३॥

टीका—अनुन्नतः—अनुच्छिन्नतः, स च द्रव्यत ऊर्ध्वानवलोकयिता, भावतो जात्यादिगर्वरहितः, नावनतः=नातिग्रहः, स द्रव्यतो नातीवनताङ्गः, भावतो दैन्य-रहितः। अप्रहृष्टः=अप्रमुदितः उपलप्स्यमानाहारवस्त्रपात्रादिभावनाजन्यप्रमोदरहित इत्यर्थः। अनाकुलः=अक्षुब्धः इष्टाऽलाभाऽनभीष्टलाभभावनाजनितमनःक्षोभवर्जित इत्यर्थः, मुनिः इन्द्रियाणि=श्रोत्रादीनि यथाभागं=मज्यते-सेव्यते इति भागं=विषयः, भागमनतिक्रम्य यथाभागं=यथाविषयं-यस्येन्द्रियस्य यो विषयः सम्प्राप्त-स्तमनुसृत्येत्यर्थः, दमयित्वा=निग्रह मनोज्ञा-ऽमनोज्ञशब्दादिविषयेषु रागापरागपरित्यागं कृत्वेत्यर्थः, चरेत्।

मार्गमें चलते समय साधु अनुन्नत अर्थात् द्रव्यसे ऊपरकी ओर न देखता हुआ, और भावसे जाति कुल आदिके अभिमानसे रहित, नावनत अर्थात् द्रव्यसे अत्यन्त न झुका हुआ, तथा भावसे दीनतारहित, अप्रहृष्ट अर्थात् मिलनेवाले आहार आदिके विचारसे प्रमोदरहित, अनाकुल अर्थात् इष्टकी अप्राप्ति तथा अनिष्टकी प्राप्तिके विचारसे उत्पन्न होनेवाली व्याकुलतासे रहित मुनि जहाँ जिस इन्द्रियका विषय उपस्थित हो वहाँ उस इन्द्रियका दमन करके अर्थात् मनोज्ञविषयमें राग और अमनोज्ञ विषयमें द्वेषका परित्याग करता हुआ भिक्षा आदिके लिए विचरे।

मार्गमां यावती वपते साधु अनुन्नत अर्थात् द्रव्यतो उपरनी पान्नुये न जेतां अने लावथी बलिकुणना अबिमानथी रहित, नावनत अर्थात् द्रव्यतो अत्यन्त न नम्या विना तथा लावथी दीनता-रहित, अप्रहृष्ट अर्थात् भगवाना आहारादिना विचारथी प्रमोदरहित, अनाकुल अर्थात् छिष्टनी अप्राप्ति तथा अनिष्टनी प्राप्तिना विचारथी उत्पन्न थनारी व्याकुलताथी रहित. न्यां जे छिद्रियने विषय उपस्थित होय त्यां ते छिद्रियनु दमन करीने अर्थात् मनोज्ञ-विषयमां राग अने अमनोज्ञ-विषयमां द्वेषने परित्याग करतां, भिक्षा आदिने माटे विचरे.

‘અણુદ્વણ’ ‘નાવણ’ इत्येताभ्यामीर्यायतनाऽहङ्कारवर्जननैर्न्यराहस्यानि सूचितानि । ‘अप्पहिद्वे’ इत्यनेन माध्यस्थ्यं बोधितम् । ‘अणाउले’ इतिपदेन साधो रसलोलुपत्वं निराकृतम् । ‘जहामागं’ इत्यनेन च यत्र यस्येन्द्रियस्य विषय-माप्तिस्तत्र तस्यैव दमनं वास्तविकमिन्द्रियदमनं, न तु दर्शनविषये कर्णपिधानमित्यादि बोध्यम् ॥१३॥

મૂલમ્-^૧દવદવસ્સ ન ^૩ગચ્છેજ્ઞા, ^૪ભાસમાણો ^૫ય ^૬ગોયરે ।

હસંતો ના^૭ભિગચ્છેજ્ઞા, ^૮કુલં ^૯ઉચ્ચાવયં ^{૧૦}સયા ॥૧૪॥

છાયા—દ્રુતદ્રુતસ્ય ન ગચ્છેત્, ભાપમાણથ ગોચરે ।

હસન્ નાભિગચ્છેત્, કુલમુચાવચં સદા ॥૧૪॥

સાન્વયાર્થઃ—ગોયરે=ભિક્ષાચરીમે (સાધુ) દવદવસ્સ=અતિ શીઘ્રતાસે દફવડર દોડતા હુઆ ય=તયા ભાસમાણો=ચોલતા હુઆ ન ગચ્છેજ્ઞા=નહીં ચલે (ઔર) હસંતો=હસતા હુઆ મી નાભિગચ્છેજ્ઞા=નહીં જાવે, (તયા) ઉચ્ચાવયં=ઉચ્ચ-દ્રવ્યસે સપ્તશ્રમિક મહલોવાલે, માયસે=ધન-ધાન્યાદિસે સમૃદ્ધ, નીચ-દ્રવ્યસે ઘાસફૂસકી શોપડીવાલે, માવસે ધન-ધાન્યાદિરહિત કુલં=કુલમેં સયા=હમેશા જાવે । (૨શ્રુ.૧અ.૨૩.) આચારાદ્ગમ્યમેવતાયે હુપ સવ કુલોમેં ભિક્ષાકે લિપ જાવે

‘અણુદ્વણ’ ઔર ‘નાવણ’ इन दो पदोंसे ईर्ष्याकी यतना, अहङ्कारका परिहार और दीनताका त्याग सूचित किया है । ‘अप्पहिद्वे’ पदसे मध्यस्थता प्रगट की है । ‘अणाउले’ पदसे साधुकी रसलोलुपताका निराकरण किया है । ‘जहामागं’ पदसे यह प्रदर्शित किया है कि जहाँ जिस इन्द्रियका विषय उपस्थित हो वहाँ उसका दमन करना ही वास्तवमें इन्द्रियदमन कहलाता है, किन्तु चक्षुइन्द्रियका विषय उपस्थित होनेपर यदि कान सूँद लिए जायें तो इन्द्रिय-दमन नहीं कहला सकता, इत्यादि ॥१३॥

અણુદ્વણ અને નાવણ એ બે શબ્દોથી ઈર્ષ્યાની યતના અહંકારનો પરિહાર અને દીનતાનો ત્યાગ સૂચિત કર્યો છે. અપ્પહિદ્વે શબ્દથી મધ્યસ્થતા પ્રગટ કરી છે. અણાઉલે શબ્દથી સાધુની રસલોલુપતાનું નિરાકરણ કર્યું છે. જહામાગં શબ્દથી એમ પ્રદર્શિત કર્યું છે કે જ્યાં જે ઈન્દ્રિયનો વિષય ઉપસ્થિત હોય ત્યાં તેનું દમન કરવું એજ વસ્તુતઃ ઈન્દ્રિયદમન કહેવાય છે, કિંતુ ચક્ષુ ઈન્દ્રિયનો વિષય ઉપસ્થિત થતાં જો કાન સંકેતવામાં આવે તો તે ઈન્દ્રિયદમન કહેવાતું નથી. ઇત્યાદિ. (૧૩)

અર્થાત્ જિસ સમય જિસ દેશમેં જો કુલ દુગુંછિત ન હોં ઉન સવ કુલોમેં ગોચરી જાવે, સાધુકો વાહિયે કિ રીયાસમિતિ સોધતા હુઆ રાગદ્વેષરહિત હોકર મિક્ષાકે લિયે વિચરે ॥૧૪॥

ટીકા—ગોચરે=મિક્ષાયાં મિક્ષાર્યમિત્યર્થઃ, દ્રુતદ્રુતસ્ય=શીઘ્ર-શીઘ્રમ્ ‘દવદવે’ ત્યસ્યાવ્યયત્વેડપ્યાર્પત્વાત્સચિમત્તિકત્વમ્, યદ્વા ક્રિયાવિશેષણત્વેન દ્વિતીયાન્ત-ત્વોચિત્યેડપ્યાર્પત્વાત્પ્લઘન્તત્વમ્, ન ગચ્છેત્=ન યાયાત્ । માપમાણઃ=સંલપન ચ=તથા હસન્=હાસ્યં કુર્વન્ નામિગચ્છેત્ । ઉચાવચમ્=ઉદક્ ચ અવાક્ ચ ઇત્યુ-ચાવચમ્-(‘મયૂરવ્યંસકાદયશ્ચ ’ (૨૧૧૭૨) ઇતિ નિપાતનાત્સમાસઃ સિદ્ધિશ્ચ) ઉચનીચાત્મકમનેકવિધમિત્યર્થઃ । ‘ઉચાવચં નૈકમેદ’-મિત્યમરઃ । કુલં=ગૃહમ્ । તત્ર દ્રવ્યત ઉચગૃહં-સપ્તભૂમિકમાસાદાદિકમ્, શારદશશાઙ્ક-યનસાર-હાર-નીહાર-કુન્દા-વદાત્સુધોજ્જ્વલહર્મ્યાદિકં પ્રોતુક્તોરણાદિકં ચ । ભાવત ઉચગૃહં-ધનધાન્યાદિ-

૧ ધાતુપાત્તભાવનાં પ્રતિ ફલાંશસ્ય કર્મીભૂતતયા ફલસામાનાધિકરણ્યે દ્વિતીયા ।
૨ ‘કુલં જનપદે ગોત્રે, સજાતીયગણેડપિ ચ । ભવને ચ તનો ક્લીવ’-મિતિ મેદિની ॥

‘દવદવસ્સ૦’ ઇત્યાદિ । સાધુ ગોચરીકે લિયે જલ્દીર (દઢવઢર) ન ચલે । યાતચીત કરતા હુઆ, તથા હસતા હુઆ મી ગમન ન કરે । ઉચનીચ અર્થાત્ ધનવાન્ ઔર નિર્ધન આદિકે કુલોમેં સદા મિક્ષાકે લિયે જાવે ।

ઉચ કુલ દો પ્રકારકા હૈ—(૧) દ્રવ્યસે ઉચ ઔર (૨) ભાવસે ઉચ । (૧) સતમેંજિલા આદિ, શરદકતુકે ચન્દ્રમા, કપૂર, હાર, ચર્ફ, યા કુન્દ પુષ્પકે સમાન સ્વચ્છ, કલરૂં (ચૂના) પોતનેસે જગમગાતા હુઆ, ઔર જિસકા પાદક સ્ત્રૂય ઝંચા હો એસે મહલ આદિ દ્રવ્ય-ઉચ કહલાતે હૈ ।

(૨) ધન-ધાન્યરૂપી સમ્પત્તિસે સમૃદ્ધ કુલ ભાવસે ઉચ કહલાતા હૈ । નીચા કુલ મી દો પ્રકારકા હૈ—

દવદવસ્સ૦ ઇત્યાદિ. સાધુ ગોચરીને માટે ઉતાવળો ઉતાવળો ન થાલે. વાત-ચીત કરતો કે હસતો-હસતો પણ ન થાલે. ઉચ્ચ-નીચ અર્થાત્ ધનવાન-નિર્ધન આદિનાં કુળોમાં સદા મિક્ષાને માટે બળ.

ઉચ્ચકુળ બે પ્રકારનાં છે: (૧) દ્રવ્યથી ઉચ્ચ અને (૨) ભાવથી ઉચ્ચ. (૧) સાત-મજલા હોય, શરદકતુકો ચંદ્રમા કપૂર, (મોતીનો) હાર, ધરદ્ યા કુંદપુષ્પની પંદે સ્વચ્છ (સ્વેત) હોય, ચૂનો ધોળવાથી જગમગતો હોય અને જેનું કાટક ખૂણ ઉચ્ચ હોય એવો મહેલ આદિ દ્રવ્ય-ઉચ્ચ કહેવાય છે. (૨) ધન-ધાન્યરૂપી સમ્પત્તિથી સમૃદ્ધ કુળ ભાવથી ઉચ્ચ કહેવાય છે.

નીચકુળ પણ બે પ્રકારનાં હોય છે:—

સમ્પદા સમૃદ્ધમ્ । દ્રવ્યતો નીચગૃહં-ધનધાન્યાદિરહિતં દરિદ્રગૃહમ્, સદા=સર્વદા
અભિગચ્છેત્=ચરેત્ ।

અથવા ઉચાવચશબ્દેન ઉગ્રકુલાદીનિ ગૃહાન્તે, તથાદિ—

‘ઉગ્રકુલાણિ વા ભોગકુલાણિ વા રાદ્ગ્રકુલાણિ વા સ્વત્તિયકુલાણિ વા
ઇક્ષ્વાગકુલાણિ વા હરિયંસકુલાણિ વા એસિયકુલાણિ વા વેસિયકુલાણિ વા
ગંડાગકુલાણિ વા કોટ્ઠાગકુલાણિ વા ગામરક્ષકુલાણિ વા યુક્ષાસકુલાણિ વા
અન્નયરેસુ વા તદ્વપ્પગારેસુ કુલેસુ અદુગુંછિયસુ અગરહિયસુ અસળં વા ૪ પાસુયં
જાવ પડિગાહિજ્ઞા (મુ. ૧૧- આચારાદ્. ૨ શ્રુ. ૧ અ. ૨ ડ.) ।

અત્ર ‘અદુગુંછિયસુ’ ‘અગરહિયસુ’ इति पदाभ्यां यस्मिन् समये यत्कुल-
मज्जुगुप्सितमगर्हितं भवेत्तदा तस्मिन्नेव कुले गन्तव्यमिति बोध्यते ।

અત્ર ‘દવદવસ્સે’-ત્યાદિના પટકાયરક્ષણવિચક્ષણતા સમાહ્યાતા ।

(૧) દ્રવ્યસે નીચા, ઔર (૨) ભાવસે નીચા ।

(૧) વાંસ, લકડી, ઘાસ, ફૂસસે થનેહુએ જોપડેકો દ્રવ્યસે નીચા
કહતે હૈં । (૨) ધન-ધાન્ય આદિ સંપત્તિસે રહિત નિર્ધનકે કુલકો ભાવસે
નીચા કહતે હૈં । इन सब प्रकारके घरोंमें साधु भिक्षाके लिए जावे ।

અથવા ‘ઉચાવચ’ શબ્દસે ઉગ્રકુલાદિ સમજ્ઞ લેના ચાહિએ । જે
બારહ પ્રકારકે કુલ આચારાંગ સૂત્રમૈં (૨શ્રુ. ૦૧અ. ૦૨ડ. ૦સૂ. ૧૧મૈં) ભગવાનને
કહે હૈં । આચારાંગ સૂત્રમૈં આયે હુએ ‘અદુગુંછિય’ ઔર ‘અગરહિય’
પદસે યહ સૂચિત કિયા હૈ કિ જિસ દેશ ઔર જિસ સમયમૈં જો
કુલ અનિન્દિત ઔર અગર્હિત હો ઉસમૈં મુનિ, ભિક્ષાકે લિએ જાવે ।

યહાં ‘દવદવસ્સ’ इत्यादि पदसे षट्कायकी रक्षामें सावधानी
प्रगट की है ।

(૧) દ્રવ્યથી નીચું અને (૨) ભાવથી નીચું. (૧) વાંસ, લાકડાં, ઘાસ-પાંદડાથી
બનેલાં ઝુંપડાને દ્રવ્યથી નીચું કહે છે. (૨) ધન-ધાન્યાદિ સંપત્તિથી રહિત નિર્ધનના
કુળને ભાવથી નીચું કહે છે. એ સર્વ પ્રકારનાં ઘરોમાં સાધુ ભિક્ષાને માટે જાય.

અથવા ઉચાવચ શબ્દથી ઉગ્રકુલાદિ સમજ્ઞ લેવાં જોઈએ. એ બાર પ્રકારનાં કુળો
આચારાંગ સૂત્રમાં (૨શ્રુ. ૦૧અ. ૨ડ. ૦સૂ. ૧૧માં) ભગવાનને કહ્યાં છે. આચારાંગ સૂત્રમાં આવેલા
અદુગુંછિય અને અગરહિય શબ્દોથી એમ સૂચિત કર્યું છે કે જે દેશ અને જે
સમયમાં જે કુલ અનિન્દિત અને અગર્હિત હોય તેમાં મુનિ ભિક્ષાને માટે જાય.

અહીં દવદવસ્ય ઇત્યાદિ શબ્દોથી ષટ્કાયની રક્ષામાં સાવધાની પ્રકટ કરી છે.

‘ભાસમાણો’ પદેનૈકસ્મિન્ સમયે કાર્યદ્વયં સોપયોગં નિષ્પન્નું ન સંભવતીતિ, ‘હસંતો’
 ઇત્યનેન ગામ્ભીર્યમ્, ‘ઉચ્ચાવચં’ ઇત્યાદિના પ્રતિવન્ધરાહિત્યં સમતાસાહિત્યં ચ
 ઘોષિતમ્ ॥૧૪॥

મૂલમ્-આલોઅં થિગ્ગલં દારં, સંધિં દગ્ધભવણાણિ ચ ।

ચરંતો ન વિણિજ્ઞાણ, સંકટ્ટાણં વિવજ્જણ ॥૧૫॥

છાયા—આલોકં થિગ્ગલં દારં, સંધિં દકમ્બનાનિ ચ ।

ચરન્ ન વિનિર્ધાર્યેત્, શક્કાસ્થાનં વિવર્જયેત્ ॥૧૫॥

સાન્વયાર્થઃ—ચરંતો=મિશ્રાકે લિપ્ત ધૂમતા હુઆ સાધુ આલોચં=જાલી-શ્વરો-
 લેખી તરફ થિગ્ગલં=ઈંટ આદિસે મરે હુણ મીંતકે છિદ્રકી તરફ દારં=દરવાજેકી
 તરફ સંધિં=મીંતકી સાંધકી તરફ અથવા ચોરોંદ્વારા કિયે હુણ મીંતકે છેદકી
 તરફ ચ=તથા દગ્ધભવણાણિ=પલેખડા આદિકી તરફ ન વિણિજ્ઞાણ=ટક-ટકી
 લંગાકર નહીં દેલે, (ક્યોંકિ યે સચ) સંકટ્ટાણં=શક્કાકે સ્થાનં હૈં, (ઈસલિપ્ત ઇન્હે)
 વિવજ્જણ=વિશેષરૂપસે ત્યાગે । ભાવાર્થઃ=એસે સ્થાનોંકો દેલ્ખનેસે ગૃહસ્થકો
 સાધુકે પ્રતિ ચોર લમ્પટ આદિકા સન્દેહ ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ, તથા ઇપ્પણાકી
 યયોચિત્ શુદ્ધિ મી નહીં હોતી ॥૧૫॥

ટીકા—‘આલોઅં’ ઇત્યાદિ । ચરન્=મિશ્રિતું ગચ્છન્ મુનિઃ આલોકં=વાતા-
 યનજાલિકાપ્રભૃતિ, થિગ્ગલં=દેશીયભાષયા પ્રસિદ્ધં મિત્યામિષ્ટકાદિરચિતમ્,

‘ભાસમાણો’ પદસે યહ પ્રગટ કિયા હૈ કિ એક હી સાધ દો કાર્ય
 ઉપયોગપૂર્વક નહીં હો સકતે । ‘હસંતો’ પદસે ગંભીરતા ઘોષિત કી હૈ
 ઓર ‘ઉચ્ચાવચં’ ઇત્યાદિ પદસે પ્રતિબંધ (નેસરાય)—રહિતતા ઓર
 સમતાસે સહિતતા પ્રગટ કી હૈ ॥૧૪॥

‘આલોચં’ ઇત્યાદિ । મિશ્રા લેનેકે નિમિત્ત ગમન કરતા હુઆ
 મુનિ શ્વરોલા, જાલી, મીંત, દરવાજા, સંધ (ચોરોં દ્વારા દીવાર મેં કિયા

ભાસમાણો શબ્દથી એમ પ્રકટ કર્યું છે કે એકીસાથે બે કાર્યો ઉપયોગપૂર્વક
 થઈ શકતાં નથી. હસંતો શબ્દથી ગંભીરતા પ્રકટ કરી છે અને ઉચ્ચાવચં ઇત્યાદિ
 શબ્દોથી પ્રતિબંધ (નેસરાય) રહિતતા અને સમતાથી સહિતતા પ્રકટ
 કરી છે. (૧૪)

આલોચં ઇત્યાદિ. મિશ્રાને માટે ગમન કરતો મુનિ અરૂણ, બાળી, ભીંત,
 દરવાજો, ચોરોં પાડેલું બાંકુ (ખાતરીયાથી પાડેલું બાંકુ) અને ઉદ્ધકલપન અર્થાત્

દ્વારં=વિવરમ્, સન્ધિ=તસ્કરાદિચાતમિત્તિભાગં દક્ષભવનાનિ=મલસ્થાનાનિ, 'ચે'તિ સમુદાયે; ન=નૈવ વિનિર્ધાર્યેત્=સવિશેષં વિન્નોકયેત્ । યત્ એતાનિ (આશ્રોકાદીનિ) શઙ્કાસ્થાનાનિ=સાધોરાચારવિપયકસન્દેહોત્પાદકસ્થાનાનિ, યુગ્મે જાતાવેક્યવનમ્, અતસ્તાનિ વિવર્જયેત્=વિશેષેણ પરિત્યજેત્ ॥૧૫॥

મૂલમ્—રત્નો ગિહવર્ધનં ચ, રહસ્સારસ્ત્રિયાણ ચ ।

સંકિલેસકરં ઠાણં, દૂરઓ પરિવ્રજ્જણ ॥ ૧૬ ॥

છાયા—રાત્નો ગૃહપતીનાં ચ, રહસ્યમારક્ષકાણાં ચ ।

સંકેશકરં સ્થાનં, દૂરતઃ પરિવર્જયેત્ ॥૧૬॥

સાન્વયાર્થઃ—રત્નો=ચક્રવર્તી આદિ રાજા મહારાજાઓંકે ચ=તથા ગિહવર્ધનં=શેઠ આદિ સદ્ગૃહસ્થોંકે ચ=ઔર આરક્ત્રિયાણ=નગરકે રક્ષક-કોતવાલ આદિકે રહસ્સં=સલાહ કરનેકે એકાન્ત સ્થાનકો (સાધુ) દૂરઓ=દૂરહીસે પરિવ્રજ્જણ=ત્યાગે; (ક્યોંકિ એસે) ઠાણં=સ્થાન સંકિલેસકરં=અસમાધિકો પૈદા કરનેવાળે હોતે હૈં । ભાવાર્થ=રાજા આદિકોંકે એકાન્ત સ્થાનકી તર્ફ દેખનેસે અથવા ત્યાં જાનેસે ઊંકો સાધુકે પ્રતિ ક્રોધ અથ્રદ્ધા હોના આદિ અનેક દોષોંકી સંભાવના હૈ ॥૧૬॥

ટીકાઃ—‘રત્નો’ ઇત્યાદિ । રાત્નઃ=ચક્રવર્ત્તચક્રિપ્રભૃતેઃ, ગૃહપતીનાં=ગૃહસ્થામિનાં શ્રેષ્ઠ્યાદીનામ્ આરક્ષકાણાં=નગરરક્ષિણાં ચ રહસ્યં=રહસિ=એકાન્તે ભવં

હુઆ હેદ-સન્ધિ) ઔર ઉદકભવન અર્થાત્ પરેંડા આદિ કી તરફ દૃષ્ટિ ન ઢાલે, ક્યોંકિ યે શંકાસ્થાન હૈં, ઇંકી ઔર દેખનેસે લોગોંકો સાધુકે ચારિત્રમેં સન્દેહ ઉત્પન્ન હોતા હૈ, અતઃ એ ઇંકાસ્થાનોંકા વિશેષ રૂપસે પરિત્યાગ કરના ચાહિયે ॥૧૬॥

‘રત્નો’ ઇત્યાદિ । જિસ એકાન્ત ભવનમેં ચક્રવર્તી, અર્ધચક્રી, માણ્ડલિક આદિ રાજા, શ્રેષ્ઠી (શેઠ) આદિ ગૃહસ્થ ઔર નગરકી રક્ષા

પાણીઆરાની તરફ દૃષ્ટિ ન નાખે, કારણ કે એ બધાં શંકાસ્થાનો છે તેની તરફ જોવાથી લોકોને સાધુના ચરિત્રમાં સંદેહ ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી એ શંકાસ્થાનોનો વિશેષરૂપે પરિત્યાગ કરવો. (૧૫)

રત્નો ઇત્યાદિ, જે એકાન્ત ભવનમાં ચક્રવર્તી, અર્ધચક્રી, માણ્ડલિક આદિ રાજા, શ્રેષ્ઠી (શેઠ) આદિ ગૃહસ્થ અને નગરની રક્ષા કરનારા (કોટવાળ) વગેરે સલાહ

रहस्यं=मन्त्रगृहम्, संक्लेशकरम्=असमाधिजनकं स्थानं हेतुगर्भमिदं विशेषणं तथा च संक्लेशकरत्वादित्यर्थः, दूरतः परिवर्जयेत्=सर्वथा संत्यजेत् ॥१६॥

^१मूलम्-^२पडिकुट्टं^३ कुलं^४ न^५ पविसे, ^६मामगं^७ परिव्रज्जे^८ ।

^९अचियत्तं^{१०} कुलं^{११} न^{१२} पविसे, ^{१३}चियत्तं^{१४} पविसे^{१५} कुलं ॥१७॥

छाया—प्रतिकुट्टं कुलं न प्रविशेत्, मामकं परिवर्जयेत् ।

अचियत्तं कुलं न प्रविशेत्, चियत्तं प्रविशेत्कुलम् ॥१७॥

सान्त्वयार्थः—पडिकुट्टं=शास्त्रनिषिद्ध कुलं=कुल-घर-में न पविसे=प्रवेश नहीं करे, मामगं=कृपणके घरको परिव्रज्जे=वरजे-नहीं जावे, अचियत्तं=प्रतीति-रहित अथवा प्रीतिरहित कुलं=कुल-घर-में न पविसे=प्रवेश न करे, (किन्तु) चियत्तं=प्रतीति और प्रीतिवाले कुलं=घरमें पविसे=प्रवेश करे ॥१७॥

टीका—‘पडिकुट्टं’ इत्यादि । प्रतिकुट्टं=निषिद्धं, कुलं=गृहं न प्रविशेत्, मामकं=‘मा मदीयं गृहं श्रमणाः प्रविशन्तु’-इति प्रतिषेधकारिणो गृहं तथा-सामयिकव्याख्यादर्शनात्, परिवर्जयेत् । अचियत्तं=देशीयशब्दोऽयम्-अप्रीतिमन्, यत्र साधुप्रवेशेन गृहिणामप्रीतिर्भवेत् तत्, अप्रतीतिमद्वा अविश्वस्तमित्यर्थः, यत्र गमनेन परेषां साधुविषयेऽप्यविश्वासो भवेत्, तादृशं कुलं न प्रविशेत्,

करनेवाले (कोटवाल) आदि सलाह करते हों उस भवन को दूरहीसे त्यागे, क्योंकि ऐसे स्थान असमाधिकी उत्पन्न करनेवाले होते हैं ॥१६॥

‘पडिकुट्टं’ इत्यादि । शास्त्रोंमें निषेध किये हुए घर में साधु प्रवेश न करे । जिसने अपने घरमें आनेका निषेध कर दिया हो कि ‘श्रमण निर्ग्रन्थ हमारे घर पर न आवें’ उन घरोंका भी साधु त्याग करे । साधु के प्रवेश करनेसे जिस घरवालेको अप्रीति उत्पन्न हो, या जिस कुलमें विश्वास न हो ऐसे कुलमें भी प्रवेश न करे, क्योंकि इससे

(भन्त्रण्) करता होय, जो बचनने मुनि दूरथी न त्यागे, कारण के ओवां स्थानो असमाधिने उत्पन्न करवावाणां होय छे. (१६) .

पडिकुट्टं इत्यादि. शास्त्रोंमें निषेध करेला गृहोंमें साधु प्रवेश न करे. जेहे पोताना घरमें आववानो निषेध कर्थो होय के ‘श्रमण निर्ग्रन्थे अभास घरमें आवयुं नहि’ ओवा घरानो पण साधु त्याग करे. साधुओ प्रवेश करवाथी जे घरवाणाने अप्रीति उत्पन्न थाय, या जे कुलमें विश्वास न होय, ओवा कुलमें पण साधु प्रवेश न करे, कारण के ओथी साधुपरथी भीलओनो पण विश्वास

ગૃહસ્થાનાં સંવત્સરમંભવાત્ । નન્વેવં તર્હિ કુત્ર પ્રવિશેતદાદ-ચિયત્તં=પ્રીતિમત્
પ્રતીતિમદ્વા કુલં પ્રવિશેત્ ॥૧૭॥

મૂલમ્-સાળીપાવારપિહિયં, અપ્પણા નવપંગુરે ।

કવાડં નોપણુહિજ્ઞા, ઉગ્ગહં સિ અજાહ્યા ॥૧૮॥

છાયા—શાળી-પાવારપિહિતમ્ આત્મના નાડપટ્ટણ્યાત્ ।

કપાટં નો પ્રણુદેત્, અવગ્રહં તસ્યાડ્યાચિત્વા ॥૧૮॥

સાન્વયાર્થઃ—સિ (સે)=ઉસ ગૃહસ્વામી કી ઉગ્ગહં=આજ્ઞા અજાહ્યા=
લિયે વિના સાળીપાવારપિહિયં=સન આદિકે બને હુણ પરદેસે ઢંકે હુણ ઘરકો
અપ્પણા=સાધુ સુદ નાવપંગુરે=નહીં સ્વોલે, (તથા) કવાડં=કિવાડકો મી નોપ-
ણુહિજ્ઞા=નહીં ઉપાડે, તાત્પર્યં યદ્દે કિ ગૃહસ્વામીકો પૂછકર હી ઉપાડના
ચાહિય ॥૧૮॥

ટીકા—‘સાળીપાવાર૦’ ઇત્યાદિ । તસ્ય=ગૃહસ્વામિનઃ અવગ્રહં=નિદેશમ્,
અયાચિત્વા=અગૃહીત્વા આજ્ઞામન્તરેણેત્યર્થઃ, શાળીપાવારપિહિતં=શાળી=શળવલ્કલ-
નિર્મિતજબનિકા, પાવારઃ=ઝળાંદિરચિતકમ્બલાદિસ્તામ્યાં પિહિતમ્=આવૃત્તમ્,
યદ્વા શાળીપાવારેણ=શળરચિતપરદયા^૧ સ્થગિતં ‘દ્વાર’-મિતિશેષઃ, આત્મના=સ્વ-
યમ્ ન અપવૃણ્યાત્=નાપસારયેત્ । તથા કપાટમ્=અરમ્ ‘કિવાડે’-તિ ભાષાપ્રસિદ્ધં
નો પ્રણુદેદ્=ન પ્રેરયેત્ નોદ્ઘાટયેદિત્યર્થઃ, તદુદ્ઘાટનસ્ય સ્નાનભોજનાદિસમાસક્તાનાં

૧ પરદા-પરાન્=પરપુરુષાન્ દર્શનાદાનેન ઘતિ=સ્વપ્ત્યસીતિ પરદા ।

દુસરોંકા સાધુપરસે મી વિશ્વાસ હટ જાતા હૈ । સાધુ ઉસ ઘરમેં પ્રવેશ
કરે જિસમેં પ્રવેશ કરનેસે ગૃહસ્થકો પ્રીતિ ઓર વિશ્વાસ હો ॥૧૭॥

‘સાળીપાવાર’ ઇત્યાદિ । ગૃહસ્વામીકી આજ્ઞા લિયે વિના
ટટ્ટર યા કમ્બલ આદિ કિસી વસ્તુસે ઢંકે હુણ યા સનકે પરદાસે
બંદ દ્વારકો તથા કિવાડકો સ્વયં ન સ્વોલે, ક્યોંકિ એસા કરના સ્નાનાદિ

હઠી જાય છે. સાધુ એ ઘરમાં પ્રવેશ કરે કે જેમાં પ્રવેશ કરવાથી ગૃહસ્થને
પ્રીતિ અને વિશ્વાસ ઉપજે. (૧૭)

સાળીપાવાર૦ ઇત્યાદિ. ગૃહસ્વામીની આજ્ઞા લીધા વિના ટાટ યા કાંચળી
આદિ કોઈ પરપુરુષી ઢાંકેલું યા સળુના પડદાથી બંધ કરેલું એવું દ્વાર તથા
કમાડ, સાધુ પોતે ન ખોલે; કારણ કે એમ કરવું એ સ્નાનાદિ કરતી સ્ત્રી આદિને

સ્વ્યાદીનામપ્રતીતિકારણત્વાત, તાદૃશવ્યવહારાનોચિત્યાચ, તસ્માદાવશ્યકતાયાં
તત્સ્વામિનં પૃથ્વૈવોદ્વાટયેદિતિ માત્રઃ ॥૧૮॥

^૧મૂલમ્—^૨ગોચરગ્ગપવિદ્ધો ^૩ય, ^૪વચ્ચ-મુત્તં ન ધારણ ।

^૬ઓગાસં ^૫ફાસુઅં ^૭નચ્ચા, ^૮અણુન્નવિઅ ^૯વોસિરે ॥૧૯॥

છાયા-ગોચરાગ્રમવિષ્ણ, વર્ચો-મૂત્રં ન ધારયેત્ ।

અવકાશં પ્રાપ્તકં જ્ઞાત્વા, અનુજ્ઞાપ્ય વ્યુત્સર્જેત્ ॥૧૯॥

સાન્વયાર્થઃ-ગોચરગ્ગપવિદ્ધો=ગોચરીમેં ગયા હુઆ મુનિવચ્ચ-મુત્તં=મલ ઓર
મૂત્રકો નધારણ=નહીં રોકે અર્થાત્ મલ-મૂત્ર-કી વાધા ઉપસ્થિત હોનેપર ઉનકે
વેગકા અવરોધ ન કરે, (કિન્તુ) ફાસુઅં=પ્રાપ્ત-ક-જીવરહિત ઓગાસં=સ્થળિલ-
ભૂમિકો નચ્ચા=જાનકર અણુન્નવિઅ=પૃથ્વસ્યકી આજ્ઞા લેકર વોસિરે=મલ-મૂત્રકા
ત્યાગ કરે ॥૧૯॥

ટીકા—‘ગોચરગ્ગ૦’ इत्यादि । पूर्वं निवृत्तवायोऽपि गोचराग्रमविष्टो मुनिः
पुनस्तद्वाधायामुपस्थितायां वर्चो-मूत्रं=मलं प्रक्षेप्यं च न-धारयेत्=नावरुन्ध्यात् ।
यत उक्तम्—

“જાઓ મુત્તનિરોદે ચક્ષુવધાઓ મવતિ, વચનિરોદે જીવિઓવધાઓ

કરતી હુઈં છીં આદિકો અપ્રતીતિકા કારણ હૈં, તથા લોકવ્યવહારસે મી
અનુચિત હૈં, અતઃ આવશ્યકતા હોને પર ઉસકે સ્વામીકો પૂછ કરકે હી
કિવાડ પરદા આદિ ધોલના ચાહિય ॥૧૮॥

‘ગોચરગ્ગ૦’ इत्यादि । गोचरी जानेके पहले लघुनीत और
बड़ीनीतकी शंकाको निवृत्त करलेने पर भी यदि गोचरीके लिए चले
जाने पर पुनः लघुशंका आदिकी शंका होजायतो मल-मूत्र को रोकें नहीं,
क्योंकि कहा है—

“મૂત્રકે નિરોધ કરને સે નેત્રોંકો હાનિ હોતી હૈં ઓર મલકા

અપ્રતીતિનુ કારણ અને છે, તથા લોકવ્યવહારથી પણ અનુચિત છે. તેથી જરૂર
પડતાં તેના સ્વામીને પૂછી લઈને જ કમાડ પડેલા આદિ ખોલવાં જોઈએ. (૧૮)

ગોચરગ્ગ૦ इत्यादि. गोचरीએ જવા પહેલાં લઘુનીતિ અને વડીનીતિની
શંકાને નિવૃત્ત કરવા છતાં પણ જો ગોચરી માટે નીકળી ગયા પછી ફરી લઘુ-
શંકા આદિની શંકા અર્થ જાય તો મળ-મૂત્રને રોકવાં નહિ, કારણ કે કહ્યું છે કે—

‘મૂત્રનેા નિરોધ કરવાથી નેત્રોને હાનિ થાય છે અને મળનેા નિરોધ કરવાથી

ગૃહસ્થાનાં સંયલેશસંભવાત્ । નન્વેવં તર્હિ કુત્ર પ્રવિશેત્તદાહ-ચિયત્તં=પ્રીતિમદ્
મતીતિમદ્વા કુલં પ્રવિશેત્ ॥૧૭॥

મૂલમ્-સાળીપાવારપિહિયં, અપ્પણા નવપંગુરે ।

કવાઢં નોપણુલ્લિજ્જા, ઉગ્ગહં સિ અજાહયા ॥૧૮॥

છાયા-સાળી-પાવારપિહિતમ્ આત્મના નાપવૃણુયાત્ ।

કપાટં નો પ્રણુદેત્, અવગ્રહં તસ્યાડયાચિત્ત્વા ॥૧૮॥

સાન્વયાર્થ:-સિ(સે)=તે ગૃહસ્વામી કી ઉગ્ગહં=આજ્ઞા અજાહયા=
લિયે વિના સાળીપાવારપિહિયં=સન આદિકે ચને હુણ પરદેસે ઢંકે હુણ ઘરકો
અપ્પણા=સાધુ સુદ નાવપંગુરે=નહીં સ્વોલે, (તયા) કવાઢં=કિવાઢકો મી નોપ-
ણુલ્લિજ્જા=નહીં ઉઘાઢે, તાત્પર્યં યહ હૈ કિ ગૃહસ્વામીકો પૂછકર હી ઉઘાઢના
ચાહિણ ॥૧૮॥

ટીકા-‘સાળીપાવાર૦’ ઇત્યાદિ । તસ્ય=ગૃહસ્વામિનઃ અવગ્રહં=નિદેશમ્,
અયાચિત્ત્વા=અગૃહીત્વા આજ્ઞામન્તરેણેત્યર્થઃ, સાળીપાવારપિહિતં=સાળી=શણવત્કલ-
નિર્મિતજવનિકા, પાવારઃ=ઝર્ણાદિરચિતકમ્બલાદિસ્તામ્યાં પિહિતમ્=આવૃતમ્,
યદ્વા સાળીપાવારેણ=શણરચિતપરદયા^૧ સ્થગિતં ‘દ્વાર’-મિતિશેષઃ, આત્મના=સ્વ-
યમ્ ન અપવૃણુયાત્=નાપસારયેત્ । તથા કપાટમ્=અરમ્ ‘કિવાઢે’-તિ ભાષાપ્રસિદ્ધં
નો પ્રણુદેદ્=ન પ્રેરયેત્ નોદ્ઘાટયેદિત્યર્થઃ, તદુદ્ઘાટનસ્ય સ્નાનભોજનાદિસમાસકાનાં

૧ પરદા-પરાન્=પરપુરુષાન્ દર્શનાદાનેન ઘટિ=સ્વખંડયતીતિ પરદા ।

દૂસરોંકા સાધુપરસે મી વિશ્વાસ હટ જાતા હૈ । સાધુ તે ઘરમેં પ્રવેશ
કરે જિસમેં પ્રવેશ કરનેસે ગૃહસ્થકો પ્રીતિ ઓર વિશ્વાસ હો ॥૧૭॥

‘સાળીપાવાર’ ઇત્યાદિ । ગૃહસ્વામીકી આજ્ઞા લિયે વિના
દટ્ટર યા કમ્બલ આદિ કિસી વસ્તુસે ઢંકે હુણ યા સનકે પરદાસે
બંદ દ્વારકો તથા કિવાઢકો સ્વયં ન સ્વોલે, ક્યોંકિ એસા કરના સ્નાનાદિ

હઠી જાય છે. સાધુ એ ઘરમાં પ્રવેશ કરે કે જેમાં પ્રવેશ કરવાથી ગૃહસ્થને
પ્રીતિ અને વિશ્વાસ ઉપજે. (૧૭)

સાળીપાવાર૦ ઇત્યાદિ. ગૃહસ્વામીની આજ્ઞા લીધા વિના દાટ યા કાંચળી
આદિ કોઈ વસ્તુથી ઢાંકેલું યા સળુના પડદાથી બંધ કરેલું એવું દાર તથા
કમાડ, સાધુ પોતે ન ખોલે; કારણ કે એમ કરવું એ સ્નાનાદિ કરતી સ્ત્રી આદિને

नेत्याह-यत्र=यस्मिन् कोष्ठकादौ, अचक्षुर्विषयः=अत्र 'अ' 'चक्षुर्विषयः' इति पृथक् पदद्वयं, तत्र 'अ' इति निपातो नञर्थकः 'अभावे नञ-ऽनो-नाऽपी'-त्यमरात्, तथाच-चक्षुर्विषयः=चक्षुरिन्द्रियजन्यव्यापारप्रसरः अ=न भवेदिति शेषः, ततः किमित्याह=प्राणाः=द्वीन्द्रियादयः दुष्पतिलेखकाः=दुर्निरीक्ष्या'भवन्ती'-ति शेषः, तत्र भिक्षां गृहृतः साधोरीयं-पणयोः शुद्धिर्न जायते ॥२०॥

१ ३ ४ ५ २
मूलम्-जत्थ पुष्पाङ्गं बीयाङ्गं, विष्पइन्नाङ्गं कुट्टए ।

६ ७ ८ ९ १०
अहुणोवलित्तं उल्लं, दट्ठणं परिवज्जए ॥ २१ ॥

छाया—यत्र पुष्पाणि बीजानि, विप्रकीर्णानि कोष्ठके ।

अयुनोपलित्तमार्द्रं, दृष्ट्वा परिवर्जयेत् ॥२१॥

सान्न्वयार्थः—जत्थ=जिस कुट्टए=कोठेमें पुष्पाङ्गं=फूल (और) बीयाङ्गं=बीज विष्पइन्नाङ्गं=बिखरे हुए हों उस कोठेको, तथा अहुणोवलित्तं=तुरन्तके लिये हुए उल्लं=गीले कोठेको दट्ठणं=देखकर परिवज्जए=वरजे ॥२१॥

टीका—'जत्थ' इत्यादि । यत्र कोष्ठके गृहे वा सचित्तानि पुष्पाणि बीजानि वा विप्रकीर्णानि=इतस्ततः प्रसृतानि भवेयुः, यद्वा तत्काललिप्तमत एवार्द्रं कोष्ठकादि तत् साधुः परिवर्जयेत्=तत्र न गच्छेदित्यर्थः ॥२१॥

ग्रहण न करे । तात्पर्य यह है कि जिस कोठेमें अन्धकारके कारण नेत्रोंकी प्रवृत्ति न होती हो, और इसीलिए द्वीन्द्रिय प्राणी सरलतासे दिखाई न देते हों उसमें भिक्षा लेनेसे ईर्ष्या और एषणा की शुद्धि नहीं होती ॥२०॥

'जत्थ पुष्पाङ्गं' इत्यादि । जिस कोठे आदिमें सचित्त पुष्प सचित्त बीज बिखरे हुए हों, तथा तत्काल लिपनेसे जो गीला हो उस कोठे या अन्य-गृह आदिमें प्रवेश न करे ॥२१॥

छे डे ने ओरडाभां अधकारने कारखे नेत्रो काग न करी शकतां होय अने तेथी करीने द्वीन्द्रियादि प्राणी सहेलाधथी न जेष्ठ शकतां होय तेमां भिक्षा लेवाथी साधुनी धर्या तथा ओपणुनी शुद्धि जणवाती नथी. (२०)

जत्थ पुष्पाङ्गं० इत्यादि. ने ओरडा आदिमां सचित्त पुष्प सचित्त बीज वेशयलां होय तथा तत्काल लीपवामां आण्यो होवाथी लीवो होय ते ओरडाभां या गृहादिमां प्रवेश न करवो. (२१)

असोहणा य आपविराहणा इत्यादि ।

नन्वेवं तर्हि किं कुर्यात् ? इत्याह—प्राप्तुं=निर्जन्तुकं निरवद्यमित्यर्थः, अव-
काशं=स्थण्डिलं ज्ञात्वा, अनुशाप्य=गृहस्थं समूच्य तदाशामादायेत्यर्थः, व्युत्सृजेत्=
परित्यजेत् ॥१९॥

मूलम्-णीयदुवारं तमसं कुट्टगं परिव्रज्य ।

अचक्षुविसओ जत्थ, पाणा दुप्पडिलेहगा ॥२०॥

छाया—नीचद्वारं तमसं, कोष्ठकं परिवर्जयेत् ।

अचक्षुर्विषयो यत्र, पाणाः दुष्प्रतिषेधकाः ॥२०॥

सान्त्वयार्थः—णीयदुवारं=नीचे द्वारवाले तमसं=प्रकाशरहित कुट्टगं=कोठेको
परिव्रज्य=व्रजे अर्थात् वहां आहार-पानी नहीं लेवे, क्योंकि जत्थ=जहां
अचक्षुविसओ=आँखका प्रसार नहीं होता (वहां) पाणा=द्वीन्द्रिय आदि
प्राणियोंका दुष्प्रतिषेधगा=प्रतिषेधन नहीं हो सकता ॥२०॥

टीका—‘णीयदुवारं०’ इत्यादि । नीचद्वारं=नीचं=निम्नं द्वारं=प्रवेश-निर्गम-
मार्गो यस्य स तं तथोक्तम्, तादृशप्रदेशे प्रवेश-निर्गमाभ्यामात्मसंयमविराधनायाः
संभवात्, तमसम्=तमोयुक्तमप्रकाशमित्यर्थः, कोष्ठकं=गृहाभ्यन्तरमपवरकादिकं
परिवर्जयेत् न तत्राऽऽहारादिकं ग्रहीयादित्यर्थः । किं सामान्येनायं निषेधः ?

निरोध करने से जीवन को हानि पहुँचती है, तथा घुरी तरह आत्म-
विराधना होती है ।”

तो क्या करे सो बताते हैं—जीवरहित (निरवद्य) स्थान देखकर
गृहस्थकी आज्ञा लेकर उस स्थानमें मल-मूत्रका त्याग करे ॥१९॥

‘णीयदुवारं०’ इत्यादि । नीचे द्वारवाले कोठेमें भिक्षाके लिए
नहीं जाना चाहिये, क्योंकि उसमें जाने-आनेसे आत्मा और संयमकी
विराधनाका संभव है । तथा अन्धकारयुक्त कोठेमें भी आहार आदि

छपनने हानि पहुँचि छे, अने भराण शीते आत्म-विराधना आय छे,

तो शुं करवुं, ते हवे जतावे छे—छवशुद्धित (निरवद्य) स्थान जेधने
गृहस्थनी आज्ञा लधने ओ स्थानभां मज्ज-भूखनो त्याग करे. (१९)

णीयदुवारं इत्यादि. नीचा द्वारवाला ओरदामां भिक्षाने भाटे न जवुं,
कारण के तेमा जवा-आपवाथी आत्मा अने संयमनी विराधनाने संभव छे.
तथा अंधकारयुक्ता ओरदामां पणु आहार आदि श्रद्धु न करवा; तात्पर्य ओ

પ્રલોકેત=પર્યેત્, અન્યથા રાગાદિસમ્ભવાત્ । અતિદૂરં=દાતુરાગમનપ્રદેશાત્પરં
નાવલોકેત, સાધૌ તસ્કરતાદિશઙ્કાસંભવાત્ । ઉત્ફુલ્લં=સ્મેરં યથા સ્યાત્તથા નેત્રે
વિસ્ફાર્યેત્યર્થઃ ન વિનિર્ધાર્યેત્=ન પર્યેત્ । કદાચિદ્વિધ્યાયા અભામે અજલપન્=
દૈન્યોપાલમ્ભવચનાનિ અનુવન્ નિવર્તેત=પ્રત્યાવર્તેત ।

‘અસંસત્તં’ इति पदेन दृष्ट्यनुरागोऽपाकृतः । ‘नाइदूरा०’ इत्यादिना साधौ
चौरत्वाद्याशङ्का निराकृता । ‘उत्फुल्लं०’ इत्यादिना, वराकेणानेन साधुना नाव-
लोकितो नाप्यनुभूत एतादृशो विभवोऽतोऽयं दीनः’ इत्याद्याशङ्का व्युदस्ता ॥२३॥

मूलम्-अङ्भूमिं न गच्छिजा, गोयरग्गओ मुणी ।

कुलस्स भूमिं जाणित्ता, मियं भूमिं परक्कमे ॥२४॥

અવલોકન ન કરે । દાતા જિસ સ્થાનસે આતા હો उस સ્થાનસે જ્યાદા
દૂર ન દેલે, ક્યોંકિ દૂર તક દેલનેસે કિસીકો એસી શંકા હો જાય
કિ ‘યહ ચોર હૈ’ इत्यादि । કિસી પદાર્થકી ઓર આંલેં ફાઢ-ફાઢ
કર ન દેલે । યદિ મિત્તાર્થ પ્રાપ્તિ ન હો તો દીન વચન ન બોલે-ન
ઘડઘડાવે, કિન્તુ મૌનસહિત પીછા ફિર જાવે ।

‘અસંસત્તં’ પદસે નેત્રવિષયક અનુરાગ કા ત્યાગ પ્રગટ કિયા હૈ ।
‘નાઈદૂરા૦’ इत्यादि પદસે યહ સૂચિત કિયા હૈ કિ સાધુકો એસા
આચરણ કરના ચાહિયે જિસસે કિસીકો ચોર આદિ હોનેકા સન્દેહ ન હો ।
‘ઉત્ફુલ્લં૦’ इत्यादि પદસે હિસ સન્દેહ કો દૂર કિયા હૈ કિ કોઈ યહ
ન સમજે કિ-‘અરે! હિસ બેચારે સાધુને એસી વિભૂતિ ન કમી દેલ્લી હૈ
ઔર ન કમી ભોગી હૈ હિસલિયે યહ વડા દીન હૈ ॥૨૩॥

દાતા જે સ્થાનમાંથી આવતો હોય એ સ્થાનથી વધારે દૂર ન જોવું, કારણ કે
દૂર સુધી જોવાથી કોઈને એવી શંકા આવી જાય કે ‘આ ચોર છે’ इत्यादि.
જો મિત્તાર્થની પ્રાપ્તિ ન થાય તો દીન વચન ન બોલવાં, કે ન બડબડવું, પરન્તુ
મૌનસહિત પાછાં ફરવું.

અસંસત્તં શબ્દથી નેત્રવિષયક અનુરાગનો ત્યાગ પ્રગટ કર્યો છે. નાઈદૂરા૦
इत्यादिથી એમ સૂચિત કરવામાં આવ્યું છે કે સાધુએ એવું આચરણ કરવું
જેથી કે જેથી કોઈને ચોર આદિ હોવાનો સંદેહ ન પડે. ઉત્ફુલ્લં इत्यादि
શબ્દથી એ સંદેહ દૂર કર્યો છે કે કોઈ એમ ન સમજે કે ‘અરે! આ ગિચારા
સાધુએ એવી વિભૂતિ નથી કોઈવાર જોઈ અને નથી કોઈવાર ભોગવી તેથી એ
બહુ જ દીન છે. (૨૩)

^२मूलम्-^३एलगं ^४दारगं ^५साणं, ^६वच्छगं ^७वावि ^८कोट्टए ।

^९उल्लंघिया ^{१०}न ^{११}पविसे, ^{१२}विउहिंत्ताण ^{१३}व ^{१४}संजए ॥ २२ ॥

छाया—एडकं दारकं भानं, वत्सकं वाऽपि कोष्ठके ।

उल्लङ्घय न प्रविशेत्, व्यूह वा संयतः ॥२२॥

सान्वयार्थः—एलगं=मेढ दारकं=बालक साणं=कुत्ते वच्छगं=बछड़े अपिवा=

इस प्रकार दूसरे अर्थात् बकरा-बकरी पाडा-पाडी आदिको उल्लंघिया=गंघ-
करके, वा=अथवा विउहिंत्ताण=हाथ आदिसे हटाकर संजए=साधु कोट्टए=
कोठे-घर-में न पविसे=प्रवेश नहीं करे ॥२२॥

टीका—‘एलगं’ इत्यादि । संयतः=मिलुः, एडकं=गडकं, दारकम्=अमकम्=
भानं=कुक्कुरं, वत्सकं=गोशिशुं वा, अपिशब्दादजामहिण्यादिशिशुग्रहणम्, उल्ल-
ङ्घय=अतिक्रम्य व्यूह=अपोह हस्तादिनाऽपसार्येत्यर्थः, कोष्ठके न प्रविशेत् ॥२२॥

^१मूलम्-^२असंसत्तं ^३पलोइज्जा, ^४नाइदूरावलोयए ।

^५उप्फुल्लं ^६न ^७विणिज्झाए, ^८नियट्ठिज्ज ^९अयंपिरो ॥२३॥

छाया—असंसत्तं प्रलोकेत, नातिदूरमवलोकेत ।

उत्फुल्लं न विनिर्ध्यायेत् निवर्त्तेताऽजल्पन् ॥२३॥

सान्वयार्थः—असंसत्तं=आसक्तिरहित होकर पलोइज्जा=देखे अर्थात् रागादि-
पूर्वक किसीको न देखे, नाइदूरावलोयए=अत्यन्त दूर दृष्टि डालकर-लम्बी दृष्टिसे
न देखे तथा उप्फुल्लं=आँखें फाड़-फाड़कर अथवा मुसकराता हुआ टकटकी
लगाकर नविणिज्झाए=नहीं देखे, (मिक्षाकी प्राप्ति न हो तो) अयंपिरो=कुछमी
नहीं बोलता हुआ अर्थात् बड़बड़ाहट नहीं करता हुआ वहांसे नियट्ठिज्ज=वापस
लौट जावे ॥२३॥

टीका—‘असंसत्तं’ इत्यादि । असंसक्तम्=आसक्तिरहितं यथास्यात्तथा

‘एलगं’ इत्यादि । मेढ तथा बकरा, बालक, कुत्ता, बछड़ा
तथा पाडा-पाडी आदिका उल्लंघन करके, अथवा उनको हाथ आदिसे
हटाकर साधु कोठे आदिमें प्रवेश न करे ॥२२॥

‘असंसत्तं’ इत्यादि । आसक्त होकर रागादिपूर्वक किसीका

एलगं इत्यादि घेदुं तथा गडकं, गणक, कूतकं, वाछडो तथा पाडा-पाडी आदिमें
आलिंगने अथवा तेने हाथ आदिसे छलनीने साधु आदिमें प्रवेश न करे. (२२)
असंसत्तं इत्यादि. आसक्ता यदने रागादिपूर्वक कोष्ठम् अवलोकन न करे.

भूमिको पूंजकर खड़ा रहे और सिणाणस्स=स्नानघरकी तर्फ य=तथा वचस्स=टट्टी-पेशाव-घरकी तर्फ संलोकं=दृष्टि परिवज्जण=न डाले ॥२५॥

टीका—‘तत्थेव०’ इत्यादि । विचक्षणः=निपुणः तत्रैव=स्वाधिष्ठानस्थान एव भूमिभागं प्रतिलिखेत्=संपश्येत्, स्नानस्य=स्नानगृहस्य वर्चसः=वर्चोगृहस्य च मलपरित्यागगृहस्येत्यर्थः, संलोकं=प्रेक्षणं परिवर्जयेत् । ‘वियक्खणो’ इत्यनेनाऽ-गीतार्थस्य स्वतन्त्रतया गोचरीगमनं निषिद्धम् । ‘सिणाणस्स’ इत्यादिना च नग्नस्यादिदर्शनाद्रागादिसंभव इति सूचितम् ॥२५॥

^१मूलम्-^२दगमद्वि^३यआयाणे, ^४वीयाणि ^५हरियाणि य ।

^६परिवज्जंतो ^७चिट्ठिज्जा, ^८सर्विदियसमाहिण ॥२६॥

छाया—दक्षप्रत्तिकाऽऽदानं, बीजानि हरितानि च ॥

परिवर्जयंस्तिष्ठेत्, सर्वेन्द्रियसमाहितः ॥२६॥

सान्त्वयार्थः—(और वहांभी) दगमद्वि^३यआयाणे=सचित्त जल और मिट्टीयुक्त मार्गको वीयाणि=शालि आदि बीजोंको य=और हरियाणि=हरित कायको परिवज्जंतो=वरजता हुआ अर्थात् उससे हटकर सर्विदियसमाहिण=सर्व इन्द्रियोंको गोपता हुआ चिट्ठिज्जा=खड़ा रहे ॥२६॥

‘तत्थेव०’ इत्यादि । विचक्षण भिक्षु जिस मर्यादित भूमिपर खड़ा है वहींके भूमिभागका प्रतिलेखन करे, स्नानघर तथा उच्चार आदिके स्थानकी ओर दृष्टि न डाले । ‘वियक्खणो’ पदसे अगीतार्थ साधुको स्वतन्त्र गोचरी करनेका निषेध किया गया है । ‘सिणाणस्स’ इत्यादि पदोंसे—‘नग्नस्त्री आदि दीखजानेके कारण रागादि भाव उत्पन्न होना संभव है’—यह सूचित किया गया है ॥२५॥

तत्थेव० इत्यादि. विचक्षण भिक्षु ने मर्यादित भूमि पर ठीको डाले त्योंही भूमिभागनु प्रतिवेक्षण करे, स्नान-घर तथा उच्चार आदिना स्थान (गच्छ)नी तरफ दृष्टि न डेके. वियक्खणो शब्दही अगीतार्थ साधुने स्वतन्त्र गोचरी करवाने। निषेध करवाभां आय्यो छे. सिणाणस्स इत्यादि पदोही ‘नग्न स्त्री आदि देखाछे जवाने कारण रागादि भाव उत्पन्न भवाने संभव छे’—अेभ सूचित करवाभां आय्युं छे. (२५)

છાયા—અતિભૂમિ ન ગચ્છેત્, ગોચરાગ્રગતો મુનિઃ ।

કુલસ્ય ભૂમિ ણાત્વા, મિતાં ભૂમિં પરાક્રમેત્ ॥૨૪॥

સાન્વયાર્થઃ—ગોચરગગઓ=ગોચરીમેં ગયા દૂઆ મુળી=સાધુ અદ્ભૂમિ=ગૃહસ્થકી મર્યાદિત ભૂમિસે અગાડી ઉસકી આજ્ઞાકે વિના ન ગચ્છિજ્ઞા=નહીં જાવે, (કિન્તુ) કુલસ્સ=ગૃહસ્થકે ઘરકી ભૂમિ=મર્યાદિત ભૂમિકો જાણિસા=જાનકર મિયં ભૂમિ=જિસ ઘરમેં જહાંતક જાનેકી મર્યાદા હો વહાંતક હી પરક્રમે=જાવે ॥૨૪॥

ટીકા—‘અદ્ભૂમિં’ ઇત્યાદિ । ગોચરાગ્રગતો મુનિઃ અતિભૂમિ=પરમવેશાય ગૃહસ્થાનનુમતાં ભૂમિમતિક્રમ્ય=ઉલ્લંઘ્ય ન ગચ્છેત્ । તર્હિં કિં કુર્યાત્ ? ઇત્યાદિ—કુલસ્ય ભૂમિ=મર્યાદાં સ્થિત્યર્થે ણાત્વા મિતાં=પરિચ્છિન્નાં સ્વાવસ્થાનયોગ્યાં ભૂમિ=સ્થાનં પરાક્રમેત્=ગત્વા તિષ્ઠેત્, વિપરીતાચરણે હિ ગૃહસ્થરોપાદિ-સમ્ભવઃ ॥૨૪॥

મૂલમ્—તત્થેવ પડિલેહિજ્ઞા, ભૂમિભાગં વિચક્ષણો ।

સિનાણસ્સ ય વચ્ચસ્સ, સંલોગં પરિવજ્જણ ॥૨૫॥

છાયા—તત્રૈવ પ્રતિલિખેત્, ભૂમિભાગં વિચક્ષણઃ ।

સ્થાનસ્ય ચ વર્ચસઃ, સંલોકં પરિવર્જયેત્ ॥૨૫॥

સાન્વયાર્થઃ—તત્થેવ=જિસ મર્યાદિત ભૂમિપર લખા હૈ ઉસી ભૂમિભાગે=ભૂમિ-ભાગકો વિચક્ષણો=વિચક્ષણ સાધુ પડિલેહિજ્ઞા=પ્રતિલેખન કરે, અર્થાત્ વહાંકી

‘અદ્ભૂમિં’ ઇત્યાદિ । જિસ ઘરમેં ભૂમિકી જિતની મર્યાદા હો ઉસે ઉલ્લંઘન કરકે મુનિ ગૃહસ્થકી આજ્ઞા વિના આગે નહીં જાવે, કિન્તુ ઉસ કુલકી મર્યાદાકો જાનકર ગમન કરને યોગ્ય પરિમિત સ્થાન તકહી જાકર લખા હો જાય-અર્થાત્ કિસીકી મર્યાદાકા ઉલ્લંઘન ન કરે । ઇસકે વિપરીત આચરણ કરનેસે ગૃહસ્થકો ક્રોધ આને આદિકી સંભાવના રહતી હૈ ॥૨૪॥

અદ્ભૂમિં ઇત્યાદિ. જે ઘરમાં ભૂમિની બેઠલી મર્યાદા હોય એને ઉલ્લંઘીને મુનિ ગૃહસ્થની આજ્ઞા વિના આગળ ન જાય, પરંતુ એ કુળની મર્યાદાને બાંધીને ગમન કરવા યોગ્ય પરિમિત સ્થાન સુધી જ જઈને જિલો રહે, અર્થાત્—કોઈની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન ન કરે, એથી વિપરીત આચરણ કરવાથી ગૃહસ્થને ક્રોધ આદિ ઉત્પન્ન થવાની સંભાવના રહે છે. (૨૪)

गृहिण्यादिः पानभोजनं=पानं-पेयं तिलतण्डुलादिघावनजलम् भोजनं=भोज्यमन्ना-
दिकम् आहरेत्=उपनयेत्-दद्यादित्यर्थः । तत्रायं विशेषः=उपनतेषु पानभोजनादिषु
अकल्पिकं=कल्पितुमयोग्यमनेपणीयमित्यर्थः, न गृह्णीयात्=नाददीत, कल्पिकं=
कल्प्यं निरवयं प्रतिगृह्णीयात् ॥२७॥

^१मूलम्-^२आहरंती^३ सिया^४ तत्थ^५, परि^६साडिज्ज^७ भोयणं ।

^८दितियं^९ पडियाइक्खे, न मे^{१०} कप्पइ^{११} तारिसं^{१२} ॥ २८ ॥

छाया-आहरन्ती स्यात्तत्र, भोजनं परिशाटयेत् ।

ददतीं प्रत्याचक्षीत, न मे कल्पते तादृशम् ॥२८॥

सान्वयार्थः-और-आहरंती=आहार-पानी देती हुई वह-दात्री सिया=कदा-
चित् अगर तत्थ=वहां भोयणं=भोजन-पान परिसाडिज्ज=नीचे गिरावे तो
दितियं=देती-हुई उस बाईसे (साधु) पडियाइक्खे=कहे कि तारिसं=इस
प्रकारका आहार-पानी मे=मुखे न कप्पइ=नहीं कल्पता है ॥२८॥

टीका-‘आहरंती०’ इत्यादि । आहरन्ती=भिक्षामानीय ददती गृहिणी
स्यात्=कदाचित् तत्र स्थाने भोजनम्=आहारं परिशाटयेत्=इतस्ततो विकिरेत्
जानुप्रमाणोच्चप्रदेशात् कणादिमात्रमपि, तदधःप्रदेशाच्च निरन्तरं पातयेदिति वृद्धाः,
तदा ददतीं प्रति भिक्षुः आचक्षीत=सूचीत, तादृशम्=उक्तप्रकारकमन्नादिकं मे=
मम न-कल्पते=न-युज्यते न ग्राह्यमिति भावः ।

आदि तिल-तण्डुल आदिका घोजन, तथा अन्नादिक देवे तो उनमेंसे
अकल्पनीय (अनेपणीय) पदार्थोंका ग्रहण न करे, कल्पनीयका ग्रहण
करे ॥ २७ ॥

‘आहरंती’ इत्यादि । अशनादि देते समय दाताके हाथसे
घुटनेसे ऊपरके प्रदेशसे यदि एक भी कण गिर जाय, अथवा घुटनेसे
नीचेके प्रदेशसे निरन्तर गिर रहा हो तो भिक्षु दातासे कहे कि ऐसा
अन्नादिक मेरे लिए ग्राह्य नहीं है ।

तल तण्डुल (बोणा) आदिनु घोजवु तथा अन्नादिक आपे तो अनेमांथी अकल्प-
नीय (अनेपणीय) पदार्थोंने अहणु न करे, कल्पनीयने अहणु करे (२७)

आहरंती० इत्यादि. अशनादि देती वधते दाताना हाथमांथी घुंठणुनी
उपरना प्रदेशथी ने ओक पणु कणु पडी जय, अथवा घुंठणुथी नीचेना प्रदेशथी
निरन्तर पडी रहुं छाय तो भिक्षु दाताने कहे के अनेवां अशनादि भारे ग्राह्य नथी.

ટીકા—‘દગમદ્વિય૦’ इत्यादि । ‘दकमृत्तिकाऽऽदानं=दकं च मृत्तिका वेति दकमृत्तिके, आदीयते=आनीयतेऽनेनेत्यादानं=मार्गः, दकमृत्तिकयोरादानं दकमृत्तिकाऽऽदानं=जलमृत्तिकाऽऽनयनमार्गस्तत् । बीजानि=सचित्तानि शाल्यादीनि, हरितानि=वनस्पतिमात्राणि, चकारादन्यान्यप्यकल्प्यवस्तुजातानि परिवर्जयन्=परित्यजन् सर्वेन्द्रियसमाहितः=तच्चदिन्द्रियविषयव्यासङ्गरहितस्तिष्ठेत्=अवस्थितिं कुर्यात् ॥२६॥

મૂત્ર-તત્થ^૧ સે^૩ ચિદ્રમાણસ્સ^૨, આહરે^૪ પાણભોયણં^૫ ।

અકલ્પિયં^૬ ન ગેણિહજ્જા^૭, પડિગાહિજ્જ^૮ કલ્પિયં^૯ ॥૨૭॥

છાયા—તત્ર તસ્મૈ તિષ્ઠતે, આહરેત્પાન-મોજનમ્ ।

અકલ્પિયં ન ગૃહીયાત્, પ્રતિગૃહીયાત્કલ્પિકમ્ ॥૨૭॥

સાન્વયાર્થઃ—તત્થ=ત્રહાં ચિદ્રમાણસ્સ=ત્રહે હુણ તસ્સ=તસ સાધુકે લિણ (ગૃહસ્થ) પાણભોયણં=આહાર-પાની આહરે=લાકર દેવે તો (સાધુ તસમે) અકલ્પિયં=અકલ્પનીય આહાર આદિ ન ગેણિહજ્જા=નહીં લેવે, (કિન્તુ) કલ્પિયં=કલ્પનીય હોવે તો પડિગાહિજ્જા=લેવે ॥૨૭॥

ટીકા—‘તત્થ સે૦’ इत्यादि । तत्र=गृहस्थगृहे तिष्ठते तस्मै^૨ भिक्षवे

૧ દકશબ્દો જલપર્યાયવચનઃ—‘પ્રોક્તં પ્રાજ્ઞૈર્શુવનમતં જીવનીયં દકં ચ ।’ इति हलायुधकोशात् ।

૨ સૂત્રે પ્રાકૃતત્વાચ્ચતુર્થ્યાઃ પછી ।

‘દગમદ્વિય૦’ इत्यादि । सचित्त जल और मृत्तिका लानेके मार्गका, और शालि आदि सचित्त बीज, वनस्पतिकाय तथा अन्य अकल्प्य पदार्थोंका वर्जन करता हुआ—उनसे दूर हट कर सब इन्द्रियोंका संयम करता हुआ खड़ा होवे ॥२६॥

‘तत्थ से’ इत्यादि । गृहस्थके घरमें खड़े हुए साधुको गृहिणी (स्त्री)

દગમદ્વિય૦ इत्यादि. सचित्त जल અને भाटीनु અને शालि (आंगर) आदि सचित्त बीज, वनस्पतिकाय तथा अन्य अकल्प्य पदार्थानु वर्जन करता तेनाधी हट छडीने सर्व इन्द्रियोना संयम करतां जिवे रहै. (२६)

તત્થ સે इत्यादि. गृहस्थना घरभां जिवेला साधुने गृहिणी (स्त्री) आदि

२ ३ ४ ५
मूलम्-साहट्टु निक्खवित्ताणं, सच्चित्तं घट्टियाणिय ।

६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३
तहेव समणट्टाए, उदगं संपणुल्लिया ॥ ३० ॥

६ १० १२ ११
ओगाहइत्ता चलइत्ता, आहरे पाणभोयणं ।

१३ १४ १५ १६ १७ १८ १९
दित्तियं पडियाइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥ ३१ ॥

छाया—संहृत्य निक्षिप्य, सच्चित्तं घट्टयित्वा ।

तथैव श्रमणार्थम्, उदकं संपणुद्य ॥ ३० ॥

अवगाह्य चालयित्वाऽऽहरेत्पानभोजनम् ।

ददतीं प्रत्याचक्षीत, न मे कल्पते तादृशम् ॥ ३१ ॥

सान्त्वयार्थः—समणट्टाए=साधुके लिए साहट्टु=संहरण करके अर्थात् एक घरतनसे दूसरे घरतनमें डालकरके, निक्खवित्ताणं=सच्चित्त वस्तु पर आहारादिको रखकर अथवा आहारादिके ऊपर सच्चित्त वस्तुको रखकर, सच्चित्तं=सच्चित्त वस्तुका घट्टियाणिय=संघट्टा-स्पर्श-करके, तहेव=उसीप्रकार उदगं=सच्चित्त अप्कायको संपणुल्लिया=इधर-उधर रखकर, ओगाहइत्ता=वर्षासे आँगनमें भरे हुए पानीमें अवगाहन-प्रवेश-करके, चलइत्ता=रुके हुए जलको नालीद्वारा या हाथसे बाहर निकालकर यदि पाणभोयणं=आहार-पानी आहरे=देवे तो दित्तियं=देती हुई उस चाईसे (साधु) पडियाइक्खे=कहे कि तारिसं=इस प्रकारका आहारपानी मे=मुझे न कप्पइ=नहीं कल्पता है ॥ ३०-३१ ॥

टीका—‘साहट्टु’ इत्यादि, ‘ओगाहइत्ता’ इत्यादि च । यदि श्रमणार्थं=भिक्षुनिमित्तं संहृत्य=भाजनाद्भाजनान्तरे संहरणं कृत्वा ,

अवस्थामें आहार लेनेसे मुझे भी इस हिंसाका भागी बनना पड़ेगा’ ऐसा विचार करके मुनि उससे आहार न ले ॥ २९ ॥

‘साहट्टु’ इत्यादि, और ‘ओगाहइत्ता’ इत्यादि । यदि श्रमणके लिए एक वर्त्तनसे दूसरे वर्त्तनमें संहरण करके (निकालकर), निक्षेपण

भारे पणु अे छिंसाना भागी णनवु पडथे. ’ अेवो । वयार करीने मुनि तेनः हाथथी आहार दे नछि.

साहट्टु० इत्यादि, अने ओगाहइत्ता० इत्यादि. जे श्रमणुने माटे अेक वासणुभांथी णीनः वासणुभां संहरणु करीने (छादीने), निक्षेपणु करीने (अेकने

પાકાદિશુદ્ધકાર્યાણાં પ્રાયઃ સ્વયંધીનત્વેન તત્રોપસ્થિતિપ્રાધાન્યાત્તદ્ગ્રહણમ્ ॥૨૮॥

મૂલમ્-સંમદમાણી પાણાણિ, વીયાણિ હરિયાણિ ચ ।

અસંજમકરિં નચ્ચા, તારિસં પરિવજ્જણ ॥ ૨૯ ॥

છાયા—સંમર્દયન્તી પ્રાણાન્, વીજાનિ હરિતાનિ ચ ।

અસંયમકરો જ્ઞાત્વા તાદૃશો પરિવર્જયેત્ ॥૨૯॥

સાન્વયાર્થઃ—તથા-પાણાણિ=વૈદિન્દ્રિયાદિક પ્રાણિયોંકો વીયાણિ=જાલિ આદિ વીજોંકો ય=ઔર હરિયાણિ=હરી વનસ્પતિકાયકો સંમદમાણી=પૈરોંસે કુચલતી હુઈ (આહાર-પાની દેવે તો) ઉસે અસંજમકરિં=સાધુકે લિયે અયતના કરનેવાલી નચ્ચા=જાનકર (સાધુ) તારિસં=સદોષ આહાર દેને વાલી ઉસે પરિવજ્જણ=વરજે અર્થાત્ ઉસકે હાથસે આહાર-પાની નહોં છેવે ॥૨૯॥

ટીકા—‘સંમદમાણી૦’ ઇત્યાદિ । પ્રાણાન્ વીજાનિ હરિતાનિ ચ સંમર્દયન્તી=પાદસંયટ્ટનાદિના પીડયન્તી અજનાદિકં દદ્યાદિતિ શેષઃ, તદા અસંયમકરો=સાધુ-નિમિત્તમયતનાકારિણીમ્ જ્ઞાત્વા તાદૃશીમ્=ઉક્તસ્વરૂપાં સદોષમાહારાદિકં દદતી તાં પરિવર્જયેત્=મત્યાદિશેત્, તદસ્તતો નાનાદિકં ગૃહ્ણીયાદિત્યર્થઃ । इयं भिक्षादानार्थमागच्छन्ती प्राणादीनि मर्दयतीति तद्विराधना मय्यप्यापद्येतेति भावयन् भिक्षां न गृह्णीयादिति भावः ॥૨૯॥

રસોઈકા કામ પ્રાયઃ સ્ત્રિયોંકે અધીન રહતા હૈ ઔર રસોઈમેં મુખ્ય-તથા સ્ત્રી મૌજૂદ રહતી હૈ, અત એવ ગાથામે સ્ત્રીકા ગ્રહણ ક્રિયા હૈ ॥૨૮॥

‘સંમદમાણી૦’ ઇત્યાદિ । પ્રાણ વીજ વનસ્પતિ આદિ સચિત્તકો કુચલતી-રોંદતી હુઈ અન્નાદિ દેવે તો સાધુકે લિયે અયતના કરનેવાલી સમજ્જકર ઉસે ત્યાગ દેવે, અર્થાત્ ઉસકે હાથસે અન્નાદિ ગ્રહણ ન કરે । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ—‘ યહ ભિક્ષા દેનેકે લિયે જો અયતના કર રહી હૈ એસી

રસોઈનું કામ પ્રાયઃ સ્ત્રીઓને અધીન રહે છે અને રસોઈમાં મુખ્યત્વે સ્ત્રી હાજર રહે છે, તેથી ગાથામાં સ્ત્રીને અહણ કરવામાં આવી છે. (૨૮)

સંમદમાણી૦ ઇત્યાદિ. પ્રાણ વીજ વનસ્પતિ આદિ સચિત્તને કચડતી-ઢાળતી (સ્ત્રી) અન્નાદિ આપે તો સાધુને માટે અયતના કરનારી સમજીને તેને ત્યજ દે. અર્થાત્ જોના હાથથી અન્નાદિ અહણ ન કરે. તાત્પર્ય એ છે કે—‘ આ ભિક્ષા આપવાને જે અયતના કરી રહી છે, એવી અવસ્થામાં આહાર લેવાથી

निक्षिप्य=एकस्योपर्यन्यस्य निक्षेपणं कृत्वा । निक्षेपणं च त्रिधा-सचित्तमचित्तं मिश्रं चेति, एतानाश्रित्य तिस्रश्चतुर्भङ्ग्यो भवन्ति । तत्र-

[१] सचित्ताऽचित्तयोश्चतुर्भङ्गी यथा-

(१) सचित्ते सचित्तस्य, (२) सचित्तेऽचित्तस्य, (३) अचित्ते सचित्तस्य, (४) अचित्तेऽचित्तस्य निक्षेपणम् । १ ।

[२] सचित्तमिश्रयोश्चतुर्भङ्गी यथा-

(१) सचित्त सचित्तस्य, (२) सचित्ते मिश्रस्य, (३) मिश्रे सचित्तस्य, (४) मिश्रे मिश्रस्य निक्षेपणम् । २ ।

[३] अचित्त-मिश्रयोश्चतुर्भङ्गी यथा-

(१) अचित्तेऽचित्तस्य, (२) अचित्ते मिश्रस्य, (३) मिश्रेऽचित्तस्य, (४) मिश्रे

निक्षेपण दोष तीन प्रकारका है-(१) सचित्त, (२) अचित्त, और (३) मिश्र । इन तीनोंको आश्रित करके तीन चौभंगियाँ होती हैं ।

[१] सचित्त-अचित्तकी चौभंगी-

(१) सचित्तपर सचित्तका, (२) सचित्तपर अचित्तका, (३) अचित्त पर सचित्तका, (४) अचित्तपर अचित्तका । १ ।

[२] सचित्त-मिश्रकी चौभंगी-

(१) सचित्त पर सचित्तका, (२) सचित्त पर मिश्रका, (३) मिश्रपर सचित्तका, (४) मिश्रपर मिश्रका निक्षेप करना । २ ।

[३] अचित्त-मिश्रकी चौभंगी-

(१) अचित्त पर अचित्तका, (२) अचित्त पर मिश्रका । (३) मिश्रपर

निक्षेपण दोष त्रय प्रकारका है। (१) सचित्त, (२) अचित्त, (३) मिश्र। ये त्रयने आश्रित करवाती त्रय चौभंगीये थाय है।

[१] सचित्त-अचित्तनी चौभंगी-

(१) सचित्त पर सचित्तनुं, (२) सचित्तपर अचित्तनुं, (३) अचित्त पर सचित्तनुं, (४) अचित्तपर अचित्तनुं । १ ।

[२] सचित्त-मिश्रनी चौभंगी-

(१) सचित्त पर सचित्तनुं, (२) सचित्त पर मिश्रनुं, (३) मिश्र पर सचित्तनुं, (४) मिश्र पर मिश्रनुं, निक्षेपण करवुं । २ ।

[३] अचित्त-मिश्रनी चौभंगी-

(१) अचित्त पर अचित्तनुं, (२) अचित्त पर मिश्रनुं, (३) मिश्र पर

(૪) વહાર્દ્રે વહુશુષ્કસ્ય સંહરણમ્ ।

[૪] 'આર્દ્રે આર્દ્રસ્યે'—તિ ચતુર્થમશ્વસ્ય ચતુર્મશ્ની યથા—

(૧) અલ્પાર્દ્રેડલ્પાર્દ્રસ્ય, (૨) અલ્પાર્દ્રે-વહાર્દ્રસ્ય, (૩) વહાર્દ્રેડલ્પાર્દ્રસ્ય,

(૪) વહાર્દ્રે વહાર્દ્રસ્ય સંહરણમ્ ।

આમ્ણ પૂર્વોક્તમશ્નીષુ પ્રત્યેકચતુર્મશ્વઃ 'અલ્પશુષ્કેડલ્પશુષ્કસ્ય' 'વહુશુષ્કેડલ્પશુષ્કસ્યે'—ત્યાદિરૂપૌ પ્રથમ-તૃતીયમશ્ની કલ્પ્યાં શેષાવકલ્પ્યાં, તથાગ્રહણે પાત્રોત્થાપનાદિના દાતુઃ કષ્ટ-પાત્રસ્ફુટન-તદ્વતવસ્તુવિકરણાડપ્રીત્યાદિસમ્ભવાત્ ।

(૩) વહુત ગીલેમેં થોડે સૂલેકા, (૪) વહુત ગીલેમેં વહુત સૂલેકા ।

[૪] 'ગીલેમેં ગીલેકા' હસ ચૌથે ભંગકી ચૌભંગી—

(૧) થોડે ગીલેમેં થોડે ગીલેકા (૨) થોડે ગીલેમેં વહુત ગીલેકા ।

(૩) વહુત ગીલેમેં થોડે ગીલેકા, (૪) વહુત ગીલેમેં વહુત ગીલેકા ।

હન ચારોં ચૌભંગિયોમેંસે 'થોડે સૂલેમેં થોડા સૂલા મિલાના' ઔર 'વહુત સૂલેમેં થોડા સૂલા મિલાના' યે પહેલે ઔર તીસરે ભંગ ગ્રાહ્ય હૈં । દૂસરે ઔર ચૌથે ભંગ ગ્રાહ્ય નહીં હૈં । હસ પ્રકારકે ગ્રહણ કરનેસે વર્તન ઉઠાનેકે કારણ દાતાકો કષ્ટ, વર્તનકા ફૂટજાના, ઔર વસ્તુકા વિચર-જાના, ઔર અપ્રીતિ હોના આદિ દૂષણ હોતે હૈં । જૈસે કિસી દાતાને વહુત ગીલેકા યા વહુત સૂલેકા સંહરણ કરનેકે લિયે વડા ભારી વર્તન ઉઠાયા તો ઉસે કષ્ટ હોગા ।

(૩) બહુ લીલામાં થોડા સૂકાનું, (૪) બહુ લીલામાં બહુ સૂકાનું.

[૪] લીલામાં લીલાનું' એ ચોથા ભાંગાની ચૌભંગી—

(૧) થોડા લીલામાં થોડા લીલાનું, (૨) થોડા લીલામાં બહુ લીલાનું, (૩) બહુ લીલામાં થોડા લીલાનું, (૪) બહુ લીલામાં બહુ લીલાનું.

આ ચાર ચૌભંગીઓમાંથી 'થોડા સૂકામાં થોડું સૂકું મેળવવું' અને 'બહુ સૂકામાં થોડું સૂકું મેળવવું' એ પહેલા અને ત્રીજા ભાંગા ગ્રાહ્ય છે. બીજા અને ચોથા ભાંગા ગ્રાહ્ય નથી. એ પ્રમાણે ગ્રહણ કરવાથી વાસણ ઉપાડવાને કારણે દાતાને કષ્ટ, વાસણ ફૂટી જવું અને વસ્તુ વેરાઈ-ઢોળાઈ જવી, અને અપ્રીતિ થવી આદિ દૂષણ થાય છે, જેમકે કેઈ દાતાએ બહુ લીલાનું યા બહુ સૂકાનું સંહરણ કરવાને માટે બહુ ભારે વાસણ ઉપાડ્યું હોય તેને કષ્ટ થાય.

નિક્ષિપ્ય=એકસ્યોપર્યન્યસ્ય નિક્ષેપણં કૃત્વા । નિક્ષેપણં ચ ત્રિધા-સચિત્તમચિત્તં મિશ્રં ચેતિ, એતાનાશ્રિત્ય તિસ્રશ્ચતુર્ભંગ્યો ભવન્તિ । તત્ર—

[૧] સચિત્તા-ઽચિત્તયોશ્ચતુર્ભંગી યથા—

(૧) સચિત્તે સચિત્તસ્ય, (૨) સચિત્તેઽચિત્તસ્ય, (૩) અચિત્તે સચિત્તસ્ય, (૪) અચિત્તેઽચિત્તસ્ય નિક્ષેપણમ્ । ૧ ।

[૨] સચિત્તમિશ્રયોશ્ચતુર્ભંગી યથા—

(૧) સચિત્ત સચિત્તસ્ય, (૨) સચિત્તે મિશ્રસ્ય, (૩) મિશ્રે સચિત્તસ્ય, (૪) મિશ્રે મિશ્રસ્ય નિક્ષેપણમ્ । ૨ ।

[૩] અચિત્ત-મિશ્રયોશ્ચતુર્ભંગી યથા—

(૧) અચિત્તેઽચિત્તસ્ય, (૨) અચિત્તે મિશ્રસ્ય, (૩) મિશ્રેઽચિત્તસ્ય, (૪) મિશ્રે

નિક્ષેપણ દોષ ત્રિન પ્રકારકા હૈ—(૧) સચિત્ત, (૨) અચિત્ત, ઔર (૩) મિશ્ર । इन तीनोंको आश्रित करके तीन चौभंगियाँ होती हैं ।

[૧] સચિત્ત-અચિત્તકી ચૌભંગી—

(૧) સચિત્તપર સચિત્તકા, (૨) સચિત્તપર અચિત્તકા, (૩) અચિત્ત પર સચિત્તકા, (૪) અચિત્તપર અચિત્તકા । ૧ ।

[૨] સચિત્ત-મિશ્રકી ચૌભંગી—

(૧) સચિત્ત પર સચિત્તકા, (૨) સચિત્ત પર મિશ્રકા, (૩) મિશ્રપર સચિત્તકા, (૪) મિશ્રપર મિશ્રકા નિક્ષેપ કરના । ૨ ।

[૩] અચિત્ત-મિશ્રકી ચૌભંગી—

(૧) અચિત્ત પર અચિત્તકા, (૨) અચિત્ત પર મિશ્રકા । (૩) મિશ્રપર

નિક્ષેપણ દોષ ત્રણ પ્રકારનો છે. (૧) સચિત્ત, (૨) અચિત્ત, (૩) મિશ્ર. એ ત્રણને આશ્રિત કરવાથી ત્રણ ચૌભંગીઓ થાય છે.

[૧] સચિત્ત-અચિત્તની ચૌભંગી.

(૧) સચિત્ત પર સચિત્તનું, (૨) સચિત્તપર અચિત્તનું, (૩) અચિત્ત પર સચિત્તનું. (૪) અચિત્તપર અચિત્તનું । ૧ ।

[૨] સચિત્ત-મિશ્રની ચૌભંગી—

(૧) સચિત્ત પર સચિત્તનું, (૨) સચિત્ત પર મિશ્રનું, (૩) મિશ્ર પર સચિત્તનું, (૪) મિશ્ર પર મિશ્રનું, નિક્ષેપણ કરવું. । ૨ ।

[૩] અચિત્ત-મિશ્રની ચૌભંગી—

(૧) અચિત્ત પર અચિત્તનું, (૨) અચિત્ત પર મિશ્રનું, (૩) મિશ્ર પર

મિશ્રસ્ય નિક્ષેપણમિતિ । ૩ ।

પુનરપિ પૃથિવ્યાદિકાયપટ્કોપરિ પૃથિવ્યાદીનાં નિક્ષેપણેન પ્રથમચતુર્ભંગી-
સ્થિતપ્રથમભદ્રસ્ય 'સચિત્તે સચિત્તસ્યે'ત્યેવંરૂપસ્ય પટ્ત્રિશદ્વેદા ભવન્તિ, તથા—

(૧) પૃથિવ્યાં પૃથિવ્યાઃ, (૨) અપામ્, (૩) તેજસઃ, (૪) વાયોઃ, (૫) વન-
સ્પતેઃ, (૬) વ્રસસ્ય નિક્ષેપણમિતિ પટ્ (૬) ।

પ્રથમપ્કાયાદાવપિ પ્રત્યેકકાયસ્ય નિક્ષેપણેન પટ્ત્રિશદ્ ભેદા જાયન્તે ।
અંશોપમદ્ગત્રયસ્યાપિ પ્રત્યેકં પટ્ત્રિશદ્ ભેદા ભવન્તિ । સંકલનયા પ્રથમચતુર્ભંગ્યા-

અચિત્તકા, (૪) મિશ્રપર મિશ્રકા નિક્ષેપ કરના । ૩ ।

ફિર ખી પૃથિવી આદિ પટ્કાય પર પૃથિવીકાયકા નિક્ષેપણ કરનેસે
પ્રથમ ચતુર્ભંગીકે 'સચિત્ત પર સચિત્તકા' હસ પ્રથમ ભંગકે છત્તીસ
ભંગ હોતે હૈં । વે હસ પ્રકાર હૈં—

(૧) પૃથિવી પર પૃથિવીકા, (૨) અપ્કા, (૩) તેજકા, (૪) વાયુકા,
(૫) વનસ્પતિકા ઓર (૬) વ્રસકા નિક્ષેપણ કરના ।

હસી પ્રકાર અપ્કાય આદિ પર પૃથિવીકાય આદિ છહ કાયોંકા
નિક્ષેપણ કરનેસે છત્તીસ ભંગ હોતે હૈં, અર્થાત્ છહ કાય પર છહ કાયકા
નિક્ષેપણ હોતા હૈ અતઃ છહસે છહકા ગુણન કરનેસે પ્રથમ ભંગકે છત્તીસ
ભેદોંકી સંખ્યા નિકલતી હૈ । એસે 'સચિત્ત પર સચિત્તકા' 'સચિત્ત
પર મિશ્રકા' મિશ્ર પર સચિત્તકા, ઓર 'મિશ્ર પર મિશ્રકા' હન સંઘ
(૪) ભંગોંકી છત્તીસ છત્તીસ સંખ્યા જોડ દેનેસે (૩૬ + ૩૬ + ૩૬ + ૩૬) —

અચિત્તનુ, (૪) મિશ્ર પર મિશ્રનુ નિક્ષેપણ કરવું. ૧૩ ।

વળી પણ પૃથિવી આદિ પટ્કાય પર પૃથિવીકાયનુ નિક્ષેપણ કરવાથી પ્રથમ
અઠ્ઠભંગીના 'સચિત્ત પર સચિત્તનુ' એ પ્રથમ ભાંગાના છત્રીસ ભાંગા થાય છે,
તે આ પ્રમાણે છે—

(૧) પૃથિવી પર પૃથિવીનુ, (૨) અપ્ (જળ)નુ (૩) તેજનુ (૪) વાયુનુ,
(૫) વનસ્પતિનુ, (૬) વ્રસનુ નિક્ષેપણ કરવું.

એ રીતે અપ્કાય આદિ પર પૃથિવીકાય આદિ છ કાયોંનુ નિક્ષેપણ કરવાથી
છત્રીસ ભાંગા થાય છે, અર્થાત્ છ કાય પર છકાયનુ નિક્ષેપણ થાય છે. એટલે
છને છએ ગુણવાથી પ્રથમ ભંગના છત્રીસ ભેદોની સંખ્યા નીકળે છે. એમ
'સચિત્ત પર સચિત્તનુ' 'સચિત્ત પર મિશ્રનુ' 'મિશ્ર પર સચિત્તનુ' અને
'મિશ્ર પર મિશ્રનુ' એ બધા (૪) ભાંગાની છત્રીસ-છત્રીસ સંખ્યા જોડી દેવાથી

શ્વતુશ્વત્વાર્ણિશદુત્તરમેકશતં મદ્વા મવન્તિ । ઉક્તપ્રકારેણ શ્વેપચતુર્ભક્તીદ્વિકસ્યાપિ મદ્વસમ્પાદને સંકલનયા સર્વે મેદા દ્વાત્રિશદધિકાનિ ચતુઃશતાનિ (૪૩૨) સમ્પદ્યન્તે ।

इमे एककायस्योपर्येकस्यैव कायस्य निक्षेपणमेदाः प्रदर्शिताः, किन्तु 'एक-काये कायद्वयस्य, कायद्वये चैकस्ये'-त्यादिनिक्षेपणेन चाऽन्येषामपि संभवः, यथा—
'पृथिव्यां पृथिव्यप्काययो'-रित्यादि, पृथिव्यप्काययोर्वनस्पते'-रित्यादि च स्वयमवसेयमिति विस्तरभयाद्विरम्यते ।

પૂર્વોક્તપુ મદ્વસમુદયેષુ 'અચિત્તેઽચિત્તનિક્ષેપણ'-લક્ષણમદ્વસ્ય કલ્પ્યત્વમ્, શેપા

एकसौ चँवालीस (१४४) भंग हो जाते हैं । दूसरी दो चौभंगियोंके भी हतने ही भंग होते हैं, उनको जोड़नेसे चारसौ बत्तीस (४३२) भंग होते हैं ।

ये चारसौ बत्तीस (४३२) भंग एक काय पर एक कायका निक्षेपण करनेसे होते हैं, किन्तु एक काय पर दो कायका, जैसे—

पृथिवीकाय पर पृथिवीकायका और अप्कायका निक्षेपण करनेसे, तथा दो कायों पर एक कायका, जैसे पूर्वोक्त दो कायों पर वनस्पति आदि किसी एक कायका निक्षेपण करनेसे और भी बहुतेरे भंग होते हैं । संयोगसे बननेवाले इन उत्तर भंगोंको स्वयं समझ लेना चाहिए, विस्तार भयसे यहाँ नहीं बताते ।

पूर्वોક્ત ભંગોમ્હેસે અચિત્ત પર અચિત્તકા નિક્ષેપણ કરનેરુપ એક ભંગ કલ્પનીય છે, અવશેષ સાક્ષાત્ યા પારમ્પરિક નિક્ષેપણરુપ સ્વ

(૩૬+૩૬+૩૬+૩૬) એકસો ચુંવાળીસ (૧૪૪) ભાંગા થાય છે. બીજી બે બોલુંગી-બોના પણ એટલાજ ભેદ થાય છે, એને એકવાથી ચારસોને બત્તીસ (૪૩૨) ભાંગા થાય છે.

એ ૪૩૨ ભાંગા એક કાય પર એક કાયનું નિક્ષેપણ કરવાથી થાય છે, પરન્તુ એક કાય પર બે કાયનું, જેમકે—

પૃથિવી કાય પર પૃથિવી કાયનું અને અપ્કાયનું નિક્ષેપણ કરવાથી, તથા બે કાયો પર એક કાયનું જેમ પૂર્વોક્ત બે કાયો પર વનસ્પતિ આદિ દોઈ એક કાયનું નિક્ષેપણ કરવાથી બીજા પણ ઘણા ભાંગા થાય છે. એ સંયોગથી થતા ઉત્તર ભાંગા પોતાની મેળે સમજી લેવા; બહુ વિસ્તાર થવાને કારણે અહીં આખ્યા નથી.

પૂર્વોક્ત ભાંગામાંથી અચિત્ત પર અચિત્તનું નિક્ષેપણ કરવારૂપ એક ભાંગો

આનન્તર્યસ્વરૂપાઃ પારમ્પર્યસ્વરૂપા વા નિશ્ચિલા અકલ્પ્યા એવેતિ બોદવ્યમ્ ।

સચિત્તં=સચિત્તપૃથિવ્યાદિકં ઘટ્ટયિત્વા=સંસ્પૃશ્ય સંચાલ્ય વા, સંસ્પર્શનં સચિ-
ત્તાઽચિત્ત-મિશ્રમેદાત્ત્રિવિધં, તદપિ પૃથિવ્યાદિકાયપટ્ટકેન મિશ્રમાનમણાદશવિધં,
પુનર્દાતૃ-દેય-મેદાભ્યાં દ્વિવિધતયા સંકલનયા પટ્ટત્રિશદ્ મેદા જાયન્તે, एतेषामपि
પુનઃ-આનન્તર્ય-પારમ્પર્યમેદાદ્ દ્વાસપ્તતિર્મેદા મવન્તિ । एवं-કાયદ્વયકાયત્રિકાદિ-
સંસ્પર્શનેનોત્તરોત્તરપૂરિમેદાઃ સ્વયમ્બૂહનીયાઃ મેષાન્નદ્વિરિતિ ।

નનુ પારમ્પરિકસંઘટ્ટનેન દીયમાનાઽઽહારાદિવર્જને પૃથ્વીસંઘટ્ટનમનિવાર્યમિતિ-

ભંગ અકલ્પ્ય હૈં ।

સંસ્પર્શન ત્રીન પ્રકારકા હૈં-(૧) સચિત્ત સંસ્પર્શન, (૨) અચિત્ત
સંસ્પર્શન, ઓર (૩) મિશ્ર સંસ્પર્શન । ઇન ત્રીનોંકે પૃથિવી આદિ ષટકાયકે
મેદસે અઠારહ મેદ હોતે હૈં । દાતા ઓર દેય (વસ્તુ) કે મેદસે છત્રીસ
મેદ હોતે હૈં । ઓર અનન્તર તથા પરમ્પરાકે મેદસે ચહત્તર (૭૨) મેદ
હોજાતે હૈં । ઇનકે સિવાય દો કાયકા યા ત્રીન કાયકા સ્પર્શ કરનેસે
ઓર ઓ મેદ હોજાતે હૈં, વે મેદ બુદ્ધિમાનોંકો સ્વયં વિચાર લેને ચાહિય ।

પ્રશ્ન-હે ગુરુમહારાજ ! યદિ પારમ્પરિક સંઘટ્ટનસે દિયે હુય આહાર
આદિકા ઓ ત્યાગ કિયા જાયગા તો સાધુ કમી આહાર નહીં લે સકોં
ક્યોંકિ પૃથ્વીકા સંઘટ્ટન અનિવાર્ય હૈં-આહાર આદિ પૃથિવીપર રહતે હૈં
ઓર સચિત્ત જલ ઓ પૃથ્વી પર રહતા હૈં, અતઃ સચિત્ત જલકા પૃથિવીકા

કલ્પનીય છે, બાકીના સાક્ષાત્ યા પારંપરિક નિષ્કેપણરૂપ બધા ભાંગા અકલ્પનીય છે.

સંસ્પર્શન ત્રણ પ્રકારનાં છે:-(૧) સચિત્ત સંસ્પર્શન, (૨) અચિત્ત સંસ્પર્-
શન, અને (૩) મિશ્ર સંસ્પર્શન. એ ત્રણેના પૃથિવી આદિ ષટકાયના લેહે
કરીને અઠાર લેહ થાય છે. દાતા અને દેય (વસ્તુ)ના લેહે કરીને છત્રીસ લેહ
થાય છે. અને પછી તેવી જ પરંપરાના લેહે કરીને બોતેર (૭૨) લેહ થાય છે.
તે ઉપરાંત એ કાયનો યા ત્રણ કાયનો સ્પર્શ કરવાથી બીજા પણ લેહ થાય છે.
તે લેહો બુદ્ધિમાનોએ સ્વયં વિચારી લેવા.

પ્રશ્ન-હે ગુરુ મહારાજ ! જો પારમ્પરિક સંઘટ્ટનથી આપેલા આહારાદિનો
પણ ત્યાગ કરવામાં આવશે તો સાધુ કદાપિ આહાર લઈ શકશે નહિ, કારણ કે
પૃથિવીનું સંઘટ્ટન અનિવાર્ય છે-આહારાદિ પૃથિવી પર રહે છે અને સચિત્ત
જળ પણ પૃથિવી પર જ રહે છે. એટલે સચિત્ત જળનું પૃથિવી સાથે સંઘટ્ટન છે.

તત્સંઘટ્ટનેઽપિ ધર્જનપ્રસક્તૌ મિસૂનાં સર્વદાઽઽહારપ્રતિપેધપ્રસજ્ઞ ઇતિ ચેન્ન, પૃથિવ્યા અચલતયા તત્સશ્ચલનાયમાવેન તત્સંઘટ્ટને જીવવાધાયા અસમ્ભવાત્, તત્સંઘટ્ટિ-તાઽઽહારાઽઽદાનં મિસૂનામપ્રતિપેધ્યમિતિ ભાવઃ । ઉક્તપારમ્પરિકસંઘટ્ટિતાઽઽહારાઽઽદાનવિપયે પ્રતિપેધશ્ચલાઽઽધારવિપયઃ, તત્ર પ્રાણિપીડાસંભવાત્ વ્યવહારદો-પાચ્છેતિ ભાવઃ ।

एतेषु मध्ये गार्थोक्तं सचित्तम्, अन्तर्गर्भितत्वान्मिश्रं च संस्पृश्य सञ्चाल्य वा तथैव=पुनरपि उदकम्=अण्कायं 'सचित्त'-मित्यनुवर्तते सम्प्रणुद्य=संमये इतस्ततः कृत्वेत्यर्थः ॥३०॥ तथा—

अवगाह=वर्षाकाले 'गृहाङ्गणप्रतिरुद्धजलान्तः' प्रविश्य, चालयित्वा=प्रणालि-कादिना निस्सार्य च पानभोजनमाहरेत् तदा ददतीमित्यादि पूर्ववत् ॥३१॥
पुरःकर्मदोषमाह-'पुरेकस्मेण' इत्यादि ।

૧ 'ગૃહાઙ્ગણે'તિ તુ સમ્યક્, તત્વર્ગપશ્ચમાન્તસ્થાઙ્ગણશબ્દસ્યૈવાકરગ્રન્થેપુ નિર્ણીતત્વાદિતિ શ્રીરુચિપત્યુપાધ્યાયાઃ ।

સંઘટ્ટા હૈ ઔર પૃથિવીકા આહારાદિકે સાથ સંઘટ્ટા હૈ, હસલિષ આહારાદિકા તથા સચિત્ત જલકા પારમ્પરિક સંઘટ્ટા હોતા હી હૈ ।

उत्तर-हे शिष्य ! पृथिवी अचल है, उसका संचलन नहीं होता, अत एव ऐसे संघट्टेसे जीवोंको बाधा नहीं होती, इसलिए पृथिवीसे संघट्टित आहारका ग्रहण करना साधुओंके लिए निषिद्ध नहीं है । पहले पारम्परिक संघट्टित आहारका जो त्याग बताया गया है उसे चल-आधार विषयक ही समझना चाहिये, क्योंकि उस संघट्टनसे प्राणियोंको पीडा होती है तथा व्यवहारदोष भी लगता है ॥ ३० ॥ ३१ ॥

अथ पुरःकर्मदोष कहते हैं-'पुरेकस्मेण०' इत्यादि

અને પૃથિવીનું આહારાદિ સાથે સંઘટ્ટન છે, તેથી કરીને આહારાદિનું તથા સચિત્ત જળનું પારમ્પરિક સંઘટ્ટન થતું જ હોય છે.

उत्तर-हे शिष्य ! पृथिवी अचल છે, તેનું સંચલન થતું નથી, તેથી એવા સંઘટ્ટનથી જીવોને બાધા થતી નથી. એથી કરીને પૃથિવીથી સંઘટ્ટિત આહારનું ગ્રહણ કરવું એ સાધુઓને માટે નિષિદ્ધ નથી. પૂર્વે પારમ્પરિક સંઘટ્ટિત આહારનો જે ત્યાગ બતાવવામાં આવ્યો છે, તેને ચલ-આધાર વિષયક જ સમજવો જોઈએ, કારણ કે એ સંઘટ્ટનથી પ્રાણીઓને પીડા થાય છે તથા વ્યવહારદોષ પણ લાગે છે. (૩૦-૩૧)

હવે પુરઃકર્મદોષ કહે છે-પુરેકસ્મેણ૦ ઇત્યાદિ.

આનન્તર્યસ્વરૂપાઃ પારમ્પર્યસ્વરૂપા વા નિશ્ચિલા અકલ્પ્યા एवेति बोद्धव्यम् ।

સચિત્તં=સચિત્તપૃથિવ્યાદિકં ઘટ્ટયિત્વા=સંસ્પૃશ્ય સંચાલ્ય વા, સંસ્પર્શનં સચિ-
ત્તાઽચિત્ત-મિશ્રમેદાત્ત્રિવિધં, તદપિ પૃથિવ્યાદિકાયપટ્ટકેન મિશ્રમાનમણ્ણદશવિધં,
પુનર્દાતૃ-દેય-મેદાભ્યાં દ્વિવિધતયા સંકલનયા પટ્ટત્રિશદ્ મેદા જાયન્તે, एतेषामपि
પુનઃ-આનન્તર્ય-પારમ્પર્યમેદાદ્ દ્વાસપ્તતિર્મેદા મવન્તિ । एवं कायद्वयकायत्रिकादि-
સંસ્પર્શનેનોત્તરોત્તરપૂરિમેદાઃ स्वयभूदनीयाः प्रेक्षावद्भिरिति ।

નનુ પારમ્પરિકસંઘટ્ટનેન દીયમાનાઽઽહારાદિવર્જને પૃથ્વીસંઘટ્ટનમનિવાર્યમિતિ-
ભંગ અકલ્પ્ય હૈ ।

સંસ્પર્શન ત્રીન પ્રકારકા હૈ—(૧) સચિત્ત સંસ્પર્શન, (૨) અચિત્ત
સંસ્પર્શન, ઓર (૩) મિશ્ર સંસ્પર્શન । इन तीनोंके पृथिवी आदि घटकायके
भेदसे अठारह भेद होते हैं । दाता और देय (वस्तु) के भेदसे छत्तीस
भेद होते हैं । और अनन्तर तथा परम्पराके भेदसे बहत्तर (७२) भेद
होजाते हैं । इनके सिवाय दो कायका या तीन कायका स्पर्श करनेसे
और भी भेद होजाते हैं, वे भेद बुद्धिमानोंको स्वयं विचार लेने चाहिए ।

પ્રશ્ન—હે ગુરુમહારાજ ! યદિ પારમ્પરિક સંઘટ્ટનસે દિયે હુણ આહાર
આદિકા મી ત્યાગ કિયા જાયગા તો સાધુ કમી આહાર નહીં લે સકે
ક્યોંકિ પૃથ્વીકા સંઘટ્ટન અનિવાર્ય હૈ—આહાર આદિ પૃથિવીપર રહતે હૈ
ઓર સચિત્ત જલ મી પૃથ્વી પર રહતા હૈ, અતઃ સચિત્ત જલકા પૃથિવીકા

કલ્પનીય છે, ખાડીના સાક્ષાત્ યા પારંપરિક નિષ્કેપણરૂપ બધા ભાંગા અકલ્પનીય છે.
સંસ્પર્શન ત્રણ પ્રકારનાં છે—(૧) સચિત્ત સંસ્પર્શન, (૨) અચિત્ત સંસ્પર્-
શન, અને (૩) મિશ્ર સંસ્પર્શન. એ ત્રણેના પૃથિવી આદિ પટ્ટકાયના ભેદ
કરીને અઠાર ભેદ થાય છે. દાતા અને દેય (વસ્તુ)ના ભેદ કરીને છત્તીસ ભેદ
થાય છે. અને પછી તેવી જ પરંપરાના ભેદ કરીને બોતેર (૭૨) ભેદ થાય છે.
તે ઉપરાંત બે કાયનો યા ત્રણ કાયનો સ્પર્શ કરવાથી બીજા પણ ભેદ થાય છે.
તે ભેદો બુદ્ધિમાનોએ સ્વયં વિચારી લેવા.

પ્રશ્ન—હે શ્રી મહારાજ ! જો પારંપરિક સંઘટ્ટનથી આપેલા આહારાદિનો
પણ ત્યાગ કરવામાં આવશે તો સાધુ કદાપિ આહાર લઈ શકશે નહિ, કારણ કે
પૃથિવીનું સંઘટ્ટન અનિવાર્ય છે—આહારાદિ પૃથિવી પર રહે છે અને સચિત્ત
જળ પણ પૃથિવી પર જ રહે છે. એટલે સચિત્ત જળનું પૃથિવી સાથે સંઘટ્ટન છે.

તત્સંઘટ્ટનેઽપિ વર્જનપ્રસક્તૌ મિશ્રૂણાં સર્વદાઽઽહારપ્રતિપેધપ્રસજ્ઞ ઇતિ ચેન્ન, પૃથિવ્યા અચલતયા તત્સશ્ચલનાદ્યભાવેન તત્સંઘટ્ટને જીવવાધાયા અસમ્ભવાત્, તત્સંઘટ્ટિ-તાઽઽહારાઽઽદાનં મિશ્રૂણામપ્રતિપેધ્યમિતિ ભાવઃ । ઉક્તપારમ્પરિકસંઘટ્ટિતાઽઽહારાઽઽદાનવિપયે પ્રતિપેધશ્ચલાઽઽધારવિપયઃ, તત્ર પ્રાણિપીડાસંભવાત્ વ્યવહારદો-પાચેતિ ભાવઃ ।

एतेषु मध्ये माथोक्तं सचित्तम्, अन्तर्गमितत्वान्मित्रं च संस्पृश्य सञ्चाल्य वा तथैव=पुनरपि उदकम्=अंकायं 'सचित्त'-मित्यनुवर्त्तते सम्प्रणुद्य=संमर्थ इतस्ततः कृत्वेत्यर्थः ॥३०॥ तथा—

अवगाह=वर्पाकाले 'गृहाङ्गणप्रतिरुद्धजलान्तः' प्रविश्य, चालयित्वा=प्रणालि-कादिना निस्सार्य च पानभोजनमाहरेत् तदा ददतीमित्यादि पूर्ववत् ॥३१॥

પુરઃકર્મદોષમાદ-‘પુરેકર્મ્મેણ’ इत्यादि ।

૧ ‘ગૃહાઙ્ગણે’તિ તુ સમ્યક્, તત્વર્ગપશ્ચમાન્તસ્પાઙ્ગનશબ્દસ્યૈવાકરગ્રન્થેપુ નિર્ણીતત્વાદિતિ શ્રીરુચિપત્યુપાધ્યાયાઃ ।

संघटा है और पृथिवीका आहारादिके साथ संघटा है, इसलिए आहारादिका तथा सचित्त जलका पारम्परिक संघटा होता ही है ।

उत्तर-हे शिष्य ! पृथिवी अचल है, उसका संचलन नहीं होता, अत एव ऐसे संघटेसे जीवोंको बाधा नहीं होती, इसलिए पृथिवीसे संघटित आहारका ग्रहण करना साधुओंके लिए निषिद्ध नहीं है । पहले पारम्परिक संघटित आहारका जो त्याग बताया गया है उसे चल-आधार विषयक ही समझना चाहिये, क्योंकि उस संघटनसे प्राणियोंको पीडा होती है तथा व्यवहारदोष भी लगता है ॥ ३० ॥ ३१ ॥

અવ પુરઃકર્મ્મદોષ કહતે હૈં-‘પુરેકર્મ્મેણ૦’ इत्यादि

અને પૃથિવીનું આહારાદિ સાથે સંઘટન છે, તેથી કરીને આહારાદિનું તથા સચિત્ત જળનું પારમ્પરિક સંઘટન થતું જ હોય છે.

ઉત્તર-હે શિષ્ય ! પૃથિવી અચલ છે, તેનું સંચલન થતું નથી, તેથી એવા સંઘટનથી જીવોને બાધા થતી નથી. એથી કરીને પૃથિવીથી સંઘટિત આહારનું ગ્રહણ કરવું એ સાધુઓને માટે નિષિદ્ધ નથી. પૂર્વે પારમ્પરિક સંઘટિત આહારનો જે ત્યાગ બતાવવામાં આવ્યો છે, તેને ચલ-આધાર વિષયક જ સમજવો બેઠકો, કારણ કે એ સંઘટનથી પ્રાણીઓને પીડા થાય છે તથા વ્યવહારદોષ પણ લાગે છે. (૩૦-૩૧)

હવે પુરઃકર્મદોષ કહે છે-પુરેકર્મ્મેણ૦ ઇત્યાદિ.

આનન્તર્યસ્વરૂપાઃ પારમ્પર્યસ્વરૂપા યા નિશ્ચિલા અરૂલ્પ્યા एवेति बोद्धव्यम् ।

સચિત્તં=સચિત્તપૃથિવ્યાદિકં ઘટ્ટયિત્વા=સંસ્પૃશ્ય સંચાલ્ય વા, સંસ્પર્શનં સચિ-
ત્તાઽચિત્ત-મિશ્રમેદાત્ત્રિવિધં, તદપિ પૃથિવ્યાદિકાયપટ્ટકેન મિશ્રમાનમષ્ટાદશવિધં,
પુનર્દાતૃ-દેય-મેદાભ્યાં દ્વિવિધતયા સંકલનયા પટ્ટત્રિશદ્ મેદા જાયન્તે, एतेषामपि
પુનઃ-આનન્તર્ય-પારમ્પર્યમેદાદ્ દ્વાસપ્તતિર્મેદા ભવન્તિ । एवं कायद्वयकायत्रिकादि-
સંસ્પર્શનેનોત્તરોત્તરભૂરિમેદાઃ स्वयभूदनीयाः प्रेषात्रद्विरिति ।

નનુ પારમ્પરિકસંઘટ્ટનેન દીયમાનાઽઽહારાદિવર્જને પૃથ્વીસંઘટ્ટનમનિવાર્યમિતિ-

ભંગ અકલ્પ્ય હૈં ।

સંસ્પર્શન ત્રીન પ્રકારકા હૈં-(૧) સચિત્ત સંસ્પર્શન, (૨) અચિત્ત
સંસ્પર્શન, ઓર (૩) મિશ્ર સંસ્પર્શન । હન ત્રીનોંકે પૃથિવી આદિ ષટકાયકે
મેદસે અઠારહ મેદ હોતે હૈં । દાતા ઓર દેય (વસ્તુ) કે મેદસે છત્રીસ
મેદ હોતે હૈં । ઓર અનન્તર તથા પરમ્પરાકે મેદસે ચહસર (૭૨) મેદ
હોજાતે હૈં । હનકે સિચાય દો કાયકા યા ત્રીન કાયકા સ્પર્શ કરનેસે
ઓર મી મેદ હોજાતે હૈં, વે મેદ બુદ્ધિમાનોંકો સ્વયં વિચાર લેને ચાહિયે ।

પ્રશ્ન-હે શુરુમહારાજ ! યદિ પારમ્પરિક સંઘટ્ટનસે દિયે હુય આહાર
આદિકા મી ત્યાગ કિયા જાયગા તો સાધુ કમી આહાર નહીં લે સર્કો
ક્યોંકિ પૃથ્વીકા સંઘટ્ટન અનિવાર્ય હૈ-આહાર આદિ પૃથિવીપર રહતે હૈ
ઓર સચિત્ત જલ મી પૃથ્વી પર રહતા હૈ, અતઃ સચિત્ત જલકા પૃથિવીકા

ઠકપનીય છે, જાડીના સાક્ષાત્ યા પારંપરિક નિષ્કેષણરૂપ બધા ભાંગા અઠકપનીય છે.

સંસ્પર્શન ત્રણ પ્રકારનાં છે:- (૧) સચિત્ત સંસ્પર્શન, (૨) અચિત્ત સંસ્પર્-
શન, અને (૩) મિશ્ર સંસ્પર્શન. એ ત્રણેના પૃથિવી આદિ ષટકાયના લેહે
કરીને આઠાર લેહ થાય છે. દાતા અને દેય (વસ્તુ) ના લેહે કરીને છત્રીસ લેહ
થાય છે. અને પછી તેવી જ પરંપરાના લેહે કરીને બોતેર (૭૨) લેહ થાય છે.
તે ઉપરાંત એ કાયનો યા ત્રણ કાયનો સ્પર્શ કરવાથી બીજા પણ લેહ થાય છે.
તે લેહે બુદ્ધિમાનોએ સ્વયં વિચારી લેવા.

પ્રશ્ન-હે શુરુ મહારાજ ! જે પારમ્પરિક સંઘટ્ટનથી આપેલા આહારાદિને
પણ ત્યાગ કરવામાં આવશે તો સાધુ કદાપિ આહાર લઈ શકશે નહિ, કારણ કે
પૃથિવીનું સંઘટ્ટન અનિવાર્ય છે-આહારાદિ પૃથિવી પર રહે છે અને સચિત્ત
જળ પણ પૃથિવી પર જ રહે છે. એટલે સચિત્ત જળનું પૃથિવી સાથે સંઘટ્ટન છે.

તત્સંઘટ્ટનેઽપિ વર્જનપ્રસક્તૌ ભિક્ષૂણાં સર્વદાઽઽહારપ્રતિષેધપ્રસન્ન ઇતિ ચેન્ન, પૃથિવ્યા અચલતયા તત્સંઘટ્ટનાચ્ચભાવેન તત્સંઘટ્ટને જીવવાધાયા અસમ્ભવાત્, તત્સંઘટ્ટિ-તાઽઽહારાઽઽદાનં ભિક્ષૂણામપ્રતિષેધ્યમિતિ ભાવઃ । ઉક્તપારમ્પરિકસંઘટ્ટિતાઽઽહારાઽઽદાનવિપયે પ્રતિષેધશ્ચલાઽઽધારવિપયઃ, તત્ર પ્રાણિપીડાસંભવાત્ વ્યવહારદો-પાચ્છેતિ ભાવઃ ।

एतेषु मध्ये ग्राथोक्तं सचित्तम्, अन्तर्गर्भितत्वान्मिश्रं च संस्पृश्य सञ्चाल्य वा तथैव=पुनरपि उदकम्=अण्कायं 'सचित्त'-मित्यनुवर्त्तते सम्प्रणुद्य=संमर्थे इतस्ततः कृत्वेत्यर्थः ॥३०॥ तथा—

अवगाह्य=वर्पाकाले 'गृहाङ्गणप्रतिरुद्धजलान्तः' प्रविश्य, चालयित्वा=प्रणालि-कादिना निस्सार्य च पानभोजनमाहरेत् तदा ददतीमित्यादि पूर्ववत् ॥३१॥

પુરઃકર્મદોષમાહ—'પુરેકમ્મેણ' इत्यादि ।

૧ 'ગૃહાઙ્ગણે'તિ તુ સમ્યક્, તર્વગપશ્વમાન્તસ્યાઙ્ગણશબ્દસ્યૈવાકરગ્રન્થેપુ નિર્ણીતત્વાદિતિ શ્રીરુચિપત્યુપાધ્યાયાઃ ।

संघटा है और पृथिवीका आहारादिके साथ संघटा है, इसलिए आहारादिका तथा सचित्त जलका पारम्परिक संघटा होता ही है ।

उत्तर—हे शिष्य ! पृथिवी अचल है, उसका संचलन नहीं होता, अत एव ऐसे संघटेसे जीवोंको बाधा नहीं होनी, इसलिए पृथिवीसे संघटित आहारका ग्रहण करना साधुओंके लिए निषिद्ध नहीं है । पहले पारम्परिक संघटित आहारका जो त्याग बताया गया है उसे चल-आधार विषयक ही समझना चाहिये, क्योंकि उस संघट्टनसे प्राणियोंको पीडा होती है तथा व्यवहारदोष भी लगता है ॥ ३० ॥ ३१ ॥

અવ પુરઃકર્મ્મદોષ કહેતે હૈં—'પુરેકમ્મેણ૦' इत्यादि

અને પૃથિવીનું આહારાદિ સાથે સંઘટન છે, તેથી કરીને આહારાદિનું તથા સચિત્ત જળનું પારમ્પરિક સંઘટન થતું જ હોય છે.

ઉત્તર—હે શિષ્ય ! પૃથિવી અચલ છે, તેનું સંચલન થતું નથી, તેથી એવા સંઘટનથી જીવોને બાધા થતી નથી. એથી કરીને પૃથિવીથી સંઘટિત આહારનું અહણ કરવું એ સાધુઓને માટે નિષિદ્ધ નથી. પૂર્વે પારમ્પરિક સંઘટિત આહારનો જે ત્યાગ બતાવવામાં આવ્યો છે, તેને ચલ-આધાર વિષયક જ સમજવો જોઈએ, કારણ કે એ સંઘટનથી પ્રાણીઓને પીડા થાય છે તથા વ્યવહારદોષ પણ લાગે છે. (૩૦-૩૧)

હવે પુરઃકર્મદોષ કહે છે—પુરેકમ્મેણ૦ ઇત્યાદિ.

मूलम्-पुरेकस्मेण ह॒त्थेण॑, द॒क्षी॒ए भा॒यणे॑ण वा ।

दि॒तियं॑ प॒डिआइ॑क्खे, न॒ मे कप्पइ॑ ता॒रिसं॑ ॥३२॥

छाया—पुरःकर्मणा हस्तेन, दक्ष्यां भाजनेन वा ।

ददतीं प्रत्याचक्षीत, तादृशं मे न कल्पते ॥३२॥

पुरःकर्म दोष कहते हैं—

सान्वयार्थः—पुरेकस्मेण=साधुके आनेके पहले या सामने साधुके लिए सचित्त जलसे किया हुआ हस्तादिपावन पुरःकर्म कहलाता है, उस पुरःकर्म-वाले ह॒त्थेण=हाथसे द॒क्षी॒ए=उस प्रकारकी कडली अथवा चमचासे वा=अथवा भा॒यणे॑ण=दूसरे वर्तनसे (आहारादि) दि॒तियं=देती हुईको प॒डिआइ॑क्खे=कहेकि ता॒रिसं=इस प्रकारका आहार मे=मुझे न कप्पइ=नहीं कल्पता है ॥३२॥

टीका—पुरःकर्मणा=पुरः=पूर्वम् अग्रतो वा कर्म=क्रिया पुरःकर्म, तेन पुरः-कर्मणा, लक्षणया पुरःकर्मयुक्तेनेत्यर्थः, अस्य च हस्तादिभिस्त्रिभिः सम्बन्धः, हस्तेन=करेण, दक्ष्यां=खजाकया, भाजनेन=अमत्रेण वा ददतीं प्रत्याचक्षीतेत्यादि पूर्ववत् ।

नन्वेवं गृहस्थानां पचन-पाचनादिक्रियामन्तरेणाऽऽहाराद्यसंभव इति साध्वा-गमनात्पाक् पचनादिक्रियाऽवश्यं कर्त्तव्या, तथा सति पुरःकर्मदोषदूषितत्वेन

साधुके आनेसे पहले या सामने की जानेवाली क्रिया को पुरःकर्म कहते हैं। पुरःकर्मयुक्त हाथसे, कुडली (चमचा) से, अथवा वर्तनसे देनेवालीके प्रति साधु कहे कि ऐसा आहार मुझे नहीं कल्पता है ।

प्रश्न—हे गुरुमहाराज ! गृहस्थ जबतक पचन-पाचन आदि क्रिया न करे तब तक आहार बन नहीं सकता है, अत एव मुनिके आगमनके पहले पचन-पाचन आदि क्रिया अवश्य करनी पड़ती है । ऐसा करनेसे वह आहार पुरःकर्मसे दूषित होगा तो भिक्षु कभी भिक्षा ग्रहण नहीं

साधु आवतानी पड़ेलां या साधुनी सामे उरवाभां आवती क्रियाने पुरःकर्म कडे छे, पुरःकर्मयुक्त कडलीथी डे वासधुथी देनारीनी प्रत्ये साधु कडे डे ओवे आहार भने कल्पतो नथी.

प्रश्न—हे गुरु महाराज ! गृहस्थ न्यासुधी पचन-पाचन आदि क्रिया करतो नथी, त्यासुधी आहार ननी शकतो नथी, ओटले मुनिना आगमन पड़ेलां पचन-पाचनादि क्रिया जरूर करवी पडे छे. ओम करवाथी ओ आहार पुरःकर्मथी दूषित थाय तो भिक्षु कदापि भिक्षा ग्रहण करी शके नाहि. साधुनी सामे करवाभां

साधूनामाहारग्रहणाप्रसक्तिः, साधुसमक्षं क्रियमाणानां क्रियाणां पुरःकर्मत्वे गृहस्थ-
कृताऽभ्युत्थानादिक्रियाणामपि पुरःकर्मत्वापत्तौ तद्गृहस्थप्रदत्तभिक्षाया अपि पुरः-
कर्मदोषयुक्तत्वेन ग्रहणाभावप्रसङ्गः ? इति चेत्, अत्रोच्यते—

व्युत्पत्त्याऽभ्युत्थानगमनपचनपाचनादीनामपि पुरःकर्मत्वसंभवेऽपि समय-
परिभाषावलात् केवलं भिक्षादानतः प्राक् साधुमुद्दिश्य सचित्तोदकेन हस्तभाजना-
दिप्रक्षालनस्यैव पुरःकर्मत्वेन सिद्धान्तितत्वम्, न तु पचन-पाचनाभ्युत्थानादेरपीति ।

अत्र दातृ-द्रव्य-गृहाण्याधित्याद्यौ भङ्गा भवन्ति यथा—

कर सकते, साधुके सामने की जानेवाली क्रियाको भी पुरःकर्म माना जाय
तो गृहस्थकी अभ्युत्थान-चन्दन-आदि क्रियाएँ भी पुरःकर्म कहलायेंगी,
इसलिए उसके द्वारा दिया हुआ पुरःकर्मसे दूषित आहार साधु कैसे
ग्रहण करेंगे ?

उत्तर-हे शिष्य ! व्युत्पत्तिसे पचन-पाचन आदि क्रियाएँ भले ही
पुरःकर्म कहलावें; किन्तु समय-(शास्त्र)-की परिभाषासे भिक्षादानसे
पहले साधुको उद्देश्य करके सचित्त जलसे हाथ या वर्त्तन आदिका
प्रक्षालन करना ही पुरःकर्म कहलाता है, पचन-पाचन आदि क्रियाओंको
अथवा खड़े होने आदिको पुरःकर्म नहीं कहते ।

इस पुरःकर्मके, दाता, द्रव्य और गृहकी विवक्षासे आठ भंग होते हैं,
वे यहाँ बताते हैं—

आवनारी क्रियाने पक्ष्णे पुरःकर्म मानवामां आवे तो गृहस्थनी अभ्युत्थान-
चन्दन-आदि क्रियाओ पक्ष्णे पुरःकर्म कहेवाये, तो पक्ष्णे तेने छाये आपवामां
आवेदो पुरःकर्मथी दूषित आहार साधु केवी रीते अहण्ण करये ?

उत्तर-हे शिष्य ! व्युत्पत्तिथी पचन-पाचन-आदि क्रियाओ लसे पुरःकर्म
कहेवाय, परन्तु समय-(शास्त्र)-नी परिभाषा प्रमाणे भिक्षादाननी पछेलां
साधुने उद्देश्य करीने सचित्त जलथी छाय या वासण्ण आदि धोवां ओ न पुरःकर्म
कहेवाय छे, पचन-पाचन-आदि क्रियाओ अथवा जेसा थवा आदिनी क्रिया ओ
पुरःकर्म कहेवातां नथी.

आ पुरःकर्मना, दाता, द्रव्य अने गृहनी विवक्षाओ करीने आठ भांगा
थाय छे, ते अहाँ बतावे छे—

મૂલમ્-પુરેકમ્મેણ^૧ હત્થેણ^૨, દઘ્વીણ^૩ ભાયણેણ^૪ વા ।

દિતિયં^૫ પડિઆઙ્કલે^૬, ન મે^૭ કપ્પઈ^૮ તારિસં^૯ ॥૩૨॥

છાયા—પુરઃકર્મણા હસ્તેન, દર્વ્યા ભાજનેન વા ।

દદતીં પ્રત્યાચક્ષીત, તાદૃશં યે ન કલ્પતે ॥૩૨॥ .

પુરઃકર્મ દોષ કહતે હૈં—

સાન્વયાર્થઃ—પુરેકમ્મેણ=સાધુકે આનેકે પહેલે યા સામને સાધુકે લિપે સચિત્ત જલસે કિયા હુઆ હસ્તાદિધાવન પુરઃકર્મ કહલાતા હૈ, ઉસ પુરઃકર્મ-વાલે હત્થેણ=હાથસે દઘ્વીણ=ઉસ પ્રકારકી કડછી અથવા ચમચાસે વા=અથવા ભાયણેણ=દૂસરે વસ્તનસે (આહારાદિ) દિતિયં=દેતી હુઈકો પડિઆઙ્કલે=કહેકે તારિસં=ઇસ પ્રકારકા આહાર મે=મુજે ન કપ્પઈ=નહીં કલ્પતા હૈ ॥૩૨॥

ટીકા—પુરઃકર્મણા=પુરઃ=પૂર્વમ્ અગ્રતો વા કર્મ=ક્રિયા પુરઃકર્મ, તેન પુરઃ-કર્મણા, લક્ષણયા પુરઃકર્મયુક્તેનેત્યર્થઃ, અસ્ય ચ હસ્તાદિભિલ્લિભિઃ સમ્બન્ધઃ, હસ્તેન=કરેણ, દર્વ્યા=લજાકયા, ભાજનેન=અમત્રેણ વા દદતીં પ્રત્યાચક્ષીતેત્યાદિ પૂર્વવત્ ।

નન્વેવં ગૃહસ્થાનાં પચન-પાચનાદિક્રિયામન્તરેણાઽઽહારાદ્યસંભવ ઇતિ સાધ્વા-ગમનાત્પાક્ પચનાદિક્રિયાઽવશ્યં કર્તવ્યા, તથા સતિ પુરઃકર્મદોષદૂષિતત્વેન

સાધુકે આનેસે પહેલે યા સામને કી જાનેવાલી ક્રિયા કો પુરઃકર્મ કહતે હૈં । પુરઃકર્મયુક્ત હાથસે, કુડછી (ચમચા) સે, અથવા વસ્તનસે દેનેવાલીકે પ્રતિ સાધુ કહે કિ એસા આહાર મુજે નહીં કલ્પતા હૈ ।

પ્રશ્ન—હે ગુરુમહારાજ ! ગૃહસ્થ જવતક પચન-પાચન આદિ ક્રિયા ન કરે તય તક આહાર થન નહીં સકતા હૈ, અત એવ મુનિકે આગમનકે પહેલે પચન-પાચન આદિ ક્રિયા અવગ્રહ કરની પડતી હૈ । એસા કરનેસે વહ આહાર પુરઃકર્મસે દૂષિત હોગા તો ભિક્ષુ કમી ભિક્ષા ગ્રહણ નહીં

સાધુ આવતાની પહેલાં યા સાધુની સામે કરવામાં આવતી ક્રિયાને પુરઃકર્મ કહે છે, પુરઃકર્મયુક્ત કડછીથી કે વાસણથી દેનારીની પ્રત્યે સાધુ કહે કે એવો આહાર મને કલ્પતો નથી.

પ્રશ્ન—હે ગુરુ મહારાજ ! ગૃહસ્થ ત્યાંસુધી પચન-પાચન આદિ ક્રિયા કરતો નથી, ત્યાંસુધી આહાર જની શકતો નથી, એટલે મુનિના આગમન પહેલાં પચન-પાચનાદિ ક્રિયા જરૂર કરવી પડે છે. એમ કરવાથી એ આહાર પુરઃકર્મથી દૂષિત થાય તો ભિક્ષુ કદાપિ ભિક્ષા ગ્રહણ કરી શકે નહિ. સાધુની સામે કરવામાં

સાધૂનામાહારગ્રહણાપ્રસક્તિઃ, સાધુસમક્ષં ક્રિયમાણાનાં ક્રિયાણાં પુરઃકર્મત્વે ગૃહસ્થ-
કૃતાઽભ્યુત્થાનાદિક્રિયાણામપિ પુરઃકર્મત્વાપતૌ તદ્ગૃહસ્થપ્રદત્તમિશ્નાયા અપિ પુરઃ-
કર્મદોષયુક્તત્વેન ગ્રહણાભાવપ્રસક્તઃ ? इति चेत्, अत्रोच्यते—

વ્યુત્પત્ત્યાઽભ્યુત્થાનગમનપચનપાચનાદીનામપિ પુરઃકર્મત્વસંભવેઽપિ સમય-
પરિભાષાવલાત્ કેવલં મિશ્નાદાનતઃ પ્રાક્ સાધુમુદ્દિશ્ય સચિત્તોદકેન હસ્તભાજના-
દિપ્રક્ષાલનસ્યૈવ પુરઃકર્મત્વેન સિદ્ધાન્તિતત્ત્વમ્, ન તુ પચન-પાચનાભ્યુત્થાનાદેરપીતિ ।

અત્ર દાતૃ-દ્રવ્ય-ગૃહાણ્યાશ્રિત્યાદૌ મજ્ઞા ભવન્તિ યથા—

કર સકતે, સાધુકે સામને કી જાનેવાલી ક્રિયાકો મી પુરઃકર્મ માના જાય
તો ગૃહસ્થકી અભ્યુત્થાન-ચન્દન-આદિ ક્રિયાઈ મી પુરઃકર્મ કહલાયેંગી,
ઈસલિયે ડસકે દ્વારા દિયા હુઆ પુરઃકર્મસે દૂષિત આહાર સાધુ કૈસે
ગ્રહણ કરેંગે ?

ઉત્તર—હે શિષ્ય ! વ્યુત્પત્તિસે પચન-પાચન આદિ ક્રિયાઈ મહે હી
પુરઃકર્મ કહલાવે; કિન્તુ સમય-(શાસ્ત્ર)-કી પરિભાષાસે મિશ્નાદાનસે
પહેલે સાધુકો ઉદ્દેશ્ય કરકે સચિત્ત જલસે હાથ યા વર્તન આદિકા
પ્રક્ષાલન કરના હી પુરઃકર્મ કહલાતા હૈ, પચન-પાચન આદિ ક્રિયાઓંકો
અથવા ટવે હોને આદિકો પુરઃકર્મ નહીં કહતે ।

ઈસ પુરઃકર્મકે, દાતા, દ્રવ્ય ઓર ગૃહકી વિવક્ષાસે આઠ મંગ હોતે હૈ,
વે યહાં યતાતે હૈ—

આવનારી ક્રિયાને પછુ જો પુરઃકર્મ માનવામાં આવે તો ગૃહસ્થની અભ્યુત્થાન-
વંદન-આદિ ક્રિયાઓ પછુ પુરઃકર્મ કહેવાશે, તો પછી તેને હાથે આપવામાં
આવેલો પુરઃકર્મથી દૂષિત આહાર સાધુ કેવી રીતે ગ્રહણ કરશે ?

ઉત્તર—હે શિષ્ય ! વ્યુત્પત્તિથી પચન-પાચન-આદિ ક્રિયાઓ ભલે પુરઃકર્મ
કહેવાય, પરંતુ સમય-(શાસ્ત્ર)-ની પરિભાષા પ્રમાણે મિશ્નાદાનની પહેલાં
સાધુને ઉદ્દેશ્ય કરીને સચિત્ત જલથી હાથ યા વાસણુ આદિ ધોવાં એ જ પુરઃકર્મ
કહેવાય છે. પચન-પાચન-આદિ ક્રિયાઓ અથવા ઊંચા થવા આદિની ક્રિયા એ
પુરઃકર્મ કહેવાતાં નથી.

આ પુરઃકર્મના, દાતા, દ્રવ્ય અને ગૃહની વિવક્ષાએ કરીને આઠ ભાંગા
થાય છે, તે અહીં યતાવે છે—

મૂલમ્-પુરેકમ્મેણ^૧ હત્થેણ^૨, દઘ્વીણ^૩ ભાયણેણ^૪ વા^૫ ।

દિત્તિયં^૬ પહિઆહ્વે^૭, ન મે^૮ કપ્પહ્^૯ તારિસં^{૧૦} ॥૩૨॥

છાયા—પુરઃકર્મણા હસ્તેન, દર્વ્યા માજનેન વા ।

દદર્તી પ્રત્યાચક્ષીત, તાદૃશં મે ન કલ્પતે ॥૩૨॥ ।

પુરઃકર્મ દોષ કહતે હૈ—

સાન્વયાર્થઃ—પુરેકમ્મેણ=સાધુકે આનેકે પહેલે યા સામને સાધુકે લિખે સચિત્ત જલસે ક્રિયા હુઆ હસ્તાદિધાવન પુરઃકર્મ કહલાતા હૈ, ઉસ પુરઃકર્મ-ધાલે હત્થેણ=હાથસે દઘ્વીણ=ઉસ પ્રકારકી કહછી અથવા ચમચાસે વા=અથવા ભાયણેણ=દૂસરે વર્તનસે (આહારાદિ) દિત્તિયં=દેતી હુઈકો પહિયાહ્વે=કહેકિ તારિસં=ઈસ પ્રકારકા આહાર મે=મુજે ન કપ્પહ્=નહીં કલ્પતા હૈ ॥૩૨॥

ટીકા—પુરઃકર્મણા=પુરઃ=પૂર્વમ્ અગ્રતો વા કર્મ=ક્રિયા પુરઃકર્મ, તેન પુરઃ-કર્મણા, લક્ષણયા પુરઃકર્મયુક્તેનેત્યર્થઃ, અસ્ય ચ હસ્તાદિમિત્તિભિઃ સમ્બન્ધઃ, હસ્તેન=કરેણ, દર્વ્યા=સ્વજાકયા, માજનેન=અમત્રેણ વા દદર્તી પ્રત્યાચક્ષીતેત્યાદિ પૂર્વવત્ ।

નન્વેવં ગૃહસ્થાનાં પચન-પાચનાદિક્રિયામન્તરેણાઽઽહારાદ્યસંભવ ઇતિ સાધ્વા-ગમનાત્માક્ પચનાદિક્રિયાઽવશ્યં કર્તવ્યા, તથા સતિ પુરઃકર્મદોષદૂષિતત્વેન

સાધુકે આનેસે પહેલે યા સામને કી જાનેવાલી ક્રિયા કો પુરઃકર્મ કહતે હૈ । પુરઃકર્મયુક્ત હાથસે, કુહછી (ચમચા) સે, અથવા વર્તનસે દેનેવાલીકે પ્રતિ સાધુ કહે કિ એસા આહાર મુજે નહીં કલ્પતા હૈ ।

પ્રશ્ન—હે ગુરુમહારાજ ! ગૃહસ્થ જવતક પચન-પાચન આદિ ક્રિયા ન કરે તથ તક આહાર બન નહીં સકતા હૈ, અતઃ એવ મુનિકે આગમનકે પહેલે પચન-પાચન આદિ ક્રિયા અવશ્ય કરની પડતી હૈ । એસા કરનેસે વહ આહાર પુરઃકર્મસે દૂષિત હોગા તો મિશ્રુ કમી મિક્ષા ગ્રહણ નહીં

સાધુ આવતાની પહેલાં યા સાધુની સામે કરવામાં આવતી ક્રિયાને પુરઃકર્મ કહે છે, પુરઃકર્મયુક્ત કહછીથી કે વાસણથી દેનારીની પ્રત્યે સાધુ કહે કે એવો આહાર મને કલ્પતો નથી.

પ્રશ્ન—હે ગૃહ મહારાજ ! ગૃહસ્થ ત્યાંસુધી પચન-પાચન આદિ ક્રિયા કરતો નથી, ત્યાંસુધી આહાર બની શકતો નથી, એટલે મુનિના આગમન પહેલાં પચન-પાચનાદિ ક્રિયા જરૂર કરવી પડે છે. એમ કરવાથી એ આહાર પુરઃકર્મથી દૂષિત થાય તો મિશ્રુ કદાપિ મિક્ષા ગ્રહણ કરી શકે નહિ. સાધુની સામે કરવામાં

સાધુનુદિશ્ય કરદર્શ્યાદિપ્રક્ષાલને પુરઃકર્મનિમિત્તકો દોષો ભવત્યેવેતિ ન તદિને તત્રાશનાદિકં ગ્રાહ્યમ્ ।

નનુ કસ્મિશ્ચિદ્ભવને येन પુરઃકર્મ્માચરિતં તદિતરસ્ય કરતો મિશ્નોપાદાને કથં દોષઃ ? ઇતિ ચેદુચ્યતે—

યથા येन વિપાક્તમન્નં સમ્પાદ્યતે તદિતરસ્ય હસ્તાદપ્યુપાદીયમાનં તદેવાન્નં મહત્તેઽનર્થાય કલ્પતે, તથા પુરઃકર્મદૂષિતમપિ । અત્રાયં વિશેષઃ—યત્ર ગૃહે પુરઃકર્મ સમાચરિતં તત્ર તસ્મિન્ દિવસે સર્વં દ્રવ્યમકલ્પ્યમેવ ॥૩૨॥

યહ સદા સ્મરણ રચના ચાહિયે કિ યદિ સાધુકે નિમિત્ત હાથ યા કુડછી આદિકો ધોયા હો તો પુરઃકર્મ દોષ લગતા હી હૈ, હસલિયે ઉસ ઘરમેં સાધુ, મિક્ષા નહીં લેવે ।

પ્રશ્ન—હે ગુરુમહારાજ ! કિસી મકાનમેં એકને પુરઃકર્મ કિયા તો ઉસસે આહાર આદિ ન લેકર, દુસરે વર્તન યા દુસરે વ્યક્તિકે હાથસે લિયા જાય તો ક્યોં દોષ લગતા હૈ ?

ઉત્તર—હે શિષ્ય ! જૈસે—કિસીને વિષ-મિશ્રિત આહાર બનાયા હો તો બનાવે વાલેસે ન લેકર દુસરેકે હાથસે લિયા જાય તો મી વહ આહાર મહાન્ અનર્થકારી હોતા હૈ, ઉસી પ્રકાર, પુરઃકર્મ-દૂષિત આહાર આદિ મી અનર્થકારક હોતા હૈ ।

હતની ફિર વિશેષતા સમજાની ચાહિયે કિ, જિસ ઘરમેં પુરઃકર્મ કિયા ગયા હો ઉસ ઘરમેં ઉસ દિન સવ દ્રવ્ય અકલ્પ્ય હોતે હૈ ॥ ૩૨ ॥

એ વાત સદા યાદ રાખવી કે જો સાધુને નિમિત્તે હાથ યા કુડછી આદિને ધોવાં હોય તો પુરઃકર્મ દોષ લાગે છે જ, તેથી એ દિવસે એ ઘરમાં સાધુ મિક્ષા લે નહિ.

પ્રશ્ન—હે ગુરુ મહારાજ ! કેાઈ મકાનમાં એકે પુરઃકર્મ કર્યું હોય તો ત્યાં તેનાથી આહારાદિ ન લેતાં, ખીબા વાસણથી યા ખીબા વ્યક્તિના હાથથી લેવામાં આવે તો કેમ દોષ લાગે ?

ઉત્તર—હે શિષ્ય ! જેવી રીતે કેાઈએ વિષમિશ્રિત આહાર બનાવ્યો હોય તો બનાવનારના હાથથી ન લેતાં ખીબાના હાથથી લેવામાં આવે તોપણ એ આહાર મહાન્ અનર્થકારી થાય છે, તેમ પુરઃકર્મદૂષિત આહારાદિ પણ અનર્થકારક થાય છે.

એટલી વિશેષતા સમજવી જોઈએ કે, જે ઘરમાં પુરઃકર્મ કરવામાં આવ્યું હોય તે ઘરમાં એ દિવસે બધાં દ્રવ્યો અકલ્પનીય બને છે. (૩૨)

- (૧) સ દાતા (પુરઃકર્મકર્તા), અન્યદ્ દ્રવ્યમ્, અન્યદ્ગૃહમ્ ।
 (૨) સ દાતા, અન્યદ્રવ્યમ્ તદ્ગૃહમ્ (યત્ર પુરઃકર્મ કૃતમ્) ।
 (૩) સ દાતા, તદ્રવ્યમ્ (યદ્રવ્યમ્પ્રદિત્ય પુરઃકર્મ કૃતમ્), અન્યદ્ગૃહમ્ ।
 (૪) સ દાતા, તદ્રવ્યં, તદ્ગૃહમ્ ।
 (૫) અન્યો દાતા, તદ્રવ્યં, તદ્ગૃહમ્ ।
 (૬) અન્યો દાતા, તદ્રવ્યમ્, અન્યદ્ગૃહમ્ ।
 (૭) અન્યો દાતા, અન્યદ્રવ્યં, તદ્ગૃહમ્ ।
 (૮) અન્યો દાતા, અન્યદ્રવ્યમ્, અન્યદ્ગૃહમ્ ।

एष्वष्टसु भक्षेषु प्रथमाऽष्टमौ भक्षौ साधूनां कल्प्यौ, तदितरे भक्षा अकल्प्याः ।

- ૧— વહી (પુરઃકર્મ કરનેવાલા) દાતા, અન્ય દ્રવ્ય, અન્ય ગૃહ ।
 ૨— વહી દાતા, અન્ય દ્રવ્ય, વહી ગૃહ ।
 ૩— વહી દાતા, વહી દ્રવ્ય, અન્ય ગૃહ ।
 ૪— વહી દાતા, વહી દ્રવ્ય, વહી ગૃહ ।
 ૫— અન્ય દાતા, વહી દ્રવ્ય, વહી ગૃહ ।
 ૬— અન્ય દાતા, વહી દ્રવ્ય, અન્ય ગૃહ ।
 ૭— અન્ય દાતા, અન્ય દ્રવ્ય, વહી ગૃહ ।
 ૮— અન્ય દાતા, અન્ય દ્રવ્ય, અન્ય ગૃહ ।

इन आठ भंगोमेंसे पहला भंग और आठवाँ भंग साधुके लिये कल्प्य हैं और अन्य सब अकल्प्य हैं ।

૧	એજ (પુરઃકર્મ કરનાર) દાતા,	અન્ય દ્રવ્ય,	અન્ય ગૃહ
૨	એજ દાતા,	અન્ય દ્રવ્ય,	એજ ગૃહ
૩	એજ દાતા,	એજ દ્રવ્ય,	અન્ય ગૃહ
૪	એજ દાતા,	એજ દ્રવ્ય,	એજ ગૃહ
૫	અન્ય દાતા,	એજ દ્રવ્ય,	એજ ગૃહ
૬	અન્ય દાતા,	એજ દ્રવ્ય,	અન્ય ગૃહ
૭	અન્ય દાતા,	અન્ય દ્રવ્ય,	એજ ગૃહ
૮	અન્ય દાતા,	અન્ય દ્રવ્ય,	અન્ય ગૃહ

આ આઠ ભાંગામાંથી પહેલો ભાંગો અને આઠમો ભાંગો સાધુને માટે કલ્પનીય છે અને બીજા બધા અકલ્પનીય છે.

विन्दुनिपातरहित इति यावत्, सरजस्कः=सचित्तरजोऽवगुण्ठितः, हस्तादिर्वोद्ध्यः, तथा मृत्तिका=साधारणसचित्तमृत्तिका, ऊपः=क्षारमृत्तिका, हरितालं=स्वनामप्रसिद्धपीतवर्णधातुविशेषः, हिङ्गुलकं=स्वनामख्यातपार्यवरागद्वयविशेषः, मनःशिला=स्वनामख्यातरक्तवर्णधातुविशेषः 'मेनसील' इतिप्रसिद्धः अञ्जनं=सौवीराञ्जनम्, लवणं=सचित्तसामुद्रिकलवणम्, गैरिक-वर्णिक-सेटिका-सौराष्ट्रिका-पिष्ट-कुक्कुसा इति, मूले आर्पत्वाल्लुप्तविभक्तिकं पदम्, तत्र गैरिकः=स्वनामप्रसिद्धो धातुः, वर्णिका=पीतवर्णमृत्तिका, सेटिका=श्वेतमृत्तिका 'खडी' इतिभाषाप्रसिद्धा, सौराष्ट्रिका=गोपीचन्दनं पिष्टं=गोधूमादिचूर्णम्, कुक्कुसः=तत्कालकण्डितधान्यतुपः, च=पुनः उत्कृष्टं=कूष्माण्डा-लावू-त्रपुप-तरम्बुजादीनां शस्त्रकृतं श्लक्ष्णखण्डम्, एतैर्मृत्तिकादिभिरसंसृष्टः=साधवे भिक्षां ददामीतिकृत्वा संसर्गसम्मार्जनेन तदलितः, संसृष्टः=तत्संसर्गसम्मार्जनेनापि तल्लिप्त एव कृतः=विहितो हस्तादिर्वोद्ध्यः । पुरः-कर्मयुक्तेन हस्तादिनेव उदकाद्रादिहस्तादिना, तथा मृत्तिकादिसंसृष्टहस्तादिकं केनापि विधिना साधुनिमित्तमसंसृष्टीकृत्य सम्मार्ज्यं, एवं मृत्तिकादिसंसृष्टहस्तादिना च ददतीं प्रत्याचक्षीत-तादृशं मे न कल्पत इति ॥३३॥३४॥

(हाथकी रेखा गीली हो), सचित्तरजसे सहित तथा साधारण सचित्त मिट्टी, खारी मिट्टी, हरताल, हिङ्गुल, मेनसील, अंजन, सचित्त नमक, गेरू, पीली मिट्टी, खडिया मिट्टी, गोपीचन्दन, ताजा पीसा हुआ गेहूं आदिका आटा, तत्काल खांडा हुआ धान्यका तुप (बुस्सा), कुम्भड़ा (कहू), तुम्बा (ककड़ी), तथा तरबूजके छोटे-खंड, इन सबसे हाथ लिप्त हो अथवा किसी प्रकारसे साधुके लिये उसे (सचित्तसे लिप्त हाथको) अलिप्त किया हो और उस हाथसे भिक्षा देवे तो साधु कहें कि 'ऐसा आहार हमें नहीं कल्पता है' ॥ ३३ ॥ ३४ ॥

शेभाओ लीली होय,) सचित्तर रज्ज्ही सहित, तथा साधारण सचित्त माटी, खारी माटी, हरताल, हिङ्गुल, भण्णसील, सुरभो, सचित्त भीहुं, गेरू, पीली माटी, भडीनी माटी, गोपीचंदन, ताजा हणेल्ला घडे आदिने आटे, ताजा भांडेला धान्यना तुप (थूंडुं), डेडडुं, दूधी तथा तडणूयना ककडा, ओ गधाथी हाथ लिप्त होय, अथवा कोठ प्रकारे साधुने माटे तेने (सचित्तथी भरडायला हाथने) अलिप्त कर्था होय अने ओ हाथथी भिक्षा आपे तो साधु कहे के 'ओवे आहार मने कल्पतो नथी.' (३३-३४)

मूलम्-एवं उदउल्ले ससिणिद्धे ससरक्खे मट्टिया ऊसे ।

हरियाले हिङ्गुलए, मणोसिला अंजणे लोणे ॥३३॥

गेरुय-वन्निय-सेडिय, सोरट्टिय-पिट्ट-कुक्कुस कए य ।

उक्किट्ट-मसंसट्टे, संसट्टे चेव बोद्धवे ॥ ३४ ॥

छाया—एवम् उदकार्द्रः सस्निग्धः, सरजस्को मृत्तिका ऊपः ।

हरितालं हिङ्गुलकं, मनःशिलाऽञ्जनं लवणम् ॥३३॥

गैरिक-वर्णिक-सेटिका, सौराष्ट्रिका-पिट्ट-कुक्कुसाः कृतश्च ।

उत्कृष्टमसंसृष्टः, संसृष्ट एव बोद्धव्यः ॥३४॥

सान्वयार्थः—एवं=इसी प्रकार उदउल्ले=टपकते हुए जलसहित ससिणिद्धे=गीली रेखाओंसे सहित या ससरक्खे=सचित्त रजसे गुण्ठित-सहित हाथ आदि हो, (तथा) मट्टिया=सचित्त मिट्टी ऊसे=साजीखार हरियाले=हरताल हिङ्गुलए=हिङ्गलू मणोसिला=मैनसिल अंजणे=सौवीराञ्जन लोणे=सचित्त नमक ॥ गेरुय=गेरू वन्निय=पीली मिट्टी सेडिय=भेत मिट्टी-खड़ी सोरट्टिय=सोरठी मिट्टी-गोपी-चन्दन पिट्ट=तत्कालका पीसा हुआ आटा (तथा) कुक्कुस=तत्कालके खांडे-हुए धान्यके तुप-भूसे-से भरे हुए ग=और उक्किट्ट=चाकूसे बनाये हुए कोले, तूँचे, ककड़ी आदिके कोमल कोमल टुकड़े, इन पूर्वोक्त किसी वस्तुसे भी असंसट्टे=खरडे-लिपे-हुए हाथ आदिको साधुके लिए किसी प्रकारसे अलिप्त बनाया हो, धोकर या पूँछकर साफ किया हो, ऐसे हाथको संसट्टे=चेव कए लिप्तही बोद्धवे=जान लेवे, अर्थात् इस प्रकारके असंसृष्ट हाथ आदिसे अथवा इनसे संसृष्ट हाथ आदि से साधु आहार-पानी नहीं लेवे, यह प्रकरणगत सम्बन्ध है ॥३३-३४॥

टीका—‘एवम् उदउल्ले’ इत्यादि । एवम्=इत्यमेव पुरःकर्मवदित्यर्थः । उदकार्द्रः=गलत्सचित्तजलचिन्दुकः, सस्निग्धः=ईषदार्द्रः=आर्द्राभूतहस्तरेखादिकः—

‘एवं उदउल्ले’ इत्यादि, ‘गेरुय’ इत्यादि च ।

इसी प्रकार, गिरते हुए सचित्त जलकी बूंदोंसे युक्त, थोडा, गीला

एवं उदउल्ले इत्यादि गेरुय इत्यादि.

ये प्रभावे, पडतां सचित्त जलानां जिह्मोत्थी युक्त, थोडा दीला (हाथनी

સચિત્તજલેન તત્કરાદિક્ષાલનસમ્ભવઃ, તત્ત્વ પ્રક્ષાલનાદિકં મિશ્રુનિમિત્તકમિતિ
પથ્યાત્કર્મદોષો વિજ્ઞેયઃ, યદ્યેવંચિથ્રેનાપિ હસ્તાદિના સ્વયં મુઝીતાન્યસ્મૈ વા પરિવેપયે-
ત્તદા ન પથ્યાત્કર્મદોષઃ, તત્ત્વ પથ્યાદ્ધાવિનઃ પ્રક્ષાલનાદેર્મિશ્રુનિમિત્તત્વાભાવાત્, યત્ર
દર્વ્યાદૌ પથ્યાત્કર્મદોષસમ્ભાવનાયા અભાવસ્તત્ર નાયં પ્રતિપેદ્ય ઇત્યાશયઃ ॥૩૫॥

મૂલમ્-સંસદ્દે^૧ણ ચ^૩ હૃત્થે^૨ણ, દઘ્વી^૪એ^૬ ભાય^૫ણે^૫ણ વા ।

દિજ્જમાણં પડિચ્છિજ્જા, જં તત્થેસણિયં ભવે ॥ ૩૬ ॥

છાયા—સંસદ્દેણ ચ હસ્તેન, દર્વ્યાં માજનેન વા ।

દીયમાનં પ્રતીચ્છેત્, યત્તત્રૈપણીયં ભવેત્ ॥૩૬॥

સાન્વયાર્થઃ—સંસદ્દેણ=વ્યજ્ઞનાદિસે લિપ્ત હૃત્થેણ=હાથ ચ=યા દઘ્વીએ=
કુડછી વા=અથવા ભાયણેણ=વર્તનસે દિજ્જમાણં=દિયાજાનેવાલા આહારાદિ દો
તત્થ=વહાં-ઉસ આહારાદિમ જં=જો એસણિયં=ઉદ્ગમ-ઉત્પાદના-આદિ-દોષ-
રહિત ભવે=હો, ઉસે પડિચ્છિજ્જા=હેવે ॥૩૬॥

ટીકા—‘સંસદ્દેણ’ ઇત્યાદિ । ટીકા સ્પષ્ટા ॥૩૬॥

और वह प्रक्षालन साधुके निमित्तसे होगा, इसलिये वहाँ पश्चात्कर्मदोष
लगता है । यदि ऐसे (लिप्त किये हुए) ही हाथसे स्वयं भोजन करे
या दूसरेको परोसे तो पश्चात्कर्मदोष नहीं लगता, क्योंकि बादमें होने-
वाले उस प्रक्षालन आदि कर्मका निमित्त, साधु नहीं रहता है—अर्थात्
जिस कुडछी आदिमें पश्चात्कर्म होनेकी सम्भावना न हो वहाँ यह निषेध
नहीं है—यानी वह लेना कल्पता है ॥ ३५ ॥

‘संसद्वेण’ इत्यादि । संसष्ट हाथ, कुडछी और वर्त्तनसे दिये जाने-
वाले आहारमेंसे जो एपणीय अर्थात् उद्गम-उत्पादना-आदिदोषरहित
हो वह साधु ग्रहण करें ॥ ३६ ॥

પ્રક્ષાલન સાધુના નિમિત્તે થાય, તેથી તેમાં પથ્યાત્કર્મદોષ લાગે છે. નો એવા
(લિપ્ત કરેલા-ખરડાયેલા) જ હાથથી પોતે ભોજન કરે યા બીજાને પીરસે તો
પથ્યાત્કર્મદોષ લાગતો નથી; કારણ કે ત્યારણાક થનારું પ્રક્ષાલન-આદિ કર્મનું
નિમિત્ત સાધુ રહેતો નથી. અર્થાત્ જે કુડછી આદિમાં પથ્યાત્કર્મ થવાની સંભાવના
નહિ હોય, ત્યાં એ નિષેધ નથી. એટલે કે એ આહાર લેવો સાધુને કલ્પે છે. (૩૫)

સંસદ્દેણ ઇત્યાદિ. સંસદ્દે હાથ, કુડછી અને વાસણથી આપવામાં આવતા
આહારમાંથી જે એપણીય અર્થાત્ ઉદ્ગમ-ઉત્પાદના-આદિ દોષથી રહિત હોય તે
સાધુ ગ્રહણ કરે. (૩૬)

^४मूलम्—^५असंसृष्टेण ^६हृत्थेण, ^७दक्षीण ^८भायणेण वा ।

^९दिज्जमाणं न ^{१०}इच्छिज्जा, ^{११}पच्छाकम्मं ^{१२}जहिं ^{१३}भवे ॥३५॥

छाया—असंसृष्टेन हस्तेन, दक्ष्यां भाजनेन वा ।

दीपमानं नेच्छेत्, पश्चात्कर्म यत्र भवेत् ॥३५॥

सान्वयार्थः—जहिं=जहां पच्छाकम्मं=पश्चात्कर्म-साधुको आहार आदि देनेके बाद सचित्त जलसे हाथ आदिका धोना भवे=होनेवाला हो उस प्रकारके असंसृष्टेण=व्यञ्जन शाक कड़ी आदि-से अलिप्त याने साफ 'ऐसे' हृत्थेण=हाथ दक्षीण=कड़ली वा=अथवा भायणेण=वरतनसे दिज्जमाणं=दिये जानेवाले आहार आदिकी साधु न इच्छिज्जा=इच्छा न करे, अर्थात् उस आहारादिकी साधु न लेवे ॥३५॥

टीका—पश्चात्कर्म-दोषमाह—'असंसृष्टेण०' इत्यादि । यत्र=हस्तादीं पश्चात्=दानानन्तरं कर्म भवेत्=सम्भवेत् तादृशेन असंसृष्टेन=व्यञ्जनादिनाऽलिप्तेन हस्तेन दक्ष्यां भाजनेन वा 'असंसृष्टेने'-त्येतत्प्रत्येकं सम्बध्यते, दीपमानमाहारादिकं नेच्छेत्=नाभिलाषेत् मनसाऽपीत्यर्थात् । यत्र स्वार्थं व्यञ्जनादिना हस्तादिकं नोपलिप्तं किन्तु भिक्षुमुद्दिश्य भक्तादिदानार्थं हस्ताद्युपलेपो जायते, तत्र दानानन्तरं

अथ पश्चात्कर्मदोष यताते हैं—'असंसृष्टेण' इत्यादि । भिक्षा देनेके अनन्तर गृहस्थको साधुके निमित्तसे सचित्त जल आदिके द्वारा हाथ आदि प्रक्षालन करनेकी संभावना हो तो साधु, ऐसे व्यञ्जन आदिसे अलिप्त हाथ, कड़ली अथवा वरतनसे दिये जानेवाले आहारकी अभिलाषा न करे ।

गृहस्थके हाथ अपनेलिये व्यञ्जन आदिसे लिप्त न हों तो उन हाथोंसे साधुको भिक्षा देवे, तदनन्तर सचित्त जलसे हाथका धोना सम्भव है

इवे पश्चात्कर्मदोष यतावे छे—असंसृष्टेण इत्यादि.

भिक्षा आभ्या पछी साधुने निमित्ते सचित्त जल आदि द्वारा हाथ आदि धोय नांभवाना गृहस्थने भाटे संभावना होय, तो साधु जेवा व्यञ्जन आदिथी अलिप्त हाथ, कड़ली अथवा वरतनसे आपवाना आपवाना आहाराणी अलिप्तावा न करे.

गृहस्थना हाथ पोताने भाटे व्यञ्जनादिथी लिप्त न होय तो जे हाथथी साधुने भिक्षा आपे, पछी सचित्त जलथी हाथ धोवाने संभव छे अने जे

^१ मूलम्-^४दुण्हं ^३तु ^५भुंजमाणानं, ^१दोवि ^६तत्थ निमंतए ।

^{११}दिज्जमाणं ^{१२}पडिच्छिज्जा, ^८जं ^७तत्थेसणियं ^९भवे ^{१०}॥३८॥

छाया—द्वयोस्तु भुञ्जानयो, द्वावपि तत्र निमन्त्रयेताम् ।

दीयमानं प्रतीच्छे, द्यत्तैपणीयं भवेत् ॥३८॥

सान्वयार्थः—अगर-भुंजमाणानं=भोजन या खाद्य पदार्थोंके रक्षण करते हुए दुण्हं=दोमेंसे तु=यदि तत्थं=वहां दोवि=दोनों ही निमंतए=निमन्त्रण करे-आहारादि धामे तो तत्थं=उस आहारादिमेंसे जं=जो एसणियं=एषणीय-निर्दोष हो वह दिज्जमाणं=दिया जानेवाला आहारादि पडिच्छिज्जा=लेवे ॥३८॥

टीका—यद्युभावपि निमन्त्रयेतां तदा तत्र यदेपणीयं तद् गृहीयादित्यर्थः ॥३८॥

^१मूलम्-^२गुद्विणीए ^३उवण्णत्थं, ^४विविहं ^५पाणभोयणं ।

^५भुंजमाणं ^६विवज्जिज्जा, ^७भुत्तसेसं ^८पडिच्छए ॥३९॥

छाया—गुर्विण्यै उपन्यस्तं, त्रिविधं पान-भोजनम् ।

भुज्यमानं विवर्जयेद्, श्रुतशेषं प्रतीच्छेत् ॥३९॥

सान्वयार्थः—गुद्विणीए=गर्भवतीके लिए उवण्णत्थं=बनाकर रखा हुआ विविहं=नाना प्रकारका पाणभोयणं=खान-पान (यदि वह) भुंजमाणं=खा रही हो तो (उस आहारादिको साधु) विवज्जिज्जा=वरजे-न लेवे, (किन्तु) भुत्तसेसं=गर्भवतीके भोजन करलेनेके बाद जो शेष रहा हो तो उसे पडिच्छए=लेवे ॥३९॥

टीका—‘गुद्विणीए’ इत्यादि । गुर्विण्यै=गर्भवत्यै, उपन्यस्तं=गर्भपोषणार्थं=तदीयरूप्यनुकूलतया सम्पादितं स्थापितं वा विविधं=नैकप्रकारं पान-भोजनं=

यदि वे दोनों आहार देनेको उद्यत हों और वह आहार एषणीय हो तो ग्रहण कर लेवे ॥३८॥

‘गुद्विणीए’ इत्यादि । गर्भवती स्त्रीकी इच्छा के अनुसार अर्थात् उसके लिये बनाये हुए तथा गर्भको पुष्ट करनेवाले अनेक प्रकारके पान

जो आहार आपवाभां में भेटि उद्यत होय अने जो आहार ओषणीय होय तो साधु ते ग्रहण करे (उ८)

गुद्विणीए० इत्यादि. गर्भवती स्त्रीनी धृष्ट्याने अनुसरीने अर्थात् जोने भाटे पानावेलां तथा गर्भने पुष्ट करनेवालां अनेक प्रकारनां पान अने कोजन

^२ मूलम्-^४ दुण्हं ^३ तु ^५ भुंजमाणानां, ^१ एगो ^६ तत्थ ^१ निमंतए ।

^७ दिज्जमाणं ^८ न ^९ इच्छिज्जा, ^{११} छंदं ^{१०} से ^{११} पडिलेहए ॥३७॥

छाया—द्वयोस्तु भुञ्जानयोः, एकस्तत्र निमन्त्रयेत् ।

दीयमानं नेच्छेत्, छन्दं तस्य प्रतिलेखयेत् ॥३७॥

सान्वयार्थः—तत्थ=वहां भुंजमाणानां=भोजन करते हुए दुण्हं=दोनोंमेंसे तु=यदि एगो=एक आदमी निमंतए=निमन्त्रित करे—आहारादि देना चाहे तो दिज्जमाणं=वह दियाजानेवाला आहारादि (साधु) न इच्छिज्जा=न चाहे-न लेवे; (किन्तु) से=उस नहीं निमन्त्रण करनेवालेके छंदं=अभिप्रायको पडिलेहए=देखे ॥३७॥

टीका—‘दुण्हं तु’ इत्यादि । तत्र=तयोः=एकवस्तुस्वामित्वेन प्रसिद्धयोः, द्वयोः भुञ्जानयोः=(अत्र सप्तम्यर्थे पृष्ठी भुजधातुश्च पालनाभ्यवहारोभयार्थकस्ततश्च) पालयतोः, भोक्तुमुद्यतयोश्च मध्ये (पालनार्थकत्वे तु परस्मैपदं स्वयमूहनीयम्) (यदि) एकः=अन्यतरः निमन्त्रयेत्=दातुमुद्यतेत, तदा दीयमानम् (आहारादि) भिक्षुः नेच्छेत्, किन्तु तस्य=दानोद्यतेतरस्य छन्दं=अभिप्रायं भू-नेत्रविकारादिरूपचिह्नैः प्रतिलेखयेत्=प्रेक्षेत-‘दानमस्येष्टं न वे’-ति निश्चिनुयादित्यर्थः ॥३७॥

ततः किं कुर्यादित्याह—‘दुण्हं तु’ इत्यादि ।

‘दुण्हं तु०’ इत्यादि । यदि एक वस्तुके दो स्वामी हों तथा दो गृहस्थ भोजन करनेके लिये उद्यत हुए हों, और उन दोनोंमेंसे एक व्यक्ति आहार देनेके लिये उद्यत हो तो ऐसे आहारकी इच्छा भिक्षु न करे, किन्तु दूसरेके भौंह नेत्र आदि विकारसे अभिप्रायका अनुभव करे कि वहराने (देने)में इसकी सम्मति है या नहीं ? ॥ ३७ ॥

इसके पश्चात् क्या करे ? सो कहते हैं—‘दुण्हं तु०’ इत्यादि ।

दुण्हं तु० इत्यादि. जे एक वस्तुना जे स्वामी होय तथा जे गृहस्थ होय भोजन करता होय अने जे जेमांथी एक आहार आपवा भाटे उद्यत होय तो जेवा आहारनी धन्या भिक्षु न करे. परंतु जीवना प्रभरो, नेत्र, आदिना विकारथी अभिप्रायनो अनुभव करे के पडोशववाभां जेनी संमति छे के नहि ? (३७)

जे पृष्ठी शुं करे ? ते छे छे-दुण्हं तु० इत्यादि.

તં તુ=તો વહ ભક્તપાણં=આહાર-પાત્રી સંજયાણં=સાધુઓંકે લિખ અકલ્પિયં=અકલ્પનીય ભવે=હોતા હૈ, (અતઃ) દિતિયં=દેનેવાલીસે (સાધુ) પડિયાહસ્ત્વે=કહે કિ તારિસં=ઇસ પ્રકારકા આહારાદિ મે=મુજે ન કલ્પહ=નહીં કલ્પતા હૈ ॥૪૦॥૪૧॥

ટીકા-‘સિયા ય૦’ ‘તં ભવે’ ઇત્યાદિ । ચ=પુનઃ ઉત્થિતા=દ્વંડવત્સમવસ્થિતા, કાલમાસિની=કાલમાસશબ્દેનાઞ્ચ પ્રસવકાલમાસો ગૃહ્યતે, સ ચ સપ્તમાસાદારમ્બ્ય સાર્દસપ્તરાત્રાધિકં નવમાસં યાવત્, તદ્વતી-પ્રાસપ્તસવયોગ્યસમયેત્યર્થઃ, ગુર્વિણી=ગર્ભવતી, સ્યાત્=કદાચિત્, શ્રમણાર્થ=સાધુનિમિત્તં-સાધવે દાતુમિત્યર્થઃ, નિપીદેત્=ઉપવિશેત્, વા=અથવા, નિપણ્ણા=ઉપવિષ્ટા પુનરુત્તિષ્ઠેત્, તદા તત્=તયા દીયમાનં ભક્ત-પાનં તુ સંયતાનાં=સંયમવતામ્ અકલ્પિત(ત)મ્=અગ્રાહ્યમ્, અતો દદતીં પ્રત્યાચક્ષીતેત્યાદિ પૂર્વવત્ ।

‘સર્વં વાક્યં સાવધારણં ભવતી’-તિન્યાયેન ઉત્થિતા યદિ દાતુમુપવિશેદેવ,

‘સિયા ય૦’ ઇત્યાદિ ‘તં ભવે૦’ ઇત્યાદિ ચ । પ્રસવ-કાલ-માસવાલી અર્થાત્ સાતથે મહીનેસે આરંભ કરકે સાહે સાત રાત સહિત નવથે મહીને તક, અર્થાત્ સાતથે મહીનેકે વાદ પ્રસવ હોનેતકકે સમયવાલી સ્ત્રી, યદિ खड़ी हुई हो और साधुको भिक्षा देनेके लिये बैठे, अथवा बैठी हुई हो किन्तु भिक्षा देनेके लिये उठे तो उसके द्वारा दिया जानेवाला आहार, संयमियोंके लिये कल्प्य नहीं है, अतः देनेवाली (स्त्री) से कहे कि ‘ऐसा आहार हमें कल्पता नहीं है ॥’

સવ વાક્ય, ‘સાવધારણ અર્થાત્ નિશ્ચય કરાનેવાલે હોતે હિં’ ઇસ ન્યાયકે થલસે યહાં પર યહ તાત્પર્ય નિકલતા હૈ કિ યદિ દેનેવાલી બૈઠી હો ઓર खड़ी होकरके ही आहार देवे, या खड़ी हो किन्तु बैठ करके ही

सिआ य० इत्यादि तं भवे० इत्यादि. प्रसवकाल-मासवाली अर्थात् सातमा महीनाथी आरंभीने साडा सात रात सहित नवमा महीना सुधी, ओटले डे सातमा महीना पछी प्रसव थाय त्यांसुधीना समयवाणी स्त्री ने जल्दी डोय अने साधुने भिक्षा आपवाने भाटे जेसे, अथवा जेही डोय परन्तु भिक्षा आपवाने भाटे उठे तो तेखे आपेवो आहार संयमीओने भाटे कल्पनीय नहीं, देनारी स्त्रीने कहेवुं डे ‘जैसे आहार भने कल्पता नहीं.’

ગધાં વાક્યો ‘સાવધારણ અર્થાત્ નિશ્ચય કરાવવાવાળાં હોય છે’ એ ન્યાયા-નુસાર અહીં એ તાત્પર્ય નીકળે છે કે જે આપનારી જોહી હોય અને જલ્દી થઈને જ આહાર આપે તો જલ્દી હોય પરન્તુ જોહીને જ આહાર આપે તો એ

पानं=पेयं-प्रपाणकादिकं, भोजनं=भोज्यं मोदकादिकं (तया) भुज्यमानम्=उपभुज्यमानं च विवर्जयेत्=न गृहीयात् यतस्तदर्थोपकल्पिताऽऽहारादिग्रहणे यथारुच्याहाराद्यभावाच्चदिच्छाभद्रस्ततश्च गर्भपीडा-तत्पातादिसम्भवः । ननु तर्हि किं सर्वथा विवर्जयेदित्याह-‘शुक्ते’ति-शुक्तशेषं=शुक्तादवशिष्टं प्रतीच्छेत्=उपाददीत ॥३९॥

मूलम्-सिया य समणद्वाए, गुर्विणी कालमासिणी ।

उट्टिया वा निसीएज्जा, निसन्ना वा पुण्ड्रए ॥४०॥

तं भवे भत्तपाणं तु, संजयाण अकप्पियं ।

दितियं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥४१॥

छाया—स्याच्च श्रमणार्थं, गुर्विणी कालमासिनी ।

उत्थिता वा निपीदेत्, निपण्णा वा पुनरुत्तिष्ठेत् ॥४०॥

तद्भवेद्भुक्त-पानं तु, संयतानामकल्पितम् ।

ददतीं प्रत्याचक्षीत, न मे कल्पते तादृशम् ॥४१॥

सान्वयार्थः—य=और कालमासिणी=नजदीक प्रसवकालवाली गुर्विणी=गर्भवती स्त्री सिया=यदि-कदाचित् उट्टिया वा=पहलेसे खड़ी हो (किन्तु) समणद्वाए=साधुके लिए अर्थात् साधुको आहारादि देनेके लिए निसीएज्जा=बैठे वा=अथवा निसन्ना=पहलेसे बैठी हुई (साधुके लिए) पुण=फिर उट्टए=ऊठे,

और भोजन (मोदक आदि) का और वह जिसका उपभोग कर रही हो उस आहारका (साधु) त्याग करे—ग्रहण न करे । क्योंकि उसके लिये बनाये हुए भोजनको ग्रहण करनेसे उसकी इच्छाका भंग होकर गर्भको पीडा पहुँचेगी, और गर्भपात तक होनेका सम्भव हो जायगा । तो क्या वैसा आहार लेवे ही नहीं? सो कहते हैं—गर्भवती के भोजन कर लेने बाद जो आहार अवशेष रहे उसे ग्रहण करनेमें दोष नहीं है ॥३९॥

(मोदक आदि)ने। अने ते जेने। उपभोग करी रही होय ते आहारने। साधु त्याग करे—अहणु न करे, कारण के अने भाटे मनाववाभां आवेला। सोजने अहणु करवाधी तेने इत्थिने अनुसार भोजन नहि भये, तेथी अनी धम्माने। वांग यशे अने गर्भने पीडा पहुँचये, अने गर्भपात पछु यथ ज्वाने। संलय रहेये। तो शुं अये। आहार लेवेण नहि? ते भाटे कहे छे के—गर्भवती भोजन करी रहे त्पारपछी जे आहार अवशेष रहे तेने अहणु करवाभां दोष नहीं। (३९)

छाया—स्तन्यं पाययन्ती (च), दारकं वा कुमारिकाम् ।

तं निक्षिप्य रुदन्त, माहरेत्पान-भोजनम् ॥४२॥

तद्भवेद्भक्त-पानं तु, संयतानामकल्पिक(त)म् ।

ददतीं प्रत्याचक्षीत, न मे कल्पते तादृशम् ॥४३॥

सान्त्वयार्थः—दारकं=लड़के कुमारिकं=लड़की वा=अथवा नपुंसक किसीभी बच्चेको धणगं=स्तन्य-दूध पिज्जमाणी=पिलाती हुई तं=उस बच्चेको रोयंतं=रोते हुएको निक्षिप्य=भूमि आदि पर रखकर (यदि) पाण-भोयणं=आहार-पानी आहरे=देवे, तं तु=तो वह भक्तपाणं=आहार-पानी संजयाणं=साधु-ओंके लिए अकल्पियं=अकल्पनीय भवे=होता है, (अतः) दितियं=देनेवालीसे पडियाइक्खे=कहे कि तारिसं=इस प्रकारका आहारादि मे=मुझे न कल्पइ=नहीं कल्पता है ॥४२-४३॥

टीका—‘धणगं’ इत्यादि । दारकं=शिशुम्, कुमारिकां=वालिकाम्, ‘वा’ शब्दात्संगृहीतं नपुंसकञ्च, स्तन्यं=दुग्धं पाययन्ती, तं=पिबन्तं शिशुप्रभृतिकं रुदन्तं=क्रन्दन्तं निक्षिप्य=भूम्यादौ निधाय पान-भोजनमाहरेत् तदा तद्भक्त-पानं तु संय-तानामकल्पिकं(तं) भवेत्, अतो ददतीं प्रत्याचक्षीत-तादृशं मे न कल्पत इति ।

अत्रायमभिसन्धिः—यदि दारकादिः केवलं स्तन्यपानोपजीवी स्तन्यपानान्न-भोजनोभयोपजीवी वा भवेत् तं पाययन्ती स्तन्यपानं सन्त्याज्य पानभोजनं दद्यात्,

‘धणगं’ इत्यादि, ‘तं भवे’ इत्यादि ।

स्त्री यदि, लड़के, लड़की या नपुंसकको दूध पिलाती हो और उस पीनेवाले रोते हुए बालक आदिको, जमीन पर रख कर, पान-भोजन देवे तो साधु कहे कि ‘ऐसा आहार, मुझे नहीं कल्पता है,’ यहाँ तात्पर्य यह है कि, यदि बालक दूधमुहों हो अथवा दूध भी पीता हो और अन्न भी खाता हो, उस बालकको स्तनपान छोड़ा कर आहार पानी देवे,

धणगं० इत्यादि, तं भवे० इत्यादि.

जो स्त्री पुत्र पुत्री के नपुंसकने दूध पाती होय अने ओ पीनारा शेता गाणक आदिने जमीन पर भूझीने लोखन-पान आपे तो साधु कहे के ‘ओवे आहार मने कल्पते नथी.’ अही तात्पर्य ओ छे के जो गाणक दूधमुभ (दूध पर न) होय अथवा दूध पीतुं होय तथा अन्न पणु आपुं होय, तो ओवा गाणकने स्तनपान छोडावीने आहार-पाणी आपे; अथवा केछ गाणक स्तनपान

ઉપવિષ્ટા ચોત્તિષ્ઠેદેવ તદા દીયમાનમાહારાદ્રિકમકલ્પકં(તં) સ્યાદિતિ । તત્તાર્પ-
 યાઽવધારણેનેદમાયાતિ-ઉત્થિતા તાદૃશી ગર્ભવતી યશુત્થિતૈવ, ઉપવિષ્ટા ચોપવિષ્ટૈવ
 દયાત્તદા સાધુનાં નાઽકલ્પકં(તં) કિન્તુ ગ્રાહ્યમેષેતિ સ્થવિરકલ્પિકાપેક્ષમિદમ્ ।
 જિનકલ્પમિસ્તુ પ્રથમદિવસાદેવ તયા દીયમાનં ન ગૃણતે ઇતિ શુદ્ધાઃ ॥

‘કાલમાસિની’ પદેન, પૃષ્ઠમાસાનન્તરં ગર્ભસ્ય ગુરુત્વેનોત્થાનાદિક્રિયાયાં
 તત્સન્નલનાદિના તસ્યા ગર્ભસ્ય ચ પીડાઽવશ્યંમાવિનીતિ સંમુચિતમ્ ॥૪૦॥૪૧॥

મૂલમ્-થળગં પિજ્જમાણી (ય), દારગં વા કુમારિયં ।

તં નિર્મિલવિત્તુ રોયંતં, આહરે પાણ-ભોયણં ॥૪૨॥

તં ભવે ભક્ત-પાણં તુ, સંજયાણ અકપ્પિયં ।

દિતિયં પડિયાઙ્કલ્લે, ન મે કપ્પઙ્ તારિસં ॥૪૩॥

આહાર દેવે તો ઉસસે દિયા જાનેવાલા આહાર અકલ્પ્ય હોતા હૈ। હસકા
 તાત્પર્ય યહ હુઆ કિ એસી ગર્ભવતી સ્ત્રી યદિ બેઠી હો ઓર બેઠી-બેઠીહી
 આહાર દેવે યા સ્વહી હો ઓર સ્વહી-સ્વહી હી આહાર દેવે તો સાધુઓંકે
 લિયે અકલ્પ્ય નહીં હૈ, કિન્તુ કલ્પનીય હી હૈ। યહ વાત, સ્થવિર-કલ્પકી
 અપેક્ષાસે સમજ્ઞની ચાહિયે। વૃદ્ધોંકા મત હૈ કિ જિનકલ્પી મહારાજ,
 ગર્ભકે પ્રથમ દિનસે હી ગર્ભવતી સ્ત્રીકે હાથસે દિયા જાનેવાલા આહાર
 સર્વથા નહીં લેતે હૈં ।

‘કાલમાસિની’ પદસે યહ સૂચિત કિયા હૈ કિ-છટે મહીનેકે બાદ
 ગર્ભ ભારી હો જાતા હૈ, હસ કારણ હિલને-ઢોલનેસે ગર્ભવતીકો તથા ઉસકે
 ગર્ભકો પીડા અવશ્ય હોતી હૈ ॥ ૪૦ ॥ ૪૧ ॥

રીતે આપવામાં આવતો આહાર અકલ્પ્ય ગને છે. એવું તાત્પર્ય એ થયું કે
 એવી ગર્ભવતી સ્ત્રી જે બેઠી હોય તો બેઠી-બેઠી જ આહાર આપે યા બેઠી હોય
 તો બેઠી બેઠી આહાર આપે તો સાધુને માટે તે અકલ્પ્ય નથી, પરંતુ કલ્પનીય છે.
 આ વાત સ્થવિર-કલ્પની અપેક્ષાએ સમજવી જોઈએ. વૃદ્ધોના મત એવો છે
 કે જિનકલ્પી મહારાજ ગર્ભના પ્રથમ દિવસથી જ ગર્ભવતી સ્ત્રીના હાથથી આપવામાં
 આવતો આહાર સર્વથા હેતા નથી.

કાલમાસિની એ શબ્દથી સૂચિત કરવામાં આવ્યું છે કે છઠા મહીના પછી
 ગર્ભ ભારે થઈ જાય છે તેથી હિલ-ચાલ કરવાથી ગર્ભવતી તથા એના ગર્ભને
 અવશ્ય પીડા થાય છે. (૪૦-૪૧)

छाया—स्तन्यं पाययन्ती (च), दारकं वा कुमारिकाम् ।

तं निक्षिप्य रुदन्त, माहरेत्पान-भोजनम् ॥४२॥

तद्भवेद्भक्त-पानं तु, संयतानामकल्पिक(त)म् ।

ददतीं प्रत्याचक्षीत, न मे कल्पते तादृशम् ॥४३॥

सान्वयार्थः—दारगं=लड़के कुमारियं=लड़की वा=अथवा नपुंसक किसीभी वच्चेको धणगं=स्तन्य-दूध पिज्जमाणी=पिलाती हुई तं=उस वच्चेको रोयंतं=रोते हुएको निक्षिप्य=भूमि आदि पर रखकर (यदि) पाण-भोयणं=आहार-पानी आहरे=देवे, तं तु=तो वह भत्तपाणं=आहार-पानी संजयाणं=साधु-ओंके लिए अकल्पियं=अकल्पनीय भवे=होता है, (अतः) दितियं=देनेवालीसे पडियाइक्खे=कहे कि तारिसं=इस प्रकारका आहारादि मे=मुझे न कल्पइ=नहीं कल्पता है ॥४२-४३॥

टीका—‘धणगं’ इत्यादि । दारकं=शिशुम्, कुमारिकां=वालिकाम्, ‘वा’ शब्दात्संगृहीतं नपुंसकञ्च, स्तन्यं=दुग्धं पाययन्ती, तं=पिबन्तं शिशुप्रभृतिकं रुदन्तं=क्रन्दन्तं निक्षिप्य=भूम्यादौ निधाय पान-भोजनमाहरेत् तदा तद्भक्त-पानं तु संय-तानामकल्पिकं(तं) भवेत्, अतो ददतीं प्रत्याचक्षीत-तादृशं मे न कल्पत इति ।

अत्रायमभिसन्धिः—यदि दारकादिः केवलं स्तन्यपानोपजीवी स्तन्यपानान्न-भोजनोभयोपजीवी वा भवेत् तं पाययन्ती स्तन्यपानं सन्त्याज्य पानभोजनं दद्यात्,

‘धणगं’ इत्यादि, ‘तं भवे’ इत्यादि ।

स्त्री यदि, लड़के, लड़की या नपुंसकको दूध पिलाती हो और उस पीनेवाले रोते हुए बालक आदिको, जमीन पर रख कर, पान-भोजन देवे तो साधु कहे कि ‘ऐसा आहार, मुझे नहीं कल्पता है,’ यहाँ तात्पर्य यह है कि, यदि बालक दूधमुहाँ हो अथवा दूध भी पीता हो और अन्न भी खाता हो, उस बालकको स्तनपान छोड़ा कर आहार पानी देवे,

धणगं० इत्यादि, तं भवे० इत्यादि.

जे श्री पुत्र पुत्री के नपुंसकने दूध पाती होय अने जे पीनाश रोता पाणक आदिने जमीन पर भूरीने खोजन-पान आपे तो साधु कहे के ‘ऐवे आहार भने कल्पतो नथी.’ अही तात्पर्य जे छे के जे पाणक दूधमुअ (दूध पर न) होय अथवा दूध पीतुं होय तथा अन्न पणु आतुं होय, तो ऐवे पाणकने स्तनपान छोड़ापीने आहार-पाणी आपे; अथवा केअ पाणक स्तनपान

ઉપવિષ્ટા ચોત્તિષ્ટેદેવ તદા દીયમાનમાહારાદિકમકલ્પિકં(તં) સ્યાદિતિ । તત્તાત્પ-
ર્યાઽવધારણેનેદમાયાતિ-ઉત્થિતા તાદૃશી ગર્ભવતી યશુત્થિતૈવ, ઉપવિષ્ટા ચોપવિષ્ટૈવ
દયાત્તદા સાધુનાં નાઽકલ્પિકં(તં) કિન્તુ ગ્રાહ્યમેવેતિ સ્થવિરકલ્પિકાપેક્ષમિદમ્ ।
જિનકલ્પમિસ્તુ પ્રથમદિવસાદેવ તથા દીયમાનં ન ગૃહ્યતે ઇતિ વૃદ્ધાઃ ॥

‘કાલમાસિની’ પદેન, પૃષ્ઠમાસાનન્તરં ગર્ભસ્ય ગુરુત્વેનોત્થાનાદિક્રિયાયાં
તત્સચ્ચલનાદિના તસ્યા ગર્ભસ્ય ચ પીઠાઽવશ્યંમાવિનીતિ સંમુચિતમ્ ॥૪૦॥૪૧॥

મૂલમ્-થળગં પિઝમાણી (ય), દારગં વા કુમારિયં ।

તં નિમ્લિખવિત્તુ રોયંતં, આહરે પાણ-ભોયણં ॥૪૨॥

તં ભવે ભક્ત-પાણં તુ, સંજયાણ અકપ્પિયં ।

દિતિયં પહિયાઙ્ક્ષે, ન મે કપ્પહ તારિસં ॥૪૩॥

આહાર દેવે તો ઉસસે દિયા જાનેવાલા આહાર અકલ્પ્ય હોતા હૈ । હસકા
તાત્પર્ય યહ હુઆ કિ એસી ગર્ભવતી સ્ત્રી યદિ બેઠી હો ઓર બેઠી-બેઠીહી
આહાર દેવે યા યાદી હો ઓર યાદી-યાદી હી આહાર દેવે તો સાધુઓકે
લિયે અકલ્પ્ય નહીં હૈ, કિન્તુ કલ્પનીય હી હૈ । યહ ઘાત, સ્થવિર-કલ્પકી
અપેક્ષાસે સમજ્ઞની ચાહિયે । વૃદ્ધોંકા મત હૈ કિ જિનકલ્પી મહારાજ,
ગર્ભકે પ્રથમ દિનસે હી ગર્ભવતી સ્ત્રીકે હાથસે દિયા જાનેવાલા આહાર
સર્વથા નહીં હેતે હૈ ।

‘કાલમાસિની’ પદસે યહ સૂચિત કિયા હૈ કિ-છટે મહીનેકે યાદ
ગર્ભ ભારી હો જાતા હૈ, હસ કારણ હિલને-ડોલનેસે ગર્ભવતીકો તથા ઉસકે
ગર્ભકો પીઠા અવશ્ય હોતી હૈ ॥ ૪૦ ॥ ૪૧ ॥

રીતે આપવામાં આવતો આહાર અકલ્પ્ય ગને છે. એનું તાત્પર્ય એ ધ્યુ કે
એવી ગર્ભવતી સ્ત્રી જે બેઠી હોય તો બેઠી-બેઠી જ આહાર આપે યા બેઠી હોય
તો બેઠી બેઠી આહાર આપે તો સાધુને માટે તે અકલ્પ્ય નથી, પરંતુ કલ્પનીય છે.
આ વાત સ્થવિર-કલ્પની અપેક્ષાએ સમજવી જોઈએ વૃદ્ધોના મત એવો છે
કે જિનકલ્પી મહારાજ ગર્ભના પ્રથમ દિવસથી જ ગર્ભવતી સ્ત્રીના હાથથી આપવામાં
આવતો આહાર સર્વથા હેતા નથી.

કાલમાસિની એ શબ્દથી સૂચિત કરવામાં આવ્યું છે કે છઠા મહીના પછી
ગર્ભ ભારે થઈ જાય છે તેથી હીલ-ચાલ કરવાથી ગર્ભવતી તથા એના ગર્ભને
અવશ્ય પીઠા થાય છે. (૪૦-૪૧)

टीका—‘जं भवे०’ इत्यादि । यद्भक्त-पानं तु कल्प्याकल्प्ये=कल्प्यं च अकल्प्यञ्चेति समाहारद्वन्द्वे कल्प्याकल्प्यं तस्मिन्, भावप्रधानत्वाय निर्देशस्ततश्च कल्प्यत्वेऽकल्प्यत्वे चेत्यर्थः, कल्प्यत्वमुद्गमादिदोषरहितत्वमकल्प्यत्वं च तत्सहितत्वम्, तत्र शङ्कितं=शङ्का(संशय)युक्तत्वम् ‘इदं भक्तपानं कल्प्यमकल्प्यं वे’-त्येवंविधसंशय-विषयीभूतमित्यर्थः, भवेत् तत् ददतीं प्रत्याचक्षीत-तादृशं मे न कल्पत इति ॥४४॥

^१ मूलम्-^{११} दग्वारेण ^२ पिहियं, ^३ नीसाए ^४ पीढएण वा ।

^५ लोढेण ^६ वा ^७ विलेवेण, ^८ सिलेसेण ^९ वि ^{१०} केणइ ॥४५॥

^{१२} तं ^{१३} च ^{१४} उब्भिदिआ ^{१५} दिज्जा, ^{१६} समणट्ठाए ^{१७} व ^{१८} दावए ।

^{१९} दितियं ^{२०} पडियाइक्खे, ^{२१} न मे ^{२२} कप्पइ ^{२३} तारिसं ॥४६॥

छाया—दग्वारेण पिहितं, निश्रया पीठकेन वा ।

लोढेन वा विलेपेन, श्लेषेण वा केनापि ॥४५॥

तच्चोद्भिद्य दद्यात्, श्रमणार्थं वा दापयेत् ।

ददतीं प्रत्याचक्षीत, न मे कल्पते तादृशम् ॥४६॥

सान्वयार्थः—दग्वारेण=जलके भरे हुए घड़ेसे नीसाए=घंटीके पुडियेसे या पीसनेकी शिलासे वा=अथवा पीढएण=पीढेसे लोढेण=लोढेसे वा=अथवा विलेवेण=मिट्टी आदिके लेपसे वि=अथवा केणइ=दूसरे किसी प्रकारके सिले-सेण=मोम लाख आदि चिकने पदार्थसे पिहियं=आच्छादित या मुद्रित किया-हुआ अशनादिका वरतन हो, तं च=उसे यदि समणट्ठाए=साधुके लिए उब्भि-दिआ=उघाड़ (खोल) कर दिज्जा=खुद देवे वा=अथवा दावए=दूसरेसे दिलावे तो दितियं=देती हुईसे साधु पडियाइक्खे=कहे कि तारिसं=ऐसा आहारादि मे=मुझे (लेना) न कप्पइ=नहीं कल्पता है ॥४५-४६॥

‘जं भवे’ इत्यादि । ‘यह भक्त-पान कल्प्य है या अकल्प्य’ इस प्रकार जिसमें सन्देह हो वह भक्त-पान देनेवालीसे साधु कहे कि ऐसा आहार मुझे ग्राह्य नहीं है ॥ ४४ ॥

जं भवे० इत्यादि. ‘आ लोचन-पान कल्प्य छे के अकल्प्य?’ ओ प्रकारनो जेभां सन्देह उत्पन्न थाय ते लोचन-पान आपनारीने साधु कहे के जेवो आहार भने ग्राह्य नथी. (४४)

અથવા યઃ શિશુઃ સ્તન્યમપિવચ્છન્ને સમીપે યા તિષ્ઠેત્તં પરિત્યજ્ય દાતું પૃથગ્ભૂતાયાં તસ્યાં યદિ સ રુચાત્ તદાપિ તયા દીયમાનમાહારાદિકં સંયતાનામકલ્પિક(ત)મ્, શિશ્વાઘાહારાન્તરાપ-ર્કર્કશહસ્ત-ભૂમિ-મઞ્ચકાદિસ્પર્શજનિતપીડા-માંસાગ્નિ-માર્જા-કુકુરાદિજન્તુકૃતોપઘાતાદિસમ્મન્વાત્, દૃશ્યતે હિ કચન નિર્જનાદી સ્થાને શૃગા-લાદયો ચાલાનપદ્ધત્ય પલાયન્તે इति ॥૪૨॥૪૩॥

મૂલમ્-જં^૧ ભવે^૧ ભક્તપાણં^૨ તુ^૩, કપ્પાકપ્પમિ^૪ સંકિયં^૫ ।

દિતિયં^૭ પડિયાઙ્કલ્લે^૮, ન મે^{૧૧} કપ્પહ^{૧૦} તારિસં^{૧૨} ॥૪૪॥

છાયા—યદ્ભવેદ્ભક્ત-પાનન્તુ, કલ્પ્યાકલ્પ્યે શક્તિતમ્ ।

દદતીં પ્રત્યાચક્ષીત, ન મે કલ્પતે તદશમ્ ॥૪૪॥

સાન્વયાર્થઃ—જં=જો ભક્તપાણં તુ=અશનાદિ કપ્પાકપ્પમિ=કલ્પ્ય અકલ્પ્યકે વિપયમે સંકિયં=શક્તિત-શક્ત્વાસ્પદ ભવે=હો તો દિતિયં=દેનેવાલીસે પડિયા-ઙ્કલ્લે=કહે ફિ તારિસં=ઇસ પ્રકારકા આહારાદિ મે=મુજ્જે ન કપ્પહ=નહીં કલ્પતા હૈ ॥૪૪॥

યા કોઈ બાલક, સ્તન-પાન ન કરતા હુઆ મી ગોદમેં યા સમીપમેં બેઠા હો, ઉસે છોડકર સ્ત્રી આહાર દેનેકે લિયે જાવે ઓર બાલક રોને લગે તો મી ઉસકે દ્વારા દિયા જાનેવાલા આહાર, સંયમિયોંકો ગ્રાહ્ય નહીં હૈ, કયોંકિ હસસે ઉસકે બાલકકે આહારમેં અન્તરાય પડતી હૈ, માતૃ-વિરહજન્ય દુઃખ હોતા હૈ, કઠોર હાથ, ભૂમિ, ચાટ આદિકે સ્પર્શસે પીડા હોતી હૈ ઓર માંસમોજી ચિલાવ કુત્તે આદિ જાનવરોંકે દ્વારા ઉપઘાત હોનેકા સમ્મન્વ રહતા હૈ । કહીં૨ (પહાડી પ્રદેશોંમેં) શૃગાલ (મીંદડ), બાલકોંકો ઉઠા કર લે ભાગતે હૈ એસા દેસા જાતા હૈ ॥ ૪૨ ॥ ૪૩ ॥

ન કરતુ હોય પણ ખોળામાં યા સમીપમાં બેઠું હોય, તેને છોડીને સ્ત્રી આહાર આપવાને માટે જાય અને બાળક શેવા લાગે તોપણ તેણે આપેલો આહાર સંયમીએને માટે ગ્રાહ્ય નથી, કારણ કે તેથી તેના બાળકના આહારમાં અંતરાય પડે છે, માતૃવિરહજન્ય દુઃખ થાય છે, કઠોર હાથ, ભૂમિ, ખાટલા આદિના સ્પર્શથી પીડા થાય છે અને માંસચોળ ખીલાયં કૃતરાં આદિ જાનવરો દ્વારા ઉપઘાત થવાને પણ સંભવ રહે છે. કયાંક કયાંક (પહાડી પ્રદેશોમાં) શિયાળ બાળકોને ઉઠાવી જાય છે, એવું જોવામાં આવે છે (૪૨-૪૩)

छाया—अशनं पानकं वापि स्वाद्यं स्वाद्यं तथा ।

यज्जानीयात् शृणुयाद्वा, दानार्थं प्रकृतमिदम् ॥४७॥

तद्भवेद्भक्त-पानं तु, संयतानामकल्पित(त)म् ।

ददतीं प्रत्याचक्षीत, न मे कल्पते तादृशम् ॥४८॥

सान्त्वयार्थः—जं=जो असणं=ओदन आदि अशन पाणगं=दाख आदिका धोवन वाचि=अथवा खाइमं=केला आदि खाद्य तथा=और साइमं=एलची लूंग आदि स्वाद्य इमं=यह 'दाणट्टा' पथिकोंको देनेके लिए पगडंड=उपकल्पित-निकाला हुआ है जो अपने या अपने कुटुम्बके लिए काममें नहीं लाया जावे ऐसा जाणेज्ज=जान लेवे वा=अथवा सुणिज्जा=किसीसे सुन लेवे तो तं=वह भक्तपाणं तु=आहार-पानी संजयाणं=साधुओंके लिए अकप्पियं=अकल्पनीय भवे=होता है, (अतः) दित्तियं=देती हुईसे साधु पडियाइक्खे=कहे कि तारिसं=इस प्रकारका आहारादि मे=मुझे (लेना) न कप्पइ=नहीं कल्पता है ॥४७-४८॥

टीका—'असणं०' इत्यादि, 'तं भवे०' इत्यादि च । यत् अशनं=मोज्य-मोदन-पूरिकादिकं, पानकं=द्राक्षादिजलम्, अपिवा=अथवा स्वाद्यं=कदलीफलादिकं, स्वाद्यम्=एला-लवङ्ग-कर्पूर-पूगीफलादिकम्, 'दानार्थं=देशान्तरादागतेन वणिगादिना साधुवादार्थं स्वकीयप्रशंसानिमित्तं दातुम्, इदं प्रकृतं=नियतरूपेणोपकल्पितम्' इति जानीयात्=आमन्त्रणादिना अवगच्छेत्, शृणुयाद्वा=कुतश्चि-

'असणं०' इत्यादि, तथा 'तं भवे०' इत्यादि ।

ओदन-आदि अशन, दाखका जल आदि पान, केला आदि स्वाद्य, लोंग, कपूर, इलायची, सुपारी आदि स्वाद्य, 'यह देशान्तरसे आये हुए वणिक् आदिने अपनी प्रशंसाके निमित्त देनेके लिये रक्खा है।' ऐसा जो समझे या किसीसे सुने तो वह अशनादि, संयमियोंको कल्पनीय नहीं है,

असणं इत्यादि, तथा तं भवे० इत्यादि.

ओदन आदि अशन, द्राक्षणा धोवणुं जण आदि पान, देणां आदि स्वाद्य, लयींग, कपूर, इलायची, सुपारी आदि स्वाद्य, "आ देशान्तरथी आवेला वणिक् आदिमे पोतानी प्रशंसाने दीधे आपवने माटे राखेल छे." એવું જો સમજવામાં કે કેઇ પાસેથી સાંભળવામાં આવે તો એ અશનાદિ સંયમીઓને

ટીકા-‘દકવારેણ૦’ ‘તં ચ’ इत्यादि । दकेति दकं=जलं (पोक्तं प्राज्ञैर्भुवनममृतं जीवनीयं दकं च’ इति हलायुधः,) वारयति=वह्निर्निःसरणतो निरुणद्भीति दक-
वारः=जलसंभृत-कलसादिभाजनं तेन, निश्रया=घट्टेन-पेषणचक्रेण शिलापट्टेन
(पेषणार्थपापाणेन) वा, पीठकेन=काष्ठनिर्मिताऽऽसनेन, लोष्टेन=शिलादि-
खण्डेन, विलेपेन=मृत्तिकादिलेपेन, केनापि श्लेपेण=सिक्व-लाक्षादिना वा पिहि-
तम्=आच्छादितं मुद्रितं वा यदन्नादिभाजनमिति प्रसङ्गलभ्यं भवेत्, तच्च श्रमणार्थ-
मुद्भिद्य=उद्धाटय (स्वयं) दद्यादापयेद्वा तदा गुरुतरयस्तूत्यापनकेशर्हिसादि-
सम्भावनाया ददतीं प्रत्याचसीतेत्यादि पूर्ववत् ॥ ४५ ॥ ४६ ॥

મૂલ્ય-અસળં પાળળં વા વિ, લાઙ્ગમં સાઙ્ગમં તહા ।

જં જાળેજા સુળેજા વા, ડાળઢા પગઢં ઙમં ॥૪૭॥

તં ભવે ભત્ત-પાળં તુ, સંજયાળ અકપ્પિયં ।

દિતિયં પઢિયાઙ્ગલ્લે, ન મે કપ્પઙ્ગ તારિસં ॥૪૮॥

‘દકવારેણ૦’ इत्यादि, ‘तं च’ इत्यादि ।

જલસે ભરેહુણ વર્તનસે, ચક્રી કે પુઢસે, મસાલા આદિ પીસનેકી શિલાસે, પીઢે (બાજોટ) સે, લોઢે (મસાલા આદિ પીસનેકે વજનદાર પથર) સે ઢકે હુણ, તથા મિટ્ટી આદિકે લેપસે, અથવા અન્ય કિસીસે છાંંદે યા લાલ આદિસે મુદ્રિત કિયા હુવા અન્ન-પાન, સાધુકે લિયે ડઘાઙ્ગકર સ્વયં દેવે યા દુસરેસે દિલાવે તો ક્લેશ ઓર હિંસાકી સમ્ભાવનાકે કારણ દેનેવાલીકો કહે કિ એસા આહાર હમેં ગ્રાહ્ય નહીં હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ, ભારી વસ્તુકે ડઠાનેમેં સ્વ-પર-વિરાધના આદિ અનેક દોષોંકી સમ્ભાવના હોનેસે યહ નિપેધ કિયા ગયા હૈ ॥ ૪૫ ॥ ૪૬ ॥

दकवारेण० इत्यादि, तं च इत्यादि.

જળથી ભરેલા વાસણથી, ઘંટીના પડથી, મસાલો વાટવાના ઓરશિયાથી ગાળેઢથી, મસાલો વાટવાના વજનદાર પથરથી, ઢાંકેલું તથા માટી આદિના લેપથી અથવા અન્ય કોઈ યદ્યર્થથી છાંંદેલું કે લાખ આદિથી બંધ કરેલું વાસણ સાધુને માટે ઉઘાડીને અન્ન-પાન પોતે આપે યા બીજા પાસે અપાવે તો કલેશ અને હિંસાની સંભાવનાથી આપનારીને સાધુ કહે કે એવો આહાર મને ગ્રાહ્ય નથી. તાત્પર્ય એ છે કે ભારે વસ્તુ ઉપાડવામાં સ્વપર-વિરાધના આદિ અનેક દોષોની સંભાવના હોવાથી એ નિપેધ કરવામાં આવ્યો છે. (૪૫-૪૬)

માણત્વાદત્ર દીનેભ્યો વિતરણાર્થમિદં પ્રકૃતમ્=ઉપકલ્પિતમ્-સ્વ-સ્વપોષ્યવર્ગોભ્યો-પમોગ્યભિન્નતયા સ્થાપિતમિતિ યાવત્' ઇતિ જાનીયાત્ શૃણુયાદ્વા તદ્ભક્તપાન-મિત્યાદિ પૂર્વવત્ । પૂર્વગાથાયાં 'દાણદ્વા' ઇત્યત્ર દાન-શબ્દેન સ્વપ્રશંસાર્થ દાને ગૃહ્યતે, પ્રકૃતે 'પુણ્ણદ્વા' ઇત્યત્ર પુણ્ય-શબ્દેન સ્વપ્રશંસાવ્યતિરિક્તફલાભિસન્ધાનેન દાને ગૃહ્યતે, ઇતિ દાનપુણ્યયોર્ભેદઃ । 'મહાવ્રતધારિભ્ય એવ યદીયતે તત્રૈવ પુણ્યં ન તુ તદિતરેભ્યઃ પ્રદાને, તથા સતિ હિ પ્રત્યુત પાપકલાપઃ સમુત્પદ્યતે' ઇતિ કેચિદાહુઃ, ('તેરહપંથી' શબ્દેન પ્રસિદ્ધાઃ સાધવ આહુઃ,) તદ્ ભ્રાન્તિવિલસિતમ્,

દેનેકે લિયે હૈ-અર્થાત્ પુણ્યાર્થ ચનાયા ગયા હૈ' એસા જાને યા સુને તો વહ સંયમીકે લિયે ગ્રાહ્ય નહીં હૈ, અત એવ એસા આહાર દેનેવાલીસે કહે કિ-'યહ ભક્ત-પાન લેના મુશ્કે નહીં કલ્પતા હૈ' । પહેલી ગથામેં આવે હુણ 'દાણદ્વા' પદકે 'દાન' શબ્દસે 'અપની પ્રશંસાકે લિયે દિયા જાનેવાલા દાન' અર્થ ગ્રહણ કિયા હૈ, કિન્તુ હસ ગાથામેં 'પુણ્ણદ્વા'કે 'પુણ્ય' શબ્દસે અપની પ્રશંસાકે સિવાય અન્ય કિસી પ્રયોજનસે દિયા જાનેવાલા દાન' અર્થ હોતા હૈ-દાન ઓર પુણ્યમેં યહી અન્તર હૈ ।

'કોઈ-કોઈ કહતે હૈં કિ-"મહાવ્રતધારી મુનિયોંકો જો દાન દિયા જાતા હૈં ઉસીમેં પુણ્ય હૈં-દુસરોંકો દેનેમેં નહીં, દુસરોંકો દેનેસે ઉલટા પાપ લગતા હૈં" । ઉનકા યહ કહના ભ્રાન્તિ-મૂલક હૈ, ક્યોંકિ, ભગવાન્ને

૧ તેરહપંથી સંપ્રદાય કે સાધુ ।

માટે છે, અર્થાત્ પુણ્યાર્થ બનાવવામાં આવ્યાં છે." એવું બલવામાં યા સાંભળવામાં આવે તો એ સંયમીને માટે ગ્રાહ્ય નથી. તેથી કરીને એવો આહાર આપનારીને સાધુ કહે કે-એ લોભ-પાન લેવાં અને કલ્પતાં નથી. પહેલી ગાથામાં આવેલા દાણદ્વા પદના દાન શબ્દથી 'પોતાની પ્રશંસાને માટે આપવામાં આવતું દાન' એવો અર્થ ગ્રહણ કર્યો છે; પણ આ ગાથામાં પુણ્ણદ્વા માંના પુણ્ય શબ્દથી 'પોતાની પ્રશંસા સિવાયના અન્ય કોઈ પ્રયોજનથી આપવામાં આવતું દાન' એવો અર્થ થાય છે. દાન અને પુણ્યમાં એ અંતર છે.

૧૩૦-૧૩૧ કહે છે કે-"મહાવ્રતધારી મુનિઓને જે દાન આપવામાં આવે છે તેમાં પુણ્ય છે. જીભજીને દેવામાં પુણ્ય નથી, જીભજીને દેવામાં ઉલટું પાપ લાગે છે." એમનું એવું કહેવું ભ્રાન્તિમૂલક છે, કારણ કે ભગવાને પુણ્ણદ્વા પગડં

दाकर्णयेद्वा तद्भक्तपानं तु संयतानामकल्पिकं भवेत्, अतस्तद्वर्ती प्रत्याचक्षीत-तादृशं मे न कल्पत इति ॥ ४७ ॥ ४८ ॥

^२ मूलम्-^३ असणं ^४ पाणं ^५ वाचि, ^६ खाइमं ^७ साइमं ^८ तथा ।

^९ जं ^{१०} जाणेज्ज ^{११} सुणेज्जा ^{१२} वा, ^{१३} पुण्णट्ठा ^{१४} पगडं ^{१५} इमं ॥४९॥

^{१६} तं ^{१७} भवे ^{१८} भत्त-पाणं ^{१९} तु ^{२०} संजयाण ^{२१} अकप्पियं ।

^{२२} दितियं ^{२३} पडियाइक्खे, ^{२४} न ^{२५} मे ^{२६} कप्पइ ^{२७} तारिसं ॥५०॥

छाया—अशनं पानकं वापि, खाद्यं स्वाद्यं तथा ।

यज्जानीयाच्छृणुयाद्वा, पुण्यार्थं प्रकृतमिदम् ॥४९॥

तद्भवेद्भक्तपानं तु, संयतानामकल्पिक(त)म् ।

ददतीं प्रत्याचक्षीत, न मे कल्पते तादृशम् ॥५०॥

सान्त्वयार्थः—जं असणं पाणं वाचि खाइमं तथा साइमं=जो अशन पान खादिम स्वादिम इमं पुण्णट्ठा पगडं=‘यह करुणाबुद्धिसे दीन-हीन-जनोंके लिए पुण्यार्थ निकाल रखा है’ इस प्रकार जाणेज्ज=जान लेवे वा=अथवा सुणिज्जा=किसी दूसरेसे सुन लेवे तो तं=वह भत्तपाणं तु=आहार-पानी संजयाणं=साधुओंके लिए अकप्पियं=अकल्पनीय भवे=होता है, (अतः) दितियं=देती हुईसे साधु पडियाइक्खे=कहे कि तारिसं=इस प्रकारका आहारादि मे=मुझे (लेना) न कप्पइ=नहीं कल्पता है ॥४९॥-५०॥

टीका—‘असणं’ इत्यादि, ‘तं भवे’ इत्यादि च । यदशनादिकं ‘पुण्यार्थं=पुण्याय=सुकृतायेदं दयाधिया, वनीय(प)क-अभमणार्थोपकल्पितस्याग्रे वक्ष्य-इसलिये ऐसा भक्त-पान आदि देनेवाली से कहे कि यह मुझे नहीं कल्पता है ॥ ४७ ॥ ४८ ॥

‘असणं’ इत्यादि, तथा ‘तं भवे’ इत्यादि ।

जो ‘अशन, पान, खाद्य, स्वाद्य दया-बुद्धिसे दीन-हीन जनोंको

भाटे कल्पनीय तथा तेषां जेषां लोभन पान आदि आपनारीने साधु कडे के जे भने कल्पतां नथी. (४७-४८)

असणं० इत्यादि, तथा तं भवे० इत्यादि.

“आ अशन, पान, खाद्य, स्वाद्य, दया-बुद्धिसे दीन-हीन जनोने आपवाने

માણત્વાદ્વ દીનેભ્યો વિતરણાર્યમિદં પ્રકૃતમ્=ઉપકલ્પિતમ્-સ્વ-સ્વપોજ્યવર્ગોભ્યો-પમોગ્યભિન્નતયા સ્થાપિતમિતિ યાવત્' इति जानीयात् शृणुयाद्वा तद्वक्तृपान-मित्यादि पूर्ववत् । पूर्वगाथायां 'दाणट्ठा' इत्यत्र दान-शब्देन स्वप्रशंसार्थं दानं गृह्यते, प्रकृते 'पुण्यट्ठा' इत्यत्र पुण्य-शब्देन स्वप्रशंसान्यतिरिक्तफलाभिसन्धानेन दानं गृह्यते, इति दानपुण्ययोर्भेदः । 'महाव्रतधारिभ्य एव यदीयते तत्रैव पुण्यं न तु तदितरेभ्यः प्रदाने, तथा सति हि प्रत्युत पापकलापः समुत्पद्यते' इति केचिदाहुः, ('तेरहपंथी' शब्देन प्रसिद्धाः साधव आहुः,) तद् भ्रान्तिविलसितम्,

देનેકે લિયે હૈ-અર્થાત્ પુણ્યાર્ય યનાયા ગયા હૈ' ऐसा जाने या सुने तो वह संयमीके लिये ग्राह्य नहीं है, अत एव ऐसा आहार देनेवालीसे कहे कि-'यह भक्त-पान लेना मुझे नहीं कल्पता है' । पहली गधामें आये हुए 'दाणट्ठा' पदके 'दान' शब्दसे 'अपनी प्रशंसाके लिये दिया जानेवाला दान' अर्थ ग्रहण किया है, किन्तु इस गाधामें 'पुण्यट्ठा' के 'पुण्य' शब्दसे अपनी प्रशंसाके सिवाय अन्य किसी प्रयोजनसे दिया जानेवाला दान' अर्थ होता है-दान और पुण्यमें यही अन्तर है ।

'કોઈ-કોઈ કહતે હૈં કિ-"મહાવ્રતધારી મુનિયોંકો જો દાન દિયા જાતા હૈં ડસીમેં પુણ્ય હૈં-ડસરોંકો દેનેમેં નહીં, ડસરોંકો દેનેસે ડલટા પાપ લગતા હૈં"' । उनका यह कहना भ्रान्ति-मूलक है, क्योंकि, भगवान्ने

૧ તેરહપંથી સંપ્રદાય કે સાધુ ।

માટે છે, અર્થાત્ પુણ્યાર્ય યનાવવામાં આવ્યાં છે." એવું જણવામાં યા સાંભ-ળવામાં આવે તો એ સંયમીને માટે ગ્રાહ્ય નથી. તેથી કરીને એવો આહાર આપનારીને સાધુ કહે કે-એ જોજન-પાન લેવાં મને કલ્પતાં નથી. પહેલી ગાથામાં આવેલા દાણટ્ઠા પદના દાન શબ્દથી 'પોતાની પ્રશંસાને માટે આપવામાં આવતું દાન' એવો અર્થ ગ્રહણ કર્યો છે; પણ આ ગાથામાં પુણ્યટ્ઠા માંના પુણ્ય શબ્દથી 'પોતાની પ્રશંસા સિવાયના અન્ય કોઈ પ્રયોજનથી આપવામાં આવતું દાન' એવો અર્થ થાય છે. દાન અને પુણ્યમાં એ અંતર છે.

૧૩૭-કોઈ કહે છે કે-"મહાવ્રતધારી મુનિઓને જે દાન આપવામાં આવે છે તેમાં પુણ્ય છે. જીજ્ઞાઓને દેવામાં પુણ્ય નથી, જીજ્ઞાઓને દેવામાં ઉલટું પાપ લાગે છે." એમનું એવું કહેવું ભ્રાન્તિમૂલક છે, કારણ કે ભગવાને પુણ્યટ્ઠા પગડં

ભગવતા હિ 'પુણ્ણદ્વા પગઢં' ઇત્યનેન 'પુણ્યાર્થમુપકલિપતં દ્રવ્યં સાધુનામકલ્પ્ય'-મિતિ ચોધિતં, તત્ર મહાવ્રતધારકેતરેભ્યઃ પ્રદાતુમુપકલિપતસ્ય દ્રવ્યસ્ય તન્મતે પુણ્યાર્થત્વાભાવેન 'પુણ્ણદ્વા પગઢં' ઇતિ વાક્યં નિર્નિપયતામપ્યેત ।

નન્તુ પુણ્યાર્થોપકલિપતદ્રવ્યસ્યાકલ્પ્યત્વસ્વીકારે સાધોઃ શિષ્ટકુલે મિત્તાગ્રહણ-મેવાકલ્પ્યં સ્યાત્, પુણ્યાર્થયેવ તેષાં પાકપટ્ટનેન તુ ક્ષુદ્રનન્તુવસ્ત્રોદરપૂર્તિમાત્રાર્થ-મિતિ ચેન્ન, તથાદિ--યદપિ શિષ્ટકુલે સમ્પાદિતમઘ્નં પુણ્યાર્થમકૃતં તથાપિ યદન્યેભ્યો

'પુણ્ણદ્વા પગઢં' હસ કથનસે પુણ્યકેલિયે નિકાલે હુણ દ્રવ્યકો સાધુઓંકે વાસ્તે અકલ્પનીય ઘતાયા હૈ । યદિ મહાવ્રતિયોંકો છોઢકર અન્ય કિસીકો દેનેમેં પુણ્ય ન હો તો ભગવાનકા કિયા હુઆ યહ નિપેધ કિસ પર લાગ પહેગા ?, તાત્પર્ય યહ હૈ કિ પુણ્યકેલિયે નિકાલે હુણ દ્રવ્યકો, મુનિયોંકેલિયે અકલ્પ્ય ઘતાનેસે યહ સિદ્ધ હોતા હૈ કિ દૂસરોંકો દાન દેનેસે મી પુણ્યકી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ ।

શંકા-યદિ પુણ્યાર્થ નિકાલા હુઆ દ્રવ્ય, સાધુઓંકો ગ્રાહ્ય નહોં હૈ તો શિષ્ટકુલમેં સાધુ, કમી ભિક્ષા ગ્રહણ કર હી નહોં સકતે, કયોંકિ શિષ્ટ જન, પુણ્યકેલિયે હી રસોઈકા આરંભ કરતે હૈ, સાધારણ (ક્ષુદ્ર) પ્રાણિયોંકી તરહ અપને હી ઉદરકી પૂર્તિકેલિયે નહોં ।

સમાધાન-યદપિ શિષ્ટકુલમેં તૈયાર કિયા હુઆ આહાર પુણ્યકેલિયે હી સંપાદિત હોતા હૈ તથાપિ જો આહાર દૂસરોંકો હી દેનેકેલિયે બનાયા

એ કથન વડે પુણ્યને માટે કાઢેલા દ્રવ્યને સાધુઓને માટે અકલ્પનીય યતાબ્યું છે. જે મહાવ્રતીઓ સિવાયના ધીનઓને આપવામાં પુણ્ય ન હોય તો ભગવાને કહેલા એ નિપેધ કેને લાગુ પડશે ?, તાત્પર્ય એ છે કે પુણ્યને માટે કાઢેલા દ્રવ્યને મુનિઓને માટે અકલ્પ્ય યતાબ્યું હોવાથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે ધીનઓને દાન આપવાથી પણ પુણ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે.

શંકા-જે પુણ્યાર્થ કાઢેલું દ્રવ્ય સાધુઓને માટે ગ્રાહ્ય ન હોય તો શિષ્ટ કુળમાં સાધુ કદાપિ ભિક્ષા ગ્રહણ કરી શકશે જ નહિ, કારણ કે શિષ્ટજન પુણ્યને માટે જ રસોઈના આરંભ કરે છે. સાધારણ (ક્ષુદ્ર) પ્રાણીઓની પેઠે માત્ર પોતાનું જ ઉદર ભરવાને માટે નહિ.

સમાધાન-જે કે શિષ્ટ કુળમાં તૈયાર કરવામાં આવતો આહાર પુણ્યને માટે જ સંપાદિત હોય છે, તેપણુ જે આહાર ધીનઓને આપવાને માટે યનાવવામાં આવે છે, પોતાના ઉપયોગને માટે નહિ, તે પુણ્ણદ્વા પગઢં (પુણ્યાર્થ નિપ્પાદિત,

દાતુમેવ નિષ્પાદિતં ન તુ સ્વોપભોગાર્થં તદેવાન્નં 'પુણ્યાર્થપ્રકૃત' શબ્દેનાત્ર ગૃહ્યતે, એતદેવ દેયમિત્યુચ્યતે । ઈદ્રશસ્યૈવ ગ્રહણે પ્રતિપેધઃ, આરમ્ભાન્તરાયાદિદોષપ્રસન્નાત્ । યત્તુ સ્વસ્ય સ્વપોણ્યવર્ગસ્ય ચોપભોગાર્થમુદારબુદ્ધ્યા સમ્પાદિતં, તચ્ચાનિયત-દાનાર્થત્વાદદેયમિત્યુચ્યતે । અસ્ય ગ્રહણે સાધોર્નારમ્ભાદિદોષપ્રસન્નઃ, સાધ્વર્થપા-કપટત્તેરભાવાત્ । કિચ્ચ-શાસ્ત્રે, શિષ્ટકુલે ભિક્ષાગ્રહણસ્ય વિધાનાન્ન તથાવિધાઽઽ-હારગ્રહણે દોષ इत्यलं पट्टवितेन ॥ ૪૯ ॥ ૫૦ ॥

મૂલમ્-અસનં^૨ પાણગં^૩ વાવિ^૪, શ્વાહમં^૫ સાહમં^૬ તહા ।

જં^૧ જાણેજ્જ^{૧૨} સુણેજ્જા^{૧૩} વા^{૧૪}, વણિમટ્ટા^૬ પગહં^{૧૧} હમં^{૧૦} ॥૫૧॥

જાતા હૈં અપને ઉપભોગકે લિયે નહીં, વહી 'પુણઢા પગહં' (પુણ્યાર્થ નિષ્પાદિત) ઓર વહી 'દેય' કહલાતા હૈં । ઈસ પ્રકારકે આહારકો હી ગ્રહણ કરનેકા નિપેધ ક્રિયા ગયા હૈં । કયોંકિ, ઉસે છેલેનેસે આરંભ ઓર અન્તરાય આદિ દોષોંકા પ્રસંગ હોતા હૈં ।

જો આહાર, અપને ઓર અપને આશ્રિત જનોંકે ઉપભોગકે લિયે ઉદાર બુદ્ધિસે નિષ્પન્ન ક્રિયા જાતા હૈં, વહ અનિયત દાનકે લિયે હોનેસે 'અદેય' કહલાતા હૈં । ઈસ અદેય આહારકો ગ્રહણ કરનેસે સાધુકો આરમ્ભ-આદિ દોષ નહીં લગતે હૈં, કયોંકિ વહ સાધુકે નિમિત્ત નહીં બનાયા જાતા હૈં, તથા શાસ્ત્રમેં, શિષ્ટકુલમેં ભિક્ષા ગ્રહણ કરનેકા વિધાન હૈં, ઈસલિયે ભી શિષ્ટકુલમેં આહાર ગ્રહણ કરનેમેં દોષ નહીં આસકતા, ઈતના હી સમાધાન કાફી હૈં ॥ ૪૯ ॥ ૫૦ ॥

અને એજ 'દેય' કહેવાય છે. એ પ્રકારના આહારને પણ ગ્રહણ કરવાને નિપેધ કરવામાં આવ્યો છે; કારણ કે એ લેવાથી આરંભ અને અંતરાય આદિ દોષોનો પ્રસંગ ઉત્પન્ન થાય છે.

જે આહાર પોતાને માટે અને પોતાનાં આશ્રિત જનોના ઉપભોગને માટે ઉદાર-બુદ્ધિથી નિષ્પન્ન કરવામાં આવે છે તે અનિયત દાનને માટે હોવાથી 'અદેય' કહેવાય છે. એ અદેય આહાર ગ્રહણ કરવાથી સાધુને આરંભ-આદિ દોષો લાગતા નથી, કારણ કે એ સાધુને માટે યનાવવામાં આવેલો હોતો નથી, તથા શાસ્ત્રમાં શિષ્ટકુલમાં ભિક્ષા ગ્રહણ કરવાનું વિધાન છે, તેથી પણ શિષ્ટ-કુલમાં આહાર ગ્રહણ કરવામાં દોષ લાગી શકતો નથી. એટલું જ સમાધાન પૂરતું છે. (૪૬-૫૦)

૧૫ ૨૦ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯
તં ભવે ભક્ત-પાણં તુ, સંજયાણ અકપ્પિયં ।

૨૧ ૨૨ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮
દિંતિયં પડિયાઙ્કલે, ન મે કપ્પહ તારિસં ॥૫૨॥

છાયા—અશનં પાનકં વાપિ, સ્વાયં સ્વાયં તથા ।

યજ્ઞાનીયાચ્છૃણુયાદ્વા, વનીય-(પ)-કાર્થં પ્રકૃતમિદમ્ ॥૫૧॥

તદ્ભવેદ્ભક્ત-પાણં તુ, સંયતાનામકલ્પિકમ્ ।

દદર્શી પ્રત્યાચક્ષીત, ન મે કલ્પતે તાદૃશમ્ ॥૫૨॥

સાન્વયાર્થઃ—જં અસણં પાણમં વાચિ ગ્રાહ્યમં તદ્વા સાહ્યમં=જો અશન પાન
સ્વાદિમ સ્વાદિમ હમં વણિમદ્વા પગડં=યહ મિત્વારીઔર દરિદ્રોંકે લિષ્ ઉપકલ્પિત
હૈ એસા જાણેજ્ઞ=જાન લેવે વા=અથવા સુણિજ્ઞા=કિસી દુસરેસે સુન લેવે તો તં=
વહ ભક્તપાણં તુ=આહાર-પાની સંજયાણં=સાધુઓંકે લિષ્ અકલ્પિયં=અકલ્પનીય
ભવે=હોતા હૈ, (અતઃ) દિંતિયં=દેતી હુઈસે સાધુ પડિયાઙ્કલે=કહે કિતારિસં=
હસ પ્રકારકા આહારાદિ મે=મુશ્તે (લેના) ન કપ્પહ=નહીં કલ્પતા હૈ ॥૫૧-૫૨॥

ટીકા—‘અસણં’ ઇત્યાદિ ‘તં ભવે’ ઇત્યાદિ ચ । યદ્ અશનાદિકં વનીય-
(પ)કાર્થમ્=વનીય(પ)કઃ=યાચકમાત્રં, યદ્વા સિદ્ધાન્નમાત્રોપજીવી, અથવા
વની=સ્વકીયદુરવસ્થાપ્રદર્શનપુરઃસરં પ્રિયાઽઽલાપાદિના લભ્યદ્રવ્યં, તાં યાતિ=
પ્રાપ્નોતીતિ વનીયઃ, સ એવ વનીયકઃ, ‘વનીપકે’તિષાઠપક્ષે તુ તાં પૂર્વોક્તાં વર્તી
પિવતિ=આસ્વાદયતીતિ, પાતિ=રક્ષતિ વા વનીપઃ, સ એવ વનીપકઃ, અથવા વનુતે=
પ્રાયો દાતુઃ સમ્માનનીયેષ્વાત્મનો ભક્તિ પ્રકટયન્ યાચત ઇતિ વા, (‘વનુ યાચને’
અસ્માદ્વાતોરૌણાદિક ઈપકપ્રત્યયઃ ।) યદિવા વં=સાન્સ્વનં-વુશુક્ષાજનિતતાપો-

‘અસણં’ ઇત્યાદિ, તથા ‘તં ભવે’ ઇત્યાદિ ।

યાચકમાત્રકો અથવા સિદ્ધ (તૈયાર) ભિક્ષા લેકર જીવન-નિર્વાહ
કરનેવાલેકો વનીયક કહતે હૈં, ‘વનીપક’ પાઠપક્ષમે—દાતાકે માનનીય
ગુરુ આદિમે ભક્તિ પ્રકટ કરકે લીજાનેવાલી ભિક્ષાકો વની કહતે હૈં, ઔર
એસી ભિક્ષા લેનેવાલા ‘વનીપક’ કહલાતા હૈ, અથવા જો, ભૂલકા તાપ

અસણં ઇત્યાદિ તથા તં ભવે ઇત્યાદિ.

યાચક-માત્રને અથવા સિદ્ધ (તૈયાર) ભિક્ષા લેખને જીવન નિર્વાહકર-
નારને ‘વનીયક’ કહે છે. વનીપક પાઠના પક્ષમાં—દાતાના માનનીય ગુરુઆદિમાં
લક્ષિત પ્રકટ કરીને લેવામાં આવતી ભિક્ષાને વની કહે છે, અને એવી ભિક્ષા
લેનાર વનીપક કહેવાય છે. અથવા જે ભૂખને તાપ મિટાવીને સાંત્વના આપે

पशमनलक्षणं नयति=प्रापयतीति वनीः, यद्वा वन्यते=याच्यते=भिक्षयत इति वनी=
भिक्षणीयद्रव्यम्, ('वनु याचने' अस्मादीणादिक इन् कृदिकारादिति ङीप्) तां
पाति=उपकल्प्य रक्षतीति वनीपः=गृहस्थस्तं कायति=प्रार्थयते प्रियोक्त्यादिनेति
वनीपकस्तदर्थमिदं प्रकृतमित्यादि पूर्ववत् ॥ ५१ ॥ ५२ ॥

२ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९
मूलम्-असणं पाणगं वावि, खाइमं साइमं तहा ।

१ १२ १३ १४ ६ ११ १०
जं जाणेज्ज सुणेज्जा वा, समणट्ठा पगडं इमं ॥५३॥

तं भवे भक्त-पाणं तु, संजयाण अकप्पियं ।

दि॒तियं॑ पडि॒याइ॑क्खे, न मे कप्पइ॑ तादि॒सं ॥५४॥

छाया—अशनं पानकं वापि, स्वाद्यं स्वाद्यं तथा ।

यज्जानीयाच्छृणुयाद्वा, श्रमणार्थं प्रकृतमिदम् ॥५३॥

तद्भवेद्भक्त-पानं तु, संयतानामकल्पिकम् ।

ददतीं प्रत्याचक्षीत, न मे कल्पते तादृशम् ॥५४॥

सान्वयार्थः—जं असणं पाणगं वावि खाइमं तहा साइमं=जो अशन पान खादिम स्वादिम इमं समणट्टा पगडं=यह निर्धन्य शाक्य तापस गैरिक और आजीवक, इन पांच प्रकारके श्रमणोंके लिए उपकल्पित है, ऐसा जाणेज्ज=ज्ञान लेवे वा=अथवा सुणिज्जा=किसी दूसरेसे सुन लेवे तो तं=वह भत्तपाणं तु=आहार-पानी संजयाणं=साधुओंके लिए अकप्पियं=अकल्पनीय भवे=होता है, (अतः) दितियं=देती हुईसे साधु पडियाइक्खे=कहे कि तारिसं=इस प्रकारका आहारादि मे=मुख्य (लेना) न कप्पइ=नहीं कल्पता है ॥५३-५४॥

मिटाकर सान्त्वना प्रदान करे उसे बनी (भिक्षा देनेके लिये रखा हुआ अन्नादि) कहते हैं, उसको सुरक्षित रखनेवाला गृहस्थ 'वनीप' कहलाता है, और उस वनीप (गृहस्थ)से प्रार्थना करके भिक्षा प्राप्त करने वालेको 'वनीपक' कहते हैं। उस वनीपकके लिये बनाया हुआ देवे तो देनेवालीसे कहे कि ऐसा आहार मुझे कल्पना नहीं है ॥ ५१ ॥ ५२ ॥

તેને વની (બિડા આપવાને રાખેલાં અન્નાદિ) કહે છે અને સુરક્ષિત રાખનાર ગૃહસ્થ વનીપ કહેવાય છે, અને એ વનીપ (ગૃહસ્થ)ને પ્રાર્થના કરીને બિડા પ્રાપ્ત કરનારને વનીપક કહે છે. એ વનીપકને માટે યનાવેલા આહાર આપે તો આપનારીને સાધુ કહે કે એવો આહાર મને કદપતો નથી. (૫૧-૫૨)

टीका—‘असणं०’ इत्यादि, तथा ‘तं भवे०’ इत्यादि । श्रमणार्थं=श्रमणाः-
लोकप्रसिद्धयनुरोधतो निर्ग्रन्थ-शाक्य-तापस-गैरिका-ऽऽजीवकमेदेन पञ्चधा,
तत्र निर्ग्रन्थाः=पञ्चमहाव्रतधारिणः, शाक्याः=सौगताः, तापसाः=जटाधारिणः,
गैरिकाः=रक्तवर्णधातुविशेषरक्षितवस्त्रधारिणः, परिव्राजका इत्यर्थः, आजी-
वकाः=गोशालकमतानुयायिनस्तदर्थमिदं प्रकृतमित्यादि प्राग्वत् ॥५३॥५४॥

मूलम्—उद्देशियं कीयगडं, पूइकम्मं च आहडं ।

अज्झोयरय पामिच्चं, मीसजायं विवज्जए ॥५५॥

छाया—औद्देशिकं क्रीतकृतं, पुतिकर्म चाभ्याहृतम् ।

अध्यवपूरकं प्रामित्यं, मिश्रजातं विवर्जयेत् ॥५५॥

सान्वयार्थः—उद्देशियं=औद्देशिक-किसी एकको उद्देश करके बनाये हुए
अशनादिको कीयगडं=खरीदे हुएको पूइकम्मं=आधाकर्मादिदोषसे दूषित
ऐसे आहारसे मिले हुएको आहडं=सामने लाये हुएको पामिच्चं=उधार लाये
हुएको च=और मीसजाए=अपने तथा साधुओंके लिए मिश्रित (भेला) करके
बनाये हुए अशनादिको (साधु) विवज्जए=वरजे, अर्थात् ऐसा आहार हो तो नहीं
छेवे ॥ ५५ ॥

‘असणं०’ इत्यादि तथा ‘तं भवे०’ इत्यादि ।

लोकमें पाँच प्रकारके श्रमण होते हैं—(१) निर्ग्रन्थ (पंच-महाव्रतधारी),
(२) सौगत (बुद्धके अनुयायी), (३) तापस (जटाधारी), गैरिक
(गेरुआ वस्त्र पहिनेवाले), (५) आजीवक (गोशालके मतानुयायी) ।
इनके लिये जो आहार बनाया गया हो वह, संयमियोंके लिये कल्प्य
नहीं है, अत एव ऐसा आहार देनेवालीसे साधु कहे कि मुझे नहीं
कल्पता है ॥ ५३ ॥ ५४ ॥

असणं० इत्यादि तथा तं भवे० इत्यादि.

लोकमें पाँच प्रकारका श्रमण होता है. (१) निर्ग्रन्थ (पंचमहाव्रतधारी),
(२) सौगत (बुद्धका अनुयायी), (३) तापस (जटाधारी), (४) गैरिक
(गेरुआ वस्त्र पहिनेवाला), (५) आजीवक (गोशालका मतानुयायी). अपने
माटे के आहार बनानेवालों को आह्वेय कहते हैं. संयमी होने के लिये कल्प्य नहीं,
तभी ऐसे आहार आपनाने साधु कहे हैं ते भने कल्पता नहीं. (५३-५४)

ટીકા-‘ઉદેસિયં૦’ ઇત્યાદિ । ૧-ઔદેશિકમ્=ઉદ્દેશનમુદ્દેશસ્તેન કૃત-મૌદેશિકમ્ । તદ્વિવિધં-સામાન્યૌદેશિકં વિશેષૌદેશિકં ચ, તત્રાચં-પ્રતિદિનં સ્વાર્થં સમ્પાદ્યતે તાવત્સમ્પાદનપટ્ટર્ત્તૌ સત્યાં ‘મિક્ષાદાનં ગૃહસ્થાઽઽચારઃ’ ઇતિ બુદ્ધ્યા ‘યઃ કથિત્સાધુરાગચ્છેત્તસ્મૈ દેય’-મિતિ સામાન્યત ઉદ્દિશ્ય સમધિકં નિગ્ધાદિતમ્ । દ્વિતીયં-કમપ્યેકં સાધું વ્યક્તિ-વિશેષરૂપેણોદ્દિશ્ય સમ્પાદિતમ્ । ૨-ક્રીતકૃતં=ક્રયણં ગૃહસ્થકર્તૃકં, તેન સમ્પાદિતં ક્રીતકૃતં ક્રીતમિત્યર્થઃ, તત્રિવિધં-દ્રવ્યક્રીતં, ભાવક્રીતં, મિશ્રક્રીતં, તત્ર દ્રવ્ય-ક્રીતં=સ્વપરતદુભયભેદેન ત્રિધા-સ્વદ્રવ્યક્રીતં, પરદ્રવ્યક્રીતમ્, ઉભયદ્રવ્યક્રીતં । તદપિ સચિત્તાઽ-ચિત્ત-મિશ્રભેદાત્પત્યેકં

‘ઉદેસિયં૦’ ઇત્યાદિ । [૧] કિસીકો ઉદ્દેશ કરકે બનાયા હુઆ આહાર, ઔદેશિક કહલાતા હૈ । વહ દો પ્રકારકા હૈ-૧-સામાન્ય-ઔદેશિક ઔર ૨-વિશેષ-ઔદેશિક । જિતના આહાર, પ્રતિદિન ગૃહસ્થ બનાતા હૈ ઉતના આહાર બનાતે સમય ઁસા વિચાર કરના કિ ‘મિક્ષા દેના ગૃહસ્થકા કર્તવ્ય હૈ, હસલિયે જો કોઈ સાધુ આવેગા ઉસે દે દેંગે’ ઁસા વિચાર કર બનાયા હુઆ આહાર ‘સામાન્ય-ઔદેશિક’ ઔર કિસી ઁક સાધુકે નિમિત્ત બનાયા હુઆ આહાર, ‘વિશેષ-ઔદેશિક’ કહલાતા હૈ ।

[૨] खरीद किया हुआ आहार क्रीतकृत कहलाता है । वह तीन प्रकारका है (१)-द्रव्य-क्रीत (२)-भावक्रीत (३)-मिश्रक्रीत । द्रव्यक्रीत तीन प्रकारका है- (१)-अपने द्रव्यसे खरीदा हुआ, (२)-पराये द्रव्यसे खरीदा हुआ, (३)-दोनों द्रव्योंसे खरीदा हुआ । ये तीनों भेद तीन प्रकारके हैं । स्वद्रव्य

ઉદેસિયં૦ ઇત્યાદિ (૧)-કોઈને ઉદ્દેશીને બનાવેલો આહાર ઔદેશિક કહેવાય છે તે બે પ્રકારનો હોય છે. (૧) સામાન્ય-ઔદેશિક અને (૨) વિશેષ-ઔદેશિક. જેટલો આહાર પ્રતિદિન ગૃહસ્થ બનાવે છે એટલો આહાર બનાવતી વખતે એવો વિચાર કરવો કે ‘મિક્ષા આપવી એ ગૃહસ્થનું કર્તવ્ય છે, તેથી જો કોઈ સાધુ આવશે તો તેને આપીશ.’ એવો વિચાર કરીને બનાવેલો આહાર સામાન્ય-ઔદેશિક, અને કોઈ એક સાધુને નિમિત્તે બનાવેલો આહાર વિશેષ-ઔદેશિક કહેવાય છે.

(૨)-ખરીદ કરેલો આહાર ક્રીતકૃત કહેવાય છે. તે ત્રણ પ્રકારનો છે- (૧) દ્રવ્યક્રીત, (૨) ભાવક્રીત, (૩) મિશ્રક્રીત. દ્રવ્યક્રીત ત્રણ પ્રકારનો છે-(૧) પોતાના દ્રવ્યથી ખરીદેલો, (૨) પરાયા દ્રવ્યથી ખરીદેલો, (૩) બેઉ દ્રવ્યોથી ખરીદેલો.

ત્રિવિધં-સચિત્તસ્વદ્રવ્યક્રીતમ્, અચિત્તસ્વદ્રવ્યક્રીતં, મિશ્રસ્વદ્રવ્યક્રીતં, સચિત્તપર-
દ્રવ્યક્રીતમ્, અચિત્તપરદ્રવ્યક્રીતં, મિશ્રપરદ્રવ્યક્રીતં, સચિત્તોભયદ્રવ્યક્રીતમ્,
અચિત્તોભયદ્રવ્યક્રીતં, મિશ્રોભયદ્રવ્યક્રીતશ્ચેતિ । इत्यं द्रव्य-क्रीतं नवधा भवति ।

ભાવ-ક્રીતં દ્વિવિધં-સ્વભાવક્રીતં પરભાવક્રીતમ્; તત્ર સ્વભાવક્રીત-સાધ્યો
સમુપાગતે તદર્થે ગૃહસ્થેન સ્વવિદ્યા-મન્ત્રાદિ દત્ત્વા ક્રીતમ્ । પરભાવક્રીત-વિદ્યા-

૧-વિદ્યા-સસાધના રોહિણીમણપ્ત્યાદિરૂપા, મન્ત્રઃ-અસાધનો વશીકરણાદિઃ ।

ક્રીતકે ભેદ-(૧) અપને સચિત્ત દ્રવ્યસે खरीदा हुआ, (૨)-અપને અચિત્ત
દ્રવ્યસે खरीदा हुआ, (૩)-અપને સચિત્ત ઓર અચિત્ત, દોનોં પ્રકારકે
દ્રવ્યસે खरीदा हुआ ।

પરદ્રવ્યક્રીતકે ભેદ-(૧)-દૂસરેકે સચિત્ત દ્રવ્યસે खरीदा हुआ,
(૨)-દૂસરેકે અચિત્ત દ્રવ્યસે खरीदा हुआ, (૩) દૂસરેકે દોનોં પ્રકારકે
દ્રવ્યસે खरीदा हुआ ।

ઉભયક્રીતકે ભેદ-(૧)-દોનોંકે સચિત્ત દ્રવ્યસે खरीदा हुआ
(૨) દોનોંકે અચિત્ત દ્રવ્યસે खरीदा हुआ (૩) દોનોંકે સચિત્ત ઓર
અચિત્ત દ્રવ્યસે खरीदा हुआ । ये सब द्रव्यक्रीत हैं ।

ભાવ-ક્રીત, દો-પ્રકારકા હૈ-(૧)-સ્વ-ભાવક્રીત, (૨)-પર-ભાવક્રીત ।
સાધુકે આને પર, સાધુકે લિયે, અપની વિદ્યા યા અપના મન્ત્ર દે કર,
ગૃહસ્થદ્વારા खरीदा हुआ आहार स्व-भावक्रीत है, दूसरेने विद्या-मंत्र

એ ત્રણે ભેદ ત્રણ-ત્રણ પ્રકારના છે. સ્વદ્રવ્યક્રીતના ભેદ-(૧) પોતાના સચિત્ત
દ્રવ્યથી ખરીદેલો, (૨) પોતાના અચિત્ત દ્રવ્યથી ખરીદેલો, (૩) પોતાના સચિત્ત
અને અચિત્ત બેઉ પ્રકારના દ્રવ્યથી ખરીદેલો.

પરદ્રવ્યક્રીતના ભેદ-(૧) બીજાના સચિત્ત દ્રવ્યથી ખરીદેલો, (૨) બીજાના
અચિત્ત દ્રવ્યથી ખરીદેલો, (૩) બીજાના બેઉ પ્રકારના દ્રવ્યથી ખરીદેલો.

ઉભયક્રીતના ભેદ-(૧) બેઉના સચિત્ત દ્રવ્યથી ખરીદેલો, (૨) બેઉના અચિત્ત
દ્રવ્યથી ખરીદેલો, (૩) બેઉના સચિત્ત અને અચિત્ત દ્રવ્યથી ખરીદેલો. એ બધે
દ્રવ્યક્રીત છે

ભાવક્રીત બે પ્રકારનો છે. (૧) સ્વ-ભાવક્રીત, (૨) પર-ભાવક્રીત, સાધુ આવે
ત્યારે સાધુને માટે પોતાની વિદ્યા યા પોતાનો મન્ત્ર આપીને ગૃહસ્થદ્વારા ખરી-
દેલો આહાર એ સ્વ-ભાવક્રીત છે. બીજાએ વિદ્યા-મન્ત્ર આપીને સાધુને માટે

મન્ત્રાદિ દત્ત્વા સાધુકૃતે પરેણ ક્રીતમ્પલમ્બ્યાન્યેન ગૃહસ્યેન દીયમાનં તદનેકવિધં
સ્વયમૂહમ્ ।

મિશ્ર-(દ્રવ્ય-ભાવરૂપ)-ક્રીતસ્ય ચ નવ મદ્ધાઃ, યથા—

- ૧—સ્વકીયેન દ્રવ્યેણ સ્વકીયેન ભાવેન ।
- ૨—સ્વકીયેન દ્રવ્યેણ પરકીયેણ ભાવેન ।
- ૩—પરકીયેણ દ્રવ્યેણ સ્વકીયેન ભાવેન ।
- ૪—પરકીયેણ દ્રવ્યેણ પરકીયેણ ભાવેન ।
- ૫—સ્વકીય-દ્રવ્ય-ભાવાભ્યાં પરકીયેણ દ્રવ્યેણ ।
- ૬—સ્વકીય-દ્રવ્ય-ભાવાભ્યાં પરકીયેણ ભાવેન ।

દેકર, સાધુકે લિયે આહાર આદિ ખરીદા હો ઓર સાધુકે આને પર ઉસ
આહારકો દૂસરા લેલેવે તો ઉસે પર-ભાવ-ક્રીત કહતે હૈં, વહ અનેક
પ્રકારકા હૈં સો સ્વયં સમજ લેના ચાહિયે ।

મિશ્ર-(દ્રવ્ય-ભાવરૂપ)-ક્રીતકે નૌ ભંગ હોતે હૈં—

- ૧-અપને દ્રવ્યસે અપને ભાવસે ।
- ૨-અપને દ્રવ્યસે પરકે ભાવસે ।
- ૩-પરકે દ્રવ્યસે અપને ભાવસે ।
- ૪-પરકે દ્રવ્યસે પરકે ભાવસે ।
- ૫-અપને દ્રવ્ય-ભાવસે પરકે દ્રવ્યસે ।
- ૬-અપને દ્રવ્ય-ભાવસે પરકે ભાવસે ।

આહારાદિ ખરીદેલાં હોય અને સાધુ આવે ત્યારે એ આહારને ખીન્ને લઈ લે
તો તે પરભાવક્રીત કહેવાય છે. તે અનેક પ્રકારનો હોય છે તે પોતાની મેળે
સમજ લેવું.

મિશ્ર (દ્રવ્ય-ભાવરૂપ) ક્રીતના નવ ભાંગા થાય છે.

- ૧ પોતાના દ્રવ્યથી પોતાના ભાવથી.
- ૨ પોતાના દ્રવ્યથી પરના ભાવથી.
- ૩ પરના દ્રવ્યથી પોતાના ભાવથી.
- ૪ પરના દ્રવ્યથી પરના ભાવથી.
- ૫ પોતાના દ્રવ્ય-ભાવથી પરના દ્રવ્યથી.
- ૬ પોતાના દ્રવ્ય-ભાવથી પરના ભાવથી.

ત્રિવિધં-સચિત્તસ્વદ્રવ્યક્રીતમ્, અચિત્તસ્વદ્રવ્યક્રીતં, મિશ્રસ્વદ્રવ્યક્રીતં, સચિત્તપર-
દ્રવ્યક્રીતમ્, અચિત્તપરદ્રવ્યક્રીતં, મિશ્રપરદ્રવ્યક્રીતં, સચિત્તોભયદ્રવ્યક્રીતમ્,
અચિત્તોભયદ્રવ્યક્રીતં, મિશ્રોભયદ્રવ્યક્રીતઞ્ચેતિ । इत्थं द्रव्य-क्रीतं नवधा भवति ।

ભાવ-ક્રીતં દ્વિવિધં-સ્વભાવક્રીતં પરભાવક્રીતમ્; તત્ર સ્વભાવક્રીતં-સાંયો
સમુપાગતે તદર્થે ગૃહસ્થેન સ્વવિદ્યા-મન્ત્રાદિ દત્ત્વા ક્રીતમ્ । પરભાવક્રીતં-વિદ્યા-

૧-વિદ્યા-સસાધના રોહિણીપદ્મપ્યાદિરૂપા, મન્ત્રઃ-અસાધનો વશીકરણાદિ !

ક્રીતકે ભેદ-(૧) અપને સચિત્ત દ્રવ્યસે સ્વરીદા હુઆ, (૨)-અપને અચિત્ત
દ્રવ્યસે સ્વરીદા હુઆ, (૩)-અપને સચિત્ત ઓર અચિત્ત, દોનોં પ્રકારકે
દ્રવ્યસે સ્વરીદા હુઆ ।

પરદ્રવ્યક્રીતકે ભેદ-(૧)-દસરેકે સચિત્ત દ્રવ્યસે સ્વરીદા હુઆ,
(૨)-દસરેકે અચિત્ત દ્રવ્યસે સ્વરીદા હુઆ, (૩) દસરેકે દોનોં પ્રકારકે
દ્રવ્યસે સ્વરીદા હુઆ ।

ઉભયક્રીતકે ભેદ-(૧)-દોનોંકે સચિત્ત દ્રવ્યસે સ્વરીદા હુઆ
(૨) દોનોંકે અચિત્ત દ્રવ્યસે સ્વરીદા હુઆ (૩) દોનોંકે સચિત્ત ઓર
અચિત્ત દ્રવ્યસે સ્વરીદા હુઆ । ये सब द्रव्यक्रीत हैं ।

ભાવ-ક્રીત, દો-પ્રકારકા હૈ-(૧)-સ્વ-ભાવક્રીત, (૨)-પર-ભાવક્રીત ।
સાધુકે આને પર, સાધુકે લિયે, અપની વિદ્યા યા અપના મન્ત્ર દે કર,
ગૃહસ્થદ્વારા સ્વરીદા હુઆ આહાર સ્વ-ભાવક્રીત હૈ, દસરેને વિદ્યા-મંત્ર

એ ત્રણે લેહ ત્રણ-ત્રણ પ્રકારના છે. સ્વદ્રવ્યક્રીતના લેહ-(૧) પોતાના સચિત્ત
દ્રવ્યથી ખરીદેલો, (૨) પોતાના અચિત્ત દ્રવ્યથી ખરીદેલો, (૩) પોતાના સચિત્ત
અને અચિત્ત બેઉ પ્રકારના દ્રવ્યથી ખરીદેલો.

પરદ્રવ્યક્રીતના લેહ-(૧) બીજાના સચિત્ત દ્રવ્યથી ખરીદેલો, (૨) બીજાના
અચિત્ત દ્રવ્યથી ખરીદેલો, (૩) બીજાના બેઉ પ્રકારના દ્રવ્યથી ખરીદેલો.

ઉભયક્રીતના લેહ-(૧) બેઉના સચિત્ત દ્રવ્યથી ખરીદેલો, (૨) બેઉના અચિત્ત
દ્રવ્યથી ખરીદેલો, (૩) બેઉના સચિત્ત અને અચિત્ત દ્રવ્યથી ખરીદેલો. એ બધો
દ્રવ્યક્રીત છે.

ભાવક્રીત બે પ્રકારનો છે. (૧) સ્વ-ભાવક્રીત, (૨) પર-ભાવક્રીત, સાધુ આવે
ત્યારે સાધુને માટે પોતાની વિદ્યા યા પોતાનો મંત્ર આપીને ગૃહસ્થદ્વારા ખરી-
દેલો આહાર એ સ્વ-ભાવક્રીત છે. બીજાએ વિદ્યા-મંત્ર આપીને સાધુને માટે

યાનપિ સુરાસંસર્ગઃ, યદ્વા પાયસાદિપવિત્રમોક્તવ્યપદાર્થે ક્ષતાદિક્ષરદક્ત-પ્ર્યાદિ-
ચિન્દુમાત્રસ્યાપિ મિશ્રણમ્ ।

ભાવતઃ—વિશુદ્ધ આહારાદ્યાધાકર્માદિદોષદૂષિતાન્નાદેઃ સિદ્ધમાત્રેણાપિ
મેલનમ્, તદશનેન ચ સાધૂનાં ચારિત્રમાલિન્યં ભવતીતિ ભાવપૂતિરભિધીયતે ।

દોષોડયમાધાકર્માદિદોષદૂષિતાન્નાદિસંસ્પૃહસ્તભાજનાદિનિમિત્તેનાપિ સમ્ભ-
વતિ ।

૪-આહતં=સાધુનિમિત્તં ગૃહાદિતોડમિમુલ્લખમાનીતમ્ । ૫-‘અજ્ઞોયરય’ ઇતિ લુપ્ત-
વિમત્તિકં પદમ્, ‘અધ્યવપૂરક’ મિતિ તચ્છાયા, સ્વાર્થે પાકક્રિયાયાં સમારબ્ધાયાં

સ્થાને યોગ્ય સ્વીર આદિમેં રક્ત પીપ આદિ અપવિત્ર પદાર્થકા મિલ જાના ।
(૨) વિશુદ્ધ આહાર આદિમેં આધાકર્મી આદિ દોષોંસે દૂષિત અન્નકા
એક મી સીધ (કળ) મિલ જાના, ભાવ-પૂતિકર્મ હૈ । એસા આહાર લેનેસે
મુનિયોંકે ચારિત્રમેં મલિનતા આજાતી હૈ, હસ કારણ હસે ભાવપૂતિ
કહતે હૈ ।

આધાકર્મી દોષસે દૂષિત અન્ન આદિસે ભરે હુપ હાથ યા વર્તનકે
નિમિત્તસે મી યહ દોષ લગ જાતા હૈ ।

[૪]-આહત-સાધુકે લિયે સાધુકે સામને લાયા હુઆ આહાર આદિ
અભ્યાહત કહલાતા હૈ, એસા આહાર લેના અભ્યાહત-દોષ-દૂષિત
આહાર હૈ ।

[૫] અધ્યવપૂરક-અપને લિયે ભોજન બનાના પ્રારમ્ભ કિયા હો ડસ
સમય, ‘ગાંવમેં સાધુ પધારે હૈ’ યહ સુનકર ઓર અધિક મિલા કર

લોહી પડ્ આદિ અપવિત્ર પદાર્થનુ પડી જવું. (૨) વિશુદ્ધ આહારાદિમાં આધા-
કર્મી આદિ દોષેથી દૂષિત અન્નને એક પણ કણ મળી જવો એ ભાવપૂતિ
કર્મ છે. એવો આહાર લેવાથી મુનિઓના આદિત્રમાં મલિનતા આવી જાય છે.
તેથી તેને ભાવપૂતિ કહે છે.

આધાકર્મી દોષથી દૂષિત અન્નાદિથી ભરેલા હાથ યા વાસણના નિમિત્તથી
પણ એ દોષ લાગી જાય છે.

(૪) આહત-સાધુને માટે સાધુની સામે લાવેલો આહાર આદિ અભ્યાહત
કહેવાય છે. એવો આહાર અભ્યાહત-દોષ-દૂષિત આહાર છે,

(૫) અધ્યવપૂરક-પોતાને માટે ભોજન બનાવવાનો પ્રારંભ કર્યો હોય, તે
સમયે ‘ગામમાં સાધુ પધાર્યા છે’ એમ સાંભળીને ધીજી વધારે મેજબીને બના-

૭—પરકીય-દ્રવ્ય-ભાવાભ્યાં સ્વકીયેન દ્રવ્યેણ ।

૮—પરકીય-દ્રવ્ય-ભાવાભ્યાં સ્વકીયેન ભાવેન ।

૯—સ્વકીય-દ્રવ્ય-ભાવાભ્યાં પરકીય-દ્રવ્ય-ભાવાભ્યાં ક્રીતમ્, ઇતિ ।

एष च दोष उद्गमदोषान्तर्गतत्वेन गृहस्थोत्थितः, उक्तञ्च—

“सोलस उगम-दोसे, गिहिणो उ समुद्रिष वियाणादि ।

उप्पायणा य दोसे, साहओ समुद्रिष जाण ॥ १ ॥ इति’

૩-પૂતિકર્મ=પૂતેઃ=અપવિત્રસ્ય કર્મ=મિલનરૂપં પૂતિકર્મ લક્ષણયા તેન યુક્તં પૂતિકર્મ । પૂતિકરણં દ્રવ્યભાવમેદાદ્વિપકારકમ્, તત્ર—

દ્રવ્યતો યથા-શુચિદ્રવ્યેઽપવિત્ર-સમ્મેલનં, યથા પેય-પયઃપરિપૂરિતાત્રેઽષ્ટી-

૭-પરકે દ્રવ્ય-ભાવસે અપને દ્રવ્યસે ।

૮-પરકે દ્રવ્ય-ભાવસે અપને ભાવસે ।

૯-અપને દ્રવ્ય-ભાવસે ઓર પરકે દ્રવ્ય-ભાવસે સ્વરીદા હુઆ ।

यह क्रीतकृत दोष, उद्गमदोषोंके अन्तर्गत है, इसलिये गृहस्थके द्वारा लगता है । कहा भी है—

“ सोलह उद्गम दोष, गृहस्थके द्वारा लगते हैं और उत्पादना दोष, साधु द्वारा लगते हैं । ”

[૩] પૂતિકર્મ-પવિત્ર વસ્તુમાં અપવિત્ર વસ્તુકે મિલ જાનેકો પૂતિકર્મ કહતે હૈં, यह दो प्रकारका है—(१)-द्रव्य-पूतिकर्म और (२) भाव-पूतिकर्म । (१)-पवित्र द्रव्यमें अपवित्र द्रव्य मिलाना द्रव्य-पूति-कर्म है, जैसे पीने योग्य दूधसे भरे हुए चूर्सनमें थोड़ीसी भी मदिराका मिलजाना, अथवा

૭ પરના દ્રવ્ય-ભાવથી પોતાના દ્રવ્યથી.

૮ પરના 'દ્રવ્ય ભાવથી પોતાના ભાવથી.

૯ પોતાના દ્રવ્ય-ભાવથી અને પરના દ્રવ્ય ભાવથી ખરીદેલા.

એ ક્રીતકૃત દોષ ઉદ્ગમ દોષની અંદર સહેલા છે, તેથી કરીને ગૃહસ્થની દ્વારા લાગે છે. કહ્યું છે કે—“ સોળ ઉદ્ગમદોષ ગૃહસ્થદ્વારા લાગે છે અને ઉત્પાદનાદોષ સાધુદ્વારા લાગે છે. ”

(૩) પૂતિકર્મ—પવિત્ર વસ્તુમાં અપવિત્ર વસ્તુ મળી જાય તેને પૂતિકર્મ કહે છે. એ પ્રકારનું છે. (૧) દ્રવ્ય-પૂતિકર્મ અને (૨) ભાવ-પૂતિકર્મ. (૧) પવિત્ર દ્રવ્યમાં અપવિત્ર દ્રવ્ય મેળવવું એ દ્રવ્ય-પૂતિકર્મ છે, જેમકે પીવા યોગ્ય દૂધથી ભરેલા વાસણમાં થોડીક મદિરાનું મળી જવું, અથવા પીવા યોગ્ય ખીર આદિમાં

યાનપિ સુરાસંસર્ગઃ, યદ્વા પાયસાદિપવિત્રમોક્તવ્યપદાર્થે ક્ષતાદિક્ષરદ્રક્ત-પૂયાદિ-
ચિન્દુમાત્રસ્યાપિ મિથુનમ્ ।

ભાવતઃ—વિશુદ્ધ આહારાદાનાધાકર્માદિદોષદૂષિતાન્નાદેઃ સિત્થમાત્રેણાપિ
મેલનમ્, તદગ્નેન ચ સાધૂનાં ચારિત્રમાલિન્યં ભવતીતિ ભાવપૂતિરભિધીયતે ।

દોષોડ્યમાધાકર્માદિદોષદૂષિતાન્નાદિસંસ્પૃહસ્તમાજનાદિનિમિત્તેનાપિ સમ્ભ-
વતિ ।

૪-આહતં=સાધુનિમિત્તં ગૃહાદિતોડમિમ્લુલ્લખમાનીતમ્ । ૫-‘અજ્ઞોયરય’ ઇતિ લૂપ્ત-
વિમક્તિકં પદમ્, ‘અધ્યવપૂરક’ મિતિ તત્ત્વજ્ઞાયા, સ્વાર્થ પાકક્રિયાયાં સમારબ્ધાયાં

સ્થાને યોગ્ય લીર આદિમેં રક્ત પીપ આદિ અપવિત્ર પદાર્થકા મિલ જાના ।

(૨) વિશુદ્ધ આહાર આદિમેં આધાકર્મી આદિ દોષોંસે દૂષિત અન્નકા
અક મી સીથ (કણ) મિલ જાના, ભાવ-પૂતિકર્મ હૈ । એસા આહાર લેનેસે
મુનિયોંકે ચારિત્રમેં મલિનતા આજાતી હૈ, હસ કારણ હસે ભાવપૂતિ
કહતે હૈ ।

આધાકર્મી દોષસે દૂષિત અન્ન આદિસે મરે હુણ હાથ યા વર્તનકે
નિમિત્તસે મી યહ દોષ લગ જાતા હૈ ।

[૪]-આહત-સાધુકે લિયે સાધુકે સામને લાયા હુઆ આહાર આદિ
અભ્યાહત કહલાતા હૈ, એસા આહાર લેના અભ્યાહત-દોષ-દૂષિત
આહાર હૈ ।

[૫] અધ્યવપૂરક-અપને લિયે ભોજન બનાના પ્રારંભ કિયા હો ડસ
સમય, ‘ગાંવમેં સાધુ પધારે હૈં’ યહ સુનકર ઓર અધિક મિલા કર

લોહી પડ્ આદિ અપવિત્ર પદાર્થનું પડી જતું. (૨) વિશુદ્ધ આહારાદિમાં આધા-
કર્મી આદિ દોષોથી દૂષિત અન્નને એક પણ કણ મળી જવો એ ભાવપૂતિ
કર્મ છે. એવો આહાર લેવાથી મુનિઓના ચારિત્રમાં મલિનતા આવી જાય છે.
તેથી તેને ભાવપૂતિ કહે છે.

આધાકર્મી દોષથી દૂષિત અન્નાદિથી ભરેલા હાથ યા વાસણના નિમિત્તથી
પણ એ દોષ લાગી જાય છે.

(૪) આહત-સાધુને માટે સાધુની સામે લાવેલો આહાર આદિ અભ્યાહત
કહેવાય છે એવો આહાર અભ્યાહત-દોષ-દૂષિત આહાર છે,

(૫) અધ્યવપૂરક-પોતાને માટે ભોજન બનાવવાનો પ્રારંભ કર્યો હોય, તે
સમયે ‘ગામમાં સાધુ પધાર્યા છે’ એમ સાંભળીને બીજું વધારે મેળવીને બના-

ગ્રામે સાધુસમાગમનં નિશંમ્ય તદર્થમધિકુનિષ્કેપણેન સમ્પાદિતમિતિ તદર્થઃ । દ-
મત્ર હૃદયમ્-યચેવમન્યલિઙ્ગનિમિત્તમધિકં પૂરિતં, તત્ર તદાનાનન્તરમવશિષ્ટમભાદિકં
સાધુમિગ્રાણં, તત્રાન્તરાયદોષાનવતારાદિતિ । ૬-પ્રામિત્યં=સાધુનિમિત્તમુદારરૂપે
કુતશ્ચિદાનીય દીયમાનમ્ । ૭-મિશ્રજાતં=મિશ્રેણ મિશ્રમાત્રેણ 'પૂર્વત એવ દાતૃ-મિત્ર-
ચરોમયાનુસન્ધાનેનેત્યર્થઃ જાતં=નિષ્પન્નમ્ । તદ્વિવિધં સામાન્યમિશ્રજાતં વિશેષમિ-
શ્રજાતં ચેતિ, તત્ર-સામાન્યમિશ્રજાતં=સામાન્યરૂપેણ સ્વપોષ્યવર્ગાર્થં ગૃહસ્થાગૃહસ્થ-
સાધુ-પાલ્લવિમૃતિમિત્રાચરાર્થઞ્ચૈકત્ર રન્ધિતમ્, વિશેષમિશ્રજાતં યદાતુનિમિત્તં

૧ પૂર્વતઃ=પાકાર્થ મૃત્તેઃ પ્રાગેવ ।

બનાયા હુઆ આહાર અધ્યવપૂરક કહલાતા હૈ, તાત્પર્ય યહ કિ યદિ
અન્યલિઙ્ગિયોંકે નિમિત્ત અધિક આહાર મિલા કર બનાયા હો તો ઉન્
દે દેનેકે ઘાદ ઘચા હુઆ આહાર, સાધુઓંકો ગ્રાહ્ય હૈ, ક્યોંકિ વહોં
અન્તરાય-દોષ નહોં લગતા ।

[૬] પ્રામિત્ય-સાધુકે નિમિત્ત કહીંસે ઉધાર લેકર દિયા જાનેવાલા
આહાર, પ્રામિત્ય કહલાતા હૈ ।

[૭] મિશ્રજાત-પહેલેસે હી દાતા ઓર ભિક્ષુ દોનોંકે લિયે બનાયા
હુઆ આહાર, મિશ્રજાત હૈ ।

મિશ્રજાતકે દો ભેદ હોં-(૧)-સામાન્ય મિશ્રજાત ઓર (૨)-વિશેષ
મિશ્રજાત । (૧)-સાધારણ તૌર પર અપને પોષ્યવર્ગકે લિયે તથા ગૃહસ્થ,
અગૃહસ્થ, સાધુ, પાલ્લવિ આદિકે લિયે મિલાકર રાંધા હુઆ આહાર
'સામાન્ય મિશ્રજાત' કહલાતા હૈ । (૨)-જો આહાર આદિ અપને લિયે

વેલો આહાર અધ્યવપૂરક કહેવાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે જે અન્યલિંગીઓ
(અન્યધર્મીઓ)ને નિમિત્તે વધારે આહાર મેળવીને ખનાવ્યો હોય તો તેને
આપી દીધા પછી વધેલો આહાર સાધુઓને માટે ગ્રાહ્ય બને છે, કારણ કે તેમાં
અંતરાય હોય લાગતો નથી.

(૬) પ્રામિત્ય-સાધુને નિમિત્તે કર્હાથી ઉધાર લાવીને આપવામાં આવેલો
આહાર પ્રામિત્ય કહેવાય છે.

(૭) મિશ્રજાત-પહેલાં જ દાતા અને ભિક્ષુ બેઉને માટે ખનાવેલો આહાર
મિશ્રજાત છે. મિશ્રજાતના બે ભેદ છે. (૧) સામાન્ય-મિશ્રજાત (૨) વિશેષ-મિશ્ર
જાત. (૧) સાધારણ રીતે પોતાના પોષ્યવર્ગને માટે તથા ગૃહસ્થ, અગૃહસ્થ, સાધુ
પાલ્લવિ આદિને માટે એકઠો કરીને રાંધેલો આહાર 'સામાન્ય-મિશ્રજાત' કહેવાય છે

કેવલં^૧ સાધુનિમિત્તઞ્ચ સૈઘવ નિષ્પન્નમન્નાદિકમ્, તદ્ વિવર્જયેત્=પરિત્યજેત્ ન ગૃહ્ણી-
યાદિત્યર્થઃ, સાધુરિતિ શેષઃ । ઔદેશિકા-અધ્યવપૂરક-મિશ્રજાતેષુ પરસ્પરમેવ વિશેષઃ-
ઔદેશિકં-પાકપટ્ટત્યનન્તરં સાધ્વાગમનાત્પ્રાગેકમેવ સાધું સામાન્યરૂપેણ વિશે-
પરૂપેણ બોદિશ્ય સમ્પાદિતે સમ્ભવતિ । અધ્યવપૂરકં=સાધુસમાગમશ્રવણસમનન્તર-
મધિકનિક્ષેપેણ જાયતે । મિશ્રજાતં-પાકપટ્ટત્તિસમય એવ ગૃહસ્થ-ભિક્ષાચરયોઃ
કૃતે સંમિશ્રિતેઽન્નાદૌ સમુત્પદ્યતે ॥ ૫૫ ॥

^૭મૂલમ્-^૫ઉગ્ગમં^૬ સે^૯ અ^૧ પુ^૨ચ્છિ^૩જ્ઞા^૪, કસ્સ^૫ટ્ટા^૬ કેણ^૭ વા^૮ કડં^૯ ? ।

^{૧૦}સુ^{૧૧}ચ્ચા^{૧૨} નિ^{૧૩}સ્સંકિયં^{૧૪} સુ^{૧૫}દ્ધં, પ^{૧૬}ડિગા^{૧૭}હિજ્ઞ^{૧૮} સંજઓ ॥ ૫૬ ॥

છાયા—ઉદ્ગમં તસ્ય ચ પૃચ્છેત્કસ્યાર્થ કેન વા કૃતમ્ ? ।

શ્રુત્વા નિઃશક્તિં શુદ્ધં, પ્રતિગૃહ્ણીયાત્સંયતઃ ॥ ૫૬ ॥

૧ ઇતરભિક્ષાચરવ્યતિરેકેણ ।

और साधुके लिये मिलाकर बनाया जाय उसे 'विशेषमिश्रजात' कहते हैं।
ऊपर कहे हुए सब प्रकारके आहारका अनगारको परिहार करना चाहिये।

औद्देशिक, अध्यवपूरक और मिश्रजात दोषोंमें यह भेद है—भोजन
बनानेमें प्रवृत्त होनेके पश्चात् और साधुके आनेसे पहले, किसी भी एक
साधुके लिये अथवा अमुक एक साधुके लिये बनाये हुए आहारमें
औद्देशिक दोष होता है। आहार बनाते समय, साधुका आगमन
सुन कर अधनमें अधिक ऊर(डाल) कर बनानेसे अध्यवपूरक दोष
होता है। भोजन बनाते समय, गृहस्थ और भिक्षु, दोनोंके लिये भोजन
बनानेसे मिश्रजात दोष लगता है ॥ ५५ ॥

(૨) જે આહાર આદિ પોતાને માટે અને સાધુને માટે એકઠો કરીને બનાવવામાં
આવે તેને વિશેષ-મિશ્રજાત કહે છે. ઉપર કહેલા બધા પ્રકારના આહારને
અણુગારે પરિહાર કરવો જોઈએ.

औद्देशिक, अध्यवपूरक અને मिश्रजात दोषોમાં આ ભેદ છે—ભોજન
બનાવવામાં પ્રવૃત્ત થયા પછી અને સાધુ આવ્યા પહેલાં, કોઈ પણ એક સાધુને
માટે અથવા અમુક એક સાધુને માટે બનાવેલા આહારમાં ઔદેશિક દોષ
લાગે છે. આહાર બનાવતી વખતે સાધુનું આગમન સાંભળીને આંબણમાં વધારે ઓરી
દેવાથી अध्यवपूरक દોષ લાગે છે. ભોજન બનાવતી વખતે ગૃહસ્થ અને ભિક્ષુ
બેઠેને માટે ભોજન બનાવવાથી मिश्रजात દોષ લાગે છે. (૫૫)

ગ્રામે સાધુસમાગમનં નિશંમ્ય તદર્થમધિકનિષેષણેન સમ્પાદિતમિતિ તદર્થઃ । દ્વ-
મત્ર હૃદયમ્-યથેચમન્યલિહ્નિમિત્તમધિકં પૂરિતં, તત્ર તદ્વાનાનન્તરમવશિષ્ટમન્નાદિકં
સાધુમિર્ગાણં, તન્નાન્તરાયદોષાનવતારાદિતિ । ૬-પ્રામિત્યં=સાધુનિમિત્તમુદારરૂપેષ
કુતચિદાનીયદીયમાનમ્ । ૭-મિશ્રજાતં=મિશ્રેણ મિશ્રમાત્રેન 'પૂર્વત એવ દાતૃ-મિત્રા-
ચરોમયાનુસન્ધાનેનેત્યર્થઃ જાતં=નિષ્પન્નમ્ । તદ્વિવિધં સામાન્યમિશ્રજાતં વિશેષમિ-
શ્રજાતં ચેતિ, તત્ર-સામાન્યમિશ્રજાતં=સામાન્યરૂપેણ સ્વપોષ્યવર્ગાર્થં ગૃહસ્થાગૃહસ્થ-
સાધુ-પાશ્વણ્ડિમથૃતિમિત્રાચાર્યૈકત્ર રન્ધિતમ્, વિશેષમિશ્રજાતં યદ્વાત્નિમિત્તં

૧ પૂર્વતઃ=પાકાર્યં મૃત્તેઃ પ્રાગેવ ।

બનાયા હુઆ આહાર અધ્યવપૂરક કહેલાતા હૈ, તાત્પર્યં યહ કિ યદિ
અન્યલિહ્નિયોંકે નિમિત્ત અધિક આહાર મિલા કર બનાયા હો તો ઉન્હો
દે દેનેકે ઘાદ ઘચા હુઆ આહાર, સાધુઓંકો ગ્રાહ્ય હૈ, ક્યોંકિ વહો
અન્તરાય-દોષ નહોં લગતા ।

[૬] પ્રામિત્ય-સાધુકે નિમિત્ત કહોંસે ઉધાર લેકર દિયા જાનેવાલા
આહાર, પ્રામિત્ય કહેલાતા હૈ ।

[૭] મિશ્રજાત-પહેલેસે હી દાતા ઓર ભિક્ષુ દોનોંકે લિયે બનાયા
હુઆ આહાર, મિશ્રજાત હૈ ।

મિશ્રજાતકે દો ભેદ હોં-(૧)-સામાન્ય મિશ્રજાત ઓર (૨)-વિશેષ
મિશ્રજાત । (૧)-સાધારણ તોર પર અપને પોષ્યવર્ગકે લિયે તથા ગૃહસ્થ,
અગૃહસ્થ, સાધુ, પાશ્વણ્ડી આદિકે લિયે મિલાકર રાંધા હુઆ આહાર
'સામાન્ય મિશ્રજાત' કહેલાતા હૈ । (૨)-જો આહાર આદિ અપને લિયે

વેલો આહાર અધ્યવપૂરક કહેવાય છે. તાત્પર્યં એ છે કે જો અન્યલિહ્નિયો
(અન્યધર્મીઓ)ને નિમિત્તે વધારે આહાર મેળવીને બનાવેલો હોય તો તેને
આપી દીધા પછી વધેલો આહાર સાધુઓને માટે ગ્રાહ્ય બને છે, કારણ કે તેમાં
અંતરાય હોય લાગતો નથી.

(૬) પ્રામિત્ય-સાધુને નિમિત્તે કહોંથી ઉધાર લાવીને આપવામાં આવેલો
આહાર પ્રામિત્ય કહેવાય છે.

(૭) મિશ્રજાત-પહેલાં જ દાતા અને ભિક્ષુ બેઉને માટે બનાવેલો આહાર
મિશ્રજાત છે. મિશ્રજાતના બે ભેદ છે. (૧) સામાન્ય-મિશ્રજાત (૨) વિશેષ-મિશ્ર-
જાત. (૧) સાધારણ રીતે પોતાના પોષ્યવર્ગને માટે તથા ગૃહસ્થ, અગૃહસ્થ, સાધુ
પાશ્વણ્ડી આદિને માટે એકઠો કરીને રાંધેલો આહાર 'સામાન્ય-મિ', કહેવાય છે.

सान्वयार्थः—असणं पाणगं वाचि खाइमं तहा साइमं=अशन पान खादिम
तथा स्वादिम (यदि) पुष्फेसु=सचित्त फूलोंसे धीएसु=शालि आदि बीजोंसे वा=
अथवा हरिएसु=हरित कायसे उम्मीसं=मिश्रित होज्ज=हो तो तं=वह भत्त-
पाणं तु=अशनादि संजयाणं=साधुओंके लिए अकप्पियं=अकल्पनीय भवे=है,
(अतः) दितियं=देती हुईसे साधु पडियाइक्खे=कहे कि तारिसं=इस प्रकारका
आहारादि मे=मुझे (लेना) न कप्पइ=नहीं कल्पता है ॥५७॥-५८॥

टीका—‘असणं०’ इत्यादि, ‘तं भवे०’ इत्यादि च । यदशनादिकं सचित्त-
पुष्प-बीज-हरितकायैरुन्मिश्रं=संयुक्तं भवेत्तदकल्प्यमिति वाक्यार्थः । सूत्रे ‘पुष्फेसु’
इत्यादौ तृतीयार्थे सप्तमी ॥५७॥५८॥

मूलम्—असणं^१ पाणगं^२ वाचि^४, खाइमं^३ साइमं^५ तहा^६ ।

उदगम्मि^७ होज्ज^{१२} निक्खित्तं^{११}, उत्तिगपणगेसु^{१०} वा ॥५९॥

तं भवे^{१३} भत्तपाणं^{१४} तु, संजयाण^{१५} अकप्पियं^{१७} ।

दितियं^{१६} पडियाइक्खे^{२०}, न मे कप्पइ^{२३} तारिसं^{२४} ॥६०॥

छाया—अशनं पानकं वापि, खाद्यं स्वाद्यं तथा ।

उदके भवेन्नित्तमुत्तिगपनकेषु वा ॥५९॥

तद्भवेद्भक्त-पानं तु, संयतानामकल्पक(त)म् ।

ददतीं प्रत्याचक्षीत, न मे कल्पते तादृशम् ॥६०॥

सान्वयार्थः—असणं पाणगं वाचि खाइमं तहा साइमं=जो अशनादि
चार प्रकारका आहार (यदि) उदगम्मि=सचित्त जलके ऊपर वा=अथवा
उत्तिगपणगेसु=कीड़ियोंके दरके ऊपर या लीलन-फूलन पर निक्खित्तं=रखा

‘असणं०’ इत्यादि, तथा ‘तं भवे’ इत्यादि । जो अशन पान आदि,
सचित्त पुष्प, सचित्त धीज और हरितकायसे युक्त हो वह, संयमीके
लिये कल्पनीय नहीं है, अतः ऐसा आहार देनेवालीसे साधु कहे कि—
ऐसा आहार मुझे नहीं कल्पता है ॥ ५७ ॥ ५८ ॥

असणं० इत्यादि, तथा तं भवे० इत्यादि. जे अशनपान आदि, सचित्त
पुष्प, सचित्त धीज्ज आने हरितकाय (वनस्पति) थी युक्त होय ते संयमीने
भाटे कल्पनीय नथी, ओठवे ओवो आहार आपनारीने साधु कहे के—ओवो आहार
भने कल्पतो नथी. (५७-५८)

સાન્યયાર્થઃ-સે=અા આહારાદિકી ઉગ્ગમં=ઉત્પત્તિ પુચ્છિજ્જા=પૂછે
 કિ-(યહ અશનાદિ) કસ્સદ્ધા=કિસકે લિષ ઘા=ઑર કેળ=કિસને કહં=વનાયા
 હૈ?, ફિર સુચા=પૂઢસ્યકે મુલસે અશનાદિકી ઉત્પત્તિ સુનકર (યદિ વહ)
 નિસ્સંકિયં=ઑદેશિક આદિ ઘટ્ટારદિત ય=ઑર સુદ્ધં=નિર્દોષ હો તો
 સંજણ=સાધુ પઢિગાહિજ્જ=ગ્રહણ કર છેવે ॥૫૬॥

ટીકા—‘ઉગ્ગમં’ ઇત્યાદિ । કસ્યાર્થે=કિનિમિત્તમ્, કેન વા કર્ત્ત્વ કૃતં=
 નિપ્પાદિતમ્, અન્નાદો ‘વિશુદ્ધમવિશુદ્ધં વે’તિ સંશયે તન્નિરાકરણાય તસ્ય
 સંશયિતસ્યાન્નાદેઃ ઉદ્ગમમ્=ઉદ્ગમનમુદ્ગમસ્તમ્ ઉત્પત્તિમિત્યર્થઃ, પૃચ્છેત્=પ્રતિવચનેન
 જ્ઞાતુમિચ્છેત્, શ્રુત્યા ‘પ્રતિવચન’-મિતિશેષઃ, સંયતઃ=શક્તિતાઽઽહારગ્રહણમીરુઃ સાધુઃ,
 નિઃશંકિતં=દોષશઙ્કાવર્જિતમ્ અત એવ શુદ્ધં=નિરવચં પ્રતિગૃહીયાત્-નિરવચત્વેન
 નિશ્ચયે સતીતિ ભાવઃ ॥ ૫૬ ॥

^૧ મૂલમ્-^૨ અસણં ^૪ પાણં ^૩ વાવિ, ^૫ લાહમં ^૭ સાહમં ^૬ તહા ।

^૮ પુપ્ફેસુ ^{૧૩} હોજ્જ ^{૧૨} ઉમ્મીસં, ^૬ વીણસુ ^{૧૦} હરિણસુ ^{૧૧} વા ॥૫૭॥

^{૧૪} તં ^{૧૬} ભવે ^{૧૫} ભત્ત-પાણં ^{૧૯} તુ, ^{૧૭} સંજયાણ ^{૧૮} અકપ્પિયં ।

^{૨૦} દિત્તિયં ^{૨૧} પઢિયાહક્કલે, ^{૨૪} ન મે ^{૨૩} કપ્પહ ^{૨૫} તારિસં ^{૨૨} ॥૫૮॥

છાયા—અશનં પાનકં વાઽપિ, લાહં સ્વાયં તથા ।

પુપ્પૈર્મંવેદુન્મિશ્રં, વીજૈર્હરિતૈર્વા ॥૫૭॥

તદ્ભવેદ્ભક્ત-પાનં તુ, સંયતાનામકલ્પક(ત)મ્ ।

દદર્તી પ્રત્યાચક્ષીત, ન મે કલ્પતે તાદૃશમ્ ॥૫૮॥

‘ઉગ્ગમં’ ઇત્યાદિ । ‘આહાર અશુદ્ધ હૈ યા વિશુદ્ધ હૈ’ હસ પ્રકારકા
 સન્દેહ હોને પર સાધુ, ઁસા પૂછ છેવે કિ યહ આહાર, કિસકે લિયે
 વનાયા ગયા હૈ ઑર કિસને વનાયા હૈ?, હસકા ઉત્તર સુન કર નિર-
 વચતાકા નિશ્ચય કરકે નિઃશંકિત અત એવ નિરવચ આહાર હો તો
 સાધુ, ગ્રહણ કરે ॥૫૬॥

ઉગ્ગમં ઇત્યાદિ. ‘આહાર અશુદ્ધ છે કે વિશુદ્ધ છે’ ઁ પ્રકારનેા સદેહ
 પડતાં સાધુ ઁવું પૂછી લે કે આહાર કોને માટે બનાવેલો છે અને કોણે
 બનાવેલો છે?, ઁનેા ઉત્તર સાંભળીને નિરવચતાનેા નિશ્ચય કરીને નિઃશંકિત,
 ઁટલે નિરવચ આહાર હોય તો સાધુ ગ્રહણ કરે. (૫૬)

खादिम स्वादिम तेजस्मिन्=तेजस्काय पर निर्विखत्तं=रखा हुआ हुज्ज=हो च=
अथवा तं=उस तेजस्कायको संघट्टिया=संघट्टा (छू) करके दए=देवे तो तं=वह
भक्तपाणं तु=अशनादि संजयाणं=साधुओंके लिए अकप्पियं=अकल्पनीय
भवे=है, (अतः) दितियं=देती हुईसे साधु पडियाइक्खे=कहे कि तारिसं=इस
प्रकारका आहारादि मे=मुझे न कप्पइ=नहीं कल्पता है ॥६१॥६२॥

टीका—‘असणं०’ इत्यादि, ‘तं भवे०’ इत्यादि च । यदशनादिकं तेजसि=
तेजस्कायोपरिनिक्षिप्तं=निहितं भवेत्, यच्च तत्=तेजः-अग्निकायमित्यर्थः, संघट्टय=
संस्पृश्य दद्यात्, तत्=उभयविधं भक्तपाणं तु संयतानामकल्पिकं(तं) भवेत्, अतस्त-
ददतीं प्रत्याचक्षीत-तादृशं मे न कल्पत इति ॥६१॥६२॥

मूलम्-एवं उत्तिसक्कया ओत्तिसक्किया, उज्जालिया पज्जालिया ।

निव्वाविया उत्तिसक्किया, निस्सिक्किया ओवत्तिया ओयारियादए ॥६३॥

तं भवे भक्त-पाणं तु, संजयाण अकप्पियं ।

दितियं पडियाइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥ ६४ ॥

छाया—एवम् उत्तिसिष्य अवसिष्य, उज्ज्वालय प्रज्वालय ।

निर्वाप्य उत्तिसिष्य, निषिष्य अपवर्त्य अवतार्य दद्यात् ॥६३॥

तद्भवेद्भक्त-पाणं तु, संयतानामल्पिक(त)म् ।

ददतीं प्रत्याचक्षीत, न मे कल्पते तादृशम् ॥६४॥

अग्निकायके साक्षात् संघट्टेका निषेध करके अब परम्परा-संघट्टेका निषेध करते हैं—

सान्वयार्थः=एवं=जिस प्रकार अग्निकायको स्पर्श करके दिया जानेवाला

अशनादि नहीं लेते, उसी प्रकार उत्तिसिक्किया=चूल्हे आदिमें इन्धनको अन्दर

‘असणं०’ इत्यादि, तथा ‘तं भवे०’ इत्यादि । जो अशन पान आदि,
तेजस्काय पर रक्खा हो अथवा अग्निकायका संघट्टा करके देवे तो वह,
साधुके लिये ग्राह्य नहीं है । अतः देनेवालीसे कहे कि—‘ऐसा आहार,
मुझे नहीं कल्पता है ॥ ६१ ॥ ६२ ॥

असणं० इत्यादि, तथा तं भवे० इत्यादि. ये अशन पान आदि तेजस्काय
पर राखेले छाय अथवा अग्निकायनु संघट्टन करीने आपे तो ते साधुने भाटे
आह्य नथी. ओटवे ते आपनारीने साधु कहे के ‘ओवे आहार भने कल्पते
नथी.’ (६१-६२)

हुआ होज्ज=हो तो तं=वह भक्षपाणं तु=अशनदि संजयाणं=साधुओंके लिए
अकप्पियं=अकल्पनीय भवे=है, (अतः) दितियं=देती हुईसे साधु पडियाइक्खे=
कहे कि तारिसं=इस प्रकारका आहारदि मे=मुझे (लेना) न कप्पइ=नहीं
कल्पता है ॥५९॥६०॥

टीका—‘असणं०’ इत्यादि, ‘तं भवे०’ इत्यादि च । यदशनदि संजयाणं=सचिचजलोपरि, उत्तिङ्गपनकादिषु=उत्तिङ्गाः=भूमौ वर्तुलविवरविधायिनो गर्दभमु-
खाऽऽकृतयः क्षुद्रकोटविशेषाः, कीटिकानगरादयो वा, पनकः=अङ्कुरितोऽनङ्कुरितो
वा पञ्चवर्णानन्तकायवनस्पतिविशेषः, तत्र निक्षिप्तं=स्थापितं भवेत्, तद्भक्त-पानं
संयतानामकल्पिक(त)-मित्यादि पूर्ववत् ॥५९॥६०॥

मूलम्—असणं पाणगं वावि, खाइमं साइमं तहा ।

तेउम्मि हुज्ज निक्खित्तं, तं च संघट्टिया दए ॥६१॥

तं भवे भक्षपाणं तु, संजयाण अकप्पियं ।

दितियं पडियाइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥ ६२ ॥

छाया—अशनं पानकं वापि, खाद्यं स्वाद्यं तथा ।

तेजसि भवेन्निक्षिप्तं, तच्च संघट्टय दद्यात् ॥६१॥

तद्भवेद्भक्तपानं तु, संयतानामकल्पिक(त)म् ।

ददतीं प्रत्याचक्षीत, न मे कल्पते तादृशम् ॥६२॥

सान्वयार्थः—असणं पाणगं वावि खाइमं तहा साइमं=जो अशन पान

‘असणं०’ इत्यादि, तथा ‘तं भवे०’ इत्यादि । जो अशन, पान,
खाद्य, स्वाद्य सचित्त जल पर रखा हुआ हो तथा किडीनगर (चिउं-
दियोंके समूह) या लीलन-फूलन पर रक्खा हो वह, संयमियोंके लिये
कल्प्य नहीं है, अतः ऐसा आहार देनेवालीसे कहे कि ‘ऐसा आहार
मुझे कल्पता नहीं है’ ॥ ५९ ॥ ६० ॥

असणं० इत्यादि, तथा तं भवे० इत्यादि. वे अशन, पान, आद्य, स्वाद्य
सचित्त जल पर रखेला होय, तथा कीडीनगर (कीडीओनो समूह) या
लीलन-फूलन पर रखेला होय, ते संयमीओने माटे कल्पनीय नथी. ओटले ओवे
आहार आपनारीने साधु कहे के—‘ओवे आहार मने कल्पतो नथी.’ (५६-६०)

निधाय, अवतार्य=अन्नादिसहितं भाजनमेवोत्तार्य वा दद्यात्, तद्भक्त-पानं तु संयता-
नामकलिपकं(तं) भवेदतस्तद्दत्तं प्रत्याचक्षीत-‘तादृशं मे न कल्पते’ इति ६३॥६४॥

^{११ २ ५ ४ ३ ८ ७ ६ १}
मूलम्-हुज्ज कट्टं सिलं वावि, इट्टालं वावि एगया ।

^{१० ६ १२ १३ १५ १४}
ठवियं संकमट्टाए, तं च होज्ज चलाचलं ॥६५॥

^{१६ १६ १८ २० २६ २४ २५}
न तेण भिक्खू गच्छेज्जा, दिट्ठो तत्थ असंजमो ।

^{२२ २३ २१ १६}
गंभीरं झुसिरं चैव, सत्त्विदिय-समाहिए ॥ ६६ ॥

छाया—भवेत्काष्ठं शिला वाऽपि, इट्टालं वाऽप्येकदा ।

स्थापितं संकमार्थं, तच्च भवेच्चलाचलम् ॥ ६५ ॥

न तेन भिक्षुर्गच्छेद्दृष्टस्तत्रासंयमः ॥

गम्भीरं शुषिरं चैव, सर्वेन्द्रिय-समाहितः ॥ ६६ ॥

सान्त्वयार्थः—एगया=किसी समय अर्थात् वर्षा आदिके समय संकमट्टाए=
जाने-आनेके लिए कट्टं=काठ वावि=या सिलं=शिला वावि=अथवा इट्टालं=
ईटका टुकड़ा ठवियं=रखा हुआ हुज्ज=हो च=और तं=वह (यदि) चलाचलं=
अस्थिर-डग-मगाता हुज्ज=हो तो तेण=उस मार्गसे तथा जो गंभीरं=ऊंडा-गहरा
और झुसिरं=पोला स्थान हो उससे सत्त्विदियसमाहिए=समस्त इन्द्रियोंको
वशमें रखनेवाला भिक्खू=साधु न गच्छेज्जा=नहीं जावे, (क्योंकि) तत्थ=वहां
पर केवली भगवानने असंजमो=असंयम दिट्ठो=देखा है ॥६५॥६६॥

टीका—‘हुज्ज कट्टं’ इत्यादि, ‘न तेणं’ इत्यादि च। एकदा=एकस्मिन् काले
वर्षादां यत् काष्ठं=सञ्चरणोपयोगि दारु, अपिवा शिला=प्रस्तरखण्डम् अपिवा

वर्तनको नीचे उतार कर यदि आहार देवे तो वह आहार अनगारके
लिये ग्रहण करने योग्य नहीं है। अतः देनेवालीसे कहे कि—‘ऐसा
आहार मुझे नहीं कल्पता है’ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥

‘हुज्ज कट्टं’ इत्यादि, तथा ‘न तेणं’ इत्यादि ।

नदी आदिमें बरसात आदिके समय, जाने-आनेके लिये जो काठ,

उतारीने जो आहार आपे तो ते आहार अनगार ने भाटे अक्षु करवा योग्य नहीं
अर्थात् ते आपनारीने साधु छे छे—‘अथवा आहार भने कल्पता नहीं.’ (६३-६४)

हुज्ज कट्टं इत्यादि तथा न तेणं इत्यादि.

नदी आदिमां बरसादने वषट्ते आववा-ज्वा भाटे के लाकडां, पत्थर, छंट

सरका कर ओसिफिया=अधिक इन्धनको चूल्हेके अन्दरसे बाहर निकालकर
 उज्जालिया=मुझी हुई अग्निको फूँक आदिसे उशीपित-सजगा-कर पज्जालिया=
 जलती हुई अग्निको अधिक मदीस कर निव्याविया=अग्निको पानी आदिसे
 घुसाकर उस्सिचिया=अग्निपर पकते हुए अन्नादिको कुछ बाहर निकाल कर
 निस्सिचिया=उमरते हुए दुग्धादिमें जल छिड़ककर ओवसिया=अग्निपर रहे हुए अन्ना-
 दिके घरतनको नीचे उतारकर अर्थात् अग्निकायका परम्परासे संघटा करके
 दण्ड=अशनादि देवे तो तं=वह भक्षपाणं तु=अशनादि संजग्याणं=साधुओंके
 लिए अकप्पियं=अकल्पनीय भवे=है, (अतः) दितियं=देती हुईसे साधु पडि-
 याइक्खे=कहे कि तारिसं=इस प्रकारका आहारादि मे=मुझे (लेना) न कप्पइ=
 नहीं कल्पता है ॥६३॥६४॥

टीका-‘एवं०’ इत्यादि, ‘तं भवे०’ इत्यादि च । एवम्=उक्तप्रकारेण तेज-
 स्कायविषय इवेति भावः, उत्तिप्य=‘यावत्कालं साधवेज्जादिकं ददामि तावत्काल-
 मग्निर्मा प्रशाम्यतु’ इति बुद्ध्या बुद्ध्यादाविन्धनमुत्सार्य, अतिप्य=दाइमया-
 दिन्धनं निःसार्य, उज्ज्वालय अनुज्ज्वलितं फूत्कारादिनोदीप्य, प्रज्वालय=उदीप्तं
 प्रकर्षेण संवर्धय, निर्वाप्य=प्रशान्तीकृत्य, उत्तिच्य=अग्न्युपरिस्थितमन्नादिकं किञ्चि-
 द्बहिष्कृत्य, निपिच्य=उद्धलद्गुग्धादिकं जलेन प्रशाम्य, अपवर्त्य=भाजनान्तरे

‘एवं उत्तिक्किया०’ इत्यादि, तथा ‘तं भवे’ इत्यादि ।

‘जब तक आहार देती हूँ तब तक, अग्नि न बुझ जाय’ ऐसा विचार
 कर चूल्हेमें इंधन सुलगाकर, अन्न आदि जलनेके भयसे इंधन बाहर
 निकाल कर, फूँक आदिसे चूल्हा जला कर, जलती अग्निको तेज कर या
 बुझा कर, अग्नि पर पकते हुए आहारको कुछ एक ओर कर, तथा पानी
 डाल कर उबाल (उफान) को शान्त कर, अथवा अन्न आदि सहित

एवं उत्तिक्किया० इत्यादि, तथा तं भवे० इत्यादि.

‘न्यां सुधी आहार आपत्ती ढोडिं, त्यां सुधी अग्नि डोलवायिं न जाय,’
 अथवा विचार करीने खुलाभां धंधधुं सजगावीने, अन्नादि जणी जवाना जयथी
 धंधधुं जहार डाढीने, कुं आदिथी खुला सजगावीने, जणता अग्निने तेज
 करीने या बुझावीने, अग्नि पर पकता आहारने डोडिं अथवा जालुअ करीने
 तथा पाणी नांजीने जिराने शांत करीने, अथवा अन्नादि सहित प्राप्त्युने नीचे

निधाय, अवतार्य=अन्नादिसहितं भाजनमेवोच्चार्य वा दद्यात्, तद्भक्त-पानं तु संयत्ता-
नामकलिपकं(तं) भवेदतस्तद्दतीं प्रत्याचक्षीत-‘तादृशं मे न कल्पते’ इति ६३॥६४॥

मूलम्—हुज्ज कट्टं सिलं वावि, इट्टालं वावि एगया ।

ठवियं संकमट्टाप, तं च होज्ज चलाचलं ॥६५॥

न तेण भिक्खू गच्छेज्जा, दिट्ठो तत्थ असंजमो ।

गंभीरं झुसिरं चैव, सन्विदिय-समाहिण ॥ ६६ ॥

छाया—भवेत्काष्ठं शिला वाऽपि, इट्टालं वाऽप्येकदा ।

स्थापितं संक्रमार्थं, तच्च भवेच्चलाचलम् ॥ ६५ ॥

न तेन भिक्षुर्गच्छेद्दृष्ट्वा संयमः ॥

गम्भीरं शुपिरं चैव, सर्वेन्द्रिय-समाहितः ॥ ६६ ॥

सान्त्वयार्थः—एगया=किसी समय अर्थात् वर्षा आदिके समय संकमट्टाप=
जाने-आनेके लिए कट्टं=काठ वावि=या सिलं=शिला वावि=अथवा इट्टालं=
ईटका डुकड़ा ठवियं=रखा हुआ हुज्ज=हो च=और तं=वह (यदि) चलाचलं=
अस्थिर-डग-मगाता हुज्ज=हो तो तेण=उस मार्गसे तथा जो गंभीरं=ऊँडा-गहरा
और झुसिरं=पोला स्थान हो उससे सन्विदियसमाहिण=समस्त इन्द्रियोंको
वशमें रखनेवाला भिक्खू=साधु न गच्छेज्जा=नहीं जावे, (क्योंकि) तत्थ=वहाँ
पर केवली भगवानने असंजमो=असंयम दिट्ठो=देखा है ॥६५॥६६॥

टीका—‘हुज्ज कट्टं’ इत्यादि, ‘न तेण’ इत्यादि च । एकदा=एकस्मिन् काठे
वर्षादौ यत् काष्ठं=सञ्चरणोपयोगि दारु, अपिवा शिला=प्रस्तरखण्डम् अपिवा

घर्त्तनको नीचे उतार कर यदि आहार देवे तो वह आहार अनगारके
लिये ग्रहण करने योग्य नहीं है । अतः देनेवालीसे कहे कि—‘ऐसा
आहार मुझे नहीं कल्पता है’ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥

‘हुज्ज कट्टं’ इत्यादि, तथा ‘न तेण’ इत्यादि ।

नदी आदिमें बरसात आदिके समय, जाने-आनेके लिये जो काठ,

जितारीने जो आहार आये तो ते आहार अनगार ने भाटे अहण करवा योग्य नहीं
अथवा ते आपनारीने साधु कहे के—‘अथवा आहार मने कल्पतो नहीं.’ (६३-६४)

हुज्ज कट्टं इत्यादि तथा न तेण इत्यादि.

नदी आदिमें बरसातने वणते आपवा-जवा भाटे के लाकड़, पत्थर, छँट

ઈટાલમ્=ઈટકાશકર્ત્ત્વ, સંક્રમાર્થ=ગમનાગમનાર્થ સ્થાપિતમ્=આરોપિતં મથેત્, તથા
 કાષ્ઠાદિકં યદિ ચલાચલમ્=અસ્થિરં કમ્પમાનં મથેત્ તદા તેન કાષ્ઠાદિના સૌન્દ્રિ-
 યસમાહિતઃ=ચરીકૃતસકલેન્દ્રિયો ભિદ્યુઃ=સાધુઃ ન ગચ્છેત્ । 'વેવ'-શબ્દઃ સમુચ્ચયે
 અપિચેત્યર્થઃ, ગમ્મીરં-નિમ્નત્વેન પ્રકાશશૂન્યં, શુષિરં=ગહરવત્સાવકામં 'પ્રદેશ'-
 મિતિ શેષઃ, ન ગચ્છેદિતિ પૂર્વેણ સમ્બન્ધઃ । અગમને હેતુમાહ-તત્રેતિ, તત્ર=તસ્મિન્
 અસંયમઃ=સ્વપરવિરાધનાદિરૂપો દુષ્ટઃ=અવલોકિતઃ કેવલિભિરિતિ શેષઃ ।
 ચલાચલવિશેષણકકાષ્ઠાદિપદેન પ્રસ્તલન-પતનાદિનાઽઽસ્તમવિરાધના, એકેન્દ્રિય-
 દ્વીન્દ્રિયાદિપ્રાણિગણોપમર્દનેન પર-વિરાધનાસમ્ભાવના ચ સૂચિતા । ગમ્મી-
 રાદિપ્રદેશગમનેનાપિ પ્રોક્તદોષસમધિકર્હિસાદિજન્તુજનિતોપઘાતાદિપ્રચુરદોષ-
 સમ્ભવઃ સૂચિતઃ ।

‘સન્વિદિયસમાહિષ્’ ઇતિપદેન સાધોરિન્દ્રિયવિપયાઽઽસક્તિનિરાકરણ-

પથર યા ઈટ આદિ રોષ દિયા હો ઓર યદિ વહ હિલતા હો તો સમાધિ-
 માન્ સંયમી, ડસ માર્ગસે ગમન ન કરે । ઓર જો પ્રદેશ, નીચા હોનેસે
 અન્ધકારમય હો યા યદ્દેવાલા હો ડસસે મી સાધુકો ગમન નહીં કરના
 વાહિયે, ક્યોંકિ એસે માર્ગમેં ગમન કરનેસે સ્વ-પર-વિરાધના-રૂપ અસંયમ
 કેવલી ભગવાન્ને દેલા હૈ ।

હિલતે હુષ્ કાઠ આદિપર ચલનેસે રપટને યા ગિર પડનેસે આત્મવિરાધ-
 નાકી ઓર એકેન્દ્રિય દ્વીન્દ્રિય આદિ પ્રાણિયોંકે ઉપમર્દનસે પર-વિરાધનાકી
 સમ્ભાવના સૂચિત કી હૈ । ગહરે (નીચે) પ્રદેશમેં ગમન કરનેસે ઉક્ત
 દોષોંકે સિવાય હિંસક જન્તુઓંસે ઉત્પન્ન હોનેવાલા ઉપઘાત આદિ બહુતસે
 દોષોંકા હોના સૂચિત કિયા હૈ । ‘સન્વિદિયસમાહિષ્’ પદસે યહ

બગેરે રોષેલાં હોય અને જો તે હલતાં હોય તો સમાધિવાન સંયમી જો માર્ગે
 ગમન ન કરે અને જો પ્રદેશ નીચો હોવાથી અંધકારમય હોય યા ખાડાવાળો
 હોય તે માર્ગે પણ સાધુએ ગમન કરવું ન જોઈએ, કારણ કે એવા માર્ગે
 ગમન કરવાથી સ્વ-પર-વિરાધનારૂપ અસંયમ કેવળી ભગવાને જોયો છે.

હલતાં લાકડાં આદિ પર ચાલવાથી લપટી જવાથી યા પડી જવાથી આત્મ-
 વિરાધનાની અને એકેન્દ્રિય દ્વીન્દ્રિય પ્રાણીઓના ઉપમર્દનથી પર-વિરાધનાની
 સંભાવના સૂચિત કરી છે. નીચાણવાળા પ્રદેશમાં ગમન કરવાથી ઉકતદોષો
 ઉપરાંત હિંસક જન્તુઓથી ઉત્પન્ન થનારો ઉપઘાત આદિ ઘણા દોષો હોવાનું
 સૂચિત કર્યું છે. સન્વિદિયસમાહિષ્ પદથી એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે સાધુઓએ

परायणता प्रतिपादिता । 'भिक्षु' पदेन च यमनियमपूर्वकमेव भिक्षाग्राहित्वमिति बोधितम् ॥ ६५ ॥ ६६ ॥

^४मूलम्-^५निस्सेणिं ^६फलं ^{१०}पीठं, ^{१२}उस्सवित्ताणमारुहे ।

^७मंचं ^८कीलं च ^६पासायं, ^{११}समणट्ठाए ^१व ^३दावए ॥ ६७ ॥

^{१३}दुरुहमाणी ^{१४}पवडेज्जा, ^{१५}हत्थं ^{१६}पायं च ^{१७}लूसए ।

^{१८}पुढवीजीवेवि ^{२०}हिंसेज्जा, ^{२१}जे ^{२२}य ^{२३}तन्निसिया ^{२४}जगे ॥ ६८ ॥

^{२५}एयारिसे ^{२७}महादोसे, ^{२८}जाणिऊण ^{३०}महेसिणो ।

^{३१}तम्हा ^{३२}मालोहडं ^{३३}भिक्षं, ^{३४}न ^{२६}पडिगिण्हंति संजया ॥ ६९ ॥

छाया—निश्रेणिं फलक पीठम्, उत्सृज्य आरोहेत् ।

मञ्चं कीलञ्च प्रासादं, भ्रमणार्थमेव दायिका ॥६७॥

दुरा (द्) रोहन्ती प्रपतेत्, हस्तौ पादौ च लूपयेत् ।

पृथ्वीजीवानपि हिंस्या, धानि च तन्निःश्रितानि जगन्ति ॥६८॥

एतादृशान्महादोषान्, ज्ञात्वा महर्षयः ।

तस्मान्मालापहतां भिक्षां, न गृह्णन्ति संयताः ॥६९॥

सान्त्वयार्थः—दावए=दान देनेवाली स्त्री यदि समणट्ठा एव=साधुके लिएही निस्सेणिं=नसैनी-निसरणी-सीढी फलं=पाटे पीठं=पीठे मंचं=खाट च=और कीलं=कीलेको उस्सवित्ताणं=ऊंचा-खड़ा करके पासायं=प्रासाद-मंजिल पर आरुहे=चढ़े तो दुरुहमाणी=इस प्रकार कष्टसे चढ़ती हुई वह पवडेज्जा=शायद गिर जायगी च=और अपना हत्थं=हाथ पायं=पैर लूसए=तोड़ बैठेगी तथा पुढ-वीजीवे अवि=पृथिवीकायके जीवोंको भी च=और जे=जो तन्निसिया=उस पृथ्वीकी नेसरायमें रहे हुए जगे=द्वीन्द्रियादि जीव हैं उन्हें भी हिंसेज्जा=मारोगी ॥६७॥६८॥

प्रकट किया गया है कि साधुओंको इन्द्रिय-चपलताका त्याग करना चाहिये । 'भिक्षु' पदसे बोधित किया गया है कि साधुओंको यम-नियमोंका पालन करते हुए ही भिक्षा ग्रहण करना चाहिये ॥६५॥६६॥

इन्द्रिय चपलताने त्याग करवो भिक्षु शण्ठही अभ प्रकट करवाभां साधु छे के साधुओंके यम-नियमोंनु पालन करतां न भिक्षा ग्रहण करवी भिक्षु (६५-६६)

શ્ટાલમ્=શ્ણકાશકલં, સંક્રમાર્ગ=ગમનાગમનાર્થ સ્થાપિતમ્=આરોપિતં ભવેત્, તથા
 કાષ્ઠાદિકં યદિ ચલાચલમ્=અસ્થિરં કમ્પમાનં ભવેત્ તદા તેન કાષ્ઠાદિના સંવેન્દ્રિ-
 યસમાહિતઃ=વશીકૃતસકલેન્દ્રિયો મિયુઃ=સાધુઃ ન ગચ્છેત્ । 'વેવ'-સન્દઃ સમુચ્ચયે
 અપિચેત્યર્થઃ, ગમ્મીરં=નિમ્નસ્ત્વેન પ્રકાશશૂન્યં, શુપિરં=ગહરવત્માવકાશં 'પ્રદેશ'-
 મિતિ શેષઃ, ન ગચ્છેદિતિ પૂર્વેણ સમ્બન્ધઃ । અગમને હેતુમાદ-તત્રેતિ, તત્ર=તસ્મિન્
 અસંયમઃ=સ્વપરવિરાધનાદિરૂપો હૃદ્ઃ=અવલોકિતઃ કેવલિભિરિતિ શેષઃ ।
 ચલાચલવિશેષણકાષ્ઠાદિપદેન પ્રસ્થાપન-પતનાદિનાઽઽત્મવિરાધના, એકેન્દ્રિય-
 દ્વીન્દ્રિયાદિપ્રાણિગણોપમર્દનેન પર-વિરાધનાસમ્માવના ચ સૂચિતા । ગમ્મી-
 રાદિપ્રદેશગમનેનાપિ પ્રોક્તદોષસમધિકર્હિસાદિજન્તુજનિતોપચાતાદિમચુરદોષ-
 સમ્ભવઃ સૂચિતઃ ।

‘સન્વિદિયસમાહિષ્’ इतिपदेन सायोरिन्द्रियविषयाऽऽसक्तिनिराकरण-

પત્થર યા ઈંટ આદિ રોપ દિયા હો ઓર યદિ વહ હિલતા હો તો સમાધિ-
 માન્ સંયમી, ઉસ માર્ગસે ગમન ન કરે । ઓર જો પ્રદેશ, નીચા હોનેસે
 અન્ધકારમય હો યા લઢ્ઢેવાલા હો ઉસસે ખી સાધુકો ગમન નહીં કરના
 વાહિયે, ક્યોંકિ એસે માર્ગમેં ગમન કરનેસે સ્વ-પર-વિરાધના-રૂપ અસંયમ
 કેવલી ભગવાનને દેલા હૈ ।

હિલતે હુષ્ કાઠ આદિપર ચલનેસે રપટને યા ગિર પડ્ઢનેસે આત્મવિરાધ-
 નાકી ઓર એકેન્દ્રિય દ્વીન્દ્રિય આદિ પ્રાણિયોંકે ઉપમર્દનસે પર-વિરાધનાકી
 સમ્માવના સૂચિત કી હૈ । ગહરે (નીચે) પ્રદેશમેં ગમન કરનેસે ઉક્ત
 દોષોંકે સિવાય હિંસક જન્તુઓંસે ઉત્પન્ન હોનેવાલા ઉપઘાત આદિ બહુતસે
 દોષોંકા હોના સૂચિત કિયા હૈ । ‘સન્વિદિયસમાહિષ્’ પદસે યહ

વગેરે રોપેલાં હોય અને જો તે હલતાં હોય તો સમાધિવાન સંયમી એ માર્ગે
 ગમન ન કરે અને જો પ્રદેશ નીચો હોવાથી અંધકારમય હોય યા ખાડાવાળો
 હોય તો માર્ગે પણ સાધુએ ગમન કરવું ન જોઈએ, કારણ કે એવા માર્ગે
 ગમન કરવાથી સ્વ-પર-વિરાધનારૂપ અસંયમ કેવળી ભગવાને જોયો છે.

હલતાં લોકડાં આદિ પર ચાલવાથી લપસી જવાથી યા પડી જવાથી આત્મ-
 વિરાધનાની અને એકેન્દ્રિય દ્વીન્દ્રિય પ્રાણીઓના ઉપમર્દનથી પર-વિરાધનાની
 સંભાવના સૂચિત કરી છે. નીચાણવાળા પ્રદેશમાં ગમન કરવાથી ઉક્તદોષો
 ઉપરાંત હિંસક જન્તુઓથી ઉત્પન્ન થનારા ઉપઘાત આદિ ઘણા દોષો હોવાનું
 સૂચિત થયું છે. સન્વિદિયસમાહિષ્ પદથી એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે સાધુઓએ

થિતાનિ જગન્તિ=પ્રાણિનસ્તાનિ હિંસ્યાદિતિ પૂર્વેણ સમ્બન્ધઃ તસ્માત્=યતો નિથ્રે-
પ્યાદિના સમારોહણે પતનાદિદ્વારા દાતુઃ સ્વ-પરોમયવિરાધના સમ્ભવતિ અતઃ
કારણાત્ एतादृશान्=उत्कलक्षणान् महादोषान्=दातृप्रभृतीनां मृत्योरपि सम्भवेन
દારુણકર્મવિપાકહેતુત્વાત્પ્રકૃષ્ટદૂષણાનિ જાત્વા સંયતાઃ=સકલસાવધયોગસમુપરતાઃ
મહર્પયઃ=ધોરપરીપદોપસર્ગસહિષ્ણુત્વાન્મહામુનયઃ, માલાપહતાં=માલો^૧ ભૂમિકા-
વાચી દેશીયશબ્દઃ, તતઃ અપહતામ્=આનીતાં મિશાં ન પ્રતિગૃહ્ણન્તિ=ન સ્વીકૃર્વન્તિ ।

માલાપહતા મિશા ભૂમિકાયા ઝઘ્વાધસ્તિર્યગ્ભેદેન ત્રિવિધા-ઝઘ્વામાલાપહતા,
અધોમાલાપહતા, તિર્યગ્માલાપહતા ચેતિ । તત્રોઘ્વામાલાપહતા પૂર્વે વ્યાખ્યાતા ।
અધોમાલાપહતા=યસ્યા ભૂમિકાયા નિથ્રેપ્યાદિનાડવરુદ્ધ આનીતા । તિર્યગ્માલા-

૧ માલઃ 'મંજિલ' ઇતિ ભાષામસિદ્ધઃ ।

તથા જો પ્રાણી, પૃથ્વીપર સત્રાર કર રહે હોં ડનકી મી હિંસા હોજાય,
હસલિયે ંસી અવસ્થામં સ્વ, પર ઔર ડમયકી વિરાધનાકા હોના
સમ્ભવ હૈ, યહાં તકકિ દાતાકી મૃત્યુ મી હો જા સકતી હૈ, અતઃ હન
મહાદોષોંકો અત્યન્ત દુઃખદાયી જાન કર, સંયમી મહામુનિ, નસૈની (સીદ્ધી)
આદિ દ્વારા માલા (મંજિલ) સે ડતારા હુઆ આહાર આદિ સ્વીકાર
નહીં કરતે ॥

માલાકે ભેદસે માલાપહત મિશા, ત્રીન પ્રકારકી હૈ-(૧) ઝઘ્વા-માલા-
પહત (૨)-અધો-માલાપહત ઔર (૩)-તિર્યગ્માલાપહત । હનમં, ઝઘ્વા-
માલાપહત મિશાકા વિવેચન, પહલે કહ આયે હૈં । ડપરકે મંજિલસે
નીચેકી ઔર નસૈની (નિસરણી) લગાકર, લાઈ હુઈ મિશા, અધોમાલા-

વિરાધના થાય, તથા જો પ્રાણી પૃથ્વી પર સત્રાર કરી રહ્યા હોય તેમની પણ
હિંસા થઈ જાય; તેથી જોવી અવસ્થામાં સ્વ, પર અને ઉભયની વિરાધના થવી
સંભવિત છે, એટલે સુધી કે દાતાનું મૃત્યુ પણ થઈ જઈ શકે છે; તેથી કરીને
જો મહાદોષોને અત્યંત દુઃખદાયી જાણીને સંયમી મહામુનિ નીસરણી આદિદ્વારા
માળથી ડતારેલો આહાર આદિ સ્વીકાર નહિ.

માળ-મજલાના લેદે કરીને માલાપહત મિશા ત્રણ પ્રકારની છે. (૧) ઝઘ્વા-
માલાપહત, (૨) અધોમાલાપહત અને (૩) તિર્યગ્માલાપહત. જોમાં ઝઘ્વા-
માલાપહત મિશાનું વિવેચન પહેલાં કરવામાં આવ્યું છે. ડપરના મજલાથી
નીચેની જાગુએ નીસરણી લગાવીને લાવેલી મિશા અધોમાલાપહત કહેવાય છે.

તમ્હા=શીનીષ્ઠિ ઍયારિસે=એસે પૂર્વોક્ત પ્રકારકે મહાદોસે=દાતાકી વૃત્ત
તક હોનેકી સંભાવનાકે કારણ મહાદોષોંકો જાણિઝળ=જ્ઞાનકર સંજય=
સકલ સાવચ વ્યાપારસે વિરત હુપ મહેસિણો=મહર્ષિ લોગ માલોહદં=માલાપહત
(માલસે લાઈ હુઈ) મિચ્છલં=મિષ્ણાકો ન પઢિગિણ્ઠંતિ=નહીં છેતે હે ॥૬૯॥

ટીકા—માલાપહતમિષ્ણાદોષમાહ—‘નિસ્સેણિ’ ઇત્યાદિ । ‘દાવણ’
ઇત્યત્ર પ્રાકૃતત્યાહિદ્વ્યત્યયસ્તયા ચ દાયિકા=દાત્રી, શ્રમણાર્યમેવ=સાધુનિમિષ-
મેવ-સાધવે મિષ્ણાદાનાર્થમેવેત્યર્થઃ, નિથ્રેણિ=વંશાદિનિર્મિતં સોપાનં, ફલકં=શય-
નોપયોગિ દારુમયાઽઽસનં, પીઠં=કાષ્ઠનિર્મિતોપવેશનોપયોગિ લઘ્વાસનં-‘વીઠા’
ઇતિ પ્રસિદ્ધં, મઞ્ચં=લઘ્વાં વંશદલાદિરચિતોઘાસનં ચા, કીલં=શુકું, ચકારાન્ધ-
સલાદિકમ્ ઉત્સૃજ્ય=ઝર્જીરકૃત્ય, માસાદમ્=ઉચ્ચગૃહં તત્રાનેકભૂમિકાસમ્મવેના-
ઽઽરોહણાદિકં યુજ્યત ઇતિ તદ્દમિકાયાં લક્ષણા, તથા ચ-ઉચ્ચગૃહભૂમિકામિત્યર્થઃ,
આરોહેત્=ઉપલક્ષણયા ગચ્છેદિત્યર્થઃ । તેન વિષ્ણુ વક્ષ્યમાણાસુ માલાપહતાસુ
મિષ્ણાસુ સમન્વયઃ । નિથ્રેણ્યાદિના સદુઃલ્લમારોહણં ભવતીત્યત આહ-દુરા (૬)
રોહન્તી=સદુઃલ્લમૂર્ધ્વમ્પ્રદેશમાસાદયન્તી સતી પ્રપતેત્, ઇસ્તી પાદો ચ લૂષયેત્=
ઘ્રોટયેત્, પૃથ્વીજીવાનપિ હિંસ્યાત્=પીડયેત્, યાનિ ચ તન્નિઃશ્રિતાનિ=પૃથિવ્યા-

માલાપહત મિષ્ણાકે દોષ બતાતે હે—‘નિસ્સેણિ’ ઇત્યાદિ, ‘દુરુહમાણી’
ઇત્યાદિ, તથા ‘ઍયારિસે’ ઇત્યાદિ ।

દાતા, યદિ સાધુકે લિયે નસૈની, સીઢી (નિસરણી), પાટા, પીઠા
(ધાજોટ), માંચા, ચૂંટી અથવા મૂસલ આદિકો ઝૂંચા કરકે ઝૂંચે
મકાનકી દુસરી મંજિલ પર ચઢ કર, આહાર લાવે તો વહ આહાર આદિ,
માલાપહત કહલાતા હૈ । નસૈની (સીઢી) આદિ પર ચઢનેસે યદિ ગિર
પડે તો હાથ પૈર ટૂટ જાય, પૃથ્વીકાય-આદિ જીવોંકી વિરાધના હોજાય

હવે માલાપહત શિક્ષાના દોષો બતાવે છે—નિસ્સેણિ ઇત્યાદિ, દુરુહમાણી.
ઇત્યાદિ, તથા ઍયારિસે ઇત્યાદિ.

ને દાતા સાધુને માટે સીઢી (નીસરણી), પાટ, બાન્નેઠ, માંચા, ચૂંટી
અથવા મૂશળ (સાંમેલું) આદિને ઊંચા કરીને ઊંચા મકાનના પીઠા મળલા
પર ચઢીને આહાર લાવે તો તે આહાર માલાપહત કહેવાય છે. સીઢી આદિ પર
ચઢવાથી ને પડી જાય તો હાથ-પગ તૂટી જાય, પૃથ્વીકાય આદિ જીવોંની

શ્રિતાનિ જગન્તિ=પ્રાણિનસ્તાનિ હિંસ્યાદિતિ પૂર્વેણ સમ્બન્ધઃ તસ્માત્=યતો નિથ્રે-
પ્યાદિના સમારોદ્ધે પતનાદિદ્વારા દાતુઃ સ્વ-પરોમયવિરાધના સમ્ભવતિ અતઃ
કારણાત્ એતાદૃશાન્=ઉત્કલક્ષણાન્ મહાદોપાન્=દાતૃપ્રમૃતીનાં મૃત્યોરપિ સમ્ભવેન
દારુણકર્મવિપાકદેહતુત્વાત્પ્રકૃષ્ટદુષણાનિ જ્ઞાત્વા સંયતાઃ=સકલસાવચયોગસમુપરતાઃ
મહર્ષયઃ=ચોરપરીપદોપસર્ગસહિષ્ણુત્વાન્મહામુનયઃ, માલાપહતાં=માલો^૧ ભૂમિકા-
વાચી દેશીયશબ્દઃ, તતઃ અપહતામ્=આનીતાં ભિક્ષાં ન પ્રતિગૃહ્ણન્તિ=ન સ્વીકૃવન્તિ ।

માલાપહતા ભિક્ષા ભૂમિકાયા ઊર્ધ્વાધસ્તિર્યગ્મેદેન ત્રિવિધા-ઊર્ધ્વમાલાપહતા,
અધોમાલાપહતા, તિર્યગ્માલાપહતા ચેતિ । તત્રોર્ધ્વમાલાપહતા પૂર્વે વ્યાખ્યાતા ।
અધોમાલાપહતા=યસ્યા ભૂમિકાયા નિથ્રેપ્યાદિનાડવસ્થા આનીતા । તિર્યગ્માલા-

૧ માલઃ 'મંજિલ' इति भाषाप्रसिद्धः ।

તથા જો પ્રાણી, પૃથ્વીપર સચ્ચાર કર રહે હોં उनकी भी हिंसा होजाय,
इसलिये ऐसी अवस्थामें स्व, पर और उभयकी विराधनाका होना
सम्भव है, यहाँ तककि दाताकी मृत्यु भी हो जा सकती है, अतः इन
महादोषोंको अत्यन्त दुःखदायी जान कर, संयमी महामुनि, नसैनी(सीढ़ी)
आदि द्वारा माला (मंजिल) से उतारा हुआ आहार आदि स्वीकार
नहीं करते ॥

માલાકે મેદસે માલાપહત ભિક્ષા, ત્રીન પ્રકારકી હૈ-(૧) ઊર્ધ્વ-માલા-
પહત (૨)-અધો-માલાપહત ઓર (૩)-તિર્યગ્માલાપહત । इनमें, ऊर्ध्व-
मालापहत भिक्षाका विवेचन, पहले कह आये हैं । ऊपरके मंजिलसे
नीचेकी ओर नसैनी (निसरणी) लगाकर, लाई हुई भिक्षा, अधोमाला-

વિરાધના થાય, તથા જે પ્રાણી પૃથ્વી પર સંચાર કરી રહ્યા હોય તેમની પણ
હિંસા થઈ જાય; તેથી એવી અવસ્થામાં સ્વ, પર અને ઉભયની વિરાધના થવી
સંભવિત છે, એટલે સુધી કે દાતાનું મૃત્યુ પણ થઈ જઈ શકે છે; તેથી કરીને
જો મહાદોષોને અત્યંત દુઃખદાયી બાળીને સંયમી મહામુનિ નીસરણી આદિદ્વારા
માળથી ઉતારેલો આહાર આદિ સ્વીકારે નહિ.

માળ-મજલાના લોદે કરીને માલાપહત ભિક્ષા ત્રણ પ્રકારની છે. (૧) ઉર્ધ્વ-
માલાપહત, (૨) અધોમાલાપહત અને (૩) તિર્યગ્માલાપહત. એમાં ઉર્ધ્વ-
માલાપહત ભિક્ષાનું વિવેચન પહેલાં કરવામાં આવ્યું છે. ઉપરના મજલાથી
નીચેની જાગુએ નીસરણી લગાવીને લાવેલી ભિક્ષા અધોમાલાપહત કહેવાય છે.

તમ્હા=ફીલીપ્ ગ્યારિસે=પેસે પૂર્વોક્ત પ્રકારકે મહાદોસે=દાતાની કૃપુ
તક હોનેની સંભાવનાકે કારણ મહાદોષોનો જાણીકુળ=જાનકર સંજય=
સકલ સાવચ ગ્યાપારસે વિરત દુષ્ મહેસિનો=મહર્ષિ હોત માલોહદ=માલાપહત
(માલસે તાર્ફ દુર્ફ) મિક્લં=મિષ્ણાનો ન પડિગિળ્હંતિ=નહીં છેતે હં ॥૬૯॥

ટીકા—માલાપહતમિષ્ણાદોષમાહ—‘નિસ્સેર્ણિ’ इत्यादि । ‘दावण’
इत्यत्र प्राकृतत्वाद्धिग्न्यत्ययस्तथा च दायिका=दात्री, भ्रमणार्थमेव=साधुनिमित्त-
मेव-साधवे मिषादानार्थमेवेत्यर्थः, निश्रेणि=वंशादिनिमित्तं सोपानं, फलकं=अय-
नोपयोगि दाहमयाऽऽसनं, पीठं=काष्ठनिर्मितोपवेशनोपयोगि लघ्वासनं-‘पीठा’
इति मसिद्धं, मञ्चं=खट्वां वंशदलादिरचितोशासनं वा, कीलं=शङ्कुं, चकारान्ध-
सलादिकम् उत्सृज्य=ऊर्ध्वोक्त्य, मासादम्=उच्चगृहं तत्रानेकभूमिकासम्भवेना-
ऽऽरोहणादिकं युज्यत इति तद्भूमिकायां लक्षणा, तथा च-उच्चगृहभूमिकामित्यर्थः,
आरोहेत्=उपलक्षणया गच्छेदित्यर्थः । तेन तिसृषु वक्ष्यमाणेषु मालापहतासु
मिषासु समन्वयः । निश्रेण्यादिना सदुःखमारोहणं भवतीत्यत आह-दुरा (दु-
रोहन्ती=सदुःखमूर्ध्वपदेशमासादयन्ती सती प्रपतेत्, इस्ती पादौ च लूषयेत्=
चोटयेत्, पृथ्वीजीवानपि हिंस्यात्=पीडयेत्, यानि च तन्निःश्रितानि=पृथिव्या-

માલાપહત મિષ્ણાકે દોષ બતાવે છે-‘નિસ્સેર્ણિ’ इत्यादि, ‘दुरुहमाणी’
इत्यादि, तथा ‘एयारिसे’ इत्यादि ।

દાતા, યદિ સાધુકે લિધે નસૈની, સીઢી (નિસરણી), પાટા, પીઠા
(બાજોટ), માંચા, ચૂંટી અથવા મૂસલ આદિકો ઝૂંચા કરકે ઝૂંચે
મકાનની દૂસરી મંજિલ પર ચઢ કર, આહાર લાવે તો વહ આહાર આદિ,
માલાપહત કહલાતા હૈ । નસૈની (સીઢી) આદિ પર ચઢનેસે યદિ ગિર
પડે તો હાથ પૈર ટૂટ જાય, પૃથ્વીકાય-આદિ જીવોની વિરાધના હોજાય

હવે માલાપહત શિક્ષાના દોષો બતાવે છે-નિસ્સેર્ણિ इत्यादि, दुरुहमाणी.
इत्यादि, तथा एयारिसे इत्यादि.

જો દાતા સાધુને માટે સીઢી (નિસરણી), પાટ, બાજોટ, માંચા, ચૂંટી
અથવા મૂસલ (સાંધેલું) આદિને ઊંચા કરીને ઊંચા મકાનના ખીજા મળલા
પર ચઢીને આહાર લાવે તો તે આહાર માલાપહત કહેવાય છે. સીઢી આદિ પર
ચડવાથી જો પડી જાય તો હાથ-પગ તૂટી જાય, પૃથ્વીકાય આદિ જીવોની

टीका—‘कंदं’ इत्यादि । कन्दं, मूलम्, इमे प्राग्व्याख्याते, वा=अथवा
प्रलम्बं=तालादिफलम् आमम्=अपक्वं-सचित्तमित्यर्थः । च=गुणः छिन्नं=कृत्तित-
मपि सन्निरं=पत्रशाकं-वास्तूकादिकं, तुम्बकम्=अलावूत्रिशेषं, शृङ्गवेरम्=आर्द्रकं
चकारादन्यदपि प्रत्येकसाधारणवनस्पतिमात्रम् आमकम्=अपक्वं सचित्तं परि-
वर्जयेत्=त्यजेत्-न गृह्णीयादित्यर्थः ॥७०॥

मूलम्-तहेव सत्तुचुन्नाइं कोल-चुन्नाइं आवणे ।

सक्कुलिं फाणियं पूअं, अन्नं वावि तहाविहं ॥७१॥

विक्रायमाणं पसढं, रएणं परिफासियं ।

दितियं पडियाइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥७२॥

छाया—तथैव सक्तु-चूर्णानि, कोल-चूर्णानि आपणे ।

सक्कुलीं फाणितं, पूषमन्यद्वापि तथाविधम् ॥७१॥

विक्रीयमाणं पसह्य, रजसा परिस्पृष्टम् ।

ददतीं प्रत्याचक्षीत, न मे कल्पते तादृशम् ॥७२॥

सान्वयार्थः—तहेव=जिसप्रकार सचित्त कन्दादि अग्राह्य हैं उसीप्रकार सत्तु-
चुन्नाइं=भुने हुए जो या चनेका आटा-सत्तू कोलचुन्नाइं=वेरोंका चूरा सक्कुलिं=
तिलपापड़ी फाणियं=गीला गुड़ पूयं=मालपूवा (तथा) तहाविहं=उसीप्रकारके
अन्नं वावि=औरभी पदार्थ जो आवणे=दुकानपर विक्रायमाणं=वेचनेके लिए
रखे हुए हैं वे (यदि) पसढं=वस्त्रसे आच्छादित होनेपर भी रएणं=सचित्त सूक्ष्म
रजसे परिफासियं=व्याप्त हों तो दितियं=देनेवालीसे पडियाइक्खे=कहे कि

‘कंदं’ इत्यादि । सचित्त कन्द, मूल, ताड़-फल आदि तथा कटा
हुआ भी सचित्त पत्तोंका शाक-चयुआ आदि, और सचित्त तुम्बा तथा
अदरख भी साधु ग्रहण न करे । ‘च’ शब्दसे यह भी समझना चाहिये
कि इनके सिवाय कोई भी सचित्त-प्रत्येक या साधारण वनस्पति,
साधुको नहीं कल्पती है ॥ ७० ॥

कंदं० इत्यादि. सचित्त कंद, मूल, ताड़फल आदि तथा कपेलां छोटा छतां
सचित्त पांढरानु शाक-चयुआनी लाठ आदि अने सचित्त दूधी आदि तथा
आड़ पण्य साधु ग्रहण न करे. च शब्दशी अने पण्य समझने के ते उपरांत
कई पण्य सचित्त-प्रत्येक या साधारण वनस्पति साधुने कल्पती नहीं. (७०)

પદ્મતા તુ યસ્યાં ભૂમિકાયાં દાયિકા તિષ્ઠેત્તસ્યામેવ, નગાદી જલ્મવાદાવરોધિસેતુ-
વસિષ્ઠેણ્યાદિકં તિર્યક્ સંસ્થાપ્ય તદ્વારા અગંશ્ચિદ્ગ્રાપરમાગે ગમનાગમનેનાઽઽનીતાઽ
દુષ્પાપશિયવાદિસ્થસ્યાતિગમ્મીરક્તમૂલાદિસ્થસ્ય ચાન્માદેર્ગ્રહણે વરણોક્તમનાદિનાઽ-
નેકવિષકષ્ટસમ્મવાદેયંવિધાપિ મિસા તદન્તર્ભેવેતિ ॥૬૭॥૬૮॥૬૯॥

મૂલમ્-કંદં^૧ મૂલં^૨ પલંવં^૪ વા, આમં^૫ છિન્નં^૭ ચ સન્નિરં^૬ ।

તુંવાગં^૬ સિંગવેરં^{૧૦} ચ, આમગં^{૧૧} પરિવજ્જણં^{૧૩} ॥ ૭૦ ॥

છાયા—કંદં મૂલં પ્રલમ્બં વા, આમં છિન્નં ચ સન્નિરમ્ ।

તુમ્બકં શૃંગવેરં, આમકં પરિવર્જયેત્ ॥૭૦॥

સાન્વયાર્થઃ—આમં=સચિત્ત કંદં=મૂરણ આદિ કન્દ મૂલં=વિદારિકાદિ મૂલ
પલંબં=તાલ આદિકે ફલ વા=તથા છિન્નં ચ=ફાટી હુઈ મી સન્નિરં=નથુપ
આદિકી ભાજીકો (તથા) આમગં=સચિત્ત તુંવાગં=તૂંવે ચ=ઔર સિંગવેરં=
અદરત્વ-આદે-કો સાધુ પરિવર્જણ=વરજે ॥૭૦॥

પદ્મતા કહલાતી હૈ । જિસ મંજિલમેં દેનેવાલી મૌજૂદ હો ડસીકી વરાબરી
પર, દસરી ઓર જાનેકે લિયે પુલકી તરહ નસૈની (નિસરણી) યા
લકડી આદિકો તિરછા રત્વ કર ચઢે તો વહાંસે લાઈ હુઈ ભિક્ષા, તિર્યગ્-
માલાપદ્મતા કહલાતી હૈ । વઢી કઠિનાઈસે પહુંચને યોગ્ય છીંકે યા આલેમેં
તથા ગહરી કોઠરીમેં રક્તી હુઈ ભિક્ષા ગ્રહણ કરનેસે પૈર ઉઠાને આદિ
અનેક કષ્ટ હોતે હૈં ઇસલિયે, એસી ભિક્ષા મી ઇસી માલાપદ્મતા ભિક્ષામેં
અન્તર્ગત સમજની ચાહિયે । યહ સબ પ્રકારકી ભિક્ષા સાધુકો
અકલ્પ્ય હૈ ॥ ૬૭ ॥ ૬૮ ॥ ૬૯ ॥

જે મળલામાં ભિક્ષા આપનારી હાજર હોય, તેની ધરાબર, ખીણ બાબુએ
જવાને માટે પૂલની પેઠે નીસરણી યા લાકડું-પાટિયું તીધું રાખીને ચઢે તો
ત્યાંથી લાવેલી ભિક્ષા તિર્યગ્માલાપદ્મતા કહેવાય છે. બહુ મુશ્કેલીથી પહોંચી
શકાય એવાં સીકાં, યા છાજલીમા તથા ઉડી કોટડીમાં રાખેલા અશનાદિ ગ્રંથ
કરવાથી પગ ઉપાડવા આદિનાં અનેક કષ્ટો પડે છે, તેથી એવી ભિક્ષા પણ આ
(માલાપદ્મતા) ભિક્ષામાંજ સમાયલી સમજ લેવી. એ સર્વ પ્રકારની ભિક્ષા સાધુને
માટે અકલ્પ્ય છે. (૬૭-૬૮-૬૯)

टीका—‘कंदं’ इत्यादि । कन्दं, मूलम्, इमे प्राग्व्याख्याते, वा=अथवा
प्रलम्बं=तालादिफलम् आमम्=अपक्वं-सचित्तमित्यर्थः । च=युनः छिन्नं=कत्तित-
मपि सन्निरं=पत्रशाकं-यास्तूकादिकं, तुम्बकम्=अलावृविशेषं, शृङ्गवेरम्=आर्द्रकं
चकारादन्यदपि प्रत्येकसाधारणवनस्पतिमात्रम् आमकम्=अपक्वं सचित्तं परि-
वर्जयेत्=त्यजेत्-न गृह्णीयादित्यर्थः ॥७०॥

मूलम्-तहेव सत्तुचुन्नाइं कोल-चुन्नाइं आवणे ।

सक्कुलिं फाणियं पूअं, अन्नं वावि तहाविहं ॥७१॥

विक्रायमाणं पसढं, रएणं परिफासियं ।

दितियं पडियाइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥७२॥

छाया—तथैव सत्तु-चूर्णानि, कोल-चूर्णानि आपणे ।

सक्कुलीं फाणितं, पूषमन्यद्वापि तथाविधम् ॥७१॥

विक्रीयमाणं प्रसह्य, रजसा परिस्पृष्टम् ।

ददतीं प्रत्याचक्षीत, न मे कल्पते तादृशम् ॥७२॥

सान्प्रयार्थः—तहेव=जिसप्रकार सचित्त कन्दादि अग्राह्य हैं उसीप्रकार सत्तु-
चुन्नाइं=धुनेहुए जौ या चनेका आटा-सत्तू कोलचुन्नाइं=बेरोंका चूरा सक्कुलिं=
तिलपापड़ी फाणियं=गीला गुड़ पूयं=मालपूवा (तथा) तहाविहं=उसीप्रकारके
अन्नं वावि=औरभी पदार्थ जो आवणे=दुकानपर विक्रायमाणं=वेचनेके लिए
रखे हुए हैं वे (यदि) पसढं=बहससे आच्छादित होनेपर भी रएणं=सचित्त मृक्षम
रजसे परिफासियं=व्याप्त हों तो दितियं=देनेवालीसे पडियाइक्खे=कहे कि

‘कंदं’ इत्यादि । सचित्त कन्द, मूल, ताड़-फल आदि तथा कटा
हुआ भी सचित्त पत्तोंका शाक-बथुआ आदि, और सचित्त तुम्बा तथा
अदरख भी साधु ग्रहण न करे । ‘च’ शब्दसे यह भी समझना चाहिये
कि इनके सिवाय कोई भी सचित्त-प्रत्येक या साधारण वनस्पति,
साधुको नहीं कल्पती है ॥ ७० ॥

कंदं० इत्यादि. सचित्त कंद, मूल, ताड़फल आदि तथा कापेक्षां डोवा छतां
सचित्त पांडरान्तु शाक-वथुआनी साष्ट आदि अने सचित्त दूधी आदि तथा
आहु पण्य साधु ग्रहण न करे च शब्दशी अने पण्य समञ्जसुं के ते उपरांत
डोह पण्य सचित्त-प्रत्येक या साधारण वनस्पति साधुने कल्पती नहीं. (७०)

तारिसं=इस प्रकारका आहारादि मे=मुझे (मेना) न कल्पइ=नहीं कल्पता है ॥७२॥

टीका—‘तद्देव’ इत्यादि, ‘विक्रायमाणं’ इत्यादि च । तद्देव=यथा पूर्वोक्तं सचिच्चकन्दादिकमग्राणं तेनेव प्रकारेण सक्तु-चूर्णानि=सक्तव एव चूर्णानि तानि सक्तुनित्यर्थः, भृष्टयवादिचूर्णान्येव सक्तव उच्यन्ते, कोल-चूर्णानि=बदरी-फलचूर्णानि, शङ्कुकीं=तिलपर्पटिकां, फाणितं=द्रुतगुटं, पूषम्=अपूषम्, तथाविधं=तादृशम् अन्यदपिवा दध्यादिकम्, आपणे=क्रय-विक्रयस्थाने, विक्रीयमाणं=विक्रयार्थं स्याप्यमानं, रजसा=सचिचरेणुना, प्रसक्तं=इडात् वस्त्रादिनाऽऽच्छादनेऽपि यथाकथञ्चित्प्रकारेणेति भावः, परिस्पृष्टं=व्याप्तं-नायुसमुत्थितरजःसंस्पृष्टम् ददतीं प्रत्याचक्षीत-‘तादृशं मे न कल्पत’ इति ॥७१॥७२॥

मूलम्—वहुअद्वियं पुगलं, अणिमिसं वा बहुकंटयं ।

अच्छियं तिदुयं विछं, उच्छुखंडं व सिंवलिं ॥७३॥

अप्पे सिया भोयणजाए, बहु उज्झणधम्मिए ।

दिंतियं पडियाइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥७४॥

‘तद्देव’ इत्यादि, तथा ‘विक्रायमाणं’ इत्यादि ।

जैसे, सचिच्च कन्द, मूल आदि त्याज्य हैं वैसेही सक्तू, बेरोंका चूर्ण, तिलपापड़ी, पिघला हुआ गुड, पूआ तथा ऐसी दही आदि अन्यान्य वस्तुएँ, बेचनेके लिये दुकानमें रखी हों, और सचिच्च रजसे व्याप्त हों, अर्थात् वस्त्रसे ढँक रखने पर भी पवनके द्वारा पहुँची हुई सूक्ष्म सचिच्च रजसे युक्त हों तो वह आहार कल्पनीय नहीं है । इसलिये साधु, देनेवालीसे कहे कि ‘ऐसा आहार, मुझे नहीं कल्पता है ॥ ७१ ॥ ७२ ॥

तद्देव इत्यादि तथा विक्रायमाणं इत्यादि.

जैसे सचिच्च कंद-मूल आदि त्याज्य छे, तेमज सक्तू, मोरतुं शुद्ध, तिलपापड़ी, नरम गोण, तथा जेवा प्रकारनी पीछ दही आदि नरम वस्तुओ वेचवाने माटे दुकानमां राखी होय अने सचिच्च रजथी व्याप्त होय अर्थात् वस्त्रथी ढांकी राख्या छतां पवनद्वारा पछोथेली सूक्ष्म सचिच्च रजथी युक्त होय तो ते आहार कल्पनीय नथी. तेथी साधु ते आपनारीने कहे के जेवा आहार अने कल्पतो नथी. (७१ ७२)

છાયા—વહ્નિષ્ઠિકં પુદ્ગલમ્, અનિમિપં વા વહુકન્ટકમ્ ।

અક્ષીવં તિન્દુકં વિલ્વમ્, ઇક્ષુસ્વર્ણં વા શાલ્મલિમ્ ॥૭૩॥

અલ્પં સ્યાદ્ઘોજનજાતં, વહુજ્ઞનધર્મિકમ્ ।

દદર્તી પ્રત્યાચક્ષીત, ન મે કલ્પતે તાદૃશમ્ ॥૭૪॥

સાન્વયાર્થઃ—વહુઅદ્વિયં=વહુવીજા અર્થાત્ સીતાફલ અણિમિસં=અનન્નાસ વહુકંટકયં=પનસ-કટહલ અન્છિયં=શોભાઝનકી ફલી, જો 'મુનગા' નામસે પ્રસિદ્ધ હૈ; તિન્દુયં=તેન્દુ વિલ્લં=વેલ સિંચલિં=સેમલ ઇન નામકે પુગ્ગલં=ફલોંકો ચ=ઔર ઉચ્છુસ્વર્ણં=ગન્ને-શેરડી-કે ટુકડોંકો, તથા જિસ પદાર્થમે ભોયણજાએ=સ્વાનેયોગ્ય અંશ અપ્પે સિયા=થોડા હો ઔર ઉજ્જ્ઞણધર્મિએ=હાલદેનેયોગ્ય અંશ વહુ=વહુત હો એસે ફલ આદિ દિતિયં=દેનેવાલીસે સાધુ પડિયાહકલ્પે=કહે કિ તારિસં=ઇસ પ્રકારકા આહારાદિ મે=મુલ્લે (લેના) ન કલ્પહ=નહીં કલ્પતા હૈ ॥૭૩॥૭૪॥

ટીકા—'વહુઅદ્વિયં' ઇત્યાદિ, 'અપ્પે સિયા' ઇત્યાદિ ચ । વહસ્થિકમ્=વહુનિ, અસ્થીનિ=વીજાનિ-અસ્થિ=વીજમિતિ રાયમુકુટઃ, વૈદ્યકથેતિ શબ્દકલ્પદ્રુમઃ; યસ્મિન્, યદ્વા વહુનિ અસ્થિકાનિ 'અસ્થિકં=વીજે મેદોજઘાતૌ ચેતિ રાજ-નિઘન્ટુઃ' ઇતિ વૈદ્યકશબ્દસિન્ધુઃ; યસ્મિન્સ્તત્, વહુવીજકં-યોગરૂઢમેતત્, સીતાફલાદિકમિત્યર્થઃ—

'વહુઅદ્વિયં' ઇત્યાદિ તથા 'અપ્પે સિયા' ઇત્યાદિ । 'અસ્થિ' શબ્દકા અર્થ, વીજ હોતા હૈ, રાયમુકુટ તથા વૈદ્યકોપોંમે 'અસ્થિ' શબ્દકા વીજ હી અર્થ હૈ, એસા 'શબ્દકલ્પદ્રુમ' અભિધાનમેં ભી લિખા હૈ । અત એવ વહસ્થિક શબ્દકા અર્થ હૈ-વહુત વીજોંવાલા । યહ શબ્દ યોગરૂઢ હૈ, અત એવ સીતાફલ અર્થ હોતા હૈ । નિઘન્ટુમેં ભી સીતાફલ (સરીફા)કે ઇતને નામ ગિનાયે હૈ—

વહુઅદ્વિયં ઇત્યાદિ, તથા અપ્પે સિયા ઇત્યાદિ. 'અસ્થિ' શબ્દનો અર્થ બીજ (કબીયો) થાય છે. રાયમુકુટ તથા વૈદ્યકોપોમાં અસ્થિ શબ્દનો બીજ એવો જ અર્થ છે, એમ 'શબ્દકલ્પદ્રુમ' માં પણ લખ્યું છે. એટલે વહસ્થિક શબ્દનો અર્થ થાય છે બહુ બીજો વાળું, એ શબ્દ યોગરૂઢ છે, એટલે સીતાફળ અર્થ થાય છે. નિઘન્ટુમાં પણ સીતાફળનાં આટલાં નામ ગણાવ્યાં છે—

“સીતાફલં ગન્ધમાત્રં, વૈદેહીવલ્લભં તથા ।

કૃષ્ણબીજં ત્રાગ્રિમાત્રમાતૃપ્યં વહુવીજકમ્ ॥૧૥” ઇતિ નિવૃણ્ડકોષઃ

યદ્વા ‘વહુઅદિયં’ ઇત્યસ્ય ‘વહઠિઃ’ મિતિચ્છાયા, ‘ફલવીજે પુમાનઠિઃ’ ઇતિ
કોપાત્, અર્થસ્તુક્તયત્ । પુદ્ગલમ્=સાદૃશ્યાત્મકપૂરણપરિપાકાનન્તરાયઃ પતનાત્મક
લનધર્મફલવાત્પુદ્ગલઃ ફલસામાન્યં તમ્, અગ્રેડપ્યસ્ય સમ્બન્ધઃ, સીતાફલાદિનામક
ફલમિતિ માત્રઃ । અનિમિપમ્=અનલાસમ્ અન્તર્વેદિઃસકળકં ત્રાગ્રિદેશમ્પ્રસિદ્ધમ્ ।
વહુકળ્પકં=કળ્પકિફલં-પનસં ‘કટહર’ ઇત્યનેન પ્રસિદ્ધમ્, અસ્ય સ્વભાવે, સર્વા-
વયયાવચ્છેદેન કળ્પકલ્પાપ્તયા વહુકળ્પકસં સિધ્યતિ, અનિમિપપદાર્થસ્ય સ્વન્તર્વેદિઃ
સકળકલ્પેડપિ વિરલકલ્પાદસ્માદ્દેદઃ । મણીવં=ગોમાઝનમ્ ફલપ્રકરણાત્તત્કલિકામ્,
ત્વચઃ સ્થૌલ્ય-કાર્કશ્યાધિવ્યવદોષેભ્યો વીજાનાં વાહુલ્યાચ્છાત્યધિકત્વાગ્ચમાર્ગા
‘મુનિગા’ ઇતિ દેશવિશેષપ્રસિદ્ધામ્ । તિન્દુકમ્=અણ્ડાકૃતિકં ફલવિશેષમ્ અલ્પા-
કારસ્થાપ્યસ્ય ફલસ્ય વીજાનાં સ્થૌલ્યવાહુલ્યાદિદં ત્પાઞ્યાંશવહુલં ‘તેન્દુ’ ઇતિ

“સીતાફલ, ગન્ધમાત્ર, વૈદેહીવલ્લભ, કૃષ્ણબીજ, અગ્રિમ, આતૃપ્ય
ઔર વહુવીજક ॥૧૥”

इनमें ‘वहुवीजक’ शब्द भी सीताफलके लिये आया है,
और यह ऊपर बताया ही जा चुका है कि ‘अस्थि’ शब्दका
अर्थ बीज होता है । इसलिये बहुवीजक और बहुस्थिक एक ही
है, अतः बहुस्थिकका अर्थ सीताफल ही है । अथवा ‘अद्विय’ की
छाया, ‘अष्टिक’ होती है, कोपमें लिखा है कि फलके बीजको ‘अष्टि’
कहते हैं । इससे भी पूर्वोक्त अर्थ ही सिद्ध होता है, इसलिये, सीता-
फलको तथा बंग आदि अन्य अन्य देशोंमें प्रसिद्ध अनन्नाश (अनास) फल
विशेष, कटहर, मुनिगा (सोहिंजन) की फली, तेन्दू, बेल, गन्नेका खण्ड

“સીતાફળ, ગન્ધમાત્ર, વૈદેહીવલ્લભ, કૃષ્ણબીજ અગ્રિમ, આતૃપ્ય અને વહુવીજક.”

એમાં ‘વહુવીજક’ શબ્દ પણ સીતાફળને માટે આવ્યો છે, અને ઉપર
બતાવવામાં આવ્યું જ છે કે ‘અસ્થિ’ શબ્દનો અર્થ ‘બીજ’ થાય છે એટલે વહુવીજક
અને બહુસ્થિક એક જ છે, અર્થાત્ બહુસ્થિકનો અર્થ સીતાફળ જ છે. અથવા
અદ્વિય ની છાયા અષ્ટિક થાય છે, કોપમાં લખ્યું છે કે ફળના બીજને ‘અષ્ટિ’
કહે છે. તેથી પણ પૂર્વોક્ત અર્થ જ સિદ્ધ થાય છે. એ રીતે સીતાફળ, તથા
બંગ આદિ અન્ય-અન્ય દેશોમાં પ્રસિદ્ધ અન્નનાશ, કટહર, મુનિગાની (એક પ્રકારની)
ફળી, તેન્દુ, બિલ્વફળ, (બીલા) ચેરટ્રીની કાતળી, સેમલ આદિ ફળ, જેમાં આદ્ય

પ્રસિદ્ધમ્ । વિલ્વમ્, ઇશ્વરખંડં, શાલ્મલિં ચ, એતાનિ પ્રસિદ્ધાર્થકાનિ । તથા યત્ર
 મોજનજાતં=મોજ્યાંશઃ અલ્પં=સ્વલ્પમ્, ઉજ્જનધર્મિકં=ત્યાજ્યાંશઃ વહુ=અધિકં
 સ્યાત્=મહેત્ તત્ફલાદિકમન્યદપિ દદર્શી પ્રત્યાચક્ષીત-તાદૃશં મેન કલ્પતે इति ।
 સામાન્યલક્ષણેન ત્યાજ્યફલાદિજ્ઞાનં શિષ્યાણાં દુષ્કરં સ્યાદિતિ પ્રથમં વિશેષરૂપેણ
 કતિચિત્ફલાનિ પ્રદર્શ્ય ત્યાજ્યસામાન્યલક્ષણં નિરૂપિતં તેન ન પૂર્વગાથાયાસ્તા-
 ત્પર્યાનુપપત્તિરિતિ દિક્ ॥૭૩॥૭૪॥

મૂલમ્-તહેવુચ્ચાવયં પાણં, અદુવા વાર-ધોયણં ।

સંસેદ્મં ચાલોદગં, અહુણાધોયં વિવજ્જણ ॥૭૫॥

एवं सेमल आदि फल, जिनमें खाद्य अंश कम हो तथा त्याज्य अंश अधिक हो उन सब फल आदिको देनेवालीसे कहे कि ऐसा आहार, मुझे नहीं कल्पता है ।

અનન્નાસમેં મીતર મી કાંટે હોતે હેં ઓર બાહર મી, ઓર કટહરકે ઊલકેમેં સર્વત્ર કાંટે હી કાંટે હોતે હેં । ડોનોં વહુકળ્ટક હેં, કિન્તુ અનન્નાસમેં કાંટે કમ ઓર તીચે હોતે હેં, અતઃ વહ કટહરસે મિન્ન હૈ । અન્ય મેદ લોક-પ્રસિદ્ધ હી હેં ।

સામાન્ય લક્ષણ કરનેસે ત્યાગને યોગ્ય ફલોંકા જ્ઞાન શિષ્યોંકો કઠિનતાસે હોતા, અતઃ પહેલે કુહ વિશેષ ફલોંકે નામ ગિના કર, ડસ પ્રકારકે સમી-ફલોંકા ત્યાગ વતાયા હૈ । ઇસલિયે, પહેલી ગાથાસે ઇસકા સમ્બન્ધ ટીક યૈઠતા હૈ ॥ ૭૩ ॥ ૭૪ ॥

અંશ ઓછો હોય તથા ત્યાજ્ય અંશ વધારે હોય એ બધાં ફળ આદિ આપનારીને સાધુ કહે કે એવો આહાર મને કલ્પતો નથી.

અનન્નાસમાં અંદર કાંટા હોય છે અને બહાર પણ હોય છે, અને કટહરના છેતરામાં સર્વત્ર કાંટા જ હોય છે. બેઢ બહુકંટક છે, પરંતુ અનન્નાસમાં કાંટા ઓછા અને તીખાં હોય છે, તેથી તે કટહરથી જૂદું ફળ છે. અન્ય લેદ લોક-પ્રસિદ્ધ છે.

સામાન્ય લક્ષણ બતાવવાથી ત્યાગવા યોગ્ય ફળોનું જ્ઞાન શિષ્યોને મુશ્કેલીથી થાય છે, એટલે પહેલાં કેટલાંક વિશેષ ફળોનાં નામ ગણાવીને એ પ્રકારનાં બધાં ફળોનો ત્યાગ બતાવ્યો છે. તેથી પહેલી ગાથાથી આનો સંબંધ ટીક બંધ બેસે છે. (૭૩-૭૪)

“સીતાફલં ગણ્ડમાત્રં, વૈદેહીવલ્લભં તથા ।

કૃષ્ણધીનં પાપ્રિમાણ્યમાતૃપ્યં મદુચીજકમ્ ॥૧॥” ઇતિ નિઘન્ટુકોષઃ ।

યદા ‘યદુઅઢિયં’ ઇત્યસ્ય ‘યદુઠ્ઠિક’ મિતિન્જાયા, ‘ફલચીજે પુમાનઠ્ઠિ’ ઇતિ
ફોપાત્, અર્થસ્તૂત્ત પચ । પુદ્ગલમ્=સાદૃશ્યાત્મકપૂરણપરિપાકાનન્તરાયઃપતનાત્મક
લનર્થમકત્વાત્પુદ્ગલઃ ફલસામાન્યં તમ્, અપ્રેક્ષ્યસ્ય સમ્બન્ધઃ, સીતાફલાદિનામકં
ફલમિતિ ભાવઃ । અનિમિપમ્=અનન્નાસમ્ અન્તર્વદિઃસકળકં ચત્રાદિદેશપ્રસિદ્ધમ્ ।
ચહુફળકં=ફળકિફલં-પનસં ‘કટહર’ ઇત્યનેન પ્રસિદ્ધમ્, અસ્ય સ્વભાવે, સર્વા-
વયવાચ્છેદેન ફળકળ્યાપ્યા ચહુફળકત્વં સિદ્ધ્યતિ, અનિમિપપદાર્થસ્ય સ્વન્તર્વદિઃ
સકળકત્વેડપિ ચિરલક્ત્વાદસ્માદ્દેદઃ । અસીચં=શોમાઙ્ગનમ્ ફલપ્રકરણાતત્કલિકામ્,
ત્વચઃ સ્પૈલ્ય-ફાર્કશ્યાધિવચદોષેભ્યો ધીજાનાં ચાહુલ્યાચ્ચાત્પધિકત્વાજ્યભાગાં
‘મુનિગા’ ઇતિ દેશયિશેષપ્રસિદ્ધામ્ । તિન્દુકમ્=અણ્ડાકૃતિકં ફલવિશેષમ્ અલ્પા-
કારસ્યાપ્યસ્ય ફલસ્ય ધીજાનાં સ્પૈલ્યવાહુલ્યાદિદં ત્યાજ્યાંશવહુલં ‘તેન્દુ’ ઇતિ

“સીતાફલ, ગણ્ડમાત્ર, વૈદેહીવલ્લભ, કૃષ્ણધીજ, અગ્રિમ, આતૃપ્ય
ઔર યહુધીજક ॥૧॥”

इनमें ‘यहूधीजक’ शब्द भी सीताफलके लिये आया है,
और यह ऊपर बताया ही जा चुका है कि ‘अस्थि’ शब्दका
अर्थ धीज होता है । इसलिये यहूधीजक और यहस्थिक एक ही
है, अतः यहस्थिकका अर्थ सीताफल ही है । अथवा ‘अद्विय’ की
छाया, ‘अष्टिक’ होती है, कोपमें लिखा है कि फलके बीजको ‘अष्टि’
कहते हैं । इससे भी पूर्वोक्त अर्थ ही सिद्ध होता है, इसलिये, सीता-
फलको तथा बंग आदि अन्य-अन्य देशोंमें प्रसिद्ध अनन्नास (अनास) फल
विशेष, कटहर, मुनिगा (सोहिंजन) की फली, तेन्दू, बेल, गन्नेका खण्ड

“સીતાફળ, ગંડમાત્ર, વૈદેહીવલ્લભ, કૃષ્ણધીજ અગ્રિમ, આતૃપ્ય અને બહુધીજક.”

એમાં ‘બહુધીજક’ શબ્દ પણ સીતાફળને માટે આવ્યો છે, અને ઉપર
ખતાવવામાં આવ્યું જ છે કે ‘અસ્થિ’ શબ્દનો અર્થ ‘ધીજ’ થાય છે એટલે બહુધીજક
અને બહુસ્થિક એક જ છે, અર્થાત્ બહુસ્થિકનો અર્થ સીતાફળ જ છે. અથવા
અદ્વિય ની છાયા અષ્ટિક થાય છે, કેાષમાં લખ્યું છે કે ફળના ધીજને ‘અષ્ટિ’
કહે છે. તેથી પણ પૂર્વોક્ત અર્થ જ સિદ્ધ થાય છે. એ રીતે સીતાફળ, તથા
બંગ આદિ અન્ય-અન્ય દેશોમાં પ્રસિદ્ધ અનન્નાસ, કટહર, મુનિગાની (એક પ્રકારની)
ફળી, તેન્દુ, ગિલ્વફળ, (ખીલા) શેરડીની કાતળી, સેમલ આદિ ફળ, જેમાં આવે

મૂહૂર્ત્તાન્તર્યોતં ચેદિત્યર્થસ્તદા વિવર્જયેત્—ન ગૃહ્ણીયાત્ । ઉપલક્ષણમેતત્,
ઉક્તઞ્ચાઽઽચારાન્ને શ્રીભગવતા—

“સે^૧ મિષ્ણુ વાર જાવ અણુપવિદ્ધે સમાણે સે જં પુણ પાણગજાયં જાણેજ્ઞા,
તં જહા—ઉસેડમં વા સંસેડમં વા ચાઉલોદગં વા અન્નયરં વા તહપ્પગારં પાણગજાતં
અહુણાધોયં અણંવિલં અવોક્કંતં અપરિણતં અત્રિદ્ધત્યં અફાસુયં જાવ ણો પઢિ-
ગાહેજ્ઞા । અહ પુણ એવં જાણેજ્ઞા ચિરાધોયં અંવિલં વોક્કંતં પરિણતં ત્રિદ્ધત્યં ફાસુયં
જાવ પઢિગાહેજ્ઞા । સે મિષ્ણુ વાર જાવ અણુપ્પવિદ્ધે સમાણે સે જં પુણ પાણગજાતં

છાયા-૧-“અથ મિષ્ણુર્વા મિષ્ણુકી વા યાવત્-અનુપવિદ્ધિઃ સન્ સ યત્પુનઃ પાનક-
જાતં જાનીયાત્, તદ્યથા-ઉત્સ્વેદિમં વા સંસ્વેદિમં વા તણ્ડુલોદકં વા અન્યતરદ્વા
તથાપ્રકારં પાનકજાતમ્ અધુનાધૌતમ્ અનમ્લમ્ અવ્યુત્ક્રાન્તમ્ અપરિણતમ્ અવિ-
ધ્વસ્તમ્ અપ્રામુકં યાવત્ નો પ્રતિગૃહ્ણીયાત્ । અથ પુનરેવં જાનીયાત્-ચિરદ્યૌતમ્
અમ્લં વ્યુત્ક્રાન્તં પરિણતં વિધ્વસ્તં પ્રામુકં યાવત્ પ્રતિગૃહ્ણીયાત્ । અથ મિષ્ણુર્વા ૨
યાવત્-અનુપવિદ્ધિઃ સન્ સ યત્પુનઃ પાનકજાતં જાનીયાત્, તદ્યથા-તિલોદકં વા
હનકો ગ્રહણ ન કરે । યે તો ઉપલક્ષણ માત્ર હૈં, આચારાંગ સૂત્રમે
ભગવાને કહા હૈ—

“સાધુ અથવા સાધ્વી પાનીકે લિપ્ત ગૃહસ્થકે ઘરમેં પ્રવેશ કર્કે-
આટેકે ઘરતનકા ધોવન, શાક આદિકા વાફા હુઆ પાની, વાવલોંકા
ધોવન તથા હસ પ્રકારકા ઓર ખી કોઈ પાની તુરતકા ધોયા હુઆ હો,
સ્વાદસે ચલિત ન હુઆ હો અર્થાત્ જિસકા ધોવન હો ડસ વસ્તુકા
સ્વાદ ન આતા હો, જિસકા વર્ણ રસ ગન્ધ સ્પર્શ ન બદલા હો-સર્વથા
અચિત ન હુઆ હો, શસ્ત્ર-પરિણત ન હો તો ગ્રહણ ન કરે । યદિ તુરતકા
ધોયા હુઆ ન હો-બહુત દેરકા ધોયા હુઆ હો, સ્વાદસે ચલિત હો ગયા હો

અર્થાત્ અંતર્મુહૂર્તની અંદર અંદરની ધોએલાં હોય તો તેને અહણ કરવાં નહિ. એ
તો ઉપલક્ષણમાત્ર છે. આચારાંગ સૂત્રમાં ભગવાને કહ્યું છે કે—

“સાધુ અથવા સાધ્વી પાણીને આટે ગૃહસ્થના ઘરમાં પ્રવેશ કરીને;
આટાના વાસણનું ધોવણ, શાક આદિ જેમાં બાફેલાં હોય તે પાણી, ચોખાનું
ધોવણ, તથા એ પ્રકારનું બીજું પણ કોઈ પાણી તુરતનું ધોએણું હોય, સ્વાદથી
ચલિત થયું ન હોય, અર્થાત્ જેનું ધોવણ હોય તે વસ્તુનો સ્વાદ ન આવતો
હોય, જેનાં વર્ણ રસ ગંધ સ્પર્શ ન બદલાયાં હોય-સર્વથા અચિત્ત ન થયું હોય,
શસ્ત્રપરિણત ન હોય, તો તે અહણ ન કરે. જો તુરતનું ધોએણું ન હોય-બહુ
વખતનું ધોએણું હોય, સ્વાદથી ચલિત થયું હોય, અને શસ્ત્રપરિણત હોય તો

छाया—तमेयीचावनं पान, मगवा वारकधावनम् ।

संस्वेदिमं तण्डुलोदकम्, अधुनाधीतं विवर्जयेत् ॥७५॥

अब पान ग्रहण करने की विधि बताते हैं—

सान्वयार्थः—तहेच=जैसे अशन उसीप्रकार पाणं=पान उच्चावयं=उच्च-सुन्दर वर्णादिसे युक्त, जैसे दाख आदिका धोवन, अबच-सुन्दर वर्णादिसे रहित जैसे मेथी केर आदिका धोवन वारधोयणं=गुड़के घड़ेका धोवन संसेइमं=माजीका तथा आटेकी धालीका धोवन अदुवा=अथवा चाउलोदगं=चावल्लोंका धोवन (ये सब यदि) अहृणाधोयं=तुरन्तका धोया हुआ हो तो उसे (साधु) विवज्जए=वर्ज-न लेवे ॥७५॥

टीका—अशनग्रहणविधेरनन्तरं पानग्रहणविधिमाह-‘तहेवुच्चावयं’ इत्यादि । तथैव=यथाऽशनं तेनैव प्रकारेण, पानं=पेयं, कर्मणि ल्युट्, उच्चावचमिति-उदक् च अवाक् च उच्चावचम्-अनेकप्रकारम्, उत्कृष्टानुत्कृष्टमित्यर्थः, तत्र उत्कृष्टं=हविर-वर्णगन्धरसस्पर्शयुक्तं द्राक्षादिधावनजलं प्रपाणकादिकं च, अनुत्कृष्टं=हविर-वर्णादिहीनं मेथिका-करीर-शमीफलिका-तिलादिधावनजलम् । वारकधावनं=गुड-घट-घृतघटादि धावनजलं, संस्वेदिमं=त्रयितशाकादिजलं पिष्टस्थालीप्रक्षालनजलञ्च, तण्डुलोदकं=तण्डुलधावनजलम् । एतत्सर्वम् अधुनाधीतम्=तत्काल-धीतम्-अन्त-

अशन ग्रहण करनेकी विधि बताकर अब पान ग्रहण करनेकी विधि दिखाते हैं—‘तहेवुच्चावयं’ इत्यादि ।

उच्च (उत्कृष्ट) मनोज्ञ वर्ण गन्ध रस स्पर्शवाला दाख आदिका धोवन तथा शर्बत आदि पान, अबच (अनुत्कृष्ट) अमनोज्ञ वर्ण गन्ध रस स्पर्शवाला मेथी केर साँगरी तथा तिल छाल आदिका धोवन आदि पान, गुड़ या घीके घड़ेका धोवन, औटाये (उबाले) हुए हरा शाक आदि-का पानी, आटेकी धाली आदिका धोवन, चावलका धोवन । ये सब यदि तत्कालके धोये हुए हों अर्थात् अन्तर्मुहूर्त्तके अभ्यन्तरके धोये हों तो

अशन अहृण करवान्नी विधि बतावीने हवे पान अहृण करवान्नी विधि बतावे छेः—तहेवुच्चावयं इत्यादि ।

उच्य (उत्कृष्ट) मनोहर वर्ण गंध रस स्पर्शवाणुं द्राक्ष आदिनुं धोवणु तथा शरणात आदि पान, अबच (अनुत्कृष्ट) अमनोज्ञ वर्ण गंध रस स्पर्शवाणुं मेथी, केरां, भीनजानी इणी (सागरिओ) तथा तल छाथ आदिनुं धोवणु आदि पान, गोण या घीना धावणु धोवणु, उडाणेला वीला शाक आदिनुं पाणु, आटानी थाणी आदिनुं धोवणु, ओपानु धोवणु, ओ अधां ओ ताण्ण धोवणु हाय

૧“તિલતંદુલ-ડસળોદય, ચળોદય-તુસોદય-અવિદ્વત્યં ।

અળં તદાવિદં વા, અપરિણદં ણેવ મેઢિજ્ઞા ॥૪૭૩॥” ઇતિ ।

ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૭૫॥

તર્હિ કીદશં પાનં ગૃહીયાત્ ? ઇત્યત આહ-‘જં જાણેજ્જ’ ઇત્યાદિ, ‘અજીવં’ ઇત્યાદિ ચ ।

મૂલમ્-જં^૭ જાણેજ્જ^૬ ચિરાધોયં^૮, મર્ઝે^૧ દંસણે^૨ વા^૩ ।

પડિપુચ્છી^૪ઝણ^૫ સુચ્ચા^૬ વા, જં^{૧૦} ચ^{૧૧} નિસ્સંકિયં^{૧૨} ભવે^{૧૩} ॥૭૬॥

અજીવં^{૧૪} પરિણયં^{૧૫} નચ્ચા^{૧૬}, પડિગાહિજ્જ^{૧૮} સંજણ^{૧૭} ।

અહ^{૧૯} સંકિયં^{૨૦} ભવિજ્ઞા^{૨૧}, આસાઙ્ગાણ^{૨૨} રોયણ^{૨૩} ॥૭૭॥

છાયા—પજ્ઞાનીયાચિરાદ્દૌતં, મત્યા દર્શનેન વા ।

પ્રતિપૃચ્છય શ્રુત્વા વા, યચ્ચ નિશ્ચક્ષિતં ભવેત્ ॥૭૬॥

અજીવં પરિણતં જ્ઞાત્વા, પ્રતિગૃહીયાત્સંયતઃ ।

અથ શક્ષિતં ભવેત્, આસ્વાદ્ય રોચયેત્ ॥૭૭॥

સાન્વયાર્થઃ—મર્ઝે=બુદ્ધિસે વા=અથવા દંસણે=દેહનેસે પડિપુચ્છીઝણ=

છાયા-૧ તિલતંદુલોળ્ળોદકં ચળકોદકં તુપોદકમ્ અવિધ્વસ્તમ્ ।

અન્યત્ તથાવિધં વા, અપરિણતં નૈવ ગૃહીયાત્ ॥૪૭૩॥

“તિલોદક, તંદુલોદક, ડળ્ળોદક, ચળેકા પાણી, તુપકા પાણી, તથા ઇસ પ્રકારકા ઔર મી જલ યદિ અવિધ્વસ્ત (સચિત્ત) હો ઔર શસ્ત્રપરિણત ન હો તો ગ્રહણ નહીં કરના ચાહિયે અર્થાત્ શસ્ત્રપરિણત હો તો લેના કલ્પતા હૈ ॥૧॥” (મૂલાચાર ગા. (૪૭૩) ॥૭૫ ॥

કૈસા ધોવન ગ્રહણ કરના ચાહિયે ? સો વતાતે હિં-‘જં જાણેજ્જ’ ઇત્યાદિ, ‘અજીવં’ ઇત્યાદિ ।

■ તિલોદક, તંદુલોદક, ડળ્ળોદક, ચળાનું પાણી, તુપનું પાણી, તથા ઐ પ્રકારનું પાણી પણ જો અવિધ્વસ્ત (સચિત્ત) હોય અને શસ્ત્રપરિણત ન હોય તો ગ્રહણ કરવું ન જોઈએ અર્થાત્ શસ્ત્રપરિણત હોય તો લેવું કદ્યે છે. (મૂલાચાર ગા. ૪૭૩) (૭૫)

કેવું ધોવણુ ગ્રહણ કરવું જોઈએ ? તે બતાવે છે :—જં જાણેજ્ઞં ઇત્યાદિ, તથા અજીવં ઇત્યાદિ.

જાળેજા તંત્રા-તિલોદકં યા તુપોદકં યા યવોદકં યા આયામં યા સોવીરં યા
 મુદ્ધવિયદં યા અન્નયરં યા તદ્ધપ્પગારં પાણગજાયં પુચ્ચામેવ આન્દોષજ્ઞા-આડસોતિ
 વા ૭ । સે મિયમ્ યા ૨ જાવ સમાણે સે જં પુણ જાળેજા તંત્રા-અંવાહગાણં
 વા અંવાહગપાણં વા કવિટ્પાણં વા માતુલ્લિપાણં વા મુરિયાપાણં વા
 દાલિમપાણં વા સ્વજ્જૂરપાણં વા નાલિકેરપાણં વા ફરીરપાણં વા કોલપાણં
 વા આમલગપાણં વા ચિંચાપાણં વા અન્નયરં યા તદ્ધપ્પગારં પાણગજાયં”ઇત્યાદિ ।

ઉક્તં દિગમ્બરાચાર્યેણ વટ્ટકેરસ્વામિનાડપિ મૂલાનારે—

તુપોદકં યા યવોદકં યા આયામં યા સોવીરં યા મુદ્ધવિકૃતં યા અન્યતરત્ વા તથા-
 પ્રકારં પાનકજાતં પૂર્વમેવ આન્દોચયેત્-આયુષ્મન્ ! ઇતિ યા ૭ । અથ મિથુર્વાર
 યાવત્ અનુપચિદ્ધઃ સન્ સ યત્પુનર્જાનીયાત્, તથા-આન્નપાનકં વા આન્નાતરુપાનકં
 વા કપિત્થપાનકં વા માતુલ્લપાનકં વા મૃદ્વીકાપાનકં વા દાહિમપાનકં વા સ્વર્જ-
 પાનકં વા નાલિકેરપાનકં વા ફરીરપાનકં વા કોલપાનકં વા આમલપાનકં વા
 ચિન્ચાપાનકં વા, અન્યતરદ્વા તથાપ્રકારં પાનકજાતમ્” ઇત્યાદિ ।

ઔર શસ્ત્રપરિણત હો તો ગ્રહણ કરે । તિલોદક, તુપોદક, યવોદક, ઓસામળ, સોવીર (અગછળ), ઉષ્ણોદક તથા હસ પ્રકારકા ઔર મી પાની ગૃહસ્થકા દિયા હુઆ કલ્પતા હૈ । સાધુ યદિ આમકા ધોવન, અંવાહગકા ધોવન, કવિઠ (કૈથ)કા ધોવન, વિજૌરેકા ધોવન, દ્રાક્ષકા ધોવન, અનારકા ધોવન, સ્વજૂરકા ધોવન, નારિચલકા પાની (ધોવન), કેરકા ધોવન, વેરકા ધોવન, ઑલેકા ધોવન, હમલીકા ધોવન, અથવા હસ પ્રકારકા ઔર મી ધોવન જાને ઔર યદિ વહ અત્યમ્લન હો, તુરતકા ધોયા હુઆ ન હો, સ્વાદચ્ચલિત હો ઔર શસ્ત્રપરિણત હો તો કલ્પતા હૈ ।”

દિગમ્બરાચાર્ય વટ્ટકેર-સ્વામીને મી મૂલાચારમેં કહા હૈ—

અહણ કરે. તિલોદક, તુપોદક, યવોદક, ઓસામળ, સોવીર, ઉષ્ણોદક તથા એ પ્રકારનું ખીણું પણ પાણી ગૃહસ્થે આપેલું હોય તે કદપે છે. ને સાધુ કેરીનું ધોવણ, અંબાડગ (આંબેળિયાનું) ધોવણ, કેઠાનું ધોવણ, ખીજોરાનું ધોવણ, દ્રાક્ષનું ધોવણ, અનારનું ધોવણ, ખજૂરનું ધોવણ, નારિયેળનું પાણી (ધોવણ), કેરાનું ધોવણ, ગોરાનું ધોવણ, આંબળાનું ધોવણ, આંબલીનું ધોવણ, અથવા એ પ્રકારનું ખીણું પણ ધોવણ બાણે અને ને તે બહુ અગ્લ (ખાટું) ન હોય. તુરતનું ધોવેલું ન હોય, સ્વાદચ્ચલિત હોય અને શસ્ત્રપરિણત હોય તો કદપે છે.”

દિગંબરાચાર્ય વટ્ટકેર-સ્વામીએ પણ મૂલાચારમાં કહ્યું છે:—

૧“તિલતંદુલ-ઉસળોદય, ચળોદય-તુસોદય-અવિદ્ધત્યં ।

અળાં તદાવિદં વા, અપરિણદં ણેવ ગેઢિજ્ઞા ॥૪૭૩॥” ઇતિ ।

ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૭૫॥

તર્હિ કીદશં પાનં ગૃહ્ણીયાત્ ? इत्यत आह—‘जं जाणेज्ज’ इत्यादि, ‘अजीवं’ इत्यादि च ।

મૂલમ્-જં^૭ જાણેજ્જ^૬ ચિરાધોયં^૮, મઈં^૧ દંસણે^૨ વા^૩ ।

પડિપુચ્છિ^૪ઝણ^૫ સુચ્ચા^૬ વા, જં^૭ ચ^૮ નિસ્સંકિયં^૯ ભવે^{૧૦} ॥૭૬॥

અજીવં^{૧૧} પરિણયં^{૧૨} નચ્ચા^{૧૩}, પડિગાહિજ્જ^{૧૪} સંજણ^{૧૫} ।

અહ^{૧૬} સંકિયં^{૧૭} ભવિજ્ઞા^{૧૮}, આસાહિત્તાણ^{૧૯} રોયણ^{૨૦} ॥૭૭॥

છાયા—યજ્ઞાનીયાચિરાદ્દીતં, મત્યા દર્શનેન વા ।

પ્રતિપૃચ્છ્ય શ્રુત્વા વા, યચ્ચ નિશ્ચક્ષિતં ભવેત્ ॥૭૬॥

અજીવં પરિણતં જ્ઞાત્વા, પ્રતિગૃહ્ણીયાત્સંયતઃ ।

અથ શક્ષિતં ભવેત્, આસ્વાદ્ય રોચયેત્ ॥૭૭॥

સાન્વયાર્થઃ—મઈં=બુદ્ધિસે વા=અથવા દંસણે=દેહનેસે પડિપુચ્છિઝણ=

છાયા-૧ તિલતંદુલોપ્પોદકં ચળકોદકં તુપોદકમ્ અવિધ્વસ્તમ્ ।

અન્યત્ તથાવિદં વા, અપરિણતં નૈવ ગૃહ્ણીયાત્ ॥૪૭૩॥

“તિલોદક, તન્દુલોદક, ઉષ્ણોદક, ચનેકા પાની, તુપકા પાની, તથા ઇસ પ્રકારકા ઔર મી જલ યદિ અવિધ્વસ્ત (સચિત્ત) હો ઔર શસ્ત્રપરિણત ન હો તો ગ્રહણ નહીં કરના ચાહિયે અર્થાત્ શસ્ત્રપરિણત હો તો લેના કલ્પતા હૈ ॥૧॥” (મૂલાચાર ગા. (૪૭૩) ॥૭૫ ॥

કૈસા ધોવન ગ્રહણ કરના ચાહિયે ? સો બતાતે હૈ—‘જં જાણેજ્જ’ ઇત્યાદિ, ‘અજીવં’ ઇત્યાદિ ।

“તિલોદક, તન્દુલોદક, ઉષ્ણોદક, ચણાનું પાણી, તુપનું પાણી, તથા એ પ્રકારનું પાણી જ્યાં જ્યાં નો અવિધ્વસ્ત (સચિત્ત) હોય અને શસ્ત્રપરિણત ન હોય તો ગ્રહણ કરવું ન જોઈએ અર્થાત્ શસ્ત્રપરિણત હોય તો લેવું કલ્પે છે. (મૂલાચાર ગા. ૪૭૩) (૭૫)

કેવું ધોવણુ ગ્રહણ કરવું જોઈએ ? તે બતાવે છે:—જં જાણેજ્જં ઇત્યાદિ, તથા અજીવં ઇત્યાદિ.

पूछकर या=अथवा सुना=सुन करते हुए सुनकर जं=जिस धोवनको चिराघोयं=
निरर्थक-यद्गत देरका धोया हुआ जाणे=जाने, न=तथा जं=जो निस्संक्रियं=
'इससे ठपा जान्त होगी या नहीं?' इस प्रकारकी शङ्कारहित भवे=हो तो उसे
अजीवं=जीवरहित-अचित्त-और परिणयं=सम्पत्तिपरिणत नभा=जानकर संजण=
साधु पट्टिगगादिज्ज=लेवे; अहं=अथ-अगर यह संक्रियं='इससे ठपा बूझेगी या
नहीं?' इस प्रकारकी शङ्कासे युक्त भविज्जा=हो तो उसे आसाइसाण=वस्तु
करके रोयण=निर्णय करे ॥७६॥७७॥

टीका—मत्या=बुद्ध्या दर्शनेन=दृष्ट्या या धीतजले तदीयवर्णादिपरिज्ञानाय
तत्राऽऽगमानुगामिन्या मनीषया दृष्टिनिपातेन वेति भावः, प्रतिपृच्छय=सम्पत्
पृष्ट्वा श्रुत्वा या तत्प्रतियचनं प्रश्नमन्तरेणाऽपि कस्यचिन्मुखाद्वा निश्चयं यद् चिरा-
द्भौतं जानीयात्, यद्य निश्चिद्विषयम्=अनुपयोगित्वशङ्कारहितं भवेत् तद् अजीवं=आ-
सुकं परिणतं=स्वपरशस्त्रादिनाऽवस्थान्तरं प्राप्तं ज्ञात्वा संयतः=साधुः प्रतिपृष्ट्वायात्।

ये तु 'घटिकाद्वयानन्तरं धावनजलं सचित्तं भवतीति मुहूर्त्तात्परं तत्तद्यमनुपा-
देय' मित्याहुः, तत्र समीचीनम्, व्यञ्जनाद्युपलक्षणकरदर्शनाध्यायार्थं पाकप्रदेशे पूर्व-

आगमानुसार बुद्धि अथवा दृष्टिसे धोवनका वर्ण आदि जान कर
पूछ कर अथवा किसीसे सुन कर धोवन बहुत देरका धोया हुआ हो तो
ग्रहण करे। तथा 'उपयोगी है या अनुपयोगी?' इस प्रकारकी शङ्काका
निर्णय करके प्राप्त तथा अवस्थान्तरको प्राप्त होगया जानकर साधु
ग्रहण करे।

जो लोग यह कहते हैं कि—' धोवन जल दो घड़ीके बाद सचित्त
होनेसे अग्राह्य है ' यह उनका कहना ठीक नहीं, क्योंकि, यदि दो
घड़ीके बाद धोवन जल सचित्त हो जाय तो शाक आदिसे लिप्त हाथ

आगमानुसार बुद्धि अथवा दृष्टिसे धोवणुने वर्षादि नाली-पूछीने अथवा
कोष्ठ पासैथी सांठणीने धोवणु गहु वणतथी धोवणुं डाय तो ते अहणु करे तेमण
' उपयोगी छे के अनुपयोगी ? ' जे प्रकारनी शङ्काने निर्णय करीने प्राप्तुं तथा
अवस्थांतरने प्राप्त थवणुं नालीने साधु ते अहणु करे.

जे दोको कहे छे के—' धोवणुं पाछी जे घड़ी पछी सचित्त होवाथी
अग्राह्य छे ' ते तेमणुं कहेवानुं नाराणर नथी, कहरु के जे जे घड़ी पछी धोवणुं
जण सचित्त थल नदय तो शाक आदिथी परशयवा हाथ या कउछी-आदि

સ્થાપિતજલસ્ય મુહૂર્તાનન્તરં તન્મતે સચિત્તાયાં તદાનીં તદુદકક્ષાલિતકરદર્વ્યા-
દિના નિરવધાશનગ્રહણમપિ તેપાં દોષાવહં મવેત્, તત્સંમતસચિત્તજલસંસૃષ્ટકરદર્વી-
સંસર્ગવચ્ચાત્ । મુહૂર્તાત્પરમેવ ધાવનજલસ્ય સચિત્ત્વાક્ત્રીકારે ‘અહુળાધોયં વિવ-
જ્જણ’ ઇતિ પ્રકૃતમૂત્રસ્ય ‘જં જાણેજ્જ ચિરાધોયં’ ઇતિ પ્રકૃતમૂત્રસ્ય ચ વિરોધા-
પત્તિઃ, તથાદિ-અધુનાર્ધોતસ્ય મુહૂર્તાન્તર્ગતતયા તત્ર તન્મતે સચિત્તાયા અભાવે
તદ્વર્જનોપદેશાઽસદ્ભૂતિઃ, ચિરાદ્ધોતસ્ય ચ મુહૂર્તાનન્તરં તન્મતે સચિત્તાયા તદુપાદા-
નોપદેશસ્ય ચાસદ્ભૂતિઃ સ્યાત્, તસ્માત્ પિપાસાપનોદનશક્તિશાલિનશિરાદ્ધોતસ્ય ગ્રહણ
શાસ્ત્રસંમતમિત્યવધેયમ્ ।

યા કુડછી આદિ ધોનેકે લિપ ગૃહસ્થ (રસોયા) રસોઈકે સમય અપને
પાસ એક પાનીકા ઘરતન રખતા હૈ, ઉસ જલસે હાથ ઓર કુડછી ધો
ધો કર દાલ આદિ પસોસતા હૈ, એસી દશામેં ઉક્ત મતસે દેર તક રક્ષે
રહનેકે કારણ યદિ વહ હાથ યા કુડછી આદિકા ધોવન સચિત્ત હો
જાતા હૈ તો ઉસ ધોવનમેં ધોયી હુઈ કુડછી યા હાથસે દિયા જાનેવાલા
નિરવચ અન્નાદિ ભી ઉનકો અગ્રાહ્ય હો જાયગા । ‘તહેવુચાવયં’ હસ
ગાથાકે અન્તિમ ચરણમેં ‘અહુળાધોયં વિવજ્જણ’ યહ કહ કર ભગવાનને
યહ સ્પષ્ટ કર દિયા હૈ કિ તુરતકા ધોયા હુઆ જલ અગ્રાહ્ય હૈ, ઓર
હસીકો ‘દ્વિર્વદ્ધં સુવદ્ધં ભવતિ’ હસ ન્યાયસે ‘જં જાણેજ્જ ચિરાધોયં’
હસ ગાથાસે સુસ્પષ્ટ કર દિયા હૈ કિ દેરકા ધોયા હુઆ ધોવન ગ્રહણ
કરના ચાહિયે । અતઃ દો ઘડીકે બાદ ધોવનમેં જીયોંકી ઉત્પત્તિ માનના
જૈનાગમસે વિરુદ્ધ હૈ ઓર ઉત્સૂત્ર-પ્રરૂપણાકા ભાગી ઘનના હૈ ।

ધોવાને માટે ગૃહસ્થ (રસોધયો) રસોધને સમયે પોતાની પાસે પાણીનું એક
વાસણ રાખે છે, એ જળથી હાથ અને કડછી ધોઈ-ધોઈને દાળ આદિ પીરસે છે,
એવી દશામાં ઉક્ત મત પ્રમાણે કેટલાક સમય સુધી રહેલું ઢોવાને કારણે
જો એ હાથ યા કડછી આદિનું ધોવણ સચિત્ત થઈ જાય તો એ ધોવણમાં
ધોએલી કડછી યા હાથથી આપવામાં આવતું નિરવધ અન્નાદિ પણ એમને અગ્રાહ્ય
જની જાય. તહેવુચાવયં એ ગાથાના અન્તિમ ચરણમાં અહુળાધોયં વિવજ્જણ
એમ કહીને ભગવાને એ સ્પષ્ટ કરી આપ્યું છે કે તુરતનું ધોએલું જળ અગ્રાહ્ય
છે, અને એને દ્વિર્વદ્ધં સુવદ્ધં ભવતિ એ ન્યાયે કરીને જં જાણેજ્જ ચિરાધોયં એ
ગાથાથી સુસ્પષ્ટ કરી આપ્યું છે કે કેટલાક સમય પહેલાંનું ધોએલું ધોવણ
પણ કંઈક કરવું જોઈએ. એટલે જો ઘડી પછી ધોવણમાં ઢોવાની ઉત્પત્તિ માનવી
એ જૈનાગમથી વિરુદ્ધ છે અને ઉત્સૂત્રપ્રરૂપણાના ભાગી ઘનવું છે.

અથ શક્તિત્વં=‘પિપાસાઽપનોદકં ન ચા?’ इति संशयविषयो भवेत्तदा आस्वाय=
उक्तसंशयापनोदयार्थं किञ्चित्पीत्वा रोचयेत्=निर्णयेत् ॥

“अजीव”-मित्यनेन जीवराहित्यं ‘परिणत’-मित्यनेन च सर्वथाऽवित्तत्वं
सूचितम् ॥७६॥७७॥

આસ્વાદનવિધિ પ્રદર્શયન્ નિર્ણયપ્રકારમાહ-‘થોવ૦’ इत्यादि ।

मूलम्-थोवमासायणट्टाए, हृत्थगम्मि दलाहि मे ।

मा मे अच्चंचिलं पूयं, नालं तिण्हं विणित्तए ॥७८॥

छाया—स्तोकमास्वादनार्थं, हस्तके देहि मे ।

મા મે અત્યમ્લં પૂતિ, નાલં ત્ણાં વિનેત્તમ્ ॥૭૮॥

सान्वयार्थः—(निर्णय करनेके लिए साधु दातासे कहे कि-हे आयुष्मन् !)
आसायणट्टाए=चखनेके लिए थोवं=थोड़ासा धोवन मे=मेरे हृत्थगम्मि=हाथमें
दलाहि=दो, (हाथमें लेकर चखने पर यदि निश्चय हो जाय कि वह धोवन)
अच्चंचिलं=अत्यन्त खट्टा पूयं=दुर्गन्धित और तिण्हं=प्यास विणित्तए=बुझानेके
लिए नालं=समर्थ नहीं है इसलिये यह मे=मेरे लिए उपयोगी मा=नहीं है ॥७८॥

तथा ‘इससे प्यास मिट जायगी या नहीं?’ ऐसा सन्देह उत्पन्न हो
जाय तो उस सन्देहको दूर करनेके लिए थोड़ासा पानी चख कर
निर्णय करे ।

‘अजीव’ पदसे जीवराहित्य और ‘परिणत’ पदसे मिश્રकी શંકાકા
અભાવ સૂચિત્ત કિયા હૈ ॥ ૭૬ ॥ ૭૭ ॥

આસ્વાદન (ચચને) કી વિધિ ચતાતે હુએ નિર્ણય કરનેકા પ્રકાર
ચતાતે હૈ—‘ થોવ૦ ’ इत्यादि ।

તેમજ ‘એથી તરસ મટશે કે નહિ?’ એવો સંદેહ ઉત્પન્ન થાય તો એ
સંદેહ દૂર કરવાને થોડું પાણી ચાખીને નિશ્ચય કરવો અજીવં શબ્દથી જીવરાહિત્ય
અને પરિણય શબ્દથી મિશ્રની શંકાનો અભાવ સૂચિત કર્યો છે. (૭૬-૭૭)

આસ્વાદન (ચાખવા) ની વિધિ બતાવતાં નિશ્ચય કરવાનો પ્રકાર બતાવે
છે-થોવ૦ इत्यादि.

टीका—आस्वादनार्थम्=उपयोगित्वाऽनुपयोगित्वज्ञानार्थं स्तोकं स्वल्पं तिल-
तण्डुलादिजलं मे=मम हस्ते 'देहि' इति दात्रीशुद्धिश्च वदेदिति भावः । तद्वत्तं
धौतजलमास्वाद्य निश्चिनुयात्-इदम् अत्यम्लं पूति=अनिष्टगन्धयुक्तं तृष्णां=पिपासां
विनेतुम्=अपाकर्तुं नालं=न समर्थम्, इति मे=मम मा=नहिउपयोगीति शेषः ॥७८॥
निश्चयानन्तरं कर्त्तव्यमाह—'तं च' इत्यादि ।

मूलम्—तं च अञ्चविलं पूयं, नालं तिण्णं विणित्तए ।

दितियं पडियाइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥ ७९ ॥

छाया—तच्चाऽत्यम्लं पूति, नालं तृष्णां विनेतुम् ।

ददतीं प्रत्याचक्षीत, न मे कल्पते तादृशम् ॥७९॥

तव वह साधु क्या करे ?, सो बताते हैं—

सान्वयार्थः—अञ्चविलं=अत्यन्त खट्टे पूयं=दुर्गन्धयुक्त और तिण्णं
विणित्तए नालं=प्यास मिटानेके लिए असमर्थ तं च=उस धोवनको दितियं=
देनेवालीसे साधु पडियाइक्खे=कहे कि तारिसं=इस प्रकारका धोवन मे=मुझे
न कप्पइ=नहीं कल्पता है ॥७९॥

टीका—तच्च धौतजलमत्यम्लं पूति तृष्णां विनेतुं नालमिति ददतीं प्रत्याच-
क्षीत-तादृशं मे न कल्पते इति ॥७९॥

'धोवन उपयोगी है या नहीं?' इस शंकाका निवारण करनेके लिए
देनेवाली बाईसे साधु कहे कि—'मेरे हाथमें थोड़ासा पानी दो ।' उस
दिये हुए धोवनका आस्वादन करके निश्चय करे कि—'यह बहुत खट्टा है,
दुर्गन्धवाला है, प्यास शान्त करनेके लिए समर्थ नहीं है अतः मेरे लिए
उपयोगी नहीं है ॥ ७८ ॥'

ऐसा निश्चय करके क्या करना चाहिए ? सो कहते हैं—'तं च' इत्यादि ।

उस बहुत खट्टे, दुर्गन्धित और प्यास बुझानेमें असमर्थ धोवनको
देनेवाली बाईसे कहे कि ऐसा धोवन मुझे नहीं कल्पता है ॥ ७९ ॥

'धोवण उपयोगी छे के नहि ?' ओ शंकांनु निवारण करवाने भाटे धोवण
आपनारी णाधने साधु कहे के "भारा हाथमां थोडुं पाणी आपो." ओ आपेसा
धोवणनुं आस्वादन करीने निश्चय करे के 'आ णहुं णाहुं छे, दुर्गंध वाणुं छे,
तरस शांत करवा भाटे समर्थ नथी, तेथी भारे भाटे उपयोगी नथी.' (७८)

ओवे निश्चय करीने शुं करवुं ओधओ ? ते हवे कहे छे—तं च० इत्यादि.

ओवा णहुं णाटा, दुर्गंधित अने तरस छीपाववाभां असमर्थ धोवणने
आपनारी णाधने साधु कहे के ओवुं धोवण भने कल्पतुं नथी (७९)

मूलम्-तं च होज्ज अकामेणं, विमणेण पडिच्छियं ।

तं अप्पणा न पिवे, नो वि अन्नस्स दावए ॥८०॥

छाया—तत्र भवेद् अकामेन, विमनसा प्रतिगृहीतम् ।

तद् आत्मना न पिबेत्, नो अपि अन्यस्मै दापयेत् ॥८०॥

सान्वयार्थः—तं=वह उस प्रकारका धोवन यदि अकामेणं=विना इच्छासे दाताके अनुरोधसे च=तथा विमणेणं=मनके दूसरी तरफ होनेके कारण पडिच्छियं=छेलिया गया हो तो तं=उस धोवनको न=न तो अप्पणा=अपने खुद पिबे=पिये और नो=न अन्नस्स अचि=दूसरोंकोमी दावए=देवे ॥८०॥

टीका—‘तं च’ इत्यादि । तच्च धौतजलं यदि अकामेन=स्वानिच्छया, दाप्यन्तु रोधेनेति भावः; विमनसा=अन्यमनस्कतया, ‘हेतौ तृतीया’ प्रतिगृहीतं तद् आत्मना स्वयं न पिबेत् नो अपि अन्यस्मै दापयेत् ॥८०॥

तर्हि किं कुर्यात् ? इत्याह—‘एगंतं’ इत्यादि ।

मूलम्-एगंतमवक्कमित्ता, अचित्तं पडिलेहिया ।

जयं परिट्ठविज्जा, परिट्ठप्प पडिक्कमे ॥ ८१ ॥

छाया—एकान्तमवक्रम्याऽचित्तं प्रत्युपेक्ष्य ।

यत् परिष्ठापयेत्, परिष्ठाप्य प्रतिक्रामेत् ॥ ८१ ॥

उस धोवनका क्या करे ? सो बताते हैं—

सान्वयार्थः—एगंतं=एकान्त स्थानम् अवक्कमित्ता=जाकरके अचित्तं=एकेन्द्रियादिभाषीरहित अचित्त स्थानको पडिलेहिया=पूँजकर उस धोवनको जयं=

‘तं च’ इत्यादि । यदि ऐसा पानी अनिच्छापूर्वक दाताके अनुरोधसे अथवा विना ध्यानसे ग्रहण कर लिया हो तो स्वयं उसे न पिये और न दूसरेको पिलावे ॥ ८० ॥

फिर क्या करे सो कहते हैं—‘एगंतं’ इत्यादि ।

तं च धृत्यादि. जे जेयुं पाणी अनिच्छापूर्वक दाताना अनुरोधथी अथवा जे-ध्यानथी ग्रहण करी लीधुं डोय तो पोते ते न पीओ अने न पीलाने पीवडवे. (८०)

पणी थुं करे ते छडे छे-एगंतं धृत्यादि.

यतनासे परिद्विज्जा=परिठवे-डाळे, परिद्वप्प=परिठवके आकर पडिकमे=इरियावहिया पडिकमे-करे ॥८१॥

टीका—एकान्तं विविक्तप्रदेशम्, अवक्रम्य=गत्वा तत्र अचित्तम्=एकेन्द्रियादिप्राणिवर्जितं प्रत्युपेक्ष्य=निरीक्ष्य यतं=सयत्नं यथास्यात्तथा परिष्ठापयेत्, सविधि “वोसिरे” इति त्रिरुच्यर्थं व्युत्सृजेत् । परिष्ठाप्य=परिष्ठापनानन्तरं ग्रामाद्वहिरवहिर्वाऽऽसन्नभूमिमागत्य प्रतिक्रामेत्=एर्यापथिकीं कुर्यात् ॥८१॥

अशनपानग्रहणविधेरनन्तरं भोजनविधिमाह—‘सिया’ इत्यादि, ‘अणुन्नचित्तु’ इत्यादि च ।

^१मूलम्-^२सिया य ^३गोयरग्गओ, ^४इच्छिज्जा ^५परिभुत्तुं ।

^६कुट्टगं ^७भित्तिमूलं वा, ^८पडिलेहित्ताण ^९फासुयं ॥८२॥

^{१०}अणुन्नचित्तु ^{११}मेहावी, ^{१२}पडिच्छन्नम्मि ^{१३}संवुडे ।

^{१४}हत्थगं ^{१५}संपमज्जित्ता, ^{१६}तत्थ ^{१७}भुंजिज्ज ^{१८}संजए ॥८३॥

छाया-स्याच्च गोचराग्रगतः इच्छेत् परिभोक्तुम्

कौष्ठकं भित्तिमूलं वा, प्रत्युपेक्ष्य प्राप्तुकम् ॥८२॥

अनुज्ञाप्य मेधावी, प्रविच्छन्ने संवृते ।

हस्तकं संप्रमृज्य तत्र भुञ्जीत संयतः ॥८३॥

एकान्त स्थानमें जाकर एकेन्द्रिय आदि प्राणियोंसे रहित स्थान देखकर यतनापूर्वक “वोसिरे” ऐसा तीन बार उच्चारण करके परिठवे। परिठवनेके पश्चात् गाँवमें या गाँवके बाहर ठहरनेके स्थान पर आकर इरियावहियाका प्रतिक्रमण करे ॥ ८१ ॥

अशन-पान ग्रहण करनेकी विधि बतानेके बाद आहार करनेकी विधि बताते हैं—‘सिया य’ इत्यादि, ‘अणुन्नचित्तु’ इत्यादि ।

एकान्त स्थानमां जघने ऐकेन्द्रिय आदि प्राणीओथी रहित स्थान जेधने यतनापूर्वक ‘वोसिरे’ ऐवुं त्रयवार उच्चारण करीने परिठवे. परिठव्या पछी गाभमां या गाभनी जहार रहेवाना स्थान पर आवीने इरियावहियानुं प्रतिक्रमण करे. (८१)

अशन-पान अणुन्न करवानी विधि जताव्या जाइ आहार करवानी विधि जतावे छे-सिया य इत्यादि तथा अणुन्नचित्तु इत्यादि.

मान्यार्थः—गोचरगमओ=गोचरीमें गया हुआ मेहावी=सामाचारी
 जानकार संजण=साधु सिया य=रुदाचित् अगर बाल्यावस्थाके अथवा म्मा
 पनेके कारण वहाँ परिभुचुडं=आहार करना इच्छिज्जा=चाहे तो वहाँ फासुय
 मायुरु-एकेन्द्रियादिप्राणी रहित कुट्टगं=कोठेको वा=अथवा भित्तिमूलं=भीतके
 समीपके स्थानको पढिलेहिताण=पूँजकर तथा दृष्टिसे देखकर अणुमविसु=
 गृहस्थकी आज्ञा मांगकर तत्थ=वहाँ पढिच्छन्नम्मि=ऊपरसे छाये हुए और
 संयुडे=चारों तरफसे घिरे हुए स्थानमें हत्थगं=हार्थोंको अथवा अपने शरीरको
 संपमज्जित्ता=पूँजकरके (साधु) भुंजिज्ज=आहार करे ॥८२॥८३॥

टीका—स्याच=रुदाचित् गोचराग्रगतः=भिक्षामनुमविष्टो मुनिः, बाल्य-ग्लान-
 नत्य-पिपासादिकारणवशात्परिभोक्तुमिच्छेत् तदा प्रासुकम्=एकेन्द्रियादिप्राणि-
 विवर्जितं कोष्ठकम्=अन्तर्गृहादिकं वा=अथवा भित्तिमूलं=कुट्टयसमीपवर्तिप्रदेशं प्रत्यु-
 पेक्ष्य=दृष्ट्या विलोक्य अनुज्ञाप्य=तत्स्वामिनोऽनुज्ञामादाय तत्र प्रतिच्छन्ने=ऊर्ध्व-
 तस्तृणादिभिराच्छादिते, सवृत्ते=समन्तत आवृत्ते किन्तु प्रकाशयुक्ते प्रदेशे, यद्वा
 'संवृतः' इति प्रथमान्तं संयतस्य विशेषणं तेन, मेधावी=साधुसामाचारीकुशलः
 संयतः=साधुः संवृतः=मनोवाकायगुप्तः सन् हस्तकं=हस्तौ संप्रमृज्य=संशोध्य,
 अथवा 'हस्तकम्' इति तृतीयार्थं प्रथमा, तथा च-हस्तकेन=हस्तं कायति=धातुना-

यदि भिक्षाके लिए गये हुए भिक्षुको बालकपन, ग्लानता अथवा
 प्यास आदि किसी कारणसे आहार करनेकी इच्छा हो जाय तो वहाँ
 प्रासुक कोठा अथवा भीतके पास कोने आदिकी प्रतिलेखना करके
 मकानके स्वामीकी आज्ञा लेकर ऊपरको तृण आदिसे छाये हुए चारों
 ओरसे बन्द किन्तु प्रकाशयुक्त स्थानमें स्थित होकर मन वचन कायकी
 सम्यक् प्रकार प्रवृत्ति करता हुआ साधुसामाचारीका ज्ञाता मुनि हार्थोंको

ने भिक्षाने भाटे गयेला भिक्षुने गाणकपणु, ग्लानता अथवा तर्स आदि
 कारणोंसे आहार करनेकी इच्छा थी तब तो त्यां प्रासुक कोठा अथवा
 भीतनी पास कोने आदिनी प्रतिलेखना करीने मकानना स्वामीनी आज्ञा
 लीने उपर पास आदिथी छायेला आरे गाणुथी गंध परन्तु प्रकाशयुक्त
 स्थानमां ग्लाने मन वचन कायानी सम्यक् प्रकारे प्रवृत्ति करतां साधुसामाचारीने
 ज्ञाता मुनि छायेने प्रमाणित करीने (साक्ष करीने) या हस्तकं (हस्तगत २ओहृदय)भी

મનેકાર્થત્વાત્મામ્નોતીતિ હસ્તકમ્, ('આતોડનુપસર્ગે કઃ' ઇતિ કપત્યયઃ,) રજો-
હરણં તેન, તસ્ય ધારણે હસ્તસ્ય સર્વથા નિમિત્તત્વાત્, પ્રાયઃ કક્ષપ્રદેશે ધારણેડપિ
હસ્તાશ્રયં વિના તદીયધારણાસમ્મવાચ । સંપ્રમૃજ્ય=તત્સ્થાનં કાર્યં ચ સંશોધ્ય
શુક્ષીત=અભ્યવહરેત્ ।

ચતુ "હસ્તકં મુખવસ્ત્રિકારૂપમાદાય તેન કાર્યં સંપ્રમૃજ્ય" ઇતિ વ્યાખ્યાતં
તદ્યુક્તં, 'હસ્તક' પદાર્થસ્ય 'સંપ્રમૃજ્ય' પદાર્થેડન્વયસમ્મવે'આદાયે'-તિ પદાન્તરાક્ષેપ-
પૂર્વકમન્યપદાર્થેડન્વયકલ્પનાયા અનોચિત્યાત્ । કિંચ કોપ-વ્યાકરણાદિપુ હિ હસ્તક-
શબ્દો મુખવસ્ત્રિકારૂપેડર્થે ન દ્રશ્યતે । શાસ્ત્રેડપિ-"મુહપત્તિ પઢિલેહિતા" ઇત્યાદિ
દ્રશ્યતે ન તુ 'હત્યગં' પઢિલેહિતા' ઇત્યાદિ ।

યચ-"વિધિના તેન મુખવસ્ત્રિકારૂપેણ હસ્તકેન કાર્યં પ્રમૃજ્ય તત્ર શુક્ષીત"

પ્રમાર્જિત (સાફ) કરકે યા હસ્તક અર્થાત્ હસ્તગત રજોહરણસે કાર્ય
ઔર સ્થાનકી પ્રમાર્જના કરકે આહાર કરે ।

કિસી-કિસીને 'હસ્તકં સંપ્રમૃજ્ય' કા ઁસા અર્થ કિયા હૈ કિ
'મુખવસ્ત્રિકા લેકર ડસસે શરીર-પ્રમાર્જના કરે' ઁસા અર્થ કરના ઠીક
નહીં હૈ, ક્યોંકિ મુખવસ્ત્રિકાકે સાથ પ્રમાર્જન કરનેકા સમ્બન્ધ મિલતે
ન દેખ ડન્હેં ઁક 'આદાય' શબ્દ (લેકર) અપની ઔરસે મિલા દિયા હૈ ।
હસ પ્રકાર સમ્બન્ધ મિલાના ડચિત નહીં હૈ । ડસકે સિવાય કોપોમેં
કહીં 'હસ્તક' શબ્દકા અર્થ મુખવસ્ત્રિકા નહીં કિયા હૈ ઔર ન વ્યાક-
રણમેં હી ઁસા દેખાજાતા હૈ । આગમોમેં 'મુહપત્તિ પઢિલેહિતા' ઇત્યાદિ
પદ દેખે જાતે હેં, કિન્તુ 'હત્યગં પઢિલેહિતા' કહીં નહીં દેખા જાતા ।

તથા "મુખવસ્ત્રિકારૂપ હસ્તકસે કાર્યકી પ્રમાર્જના કરકે આહાર કરે"

કાયા અને સ્થાનની પ્રમાર્જના કરીને આહાર કરે.

કોઇ-કોઇએ હસ્તકં સંપ્રમૃજ્ય નો એવો અર્થ કર્યો છે કે-'મુખવસ્ત્રિકા
લઇને તેથી શરીરની પ્રમાર્જના કરે,' પણ એવો અર્થ કરવો એ બરાબર નથી,
કારણ કે મુખવસ્ત્રિકાની સાથે પ્રમાર્જન કરવાનો સંબંધ મળતો નહિ બેવાથી
તેમણે એક આદાય શબ્દ (લઇને) પોતાની તરફથી મિલાવી દીધો છે.
આ પ્રમાણે સંબંધ મિલાવી દેવો એ ઉચિત નથી. વળી કોપોમાં ક્યાંય 'હસ્તક'
શબ્દનો અર્થ મુખવસ્ત્રિકા કર્યો નથી અને વ્યાકરણમાં પણ એવો અર્થ બેવામાં
આવતો નથી, આગમોમાં મુહપત્તિ પઢિલેહિતા ઇત્યાદિ પદ બેવામાં આવે છે,
કિન્તુ હત્યગં પઢિલેહિતા ક્યાંય બેવામાં આવતું નથી

તથા 'મુખવસ્ત્રિકારૂપ હસ્તકથી કાયાની પ્રમાર્જના કરીને આહાર કરે"

इति व्याख्यातं तदप्ययुक्ततरम् । हस्ते मुखवस्त्रिकाधारणे मुखवस्त्रिकाधारणोद्देश्यभू-
तायाः 'मृक्षमव्यापिसम्पातिमवायुकायादिजीवहिंसानिर्गृत्तेरसिद्धया मुखवस्त्रिका
मुख एव धारणीयेत्पाशयस्य जागरूकत्वान्, अत एव भगवताऽपि मृक्षमव्यापि-
सम्पातिमवायुकायादिजीवाऽयतनानिर्गृत्तये मुखोपरि धारणीयसदोरकाष्टपुटमुख-
प्रमाणवस्त्रखण्डरूपेऽर्थे मुखवस्त्रिकाशब्दः प्रयुक्तो, न तु हस्तवस्त्रिकाशब्द इति कथ-
मपि हस्तरुशब्देन मुखवस्त्रिकारूपोऽर्थो न लभ्यते । एवं च तेन कायप्रमार्जन-
कथनं सर्वथाऽऽगमविरुद्धमेवेति बोध्यम् ॥८२॥८३॥

ऐसी व्याख्या करना भी अत्यन्त अयुक्त है, क्योंकि मुखवस्त्रिका
धारण करनेका प्रयोजन सूक्ष्म, व्यापी, सम्पातिम तथा वायुकाय आदि
जीवोंकी हिंसाका परिहार करना है । मुखवस्त्रिकाको हाथमें रखनेसे
उक्त प्रयोजन सिद्ध नहीं होता । इससे यह सिद्ध होता है कि मुख-
वस्त्रिका मुखपर ही धारण करनी चाहिए । इसलिए मुखके निमित्तसे
होनेवाली, सूक्ष्म, व्यापी, सम्पातिम और वायुकाय आदि जीवोंकी
विराधनाकी निवृत्तिके लिए मुख पर धारण करने योग्य उस मुख-
परिमाण सदोरक और आठ पुड़वाले वस्त्रखण्डको भगवानने 'मुख-
वस्त्रिका' शब्दसे कहा है, 'हस्तवस्त्रिका' शब्दका प्रयोग कहीं नहीं
किया, अत एव 'हस्तक' शब्दसे मुखवस्त्रिकाका अर्थ किसीभी प्रकार
नहीं निकल सकता । इस प्रकार 'उससे कायकी प्रमार्जना करना'
यह अर्थ आगमसे सर्वथा विरुद्ध है ॥ ८२ ॥ ८३ ॥

એવી વ્યાખ્યા કરવી એ પણ અત્યંત અયુક્ત છે, કારણ કે મુખવસ્ત્રિકા ધારણ
કરવાનું પ્રયોજન સૂક્ષ્મ, વ્યાપી, સંપાતિમ તથા વાયુકાય આદિ જીવોની હિંસાનો
પરિહાર કરવો એ છે. મુખવસ્ત્રિકાને હાથમાં રાખવા વિષ્ટ પ્રયોજન સિદ્ધ થતું
નથી. એથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે મુખવસ્ત્રિકા મુખ પર જ ધારણ કરવી જોઈએ.
તેથી મુખના નિમિત્તે થનારી સૂક્ષ્મ, વ્યાપી, સંપાતિમ અને વાયુકાય આદિ
જીવોની વિરાધનાની નિવૃત્તિને માટે મુખ પર ધારણ કરવા યોગ્ય એ મુખ-
પરિમાણ દોરા સાથેના અને આઠ પડવાળા વસ્ત્રખંડને ભગવાને 'મુખવસ્ત્રિકા'
કહી છે, 'હસ્તવસ્ત્રિકા' શબ્દનો પ્રયોગ કયો નથી. એટલે 'હસ્તક' શબ્દથી
મુખવસ્ત્રિકાનો અર્થ કોઈ પણ પ્રકારે નીકળી શકતો નથી. એ રીતે 'મુખવસ્ત્રિ-
કાથી કાયાની પ્રમાર્જના કરવી' એ અર્થ આગમથી સર્વથા વિરુદ્ધ છે. (૮૨-૮૩)

^१ मूष्म-^३ तत्थ से ^२ भुंजमाणस्स, ^४ अट्ठियं ^५ कंटओ ^{१२} सिया ।

^८ तण-^{१३} कट्ट-^{१४} सक्करं ^{१५} वावि, ^{१६} अन्नं ^{१७} वावि ^{१८} तहाविहं ॥८४॥

^{१३} तं ^{१४} उक्खिवित्तु ^{१५} न ^{१६} निक्खिवे, ^{१७} आसएण ^{१८} न ^{१९} छड्डए ।

^{२०} हत्थेण ^{२१} तं ^{२२} गहेऊण, ^{२३} एगंतमवक्कमे ॥ ८५ ॥

छाया—तत्र तस्य भुञ्जानस्य, अष्टिकं कण्टकः स्यात् ।

तृण-काष्ठ-शर्करं चाऽपि, अन्यद्वापि तथाविधम् ॥८४॥

तद् उत्क्षिप्य न निक्षिपेत्, आस्येन नोज्जेत् ।

हस्तेन तद् गृहीत्वा, एकान्तमपक्रामेत् ॥८५॥

सान्वयार्थः—तत्थ=वहां कोठे आदिमें भुंजमाणस्स=आहार करते हुए से= उस साधुके (आहारमें) अट्ठियं=बीज कंटओ=कांटा तण=तिनका कट्ट=काठ वावि=और सक्करं=छोटा कंकर वा=तथा अन्नं वावि=औरभी तहाविहं=उस प्रकारका पदार्थ सिया=आगया हो तो तं=उसे उक्खिवित्तु=निकालकर न निक्खिवे=इधर-उधर नहीं डाले, तथा आसएणं=मुखसे भी न छड्डए=न फेंके-न थूके (किन्तु) तं=उसे हत्थेण=हाथसे गहेऊण=लेकर एगंतं=एकान्त स्थानमें अवक्कमे=जावे ॥८४॥८५॥

टीका—‘तत्थ से’ इत्यादि, ‘तं उक्खिवित्तु’ इत्यादि च । तत्र कोष्ठकादिस्थाने भुञ्जानस्य तस्य भिक्षोर्भोजने अष्टिकं=बीजं, कण्टकः=तीक्ष्णाग्रो दृढ-गुल्म-लता-घनविशेषः, अपित्रा तृण-काष्ठ-शर्करं=तृणं च काष्ठं च शर्करा चैतेषां समाहारः । तत्र तृणं=कुशादिकं, काष्ठं=खदिरादिसमुद्भवं दारु, शर्करा=शुद्रपापाणखण्डम् । अन्यदपि वा तथाविधं=तज्जातीयं स्यात्=भवेत् तद्=अष्टिकादिकम् उत्क्षिप्य न निक्षिपेत्=उत्क्षेपणं कृत्वा यत्र तत्र न क्षिपेत्, आस्येन=मुखेनापि नोज्जेत्=थूकृत्य

‘तत्थ से’ इत्यादि, ‘तं उक्खिवित्तु’ इत्यादि । उस कोठे आदिमें आहार करनेवाले भिक्षुके भोजनमें बीज, कांटा, तिनका, लकड़ी, किरकिरी-कंकर या और कोई उस प्रकारकी वस्तु हो तो उसे निकाल कर जहाँ-तहाँ न डाले तथा मुखसे भी न थूके किन्तु उसको हाथमें

तत्थ से० इत्यादि, तथा तं उक्खिवित्तु० इत्यादि. जो डेठाभां आहार करनेवाले भिक्षुना भोजनमें बीज, कांटा, तण्णुआं. लाकड़, कांठरी-कांठरा या जेवा प्रकारनी गीळ डेठ वस्तु डेय तो ते काढी नांभी न्यां-त्यां नांभी नडि, तथा

इति व्याख्यातं तदप्ययुक्ततरम् । इस्ते मुखवस्त्रिकाधारणे मुखवस्त्रिकाधारणोद्देश्यभू-
तायाः 'सूक्ष्मव्यापिसम्पातिमवायुकायादिजीवहिंसानिवृत्तेरसिद्धया मुखवस्त्रिका
मुख एव धारणीयेत्याशयस्य जागरूकत्वात्, अत एव भगवताऽपि सूक्ष्मव्यापि-
सम्पातिमवायुकायादिजीवाऽयतनानिवृत्तये मुखोपरि धारणीयसदोरकाष्टपुटमुख-
प्रमाणवस्त्रखण्डरूपेऽर्थे मुखवस्त्रिकाशब्दः प्रयुक्तो, न तु हस्तवस्त्रिकाशब्द इति कथ-
मपि हस्तकशब्देन मुखवस्त्रिकारूपोऽर्थो न लभ्यते । एवं च तेन कायप्रमार्जन-
कथनं सर्वथाऽऽगमविरुद्धमेवेति बोध्यम् ॥८२॥८३॥

ऐसी व्याख्या करना भी अत्यन्त अयुक्त है, क्योंकि मुखवस्त्रिका
धारण करनेका प्रयोजन सूक्ष्म, व्यापी, सम्पातिम तथा वायुकाय आदि
जीवोंकी हिंसाका परिहार करना है । मुखवस्त्रिकाको हाथमें रखनेसे
उक्त प्रयोजन सिद्ध नहीं होता । इससे यह सिद्ध होता है कि मुख-
वस्त्रिका मुखपर ही धारण करनी चाहिए । इसलिए मुखके निमित्तसे
होनेवाली, सूक्ष्म, व्यापी, सम्पातिम और वायुकाय आदि जीवोंकी
विराधनाकी निवृत्तिके लिए मुख पर धारण करने योग्य उस मुख-
परिमाण सदोरक और आठ पुड़वाले वस्त्रखण्डको भगवानने 'मुख-
वस्त्रिका' शब्दसे कहा है, 'हस्तवस्त्रिका' शब्दका प्रयोग कहीं नहीं
किया, अत एव 'हस्तक' शब्दसे मुखवस्त्रिकाका अर्थ किसीभी प्रकार
नहीं निकल सकता । इस प्रकार 'उससे कायकी प्रमार्जना करना'
यह अर्थ आगमसे सर्वथा विरुद्ध है ॥ ८२ ॥ ८३ ॥

એવી વ્યાખ્યા કરવી એ પણ અત્યંત અયુક્ત છે, કારણ કે મુખવસ્ત્રિકા ધારણ
કરવાનું પ્રયોજન સૂક્ષ્મ, વ્યાપી, સંપાતિમ તથા વાયુકાય આદિ જીવોની હિંસાનો
પરિહાર કરવો એ છે. મુખવસ્ત્રિકાને હાથમાં રાખવા ઉક્ત પ્રયોજન સિદ્ધ થવું
નથી. એથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે મુખવસ્ત્રિકા મુખ પર જ ધારણ કરવી જોઈએ.
તેથી મુખના નિમિત્તે થનારી સૂક્ષ્મ, વ્યાપી, સંપાતિમ અને વાયુકાય આદિ
જીવોની વિરાધનાની નિવૃત્તિને માટે મુખ પર ધારણ કરવા યોગ્ય એ મુખ
પરિમાણ હોરા સાથેના અને આઠ પડવાળા વસ્ત્રખંડને ભગવાને 'મુખવસ્ત્રિકા'
કહ્યું છે, 'હસ્તવસ્ત્રિકા' શબ્દનો પ્રયોગ કયો નથી. એટલે 'હસ્તક' શબ્દથી
મુખવસ્ત્રિકાનો અર્થ કોઈ પણ પ્રકારે નીકળી શકતો નથી. એ રીતે 'મુખવસ્ત્રિ-
કાથી કાયની પ્રમાર્જના કરવી' એ અર્થ આગમથી સર્વથા વિરુદ્ધ છે. (૮૨-૮૩)

विनयेन प्रविश्य, सकाशे गुरोर्मुनिः ।

ऐर्यापथिकीमादाय, आगतश्च प्रतिक्रामेत् ॥८८॥

सान्वयार्थः—सिया य=अगर भिक्खू=साधु सिज्जं=वसति उपाश्रयमें ही आगम्म=आकर भुत्तुउं=आहार करना इच्छिज्जा=चाहे तो सपिण्डवायं=भिक्षाके सहित आगम्म=आकर विणएणं='मत्थएण वंदामि निस्सीहि' इस प्रकार बोलनेरूप विनयसे पविसित्ता=उपाश्रयमें प्रवेश करके से-वहां उंडुयं=भोजनके स्थानको पडिलेहिया=अच्छी तरह देखकर गुरुणो=रत्नाधिकके सगासे=समीप आगओ य=आया हुआ मुणी=मुनि इरियावहियं=इरियावहियाका पाठ आयाय=छेकर-पढ़कर पडिक्कमे=कायोत्सर्ग करे । तात्पर्य यह है कि प्रबल पिपासा आदि खास कारण के बिना तो उपाश्रयमें आकर ही साधुको आहार करना चाहिये किन्तु गृहस्थके घरमें नहीं करे ॥८७॥८८॥

टीका—'सिया य' इत्यादि, 'विणएणं' इत्यादि च । भिक्षुः=साधुः शय्यां=वसतिं स्यात्=एव आगम्य भोक्तुमिच्छेत् । 'अत्र स्यादित्यव्ययमवधारणार्थं तेन 'प्रबलपिपासादिकारणाभावे वसतिं विहायाऽन्यत्र न भोक्तव्य'मिति तात्पर्यं गम्यते । तदा सपिण्डपातं=पिण्डपातो-भिक्षालाभस्तेन सहाऽऽगम्य विनयेन="मत्थएण वंदामि निस्सीहि" इति पठनलक्षणेन प्रविश्य उपाश्रयमिति शेषः, से=सः, यद्वा सेशब्दो मगधदेशप्रसिद्धः 'तत्र'-शब्दार्थे वर्तते तेन से=तत्र उन्दुकं=स्थानं प्रत्यु-

'सिया य' इत्यादि, 'विणएणं' इत्यादि । साधु उपाश्रयमें आकर ही आहार करनेकी इच्छा करे । यहाँ 'स्यात्' अव्यय निश्चय-बोधक है इससे यह तात्पर्य प्रगट होता है कि पिपासा आदि किसी प्रबल कारणके बिना उपाश्रयके सिवाय अन्यत्र आहार नहीं करना चाहिए । अत एव भिक्षा लाकर "मत्थएण वंदामि निस्सीहि?" यह पाठ उच्चारण करके उपाश्रयमें प्रवेश करे फिर भोजन करनेके स्थानकी

सिया य० इत्यादि, तथा विणएणं इत्यादि. साधु उपाश्रयमां आवीने न आहार करवानी छिन्ना करे, अहाँ स्यात् अव्यय निश्चयबोधक छे, तेथी ओ तात्पर्य प्रकट थाय छे के तरस आदि केछं प्रणय करखु बिना उपाश्रय सिवाय अन्यत्र आहार न करवो जेछं ओटवे भिक्षा आवीने मत्थएण वंदामि निस्सीहि ओ पाठ उच्चारणीने उपाश्रयमां प्रवेश करे. यछी बेज्जन करवाना स्थानकी सम्भर

न सिपेत् । तर्हि किं कुर्यात् ? इत्याह—तद् हस्तेन गृहीत्वा एकान्तमपक्रामेत्
गच्छेत् ॥८४॥८५॥

मूलम्—एगंतमवकमि॑त्ता, अचि॑त्तं पडि॑लेहिया ।

जयं परि॑ट्टविज्जा, परि॑ट्टप्प पडि॑क्कमे ॥ ८६ ॥

छाया—एकान्तमपक्राम्पाऽचितां प्रत्युपेक्ष्य ।

यत् परि॑ष्ठापयेत्, परि॑ष्ठाप्प प्रतिक्रामेत् ॥८६॥

एकान्त में जाकर क्या करे ? सो बताते हैं—

सान्वयार्थः—एगंतं=एकान्त स्थानमें अवकमि॑त्ता=जाकरके अचि॑त्तं=एक-
न्द्रियादिप्राणीरहित अचित्त स्थानको पडि॑लेहिया=पूँजकर उस धोवनको जयं=
यतनासे परि॑ट्टविज्जा=परिठवे-डाळे, परि॑ट्टप्प=परिठवके आकर पडि॑क्कमे=इरि-
यावहिया पडि॑क्कमे=करे ॥८६॥

टीका—‘एगंत०’ इत्यादि । विजनप्रदेशं गत्वां अचितां भूमिं चक्षुषा निरीक्ष्य
बीजादिकं सयत्नं व्युत्सृजेत्, तदनु स्थानमागत्य प्रतिक्रामेत्=ऐर्यापथिकीं कुर्या-
दिति भावः ।

मूलम्—सिया॑ य भिक्खू इच्छि॑ज्जा, सिज्ज॑मागम्म भुत्तु॑उं ।

सपि॑ण्डपायमागम्म उ॑डुअं से पडि॑लेहिया ॥ ८७ ॥

विण॑एणं पवि॑सित्ता, सगा॑से गुरु॑णो मु॒णी ।

इरि॑यावहियमायाय, आग॑ओ य पडि॑क्कमे ॥ ८८ ॥

छाया—स्याच्च भिक्षुरिच्छेत्, शय्यामागम्य भोक्तुम् ।

सपिण्डपातमागम्य, उन्दुकं से (तत्र) प्रत्युपेक्ष्य ॥८७॥

लेकर एकान्त स्थानमें जावे ॥ ८४ ॥ ८५ ॥

‘एगंत०’ इत्यादि । एकान्तमें जाकर अचित्त भूमि देख कर वहाँ
यतनाके साथ उस बीज काँटे आदिको डाळे । फिर अपने स्थान पर
आकर ईरियावहियाका प्रतिक्रमण करे ॥ ८६ ॥

मुण्ण्णी पणु यूके नडि, परंतु तेने हाथमां लधने ओकान्त स्थानमां नय. (८४-८५)
एगंत० इत्यादि. ओकान्तमां लधने अचित्त भूमि लधने त्यां यतनापूर्वक
ओ बीज काँटा आदिने नांजे. पछी पोताना स्थान पर आवीने पडिगावहिया
प्रतिक्रमण करे. (८६)

ટીકા—સંયતઃ=કાયોત્સર્ગસ્થો મુનિઃ, ગમનાગમને=ગતાગતે ચૈવ મક્તે પાને
ચ સંજાતં નિરશેષં=સમગ્રમ્ અતિચારં=મુનિમર્યાદાલઙ્ઘનલક્ષણમ્ યથાક્રમમ્ આમોગ્ય=
સોપયોગં ત્રિચિન્ત્ય ક્રજુમગ્નઃ=સરલબુદ્ધિઃ અનુદ્વિગ્નઃ=પ્રશાન્તઃ, અવ્યાપ્તિત્તેન=અવ્યા-
કુલેન ચેતસા=મનસા ગુરુસકાશે=શુદ્ધં પ્રમાદાદિવશેનાઽશુદ્ધં વા યદ્ યસ્માદ્ યત્ર
વા યથા શુદ્ધીતં ભવેત્ તદપિ ગુરુસમીપે કથયેદિત્યર્થઃ ।

‘ઉજ્જુપ્પન્નો’ इत्यनेनाऽकुटिलमतिरेव सम्यगालोचयतीति सूचितम् । ‘अणु-
न्विगो’ अनेन क्षुधादिपरिपहजेतृत्वमावेदितम् । ‘अव्वक्खित्तेण चैयसा’ इत्यनेन
‘एकाग्रचित्तेनैवाऽतिचारस्य सम्यक् स्मरणं भवती’-ति स्पष्टीकृतम् ॥ ८९ ॥ ९० ॥

કાયોત્સર્ગમેં સ્થિત હોકર ગમનાઽગમનમેં, તથા-આહાર પાનીકે
લેનેમેં જો અતિચાર લગે હોં ઉન સયકા ક્રમશઃ ચિન્તન કરકે સરલબુદ્ધિ
શાન્ત-ચિત્તવાલા સંયમી વ્યાકુલતારહિત ચિત્તસે ગુરુકે સમીપ આલોચના
કરે । પ્રમાદ આદિકે વશસે જહાં જૈસા શુદ્ધ યા અશુદ્ધ આહાર આદિ
લિયા ગયા હો વહ મી ગુરુસે નિવેદન કરે ।

‘ઉજ્જુપ્પન્નો’ પદસે યહ સૂચિત કિયા હૈ કિ કુટિલતારહિત બુદ્ધિ-
વાલા હી યથાર્થ આલોચના કર સકતા હૈ । ‘અણુન્વિગો’ પદસે ક્ષુધા
આદિ પરીપહોંકા જીતના પ્રગટ કિયા હૈ । ‘અવ્વક્ખિત્તેણ ચૈયસા’
પદસે યહ સૂચિત કિયા હૈ કિ એકાગ્ર-ચિત્તસે હી અતિચારોંકા અઠ્ઠી
તરહ સ્મરણ હો સકતા હૈ ॥ ૮૯ ॥ ૯૦ ॥

કાયોત્સર્ગમાં સ્થિત થઈને ગમનાગમનમાં, તથા આહારપાણી લેવામાં જે
અતિચાર લાગ્યા હોય તે સર્વનું ક્રમશઃ ચિંતન કરીને સરલબુદ્ધિ શાન્ત-ચિત્તવાળો
સંયમી વ્યાકુળતા-રહિત ચિત્તથી શુદ્ધી સમીપે આલોચના કરે. પ્રમાદ આદિને
વશ થઈને ન્યાં જેવો શુદ્ધ યા અશુદ્ધ આહાર આદિ લેવામાં આવેલ હોય તે
પણ શુદ્ધે નિવેદન કરે.

ઉજ્જુપ્પન્નો શબ્દથી એમ સૂચિત કરવામાં આવ્યું છે કે કુટિલતારહિત
બુદ્ધિવાલો જ યથાર્થ આલોચના કરી શકે છે, અણુન્વિગો શબ્દથી ક્ષુધા આદિ
પરીપહોને છૂતવાનું પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે. અવ્વક્ખિત્તેણ ચૈયસા શબ્દથી
એમ સૂચિત થયું છે કે એકાગ્ર-ચિત્તથી જ અતિચારોનું સારી રીતે સ્મરણ થઈ
શકે છે. (૮૯-૯૦)

पेक्ष्य=सम्यक् निरीक्ष्य गुरोः=रत्नाधिकस्य सकाशे आगतश्च मुनिः पर्यापयिकी
 “इच्छामि पण्डिकमिउं” इत्यादिलक्षणां आदाय=पठित्वा प्रतिक्रामेत्=कायोत्सर्गं
 कुर्यात् ॥८७॥८८॥

तत्र (कायोत्सर्गं) किं कुर्यात्? इत्याह—‘आभोइत्ताण’ इत्यादि, ‘उज्जुप्पन्नो’
 इत्यादि च ।

मूलम्—आभोइत्ताण नीसेसं, अइयारं जहकमं ।

गमणागमणे चैव, भत्ते पाणे य संजए ॥ ८९ ॥

उज्जुप्पन्नो अणुविग्गो, अब्बक्खित्तेण चैयसा ।

आलोए गुरुसगासे, जं जहा-गहियं भवे ॥ ९० ॥

छाया—आभोग्य निशेषम्, अतिवारं यथाक्रमम् ।

गमनागमने चैव, भक्ते पात्रे च संयतः ॥८९॥

ऋजुप्रज्ञः अनुद्विग्नः, अव्यासिम्नेन चेतसा ।

आलोचयेद् गुरुसकाशे, यद् यथा गृहीतं भवेत् ॥९०॥

सान्त्वयार्थः—संजए=कायोत्सर्गमें रहा हुआ मुनि गमणागमणे=ज्ञानेआनेमें
 चैव=और भत्ते=आहार य=तथा पाणे=पानीके ग्रहण करनेमें (लगे हुए)
 नीसेसं=सब प्रकारके अइयारं=अतिचारोंको, तथा जं=जो अशनादि जहा=
 जिस प्रकार गहियं भवे=ग्रहण किया हुआ हो उसे भी, जहकमं=यथाक्रम-
 अनुक्रमसे आभोइत्ताण=उपयोगसहित चिन्तन करके, उज्जुप्पन्नो=सरल बुद्धि-
 बाला अणुविग्गो=उद्वेगरहित वह मुनि अब्बक्खित्तेण=विक्षेपरहित-एकाग्र
 चैयसा=चित्तसे गुरुसगासे=गुरुके समीप आलोए=आलोचने ॥८९॥९०॥

सम्यक् प्रकार प्रतिलेखना करके दीक्षामें बड़े मुनिके समीप आकर
 “इच्छामि पण्डिकमिउं” इत्यादि ईरियावहियाका पाठ बोल करके
 कायोत्सर्ग करे ॥ ८७ ॥ ८८ ॥

कायोत्सर्गमें क्या करना चाहिए सो कहते हैं—‘आभोइत्ताण’
 इत्यादि, ‘उज्जुप्पन्नो’ इत्यादि ।

प्रकारे प्रतिलेखना करीने दीक्षाभां मोटा मुनिनी सभीचे आवीने इच्छामि पण्डिकमिउं
 धत्यादि धरियापडियाने पाठ मोलीने कायोत्सर्ग करे. (८७-८८)

कायोत्सर्गभां थुं करुं नेधजे ते कडे छे—आभोइत्ताण० धत्यादि. तथा
 उज्जुप्पन्नो० धत्यादि.

छाया—अहो ! जिनैः असावद्या, वृत्तिः साधुभ्यो देशिता ।

मोक्षसाधनहेतोः, साधुदेहस्य धारणाय ॥९२॥

सान्त्वयार्थः—अहो=आश्चर्य है कि-मोक्षसाहजहेउस्स=मोक्ष प्राप्तिके निमित्तभूत साहजदेहस्स=साधुशरीरके धारणा=निर्वाह-स्थितिमात्र-के लिए साहज=श्रुतियोंको जिणेहिं-तीर्थङ्कर भगवानने असावज्जा=निर्दोष वित्ती=भिक्षावृत्ति-(आचार) देसिया=बताई है ॥९२॥

टीका—अहो=आश्चर्य मोक्षसाधनहेतोः=अपवर्गसिद्धिनिमित्तभूतस्य साधु-शरीरस्य धारणाय=स्थितिमात्रार्थं साधुभ्यः=श्रुतीनुद्दिश्य जिनैः=तीर्थङ्करैः, असा-वद्या=दोषरहिता वृत्तिः=भिक्षालक्षणा देशिता=उपदिष्टा ॥९२॥

मूलम्—^१णमु^३क्कारेण^४ पारि^५त्ता, करि^६त्ता जि^८णसंथवं^१ ।

सज्झायं पट्ठवि^७त्ताणं, वीसमेज्ज खणं मु^१णी ॥९३॥

छाया—नमस्कारेण पारयित्वा, कृत्वा जिनसंस्तवम् ।

स्वाध्यायं पठित्वा, विश्राम्येत् क्षणं मुनिः ॥९३॥

सान्त्वयार्थः—कायोत्सर्ग में पूर्वोक्त प्रकार से चिन्तन करनेके बाद मुणी=साधु नमुक्कारेण=नमस्कार मन्त्रसे पारित्ता=कायोत्सर्गको पार-समाप्त करके जिण-संथवं=“लोगस्स उज्जोयगरे” इत्यादि संपूर्ण जिणसंथव-(जिन भगवान्की स्तुति) करित्ता=करके तथा सज्झायं=सज्झाय-कमसे कम मूलशास्त्रकी पांच गाथाओंका स्वाध्याय पट्ठवित्ता=पढ़कर खणं=क्षणभर ‘जितनेमें दूसरे मुनिराज भी शामिल हो जाते हैं’ इस अभिप्रायसे कुछ देर वीसमेज्ज=विश्राम करे ॥९३॥

टीका—‘णमुक्कारेण’ इत्यादि । मुनिः संयतः नमस्कारेण=‘णमो अरिहंताणं’ इत्युच्चारणलक्षणेन कायोत्सर्गमिति शेषः, पारयित्वा=समाप्य जिनसंस्तवं “लोगस्स

अहो ! यह शरीर मोक्षकी सिद्धिका कारण है अतः इसकी स्थितिके लिए तीर्थङ्कर भगवानने साधुओंको निर्दोष भिक्षा लेनेका उपदेश दिया है ॥ ९२ ॥

‘णमुक्कारेण’ इत्यादि । मुनि ‘णमो अरिहंताणं’ पदका उच्चारण करके कायोत्सर्गको समाप्त करे । फिर ‘लोगस्स उज्जोयगरे’ इत्यादि

अहो ! आ शरीर मे क्षणी सिद्धिनु कारण छे, ओटवे जेनी स्थितिने भाटे तीर्थंकर भगवाने साधुज्जोने निर्दोष भिक्षा लेवाने न उपदेश आये छे. (९२)

णमुक्कारेण इत्यादि. मुनि णमो अरिहंताणं पढतुं उच्चारण करीने काये-त्सर्गने समाप्त करे, पछी लोगस्स उज्जोयगरे इत्यादि जिनसंस्तव पूर्ण करीने

મૂલમ્-^૮ન સમ્મમાલો^૧હ્યં^૭ દુજ્ઞા, ^૬પુ^૯ર્વિ^૩ પચ્છા^૪ વ જં^૧ કડં^૫ ।

પુ^{૧૧}ળો પડિક્કમે^{૧૨} તસ્સ^{૧૩} ચોસટ્ટો^{૧૪} ચિંતણ^{૧૫} ઇમં^{૧૬} ॥ ૯૧ ॥

છાયા—ન સમ્પગાલોચિતં ભવેત્, પૂર્વે પશ્ચાદ્વા યત્કૃતમ્ ।

પુનઃ પ્રતિક્રામેત્તસ્ય, વ્યુત્કષ્ટદિનિત્યેદિદમ્ ॥ ૯૧ ॥

સાન્વયાર્થઃ—જં=જો અતિચાર પુર્વિ=પહેલે વ=તથા પચ્છા=પીછે કડં=કિયા છે વહ સમ્મ=સમ્યક્ પ્રકારસે-અચ્છી તરહ યાને-‘પહેલે લગે દુણ પાપકો પહેલે આલોવે ઔર પીછે લગે દુણ પાપકો પીછે આલોવે’ इस प्रकार आलो-हयं=आलोचित न कुज्जा=नहीं किया हो तो तस्स=उस अतिचारको पुणो=फिरसे पडिक्कमे=आलोवे, (और) चोसट्टो=कायोत्सर्गमें रहा हुआ साधु इमं=इस-‘आगे कहा जानेवाला’ प्रकार चिंतण=चिन्तन करे ॥ ९१ ॥

ટીકા—‘ન સમ્મ૦’ इत्यादि । यत्=यस्मादेतोः पूर्वे पश्चाद्वा कृतमतिचारं सम्यक्=प्राकृतं प्रागालोचितव्यं पश्चात्कृतं च पश्चादालोचितव्यमिति क्रमेण आलो-चितं=प्रकाशितं न भवेद्येदतः तस्य=अतिचारस्य (सम्बन्धसामान्ये षष्ठी) पुनः प्रतिक्रामेत् । व्युत्कष्टः=कायोत्सर्गस्थः इदं=वक्ष्यमाणं चिन्तयेत् ॥ ९१ ॥

તદેવાડ઼હ-‘અહો’ इत्यादि ।

મૂલમ્-^૧અહો^૨ જિણે^૩હિં અસાવજ્ઞા, ^૪વિત્તી^૫ સાહૂણ^૬ દેસિયા ।

મોક્ષસાહણહેઉસ્સ, સાહુદેહસ્સ ધારણા ॥ ૯૨ ॥

‘ન સમ્મ૦’ इत्यादि । आगे-पीछे किये हुए अतिचारोंकी सम्यक् प्रकार अर्थात् पहले किये हुए अतिचारोंकी पहले और पश्चात् किये हुएकी पश्चात्-आलोचना न की गई हो तो अतिचारोंका पुनः प्रतिक्रमण करना चाहिए और कायोत्सर्गमें स्थित होकर ऐसा (अगली गाथामें कहे जानेवाला) विचार करे ॥ ९१ ॥

उसी विचारको कहते हैं-‘अहो’ इत्यादि ।

ન સમ્મ૦ ઇત્યાદિ. આગળ પાછળ કરેલા અતિચારોની સમ્યક્ પ્રકારે અર્થાત્ પહેલાં કરેલા અતિચારોની પહેલાં અને પાછળ કરેલા અતિચારોની પાછળ આલોચના ન કરવામાં આવી હોય તો અતિચારોના પુનઃપ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ, અને કાયોત્સર્ગમાં સ્થિત થઈને એવો (આગલી ગાથામાં કહેવામાં આવનારો) વિચાર કરે (૯૧)

એ વિચાર હવે કહે છે-અહો૦ ઇત્યાદિ.

एवं विचिन्त्य स पूर्वं स्वभागमन्नादिकं ग्राहयितुं सर्वेषु मुनिषु रत्नाधिकं प्रार्थयेत् । यदि गृहीयात्तर्हि सम्यक्, नाह्नीकुर्याच्चैदेवं निवेदयेत्-“आर्यपादाः ! कस्मैचिन्मुनये भवद्भिः स्वयमेव वितीर्यता”-मिति । अथ रत्नाधिको यथेच्छं दद्यात् । यदि चाऽदत्त्वा रत्नाधिकः ‘त्वमेव यथेच्छं प्रयच्छे’-ति ब्रूयात् तदा तेन शिष्येण किं कर्तव्यम् ? इत्याह-‘साहवो’ इत्यादि ।

मूलम्-साहवो तो चियत्तेणं, निमंतिज्ज जहक्कमं ।

जह तत्थ केइ इच्छिज्जा, तेहिं सद्धिं तु भुंजय ॥ ९५ ॥

छाया-साधून् ततः चियत्तेणं, निमन्त्रयेद् यथाक्रमम् ।

यदि तत्र केऽपि इच्छेयुः, तैः सार्द्धं भुञ्जीत ॥ ९५ ॥

कर्मोकी निर्जराका अभिलाषी साधु विश्राम करते समय इस मुक्ति रूप हितके करनेवाले अर्थका चिन्तन करे-यदि कोई मुनिराज मुझ पर अनुग्रह करके मेरे भागके अन्न आदिको ग्रहण करें तो मैं इस दुस्तर भवसागरसे तिर जाऊँ ॥ ९४ ॥

ऐसा विचार करके प्रथम सब मुनियोंमें जो रत्नाधिक (दीक्षामें पड़े) हों उनसे अपना भाग ग्रहण करनेकी प्रार्थना करे । यदि ग्रहण करें तो अच्छा ही है । न ग्रहण करें तो ऐसा निवेदन करे-‘हे भदन्त ! आप ही किसी मुनिको यह आहार वितीर्ण कीजिए’ फिर रत्नाधिक इच्छानुसार देदेवें । यदि वे न देकर यह आज्ञा देवें कि-‘तुम्हीं इच्छानुसार देदो’ तो शिष्यको क्या करना चाहिए ? सो बताते हैं-‘साहवो’ इत्यादि ।

कर्मोकी निर्जराका अभिलाषी साधु विश्राम करती वખते आवा मुक्तिइय दितना करवावाणा अर्थनु चिंतन करे-जे केइ मुनिराज भारा पर अनुग्रह करीने भारा भागना अन्न आदिने अहणु करे तो हुं आ दुस्तर लवसागरथी तरी नठं. (९४)

ऐसे विचार करीने पड़ेलां जधा मुनियोंमां ने रत्नाधिक (दीक्षाभां पडा) छाय तेमने पोताने लाम अहणु करवाणी प्रार्थना करे. जे ते अहणु करे तो सार्द्धं, न अहणु करे तो ऐवुं निवेदन करे के-‘हे भदन्त ! आप न केइ मुनिने आ आहार पड़ेथी आये.’ यही रत्नाधिक इच्छानुसार आये. जे ते न आपतां ऐथी आज्ञा करे के ‘तमे इच्छानुसार आपी हो’ तो शिष्ये शुं करु नोभये ? ते बतावे छे-साहवो० इत्यादि.

उज्जोयगरे" इत्यादिलक्षणं सम्पूर्णं कृत्वा=विधाय स्वाध्यायं="धम्मो मंगलमुक्तिदं०"
इत्यादिगाथापञ्चादन्यूनं मूलशास्त्रं पठित्वा सणं=क्षणमात्रं 'मण्डलेऽन्यमनयोऽपि
समागत्य संमिलिता भवन्तु' इत्याशयेन विश्राम्येत्=विश्रान्तिं कुर्यात् ॥९३॥

विश्राम्यन् मुनिः किं कुर्यात् ? इत्याह—

मूल-^१वीसमंतो ^३इमं ^४चित्ते, ^५हियमट्ठं ^६लाभमट्ठिओ ।

जइ ^७मे ^८अणुग्गहं ^९कुज्जा, ^{१०}साहू ^{११}हुज्जामि ^{१२}तारिओ ॥९४॥

छाया—विश्राम्यन् (मुनिः) इदं चिन्तयेत्, हितमर्थं लाभार्थिकः ।

यदि मम अनुग्रहं कुर्यात्, साधुर्मवामि तारितः ॥९४॥

विश्रामके समय मुनि क्या करे ? सो बताते हैं—

सान्वयार्थः—वीसमंतो=विश्राम करता हुआ लाभमट्ठिओ=कर्मनिर्जराका
अभिलाषी साधु इमं=इस-इसी गाथाके उत्तरार्द्धमें कहेजानेवाले-प्रकार हियं=
मोक्षप्राप्तिरूप हितके करनेवाले अट्ठं=भावी प्रयोजनको चित्ते=चिन्तन करे, जैसे
जइ=यदि-अगर साहू=कोईभी मुनिराज मे=मेरे ऊपर अणुग्गहं कुज्जा=अनुग्रह
करे अर्थात्-मेरे भागके आहारमेंसे कुछ आहार लेलें तो मैं तारिओ हुज्जा=
इस संसार-समुद्रको तैर जाऊं-पार कर जाऊं ॥९४॥

टीका—विश्राम्यन्=विश्रान्तिं कुर्याणो लाभार्थिकः=कर्मनिर्जराभिलाषी इदं=
गाथोत्तरार्द्धे वक्ष्यमाणं हितं=मुत्तयवासिरूपम् अर्थं=भाविप्रयोजनं चिन्तयेत्=विचार-
येत्, यदि कोऽपि साधु=मुनिः मम=मदुपरि अनुग्रहं=मया सदर्थं बोधनीतस्याभा-
वेर्ग्रहणलक्षणं कुर्यात् तर्हि अहं तारितः=दुस्तरभवसागरतः समुत्तारितो भवा-
मीत्यर्थः ॥९४॥

जिन संस्तव पूर्ण करके 'धम्मो मंगलमुक्तिदं' इत्यादि कमसे कम पांच
गाथाओंकी मूल-शास्त्रकी सज्झाय करके थोड़ी देर विश्राम करे कि
जिससे अन्य मुनि भी आकर शामिल हो जावें ॥ ९३ ॥

विश्राम करता हुआ मुनि क्या करे सो कहते हैं—'वीसमंतो'
इत्यादि ।

धम्मो मंगलमुक्तिदं इत्यादि ओछाभां ओछी पांच गाथाओंनी भूषशास्त्रनी सज्झाय
करी थोड़ीपार विश्राम करे के लेखी अन्य मुनि पणु आचीने शामिल थय नय (६३)
विश्राम करतां मुनि शुं करे ते कडे छे-वीसमंतो० इत्यादि.

छाया—अथ कोऽपि न इच्छेत्, ततो भुञ्जीत एककः ।

आलोके भाजने साधुः, यतम् अपरिशातयन् ॥९६॥

सान्वयार्थः—अह=अथ-यदि कोई=कोई न इच्छिज्जा=आहार लेना नहीं चाहे तो तओ=फिर साह=वह साधु एगओ=अकेला-द्रव्यसे स्वयं एक ही, भावसे राग-द्वेष-संग-रहित आलोए=प्रकाशयुक्त-चौड़े मुंहवाले भाषणे=पात्रमें जयं=यतनापूर्वक अर्थात् मांडलेके दोपोंको टालकर अपरिसादियं=सीध-कणका बिन्दु-मात्र भी आहार नहीं गिराता हुआ भुंजिज्ज=आहार करे ॥९६॥

टीका—‘अह’ इत्यादि। यदि कोऽपि ग्रहीतुं नैच्छेत् तदनन्तरं साधु एककः=द्रव्येण स्वयमेव, भावेन रागद्वेषरहितः आलोके प्रकाशमाने भाजने मशकादि-क्षुद्रजन्तवो यथा दृष्टिपथमागच्छेयुस्तदर्थमिति भावः । यतं=सयतनं मण्डलदोष-भावानुसन्धानपूर्वकम् अपरिशातयन् सिक्वादिकमविकिरन् भुञ्जीत ॥९६॥

मूलम्—^{१२}ति^{१४}क्तं^{१३} च ^{१५}क^{१६}डु^{१७}यं^{१८} च ^{१९}क^{२०}सा^{२१}यं^{२२}, अं^{२३}वि^{२४}लं^{२५} च ^{२६}म^{२७}हुरं^{२८} ल^{२९}वणं^{३०} वा ।

एय लद्धमन्नद्वयउत्तं, महुघयं व भुंजिज्ज संजए ॥९७॥

छाया—तिक्तं च कटुकं च कपायम्, अम्लं च मधुरं लवणं वा ।

एतल्लब्धमन्यार्थप्रयुक्तं, मधु-घृतमिव भुञ्जीत संयतः ॥९७॥

सान्वयार्थः—वह आहार यदि—तिक्तं=तीखा कडुयं=कड़वा च=और कसायं=कपायला च=और अंवि^{२३}लं=खट्टा च=और म^{२६}हुरं=मीठा वा=अथवा

‘अह’ इत्यादि । यदि कोई भी मुनि आहार ग्रहण करने की इच्छा प्रकाशित न करें अर्थात् न लें तो अकेला-रागद्वेषरहित वह साधु, ऐसे पात्रमें भोजन करे जिसमें प्रकाश पड़ रहा हो । प्रकाश-युक्त पात्रमें आहार करनेका विधान इसलिए किया है कि मच्छर आदि सूक्ष्म जन्तु दीख सके । मण्डल दोषोंका विचार करता हुआ सीध-मात्र भी अन्नादि न पिखेरता हुआ आहार करे ॥ ९६ ॥

अहं इत्यादि. जो कोई पण्य मुनि आहार ग्रहण करवाना इच्छा प्रकाशित न करे अर्थात् न ले तो अकेला-रागद्वेषरहित तो जेवा पात्रमां ले.वन करे के जेमां प्रकाश पडता होय. प्रकाशयुक्त पात्रमां आहार करवानु विधान अकेला भाटे कथुं छे के मच्छर आदि सूक्ष्म जंतु देखी शकय. मांडल दोषोने। विचार करतां अक कथुं नेटकुं पण्य अन्न न वेरावा देतां आहार करे. (८६)

पूर्वोक्त प्रकार से चिन्तन करके अपने हिस्से का अशनादिको लेनेके लिये सब मुनियोंमें से रत्नाधिक-दीक्षाम वड़े-मुनिसे पढछे प्रार्थना करे, यदि वे लें तो अच्छा ही है, अगर वे न लें तो उनसे कहे—‘हे भगवन् ! आपही अपने हाथ से किसी दूसरे सन्त को दीजिये’। ऐसा कहने पर यदि वे अपने हाथ से किसी को दें तो ठीक ही है, यदि खुद न देकर उसीसे कह दें कि ‘तुमही तुम्हारी इच्छा के अनुसार जो लेवे उसको दे दो’ तब उसे क्या करना चाहिये, सो बताते हैं—

सान्वयार्थः—तो=इस प्रकार गुरु महाराजकी आज्ञा प्राप्त होने पर वह साधु साहबो=सब सन्तोंको चियत्तेणं=त्याग-गुद्धिसे अर्थात् उदार चित्तसे जहकमं=रत्नाधिकके क्रमानुसार निमंतिज्ज=निमन्त्रण करे-आहार धामे, जह=यदि-अगर तत्थ=उनमेंसे केइ=कोई साधु इच्छिज्जा=आहार लेना चाहें तो (उन्हें देकर) तेहिं सद्धिं तु=उनके साथ बैठकर भुंजए=खुद भी आहार करे ॥९५॥

टीका—तो=ततः गुरोरादेशाऽनन्तरम् असौ साधून् चियत्तेणं=देशीयशब्दो-
ऽयम्’ परमप्रीत्या उदारचेतसेत्यर्थः, यथाक्रमं=रत्नाधिकक्रममनुसृत्य निमन्त्रयेत्=
स्वभागग्रहणाय प्रार्थयेत्-‘इदं गृहीत्वाऽनुग्रहता’-मिति वदेदित्यर्थः । यदि तत्र=
मुनीनां मध्ये केऽपि मुनय इच्छेयुः=ग्रहीतुमभिलषेयुस्तदा तेभ्योऽपि तृतीयं तैः
सार्द्धं स्वयमपि भुञ्जीत=‘चपड़-चपड़े’ ति शब्दमकुर्वन्नभ्यवहरेत् ॥९५॥

मूलम्—अह कोइ न इच्छिज्जा, तओ भुंजिज एगओ ।

आलोए भायणे साहू, जयं अपरिस्साडियं ॥ ९६ ॥

गुरुकी आज्ञा मिलनेके अनन्तर प्रसन्न चित्तसे उदारताके साथ दीक्षामें वड़े-छोटेके क्रमसे साधुओंको अपना भाग ग्रहण करनेकी प्रार्थना करे, अर्थात् ‘यह आहार ग्रहण करनेका अनुग्रह कीजिए’ ऐसा कहे । उन मुनियोंमेंसे कोई ग्रहण करनेकी इच्छा करें तो उन्हें चितीर्ण करके उनके साथ आप भी चपड़-चपड़ शब्द न करता हुआ आहार करे ॥ ९५ ॥

शुद्धी आज्ञा भज्या पछी प्रसन्न चित्तथी उदारतानी साथे दीक्षामां मोद-
नानाना क्रमे करीने साधुओंने पोताना भाग अहंषु करवाना प्रार्थना करे अर्थात्
‘आ आहार अहंषु करवाने अनुग्रह करे’ ओम कहे. ओ मुनियोंमांथी कोइ
अहंषु करवानी इच्छा करे तो तेभने वड़ेथी आप्पिने तेमनी साथे पोते पक्ष
अपड-अपड अवाज कया बिना आहार करे. (८५)

यद्वा अर्द्धस्विन्नमापः 'उडदवाकुला' इति भाषामसिद्धः । एतत् पूर्वोक्तं सर्वम् उत्पन्नं=शास्त्रमर्यादयोपलब्धं, प्रासुकं=निर्जीवं, मुधालब्धं=मन्त्रतन्त्रादिप्रकारमन्तरेण प्राप्तं, तद् यदि अल्पं=स्वल्पं सरसमन्नादिकं, वा=अथवा बहु प्रचुरम् असारमशनादिकम्, उपलक्ष्येति शेषः, नातिहीलयेत्=न निन्देत् । अल्पीयसि सरसवस्तुनि लब्धे-“कथमेतावतैवोदरपूर्तिर्भवेत्” इति, एवमसारवस्तुनि प्रचुरतरे लब्धे सति “किमनेन प्रचुरतरेणापि निष्प्रयोजनेने”-त्येवंरूपां निन्दां न कुर्यादिति हृदयम् । किन्तु मुधाजीवी=मुधा-व्यर्थ-निष्प्रयोजनं शरीरेन्द्रियपुष्टिप्रयोजनविकलं जीवितं शीलमस्येति सः, संयमयात्रानिर्वाहार्थमेव भिक्षाग्रहणशील इति भावः । यद्वा मुधाजीवी=निर्दोषभिक्षाजीवी-जात्याद्यनाविष्करणपूर्वकभिक्षाग्राहक इत्यर्थः, दोषवर्जितं=संयोजनादिमण्डलदोषा यथा न भवेयुस्तथा भुञ्जीत । 'उत्पन्नं' इत्यनेन

भोजन । ये सद्य यदि शास्त्रोक्त विधिसे प्राप्त हुए हों, प्रासुक हों, मन्त्रतन्त्र आदिका प्रयोग किये बिना मिले हों, थोड़े हों या बहुत हों अर्थात् सरस अन्नादि थोड़ा हो और नीरस आहार बहुत हो तो मुधाजीवी-अर्थात् संयमयात्राके निर्वाहके लिए जीवन धारण करनेवाला, अथवा निर्दोष अर्थात् जाति-आदिको न प्रगट करके भिक्षा लेनेवाला साधु उस आहारकी अवहेलना न करे । तात्पर्य यह है कि-सरस आहार कम मिले तो ऐसा न कहें कि-‘इतने थोड़े आहारसे उदरपूर्ति कैसे होगी ।’ नीरस आहार अधिक मिले तो ऐसा न कहें कि-‘इस बहुतेरे व्यर्थ आहारसे क्या लाभ ?’ इस प्रकार आहारकी निन्दा न करे, किन्तु आहारके संयोजना आदि मण्डल दोषोंको टाल कर भोगे ।

अथवा कण्ठी या अउदना गाकणानुं भोजन, ओ सर्वं ओ शास्त्रोक्त विधिथी प्राप्त थयां डोय, प्रासुक डोय, मन्त्र-तन्त्र आदिने प्रयोग कयां बिना मर्या डोय, थोडा डोय या वधारे डोय, अर्थात् सरस अन्नादि थोडुं डोय अने नीरस आहार वधारे डोय, तो मुधालवी-अर्थात् संयमयात्राना निर्वाहने भाटे एवन धारण करनारे अथवा निर्दोष अर्थात् जाति आदिने प्रगट कयां बिना भिक्षा लेनारे साधु ओ आहारनी अवहेलना करे नहि, तात्पर्य ओ छे के-सरस आहार ओछो भणे तो ओम न कहे के 'आटला थोडा आहारथी उदरपूर्ति केवी रीते थये ?' नीरस आहार वधारे भणे तो ओम न कहे के 'आ धरुा गधा व्यर्थ आहारथी शे लावा ?' ओ प्रभाणु आहारनी निन्दा न करे, परन्तु आहारना संयोजना आदि मण्डल दोषोने टाणीने भोगवे.

छाया—अरसं विरसं वाऽपि, सूचितं वा अमृचितम् ।

आर्द्रं वा यदि वा शुष्कं, मन्थु-कुल्माप-भोजनम् ॥९८॥

उत्पन्नं नातिहीलयेत्, अल्पं वा बहु मासुकम् ।

मुहालब्धं मुहाजीवी, भुञ्जीत दोषवर्जितम् ॥९९॥

सान्वयार्थः—अरसं=नमक आदि रसरहित चावि=तथा विरसं=अधिक दिनोंकी बनी हुई विरस-चासी-सूखी-रोटी आदि या पुराने चावल आदिका भोजन सूक्ष्म=हींग आदिका वधारे (छोंक) दिया हुआ वा=अथवा असूक्ष्म= नहीं वधारे दिया हुआ शाक आदि उत्पन्न=गीला-करंवा, राइता आदि वा=तथा शुष्कं=सूखा-भुने हुए चने-भूंगढे-आदि जहवा=अथवा मन्थुकुल्मासभोजनं=वेरके चूरेका भोजन या कुलथीका भोजन अथवा उड़दका बाकुला (यह पूर्वोक्त सब प्रकारका अशनादि) उत्पण्णं=जो गोचरीके समय शास्त्रमर्यादासे मिल गया वह अप्पं=थोड़ा हो वा=या बहुत-बहुत हो उसकी नाइहीलिज्जा=अवहेलना न करे, किन्तु फासुयं=प्रासुक-अचित्त और मुहालब्धं=निष्काम-विना किसी प्रत्युपकारके प्राप्त हुए-उस अशनादिको मुहाजीवी=निष्काम-सिर्फ संयम-यात्राका निर्वाहसे जीनेवाला अर्थात् निरपेक्ष भिक्षा लेनेवाला साधु दोषवर्जितं=भोजनके संयोजनादि दोषोंको टालकर भुञ्जिज्जा=भोगवे ॥९८॥९९॥

टीका—‘अरसं’ इत्यादि, ‘उत्पण्णं’ इत्यादि च । अरसं=लवणादिरसरहितम्, अपाप्तरसं बालचणकादिनिष्पादितं वा, अपिवा विरसं=चिरकालनिष्पादितत्वेन विगतरसं, पुराणौदनादिकं वा, सूचितं=दिङ्मवादिसंस्कृतं वा=अथवा अमृचितं=तद्वर्जितम्, आर्द्रं=करम्भादिकं, शुष्कं=भर्जितचणकादिकम् । मन्थुकुल्मापभोजनं=मन्थुश्च कुल्मापश्चाऽनयोः समाहारे मन्थुकुल्मापं, तद्, भुज्यते यत्तद्भोजनं, मन्थुकुल्मापं च तद्भोजनं चेति त्रिरहः, तत्र मन्थुः=वदरचूर्णादिकम्, कुल्मापः=कुलस्थः,

‘अरसं’ इत्यादि, ‘उत्पण्णं’ इत्यादि च । नमकरहित तथा बाल चणक आदि अरस या बहुत पुराना ओदन आदि विरस, हींग आदि द्वारा छोंका हुआ या न छोंका हुआ, गीला-करंवा आदि, सूखे-भुने हुए चने आदि, वेरका चूर्ण आदि, अथवा कुलथी या उड़दके बाकुलाका

अरसं इत्यादि, तथा उत्पण्णं० इत्यादि. गीलाशी रहित तथा बाल-चणक आदि अरस या बहुत भूने ओदन-आदि विरस, हींग आदिशी वधारेलुं या न वधारेलुं, लीला करंवा आदि, सूखा-भुजेला अथवा आदि, वेरनु चूर्ण आदि

રખકર-નિરપેક્ષ-લેનેવાળે મી દુલ્લહા=દુર્લભ હૈં, ક્યોંકિ મુદ્દાદાઈ=નિષ્કામ દેને-
વાળે ઓર મુદ્દાજીવી=નિષ્કામ-નિરપેક્ષ લેનેવાળે દોંચિ=યે પૂર્વોક્ત દોનોં હી
સુગઈ=મોક્ષગતિકો ગચ્છંતિ=પાપ્ત હોતે હૈં । શ્રી મુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામીસે
કહતે હૈં કિ હે જમ્બૂ ! તિ=ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીને જૈસા ફરમાયો હૈ વૈસા
હી તુઝે વેમિ=મેં કહતા હું ॥૧૦૦॥

॥ઈતિ શ્રીદશવૈકાલિક સૂત્રકે પાંચવેં અધ્યયનકે પહેલે ઉદ્દેશકા સાન્વયાર્થ સંપૂર્ણ॥

ટીકા—‘દુલ્લહાઓ’ ઇત્યાદિ । મુધાદાતારઃ=પ્રત્યુપકારાનભિલાષિણો
દાયકાઃ દુર્લભાઃ=દુષ્પાપાસ્તાદૃશનાં વિરલત્વાત્, મુધાજીવિનોઽપિ=દાતૃકાર્યાન-
પેક્ષનિરપેક્ષભિલાષાગ્રાહિણોઽપિ દુર્લભાઃ, મુધાદાતારઃ મુધાજીવિનથ દ્વાવપિ=દાતા
મિશ્રુથ ઉભાવપ્યુક્તવિધો સુગતિઃ=સિદ્ધગતિ ગચ્છતઃ=પાપ્નુતઃ । ‘મુધાદાતારઃ’
‘મુધાજીવિનઃ’ ઇત્યન્ન વહુવચનં વ્યક્તિવિવક્ષયા । ‘દ્વાવપિ’ ઇત્યન્ન દ્વિવચનં તુ
મુધાદાતૃત્વ-મુધાજીવિત્વોભયધર્મગતદ્વિત્વસંખ્યાવિવક્ષયેતિ बोध्यम् ॥ ઇતિ બ્રવીમીતિ
પાગ્વત્ ॥૧૦૦॥

। ઇતિ શ્રી-દશવૈકાલિકસૂત્રસ્યાઽઽચારમણિમઝ્જૂપાખ્યાયાં વ્યાખ્યાયાં
પચ્ચમાધ્યયનસ્ય પ્રથમાંદેશકઃ સમાપ્તઃ ॥ ૫-૧ ।

‘દુલ્લહાઓ’ ઇત્યાદિ । પ્રત્યુપકાર (વદલા) કી આશા ન રખનેવાળે
દાતા દુર્લભ હૈં, ઓર દાતાકા કાર્ય ન કરકે ભિક્ષા ગ્રહણ કરનેવાળે
સાધુ મી વિરલે હોતે હૈં । પ્રત્યુપકારકી ચાહ ન રખનેવાળે દાતા ઓર
કિસીકા કાર્ય વિના કિયે ભિક્ષા ગ્રહણ કરનેવાળા આત્માર્થી સાધુ, હન
દોનોંકો મોક્ષગતિકી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ ।

શ્રીમુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામીસે કહતે હૈં—હે જમ્બૂ ! ચરમ જિનેશ્વર
ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીને જૈસા ઉપદેશ દિયા હૈ વૈસા મેંને કહા હૈ ॥૧૦૦॥

ઈતિ દશવૈકાલિક સૂત્રકે પાંચવેં અધ્યયનકે પહેલે
ઉદ્દેશકા હિન્દી-ભાષાનુવાદ સમાપ્ત ॥૫-૧ ॥

દુલ્લહાઓ ઇત્યાદિ. નિષ્કામ-પ્રત્યુપકાર (વદલા)ની આશા ન રાખનાર-દાતા
દુર્લભ છે અને નિષ્કામ-દાતાનું કાર્ય ન કરતાં ભિક્ષા ગ્રહણ કરનાર-સાધુ પણ વિરલ
જ હોય છે. પ્રત્યુપકારની ઇચ્છા ન રાખનાર દાતા અને કેઈનું કાર્ય કર્યા વિના
ભિક્ષા ગ્રહણ કરનાર આત્માર્થી સાધુ, એ બેઉને મોક્ષ ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે

શ્રી મુધર્મા સ્વામી જંબૂ સ્વામીને કહે છે કે—હે જંબૂ ! ચરમ જિનેશ્વર
ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીએ જેવો ઉપદેશ આપ્યો છે તેવો જ મેં કહ્યો છે. (૧૦૦)

ઈતિ દશવૈકાલિકસૂત્રના પાંચમાં અધ્યયનનો પહેલા ઉદ્દેશનો શુદ્ધસતી-
ભાષાનુવાદ સમાપ્ત. (૫-૧)

શાસ્ત્રમર્યાદયૈવ ગીતાર્થેનાન્નાદિ ગ્રાહ્યમિતિ સૂચિતમ્ । ‘ફાસુયં’ અનેન સચિત્તમચિત્તં
 વેતિ પરીક્ષ્ય ગ્રહીતવ્યમિતિ દર્શિતમ્ । ‘મુહાલદ્વં’ इतिपदेन दातुरुपकारं त्रिधापि
 भिक्षाग्रहणे आधाकर्मादयो बहवो दोषाः समापतन्तीति तथा नोपादेयमिति
 प्रकटितम् । ‘दोसवज्जિजयं’ इतिपदेन निर्दोषभिक्षाप्राप्तावपि मण्डलदोषवत्त्वेन
 सदोषत्वं दुर्निवारमिति मण्डलदोपरहितं भोक्तव्यमिति प्रादुष्कृतम् ॥९८॥९९॥

મૂલમ્-દુલ્લહાઓ મુહાદાઈ, મુહાજીવી વિ દુલ્લહા ।

મુહાદાઈ મુહાજીવી, દોવિ ગચ્છંતિ સુગઈ ॥૧૦૦॥

॥ તિવેમિ ॥

છાયા—દુર્લભા મુહાદાતારઃ, મુહાજીવિનોડપિ દુર્લભાઃ ।

મુહાદાતારઃ મુહાજીવિનઃ, દ્વાવપિ ગચ્છતઃ સુગતિમ્ ॥૧૦૦॥

इति ब्रवीमि ॥

સાન્વયાર્થઃ—મુહાદાઈ=નિષ્કામ-પ્રત્યુપકારકી આશા ન રાખકર-દેનેવાલે
 દુલ્લહાઓ=દુર્લભ હૈં ઔર મુહાજીવીવિ=નિષ્કામ-દાતાકે કાર્યકી અપેક્ષા ન

‘ઉપ્પન્ન’ પદસે યહ સૂચિત કિયા હૈ કિ ગીતાર્થ સાધુકો શાસ્ત્રકી
 મર્યાદાકે અનુસાર હી આહાર ગ્રહણ કરના યાહિયે । ‘ફાસુયં’ પદસે
 સચિત્ત-અચિત્તકી પરીક્ષા કરકે ગ્રહણ કરના યોતિત કિયા હૈ ।
 ‘મુહાલદ્વં’ પદસે યહ દર્શાયા હૈ કિ દાતાકા ઉપકાર કરકે ભિક્ષા
 ગ્રહણ કરનેસે આધાકર્મ આદિ બહુતસે દોષ આતે હૈ, અતઃ એસી ભિક્ષા
 નહીં લેની યાહિયે । ‘દોસવજ્જિજયં’ પદસે યહ પ્રગટ કિયા હૈ કિ નિર્દોષ
 ભિક્ષા ઉપલબ્ધ હોજાને પર ખી મણ્ડલ દોષ લગનેસે વહ ભિક્ષા અવશ્ય
 દૂષિત હોજાતી હૈ; ઇસલિયે ઊનકા પરિહાર કરકે હી આહાર કરના
 યાહિયે ॥ ૯૮ ॥ ૯૯ ॥

ઉપ્પન્ન શબ્દથી એમ સૂચિત કરવામાં આવ્યું છે કે ગીતાર્થ સાધુએ
 શાસ્ત્રની મર્યાદાને અનુસાર જ આહાર ગ્રહણ કરવો જોઈએ. ફાસુયં શબ્દથી
 સચિત્ત અચિત્તની પરીક્ષા કરીને ગ્રહણ કરવાનું કહેવામાં આવ્યું છે. મુહાલદ્વં
 શબ્દથી એમ દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે દાતાનો ઉપકાર કરીને ભિક્ષા ગ્રહણ
 કરવાથી આધાકર્મ આદિ ઘણા દોષો લાગે છે; તેથી એવી ભિક્ષા ન લેવી જોઈએ.
 દોસવજ્જિજયં શબ્દથી એમ જણાવવામાં આવ્યું છે કે નિર્દોષ ભિક્ષા ઉપલબ્ધ
 થતાં પણ મંડલ દોષ લાગવાથી એ ભિક્ષા અવશ્ય દૂષિત થઈ જાય છે, તેથી
 એનો પરિહાર કરીને જ આહાર કરવો જોઈએ. (૯૮-૯૯)

निष्पादितं शीतमुष्णं वाऽन्नम्, अम्लतक्रपाचितवृक्षचणकचूर्णनिष्पादितं शीतमुष्णं वा
शाकविशेषादिकं, पर्युषिततक्रादिरूपं पानं च, तेषाममनोज्ञगन्धवत्त्वादिति भावः।
सुगन्धं=सुरभिगन्धयुक्तं वा घृतपूरपायसादि तस्यैलालवङ्गकेसरकर्पूरादिमनोज्ञगन्ध-
वत्त्वादिति भावः। सर्वे=मनोज्ञामनोज्ञरूपं सकलं भुञ्जीत न तु भुञ्जेत्=परित्य-
जेत्-नावशेषयेदिति भावः ॥ १ ॥

^१मूलम्-^२सेज्जा ^४निसीहियाए, ^४समावन्नो ^३यं ^३गोयरे ।

^१अयावयद्वा ^७भुञ्चाणं, ^८जइ ^६तेणं ^{१०}न ^{११}संथरे ॥ २ ॥

^{१२}तओ ^{१३}कारणमुप्पण्णे, ^{१४}भत्तपाणं ^{२०}गवेसए ।

^{१६}विहिणा ^{१५}पुव्वउत्तेण ^{१६}इमेणं ^{१७}उत्तरेण ^{१८}य ॥ ३ ॥

छाया—शय्यायां नैपेधिकां, समापन्नश्च गोचरे ।

अयावयर्थं भुक्त्वा, यदि तेन न संस्तरेत् ॥ २ ॥

ततः कारणे उत्पन्ने, भक्त-पानं गवेषयेत् ।

विधिना पूर्वोक्तेन, अनेन उत्तरेण च ॥ ३ ॥

सान्वयार्थः—सेज्जा=वसति-उपाश्रय-में निसीहियाए=आहार करनेके स्थान
पर य=अथवा गोयरे=भिक्षाचरीमें समावन्नो=प्राप्त हुआ भुनि अयावयद्वा=
जरूरीसे कम अर्थात् थोड़ा भुञ्चाणं=खाकर-खालेनेपर जइ=यदि-अगर तेणं=
उस अन्नदिसे न संथरे=न सरे अर्थात् संयमयात्राका निर्वाहके लिए पर्याप्त
-पूरा न हो तओ=तो कारणं=क्षुधा-वेदनीयकी शान्ति न होनेरूप कारण के
उप्पण्णे=उत्पन्न होनेपर साधु पुव्वउत्तेण=पूर्वोक्त-“संपत्ते भिक्खुकालम्मि”

खट्टी छालकी बनी-हुई ठंडी या गर्म कट्टी आदि शाक, पर्युषित (वासी)
खट्टी छाल आदि पान, ये अमनोज्ञ गन्धवाले होते हैं। और घेवर पायस
आदि, एलची लवंग केसर आदिके मिश्रित होनेसे मनोज्ञ गन्धवाले
होते हैं, इन सबको समभावसे भोगवे ॥१॥

यद्यु आदिनी गन्धवाली ठंडी या गरम खट्टी आदि अन्न, भाटी छाशनी
अनेली ठंडी या गरम कट्टी आदि शाक, पर्युषित भाटी छाश आदि पान, ये
गंधां अमनोज्ञ गंधवाणां होय छे. अने घेवर, पायस (इधपाक) आदि,
ओलची, लवींग, केसर आदिही मिश्रित होछने मनोज्ञ गंध वाणां होय छे, ये
गंधाने समभावे भोगवे. (१)

॥ अथ पञ्चामाध्ययनस्य द्वितीय उद्देशः ॥

प्रथमोद्देशकथितपिण्डैषणाया अवशिष्टविधिमाह—‘पडिग्गहं’ इत्यादि ।

मूलम्—पडि^१ग्गहं^३ संलिहि^१त्ताणं^४, लेव^१मायाइ^४ संजए^४ ।

दुगं^५धं वा सुगं^६धं वा, सर्वं^८ भुंजे^{१०} न छडुए^{११} ॥ १ ॥

छाया—प्रतिग्रहं संलिह्य, लेपमर्यादया संयतः ।

दुर्गन्धं वा सुगन्धं वा, सर्वं भुञ्जीत न मुञ्चेत् ॥ १ ॥

सान्त्वयार्थः—पडिग्गहं=पात्रको लेवमायाए=लेपकी मर्यादासे अर्थात् जब तक छाँछ आदिका लेप लगा रहे तब तक संलिहिताणं=अंगुलीसे पोंछकर संजए=साधु दुगंधं वा=अनिष्ट गन्धवाला हो चाहे सुगंधं वा=सुरभि गन्धवाला पदार्थ हो उस सर्वं=सबको भुंजे=भोगवे; किन्तु न छडुए=कुछमी न छोड़े-जूठन न डाले ॥१॥

टीका—प्रतिग्रहं=पात्रं लेपमर्यादया=लेपं मर्यादीकृत्य यथा लेपसम्बन्धः पात्रे नावतिष्ठेत तथा संलिह्य पात्रस्थं तत्कादिलेपमङ्गुल्यादिना निशेषं प्रोच्छ्रय संयतः=भुनिः, दुर्गन्धम्=अनिष्टगन्धयुक्तं-पुरातनगोधूमवर्जं रिकारवल्लवणकादि-

। पांचवाँ अध्ययनका दूसरा उद्देश ।

प्रथम उद्देशमें कही हुई विधिके अतिरिक्त-अवशिष्ट पिण्डैषणाकी विधि इस दूसरे उद्देशमें कहते हैं—‘पडिग्गहं’ इत्यादि ।

आहार करनेके पात्रमें जो लेप लगा रह जाय उसे अंगुली-आदि द्वारा पोंछकर मुनि अमनोज्ञ गन्ध या मनोज्ञ गन्धवाले समस्त अन्न पानको भोगे; उसे छोड़े नहीं, अर्थात् सीधे मात्र भी जूठा न डाले । पुराने गेहूँ, घाजरे, बाल, चने आदिकी बनी हुई ठंडी या गर्म रोटी आदि अन्न,

अध्ययन ‘पांचभु’-उद्देश भीज्ञे.

प्रथम उद्देशमां छोड़ी विधि उपरांत अवशिष्ट पिण्डैषणाकी विधि आ भीज्ञ उद्देशमां छोड़े छे—पडिग्गहं इत्यादि.

आहार करनेमां पात्रमां जे लेप लागेवे सो रही जाय, तेने आंगुली आदि वटे लुछीने मुनि अमनोज्ञ गंध या मनोज्ञ गंधवाला पदार्थ अन्न-पानने भोगवे, तेने छोड़े नहि, अर्थात् जरा पण खाकी न राखे. गूना घडे, गान्जरी, बाल,

તમેવ વિધિમુપદર્શયન્ કાલયતનામાહ-‘કાલેણ’ इत्यादि ।

મૂલ્મ-કાલેણ^૨ ણિક્ષ્વમે^૩ મિક્ષૂ^૧, કાલેણ^૪ ય પઢિક્ષમે^૫ ।

અકાલં^૭ ચ^૮ વિવર્જિત્તા^૯, કાલે^{૧૦} કાલં^{૧૧} સમાચરે^{૧૨} ॥ ૪ ॥

છાયા-કાલેન નિપ્ક્રામેદ્ મિષ્ટુઃ, કાલેન ચ પ્રતિક્રામેત્ ।

અકાલં ચ વિવર્જ્ય, કાલે કાલં સમાચરેત્ ॥ ૪ ॥

અવ મિષ્ણા લેને કી વિધિ વતાતે હૈ—

સાન્વયાથ:-મિક્ષૂ=મુધાજીવી મુનિ કાલેણ=ગોચરીકે સમયસે-જિસ દેશમેં જો સમય મોજનકા હો ઉસ સમયકે હોનેસે ણિક્ષ્વમે=મિષ્ણાકે લિખે જાવે, ય=ઑર કાલેણ=સમયસે હી-વાપસ આનેકા ઉચિત સમય હો જાનેસે પઢિક્ષમે=વાપસ લૌટ આવે, ચ=ઑર અકાલં=મિષ્ણાકે અનુચિત સમયકો વિવર્જિત્તા=છોડકર કાલે=ઉચિત સમયમેં કાલં=મિષ્ણાદિક સમાચરે=આચરે-ગોચરીકે લિખે ધૂમે ॥ ૪ ॥

ટીકા-મિષ્ટુઃ=મુધાજીવી મુનિ: કાલેન=મિષ્ણોચિતસમયેન યસ્મિન્ દેશે યો મૃદસ્થાનાં મોજનસમય: સ એવ મિષ્ટુણાં મિષ્ણાકાલસ્તેનેત્યર્થ: નિપ્ક્રામેત્=નિર્ગ-ચ્છેત્, મિષ્ણાયૈ इति શ્લેષઃ; કાલેનૈવ=મત્યાગમનોચિતસમયેનૈવ, યથા સ્વાધ્યાય-પ્રતિવન્ધ્યો ન ભવેત્ તથા મિષ્ણાં ગતસ્ય સાધો: પરાવર્તનસમયો નિર્દિષ્ટસ્તેનૈવેતિ ભાવ: । (કરણે સહાર્થે વા તૃતીયા) । ‘ચકારોડ્ચ ‘એવ’-કારાર્થકઃ’ પ્રતિ-ક્રામેત્=મત્યાગચ્છેત્ । અકાલં=મિષ્ણાનુચિતસમયં વિવર્જ્ય=પરિત્યજ્ય કાલે=મિષ્ણો-ચિતવેલાયાં કાલં=લક્ષણયા તત્કાલોચિતકૃત્યં મિષ્ણાદિકં સમાચરેત્=મિષ્ણાર્થ

उसी विधिको दिखाते हुए कालकी यतना कहते हैं-‘कालेण’ इत्यादि ।

जिस देशमें मृदस्थोंके भोजनका जो समय हो वही समय मिष्टुको मिक्षाके लिए उचित है, अत एव मिक्षाके लिए उसी समय जाना चाहिए और गोचरीके लिए गये हुए साधुको ऐसे उचित समय पर लौट आना चाहिए, जिससे स्वाध्याय आदि क्रियाओंमें अन्तराय न पड़े ।

એ વિધિને બતાવતાં કાળની યતના કહે છે :-કાલેણં ઇત્યાદિ.

જે દેશમાં મૃદસ્થોના ભોજનનો જે સમય હોય તે સમય મિષ્ણાને માટે ઉચિત છે, તેથી મિષ્ણાને માટે તે સમયે જવું જોઈએ. અને ગોચરીને માટે ગયેલા સાધુએ એવા ઉચિત સમયે પાછા ફરવું જોઈએ. કે જેથી સ્વાધ્યાય આદિ ક્રિયાઓમાં અંતરાય ન પડે. તથા જે સમય મિષ્ણાને

इत्यादिरूप विधिसे य=तथा इमेणं=इस उत्तरेणं=आगे कहे जानेवाली-“कालेण णिक्खमे भिक्खू” इत्यादिरूप विधिसे भक्तपाणं=आहार-पानी गवेसए=गवेषे अर्थात् भिक्षा लेनेके लिए जावे ॥२॥३॥

टीका—‘सेज्जा’ इत्यादि, ‘तओ’ इत्यादि च। शय्यायां=वसती, नैपेधिक्यां= निपदनस्थाने स्वाध्यायभूमिकायामित्यर्थः, गोचरे=भिक्षाचर्यायां च=त्रा समा- पन्नः=सम्प्राप्तो मुनिः, उपलब्धमन्नादिकम् अयावदर्धम्=अपरिसमाप्तम् अल्पं= क्षुधोपशमनानर्हमित्यर्थः संयमनिर्वाहार्थं यावताऽन्नादिकेन भाव्यं तावन्नेति यावत्, भुक्त्वा यदि तेन भोजनेन न संस्तरेत्=संयमयात्रां निर्वोदुं न शक्नुयात् ॥२॥

ततः=तदनन्तरं कारणे=प्रयोजने आर्पत्वात्सप्तम्यर्थे प्रथमा, उत्पन्ने सति= क्षुधावेदनोपशमनाभावे पूर्वोक्तेन=“संपत्ते भिक्खकालम्” इत्यादिरूपेण अनेन उत्तरेण=“कालेण णिक्खमे भिक्खू०” इत्यादिवक्ष्यमाणलक्षणेन विधिना=प्रकारेण भक्तपाणं गवेपयेत्=अन्वेपयेत् पुनर्भिक्षार्थं गच्छेदिति सूत्रार्थः ॥३॥

‘सेज्जा’ इत्यादि, ‘तओ’ इत्यादि। उपाश्रयमें बैठनेके स्थानमें अर्थात् स्वाध्याय भूमिमें तथा गोचरीमें गए हुए मुनिको अल्प, अर्थात् क्षुधाकी शान्ति न हो सकने योग्य अन्न आदिमिला हो और उससे संयमयात्राका निर्वाह न हो सके, अर्थात् लाया हुआ आहार पर्याप्त न हो तो ऐसा कारण उत्पन्न होने पर, अर्थात् क्षुधावेदनीयके शान्त न होने पर “संपत्ते भिक्खकालम्” इत्यादि पूर्वोक्त विधिसे, तथा “कालेण णिक्खमे भिक्खू” इस गाथासे प्रारम्भ करके आगे बताई जानेवाली विधिसे भक्त-पानकी गवेपणा करे, अर्थात् भिक्षाके लिए फिर गमन करे ॥ २ ॥ ३ ॥

सेज्जा० इत्यादि, तथा तओ० इत्यादि। उपाश्रयमां गेसवाना स्थानमां अर्थात् स्वाध्यायभूमिमां तथा गोचरीमां गयेवा मुनिने अल्प अर्थात् क्षुधानी शान्ति न थई शई अर्थात् लायेवा आहार पूरतो न होय, तो जेवुं कारण उत्पन्न यतां अर्थात् क्षुधावेदनीय शान्त न यवाने लीधे संपत्ते भिक्खकालम् इत्यादि पूर्वोक्त विधिथी, तथा कालेण णिक्खमे भिक्खू जे गाथाथी प्रारंभ करीने आगण पातापवामां आपनारी विधिथी भक्त-पाननी गवेपणा करे अर्थात् भिक्षाने माटे करीथी गमन करे (२-३)

પડિલેહિસી=નહીં देखते, अतः अप्पाणं=आत्माको किलामेसि=किलामना-
खेद-पहुंचाते हो च=और संनिवेशं=गामकी गरिहसि=निन्दा करते हो ।
तात्पर्य यह हुआ कि गोचरीका समय हुए बिना घूमनेसे साधु भगवानकी
आज्ञाका विराधक होता है, और दीनता प्रगट करनेके कारण उसके चारित्र्यमें
मलिनता होती है; अतः जिस देशमें जो भिक्षाका समय हो उसी समयमें साधुको
भिक्षाके लिए जाना चाहिये ॥५॥

टीका—हे भिक्षो ! त्वम् अकाले=असमये चरसि=भिक्षार्थं गच्छसि किन्तु
कालं=भिक्षोचितसमयं न प्रत्युपेक्षसे=नाद्रियसे, तेन च हेतुनाऽऽत्मानं क्लमयसि=
पीडयसि भिक्षालाभाभावेन भ्रमणाधिक्येन चेति भावः । संनिवेशं=ग्रामं च पुनः
गर्हसे=निन्दसि । भगवदाज्ञाविराधकत्वेन दैन्यप्रकाशनेन च चारित्र्यमालिन्यं
जायते, ततोऽनुचितकाले भिक्षार्थं न गन्तव्यमिति ॥ ५ ॥

^३मूलम्-^२सङ् ^४કાલે ^૧ચરે ^૬ભિક્ષૂ, ^૬કુજ્ઞા ^૫પુરિસકારિયં ।

^૭અલાભુ-^૮ત્તિ ન ^૯સોઝ્જા, ^{૧૦}તત્તુ-^{૧૧}ત્તિ અહિયાસણ ॥ ૬ ॥

છાયા—સતિ કાલે ચરેદ્ ભિક્ષુઃ, કુર્યાત્પુરુષકારમ્ ।

અલાભ इति न शोचेत्, तप इति अधिपहेत ॥ ६ ॥

સાન્વયાર્થઃ—ભિક્ષૂ=સાધુકો કાલે=ભિક્ષાકા સમય સઙ્=હોનેપર ચરે=
ગોચરીકે લિપ ધૂમના ચાહિપ ઓર પુરિસકારિયં=ઉત્સાહ પૂર્વક ધૂમનેરૂપ

હે ભિક્ષુ ! આપ અસમયમેં ભિક્ષાકે લિપ જાતે હેં, સમયકા સ્વચાલ
નહીં રલ્લતે । ઇસી કારણ અધિક ભ્રમણ કરનેસે યા ભિક્ષાકે ન મિલનેસે
તુમ અપની આત્માકો પીડિત કરતે હો, ઓર ગ્રામ-નગરકી નિન્દા
કરતે હો । અકાલમેં ભિક્ષાકે લિપે ગમનરૂપ ભગવાનકી આજ્ઞાકી
વિરાધના કરનેસે તથા દીનતા પ્રગટ કરનેસે ચારિત્રમેં મલિનતા આતી હે
ઇસલિપ અનુચિત સમયમેં ભિક્ષાકે લિપ નહીં જાના ચાહિપ ॥૬॥

હે ભિક્ષુ ! આપ અસમયમાં ભિક્ષાને માટે જાઓ છો, સમયનો ખ્યાલ
રાખતા નથી. એ કારણે વધારે ફરવાથી યા ભિક્ષા ન મળવાથી તમે તમારા
આત્માને પીડિત કરો છો અને ગ્રામ-નગરની નિંદા કરો છો. અકાળે ભિક્ષાને
માટે જવાથી ભગવાનની આજ્ઞાની વિરાધના કરવાથી તથા દીનતા પ્રગટ કરવાથી
ચારિત્રમાં મલિનતા આવે છે, તેથી અનુચિત સમયે ભિક્ષાને માટે જવું ન
જોઈએ. (૫)

क्रामेदित्यर्थः । बहुशः कालशब्दोपादानं 'मृनीनां ययाकालमेव सकलं कृत्यं विधेय'-मिति ध्वनयति ॥ ४ ॥

अकालचारित्वेनाऽलब्धभिक्षो भिक्षुः केनचित्साधुना "भोः ! भिक्षा त्वया लब्धा न वा" इति पृष्टो वदति-"कुतोऽत्र मितम्पचानां हीनदीनानां ग्रामे भिक्षालाभः ?" तदाऽसौ अकालचारिणं कथयति-"अकाले" इत्यादि ।

मूलम्-अकाले चरि^१सी भिक्खू^२, कालं न पडिले^३हिसि^४ ।

अप्पाणं च किलामे^५सि, संनिवेसं च गरि^६हसि^७ ॥ ५ ॥

छाया-अकाले चरसि भिक्षो !, कालं न प्रत्युपेक्षसे ।

आत्मानं च क्लमयसि, संनिवेशं च गर्हसे ॥ ५ ॥

अकालचारी होने के कारण भिक्षा नहीं मिलने पर असन्तुष्ट हुए साधुको कालचारी साधु पूछता है-हे साधु ! आपको भिक्षा मिली कि नहीं ?, तब वह कहता है-इस कंजूसों के गाम में भिक्षा कहाँ पड़ी है। इस पर वह कालचारी साधु उससे कहता है-

सान्वयार्थः-भिक्खू=हे भिक्षु ! आप अकाले=असमयमें भिक्षाका समय न होनेपर ही चरिसी=गोचरी फिरते हो, च=और कालं=गोचरीका समय न

तथा जो समय भिक्षाके लिए उचित न हो उसका परिहार करके द्रव्य क्षेत्र काल भावसे उचित समय पर ही भिक्षाके लिए जाना चाहिए । गाथामें बहुत बार काल शब्दका प्रयोग करनेसे यह आशय प्रगट होता है कि-साधुओंको प्रत्येक क्रिया उचित समय पर ही करनी चाहिए ॥ ४ ॥

कोई साधु असमयमें भिक्षाके लिए जानेवाले दूसरे साधुसे पूछा गया कि-'हे भिक्षु ! तुम्हें भिक्षाका लाभ हुआ या नहीं ?' तब उसने कहा-'इन कंगाल कंजूसोंके गाँवमें भिक्षा कहाँ प्राप्त होसकनी है?' तब वह अकालमें गोचरी करनेवालेके प्रति कहता है-'अकाले' इत्यादि ।

भाटे उचित न होय तेना परिहार करीने द्रव्य क्षेत्र काण लावथी उचित समये न भिक्षाने भाटे नलुं नेधये गाथाभां घण्टीवार काल शब्दने प्रयोग करवाथी अे आशय प्रकट थाय छे ठे-साधुओंके प्रत्येक क्रिया उचित समये न करवी नेधये. (४)

कैध साधु असमयमां भिक्षाने भाटे ननांरा पीण साधुने पूछथुं ठे- 'हे भिक्षु ! तमने भिक्षाने लाब थये ठे नहि ?' त्यारे तेखे कहुं 'आ कंगाल कंजूसोना गाभमां भिक्षा कथांथी प्राप्त थध शके ?' त्यारे अे अकाले गोचरी करनारा साधु प्रत्ये कडे छे-अकाले० इत्यादि.

ક્ષેત્રયતનામાહ-‘તહેવુ૦’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-તહેવુચ્ચાવયા પાણા, ભક્તદ્વાએ સમાગયા ।

તં ઉજ્જુયં ન ગચ્છિજ્ઞા, જયમેવ પરક્ષમે ॥ ૭ ॥

છાયા—તથૈવોચ્ચાવચાઃ પ્રાણાઃ, ભક્તાર્થે સમાગતાઃ ।

તેપામ્ઋજુકં ન ગચ્છેત્, યતમેવ પરાક્રમેત્ ॥ ૭ ॥

સાન્વયાર્થઃ—તહેવ=ઉસીપ્રકાર ઉચ્ચાવચા=ઉચ્ચ જાતિકે હંસાદિક અવચ-નીચ જાતિકે કૌણ આદિ પાણા=પ્રાણી (યદિ) ભક્તદ્વાએ=ચુગા-પાણીકે લિખ સમા-ગયા=આયે હોં-ફકડે હુણ હોં તો તં ઉજ્જુયં=ઉન પ્રાણિયોંકે સામને ન ગચ્છિજ્ઞા=નહીં જાવે, (ફિન્તુ) જયમેવ=યતનાપૂર્વક હી-આસપાસસે અથવા અન્ય માર્ગસે અર્થાત્ જિસ તરહ ઉન પ્રાણિયોંકો કિસી પ્રકારકા ત્રાસ ન પહુંચે ઉસીતરહ પરક્ષમે=જાવે ॥૭॥

ટીકા—તથૈવ=તદ્વત્ ઉચ્ચાવચાઃ=તત્ર ઉદશ્વઃ=ઉચ્ચજાતીયા હંસાદયઃ, અવાશ્વઃ=નીચજાતીયાઃ કાકપ્રમૃતયઃ, યદ્વા ઉચ્ચાવચાઃ=અનેકવિધાઃ, “ઉચ્ચાવચં નૈકભેદ”-મિત્યમરાત્, પ્રાણાઃ=પ્રાણિનઃ ભક્તાર્થમ્=અન્ન-પાનાર્થે માર્ગાદૌ સમાગતાઃ=સમા-યાતા ભવન્તિ ચેત્ ‘તં’-તેપામ્, આર્પત્વાત્ પષ્ટીવહુત્વે પ્રથમૈકવચનમ્, ઋજુકં=સંમુખં ન ગચ્છેત્, તેપામન્નપાનાન્તરાયાદિપ્રચુરદોષાપાતાત્ । તર્હિં કિં કુર્યાત્ ? યતમેવ=સયતનમેવ=યથા તેપાં સંત્રાસો ન ભવેત્તથા પરાક્રમેત્=ચરેત્ અન્યમાર્ગેણ

અવ ક્ષેત્રકી યતના હૈં-‘તહેવુ૦’ ઇત્યાદિ ।

હંસ-આદિ ઉચ્ચ-જાતીય ઔર કાક-આદિ નીચ-જાતીય પ્રાણી યદિ ભોજન-પાનકે લિખ રાસ્તેમૈં આયે હોં તો ઉનકે સામને ન જાવૈં । સામને જાનેસે ઉનકે ચુગે-પાણીમૈં વિઘ્ન પડ્ જાનેકે કારણ ભક્ત-પાનકી અન્તરાય આદિ અનેક દોષ લગતે હૈં, અતઃ યતના-પૂર્વક, અર્થાત્ જિસસે વે ભયભીત ન હોં ઉસ પ્રકાર દુસરે માર્ગસે યા ઁક કિનારેસે ગમન કરૈં ।

હવે ક્ષેત્રની યતના કહે છેઃ-તહેવુ૦ ઇત્યાદિ.

હંસ-આદિ ઉચ્ચ-જાતીય અને કાકડો-આદિ નીચ જાતીય પ્રાણી જે ભોજન-પાનને માટે રસ્તામાં આવેલા હોય તો તેની સામે ન જવું. સામે જવાથી તેમને પાણી પીવા અથવા વગેરેમાં વિઘ્ન પડવાથી ભક્ત-પાનની અંતરાય આદિ અનેક દોષો લાગે છે. એટલે યતનાપૂર્વક અર્થાત્ જે રીતે તેઓ લયલીત ન થાય એ રીતે જીવે માર્ગે યા એક બાબુએથી ગમન કરવું. તાત્પર્ય એ છે કે

पुरुषार्थ भी कुञ्जा=करना चाहिये, और भिक्षा न मिलनेपर वह अलाभ=आज मुझे भिक्षा नहीं मिली त्ति=इस प्रकार न सोइज्जा=सोच न करे, किन्तु तबु=आज मेरे अनशन ऊनोदरी आदि तप हुआ है त्ति=इस प्रकार सोचकर अहियासए=क्षुधा-परीपहको सहन करे-सन्तुष्ट रहे। तात्पर्य यह है कि-साधु-ओंको सिर्फ भिक्षाके ही लिए गोचरीमें घुमना नहीं है किन्तु वीर्याचारके लिए भी भगवान् ने गोचरीमें घुमना कहा है ॥६॥

टीका—‘सइ’ इत्यादि। भिक्षुः काले=भिक्षोचितसमये प्राप्ते सति, यद्वा ‘सइकाले’ इत्यस्य ‘स्मृतिकाले’ इतिच्छाया तत्र-स्मर्यन्ते साधवो दातृभिर्दानार्थं यस्मिन् समये तस्मिन्नित्यर्थः, चरेत्=भिक्षार्थं गच्छेत्। पुरुषकारं=पराक्रमम् उत्साहपूर्वकभिक्षार्थभ्रमणलक्षणं कुर्यात्=विदध्यात्। कदाचिदलाभे सति अलाभः=अथ भिक्षालाभो न संजात इति न शोचेत्=न परितपेत्, किन्तु तपः=अथ येऽनशनान्नमौदरिकादिरूपं तपः सम्पन्नमिति कृत्वा अधिपदेत्=सन्तुष्येत्। भिक्षाया अलाभेऽपि वीर्यचारो मया सम्यगाराधितः, यतो न केवलमन्नाद्यर्थमेव भिक्षा-चरणं भिक्षुणां, किन्तु वीर्याचारार्थमपि भगवत् समादिष्टमिति भावार्थः ॥ ६ ॥

‘सइकाले’ इत्यादि। भिक्षु उचित समय प्राप्त होनेपर ही भिक्षाके लिए जावे। उत्साहपूर्वक भिक्षार्थ भ्रमणरूप पुरुषार्थ करें। कभी भिक्षाका लाभ न हो तो ऐसा सोच न करें कि-‘आज मुझे भिक्षा नहीं मिली,’ किन्तु ऐसा विचार करके सन्तुष्ट रहें कि-आज भिक्षा न मिली तो सहज ही मेरे अनशन आदि तप होगया, अर्थात् भिक्षाका लाभ न होनेपर भी मैंने भली भाँति वीर्याचारका आराधन किया है। साधु केवल अन्नादिककी प्राप्तिके लिए भिक्षाचरी नहीं करते किन्तु वीर्या-चारकी आराधनाके लिए भी भिक्षाचरीमें जाना भगवान् ने बताया है ॥६॥

सइ काले० इत्यादि। भिक्षु उचित समय यत्तां न भिक्षाने भाटे नाथ, उत्साहपूर्वक भिक्षार्थ भ्रमणरूप पुरुषार्थ करे। कदाचिदलाभे सति अलाभः नाथ तो ऐसे विचार न करे के ‘आज भिक्षा न भली,’ परंतु ऐसे विचार करीने संतुष्ट रहे के-‘आज भिक्षा न भली तो सड़ेने माराथी अनशन आदि तप थप थपुं, अर्थात् भिक्षाने लाभ न थवाथी पणु मे लक्ष्मीपेठे वीर्याचारनु आराधन थपुं छे’ साधु केवण अन्नादिनी प्राप्तिने भाटे न भिक्षा-चरी करता नथी, किन्तु वीर्याचारनी आराधनाने भाटे पणु भिक्षाचरीमां नथुं भगवाने गतांथुं छे। (६)

ક્ષેત્રયતનામાહ-‘તહેવુ’^{૧ ૨ ૩ ૪ ૫} ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-તહેવુ^{૧ ૩ ૬ ૧૦ ૧૧}ચાવયા પાણા, ભત્તદ્વા^{૧ ૩ ૬ ૧૦ ૧૧}એ સમાગયા ।

તં^{૧ ૩ ૬ ૧૦ ૧૧} ઉજ્જુયં ન ગચ્છિજ્ઞા, જયમેવ પરક્ષમે ॥ ૭ ॥

છાયા—તથૈવોચાવચાઃ પ્રાણાઃ, ભક્તાર્થ સમાગતાઃ ।

તેપામ્ક્રઙ્ગુકં ન ગચ્છેત્, યતમેવ પરાક્રમેત્ ॥ ૭ ॥

સાન્વયાર્યઃ—તહેવ=ઉસીપ્રકાર ઉચાવયા=ઉચ જાતિકે હંસાદિક અવચ-નીચ જાતિકે કૌંઈ આદિ પાણા=પ્રાણી (યદિ) ભત્તદ્વાએ=ચુગા-પાનીકે લિપ સમા-ગયા=આયે હૉં-ફકદ્દે હુપ હૉં તો તં ઉજ્જુયં=ઉન પ્રાણિયોંકે સામને ન ગચ્છિજ્ઞા= નહીં જાવે, (ફિન્તુ) જયમેવ=યતનાપૂર્વક હી-આસપાસસે અથવા અન્ય માર્ગસે અર્થાત્ જિસ તરફ ઉન પ્રાણિયોંકો કિસી પ્રકારકા ગ્રાસ ન પહુંચે ઉસીતરફ પરક્ષમે=જાવે ॥૭॥

ટીકા—તથૈવ=તદ્વત્ ઉચાવચાઃ=તત્ર ઉદશ્ચઃ=ઉચજાતીયા હંસાદયઃ, અવાશ્ચઃ= નીચજાતીયાઃ કાકપ્રમૃતયઃ, યદ્વા ઉચાવચાઃ=અનેકવિધાઃ, “ઉચાવચં નૈકમેદ”- મિત્યમરાત્, પ્રાણાઃ=પ્રાણિનઃ ભક્તાર્થમ્=અન્ન-પાનાર્થ માર્ગાદૌ સમાગતાઃ=સમા-યાતા ભવન્તિ ચેત્ ‘તં’-તેપામ્, આર્પત્વાત્ પૃષ્ઠીવહુત્વે પ્રથમૈકવચનમ્, ક્રઙ્ગુકં= સંશુલ્લં ન ગચ્છેત્, તેપામન્નપાનાન્તરાયાદિપ્રચુરદોષાપાતાત્ । તર્હિ કિં કુર્યાત્ ? યતમેવ=સયતનમેવ=યથા તેપાં સંત્રાસો ન ભવેત્તથા પરાક્રમેત્=ચરેત્ અન્યમાર્ગેણ

અવ ક્ષેત્રકી યતના હૈં-‘તહેવુ’ ઇત્યાદિ ।

હંસ-આદિ ઉચ-જાતીય ઔર કાક-આદિ નીચ-જાતીય પ્રાણી યદિ ખોજન-પાનકે લિપ રાસ્તેમૈં આયે હૉં તો ઉનકે સામને ન જાવૈં । સામને જાનેસે ઉનકે ચુગે-પાનીમૈં વિઘ્ન પડ્ જાનેકે કારણ ભક્ત-પાનકી અન્તરાય આદિ અનેક દોષ લગતે હૈં, અતઃ યતના-પૂર્વક, અર્થાત્ જિસસે વે ભગ્ગમીત ન હૉં ઉસ પ્રકાર દુસરે માર્ગસે યા ઁક કિનરેસે ગમન કરૈં ।

હવે ક્ષેત્રની યતના કહે છે:-તહેવુ ઇત્યાદિ.

હંસ-આદિ ઉચ-જાતીય અને કાક-આદિ નીચ જાતીય પ્રાણી જો ભોજન-પાનને માટે રસ્તામાં આવેલા હોય તો તેની સામે ન જવું. સામે જવાથી તેમને પાણી પીવા અથવા વગેરેમાં વિઘ્ન પડવાથી ભક્ત-પાનની અંતરાય આદિ અનેક દોષો લાગે છે. એટલે યતનાપૂર્વક અર્થાત્ જે રીતે તેઓ ભયભીત ન થાય એ રીતે ખીજે માર્ગે યા એક જાણુએથી ગમન કરવું. તાત્પર્ય એ છે કે

पुरुषार्थ भी कुञ्जा=करना चाहिये, और भिक्षा न मिलनेपर वह अलाभ=आज सुझे भिक्षा नहीं मिली त्ति=इस प्रकार न सोइज्जा=सोच न करे, किन्तु तबु= आज मेरे अनशन उनोदरी आदि तप हुआ है त्ति=इस प्रकार सोचकर अहिंसासण=झुथा-परीपहको सहन करे-सन्तुष्ट रहे। तात्पर्य यह है कि-साधु-ओंको सिर्फ भिक्षाके ही लिए गोचरीमें घुमना नहीं है किन्तु वीर्याचारके लिए भी भगवान् ने गोचरीमें घुमना कहा है ॥६॥

टीका—‘सइ’ इत्यादि। भिक्षुः काले=भिक्षोचितसमये प्राप्ते सति, यद्वा ‘सइकाले’ इत्यस्य ‘स्मृतिकाले’ इतिच्छाया तत्र-स्मर्यन्ते साधवो दातृभिर्दानार्थं यस्मिन् समये तस्मिन्नित्यर्थः, चरेत्=भिक्षार्थं गच्छेत्। पुरुषकारं=पराक्रमम् उत्साहपूर्वकभिक्षार्थभ्रमणलक्षणं कुर्यात्=विदध्यात्। कदाचिदलाभे सति अलाभः=अथ भिक्षालाभो न संजात इति न शोवेत्=न परितपेत्, किन्तु तपः=अथ मेऽनशनावमौदरिकादिरूपं तपः सम्पन्नमिति कृत्वा अधिपहेतु=सन्तुष्येत्। भिक्षाया अलाभेऽपि वीर्याचारो मया सम्यगाराधितः, यतो न केवलमन्नाद्यर्थमेव भिक्षा-चरणं भिक्षुणां, किन्तु वीर्याचारार्थमपि भगवता समादिष्टमिति भावार्थः ॥ ६ ॥

‘सइकाले’ इत्यादि। भिक्षु उचित समय प्राप्त होनेपर ही भिक्षाके लिए जावे। उत्साहपूर्वक भिक्षार्थ भ्रमणरूप पुरुषार्थ करें। कभी भिक्षाका लाभ न हो तो ऐसा सोच न करें कि—‘आज सुझे भिक्षा नहीं मिली,’ किन्तु ऐसा विचार करके सन्तुष्ट रहें कि—आज भिक्षा न मिली तो सहज ही मेरे अनशन आदि तप होगया, अर्थात् भिक्षाका लाभ न होनेपर भी मैंने भली भाँति वीर्याचारका आराधन किया है। साधु केवल अन्नादिककी प्राप्तिके लिए भिक्षाचरी नहीं करते किन्तु वीर्या-चारकी आराधनाके लिए भी भिक्षाचरीमें जाना भगवान् ने बताया है ॥६॥

सइ काले० इत्यादि भिक्षु उचित समय यत्तां न भिक्षाने भाटे नथ. उत्साहपूर्वक भिक्षार्थ भ्रमणरूप पुरुषार्थ करे. केइवार भिक्षाने लाभ न थाय तो ओवे विचार न करे के ‘आज भिक्षा न भणी.’ परंतु ओवे विचार करीने संतुष्ट रहे के ‘आज भिक्षा न भणी तो सहेने भाराथी अनशन आदि तप यइ गयुं. अर्थात् भिक्षाने लाभ न थायथी पणु मे सलीपेठे वीर्याचारनुं आराधन कयुं छे’ साधु केवण अन्नादिनी प्राप्तिने भाटे न भिक्षा-चरी करता नथी, किन्तु वीर्याचारनी आराधनाने भाटे पणु भिक्षाचरीमां नयुं भगवाने बतायुं छे. (६)

छाया—वनीपकस्य वा तस्य, दायकस्योभयोर्वा ।

अप्रीतिकं स्याद् भवेत्, लघुत्वं प्रवचनस्य वा ॥ १२ ॥

पूर्वोक्त विधिके अपालन में दोष बताते हैं—

सान्वयार्थः—(ऐसा न करनेसे) सिया=कदाचित्-शायद तस्स=उस वनी-
मगस्स=भ्रमणादि वनीपक पर्यन्तको वा=अथवा दायगस्स=दाताको वा=या
उभयस्स=दोनों-दाता और याचक-को अप्पत्तियं=अप्रीति-द्वेष या मनमें खेद
हो जाती है, वा=और पवयणस्स=जिनशासनकी लहुत्तं=लघुता हुज्जा=
होती है ॥ १२ ॥

टीका—स्यात् कदाचित् वनीपकस्य=याचकविशेषस्य वा=अथवा तस्य=
भ्रमणादेः, दायकस्य=दातुर्वा, उभयोः=दातृ-याचकयोर्वा अप्रीतिकं=द्वेषः, मनः=
खेदो वा भवेत्, प्रवचनस्य=जिनशासनस्य लघुत्वं=लघुता वा भवेदिति
सम्बन्धः ॥ १२ ॥

कदा गन्तव्य ?—मित्याह—‘पडिसेहिए’ इत्यादि ।

मूलम्—पडिसेहिए व दिन्ने वा, तओ तम्मि नियत्तिए ।

उवसंकमिज्ज भत्तट्ठा, पाणट्ठाए व संजए ॥ १३ ॥

छाया—प्रतिपेक्षिते वा दत्ते वा, ततस्तस्मिन् निवृत्ते ।

उपसंक्रामेत् भक्तार्थं, पानार्थं वा संयतः ॥ १३ ॥

कब जाना चाहिये, सो बताते हैं—

सान्वयार्थः—पडिसेहिए=दाताके निषेध कर देने पर व=अथवा दिन्ने=
अन्नादिके दिये जाने पर वा=या-दाताके मौन साधने पर तओ=उस स्थानसे

संभव है, उन्हें उलङ्घन करके जानेसे या उनके सामने खड़े रहनेसे
उस वनीपक या दाताको अथवा दोनोंको द्वेष तथा खेद उत्पन्न
होजाय । तथा प्रवचनकी लघुता होती है । अतः उन्हें उलङ्घन करके
जाना साधुका कल्प नहीं है ॥ १२ ॥

कब जाना चाहिए ? सो कहते हैं—‘पडिसेहिए’ इत्यादि ।

संभावित छे तेमने ओणंगीने जवाथी या ओमनी सामे ओभा रडेवाथी
ओ वनीपक या दाताने अथवा ओउने द्वेष तथा ओद उत्पन्न थयं नय. तथा
प्रवचननी लघुता थाय छे, ओउवे ओमने ओणंगीने जवुं ओ साधुने कल्प
नथी. (१२)

क्यारे जवुं ओधओ ? ते कडे छे—पडिसेहिए० इत्यादि.

सान्त्वयार्थः—संजण=साधु भक्त्या=अन्नके लिए और पाण्ड्या गव=पानीके लिए ही उचसंकमंतं=गृहस्थके घर पर आते हुए समणं=निर्ग्रन्थ मुनिको वावि=अथवा माहणं=ब्राह्मणको क्विचिणं=कृपण वा=अथवा वणीमगं=दक्षि-
भिखारीको (देखकर) तं=उन श्रमणादिको अहकमिन्तु=लांघकर न पविसे=
गृहस्थके घरमें न जावे, नवि=और न चक्रवर्गोपर=उनके दृष्टिगोचर-दृष्टिमार्गमें
चिद्वे=ठहरे, (किन्तु) एगंतं=एकान्त स्थानमें-जहां उनकी दृष्टि न पड़ती हो ऐसी
जगह अवकमिता=जाकर संजण=इन्द्रियोंका संयम करता हुआ—बुध-चाप
तत्थ=वहां चिद्वे=खड़ा रहे ॥१०॥११॥

टीका—‘समणं’ इत्यादि, ‘तमइ०’ इत्यादि च। संयतः, गृहस्थद्वारे
भक्तार्थमेव पानार्थमेव, एवमन्वस्योभयत्र सम्बन्धः। उपसंक्रामन्तं=समीपमायान्तं
यान्तं वा श्रमणादिकं दृष्ट्वेति शेषः। तत्र वनीपकः=पाचकविशेषः, अन्यत् सुग-
मम्। तं=श्रमणादिकम् अतिक्रम्य=उल्लङ्घ्य तस्याग्रतो भूत्वेत्यर्थः गृहस्थगृहं न
प्रविशेत्, एतावदपि न, तेषां चक्षुर्गोचरेऽपि=दृष्टिपथेऽपि न तिष्ठेत् किन्तु स संयत
एकान्तं=यत्र तेषां दृष्टिर्न पतेत् तं प्रदेशम् अत्रक्रम्य=गत्वा तत्र तिष्ठेत् ॥१०॥११॥
पूर्वोक्तविधेरपालने दोषमाह—‘वणीमगस्स’ इत्यादि।

मूलम्—वणीमगस्स वा तस्स, दायगस्सुभयस्स वा।

अप्पत्तियं सिया हुज्जा, लहुत्तं पवयणस्स वा ॥१२॥

‘समणं’ इत्यादि, ‘तमइ०’ इत्यादि। श्रमण, ब्राह्मण, कृपण
और वनीपकको गृहस्थके दर्वाजे पर भोजन या पानीके लिए आया
देखकर साधु उसे उल्लङ्घन करके गृहस्थके घरमें प्रवेश न करें, इतना ही
नहीं, जहाँ उनकी दृष्टि पड़ती हो ऐसे स्थान पर भी खड़े न हों, किन्तु
एकान्त प्रदेशमें जाकर स्थित होवें, जहाँ उनकी दृष्टि न पहुँचे ॥१०॥११॥
ऐसा न करनेमें दोष कहते हैं—‘वणीमगस्स’ इत्यादि।

समणं० इत्यादि तथा तमइ० इत्यादि श्रमण, ब्राह्मण, कृपण अने वनी-
पकने गृहस्थना दरवाजा पर लोभन या पाष्पीने माटे आवेशा नोधने साधु
ओभने ओणांभीने गृहस्थना घरमा प्रवेश न करे, ओट्ठुं न नडि जया ओभनी
दृष्टि पडती होय ओवा स्थान पर पवु ओलो न रहे, किन्तु ओकान्त प्रदेशमा
ओधने ओलो रहे के जया ओभनी दृष्टि पडोयि नडि (१०-११)

ओम न करवामां हे.प कहे छे—‘वणीमगस्स०’ इत्यादि.

टीका—‘उष्पलं’ इत्यादि ‘तं भवे’ इत्यादि च । उत्पलं=श्यामल-धवल-लोहित-भेदेन त्रिविधं कमलम्, अपिवा पञ्च=सूर्यविकासि कमलं, कुमुदं=चन्द्र-विकासि कमलं वा=अथवा मगदन्तिकां=मालतीपुष्पम्, अन्यद्वा पुष्पसचित्तं=पुष्पेषु सचित्तं पुष्पसचित्तं सचित्तपुष्पमात्रमित्यर्थः, तच्च संलुञ्ज्य=संलिङ्ग्य यदि दात्री भक्त-पानं दद्यात्, तर्हि तद् भक्तपानं तु संयतानामग्राह्यं भवेदिति ददतीं प्रत्याचक्षीत-तादृशं=दोषयुक्तं मे=मम न कल्पत इति ॥ १४ ॥ १५ ॥

मूलम्-उष्पलं पञ्च वाचि कुमुदं वा मगदन्तियं ।

अन्नं वा पुष्पसचित्तं, तं च संमद्विया दए ॥ १६ ॥

तं भवे भक्तपाणं तु, संजयाण अकप्पियं ।

दितियं पडियाइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥ १७ ॥

छाया—उत्पलं पञ्च वाऽपि कुमुदं वा मगदन्तिकाम् ।

अन्यद्वा पुष्पसचित्तं तच्च संमर्ष दद्यात् ॥ १६ ॥

तद् भवेद् भक्तपानं, तु संयतानामकल्पिकम् ।

ददतीं प्रत्याचक्षीत न मे कल्पते तादृशम् ॥ १७ ॥

सान्वयार्थः—उष्पलं=नील कमल पञ्च=रक्त कमल वाचि=अथवा कुमुदं=चन्द्रविकासी कमल वा=या मगदन्तियं=मालती-भोगरेके फूलको वा=अथवा अन्नं=दूसरे भी इसी प्रकारके जो पुष्पसचित्तं=सचित्त पुष्प हैं तंच=उनको भी (अगर) संमद्विया=पैरों आदिसे कुचलकर दए=देवे तो तं=वह भक्तपाणं तु=

‘उष्पलं’ इत्यादि, ‘तं भवे’ इत्यादि । दाता नीला सफेद और लाल कमल, सूर्यविकासी कमल, चन्द्रविकासी कमल, मालतीका फूल तथा अन्य सचित्त पुष्प तोड़ कर आहारपानी देवे तो वह संयमियोंके लिए ग्राह्य नहीं है इसलिए देनेवालीसे कहे कि ऐसा दोषयुक्त आहार सुझे नहीं कल्पता है ॥ १४ ॥ १५ ॥

उष्पलं० इत्यादि तथा तं भवे० इत्यादि. जे दाता, नीलुं सहेद या लाल कमल, सूर्यविकासी कमल, चन्द्रविकासी कमल, मालतीनुं फूल तथा अन्य सचित्त पुष्प तोड़ीने पछी आहार पाणी आपे तो ते संयमीओने भाटे ग्राह्य नथी. तथी ते आपनारीने साधु छे के ओरो दोषयुक्त आहार भने कल्पतो नथी (१४-१५)

तस्मिन्=उन भ्रमणादिकोंके निषत्तिण=चले जाने पर संजण=साधु भ्रष्टा=
आहार व=अथवा पाण्ड्याण=पानीके लिए उवसंकमिज्ज=जावे ॥१३॥

टीका—प्रतिपेधिते=दात्रा प्रतिपेधं प्राप्ते वा=अथवा दत्ते अन्नादिके, वाश्र-
ब्दाद्वातुस्तूष्णींभावावलम्बनाद् विलम्बादिनिमित्तवशाद् ततः=तत्स्थानात्
तस्मिन्=वनीपकादीं निट्ते प्रतिनिवृत्ते सति संयतः भक्तार्थं पानार्थं वा उपसं-
क्रामेत्=भिक्षां ग्रहीतुं गच्छेत् ॥ १३ ॥

मूलम्—उत्पलं पउमं वावि, कुमुयं वा मगदंतियं ।

अन्नं वा पुप्फसच्चित्तं, तं च संलुंचिया दए ॥ १४ ॥

तं भवे भक्तपाणं तु, संजयाण अकप्पियं ।

दितियं पडियाइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥ १५ ॥

छाया—उत्पलं पद्मं वाऽपि, कुमुदं वा मगदन्तिकाम् ।

अन्यद्वा पुष्पसच्चित्तं, तच्च संलुञ्ज्य दद्यात् ॥ १४ ॥

तद् भवेद् भक्तपाणं तु संयत्तानामकल्पिकम् ।

ददतीं प्रत्याचक्षीत, न मे कल्पते तादृशम् ॥ १५ ॥

सान्वयार्थः—उत्पलं=नील कमल पउमं=रक्त कमल वावि=अथवा कुमुदं=
चन्द्रविकासी कमल वा=या मगदंतियं=मालती-मोगरेके फूलको वा=अथवा
अन्नं=दूसरे भी इसी प्रकारके जो पुष्पसच्चित्तं=सचित्त पुष्प हों तंच=उनको भी
(अगर) संलुंचिया=लोंच करके दए=देवे तो तं=वह भक्तपाणं तु=आहार-
पानी संजयाण=संयमियोंको अकप्पियं=अकल्पनीय भवे=होता है, अतः
दितियं=देनेवालीसे पडियाइक्खे=कहे कि तारिसं=इस प्रकारका आहार मे=
मुझे न कप्पइ=नहीं कल्पता है ॥१४॥१५॥

दाताके वनीपक आदिको दान देनेकी मनाकर देने पर, अथवा अन्न
आदिके दे देने पर या मौन साध लेने पर, अथवा विलम्ब होने आदिके
कारणसे जब वह वनीपक आदि उस घरसे लौट जाय तब संयमीको
भक्त-पानके लिए उस घरमें जाना चाहिए ॥ १३ ॥

दाताके वनीपक आदिने दान देवाली मनाई कर्था पछी अथवा अन्न
आदि आपी सूझ्या पछी या मौन साधी लीधा पछी, अथवा विलम्ब श्रयो
हत्यादिने कारणे व्यापरे के वनीपक आदि के घरशी पछा इरे तयारे संयमीके
भक्त-पानने भाटे के घरमां खुबुं नोछे (१३)

टीका—‘उष्पलं’ इत्यादि ‘तं भवे’ इत्यादि च । उत्पलं=श्यामल-धवल-लोहित-भेदेन त्रिविधं कमलम्, अपिवा पद्मं=सूर्यविकासि कमलं, कुमुदं=चन्द्र-विकासि कमलं वा=अथवा मगदन्तिकां=मालतीपुष्पम्, अन्यद्वा पुष्पसचित्तं=पुष्पेषु सचित्तं पुष्पसचित्तं सचित्तपुष्पमात्रमित्यर्थः, तच्च संलुब्धं=संछिद्य यदि दात्री भक्त-पानं दद्यात्, तर्हि तद् भक्तपानं तु संयतानामग्राह्यं भवेदिति ददतीं प्रत्याचक्षीत-तादृशं=दोषयुक्तं मे=मम न कल्पत इति ॥ १४ ॥ १५ ॥

मूलम्—उष्पलं पउमं वावि कुमुयं वा मंगदंतियं ।

अन्नं वा पुष्पसचित्तं, तं च संमदिया दए ॥ १६ ॥

तं भवे भक्तपाणं तु, संजयाण अकप्पियं ।

दितियं पडियाइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥ १७ ॥

छाया—उत्पलं पद्मं वाऽपि कुमुदं वा मगदन्तिकाम् ।

अन्यद्वा पुष्पसचित्तं तच्च संमर्द्य दद्यात् ॥ १६ ॥

तद् भवेद् भक्तपानं, तु संयतानामकल्पिकम् ।

ददतीं प्रत्याचक्षीत न मे कल्पते तादृशम् ॥ १७ ॥

सान्त्वयार्थः—उष्पलं=नील कमल पउमं=रक्त कमल वावि=अथवा कुमुयं=चन्द्रविकासी कमल वा=या मगदंतियं=मालती-मोगरेके फूलको वा=अथवा अन्नं=दूसरे भी इसी प्रकारके जो पुष्पसचित्तं=सचित्त पुष्प हैं तंच=उनको भी (अगर) संमदिया=पैरों आदिसे कुचलकर दए=देवे तो तं=वह भक्तपाणं तु=

‘उष्पलं’ इत्यादि, ‘तं भवे’ इत्यादि । दाता नीला सफेद और लाल कमल, सूर्यविकासी कमल, चन्द्रविकासी कमल, मालतीका फूल तथा अन्य सचित्त पुष्प तोड़ कर आहारपानी देवे तो वह संयमियोंके लिए ग्राह्य नहीं है इसलिए देनेवालीसे कहे कि ऐसा दोषयुक्त आहार मुझे नहीं कल्पता है ॥ १४ ॥ १५ ॥

उत्पलं० धत्यादि तथा तं भवे० धत्यादि. जे दाता, नीलुं सईद या लाल कमल, सूर्यविकासी कमल, चंद्रविकासी कमल, मालतीनुं फूल तथा अन्य सचित्त पुष्प तोड़ने पछी आहार पाली आपे तो ते संयमीओने ग्राहे ग्राह्य नथी. तथा ते आपनारीने साधु कडे डे ओवे दोषयुक्त आहार मने कल्पतो नथी (१४-१५)

^१मूलम्-^२सालुयं वा ^३विरालियं, ^४कुमुयं ^५उत्पलनालियं ।

^६मुणालियं ^७सासवनालियं, ^८उच्छुखंडं ^९अनिव्वुडं ॥ १८ ॥

^{१०}तरुणगं वा ^{११}पवालं, ^{१२}रुक्खस्स ^{१३}तणगस्स वा ।

^{१४}अन्नस्स ^{१५}वावि ^{१६}हरियस्स, ^{१७}आमगं ^{१८}परिवज्जए ॥ १९ ॥
छाया—शालुकं वा विरालिकां, कुमुदम् उत्पलनालिकाम् ।

मृणालिकां सर्पपनालिकाम्, इक्षुखण्डम् अनिर्वृतम् ॥ १८ ॥

तरुणकं वा प्रवालं, वृक्षस्य, तृणकस्य वा ।

अन्यस्य वाऽपि हरितस्य, आमकं परिवर्जयेत् ॥ १९ ॥

सान्वयार्थः—सालुयं=कुमुदादिका मूल विरालियं=पलासका कन्द-साधारण वनस्पतिविशेष कुमुयं=चन्द्रविकासी श्वेत कमल उत्पलनालियं=कमलनाल मुणालियं=कमलतन्तु सासवनालियं=सरसोंकी भाजी या कान्दल वा=अथवा उच्छुखंडं=गन्नेके टुकड़े, (ये सब यदि) अनिव्वुडं=शस्त्रपरिणत-अचित्त-न हों तो, (तथा) रुक्खस्स=इमली आदि वृक्षके वा=अथवा तरुणगस्स=मधुर तृणादि-कोके वा=और अन्नस्सवि=दूसरे प्रकारके भी हरियस्स=हरित कायके तरु-णगं=कोंपल पत्ते आदि वा=अथवा पवालं=कच्ची कोंपल-नहीं खिले हुए पत्ते-आदि आमगं=सचिच हों तो उन्हें परिवज्जए=वरजे-नहीं लेवे ॥ १८ ॥ १९ ॥

टीका—‘सालुयं’ इत्यादि ‘तरुणगं’ इत्यादि च । शालुकं=कुमुदादिमूलं, विरालिकां=पलाशकन्दं साधारणवनस्पतिजातिविशेषं, कुमुदं=चन्द्रविकासिश्वेत-कमलम्, उत्पलनालिकां=कमलनालं, मृणालिकां=विसं ‘मे’ इति भाषामसिद्धां, सर्पपनालिकां=सर्पपत्रशाकं, सर्पपकन्दलीं वा, इक्षुखण्डम्=इक्षुशकलं वा, एत-त्सर्वम् अनिर्वृतम्=शस्त्राऽपरिणतम् । तथा वृक्षस्य=अम्लिकादेः वा=अथवा

‘सालुयं’ इत्यादि, ‘तरुणगं’ इत्यादि । कमलका मूल, पलाश (ढाक) का मूल अर्थात् साधारण वनस्पतिकी जातिविशेष, तथा सफेद कमल, कमलकी नाल, सरसोंके पत्तेका शाक, गन्नेका खण्ड, ये सब

सालुयं० इत्यादि, तरुणगं० इत्यादि. कभण्णुं मूल, पलाशन्तुं मूल, अर्थात् साधारण वनस्पतिनी जाति विशेष, तथा सफेद कभण्ण, कभण्णी नाणा, सरसवनां पांदांन्तु शाक, शेरीनी कातणी, ओ गंधां ओ शकथी परित्त न होय तो ओने।

तृणकस्य=मधुरतृणादेः, अन्यस्य दृष्टितस्यापि वा दृष्टिकायमात्रस्य तरुणकं=तरुण-
दशाऽऽपन्नं पत्रादिकं, प्रवालं=सुकुमारं पत्रादिकं वा, आमकं=सचित्तं परिवर्जयेत्
॥ १८ ॥ १९ ॥

^१ मूलम्-^५ तरुणियं^२ वा^६ छिवाडिं^१,^४ आमियं^३ भजियं सइं ।

^{११} दितियं^८ पडियाइक्खे,^{११} न मे^{१०} कप्पइ^{१२} तारिसं^६ ॥ २० ॥

छाया—तरुणिकां वा छिवाडीम्, आमिकां भजितां सकृत् ।

ददतीं प्रत्याचक्षीत, न मे कल्पते तादृशम् ॥ २० ॥

सान्प्रयार्थः—तरुणियं=रुची-जिसके बीज पके नहीं हों ऐसी वा=अथवा
सइं=एक बार भजियं=भुनी हुई आमियं=सचित्त छिवाडिं=फलीको दितियं=
देनेवालीसे (साधु) पडियाइक्खे=कहे कि तारिसं=इस प्रकारका आहार मे=
मुझे न कप्पइ=नहीं कल्पता है ॥ २० ॥

टीका—‘तरुणियं’ इत्यादि। तरुणिकाम्=अपरिपक्वबीजाम् अपरित्यक्तत्वक्-
संश्लेषावस्थापन्नमित्यर्थः, छिवाडीं=‘देशीयोऽयं शब्दः’ मुद्ग-चवल-तुवरिका-
दिफलिकां सकृद्भजिताम्=एकवारं भृष्टां वा=अथवा आमिकां=सचित्तां ददतीं
प्रत्याचक्षीत तादृशं मे न कल्पत इति ॥ २० ॥

यदि शस्त्रसे परिणत न हों तो इनका, तथा—इमली आदि वृक्षके, मधुर
तृण आदिके तथा अन्य हरेक वनस्पतिके पत्ते कोपल आदि जो सचित्त
हों तो उनका त्याग करना चाहिए ॥ १८ ॥ १९ ॥

‘तरुणियं’ इत्यादि। जिसके बीज न पके हों ऐसी मूँग, चवला,
तुअर (अरहर) आदिकी फली एक-चार भूँजी हुई हो तथा सचित्त हो तो
देनेवाली धाईसे साधु कहे कि यह लेना मुझे नहीं कल्पता है ॥ २० ॥

तथा आंणली आदिनां वृक्षनां, मधुर तृष आदिनां, तथा णील्ल अधी वनस्पतिनां
पांदरा, कुंफण, आदि जे सचित्त होय तो जेना त्याग करेवो जेउअ. (१८) (१९)

तरुणियं इत्यादि जेनां णीज पाक्यां न होय जेवा भग, जेण्णा, तुवेर
आदिनी सींग जेउवार भूँजेली होय तथा सचित्त होय तो ते आपनारी आधने
साधु कहे के जे लेवी भने कल्पती नथी.

मूलम्-तहा कोलमणुस्सिन्नं, वेणुयं कासवनालियं ।

तिलपप्पडगं नीमं, आमगं परिवज्जए ॥ २१ ॥

छाया—तथा कोलमनुस्तिन्नं, वेणुकं काश्यपनालिकाम् ।

तिलपर्पटकं नीपम्, आमकं परिवर्जयेत् ॥ २१ ॥

सान्वयार्थः—तहा=उसी प्रकार अणुस्तिन्नं=विना उवाले हुए कोलं=वेर तथा वेणुयं=केर या वांसकी कोंपल कासवनालियं=श्रीपर्णीका फल तिल-पप्पडगं=तिलपापड़ी नीमं=कदम्बका फल (ये सब यदि) आमगं=सचित्त हों तो उन्हें परिवज्जए=वर्ज ॥ २१ ॥

टीका—‘तहा’ इत्यादि । तथा=तद्वत् अनुस्तिन्नं=सलिलानलसंयोगेनाऽनु-त्कालितम्—अकथितमित्यर्थः, कोलं=वदरीफलम्, आमकम्=अशत्रोपहतम्, अस्य वेणुकादौ सर्वत्र सम्बन्धः, वेणुकं=वंशकरीरं वंशाङ्कुरमित्यर्थः, काश्यप-नालिकां=श्रीपर्णीफलम्, अत्र - ‘आमग’—मित्यस्य लिङ्गविपरिणामेनान्वयः । तिलपर्पटकं प्रसिद्धमेव, नीपं=कदम्बफलं परिवर्जयेत् ॥ २१ ॥

मूलम्-तहेव चाउलं पिट्ठं, वियडं वा तत्तनिव्वुडं ।

तिल-पिट्ठं पूइ-पिन्नागं, आमगं परिवज्जए ॥ २२ ॥

छाया—तथैव ताण्डुलं पिट्ठं, विकटं वा तत्तनिर्वृतम् ।

तिलपिट्ठं पूतिपिण्याकम्, आमकं परिवर्जयेत् ॥ २२ ॥

सान्वयार्थः—तहेव=उसी प्रकार चाउलं पिट्ठं=चावल्लोंका आटा तथा और भी किसी तरहका आटा वा=अथवा तत्तनिव्वुडं=पहले गर्म किया हुआ किन्तु

१ ‘नोमं’ इत्यत्र ‘नीपाऽऽपीडेमो वा’ (भा. ८।१।२३४) इति प्राकृतमूत्रेण पस्य मः॥

‘तहा कोल०’ इत्यादि । इसी प्रकार जल और अग्निमें नहीं उवाले हुए वेर, सचित्त वांसके अंकुर तथा काश्यपनालिका (गंभारीफल) तिलपापड़ी और कदम्बके फल ये सब यदि सचित्त हों तो इनका त्याग करे—ग्रहण न करे ॥ २१ ॥

तहा कोल० इत्यादि ओ प्रमाणे जल अने अग्निमां नहि उकायेलां ओर, सचित्त वांसना अंकुर तथा काश्यपनालिका (गंभारी फल), तिलपापड़ी अने कदम्बनां फल ओ सचित्त होय तो ओना त्याग करवा—ग्रहण करवां नहि. (२१)

ફિર ઠંડા હોયા હુઆ વિચદં=પાની તિલપિટું=તિલકુટ્ટા પૂઢપિન્નાગં=સરસોંકી
 ચલ (યે) આમગં=સચિત્ત હોં તો પરિવજ્જણ=વરજે ॥૨૨॥

ટીકા—‘તહેવ’ इत्यादि । तथैव=तेनैव प्रकारेण ताण्डुलं=तण्डुलसम्बन्धि
 पिटुं=चूर्णम्, उपलक्षणमेतद्गोधूमादेरपि, वा=अथवा तप्तनिवृत्तं=पूर्वं तप्तं पश्चात्नि-
 वृत्तं=शीतलं यत्तत्तथोक्तम्, उष्णोदकं यदा शैत्यापन्नं ततः कालादारभ्य ग्रीष्मे
 यामपञ्चकादूर्ध्वं शीतकाले यामचतुष्टयात्परं, वर्षाकाले च ग्रहरत्रयानन्तरं सचित्तं
 जायते । अत्रेयं सङ्ग्रहगाथा—

“जम्भि समयम्भि उष्णो,—दगं च सीयं भवे तत्रो पच्छा ।

पंच-चउ-त्तिय-जामा, गिम्हे हेमंत-पाऊसे ॥ ૧ ॥” इति ॥

વિષદં=સમયપરિભાષયા સલિલં, તિલપિટું=તિલકુટ્ટં પ્રસિદ્ધં, પૂતિપિન્નાગં=
 સર્પપક્લ્કમ્ આમકં=સચિત્તં પરિવર્જયેત્ ॥ ૨૨ ॥

૧ છાયા—“યસ્મિન્ સમયે ઉષ્ણોદકં ચ શીતં ભવેત્તતઃ પશ્ચાત્ ।

પશ્ચચતુસ્ત્રિકયામાઃ, ગ્રીષ્મે હેમન્ત-પ્રાવૃષ્ણોઃ ॥ ૧ ॥

‘તહેવ’ इत्यादि । इसी प्रकार तत्कालका पीसा हुआ चावल गेहूँ
 आदिका आटा तथा पहले अचित्त होने पर भी कालकी मर्यादा व्यतीत
 होने पर पुनः सचित्त हुआ जल, तुरतका बना हुआ तिलकुट्ट, तत्कालकी
 सरसों आदिकी खली, इन सचित्त वस्तुओंको ग्रहण न करे । गर्म
 पानीके अचित्त रहनेकी मर्यादा—ठंडा होजाने पर ग्रीष्म ऋतुमें पांच
 पहर, शीतकालमें चार पहर और वर्षाकालमें तीन पहरकी होती है,
 उसके बाद वह (जल) सचित्त होजाता है । इस विषयमें एक संग्रह
 गाथा है जो संस्कृत-टीकामें लिखी-गई है ॥ २२ ॥

તહેવ૦ ઇત્યાદિ. એ જ પ્રમાણે તત્કાળનેા દળેલો ચોખ્ખા ઘઉં આદિનેા
 આટો, તથા પહેલાં અચિત્ત હોવા છતાં પણ કાળની મર્યાદા વ્યતીત થતાં પુનઃ
 સચિત્ત થએલું જળ, તુરતનેા બનાવેલો તલકુટ્ટ, તુરતની સરસપ આદિની ખોળ
 એ સચિત્ત વસ્તુએને પણ ગ્રહણ ન કરે. ગરમ પાણી અચિત્ત રહેવાની મર્યાદા-
 ઠંડું થઈ ગયા પછી ગ્રીષ્મ ઋતુમાં પાંચ પહોર, શીયાળામાં ચાર પહોર અને
 વર્ષાઋતુમાં ત્રણ પહોરની હોય છે, ત્યારબાદ એ જળ સચિત્ત બની નાથ છે.
 એ વિષયમાં એક સંગ્રહગાથા છે તે સંસ્કૃત ટીકામાં લખી છે. (૨૨)

^૧મૂલ્મ-^૨કવિટ્વં ^૪માડલિંગં ^૩ચ, ^૪મૂલગં ^૫મૂલગત્તિયં ।

^૬આમં ^૭અસત્થપરિણયં, ^૮મળસાવિ ^૯ન ^{૧૦}પત્થણ ॥ ૨૩ ॥

છાયા—કપિત્થં માતુલિંગં ચ, મૂલકં મૂલકર્ત્તિકામ્ ।

આમમ્ અશસ્ત્રપરિણતં, મનસાઽપિ ન પ્રાર્થયેત્ ॥ ૨૩ ॥

સાન્વયાર્થઃ—કવિટ્વં=કૈથ-કવિઠ માડલિંગં=વિજૌરા મૂલગં=મૂલા ચ=ઔર મૂલગત્તિયં=મૂલેકે કન્દકા ટુકડા આમં=કચ્ચા અસત્થપરિણયં=સ્વકાય પર-કાય આદિ શસ્ત્રસે પરિણત ન હુઆ હો તો ઉસે મળસાવિ=મનસે મી ન પત્થણ= ન ચાહે ॥૨૩॥

ટીકા—‘કવિટ્વં’ इत्यादि । कपित्थं ‘कैथ कविठ’ इति भाषायां, मातु-लिङ्गं=बीजपूरकं ‘विजौरा नीबू’ इति भाषायां, मूलकं=सपत्रं, मूलकर्तिकां=मूलक-कन्दखण्डम्, आमम्=अपकम्, अशस्त्रपरिणतम्=अलब्धस्वपरकायादिशस्त्रयोगं मनसाऽपि न प्रार्थयेत्—एतद्विपरिणीमिच्छामपि न कुर्यादित्यर्थः । ‘आमम्’ इत्यस्य ‘अशस्त्रपरिणतम्’ इत्यस्य च लिङ्गविपरिणामेन ‘मूलकर्तिका’-मित्यत्र सम्बन्धः । मूलकस्याऽनन्तकायत्वात् शस्त्रपरिणतिर्दुष्करेति बोधयितुमेकार्थकस्या-ऽऽमादिशब्दद्वयस्योपादानम् ॥ २३ ॥

^૧મૂલ્મ-^૨તહેવ ^૩ફલમંથૂણિ, ^૪વીયમંથૂણિ ^૫જાણિય ।

^૬વિહેલગં ^૭પિયાલં ^૮ચ, ^૯આમગં ^{૧૦}પરિવજ્જણ ॥ ૨૪ ॥

છાયા—તથૈવ ફલમન્થૂન્ વીજમન્થૂન્ જ્ઞાત્વા ।

વિભીતકં પ્રિયાલં ચ, આમકં પરિવર્જયેત્ ॥ ૨૪ ॥

‘કવિટ્વં’ इत्यादि । कैथ (कविठ) विजौरा नीबू, मूला और मूलेके खण्ड यदि अचित्त-शस्त्रपरिणत न हों तो इन्हें ग्रहण करनेकी इच्छा भी नहीं करनी चाहिए । मूला अनन्तकाय है, अतः उसका शस्त्रपरिणत होना कठिन है इसीसे यहां एक अर्थवाले ‘आमक’ और ‘अशस्त्र-परिणत’ ये दो शब्द दिये हैं ॥ २३ ॥

કવિટ્વં—ઈત્યાદિ. કેાઠું, બીજોરાં-લીંબુ, મૂળા અને મૂળાના કકડા એ અચિત્ત-શસ્ત્રપરિણત ન હોય તો તે ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છા પણ ન કરવી નેઇએ. મૂળો અનન્તકાય છે એટલે એ શસ્ત્રપરિણત થવો કઠિન છે, તેથી અહીં એક અર્થવાળા ‘આમક’ અને ‘અશસ્ત્ર-પરિણત’ એવા બે શબ્દો આપેલાં છે. (૨૩)

सान्वयार्थः—तद्देव=इसी प्रकार फलमंथूणि=बेर आदि फलोंका चूर्ण-चूरा धीयमंथूणि=शालि आदि बीजोंका चूर्ण-चूरा विहेलगं=बहेडा च=और पियालं=रायण अथवा दाख (इन्हें) आमकं=सचित्त जाणिय=जानकर=जाने तो परिवर्जजए=वरजे-न ले ॥ २४ ॥

टीका—‘तद्देव फल०’ इत्यादि । तद्देव=तद्वत् फलमन्थून=बदरादिचूर्णान्, बीजमन्थून=फलबीजचूर्णान्, विभीतकं ‘बहेडा’ इति प्रसिद्धं, च=पुनः पियालं=राजादनफलं ‘रायण’ इति भाषाप्रसिद्धम् । यद्वा ‘पियाला’-मिति च्छाया, पियालं=द्राक्षाम्, आमकं=सचित्तं ज्ञात्वा परिवर्जयेत्, सचित्तं चेन्न वृद्धी-यादित्यर्थः । यद्वा ‘जाणिय’ इत्यस्य ‘याँश्चे’-ति च्छाया; याँश्च बीजमन्थूनि-त्यन्वयः ॥ २४ ॥

^५मूलम्-^१समुयाणं ^१चरे ^१भिक्षू, ^४कुलं ^३उच्चावयं ^२सया ।

^७नीयं ^६कुलमइक्कम्म, ^६जसदं ^{१०}नाभिधारण ॥ २५ ॥

छाया—समुदानं चरेद् भिक्षुः, कुलमुच्चावचं सदा ।

नीचं कुलमतिक्रम्य, उच्छ्रितं नाभिधारयेत् ॥ २५ ॥

सान्वयार्थः—भिक्षू=साधुको सया=हमेशा उच्चावचं=ऊंच-नीच अर्थात् धनवान् और गरीब कुलं=कुल-घर-में समुयाणं=भुद्द भिक्षाका अनुसन्धान-पूर्वक चरे=घूमना चाहिए, (किन्तु) नीयं=गरीब कुलं=कुल-घर-को अइक्कम्म=छोड़कर जसदं=धनवान्के घरपर नाभिधारण=नहीं जाना चाहिए ॥ २५ ॥

टीका—‘समुयाणं’ इत्यादि । भिक्षुः सदा=नित्यम् उच्चावचम्=उदक्=उंच धनधान्यादिसमृद्धम्, अत्राक्=अवचं=तद्विकलं कुलं भति समुदानं=गृहस्थ-

‘तद्देव फल०’ इत्यादि । इसीप्रकार बेर आदिका चूरा, फलोंके बीजोंका चूरा, तथा बहेडा, रायण अथवा दाख, ये सचित्त हों तो ग्रहण न करे ॥ २४ ॥

‘समुयाणं’ इत्यादि । भिक्षु सदा धन-धान्य आदिसे समृद्ध कुलोंमें तथा धन-धान्यहीन कुलोंमें समुदानी भिक्षाके लिए गमन करें । एकही

तद्देव फल० इत्यादि. ये प्रकार के बेर आदि नुं शुद्ध, इनमें भी नुं शुद्ध. तथा गड्डे, रायण अथवा द्राक्ष ये सचित्त होय तो अङ्गु करवां नहि. (२४)

‘समुयाणं०’ इत्यादि. भिक्षु सदा धन-धान्य आदिथी समृद्ध कुलोंमें तथा धन-धान्यथी हीन कुलोंमें समुदानी भिक्षाके भाटे गमन करे. अथ ० चरथी

સમુદાયસમ્બન્ધિ ભૈક્ષ્યં, ન ત્વેકસ્મિન્નેવ ગૃહે તત્રાઽઽધાકર્માદિદોષસમ્ભવાદિતિ
ભાવઃ, ચરેત્=ગચ્છેત્ । નીચં=વિભવચિધુરં કુલમ્ અતિક્રમ્ય=ઉલ્લઘ્ન્ય પરિત્યજ્યેતિ
યાવત્, ઉચ્છિન્તે=સમૃદ્ધં કુલં નાભિધારયેત્=ન ગચ્છેત્ પ્રચુરસરસમક્તપાનાદિ-
લિપ્સયા નિર્ધનં વિહાય વિભવસંપન્નં સદનં નાભિગચ્છેત્, કિન્તુ ઉભયત્રાપિ યાયા-
દિતિ ભાવઃ । ‘સમુયાણં’ ઇતિ-પદેનાઽનેકગૃહતઃ સ્વલ્પં-સ્વલ્પં ગ્રહણાદ્ મિત્તાયા
નિર્દોષતા સૂચિતા । ‘ઉચ્ચાવયં’ ઇતિ-પદેન સમભાવો વ્યક્તીકૃતઃ । ‘નીયં કુલં’
ઇત્યુત્તરાર્દેન રસલોહપતાપરિત્યાગ આવિષ્કૃત ઇતિ ॥ ૨૫ ॥

મૂલમ્-અદીણો વિત્તિમેસિજ્ઞા, ન વિસીણજ્ઞ પંડિણ ।

અમુચ્છિઓ ભોયણમ્મિ, માયન્ને एसणारए ॥ ૨૬ ॥

છાયા—અદીનઃ વૃત્તિમેપયેત્, ન વિપીદેત્ પંડિતઃ ।

અમુચ્છિતો ભોજને, માત્રાજ્ઞ એપ્નારતઃ ॥૨૬॥

સાન્વયાર્થઃ—પંડિણ=બુદ્ધિમાન્ સાધુ ભોયણમ્મિ=ભોજનમે અમુચ્છિઓ=
ગૃહિ-લોહપતા-રહિત માયન્ને=આહાર-પાનીકી માત્રાકો જાનનેવાલા એસણારए=
આહારકી શુદ્ધિમે તત્પર અદીણો=દીનતા નહીં દિશ્વલાતા હુઆ વિત્તિ=મિત્તા-
ગોચરી-કી એસિજ્ઞા=ગવેપણા કરે, (કિન્તુ મિત્તા ન મિલને પર)ન વિસીણજ્ઞ=
સ્વેદ ન કરે ॥૨૬॥

ધરસે મિત્તા ન લે, ક્યોંકિ આધાકર્મ આદિ દોષ લાગવાનો સંભાવના હૈ ।
નિર્ધન કુલકો છોડકર સરસ મક્ત-પાનકી લાલસાસે સમ્પત્તિશાલી
કુલમે મિત્તાકે લિણ નહીં જાના ચાહિણ ।

‘સમુયાણં’ પદસે ઘઠ સૂચિત કિયા હૈ કિ અનેક કુલોંસે થોડી-
થોડી મિત્તા લેનેસે હી મિત્તાકી નિર્દોષતા હોતી હૈ । ‘ઉચ્ચાવયં’ પદસે
સમભાવ સૂચિત કિયા હૈ । ‘નીયં કુલં’ ઇત્યાદિ ઉત્તરાર્દસે રસલોહ-
પતાકા ત્યાગ વ્યક્ત કિયા હૈ ॥ ૨૫ ॥

મિત્તા ન લે, કારણ કે આધાકર્મ આદિ દોષ લાગવાનો સંભાવ છે. નિર્ધન કુળને
છેડીને સરસ ભક્ત-પાનની લાલસાથી સંપત્તિશાળી કુળમાં મિત્તાને માટે જયું
ન ભેધછે.

સમુયાણં પદથી એમ સૂચિત કરવામાં આવ્યું છે કે અનેક કુળોમાંથી
થોડી-થોડી મિત્તા લેવાથી જ મિત્તાની નિર્દોષતા જળવાય છે. ઉચ્ચાવયં શબ્દથી
સમભાવ સૂચિત કર્યો છે. નીયં કુલં ઇત્યાદિ ઉત્તરાર્ધથી રસ-લોહપતાનો ત્યાગ
વ્યક્ત કર્યો છે. (૨૫)

ટીકા-‘અદીળો’ ઇત્યાદિ । પण्डितः=सकलभिक्षादोषज्ञः साधुः भोजने=आहारे अमृच्छितः=अमृच्छुः मात्राज्ञः=मात्रा=भक्तपानेन स्वकीयोदरपूर्तिप्रमाणं क्षुत्त्रिभित्तकैकल्यप्रशमनैकसाधनप्रमाणं वा जानातीति मात्राज्ञः, प्रमाणाधिक-भोजनेन प्रमादादिदोषोद्भवस्य संभवेन साधूनामाहारप्रमाणमवश्यं विधेयमिति । एषणारतः=उद्गमादिदूषणव्यतिरिच्यमानगवेषणपरायणः, अदीनः=दैन्यरहितः सन् वृत्ति=भिक्षालक्षणां एपयेत्=अन्वेपयेत्, अन्नामे सति न विपीदेत्=न खिद्येत् । ‘अदीणो’ इति-पदेन स्वदैन्याऽऽविष्करणेनाऽऽत्मनोऽधःपतनं शासन-लघुता च प्रसज्यते, इति व्यज्यते । ‘न विसीएज्ज’ अनेन भिक्षाया अन्नामेऽपि स्वात्मप्रसन्नतां न परित्यजेदिति द्योतितम् । ‘पण्डिण’ इत्यनेन सर्वथापरिशुद्ध

‘અદીળો’ ઇત્યાદિ । ભિક્ષાકે સમસ્ત દોષોંકા જ્ઞાતા મુનિ આહારમે મૂર્છા ન રહેં ઔર આહારકે પરિમાણકા હયાલ રહેં । જિતને આહારસે ક્ષુધાવેદનીય ઉપશાન્ત હોજાય વહી આહારકા પરિમાણ હૈ, ઉસસે અધિક આહાર કરનેસે પ્રમાદ આદિ દોષ ઉત્પન્ન હોતે હૈં, હસલિએ સાધુઓંકો આહારકા પરિમાણ અવશ્ય કરના યાહિએ । સાધુ ઉદ્ગમ આદિ દોષોંકો ન લગાતે હુએ દીનતાકા ત્યાગ કરકે ભિક્ષાકી ગવેષણા કરેં, ઔર ભિક્ષાકા લાભ ન હો તો સેદ ન કરેં ।

‘અદીળો’ પદસે યહ પ્રગટ હોતા હૈ કિ દીનતા દિશ્વાનેસે આત્માકા અધઃપતન ઔર જિનશાસનકી લઘુતા હોતી હૈ । ‘ન વિસીએજ્જ’ પદસે યહ સૂચિત કિયા હૈ કિ આહાર-લાભ ન હો તો ઔ આત્મિક પ્રસન્નતાકા પરિત્યાગ ન કરના યાહિએ । ‘પણ્ડિ’ પદસે સર્વથાશુદ્ધ ભિક્ષા ગ્રહણ

અદીળો ० ઇત્યાદિ. ભિક્ષાના બધા દોષોના જ્ઞાતા મુનિ આહારમાં મૂર્છા ન રાખે અને આહારના પરિમાણને યચાલ રાખે જેટલા આહારથી ક્ષુધા-વેદનીય ઉપશાન્ત થઈ જાય તે જ આહારનું પરિમાણ છે એથી વધારે આહાર કરવાથી પ્રમાદ આદિ દોષ ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી સાધુઓએ આહારનું પરિમાણ અવશ્ય કરવું જોઈએ. સાધુ ઉદ્ગમ આદિ દોષો ન લાગવા દેતાં દીનતાને ત્યાગ કરીને ભિક્ષાની ગવેષણા કરે, અને ભિક્ષાને લાભ ન થાય તો તેથી ખેદ ન કરે.

અદીળો શબ્દથી એમ પ્રકટ થાય છે કે દીનતા બતાવવાથી આત્માનું અધઃપતન અને જિનશાસનની લઘુતા થાય છે. ન વિસીએજ્જ શબ્દથી એમ સૂચિત થયું છે કે આહારલાભ ન થાય તો પણ આત્મિક પ્રસન્નતાને પરિત્યાગ ન કરવો જોઈએ પણ શબ્દથી સર્વથા શુદ્ધ ભિક્ષા ગ્રહણ કરવાની યોગ્યતા

મિશ્તાગ્રહણયોગ્યતાઽઽવેદિતા । ‘અમુચ્છિઓ’ ઇતિપદેનાઽઽહારાદિલોલુપતા નિરાકૃતા । ‘માયન્ને’ ઇત્યનેન નિર્દોષસરસમક્તપાનાદો પ્રાપ્ત્યેણ દીયમાનેઽપિ પ્રમાણાધિકં ન ગ્રાહ્યમિતિ સ્પષ્ટીકૃતમ્ । ‘એસનારણ’ ઇતિ-પદેનાઽઽધાકર્માદિ-સકલમિશ્તાદોપાનુસન્ધાનેનૈવ વિશુદ્ધમિશ્તાગ્રહણં ભવિતુમર્હતીત્યાવિષ્કૃતમ્ ॥૨૬॥

મૂલમ્-વહું^૧ પરઘરે^૨ અત્થિ^૩ વિવિહં^૪ શ્વાઈમ^૫ સાઈમં^૬ ।

૧૪ ૧૨ ૧૩ ૧૫ ૭ ૬ ૮ ૧૦ ૧૧
ન તત્થ પંડિઓ^{૧૪} કુપ્પે^{૧૨}, ઇચ્છા^{૧૩} દેજ્જ^{૧૫} પરો^૭ ન વા^૬ ॥ ૨૭ ॥

છાયા—વહુ^{૧૪} પરઘરે^{૧૨} અસ્તિ^{૧૩}, વિવિધં^{૧૫} શ્વાઈમ^૭ સ્વાઈમ^૬ ।

ન તત્ર પણ્ડિતઃ કુપ્યેત્, ઇચ્છા દદ્યાત્ પરી ન વા ॥૨૭॥

સાન્વયાર્થઃ—પરઘરે=ગૃહસ્થકે ઘરમે વિવિહં=નાના પ્રકારકા શ્વાઈમં=દાશ પિસ્તા વાદામ આદિ શ્વાઈ સાઈમં=એલચી લૂંગ આદિ શ્વાઈ વહું=વહુત અત્થિ=હૈ, (કિન્તુ) ઇચ્છા=ઇચ્છા-મરજી-હૈ કિ પરો=ગૃહસ્થ દેજ્જ-દેવે વા=અથવા ન=ન દેવે । નહીં દેને પર તત્થ=તેણે ગૃહસ્થ પર પંડિઓ=બુદ્ધિમાન સાધુ ન કુપ્પે=કુપિત ન હોવે ॥૨૭॥

ટીકા—‘વહું’ ઇત્યાદિ । પરઘરે=ગૃહસ્થભવને વિવિધં=નૈકપ્રકારં શ્વાઈમં=દ્રાક્ષા-પિસ્તવાદામાદિકં, સ્વાઈમ્=એલલવજ્ઞાદિકમ્ વહુ=પ્રભૂતમસ્તિ, કિન્તુ ઇચ્છા ચેત્

કરનેકી યોગ્યતા વ્યક્ત હોતી હૈ । ‘અમુચ્છિઓ’ પદસે આહાર આદિકી લોલુપતાકા ત્યાગ ધ્વનિત હોતા હૈ । ‘માયન્ને’ પદસે યહ સૂચિત કિયા હૈ કિ નિર્દોષ ઔર સરસ આહાર અધિક પ્રાપ્ત હો રહા હો તો ખી પ્રમાણસે અધિક નહીં ગ્રહણ કરના ચાહિયે । ‘એસનારણ’ પદસે યહ ઘોતિત કિયા હૈ કિ આધાકર્મ આદિ મિશ્તાકે સમસ્ત દોષોંકા અનુસન્ધાન કરનેસે હી વિશુદ્ધ મિશ્તાકા ગ્રહણ હોના સંભવ હૈ ॥ ૨૬ ॥

‘વહું’ ઇત્યાદિ । ગૃહસ્થકે ઘરમે ખાંતિ-ખાંતિકે શ્વાઈ ઔર ખાંતિ-ખાંતિકે સ્વાઈ વિદ્યમાન રહતે હૈ, ડસકી ઇચ્છા હો તો દેવે, ન હો તો

વ્યક્ત થાય છે અમુચ્છિઓ શબ્દથી આહાર આદિની લોલુપતાનો ત્યાગ ધ્વનિત થાય છે. માયન્ને શબ્દથી એજ સૂચિત કરવામાં આવ્યું છે કે નિર્દોષ અને સરસ આહાર વધારે પ્રાપ્ત થઈ રહ્યો હોય તો પણ પ્રમાણથી વધારે ગ્રહણ ન કરવો જોઈએ. એસનારણ શબ્દથી એમ સૂચિત કરવામાં આવ્યું છે કે આધાકર્મ આદિ શિક્ષાના ગાંધા દોષોનું અનુસંધાન કરવાથી જ વિશુદ્ધ શિક્ષાનું ગ્રહણ સંભવિત છે. (૨૬)

વહું ઇત્યાદિ, ગૃહસ્થના ઘરમાં તરફ-તરફનાં ખાદ્ય અને ભાત-ભાતનાં સ્વાદ વિદ્યમાન હોય છે; તેની ઇચ્છા હોય તો આપે અને ન હોય તો ન આપે.

પરઃ=ગૃહસ્થઃ દદ્યાત્ ન વા દદ્યાત્, તત્ર=દાતરિ, યદ્વા તત્ર=સ્વાગ્ને સ્વાગ્ને તુ અદી-
યમાને સતિ ન કુપ્યેત્=ન કુઘ્યેત્—‘કોદશોડયમવિવેકી ? મચુરેડપિ વહુવિવ-
સ્વાદ્યાદિકે વિજમાને સાધવે ન દદાતીતિ ક્રોધાવેશદૂષિતાન્તઃકરણો ન ભવેત્ ।
અત્ર ‘પંડિત’ ઇતિ-પદેન સદસદ્વિવેકશાલિત્વં, તેન ચ મનોવિજયિત્વમાવેદિતમ્ ॥૨૭॥

एतदेव प्रपठ्यते—‘सयणा०’ इत्यादि ।

મૂલમ્—સયનાસનવત્થં વા, ભક્તં પાણં વ સંજણ ।

अदितस्स न कुप्येज्जा, पच्चक्खेवि य दीसउ ॥ २८ ॥

छाया—शयनासनवस्त्रं वा, भक्तं पानं वा संयतः ।

अददतो न कुप्येत्, प्रत्यक्षेऽपि च दृश्यमाने ॥२८॥

पूर्वोक्त विषय को ही विशद करते हुए कहते हैं—

सान્વયार्થઃ—સયનાસનવત્થં—શયન-વસતિ, આસન-પાટલાદિક, વસ્ત્ર-ચાદર
આદિ વા=અથવા ભક્તં=આહાર વ=તથા પાણં=પાણી આદિ કિસી મી વસ્તુકે
પચ્ચક્ખેવિ ય=પ્રત્યક્ષ-સામને પડી દીસડ=દીઁખને પર મી અદિતસ્સ=નહીં દેતે
હુણ ગૃહસ્થ પર સંજણ=સાધુ ન કુપ્યેજ્જા=કોપ ન કરે, (કર્પોકિ)—‘‘ઈચ્છા દેજ્જ
પરો ન વા’’ દેવે ન દેવે ગૃહસ્થકી મરજી દૈ, ંસા પૂર્વ ગાથાસે સંવંધ દૈ ॥૨૮॥

टीका—संयतः शयनासनवस्त्रं=शयनं च आसनं च वस्त्रं चेत्येषां समाहारः,
तत्र शय्यतेऽस्मिन्निति शयनं वसतिः, आस्यते=उपविश्यतेऽस्मिन्निति-आसनं=
पीठफलकादिकं, वस्यते=आच्छाद्यते शरीरमनेनेति वस्त्रं=शाटकादिकं, भक्तं=

न देवे । यदि न दे तो साधुको ऐसा क्रोध न करना चाहिए कि—‘यह
कैसा अविवेकी है कि इतना बहुत स्वाद्य स्वाद्य मौजूद होने पर भी
साधुको नहीं देता ।’ यहाँ ‘पंडित’ पदसे सत् और असत्का विवेक
प्रगट किया है और उससे मनको जीतना सूचित किया है ॥ २७ ॥

इसीका विस्तार-पूर्वक कथन करते हैं—‘सयणा०’ इत्यादि ।

यदि कोई गृहस्थ शय्या, आसन, वस्त्र, भक्त या पान सामने

જો ન આપે તો સાધુએ એવો ક્રોધ ન કરવો જોઈએ કે, ‘આ કેવો અવિવેકી
છે કે ‘આટલાં ગંધાં ખાધે સ્વાદ્ય હાજર હોવા છતાં પણ સાધુને આપતો નથી.’
અહીં પંડિત શબ્દથી સત્ અને અસત્નો વિવેક પ્રકટ કર્યો છે, અને તેથી
મનને જીતવાનું સૂચિત કર્યું છે. (૨૭)

એનું વિસ્તાર-પૂર્વક કથન કરે છે—સયના૦ ઇત્યાદિ.

જો કોઈ ગૃહસ્થ શય્યા, આસન, વસ્ત્ર, ખજાનું યા પાન સામે દેખાતાં

ભોજ્યં, પાનં=પેયમ્ અદદતઃ=અપ્રયચ્છતઃ, (અત્ર સમ્બન્ધસામાન્યે પટ્ટી,) પ્રત્યક્ષેડપિ દ્રશ્યમાને શયનાદૌ ન કુપ્યેત્=કોપાવેશેન ચિત્તવિકૃતિં ન કુર્યાદિતિ મૂત્યાર્થઃ॥૨૮॥

મૂલમ્-^૧ઈત્થિયં ^૪પુરિસં ^૩વાવિ, ^૨હરં ^૫વા ^૬મહલ્લગં ^૭।

^૮વંદમાણં ^૯ન ^{૧૦}જાણ્જા, ^{૧૧}નો ^{૧૨}અ ^{૧૩}પં ^{૧૪}ફરુસં વણ ॥ ૨૯ ॥

છાયા—સ્ત્રિયં પુરુષં વાડપિ, હરં વા મહાન્તમ્ ।

વંદમાણં ન યાચેત, નો ચ તં પરુપં વદેત્ ॥ ૨૯ ॥

સાન્વયાર્થઃ—ઈત્થિયં=સ્ત્રી વાવિ=અથવા પુરિસં=પુરુષ હરં=છોટા-બાલક વા=યા મહલ્લગં=વડા-જુવાન યા વુદ્ધા હો વંદમાણં=વંદના કરતે હુણ્કો ન જાણ્જા=ન જાણે-ઉસસે ભિક્ષાકે લિખ્યાચના ન કરે, (ઔર દૂસરે સમય યાચના કરને પર યદિ કિસી કારણ વજ વહ ભિક્ષા ન દે તો) પં=ઉસ ગૃહસ્થકે પ્રતિ સાધુ ફરુસં=કઠોર વચન નો ય=નહીં વણ=વોળે ॥૨૯॥

ટીકા—‘ઈત્થિયં’ इत्यादि । स्त्रियम् अपिवा पुरुषं હરં=બાલકં, ‘દેશીયોડયં શબ્દઃ’ જન્મતઃ પશ્ચદશવર્ષ યાવત્, વા=અથવા મહાન્તં=તરુણં સ્થવિરં વા વંદમાણં=વંદનાં કુર્વન્તં ન યાચેત=ન-ભિક્ષેત । વંદનપ્રવૃત્તસ્ય ગૃહસ્થસ્ય યાચનાયાં ચિત્ત-વિક્ષેપાદિના વંદનાન્તરાયઃ, ચિત્તવૈરસ્યપ્રસન્નશ્ચ - ‘કીદશોડયં કુક્ષિમ્ભરિઃ સાધુ-ર્યદ્વંદનસમયેડપિ ન ધૈર્યં દદાતિ, ભિક્ષાયામેવ દત્તચિત્તો રક્ષવ’-દિત્યાદિ ।

દિશ્વાઈ દેનેપર મી સાધુકો ન દે તો મી સાધુ ક્રોધ ન કરે ॥ ૨૮ ॥

‘ઈત્થિયં’ इत्यादि । स्त्री, बालक, युवक (जुवान) या वृद्ध, वन्दना कर रहा हो तो उससे उस समय भिक्षाकी याचना नहीं करनी चाहिए । कोई वन्दना कर रहा हो और उससे याचना करे तो वन्दनामें अन्तराय पड़ती है, और गृहस्थके मनमें ऐसा विचार आता है कि—‘देखो यह साधु कैसा पेटू (पेट-भरा) है कि वन्दना करते समय भी धीरज नहीं

હોવા છતાં પણ સાધુને ન આપે તો પણ સાધુ ક્રોધ ન કરે. (૨૮)

इत्थियं० इत्यादि. स्त्री, बालक, जुवान या वृद्ध वंदना करी रहीं होय तो ते वખते तेमनी पासें भिक्षानी याचना करवी न नोछये. केछ वंदना करी रहीं होय अने तेमनी पासें याचना करवाभां आवे तो वंदनाभां अंतराय पडे छे, अने गृहस्थना मनमां आवे विचार आवे छे के ‘जुयो, आ साधु डेवो पेट भरा छे के वंदना करती वખते पख धीरज धरतो नथी, रंकनी पेटे

अन्यदा याचितेऽपि भक्तपानाद्यभावादददाने तं च गृहस्थं परुषं=निष्ठुरवाक्यं न वदेत् मुनिरिति शेषः । यथा व्यर्थं त्वद्वन्दनचेष्टा, नालं साधुतोषाय, केवल-
किंशुककुसुमवद्भावरमणीयतामात्रमाकलयसी'-त्यादि ॥२९॥

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९
मूलम्-जे न वंदे न से कुप्पे, वंदिओ न समुक्से ।

१० ११ १२ १३
एवमन्नेसमाणस्स, सामन्नमणुचिट्ठई ॥ ३० ॥

छाया—यो न वन्दते न तस्य कुप्पेत्, वन्दितो न समुत्कर्षयेत् ।

एवमन्वेपमाणस्य, श्रामण्यमनुतिष्ठति ॥ ३० ॥

सान्वयार्थः—जे=जो गृहस्थ न वंदे=साधुको वन्दना न करे तो से=उस पर न कुप्पे=क्रोध न करे (और) वंदिओ=वन्दना किया हुआ न समुक्से=गर्वित न होवे—घमंड न करे। एवं=इस प्रकार अन्नेसमाणस्स=जिनशासनकी आराधना करनेवालेके सामन्न=साधुपना-चारित्र्य अणुचिट्ठई=आराधित स्थिर-होता है, अर्थात् मान अपमानमें समान रहनेवाले मुनिको ही सम्यक् प्रकारसे चारित्रिकी आराधना होती है ॥३०॥

टीका—'जे' इत्यादि । यो गृहस्थः साधुं न वन्दते से=तस्य अवन्दमानस्य न कुप्पेत्=कीदृशं विवेकविकलः, यन्मागुपस्थितं साधुमवमन्यते' इति कृत्वा

धरता, रंककी तरह केवल भिक्षाकी चिन्ता कर रहा है। अन्य समय याचना करने पर भी यदि गृहस्थ भिक्षा न दे तो कठोर वचन न बोले कि—'बस रहने दे, तेरी वन्दना बृथा है, इससे साधुओंको सन्तोष नहीं हो सकता, तू टेसू (पलाश-केसूडा) के फूलकी नाईं दिखावटी रमणीयता (नम्रता) धारण करता है' इत्यादि ॥ २९ ॥

'जे' इत्यादि । कोई साधुको वन्दनान करे तो उसे उसपर कुपित न होना चाहिए कि—'यह कैसा अविवेकी है कि सामने उपस्थित साधुका

डेवण भिक्षानी बिता करी रह्यो छे,' भीष्म समये याचना करतां पशु जे गृहस्थ भिक्षा न आये तो साधु कठोर वचन न बोले के 'जस, रहेवा हो, तारी वंदना बृथा छे, तेथी साधुओने संतोष नथी अछि शकतो; तुं डेरूआंनो झूलनी पेटे देणाडवानी रमणीयता (नम्रता) धारण करनाछे छे,' इत्यादि. (२९)

जे० इत्यादि केछ साधुने वंदना न करे तो साधुओ तेना पर कुपित न थवुं ओछओ के 'आ केयो अविवेकी छे के सामे बिसेला साधुने अनार करे छे ?'

કોપાવેશેન મનો વિકૃતં ન વિદ્ધ્યાત્ । વન્દિતઃ=સાર્વભૌમાદિનાઽપિ નમસ્કૃતથ
ન સમુત્કર્ષયેત્ આત્માનમિતિ શેષઃ, 'અહમેતાદૃશો માનનીયો જગતિ, યદેવંત્રિધા
નરેન્દ્રાદયોઽપિ મમ ચરણૌ પ્રણમન્તી'ત્યાગ્રમિમાનં ન કુર્યાદિત્યર્થઃ । એવમ્=
ઉક્તપ્રકારેણ અન્વેષમાણસ્ય=જિનશાસનમનુતિષ્ઠતઃ સાધોઃ શ્રામણ્યં=સાધુત્વં
ચારિત્રમિતિ યાવત્ અનુતિષ્ઠતિ=સ્થિરીભવતિ, માનાપમાનસમાનમાનસસ્યેવ
સાધોનિરતિચારિત્રં સમ્પદ્યત ઇતિ ભાવઃ ॥ ૩૦ ॥

સ્વપક્ષે ચૌર્ય નિષેધયતિ-‘સિયા’ ઇત્યાદિ ।

મૂલ્મ-સિયા^૧ એગ્ગ^૨ઓ લહ્હુ^૩, લોમેણ^૪ વિણિગૂહ^૫હૈ ।

મામેયં^૧ દાહ્યં^૨ સંતં^૩, દદ્દુણં^૪ સયમાયણ^૫ ॥ ૩૧ ॥

છાયા—સ્યાત્ એકકઃ લઙ્ઘ્યા, લોમેન વિણિગૂહતે ।

મમેદં દર્શિતં સદ્, દદ્દા સ્વયમાદદીત ॥ ૩૧ ॥

અવ સ્વપક્ષ-સાધુપક્ષ મેં ચોરી કા નિષેધ વ્રતાતે હ—

સાન્વયાર્થઃ-સિયા=કદાચિત્-અગર એગ્ગઓ=જગન્મયપ્રકૃતિવાલા એકેલા
ગોચરી ગયા હુઆ સાધુ લહ્હુ=સરસ અજ્ઞાદિ પાકર લોમેણ=લાનેકે લોમસે
(ઉસે) વિણિગૂહહૈ=છિપા છેવે-નીરસ વસ્તુકો ડપર રલ્લકર સરસ વસ્તુકો ઉસકે
નીચે દયા રલ્લે, ક્યોંકિ મમ=મેરી દાહ્યં સંતં=દિલ્લાઈ હુઈ એયં=ઇસ વસ્તુકો
દદ્દુણં=સરસ દેલ્લકર સયં=સ્વયં-આચાર્ય આદિ સુદ આયણ=છેલ્લેગે અર્થાત્ મુક્તે
નહીં દેંગે યા થોડી દેંગે ॥૩૧॥

અનાદર કરતા હૈ?, તથા ચક્રવર્તી આદિ રાજા-મહારાજા મી વન્દના
કરે તો આત્મપ્રશંસા (ધમંડ) ન કરે કિ-‘મેં સંસારમેં એસા માનનીય
હું કિ એસે રાજા મહારાજા મી મેરે ચરણોમેં ગિરતે હું । ઇસ પ્રકાર
જિન-શાસનમેં સ્થિત સાધુકા ચારિત્ર સ્થિર (દૃઢ) રહતા હૈ, અર્થાત્
સત્કાર ઔર તિરસ્કાર હોને પર અન્તઃકરણમેં વિકાર ન કરનેવાલે અન-
ગારકા આચાર નિરનિચાર પલતા હૈ ॥ ૩૦ ॥

સ્વપક્ષમેં ચૌર્યકા નિષેધ કરતે હું-‘સિયા’ ઇત્યાદિ ।

તથા ચક્રવર્તી આદિ રાજા-મહારાજા પણ વંદના કરે તો આત્મપ્રશંસા
(ધમંડ) ન કરે કે હું જગતમાં એવો માનનીય છું કે એવા રાજા મહારાજા
પણ મારા ચરણોમાં પડે છે. એ રીતે જિનશાસનમાં સ્થિત એવા સાધુનું
આચિત્ર સ્થિર (દૃઢ) રહે છે, અર્થાત્ સત્કાર અને તિરસ્કાર થતાં પણ અંતઃકરણમાં
વિકાર ન કરનારા અનગારનો આચાર નિરનિચાર પણ પડે છે. (૩૦)

સ્વપક્ષમાં ચૌર્યનો નિષેધ કરે છે-સિયા ઇત્યાદિ.

टीका—स्वात्=रुदाचित् एककः=कथिञ्जघन्पप्रकृतिकः साधुः लब्ध्वा=माष्य आहारादिकमिति शेषः लोभेन=उत्कृष्टसरसस्तुलिप्सया विनिगृह्यते=संवृणुते-नीरसवस्तुजातमुपरि कृत्वोत्कृष्टसरसवद्वस्तु समपह्नते । अपह्नवे हेतुमाह-ममेदमुत्कृष्टं वस्तु 'दाइयं'=दर्शितं सत् दृष्ट्वा आचार्यादिः स्वयमेवाऽऽददीत=पृक्षीयात्, न मग्नं दास्यति अल्पं वा दास्यतीति मायः ॥ ३१ ॥

अपह्नवरूपस्य दोषमाह—'अत्तद्वा' इत्यादि ।

मूलम्-अत्तद्वागुरुओ लुब्धो, बहु पावं पकुव्वई ।

दुत्तोसओ य से होइ, निवाणं च न गच्छई ॥ ३२ ॥

छाया—आत्मार्थगुरुको लुब्धः, बहुपापं प्रकुरुते ।

दुस्तोपकथं स भवति, निर्वाणं च न गच्छति ॥ ३२ ॥

पूर्वोक्त आचरण करने वाले साधु की क्या दशा होती है? सो बताते हैं—

सान्वयार्थः—अत्तद्वागुरुओ=अपने स्वार्थ साधनमें लगा हुआ लुब्धो=जिह्वाका लोलुपी से=वह साधु बहुत-बहुत पावं=पाप पकुव्वई=करता है, य=और (इस भवमें) दुत्तोसओ=असन्तोषी होइ=बना रहता है, च=तथा निवाणं=मोक्षको न गच्छई=नहीं पाता है, अर्थात् अनन्तसंसारी होकर चतुर्गतिमें भटकता है ॥ ३२ ॥

टीका—आत्मार्थगुरुकः=आत्मनः अर्थः=प्रयोजनमित्यात्मार्थः स एव गुरुः=प्रधानं यस्य स तथोक्तः स्वार्थसाधनसमर्थ इत्यर्थः, यद्वा आत्मार्थमेव गुरुः=प्रधानं वस्तु यस्य स तथोक्तः अन्याऽलक्षितोत्कृष्टसरसवस्तुजाताऽऽस्वादकः अत एव लुब्धः=मनोरमरसाभिलाषी सन् बहु=प्रचुरं पापम्=आत्ममालिन्यजनकं दुष्कर्म

जो क्षुद्रप्रकृतिवाला साधु उत्कृष्ट सरस आहार प्राप्त करके इस विचारसे उसे छिपा लेता है कि-मैं इसे दिखा दंगा तो आचार्य आदि इसे ले लेंगे-मुझे न देंगे अथवा थोड़ासा देंगे ॥ ३१ ॥

'अत्तद्वा' इत्यादि । वह दूसरोंसे छिपाकर सरस आहार करनेवाला स्वार्थ-साधनमें समर्थ साधु मनोज्ञ रसका अभिलाषी होकर अत्यन्त ही

जो क्षुद्र प्रकृतिवाला साधु उत्कृष्ट सरस आहार प्राप्त करीने जेवा विचारशील जेने छुपावे ई-हुं जेने जतावीश ते आचार्य आदि जे लक्ष लेखे, भने नहि आपे अथवा थोड़ा न आपसे' (३१)

अत्तद्वा० इत्यादि जे भीजशी छुपावीने सरस आहार करनारे स्वार्थ साधनमां समर्थ साधु मनोज्ञ रसको अभिलाषी भवने अत्यन्त पापकर्महुं

કરોતિ=વિધત્તે, સ ચાઽસ્મિન્ જન્મનિ દુસ્તોપકઃ=અન્તપ્રાન્તાઘાહારેણ દુઃસમ્પા-
દનીયતોપઃ-અસન્તોપી ભવતિ, નિર્વાણં=મોક્ષં ચ ન ગચ્છતિ=નોપૈતિ ।

‘અત્તદ્વાગુરુઓ’ ઇત્યનેન પુદ્ગલાનન્દિત્વં, ‘લુદ્ધો’ અનેન માયાપરત્વં
તસ્કરવૃત્તિત્વં ચ પ્રકટિતમ્, ‘દુત્તોસઓ’ ઇત્યનેન ચેષ્ઠિતવસ્ત્વપ્રાપ્તૌ સન્તોપા-
ભાવઃ સૂચિતઃ ॥ ૩૨ ॥

ગુરુસમક્ષાપહારકમુક્ત્વા ગુરુપરોક્ષતોઽપહારકમાહ-‘સિયા’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-સિયા ^૧ ^૨ ^૪ ^૩ ^૪
ઘગઙઓ લુદ્ધું, વિવિહં પાણ-ભોયણં ।

^૧ ^૭ ^૮ ^૬ ^{૧૦} ^{૧૧}
ભદ્ગં ભદ્ગં ભોઙ્ચા વિવન્નં વિરસમાહરે ॥૩૩॥

છાયા—સ્યાત્ એકકઃ લઙ્ઘ્વા, વિવિધં પાન-ભોજનમ્ ।

ભદ્ગં ભદ્ગં શ્રુત્વા, વિવર્ણં વિરસમાહરેત્ ॥ ૩૩ ॥

સાન્વયાર્થઃ-ઘગઙઓ=અકેલા પૂર્વોક્ત સ્વભાવવાલા રસલોહુપી સાધુ ગોચરી
ગયા હુઆ સિયા=કદાચિત્-કોઈ વસ્તુ એસા મી કરે કિ વિવિહં=નાના પ્રકારકે
પાણભોયણં=આહાર-પાનીકો લુદ્ધું=પાકર (ઉસમેંસે) ભદ્ગં-ભદ્ગં=અચ્છે-અચ્છે
સરસ આહારકો શ્રુચા=વહીં કહીં એકાન્ત સ્થાનમેં લાકર વિવિન્નં=વિકૃત વર્ણ-

પાપકર્મકા ઉપાર્જન કરતા હૈ । વહ હસ જન્મમેં સાધારણ, નીરસ આહારસે
કમી સન્તુષ્ટ નહીં હોતા, ન મોક્ષ પ્રાપ્ત કર સકતા હૈ ।

‘અત્તદ્વાગુરુઓ’ હસ પદસે પુદ્ગલાનન્દીપન, ‘લુદ્ધો’ પદસે
માયાચારમેં પરાયણતા તથા તસ્કરવૃત્તિ (ચોરી) ઓર ‘દુત્તોસઓ’
પદસે અમીષ્ટ વસ્તુ ન મિલને પર અસન્તોષ સૂચિત કિયા હૈ ॥ ૩૨ ॥

ગુરુસમક્ષકા અપહાર કહકર અથ ગુરુકે પરોક્ષકા અપહાર કહતે હૈ-
‘સિયા’ ઇત્યાદિ ।

ઉપાજ્ઞ ન કરે છે. તે આ જન્મમાં સાધારણ નીરસ આહારથી કદાપિ સંતુષ્ટ
ન થતાં મોક્ષને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી.

અત્તદ્વાગુરુઓ એ પદથી પુદ્ગલાનન્દીપણું, લુદ્ધો પદથી માયાચારમાં
પરાયણતા તથા તસ્કરવૃત્તિ (ચોરીવૃત્તિ) અને દુત્તોસઓ પદથી અમીષ્ટ વસ્તુ
ન મળવાથી ઉપજતો અસંતોષ સૂચિત કર્યો છે. (૩૨)

શુરૂ સ.ક્ષને અપહાર કહીને હવે શુરૂની પરોક્ષને અપહાર કહે છે-
સિયા૦ ઇત્યાદિ.

વાલે વાલ ચને આદિકા વના હુઆ તુપ આદિ જિસમેં વહુત હૌં એસે (તથા) ચિરસં=લવણાદિ રસ સહિત અશનાદિકો આહરે=ઉપાશ્રયમેં લાવે ॥૩૩॥

ટીકા—સ્યાત્=કદાચિત્ એકકઃ=કશ્ચિત્ રસલોલુપી વિવિધ પાન-ભોજન લબ્ધ્વા મિશ્તાચર્યાયામેવ યત્ર-કુત્રચિદલક્ષિતપ્રદેશે મદ્રકં મદ્રકમ્=ઉત્કૃષ્ટમુત્કૃષ્ટં વહુવિધાન્નાદિષુ પ્રશસ્તં પ્રશસ્તમેવ ઘૃતપૂરાડપૂપાદિકં ભુક્ત્વા વિવર્ણ=વિકૃતવર્ણ વલ્લચળકાદિનિષ્પજ્ઞં તુપાદિવહુલં ચિરસં=લવણાદિરસવર્જિતમન્નાદિકમ્ આહરેત્=આનયેત્ વસતાવિતિ શેષઃ ॥૩૩॥

एवं करणे किं प्रयोजनम् ? इत्याह—‘जाणंतु’ इत्यादि ।

મૂળમ્-જાણંતુ તા ઇમે સમણા, આયચટ્ટી અયં મુળી

સંતુદ્ધો સેવઈ પંતં, લહવિત્તી સુતોસઓ ॥૩૪॥

છાયા—જાનન્તુ તાવત્ ઇમે શ્રમણાઃ આત્માર્થી અયં મુનિઃ ।

સન્તુષ્ટઃ સેવતે પ્રાન્તં, રૂપવૃત્તિઃ મુતોપકઃ ॥ ૩૪ ॥

वह ऐसा क्यों करता है ? इसमें कारण कहते हैं—

સાન્વયાર્થઃ—તા=પ્રથમ ઇમે=એ-ઉપાશ્રયમેં રહે હુણ દસરે સમણા=સાધુ (મુક્તે સ્વ પ્રકાર) જાણંતુ=જાનેં કિ અયં=યહ મુળી=સાધુ આયચટ્ટી=મોક્ષાર્થી-આત્માર્થી દે, સંતુદ્ધો=જેસા મિલા ડસીમેં સન્તોષ કરનેવાલા લહવિત્તી=સરસ સ્તિગ્ધાદિ આહારકી અમિલાપારહિત સુતોસઓ=થોડે આહારસે મી સંતોષી હૈ ઓર પંતં=વાસી-કુમી તથા નિસ્સાર અન્નાદિકા સેવઈ=સેવન કરતા હૈ ॥૩૪॥

કદાચિત્ કોઈ રસલોલુપી સાધુ વિવિધ પ્રકારકા પાન-ભોજન પાકર અચ્છા-અચ્છા ભોજન મિશ્તાચરીમેં હી કિસી એકાન્ત સ્થાનમેં રાવે, ઓર વાલ ચળક આદિ અન્ત-પ્રાન્ત તથા વિના નમક મસાલેકા ઠંઢા આહાર ઉપાશ્રયમેં લે આવે ॥ ૩૩ ॥

ऐसा करनेका प्रयोजन कहते हैं—‘जाणंतु’ इत्यादि ।

કદાચિત્ કોઈ રસલોલુપી સાધુ વિવિધ પ્રકારનાં પાન-ભોજન મેળવીને સાઈ-સાઈ ભોજન મિશ્તાચરીમાં જ કોઈ એકાન્ત સ્થાનમાં ખાઈ લે અને વાલ ચળક આદિ અન્ત-પ્રાન્ત તથા મીઠા-મરચા વિનાનો નીરસ ઠંડો આહાર ઉપાશ્રયમાં લઈ આવે. (૩૩)

એમ કરવાનું પ્રયોજન કહે છે.—જાણંતુ ૦ ઇત્યાદિ.

ટીકા—તાવત્=નિશ્ચયેન ઇમે=માનસપ્રત્યક્ષવિષયા: ઉપાશ્રયસ્થા: શ્રમણા:=
સાધવ:- 'અયમુનિ: આત્માર્થી=આત્મહિતાર્થી સન્તુષ્ટ:=યથાલબ્ધસન્તોષી રક્ષત્વતિ:=
સરસાઝનમિકાઢ્ઢી સુતોપક:=અલ્પેનાપિ પરિતોપશીલ: પ્રાન્તં=પર્યુપિતં નિસ્સારં
વાડનાદિકં સેવતે' इति मां जानन्तु ॥ ૩૪ ॥

કિમર્થે સ્વદોષગોપનમાચરતી?—ત્યાઢ—'પૂયણઢ્ઢા' इत्यादि ।

^૧મૂલ્મ-^૨પૂયણઢ્ઢા ^૩જસોકામી, માણસમ્માણકામણ ।

^૪ઘહું ^૫પસવર્ડ ^૬પાવં, ^૭માયાસહું ^૮ચ ^૯કુવડ ॥ ૩૫ ॥

છાયા—પૂજનાર્થ: યશ:કામી, માનસમ્માનકામુક: ।

ઘહુ પ્રવૃત્તે પાપં, માયાશલ્યં ચ કુરુતે ॥૩૫॥

ઉપર્યુક્ત સાધુ કે દોષ યતાતે હૈ—

સાન્વયાર્થ:-પૂયણઢ્ઢા=વૃક્ષ-પાત્રાદિસે સત્કાર યાદનેવાલા જસોકામી=
અપને મહત્ત્વ ઓર પ્રસિદ્ધિકા ઇચ્છુક માણસમ્માણકામણ=માન-સમ્માનકા
અભિલાષી સાધુ ઘહું=ઘહુત પાવં=પાપ-મોહનીયાદિ-કો પસવર્ડ=પૈદા કરતા હૈ,
ચ=ઓર માયાસહું=કપટરૂપ ભાવશલ્યકો કુવડ=ઉત્પન્ન કરતા હૈ । તાત્પર્ય
યહ હૈ કિ-હૃદયમેં સુખે હુણ વાળકે અગ્રભાગરૂપ દ્રવ્ય-શલ્યકી તરહ હૃદયમેં રહ્યા
હુઆ યહ માયારૂપ ભાવ-શલ્ય મનુષ્યકો, અનન્ત દુસ્સહ દુ:સ્વૉંકા કારણભૂત ચતુ-
ર્ગતિક સંસારમેં ઘૂમાતા હુઆ અવિચલશાન્તિમય સુખસે વચ્ચિત કર દેતા હૈ ॥૩૫॥

યે ઉપાશ્રયમેં સ્થિત સાધુ મુઝે એસા સમજે કિ—' યહ સાધુ
આત્માર્થી હૈ, જૈસા મિલા ડસીમેં સન્તોષી હૈ, સરસ આહારકી આકાંક્ષા
નહીં કરતા, થોડે હી આહારસે સન્તુષ્ટ હો જાતા હૈ ઓર સારરહિત ઢંઢા
અન્ત-પ્રાન્ત આહારકા સેવન કરતા હૈ' ॥૩૪॥

અપના દોષ છિપાતા ક્યોં હૈ? સો કહતે હૈ—'પૂયણઢ્ઢા' इत्यादि ।

આ ઉપાશ્રયમાં રહેલા સાધુ મને એવો માને કે—'આ સાધુ આત્માર્થી છે,
જેવો આહાર મળ્યો તેમાં સંતોષ માનનારો છે, સરસ આહારની આકાંક્ષા
કરતો નથી. થોડા જ આહારથી સંતુષ્ટ થઈ બીય છે, અને સારરહિત ઢંઢા
અંત-પ્રાંત આહારનું સેવન કરે છે,' (૩૪)

પોતાના દોષ કેમ છુપાવે છે? તે કહે છે—પૂયણઢ્ઢાં इत्यादि.

ટીકા—પૂજનાર્થઃ=પૂજનં=વસ્ત્ર-પાત્રા-ડાન-પાનાદિના સત્કારઃ સ એવાર્થઃ= પ્રયોજનં यस્ય સ તથોક્તઃ પ્રશસ્તવસ્તુપ્રમોગાર્થીત્યર્થઃ, અત એવ યશઃકામી=યશઃ= સ્વમહત્ત્વપ્રસિદ્ધિસ્તત્કામયતે=ઇચ્છતીતિ ‘અહો! અયમેવ સઃ’ इत्येवं प्रशंसावचना मिलीतीत्यर्थः, માનસમ્માનકામ્યુકઃ=માનશ્ચ સમ્માનશ્ચેતિ માન-સમ્માની તયોઃ કામ્યુક इति विग्रहः, તત્ર માનઃ=અમ્યુત્પાનાદિલક્ષણ આદરઃ, સમ્માનઃ= ગુણોત્કૃષ્ટિનેન ગૌરવપ્રકટનમ્, આદરગૌરવામિલાપુક इत्यर्थः। एवं कुर्वन् साधुः किं सम्पादयती? त्याह-बहु=प्रभूतं पापं=दुष्कृतं प्रभूते=जनयति, च=पुनः माया-शल्यं=माया=शाठ्येन मनोवाक्यप्रवृत्तिः, सैव शल्यं=शल्यते=वाध्यते पीडयते आत्माऽनेनेति विग्रहः, मायालक्षणं भावशल्यं कुरुते=उत्पादयति, हृदयनिखात-वृत्तिव्याणाग्ररूपद्रव्यशल्यवदिदं मायारूपं भावशल्यं हृदयस्थितं सत् निरन्तराऽनन्त-दुस्सहदुःखकारणीभवत् चतुर्गतिकसंसारे भ्रामयत् अविचलशान्तिमुखाद् दूर-तरीकरोति तादृशं साधुमिति भावः ॥३५॥

અચ્છે-અચ્છે વસ્ત્ર પાત્ર અન્ન પાન આદિસે અપના સત્કાર ચાહનેવાલા, પ્રશસ્ત વસ્તુઓંકે ભોગકા લોલુપી, ‘અહો! યહ વહી હૈ’ એસે યશકા અભિલાષી, માન (આનેપર ટકા હોજાના) તથા સમ્માન (ગુણગાન દ્વારા ગૌરવ પ્રગટ કરના) કી ઇચ્છાવાલા સાધુ ઘણા પાપોંકો તથા કપટરૂપ માયાશલ્યકો ઉત્પન્ન કરતા હૈ। છાતીમેં યુભકર વહીં દૂટ જાનેવાલે દ્રવ્ય-શલ્ય (તીરકી નોંક) કી તરહ હૃદયમેં સ્થિત માયારૂપ ભાવ-શલ્ય નિરન્તર અસીમ વ્યથાકા કારણ હોતા હૈ, તથા ચતુર્ગતિ સંસારમેં હથર-ઉથર ભટકાતા હુઆ અવિચલ શાન્તિમય સુખસે ઓસ સાધુકો વશિત (અલગ) કર દેતા હૈ ॥૩૫॥

સારાં—સારાં વસ્ત્ર-પાત્ર-અન્ન-પાન આદિથી પોતાનો સત્કાર ચાહેનાર, પ્રશસ્ત વસ્તુઓના ભોગને લોલુપી—‘અહો! ઓ આ જ છે’ એવા યશને અભિલાષી, માન (આવતાં જ ઉભા થઈ જવું) તથા સમ્માન (ગુણગાન દ્વારા ગૌરવ પ્રકટ કરવું) ની ઇચ્છાવાળો સાધુ ઘણાં પાપોને તથા કપટરૂપ માયા-શલ્યને ઉત્પન્ન કરે છે. છાતીમાં પેસીને ત્યાં જ તૂટી જનારા દ્રવ્ય-શલ્ય (તીરની અણી) ની પેઠે હૃદયમાં રહેલું માયારૂપ ભાવ-શલ્ય નિરંતર અસીમ વ્યથાનું કારણ બને છે, તથા ચતુર્ગતિ સંસારમાં અહીં-તહીં ભટકતાં અવિચલ શાન્તિમય સુખથી એ સાધુને વશિત (રહિત) કરી નાંખે છે. (કથ)

मद्यपानप्रतिषेधमाह-‘सुरं वा’ इत्यादि ।

^{५ ९ ७ ६ ८ १० ११ १२}
मृध-सुरं वा, मेरुगं वावि, अन्नं वा मज्जगं रसं ।

^{१३ १४ १५ १ ३ ४ २}
ससक्खं न पिवे भिक्खू, जसं सारक्खमप्पणो ॥ ३६ ॥

छाया—सुरां वा मेरुगं वाऽपि, अन्यद् वा माद्यकं रसम् ।

ससाक्षि न पिवेद् भिक्षुः, यशः संरक्षन् आत्मनः ॥३६॥

अयं मद्यपान का दोष बताते हैं—

सान्वयार्थः—भिक्खू=साधु अप्पणो=अपने जसं=संयमको सारक्खं=

वचाता हुआ सुरं=गौड़ी, माध्वी और पैष्टी, इन तीनों प्रकारकी मदिराको वा= ‘वा’ शब्दसे अथवा वारहों प्रकारकी मदिराको वावि=तथा मेरुगं=सरकेको अन्नं वा=और भी दूसरे प्रकारके मज्जगं=मदजनक भंग गांजा अफीम चरस आदि मादक रसं=रस-द्रव्य-को ससक्खं=केवली भगवान्की साक्षीसे अर्थात् उनका ज्ञान सर्वव्यापक होनेसे एकान्तमें भी न पिवे=नहीं पिये ॥ मदिराके वारह भेद इस प्रकार हैं—(१) महुआ, (२) फणस, (३) द्राख, (४) खजूर, (५) ताड़ (ताड़ी), (६) गन्ना=शेरडी, (७) धावड़ीके फूल, (८) मक्खियोंकी शहद, (९) कैठ (कठोती), (१०) मधु (अन्य प्रकारकी शहद), (११) नारियल, और (१२) पिष्ट (आटा), मदिरा इन वारह वस्तुओंसे बनती है ॥३६॥

टीका—भिक्खुः आत्मनः=स्वस्य यशः=संयमं संरक्षन् सुरां=मदिरां, सा च त्रिविधा-गौड़ी, माध्वी, पैष्टी चे’-ति । तत्र गौड़ी=गुडनिष्पादिता, माध्वी=मधु- (महुडा) संपादिता, पैष्टी=त्रीह्यादिपिष्टनिर्गतेति । यद्वा ‘पिट्ठेण सुरा होइ’ इति

मद्य-पानका निषेध कहते हैं—‘सुरं वा’ इत्यादि ।

जो साधु अपने संयमकी रक्षा करना चाहते हैं उन्हें मदिरा या सिरका एकान्तमें भी कदापि न पीना चाहिए । मदिरा तीन प्रकारकी है (१) गौड़ी (२) माध्वी और (३) पैष्टी । गुड़से बनाई हुई गौड़ी, महुआसे बनाई हुई माध्वी तथा धान्य आदिके पिष्ट (आटे) से बनाई हुई पैष्टी कहलानी है । ‘पिट्ठेण सुरा होइ’ इस वचनसे यही जान पड़ता है कि—

मद्यपानने निषेध कहे छे—सुरं वा० इत्यादि.

ये साधु पीताना संयमनी रक्षा करवा छे तेखे मदिरा या सरके ओकांतमां पण कदापि पीये न लेछे. मदिरा त्रय प्रकारनी छे. (१) गौड़ी, (२) माध्वी, (३) पैष्टी. गौणमांथी जनावेली गौड़ी, महुआमांथी जनावेली माध्वी तथा धान्य आदिना पिष्ट (आटा) मांथी जनावेली पैष्टी कहेवाय छे.

વચનાદ્ વ્રીહાદિપિષ્ટનિર્વૃત્તૈવ સુરેત્યુચ્યતે । ચન્દ્રહાસાભિર્ધં મગમિતિ વા । મેરકં= સરકાનામધેયં મધમ્ । અન્યદ્વા માચકં=મદજનકં રસમ્ । માદકત્વેન દ્વાદશવિધ- મગસ્ય તદિતરસ્ય વિજયાદેશ સર્વસ્ય સંગ્રહઃ, તદુક્તમિતરત્ર-મદહેતુદ્રવ્યવ્યં મગ- મિત્પભિધીયતે' इति । દ્વાદશવિધમગ્યાનિ યથા—

“ માધ્વીકં પાનસં દ્રાક્ષં, સ્વાર્જૂરં તાલમૈશ્વમ્ ।

મૈરેયં માક્ષિકં ટાઢું, માધૂકં નારિકેલજમ્ ॥૧॥

મુલ્યમન્નવિકારોત્થં, મગ્યાનિ દ્વાદશૈવ ચ । ” इति ।

एतत्सर्वं सुरादिकं ससाक्षि न पिबेत्, साक्षिभिः केवल्यादिभिः सहेति ससाक्षि

ધાન્ય આદિકે આટેસે મદિરા ઘનતી છે । અથવા પૈઠી મદિરા ‘ચન્દ્રહાસ’ નામકી મદિરા સમજાની ચાહિય । હનકે સિવાય ભંગ ગાંજે આદિ ઔર કોઈ મી નશૈલી વસ્તુકા સાધુકો સેવન નહીં કરના ચાહિય જૈસા કિ કહા હૈ—‘મદકે કારણ-સ્વરૂપ પિયલે હુય પદાર્થકો મગ્ય કહતે હૈ’ મગ્ય બારહ પ્રકારકે સમજાને ચાહિયે વે યે હૈ—

“(૧) મહુઆકા, (૨) પનસકા, (૩) દાલકા, (૪) સ્વર્જૂરકા, (૫) તાઢુકા (તાડી), (૬) સાંઠેકા, (૭) મૈરેય-ધૌ-ધાવડીકે ફૂલકા, (૮) માક્ષિક (મધિવ્યોંકી શહદ) કા, (૯) ટંક (કવીઠ-કૈથ) કા, (૧૦) મધુકા, (૧૧) નારિયલકા ઔર (૧૨) પિષ્ટ (આટે) કા બના હુઆ મગ્ય । યે મગ્યકે મુખ્ય મેદ બારહ હૈ । ”

इन सबको केवली भगवानकी साक्षीसे न पिये । केवल भगवानकी

પિષ્ટેણ સુરા હોઈ એ વચનથી એમ માલુમ પડે છે કે—ધાન્ય આદિના આટાથી મદિરા બને છે. અથવા પૈઠી મદિરા ‘ચન્દ્રહાસ’ નામની મદિરા સમજાવી જોઈએ. તે ઉપરાંત ભાંગ, ગાંજે, બીલ-બીલ કેઈ / પણ કેશી વસ્તુનું સેવન સાધુ ન કરે; જેમકે કહ્યું છે કે—

‘મદના કારણ સ્વરૂપ પીગળેલા પદાર્થને મગ્ય કહે છે’ મગ્ય બાર પ્રકારના સમજવા, તે નીચે સુજળ—

“(૧) મહુઆનો, (૨) કણસનો, (૩) દ્રાક્ષનો (૪) સ્વર્જૂરનો (૫) તાડનો (તાડી), (૬) શેરડીનો, (૭) મૈરેય-ધાવડીનાં ફૂલનો, (૮) માક્ષિક-મધનો, (૯) ટંક (કેઈ)નો, (૧૦) મધુનો, (૧૧) નારિયેળનો, અને (૧૨) પિષ્ટ (આટા) નો બનેલો મગ્ય. એમ મદના મુખ્ય બેઠ બાર છે.

એ બધાને કેવળી ભગવાનની સાક્ષીએ પીએ નહિ. કેવળી ભગવાનની સાક્ષી

केवल्यादीनां साक्षित्वं कदापि कचिदपि प्रतिरोद्धमशक्यं, तेषां सर्वज्ञत्वात्सर्वदर्शि-
त्वाच्च, तेन एकान्तेऽपि न पिवेदित्यर्थः ॥३६॥

मूलम्-पियए एगओ तेणो, न मे कोई विद्याणइ ।

तस्स पस्सह दोसाइं, नियडिं च सुणेह मे ॥ ३७ ॥

छाया—पियति एककः स्तेनः, न मे कोऽपि विजानाति ।

तस्य पश्यत दोषान्, निवृत्तिं च शृणुत मे ॥३७॥

सान्वयार्थः—तेणो=जो भगवानकी आज्ञाके बिना ग्रहण करनेवाला होनेके कारण चोर साधु एगओ=अकेला, एकान्तमें रहा हुआ अर्थात् अपने सहचर धर्मको भी छोड़ा हुआ, 'मे=मेरे-इस मदिरापान-को या मुझे कोई=कोईभी न विद्याणइ=नहीं जानता है' (ऐसा समझ कर) पियए=मदिरा पीता है, तस्स=उस साधुके दोसाइं=संयममें मलिनता पैदा करनेवाले दोषोंको पस्सह=देखो, च=और नियडिं=एक कपटको छिपानेके लिए किये जानेवाले दूसरे कपटको मे=मेरेसे सुणेह=सुनो ॥३७॥

टीका—'पियए' इत्यादि । यः स्तेनः तीर्थङ्करानादिदृष्टत्वेनाऽदत्ताऽऽदायित्वाचौरः, एककः=एकान्तस्थितः आत्मसहचरं धर्ममपि विहाय वर्त्तमानः सन् 'न मे=न मां, न मम सुरादिपानं वा कोऽपि विजानाति' इति मत्वा पिवति=गल-
विलासःसंयोगानुकूलव्यापारविषयं करोति सुरादिकमिति शेषः, तस्य=द्रव्यलि-

साक्षी कभी कहीं नहीं रुक सकती, क्योंकि वे सर्वदर्शी हैं, अतः तात्पर्य यह हुआ कि एकान्तमें भी मद्य न पिये ॥ ३६ ॥

'पियए' इत्यादि । हे शिष्य ! भगवान् तीर्थङ्करकी आज्ञाके बिना ग्रहण करनेवाला, अत एव चोर, आत्माके सहचर धर्मको भी त्याग कर एकान्तमें स्थित होकर ऐसा समझता है कि—'मुझे या मेरे मदिरा-पानको कोई नहीं जानता' ऐसा जानकर मदिरा-पान करता है, उस द्रव्यलिङ्गी

कदापि क्याय देकाती नहीं, कारण के ते सर्वदर्शी छे, जेठले तात्पर्य जे छे के जेकांतमां पणु मद्य पीवे नहि. (३६)

पियए० इत्यादि. हे शिष्य ! भगवान् तीर्थङ्करनी आज्ञा बिना ग्रहण करनेवाले चोर, आत्माना सहचर धर्मने पणु त्यागीने जेकांतमां स्थित थधने जेम समझे छे के—'मारा आ मदिरापानने केछे नणुतुं नथी.' जेम समझने जे मदिरापान करे छे ते द्रव्यलिङ्गी साधुना संयमने हूषित करनाही जेष्टाओ

ક્લિનઃ સાધોઃ દોપાન્=સંયમમાલિન્યકારિચેષ્ટાવિશેષાન્ પશ્યત=જ્ઞાનવિપયીકૃત, ચ=પુનઃ નિકૃતિઃ=પૂર્વકૃતકપટાવરણાય કપટાન્તરકરણલક્ષણાં માયાં, પ્રથમકપટં સુરાપાનં, દ્વિતીયમનૃતભાષણેન તત્સંગોપનમિતિ ભાવઃ, મે=મમ નિરુપયતઃ સકાશાત્ શ્રુણુત=શ્રવણગોચરીકૃત । ગુરુઃ શિષ્યાનામન્ય કથયતીતિ ભાવઃ ॥૩૭॥

પૂર્વપ્રતિજ્ઞાતદોપાનુપદર્શયતિ-‘વડૂઈ’ ઇત્યાદિ ।

^{૧૧} ^૪ ^૧ ^૧ ^૦ ^૫ ^૧
મૂલમ્-વડૂઈ સુંડિયા તસ્સ, માયા મોસં ચ મિક્ષુણો ।

^૬ ^૮ ^{૧૦} ^૩ ^{૧૧} ^{૧૨}
અયસો ચ અનિઘ્વાણં, સયયં ચ અસાહુયા ॥ ૩૮ ॥

છાયા—વર્દતે શૌણ્ડિકા તસ્ય, માયા મૃષા ચ મિક્ષોઃ ।

અયસથ અનિર્વાણં, સતતં ચ અસાધુતા ॥૩૮॥

સાન્વયાર્થઃ-તસ્સ=ઉસ મદિરા પીનેવાળે મિક્ષુણો=સાધુકી સુંડિયા=મથપાન સંવન્ધી આસક્તિ માયા=કપટ ચ=ઔર મોસં=શૂઠ અયસો=અપકીર્તિ ય=તથા અનિઘ્વાણં=અવૃત્તિ, યે સર્વ દોષ સયયં=નિરન્તર વડૂઈ=વંદતે રહતે હૈ ચ=ઔર (આખિર ઉસકે) અસાહુયા=અસાધુતા હો જાતી હૈ, અર્થાત્ વહ અસાધુપનકો પ્રાપ્ત હો જાતા હૈ, યાની ચારિત્રસે ભ્રષ્ટ હો જાતા હૈ ॥૩૮॥

ટીકા-તસ્ય=સુરાપાયિનઃ મિક્ષોઃ=સાધોઃ સતતં=નિરન્તરં શૌણ્ડિકા=મથ-પાનવિપયાસક્તિઃ, ચ=પુનઃ, માયા=નિકૃતિઃ, મૃષા=અસત્યભાષણમ્, યદ્વા ‘માયા-

સાધુકે સંયમકો દૂષિત કરનેવાલી ચેષ્ટાઓં (દોષોં) કો તો દેખો ! એક તો મદિરાપાનકા માયાચાર, ફિર ઉસે છુપાનેકે લિપ્ દસરે અનેક માયાચાર ઔર મૃષાવાદ આદિકા સેવન કિયા જાતા હૈ સો મુક્ષસે સુનો, અર્થાત્ ગુરુમહારાજ શિષ્યકો આમન્ત્રિત કરકે કથન કરતે હૈ ॥૩૭॥

પૂર્વપ્રતિજ્ઞાત દોષ કહતે હૈ-‘વડૂઈ’ ઇત્યાદિ ।

મદિરાપાન કરનેવાલા સાધુ સદા મદિરા પીનેમેં હી મગ્ન રહતા હૈ । વહ માયાચાર કરતા હૈ, મૃષા બોલતા હૈ, અથવા કપટ-સહિત શૂઠ

(દોષો)ને તો જુઓ ! એક તો મદિરાપાનનો માયાચાર, વળી તેને છુપાવવા માટે ખીબા અનેક માયાચાર અને મૃષાવાદ આદિનું સેવન કરવામાં આવે છે તે મારી પાસેથી સાંભળો-અર્થાત્ શુદ્ધ મહારાજ શિષ્યને આમન્ત્રિત કરીને કથન કરે છે. (૩૭)

પૂર્વપ્રતિજ્ઞાત દોષો કહે છે-વડૂઈ૦ ઇત્યાદિ.

મદિરાપાન કરનાર સાધુ સદા મદિરા પીવામાં જ મગ્ન રહે છે. તે માયા-ચાર કરે છે, મૃષા બોલે છે, અથવા કપટસહિત શૂઠ બોલે છે. દુરાચારી હોવાને

મોમ'ં' इत्येकं पदं तेन मायया सह मृषा मायामृषा=परप्रतारणपूर्वकमसत्यभाषण-
मित्यर्थः, च=पुनः, अयशः=असद्वृत्तत्वेनाऽपकीर्तिः, अनिर्वाणम्=अनुपशान्तिर-
वृत्तिः उत्तरोत्तरस्पृहावर्द्धनात्, च=तथा असाधुता=असंयतत्वं साधुचिताचार-
राहित्येन साधुपदाऽनर्द्धत्वमित्यर्थः, वर्द्धते=वृद्धिं गच्छति ।

‘सुंडिया’ इत्यनेन मघપાયિનો મઘાસક્તિરપરિહાર્યા ભવતીતિ સૂચિતમ્ ।
મઘાસક્તૌ સત્યાં માયા મૃષા ચ કદાપિ તં ન વિજઘાતિ, માયામૃષાઞ્ચૈ સ્વપરપક્ષે
નિન્દાઽવશ્યમ્ભાવિની, નિન્દાયામપિ સત્યાં મઘપાનાસક્તસ્યાઽનિર્વૃત્તિઃ સાહચર્ય
ન મુચ્ચતિ, તથા મતિ સર્વથા સાધુપદાનધિકારિત્વમુપજાયતેઽતઃ સર્વાનર્થમૂલં
મઘપાનમિતિ બોધ્યમ્ ॥૩૮॥

ધોલતા હૈ । દુરાચારી હોનેકે कारण उसकी अपकीर्ति फैल जाती है ।
उसकी लोलुपता अधिकाधिक बढ़ती चली जाती है—उसे कभी तृप्ति
नहीं होती । तथा मुनिके योग्य आचरणसे हीन होनेके कारण वह साधु
कहलाने योग्य नहीं रहता, अतः उसकी असाधुता बढ़ती है ।

‘सुंडिया’ पदसे यह सूचित किया है कि शराबीकी शराब पीनेकी
आदत छूटनी कठिन होती है । मदिरामें आसक्ति होने पर माया-मृषा
मदिरापायीका काना-पीछा नहीं छोड़ती, अर्थात् वह माया-मृषा दोषोंमें
तत्पर रहता है । माया और मृषाकी वृद्धि होनेपर स्वपक्ष परपक्षमें
निश्चय ही निन्दा होती है और निन्दा होनेपर भी मदिरा पानमें मस्त
होकर मदिरा-पान नहीं त्यागता । ऐसी अवस्थामें वह साधु कहलाने
योग्य बिलकुल ही नहीं रहता ॥ ३८ ॥

કારણે તેની અપકીર્તિ ફેલાઈ જાય છે, એની લોલુપતા અધિકાધિક વધતી જાય છે,
તેથી કદાપિ તૃપ્તિ થતી નથી. મુનિને યોગ્ય આચરણથી હીન હોવાને કારણે
એ સાધુ કહેવાવાને યોગ્ય નથી રહેતો, એટલે એની અસાધુતા વધે છે.

‘સુંડિયા’ શબ્દથી એમ સૂચિત કર્યું છે કે શરાબીની શરાબ પીવાની
આદત છૂટવી કઠિન હોય છે. મદિરામાં આસક્તિ થતાં માયા-મૃષા મદિરાપાન
કરનારનો પીછો છોડતી નથી, અર્થાત્ એ માયા-મૃષા દોષમાં તત્પર રહે છે. માયા
અને મૃષાની વૃદ્ધિ થતાં સ્વ-પક્ષ પર-પક્ષમાં જરૂર નિંદા થાય છે, અને નિંદા થતાં
છતાં પણ મદિરાપાનમાં મસ્ત થઈને તે મદિરાપાન ત્યાગતો નથી. એવી અવસ્થામાં
તે જરાએ સાધુ કહેવાવાને યોગ્ય રહેતો નથી. (૩૮)

ઉત્તમેવાર્થે પ્રકારાન્તરેણ દ્રવ્યતિ-‘નિચ્ચુલ્લિગ્ગો’ इत्यादि ।

મૂલમ્-નિચ્ચુલ્લિગ્ગો જહા તેણો, અત્તકમ્મેહિં દુમ્મઈ ।

તારિસો મરણંતેઽપિ, નારાહેઙ્ગ સંવરં ॥ ૩૯ ॥

છાયા—નિત્યોદ્વિગ્નઃ યથા સ્તેનઃ, આત્મકર્મભિર્દુર્મતિઃ ।

તાદૃશઃ મરણાન્તેઽપિ, ન આરાધયતિ સંવરમ્ ॥ ૩૯ ॥

સાન્વયાર્થઃ—જહા=જિસ પ્રકાર તેણો=ચોર અત્તકમ્મેહિં=અપને કિયે હુપ દુશ્ચરિત્રોંસે નિચ્ચુલ્લિગ્ગો=હમેશા વ્યાકુલ બના રહતા હૈ, उसी तरह तारिस्सो=मदिरा पीनेवाला वह दुम्मई=दुर्बुद्धि साधु भी नित्य उद्विग्न बना रहता है, फिर वह मरणंतेचि=मरण समय तक भी संवरं=संवरधर्म-चारित्रको नाराहेङ्ग=नहीं आराध सकता है, अर्थात् वह साधु जिन्दगीभर चारित्रसे वञ्चित रहता है ॥ ३९ ॥

ટીકા—યથા સ્તેનઃ=તસ્કરઃ આત્મકર્મભિઃ=સ્વકીયદુશ્ચરિતૈઃ નિત્યોદ્વિગ્નઃ=સદા વ્યાકુલઃ ચિત્તોપશાન્તિરહિતો ભવતિ, તાદૃશઃ=સ્તેનસદૃશઃ, યથા ચોરઃ—‘મદીયમિદં દુશ્ચરિતં કોઽપિ મા વિદ્યાત્, અન્યથા રાજગૃહીતસ્ય મમ પ્રાણાચપ-હારો ભવે’-દિતિ ચિન્તયા કદાચિદપિ ચેતસિ નોપશાન્તિં ગચ્છતિ, તથા મધ્યસેવી સાધુરપિ સ્વકીયે દુશ્ચરિતે પ્રકટિતે સતિ પૂજાપ્રતિષ્ઠાદિપ્રતિષ્ઠાતશઙ્કયા સ્વકૃત-

इसी विषयको दूसरी तरहसे कहते हैं-‘निच्चुल्लिगगो’ इत्यादि ।

જैसे ચોર અપને કુકર્મોંકે કારણ સદા વ્યાકુલ બના રહતા હૈ અર્થાત્ ઉસે સદા યહી ભય બના રહતા હૈ કિ મેરે કુકર્મકો કોઈ જાન ન લે, નહીં તો રાજા મુશ્કે પકડ લેગા ઓર પ્રાણોંસે હાથ ધોના પડેગા । इस प्रकारकी चिन्तासे चोरके चित्तमें सदा धुक-धुकी (खल-बली) मची रहती है । उसी प्रकार मदिरा-पान करनेवाले मुनिके मनमें हमेशा असमाधि रहती है कि-कहीं मेरा मदिरा-पानका दुराचार प्रगट न हो जाय, नहीं तो मान सम्मान सब मिट जायगा । इस प्रकारकी आशंकासे वह

એ વિષયને ધીજી રીતે કહે છે-નિચ્ચુલ્લિગ્ગો ० ઇત્યાદિ.

જેમ ચોર પોતાના કુકર્મોંને કારણે સદા વ્યાકુલ રહ્યા કરે છે, અર્થાત્ તેને સદા એવો ભય રહે છે કે મારાં કુકર્મોંને કોઈ બાણી ન લે, નહિ તો રાજા મને પકડી લેશે અને પ્રાણુ શુભાવવા પડશે. એ પ્રકારની ચિંતાથી ચોરના ચિત્તમાં સદા ખળભળાટ મચ્યા કરે છે. એજ રીતે મદિરાપાન કરનાર મુનિના મનમાં હમેશાં અસમાધિ રહે છે કે-ક્યાંક મારો મદિરાપાનનો દુરાચાર પ્રકટ ન થઈ જાય, નહિ તો માન સન્માન બધું નાશ પામશે. એ પ્રકારની આશંકાથી તે

દુષ્કૃતસંગોપનાય નવનવમાયામૃપાકલ્પિતવચનરચનાદિનાનાપ્રકારકોપાયમનુસં-
દધાનો નં જાતુ સંયમસમાધિમધિગચ્છતીતિ ભાવઃ । દુર્મતિઃ=વિપર્યસ્તબુદ્ધિઃ
સાધુઃ, મરણાન્તેઽપિ મરણાવધિસમયેઽપિ સંવરં=સર્વસાવધ્યવિરતિલક્ષણં ચારિત્રં
કદાપિ નારાધયતિ=ન નિષ્પાદયતિ, ચારિત્રસાધકશુદ્ધપરિણામાભાવાત્ ।

‘નિચ્ચુન્નિવગ્ગો’ इत्यनेन पापात्मनां नित्यशङ्कितत्वं सूचितम् । ‘दुम्मई’-
पदेन व्यसनिनां मतिमालिन्यमवश्यम्भावीत्याविष्कृतम् ॥ ३९ ॥

^૨મૂલમ્-^૬આયરિણ ^૬નારાહેઙ્ગ ^૫સમણે ^૪આવિ ^૪તારિસો ।

^૬ગિહત્થા ^૬વિ ^{૧૨}ખં ^{૧૩}ગરિહંતિ, ^૭જેણ ^{૧૧}જાણંતિ ^{૧૦}તારિસં ॥ ૪૦ ॥

છાયા—આચાર્યાન્ નારાધયતિ, શ્રમણાંશ્ચાપિ તાદૃશઃ ।

ગૃહસ્થા અપિ તં ગર્હન્તે, યેન જાનન્તિ તાદૃશમ્ ॥૪૦॥

સાન્વયાર્થઃ—તારિસો=ઉસ-પૂર્વોક્ત-પ્રકારકા દુરાચારી સાધુ આયરિણ=
રત્નાધિકોંકો અવિ ય=તથા સમણે=સાધુઓંકો ભી નારાહેઙ્ગ=વિનય વૈયાવઘ
આદિસે નહીં આરાધ સકતા હૈ, જેણ=જિસ કારણસે ગિહત્થા વિ=ગૃહસ્થ ભી ખં=

અપને કિયે હુણ દુરાચારકો છિપાનેકે લિણ માયાચાર ઔર અસત્ય
આદિકે નયે-નયે ઉપાય સોચા કરતા હૈ । ઉસકી સંયમ સમ્બન્ધી સમાધિ
કિસી પ્રકાર ભી નહીં રહતી । એસા દુર્બુદ્ધિ સાધુ મૃત્યુકી અવધિકે
સમય ભી સર્વસાવધ્યોગકે ત્યાગરૂપ સંવર કી આરાધના નહીં
કરતા, ક્યોંકિ ઉસકે વૈસે વિશુદ્ધ ભાવ નહીં હોતે ।

‘નિચ્ચુન્નિવગ્ગો’ इससे ऐसा सूचित किया है कि पापी सदा सशंक
रहता है । ‘दुम्मई’ पदसे यह प्रगट किया है कि कुण्यसनीकी मतिमें
मलिनता अवश्य आजाती है ॥ ३९ ॥

પોતાના દુરાચારને છુપાવવાને માયાચાર અને અસત્ય આદિના નવા નવા
ઉપાયો વિચાર્યા કરે છે. એની સંયમ સંબંધી સમાધિ કોઈ પ્રકારે રહેતી નથી.
એવો દુર્બુદ્ધિ સાધુ મૃત્યુની અવધિના સમયે પણ સર્વસાવધ્યોગના ત્યાગરૂપ
સંવરની આરાધના કરતો નથી, કારણ કે તેના એવા વિશુદ્ધ ભાવ થતા નથી.

નિચ્ચુન્નિવગ્ગો શબ્દથી એમ સૂચિત કરવામાં આવ્યું છે કે પાપી સદા
સશંક રહે છે. દુમ્મઈ શબ્દથી એમ પ્રકટ કર્યું છે કે દુર્વ્યસનીની મતિમાં મલિ-
નતા અવશ્ય આવે છે. (૩૬)

उसे तारिसं=उस प्रकारका अर्थात् मद्य पीनेवाला जाणंति=जानलेते हैं (अतः वे उसकी) गरिहंनि=निन्दा करते हैं ॥४०॥

टीका—‘आयरिण’ इत्यादि । तादृशः=पुरोदीरितदुराचारशीलः साधुः आचार्यान् अपिच श्रमणान्=रत्नाधिकान् साधून् नाराधयति कलुषितान्तः-करणत्वादिति भावः, येन हेतुना गृहस्था अपि तादृशं=तथाविधं दुराचारिणं जानन्ति तेन हेतुना णं=तं साधुं गर्हन्ते=निन्दन्ति, स सकलजननिन्दनीयो भवतीति सूत्रार्थः ॥ ४० ॥

अकृत्यसेविदोपानुपसंहरन्नाह—‘एवं तु’ इत्यादि ।

मूलम्—एवं^१ तु^२ अगुणप्पेही^३, गुणाणं^४ च^५ विवज्जए^६ ।

तारिसो^७ मरणंतेवि^८, नाराहेइ^९ संवरं^{१०} ॥ ४१ ॥

छाया—एवं^७ तु^८ अगुणप्पेही^९, गुणानां^{१०} च^{११} विवर्जकः^{१२} ।

तादृशः मरणान्तेऽपि, नाराधयति संवरम् ॥४१॥

सान्वयार्थः—एवं^७ तु=इस प्रकार अगुणप्पेही=प्रमादादि दोषोंको ग्रहण करने-वाला च=और गुणाणं=ज्ञानादि गुणोंका विवज्जए=त्यागी तारिसो=उस प्रकारका साधु मरणंतेवि=मरणकालमें भी संवरं=संवर-चारित्र-की नाराहेइ=आराधना नहीं कर सकता ॥४१॥

टीका—एवम्=उक्तरीत्या तु अगुणप्पेही=दोषदर्शी. प्रमादादिदोषनिरत

‘आयरिण’ इत्यादि । ऐसा दुराचारी साधु आचार्य तथा रत्नाधिक श्रमणकी भी आराधना नहीं करता, क्योंकि उसका अन्तःकरण कलुषित होजाता है, जिससे कि गृहस्थ भी उस साधुको पहचान लेते हैं और उसकी निन्दा करते हैं । तात्पर्य यह है कि ऐसा साधु सबका निन्दनीय बन जाता है ॥ ४० ॥

‘एवं तु’ इत्यादि । प्रमाद आदि दोषोंमें लीन, सम्यग्ज्ञान-दर्शन-

आयरिणं ० ઇત્યાદિ. એવો દુરાચારી સાધુ આચાર્ય તથા રત્નાધિક શ્રમણની પણ આરાધના કરતો નથી, કારણ કે એનું અંતઃકરણ કલુષિત થઈ જાય છે, જેથી ગૃહસ્થ પણ એ સાધુને પિછાણી લે છે અને એની નિંદા કરે છે. તાત્પર્ય એ છે કે એવો સાધુ સૌને નિંદનીય બની જાય છે. (૪૦)

एवं तुं ० ઇત્યાદિ. પ્રમાદ આદિ દોષોમાં લીન, સમ્યગ્જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર

इत्यर्थः, गुणानां च=ज्ञानदर्शनचारित्र्यलक्षणानां क्षान्त्यादीनां वा विवर्जकः=परित्याजकः गुणाऽनाराधक इत्यर्थः, तादृशो मरणान्तेऽपि संवरं नाराधयतीति व्याख्यातपूर्वं सुगमं चेति ॥ ४१ ॥

पूर्वोक्तदोषपरित्यागिनो गुणानाद्-‘तवं’ इत्यादि ।

मूलम्-तवं^५ कुव्वइ^६ मेहावी^७, पणीयं^८ वज्जए^९ रसं^{१०} ।

मज्જप्પમાયવિરओ, तपस्सी अइउक्कसो ॥ ४२ ॥

छाया—तपः कुरुते मेधावी, प्रणीतं वर्जयति रसम् ।

मद्यप्रमादविरतः, तपस्वी अत्युत्कर्षः ॥ ४२ ॥

સાન્વયાર્થઃ—મજ્જપ્પમાયવિરओ=જો મજા ઓર પ્રમાદસે રહિત તવસ્સી=તપસ્વી સાધુ મેહાવી=આગમોક્ત મર્યાદામેં ચલનેવાલા અइउक्कसो=ધમંડ નહીં કરતા હુઆ તવં=તપસ્યા કુવ્વइ=કરતા હૈ, (ઓર) પणीयं=સ્નિગ્ધ રસં=રસવાળે પદાર્થ ધી દૂધ ઘેવર આદિકો વજ્જए=ત્યાગતા હૈ ॥ ૪૨ ॥

टीका—यः तपस्वी=साधुः मद्यप्रमादविरतः=मादयति=विवेकविकलीकरो-
त्यात्मानमिति मद्यं=मादकद्रव्यं, तदेव प्रमादजनकत्वात्प्रमाद इति मद्यप्रमादस्त-
स्माद्विरतस्तद्वर्जक इत्यर्थः, मेधावी=आगमोक्तविध्यनुस्मरणशीलः संयममर्यादाऽ-
वस्थित इत्यर्थः, अत्युत्कर्षः=उत्कर्षः=‘अहं तपस्वी’-त्याद्यभिमानस्तमतिक्रम्य=
उल्लङ्घ्य=परित्यज्य वर्त्तत इति अत्युत्कर्षः, तपःप्रधानगुणाभिमानशून्यः सन् तपः=

ચારિત્ર તથા ક્ષાન્તિ આદિ ગુણોંકા ત્યાગ કરનેવાલા એસા સાધુ મૃત્યુ-
સમય મી સંવરકી આરાધના નહીં કરતા ॥ ૪૧ ॥

पूर्वोक्त दोषोंके त्यागीके गुण कहते हैं-‘ तवं ’ इत्यादि ।

જો તપસ્વી સાધુ આત્માકો વિવેક-વિકલ બનાવવાલે શરાયસે વિરત રહતે હૈ, પ્રવચન-પ્રતિપાદિત સંયમ-મર્યાદામેં સ્થિત હૈ, ‘સવસે યદ્વા તપસ્વી મેં હી હૂં’ એસા તપકા દર્પ (અભિમાન) નહીં કરતે હુए ચતુર્થ

તથા ક્ષાન્તિ આદિ શુષ્ણોના ત્યાગ કરનાર એવો સાધુ મૃત્યુ સમયે પણ સંવરની આરાધના કરતો નથી. (૪૧)

पूर्वोक्ता दोषेणा त्यागीना शुष्ण कळे छे-तवं० इत्यादि.

જે તપસ્વી સાધુ આત્માને વિવેકવિકલ બનાવનાર શરાબથી વિરત રહે છે, તે પ્રવચન-પ્રતિપાદિત સંયમમર્યાદામાં સ્થિત રહે છે, ‘સૌથી મોટો તપસ્વી હું હુ’ એવો તપનેો દર્પ (અભિમાન) ન કરતાં ચતુર્થબક્ત આદિ તપ કરે છે,

चतुर्थभक्तादिकं करोति पुनरपि प्रणीतं=गलत्स्नेहविन्दुकं गूढस्नेहं वा भोज्यं, स्ने-
हावगाढं कृशरादि, गूढस्नेहं घृतपूरादिकं, रसं=घृतदुग्धादिकं वर्जयति=परि-
त्यजति ॥४२॥

^१मूलम्-तस्स^१ पस्सह^२ कल्लाणं^३, अणेगसाहुपूड्यं^४ ।

^३विउलं^४ अत्थसंजुत्तं^५, कित्तइस्सं^६ सुणेहं^७ मे ॥ ४३ ॥

छाया—तस्य पश्यत कल्याणम्, अनेकसाधुपूजितम् ।

विपुलार्थसंयुक्तं, कीर्त्तयिष्यामि शृणुत मे ॥४३॥

सान्वयार्थः—तस्स=उस साधुके अणेगसाहुपूड्यं=अनेक मुनियोंके वन्दनीय
विउलं=मुक्तिपदका साधक होनेसे महान् अत्थसंजुत्तं=मोक्षरूप अर्थ-प्रयोजनसे
युक्त ऐसे कल्लाणं=कल्याण-संयम-को पस्सह=देखो, (और मैं उसके गुणोंका)
कित्तइस्सं=वर्णन करूंगा, (तुम) मे=मुझसे सुणेहं=सुनो ॥४३॥

टीका—‘तस्स’ इत्यादि । तस्य=उक्तगुणवतः साधोः अनेकसाधुपूजितं=
मुनिवृन्दवन्दितं विपुलं=महत् मुक्तिपदसाधकत्वात्, अर्थसंयुक्तम्=अर्थः=मुमुक्षुणां
प्रयोजनं मोक्षलक्षणं तेन संयुक्तं=संवलितं तत्फलदातृत्वात्, कल्याणं=नितान्तसु-
खावहत्वात्संयमं पश्यत=अवलोकयत भोशिष्याः ! इति शेषः । कीर्त्तयिष्यामि=
तद्गुणान् वर्णयिष्यामि मे=मम सकाशात् शृणुत=आकर्णयत ॥४३॥

भक्त आदि तप करते हैं, तथा घेवर आदि प्रणीत भोजनको और
घी-दूध आदि पुष्टिकर रसोंको त्याग देते हैं ॥ ४२ ॥

‘तस्स’ इत्यादि । हे शिष्य ! उस उक्तगुणविशिष्ट साधुके
अनेक-मुनि-समूहसे प्रशंसित, मुक्तिपदका साधक होनेसे महान्,
मोक्षरूपी अर्थसे युक्त, अनन्त सुखदाता कल्याण अर्थात् संयमको
देखो । मैं उसके गुणोंका वर्णन करूंगा, तुम मुझसे सुनो ॥ ४३ ॥

तथा घेवर आदि प्रणीत भोजनने अने घी-दूध आदि पुष्टिकरक रसोने
त्यागे छे. (४२)

तस्स० इत्यादि. हे शिष्य ! उक्तगुणविशिष्ट जेवा साधुना अनेक-मुनि-
समूहथी प्रशंसित, मुक्तिपदने साधक यवाथी महान्, मोक्षरूपी अर्थथी युक्त,
अनन्तसुखदाता कल्याण अर्थात् संयमने ज्यो. हे जेना गुणानु वर्णन करीश,
ते तमे सांभजो (४३)

^૧મૂલમ્-^૨એવં ^૩તુ ^૪ગુણપ્પેહી, ^૫અગુણાણં ^૬ચ ^૭વિવજ્જણં ।

^૮તારિસો ^૯મરણંતેવિ, ^{૧૦}આરાહેઙ્ગ ^{૧૧}સંવરં ॥ ૪૪ ॥

છાયા—એવં તુ ગુણપ્રેક્ષી, અગુણાનાં ચ વિવર્જકઃ ।

તાદૃશઃ મરણાન્તેઽપિ આરાધયતિ સંવરમ્ ॥૪૪॥

સાન્વયાર્થઃ—એવં તુ=ઇસ પ્રકાર ગુણપ્પેહી=જ્ઞાનાદિ ગુણોંકે ગ્રહણ કરનેમેં તત્પર ચ=ઔર અગુણાણં=પ્રમાદાદિ દોષોંકા વિવજ્જણં=ત્યાગી તારિસો=ઇસ પ્રકારકા સાધુ મરણંતેવિ=મરણાન્ત-સમયમેં અવશ્ય, અથવા મરણાન્ત કષ્ટ પડ્નેપર મી સંવરં=ચારિત્રકો આરાહેઙ્ગ=આરાધતા હૈ-નહીં છોડતા હૈ ॥૪૪॥

ટીકા—‘એવં તુ’ इत्यादि । एवं तु गुणप्रेक्षी=गुणदर्शी ज्ञानादिगुणोपार्जन-दत्तचित्त इत्यर्थः, अगुणानां च=प्रमादादिदोषाणां विवर्जकः=परित्यजनशीलः तादृशः=तथाविधःसाधुर्मरणान्ते=मरणसमये अपि=निश्चयेन संवरं=चारित्र्यम् आराधयति=सेवते । यद्वा मरणान्तेऽपि=मरणसमयलेशोपस्थितावपि संवरमाराधयति न परित्य-जतीत्यर्थः ॥४४॥

^૧મૂલમ્-^૨આચરિણ ^૩આરાહેઙ્ગ, ^૪સમણે ^૫યાવિ ^૬તારિસો ।

^૭ગિહત્થા ^૮વિ ^૯ણં ^{૧૦}પૂર્યંતિ, ^{૧૧}જેણ ^{૧૨}જાણંતિ ^{૧૩}તારિસં ॥ ૪૫ ॥

છાયા—આચાર્યાન્ આરાધયતિ, શ્રમણાન્ અપિ ચ તાદૃશઃ ।

ગૃહસ્થા અપિ તં પૂજયન્તિ, યેન જાનન્તિ તાદૃશમ્ ॥ ૪૫ ॥

સાન્વયાર્થઃ—તારિસો=પૂર્વોક્ત ગુણવાલા સાધુ આચરિણ=આચાર્યાદિકોંકી અવિ ય=ઔર સમણે=સાધુઓંકી મી આરાહેઙ્ગ=આરાધના કરતા હૈ, જેણ=જિસ

‘એવં તુ’ इत्यादि । इस प्रकार ज्ञानादि-गुणोंके उपार्जनमें लीन, प्रमाद आदि अवगुणोंके त्यागी ऐसे साधु मृत्यु समयमें अवश्य संवर=चारित्र-धर्मकी आराधना करते हैं । अथवा मृत्युके समान कष्ट उपस्थित होनेपर मी वे संवरकी आराधना करते हैं, अर्थात् उस समय मी वे संवरका त्याग नहीं करते ॥४४॥

एवं तु० इत्यादि. એ રીતે જ્ઞાનાદિ-ગુણોના ઉપાર્જનમાં લીન, પ્રમાદ આદિ અવગુણોના ત્યાગી એવા સાધુઓ મૃત્યુ સમયે અવશ્ય સંવર=ચારિત્ર-ધર્મની આરાધના કરે છે. અથવા મૃત્યુસમાન કષ્ટ ઉપસ્થિત થતાં પણ તેઓ સંવરની આરાધના કરે છે, અર્થાત્ એ સમયે પણ તેઓ સંવરનો ત્યાગ કરતા નથી. (૪૪)

કારણસે ગિહૃથાચિ=ગૃહસ્થ મી ણં=ઉસે તારિસં-ઉસ પ્રકારકા જાણંતિ=જાનતે હૈં, (અતઃ ઉસકા) પૂયંતિ=વસ્ત્ર પાત્રાદિસે સમ્માન કરતે હૈં, તથા સાધુ મી ઉસકી પ્રશંસા કરતે હૈં ॥૪૫॥

ટીકા—‘આચરિણ’ ઇત્યાદિ । તાદૃશઃ=ઉત્તમગુણવિશિષ્ટઃ સાધુઃ આચાર્યાન્ શ્રમણાંથાપ્યારાધયતિ=સ્વકીયસંયમોત્કર્ષેણાઽઽચાર્યાદીન્ પ્રસાદયતીત્યર્થઃ, યેન હેતુના ગૃહસ્થાઃ તે=સાધું તાદૃશં=તથાવિધં જાનન્તિ તેન કારણેન પૂજયન્તિ=વસ્ત્રપાત્રાદિપુરસ્કારેણ માનયન્તિ । ‘અપિ’ શબ્દેન ન કેવલં ગૃહસ્થાઃ કિન્તુ સાધ-વોઽપિ પૂજયન્તિ=પ્રશંસન્તીતિ મૂત્રાર્થઃ ॥૪૫॥

મૂલમ્-તવતેણે વચતેણે, રૂવતેણે ય જે નરે ।

આચારભાવતેણે ય, કુર્વઈ દેવકિંવિસં ॥ ૪૬ ॥

છાયા—તપઃસ્તેનો વચઃસ્તેનો, રૂપસ્તેનશ્ચ યો નરઃ ।

આચારભાવસ્તેનશ્ચ, કુરુતે દેવકિલ્વિપમ્ ॥૪૬॥

સાન્વયાર્થઃ—જે=જો નરે=સાધુતવતેણે=તપસ્યાકા ચોર-દૂસરેકી તપસ્યાકા અપનેમેં આરોપ કરનેવાલા, વચતેણે=વચનકા ચોર-દૂસરેકે વ્યાખ્યાનકા અપનેમેં આરોપ કરનેવાલા, ય=તથા રૂવતેણે=રૂપકા ચોર-દૂસરેકે રૂપકા અપનેમેં આરોપ કરનેવાલા, ય=ઔર આચારભાવતેણે=આચારકા ચોર-દૂસરેકે જ્ઞાનાદિ આચારોંકા અપનેમેં આરોપ કરનેવાલા, ભાવકા ચોર=જીવાદિ પદાર્થોંકા જાનકાર નહીં હોને પર મી અપનેકો જાનકાર વતારનેવાલા હોતા હૈ, વહ દેવકિંવિસં=

‘આચરિણ’ ઇત્યાદિ । એસે સાધુ આચાર્યોંકી તથા શ્રમણોંકી આરાધના કરતે હૈં, અર્થાત્ આચાર્યાદિકોંકો અપને સંયમકી ઉત્કૃષ્ટતાસે પ્રસન્ન કરતે હૈં, જિસસે ગૃહસ્થ મી ઉન્હેં વૈસાહી ઉત્કૃષ્ટ સમજતે ઔર સન્માન કરતે હૈં । કેવલ ગૃહસ્થ હી ઉનકા સન્માન નહીં કરતે કિન્તુ સાધુ મી ઉનકી પ્રશંસા કરતા હૈ ॥૪૬॥

આચરિણ ઇત્યાદિ. એવા સાધુઓ, આચાર્યોની તથા શ્રમણોની આરાધના કરે છે, અર્થાત્ આચાર્યાદિકને પોતાના સંયમની ઉત્કૃષ્ટતાથી પ્રસન્ન કરે છે, જેથી ગૃહસ્થો પણ તેમને એવા જ ઉત્કૃષ્ટ સમજે છે અને તેમનું સન્માન કરે છે. કેવળ ગૃહસ્થો જ એમનું સન્માન નથી કરતા, પરંતુ સાધુઓ પણ એમની પ્રશંસા કરે છે. (૪૫)

કિલ્વિવ નામકે દેવભવકો કુઝ્વર્હ=કરતા હૈ, અર્થાત્ દેવલોકમે કિલ્વિપિક દેવપને ઉત્પન્ન હોતા હૈ ॥૪૬॥

ટીકા-‘તવતેણે’ ઇત્યાદિ । [૧] યો નર:=યઃ સાધુઃ તપઃસ્તેનઃ-તપશ્ચોરઃ, અત્ર ચૌર્ય પરકીયતપોઽપહરણં-સ્વપૂજાગ્રથે સ્વસ્મિન્નારોપણમ્ । સ ચ તપઃસ્તેન-સ્ત્રિવિધો યથા-સ્વયમતપસ્વી કથિત્સાધુઃ કેનચિત્ ‘તપસ્વી ભવાન ?’ ઇતિ પૃથઃ સન્ ‘અહમસ્મિ તપસ્વી’-ત્પર્યમૂચકઃ પ્રયમઃ (૧) । દ્વિતીયો વિનૈવ તપસા સ્વભા-વાદ્ રોગાદિકારણાન્તરવશાદ્વા કુશશરીરઃ સાધુઃ કેનચિત્ ‘કિં ભવાનેવ શ્રુત-પૂર્વસ્તપસ્વી ?’ ઇતિ પૃથઃ સન્ ‘સાધવસ્તપસ્વિન એવ ભવન્તિ કિમનેન પ્રશ્નેન ?’ ઇત્યુત્તરપદઃ (૨) ।

‘તવતેણે’ ઇત્યાદિ । જો સાધુ તપકે ચોર, વચનકે ચોર, રૂપકે ચોર અથવા આચારકે ચોર ઓર ભાવકે ચોર હોતે હૈં વે દેવોમે ઉત્પન્ન હોકરકે મી કિલ્વિવ હી હોતે હૈં ॥

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ પરકી તપસ્યાકો અપની પ્રતિષ્ઠાકે લિએ અપની બતાના તપકી ચોરી હૈ । [૧] તપકે ચોર ત્રીન પ્રકારકે હૈં—

(૧) કિસી અતપસ્વી સાધુસે કિસીને પૂછા-‘કયા આપ તપસ્વી હૈં ?’ ઇસકે ઉત્તરમે ‘હાં મૈં તપસ્વી હૈં’ એસા કહનેવાલા તપચોર હૈ ।

(૨) વિના તપસ્યા કિયે રોગ આદિ કિસી કારણસે યા સ્વભાવસે ક્ષીણ શરીરવાલે સાધુસે કિસીને પૂછા-‘કયા આપ હી વહ તપસ્વી હૈં, જિનકી કીર્તિ પહેલે હમને સુની હૈ ?’ એસા પૂછનેપર ‘સાધુ તો તપસ્વી હોતે હી હૈં, યહ પ્રશ્ન કરના હી વૃથા હૈ’ ઇસ પ્રકારકા ઉત્તર દેનેવાલા તપચોર હૈ ।

તવતેણે૦ ઇત્યાદિ. જે સાધુઓ તપના ચોર, વચનના ચોર, રૂપના ચોર અથવા આચારના ચોર તથા ભાવના ચોર હોય છે, તેઓ દેવોમાં ઉત્પન્ન થઇને પણ કિલ્વિપી જ બને છે.

તાત્પર્ય એ છે કે-પરની તપસ્યાને પોતાની પ્રતિષ્ઠાને માટે પોતાની બતાવવી એ તપની ચોરી છે. (૧) તપના ચોર ત્રણ પ્રકારના છે.

(૧) કોઈ અતપસ્વી સાધુને કોઈ પૂછે કે-‘આપ તપસ્વી છો ?’ તેના ઉત્તરમાં ‘હા, હું તપસ્વી છું’ એમ કહેનાર તપચોર છે.

(૨) તપસ્યા કર્યા વિના રોગાદિ જેવા કોઈ કારણે યા સ્વભાવથી જ ક્ષીણ શરીરવાળા સાધુને કોઈ પૂછે ‘શું આપ એજ તપસ્વી છો કે જેમની કીર્તિ અમે પહેલાં સાંભળી છે ?’ એમ પૂછતાં ‘સાધુ તો તપસ્વી જ હોય છે, આ પ્રશ્ન કરવો જ વૃથા છે, એવા પ્રકારનો ઉત્તર આપનાર તે તપ ચોર છે.

તૃતીયસ્તુ-‘ઉગ્રતપસ્વી ભવાનેવ કિમ્?’ इति केनचित्पृष्ठः सन् स्वख्याति-
कामनया केवलं मौनमालम्ब्यते न तु किञ्चित्प्रतिभाषते तेन प्रच्छकोऽधिगच्छति-
अयं महातपस्वी यतः स्वगुणारूपानं कर्तुं मनागपि नोत्सहते, पृष्ठोऽपि च
प्रतिवचनं न प्रयच्छतीति (३) ।

[૨] વચઃસ્તેનઃ=વચઃ=વાક્યં તસ્ય સ્તેનઃ, યથા-‘ધર્મદેશનામવીળતયા શ્રયમાણો
મુનિર્મવાનેવ કિમ્?’ इति केनचित्पृष्ठः ‘साधवो धर्मदेशनानिपुणा एव भवन्ती’-
ત્યાદિવક્તા તૂર્ણાંભૂતશ્ચ । અથવા સ્વસ્ય શાસ્ત્રાનભિજ્ઞત્વેઽપિ વાગાઢમ્બરમાત્રેણ
પરિપદિ પ્રસાદિતાયાં સત્યાં કેનચિત્-‘આચારાચદ્રોપાદ્રવિજ્ઞો ભવાન્’ इति पृष्ठः

(૩) ‘કયા આપહી ઉગ્ર તપસ્વી હૈં?’ ऐसा प्रश्न करनेपर स्वकीय
कीर्त्तिकी कामना करके केवल मौन साध लेनेवाला-कुछ न बोलनेवाला
तपचोर है, क्योंकि मौन साधनेसे प्रश्नकर्त्ता यह समझ लेता है कि-
‘ये बड़े भारी तपस्वी हैं कि अपने गुण वर्णन करनेमें तनिक भी प्रवृत्त
नहीं होते, यहां तक कि पूछने पर भी उत्तर नहीं देते ।’

[૨] વાક્યકેચોરકોવચનચોર કહતે હૈં । જૈસે કિસીને પૂછા-‘જો ધર્મ-
દેશના દેનેમેં અત્યંત નિપુણ સુને જાતે હૈં વે કયા આપહી હૈં?’ इस प्रश्नके
उत्तरमें ऐसा कहना कि-‘साधु, धर्मदेशना देनेमें निपुण होते ही हैं,’
અથવા ચુપ્પી સાધ લેના, અથવા હો તો શાસ્ત્રોસે અનભિજ્ઞ; કિન્તુ વાગા-
ઢમ્બરસે પરિપદ્કો પ્રસન્ન કરનેપર કોઈ પૂછે કિ-‘આપ અંગ ઉપાંગોંકો
જાનતે હૈં કયા?’ ऐसा प्रश्न करनेपर ‘साधु, अंग उपांगोंके ज्ञाता

(૩) ‘શુ આપ જ ઉગ્ર તપસ્વી છો?’ એવો પ્રશ્ન પૂછવામાં આવતાં
પોતાની કીર્તિની કામના કરીને કેવળ મૌન સાધનાર કાર્થ ન બોલનાર પણ
તપચોર છે, કારણ કે મૌન સાધવાથી પ્રશ્નકર્તા એમ સમજી લે છે કે-‘એ બહુ
મોટા તપસ્વી છે, તેથી પોતાના ગુણ વર્ણન કરવામાં જરા પણ પ્રવૃત્ત થતા
નથી, એટલે સુધી કે પૂછતાં છતાં ઉત્તર પણ નથી આપતા’

[૨] વાક્યના ચોરને વચનચોર કહે છે એમ કે, કોઈ પૂછે ‘જે ધર્મદેશના
આપવામાં અત્યંત નિપુણ સંભળાય છે તે શુ આપ જ છો?’ એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
એમ કહેવું કે ‘સાધુ ધર્મદેશના આપવામાં નિપુણ જ હોય છે’ અથવા ચુપકી
પકડવી અથવા શાસ્ત્રોથી અનભિજ્ઞ હોવા છતાં વાગાઢમ્બરથી પરિપદ્ને પ્રસન્ન
કરતા કે.હ પૂછે કે ‘આપ અંગ-ઉપાંગોને જાણો છો કે?’ એવા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં

‘સાધવસ્તજ્ઞા ભવન્ત્યેવે’તિપ્રત્યાયકઃ ।

[૩] રૂપસ્તેનઃ=સ્વાત્મનિ પરકીયરૂપારોપણકારકઃ, યથા પ્રકૃષ્ટરૂપવન્તં સાધું સમાલોક્ય ‘કિમસૌ જ્ઞાતપૂર્વરૂપવાન્ ભવાનેવ ?’ इतिपૃષ્ઠો વાગાદિના તદક્ષીકુર્વાણો મૌનાવલમ્બી વા ।

આચારભાવસ્તેનઃ=આચારશ્ચ ભાવશ્ચેતિ દ્વન્દ્વે આચારભાવૌ, તયોઃ સ્તેનઃ, તેન-આચારસ્તેનઃ ભાવસ્તેનશ્ચેતિ ફલિતમ્, ‘દ્વન્દ્વાદૌ દ્વદ્વાન્તે’વા શ્રૂયમાણં પદં પ્રત્યેક-મભિસમ્બધ્યતે’ इति ન્યાયેન દ્વન્દ્વોત્તરસ્થસ્ય સ્તેનપદસ્ય પ્રત્યેકં સમ્બન્ધાત્ । તત્ર-

[૪] આચારસ્તેનઃ-પરકીયજ્ઞાનાદ્યાચારપશ્ચકસ્ય સ્વસ્મિન્નારોપયિતા, યથા-‘શ્રૂ-યમાણઃ ક્રિયાપાત્રં ભવાનેત્ર કિમ્ ?’ इति કેનાપ્યનુયુક્તઃ સન્ પૂર્વવત્સમાધાયકઃ ।

[૫] ભાવસ્તેનશ્ચ-ભાવો=જીવાદિપદાર્થસ્તસ્ય સ્તેનઃ, સૂત્રાર્થસન્દેહં ગીતાર્થાત્

‘હોતે હી હૈં’ એસા કથન કરનેવાલા વચનચોર હૈ ।

[૩] પરકે રૂપકા અપનેમેં આરોપણ કરનેવાલા રૂપચોર કહલાતા હૈ । જૈસે કિસીને પૂછા-‘પૂર્વજ્ઞાત રૂપવાન્ કયા આપ હી હૈં ?’ इसके उत्तरमें वचनसे स्वीकार करनेवाला अथवा चुप रह जानेवाला रूपचोर है ।

[૪] પરકે જ્ઞાનાદિ પાંચ આચારોંકો અપનેમેં આરોપિત કરનેવાલા આંચારચોર કહલાતા હૈ । જૈસે કિસીને પૂછા-‘કયા સુને જાનેવાલે ઉત્કૃષ્ટ ક્રિયાપાત્ર આપ હી હૈં ?’ ऐसा पूछने पर पूर्वकी भाँति समाधान करनेवाला, अर्थात् ‘साधु तो क्रियापात्र होते ही हैं’ ऐसा कहनेवाला आचारचोर है ।

[૫] કિન્હીં ગીતાર્થ મુનિસે સૂત્રાર્થકા સન્દેહ નિવારણ કરકે એસા કહે કિ-

‘સાધુ અંગ ઉપાંગોના જ્ઞાતા જ હોય છે’ એમ કહેનાર વચનચોર છે.

[૩] પરના રૂપનું પોતામાં આરોપણ કરનાર રૂપચોર કહેવાય છે. જેમકે કોઈ પૂછે કે ‘પૂર્વજ્ઞાત રૂપવાન્ શું આપ જ છો ?’ તેના ઉત્તરમાં વચનથી સ્વીકાર કરનાર અથવા ચૂપ રહેનાર રૂપચોર છે.

[૪] પરના જ્ઞાનાદિ પાંચ આચારોને પોતામાં આરોપિત કરનાર આચારચોર કહેવાય છે. જેમ કે કોઈ પૂછે ‘શું સાંભળવામાં આવતા ઉત્કૃષ્ટ ક્રિયાપાત્ર આપ જ છો ?’ એમ પૂછવામાં આવતાં પહેલાંની પેઠે સમાધાન કરનાર અર્થાત્ ‘સાધુ તો ક્રિયાપાત્ર જ હોય છે’ એમ કહેનાર આચારચોર છે.

[૫] કોઈ ગીતાર્થ મુનિ ખાસેથી સૂત્રાર્થના સન્દેહનું નિવારણ કરીને એમ કહે કે-

ટીકા—સઃ=કિલ્વિપદેવઃ તતોઽપિ=કિલ્વિપદેવમવાદપિ ચ્યુતા=પ્રચ્યુત્ય
મનુષ્યભવેઽપિ ઇલમૃક્ત્વમ્=ભાપણશ્રવણોભયશક્તિશૂન્યત્વં, લપ્સ્યતે=પ્રાપ્સ્યતિ,
તતોઽપિ મૃતા નરકં તિર્યગ્યોર્નિ ચા લપ્સ્યતે, યત્ર=મનુષ્યાદિભવે ત્રોધિઃ=
સમ્યક્ત્વં સુદુર્લભા=અતિશયેન દુષ્પાપા મવિવ્યતીતિ ભાવઃ ॥૪૮॥

ઉપસંહરણાદ—‘અયં ચ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-અયં ચ દોસં દટ્ટુણં, નાયપુત્તેણ ભાસિયં ।

અણુમાયંપિ મેહાવી, માયામોસં વિવજ્જણ ॥૪૯॥

છાયા—અતં ચ દોષં દટ્ટા, જ્ઞાતપુત્રેણ ભાપિતમ્ ।

અણુમાત્રમપિ મેધાવી, માયા-મૃપા વિવર્જયેત્ ॥૪૯॥

સાન્વયાર્થઃ—અયં ચ=અસં પૂર્વોક્ત પ્રકારકે દોસં=દોષ-પાપકો નાયપુત્તેણ=
મહાવીર ભગવાનને દટ્ટુણં=કેવલ જ્ઞાનસે દેશ્વકર ભાસિયં=ફરમાયા હૈ, (અતઃ)
મેહાવી=કૃત્યાકૃત્યમે કુશલ સાધુ અણુમાયંવિ=અણુમાત્ર-ચોટ્ટે-મી માયા-મોસં=
કપટ ઓર છૂંટકો વિવજ્જણ=વરજે-ન આવરે ॥૪૯॥

ટીકા—અતં ચ પૂર્વપ્રતિપાદિતં દોષં=પાપં શ્રુતેઽપિ ચારિત્રે કિલ્વિપિકદેવ-
ત્વાદ્યાપાદકલક્ષણં જ્ઞાતપુત્રેણ=જ્ઞાતઃ=સિદ્ધાર્થભૂપસ્તસ્ય પુત્રો જ્ઞાતપુત્રઃ=મહાવીરસ્તેન

વહ કિલ્વિપ દેવ દેવ-ભવસે ચવકર મનુષ્ય ભવમેં અજ (વકરે)કી
તરહ પોલનેવાલા-ગૂંગા હોગા, ઓર ફિર નરકગતિ યા તિર્યચ્ચ ગતિકો
પ્રાપ્ત હોગા, જહાં પર ત્રોધિ (સમ્યક્ત્વકી પ્રાપ્તિ) અત્યન્ત દુર્લભ હૈ ॥૪૮॥

ઉપસંહાર કરતે હુએ કહતે હૈ—‘અયં ચ’ ઇત્યાદિ ।

ચારિત્રકો અંગીકાર કરનેકે પશ્ચાત્ મી કિલ્વિપ-દેવત્વકી પ્રાપ્તિ
આદિ દોષ જ્ઞાતપુત્ર (સિદ્ધાર્થનન્દન) ભગવાન્ વર્દમાન સ્વામીને કેવલ

એ કિલ્વિપી દેવ દેવભવથી ચવીને મનુષ્ય ભવમાં અજ (બકરા) ની પેઠે
બોલનાર-બોળડો થશે, અને પછી નરકગતિ યા તિર્યચ્ચ ગતિને પ્રાપ્ત થશે, કે
ત્યાં ત્રોધિ (સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ) અત્યંત દુર્લભ છે. (૪૮)

ઉપસંહાર કરતો કહે છે—અયં ચં ઇત્યાદિ.

ચારિત્રને અંગીકાર્યા પછી પણ કિલ્વિપ-દેવત્વની પ્રાપ્તિ આદિ દોષ
જ્ઞાતપુત્ર (સિદ્ધાર્થનન્દન) ભગવાન્ વર્દમાન સ્વામીએ દેવજ્ઞાનથી બાણીને

दृष्टा=केवलालोकेनाऽऽलोक्य भाषितं=कथितम्-अर्थत उपदिष्टमित्यर्थः, अतः
मेधावी=कृत्याकृत्यविवेककुशलः, अणुमात्रमपि=स्वल्पमपि मायामृषा=मायामृषा-
वादं विवर्जयेत्=संत्यजेत्-नाऽऽचरेदिति भावः ॥४९॥

मूलम्-सिक्खिऊण भिक्खेसणसोहिं, संजयाण बुद्धाण सगासे ।

तत्थ भिक्खु सुप्पणिहि-इंदिए, तिबलज्जगुणवं

विहरिज्जासि-त्तिवेमि ॥ ५० ॥

छाया—शिक्षित्वा भिक्षेपणशोधिं, संयतानां बुद्धानां सकाशे ।

तत्र भिक्षुः सुप्पणिहितेन्द्रियः, तीव्रलज्जागुणवान् विहरेत् ।

इति ब्रवीमि ॥५०॥

सान्वयार्थः—बुद्धाण=सकल तत्त्वोंके जाननेवाले संजयाण=मुनियोंके
सगासे=समीप भिक्खेसणसोहिं=भिक्षाके आधाकर्मादि दोषोंकी शुद्धिको
सिक्खिऊण=सीखकर तिबलज्जगुणवं=अकृत्याचरणमें अत्यन्त लज्जावान्
सुप्पणिहिइंदिए=जितेन्द्रिय-एकाग्रचित्तवाला भिक्खु=साधु तत्थ=वहां-
भिक्षाकी एपणामें विहरिज्जासि=विचरे-लगे । त्तिवेमि=श्रीसुधर्मास्वामी जंबू-
स्वामीसे कहते हैं कि जैसा भगवान् महावीर स्वामीने फरमाया है वैसाही मैं
तेरेसे कहता हूँ ॥५०॥

। इति पांचवे अध्ययनके दूसरे उद्देशका सान्वयार्थ समाप्त ॥ ५-२ ॥

॥ इति श्रीदशवैकालिकसूत्रके पांचवें अध्ययनका सान्वयार्थ समाप्त ॥५॥

टीका—‘सिक्खिऊण’ इत्यादि । भिक्षुः बुद्धानाम्=अवगतसकलतत्त्वानां,
संयतानां=संयमवतां सकाशे=समीपे भिक्षेपणशोधिं=भिक्षागताऽऽधाकर्मादिदोष-

ज्ञानसे जानकर प्रतिपादन किये हैं, इसलिए कार्य-अकार्यके विवेकी
श्रमणोंको अणुमात्र भी माया-मृषावादका आचरण नहीं करना चाहिए,
अर्थात् मुनि माया-मृषावादका थोड़ा भी सेवन नहीं करें ॥ ४९ ॥

‘सिक्खिऊण’ इत्यादि । भिक्षु, तत्त्वके ज्ञानी संयमियोंके समीप

प्रतिपादन कर्त्ता छे. तेथी करीने कर्त्त-अकार्यना विवेकी श्रमणोंके अणुमात्र पणु
माया-मृषापादानु आचरण न करवुं नैष्ठिके, अर्थात् मुनि माया-मृषापादानु थोड़ुं
पणु सेवन न करे. (४६)

सिक्खिऊण इत्यादि. तत्त्वना ज्ञानी संयमीयोंकी समीपे आधाकर्म्म आदि

સંશુદ્ધિ-દોષજ્ઞાનપૂર્વકતત્પરિહારવિધિમિત્યર્થઃ, શિસિત્વા=સમ્યગ્ભ્યસ્ય સુપ્રણિહિતે-
ન્દ્રિયઃ=સુવશીકૃતેન્દ્રિયઃ-एकाग्रचेता इत्यर्थः । तीव्रलज्जागुणवान्=अकृत्स्याऽऽ-
चरणेऽतीवलज्जाधारकः, तत्र=मिसैपणविषये विहरेत्=विचरेत् ।

‘સંજયાણ બુદ્ધાણ’ इतिपदाभ्यां ज्ञानक्रियोभयवद्भ्य एव शिक्षाशुद्धिर्जायत
इति, ‘सुप्पणिहिंदिए’ इत्यनेन शिष्येण एकाग्रचेतसा भाव्यमिति, ‘तिव्व-
लज्जगुणवं’ इति पदेन लज्जावानेव प्रवचनमर्यादां पालयतीति च प्रकटीकृतम् ।
इति ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥५०॥

। इति पञ्चमाध्ययनस्य द्वितीयोद्देशः समाप्तः ॥

આધાકર્મ આદિ દોષોંકે જ્ઞાનપૂર્વક આહારકી વિધિકો સમ્યક્ પ્રકાર
જાન કરકે જિતેન્દ્રિય હો કર તથા અકાર્ય કરનેસે તીવ્ર લજ્જા પાતે
હુવે વિચરે ॥

‘સંજયાણ બુદ્ધાણ’ इन दोनों पदोंसे यह ध्वनित किया है कि
ज्ञान और क्रिया दोनोंसे ही भिक्षाशुद्धि होती है। ‘सुप्पणिहिंदिए’
पदसे यह सूचित किया है कि शिष्यको एकाग्रचित्त होना चाहिए।
‘तिव्वलज्जगुणवं’ से यह प्रदर्शित किया है कि लज्जावान् ही प्रवचन-
प्रतिपादित मर्यादा (आचार) का परिपालन करता है।

શ્રી સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂસ્વામીસે કહતે હું કિ-હે જમ્બૂ! મૈને ભગવાન
શ્રીમહાવીરસ્વામીસે જૈસા સુના વૈસા હી તુમસે કહા હૈ ॥ ૫૦ ॥

। इति पांचवें अध्ययनका दूसरा उद्देश समाप्त ।

દોષોંનુ જ્ઞાન મેળવીને, આહારની વિધિને સમ્યક્ પ્રકારે ભાળીને, જિતેન્દ્રિય થઇને
તથા અકાર્ય કરવાથી તીવ્ર લજ્જા પામતાં ભક્ષુ વિચરે.

સંજયાણ બુદ્ધાણ એ બેઉ શબ્દોથી એમ ધ્વનિત થયું છે કે જ્ઞાન અને
ક્રિયા બેઉથી જ ભિક્ષા-શુદ્ધિ થાય છે સુપ્પણિહિંદિય એ પદથી એમ સૂચિત
થયું છે કે શિષ્યે એકાગ્રચિત્ત થવું જોઇએ. તિવ્વલજ્જગુણવં થી એમ પ્રદર્શિત
થયું છે કે લજ્જાવાન જ પ્રવચનપ્રતિપાદિત મર્યાદા (આચાર)નું પરિપાલન કરે છે.

શ્રી સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે કે-હે જમ્બૂ! મેં ભગવાન
શ્રી મહાવીર સ્વામી પાસેથી જેવું સાંભળ્યું તેવું જ તમને કહ્યું છે (૫૦)

ઈતિ પાંચમા અધ્યયનનો યીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત.

इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-कलित-ललित-
कलापाऽऽलापक-प्रविशुद्ध-गद्य-पद्य-नैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-
शाहछत्रपति-कोल्हापुरराजप्रदत्त-जैनशास्त्राचार्य-पद-भूषित-
कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-
पूज्य-श्रीघासीलालव्रतिविरचितायां श्रीदशवैकालिकसूत्र-
स्याऽऽचारमणिमञ्जूपाख्यायां व्याख्यायां पञ्चमं
'पिण्डैपणा'ऽऽख्यमध्ययनं समाप्तम् ॥ ५ ॥

— * —

इति श्रीदशवैकालिकसूत्रके “पिण्डैपणा” नामक पाँचवें
अध्ययनकी ‘आचारमणिमञ्जूपा’ टीकाका
हिन्दीभाषानुवाद समाप्त ॥ ५ ॥

— ❁ —

इति श्रीदशवैकालिकसूत्रना “पिण्डैपणा” नामके
पाँचवा अध्ययनकी ‘आचारमणिमञ्जूपा’
टीकाने। गुजरातीभाषानुवाद समाप्त. (५)

—x—

समाप्त

પૂજ્ય આચાર્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજનાં
જનાવેલાં સૂત્રો.

કાશ્મીર.....થી.....કન્યાકુમારી

તે મજ

ક રાં થી.....થી.....ક લ ક તા

સુધી

દરેક સ્થળે હોંશથી વંચાય છે.

કારણ કે,

આવી રીતે શાસ્ત્રો તૈયાર કરવાનું અનોખું કાર્ય
હજી સુધી કોઇ કરી શક્યું નથી.

*

*

*

શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સમાજ

ઉપરાંત

શ્રી દેરાવાસી સંપ્રદાયના મહાન આચાર્યશ્રી રામવિજયસૂરીજી
તથા અન્ય મુનિવરોએ

તેમજ

તેરાપથી મહાસભા કલકત્તાવાળાએ આ સૂત્રો અપનાવ્યાં છે.

*

*

દેશ-પરદેશના મેમ્બરો સૂત્રો વાંચી જૈન ધર્મના શ્રુતજ્ઞાનનો અભ્યુદયો
લાભ લઈ રહ્યા છે.

હાલમાંજ લંડનની ઇન્ડિઆ એપ્રીસ લાયબ્રેરીએ આ સૂત્રો મંગાવ્યા છે.

*

*

*

આપ રૂપિયા ૨૫૧-૦-૦ મોકલી મેમ્બર તરીકે નામ નોંધાવી હપ્તે હપ્તે
લગભગ રૂપિયા પાંચસો સુધીની કિંમતનાં શાસ્ત્રો વિના મૂલ્યે મેળવી શકો છો.

વધુ વિગત માટે લખો :

કે. શ્રીન લોજ પાસે,
ગરેડીઆ કુવા રોડ
રાજકોટ.

મંત્રિ

શ્રી અખિલ ભારત શ્વે. સ્થા. જૈન
શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ.

શ્રી અખિલ ભારત શ્વેતામ્બર સ્થાનકવાસી

જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ

ગરેડીઆ કુવા રોડ - ગ્રીન લોજ પાસે

૨૧ જુન ૮.

સમિતિની શરૂઆત તા. ૧૮-૧૦-૪૪ થી
તા. ૩૦-૪-૫૭ સુધીમાં દાનવીર મહારાજો
તરફથી મળેલી રકમોની નામાવલી.

[૩. અઢીસોથી ઓછી રકમો આ યાદીમાં સામેલ કરેલ નથી.]

આદ્ય મુરબીશ્રી-૪

(ઝોણમાં ઝોણી રૂ. ૫૦૦૦ ની રકમ આપનાર)

૧૦૦૦૦	શેઠ શાંતિલાલ મંગળદાસભાઈ, પ્રમુખ સાહેબ	અમદાવાદ
૬૦૦૦	શેઠ હરખચંદ કાલીદાસભાઈ	ભાણવડ
	(હા. શેઠ લાલચંદભાઈ, જેયંદભાઈ, નગીનદાસભાઈ, વૃજલાલભાઈ તથા વલ્લભદાસભાઈ)	
૫૨૫૧	કેઠારી જેયંદભાઈ અમરગર હા. હરગોવિંદભાઈ જેયંદ	રાજકોટ
૫૦૦૧	શેઠ ધારશીભાઈ જીવનભાઈ	સોલાપુર

મુરબીશ્રીઓ-૨૦

(ઝોણમાં ઝોણી રૂ. ૧૦૦૦ ની રકમ આપનાર)

૩૬૦૫	વકીલ જીવરાજ વર્ધમાન હા. કેઠારી કલ્હનદાસભાઈ તથા વેણીલાલભાઈ	જેતપુર
૩૬૦૪	દોશી પ્રભુદાસ મુળજીભાઈ	રાજકોટ
૩૨૮૬૧૧-૧૧	મહેતા ગુલાબચંદ પાનાચંદ	"
૩૧૦૧	સંઘવી પીતામ્બરદાસ ગુલાબચંદ	જામનગર
૨૫૦૦	શેઠ શામજીભાઈ વેલજી વીરાણી	રાજકોટ
૨૦૦૦	નામદાર ઠાકોર સાહેબ લખધીરસીંહજી બહાદુર	મોરબી
૨૦૦૦	શેઠ લહેરચંદ કુંવરજી હા. શેઠ ન્યાલચંદભાઈ લહેરચંદ	સીધપુર
૨૦૦૦	શાહ છગનલાલ હેમચંદ વસા હા. મોહનલાલભાઈ તથા મોતીલાલભાઈ	મુંબઈ
૧૬૬૩	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ	મોરબી
૧૦૦૧	શેઠ આત્મારામ માણેકલાલ	અમદાવાદ
૧૦૦૧	શેઠ માણેકલાલ ભાણજીભાઈ	પોરબંદર
૧૦૦૦	શેઠ સોમચંદ તુલસીદાસ	રતલામ
૧૦૦૦	કેઠારી છબીલદાસ હરખચંદ	મુંબઈ
૧૦૦૦	કેઠારી રંગીલદાસ હરખચંદ	શીહોર
૧૦૦૨	બગડીઆ જગજીવનદાસ રતનશી	જામનગર
૧૦૦૧	શ્રીમાન ચંદ્રસિંહજી મહેતા (રેલ્વે મેનેજર સાહેબ)	કલકત્તા
૧૦૦૧	મહેતા પોપટલાલ માવજીભાઈ	જામનગર
૧૦૦૧	મહેતા સોમચંદ નેણશીભાઈ (કરાંચીવાળા)	મોરબી
૧૦૦૧	શાહ હરીલાલ અનુપચંદ	ખંભાત
૧૦૦૨	દોશી કપુરચંદ અમરશી હા. દલપતરામ કપુરચંદ દોશી	જામ નેધપુર

સહાયક મેમ્બરો-૨૧

(આછામાં આછી રૂ. ૫૦૦ ની રકમ આપનાર)

૭૫૦	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ હા. શેઠ ગુંઝાભાઈ વેલસીભાઈ	વઢવાણ શહેર
૭૫૦	મોદી કેશવલાલ હરખચંદ	સાબરમતી
૭૦૦	શેઠ નરોત્તમદાસ આઘડભાઈ	જોરાવરનગર
૫૦૧	શેઠ શીવલાલ ડમરભાઈ	લીંબડી
૫૦૦	કામદાર તારાચંદ પોપટલાલ ધોરાજીવાળા	રાજકોટ
૫૦૦	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ	થાનગઢ
૫૦૦	શેઠ તારાચંદજી પુખરાજજી	ઓરંગાબાદ
૫૦૦	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ	ઓરંગાબાદ
૧૫૦	શેઠ શેષમલજી જીવરાજજી	
૧૨૫	„ અનરાજજી લાલચંદજી	
૧૨૫	„ ધુકડચંદજી રૂપચંદજી	
૧૦૦	„ દગડુમલજી ચાંદમલજી	
૫૦૦		
૫૦૦	મહેતા મોહનલાલ કપુરચંદ	રાજકોટ
૫૦૦	શેઠ ગોવીંદજી પોપટભાઈ	રાજકોટ
૫૦૦	મહેતા મુળચંદ રાઘવજી હા. મગનલાલભાઈ તથા દુર્લભજીભાઈ	ધ્રાકા
૫૦૦	શેઠ હરખચંદ પરસોત્તમ હા. ભાઈ ઈન્દુકુમાર	ચોરવાડ
૫૦૧	શેઠ ખીમજી બાવાભાઈ હા. તેમના પુત્રો કુલચંદભાઈ નાગરદાસભાઈ, શુભાળચંદભાઈ, તથા જમનાદાસભાઈ	મુંબઈ
૫૦૧	શેઠ મણીલાલ મોહનલાલ ડગલી હા. શેઠ મુલજીભાઈ મણીલાલ	મુંબઈ
૫૦૧	શેઠ ઈશ્વરલાલ પુરષોત્તમદાસ	અમદાવાદ
૫૦૧	શેઠ ચંદુલાલ છગનલાલ	અમદાવાદ
૫૦૧	સ્વ. કાંતીલાલભાઈના સ્મરણાર્થે હ. શેઠ બાલચંદ સાકરચંદ	મુંબઈ
૫૦૦	અ. સો. બેન મણીગોરી મગનલાલ તે મહેતા સોમચંદ તુલસીદાસનાં ધર્મપત્નિ	રતલામ
૫૦૧	સ્વ. પીતાશ્રી નંદાજીના સ્મરણાર્થે હ. વેણીચંદ શાંતીલાલ (બધુઆવાળા)	મેઘનગર

૭૫૧	શાહુ રંગજીભાઈ ગોહનલાલ	અમદાવાદ
૫૦૧	કામદાર રતીલાલ દુલ્હાજી જેવપુરવાળા	મુંબઈ

પ્રથમ વર્ગના મેમ્બરો

(જોછામાં જોછી રકમ રૂ. ૨૫૦ આપનાર)

૪૦૨	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ	ધાક્ષી
૪૦૦	ધી વાડીલાલ હાઈંગ એન્ડ પ્રિન્ટીંગ વર્ક્સ	રાજકોટ
૩૫૩	શેઠ રતનશી હીરજીભાઈ હા. ગોરધનદાસભાઈ	જામજોધપુર
૩૦૧	શેઠ જેયંદભાઈ માણેકચંદ	ભાણુવડ
૨૫૧	સંઘવી માણેકચંદ માધવજી	ભાણુવડ
૨૫૧	શેઠ લાલજીભાઈ માણેકચંદ (લાલપુરવાળા)	ભાણુવડ
૨૫૧	શેઠ રામજી શ્રીજીભાઈ	ભાણુવડ
૨૫૧	પંચમીયા ભવાનભાઈ કાળાભાઈ	વડીઆ
૨૫૧	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ	વાંકાનેર
૨૫૧	શેઠ રતીલાલ ન્યાલચંદ	રાજકોટ
૨૫૦	બાબુ પરશુરામ છગનલાલ શેઠ (ઉદેપુરવાળા)	રાજકોટ
૨૫૧	શેઠ મગનલાલ છગનલાલ વિશ્વામ (ધાક્ષીવાળા)	રાજકોટ
૨૫૧	શેઠ જેઠાલાલ ગોરધનદાસ	ઉપલેટા
૨૫૧	સ્વ. બહેન સંતોક કચરા હા. જ્યોતમચંદભાઈ, છોટાલાલભાઈ	
	તથા અમૃતલાલભાઈ વાલજી (કથ્યાણુવાળા)	ઉપલેટા
૨૫૧	શેઠ ખુશાલચંદભાઈ કાનજીભાઈ હા. શેઠ પ્રતાપભાઈ	ઉપલેટા
૪૭૭	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ	ખાખીજાળીયા
૨૫૧	શેઠ છોટાલાલ કેશવજી	જામનગર
૨૫૧	શાહુ લક્ષ્મીચંદ કેપુરચંદ	જેતલસર જ'કશન
૨૫૧	શાહુ ચતુરદાસ કાકરશીભાઈ	જામનગર
૨૫૧	ખંઢેરીયા કાન્તીલાલ ત્રંબકલાલ (સ્ટેશન મોસ્તર)	સુરેન્દ્રનગર
૨૫૧	શાહુ કેશવલાલ જેયંદ	વેરાવલ
૨૫૧	શાહુ ખીમચંદ શોભાગચંદ વસનજી	વેરાવલ
૨૫૧	સ્વ. બાળકા વચ્છરાજ તુલસીદાસનાં ધર્મપત્ની કમળબાઈ	
	તરફથી હા. માણેકચંદભાઈ તથા કપુરચંદભાઈ	ગોંડલ
૨૫૧	શેઠ છગનલાલ નાગજીભાઈ	મુંબઈ
૨૫૧	ઘેલાણી ત્રીકમજી લાધાભાઈ	જુનારદેવ

૨૫૧	શેઠ ગીરધરલાલ કરમચંદ	અમદાવાદ
૨૫૧	શેઠ છોટાલાલ વખતચંદ	અમદાવાદ
૨૫૧	ગોસલિયા હરિલાલ લાલચંદ	અમદાવાદ
૨૫૧	શેઠ પ્રેમચંદ માણેકચંદ	અમદાવાદ
૨૫૧	શેઠ માણેકલાલ ભગવાનદાસ	ખંભાત
૨૫૧	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ હા. શેઠ મોહનલાલ ઇચ્છારામ	ખંભાત
૨૫૧	શેઠ રમણીકલાલ એ. કપાસી	આણંદ
૨૫૧	ખડેન સુરીખડેન (લક્ષ્મીજેન)	
	હા. મહેતા હરીલાલ ખીતારખરદાસ	પાલણપુર
૨૫૦	શેઠ વાડીલાલ નેમચંદ વકીલ	વીરમગામ
૨૫૧	શાહ વીઠલદાસ મોદી માસ્તર	વીરમગામ
૨૫૧	શાહ નાગરદાસ માણેકચંદ	વીરમગામ
૨૫૧	શાહ મણીલાલ જીવણલાલ	વીરમગામ
૨૫૧	શાહ નાગરદાસ વાઘજીભાઈ	અમલનેર
૨૫૧	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ	અમલનેર
૨૫૧	શેઠ મનુભાઈ મુળચંદ (ઇન્જનીયર સાહેબ)	રાજકોટ
૨૫૧	શેઠ શાંતિલાલ પ્રેમચંદ	
	[તેમનાં ધર્મપત્નીના વરસીતપ પ્રસંગે જુશાલીના]	રાજકોટ
૨૫૦	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ હા. ચંપાલાલજી મારવે	ડોંડાઈચા
૨૫૧	શેઠ મોતીલાલજી રણજીતલાલજી હીંગડ	ઉદેપુર
૨૫૦	શેઠ બાદરમલજી સુરજમલજી બેન્કર્સ	ચાહગીરી
૨૫૦	શેઠ ગોપાલજી મીઠાભાઈ	હાટીના માળીયા
૨૫૧	ઉદાણી ન્યાલચંદ હાકેમચંદ (વકીલ)	રાજકોટ
૨૫૧	શેઠ પ્રજ્ઞરામ વીઠલજી	રાજકોટ
૨૫૧	શેઠ મેઘરાજજી દેવીચંદજી મહેતા	મદ્રાસ
૨૫૧	પટેલ ગોવીંદલાલ ભગવાનજી	કોલકી
૩૦૨	પટેલ ખીમજી જેઠાભાઈ વાઘાણી	કોલકી
૨૫૧	શેઠ હકમીચંદ દીપચંદ ગોંડલવાળા [સ્ટેશન માસ્તર લકિતનગર]	રાજકોટ
૨૫૧	શેઠ વસનજી નારણજી	જામખંભાળીયા
૨૫૧	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ	જામખંભાળીયા
૨૫૧	શેઠ કીશનલાલ પૃથ્વીરાજ	ખીચન (પાલી)
૨૫૧	શેઠ પદમસી લીમજી ફેફરીયા	લાણુવડ

૨૫૧	અ. સો. ગહેન ગચીગહેન ગાણુભાઈ	ધોરાણ
૨૫૧	શેઠ નેમચંદ સવણભાઈ મોદી	લાલપુર
૨૫૦	શ્રી સ્થા. જૈન સંઘ હા. પ્રમુખ શેઠ પ્રેમચંદ ભગવાનલાલ	નંદુરબાર
૨૫૧	શેઠ અમૃતલાલ હીરજીભાઈ જસાપરવાળા હા. નરભોરામભાઈ	જેતપુર
૨૫૧	દોશી છોટાલાલ વનેચંદ	જેતપુર
૨૫૧	કામદાર લીલાધર જીવરાજના સ્મરણાર્થે તેમનાં ધર્મપત્ની બાઈ ઝળકગહેન તરફથી હા. ભાઈ શાંતિલાલ	જેતલસર
૨૮૭	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ	જામજોધપુર
૨૫૧	સ્વ. ગહેન વિજયાગૌરી રાયચંદ હા. શેઠ રાયચંદ પાનાચંદ	ધોરાણ
૨૫૦	ગાંધી પોપટલાલ જેચંદભાઈ	ધોરાણ
૨૫૧	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ હા. પ્રમુખ રાયચંદ વૃજલાલ અજમેરા	વીંછીયા
૨૫૧	શેઠ મુળચંદ પોપટલાલ હા. મણીલાલભાઈ તથા જેસીંગલાલભાઈ	લાલપુર
૨૫૧	શેઠ મણીલાલ મીઠાભાઈ હા. હરિલાલભાઈ હાટીના માળીયાવાળા	જુનાગઢ
૨૫૧	સ્વ. વસાણી હરગોવીંદદાસ છગનલાલના સ્મરણાર્થે તેમનાં ધર્મપત્ની બાઈ છગલબેન તરફથી	બોટાદ
૨૫૧	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ	ચુડા (આલાવાડ)
૨૫૧	શેઠ મગનલાલજી ગાગરેયા	ઉદેપુર
૨૫૧	શેઠ ચાંપશીભાઈ સુખલાલ	સુરેન્દ્રનગર
૨૫૧	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ	બોટાદ
૨૫૧	સ્વ. પૂજ્ય માતુશ્રી સમરતબાઈના સ્મરણાર્થે હા. ડોકટર સાહેબ નરોત્તદાસ ચુનીલાલ કાપડીયા	રાણપુર
૨૫૧	સ્વ. તુરખીયા લહેરચંદ માણેકચંદ સુદામકાવાળાના સ્મરણાર્થે તેમનાં ધર્મપત્ની જીવતીબાઈ તરફથી હા. જયંતીલાલ લહેરચંદ	ડભાસ
૨૫૧	શ્રી સ્થા. જૈન મોટા સંઘ	ધાંગધા
૨૫૧	ચાહં દીલીપકુંવર સવાઈલાલ હા. શેઠ સવાઈલાલ ત્રંબકલાલ	વઢવાણ શહેર
૨૫૧	શેઠ છોટુભાઈ હરગોવીંદદાસ કટોરીવાળા	મુંબઈ
૨૫૧	રા. રા. નાથાલાલ ડી. મહેતા	મોરબાસા
૨૫૧	સંઘની પ્રાણલાલ લવજીભાઈ	જામખંડાળીયા

૨૫૧	ખાવીશી મણીલાલ ચત્રભુજના સ્મરણાર્થે તેમનાં ધર્મપત્ની ખાઇ મણીબેન તરફથી હા. ભાઈ રસીકલાલ, અનીલકાંત તથા વિનોદરાય	આસનસોલ
૨૫૦	શેઠ માણેકલાલ અમુલખરાય મહેતા	ઘાટકોપર
૨૫૧	ભાવસાર ખોડીદાસ ગણેશભાઈ	ધંધુકા
૨૫૧	શાહ પોપટલાલ ધનજીભાઈ	ધંધુકા
૨૫૧	સ્વ. શુભાભયંદભાઈના સ્મરણાર્થે હા. વેરા પોપટલાલ નાનચંદ	ધંધુકા
૨૫૧	શેઠ ચત્રભુજ વાઘજીભાઈ વસાણી	ધંધુકા
૨૫૧	સ્વ. મોહનલાલ નરસીદાસના સ્મરણાર્થે તેમનાં ધર્મપત્ની સુરજબેન મોરારજી તરફથી	ખરવાળા
૨૫૧	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ	પાણશણા (લીંગડી)
૨૫૧	સંઘણી મુળશંકર હરજીવનભાઈના સ્મરણાર્થે હા. તેમના પુત્રો જયંતિલાલભાઈ તથા રમણીકલાલભાઈ	ઉપલેટા
૨૫૧	શાહ મગનલાલ ગોકળદાસ હા. રતીલાલ મગનલાલ	વઢવાણ શહેર
૨૫૧	સંઘવી મુળચંદ બેચરભાઈ હા. જીવનલાલ ગફલદાસ	વઢવાણ શહેર
૨૫૧	જડેન સુર્યભાળા નોતમલાલ જસાણી [વરસીતપનાં પારણાંની ખુશાલીમાં]	રાજકોટ
૨૫૧	શાહ રાયચંદ ઠાકરશીના સ્મરણાર્થે હા. ભાઈ શાંતીલાલ રાયચંદ	લખતર
૨૫૧	ભાવસાર હરજીવનદાસ પ્રજુદાસના સ્મરણાર્થે હા. ભાઈ ત્રીલોવનદાસ હરજીવનદાસ	લખતર
૨૫૧	શાહ તલકશી હીરાચંદના સ્મરણાર્થે હા. ભાઈ અમૃતલાલ તલકશી	લખતર
૨૫૧	શાહ ચુનીલાલ માણેકચંદ	લખતર
૨૫૧	શેઠ વૃજલાલ સુખલાલ	વઢવાણ શહેર
૨૫૧	શેઠ કાંતિલાલ નાગરદાસ	વઢવાણ શહેર
૨૫૧	વેરા ચત્રભુજ મગનલાલ	વઢવાણ શહેર
૨૫૧	સંઘવી શીવલાલ હીમજીભાઈ	વઢવાણ શહેર
૨૫૧	શાહ દેવશીભાઈ દેવકરજી	વઢવાણ શહેર

- ૨૫૧ શાહ બદવણ બોધભાઈ સદાદવાળાના સ્મરણાર્થે
હા. બાઈ શાંતીલાલ બદવણ લખતર
- ૨૫૧ બાવસાર ચુનીલાલ પ્રેમચંદભાઈ મુરેન્દ્રનગર
- ૨૫૧ શ્રી વર્ધમાન શ્વેતામ્બર સ્થા. શ્રાવક સંઘ
હા. શેઠ કેસરીમલજી અનોપચંદજી ગુગળીયા મલાડ (મુંબઈ)
- ૨૫૧ દોશી ઠાકરશી ગુલાબચંદના સ્મરણાર્થે તેમનાં
ધર્મપત્ની સમરતબેન વૃજલાલ તરફથી
હા. બાઈ જયંતિલાલ ઠાકરશી લખતર
- ૩૦૦ શાહ અમુલખ ઉર્ફે જયુભાઈ નાગરદાસનાં ધર્મપત્ની
અ. સૌ. બેન લીલાવંતીના વરસી તપનાં પારણાની
ખુશાલીમાં હા. બાઈ કાંતીલાલ નાગરદાસ વીરમગામ
- ૨૫૧ કામદાર કેશવલાલ હીમતરામ પ્રેક્ષિતસાહેબ (ગોંડલવાળા) વડોદરા
- ૨૫૧ શેઠ હુંગરશી હંસરાજ વીસરીયા મુંબઈ
- ૨૫૧ શેઠ ધનરાજ મુળચંદ મુથા લોનાવાલા (પુના)
- ૨૫૧ મહેતા નાનાલાલ છગનલાલનાં ધર્મપત્ની
સ્વ. ચંચળબેન તથા પુરીબેનના સ્મરણાર્થે
હા. બાઈ મનહરલાલ નાનાલાલ મુ. વણી (વીરમગામ)
- ૨૫૧ દોશી ચુનીલાલ ફુલચંદ મોરખીવાળા મુ. શાલબની (ખંગાળ)
- ૩૦૧ શાહ હીરાચંદ છગનલાલ હા. શાહ ચીમનલાલ હીરાચંદ સાણંદ
- ૨૫૧ શેઠ મોહનલાલ જેઠાભાઈના સ્મરણાર્થે
હા. શેઠ આત્મારામ મોહનલાલ કલોલ
- ૨૫૧ શાહ રમણીકલાલ કાળીદાસ તથા અ. સૌ. કાંતાબેન
રમણીકલાલ (ધાંગધાવાળા) મુંબઈ
- ૨૫૧ ડોકટર મયાચંદ મગનલાલ હા. ડો. રતનચંદ મયાચંદ કલોલ
- ૨૫૧ સ્વ. શાહ નાથાલાલ ઉમેદચંદના સ્મરણાર્થે
હા. શાહ રતીલાલ નાથાલાલ કલોલ
- ૨૫૧ શ્રી સ્થા. દરીયાપુરી જૈન સંઘ હ. બાવસાર
દામોદરદાસ ઈશ્વરભાઈ કડી
- ૨૫૧ શાહ મણીલાલ તલકચંદના સ્મરણાર્થે
હા. મારફતીયા ચંદુલાલ મણીલાલ કલોલ
- ૨૫૧ અ. સૌ. ચંપાબેન હ. શેઠ જીવરાજ લાલચંદ દોશી સાણંદ
- ૨૫૧ પટેલ મહાસુખલાલ ડોસાભાઈ સાણંદ

સાણુંદ
મુંળઈ

સાળરમતી

સાળરમતી
અમદાવાદ

વીરમગામ

વીરમગામ

વીરમગામ
વીરમગામ

વીરમગામ
અમદાવાદ

વીરમગામ

વીરમગામ
અમદાવાદ

અમદાવાદ
હીલ્ડી

વીરમગામ
અમદાવાદ

અમદાવાદ

રંગુન

વઢવાણ શહેર

- ૨૫૧ શાહ જીવલ જોધકભાઈ સદાદવાળાના સ્મરણાર્થે
હા. ભાઈ શાંતીલાલ જીવલ લખતર
- ૨૫૧ લાવસાર ચુનીલાલ પ્રેમચંદભાઈ મુરેન્દ્રનગર
- ૨૫૧ શ્રી વર્ધમાન પ્રવેતાગ્ગર સ્થા. શ્રાવક સંઘ
હા. શેઠ કેસરીમલજી અનોપચંદજી ગુગળીયા મલાડ (મુંબઈ)
- ૨૫૧ દોશી ઠાકરશી ગુલાબચંદના સ્મરણાર્થે તેમનાં
ધર્મપત્ની સમરતબેન વૃજલાલ તરફથી
હા. ભાઈ જયંતિલાલ ઠાકરશી લખતર
- ૩૦૦ શાહ અમુલખ ઉર્ફે બચુભાઈ નાગરદાસનાં ધર્મપત્ની
અ. સો. બેન લીલાવંતીના વરસી તપનાં પારણાની વીરમગામ
- ૨૫૧ કામદાર કેશવલાલ હીમતરામ પ્રોફેસરસાહેબ (ગોંડલવાળા) વડોદરા
- ૨૫૧ શેઠ ડુંગરશી હંસરાજ વીસરીયા મુંબઈ
- ૨૫૧ શેઠ ધનરાજ ગુણચંદ મુથા લોનાવાલા (પુના)
- ૨૫૧ મહેતા નાનાલાલ છગનલાલનાં ધર્મપત્ની
સ્વ. ચંચળબેન તથા પુરીબેનના સ્મરણાર્થે
- હા. ભાઈ મનહરલાલ નાનાલાલ મુ. વણી (વીરમગામ)
- ૨૫૧ દોશી ચુનીલાલ કુલચંદ મોરખીવાળા મુ. શાલળની (બંગાળ)
- ૩૦૧ શાહ હીરાચંદ છગનલાલ હા. શાહ ચીમનલાલ હીરાચંદ સાણંદ
- ૨૫૧ શેઠ મોહનલાલ જોષાભાઈના સ્મરણાર્થે
હા. શેઠ આત્મારામ મોહનલાલ કલોલ
- ૨૫૧ શાહ રમણીકલાલ કાળીદાસ તથા અ. સો. કાંતાબેન
રમણીકલાલ (ધાંગધાવાળા) મુંબઈ
- ૨૫૧ ડોક્ટર મયાચંદ મગનલાલ હા. ડો. રતનચંદ મયાચંદ કલોલ
- ૨૫૧ સ્વ. શાહ નાથાલાલ ઉમેદચંદના સ્મરણાર્થે
હા. શાહ રતીલાલ નાથાલાલ કલોલ
- ૨૫૧ શ્રી સ્થા. દરીયાપુરી જૈન સંઘ હ. લાવસાર
દામોદરદાસ ઇન્દરભાઈ કડી
- ૨૫૧ શાહ મણીલાલ તલકચંદના સ્મરણાર્થે
હા. મારફતીયા ચંદુલાલ મણીલાલ કલોલ
- ૨૫૧ અ. સો. ચંપાબેન હ. શેઠ જીવરાજ લાલચંદ દોશી સાણંદ
- ૨૫૧ પટેલ મહાસુખલાલ ડોસાભાઈ સાણંદ

૨૫૧	શાહ સાકરચંદ કાનજીભાઈ	સાણુંદ
૨૫૧	શાહ હીંમતલાલ હરજીવનદાસ	મુંળંધ
૨૫૧	શાહ જીતેન્દ્રકુમાર વાડીલાલ માણેકચંદ (રાજસીતાપુરવાળા)	સાળરમતી
૨૫૧	અ. સો. સમરતબેન પ્રેમચંદ C/o પ્રેમચંદ માણેકચંદ (રાજસીતાપુરવાળા)	સાળરમતી
૨૫૧	શા. કાંતીલાલ ત્રીલોચનદાસ	અમદાવાદ
૨૫૧	સ્વ. શેઠ ઉજ્જમશી નાનચંદના સ્મરણાર્થે તેમના પુત્રો તરફથી હા. શેઠ ચુનીલાલ નાનચંદ	વીરમગામ
૨૫૧	સ્વ. શાહ મણીલાલ લક્ષ્મીચંદના સ્મરણાર્થે તેમના પુત્રો તરફથી હા. ખીમચંદભાઈ	વીરમગામ
૨૫૧	સ્વ. શેઠ હરીલાલ પ્રજુદાસના સ્મરણાર્થે હા. શેઠ અનુભાઈ હરીલાલ	વીરમગામ
૨૫૧	સંઘવી જેયંદભાઈ નારણદાસ	વીરમગામ
૨૫૧	સ્વ. શાહ વેલશીભાઈ સાકરચંદના સ્મરણાર્થે હા ચીમનલાલ વેલશી કન્નાજવાળા	વીરમગામ
૨૫૧	શાહ પોચાલાલ પીતામ્બરદાસ	અમદાવાદ
૨૫૧	પારેખ મણીલાલ ટોકરશી લાતીવાળા તરફથી મોટીબેનના સ્મરણાર્થે	વીરમગામ
૨૫૧	શાહ નારણદાસ નાનજીભાઈના સુપુત્ર વાડીભાઈનાં ધર્મપત્ની અ. સો. નારંગીબેનના વરસીતપ નિમીત્તે હા. શાંતીભાઈ	વીરમગામ
૨૫૧	શાહ પોપટલાલ મોહનલાલ	અમદાવાદ
૨૫૦	શેઠ પ્રેમચંદ સાકરચંદ	અમદાવાદ
૩૫૧	લાલા પુરણચંદજી જૈન (સેન્દ્રલબેંકવાલા)	દીલ્હી
૨૫૧	સ્વ. છબીલદાસ ગોકળદાસના સ્મરણાર્થે તેમનાં ધર્મપત્નિ કમળાબેન તરફથી હા. મંજુલાકુમારી	વીરમગામ
૨૫૧	શાહ રતીલાલ વાડીલાલ	અમદાવાદ
૨૫૧	શેઠ લાલભાઈ મંગળદાસ	અમદાવાદ
૨૫૧	અ. સો. કમળાબેન તે કામદાર ગોરધનદાસ મગનલાલનાં ધર્મપત્નિ (વઢવાણવાળા)	રંજુન
૨૫૧	વોરા ઝાલાભાઈ લાલચંદ સ્થા. જૈન સંઘ હા. વોરા નાનચંદ શીવલાલ	વઢવાણ શહેર

૨૫૧	વોરા ધનજીભાઈ લાલચંદ સ્થા. જૈન સંઘ હા. વોરા પાનાચંદ ગોખરદાસ	વડવાણ શહેર
૨૫૧	સ્વ. અમૃતલાલ વર્ધમાનના સ્મરણાર્થે હા. કહાનજીભાઈ અમૃતલાલ દેશાઈ	અમદાવાદ
૨૫૧	શ્રી વીરમગામ સ્થા. જૈન શ્રાવિકા સંઘ	વીરમગામ
૨૫૧	સ્વ. ત્રિભોવનદાસ દેવચંદ તથા સ્વ. અ. સૌ. ચંચળગેનના સ્મરણાર્થે હા. ડોકટર હિંમતલાલ મુખલાલ	વીરમગામ
૨૫૧	શાહ મુલચંદ કાનજીભાઈ તરફથી હા. શાહ નાગરદાસ ઓઘડભાઈ	વીરમગામ
૨૫૧	શેઠ મોહનલાલ પીતાંબરદાસ હા. ભાઈ કેશવલાલ તથા મનમુખલાલભાઈ	વીરમગામ
૨૫૧	શાહ રતનશી મોણશીની કું.	મુંબઈ
૨૫૧	ભાવસાર લોગીલાલ જમનાદાસ	અમદાવાદ
૨૫૧	શાહ શીવજી માણેકભાઈ	બેરાલા (કચ્છ)
૨૫૧	શાહ લુણાજી ગુલાબચંદ	સંજેલી (પંચમહાલ)
૨૫૧	શ્રી સ્થા. જૈન સંઘ હા. શાહ પ્રેમચંદ દલીચંદ	સંજેલી (પંચમહાલ)
૨૫૧	શાહ કુંવરજી ગુલાબચંદ	લીમડી (પંચમહાલ)
૨૫૧	શાહ પાનાચંદ સંઘજીભાઈ હા. ત્રંબકલાલ રતીલાલ	મુંબઈ
૩૦૧	શાહ અમુલખભાઈ મુળજી હા. પ્રકાશચંદ અમુલખ	હારીજ
૩૦૧	સ્વ. બેન ચંદ્રકાંતાના સ્મરણાર્થે હા. અમુલખ મુળજીભાઈ	હારીજ
૨૫૧	સ્વ. પદમશી સુરચંદના સ્મરણાર્થે હા. શીવલાલ પદમશી	મેસાણા
૨૫૧	શાહ ગોકળદાસ શામજી ઉદાણી	એડન કેમ્પ
૨૫૧	બાટવીયા ગીરધરલાલ પ્રભાષુદં હા. અમીચંદ ગીરધરલાલ	ખાખીબાગીયા
૨૫૧	શ્રીમતિ અ. સૌ. બેન ચંદ્રાવતી તે શ્રીમાન બહોતલાલજી નાહરનાં ધર્મપત્નિ. હા. શેઠ રણજીતલાલજી હીંગડ	ઉદેપુર
૨૫૧	સ્વ. શેઠ વીરચંદભાઈ જેસીંગ લખતરવાળાના સ્મરણાર્થે હા. કેશવલાલ વીરચંદ શેઠ	મુંબઈ
૨૫૧	છાજેડ ધારસીરામ ગુલાબચંદ	લીમડી (પંચમહાલ)
૨૫૧	મહેતા પ્રભુદાસ મુળજીભાઈ	ધોરાજી
૩૦૧	શ્રીમતી હીરાબેન નથુભાઈના વરસીતપ નીમીતે હા. નથુભાઈ નાનચંદ શાહ	વીરમગામ
૨૫૧	સ્વ. મણિયાર પરસોતમ સુંદરજીના સ્મરણાર્થે હા. સાકરચંદ પરસોતમ	વીરમગામ

૨૫૧	શેઠ મણીલાલ શીવલાલ	વીરમગામ
૨૫૧	શાહ ત્રીભોવનદાસ ભગવાનજી પાનેલીવાળા	બામજોધપુર
૨૫૧	શાહ નટવરલાલ ચંદુલાલ	અમદાવાદ
૩૦૧	શાહ ત્રીભોવનદાસ છગનલાલ	ગોધરા
૨૫૧	શાહ નરસીદાસ ત્રીભોવનદાસ	અમદાવાદ
૩૦૧	ખીખીનચંદ્ર તથા ઉમાકાંત ચુનીલાલ ગોપાણી	
	હા. ગોપાણી ચુનીલાલ માણેકચંદ	રાણપુર
૨૫૧	શ્રી શાહપુર દરીયાપુરી આઠકોટી સ્થા. જૈન ઉપાશ્રય	
	હા. વહીવટ કરનાર શેઠ ઈશ્વરદાસ પુરુષોત્તમદાસ	અમદાવાદ
૨૫૧	શ્રી છીપાપોળ દરીયાપુરી આઠકોટી સ્થા. જૈન સંઘ	
	હા. શેઠ ચંદુલાલ અમૃતલાલ	અમદાવાદ
૨૭૭	શ્રી સ્થાનકવાસી છકોટી જૈન સંઘ	
	હા. મહેતા ચુનીલાલ વેલજી	માંડવી (કચ્છ)
૨૫૧	વકીલ મણીલાલ કેશવલાલ શાહ	વડોદરા
૨૫૧	વોરા મણીલાલ પોપટલાલ	અમદાવાદ
૨૫૧	શાહ ચીતુભાઈ ગાલાભાઈ C/o શાહ ગાલાભાઈ મહાસુખરામ	અમદાવાદ
૨૫૧	શાહ ભાઈલાલ ઉજ્જમશી	અમદાવાદ
૨૫૧	સ્વ. કેશવલાલ મુળજીભાઈનાં ધર્મપત્ની, સ્વ. અમૃતભાઈના સ્મરણાર્થે હા. ભાઈલાલ કેશવલાલ થાનગઢવાળા	સુરેન્દ્રનગર
૨૫૧	પુરીંગેન ચીમનલાલ કલ્યાણજી સંઘવી લીમડીવાળાના સ્મરણાર્થે હા. વાડીલાલ મોહનલાલ કોઠારી	સાણુંદ
૨૫૧	પારેખ નેમચંદ મોતીચંદ મુળીવાળાના સ્મરણાર્થે હા. બીખાલાલ નેમચંદ	સાણુંદ
૨૫૧	સંઘવી નારણદાસ ધરમશીના સ્મરણાર્થે હા. જયંતીલાલ નારણદાસ	સાણુંદ
૨૫૧	શા. પ્રવિણચંદ્ર નરસીદાસ સાણુંદવાળા	ગોઝલી (ગુજરાત)
૨૫૧	માસ્તર જેઠલાલ મોનજીભાઈ હા. મહેતા અમૃતલાલ જેઠલાલ સીવીલ ઈન્જનીયર સાહેબ	લાખેરી (રાજસ્થાન)
૨૫૧	શ્રી સુખલાલ ડી. શેઠ હા. ડા. કુ. સરસ્વતી ખેડેર શેઠ	અમદાવાદ
૨૫૧	શ્રી સોરાષ્ટ્ર સ્થા. જૈન સંઘ હા. શાહ કાંતીલાલ જીવનલાલ	અમદાવાદ
૨૫૧	સ્વ. શેઠ કાળુલાલજી લોદાના સ્મરણાર્થે હા. શેઠ દોલતસિંહજી લોદા	ઉદેપુર

૨૫૧	સ્વ. મહેતા કુંવરજી નાથાભાઈના સ્મરણાર્થે હા. તેગનાં ધર્મપત્નિ કુંવરબાઈ હરખચંદ તરફથી (માનકુવા સ્થા. જૈન સંઘને માટે)	માનકુવા (કમ્બ)
૨૫૧	મોદી નાથાલાલ મહાદેવદાસ	અમદાવાદ
૨૫૧	શાહ મોહનલાલ ત્રીકમદાસ	અમદાવાદ
૨૫૧	સ્વ. શેઠ પ્રતાપભલજી સાખલાના સ્મરણાર્થે હા. પ્રાણલાલ હીરાલાલ સાખલા	ઉદેપુર
૨૫૧	શ્રી છકોટી સ્થા. જૈન સંઘ હા. શાહ પોચાલાલ પીતામ્બરદાસ	અમદાવાદ
૨૫૧	દોશી વીરચંદ સુરચંદ હા. દોશી નાનચંદ ઉત્તમશી	વઢવાણ શહેર
૨૫૧	સ્વ. વોરા મણીલાલ મગનલાલ હા. વોરા ચત્રજી મગનલાલ	વઢવાણ શહેર
૨૫૧	શાહ પોપટલાલ હંસરાજના સ્મરણાર્થે હા. શાહ બાબુલાલ પોપટલાલ	અમદાવાદ
૨૫૧	શાહ કુંવરજી હંસરાજ	સુબંધ
૨૫૧	દેશાઈ અમૃતલાલ વર્ધમાન બાપોદરાવાળા હા. ભાઈલાલ અમૃતલાલ દેશાઈ	અમદાવાદ
૨૫૧	દેશાઈ અમૃતલાલ વર્ધમાન બાપોદરાવાળા હા. દલીચંદ અમૃતલાલ દેશાઈ	સુબંધ
૨૫૧	શાહ સાકરચંદ મોહનલાલ	ખંભાત
૨૫૧	શાહ નવનીતલાલ અમુલખરાય	અમદાવાદ
૨૫૧	શાહ મણીલાલ આશારામ	અમદાવાદ
૨૫૧	શેઠ ચીનુભાઈ સાકરચંદ	અમદાવાદ
૨૫૧	અ. સો. ચંપાબેન ગોસલીયા હા. ગોસલીયા હરીલાલ લાલચંદ	અમદાવાદ
૨૫૧	શ્રી વટામણ સ્થા. જૈન સંઘ હા. શ્રી ડાહ્યાભાઈ હલુભાઈ	વટામણ (પીળકા)

✽

કુલ્લ મેમ્બરોની સંખ્યા

૪	આઘ મુરખીશ્રીઓ	૨૦૩	પ્રથમ વર્ગના મેમ્બરો
૨૦	મુરખીશ્રીઓ	૮૭	બીજા વર્ગના મેમ્બરો
૨૧	સહાયક મેમ્બરો	૩૩૫	કુલ મેમ્બરો

(બીજા વર્ગને સદતર બંધ કરવામાં આવેલ છે)

શ્રી જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિનો હુંક પરિચય.....

જૈન સમાજ અને ખાસ કરીને શ્રી સ્થા. જૈન સમાજ માટે ગૌરવનો વિષય છે કે આગમોદ્ધારક પૂજ્ય આચાર્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ જેવા પ્રખર વિદ્વાન સમાજમાં અગ્રસ્થાને ધીરાજે છે. તેમની અદ્વિતીય સ્મરણ શક્તિ તેમજ વિદ્વતાનો લાભ સમાજને મળી શકે તેવા ઉચ્ચ આશયથી તેઓશ્રી પાસેથી ધર્મીસ આગમોના જુદી જુદી ભાષાના અનુવાદ આ સમિતિ કરાવી રહી છે, અને વીર-વાણીનો ખરો રસ આજના સમાજને આપી રહી છે, અને લવિષ્યની પેઢી દર પેઢી માટે ખરો વારસો અનામત મૂકવાનું મહદ્ કાર્ય કરી રહી છે.

છેલ્લાં તેર વર્ષ થયાં આ સમિતિ શાસ્ત્રોના પ્રાકૃત-સંસ્કૃત-હિન્દી અને ગુજરાતી ભાષામાં અનુવાદો તૈયાર કરાવી છપાવવાનું કાર્ય કરી રહી છે અને તે કાર્યને સૌરાષ્ટ્રની, ગુજરાતની અને હિન્દના જુદા જુદા ભાગની જનતાએ તનમન અને ધનથી સહકાર આપ્યો છે. અને હજુ અસ્ખલિત પ્રવાહ મદદને માટે ચાલુ છે જેથી સમિતિના કાર્યવાહકો કાર્યને હીંમતથી આગળ ધપાવી રહ્યા છે.

ખાલી લાંબી વાતો કરનારા કે ચોજનાઓ કે ઠરાવો કરી બેસી રહેનારાઓ માટે લોકોને આ જમાનામાં વિશ્વાસ રહે તેમ નથી; સમાજ માગે છે રચનાત્મક કાર્ય.

સ્થા. જૈન સમાજ માટે, અત્યાર સુધી શ્રીકલ્પ સૂત્ર જેવું અગત્યનું મહાન સૂત્ર કોઈ પણ મહાત્માએ તૈયાર કરેલ નથી જે મહદ્ કાર્ય પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજે પોતાની અગ્રુટ જ્ઞાન-શક્તિથી અનોખી રીતે તૈયાર કરી સમાજ સમક્ષ રજુ કર્યું છે અને આપણે આપણી અપૂર્ણતાને પૂર્ણ કરી દીધી છે જે મહાન ઉપકાર કોઈ કાળે ભૂલી શકાય એમ નથી.

પૂજ્યશ્રીની તળીયત વૃદ્ધાવસ્થાને કારણે નરમ ગરમ રહ્યા કરે છે તે છતાં શાસ્ત્રોદ્ધારનું કાર્ય જુદા-જુદા સ્થળોએ વિહારમાં પણ સતત ચાલુ જ રાખી રહ્યા છે. હજુ બાકીનાં શાસ્ત્રો લખવાનું કાર્ય પાંચથી સાત વર્ષ સુધીનું બાકી છે. આ અપૂર્ણ કાર્ય

ઝડપી જનાવવાને માટે સમિતીએ નિર્ણય લીધો છે અને તે મુજબ અમદાવાદમાં જ પૂજ્યશ્રીને આ કાર્ય પૂર્ણ કરવા માટે સ્થીરવાસ બિરાજવાને વિનંતી કરવામાં આવી છે અને તે પ્રમાણે હાલમાં જ વીરમગામથી વિહાર કરી તેઓશ્રી સરસપુરના ઉપાશ્રયે પધારી આ કાર્ય આગળ ધપાવશે. શાઓ છપાવવાનું કાર્ય માટે ભાગે અમદાવાદમાં જ છે. પૂજ્યશ્રી અમદાવાદમાં બીરાજશે તેથી પંડીતો પણ ત્યાં જ હશે જેથી મુક્તપાસવાનું તેમજ છાપવાનું કાર્ય પણ ઝડપી જનશે.

અમદાવાદ આ કાર્ય માટે વધુ સગવડતાવાળું સમિતીને જોવામાં આવ્યું છે કારણ કે ત્યાં પૂજ્ય આચાર્યશ્રી ઇન્દરલાલજી મહારાજ સ્થીરવાસ બિરાજે છે અને તેઓશ્રીને આ કાર્યમાં પૂર્ણ સહકાર છે તે ઉપરાંત સમિતીના પ્રમુખ મહાશય શેઠ શાંતિલાલભાઈ ત્યાં જ હોવાથી અવારનવાર સલાહ સૂચના મેળવી શકાય. આ સિવાય ત્યાંના દરેક સંઘના અગ્રેસરોનો સંપૂર્ણ સહકાર મળી રહ્યો છે. શેઠ ઇન્દરલાલ પુરૂષોત્તમદાસ, શેઠ કાંતિલાલ જીવણદાસ, શેઠ લોગીલાલ જગનલાલ, શેઠ પોપટલાલ મોહનલાલ, શેઠ પોચાલાલ પીતામ્બરદાસ, શેઠ ચંદુલાલ અમૃતલાલ, શેઠ લાલભાઈ મંગળદાસ, શેઠ ચંદુલાલ જગનલાલ અને ગોસલીઆ હરીલાલ લાલચંદ વીગેરે અગ્રેસરોની આ કાર્ય માટે જે ધગશ જોવામાં આવે છે તે જોતાં અમદાવાદ આ કાર્ય સફળ રીતે પાર પાડશે તેમ જોવાને સંપૂર્ણ શક્ય છે.

સમિતીએ છેલ્લા અઢી વર્ષ થયાં વ્યવસ્થિત કાર્ય કરવા માટે રાજકોટ મુકામે રીતસરની ઓપીસ ખોલી છે અને જેના મંત્રી તરીકે શ્રી સાકરચંદ ભાઈચંદ શેઠ તમામ કાર્ય સંભાળી રહ્યા છે. હાલની પ્રગતિ કેટલી ઝડપથી કેટલી આગળ વધી રહી છે તે નીચેના આંકડાઓ જોવાથી ખાત્રી થઈ શકશે

૧૦ વર્ષની આખરે મેમ્બરોની સંખ્યા	૧૧૩
૧૧મા વર્ષની આખરે " "	૧૬૮
૧૨મા " " " "	૨૩૭
તા. ૩૦-૪-૫૭ના રોજ "	૩૩૫

૧૦ વર્ષની આખરે સમિતી પાસે લગભગ રૂ. ૬૦૦૦ની સીલીક હતી. જે સૂત્રોની છપાઈ કાગળ તેમજ પગાર ખર્ચ વીગેરે જતાં અત્યારે રૂ. ૨૧૦૦૦ સીલીક છે.

આપ આ સમિતિના કાર્યમાં કંઈ રીતે

..... મદદગાર થઈ શકે ?

૩૧. ૫૦૦૦] એાછામાં એાછા આપીને સંસ્થાના આદ્ય મુરખીશ્રી તરીકે મુળારક નામ લખાવી શકે છે, આપનો ફેાટો તથા આપનું જીવનચરિત્ર શાસ્ત્રમાં છાપવામાં આવે છે.
૩૧. ૩૦૦૦] એાછામાં એાછા આપીને આપના વડીલના સ્મરણાર્થે એક શાસ્ત્ર આપના નામથી છપાવી શકે છે. સમીતિને એક શાસ્ત્ર છપાવવામાં લગભગ રૂ. ૬૦૦૦ થી રૂ. ૮૦૦૦ ખર્ચ થાય છે. તેમ છતાં ત્રણ હજારમાં આપને નામે શાસ્ત્ર જહાર પાડવામાં આવશે.
૩૧. ૨૫૫૭] એાછામાં એાછા આપીને લાઈફ મેમ્બર તરીકે આપનું નામ દાખલ કરાવી શકે છે. આપને ૩૨ સૂત્રો તથા તેના તમામ ભાગો મફત મળી શકે છે. (રૂ. ૫૦૦ ની કીંમતનાં શાસ્ત્રો હફતે હફતે આપને મળી શકે છે.)

સ્થાનકવાસી સમાજમાં આ એક જ સંસ્થા શાસ્ત્રો ચાર ભાષામાં પ્રગટ કરીને સર્વ ઉપયોગી વાંચન રમ્મુ કરે છે આપને જ્યારે કોઈ શાસ્ત્રની જરૂર હોય ત્યારે તેમજ કોઈ સાધુ મુનીશજને વહોરાવવાની ઇચ્છા હોય ત્યારે શાસ્ત્ર ખીજેથી નહિ મંગાવતાં આ સમિતિ પાસેથી મંગાવી લેવા વિનંતી છે.

એકે અપીલ : !

- ૧ દીક્ષા પ્રસંગે.
- ૨ વરસીતપ અને ખીજી તપશ્ચર્યાઓનાં પારણા પ્રસંગે.
- ૩ મહાવીર જયંતી, પર્યુષણ, તથા દીવાળી જેવા તહેવાર પ્રસંગે.
- ૪ લગ્ન પ્રસંગે.
- ૫ પુત્ર જન્મની ખુશાલીમાં.
- ૬ વડીલોના સ્મરણાર્થે તેમની તિથી પ્રસંગે.

તેમજ ખીજી સર અવસરે જનતી મદદ આ સંસ્થાને મોકલવા ખાસ નોંધ રાખશો.

